МИНИСТЕРСТВО НА ВОЙНАТА
ЩАБЪ НА ВОЙСКАТА — ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКА КОМИСИЯ

БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ
ВЪ
СВѢТОВНАТА ВОЙНА
1915—1918 г.

ТОМЪ VIII

ВОЙНАТА СРЕЩУ РОМЪНИЯ ПРЕЗЪ 1916 ГОДИНА

ПОДГОТОВКА НА ВОЙНАТА И ТУТРАКАНСКАТА ОПЕРАЦИЯ

(Съ 15 картограф. приложения)

СОФИЯ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1939

Министъръ на войната

Генералъ-лейтенантъ Т. ДАСКАЛОВЪ.

Началникъ на Щаба на войската

Генералъ-майоръ Н. х. ПЕТКОВЪ.

Председатель на Военно-историческата комисия и редакторъ

Генералъ-майоръ о. з. ИВ. В. ФИЛИПОВЪ.

Сътрудникъ

Генералъ-майоръ о. з. АТ. ХРИСТОВЪ.

Съдържание.

Стр.

Глава I. — **Подготовка на войната срещу Ромъния** 1

Дипломатическа борба за въвличане Ромъния въ Свѣтовната война. — Политиката на Ромъния. — Борбата на двѣтѣ воюващи страни и участието на България. — Обявяване войната отъ Ромъния и намѣсата на България . . 1

Военната мощь на Ромъния. — Мобилизацията въ Ромъния. — Материална подготовка. — Сведенията и преценката на Българското командуване за ромънската войска 23

Плановетѣ на двѣтѣ страни за войната. (Картограф. приложение № 1). — Ромънскиятъ планъ и съсрѣдоточаването. — Планътъ на Централнитѣ държави 34

Настжплението на ромънитѣ презъ Карпатитѣ срещу Австро-Унгария. (Картограф. приложение № 1). — Планътъ на операцията. — Действията на ромънската I армия до 19-и септемврий. — Настжплението на ромънската II армия до 19-и септемврий. — Действията на Северната армия до 19-и септемврий . . 78

Глава II. — **Дейность на III армия до започване войната съ Ромъния** 91

III армия споредъ общия планъ на войната. — Първоначаленъ съставъ на III армия. — Задачата на армията. — Организиране на командуването. — Измѣнения въ Бойното разписание на III армия до августъ 1916 год. 91

Отбраната на Черноморския брѣгъ. (Картограф. приложение № 1). — Дейность на Варненския укрепенъ пунктъ до 14-и октомврий 1915 година. — Дейность на Бургасския укрепенъ пунктъ до 14-и октомврий 1915 година. — Бомбардирането гр. Варна отъ Русския черноморски флотъ. — Усилване отбраната на Морския брѣгъ следъ бомбардирането. — Подготвяне маневрирането срещу десантъ на Черноморския брѣгъ. — Бойни действия въ Черно море отъ края на 1915 до края на августъ 1916 год. 110

Отбрана на Добруджанската граница. — Дейность на 5-а Дунавска дивизия отъ 24-и септемврий до 9-и октомврий 1915 година. — Дейность на 4-а Преславска дивизия по отбраната. — Дейность въ Шуменския укрепенъ пунктъ. — 1-а Софийска дивизия въ състава на III армия. — 1-а конна дивизия въ състава на III армия. — 6-а Бдинска дивизия въ състава на III армия 151

Отбрана на Дунавската граница. — Дейность на Русенския гарнизонъ. — Дейность на Видинския укрепенъ пунктъ. — Дейность на 12-а дивизия. — Формиране Германски дунавски отрядъ 185

Разузнаване предъ фронта на III армия. — Разузнаване отъ Щаба на III армия. — Разузнаване отъ Щаба на действуващата армия. — Мѣрки противъ шпионажъ и вредни агитации 207

Оперативна подготовка. — Увеличаване бойната готовность. — Снабдяване укрепенитѣ пунктове съ запаси отъ храни и фуражъ. — Снабдяване съ вода. — Тилътъ на III армия 231

Глава III. — Тутраканската операция 243

Предмостовата крепость Тутраканъ. (Картограф. приложения № № 2, 3 и 9). — Стратегическо значение на Тутраканъ. — Сведенията на Българското командуване за Тутраканъ и Силистра. — Действителното състояние на предмостовата крепость Тутраканъ 243

Планъ за операцията. (Картограф. приложения № № 1, 4, 5 и 6). — Добруджанскиятъ операционенъ театъръ. — Положението на двете страни въ края на августъ 1916 год. — Главното командуване на войскитѣ срещу Ромъния. — Съображенията на командуващия III армия за действия противъ настжплението на ромънитѣ въ Добруджа. — Съображенията на Германското командуване за настжпление въ Добруджа. — Планътъ на Българското командуване за настжпление въ Добруджа. — Планътъ на Ромънското командуване за действия въ Добруджа. — Погранични сблъсквания преди обявяването на войната (27-и—31-и августъ) 270

Настжплението на III армия на 2-и септемврий за приближаване. (Картограф. приложение № 7). — Разпореждания на Армейското командуване. — Настжплението на Дунавския отрядъ. — Настжплението на 4-а Преславска дивизия. — Походътъ на 1-а Софийска дивизия. — Настжплението на 1-а конна дивизия. — Дейность на Варненския укрепенъ пунктъ. — Походътъ на 6-а Бдинска дивизия. — Дейность на Армейското командуване. — Дейность на русскоромънскитѣ войски 338

Заемане изходно положение на 3-и септемврий. (Картограф. приложение № 7). — Разпореждания на Армейското командуване. — Дейность на Дунавския отрядъ. — Дейность на 4-а Преславска дивизия. — Дейность на 1-а Софийска дивизия. — Дейность на 1-а конна дивизия. — Боятъ при Кочмаръ и Кара Пелитъ. (Карт. прил. № 8). — Дейность на войскитѣ отъ Варненския укрепенъ пунктъ. — Отстжплението на ромънитѣ отъ Добричъ 396

Подготвяне атаката на предмостовата крепость Тутраканъ на 4-и септемврий. — Разпореждания за атаката отъ командуващия III армия. — Разпорежданията за атаката отъ началника на атакуващитѣ войски, генералъ Киселовъ. — Подготовка на войскитѣ около Тутраканъ. — Дейность на Гарнизона на Крепостьта. — Осигуряване атаката откъмъ Силистра. — Осигуряване атаката откъмъ Добричъ 465

Атаката на Главната отбранителна линия на 5-и септемврий. (Картограф. приложение № 9). — Разпореждания на Ромънското командуване за отбраната. — Артилерийска подготовка на атаката. — Разпорежданията на генералъ Киселовъ за настжпление. — Атаката на Втори секторъ отъ 4-а Преславска дивизия. — Атаката на Трети секторъ отъ 1-а бригада на 1-а Софийска дивизия. — Настжплението срещу Западния секторъ. — Наблюденията отъ Привързания балонъ. — Продължаване настжплението къмъ Втората отбранителна линия. — Ромънската контратака въ Трети секторъ. — Ромънско противодействие съ войскитѣ вънъ отъ Тутраканъ. (Картограф. приложение № 10). — Дейность на Армейското командуване 525

Атаката на Втората отбранителна линия на 6-и септемврий. (Картограф. приложение № 11). — Положението на двете страни на 5-и септемврий вечерьта. — Разпореждания на Ромънското командуване. — Разпореждания на Българското командуване. — Настжплението на 1-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия. — Настжплението на 3-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия. — Настжплението на маневренитѣ войски на 4-а Преславска дивизия. — Настжплението на 1-а бригада отъ 1-а Софийска дивизия. — Настжплението срещу Западния секторъ. — Съдействието отъ тежката артилерия. — Ромънско противодействие. — Наблюдението отъ Балона. — Ромънско противодействие съ войскитѣ вънъ отъ Тутраканъ. — Боятъ при Сарсънларъ. (Картогр. прилож. № 12). — Разузнаването отъ 1-а конна дивизия на 5-и и 6-и септемврий. — Дейность на Главното командуване . . 596

Завладяването на Крепостьта. — Решението на Ромънското командуване за 6-и септемврий. — Охраната на Дунавския брѣгъ. — Отзвукъ отъ българската победа при Тутраканъ. — Загубитѣ на дветѣ страни въ бойоветѣ около Тутраканъ 666

Боятъ при Добричъ на 6-и и 7-и септемврий. (Картогр. приложения №№ 13, 14 и 15). — Положението на дветѣ страни на 5-и септемврий вечерьта. — Разпорежданията на командуващия III армия за отбраната на Дѣсното крило. — Отблъсването на ромъно-руската атака на 6-и септемврий. — Отблъсване русско-сръбската атака на 7-и септемврий. — Резултати отъ бойоветѣ около Добричъ 680

Бойни действия на Дунавската граница и въ Черно море отъ 1-и до 7-и септемврий. — Дейность на Русенския укрепенъ пунктъ. — Дейность на 12-а дивизия. Дейность въ Черно море 727

Глава IV. — Завладяването на предмостовата крепость Силистра 733

Ромънскиятъ планъ за операциитѣ въ Добруджа следъ падането на Тутраканъ . 733

Съображения за атаката на предмостовата крепость Силистра. — Директива отъ Щаба на Армейската група Макензенъ № 7245. — Съображенията на Българското командуване за атаката. — Разпорежданията на Армейското командуване 738

Заемане изходно положение за атаката на предмостовата крепость Силистра на 8-и септемврий. — Дейность на войскитѣ, действуващи срещу Тутраканъ. — Дейность на 1-а Софийска дивизия. — Разузнаване отъ 1-а конна дивизия. — Дейность на войскитѣ около Добричъ 748

Заемането отъ българитѣ изпразднената предмостова крепость Силистра на 9-и септемврий. — Разпорежданията отъ Армейското командуване. — Настъпването на 4-а Преславска дивизия. — Заемането на Силистра отъ 1-а Софийска дивизия. — Разузнаване отъ 1-а конна дивизия. — Дейностьта на войскитѣ около Добричъ 757

Приложения 777

Приложение № 1. (Къмъ стр. 91). — Бойно разписание на III армия къмъ 15-и септемврий 1915 година 779

Приложение № 2. (Къмъ стр. 338). — Бойно разписание на III армия на 31-и августъ 1916 година 784

Приложение № 3. (Къмъ стр. 338). — Численъ съставъ на III армия къмъ 1-и септемврий 1916 година 792

Приложение № 4. (Къмъ стр. 157). — Численъ съставъ и разквартируването на германската 105-а дивизия къмъ 8-и декемврий 1915 година 794

Книгописъ 797

Печатни грѣшки 799

Картографни приложения[1]):

Стр.

№ 1. — Съсрѣдоточението на дветѣ страни и действията въ Трансилвания 34, 78, 110, 270

№ 2. — Очертанието на опорнитѣ пунктове на предмостовата крепость Тутраканъ 243

№ 3. — Земленъ редутъ № 9 отъ предмостовата крепость Тутраканъ 243

№ 4. — Бойно разписание на ромънската III армия 270

№ 5 — Бойно разписание на III армия 270

№ 6 — Бойно разписание на частитѣ, влѣзли въ състава на III армия следъ започването на военнитѣ действия срещу Ромъния . . 270

№ 7 — Настжплението на III армия на 2-и и 3-и септемврий 1916 г. за приближаване и заемане изходно положение 338, 396

№ 8 — Боятъ на 1-а конна дивизия при Кочмаръ и Кара Пелитъ на 3-и септемврий 1916 год. 423

№ 9 — Атаката на Главната отбранителна линия на 5-и септемврий 1916 год. 243, 525

№ 10 — Ромънското противодействие съ войскитѣ вънъ отъ Тутраканъ отъ 4-и до 7-и септемврий 1916 год. 573

№ 11 — Атаката на Втората отбранителна линия на 6-и септемврий 1916 год. 596

№ 12 — Боятъ при Сарсънларъ на 6-и септемврий 1916 год. 629

№ 13 — Боятъ при Добричъ на 6-и септемврий 1916 год. 680

№ 14 — Боятъ при Добричъ на 7-и септемврий 1916 год. до 16 часа 680

№ 15 — 1-а конна дивизия въ боя при Добричъ на 7-и септемврий 1916 год. 680

---

[1]) Събрани въ отдѣленъ свитъкъ; печатани въ Географския институтъ при Министерството на войната.

Приети съкращения*):

Въ текста:

В. И. К.	Военно-историческа комисия.
Прилож.	Приложение.
Т. V, стр. 137	Томъ V, страница 137-а.
В. И. А.; XLVII. 34. а, стр. 316	Военно-исторически архивъ; XLVII шкафъ, 34-а папка, връзка „а“, стр. 316-а.
Щ. Д. А.	Щабъ на действуващата армия.
В.	Върхъ.
К.	Кота — висота, на която е означена височината.
Р.	Рѣка.
Гр.	Градъ.
С.	Село.
Клб. (мах.)	Колиби (махали).
Чифл.	Чифликъ.
Овч.	Мандра (кошара).
Ур.	Урочище.
Разв.	Развалини.
Ез.	Езеро.
Зал.	Заливъ.
Ж.-п. ст.	Желѣзо-пжтна станция.
Т.-п. ст.	Телеграфо-пощенска станция.
Км. (клм.)	Километри.
М.	Метри.
Пл.	Планина.
Прист.	Пристанище.
7·5-см. батарея	7·5-сантиметрова батарея.
15-см. батарея	15-сантиметрова батарея.

Въ текста и въ картографнитѣ приложения:

2/4-а бригада	2-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия.
1/1-а бригада	1-а бригада отъ 1-а Софийска дивизия.
2/6-а бригада	2-а бригада отъ 6-а Бдинска дивизия.
3/4-а бригада	3-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия.

*) Датитѣ до 31-и мартъ 1916 год. сж по стария стилъ, а следъ това — по новия стилъ.

3/19-а дружина	3-а дружина отъ 19-и Шуменски полкъ.
1/53-а дружина	1-а дружина отъ 53-и полкъ.
2/6-а дружина	2-а дружина отъ 6-и Търновски полкъ.
9/31-а рота	9-а рота отъ 31-и Варненски полкъ.
16/8-а рота	16-а рота отъ 8-и Приморски полкъ.
1/20-а гранична рота	1-а рота отъ 20-а гранична дружина.
2/3-а опълченска рота I призивъ . .	2-а рота отъ 3-и опълченски полкъ I призивъ.
6/4-а полска болница	6-а полска болница отъ 4-а Преславска дивизия.
1/5-о с. с. артилер. отдѣление . .	1-о отдѣление отъ 5-и с. с. полски артилерийски полкъ.
2/1-о с. с. план. артилер. отдѣление .	2-о с. с. отдѣление отъ 1-и планински артилерийски полкъ.
5/2-а с. с. батарея	5-а батарея отъ 2-и с. с. полски артилерийски полкъ.
4/5-и ескадронъ	4-и ескадронъ отъ 5-и коненъ полкъ.
3/20-и батальонъ	3-и батальонъ отъ 20-и пехотенъ полкъ.
Пр. пл.	Преди пладне.
Сл. пл.	Следъ пладне.
Ч.	Часъ.
М.	Минути.
Картограф. приложение Картогр. прилож.	Картографно приложение.
Вис.	Височина, хълмъ.
Мах.	Махала.
Ч.	Чешма.
К.	Кладенецъ
Кар. (Страж.)	Караулка (Граниченъ постъ, Стражарница).

ГЛАВА I.

Подготовка на войната срещу Ромъния.

Дипломатическа борба за въвличане Ромъния въ Свѣтовната война.

Политиката на Ромъния.

Следъ като избухна европейскиятъ конфликтъ, ржководнитѣ срѣди въ Ромъния се раздѣлиха на две почти равни части: консерваторитѣ (Маргиломанъ) теглѣха къмъ Германия, а либералитѣ (Братиано) искаха да наредятъ страната при държавитѣ отъ Съглашението. Първитѣ, като земевладѣлци, очакваха да продаватъ скжпо своитѣ храни на изгладнѣлитѣ Централни държави, а вторитѣ се надѣваха да заграбятъ голѣмитѣ австро-германски капитали, вложени въ най-голѣмитѣ ромънски индустриални предприятия. Германофилитѣ се надѣваха да използуватъ и чувствата на ромънския държавенъ глава, който бѣше членъ на фамилията Хохенцолерни, но и еднитѣ, и другитѣ бѣха привърженици на реалната политика и, очевидно, очакваха да видятъ коя отъ дветѣ страни ще наддѣлѣе въ борбата, за да използуватъ нейната победа съ по-малъкъ рискъ.

Дветѣ групи подеха гореща борба въ печата, сжщо раздѣленъ на две — едни вестници защищаваха каузата на Централнитѣ държави, а други — тази на Съглашенскитѣ държави.

Ромънскиятъ народъ и орждието на националната политика — войската, обаче, не можеха да се възпламенятъ отъ пламъка на своитѣ водачи, не можеха да се въодушевятъ отъ съзнанието за националнитѣ идеали. Простата селска народна маса смжтно долавяше политическитѣ манифестации на интелигенцията отъ градоветѣ. Ромънската държавица бѣше, може би, единствената въ Европа, въ която малочислена интелигенция

ржководѣше държавния животъ и водѣше външната политика, която не намираше отзвукъ въ по-широкитѣ народни маси. Обаче управляващитѣ сполучваха да скриятъ отъ погледитѣ на външния свѣтъ обстоятелството за своята отчужденость отъ народа и съ своята способность да се приспособяватъ, за да действуватъ винаги на страната на силния, получаваха голѣми придобивки и то винаги безъ жертви. Ромънскитѣ водачи не само не се стѣсняваха отъ това, че тѣзи придобивки изглеждатъ като грабежъ, но дори се гордѣеха съ тѣхъ. Въ Кримската война Ромъния получи отъ враговетѣ на своята освободителка — Русия три русски окржга въ Бесарабия. Презъ Русско-турската война въ 1877/78 година, т. е. следъ 21 години, Ромъния отиде съ Русия; последната си взе обратно Бесарабия, но Ромъния получи излазъ на Черно море, като къмъ нея бѣ присъединена населената съ българи Добруджа. Презъ 1913 год. Ромънското правителство изчака да се изтощятъ всички балкански държави въ борбата съ Турция, сключи съюзъ съ Сърбия, като отиде противъ интереситѣ на Австро-Унгария — съюзница. Когато сръбско-гръцкитѣ армии дадоха извънредно голѣми жертви, но не можаха да сломятъ българската съпротива, ромънската армия настжпи въ оставената безъ защита Северна България и загради останалата часть отъ Българска Добруджа. Най-после, когато презъ 1914 година избухна Австро-сръбскиятъ конфликтъ, Коронниятъ съветъ въ Букурещъ скжса договора съ държавитѣ отъ Тройния съюзъ, защото Австро-Унгария била нападнала ромънската съюзница — Сърбия. Ромънското правителство обяви неутралитетъ, който носѣше опасность и за дветѣ воюващи страни: ромънскиятъ империализъмъ включваше въ „Велика Ромъния“ Трансилвания, Банатъ, Буковина — отъ Австро-Унгария, Бесарабия — отъ Русия, линията Русе — Варна — отъ България.

Преценявайки дотогавашнитѣ действия на ромънскитѣ държавници, и дветѣ воюващи страни очакваха Ромъния да се намѣси на страната на по-силния въ последния моментъ, когато, пакъ безъ военни усилия, ще може да постигне присъединяването на казанитѣ области. Правителствата на дветѣ воюващи страни, преди да започнатъ кампанията за привличане Ромъния на своя страна, бѣха схванали, че отличителнитѣ качества на ромънската политика сж хитростьта, неискреностьта, стремлението къмъ реални придобивки на всѣка цена, и започнаха дипломатическата борба съ огледъ на тѣзи качества.

Борбата на дветѣ воюващи страни и участието на България.

Дветѣ воюващи страни желаеха да привлѣкатъ Ромъния къмъ себе си, като имаха предвидъ не толкова ромънската армия, колкото географското положение на страната и нейната стопанска мощь.

Ромъния разполагаше съ голѣми запаси отъ храни, фуражъ, въгленъ, добитъкъ, петролъ и петролни произведения. Когато се започна войната за изтощение, Германия и Австро-Унгария имаха голѣма нужда да използуватъ материалитѣ на Ромъния, а Съглашенскитѣ държави имаха несъмненъ интересъ да не допуснатъ това, защото се намаляваха последицитѣ отъ блокадата срещу Централнитѣ държави.

И дветѣ воюващи страни започнаха преговори за привличане Ромъния, като имаха предвидъ стратегическитѣ и политическитѣ придобивки и загуби отъ ромънската намѣса. Ако Ромъния се присъединѣше къмъ Съглашенскитѣ държави, получаваше се новъ дипломатически успѣхъ, който би сломилъ моралнитѣ сили на Централнитѣ държави и, напротивъ, би поддържалъ военния духъ у Съглашенскитѣ. Австро-Унгария трѣбваше да потърси войски да отбранява новия фронтъ на Карпатитѣ, отъ Дорна Ватра до Ворчьорова (1100 клм.). Ромънската територия представяше обширенъ плацдармъ за действия на русско-ромънскитѣ войски къмъ Унгарската равнина. Сѫщитѣ войски можеха да предприематъ и общи действия съ Солунската армия противъ България, които можеха да доведатъ до прекѫсване съобщенията на Централнитѣ държави съ Турция и Мала Азия. Една силна русско-ромънска армия, съсрѣдоточена въ Ромъния, можеше да се насочи право къмъ сърдцето на Австро-Унгария—Буда-Пеща. Сѫщата, заедно съ Солунската армия, би могла да нанесе решителенъ ударъ на България. Съглашенскитѣ главни командувания се надѣваха за лесенъ успѣхъ въ тази посока, защото имаха сведения, че България е уморена отъ войната, и че между Българското правителство и това на Германия има сериозни недоразумения. Разгромътъ на България би причинилъ, преди всичко, изолирането на Турция отъ нейнитѣ съюзници; следъ това Цариградъ би падналъ въ русски рѫце, и, най-после, Англия би се освободила отъ заплашванията къмъ Суецкия каналъ и Персийския заливъ и би могла да събере още значителни сили за усилване Европейския фронтъ. Излизането на България отъ строя би измѣнило коренно и стратегическото положение на европейскитѣ фронтове: а) Русия, която полу-

чаваше недостигащитѣ ѝ технически срѣдства отъ своитѣ съюзници, използуваше съвсемъ неудобния и далеченъ пѫть презъ Архангелскъ; следъ като бѫде разгромена България, тя можеше да получава всички материали по Черно море и презъ Дарданелитѣ; по сѫщия пѫть тя можеше да изпраща войски на Французския и на Солунския фронтове. б) Солунската армия лесно би заела най-сгодно изходно положение на линията Видинъ—Нишъ за настѫпление къмъ Буда-Пеща, заедно съ русско-ромънската армия; въ такъвъ случай се получаваше новъ фронтъ, на който можеше да се поведе маневрена война. в) Следъ окончателното отдѣляне на Турция отъ Централнитѣ държави, отпадаха военнитѣ фронтове на Кавкасъ, въ Месопотамия и въ Египетъ, и Англия можеше да събере значителни резерви за усилване Солунската армия и войскитѣ си срещу Германския западенъ фронтъ.

На конференцията въ Шантили съглашенскитѣ командувания единодушно признаха, че презъ 1916 год. най-неблагоприятната за тѣхъ обстановка би се създала, ако Германия предприеме решителенъ ударъ на Русския югозападенъ фронтъ съ помощьта на Ромъния: а) Германскиятъ дипломатически успѣхъ на Балканския полуостровъ би подхранилъ волята за борба у Централнитѣ държави. б) Германия би осигурила съобщенията си съ Мала Азия. в) Германо-ромънскитѣ войски биха могли да предприематъ дълбокъ обходъ на русския лѣвъ флангъ; въ такъвъ случай русскитѣ IX и VII армии, които следъ Брусиловскитѣ атаки бѣха достигнали долината Подгайци—Станиславовъ—Делатинъ—Кирли Баба, трѣбваше да се оттеглятъ на линията Тарнополъ—Черновицъ. Независимо отъ това, откриваше се новъ фронтъ по р. Прутъ, отъ Черновицъ до Черно море (425 клм.), който трѣбваше да се отбранява и който би погълналъ всичкитѣ русски резерви. Въ такъвъ случай русската армия би била обречена на пасивна отбрана презъ цѣлата 1916 година, защото всичката тежесть по отбраната на този фронтъ би легнала върху нея. г) Солунската армия не би могла да противостои на атакитѣ на цѣлата българска армия, подкрепена отъ своитѣ съюзници. Английското командуване безъ това намираше безполезно участието си въ Солунската експедиция, и то щѣше да намѣри предлогъ да изтегли войскитѣ си отъ Солунъ. д) Гърция не би се удържала при тази обстановка, и би се намѣсила въ войната на страната на Централнитѣ държави. е) Следъ присъединяването на Ромъния и Гърция

-тъмъ Централнитѣ държави, пълното блокиране на Австро-
-гария и Германия, отъ което се очакваше толкова много,
-е можеше да се осѫществи наскоро.

Една седмица следъ започването Свѣтовната война, Корон-
-ятъ съветъ въ Синая реши Ромъния да се обяви неутрална
-тъмъ двете воюващи страни. Между това, тази държава дотогава
-ваше въ Тройния съюзъ (Германия, Австро-Унгария, Италия)
-използуваше неговата дипломатическа мощь. Ромънското пра-
-телство съобщи своето решение на всички воюващи държави,
-ато отказа категорично да изпълни договорнитѣ си задължения
-рямо Германия и Австро-Унгария, подъ предлогъ, че съюзътъ
-а Ромъния съ тѣхъ билъ отбранителенъ, а Австро-Унгария
-започнала нападателна война срещу Сърбия — ромънска съюз-
-ца отъ 1913 година.

Когато се започваше Свѣтовната война, Ромъния наистина
-ваше въ съюзъ съ Сърбия. Следъ Букурещкия миръ, презъ
1913 год. Сърбия, Гърция и Ромъния сключиха съюзъ за осигу-
-ване на всѣка съюзена държава придобивкитѣ отъ този миръ
-запазване мирния договоръ противъ опититѣ на България да
-унищожи. Съюзниятъ договоръ предвиждаше всѣка държава
-помага на нападнатата отъ друга държава съ всичкитѣ си
-енни сили, и да не допустне нарушаване създаденото отъ
Букурещкия договоръ положение на Балканския полуостровъ.
-и сключване този съюзъ, обаче, и тритѣ съюзени държави сѫ
-мали предвидъ само България, която имаше интересъ да се
-наруши това положение на Полуострова. Сръбското правителство,
-ще при сключване съюза, е знаело, че Ромъния принадлежи
-ъмъ Тройния съюзъ, и че новиятъ съюзенъ договоръ не може
-я задължи да помага на Сърбия въ войната ѝ срещу Австро-
-гария, затова, когато ромънскиятъ неутралитетъ бѣ нотифи-
-ранъ на Сърбия по сѫщия начинъ, както и на другитѣ
-ържави, Сръбското правителство бѣ приятно изненадано отъ
-ето: за него бѣ достатъчно и това, че Ромъния се отказва отъ
-юза си съ Централнитѣ държави.

Още въ началото на Свѣтовната война, обаче, и двете вою-
-щи страни започнаха да действуватъ върху Ромънското прави-
-телство, за да го привлѣкатъ на своя страна. Това Правителство,
-ъ своя страна, изучаваше обстановката и следѣше развитието
-събитията, за да не би да пропустне нѣкой важенъ моментъ
-достигане отечествения идеалъ — обединението на ромънския
-родъ. Вниманието на ромънската дипломация бѣ насочено,

главно, върху присъединяване къмъ майката-отечество откѫснатитѣ области, населени съ ромънско население (Бесарабия — отъ Русия, Буковина и Трансилвания — отъ Австро-Унгария). Ромъния можеше да получи нѣкаква териториална придобивка откъмъ Бесарабия или откъмъ Трансилвания, взависимость коя отъ дветѣ воюващи страни ще излѣзе победителка отъ войната. А пълна придобивка можеше да очаква, само ако и тя се намѣси въ войната и съдействува за победата.

Ромънското правителство веднага следъ като нотифицира неутралитета си предъ воюващитѣ държави, започна преговори и съ Съглашението, и съ Съюза, съ които последнитѣ целѣха да увлѣкатъ Ромъния на своя страна, а Ромънското правителство искаше да узнае отъ коя страна ще бѫдатъ дадени по-голѣми гаранции за ромънскитѣ интереси.

Като продължение на започнатитѣ преговори, на 18-и септемврий[1]) русскиятъ министъръ на външнитѣ работи, Сазоновъ, направи на Ромъния следното предложение за ромънскитѣ територии, принадлежещи на Австро-Унгария:

Русия се задължава да се противопостави на всѣко нарушение територията на Ромъния въ сегашнитѣ ѝ граници. Тя се задължава да признае правото на Ромъния да си присъедини териториитѣ отъ Австро-унгарската монархия, които сѫ населени съ ромъни, а въ Буковина за основа на разграничаване териториитѣ, които ще се присъединятъ къмъ Русия и къмъ Ромъния, ще служи принципътъ на народноститѣ — за цельта на самото мѣсто ще се назначи смѣсена административна комисия. Ромъния може да заеме тѣзи територии, когато намѣри за добре. Русия се задължава да издействува одобрение на това съглашение отъ Английското и Французското правителства. Тази декларация ще се запази въ тайна, докато Ромъния присъедини горнитѣ области.

Срещу тази русска декларация ромънскиятъ министъръ-председатель заяви, че Ромънското правителство се задължава да пази благосклоненъ къмъ Русия неутралитетъ.

Ромънското правителство въ сѫщото време водѣше преговори и съ правителствата на Германия и Австро-Унгария. Още въ началото на тѣзи преговори се виждаше, че Ромъния може да бѫде привлѣчена на страната на Съюза сѫмо съ значителни

[1]) До 31-и мартъ 1916 год. всички дати сѫ по стария стилъ, а следъ това — по новия стилъ.

територіални отстжпки отъ страна на Австро-Унгария. Последната отказа категорично да направи такива отстжпки. Нейното правителство даде на населението въ Трансилвания нѣкои политически правдини, за каквито то претендираше още преди да се започне Свѣтовната война, но по всичко личеше, че тѣзи права се даватъ, не за да се угоди на Ромъния, а за да се привлѣче инородното население и да се привърже по-силно къмъ разноплеменната монархия, да се откаже отъ иредентизма и да направи върховни усилия въ водената отъ нея война. Тѣзи отстжпки отъ страна на Австроунгарското правителство не само не привличаха Ромъния, но я караха да се поддава още повече на примамливитѣ обещания на Русия.

Германската дипломация се надѣваше, че, следъ намѣсата на България въ войната и следъ разгромяването на Сърбия, Ромънското правителство ще бжде по-отстжпчиво и ще обърне разположенитѣ си къмъ победителитѣ, но въ това време това Правителство бѣ изпаднало напълно подъ влиянието на съглашенската дипломация. На всички настоявания отъ страна на Съюза Ромънското правителство отговаряше, че е решено докрай да следва усвоената политика на неутралитетъ. И, както по-преди то отказваше да пропуска презъ ромънска територия военни материали за Турция, така и сега отказваше да бжде организирано размѣняване на излишецитѣ отъ храни, петролъ и масла съ произведения на германската индустрия. По-точно, Правителството не отказа направо, а предложи своитѣ излишеци срещу санитарни материали, оржжие и бойни запаси, каквито германцитѣ не можеха да дадатъ по две причини: тѣ сами имаха нужда отъ такива материали, а, отъ друга страна, се боеха да не би тѣзи бойни материали да бждатъ употрѣбени противъ тѣхъ, ако Ромъния се намѣси въ войната на страната на Съглашението.

Когато водѣха тѣзи преговори за привличане Ромъния на своя страна, правителствата на Германия и Австро-Унгария не допускаха изпревидъ, че България вече воюва въ съюзъ съ Централнитѣ държави, и използуваха това положение съ знанието на Българското правителство и дори безъ негово знание. Това тѣ можеха да правятъ, защото Българското правителство бѣ предоставило дипломатическата борба съ Ромъния изключително въ ржцетѣ на Германия и Австро-Унгария. Презъ всичкото време, дори до есеньта на 1916 година, Българското правителство не е правило никакви постжпки предъ Ромънското, нито е приело никакво предложение отъ него.

Преговоритѣ съ Централнитѣ държави отъ день на день ставаха все по-трудни. Последнитѣ започнаха да се боятъ отъ една изненада отъ страна на Ромъния. Въ началото на юний, при офансивата къмъ Тарнополъ, русски войски нарушиха неутралитета на Ромъния. Австрийското главно командуване бѣ принудено да вземе мѣрки противъ възможнитѣ изненади, и заповѣда да се затвори австро-унгарската граница откъмъ Ромъния. На тази граница бѣха изпратени по-силни наблюдателни отряди. Ромънското правителство използува това обстоятелство, което му даваше благовиденъ предлогъ да се подготви за военни действия срещу Австро-Унгария, защото въ това време съглашенската политика бѣ наддѣлѣла, и не можеше да има съмнение, че, ако Ромъния се намѣси въ войната, това ще бѫде на страната на Съглашението. По-голѣмата часть отъ ромънската армия бѣ струпана на Австроунгарската граница; мирновременнитѣ кадри бѣха усилени съ повикване запаснитѣ на обучение на опредѣлени срокове. Вземаха се мѣрки и за подготвяне вѣроятнитѣ оперативни посоки.

Преговоритѣ съ Съглашенскитѣ държави, обаче, отиваха бавно, поради стремежа на Ромънското правителство да отложи колкото е възможно повече намѣсата си въ войната, да осигури колкото е възможно повече териториални придобивки за Ромъния и да получи повече военна помощь отъ бѫдещитѣ си съюзници. Тази помощь се състоеше въ войски и военни материали, и наймного прѣчеше на преговоритѣ. Щомъ Ромънското правителство желаеше да отложи намѣсата на Ромъния, то поискваше да се доставятъ голѣми количества оржжия и бойни запаси за армията. Съглашенскитѣ държави не можеха да удовлетворятъ тѣзи искания, както поради липса на материали, така и поради боязънь да не би Ромъния да се обяви на страната на Централнитѣ сили, и да употрѣби доставенитѣ ѝ военни материали противъ Съглашението.

Съ ловки преговори Ромънското правителство поддържа неутралитета до есеньта на 1916 година, но винаги е имало предвидъ, че Ромъния ще влѣзе въ войната противъ Централнитѣ държави. На 4-и августъ 1916 год. въ Букурещъ бѣ подписана следната политическа Конвенция между Ромъния и пълномощницитѣ на Русия, Франция, Англия и Италия:

„I. — Русия, Франция, Англия и Италия гарантиратъ териториалната цѣлость на Ромъния въ сегашнитѣ ѝ граници.

II. — Ромъния се задължава да нападне Австро-Унгария споредъ установенитѣ отъ Военната конвенция условия. Съ обявяване на вой-

ната, Ромъния ще прекжсне всички економически връзки и търговски обмѣни съ всички врагове на държавитѣ отъ Съглашението.

III. — Русия, Франция, Англия и Италия признаватъ на Ромъния правото да си присъедини територии отъ Австро-Унгария въ слѣднитѣ граници: отъ сегашната русско-ромънска граница на р. Прутъ — по рѣката до границата на Галиция — устието на р. Черемошъ — по границата между Галиция и Унгария до Стягъ — по вододѣла между рѣкитѣ Тиса и Визулъ, до с. Требжа — по брѣга на Тиса до четири клм. по-долу отъ устието на Сомешъ, като с. Васарошъ Каменни остава въ Ромъния, — шесть клм. източно отъ Дебърцинъ — три клм. по-долу отъ сливането на Бѣли и Бързи Кришъ — с. Алгийо северно отъ Сегединъ — западно отъ селата Оршааза и Бекезамсонъ — по брѣга на Тиса до вливането ѝ въ Дунава — по Дунавския брѣгъ до сегашната граница на Ромъния.

IV. — Ромъния се задължава да не строи укрепления въ зоната срещу Бѣлградъ, която по-после ще се опредѣли, и да държи въ нея само необходимитѣ за полицейска служба сили. Ромънското правителство се задължава да заплати имотитѣ на онѣзи сърби отъ Банатъ, които напустнатъ областьта въ срокъ отъ две години следъ сключването на мира.

V. — Договорящитѣ страни се задължаватъ да не сключатъ отдѣленъ или общъ миръ, освенъ заедно и едновременно.

VI. — При предварителнитѣ преговори, мирнитѣ преговори и при разискване въпроситѣ въ мирната конференция Ромъния ще се ползува съ сжщитѣ права, както и всички съюзници.

VII. — Договорящитѣ страни се задължаватъ да запазятъ въ тайна настоещата Конвенция до сключването на общия миръ."

Като приложение къмъ тази Конвенция, бѣше една друга Военна конвенция, която, въ общи черти, съдържаше слѣднитѣ условия:

„1) Ромъния се задължава да мобилизира всичкитѣ си сухопжтни и морски войски и да нападне Австро-Унгария най-късно на 28-и августъ 1916 год. (осемь деня следъ съглашенското настжпление отъ Солунъ). Военнитѣ действия ще се започнатъ въ деня на обявяване войната.

2) Отъ 19-и августъ и докато трае мобилизацията и съсрѣдоточаването на ромънскитѣ войски, русската армия се задължава да действува най-енергично по цѣлия Австрийски фронтъ, за да осигури горнитѣ ромънски действия. Ромънитѣ ще настжпятъ енергично въ Буковина, дето русскитѣ войски трѣбва да запазятъ позициитѣ си и сегашното си количество. Отъ 25-и августъ Русскиятъ флотъ трѣбва да осигури безопасността на пристанището Кюстенджа, да прѣчи да се стоварватъ неприятелски войски на ромънскитѣ брѣгове и на всѣкакво нахлуване въ устието на Дунава. Ромъния ще позволи на Русския черноморски флотъ да използува пристанището Кюстенджа и да вземе необходимитѣ мѣрки срещу неприятелския подводенъ флотъ. Русскитѣ военни кораби, които ще действуватъ по Дунава за отбрана на брѣговетѣ и за подпомагане ромънскитѣ армия и Флотъ ще бждатъ под-

чинени на ромънския главнокомандуващъ, и ще действуватъ съвмѣстно съ Ромънската ескадра отъ монитори. Подробности по това сътрудничество ще бѫдатъ уговорени споредъ Конвенцията.

3) Русия се задължава при мобилизирането на ромънската армия да изпрати въ Добруджа две пехотни и една конна дивизии, които, заедно съ ромънската армия, да действуватъ срещу българската армия.

Съюзницитѣ се задължаватъ да предприематъ настѫпление съ Солунската армия най-малко осемь деня преди Ромъния да обяви войната, за да улеснятъ мобилизирането и съсрѣдоточаването на всички ромънски военни сили. Това настѫпление ще започне на 20-и августъ.

Ако презъ време на военнитѣ действия съюзницитѣ, по предварително споразумение, решатъ да увеличатъ своитѣ военни сили, това нѣма да измѣни въ нищо сключенитѣ конвенции.

4) Франция, Англия, Италия и Русия се задължаватъ да снабдятъ Ромъния съ бойни запаси и военни материали. Снабдяването ще стане презъ Русия, а превозването ще се извърши съ съюзни или ромънски кораби. По възможность, въ Ромъния ще пристигатъ дневно по триста тона. Ако съюзницитѣ биха разполагали съ нови пѫтища, които биха улеснили превозването на бойнитѣ запаси, Ромъния може да ги използува.

5) Споредъ възможностьта, съюзницитѣ се задължаватъ да снабдятъ Ромъния съ коне, каучукъ, лѣкарства, храни и снаряжение, които тя би поискала. Количеството и вида имъ ще бѫдатъ опредѣлени по взаимно съгласие.

6) Съюзницитѣ ще дадатъ на Ромъния необходимитѣ техници, за изработване въ собствената ѝ територия бойни запаси и военни материали.

7) Щомъ се сключи настоещата Конвенция, щабоветѣ на русско-ромънскитѣ войски ще се свържатъ съ Щаба на Солунската армия, за да се споразумѣятъ, какъ да си съдействуватъ. Свръзката между русската и ромънската армии ще бѫде устроена, както ще бѫде казано по долу.

8) Сътрудничеството на съюзенитѣ армии не трѣбва да се разбира като подчинение на едната договоряща страна на другата. То изисква само свободно приемане разпорежданията или измѣненията, които диктуватъ общото положение, преследваната цель и бойното другарство.

9) По начало, ромънскитѣ и русскитѣ войски запазватъ собственитѣ си командувания, отдѣлни зони за действие и пълна независимость въ рѫководството на действията. Разграничителна линия ще бѫде Дорна Ватра — Бистрица — долинитѣ на рѣкитѣ Кейо и Самешъ — Дебърцинъ. Главната посока за настѫпление на ромънската армия ще бѫде презъ Трансилвания къмъ Буда-Пеща, доколкото положението южно отъ Дунава ще позволява. Предвиденитѣ въ чл. 3-и русски спомагателни войски ще бѫдатъ подчинени на Ромънското главно командуване. Ако действуващитѣ южно отъ Дунава русски войски станатъ равни или по-вече отъ ромънскитѣ, тѣ могатъ да образуватъ една независима армия на ромънска територия, подчинена на Русското главно командуване, което ще съобразява действията ѝ споредъ плановетѣ на дветѣ главни квартири. Ако стане необходимо

да се действува съ смѣсени русско-ромънски войски, тѣхното командуване ще зависи отъ зоната, въ която действуватъ. Всички заповѣди и съобщения до тѣзи войски ще се пишатъ на русски и ромънски езици.

10) По начало, армията на едната договоряща страна не може да влиза въ държавнитѣ територии на другата или въ мѣстата, заети отъ нейната армия. Ако общиятъ интересъ и общата цель изискватъ нарушение на това начало, това ще става само следъ писмено съгласие на другата страна за всѣки отдѣленъ случай.

11) Когато една армия трѣбва да използува желѣзнитѣ пѫтища на една съюзена държава за превозване войски, храни или военни материали, това ще се урежда отъ делегати на съюзнитѣ главни квартири. Управлението, уреждането, превозването и снабдяването съ мѣстни срѣдства ще принадлежатъ винаги на мѣстнитѣ власти.

12) Пленницитѣ, военната плячка и трофеитѣ ще принадлежатъ на онази армия, която ги е отнела. Военната плячка, взета при съвмѣстенъ бой на едно и сѫщо бойно поле, ще се дѣли споредъ взелитѣ участие войски. За да се улесни снабдяването на ромънската армия, русското командуване ще ѝ отстѫпи своята часть отъ отнетитѣ бойни запаси, отъ които тя би имала нужда.

13) За съгласуване действията и за по-сигурно достигане военнитѣ цели, въ Русската главна квартира и въ тази на съюзницитѣ ще има по единъ представитель на ромънската армия, който може да бѫде подпомаганъ отъ нѣколко офицери. Такива представители отъ Русия и отъ съюзницитѣ ще има и въ Ромънската главна квартира. Главнитѣ квартири на съвмѣстнодействуващитѣ армии трѣбва да се осведомяватъ взаимно за военнитѣ възможности, разпредѣлянето на силитѣ и хода на действията.

14) Ако презъ време на действията обстановката изисква да се вематъ нови мѣрки и възникнатъ въпроси, непредвидени въ Конвенцията, тѣзи въпроси ще се разгледватъ въ съответната главна квартира заедно съ представители на съюзната армия, но ще се разрешаватъ следъ съгласието на главнокомандуващитѣ.

15) За да се вематъ навреме подготвителнитѣ мѣрки за военнитѣ действия, договорящитѣ страни трѣбва да се споразумѣятъ за плана имъ, преди да се започнатъ военнитѣ действия отъ ромънската армия.

16) Въпроситѣ по примирието ще се разрешаватъ по общо съгласие между главнитѣ командувания на армиитѣ, които си сътрудничатъ.

17) Настоещата Конвенция е въ сила отъ деня на подписването ѝ до сключване общия миръ."

Изглежда, че тѣзи условия за ромънската намѣса сѫ станали известни на Германската главна квартира. На 10-и августъ българскиятъ воененъ пълномощникъ при Германската главна квартира донесе въ Щаба на действуващата армия, че Ромъния ще се намѣси на страната на Съглашението, при вѣроятно условие Русия да изпрати една армия за операции въ Добруджа. Пред-

полагало се, че Русия ще изпрати въ Добруджа три новоформирани дивизии (115-а, 116-а и 118-а) и една сръбска доброволческа дивизия, съставена отъ живущитѣ въ Русия сърби и отъ плененитѣ сърби отъ австроунгарската армия. За тѣзи дивизии сж предполагали, че сж въ Бесарабия.

Тъй като по-нататъкъ въ донесението се правѣха предположения за политическото положение на Ромъния, отъ Щ. Д. А. то е било препратено въ Министерството на външнитѣ работи, а сведението за русскитѣ дивизии не е било съобщено въ Щаба на III армия.

Въ донесението си отъ 13-и августъ сжщиятъ отбелязваше, че въ Германската главна квартира предполагали, че русскитѣ войски ще се съсрѣдоточатъ при Исакча, дето ще минатъ Дунава, или ще бждатъ превозени съ шлепове по рѣката. И това сведение не бѣ съобщено въ Щаба на III армия.

Обявяване войната отъ Ромъния и намѣсата на България.

Презъ юлий всѣки день ставаше по-ясно, че Ромъния ще се намѣси въ войната противъ Централнитѣ държави. Едновременно съ мѣркитѣ противъ такава изненада, Германското правителство водѣше дипломатическа борба, насочена, главно, да застави Ромъния поне да остане неутрална. То поиска и съдействието на Българското командуване въ тази посока—на 1-и юлий генералъ фонъ Фалкенхайнъ телеграфира на генералъ Жекова да направи постжпки предъ Българското правителство, което да напомни на Ромънското, че, ако Ромъния се обяви противъ Централнитѣ сили или даже само противъ Австро-Унгария, България непремѣнно ще се обяви противъ Ромъния.

Генералъ Жековъ намираше, че такава постжпка е преждевременна, но удовлетвори искането на Германското главно командуване, като се обърна къмъ Правителството съ мнение, че ще бжде полезно да се каже по деликатенъ начинъ въ Букурещъ, че загадъчното и заплашително поведение на Ромънското правителство напоследъкъ загрижва България, която се бои отъ усложнения, и излага на изпитание приятелскитѣ отношения. Враждебнитѣ отношения на Ромъния къмъ Централнитѣ сили могатъ да поставятъ България, въпрѣки волята ѝ, предъ необходимость да вземе мѣрки за защита на своитѣ жизнени интереси, свързани съ тѣзи на Централнитѣ държави.

Българското правителство отговори, че следи зорко събитията въ Ромъния и поведението на Ромънското правителство, но не е щ- -астжпило времето да се правятъ такива постжпки въ Букурещъ. Този отговоръ бѣ съобщенъ на генералъ фонъ Фалкенхайнъ. Германската главна квартира и безъ това се безпокоеше да- -е би Ромъния да обяви война само на Австро-Унгария, въ -ъзъ случай България, за да не воюва и противъ Русия, би -ата да избѣгне войната съ Ромъния. Следъ този отговоръ, безпокойството се увеличаваше. То се увеличи още повече, когато германскиятъ пълномощенъ министъръ въ София съобщи, че министъръ-председателтъ се билъ изказалъ, че, ако Гърция и Ромъния нападнатъ България, поради липса на достатъчно войски, -е ще се отбранява. Германската главна квартира побърза да изкаже своите опасения предъ генералъ Жековъ, който веднага обясни, -е тукъ има нѣкакво недоразумение, защото министъръ-председателтъ не може самъ да предрешава този въпросъ, който е отъ компетентность на Главното командуване; начинътъ на -ъдъване съ Ромъния ще зависи, главно, отъ политическитѣ и отъ военнитѣ условия, споредъ които ще се действува така, както е най-целесъобразно, за да се получатъ решителни успѣхи.

Презъ юлий въ Германия се получаваха най-противоречиви сведения за поведението на Ромъния. Въ печата и въ правителственитѣ срѣди се поддържаше, че Ромъния нѣма бойни запаси, -е отложи намѣсването си къмъ края на войната, или че ще -остигнува веднага успѣха на руситѣ срещу австро-унгарския дѣсенъ флангъ, или че се бои да се обяви противъ Германия, или -е тя е решила да се намѣси на страната на Съглашението. Тѣзи противоречиви сведения влияеха и върху решенията на Германската главна квартира и ги правѣха колебливи. Въ края на -ия месецъ, обаче, бѣ събрана въ Плесъ обща конференция -е съюзнитѣ главни командувания за изработване планъ на предстоящата война съ Ромъния, за който ще се говори по-после.

Между това, Германската главна квартира настояваше да се -ренесатъ колкото е възможно повече български войски отъ Македонския фронтъ къмъ Добруджа, като се надѣваше, че -ъртуването много войски тамъ ще въздействува на Ромъния да се въздържи отъ намѣсване въ войната. Българското главно -омандуване, обаче, бѣ принудено отъ събитията на Македонския фронтъ да прекрати прехвърлянето, и на 24-и августъ генералъ Жековъ изпрати въ Германската главна квартира следната телеграма:

„Прекратихъ изпращането войски въ Северна България, докато постигнеме възможни резултати отъ предприетитѣ операции на Македонския фронтъ. Щомъ успѣемъ да отхвърлиме войскитѣ на Антантата възможно по-назадъ, ще пристѫпиме къмъ затвърдяването ни на новитѣ позиции, като, наредъ съ това, ще пристѫпиме къмъ пренасяне лишнитѣ войски въ Северна България. Това последното, обаче, трѣбва да стане само при едно окончателно решение спрямо Ромъния, за да не се отслабваме значително на Македонския фронтъ, безъ да сме сигурни за военни действия на Ромънския фронтъ. Имахъ вече случай да съобщя на Ваше Превъзходителство, че, поради липса на бързи и удобни съобщения, пренасянето на войскитѣ отъ единия на другия фронтъ става бавно и е свързано съ голѣми трудности."

И Българското главно командуване смѣташе, че е възможно да се въздействува на Ромъния по този начинъ, което се вижда отъ отговора на генералъ Жековъ до Германската главна квартира по поводъ запитването защо е закъснѣло превозването на 6-а дивизия; отговорътъ бѣ изпратенъ чрезъ българския воененъ пълномощникъ:

„Превозването на 6-а дивизия бѣ отложено поради превозване конницата и 3/1-а бригада, за което съобщихъ на фонъ Фалкенхайнъ, когато бѣхъ въ Плесъ. Превозването на предназначенитѣ за Ромънския фронтъ части отъ 6-а дивизия ще започне веднага, щомъ се освободи подвижниятъ съставъ на желѣзницитѣ. Тѣзи части ще се съсрѣдоточатъ около ж.-п. ст. Попово. Съобщете сѫщо и на фонъ Фалкенхайнъ, че напълно сподѣлямъ мнението му да се бърза съ превозването въпроснитѣ части, за да се въздействува на Ромъния; правиме всички усилия въ това отношение."

На 26-и августъ българскиятъ пълномощникъ при Германската главна квартира донесе въ Щ. Д. А., че германскиятъ посланикъ въ Букурещъ билъ приетъ на аудиенция отъ Ромънския краль, който далъ най-голѣми увѣрения, че той не щѣлъ да допустне Ромъния да се намѣси въ войната срещу Централнитѣ сили. Германската главна квартира вѣрвала, че това е така. Военниятъ пълномощникъ, обаче, се съмняваше, дали Кралътъ ще има нуждната сила и енергия да се наложи на Ромънското правителство и на народа.

Сѫщия день Италия обяви война на Германия. Споредъ донесението на българския воененъ пълномощникъ, Германската главна квартира смѣтала, че това е направено отъ Съглашението, съ цель да се спечели по-лесно Ромъния.

На 27-и августъ Ромъния обяви война на Австро-Унгария. Не можеше да се предвиди дали следъ това тя ще обяви война

-з всички нейни съюзници, или ще последва примѣра на Ита-[illegible] която до 25-и августъ бѣ въ война само съ Австро-Унгария.

На 28-и августъ Германия обяви война на Ромъния. Герман-[illegible]ото правителство покани Българското да стори сѫщото. Въ [illegible]щото време генералъ фонъ Фалкенхайнъ натовари българския [illegible]воененъ пълномощникъ да предаде неговата молба на главно-[illegible]командуващия да направи потрѣбното, щото България сѫщия день да обяви война на Ромъния, за да се подчертае предъ противницитѣ единство въ действията и здравината на Съюза.

На 29-и августъ военниятъ пълномощникъ донесе въ Глав-[illegible]ната квартира, че генералъ фонъ Фалкенхайнъ е билъ освобо-[illegible]денъ отъ длъжностьта началникъ на Щаба на действуващата [illegible]армия, и че на негово мѣсто е назначенъ генералъ фелдмар-[illegible]шалъ фонъ Хинденбургъ. Макаръ и освободенъ отъ длъжность, [illegible]генералъ фонъ Фалкенхайнъ отново замоли главнокомандува-[illegible]щия да действува, щото българскиятъ пълномощенъ министъръ да напустне Букурещъ едновременно съ германския, като има предвидъ, че и Турция ще обяви война на Ромъния. Той молѣше да му се отговори по-скоро.

Германската главна квартира се е вълнувала твърде много отъ забавянето България да обяви войната. Българскиятъ воен-[illegible]енъ пълномощникъ на 29-и августъ донесе, че той обяснилъ предъ мѣродавнитѣ лица това закъснение съ желанието да се вематъ нѣкои мѣрки за защита на крайдунавскитѣ градове. Въ своето донесение той молѣше да се изпрати едно съобщение отъ Правителството и главнокомандуващия съ опредѣленъ отго-[illegible]воръ — кога България предполага да обяви войната, за да може да се успокоятъ „известни лица и кржгове".

Докато Българското правителство обмисляше въпроса, гене-[illegible]ралъ Жековъ отговори на военния пълномощникъ съ следната телеграма:

„Вълнението въ Германската главна квартира е действително неоснователно. България, съ досегашното си поведение като съюзникъ, не е дала и най-малкия поводъ за съмнение въ нейната коректность. Трѣбва, обаче, да се държи сериозна смѣтка за особенитѣ обстоятелства, при които се намираме. Трѣбва да привлѣчеме часть отъ българската тежка артилерия отъ Южния фронтъ, да довършиме съсрѣдоточаването на разполагаемитѣ войски, да вземеме мѣрки за запазване населението по Дунавския брѣгъ и пр. Поведението на австрийскитѣ монитори, които откриха огънь, въпрѣки моята заповѣдь, е крайно осждително, и произведе у насъ лошо впечатление. Не може на българска територия да се откриватъ военни действия, преди

България да е влѣзла формално въ война. А въпроса за войната ще решиме ние, безъ да има нужда да бѫдеме изнудвани по такъвъ начинъ.

Увѣрете Негово Превъзходителство фонъ Хинденбургъ, че България ще изпълни дълга си като съюзникъ, но необходимо ми е да зная съ какви сили ще се разполага и какво ще се предприеме отъ Трансилвания противъ Ромъния. Споредъ спогодбата ми съ Негово Превъзходителство фонъ Фалкенхайнъ, общиятъ планъ на действията трѣбваше да бѫде — бързи и енергични действия отъ югъ и отъ северъ, а сега виждамъ, че австрийцитѣ нѣматъ войски даже да се отбраняватъ.

При това положение, слабитѣ български сили на Ромънския фронтъ не могатъ да извършатъ чудеса. Освенъ това, нашитѣ противници на Южния (Македонския) фронтъ всѣки день се усилватъ съ дебаркирания на войски, а и поведението на Гърция става съмнително.

Доложете сѫщо на Негово Превъзходителство фонъ Хинденбургъ, че, по твърде известни вече съображения, не съмъ съгласенъ щото германската 101-а дивизия да се мѣсти отъ Южния на Ромънския фронтъ. 45-и полкъ отъ тази дивизия, на пѫть за Ромънския фронтъ, може да не се връща обратно, но поне другитѣ части отъ дивизията да останатъ на мѣстата си въ XI армия."

На 30-и августъ българскиятъ воененъ пълномощникъ повторно донесе, че закъснението България да обяви войната, вълнувало всички въ Главната квартира, „отъ Императора и канцлера до най-младия подпоручикъ". Той молѣше да му се укаже какво да отговаря на всички.

Главнокомандуващиятъ отговори, че трѣбва да се държи смѣтка, че особенитѣ вѫтрешни условия у насъ налагатъ войната да бѫде подготвена политически и морално; никой не трѣбва да се съмнява въ българската коректность; моментътъ за обявяването на войната е близъкъ — очаква се всѣки часъ съобщение отъ Правителството.

Германското правителство, както и Главната квартира вѣроятно сѫ се съмнявали въ поведението на България като съюзникъ, и, едновременно съ натиска за по-скорошно обявяване войната, предприеха редъ действия, за да ускорятъ работата и да обвържатъ България, като направятъ неутралитета ѝ невъзможенъ.

Щабътъ на армейската група Макензенъ използува австро-германскитѣ части, които се намираха на българска територия, за неважни въ военно отношение операции срещу Ромъния, които въвличаха механически и България въ войната: на Австро-унгарската мониторна дивизия, която стационираше около Русе, бѣ заповѣдано да бомбардира открития градъ Гюргево, а на Хидропланната станция въ Варна — да бомбардира градъ Балчикъ.

На 27-и августъ въ 9^{30} часа̀ една ромънска торпедна лодка отъ пристанището Рамаданъ пустна торпедо срещу австроунгарския мониторъ „Босна“ предъ Русе. Торпедото не улучи монитора, а удари и възпламени единъ близъкъ шлепъ, натоваренъ съ вѫглища и бензинъ, който експлодира и потъна. Предполагаше се, че експлозията е случайна, но въ 10^{30} часа̀, когато се получи телеграмата, че Ромъния е обявила война на Австро-Унгария, никой не се съмняваше, че това е ромънско ненадейно нападение.

Веднага следъ това бѣ повиканъ постовиятъ параходъ отъ Рахово и се заповѣда на Минното отдѣление да извърши минната преграда при Русе и да постави греди на западния изходъ на Бѣленския каналъ.

2-а мониторна дивизия („Бодрогъ“, „Кьорьоскъ“, „Самосъ“, „Лайта“ и патрулнитѣ лодки „Фогашъ“, „Чука“, „Виза“, „Барашъ“, „Компо“ и „Велсъ“), която бѣше при Русе, постави предъ себе си единъ редъ шлепове, зае позиция за обстрелване Гюргево и изпрати лодкитѣ да отведатъ оставенитѣ на пристанището Рамаданъ свои шлепове. На 28-и августъ въ 7^{45} часа̀ започна бомбардирането на пристанището, и скоро пламъци обхванаха газовитѣ резервоари и всички пристанищни постройки. Въ 8 часа̀ ромънскитѣ батареи откриха огънь срещу Русе, макаръ мониторитѣ да щадѣха града Гюргево.

Въ 10 часа̀ лодкитѣ довлѣкоха всички шлепове при Русенското пристанище. Следъ това Мониторната дивизия, предшествувана отъ патрулнитѣ лодки, тръгна нагоре по рѣката. Тя срещна и потопи съ артилерийски огънь ромънския параходъ „Розарио“, нагоденъ да поставя мини. Къмъ 17 часа̀ дивизията се прибра въ Бѣленския каналъ, дето пристигна сама и германската бронирана лодка „Вайкселъ“. Две германски моторни лодки се прибраха задъ острова Лелекъ, и следъ нѣколко деня сѫщо отидоха въ Бѣлене. Други три моторни лодки влѣзоха въ устието на р. Ломъ.

Параходътъ „Алмошъ“, една бронирана и една патрулна лодки презъ нощьта се промъкнаха отъ Кладово къмъ Оршова, обстрелвани отъ ромънския брѣгъ. Той обстрелва успѣшно пристанището Турну Северинъ и Флотската станция при Гура Вай.

На 29-и августъ мониторната група „Темешъ“, „Еисъ“, „Баршъ“ и германската лодка „Вайкселъ“ извършиха разузнаване къмъ Турну Мугуреле, като обстреляха града и пристани-

Ѣ 23/62
2 55

щето и отвлѣкоха два шлепа, натоварени съ царевица. Мониторната група „Лайта“, „Самосъ“, „Чука“ и „Валъ“ обстрелва пристанището на Зимница и отведе четири шлепа, две моторни лодки и мостовия параходъ.

На 30-и августъ 2-а мониторна дивизия съ два влѣкача тръгна къмъ Русе да прибере оставенитѣ тамъ свои шлепове. Но, поради силния огънь отъ ромънския брѣгъ, незащитенитѣ влѣкачи се върнаха, и мониторитѣ, следъ като задушиха стрелящитѣ ромънски батареи, се върнаха въ канала.

На 28-и до 12^{10} часа ромънската артилерия изстреля по гр. Русе около 30 снаряда, които паднаха около Митницата, Мжжката гимназия, Банката, Военния клубъ и въ най-многолюдното мѣсто около хотелъ „Бристолъ“. Отъ това бомбардиране бѣха причинени незначителни разрушения на ударенитѣ здания. Убити бѣха 2 войника и 1 гражданинъ и ранени 1 войникъ и 6 граждани.

Понеже, следъ като Ромъния обяви война на Австро-Унгария, отъ Щ. Д. А. бѣ заповѣдано българскитѣ войски да бждатъ въ бойна готовность, но огънь да не откриватъ, артилерията на Русенския укрепенъ пунктъ не отговори на ромънското бомбардиране.

Следъ бомбардирането на Русе, отъ Щ. Д. А. бѣ заповѣдано на командуващия III армия да нареди да се изсели тихо желаещото население отъ крайдунавскитѣ градове и да се пренесатъ въ вжтрешностьта на Царството държавнитѣ имущества и лишниятъ подвиженъ материалъ по желѣзницитѣ.

Хидропланитѣ отъ Варна на 28-и августъ въ 6^{30} часа излетѣха, пилотирани отъ германски офицери. Тѣ летѣха надъ Балчикъ, хвърлиха 20 бомби надъ пристанищнитѣ постройки, и къмъ 8^{30} часа се върнаха въ Варна. При слизането хидропланъ № 529 се повреди.

Щабътъ на действуващата армия бѣ изненаданъ отъ този начинъ на действие. Още на 28-и августъ той заповѣда на командуващия III армия австрийскитѣ монитори да се отдалечатъ отъ града, и българската артилерия, до втора заповѣдь, да не открива огънь. На 29-и августъ на командуващия армията бѣ заповѣдано:

„Докато България не е обявила формално война на Ромъния, да не се предприематъ никакви нападения.“

Сѫщия день на германския офицеръ за свръзка бѣ врѫчено слѣдното писмо:

„Щабътъ на действуващата армия вчера, 28-и того, получи две извѣстия, напълно неочаквани донесения:

1) Австрийската дунавска флотилия при гр. Русе, безъ всѣкаква заповѣдь отъ Наша страна, е бомбардирала ромънския градъ Гюргево, въ отговоръ на което е билъ бомбардиранъ градътъ Русе. Запитанъ австро-унгарскиятъ военненъ аташе, полковникъ Новакъ, по чия заповѣдь е стреляла Дунавската флотилия, той съ № 3944 отговори: „Акцията на нашата Флотилия противъ Гюргево е била предприета по заповѣдь на генералъ фелдмаршалъ фонъ Макензенъ, комуто Флотилията е напълно подчинена".

2) Командуващиятъ III армия донесе, че началникътъ на Хидропланната станция на Варна получилъ заповѣдь отъ фелдмаршалъ фонъ Макензенъ да атакува всички цели, които му се изпрѣчатъ. Вслѣдствие на това, хидропланитѣ вчера, 28-и августъ, сѫ атакували гр. Балчикъ, градъ населенъ изключително съ българи, за освобождението на които ние сега отиваме да воюваме.

Следъ като вчера съ № 3892 до Щаба на армейската група Макензенъ бѣ съобщено становището на Българския щабъ на действуващата армия, че въпросътъ за започване операциитѣ е политически, и ще бѫде разрешенъ отъ Правителството, даването подобни заповѣди отъ Армейската група поставя Щаба въ недоумение.

По поводъ горнитѣ две нападения, Щабътъ на действуващата армия моли Щаба на Армейската група Макензенъ да даде категорична заповѣдь щото, докато България не е обявила формално война на Ромъния, противъ последната да не се предприематъ никакви нападения."

Този енергиченъ протестъ бѣ взетъ въ внимание отъ Щаба на Армейската група Макензенъ, който го представи за разрешение въ Германската главна квартира и въ сѫщото време телеграфира до втора заповѣдь да не се произвеждатъ никакви въздушни нападения.

Българското командуване оцени постѫпката на Австроунгарския флотъ като едно хитруване, целещо да изправи България предъ свършенъ фактъ, и да накара Ромъния да ѝ обяви война, затова на 30-и августъ и на българския офицеръ за свръзка съ Австроунгарската главна квартира бѣ изпратена отъ Ц. А. следната телеграма:

„По заповѣдь на Главнокомандуващия се съобщава, че България съ своето поведение досега не е дала и най-малкия поводъ за съмнение въ нейната коректность. Тя и сега ще изпълни своя дългъ като съюзникъ, но, когато бѫде готова, и както ѝ бѫде възможно.

Главнокомандуващиятъ е много недоволенъ отъ поведението на Австрийската дунавска флотилия, която, въпрѣки заповѣдьта му, откри

огънь противъ ромънския брѣгъ, безъ да държи смѣтка, че България не е още въ война съ Ромъния. Тази нейна постѫпка произведе навсѣкѫде у насъ лошо впечатление. Помолете Щаба на Австроунгарската главна квартира въ бѫдеще да постѫпва коректно и безъ хитрувания."

На 29-и августъ станаха и нѣколко инцидента по сухопѫтната граница съ Ромъния:

Ромънскитѣ постове въ участъка отъ морето до Чаушкьой въ 13 часа откриха огънь, и започнаха да се приближаватъ къмъ граничната линия. Българскитѣ постови началници помислили, че България вече е обявила война на Ромъния, но известието е закъснѣло. Тѣ поведоха войницитѣ си въ атака, отблъснаха настѫпващитѣ ромъни и ги преследваха до височината източно отъ Екрене. Когато получиха донесение за това, българскитѣ началници заповѣдаха настѫпилитѣ постове да се оттеглятъ на мѣстата си, на границата.

На 30-и августъ ромънскитѣ гранични постове северозападно отъ Варна, усилени съ пехотни части, обстрелваха българскитѣ постове. Последнитѣ не отговориха на този огънь.

Между това, Българското правителство реши да изпълни съюзния договоръ съ Германия. Предположението на ромънскитѣ и русскитѣ дипломатически кръгове, че България ще се въздържи да воюва противъ Русия, не се сбѫднаха. На 31-и августъ главнокомандуващиятъ бѣ предупреденъ, че на следния день ще бѫде обявена война на Ромъния. Сѫщия день отъ Щ. Д. А. бѣ изпратена следната телеграма до Щаба на Армейската група Макензенъ и до командуващия III армия:

„Войната противъ Ромъния ще бѫде обявена утре, 1-и септемврий. Военнитѣ действия, обаче, могатъ да се наченатъ днесъ."

На 1-и септемврий Държавниятъ глава издаде следния Манифестъ, подписанъ и отъ всички министри:

„МАНИФЕСТЪ
КЪМЪ
БЪЛГАРСКИЯ НАРОДЪ

Българи,

Презъ 1913 година, следъ привършването на Балканската война, когато България бѣ принудена да се бие съ своитѣ коварни съюзници, Ромъния, подъ предлогъ, че се нарушавало равновесието на Балканитѣ, ни нападна вѣроломно и навлѣзе безъ съпротива въ незащитената часть на нашето Отечество. Съ това си хайдушко нахлуване въ Земята

ни, тя не само попрѣчи да добиеме свещенитѣ плодове отъ войната, но успѣ по Букурещкия договоръ да ни унизи и да отнеме плодородната ни и скжпа Добруджа — огнището на Първото ни царство.

По моя заповѣдь, тогава Нашата храбра армия не гръмна пушка срѣщу ромънския войникъ, а го остави да спечели жалка военна слава, съ която той самъ и досега не смѣе да се похвали.

Българи,

Сега, когато България, съ храбритѣ войски на нашитѣ съюзници, сполучи да отблъсне нападението на нашата територия отъ страна на Сърбия, да съкруши и сломи последната и да осжществи обединението на българското племе; когато България владѣе вече почти всичкитѣ земи, надъ които тя има исторически и етнографски права, сжщата тази съседка Ромъния обяви война на нашата съюзница Австро-Унгария, пакъ подъ предлогъ, че Общоевропейската война готвѣла на Балканитѣ голѣми териториални измѣнения, застрашаващи, ужъ, нейното бждеще.

Безъ да обяви война на България, ромънската войска още на 28-и августъ започна да бомбардира българскитѣ дунавски градове Русе, Свищовъ и др.

За това предизвикателство отъ страна на Ромъния, заповѣдвамъ на Нашата храбра армия да прогони неприятеля отъ предѣлитѣ на Царството, да сразн коварния съседъ, да осигури постигнатото съ толкова жертви обединение на българския народъ и да освободи отъ робство Нашитѣ братя въ Добруджа.

Ние ще воюваме противъ ромънитѣ едновременно съ храбритѣ победоносни войски на всичкитѣ наши мощни съюзници.

Призовавамъ българския народъ на новъ славенъ подвигъ, съ който ще увѣнчае своето свето освободително дѣло.

А българскиятъ войникъ да продължава да лети отъ победи къмъ победи!

Напредъ! Богъ да благослови нашето оржжие!

Ст. София, 1-и септемврий 1916 година.

На първообразното съ собствената на Негово Величество Царя ржка написано

ФЕРДИНАНДЪ I.“

Сжщия день и главнокомандуващиятъ, генералъ Жековъ, издаде следната Заповѣдь по действуващата армия:

„Офицери, подофицери и войници,

Вие знаете добре на какво се дължатъ нашитѣ неуспѣхи презъ 1913 година. Ние тогава щѣхме лесно да се разправиме, ние почти се бѣхме разправили съ нашитѣ врагове, които поискаха да ни ограбятъ, когато единъ новъ врагъ, най-подлиятъ отъ всички наши врагове, ни коварно нападна въ гърба. Вие знаете, че, ако не бѣше ромънското нашествие, не щѣхме да бждемъ лишени отъ плодоветѣ на нашитѣ победи.

За да възстановиме потъпканата правда съ умразния Букурещки договоръ, ние бѣхме принудени да вдигнемъ наново оржжие и, следъ люта борба и съ цената на скжпи жертви, да освободиме Македония отъ потисницитѣ-сърби.

За да ни оспорятъ нашата хубава Македония, наново да я откжснатъ отъ снагата на общото Отечеството и да я хвърлятъ наново въ още по-черно робство, нашитѣ врагове събраха въ Солунъ една пъстра армия, съ която се опитаха да ни нападнатъ. Всичкитѣ имъ опити, обаче, пропаднаха, и жалкитѣ имъ усилия се разбиха о̀ гранитната стена, образувана отъ гърдитѣ на героитѣ-защитници на Отечествената земя. И не е далечъ деньтъ, когато враговетѣ отъ югъ ще бждатъ окончателно сразени.

Но ето че отново подлиятъ и недостоенъ врагъ задъ Дунава, който почерни и оскверни нашата златна Добруджа, изпълненъ отъ черна завистъ и безсилна злоба, като змия ехидна вдига глава, за да осуети светото дѣло на нашето обединение. Безъ да бжде предизвиканъ съ нѣщо отъ насъ, той откри огънь по нашитѣ дунавски градове, изби жени и деца и подло нападна на нѣколко пжти нашата погранична стража.

Офицери, подофицери и войници,

Вие, които очудихте свѣта съ вашитѣ геройски подвизи и съ вихренъ устремъ сломихте всички прѣчки на победния ви маршъ, ще допустнете ли щото влашкитѣ ржце да развѣнчаятъ вашитѣ горди чела отъ победнитѣ вѣнци, които цѣлиятъ български народъ ви изплете за вашата дивна храбрость?

Не, по-напредъ тѣзи ржце трѣбва да овиснатъ отсѣчени, и подлиятъ врагъ да изпита всичкия вашъ неукротимъ и страшенъ гнѣвъ.

Само когато водитѣ на родния Дунавъ, обагрени отъ кръвьта на безчестнитѣ врагове, понесатъ къмъ морето тѣхнитѣ тѣла, тогава ще може да се измие позора на онѣзи, които веднъжъ омърсиха Земята ни презъ 1913 год., и сега наново се осмѣляватъ да ни предизвикватъ.

Офицери, подофицери и войници отъ III армия,

На васъ се падна славния и завиденъ жребий да отмжстите за поруганата честь на България и да изтръгнете отъ тежка неволя нашата чудна Добруджа, изконната наша земя, първото огнище на нашитѣ прадѣди.

Подкрепени отъ армиитѣ на нашитѣ вѣрни съюзници, вие сте достатъчно силни, за да накажете подлитѣ врагове. Покажете имъ, че българинътъ знае жестоко да отмжщава и да наказва онѣзи, които сквернятъ Родната му земя. И нека вашитѣ мисци не отслабватъ и вашитѣ ножове не се притжпятъ до пълното унищожение на врага.

Съ пълно упование въ Бога и съ вѣра въ нашитѣ сили, нека още веднъжъ възвеличиме името на България и да я увѣнчаеме съ нова слава.

Напредъ! Нека Всевишниятъ подкрепи нашитѣ усилия!

Да живѣе нашиятъ любимъ Върховенъ Вождъ!

Да живѣе обединена и велика България!

Главнокомандуващъ Действуващата армия,
генералъ-майоръ Жековъ.“

Военната мощь на Ромъния.

Мобилизацията въ Ромъния.

Още отъ есеньта на 1914 год., когато Ромънското правителство започна да въвлича Ромъния къмъ страната на Съглашение, военната власть започна да обмисля мѣркитѣ за прикриване мобилизацията и съсрѣдоточаването на ромънската войска. Ромънскиятъ щабъ на армията вземаше последователно редъ мѣрки, насочени еднакво и противъ Австро-Унгария, и противъ България. Когато бѣ оформенъ плана на предстоещата война, границата бѣ раздѣлена на четири участъка, споредъ четиритѣ армии, които се формираха въ военно време:

а) Участъкъ на Северната армия — отъ р. Нягра до с. Кашинъ.

б) Участъкъ на II армия — отъ долината на р. Путна до тази на р. Топологъ.

в) Участъкъ на I армия — отъ р. Топологъ до Четате на Дунава.

г) Участъкъ на III армия — отъ Четате до Олтеница и последнятъкъ — по Добруджанската граница до Черноморския брѣгъ.

Отъ августъ 1915 год., когато отношенията между Ромъния и Австро-Унгария започнаха да се влошаватъ, на Северната граница изпращаха полумобилизирани части, запаснитѣ на които периодически се смѣняваха. На 27-и августъ 1916 год., когато Ромъния обяви войната, на тази граница имаше следнитѣ прикриващи войски:

а) Въ участъка на Северната армия — 35 батальона и 22 батареи.

б) Въ участъка на II армия — 45 батальона и 30 батареи.

в) Въ участъка на I армия 37 батальона и 29 батареи.

Или всичко 117 батальона и 79 батареи.

г) Въ участъка на III армия Ромънското командуване вземаше предвидъ оставената на българо-ромънската граница българска армия, и, като се боеше да не би България да започне внезапно войната, вземаше непрекъснато мѣрки за засилване войскитѣ на тази граница, а отъ февруарий 1916 год. започна постепенно да мобилизира и изпраща войски къмъ Дунава и Добруджа, и къмъ 27-и августъ сжщата година цѣлата ромънска армия бѣ съсрѣдоточена споредъ плана на войната, като отъ нея бѣха изпратени за прикриване 42 батальона, 31 батареи и 8 ескадрона.

Охраняващитѣ ромъно-българската граница войски бѣха разпредѣлени на три групи:

а) Западна група (20-а дивизия) прикриваше границата на Дунава, отъ Калафатъ до р. Олта. Участъкътъ бѣ раздѣленъ на два бригадни участъка (41-а сборна и 1-а сборна бригади), а всѣки бригаденъ участъкъ — на два полкови сектора.

б) Срѣдна група (IV корпусъ) прикриваше границата отъ десеть клм. западно отъ Олта до ез. Балта Гречилоръ. Участъкътъ бѣ раздѣленъ на два бригадни участъка (43-а и 44-а бригади), а всѣки бригаденъ участъкъ — на два сектора. Освенъ това, отдѣлни отряди прикриваха границата при Пунду Бели и Гречилоръ.

в) Източна група прикриваше границата въ Добруджа, отъ Дунава до Черно море. Участъкътъ бѣ раздѣленъ на дивизионни участъци така:

17-а дивизия — отъ Дунава до Шереметкьой (три сектора);

9-а дивизия — отъ Шереметкьой до Екисче (два сектора);

19-а дивизия — отъ Екисче до Черноморския брѣгъ (три сектора).

На прикриващитѣ отряди, особено на тѣзи по границата къмъ Австро-Унгария, бѣха дадени инструкции за действия, като имаха предвидъ настжпление въ чужда територия. Къмъ срѣдата на августъ, обаче, Австроунгарското главно командуване бѣ успѣло да привлѣче достатъчно войски до границата, затова на 18-и августъ Ромънското командуване даде допълнителни инструкции за действия на прикриващитѣ отряди при едно настжпление на противника, които важеха и за прикриващитѣ отряди на Ромъно-българската граница. Тѣзи инструкции съдържаха следнитѣ по важни точки:

1) Да се наблюдава границата най-строго дене и ноще, като се патрулира непрекжснато.

2) Началницитѣ на групитѣ да изпратятъ по единъ офицерски патрулъ въ всички посоки, на които се знае, че сж струпани неприятелски войски.

3) Ако неприятелтъ мине границата съ единъ коненъ полкъ или съ отрядъ не по-голѣмъ отъ две роти, тѣ да се посрещнатъ отъ преднитѣ постове.

4) Ако настжпи по-голѣма часть, постоветѣ да се оттеглятъ къмъ своитѣ резерви. Последнитѣ да приематъ боя, ако против-

никътъ е два пжти по-силенъ. Ако е още по-силенъ, да се оттеглятъ на избранитѣ отпорано линии, на които да се съпротивяватъ.

Както е казано по-горе, прикриващитѣ отряди на Австро-унгарската граница и цѣлата ромънска III армия бѣха предварително мобилизирани, и тѣхнитѣ части — попълнени съ запасни. Оставаше да се мобилизиратъ само онѣзи части отъ Северната, II и I армии, които бѣха останали въ мирновременнитѣ си гарнизони.

Мобилизацията се извърши редовно, защото Ромънското командуване я бѣ подготвило добре, и тя бѣ облекчена още и съ предварителното мобилизиране на прикриващитѣ отряди и на III армия.

Нередовность въ мобилизацията произлизаше сàмо отъ възприетата организация на трибатальоннитѣ пехотни полкове. Още презъ пролѣтьта на 1916 година Българското командуване получи сведения, че въ Ромъния се отдѣлятъ четвъртитѣ батальони на полковетѣ, и отъ тѣхъ се формиратъ нови полкове. Презъ време на мобилизацията тази реформа не бѣ осжществена напълно, и деветь пехотни полка останаха съ по четири батальона. Нѣкои отъ новитѣ полкове бѣха вече формирани, а нѣкои отъ четвъртитѣ батальони останаха самостоятелни въ състава на сборнитѣ бригади.

Мобилизираната ромънска действуваща армия броеше 365 батальона, 325 батареи и 104 ескадрона — всичко 562,847 души и 202,689 коня, като въ последното число не влизатъ 5,000 коня, дадени като запасъ на Северната армия. Въ тази смѣтка не влизатъ и батареитѣ, останали въ укрепенитѣ пунктове Букурещъ, Фокшани, Нъмалоаса и Галацъ, както и мобилизиранитѣ за обслужването имъ 20,241 души и 1,426 коня.

Мобилизирани бѣха и 59,051 души и 66,129 коня за етапнитѣ войски.

Корпуситѣ останаха петь — колкото бѣха и въ мирно време. Дивизиитѣ отначало оставаха 20, но, следъ като бѣ завладѣнъ Тутраканъ, бѣха формирани още три нови дивизии (21-а, 22-а и 23-а), като въ тѣхния съставъ влѣзоха отрядътъ Олтра-Лотру и части отъ другитѣ дивизии.

Отначало дивизиитѣ имаха различенъ съставъ: едни имаха две бригади (2-а, 3-а, 4-а, 5-а, 6-а, 10-а, 11-а, 12-а, 13-а, 15-а, 17-а, 18-а и 20-а), други — по три бригади (1-а, 7-а, 8-а, 14-а, 16-а и 19-а) и една (9-а) — само една бригада.

Таблица

за бойния и числения съставъ на мобилизираната ромънска войска

ЧАСТИ	Батальони	Ескадрони	Картечници	Батареи (безъ пех. орждия)	Офицери	Войници	Коне	Забележки
Действуваща армия:								
Северна армия:								
14-а дивизия и 4-а сборна бригада	25	1	16	19	. . .	. . .	. . .	
7-а дивизия	21	1	32	16	. . .	. . .	. . .	
8-а дивизия	24	1	30	17	. . .	. . .	. . .	
4-а каларашка бригада	—	8	4	—	. . .	. . .	. . .	
2-а конна дивизия	—	24	12	3	. . .	. . .	. . .	
Армейски части и служби	—	—	—	6	. . .	. . .	. . .	
Всичко	70	35	94	61	. . .	107,948	47,120	
II армия:								
III корпусъ:								
5-а дивизия	20	1	34	15	. . .	. . .	. . .	
6-а дивизия	20	1	34	16	. . .	. . .	. . .	
Корпусни части и служби	—	—	—	5	. . .	. . .	. . .	
II корпусъ:								
3-а дивизия	19	1	26	15	. . .	. . .	. . .	
4-а дивизия	19	1	24	20	. . .	. . .	. . .	
3-а каларашка бригада	—	8	4	—	. . .	. . .	. . .	
Всичко	78	12	122	71	. . .	120,303	51,741	
I армия:								
Отрядъ Олтъ-Лотру	17	1	22	12	. . .	. . .	. . .	
13-а дивизия	10	1	14	10	. . .	. . .	. . .	
I корпусъ:								
11-а дивизия	13	1	18	17	. . .	. . .	. . .	
2-а дивизия	12	1	18	14	. . .	. . .	. . .	
1-а каларашка бригада	—	4	4	—	. . .	. . .	. . .	
1-а дивизия	23	2	30	22	. . .	. . .	. . .	
12-а дивизия	12	1	16	8	. . .	. . .	. . .	
Всичко	87	11	122	83	. . .	134,403	53,039	
III армия:								
Западна група:								
20-а дивизия	16	2	—	14	. . .	. . .	. . .	
Срѣдна група:								
16-а дивизия	22	2	42	18	. . .	. . .	. . .	
18-а дивизия	11	—	4	14	. . .	. . .	. . .	
Къмъ корпуса	—	—	—	15	. . .	. . .	. . .	
1-а конна дивизия	—	24	12	3	. . .	. . .	. . .	
2-а каларашка бригада	—	7	4	—	. . .	. . .	. . .	

Таблица

за бойния и числения съставъ на мобилизираната ромънска войска

ЧАСТИ	Батальони	Ескадрони	Картечници	Батареи (безъ пех. орждия)	Офицери	Войници	Коне	Забележки
Действуваща армия:								
Северна армия:								
14-а дивизия и 4-а сборна бригада	25	1	16	19	. . .	. . .	. . .	
7-а дивизия	21	1	32	16	. . .	. . .	. . .	
8-а дивизия	24	1	30	17	. . .	. . .	. . .	
4-а каларашка бригада	—	8	4	—	. . .	. . .	. . .	
2-а конна дивизия	—	24	12	3	. . .	. . .	. . .	
Армейски части и служби	—	—	—	6	. . .	. . .	. . .	
Всичко	70	35	94	61	. . .	107,948	47,120	
II армия:								
III корпусъ:								
5-а дивизия	20	1	34	15	. . .	. . .	. . .	
6-а дивизия	20	1	34	16	. . .	. . .	. . .	
Корпусни части и служби	—	—	—	5	. . .	. . .	. . .	
II корпусъ:								
3-а дивизия	19	1	26	15	. . .	. . .	. . .	
4-а дивизия	19	1	24	20	. . .	. . .	. . .	
3-а каларашка бригада	—	8	4	—	. . .	. . .	. . .	
Всичко	78	12	122	71	. . .	120,303	51,741	
I армия:								
Отрядъ Олтъ-Лотру	17	1	22	12	. . .	. . .	. . .	
13-а дивизия	10	1	14	10	. . .	. . .	. . .	
I корпусъ:								
11-а дивизия	13	1	18	17	. . .	. . .	. . .	
2-а дивизия	12	1	18	14	. . .	. . .	. . .	
1-а каларашка бригада	—	4	4	—	. . .	. . .	. . .	
1-а дивизия	23	2	30	22	. . .	. . .	. . .	
12-а дивизия	12	1	16	8	. . .	. . .	. . .	
Всичко	87	11	122	83	. . .	134,403	53,039	
III армия:								
Западна група:								
20-а дивизия	16	2	—	14	. . .	. . .	. . .	
Срѣдна група:								
16-а дивизия	22	2	42	18	. . .	. . .	. . .	
18-а дивизия	11	—	4	14	. . .	. . .	. . .	
Къмъ корпуса	—	—	—	15	. . .	. . .	. . .	
1-а конна дивизия	—	24	12	3	. . .	. . .	. . .	
2-а каларашка бригада	—	7	4	—	. . .	. . .	. . .	

ЧАСТИ	Батальони	Ескадрони	Картечници	Батареи (безъ пех. оржд.)	Офицери	Войници	Коне	Забележки
Източна група:								
Тутраканъ — 17-а дивизия	19	—	66	29[1]	. . .	. . .	. . .	[1]) Освенъ батареитѣ, още 14 куполни 37-мм. и 28 куполни 53-мм. оржд.
Силистра — 9-а дивизия	16	1	66	17	. . .	. . .	. . .	
Черна Вода	2	—	27	11[2]	. . .	. . .	. . .	[2]) Освенъ батареитѣ, още 10 куполни 53-мм. оржд.
19-а дивизия	18	1	14	10	. . .	. . .	. . .	
5-а каларашка бригада	—	7	—	—	. . .	. . .	. . .	
Всичко	104	44	235	131	. . .	149,028	29,529	
Общъ резервъ:								
V корпусъ:								
10-а дивизия	14	1	24	10	. . .	. . .	. . .	
15-а дивизия	12	1	17	8	. . .	. . .	. . .	
1-а и 2-а тежки артилер. бригади	—	—	—	10	. . .	. . .	. . .	
113 противовъздушни оржд.	...	...	...	...	. . .	. . .	. . .	
Флотъ и Опълчение	...	...	...	...	. . .	. . .	. . .	
Всичко	26	2	41	28	. . .	51,165	21,260	
Крепостни войски	...	...	...	...	. . .	20,241	1,426	
Етапни войски и служби	11	—	—	—	. . .	59,051	66,129	
Всичко действуваща армия	*376*	*104*	*614*	*374*	*15,949*	*642,139*	*270,244*	
Въ вжтрешността:								
Военни учреждения	—	—	—	—	493	41,099	3,293	
Разпредѣлителни части	—	—	—	—	3,401	130,520	7,673	
Излишни хора: обучени	—	—	—	—	. . .	82,993	—	
Излишни хора: отсрочени	—	—	—	—	. . .	102,117	—	
Излишни хора: наново провѣрени	—	—	—	—	. . .	25,900	—	
Излишни хора: наборъ 1917 год.	—	—	—	—	. . .	59,860	—	
Излишни хора: младежи между 18 и 20 г.	—	—	—	—	. . .	150,000	—	
Всичко въ вжтрешността	—	—	—	—	*3,894*	*592,489*	*10,966*	
Всичко на разположение за мобилизация	—	—	—	—	**19,843**	**1,234,628**	**281,210**	

Двадесеть и две пехотни бригади имаха по два трибатальонни полка, шесть бригади имаха по единъ трибатальоненъ и единъ четирибатальоненъ полка и две — по два четирибатальонни полка. Сборнитѣ бригади състоеха или отъ единъ полкъ и три-четири отдѣлни батальона, или само отъ шесть-седемь отдѣлни батальона. 19-а бригада (9-а дивизия) състоеше отъ три четирибатальонни полка и два отдѣлни батальона.

Само единадесеть дивизии имаха по една артилерийска бригада, съставена отъ два полка, а останалитѣ дивизии имаха по-малко артилерия.

Всички дивизии имаха по единъ дивизионенъ ескадронъ. Само този на 17-а дивизия бѣ придаденъ къмъ 16-а дивизия. Освенъ това, и на 9-а дивизия (Силистра) бѣ придаденъ още единъ ескадронъ отъ 9-и каларашки полкъ. На 20-а дивизия бѣха придадени два каларашки ескадрона.

Материална подготовка. Ромънската пехота бѣ въоржжена съ магазинна пушка „Манлихеръ", обр. 1893 год., калибъръ 6·5 мм. Пушкитѣ бѣха нова система. Въ войната презъ 1913 г. ромънската пехота не действува, и оржжието ѝ не бѣ износено, обаче броятъ на пушкитѣ не бѣ достатъченъ да се въоржжатъ всичкитѣ мобилизирани войници, и затова много отъ тѣхъ получиха пушки образецъ 1879 година.

За всички пушки имаше достатъчно бойни припаси.

Ромънската артилерия бѣ въоржжена съ полско скорострелно оржжие „Круппъ", калибъръ 75 мм., но такива оржжия нѣмаше въ достатъчно количество, поради което почти половината отъ батареитѣ на дивизионната артилерия бѣха въоржжени съ старитѣ нескорострелни полски оржжия, които бѣха поправени въ мѣстния Арсеналъ за ускорение стрелбата имъ.

Ромънското командуване употрѣби голѣми усилия да снабди войската съ необходимитѣ бойни запаси и военни материали, но срещна голѣми трудности поради недовѣрието на дветѣ воюващи страни. То се надѣваше, обаче, да получи всичко необходимо отъ своитѣ съюзници, както ги задължаваше сключената Военна конвенция.

Войската не разполагаше съ новитѣ технически срѣдства, които добиха широко приложение въ Свѣтовната война: аероплани, танкове, автоматически пушки, телефони, минохвъргачки, огнепръскачки и др.

Санитарни материали имаше въ достатъчно количество, защото получи такива отъ Германия срещу даденитѣ ѝ сурови материали.

Ромъния разполагаше съ доста развита желѣзо-пжтна мрежа, която можеше да използува добре, както за първоначалното

бързо съсрѣдоточаване къмъ границитѣ, тъй и за устройване снабдяването на отдѣлнитѣ армии при военнитѣ действия. Желѣзниятъ пжть Калафатъ — Крайова — Слатина — Питещи — Букурещъ — Плоещъ — Бъзеу — Браила — Галацъ минаваше презъ срѣдата на държавата и се свързваше съ Руската желѣзо-пжтна мрежа. Въ северна посока отъ този пжть се отдѣляха клонове: 1) Крайова — Турну Северинъ — Варчиирова — Оршова — Унгарската мрежа; 2) Крайова — Търгу Жиу; 3) Слатина — Римникъ Вълчеа — Херманщадъ (Унгария); 4) Питещи — Куртеа Аржешъ; 5) Питещи — Къмполунгъ; 6) Букурещъ — Търговище — Петрошица; 7) Плоещъ — Синая — Предѣалъ — Кронщадъ (Унгария), 8) Бъзеу — Римнику Съратъ — Фокшани — Романъ (Яшъ).

Въ южна посока, къмъ България, се отдѣляха отъ главния желѣзенъ пжть следнитѣ клонове: 1) Слатина — Корабия (срещу Гигенъ); 2) Питеши — Турну Магуреле (срещу Никополъ); 3) Питещи — Александрия — Зимница (срещу Свищовъ); 4) Букурещъ и Блеещи — Гюргево (срещу Русе); 5) Букурещъ — Олтеница (срещу Тутраканъ); 6) Букурещъ — Каларашъ (срещу Силистра); 7) Букурещъ — Черна Вода — Меджидие — Кюстенджа (на Черноморския брѣгъ); отъ Меджидие единъ клонъ презъ Добричъ се свързваше съ Българската желѣзо-пжтна мрежа.

Къмъ ромънската северна граница водѣха множество шосета, седемь отъ които прехвърляха Карпатитѣ на северъ, и се свързваха съ шосейната мрежа на Унгария. Въ Добруджа ромънската армия можеше да използува следнитѣ шосета: 1) Силистра — Тутраканъ — Русе; 2) Силистра — Акъ Кадънларъ — Кеманларъ — Разградъ; 3) Силистра — Акъ Кадънларъ — Шуменъ; 4) Силистра — Куртъ Бунаръ — Добричъ; 5) Меджидие — Кюстенджа — Добричъ; 6) Добричъ — Шуменъ; 7) Добричъ — Варна; 8) Добричъ — Балчикъ.

Още презъ 1882 година една военна комисия, ржководена отъ специалиста белгийския воененъ инженеръ Бриалмонъ, изработи планъ за военно-инженерната подготовка на Ромъния за война. Споредъ този планъ, укрепена бѣ Столицата като редюитъ на държавната отбрана. По тогавашната белгийска система, около Букурещъ бѣха построени 18 дълговременни форта и 16 дълговременни батареи, изнесени на 10—12 клм. отъ центра на града. Фортоветѣ и батареитѣ бѣха въоржжени съ дълги и кжси орждия, калибъръ 21, 12, 10, 5·3 и 3·7 см. Всички укрепления бѣха свързани помежду си съ кржговъ желѣзенъ пжть, влизащъ въ общата държавна желѣзо-пжтна мрежа.

Споредъ сѫщия планъ, трѣбваше да се построятъ редъ укрепени позиции на всички държавни граници, но работата бѣ отложена, защото бѣха необходими грамадни срѣдства. Чакъ следъ като влѣзе въ съюзъ съ Германия и Австро-Унгария, Ромъния започна да изпълнява плана за укрепяване границитѣ. Тогава сѫ смѣтали, че Южната граница е добре осигурена отъ Дунава, и за отбраната ѝ е достатъчно да бѫде създаденъ силенъ Дунавски флотъ. За отбраната на желѣзо-пѫтния мостъ при Черна Вода бѣ създадена предмостна позиция, съставена отъ нѣколко временни батареи, редути и люнети.

За отбрана границата съ Русия бѣ създадена укрепената линия Фокшани — Нъмалоаса — Галацъ, съставена отъ три групи бронирани батареи, въоръжени съ орѫдия до 12-см. калибъръ. На този укрепенъ фронтъ (около 80 клм.) ромънитѣ предполагаха да спратъ русското настѫпление до пълното съсрѣдоточаване на войскитѣ имъ и докато се намѣсятъ въ борбата съюзницитѣ.

Следъ като Ромънското правителство реши да вземе участие въ войната на страната на Съглашенскитѣ държави, укрепената линия Фокшани — Нъмалоаса — Галацъ изгуби своето значение. Тя бѣ изоставена, и голѣма часть отъ артилерията бѣ премѣстена въ укрепенитѣ предмостни позиции Тутраканъ и Силистра, които бѣха създадени, следъ като започна Свѣтовната война.

Колкото политиката на Ромъния се наклоняваше къмъ Съглашенскитѣ държави, толкова повече вниманието на Ромънското командуване се насочваше къмъ усилване предмостнитѣ позиции при Тутраканъ и Силистра. Независимо отъ това, въ Добруджа бѣха укрепени съ срѣдствата на полската фортификация линиитѣ Мърляну — Енидже — Казълъ Мурадъ, Енидже — Качамакъ — Кобадинъ — Топрахисаръ — Тузла и Черна Вода — Меджидие — Мурфатларъ — Текиръ Гьолъ.

Северната граница на Ромъния бѣ защитена отъ Трансилванскитѣ Алпи, но гребенътъ на планинитѣ и всички проходи бѣха въ австроунгарски рѫце. Въ мирно време Ромъния не можеше да предприеме нищо за укрепяване тази граница, защото бѣ съюзница на Австро-Унгария, а, следъ като се започна Свѣтовната война, изпратенитѣ на тази граница прикриващи отряди подготвиха редъ полски позиции, които нѣмаха голѣмо значение, защото Ромънското командуване предполагаше, че ще води настѫпателна война на този фронтъ.

Ромъния разполагаше съ голѣми количества храни и фуражъ, необходими за изхранване армията. Презъ време на двегодишния неутралитетъ тя имаше две твърде добри реколти. Презъ 1915 год. Австро-Унгария и Германия полагаха неимовѣрни усилия да използуватъ ромънскитѣ излишеци, но не можаха да закупятъ всичко. Въ началото на 1916 година англичанитѣ закупиха 80,000 вагона храни, за да попрѣчатъ на Германия да използува тѣзи излишеци. Това стана причина да се влошатъ политическитѣ отношения между Ромъния и Германия, защото последната сметна тази сдѣлка за нарушение обявения неутралитетъ. Закупенитѣ отъ англичанитѣ храни останаха въ страната, защото Англия нѣмаше нужда отъ тѣхъ. Ромънската армия започна военнитѣ действия, като имаше на разположение голѣми количества храни и фуражъ.

Презъ време на неутралитета отъ 1914 до 1916 год. Ромъния държеше на границитѣ си силни прикриващи отряди и имаше време да уреди тѣхния тилъ. Тази организация отпосле помогна твърде много на мобилизираната армия.

Сведенията и преценката на Българското командуване за ромънската войска.

Ромънската войска до Свѣтовната война се изучаваше най-внимателно отъ Русския генераленъ щабъ, който я смѣташе единъ отъ сериознитѣ противници, като съюзникъ на Централнитѣ държави. Въ русската военна литература имаше твърде подробни сведения за тази войска.

Презъ 1913 год. ромънската войска нахлу въ България, но тя не срещна българската, която по това време бѣше срещу сърби, черногорци и гърци. Българскитѣ войски имаха заповѣдь да не оказватъ никаква съпротива на ромънскитѣ, и затова не можеше отъ тази война да се направятъ изводи за бойната стойность на ромънската войска. Но цѣлиятъ народъ отъ Северна и Западна България видѣ нахлуващата армия, имаше близко съприкосновение съ нея, и отъ неговитѣ очи не избѣгнаха особеноститѣ и моралната ѝ стойность.

Отъ разни източници Българското командуване знаеше, че Ромъния разполага съ повече отъ 600,000 обучени запасни войника, но не ще може да използува всички въ началото на войната, поради липса на офицери, подофицери, артилерия.

Организацията на армията бѣше доста разстроена, поради формирането нови пехотни полкове и минаване къмъ трибатальоненъ съставъ.

Ромънскиятъ краль Каролъ I, като Главнокомандуващъ, живѣеше съ тактическитѣ спомени отъ обсадата на Плѣвенъ презъ 1877 година. Това бѣше и всичката бойна традиция на ромънската войска. Неговитѣ лични симпатии имаха най-голѣмо значение при назначаване висшитѣ началници, които ржководѣха тактическата подготовка, поради което висшитѣ командни мѣста не биваха заемани винаги отъ способни ржководители.

Офицеритѣ бѣха завладѣни отъ страсть къмъ лекомисленъ свѣтски животъ, който поглъщаше не само свободното, но и служебното имъ време. Тѣ не се грижеха за специалното си самообразование. Смѣташе се, че за тактическата имъ подготовка е достатъчно да знаятъ само уставитѣ и правилницитѣ на своя родъ войска. Избѣгвайки да се занимаватъ непосрѣдствено съ подготовката на своитѣ войници, тѣ я възлагаха на подофицеритѣ, които нѣмаха никаква тактическа опитность, затова войницитѣ се готвѣха повече за парадъ, отколкото за война.

Генералщабниятъ корпусъ нѣмаше почти никакъвъ авторитетъ предъ войската. Военната академия въ Букурещъ разпространяваше суха теория на войната. Отъ нея излизаха офицери-теоритици, безъ солидна подготовка по службата въ Генералния щабъ и по командуването.

Уставитѣ и правилницитѣ за обучение и действие на разнитѣ родове войски бѣха нови, изработени подъ влиянието на съвременнитѣ такива въ Австро-Унгария и Германия, но висшитѣ и нисшитѣ началници не бѣха проникнати напълно отъ застжпенитѣ въ тѣхъ съвременни тактически правила, и не се готвѣха да ги прилагатъ на бойното поле. Генералъ Зайончковски, комуто въ началото на войната бѣ подчинена ромънската 19-а дивизия (Добричъ), още въ първитѣ дни забелязалъ, че ромънската армия не е използувала поукитѣ отъ Русско-японската и Свѣтовната войни, и на бойнитѣ полета се явила съ бойни стройове и тактическо ржководство на боя отъ 1880 година.

Войсковитѣ части се учеха за съвременния бой отъ примѣритѣ на Русско-турската война презъ 1877—1878 години. Презъ последнитѣ четири години ромънскитѣ офицери, подофицери и войници непрекжснато възприемаха превратни понятия за трудноститѣ на войната, изобщо, и за опасноститѣ въ съвременния

бой; тѣ вземаха примѣръ отъ безопасния походъ въ България презъ 1913 год., когато българската армия бѣ ангажирана на фронтоветѣ срещу гърци и сърби, и ромънитѣ безъ нито една жертва стигнаха дори до София. За грозната сѫщность на истинската война никой въ Ромъния не си даваше смѣтка.

Офицеритѣ, като представители на омразното за народа чокойство, бѣха ненавиждани отъ войницитѣ, обаче тѣ умѣеха да заповѣдватъ, а вкоренената отъ вѣкове привичка къмъ послушность караше войницитѣ да изпълняватъ заповѣдитѣ. Ромънскиятъ войникъ, обаче, не можеше да действува самостоятелно, а очакваше подробна заповѣдь за всѣко действие.

Тѣлесното наказание, макаръ и запретено отъ законитѣ, се прилагаше най-широко отъ офицеритѣ и подофицеритѣ; то убиваше достоинството на войницитѣ, и много отъ тѣхъ намираха спасение като дезертираха.

Ромънската войска се попълваше отъ обезправено селячество, което вземаше слабо участие въ националния политически животъ на страната. Голѣма часть отъ селянитѣ не познаваха дори собственото си отечество, а камоли онѣзи отдалечени области, които крайнитѣ националисти се стремѣха да освободятъ отъ чуждо иго. Ромънскиятъ народъ, изобщо, не бѣ водилъ дълги и упорити борби за национално сѫществуване и обединение, както другитѣ балкански народи. Националното обединение се проповѣдваше отъ сплотената интелигенция, която горѣше отъ патриотизъмъ, но не можа да възпламени съ него народната маса. Както е казано по-горе, презъ 1916 година, когато борбата на дветѣ воюващи страни за привличане Ромъния бѣше въ разгара си, интелигенцията се раздѣли на две почти равни части: еднитѣ искаха да отиде на страната на Съглашението, а другитѣ — на страната на Централнитѣ държави. Народътъ, обаче, бѣ безучастенъ зритель на тази борба и на политическитѣ манифестации изъ градоветѣ, безъ да може да проумѣе тѣхната сѫщина.

Изобщо, българскитѣ офицери и войници подценяваха бойната стойность на ромънската войска, нейнитѣ морални сили, обучение и възпитание. Висшето командуване, обаче, особено командуването на III армия, гледаше на ромънската войска като на достоенъ противникъ.

Плановетѣ на дветѣ страни за войната.

(Картограф. приложение № 1).

Ромънскиятъ планъ и съсрѣдоточаването. Въ началото на 1916 год. на конференцията въ Шантили главнитѣ командувания на Съглашенскитѣ държави взеха решение презъ пролѣтьта да се започнатъ настжпателнитѣ действия на всички фронтове. Съ офансивата на Русския и Солунския фронтове се целѣше, между другото, и да бжде привлѣчена Ромъния на страната на Съглашението. Намѣсата на нейната свежа, многочислена армия нетърпеливо очакваха съглашенскитѣ главни командувания и на тази намѣса тѣ възлагаха голѣми надежди.

Ромънското правителство изкусно протакаше воденитѣ преговори, и спечели много време за обмисляне плана на бждещата война. Следъ като политиката на Съглашенскитѣ държави взе надмощие въ Ромъния, Главното командуване имаше да разрешава, главно, следнитѣ два въпроса: а) моментъ за намѣсване Ромъния въ войната и б) основна идея за водене войната срещу Централнитѣ държави. Въ това отношение то трѣбваше да се вслуша въ политическитѣ искания на Правителството и въ подсказванията на бждещитѣ съюзници, които твърде много се различаваха едно отъ друго.

При опредѣляне основната идея на плана Ромънското командуване искаше да води настжпателна война само въ Трансилвания, защото не искаше да допустне да навлѣзатъ русски войски въ тази область, която бѣше единъ отъ обектитѣ на войната.

Французското командуване препоржчваше ромънитѣ да настжпятъ едновременно и противъ Австро-Унгария, и противъ България, но съ голѣма русска помощь.

Русското командуване нѣмаше вѣра въ ромънската войска. То използуваше твърде добре ромънския неутралитетъ и го предпочиташе, като имаше предвидъ, че, съ намѣсата на Ромъния, Бесарабската граница трѣбва по-здраво да се охранява. Ако Ромъния се намѣси въ войната, Русското командуване желаеше да ѝ помогне, но, като засили собствения си Югозападенъ фронтъ, безъ да изпраща войски на ромънска територия.

Като имаше предвидъ обещанията на съглашенскитѣ командувания, че на Русския и Французския фронтове ще продължава

офансивата, за да бѫдатъ привлѣчени колкото е възможно повече австрийски и германски войски; че на Солунския фронтъ ще бѫдатъ предприети решителни настѫпателни действия, за да бѫде прикована българската армия, Ромънското главно командуване бѣ изработило планъ за войната, въ който бѣха вложени следнитѣ основни идеи:

а) Настѫпателна война срещу Австро-Унгария съ по-голѣмата часть отъ армията; първитѣ операции да бѫдатъ насочени презъ Карпатитѣ, за да бѫде завладѣна Трансилвания, следъ което настѫплението се насочва къмъ Буда-Пеща, за да се помогне на русското лѣво крило да нахлуе въ Унгария.

б) Настѫпление и съ останалитѣ сили срещу България, за да се завладѣе линията Русе — Варна, следъ което ще се действува споредъ обстановката.

в) На Ромънската група, която настѫпва презъ Карпатитѣ, ще съдействуватъ русскитѣ войски отъ Русския югозападенъ фронтъ; въ Добруджа ще бѫдатъ привлѣчени значителни русски войски, които ще се съсрѣдоточатъ подъ прикритието на ромънската армия. Ромънското командуване се надѣваше да използува не само материалната сила на тѣзи помощни войски, но и моралния гнетъ надъ българския войникъ, който ще бѫде принуденъ да действува срещу своитѣ освободители отъ турското робство. То изпускаше изпредвидъ, че и Ромъния бѣ взела участие въ освободителната Русско-турска война презъ 1877/78 год., но нападението въ гърба презъ 1913 год. бѣ превърнало благодарностьта на българския народъ въ люта омраза и жажда за мъсть.

Ромънскиятъ планъ за война срещу Централнитѣ държави се обработваше едновременно съ преговоритѣ съ държавитѣ отъ Съглашението за привличане Ромъния на своя страна.

Презъ януарий Ромънското правителство позволи на англичанитѣ да закупятъ голѣми количества храни. Германия поиска отъ Правителството да обещае, че ще пази неутралитетъ до края на войната, и веднага ще демобилизира армията. Въ началото на януарий министъръ-председателтъ, Братиано, запита русския пълномощенъ министъръ въ Букурещъ, ако Ромъния се обяви противъ Централнитѣ държави, колко русски войски и за колко време биха могли да се съсрѣдоточатъ на Южната граница, за да се противопоставятъ на едно нападение откъмъ България, което е твърде опасно, защото Букурещъ е сàмо на 60 клм. отъ границата.

Руската главна квартира по този поводъ изказа предъ своето Правителство следното мнение:

а) Отъ чисто военно гледище Русия трѣбва да предпочита ромънския неутралитетъ, чрезъ който е запазена руската граница отъ Черновицъ до Дунава. Ако ли пъкъ Ромъния се обяви срещу Централнитѣ държави, всичката тежесть на поддържането ѝ ще падне върху плещитѣ на руската армия, при което поспената трѣбва да води непосрѣдствена борба и съ българитѣ.

б) Ако ли ромънскиятъ неутралитетъ не може да бѫде осигуренъ, за помощь на Ромъния могатъ да се отдѣлятъ до десеть дивизии. Но тѣзи сили не бива да се изпращатъ на Южната граница, а трѣбва да се съсрѣдоточатъ около Фелтичени. Въ такъвъ случай дѣсниятъ флангъ на противника ще бѫде сериозно заплашенъ, а ромънитѣ ще могатъ да съсрѣдоточатъ цѣлата си армия за запазване Южната граница.

Генералъ Алексеевъ изпрати въ този смисълъ и директива до командуващия Югозападния фронтъ:

„Въпроснитѣ дивизии ще бѫдатъ употрѣбени споредъ обстановката и евентуалната военна конвенция съ Ромъния — или за мощенъ ударъ южно отъ Черновицъ, или за усилване войскитѣ въ Добруджа, за да бѫде нанесенъ тамъ главниятъ ударъ."

Къмъ срѣдата на януарий руссиятъ пълномощенъ министъръ въ Букурещъ повторно донесе на своето Правителство, че ромънскитѣ войски едвамъ биха стигнали да запазятъ Дунава и Австрийската граница, и че Добруджа би трѣбвало да се запази съ една 200-хилядна русска армия, съ база въ Кюстенджа. Руската главна квартира отхвърли това искане, защото не можела да вземе толкова много сили отъ главнитѣ фронтове, и да ги изпраща тамъ, дето „сегашни и бѫдещи съюзници пожелаятъ".

На 3-и мартъ французскиятъ главнокомандуващъ, генералъ Жофъръ, помоли Руската главна квартира да направи всичко възможно за спечелване Ромъния, като изтъкваше следнитѣ мотиви: Ромъния не ще може да остане повече неутрална; тя е слаба да откаже на Централнитѣ държави, ако тѣ ѝ дадатъ ултиматумъ; тя може да стори това, само ако се опира на съюзницитѣ (руситѣ), и ако е увѣрена, че ще получи Буковина и Трансилвания; ако австро-германцитѣ я привлѣкатъ, ще спечелятъ нѣколко стотинъ хиляди прѣсни войника, ще заплашватъ русския лѣвъ флангъ, ще разполагатъ съ нейнитѣ запаси; Руссиятъ фронтъ ще се удължи съ 400 клм.; руситѣ не ще могатъ да

предприематъ никакви настжпателни действия, което би било фатално за Солунската армия и за Французския фронтъ. „Ние трѣбва да купиме Ромъния на каквато и да е цена — казва той; ще отсега ние трѣбва да вземеме военни мѣрки, за да ѝ дадеме възможность да се противопостави на натиска на нѣмците, а сжщевременно да ѝ вдъхнеме вѣра въ нашата благонадеждность и нашата твърдость". Само Русия е въ състояние да вземе следнитѣ мѣрки: 1) да бжде изработенъ общъ планъ за операциитѣ на русската и ромънската армии; 2) да бждатъ назначени достатъчно русски войски за съвмѣстно действие съ ромънскитѣ; 3) да бждатъ съсрѣдоточени тѣзи войски предварително на ромънската граница.

Генералъ Жофъръ предлагаше ромънската армия да действува въ австрийскитѣ провинции, а една русска 200—250,000 армия да действува на Дунава и противъ България. Той намираше, че този планъ не противоречи на принципитѣ на военното изкуство и съ наивна фразеология се мжчеше да докаже, че въ тозъ случай всѣка армия би дала това, което може да даде за общото дѣло, като и Солунската армия би настжпила къмъ България. Но и Французското командуване схващаше, че за политически цели измѣня на военнитѣ изисквания, и затова въ сжщото писмо французскиятъ главнокомандуващъ казва, че, ако не бжде приетъ напълно този планъ, може да действуватъ съвмѣстно дветѣ армии и въ дветѣ посоки, като ромънскиятъ елементъ преобладава въ Трансилвания, а русскиятъ — на Дунава.

Въ сжщото време Французското правителство силно се безпокоеше за Ромъния, и настояваше да се възприеме напълно ромънското искане — ромънската армия да действува срещу Австрия. Дори президентътъ на Републиката телеграфира направо на Русский императоръ въ сжщия смисълъ. Въ сжщия смисълъ бѣше и искането на ромънския министъръ на финанситѣ, Антипеску, който въ срещата си съ генералъ Алексеевъ бѣ поискалъ русска 250,000 армия, която да осигури безопасностьта на Ромъния. Щомъ започнатъ военнитѣ действия, тази армия трѣбвало да настжпи въ Добруджа и да осигурява Ромънската южна граница отъ германскитѣ и българскитѣ войски.

И така, Французското правителство, Ромънското правителство и главнитѣ командувания на дветѣ страни свеждаха своитѣ искания все къмъ едно — една русска 250,000 армия да помогне на ромънитѣ да завладѣятъ Буковина и Трансилвания.

Между това, Руската главна квартира имаше положителни сведения отъ своя пълномощникъ въ Букурещъ, че Ромъния се стреми да остане неутрална, докато успѣхътъ на другитѣ фронтове стане очевиденъ, докато стане възможно тя да постигне своитѣ политически цели безъ дълга и тежка борба, изходътъ отъ която не може всѣкога да се предвиди, затова генералъ Алексеевъ се противопостави най-енергично на това егоистично искане и на това неоправдано застжпничество на Франция за Ромъния, и то винаги за смѣтка на Русия. Той оборваше всички доводи на генералъ Жофъръ и доказваше, че планътъ му е противъ основнитѣ изисквания на военното изкуство, затова и на русския воененъ пълномощникъ въ Букурешъ бѣха дадени инструкции при водене преговоритѣ съ назначения отъ Ромънското правителство генералъ Илиеску: 1) да настоява за решително настжпление на Солунската армия, съ което косвено ще се помогне на Ромъния; 2) да се помогне на Ромъния съ една силна армия, която да бжде насочена заедно съ ромънската въ Трансилвания.

Преговоритѣ се затягаха поради посоченото по-горе нежелание на ромънитѣ да се намѣсятъ въ борбата, докато не е известно на коя страна ще бжде победата. И наистина, когато поставенитѣ отъ Ромъния условия бѣха възприети, Братиано поиска руситѣ да заематъ Русе, защото само така можелъ да се осигури фланга и тила на действуващитѣ противъ Австро-Унгария армии.

Генералъ Алексеевъ схващаше, че, ако даже бжде удовлетворено и това искане, ромънитѣ ще поставятъ друго, още по-неприемливо, и заповѣда на своя воененъ пълномощникъ, полковникъ Татариновъ, да продължава преговоритѣ, но спокойно, коректно и като покаже на ромънитѣ, че Русия не се стреми да ги въвлѣче въ войната.

Презъ пролѣтьта и лѣтото, обаче, обстановката се измѣни: англичанитѣ увеличиха числеността на своята армия до 1,000,000 войника и въ началото на юлий започнаха методична офансива въ участъка северно отъ Сома, която имъ донесе нѣколко тактически успѣха. Отъ дветѣ страни на Сома французитѣ продължаваха своя натискъ и сжщо достигнаха тактически успѣхъ, особено въ посоката къмъ Перонъ. Руската IX армия напредна до Делатинъ, което накара германцитѣ да прекратятъ операцията срещу Вердьонъ. Българитѣ бѣха приковани въ Македония. Австрийцитѣ имаха въ Трансилвания съвсемъ слаби опълченски

насти. Генералъ Жофъръ наново повдигна въпроса за ромънската намѣса, и се обърна съ енергична молба къмъ Букурещъ и къмъ Русската главна квартира. Сега и генералъ Алексеевъ смѣташе обстановката по-благоприятна.

На края на юний той телеграфира на полковникъ Татариновъ да действува по-енергично. Следъ като описваше благоприятната обстановка, генералъ Алексеевъ добавяше, че, ако Ромъния се намѣси веднага, това ще бѫде оценено отъ Съглашението твърде високо; ако ли се забави, намѣсата ще изгуби своята цена, защото „обстановката изисква Ромъния да тръгне съ насъ сега, или никога; упълномощавамъ Ви да съобщите това отъ името на върховния главнокомандуващъ на Братиано и Илиеско".

На 5-и юлий полковникъ Татариновъ съобщи, че Братиано е съгласенъ веднага да сключи конвенция, и че Ромънското правителство се задължава да започне мобилизация при следнитѣ условия:

1) Щомъ пристигне въ Ромъния първиятъ влакъ съ предназначенитѣ за нея бойни припаси, и ако Франция и Русия се задължатъ да осигурятъ редовното пристигане на другитѣ влакове.

2) Да не се спира общото настѫпление на Съглашението на разнитѣ фронтове.

3) Русскитѣ армии въ Галиция и Буковина да останатъ въ сѫщото положение.

4) Ромъния да бѫде осигурена отъ нападение отъ страна на България.

Генералъ Алексеевъ отговори веднага, че не трѣбва да се изпуска благоприятната обстановка, като се чакатъ влакове, пристигането на които е осигурено; че започнатата русска операция не ще се прекрати, но той не може да предвиди какво ще стане следъ месецъ; че българитѣ сѫ ангажирани къмъ Солунъ, и съ малко сили ромънитѣ биха могли сами да си осигурятъ тила, безъ да се дробятъ русскитѣ сили, които решаватъ главната задача. Той добавяше, че въ краенъ случай ще може да насочи въ Добруджа една-две русски дивизии. Ако ли ромънитѣ дочакватъ още по-голѣмо отслабване на австрийцитѣ, отъ тѣхната намѣса не ще има вече нужда, и тѣ не ще бѫдатъ допустнати при тържественото нахлуване въ австрийска територия.

Най-после, на 11-и юлий генералъ Алексеевъ изпрати въ Букурещъ проектъ за Военна конвенция съ следнитѣ сѫществени точки:

1) Ромъния се задължава да започне военнитѣ действия не по-късно отъ 3-и — 8-и августъ.

2) Русското правителство се задължава да отправя съ най-голѣма бързина изпращанитѣ въ Архангелскъ и Владивостокъ запаси отъ Франция и Англия, предназначени за Ромъния.

3) Ромънското главно командуване разрешава въпроса за посоката на операциитѣ, като се съобразява сàмо съ своитѣ общи политически и военни условия.

4) Русската главна квартира изказва сàмо мнение, че, за достигане общитѣ цели на войната, би трѣбвало главниятъ ударъ на ромънската армия да се насочи къмъ Трансилвания и после — къмъ Буда-Пеща, като се оставятъ срещу България сàмо най-необходимитѣ войски за осигуряване свободата на действията въ Трансилвания.

5) Границата между ромънската и русската армии ще бѫде по линията Дорна Ватра — Бистрица — р. Шайо — р. Самошъ — Дебрецинъ.

6) За усилване действуващитѣ въ Добруджа войски Русското главно командуване ще изпрати тамъ една пехотна и една конна дивизии.

7) Русскиятъ черноморски флотъ ще съдействува на ромънската армия, доколкото е възможно.

8) Преди започване военнитѣ действия, дветѣ договорящи страни трѣбва да се споразумѣятъ по плана за войната.

На 12-и юлий генералъ Илиеско настоя, по искането на ромънския краль, да бѫдатъ изпратени въ Добруджа две пехотни и една казашка дивизии, защото само тогава ще могатъ да се отдѣлятъ 250,000 войника за действия въ Трансилвания. Нѣкакви особени причини заставяха Братиано да отложи започването на военнитѣ действия на 4-и августъ.

На 27-и юлий на Ромънското правителство бѣ предаденъ и французския проектъ за военна конвенция съ всички съглашенски държави, въ който, между другото, имаше задължение за последнитѣ да предприематъ настѫпление съ всички сили на Солунския фронтъ, за да приковатъ българската армия, и за Ромъния — да настѫпи и срещу България. Независимо отъ това, Франция и Англия се задължаваха да снабдяватъ Ромъния съ военни материали.

Генералъ Алексеевъ одобри и този проектъ, и съобщи на главнокомандуващитѣ на тритѣ фронта за предстоещото намѣс-

ване на Ромъния, като възлагаше твърде голѣми надежди на нейната свежа 400,000 армия.

На 29-и юлий той съобщи на полковникъ Татариновъ, че, макаръ настжплението на ромънитѣ въ България да не е желателно, за да не бжде отслабенъ главниятъ ударъ въ Трансилвания, Русското главно командуване не можело да се противопостави на силнитѣ настоявания на съюзницитѣ, и възприело, по принципъ, тѣхното искане. „Това ще ни застави да назначиме за Добруджа три наши пехотни дивизии. Трѣбва да се ускори намѣсата на Ромъния, за да се изненадатъ неготовитѣ австрийци. Срещу Ромъния вече се формира XII армия, часть отъ която се противопоставя на нашия Буковински отрядъ, а друга часть се съсрѣдоточава на Ромънската граница".

На 2-и августъ полковникъ Татариновъ съобщи, че ромънитѣ отказали категорно да настжпятъ срещу България, защото трѣбвало въ нѣколко деня да измѣнятъ изработения планъ за войната, а оставенитѣ, споредъ този планъ, 150,000 войника срещу България не могатъ да предприематъ настжпление. Генералъ Алексеевъ се съгласи съ това искане на Ромънското главно командуване, като смѣташе, че не може да се иска настжпление на два фронта, докато не се изясни обстановката.

Поради стремлението да бжде привлѣчена по-скоро Ромъния, и генералъ Жофъръ не настояваше вече за русско-ромънско настжпление срещу България.

На 7-и августъ генералъ Жофъръ телеграфира въ Букурещъ, че е постигнато пълно съгласие съ Английското главно командуване, и Солунската армия е напълно готова да предприеме настжпление, за да прикове българитѣ.

Английскиятъ представитель при Русската главна квартира, натоваренъ отъ генералъ Алексеевъ да запита какво е мнението на Английското главно командуване, получи на 2-и августъ следния отговоръ:

„Английскиятъ военененъ агентъ въ Букурещъ ще бжде упълномощенъ да подпише изработената Военна конвенция, щомъ Ромънското правителство я одобри. Въ изработения на 5-и августъ проектъ съглашенското настжпление отъ Солунъ се смѣташе въ свръзка съ настжплението на 50,000 руснаци и 150,000 ромъни противъ България. Сега, щомъ Ромъния нѣма намѣрение да обяви война на България, тази съвмѣстна акция става излишна. Цельта на Солунската армия ще е да задѣржа българитѣ на Гръцката граница. На началника на Великобританскитѣ войски въ Солунъ ще бжде заповѣдано да дей-

ствува въ този духъ съвмѣстно съ другитѣ съглашенски началници, когато нашето Правителство се увѣри, че Ромъния вече воюва, и то ако тя атакува Австро-Унгария до 27-и августъ."

Най-после, когато русскиятъ воененъ пълномощникъ въ Букурещъ донесе въ своята Главна квартира, че ромънитѣ сж силно загрижени за своята Южна граница, генералъ Алексеевъ повдигна въпроса да се намѣрятъ хора, които да завържатъ сношения съ България, за да се почнатъ преговори за откжсването ѝ отъ Централнитѣ държави. Той намираше, че може да ѝ се предложи Тракия до линията Мидия — Еносъ, Македония до Вардара, Кавала, а за съдействие отъ нейна страна — и Солунъ. Французската главна квартира, обаче, намираше, че не е удобно да се правятъ постжпки, преди България да е сломена, и молѣше да не се започватъ подобни преговори.

На 17-и августъ бѣ подписана Военната конвеннция съ Ромъния, и Ромънското правителство веднага отправи молба до Русската главна квартира да изпрати въ Кюстенджа на 27-и единъ отрядъ отъ Русската ескадра.

На 27-и августъ въ 10 часа въ Букурещъ бѣ свиканъ Короненъ съветъ, въ който взеха участие Правителството и шефоветѣ на всички политически партии. Въпрѣки протеста на опозицията, краль Фердинандъ продължи изпълнението на подписаната Конвенция. Въ 15 часа бѣ обявено обсадно положение, въ 18 часа сàмо за форма бѣ обявена обща мобилизация, когато тя всжщность бѣ завършена.

Въ 21 часа бѣ обявена война на Австрия, а следъ това Германия, Турция и България обявиха война на Ромъния.

И тъй, едновременно съ преговоритѣ за намѣсването на Ромъния въ войната, се очертаваше и основната идея за плана на войната. Тѣзи преговори се водѣха безсистемно отъ правителствата на Франция и Русия, отъ главнитѣ командувания, отъ дипломатическитѣ представители въ Букурещъ и отъ военнитѣ пълномощници, затова тѣ продължиха твърде дълго време, и често забъркваха положението, намѣсто да го оправятъ.

Презъ време на тѣзи преговори Французското главно командуване бѣше много щедро въ обещанията си, защото обещаваше винаги помощь за смѣтка на Русия. Русското командуване пъкъ гледаше да запази силитѣ си отъ безполезно разпокжсване за второстепенни обекти. Ромънското командуване, отъ своя страна, се стремѣше да издействува, по възможность, по-голѣма помощь,

да осигури неприкосновеността на ромънската територия и придобивката на нови територии отъ Австрия.

И тъй, първоначалният ромънски планъ на войната поставяше настжпателнитѣ операции срещу България взависимость отъ настжплението на Съглашенската армия на Македонския фронтъ. Ромънското командуване бѣ поставило условие — тази армия да настжпи решително къмъ София, съ което мислѣше, че ще бждатъ привлѣчени почти всички български сили въ тази посока, та да бждатъ облекчени настжпателнитѣ действия на ромънитѣ на северъ. Между това, съ настжплението на българитѣ на Македонския фронтъ презъ августъ Съглашенската армия бѣ притисната твърде силно на двата си фланга, и трѣбваше не само да се откаже отъ участие въ проектираната всеобща офансива на Съглашението, но и да вземе редъ мѣрки за собственото си спасение и за запазване своята база — Солунъ. При тази нова обстановка, на Солунската армия бѣ дадена задача: следъ като закрепи своето положение, да предприеме редъ демонстративни нападения съ по-близки обекти, за да прикове находящитѣ се на Македонския фронтъ български и германски войски, та да не могатъ да бждатъ отдѣлени отъ тѣхъ части и изпратени срещу Ромъния.

На Русско-австрийския фронтъ очакваната благоприятна обстановка не дойде. Русската голѣма офансива бѣ спрѣна на Карпатитѣ, и австро-германцитѣ започнаха да организиратъ противоударъ, срещу който руситѣ трѣбваше да вематъ мѣрки, безъ да могатъ да отдѣлятъ много войски въ помощь на Ромъния на Ромънския северенъ фронтъ. Освенъ това, и очакваното разпадане на австроунгарската армия не се осжществи.

На ромънското командуване бѣ предоставено правото да извърши операциитѣ както намѣри за добре. И следъ измѣнилата се обстановка, обаче, то не можа да се освободи отъ империалистичнитѣ стремления на Правителството и не направи значителни поправки въ оперативния проектъ, който бѣ основанъ, главно, върху сполучливото русско настжпление презъ Карпатитѣ и сжщо върху такова на Солунската армия къмъ София, затова въ надвечерието на намѣсата ромънската армия щѣше да действува по оперативенъ проектъ, въ който бѣ предвидено главната маса на ромънската свежа армия да нахлуе презъ планинскитѣ проходи въ Трансилвания и да съдействува на руситѣ да преминатъ презъ Карпатитѣ. Следъ това, съвмѣстно съ тѣхъ,

да продължи настжплението къмъ Буда-Пеща. На по-малка часть отъ ромънската армия възлагаха задачата да отбранява временно границата по Дунава и въ Добруджа, срещу България, докато се съвземе Солунската армия отъ нанесения ѝ презъ августъ ударъ. Когато Солунската армия бжде въ състояние да предприеме настжпление къмъ София, и отбранителната група на ромънската армия да настжпи за достигане линията Русе—Шуменъ—Варна, следъ което ще продължи действията, споредъ обстановката.

Презъ време на тѣзи преговори Ромънскиятъ щабъ на армията изработи три оперативни проекта, като внасяше въ тѣхъ поправки, споредъ добититѣ отъ преговоритѣ резултати. Войната започна по следния — третиятъ „Оперативенъ проектъ за война срещу Централнитѣ сили и България, Ромъния въ съюзъ съ Четворното съглашение“:

„Цель на войната и задачи на ромънскитѣ армии. — Предвижда се война на два оперативни фронта: а) Северозападенъ — срещу Централнитѣ сили и б) Южненъ — срещу България. Общата цель на войната е осжществяване националния идеалъ — обединяване на племето и завладяване територииитѣ, които сж подъ властьта на Австроунгарската монархия. За достигане тази цель, по-голѣмата часть отъ силитѣ (I, II и Северната армии) ще действуватъ настжпателно въ Трансилвания, Банатъ и Унгария, като атакуватъ въ обща посока къмъ Буда-Пеща. III армия ще осигурява свободата за действие на главнитѣ сили, като пази държавната територия и отблъсва атакитѣ на българитѣ отъ югъ.

Положението на неприятелитѣ. — Въ Трансилвания, между Ромънската граница и р. Мурешъ, има около 70,000 души, разположени по карпатскитѣ проходи, съ резерви по-назадъ. Повечето отъ тѣзи войски сж отъ допълняващитѣ части, и още не сж съединени въ голѣми единици. Задачата имъ е да дадатъ пръвъ отпоръ въ проходитѣ. Вѣроятно по-голѣми сили ще се събератъ въ района Клужъ — Деесъ — Бистрица, дето ромънскитѣ войски ще срещнатъ най-силна съпротива. Засега тѣзи войски не сж повече отъ 100,000 души. Въ Банатъ се предполага да има най-много 30,000 души, по-голѣмата часть отъ които ще бждатъ въ района Карансебешъ — Дева — Лугошъ, дето ромънската I армия ще срещне най-силна съпротива. По-малки части ще бждатъ срещнати къмъ Оршова и въ долината на р. Малка Черна.

Българскитѣ войски, опредѣлени да действуватъ срещу Ромъния, подпомогнати отъ германци и австро-унгарци, сѫ разположени на границата въ три групи: Западна — 10,000—15,000 души — отъ Прахово до устието на р. Олта, Централна — 25,000—30,000 души — отъ устието на р. Олта до Русе и Източна — 70,000—75,000 души — въ района Русе — Разградъ — Шуменъ — Варна и къмъ Ромънската граница. Споредъ полученитѣ сведения, тѣзи войски иматъ задача да привлѣкатъ повече ромънски сили на югъ, за да бѫде затруднено решителното настѫпление въ Трансилвания и Банатъ, затова тѣ, вѣроятно, ще извършатъ демонстрации по Дунава и ще обстрелватъ населенитѣ мѣста по ромънския брѣгъ. Ако българитѣ успѣятъ да минатъ рѣката и да завладѣятъ една часть отъ лѣвия брѣгъ, тѣ не ще могатъ да настѫпятъ дълбоко въ ромънска територия къмъ Букурещъ, защото не разполагатъ съ достатъчно сили. Източната група, вѣроятно, има задача да нахлуе внезапно въ Добруджа, да разбунтува българското мѣстно население, и да попрѣчи на мобилизацията и на разтоварването на русскитѣ войски. Възможно е многобройната конница (20—25 ескадрона) да предприеме набѣгъ къмъ линията Черна Вода — Меджидие — Кюстенджа.

Разпредѣляне ромънскитѣ сили. — Ромънскитѣ войски се разпредѣлятъ така: а) за настѫпателни действия въ Трансилвания — I армия — 134,403, II армия — 120,303, Северна армия — 107,948 души; б) за действия срещу България — III армия, раздѣлена на три групи: Западна — въ Олтения — 27,351, Централна — между рѣкитѣ Олта и Аржешъ — 50,864, Източна — въ предмостнитѣ крепости Тутраканъ, Силистра и Добруджанскиятъ отрядъ — 70,813, в) на разположение на Главното командуване — V корпусъ и тежката артилерия — 71,406; всичко — 583,088 души и 59,051 души етапни войски.

Изпълнение задачитѣ на настѫпващитѣ групи. — I, II и Северната армии ще настѫпятъ въ Трансилвания и Банатъ, за да се съсрѣдоточатъ за решително сражение въ района Сюча — Карансебешъ. Тѣ ще действуватъ въ тѣсна свързка съ русскитѣ южни армии. Оперативна граница ще бѫде долината на р. Голѣмъ Сомешъ. Следъ като се разтоварятъ отъ влаковетѣ, частитѣ ще се приближатъ до границата. Карпатитѣ сѫ труднопроходими. За да се намалятъ трудноститѣ, трѣбва да бѫде изненаданъ противникътъ, та да не му се даде възможность да съсрѣдоточи силитѣ си за съпротива презъ проходитѣ,

затова частитѣ трѣбва да настѫпятъ въ много колони и веднага следъ като се обяви войната, да бѫдатъ използувани всички желѣзни пѫтища, да се назначи на всѣки удобенъ пѫть по една силна единица. По този начинъ съсрѣдоточаването ще се завърши на 12-ия мобилизационенъ день, и настѫплението ще се започне едновременно въ дванадесеть колони, всѣка съ приблизителна сила на дивизия.

Съсрѣдоточенитѣ въ Молдова части, следъ като достигнатъ долината на Горни Мурешъ, ще действуватъ заедно съ русската армия въ Буковина и ще заставятъ неприятелскитѣ войски въ Буковина и Мармурешкитѣ Карпати да се оттеглятъ на западъ. Съсрѣдоточенитѣ въ Олтения сили ще отблъснатъ противниковитѣ войски въ Банатъ и въ долината на Долни Мурешъ. Силитѣ, съсрѣдоточени на Северната граница, между р. Олта и р. Путна, ще настѫпятъ право къмъ Мурешъ, съвмѣстно съ дветѣ крила и споредъ обстановката. V корпусъ по-после ще усили една отъ горнитѣ армии.

Съсрѣдоточаване. — Съсрѣдоточаването ще се извърши подъ закрилата на прикриващитѣ части, които ще действуватъ споредъ даденитѣ отъ мирно време инструкции. Ромъния се намѣсва въ войната при тежки условия: Централнитѣ сили и България воюватъ отдавна; щомъ узнаятъ, че Ромъния мобилизирва, могатъ да настѫпятъ въ ромънска територия, за да попрѣчатъ на мобилизацията и съсрѣдоточаването; българитѣ иматъ вече съсрѣдоточени по-многобройни сили, и могатъ още въ първитѣ дни да предприематъ значителни военни действия въ Добруджа, затова прикриващитѣ части трѣбва да бѫдатъ на мѣстата си преди мобилизацията. На планинската граница тѣзи части сѫ още отъ августъ 1915 год. и познаватъ добре обстановката. Презъ нощьта срещу 1-ия мобилизационенъ день тѣ да настѫпятъ въ неприятелска територия да заематъ важнитѣ позиции, които биха улеснили напредването на главнитѣ сили. Тѣзи нападателни действия ще бѫдатъ заповѣдани отъ Главното командуване. По този начинъ ние ще можемъ презъ тази нощь да хвърлимъ на неприятелска територия около 135,000 души. Стратегическото развръщане на II армия ще бѫде прикривано отъ две силни предни охрани: а) въ района на Фъгърашъ — Брашовъ, дето ще се съсрѣдоточи II корпусъ — 19 батальона, 18 батареи и 24 ескадрона, съставена отъ прикриващитѣ групи Бранъ и Предеялъ, отъ II корпусъ и 1-а конна дивизия, които

ще минатъ планината, следъ като прикриващитѣ отряди заематъ позиция оттатъкъ границата; б) въ района Пряжмъръ—Ковасна — една предна охрана отъ 24 батальона и 15 батареи, отъ III корпусъ. Развръщането на Северната армия ще се прикрива пакъ отъ две предни охрани: а) въ района Кезди Васархелъ — Чикъ — Сзереда — 20 батальона, 17 батареи и 24 ескадрона — отъ прикриващитѣ групи Гюмешъ, Узъ, Ойтузъ и 2-а конна дивизия; б) въ района Белборъ — Борзекъ и западно — 12 батальона и 5 батареи — отъ прикриващитѣ групи Брощени, Бистричора и Биказъ. Тази предна охрана може да се усили съ 8-и каларашки полкъ (четири ескадрона), който ще мине границата следъ прикриващитѣ части. Прикриващитѣ групи отъ I армия Жиу и Олта-Лотру, следъ като минатъ презъ границата, ще се укрепятъ: първата — между Петрошани и прохода Меришоръ, а втората — на височинитѣ около Сибиу.

Подъ прикритието на тѣзи предни охрани, I, II и Северната армии, следъ съсрѣдоточаването си, ще минатъ границата по ешелонно. Стратегическото имъ развръщане ще стане въ неприятелска територия, съ което спечелваме следнитѣ предимства: а) ще се засилватъ постепенно прикриващитѣ групи; б) ще се улесни прехранването при преминаване презъ планинитѣ.

По този начинъ на 17-ия мобилизационенъ день вечерьта I, II и Северната армии ще бѫдатъ съсрѣдоточени:

I армия съ главнитѣ си сили (2-а и 11-а дивизии, отъ I корпусъ, и 12-а дивизия) — между Хацегъ и Меришоръ и на югъ, въ Петрошанския басеинъ; групата Олта-Лотру и 13-а дивизия — въ района Сибиу — Талмаксъ — Бойкза и на северъ;

II армия — въ района Фъгърашъ — Фелдиоара — Пряжмъръ — Брашовъ;

Северната армия — съ главнитѣ си сили (7-а и 8-а дивизии, отъ IV корпусъ, и 2-а конна дивизия) — въ районна Чикъ Сзереда — Буксзадъ — Кезди Васархелъ, и съ 14-а дивизия — въ района Теплица — Борзекъ — Георгие — Дитро, Георгие Св. Миклошъ.

Общо настѫпление въ Трансилвания. — Къмъ 17-ия мобилизационенъ день, когато всички части и служби ще бѫдатъ минали въ Трансилвания, ще се започне нова оперативна фаза: настѫпление навѫтре, въ Трансилвания, за да смажеме окончателно последнитѣ неприятелски съпротиви, да

навлѣземе въ Унгарската равнина и да завладѣеме областьта, която храни австроунгарскитѣ армии — долинитѣ на Тиса и Дунава, затова нашитѣ сили ще настжпятъ въ посокитѣ, по които най-бързо ще преминатъ Унгарската равнина, особено онѣзи, по които най-скоро ще влѣзатъ въ съприкосновение съ неприятелскитѣ сили, оставени да се противопоставятъ на нашето напредване. Повечето отъ желѣзнитѣ и обикновени пжтища отъ Унгария и отъ ромънскитѣ западна и северна граници водятъ къмъ северозападната часть на Трансилвания, въ района Клужъ — Деесъ — между дветѣ рѣки Сомешъ. Австроунгарскитѣ войски отъ границата ще се оттеглятъ въ този районъ, къмъ който ще се насочатъ и поддържки отъ вжтрешностьта. Тѣ ще иматъ изнесени напредъ отряди, въ долината на р. Мурешъ. Тукъ ще се срещне първата съпротива, и тази зона трѣбва дивизиитѣ да достигнатъ по-скоро.

Като се иматъ предвидъ съпротивитѣ на неприятеля въ Северозападна Трансилвания и вѣроятното заплашване откъмъ Банатъ, за завладяване долината на р. Марошъ би трѣбвало да се възприеме следниятъ маневъръ:

Северната армия ще настжпи къмъ долината на Горни Мурешъ, за да завладѣе района Деда — Сзаезъ — Реженъ и височинитѣ на западъ и северозападъ, и следъ това да атакува неприятеля въ свръзка съ Русската южна армия.

I армия ще настжпи къмъ долината на Долни Мурешъ, за да завладѣе района Алба Юлия — Пискинцъ — Трансилванскитѣ Желѣзни Врата, и да се противопостави на неприятелското настжпление отъ Банатъ къмъ Трансилвания. 1-а дивизия отъ тази армия ще действува въ долината на Дунава и Черна, за да завладѣе Оршова, проломитѣ на Черна и височинитѣ северно отъ Мехадия, които командуватъ надъ р. Черна отъ западъ. По-после ще бждатъ заети и височинитѣ южно отъ Дунава, около Текия и Кладово.

II армия ще настжпи въ долината на Срѣдни Мурешъ, за да завладѣе Аюдъ (Нажъ Еньедъ) и Марошъ Васархелъ, следъ което ще действува въ флангъ и въ тилъ на противника, който е срещу Северната армия, а съ часть отъ силитѣ си ще съдействува на I армия.

Ако армиитѣ настжпватъ непрекжснато, тѣ биха достигнали долината на р. Мурешъ за седемь прехода или на 25-ия мобилизационенъ день. Настжплението ще се съобразява съ най-отдалечената II армия.

Северната и II армии ще настжпятъ отъ р. Мурешъ на северозападъ и за около четири прехода ще достигнатъ района Клужъ — Герли — Деесъ. Като не се вематъ предвидъ бойнитѣ дни, тѣ ще достигнатъ въ този районъ къмъ 29-ия мобилизационенъ день. Ако ли се увеличатъ нѣкои преходи до 30 клм., което е възможно, ако се организира движението по ешелони, на 30-ия день дветѣ армии могатъ да достигнатъ западнитѣ планини на Трансилванската граница, около Чуча. Това настжпление ще бжде втората оперативна фаза.

Въ това време I армия, като представлява ось на югъ, ще действува съ главнитѣ си сили къмъ Карансебешъ — Добра. Единъ отрядъ отъ тритѣ рода войски съ планинска артилерия ще заеме района на Абрудъ и съобщенията откъмъ долинитѣ на рѣкитѣ Криша.

Третата оперативна фаза е проникването въ Унгарската равнина, което може да стане въ две посоки: въ района между рѣкитѣ Сомешъ, отдето се излиза право къмъ Гросъ Варадинъ — Дебрецинъ, и района между рѣкитѣ Криша, която излиза между Гросъ Варадинъ и Ксаба. Необходимо е да се излѣзе въ Унгарската равнина едновременно отъ дветѣ посоки, за да бждатъ атакувани по фронта, фланговетѣ и тила неприятелскитѣ сили, които биха отбранявали изходитѣ на Западнитѣ Трансилвански планини. . . .

За дебуширане въ Унгарската равнина ще групираме нашитѣ сили така:

Северната и II армия ще образуватъ една оперативна група и ще настжпятъ въ областьта Клужъ — Деесъ, за да излѣзатъ къмъ Гросъ Варадинъ — Дебрецинъ, като поддържатъ свръзка съ русскитѣ армии. Като се смѣтатъ само походнитѣ дни, тѣзи армии ще достигнатъ горната линия за седемь прехода, т. е. на 39-ия мобилизационенъ день. Задачата имъ ще бжде да атакуватъ неприятеля по фронта.

Една група, съставена отъ V корпусъ, една дивизия отъ I армия, една смѣсена гранична бригада (1-и граниченъ полкъ, единъ-два стрелкови батальона и планинска артилерия) и 1-а конна дивизия, ще настжпи между рѣкитѣ Криша. Тя ще излѣзе въ сжщото време на фронта Гросъ Варадинъ — Бекешъ — Ксаба и ще атакува въ флангъ и въ тилъ неприятеля на линията Гросъ Варадинъ — Дебрецинъ.

Въ третата оперативна фаза за I армия може да се представятъ два случая: да действува противъ неприятеля въ Банатъ

или да свърже действията си съ една френско-англійско-сръбска армія, която би настжпила отъ Сърбія къмъ Дунава и Банатъ; въ такъвъ случай I армія ще се разположи така, щото да може да насочи главнитѣ си сили на югъ, а единъ отрядъ (даже една дивизія) ще остане да действува въ долината на Мурешъ, за да се противопостави на неприятелскитѣ войски, които биха настжпили отъ Сегединъ на изтокъ, и да поддържа свръзка съ групата, действуваща къмъ Бекешъ — Ксаба — Гросъ Варадинъ. Ако въ Банатъ и съседнитѣ провинции (Хърватско, Босна, Сърбія) неприятелтъ се оттегли на северъ, I армія ще остави силни отряди да заематъ Банатъ, а съ главнитѣ си сили ще настжпи северно отъ Мурешъ, къмъ дѣсния флангъ на горната група. Въ този случай ще се заеме силно Сегединъ и мостоветѣ на Тиса на югъ отъ града.

По-нататъкъ частитѣ ще се насочатъ споредъ обстановката.

Операции на Южния фронтъ. — Войскитѣ на съсрѣдоточената III армія се раздѣлятъ на три оперативни групи: а) Западна — 20-а дивизія, 19,000 души, — въ Олтения; б) Централна — VI корпусъ (16-а и 18-а дивизии и 2-а каларашка бригада), 50,846 души; в) Източна — гарнизонитѣ на Тутраканъ (17-а дивизія), Силистра (9-а дивизія) и 19-а дивизія, 71,813 души. Задачата на 19-а дивизія е да прикрива разтоварването на русскитѣ войски и съсрѣдоточаването имъ южно отъ линията Черна Вода — Меджидие.

Действията на III армія ще се развиятъ въ две фази: първа — отбранителна и втора — настжпателна. Въ първата фаза частитѣ, съсрѣдоточени по Дунава (въ Олтения и между Олта и Аржешъ), ще се противопоставятъ на опититѣ за преминаване Дунава, като унищожаватъ неприятелскитѣ войски, които биха успѣли временно да стжпятъ на ромънска територия. Въ това време войскитѣ на дунавския дѣсенъ брѣгъ ще отблъсватъ българскитѣ атаки. Следъ като пристигнатъ русскитѣ императорски войски, съединенитѣ русско-ромънски сили ще могатъ на 10-ия мобилизационенъ день да започнатъ нападателни действия въ Южна Добруджа и по-нататъкъ, въ Източна България. Цѣлта на тѣзи действия ще бжде да се завладѣе областьта Русе — Шуменъ—Варна и да се осигури срещу по-късни неприятелски атаки. Освенъ това, ще се стремимъ да унищожимe неприятелскитѣ сили въ Северна и Източна България, което ще даде пълна свобода за действие на ромънскитѣ армии въ Трансилвания и Унгария.

За нападателнитѣ действия съюзенитѣ войски ще се групиратъ така: ромънскиятъ VI корпусъ — 17-а и 16-а дивизии, ромънскиятъ VII корпусъ — 9-а и 19-а дивизии, русски корпусъ. Действията на югъ отъ Дунава ще бѫдатъ подпомагани отъ ромънскитѣ войски на дунавския лѣвъ брѣгъ къмъ Гюргево и на северъ (18-а дивизия, усилена съ тежка артилерия, 1-а конна дивизия), като се стремятъ да привлѣкатъ повече неприятелски войски въ района Никополъ — Свищовъ — Русе. На тѣзи войски ще съдействува Русско-ромънскиятъ флотъ, като бомбардира Русе и съседнитѣ му укрепления и като унищожи Флота на противника, Русскиятъ черноморски флотъ ще съдействува на сухопѫтнитѣ войски съ морски действия на Черноморския брѣгъ между Варна и Бургасъ."

И тъй, Ромънското командуване смѣташе да води настѫпателна война и на Северния фронтъ, противъ Австро-Унгария, и на Южния, противъ България. На последния фронтъ се предвиждаше временна отбрана, само докато пристигнатъ въ Добруджа русскитѣ войски. Началникътъ на щаба, генералъ Зоту, бѣ пренебрегналъ основното правило за съставяне планъ за война — той не се задоволи да разработи само първоначалното съсрѣдоточаване и първата операция, а се помѫчи да предвиди всички действия до излизане въ Унгарската равнина и за завладяване Североизточна България, които, споредъ плана, трѣбваше да се извършатъ за 40 оперативни дни. При това той имаше предвидъ само нищожнитѣ сили, които имаха Централнитѣ държави и България на тѣзи фронтове, и не държеше смѣтка за възможнитѣ противодействия отъ страна на Австроунгарското и Българското командувания, които можеха презъ тѣзи 40 деня коренно да измѣнятъ обстановката.

За извършване съсрѣдоточаването споредъ този планъ, Ромънскиятъ генераленъ щабъ предвиждаше да се пустнатъ 856 влака въ продължение на 12 деня (613 — за войскитѣ, 131 — за етапнитѣ части, 8 — за фурни, 104 — за продоволствие и складове). Тъй като голѣма часть отъ войскитѣ бѣха изпратени по-рано на границитѣ, като прикриващи отряди, превозването бѣ извършено съ 692 влака.

Споредъ този оперативенъ проектъ, съсрѣдоточаването на мобилизираната ромънска армия стана по следния начинъ:

IV (Северна) армия — генералъ Презанъ — 7-а, 8-а и 14-а усилени дивизии, 2-а конна дивизия — се съсрѣдоточи на

Северозападната граница на Молдава, отъ долината на Бистрица до долината на р. Кашинъ, включително, като при Дорна Ватра влизаше въ свръзка съ крайния лѣвъ флангъ на русската IX армия, въ Буковина. Щабътъ на армията се установи въ Бакъу.

Тази армия заставаше въ видъ на дъга по протежение на Карпатитѣ, на фронтъ отъ около 180 клм. Тя можеше да проникне въ Трансилвания, въ долинитѣ на Горни Мурешъ и Горни Олтъ, презъ проходитѣ Толчиешъ, Бекасъ, Сийма и Ойтузъ. Пѫтищата презъ тѣзи проходи водѣха къмъ тѣсния коридоръ, дълъгъ 130 клм., между Тополица, на р. Марошъ, и Сенси Сенъ Джорджие, на р. Алута. Тѣзи два пункта бѣха съединени съ желѣзенъ пѫть, който минаваше на около 30 клм. отъ границата, и който можеше да служи за маневриране по фронта Сенси Сенъ Джорджие — Кронщадъ, Фогарашъ — Херманщадъ.

II армия — генералъ Авереску — 3-а, 4-а, 5-а и 6-а дивизии, 1-а конна дивизия — се съсрѣдоточи на Северната граница на Молдова, до долината на р. Тополог̀ъ, изворитѣ на р. Путна и тѣзи на Арджешъ. Щабътъ на армията се установи въ Бъйкой.

Тази армия заставаше на единъ фронтъ около 140 клм., въ най-проходимата часть на Трансилванскитѣ Алпи, съ проходитѣ Турцбургъ, Предеялъ, Бодза и много други, презъ които минаваха добри пѫтища къмъ Кронщадъ (на 15 клм. отъ границата) и къмъ Букурещъ (на 120 клм. отъ сѫщата).

I армия — генералъ Кулчеръ — отрядътъ Олта-Лотру, 1-а, 2-а, 11-а, 12-а и 13-а дивизии — се съсрѣдоточи задъ най-важнитѣ карпатски проходи, отъ долината на Тополог̀ъ до Дунава. Въ периода на съсрѣдоточаването за осигуряване общия лѣвъ флангъ на настѫпателната група, на тази армия бѣ възложено да наблюдава Дунавската граница отъ Оршова до устието на р. Олта, като ѝ бѣ подчинена и натоварената съ това наблюдение 20-а дивизия. Щабътъ на армията се установи въ Крайова.

Тази армия бѣ поставена на онѣзи операционни посоки, които водѣха право въ Трансилвания. Нейниятъ фронтъ къмъ Унгария, отъ Оршова до прохода Турцбургъ, бѣше около 250 клм., а, заедно съ охраната на Дунавската граница отъ Оршова до устието на р. Олта, фронтътъ на армията достигаше 500 клм. Тя имаше да отбранява четири прохода презъ Трансилванскитѣ Алпи, до 2000 м. надъ морското равнище (Желѣзнитѣ Врата, Вулканъ, Червената Кула, Турцбургъ). Проходитѣ бѣха твърде отдалечени единъ отъ другъ, а въ планината нѣмаше напрѣчни

пѫтища за съобщение помежду имъ. Пѫтищата, които минаваха презъ проходитѣ, се събираха на по-тѣсенъ фронтъ — около 45 клм. Крайова — Слатина, който бѣше на около 100 клм. задъ планинския гребенъ.

Тѣзи три армии съставяха настѫпателната група, на която се възлагаше задачата да се спустне въ Трансилвания, и да стигне до р. Мурешъ, съ цель: а) да се скѫси Ромънския фронтъ; б) да се обходи авструнгарското дѣсно крило и да се облекчи русската офансива презъ Галицийскитѣ Карпати; в) да се спечели здрава отбранителна линия, за да може следъ това, ако обстановката изисква, да се предприеме офансива срещу България, съвмѣстно съ Солунската армия.

III армия — генералъ Асланъ — 9-а, 16-а, 17-а, 18-а, 19-а и 20-а[1]) дивизии, Александрийската пехотна бригада, 2-а и 5-а каларашки бригади, русскитѣ помощни войски — трѣбваше да се разпредѣли за отбрана на границата съ България отъ р. Олта до Тутраканъ и оттамъ до Екрене, на Черно море.

Щабътъ на армията бѣше въ Букурещъ.

На тази армия бѣ възложена задачата да запази границата отъ германо-българско нахлуване, докато главната настѫпателна група заеме долината на р. Мурешъ, докато пристигнатъ русскитѣ подкрепления и докато настѫплението на съединенитѣ русско-ромънски войски въ България стана възможно. Главното командуване предполагаше, че това ще стане десеть деня следъ обявяването на войната.

Стратегически резервъ — на разположение на Главното командуване — V корпусъ — 10-а и 15-а дивизии — се съсрѣдоточи северозападно отъ Букурещъ, въ районитѣ Бълтени — Мовила — Лучианка — Кочокъ — Ораколъ — Греведия и Кергани — Визурещи — Чокънещи — Фундата — Буковени — Ксоба. Отъ тѣзи райони частитѣ на стратегическия резервъ можеха да използуватъ цѣлата желѣзо-пѫтна мрежа, и да се прехвърлятъ, споредъ обстановката, на Южния или на Северния фронтъ.

Частитѣ отъ Северната армия се съсрѣдоточиха въ опредѣленитѣ имъ райони за 12 деня, като 4-а каларашка бригада бѣше тамъ на 7-ия день следъ обявяването на мобилизацията. Частитѣ отъ II армия бѣха съсрѣдоточени на 12-ия день. Частитѣ отъ I армия — на 12-ия день, съ изключение на 12-а дивизия

[1]) Отначало 20-а дивизия бѣше въ състава на III армия; после, презъ време на военнитѣ действия, бѣ подчинена на I армия.

(на 14-ия день) и 13-а дивизия (на 17-ия день). Частитѣ отъ III армия бѣха готови още на първия день, и имаха да извършатъ само нѣкои малки премѣствания, които тѣ извършиха до 4-ия оперативенъ день.

Презъ време на съсрѣдоточаването задачата на III армия бѣ измѣнена: на I армия бѣ възложено да отбранява Дунавската граница отъ Калафатъ до устието на р. Олта, а на III армия бѣ повѣренъ останалиятъ участъкъ отъ тази граница.

На частитѣ отъ III армия бѣха дадени следнитѣ задачи:

а) 16-а и 18-а дивизии да отбраняватъ границата отъ устието на р. Олта до Тутраканъ;

б) 19-а дивизия и 5-а каларашка бригада, разположени около Добричъ, да отбраняватъ Добруджанската граница отъ Дунава до Черно море и да прикриватъ съсрѣдоточаването на русскитѣ помощни войски около Меджидие.

в) 17-а дивизия да отбранява предмостната позиция Тутраканъ;

г) 9-а дивизия да отбранява предмостната позиция Силистра.

На 17-и августъ, когато бѣха подписани Политическиятъ договоръ и Военната конвенция съ държавитѣ отъ Съглашението, въ Бесарабия бѣ приготвенъ русскиятъ XLVII армейски корпусъ, предназначенъ да съдействува на Ромъния. За командиръ на корпуса бѣ назначенъ генералъ Зайончковски. Въ неговия съставъ влизаха русската 61-а дивизия съ своята артилерийска бригада, Сръбската дивизия съ 64-а артилерийска бригада и едно планинско артилер. отдѣление, 3-а конна дивизия, Черноморскиятъ коненъ полкъ, 56-и пионеренъ батальонъ, 6-и корпусенъ авиационенъ отрядъ. Предвиждаше се въ състава на корпуса и едно радиотелеграфно отдѣление, но такова не бѣ придадено.

Този новоформиранъ корпусъ, съставенъ отъ второразредна и разнообразна пехота и отъ събирани отъ разни мѣста технически служби, не вдъхваше самоувѣреность у своя командиръ. Генералъ Зайончковски изказа предъ Главната квартира предположението си че българитѣ ще вематъ мѣрки, за да иматъ първия успѣхъ противъ русскитѣ войски. Той дори молѣше да бжде освободенъ отъ командуването, но молбата му не бѣ удовлетворена.

На 27-и августъ въ 19^{10} часа, т. е. два часа преди Ромъния да обяви война на Австро-Унгария, готовиятъ Русски корпусъ

влѣзе въ Ромъния. При Исакча бѣ построенъ мостъ надъ Дунава, по който мина Конната дивизия, а за превозване една часть отъ другитѣ войски по рѣката до Черна Вода бѣха събрани всички плавателни сѫдове. Единъ отрядъ отъ канонерни лодки влѣзе въ Дунава по Потаповския каналъ, а единъ отрядъ отъ Черноморския флотъ влѣзе въ пристанището Кюстенджа. По Дунава и по желѣзнитѣ пѫтища XLVII корпусъ се съсрѣдоточаваше южно отъ Меджидие.

Преди 1-и септемврий, когато съсрѣдоточаването на русскитѣ войски още не бѣ завършено, командуващиятъ ромънската III армия бѣ организиралъ командуването по следния начинъ:

а) Западна група — 16-а и 18-а дивизии и 2-а каларашка бригада — се подчинява на генералъ Вълеано, като има да изпълнява сѫщата задача; б) Източна група — Русскиятъ корпусъ, 19-а дивизия и 5-а каларашка бригада — се подчинява на генералъ Зайончковски, и ще изпълнява задачата, която по-преди бѣ дадена само на 19-а дивизия.

Гарнизонитѣ на Тутраканъ и Силистра не влизаха въ състава на групитѣ, и се подчиняваха направо на командуващия армията.

Българското командуване имаше доста сведения за ромънскитѣ части въ Добруджа и по Дунавския брѣгъ, но тѣ не даваха ясна представа за съсрѣдоточаването на ромънската армия. Българскитѣ разузнавателни органи не можеха да оценятъ правилно всички размѣствания на частитѣ, защото въ това време се превозваха четвъртитѣ батальони на полковетѣ, които отиваха да формиратъ новитѣ полкове. Като имаха предвидъ получаванитѣ сведения, тѣзи органи предполагаха, че IV и V корпуси ще бѫдатъ изпратени на фронта срещу Австро-Унгария, защото по-голѣмата часть отъ тѣхнитѣ войници бѣха българи отъ Добруджа.

Споредъ сведенията на Главната квартира, къмъ 25-и августъ ромънската армия е била разположена по следния начинъ:

IV корпусъ — Пятра — Бъкау, III — Нехоящъ — Совежа, VI — Фокшани, II — на Трансилванската граница, северно отъ Букурещъ, I (усиленъ съ 11-а резервна дивизия) — на Дунавската граница, VII — северно отъ Гюргево, V — въ Добруджа (предполагаше се, че частитѣ на този корпусъ ще бѫдатъ замѣнени съ резервни), 1-а конна дивизия — около Александрия, за 2-а конна дивизия нѣмаше никакви сведения.

По-подробно за разположението на ромънскитѣ войски на разнитѣ фронтове Щабътъ на действуващата армия имаше слѣднитѣ сведения:

а) На Добруджанската граница. — Въ Тутраканъ, Силистра и Добричъ сѫ разположени части отъ 9-а дивизия; въ сѫщия районъ сѫ разположени и нѣкои отъ резервнитѣ полкове на V корпусъ и около десеть четвърти батальони, които вѣроятно сѫ събрани въ полкове, но нумерата имъ не сѫ известни; гарнизонитѣ на Кюстенджа, Тулча и Браила (отъ 10-а дивизия) сѫ по мѣстата си; 10-и стрелковъ полкъ е въ Гюргево, 3-и артилер. полкъ — въ Тутраканъ, 13-и артилер. полкъ — въ Гюргево, 5-а каларашка бригада (9-и и 10-и конни полкове) е въ Добричъ. Специалнитѣ родове войски отъ 10-а дивизия, която ще влѣзе въ VII корпусъ, сѫ вече пренесени къмъ Гюргево. Отъ резервнитѣ части въ Добруджа вѣроятно ще бѫде формирана 15-а дивизия, която ще замѣни 10-а.

б) На Дунавската граница. — Въ участъка Гюргево — Зимница сѫ съсрѣдоточени части отъ 4-а дивизия, която ще влѣзе въ състава на VII корпусъ; около Гюргево сѫ забелязани нѣколко резервни батальона и новиятъ 84-и полкъ; отъ тѣзи резервни части вѣроятно ще бѫде формирана 12-а резервна дивизия, която ще замѣсти 4-а дивизия въ II корпусъ. Забелязанитѣ части отъ 4-а и 10-а дивизии вѣроятно ще формиратъ VII корпусъ; въ сѫщия участъкъ и около Александрия сѫ забелязани Гвардейскиятъ, 4-и, 9-и и 10-и рошиорски конни полкове (1-а конна дивизия), 3-и и 4-и конни полкове (2-а каларашка бригада); 1-и рошиорски коненъ полкъ е спрѣнъ въ Крайова; 5-и рошиорски коненъ полкъ е напустналъ Добричъ, вѣроятно на пѫть за Александрия; въ участъка Турну Могуреле — Бекетъ сѫ забелязани части отъ 2-а дивизия, а въ участъка Бекетъ — Турну Северинъ — 1-а дивизия (I корпусъ); къмъ I корпусъ ще бѫде придадена и 11-а резервна дивизия.

Планътъ на Централнитѣ държави.

Положението на Ромъно-унгарската граница до лѣтото на 1916 година. — Австроунгарското командуване винаги е смѣтало, че при една война Ромъния ще остане вѣрна съюзница, затова при разработване разнитѣ оперативни проекти въ мирно време то не е взѣмало никакви мѣрки за осигуряване операциитѣ откъмъ ромънската граница. Презъ 1913 година, обаче, Ромъния се намѣси въ войната на Балканитѣ, въпрѣки интереситѣ на Австро-

Унгария. Това обстоятелство подсказваше, че и при една война между Австро-Унгария и друга държава, Ромъния може да се откаже отъ съюзнишкитѣ си задължения и дори да отиде противъ своитѣ съюзници, което налагаше да се проучи тази възможность и да се вематъ съответнитѣ мѣрки.

Още презъ декември 1913 година Австроунгарскиятъ генераленъ щабъ започна да разработва планъ за война съ Ромъния. Основната идея на този планъ бѣше, че ромънската армия ще нахлуе въ началото на войната въ Трансилвания, и че австроунгарскитѣ войски ще се съсрѣдоточатъ на р. Мурешъ, отдето ще минатъ въ настжпление за прогонване нахлулитѣ въ Трансилвания ромъни. За прикриване съсрѣдоточаването предвиждаше се да започнатъ укрепителни работи на проходитѣ презъ Карпатитѣ, а за забавяне ромънското напредване въ Трансилвания — да се оставятъ въ тази область три ландщурмни и една маршева бригада. Отдѣлението по превозкитѣ въ Щаба на армията бѣ натоварено да организира превозването на войскитѣ така, че дневно да пристигатъ въ района на съсрѣдоточаването по 72 влака или по една и половина дивизии.

Щомъ избухна конфликта съ Сърбия, Австроунгарското правителство поиска отъ Главното командуване да остави въ Трансилвания достатъчно войски за осигуряване Монархията откъмъ Ромъния. Последното съобщи, че ще остави въ тази область 40,000 души, които, заедно съ жандармерията, ще забавятъ евентуалното ромънско настжпление.

Когато Ромънското правителство обяви, че ще пази неутралитетъ, Австроунгарското командуване разпореди предназначенитѣ за Трансилвания войски да се превозятъ къмъ Галация. По този начинъ въ Трансилвания останаха само допълняващитѣ части и жандармерия.

Презъ септември 1914 година руситѣ имаха голѣми успѣхи въ Източна Галиция. Русското правителство поиска отъ Ромънското сътрудничество противъ Австро-Унгария. Щомъ узна за това искане, императорътъ Францъ Йосифъ заповѣда да бждатъ взети охранителни мѣрки въ Трансилвания, защото въ това време бѣха отхвърлени прѣкомѣрнитѣ искания на Ромънското правителство за политически права на неговитѣ сънародници въ областьта. По това време въ Трансилвания имаше само $24^1/_2$ батальона, $2^1/_2$ ескадрона и 6 батареи, 2000 души охрана на желѣзницитѣ и жандармерия. Тѣ съставиха Трансилванската армейска

група, за командиръ на която бѣ назначенъ генералъ Пфалцнеръ-Балтинъ.

Презъ октомврий сѫщата година положението на фронта срещу Русия се измѣни: австроунгарската армия мина въ настѫпление. На 24-и октомврий Трансилванската армейска група, заедно съ войскитѣ отъ губернатерството Мункачъ, трѣбваше да вземе участие въ това настѫпление. Нейнитѣ 62 батальона, 5 ескадрона и 9 батареи бѣха насочени къмъ Буковина и Източнитѣ Карпати. Унгарското правителство започна да се безпокои отъ изпраздването на Трансилвания, и, по негово настояване, бѣ заповѣдано на командуващия групата при по-нататъшнитѣ действия да има предвидъ възможностьта за ромънска намѣса. Послѣ Унгарското правителство поиска да останатъ въ Трансилвания поне онѣзи части, които органически принадлежатъ на тази область, но, поради настояването на Главната квартира, тѣзи части щѣха да се върнатъ, следъ като се завърши настѫплението въ Русия.

Презъ пролѣтьта на 1915 година австроунгарската армия бѣ прикована на Италянския и Русския фронтове, и за охрана на Ромънската граница бѣха оставени само 9,600 души жандармерия, усилена съ войници отъ Ландщурма. На 23-и май Италия обяви война на Австро-Унгария, и намѣсата на Ромъния ставаше повѣроятна. Положението, обаче, на разнитѣ фронтове не позволяваше да се отдѣлятъ войски за Ромънската граница. Австроунгарското командуване заповѣда да се започне укрепяването на линията на рѣкитѣ Голѣма Търнава и Мурешъ. Отъ войскитѣ на границата бѣ съставена Трансилванска жандармерийска дивизия, която по-късно бѣ преименувана на 70-а хонведска дивизия (207-а и 208-а хонведски бригади — 312-и, 313-и, 314-и и 315-и хонведски полкове, 1-и и 2-и ескадрони отъ 70-и хусарски полкъ, седемь батареи отъ 70-и артилер. полкъ; по-после бѣха придадени още две полски и една тежка 12-см. батареи и четири блиндирани орѫдия). За охрана на минитѣ въ долината на р. Жиу бѣха формирани три миньорски батальона, като миньоритѣ се обучаваха всѣка сѫбота и недѣля. Освенъ това, въ областьта Темешваръ имаше две роти. На 70-а дивизия бѣ дадена задача да забавя ромънското настѫпление съ бой и съ разрушаване съобщенията, за да даде време да бѫдатъ докарани войски на линията Търнава — Мурешъ.

Тѣзи нищожни сили не можеха да спратъ ромънското нахлуване, и затова въ началото на юлий генералъ Конрадъ

Хьотцендорфъ настоя предъ Правителството да се направи всичко възможно за привличане Ромъния на страната на Централнитѣ държави.

Въ началото на 1916 год. обстановката наложи да бѫде изпратена и 70-а хонведска дивизия въ Волиния. На ромънската граница остана само граничната стража, затова пъкъ укрепяването продължаваше съ по-голѣма енергия, и следъ като се оттегли 70-а дивизия. Освенъ линията по рѣкитѣ Търнава и Мурешъ, укрепени бѣха още северниятъ брѣгъ на р. Бегъи, долината на р. Темешъ при Карансебешъ и Терегова и долината на р. Черна при Мехадия и Оршова, Дунавскиятъ брѣгъ, Вайзе Кирхе; усъвършенствувани бѣха предмостнитѣ позиции при Вършецъ, Темешваръ, Арадъ, Липа.

Дунавскиятъ флотъ, който презъ 1915 год. поддържаше съобщенията съ България и Турция, охраняваше и брѣга отъ Оршова до Тутраканъ. Той зимува въ Буда-Пеща, но презъ пролѣтьта наново мина въ Долния Дунавъ, като използува канала при Бѣлене.

И тъй, отъ началото на Свѣтовната война до лѣтото на 1916 год. съюзнитѣ командувания не бѣха обмислили планъ за действие, ако Ромъния се намѣси въ войната. Австроунгарското командуване вземаше редъ мѣрки за охрана откъмъ Ромъния. Назначаванитѣ за тази охрана малко войски на нѣколко пѫти биваха изтегляни, когато военната обстановка налагаше другитѣ фронтове да бѫдатъ усилени.

Презъ лѣтото на 1916 год. възможностьта да се намѣси Ромъния на страната на Съглашенскитѣ държави ставаше очевидна. Чакъ тогава Австроунгарската и Германската главни квартири поставиха на разрешение въпроса за предстоещитѣ съвмѣстни действия, ако тѣ се наложатъ. На 22-и юний двамата началници на щабове генералитѣ Фалкенхайнъ и Конрадъ се събраха въ Берлинъ да обсѫдятъ този въпросъ. Генералъ Конрадъ предложи да се формира една българо-германо-турска армия въ България, която, веднага следъ като бѫде обявена войната, да мине Дунава и да действува къмъ Букурещъ. Той предложи да постави въ услуга на тази армия екипажъ тежки мостове и Дунавския флотъ.

На 25-и юний Българското командуване бѣ приобщено къмъ тѣзи разговори, а на 28-и отъ Австроунгарската главна квартира бѣ съобщено на фелдмаршалъ фонъ Макензенъ, че за

минаване Дунава той ще разполага съ следнитѣ австроунгарски специални части: две пионерни роти, петнадесеть мостови екипажа, единъ понтоненъ батальонъ съ две роти, единъ и половина клм. мостовъ материалъ, система „Хербертъ", и четири моторни лодки за поставяне моста. Тѣзи части, подъ командата на генералъ Гауглъ, бѣха насочени къмъ канала Бѣлене.

Преговори съ Германската главна квартира. — Увлѣчени въ ржководството на войната, главнитѣ командувания на Германия и на Австро-Унгария не бѣха спирали своето внимание върху единъ планъ за война съ Ромъния. Тѣ се надѣваха, че дипломацията ще предотврати намѣсата на тази държава въ войната, обаче тази надежда не биваше да отиде дотамъ, че една такава намѣса да изненада главнитѣ командувания. Между това, както въ Германската, така и въ Австроунгарската главна квартира никога не е билъ изработванъ планъ за война срещу Ромъния. Това се вижда отъ колебливитѣ мнения, изказвани при разни случаи на сношение съ Българското главно командуване.

На 27-и юлий, като отговаряше на генералъ Жековъ по поводъ неговото искане да се настжпи на Македонския фронтъ презъ гръцка територия, генералъ фонъ Фалкенхайнъ изказваше следното предположение за Ромъния:

„Действията на Антантата могатъ да се развиятъ до една сериозна операция само ако Ромъния започне да воюва съ насъ. Досега азъ не допускахъ тази опасность, защото смѣтахъ, че Ромъния се бои отъ българскитѣ войски повече, отколкото отъ гнѣва на Русия. Неотдавна, обаче, получихъ отъ Букурещъ съмнителни сведения, които ме каратъ да мисля, че е необходимо да бждеме предпазливи въ това отношение.

Следъ всичко казано, предлагамъ на Ваше Превъзходителство следния начинъ на действие:

1) Ваше Превъзходителство да подтикне Българското правителство да даде часъ по-скоро да се разбере въ Букурещъ, че, щомъ Ромъния започне да се държи неприятелски къмъ насъ или даже само срещу Австро-Унгария, веднага ще има като неприятель и България.

2) Гърция засега е несигурна неутрална държава, която сама се прави неспособна за борба; тъй като е нецелесъобразно да ѝ се прѣчи въ това отношение, едно по-нататъшно настжпление въ гръцка територия трѣбва да стане чакъ когато Гърция завърши демобилизацията си[1]).

[1]) Тукъ трѣбва да се разбира, че Гърция става неспособна за борба, защото въ това време демобилизираше армията си.

3) Напълно съмъ съгласенъ съ Ваше Превъзходителство, че по отношение на Гръцкото правителство нѣма вече причини, които да ни прѣчатъ да вземеме необходимитѣ отъ военно гледище мѣрки, затова, естествено, трѣбва фланговетѣ да настжпятъ, щомъ съглашенскитѣ войски предприематъ настжпление къмъ центра; разбира се, дѣсното крило трѣбва да вземе тѣснинитѣ южно отъ Флорина и северно отъ ез. Острово, ако съглашенскитѣ войски се съсрѣдоточаватъ къмъ това крило; ако ли тѣ се съсрѣдоточатъ срещу лѣвия флангъ, трѣбва да се заеме споменатата отъ Ваше Превъзходителство линия — Кара Дагъ — Чобанли — р. Места.

4) Но, преди да се започнатъ действията, трѣбва зрѣло да се обмисли дали съ това българско настжпление не ще се ангажиратъ войски, повече отколкото ако се отбранява фронта. Това изтъквамъ, защото съмъ на мнение, че, докато не се уясни поведението на Ромъния, Вие трѣбва да държите, освенъ 1-а, 4-а и 12-а дивизии, най-малко още една дивизия въ резервъ.

5) Ако бждемъ принудени да действуваме срещу Ромъния, азъ смѣтамъ, че, поради дългитѣ разстояния, не ще е удобно да се дадатъ непосрѣдствено на България повече германски и австроунгарски войски, освенъ слабитѣ части, които сега се намиратъ на Балканитѣ. Много по-правилно би било, ако за цельта се насочатъ къмъ Букурещъ германскитѣ и австроунгарскитѣ войски отъ Седмоградско; затова пъкъ нѣколко турски дивизии би трѣбвало да подкрепятъ българската армия; ще се споразумѣя съ Енверъ паша за количеството на тѣзи спомагателни войски, и резултата ще Ви съобщя.

Моля Ваше превъзходителство да ми известите дали бихте желали да се изпратятъ на границата още сега една или нѣколко турски дивизии."

Сжщия день генералъ фонъ Фалкенхайнъ телеграфира до генералъ Жековъ, че турскиятъ главнокомандуващъ е готовъ въ случай на нужда да даде за особени военни цели четири дивизии по три полка. Ако ли пъкъ Ромъния не предприеме никакви действия непосрѣдствено противъ Турция, той билъ готовъ да даде дори шесть дивизии.

Българскиятъ офицеръ за свръзка при Германската главна квартира, като донасяше за сжщото си, позволи да изкаже и своето мнение за намѣсата на Ромъния:

„Опасностьта отъ Ромъния, макаръ да не е отстранена, но тя е намалена. Ромъния нѣмала достатъчно муниции за продължителна война, а, главно, не може да разчита сигурно на попълване изразходванитѣ муниции. Тукъ се получиха сведения, споредъ които изглежда, че гръцкитѣ войски въ Източна Македония нѣма да се демобилизиратъ."

Главнокомандуващиятъ смѣташе, че обещанието на Енверъ паша е трудноизпълнимо; че приемането турска помощь ще доведе политически усложнения, и че несериознитѣ сведения за

поведението на Ромъния могатъ да опорочатъ мѣркитѣ, вземани срещу тази страна, затова той изпрати на българския военен пълномощникъ следната директива:

„Енверъ паша е много щедъръ въ обещанията си. Изглежда, че обещава повече, отколкото може да направи. Не зная отде ще вземе обещанитѣ шесть дивизии, за да ги даде въ наше разпореждане въ случай на война противъ Ромъния. Кажете, при удобенъ случай, на Екселенцъ фонъ Фалкенхайнъ, че не трѣбва да се разчита много на турска помощь, не само защото такава помощь не е сигурна на време и на мѣсто, но и предвидъ нежелателнитѣ политически последствия отъ това.

Въ случай на нужда, обаче, и при непремѣнното условие, че такава помощь се дава на Германия, а не на България, ние ще се задоволиме и само съ две или три дивизии, ако тѣ бѫдатъ надлежно организирани и напълно боеспособни.

Сведенията Ви за Ромъния не сѫ сериозни. Съ такива колебливи, често пѫти противоречиви сведения, безъ надлежно преценяване положението, се замъглява, намѣсто да се разяснява. Промѣната въ намѣренията на Ромъния, ако такава действително има, не трѣбва да се поставятъ взависимость отъ количеството на муницииитѣ, съ които тя разполага въ дадения моментъ, тъй като това е постоянна данна отъ началото на Европейската война до днесъ. Ако Ромъния действително не е обезпечена съ муниции, за това не ще говори така открито именно сега, когато е най-удобно да се маскиратъ истинскитѣ намѣрения и да се всѣва заблуда. Ромъния отдавна, предполагамъ, е третирала този въпросъ съ Антантата, и навѣрно се е обезпечила, или ще се обезпечи чрезъ Русия съ необходимото количество муниции, които да получи въ момента, когато се ангажира противъ Централнитѣ държави и противъ насъ. Къмъ заявлението на Ромънското правителство трѣбва, изобщо, да се отнасяме съ голѣма предпазливость, тъй като, въ желанието си да чака удобния моментъ да се нахвърли върху слабия съ малъкъ рискъ за голѣма плячка, каквато, главно, очаква отъ Австро-Унгария, то хитро заблуждава и дветѣ страни.

Въпросътъ за демобилизацията на гръцката армия е сѫщо друга подобна игра, както отъ страна на Антантата, тъй и отъ страна на Гръцкото правителство."

А по поводъ искането на генералъ фонъ Фалкенхайнъ да бѫде заплашена Ромъния, че ще има срещу себе си и България, ако обяви война на Съюза или само на Австро-Унгария, генералъ Жековъ съобщи това искане на министъръ-председателя, като изказа следното мнение:

„Колкото такава постѫпка отъ наша страна да ми се вижда преждевременна и излишна засега, полезно ще е, мисля, да се каже по единъ деликатенъ начинъ въ Букурещъ, че загадъчното и дори заплашителното поведение на Ромънското правителство въ последно време създава сериозни загрижвания въ България предвидъ възмож-

нитѣ усложнения и подлага на изпитание добритѣ ни приятелски намѣрения къмъ Ромъния. Враждебнитѣ намѣрения на последната къмъ Централнитѣ държави може да ни поставятъ, въпрѣки волята ни, предъ печалната необходимость да вземеме предпазителни мѣрки за защита на нашитѣ жизнени интереси, свързани съ интереситѣ на Централнитѣ държави.

Моля да ми се съобщи ще се направятъ ли постѫпки въ горния смисълъ, за да уведомя, отъ своя страна, генералъ фонъ Фалкенхайнъ. Изглежда, че въ Германската главна квартира се безпокоятъ да не би Ромъния, по примѣра на Италия и предвидъ непопулярностьта на една война и противъ Германия, да се обяви само противъ Австро-Унгария, въ който случай България, поставена предъ перспективата да воюва и противъ войскитѣ на Русия, може да се опита да избѣгне войната противъ Ромъния, подъ предлогъ, че нѣма на лице Casus foederis. Подобно опасение е неоснователно, разбира се, но не зная какъ другояче да си го обясня, толкова повече, че не допускамъ да има съмнение въ нашата коректность като съюзници, за която сме дàли най-безспорни доказателства."

Министъръ-председательтъ отговори, че си взема бележка отъ съобщението на фонъ Фалкенхайнъ, но Правителството намира, че още не е настѫпилъ моментъ за подобна постѫпка, а събитията и поведението на Ромъния се следятъ зорко.

Този отговоръ бѣ съобщенъ въ Германската главна квартира, но тамъ колебанието продължаваше, и се даваше голѣма цена на дипломатическитѣ постѫпки. На 22-и юлий офицерътъ за свръзка при Германската главна квартира донесе, че отъ два дена опасностьта отъ Ромъния като че ли е намалѣла, което се потвърдява отъ факта, че Ромъния отново щѣла да разреши износа на царевицата. Сѫщото донесение по-нататъкъ гласѣше: „Тукъ сѫ дълбоко убедени, че, ако вземеме предложенитѣ отъ фонъ Фалкенхайнъ мѣрки срещу Ромъния, последната завинаги ще се откаже отъ война срещу насъ".

Мѣркитѣ, за които се говори въ това донесение, се виждатъ отъ следната телеграма отъ генералъ фонъ Фалкенхайнъ до генералъ Жековъ, изпратена на 20-и юлий.

„Възъ основа на едни сведения отъ много добъръ източникъ, азъ не вѣрвамъ въ близко време въ една сериозна офансива отъ страна на генералъ Сарай. Той ще се ограничи само въ демонстративни действия. Напротивъ, Ромъния не ще може за дълго време да се въздържи, ако не покажеме, че ние сме решени да действуваме срещу нея решително. Затова предлагамъ на Ваше Превъзходителство следното:

1) Да се усилятъ 1-а, 4-а и 12-а дивизии съ повикване пустнатитѣ въ отпускъ за жетва войници.

2) Да се притегли още една българска дивизия къмъ Дунава, въ околностьта на Неготинъ. Дали въ случай на война ще е целесъобразно тази дивизия да действува съ германскитѣ войски откъмъ Трансилвания, ще се обмисли по-после.

3) Да се съгласите да се превозятъ по-скоро на Добруджанската граница преднитѣ части на две турски дивизии.

4) Да се привлѣче единъ австроунгарски дунавски мостъ въ българско пристанище. Генералъ Конрадъ вече даде своето съгласие. Ако Ваше Превъзходителство се съгласите, ще замоля Щаба на австроунгарската действуваща армия да започне транспортирането му.

Колкото по-рано се вематъ тѣзи четири мѣрки, къмъ които принадлежи и започнатото притегляне на германски отряди въ Русе, толкова по-силно ще се въздействува на Ромъния. Ще благодаря на Ваше Пръвъзходителство, ако ми съобщите по-скоро Вашето мнение.

Съдържанието на тази телеграма доложихъ на Негово Величество Царя чрезъ подполковникъ фонъ Масовъ."

Сѫщия день и българскиятъ воененъ пълномощникъ телеграфира до генералъ Жековъ следното:

„Фонъ Фалкенхайнъ ми каза да Ви донеса още, че той желае да се вематъ тѣзи четири мѣрки, главно, за да се възпрепятствува на Ромъния да ни обяви война. Когато се види обкрѫжена отъ всички страни съ неприятелски войски, предполага фонъ Фалкенхайнъ, Ромъния нѣмало да смѣе да се обяви противъ насъ. Съ тази цель той иска и нашата дивизия да иде при Неготинъ. Така поне ми обясни желанието си, когато му изтъкнахъ, че е по-добре нашитѣ дивизии да не се дѣлятъ, и че насочването на тази дивизия откъмъ Трансилвания ще срещне голѣми затруднения по устройството на нейния тилъ. Фонъ Фалкенхайнъ ми каза още, че тази вечерь започва транспортирането на една бригада отъ Алпийския корпусъ на Карпатитѣ, при Ромънската граница."

Отъ изложенитѣ документи се вижда, че всички предприемани мѣрки срещу Ромъния нѣматъ нищо общо съ плана на войната срещу тази държава. Тѣ целятъ сѫмо да упражнятъ натискъ върху Ромънското правителство, да го застрашатъ и да го накаратъ да се въздържи отъ намѣса въ войната. При това, Германското главно командуване съ обръщането си направо до Негово Величество Царя направи единъ грубъ опитъ да постави разрешаването на чисто военни въпроси отъ държавенъ факторъ, който не ръководѣше военнитѣ операции. Българското главно командуване не обърна внимание на този опитъ за право сношаване на Германската главна квартира съ Българския държавенъ глава.

На 22-и юлий генералъ Жековъ отговори на фонъ Фалкенхайнъ съ следната телеграма:

„Действително, като се държи смѣтка за силитѣ, съ които разполага генералъ Сарай, изглежда малко вѣроятно безъ съдействието на гръцката армия той да предприеме сега една сериозна офанзива противъ насъ. Но, отъ друга страна, тѣзи действия сж въ пълна връзка съ поведението на Ромъния. Ако последната не ще може още да се сдържи и премине къмъ действие, то повече отъ сигурно е, че и генералъ Сарай ще пристжпи къмъ активность, първоначално, може би, съ цель само да прикрепи нашитѣ сили къмъ Македонския фронтъ, а после, при сполука, и да разшири успѣха си. Съ огледъ на това положение на нѣщата, моето мнение по изложенитѣ четири точки е следното:

1) Отпускътъ на всички войници ще се прекрати, и къмъ края на този месецъ тѣ ще бждатъ въ полковетѣ си.

2) Отъ Македонския фронтъ ще мога да оттегля само една дивизия; обаче, изпращането ѝ къмъ Неготинъ намирамъ за непрактично, едно, защото продоволствието ѝ тамъ ще бжде трудно, поради липса на желѣзопжтни съобщения, и повечето отъ волскитѣ транспорти сж разпуснати за полскитѣ работи, а и, друго, защото оттамъ е най-неблагоприятната посока за действия противъ Ромъния, и затова тя не може да се вземе въ съображение. Може би това предложение се прави съ цель, за да може да стане по-лесно превозването на дивизията въ Трансилвания. На това, обаче, не мога да се съглася по много съображения отъ вжтрешно естество, независимо отъ обстоятелството, че, когато България е обградена отъ всички страни съ противници, които числено ни превъзхождатъ, ще бжде особено рисковано да отдѣли войски и за други бойни театри. Освенъ това, смѣтамъ, че изпращането наши войски въ Трансилвания ще окаже върху ромънитѣ обратенъ ефектъ на очаквания — отъ този фактъ тѣ ще направятъ заключение, че резервитѣ на Централнитѣ държави сж изчерпани, щомъ сж прибѣгнали къмъ български войски въ това време, когато сама България е застрашена отъ всички страни. Това обстоятелство повече ще ги окуражи, отколкото да ги сплаши.

3) Щомъ Ваше Превъзходителство смѣта, че е дошелъ моментъ за изпращане турскитѣ войски, съгласенъ съмъ съ предложението.

4) Напълно се съгласявамъ съ предложението за притегляне единъ австроунгарски мостъ къмъ едно наше пристанище, а именно да се прибере въ устието на р. Осъмъ, до Никополъ, тъй като рѣката дава известни благоприятни условия за това.

Независимо отъ гореизложеното, смѣтамъ за необходимо да обърна вниманието на Ваше Превъзходителство върху следния фактъ: Върху неопитни войски действието на задушливи газове въ морално отношение е огромно. На ромънскитѣ, които и безъ това сж впечатлителни, въздействието ще бжде още по-силно. Ето защо, мисля, че не трѣбва да пропустнемъ случая да употрѣбиме противъ ромънитѣ задушливи газове още отъ самото начало, съ което, безспорно, ще

внесеме тероръ и деморализация въ редоветѣ имъ. Тъй като ние, за жалость, не разполагаме съ подобенъ родъ войски, ще бѫда особено благодаренъ на Ваше Превъзходителство, ако бихте имали възможность да ни снабдите съ единъ minenwerferbtl, който, между другото, много ще допринесе за бързото завладяване на укрепенитѣ пунктове Тутраканъ и Силистра."

Генералъ фонъ Фалкенхайнъ се съгласи съ измѣненията, които генералъ Жековъ направи въ неговитѣ предложения, и съобщи, че ще изпрати специални войски за действие съ газъ и 15-см. далекобойни (16—18 клм.) орѫдия. Въ разговоръ съ него, българскиятъ воененъ пълномощникъ повдигналъ въпроситѣ: 1) какъ трѣбва да се постѫпи съ Ромъния, ако тя, по причина вземанитѣ отъ наша страна военни мѣрки, обяви обща мобилизация; трѣбва ли да се остави свободна да мобилизира, или да ѝ се подаде ултиматумъ да прекрати мобилизацията си, и 2) какъ трѣбва да се постѫпи, ако Ромъния обяви следъ мобилизацията въоръженъ неутралитетъ.

Тъй като фонъ Фалкенхайнъ заявилъ, че по тѣзи въпроси би трѣбвало да се вземе едно предварително решение, но се въздържалъ да отговори, българскиятъ воененъ пълномощникъ поиска да му се даде инструкция какво мнение да поддържа по горнитѣ въпроси, ако се наложи тѣхното разрешение. Генералъ Жековъ му изпрати следната инструкция:

„Тѣзи дни се започва превозване къмъ Добруджанския фронтъ на нѣколко конни полка, които досега бѣха въ тила на Македонския фронтъ; части отъ 6-а Бдинска дивизия сѫщо ще започнатъ да се превозватъ. Това изпращане на войски противъ Ромъния трѣбва да стане възъ основа на единъ оперативенъ планъ, за какъвто още не сме размѣнили мисли, а е време вече.

Премѣстването на войскитѣ на далечни разстояния отъ единъ фронтъ на другъ става много бавно, и е свързано съ голѣми трудности. Насочването на войскитѣ къмъ Добруджанската и Дунавската граници трѣбва да стане съ такава планомѣрность, че, ако предприетитѣ съ политическа цель заплашителни мѣрки противъ Ромъния не дадатъ очаквания резултатъ, да сме въ положение да пристѫпиме незабавно къмъ действия, безъ нови размѣствания на войскитѣ.

Отъ последнитѣ сведения може да се вѣрва, че Ромъния чака по-благоприятенъ моментъ, за да се обяви противъ Централнитѣ държави и противъ България. Пробната мобилизация на часть или на цѣлата ѝ армия не ще бѫде друго, освенъ предпазителна мѣрка, за да не бѫде изненадана, а сѫщо и за да може по-лесно да изнудва Австро-Унгария при сегашната решителна фаза на войната. Ето защо, мисля, че мобилизирането на ромънската армия трѣбва да се смѣта като актъ, враждебенъ на Централнитѣ държави и на насъ, и неза-

бавно да се обяви война на Ромъния, безъ по-нататъшни преговаряния; а изключено е тя да се реши нѣкога да тръгне противъ Русия. Ако ние чакаме по-нататъшното развите на ромънската игра, времето не ще бѫде въ наша полза, и може да изпаднеме въ още по-трудно положение.

Ако войната противъ Ромъния стане неизбѣжна, на първо време трѣбва да се предприеме съ демонстративна цель офансива на Добруджанския фронтъ, за да обезпечиме съобщенията въ тила ни, да спечелиме просторъ и да стѣсниме фронта си, като излѣземе предъ линията Черна Вода — Кюстенджа. На тази линия не само по-сигурно ще се противопоставяме на едно евентуално засилване на ромънитѣ съ русски войски, но ще можемъ да отдѣлиме отъ войскитѣ на този фронтъ и за други участъци. Офансивата въ Добруджа трѣбва да предшествува офансивата презъ Дунава.

Радвамъ се на готовностьта на Екселенцъ фонъ Фалкенхайнъ да изпрати специални войски за действия съ газъ, както и за дългобойнитѣ германски орѫдия, съ каквито ние не разполагаме.

Имайте гореизложеното предвидъ и докладвайте въ сѫщия смисълъ на Екселенцъ фонъ Фалкенхайнъ."

На 24-и юлий българскиятъ воененъ пълномощникъ докладвалъ на генералъ фонъ Фалкенхайнъ изказанитѣ въ горната инструкция основни идеи, както и отговора на генералъ Жековъ до Австроунгарската главна квартира по начина на бѫдещитѣ действия срещу Ромъния. Сѫщия день той донесе на главнокомандуващия следното:

„Фонъ Фалкенхайнъ е съгласенъ съ Вашитѣ общи идеи за бѫдещитѣ операции срещу Ромъния, и намира, че трѣбва вече да размѣните мисли, за да се установи общъ съвмѣстенъ оперативенъ планъ. За Ромъния ми каза, че по-рано отъ шесть седмици тя не щѣла нищо да предприеме, и че тя отричала да е имала намѣрение да прави пробна мобилизация. Фонъ Фалкенхайнъ е съгласенъ съ Васъ да не се позволява на Ромъния да мобилизира, но каточели той не е на мнение да започнеме действията срещу Ромъния, ако тя сѫмо усилѣла граничнитѣ си войски. Утре подробно и по-отблизо ще се занимае съ повдигнатитѣ въпроси, следъ което ще даде и писменъ отговоръ."

Преговори съ Австроунгарската главна квартира. — Българското главно командуване предпочиташе да води всички оперативни междусъюзнишки преговори чрезъ Германската главна квартира, но на 23-и юний началникътъ на Щаба на Австроунгарската главна квартира, генералъ Конрадъ, се обърна къмъ българския главнокомандуващъ за размѣна на мисли по общитѣ действия въ случай на война срещу Ромъния. Той предлагаше следния начинъ на действия, предаденъ чрезъ австроунгарския воененъ аташе въ София:

„Ромъния, отбранявайки се въ Добруджа противъ България и като охранява Дунавската граница, ще настжпи съ главнитѣ си сили презъ Седмоградско, въ свръзка съ Русския фронтъ, като има за първа цель да заплаши тила на нашата отбрана на Карпатитѣ и да направи неудържимъ фронта ни въ Източна Галиция. Освенъ това, тя ще настжпи и въ обхватъ отъ изтокъ и отъ югъ въ Седмоградско, за да окупира тази область, за която претендира.

Отъ само себе си се разбира, че Австро-Унгария, нападната въ сжщото време отъ Русия и Италия, не може да събере достатъчно сили срещу подобно ромънско настжпление, обаче сждбата на България, безспорно, зависи отъ победата на главния боенъ фронтъ. Неуспѣхътъ на Централнитѣ държави срещу русско-ромънското южно крило не само ще направи несигурна досегашната военна придобивка на България, но ще причини и нѣщо повече.

Затова Негово Превъзходителство Конрадъ смѣта, че единственото целесъобразно решение на Българското главно командуване е: чрезъ настжпление въ Ромъния, да се попрѣчи на този общъ неприятель да действува на главния боенъ театъръ, или поне да бжде чувствително парализиранъ. Съ отбрана това не може да се постигне.

Настжплението срещу Добруджа докосва Ромъния нечувствително, и не ще окаже влияние за главната цель. За нея подхожда само едно настжпление презъ Дунава за Букурещъ. Негово Превъзходителство Конрадъ предполага, че сигурно такова ще бжде решението и на Българското главно командуване.

България разполага съ материалъ за мостъ презъ Дунава, което ще улесни подобно настжпление. Негово Превъзходителсто Конрадъ е готовъ, освенъ съдействие на Дунавския флотъ и находящата се при Русе австроунгарска артилерия, да достави на България и понтоненъ тежъкъ мостовъ материалъ, докато движението по Дунава е още свободно.

Не трѣбва да се подценява сжщо и демонстративното значение отъ подвоза на мостовия материалъ. Негово Превъзходителство генералъ Жековъ се умолява да извести по-скоро кжде да се насочи този материалъ, за да се запази до започване действията."

На това предложение генералъ Жековъ отговори съ следната телеграма, копие отъ която изпрати въ Германската главна квартира и въ Двореца:

„Напълно се съгласявамъ съ изказанитѣ отъ Негово Превъзходителство сжждения относно едно евентуално намѣсване на Ромъния въ война противъ насъ.

Една концентрична офансива откъмъ Трансилвания и откъмъ Дунава, съ обща посока Букурещъ, ще бжде най-ефикасна, и затова трѣбва да положиме всички усилия и срѣдства, за да приведеме въ изпълнение такъвъ единъ общъ оперативенъ планъ противъ Ромъния, обаче трѣбва да се държи смѣтка за твърде ограниченитѣ войски и срѣдства, съ които България е въ положение да разполага за тази цель.

По-голѣмата часть отъ българската армия е ангажирана на Македонския фронтъ, дето нашитѣ противници непремѣнно ще предприематъ веднага офансива, щомъ Ромъния се намѣси въ войната противъ насъ; трѣбва да държиме достатъчно сили за отбрана на Черноморския и Егейкия брѣгове противъ евентуални десанти; трѣбва да поставиме значителни сили на Добруджанската граница не само да охраняватъ фланга ни, но и да настжпиме, за да спечелиме нуждния просторъ и за действия презъ Дунава. Взето всичко това предвидъ, силитѣ, които България ще може да отдѣли за трудната операция за минаване презъ Дунава и за развиване следъ това успѣшна офансива на ромънска територия, ще бждатъ твърде малко и недостатъчни, за да се осигури успѣха напълно. Налага се, следователно, стремителна офансива съ значителни сили и откъмъ Трансилвания. Въ противенъ случай офансивата презъ Дунава рискува да пропадне, защото ромънитѣ могатъ въ кратко време да съсрѣдоточатъ противъ насъ грамадно превъзходство на сили и да ни отхвърлятъ, съ което положението ще се затрудни още повече. Ако ли опериращитѣ презъ Дунава войски бждатъ усилени за смѣтка на тѣзи отъ Добруджанската граница, съ това ще дademе възможность на ромънитѣ да предприематъ на този участъкъ успѣшна офансива противъ слабитѣ наши сили тамъ, да ги отхвърлятъ, и да се яватъ на съобщенията ни въ тила. При това на Добруджанския фронтъ твърде вѣроятно е да имаме срещу насъ русски войски. Значението на Добруджанския фронтъ, макаръ и ексцентриченъ, не трѣбва да подценяваме, тъй като ромънитѣ много скжпятъ за Добруджа, и, вѣроятно е, да отдѣлятъ тамъ значителни сили, които ние ще приковеме, само ако сме въ положение да предприемеме отначалото успѣшна офансива съ демонстративна цель.

Въ всѣки случай българскитѣ войски, въ пълно съгласие съ съюзнитѣ, насочени противъ Ромъния, ще действуватъ както е най-целесъобразно, но въ кржга на възможното.

Приемамъ съ готовность предложението на Негово Превъзходителство да ни се отпустне веднага материалъ за построяване единъ мостъ върху Дунава. Моля, този материалъ да се насочи къмъ устието на р. Осъмъ, около Никополъ, дето се намиратъ, сравнително, подобри условия за запазването му.

При това, моля да се има предвидъ, че България не разполага съ никакви плавателни срѣдства по Дунава, нито за транспортъ, нито като бойно срѣдство. Потрѣбна е и могжща артилерия, съ каквато България сжщо не разполага.“

Австроунгарското главно командуване е възлагало всички надежди на българско настжпление презъ Дунава съ голѣми сили и е било твърде изненадано отъ изложеното схващане на генералъ Жекова, което се вижда отъ следното съобщение отъ австроунгарския воененъ аташе въ София на Щаба на действуващата армия, изпратено на 26-и юлий, когато главнокомандуващиятъ бѣше вече въ Плесъ:

„Негово Превъзходителство генералъ Конрадъ ми заповѣда да Ви съобщя следното: Писмото на Негово Превъзходителство генералъ Жековъ дава да се разбере, че Щабътъ на българската действуваща армия разчита на едновременна офансива противъ Ромъния съ български войски презъ Дунава и германо-австрийски — откъмъ Трансилвания, при здраво осигуряване Добруджанската граница.

При сегашното общо положение не може да се мисли за привличане достатъчно наши сили за настжпление откъмъ Трансилвания.

Ако при намѣсването на Ромъния въ войната не се извърши българска офансива презъ Дунава, Ромъния ще бжде напълно свободна, подкрепена отъ Русия, да употрѣби главнитѣ си сили за обхващане нашия Източенъ фронтъ.

Затова Негово Превъзходителство генералъ Жековъ се умолява да подготви настжпление срещу Ромъния, съ възможно по-голѣми български сили, които веднага да настжпятъ, щомъ Ромъния мобилизира противъ насъ.

Австроунгарското главно командуване дàде на разположение цѣлия Дунавски мостовъ материалъ и Дунавския флотъ. Българскитѣ приготовления, пренасянето мостовия материалъ и присжтствието на Флота въ България сигурно ще произведатъ впечатление въ Ромъния, може да попрѣчатъ на нейната намѣса или да я отложатъ.

Дунавскиятъ флотъ ще осигури българското настжпление край брѣга и ще вземе участие при преминаването презъ рѣката. Ако такова не се предприеме, той напраздно стои при Русе, и се излага на унищожение отъ ромънскитѣ брѣгови батареи. Ако не се предвижда настжпление отъ българска страна, той трѣбва да се оттегли на безопасно мѣсто надъ Оршова.

Негово Превъзходителство генералъ Жековъ се умолява да съобщи веднага ще изпълни ли Българското главно командуване замисленото въ съгласие съ Негово Превъзходителство генералъ фонъ Фалкенхайнъ настжпление презъ Дунава или не, за да се направятъ нуждитѣ разпореждания.

Негово Превъзходителство генералъ фонъ Фалкенхайнъ е известѐнъ за горното.“

На 27-и юлий началникътъ на Щ. Д. А., генералъ Жостовъ, изпрати това съобщение до главнокомандуващия, въ Плесъ, съ следната добавка:

„Отъ горното се вижда, че хората забравятъ нашето положение и мислятъ само за себе си. Отговорихъ устно на полковникъ Новакъ, че при тѣзи условия и намъ е невъзможно да предприемеме нѣкаква офансива, съ която само напраздно ще се изложиме. Добавихъ, обаче, че този въпросъ вѣроятно ще се реши въ Плесъ.

Нуждна е голѣма предпазливость при решаването на този въпросъ, толкова повече, че нашиятъ договоръ бѣше сключенъ при други условия и при друга групировка на съюзенитѣ сили, и то сàмо противъ Сърбия. Споредъ него, трѣбваше и съюзни войски въ значи-

телно количество да се намиратъ на Македонския фронтъ. По основателни причини, сега не е тъй — ние тамъ сме почти сами. Отгоре на това, да се иска отъ насъ да поведеме и самостоятелна война противъ Ромъния, е вънъ отъ всѣко допустимо трѣбване. Освенъ това, за отваряне нова война потрѣбно е и съгласието на Правителството. Едно наше настжпление съ I армия, поне за поправяне на фронта до Островското езеро, сигурно ще окаже своето въздействие и на поведението на Ромъния."

Общи преговори въ Плесъ. — И тъй, въ предварителнитѣ преговори между главнитѣ командувания на България, Австро-Унгария и Германия по плана за предстоещитѣ действия противъ Ромъния, Българското винаги изтъкваше на пръвъ планъ следнитѣ основни идеи:

1) Щомъ Ромъния се намѣси въ войната противъ Съюза на централнитѣ държави, съглашенската армия на Македонския фронтъ вѣроятно ще предприеме сериозни настжпателни действия, и не ще позволи да се отдѣлятъ оттамъ войски и да се изпращатъ срещу Ромъния. За тѣзи действия трѣбва да се държи смѣтка.

2) България не разполага съ достатъчно сили и срѣдства, за да предприеме самостоятелно военни действия противъ Ромъния презъ Дунава.

3) Българската армия може да предприеме настжпление въ Добруджа, дето може да очаква успѣхъ. Първата цель на тази операция трѣбва да бжде да се завладѣятъ предмостнитѣ позиции Тутраканъ и Силистра, за да се пресѣче възможността на ромънитѣ да заплашватъ лѣвия флангъ и тила на настжпващата въ Добруджа армия. Втората цель на българското настжпление ще бжде да се заеме най-тѣсния фронтъ въ Добруджа, между Дунава и Черно море, северно отъ линията Черна Вода — Кюстенджа. Въ Добруджа българскитѣ войски вѣроятно ще срещнатъ, освенъ ромънскитѣ, и русски войски.

4) На Ромъния, която се е почти опредѣлила на страната на Съглашенскитѣ държави, не трѣбва да се позволява да извършва мобилизация и съсрѣдоточаване подъ закрилата на своя неутралитетъ, а, щомъ започне мобилизацията, трѣбва да се подаде ултиматумъ за спирането ѝ. Неспирането една започната мобилизация трѣбва да бжде поводъ за война.

5) Необходимо е по-скоро да се размѣнятъ мисли и да се състави общъ оперативенъ планъ за действия срещу Ромъния.

Срещу тъй ясно поставенитѣ отъ българска страна основни идеи, въ Австроунгарската и Германската главни квартири имаше колебание:

1) Австро-унгарцитѣ настояваха за българска офансива въ голѣмъ размѣръ презъ Дунава къмъ Букурещъ, защото намираха, че такава офансива най-много отговаря на положението на тѣхния Източенъ фронтъ.

2) Германцитѣ разтягаха получаванитѣ сведения за поведението на Ромъния, като се самозалъгваха, че тази държава не ще се намѣси въ войната. Тѣ отдаваха твърде голѣмо значение на онѣзи военни мѣрки, които могатъ да заплашатъ Ромънското правителство и да го накаратъ да се въздържи отъ намѣсата.

При тѣзи условия въ Германската главна квартира се събраха представители отъ главнитѣ командувания на тритѣ съюзени държави Германия, Австро-Унгария и България (генералъ Фалкенхайнъ, генералъ Конрадъ и генералъ Жековъ), да обсѫдятъ и възприематъ планъ за по-нататъшни действия срещу Ромъния.

При преговоритѣ е наддѣлѣло схващането на Българското главно командуване за плана на войната срещу Ромъния, което се вижда отъ съставения по този поводъ Протоколъ, къмъ който се присъедини на 10-и августъ и Турция:

„На 28-и юлий 1916 год. се уговориха въ Плесъ между генералъ Конрадъ, генералъ Жековъ и генералъ фонъ Фалкенхайнъ слѣднитѣ мѣрки срещу Ромъния:

1) За да се въздържи Ромъния отъ присъединяване къмъ Съглашението: а) да не се допуска на тази държава да се съмнява, че я очаква общо енергично действие отъ страна на Германия, Австро-Унгария, България и Турция; б) но пакъ да се избѣгва всѣко ненуждно дразнене.

2) Ако Ромъния се присъедини къмъ Съглашението — най-бързо и най-енергично настѫпление — на България непремѣнно, а на Австро-Унгария — доколкото е възможно, и да се пренесе на ромънска територия; затова: а) демонстративни операции на германски и австро-унгарски войски отъ северъ, за да се задържатъ голѣми ромънски сили; б) настѫпление на българскитѣ войски отъ Добруджанската граница срещу предмостнитѣ позиции Силистра и Тутраканъ, за да се запази дѣсния флангъ на главното ядро; в) подготвяне главното ядро за минаване презъ Дунава при Никополъ, за да настѫпи къмъ Букурещъ.

3) Австро-Унгария дава за настѫпление презъ Дунава: а) Дунавски мостовъ материалъ и екипажъ; б) Дунавския флотъ.

4) Германия, освенъ отряда на фонъ Кауфманъ и части отъ 101-а дивизия, дава далекобойни орждия, минохвъргаченъ батальонъ, цепелинъ, аероплани.

5) Ще се започне веднага подобряване желѣзния пжть Плѣвенъ — Шуменъ.

6) Опредѣленитѣ за действия срещу Ромъния турски войски трѣбва да бждатъ готови въ турска територия при Одринъ, и, когато потрѣбва, ще се отправятъ къмъ опредѣления имъ районъ, като използуватъ желѣзния пжть Ямболъ — Карнобатъ — Айтосъ. По този въпросъ генералъ фонъ Фалкенхайнъ ще се споразумѣе съ Турската главна квартира."

Предвидъ голѣмата вѣроятность Ромъния да се намѣси въ войната, генералъ Фалкенхайнъ обеща, въ случай на нужда, да изпрати въ Трансилвания четири-петь германски пехотни и една-две конни дивизии.

Къмъ 15-и августъ Австроунгарското главно командуване разпореди да се започне съсрѣдоточаване на значителни сили въ Трансилвания, които бѣха насочени по следния начинъ:

61-а дивизия — къмъ района Чукъ и Герлиу; 51-а хонведска дивизия — къмъ района Алба Юлия — Оръщие; 82-и пех. полкъ — къмъ Брашовъ; 71-а дивизия — къмъ Брашовъ; 72-а дивизия — къмъ района Херманщадъ — Петрошени; 145-а бригада — къмъ Оршова.

На 27-и августъ, когато Ромъния обяви войната, тѣзи части още не бѣха завършили напълно своето съсрѣдоточаване.

Още на 6-и августъ отъ горнитѣ части бѣ съставена австроунгарската I армия. На командуващия тази армия, генералъ фонъ Арцъ, бѣ дадено задача: а) да прикрива дѣсния флангъ на VII армия въ Буковина; б) да попрѣчи на ромънитѣ да минатъ презъ Карпатитѣ; ако тѣ успѣятъ да сторятъ това, да забави напредването имъ въ Трансилвания; ако ромънитѣ започнатъ войната ненадейно, да се изпразди цѣлата область южно отъ Мурешъ и Търнава и източно отъ линията Бега — Темешъ.

Разработвайки по-нататъкъ възприетия въ Плесъ планъ, Австроунгарското главно командуване на 10-и августъ изпрати въ Германската главна квартира своитѣ предположения за бждещитѣ формирания на части за война срещу Ромъния:

а) една група, подъ командата на австро-унгарски генералъ, ще охранява фланга на Русския фронтъ, като не позволи нахлуване въ района Герлиу — Чукъ;

б) друга група въ района Къмпия Бърсей — Трей Скауне, подъ командата на германски генералъ, ще забавя ромънското настжпление въ югоизточния жгълъ на Трансилвания;

в) група въ района Херманщадъ — Петрошени, подъ командата на германски генералъ, ще започне настжпление, въ съгласие съ българското настжпление презъ Дунава;

г) войскитѣ отъ областьта Темешваръ, подъ командата на австроунгарски генералъ, ще затварятъ долинага между Дунава и Карпатитѣ.

Въ изработения общъ планъ за войната най-важната задача се възлагаше на тъй нареченото „Главно ядро", но не бѣ предвидено отъ какви сили ще бжде съставено то и какво участие ще вземе всѣки съюзникъ при съставянето му. Не бѣ предвидено сжщо кога ще се започне събирането на тѣзи сили около мѣстото за преминаване презъ Дунава, а това трѣбваше да бжде направено, защото разстоянието отъ другитѣ бойни театри бѣше много голѣмо, и предназначенитѣ за „Главното ядро" войски трѣбваше да се превозватъ по слаборазвитата българска желѣзопжтна мрежа. До 27-и августъ, когато Ромъния обяви войната на Австро-Унгария, не бѣ направено нищо, за да се приготви това ядро.

Въ плана не бѣ предвидено нищо и за онзи случай, ако Ромъния, въпрѣки настжплението на българитѣ въ Добруджа, насочи главния си ударъ въ Трансилвания. Не бѣха взети никакви мѣрки за противодействие на този ударъ, и Ромънското командуване имаше да се справи едвали не само съ слабата гранична стража.

Като се вематъ предвидъ тѣзи непълноти въ постигнатото между съюзенитѣ командувания споразумение, става много ясно, че всичката тежесть на войната срещу Ромъния въ началото се слагаше върху плещитѣ на България, или по-добре — върху нейната III армия, съсрѣдоточена по Добруджанската граница.

Идеята на Българското командуване за бързо настжпление, за да се пренесе войната на ромънска територия, бѣ възприета, но посоката на това настжпление щѣше да се опредѣли непосрѣдствено преди започване на военнитѣ действия.

Презъ време на преговоритѣ стана ясно, че Германското командуване не вѣрваше Ромъния да се намѣси въ войната, преди да се прибере жетвата. По настояване отъ Австроунгарското командуване, генералъ Фалкенхайнъ обеща да изпрати въ Трансилвания четири-петь пехотни и една-две конни дивизии, ако се яви нужда отъ германска подкрепа.

Най-после, веднага следъ като Ромъния обяви войната, планътъ на войната претърпѣ още една важна поправка: генералъ Фалкенхайнъ бѣ смѣненъ отъ фелдмаршалъ фонъ Хинденбургъ, който познаваше отлично Русския фронтъ и схващаше, че трѣбва да се вематъ бързи мѣрки противъ ромънското настжпление, което би целило сломяването на Австроунгарското дѣсно крило, затова той заповѣда да се удържатъ позициитѣ на Западния, Източния, Италианския и Македонския фронтове, а резервитѣ да се съсрѣдоточатъ за настжпление срещу Ромъния. Щомъ като се извърши това съсрѣдоточаване, на фелдмаршалъ фонъ Макензенъ бѣ дадена директива да нахлуе въ Добруджа, като опира фланга си на Дунава, за да привлѣче срещу себе си неприятелскитѣ сили и да ги бие.

По този начинъ въ момента на започването военнитѣ действия Германското командуване успѣ да поеме общото ржководство на войната срещу Ромъния и да наложи следния планъ на действие:

1) да се пожертвува временно Трансилвания, като се предостави отбраната на съсрѣдоточенитѣ тамъ австроунгарски войски;

2) да се настжпи въ Добруджа, за да се привлѣкатъ тамъ и биятъ значителни русско-ромънски сили;

3) да се съсрѣдоточи новоформираната IX армия, подъ началството на генералъ фонъ Фалкенхайнъ, съ която да се предприеме решително настжпление въ Ромъния;

4) когато се започне това настжпление, значителна часть отъ войскитѣ въ Добруджа да се прехвърлятъ презъ Дунава, и да настжпятъ къмъ Букурещъ.

Въ плана не бѣ разрешенъ и въпросътъ за общото командуване на войскитѣ, назначени да действуватъ въ Ромъния. Вѣроятно представителитѣ на съюзенитѣ главни командувания сж били съгласни съ предварителното решение на Германската главна квартира да се възложи общото командуване на фелдмаршалъ фонъ Макензенъ, който до това време командуваше група армии на Македонския фронтъ.

Решението на Българското правителство да обяви война на Ромъния. — Въ конференцията бѣха предложени пожелания и решения сàмо отъ чисто военененъ характеръ, обаче тѣзи решения никакъ не задължаваха правителствата на съответнитѣ съюзени държави. Тѣ трѣбваше, отъ своя страна, да се споразумѣятъ и да сключатъ договори, въ които да се разрешатъ

въпроситѣ за общо воюване, за размѣра на участието на всѣка държава въ войната и за придобивкитѣ, които всѣка отъ тѣхъ ще получи следъ успѣшния ѝ край.

Българското правителство имаше достатъчно данни, за да смѣта, че Ромъния още отъ 1915 год. е била решена да воюва срещу Централнитѣ държави. Още въ началото на 1916 год. то обърна вниманието на съюзнитѣ правителства въ Берлинъ и Виена, че не трѣбва да се дава голѣма цена на увѣренията на Ромънския краль за несъгласието му да се въвлѣче Ромъния въ война срещу Централнитѣ държави, макаръ тѣ да сѫ искрени, защото тѣ не могатъ да бѫдатъ гаранция за бѫдещето поведение на Ромъния.

Българското правителство бѣше увѣрено, че Ромъния е предрешила своето участие въ войната противъ Съюза на централнитѣ държави, и че очаква само благоприятенъ моментъ, за да започне войната. То, обаче, избѣгваше да повдигне въпросъ за сключване нови договори съ съюзнитѣ държави, въ които да се предвидятъ нови права за всѣки съюзникъ, споредъ тежеститѣ, които ще легнатъ върху плещитѣ му въ очакваната война съ една нова държава.

По този начинъ България трѣбваше да воюва съ Ромъния на основание първия Договоръ съ Централнитѣ държави, подписанъ на 24-и августъ 1915 година ст. стилъ, въ членъ 2-и на който бѣха предвидени следнитѣ условия:

„Германия гарантира чрезъ всички свои срѣдства политическата независимость и териториалната цѣлость на България за презъ време траенето на настоещия Договоръ, противъ всѣко нападение или посегателство, което би се извършило безъ всѣкакво предизвикателство отъ страна на Българското правителство.

Ако Германия, безъ всѣкакво предизвикателство, бѫде нападната отъ нѣкоя съседна на България държава, България се задължава да тури въ действие военнитѣ си сили противъ въпросната държава, щомъ това ѝ се поиска.“

Въ Военната конвенция, подписана на сѫщата дата отъ българския воененъ пълномощникъ, отъ генералъ Конрадъ и генералъ фонъ Фалкенхайнъ, бѣха предвидени само тежеститѣ, които поема всѣка съюзена държава за война срещу Сърбия, а за другитѣ държави въ точка 8-а бѣ предвидено следното съглашение:

„Отъ деня на сключването на този договоръ договорящитѣ държави смѣтатъ за общъ противникъ всѣки неприятель, който нападне една отъ тѣхъ, и ще се отнесатъ къмъ него като къмъ такъвъ. Отъ друга страна, България увѣрява, че ще пази безусловенъ неутралитетъ

срещу Гърция и Ромъния до привършване военнитѣ действия срещу Сърбия, ако тѣзи държави дадатъ увѣрение да не мобилизиратъ, да останатъ неутрални и да не искатъ да заематъ сръбска територия."

Въ сѫщия договоръ бѣха предвидени точно силитѣ, които България ще даде за воюване срещу Сърбия, а за Ромъния това не бѣ направено. Подписаниятъ въ Плесъ Протоколъ имаше характеръ на военна конвенция, съ каквато се започна войната срещу Сърбия, само че не се изброяваха силитѣ, съ които България ще вземе участие въ войната противъ Ромъния; но може да се подразбира, че въ тази война ще вземе участие, на първо време, цѣлата усилена III армия.

Българското правителство не последва примѣра на Германия да обяви веднага война на Ромъния. Въ съгласие съ главнокомандуващия, то отложи обявяването на войната съ нѣколко деня, за да се накарало Ромънското главно командуване да забави изпращането въ Добруджа голѣми военни сили, та да се облекчатъ бѫдещитѣ операции въ тази посока. Всѫщность съ тази мѣрка се постигна обратенъ резултатъ. Ромънското главно командуване и безъ това желаеше да спечели нѣколко деня въ началото, докато пристигнатъ насоченитѣ къмъ Добруджанската граница русски войски.

Това забавяне на България да обяви война на Ромъния съ нѣколко деня не е било съобщено нито на съюзнитѣ правителства, нито на тѣхнитѣ главни квартири. При извънредно трудното положение, създадено отъ ромънското намѣсване въ войната, вълнението въ тѣзи срѣди отъ българското забавяне е естествено и обяснимо, обаче съ нищо не може да се обясни съмнението на Австроунгарското и Германското главни командувания, както и правителствата на тѣзи държави въ вѣрността на България къмъ Съюза. Нито Българското правителство, нито Българското главно командуване бѣха дàли нѣкакъвъ поводъ за таково съмнение. Достатъчно е да се спомене само готовността на Българското командуване да подпише Протокола въ Плесъ на 28-и юлий и липсата дори на опитъ отъ страна на Българското правителство да използува затрудненото положение на Австро-Унгария и Германия презъ юлий и августъ, за да изтръгне по-голѣми обещания и задължения отъ съюзницитѣ. Въ това отношение Българското правителство следъ войната бѣ обвинено, че не е защитило добре българскитѣ интереси, като не е поискало компенсация срещу жертвитѣ, които щѣше да даде българскиятъ народъ въ новата война.

Настжплението на ромънитѣ презъ Карпатитѣ срещу Австро-Унгария.

(Картограф. приложение № 1).

Планътъ на операцията. Надявайки се до последния моментъ, че германската дипломация ще успѣе да привлѣче Ромъния на страната на Централнитѣ държави, Австроунгарското главно командуване бѣ оставило на границата съ тази държава само слабата I армия, въ съставъ 15 батальона, 10 полски батареи и 4 конни полка. Освенъ това, въ Оршова имаше 4 батальона и 3 батареи и въ Петрошани — 3 батальона доброволци.

Отъ началото на августъ тази армия постепенно се усилваше съ войски отъ другитѣ фронтове, и къмъ 27-и имаше 50 батальона, 10 ескадрона, 17 батареи (86 орждия), 1,058 офицера и 33,302 боеца.

Ч А С Т И	Батальони	Ескадрони	Батареи	Орждия	Офицери	Пушки (бойци)
61-а дивизия[1])	17	3	6	36	477	9,124
71-а дивизия	9	3¼	4	24	139	6,363
51-а дивизия	7	2	1	4	154	5,594
143-а опълченска бригада	8	1¼	1	6	135	4,027
144-а опълченска бригада	5	¼	1	4	87	4,711
210-а, смѣнена отъ 145-а опълченска бригада	4	¼	4	12	66	3,483
Всичко	50	10	17	86	1,058	33,302

На командуващия армията, генералъ Арцъ, бѣ възложена задачата да охранява границата срещу Ромъния, раздѣлена на петь участъка:

61-а дивизия охраняваше участъка Дорна Ватра — р. Сланикъ и на лѣвия си флангъ поддържаше свръзка съ австроунгарската VII армия; 71-а дивизия — участъка р. Сланикъ — в. Боздуганулуй; 143-а бригада — в. Боздуганулуй — р. Себешъ; 144-а бригада — р. Себешъ — в. Годеану; 145-а бригада — в. Годеану — р. Дунавъ.

Въ резервъ на армията, пристигналитѣ части отъ 51-а дивизия бѣха разположени въ Алба Юлия и Себешъ; къмъ Марошъ Васархели се превозваше отъ Русския фронтъ 39-а диризия, но нейнитѣ първи части още не бѣха пристигнали въ Трансилвания.

Частитѣ отъ I армия бѣха разположени групово задъ границата, а границата охраняваше жандармерия, подкрепена съ изнесени напредъ отряди. На частитѣ бѣ заповѣдано да организиратъ отбраната на своитѣ участъци, а при натискъ отъ превъзходещи сили да се оттеглятъ бавно, като разрушаватъ мостоветѣ и пжтищата. При това границата срещу

[1]) Превозена отъ Волиния, дето бѣ почти унищожена, а следъ това попълнена съ сборни части.

Ромъния не бѣ укрепена. Когато войната стана вѣроятна, започнаха да укрепяватъ една отбранителна линия отъ жгъла на Буковина по рѣкитѣ Гол. и Мал. Търнава и Мурешъ, но тя не бѣше още готова.

Когато Ромъния обяви войната, на командуващия I армия бѣ съобщено, че се изпращатъ въ Трансилвания подкрепления, превозването на които е започнато (германскитѣ 187-а и 89-а дивизии, Баварскиятъ алпийски корпусъ, 37-а и 39-а хонведски дивизии, австроунгарската 72-а дивизия, 1-а конна ландщ. бригада, германски коненъ корпусъ (австроунгарската 1-а и германската 3-а конни дивизии) и щабоветѣ на I и XXXIX резервни корпуси). Докато пристигнатъ тѣзи подкрепления, той получи заповѣдь да се съпротивлява колкото може на ромънското настжпление, следъ което да отстжпва бавно къмъ казаната укрепена линия.

На 4-и септемврий, когато се очерта напълно бавното настжпление на ромънскитѣ армии, Австроунгарската и Германската главни квартири се съгласиха върху следната основна идея за по-нататъшнитѣ действия: да се формира една Североизточна група (германскиятъ I резервенъ корпусъ — 39-а хонведска, германската 208-а, австроунгарскитѣ 71-а и 61-а дивизии, 1 конна ландщ. бригада и единъ жандармски батальонъ), която ще има отбранителна задача; въ сжщото време Югозападната група (германскиятъ XXXIX резервенъ корпусъ — германската 187-а, 51-а и 76-а дивизии, Конниятъ корпусъ и прикриващитѣ войски въ района) да осигури посокитѣ къмъ Мехадия и Хацегъ и да се съсрѣдоточи за ударъ срещу ромънскитѣ войски, които сж нахлули къмъ Сибиу.

На 19-и септемврий бѣ формирана нова германска IX армия, начело на която бѣ поставенъ бившиятъ началникъ на Главния генераленъ щабъ, генералъ фонъ Фалкенхайнъ. Въ състава на тази армия влизаха войскитѣ на Югозападната група съ сжщата задача.

Действията на ромънската I армия до 19-и септемврий.

Споредъ общия планъ за операциитѣ въ Трансилвания, на ромънската I армия се възлагаше задачата да настжпи въ долината на р. Мурешъ, дето да се закрепи, и да състави ось за захождането на II и на Северната армии, които щѣха да настжпятъ да завладѣятъ цѣла Трансилвания. Настжплението на I армия трѣбваше да се извърши въ три групи: 1-а дивизия — презъ р. Черна къмъ Оршова, 11-а, 12-а и 2-а дивизии — между Хацегъ и Меришоръ, отрядитѣ „Олтъ“ и „Лотру“ и 13-а дивизия — къмъ Талмачъ — Сибиу. Презъ време на съсрѣдоточаването, обаче, 12-а дивизия бѣ изпратена въ Добруджа, а на 6-и септемврий, следъ като бѣ превзетъ Тутраканъ, 2-а дивизия бѣ задържана като резервъ на армията и по-късно сжщо бѣ изпратена въ Добруджа. По този начинъ настжплението въ Трансилвания извършиха 1-а, 11-а и 13-а дивизии и отрядитѣ „Олтъ“ и „Лотру“, които по-после формираха 23-а дивизия. Когато армията се оттегли на границата, и мина къмъ отбрана, къмъ нея бѣ придадена и 20-а дивизия, която охраняваше Дунавския брѣгъ отъ Калафатъ до Излазъ и дотогава влизаше въ състава на III армия.

Още преди окончателното съсрѣдоточаване на дивизиитѣ, се започна настжплението, което нѣмаше характеръ на обща операция отъ цѣлата армия. Групитѣ на 1-а и 11-а дивизии и отрядитѣ „Олтъ“ и „Лотру“,

раздалечени една отъ друга на 60—80 клм., раздѣлени отъ непроходими планини, настжпиха къмъ Оршова, Хацегъ и Сибиу.

Настжплението на 1-а дивизия къмъ Оршова. — На 27-и августъ презъ нощьта преднитѣ части на 1-а дивизия минаха границата и атакуваха охраната на 210-а опълченска бригада, която не бѣ изненадана, а произведе редъ контъратаки, но най-после бѣ принудена да се оттегли, като остави въ ромънски ржце пленници и една часть отъ бойнитѣ си материали.

Сжщата вечерь единъ австроунгарски мониторъ обстреля Турну Северинъ. На разсъмване, отстжпвайки нагоре, той обстреля селата по дунавския лѣвъ брѣгъ, и, следъ като бѣ обстрелянъ отъ ромънската артилерия, се оттегли оттатъкъ Оршова.

Настжпващитѣ части се спрѣха на границата, защото на дѣсния флангъ на дивизията избухна паника, и частитѣ въ голѣмо безредие се пръснаха изъ доловетѣ на четири клм. отъ границата. Цѣлия день бѣ загубенъ за възстановяване реда между разпръснатитѣ части.

На 29-и цѣлата дивизия бездействува на граничния гребенъ. Само една рота бѣ насочена по дунавския брѣгъ, и завладѣ една височина източно отъ Оршова, но австрийцитѣ контъратакуваха и завладѣха наново височината.

На 30-и дивизията бездействува. Самo артилерията отъ границата обстрелва преднитѣ австроунгарски окопи; австроунгарската артилерия отговаряще съ рѣдка стрелба. Най-после командирътъ на дивизията реши на 1-и септемврий да настжпи съ всички разполагаеми сили и да завладѣе първия обектъ — долината на р. Черна, за което той организира три колони на фронтъ 14 клм. На лѣвия флангъ бѣха две колони по два батальона и въ резервъ — два и половина батальона. Настжплението на тѣзи колони се поддържаше съ огънь отъ две полски, една дълга и една гаубична 10·5-см. батареи; на дѣсния флангъ — една колона отъ три батальона, половина полска и две окопни батареи.

Дѣсната колона настжпи почти безъ да срещне съпротивление, но напредна само на единъ клм. отъ границата. Срѣдната колона стигна до преднитѣ окопи на австроунгарцитѣ, но не се реши да произведе атака, защото предъ тѣхъ имаше телена мрежа. Вечерьта колоната отстжпи къмъ границата. Само Лѣвата колона завладѣ силнозаетитѣ височини на дунавския брѣгъ и плени 8 офицера, 593 войника и една батарея.

Австроунгарската 210-а бригада забави настжплението на ромънитѣ, но претърпѣ тежки загуби, и се оттегли на дѣсния брѣгъ на Черна, обаче 1-а дивизия не използува това разстройство. Чакъ следъ четири деня тя настжпи, завладѣ Оршова и стигна на гребенитѣ непосрѣдствено западно отъ града, дето започна да се укрепява. Опасявайки се отъ по-нататъшно ромънско настжпление въ тази посока, Австроунгарското командуване изтегли почти разнебитената 210-а бригада отъ фронта и я замѣни съ 145-а опълченска бригада (седемь батальона, шесть батареи и единъ ескадронъ).

На тази позиция 1-а дивизия остана почти необезпокоена отъ противника. На 7-и септемврий, когато австроунгарцитѣ започнаха контърнастжпление съ групата си отъ Хацегъ, командуващиятъ I армия изпрати единъ полкъ на помощь на съседната 11-а дивизия. Когато последната се

закрепи на границата, този полкъ се върна отново въ участъка на своята дивизия, а между 25-и и 30-и септемврий бѣха изпратени къмъ Къйени два полка и една окопна батарея, които да послужатъ за резервъ на 11-а дивизия, която се готвѣше да настъпи къмъ Петрошани.

Настъплението на 11-а дивизия къмъ Хацегъ. — Зоната на съсрѣдоточаването на 11-а дивизия се прикриваше отъ отряда Жиу, разположенъ на границата въ три групи: единъ батальонъ — на в. Урдей, два батальона и една окопна батарея — източно отъ шосето за Хацегъ, два батальона и една окопна батарея — западно отъ същото шосе; въ резервъ — единъ батальонъ, една полска и петь окопни батареи.

На 27-и августъ презъ нощьта групитѣ настъпиха презъ границата, отблъснаха австроунгарскитѣ постове, които, следъ като разрушиха желѣзнитѣ мостове на шосето, се оттеглиха. Австроунгарската 144-а бригада се оттегли на 8—20 клм. отъ границата.

Ромънитѣ настъпиха отъ дветѣ страни на шосето, завладѣха изоставения градъ Петрошани и по долината на Жиу разпространѣха фронта си на западъ, обаче до 4-и септемврий тѣ не можаха да преминатъ дефилето западно отъ Петрошани. Австроунгарската 144-а опълченска бригада, подкрепена съ единъ батальонъ, единъ ескадронъ и една планинска батарея, не само се задържа́ на изхода на това дефиле, но предприе една сполучлива контъратака.

На 6-и септемврий се завърши окончателно съсрѣдоточаването на 11-а дивизия. Командиръть на дивизията констатира, че въ дотогавашнитѣ действия прикриващиятъ отрядъ се е пръсналъ на фронтъ около 22 клм., като частитѣ сж размѣсени, въ една линия, безъ резерви, а на изтокъ оставаше неохраняванъ фронтъ около 50 клм. Австроунгарскитѣ войски предъ фронта бѣха усилени съ части отъ Оршовската група, превозени по желѣзницата. Той реши да продължи настъплението и да заеме западния изходъ на дефилето, като същевременно стѣсни фронта. Настъплението бѣ извършено въ две колони: Дѣсна (седемь батальона и четири батареи) — по севернитѣ склонове на дефилето; лѣва (четири батальона и две батареи) — по южнитѣ склонове на същото; въ резервъ бѣха оставени три батальона. На 7-и септемврий дветѣ колони настъпиха. Съ обхождане австрийския лѣвъ флангъ тѣ сполучиха да го отблъснатъ и излѣзоха на западния край на дефилето при Нагибаръ.

На 8-и септемврий командиръть на XXXIX корпусъ подкрепи 144-а опълченска бригада съ единъ батальонъ и една батарея отъ резерва въ Алба Юлия и съ половина батальонъ и половина батарея отъ Оршовския отрядъ. Съ пристигналитѣ по желѣзницата подкрепления бригадата контъратакува, за да си възвърне загубенитѣ позиции, но бѣ отблъсната. Австроунгарцитѣ хвърлиха въ въздуха мостоветѣ на желѣзния пѫть и шосето и отстъпиха десетина клм. на северозападъ.

И тъй, 11-а дивизия се доближаваше къмъ Хацегъ, отдето, споредъ оперативния планъ, трѣбваше да настъпи по долината на Мурешъ и да заеме Алба Юлия, за да се противопостави на възможнитѣ атаки откъмъ Корансебешъ и Долни Мурешъ, обаче, вследствие настъплението на българатѣ въ Добруджа, Ромънското главно командуване бѣ вече решило да

прекрати настжплението въ Трансилвания. Командуващиятъ ромънската I армия, отъ своя страна, намираше, че е опасно да се спустне 11-а дивизия въ долината на Мурешъ, защото двата й фланга веднага се откриваха. На 10-и септемврий той заповѣда дивизията да се укрепи здраво при Нагибаръ, а останалия фронтъ да охранява колкото е възможно съ по-малко войски; да се събере значителенъ резервъ задъ дѣсния флангъ, и да се съпротивлява на тази позиция на всѣка цена, като назадъ се укрепятъ и други позиции „за всѣка случайность".

Командиръ̀тъ на ромънския I корпусъ, който бѣше при частитѣ, които действуваха къмъ Сибиу, не познаваше добре обстановката предъ подчинената му 11-а дивизия. Намѣсто да изпълни поне заповѣдьта отъ командуващия I армия, той съвсемъ произволно разпръсна дивизията на фронтъ около 26 клм., при което въ резервъ останаха само два батальона.

Германското противонастжпление отъ Хацегъ. — По фронта на ромънската I армия най-енергично настжпваше 11-а дивизия, която, ако успѣеше да се спустне въ долината на Мурешъ и настжпи къмъ Алба Юлия, щѣше да постави въ тежко положение германскитѣ и австро-унгарскитѣ войски, съсрѣдоточени къмъ Сибиу, затова командиръ̀тъ на XXXIX корпусъ заповѣда още на 7-и септемврий да се превозятъ по желѣзницата два полка съ четири батареи отъ германската 187-а дивизия, които на 10-и пристигнаха въ Хацегъ. На командира на бригадата бѣ заповѣдано веднага да отблъсне настжпващитѣ къмъ Хацегъ ромъни, да заеме каменовжгленатa мина Петрошани и да затвори окончателно тази посока за ново ромънско настжпление; следъ това частитѣ отъ германската 187-а дивизия да се насочатъ презъ Себешъ за Сибиу, за да вематъ участие въ решителното настжпление въ тази посока.

На 14-и септемврий австро-германцитѣ атакуваха ромънската позиция и сполучиха да завладѣятъ нѣкои пунктове, но на следния день ромънитѣ предприеха контъратаки и сполучиха да възстановятъ отбраната на сжщата линия. Австро-германцитѣ продължиха натиска си и на 17-и окончателно сломиха ромънската съпротива. Командуващиятъ I армия заповѣда 11-а дивизия да се спре на втората позиция, която да отбранява на всѣка цена, обаче дивизията вече бѣше съвършено разстроена, частитѣ бѣха размѣсени, командуването — напълно объркано и безсилно да поддържа дисциплината. Австро-германцитѣ преследваха по петитѣ отстжпващитѣ части, и не имъ дадоха възможность да организиратъ съпротива на новата отбранителна линия.

На 18-и австро-германцитѣ насочиха главния си ударъ срещу двата ромънски фланга, които бѣха сломени, и започнаха безредно да отстжпватъ. Неатакуванитѣ части въ центра на позицията останаха на мѣстата си, но напредващитѣ откъмъ двата фланга австро-германци заплашваха да ги обкржжатъ. Въ това време командуващиятъ ромънската I армия бѣше при Щаба на дивизията, и заповѣда частитѣ да се оттеглятъ подъ прикритието на резерва, който зае позиция на югъ отъ Петрошани. Частитѣ извършиха оттеглянето си въ две колони, които на 19-и стигнаха при Къйени. Австро-германцитѣ продължиха преследването и завладѣха прохода Сурдукъ. Въ ромънски ржце остана само прохода Вулканъ. Цѣлата область около Петрошани бѣ очистена отъ ромънскитѣ войски. Каменновжгленитѣ мини, отдето

копаеха дневно по 500 тона въглища, не бѣха разрушени. При бързото си и безредно отстъпление ромънитѣ успѣха да разрушатъ само желѣзния пжть около минитѣ.

Настъплението на ромънитѣ къмъ Сибиу. — Посоката къмъ Сибиу се охраняваше отъ 143-а опълченска бригада, която още отначалото бѣ усилена съ 300-и и 301-и полкове отъ пристигащата 51-а хонведска дивизия.

Районътъ на съсрѣдоточаването на ромънската 13-а дивизия се прикриваше отъ отрядитѣ „Олтъ“ и „Лотру“, които получиха задача да настъпятъ преди окончателното съсрѣдоточаване на дивизията и да осигурятъ двата прохода за нахлуване въ Трансилвания.

Австроунгарскитѣ прикриващи отряди въ тази посока бѣха получили заповѣдь да не влизатъ въ решителни бойове, а да се оттеглятъ следъ слаба съпротива на северъ.

Отрядътъ „Олтъ“ на 27-и августъ презъ нощьта се приближи къмъ границата, и формира три колони за настъпление: Дѣсната колона (три батальона и една планинска батарея), отъ своя страна, се раздѣли на три батальонни колони, които настъпиха съ обща посока къмъ Себешъ. Австроунгарцитѣ отстъпиха презъ Олтъ, като разрушиха мостоветѣ. Единъ блиндиранъ влакъ се опита да спре съ артилерийски огънь настъпващитѣ ромъни, но бѣ плененъ, защото планинската батарея съ огъня си повреди локомотива; пленени бѣха още единъ офицеръ и 150 войника. Срѣдната колона (петь батальона) настъпи по долината на Олтъ. Щомъ мина дефилето на границата, тя бѣ изненадана съ огънь. Всрѣдъ войницитѣ избухна паника, и тѣ се разбѣгаха назадъ, къмъ границата. Началникътъ на колоната се изплаши, и донесе въ Щаба на I корпусъ (Крайова), че противникътъ започналъ настъпление по долината на Олтъ съ многобройни сили. Отстъпващата колона бѣ спрѣна южно отъ границата, а съ резерва бѣ заета позиция при Къйени. Донесението за мнимото австроунгарско настъпление стигна чакъ въ Главната квартира и причини голѣмо безпокойство. Вечерьта, обаче, се узна, че то е плодъ на възбуденото въображение на началника на колоната, затова му бѣ заповѣдано да мине веднага въ настъпление. Лѣвата колона (единъ батальонъ) изпълняваше ролята на странично прикритие, и сжщо остана на границата. Отрядътъ „Лотру“ бѣше на 57 клм. отъ границата, и не можа да настъпи едновременно съ отряда „Олтъ“. Той настъпи въ три колони: Дѣсна — единъ батальонъ, Срѣдна — единъ батальонъ и една планинска батарея, Лѣва — петь батальона и две планински батареи. Обхождайки преднитѣ части на противника, тритѣ колони навлѣзоха около осемь клм. въ австроунгарска земя, като плениха 1 офицеръ и 357 войника. На 29-и колонитѣ продължиха настъплението си и стигнаха до Фъндулъ Ръулуй. Въ това време и отрядътъ „Олтъ“ се бѣ оправилъ отъ паниката, и бѣ настъпилъ къмъ Талмачиу. Поради упоритата съпротива отъ австроунгарцитѣ, началникътъ на отряда поиска съдействието на отряда „Лотру“. Отъ Саду този отрядъ се насочи къмъ австроунгарския дѣсенъ флангъ. На мръкване австроунгарцитѣ се оттеглиха къмъ Сибиу, като оставиха 104 пленника. Командуващиятъ австроунгарската I армия реши да подкрепи войскитѣ при Сибиу съ цѣлата 51-а дивизия, която започна да се превозва по желѣзницата.

На 30-и августъ двата отряда стигнаха до линията Раковица — Вестенъ — Чишнадия. Австроунгарцитѣ се оттеглиха четири клм. северно отъ

Сибиу, като оставиха само 300 опълченеца безъ оржжие да съдействуватъ на изнасянето материалитѣ отъ града. Пристигналиятъ командиръ на дивизията прие депутация, която молѣше да се заеме града. Той, обаче, телеграфира шифровано въ Щаба на корпуса и въ Главната квартира, за да иска указания за по-нататъшнитѣ действия. Шифърътъ на телеграмата бѣ побърканъ, и се изгубиха цѣли два деня, докато Главната квартира узнае какво е положението на отрядитѣ „Олтъ“ и „Лотру“. Чакъ на 1-и септември Главното командуване разпореди да се превози по желѣзницата до Талмачиу 1-а каларашка бригада и да бжде заетъ Сибиу, само ако тамъ има по-слаби неприятелски части.

Между това, невѣрнитѣ слухове за завладяването Сибиу си пробиха пжть изъ цѣла Ромъния, и стигнаха чакъ до Русската главна квартира. Ромънското командуване, обаче, изгуби цѣлъ день, за да подготви тържественото влизане на ромънскитѣ войски въ града, а командирътъ на дивизията, който по-рано донасяше, че Сибиу е изпразненъ отъ противника, назначи единъ отрядъ отъ два батальона, две батареи и единъ ескадронъ, който да извърши усилено разузнаване къмъ града. Отрядътъ бѣ обстрелянъ отъ останалитѣ изъ кжщитѣ въ селата отдѣлни австроунгарски войници, и малодушниятъ ромънски генералъ се отказа да влѣзе въ града, макаръ надъ главнитѣ здания да се развѣваха бѣли знамена.

На 3-и септември Главното командуване заповѣда на командуващия I армия да разузнае защо не е заетъ Сибиу, и, ако положението е благоприятно, да бжде заетъ. Командуващиятъ армията лично направи огледъ и разпореди да се направи новъ опитъ за завладяване града, но въ сжщото време донесе въ Главната квартира, че силитѣ му сж недостатъчни да заеме отбранителна линия северно отъ града, и че трѣбва да дочака резултатитѣ отъ въздушното разузнаване, защото имало слухове, че стотици вагони се превозвали отъ Арадъ за Сибиу. По този начинъ Ромънската главна квартира мълчаливо посрѣщаше постепенното преминаване къмъ отбрана и въ посоката Сибиу.

На 8-и септември отъ пристигналитѣ въ тази посока части бѣ съставенъ корпусъ „Олта“, командуванъ отъ командира на 13-а дивизия, въ който влѣзоха: 13-а дивизия, къмъ която се присъедини и 5-и стрелковъ полкъ; 23-а дивизия, съставена отъ отрядитѣ „Олтъ“ и „Лотру“; 3-а бригада (2-и и 42-и полкове съ една окопна батарея), сборна бригада (1-и граниченъ и 44-и полкове, два опълченски батальона и една окопна батарея), 1-а каларашка бригада (шесть ескадрона), три планински, две полски, четири гаубични, една дълга 10·5-см. батареи.

Въ това време австроунгарцитѣ продължаваха предъ очитѣ на ромънитѣ да изнасятъ военнитѣ материали изъ напустнатия градъ Сибиу. Тѣхнитѣ предни части се спускаха бавно на гребена южно отъ града, и работата по изнасяне материалитѣ отиваше още по-успѣшно. Пристигащитѣ подкрепления заѣмаха все по-здраво позицията северно отъ града.

На 10-и и 11-и септември ромънитѣ предприеха усилено разузнаване на позициитѣ западно и източно отъ Сибиу. Разузнавателнитѣ отряди едва успѣха да преминатъ презъ австроунгарскитѣ предни постове, и се върнаха на изходнитѣ си позиции, защото между войницитѣ имъ избухна паника.

На 11-и вечерьта командуващиятъ I армия заповѣда корпусътъ „Олтъ“ да мине къмъ отбрана на позицията, до която бѣ стигналъ, като охранява

и границата (около 96 клм.). На 14-и корпусътъ „Олтъ“ бѣ преименуванъ на I корпусъ. Въ сѫщото време командуването на австро-германскитѣ войски въ посоката Сибиу пое командирътъ на Конния корпусъ. Войскитѣ бѣха разположени за отбрана по следния начинъ: 187-и полкъ — при Орлатъ; 51-а хонведска дивизия — югозападно отъ Сибиу; 3-а конна дивизия — на югоизтокъ отъ Сибиу и 1-а конна дивизия — между Кърницелъ и р. Олтъ.

Новиятъ командиръ на ромънския I корпусъ събра 1-а каларашка бригада на дѣсния флангъ, за да осигури свръзката съ II армия, която по това време бѣше въ долината на Срѣдни Олтъ, и донѣсе на командуващия I армия, че фронтътъ на корпуса е голѣмъ, и поради това той не вѣрва въ успѣха на отбраната. Той предлагаше да се предприеме настъпление по дѣсния брѣгъ на Олтъ, за да бѫдатъ отблъснати австро-германцитѣ на северозападъ и да се прекрати натиска, който непрекъснато упражняватъ върху ромънскитѣ войски, и който не имъ дава никаква почивка. Командуващиятъ армията отговори, че командирътъ на корпуса може да стѣсни фронта, но настъплението му се одобрява дотолкова, доколкото не ще се компрометира отбраната, защото I армия била ось на захождането на II и на Северната армии.

Между това, австро-германцитѣ не само задържаха своитѣ позиции, включващи и гр. Сибиу, но непрекъснато произвеждаха атаки въ различни участъци на ромънската позиция. Ромънитѣ констатираха съсрѣдоточаване на голѣми сили въ тази посока — несъмнени признаци за готвеното настъпление отъ противника.

Настъплението на ромънската II армия до 19-и септемврий. Споредъ плана за войната, II армия трѣбваше да настъпи въ долината на Срѣдни Мурешъ, за да завладѣе Аюдъ (Нажъ Еньедъ) и Марошъ Васархелъ, следъ което да действува въ флангъ и въ тилъ на неприятеля, който е срещу Северната армия, а съ часть отъ силитѣ си да съдействува на I армия. Предполагаше се, следъ като достигнатъ долината на Мурешъ, II и Северната армии да образуватъ една оперативна група за настъпление къмъ линията Гросъ Варадинъ — Дебрецинъ, въ връзка съ русскитѣ южни армии.

Настъплението на прикриващитѣ отряди къмъ Брашовъ. — На 27-и августъ презъ нощьта ромънскитѣ прикриващи отряди минаха границата презъ всички проходи на фронта на II армия. Разпръснатата на единъ фронтъ около 180 клм., австроунгарската 71-а дивизия не можа да окаже никаква съпротива. Нейнитѣ предни части бѣха отблъснати, и постепенно се оттегляха къмъ линията Тохану — Фелдиоара — Жиоржиу. Сломявайки лесно съпротивата на австроунгарскитѣ предни части, прикриващитѣ отряди при все това напредваха твърде бавно, и чакъ на 2-и септемврий стигнаха предъ главната съпротивителна линия на австроунгарцитѣ въ долината на р. Олтъ, като завладѣха гр. Брашовъ. Въ това време ромънскитѣ II и III корпуси се съсрѣдоточаваха въ опредѣленитѣ имъ, споредъ общия планъ, райони южно отъ границата. Ромънското главно командуване бѣ удивено отъ слабата съпротива на противника въ тази посока. То смѣташе, че прикриващитѣ отряди много бързо сѫ напреднали, и на 3-и септемврий реши да ги усили и да изнесе района на съсрѣдоточаване на армията въ долината

на Олтъ, за което заповѣда дивизиитѣ да продължатъ движението си презъ карпатскитѣ проходи, и да се съсрѣдоточатъ: 3-а дивизия — източно отъ Тоханъ, 4-а дивизия — северно отъ Брашовъ, 5-а дивизия — около Туркешъ, 6-а дивизия — около Маркошъ, 3-а конна бригада — около С.-Петру. Движението на дивизиитѣ се извършваше въ походенъ редъ, и на 5-и и 6-и тѣ стигнаха въ опредѣленитѣ имъ райони, а прикриващитѣ отряди — на три клм. предъ тѣхъ. Прикриващиятъ отрядъ „Путна“ въ сѫщото време стигна въ Комоло. Къмъ II корпусъ бѣ придадена и 21-а дивизия отъ новосъставенитѣ, която едновременно пристигна въ района на корпуса. Веднага следъ като бѣ превзетъ Тутраканъ отъ българитѣ, 5-а дивизия бѣ насочена презъ Брашовъ за Предеалъ, за да се превози по желѣзницата за Добруджа. На нейно мѣсто въ състава на III корпусъ влѣзе новоформираната 22-а дивизия.

Австроунгарската 71-и дивизия не можа да окаже никаква съпротива и на линията Тоханъ — Фелдиоара — Санъ Жиоржиу, а се оттегли на дѣсния брѣгъ на Олтъ, като остави преднитѣ си постове на лѣвия брѣгъ, на линията Бетленъ—Хевицъ.

Вследствие превземането на Тутраканъ отъ българитѣ, командуващиятъ II армия, генералъ Авереску, на 7-и септември бѣ назначенъ за командуващъ III армия. Докато ставаше това смѣняване на висшитѣ началници, частитѣ на II армия бавно настѫпваха на северъ, и на 9-и септември стигнаха предъ линията Бетленъ — С.-Жиоржиу. Въ първа линия бѣха наредени отъ западъ къмъ истокъ: 3-а, 4-а, 22-а и 6-а дивизии, а въ резервъ останаха: 21-а дивизия, между Тоханъ и Брашовъ, и 3-а каларашка бригада, при с. Петру; отрядътъ „Путна“ (петь батальона и две батареи отъ 6-а дивизия), задъ дѣсния флангъ, поддържаше свръзка съ Северната армия (2-а конна дивизия).

Преминаване къмъ отбрана. — Ромънското главно командуване започна да се колебае още съ получаването първата весть за превземането на Тутраканъ отъ българитѣ. На 8-и септември това колебание се усили, когато се очерта намѣрението на българитѣ да продължатъ настѫплението си въ Добруджа. Въ сѫщото време и Русската главна квартира, като отказа да изпрати нови войски въ Добруджа, препоржча чрезъ военния си пълномощникъ да се спре временно настѫплението въ Трансилвания и да се насочатъ всички усилия за спиране българското напредване въ Добруджа. Ромънското главно командуване, и безъ това готово да ревизира първоначалния планъ на войната, взе решение да се откаже съвършено отъ първоначалната идея и заповѣда да се спре напредването на настѫпателното крило. На 9-и септември II армия получи заповѣдьта да се спре за отбрана на достигнатитѣ позиции.

Командуващиятъ II армия сѫщия день разпореди да се прегрупиратъ дивизиитѣ за отбрана, като постави 3-а дивизия непосрѣдствено до лѣвия брѣгъ на Олтъ, на линията Бетленъ — Комана, 4-а, 21-а и 22-а дивизии — на линията Персени — Фелдиоара, съ изнесени отряди източно отъ Хевицъ, 6-а дивизия — на дѣсния брѣгъ на Олтъ, на линията Фелдиоара — Миклошваръ. За свръзка съ Северната армия бѣха оставени задъ дѣсния флангъ на 6-а дивизия отрядътъ „Путна“ и 3-а каларашка бригада, а задъ 3-а дивизия — 2-а конна бригада. Преднитѣ постове бѣха изнесени на северъ отъ р. Олтъ.

На 12-и септемврий, когато II армия вече укрепяваше своитѣ позиции, отъ Главната квартира се получи заповѣдь да бѫде скѫсенъ фронта, като армията настѫпи и заеме линията Фъгарашъ — Хомородъ Алмашъ, а предните постове да се изнесатъ на три-четири клм. предъ тази линия. Въ сѫщото време за по-добра свръзка и лѣвиятъ флангъ на Северната армия трѣбваше да настѫпи къмъ Льовете и 2-а конна дивизия — къмъ Секели Васархели, а за свръзка съ I армия да бѫде изпратенъ отрядъ въ Уца.

Въ това време командирътъ на австроунгарската 71-а дивизия бѣ събралъ разстроенитѣ си части въ Бунддорфъ, като бѣ оставилъ слаби предни постове по дѣсния брѣгъ на Олтъ, северно отъ линията Фъгарашъ — Хомородъ. Той смѣташе да предприеме контърнастѫпление, щомъ се устроятъ главнитѣ сили на дивизията. Неговитѣ предни части бѣха въ свръзка съ 1-а конна дивизия, която действуваше въ посоката Сибиу.

На 15-и септемврий ромънската II армия започна настѫпление на широкъ фронтъ, за да изпълни заповѣдьта на Главната квартира. Частитѣ прегазиха р. Олтъ на много мѣста и отблъснаха австроунгарскитѣ предни постове, които се оттеглиха на следнитѣ гребени за нова съпротива. Въ упорити бойове тѣ оставиха въ рѫцетѣ на ромънитѣ 6 офицера, 7 кандидатъ-офицера, 750 войника и 4 картечници, което показва упоритостьта на отбраната. Частитѣ отъ II армия сполучиха да се закрепятъ на северния брѣгъ на Олтъ, и поставиха въ много тежко положение австроунгарската 71-а дивизия. Командирътъ на дивизията се боеше да не загуби свръзката съ войскитѣ около Сибиу, и изпрати на дѣсния си флангъ току-що пристигналия 2-и хусарски полкъ. Въ това време, обаче, той получи съобщение, че и съседната влѣво 19-а планинска ландщурмова бригада е отхвърлена назадъ. Като имаше предвидъ задачата си — да задѣржа колкото е възможно по-дълго време настѫплението на ромънитѣ по шосето за Марошъ Васархели, той реши да оттегли дивизията на нова отбранителна линия съ по-тѣсенъ фронтъ, поради намалѣлия съставъ на частитѣ. Ромънитѣ не преследваха, и оттеглянето си австроунгарцитѣ извършиха въ добъръ редъ.

Когато българитѣ започнаха атаката на Кубадинската укрепена позиция, Ромънското главно командуване привлѣче въ Добруджа нови сили отъ Северния фронтъ. Между 16-и и 18-и септемврий отъ II армия бѣха изтеглени 21-а и 22-а дивизии; по този начинъ, тази армия остана сѫмо съ три дивизии и две конни бригади (42 батальона, 35 полски и 11 гаубични батареи и 18 ескадрона). Армията окончателно мина въ отбрана, като зае позиции на дѣсния брѣгъ на Олтъ, отъ Фъгарашъ до Алмасъ, въ непосрѣдствена връзка съ Северната армия.

Действията на Северната армия до 19-и септемврий.

Споредъ плана на войната, Северната армия трѣбваше да настѫпи къмъ долината на Горни Мурешъ, за да завладѣе района Деда — Сзасъ — Гегенулъ и височинитѣ на западъ и северозападъ и следъ това да атакува неприятеля, заедно съ II армия и въ свръзка съ Русската южна армия, къмъ линията Гросъ Варадинъ — Дебрецинъ.

Срещу ромънската Северна армия (70 батальона, 68 картечници, 32 полски и 10 гаубични батареи и 35 ескадрона) бѣше австроунгарската 61-а ди-

визия (24 батальона 6 батареи и 3 ескадрона — всичко 477 офицера, 9124 пушки и 36 орждия). Едната бригада отъ тази дивизия (6 батальона, 1/4 ескадронъ и 1 батарея), разположена около Холо, охраняваше фронта Дръгъяса — р. Буказъ. Отрядъ отъ 3 батальона и 2 ескадрона охраняваше посоката по рѣката Тротушъ. Другата бригада (6 батальона, 1/4 ескадронъ и 1 батарея), разположена около Середа Чукулуй, охраняваше фронта р. Тротушъ — р. Слъникъ. Другитѣ 4 батальона, 4 батареи и 1/2 ескадронъ съставяха резерва на дивизията, около С.-Миклъушъ. Границата на широкия фронтъ на дивизията охраняваха 26 гранични поста.

Настжплението на прикриващитѣ отряди и на дивизиитѣ. — На 27-и августъ командуващиятъ армията заповѣда прикриващитѣ отряди да настжпятъ презъ границата въ 21 часа и да заематъ последователно „редъ господствуващи и ешелонирани позиции, които да осигурятъ по-сетнешнитѣ действия въ неприятелската земя". Изпълнявайки тази неопредѣлена задача, прикриващитѣ отряди настжпиха почти самостоятелно по следния начинъ:

14-а дивизия бѣ съсрѣдоточена въ три групи, на фронтъ около 65 клм. Всѣка група настжпи въ нѣколко батальонни колони по долинитѣ на рѣкитѣ. Колонитѣ отблъснаха граничнитѣ постове и изнесенитѣ къмъ границата слаби отряди, завладѣха проходитѣ и навлѣзоха на 5—10 клм. въ Трансилвания, обаче дѣсната група пропустна да поддържа свързка съ русскитѣ войски, и единъ слабъ австроунгарски отрядъ настжпи въ оставената безъ охрана междина, като навлѣзе на около 10 клм. въ ромънска територия и зае нѣколко села.

7-а дивизия бѣ съсрѣдоточена въ две групи, на фронтъ около 50 клм. Северната група настжпи въ петь колони по най-важната посока — по долината на р. Тротушъ, презъ която бѣха прокарани шосе и желѣзенъ пжть отъ Ромъния за Унгария. Колонитѣ се лутаха цѣла нощь, и на 28-и августъ до вечерьта заеха станцията Гимешъ, дето намѣриха 100 вагона. Изпратенитѣ да заематъ близкия тунелъ рота и доброволци се загубиха въ непознатата планинска мѣстность, и бѣха унищожени или пленени. Южната група настжпи въ три колони отъ Дърмънещи въ обща посока къмъ Тереда Чукулуй.

8-а дивизия съставяше прикриващата група между рѣкитѣ Ойтузъ и Олтъ. Тя настжпи въ три колони, като всѣка колона се раздѣляше, отъ своя страна, по на нѣколко батальонни колони, които се пръснаха въ планинската мѣстность, безъ свръзка помежду си, като отблъсваха бързо слабитѣ австроунгарски предни части.

Австроунгарската 61-а дивизия, разпръсната на много голѣмъ фронтъ, не можеше да се съпротивява на това общо настжпление, и отстжпи почти безъ бой до Горни Мурешъ. Напредвайки съвсемъ бавно, колонитѣ на Северната армия стигнаха на 29-и августъ линията Бѣлборъ — Путна — Лимхени.

Намѣсто да продължи настжплението по следитѣ на отстжпващитѣ австроунгарски слаби части, Армейското командуване заповѣда на 30-и августъ дивизиитѣ да се укрепятъ на достигнатитѣ позиции, а 2-а конна дивизия да се спустне въ две колони въ Унгарската равнина, да разузнае района Чикъ Кошмашъ — Ал. Даболи и да поддържа свръзка съ II армия. На 1-и септември тази дивизия бѣ стигнала до линията Сепси С. Жиоржи— Середа Чукулуй.

Въ това време австроунгарскитѣ войски предъ фронта на Северната армия бѣха засилени съ 1-а хусарска ландщурмова бригада, която се движеше по долината на Мурешъ къмъ Марошъ Васархели, и командуването ѝ се германскиятъ генералъ Моргенъ. На помощь на тѣзи войски бѣ насочена и австроунгарската 72-а дивизия, която се разтоварваше въ Сасъ Регенъ.

Въ това положение Северната армия остана до 5-и септемврий, като очакваше русската IX армия да настъпи споредъ плана на Русското главно командуване къмъ линията Сигетъ Бистрица, съ което да осигури по-нататъшното напредване на ромънитѣ, обаче Русското командуване се отказа отъ този планъ, и едвамъ се съгласи да настъпи само съ лѣвото крило къмъ линията Жумалъу — Валя — Путна, и то съ съдействието на 14-а дивизия. Всъщность и това не бѣ извършено. Както е казано по-горе, австроунгарцитѣ настъпиха на около 8—10 клм. въ ромънска територия по долината на Бистрица, и трѣбваше да се насочи особенъ отрядъ отъ 14-а дивизия, който спрѣ настъплението имъ, но не можа да ги изтласка оттатъкъ границата.

На 5-и септемврий командуващиятъ армията заповѣда 14-а и 7-а дивизии да продължатъ настъплението и да заематъ височинитѣ по западнитѣ брѣгове на Горни Мурешъ и Горни Олтъ, а 8-а дивизия да се превози по желѣзницата, и да се съсрѣдоточи западно отъ Гьоргио Дитро, отдето да излѣзе на фронта между 14-а и 7-а дивизии.

На 6-и септемврий, обаче, 7-а и 8-а дивизии останаха на укрепенитѣ си позиции, и само дѣснофланговата група на 14-а дивизия атакува и отблъсна австроунгарцитѣ при Топлица на р. Мурешъ. Бързото оттегляне на слабитѣ части отъ 61-а дивизия започна да безпокои австроунгарската VII армия, и Главната квартира заповѣда на командира на 61-а дивизия да отстоява всѣка педя отечествена земя.

На 7-и септемврий 14-а дивизия продължи настъплението си презъ Горни Мурешъ и зае позиция по двата брѣга на рѣката на около 12 клм. западно отъ Топлица, а лѣвата ѝ група стигна до С.-Миклъушъ. 7-а дивизия бѣ насочена въ три колони, на единъ фронтъ около 30 клм., да завладѣе Середа Чукулуй, на р. Олтъ, когато австроунгарцитѣ бѣха оставили въ града само една-две роти, бѣха се оттеглили по височинитѣ западно отъ рѣката и бѣха разрушили мостоветѣ. Поради разпокъсанитѣ действия на колонитѣ, градътъ бѣ завладѣнъ на 8-и, като австроунгарската задна охрана нанесе чувствителни загуби на изолираната атакуваща колона. Въ това време 61-а дивизия бѣ подкрепена отъ 72-а дивизия, която пристигна въ Лехинца, и отъ 1-а хусарска ландщурмова бригада, която запуши долината на М. Търнава. По този начинъ на 7-и септемврий вечерьта австроунгарцитѣ заèмаха линията Местерхаза — Лъпушна — височинитѣ западно Середа Чукулуй. Очакваха да пристигнатъ още 39-а хонведска дивизия — въ района Регенъ, германската 89-а дивизия — въ Търгу Мурешъ и 37-а хонведска дивизия — югозападно отъ Бистрица.

На 8-и и 9-и септемврий Северната армия съвсемъ незначително настъпи. 2-а конна дивизия изнесе разузнавателнитѣ си части до Кезди Васархели, а 8-а дивизия завърши съсрѣдоточаването си около Путна.

На 10-и септемврий ромънскитѣ отдѣлни колони продължиха самостоятелно настъплението си на западъ, като отблъснаха леко отслабналитѣ

вече части на 61-а дивизия. Последната не можеше да предприеме нищо противъ тѣзи отдѣлни колони, защото отъ насоченитѣ подкрепления бѣ пристигнала само 1-а хусарска ландщурмова бригада. 8-а дивизия сполучи да се вмъкне между 14-а и 7-а дивизии, и тритѣ дивизии стигнаха до линията Местерхаза — Лъпушна — Льовете — Наги Бакзонъ. На 11-и септемврий Северната армия спрѣ настжпленията си поради Тутраканската катастрофа, защото бѣ получила заповѣдь за това отъ Главната квартира още на 8-и (едновременно съ другитѣ две армии). Започна се систематично укрепяване на достигнатитѣ позиции и прегрупиране частитѣ, за да се формира малъкъ резервъ около С.-Миклъушъ. Едновременно съ това, укрепяваха още две тилни позиции: източно отъ горнитѣ течения на Мурешъ и Олтъ и на граничния гребенъ.

Спирането на ромънската Северна армия даде възможность на германския генералъ Моргенъ да организира отбраната съ пристигналитѣ подкрепления така: а) 71-а дивизия да прибере дѣснофланговата бригада отъ 61-а хонведска дивизия, и да спира настжплението на неприятеля отъ изтокъ и североизтокъ, като резервътъ въ този участъкъ търси благоприятенъ случай да контъратакува и пробие противниковата линия; останалитѣ части да подкрепятъ прикриващитѣ отряди, а въ случай на силенъ натискъ да отбраняватъ приготвенитѣ отпорано позиции по дветѣ рѣки Търнава; 89-а дивизия да се съсрѣдоточи въ Марошъ Васархели; Щабътъ на VI армейски корпусъ, който пристига на 16-и въ Теке, да поеме командуването на лѣвото крило на австроунгарската I армия.

На 12-и Ромънското главно командуване окончателно реши да премине къмъ отбрана и заповѣда да се скжси фронта и да се създаде потѣсна свръзка между армиитѣ, като II армия завладѣе линията Фъгарашъ—Хомородъ — Алмасъ; Северната армия да настжпи съ лѣвия си флангъ къмъ Льовете, а 2-а конна дивизия да завладѣе Секели Удвархели.

Командуващиятъ армията заповѣда на 15-и сàмо 7-а дивизия да настжпи, за да се приближи къмъ фланга на II армия. Дивизията срещна слаба съпротива и до вечерьта достигна Льовете. 2-а конна дивизия стигна до долината на р. Олтъ, задъ лѣвия флангъ на армията.

И така, Северната армия, която имаше най-благоприятни условия за бързо настжпление, пропустна благоприятния случай да завладѣе долината на Мурешъ. Съ бавното си настжпление, съ безполезното измѣстване 8-а дивизия отъ лѣвия флангъ къмъ центра и съ спирането си следъ Тутраканската катастрофа, тя даде възможность на Австроунгарското командуване да привлѣче достатъчно подкрепления къмъ лѣвото крило на своята I армия и да спре съвършено по-нататъшното нахлуване въ Трансилвания.

ГЛАВА II.

Дейность на III армия до започване войната съ Ромъния.

III армия споредъ общия планъ на войната.

Първоначаленъ съставъ на III армия. На 15-и септемврий командуващиятъ III армия обяви съ оперативна заповѣдь следния съставъ на армията (Приложение № 1 — Бойно разписание на армията):

Щабъ на армията и Тилово управление.

Войски: а) 4-а Преславска дивизия, б) 5-а Дунавска дивизия, в) 3-а конна бригада, г) 7-и коненъ полкъ, д) 2-и тежекъ артилерийски полкъ, е) 3-и гаубиченъ полкъ, ж) 3-а арм. колояздачна рота, з) 3-а арм. телеграфна рота, и) 3-о арм. радиотелеграфно отдѣление, к) 3-о арм. прожекторно отдѣление, л) 3-о арм. автомобилно отдѣление.

Укрепени пунктове: а) Гигенски гарнизонъ, б) Сомовитски гарнизонъ, в) Никополски гарнизонъ, г) Свищовски гарнизонъ, д) Русенски укрепенъ пунктъ, е) Разградски укрепенъ пунктъ, ж) Шуменски укрепенъ пунктъ, з) Варненски укрепенъ пунктъ, и) Бургасски гарнизонъ.

Гранични войски: 14-а, 15-а, 16-а, 17-а, и 18-а гранични дружини.

Армейски административни части и служби: а) 4-и етапенъ полкъ, б) 5-и етапенъ полкъ, в) 3-и арм. огнестреленъ паркъ (4-а и 5-а паркови колони), г) 3-и арм. тиленъ транспортъ (4-и и 5-и тилни транспорти), д) 3-а арм. хлѣбарска полурота, е) 3-а евакуационно-разпредѣлителна болница, ж) четири запасни болници (по две за дивизия), з) две етапни болници (по една за дивизия), и) шесть подкрепителни пункта (по три за дивизия), к) 3-а арм. ветеринарна лѣчебница, л) 3-и разходенъ санитаренъ складъ,

м) 3-а арм. подвижна артилер. работилница, н) 3-и арм. инженеренъ паркъ, о) шесть пѫтни участъка.

Задачата на армията. На 6-и септемврий 1915 год. отъ Щаба на армията бѣ изпратено Наставление до командуващия III армия за мобилизация и съсрѣдоточаване споредъ плана за война срещу Сърбия и Гърция. Споредъ това Наставление, на III армия се възлагаше задачата да прикрива Дунавската, Добруджанската и Черноморската граници на Царството.

По-късно, презъ периода на съсрѣдоточаването, началникътъ на Щ. Д. А. изпрати на командуващия армията следната Инструкция (отъ 21-и септемврий), въ която се поставяше задачата на тази армия:

„По оперативенъ планъ „Б—Г", война противъ Сърбия и Гърция, на III отдѣлна армия се възлага задачата да охранява Дунавската, Добруджанската и Черноморската граници, отъ Цибъръ до гр. Бургасъ, включително. Това се налага отъ резервираното политическо положение на Ромъния, въ което има много неопредѣлено и неизяснено.

При разрешаване въпроса за района и формата на съсрѣдоточаването на III отдѣлна армия имало се е предвидъ свойствата и особеното очертание на нашата граница, както и вѣроятнитѣ цели, които би си поставила ромънската армия, ако се ангажира въ една акция срещу насъ при евентуални усложнения на Балканитѣ.

Взависимость отъ това, идеята за съсрѣдоточаването на III отдѣлна армия се изрази въ раздѣляне силитѣ на армията на две групи:

1) Главна група (4-а Преславска дивизия, 1-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия и 3-а конна бригада) — ще има задача, преимуществено, да отбранява Добруджанската граница, като оперира на фронта Русе — Шуменъ.

2) Второстепенна група (2-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия — три пехотни полка — съ придадената къмъ нея артилерия и 7-и коненъ полкъ) — ще има задача да отбранява Дунава отъ р. Цибъръ до р. Янтра.

При проучване въпроса за характера на действията на III отдѣлна армия, ще трѣбва да се има предвидъ най-вѣроятната хипотеза, когато тази армия ще бѫде принудена да действува отбранително, докато се корегира общото стратегическо положение на нашата армия и докато се направи нуждната прегрупировка на силитѣ. За тази цель да се обърне внимание на оперативнитѣ посоки: Русе — Тутраканъ; Русе — Балъ Бунаръ; Разградъ — Балъ Бунаръ; Попово — Разградъ — Куртъ Бунаръ — Акъ Кадънларъ. На тѣзи оперативни посоки ще трѣбва да се избератъ и организиратъ подходящи позиции, на които да може да се задържи за по-продължително време настѫплението на неприятеля.

Взависимость отъ това, 1-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия може да се разположи въ района Червена Вода — Липникъ. Въ това

си положение тя, като преграждa оперативнитѣ посоки Русе — Тутраканъ и Русе — Балъ Бунаръ, прикрива Русе и желѣзо-пжтната линия Русе — Бѣла.

Въ района на действията на 4-а Преславска дивизия да се обърне сериозно внимание на позициитѣ: при Дущубакъ, височинитѣ северно отъ Разградъ и масива югозападно отъ Разградъ, който преграждa пжтя Разградъ — Попово. На града Разградъ не трѣбва да се гледа като на укрепенъ пунктъ, за което не е нуждно да му се назначава специаленъ гарнизонъ. Неговото значение се обуславя отъ позицията, която се намира северно отъ града, и поради обстоятелството, че около него ще действува 4-а Преславска дивизия. Предвидената въ бойното разписание на укрепенитѣ пунктове артилерия за Разградъ се предназначава за усилване позицията северно отъ града.

Назначението на второстепенната група, както се спомена, ще бжде да охранява Дунава отъ р. Цибъръ до р. Янтра. За тази цель бригадата да се разположи така:

Единъ пехотенъ полкъ, съ една-две полски батареи и единъ-два ескадрона, — около Бѣла Слатина.

Два пехотни полка, съ останалата артилерия и три ескадрона, — при Плѣвенъ.

На бригадния командиръ се подчиняватъ гарнизонитѣ въ укрепенитѣ пунктове по Дунава отъ р. Цибъръ до р. Янтра и граничнитѣ войски въ този участъкъ. Той ще трѣбва да обедини действията на тѣзи части, като опредѣли специалната задача на всѣки гарнизонъ. Въ това отношение той може да си послужи съ Инструкцията за командира на 9-и опълченски полкъ, изработена въ Щаба на III военно-инспекционна область по оперативния планъ „Б“.

Въ разпореждане на командира на 2-а бригада ще се оставятъ, при първа възможность, единъ или два влака на ж.-п. ст. Плѣвенъ за по-бързо пренасяне частитѣ къмъ Дунава или къмъ Добруджанската граница.

Охранението на Дунава отъ р. Янтра до Добруджанската граница да се възложи на началника на Русенския укрепенъ пунктъ.

Колкото се касае до характера на действията, считамъ за умѣстно да Ви препоржчамъ широката употрѣба на нощнитѣ действия съ по-голѣми части, тъй като ромънската армия разполага съ многочислена и доброкачествена артилерия, а ромънскиятъ войникъ е твърде впечатлителенъ и неспособенъ да понесе тежки морални изпитания.

На всички тѣзи указания трѣбва да се гледа като на една обща ориентировка по задачата на III отдѣлна армия, която ни най-малко не трѣбва да стѣснява Вашитѣ оперативни съображения и разпореждания. — По заповѣдь.“

Тъй поставената задача на III армия не бѣ измѣнена и следъ започване войната съ Сърбия. Въ директивата № 2, издадена отъ Щ. Д. А. на 29-и септемврий, задачата на III армия бѣ поставена така:

„III армия и 10-а Бѣломорска дивизия оставатъ на мѣста си и продължаватъ да изпълняватъ възложенитѣ имъ задачи.

На Гръцката и Ромънската граници да се пази пълна коректность и да се избѣгватъ всѣкакви предизвикателства."

Още въ периода на съсрѣдоточаването командуващиятъ III армия получи отъ Щ. Д. А. редъ разпореждания да се избѣгватъ всѣкакви враждебни действия спремо Ромъния, всѣкакви предизвикателства и гранични инциденти, като крайно нежелателни при тогавашнитѣ обстоятелства.

Той заповѣда да се предупредятъ всички чинове отъ граничната стража да бѫдатъ внимателни, предпазливи и да не предизвикватъ никакви инциденти. Ако такъвъ произлѣзе, началникътъ на участъка да се явява веднага на мѣстото, и на всѣка цена да урежда въпроса съ ромънскитѣ гранични власти. Чиноветѣ отъ граничната стража да не разговарятъ съ ромънитѣ по мобилизацията, съсрѣдоточаването и духа на армията.

На 16-и септемврий той заповѣда на командиритѣ на 4-а и 5-а дивизии да разпоредятъ, щото изпращанитѣ за поддържка на граничната стража части да си избератъ удобни позиции, които да укрепятъ. Освенъ това, да се вематъ следнитѣ мѣрки противъ брониранитѣ автомобили, съ каквито ромънитѣ разполагали: въ граничната зона да се барикадиратъ удобнитѣ за движение на автомобили пѫтища; на избрани мѣста да се прекопаятъ леко и да се натрупатъ камъни и други тежки предмети, които да могатъ да се отстранятъ, когато е необходимо да бѫде използуванъ пѫтьтъ; на закрити мѣста да се поставятъ засади, които да обстрелватъ барикадитѣ отъ близко разстояние, когато прислугата на брониранитѣ автомобили слѣзе, за да разчисти пѫтя. На избрани мѣста да се поставятъ и орѫдия за надлъжно обстрелване пѫтищата.

Най-после, като изучаваше Инструкцията отъ Щ. Д. А., командуващиятъ III армия схвана, че при поставяне задачата на армията, последната се предназначаваше за действия противъ Ромъния, а за действията съ други възможни противници, напр. откъмъ Черно море, нищо не бѣ казано. Като имаше предвидъ, че укрепенитѣ пунктове Варна и Бургасъ и, изобщо, Черноморскиятъ брѣгъ могатъ да бѫдатъ нападнати и отъ Русия, на 30-и септемврий той изпрати до началницитѣ на пунктоветѣ заповѣдь да се приготвятъ за действия противъ каквито и да било десантни войски. Това самоначинание бѣ веднага одобрено отъ Щ. Д. А.

Следъ като се завърши съсрѣдоточаването, командуващиятъ III армия, като имаше предвидъ получената отъ Щ. Д. А. задача,

изпрати на 24-и септемврий на подчиненитѣ си части инструкция за бѫдещитѣ действия, споредъ която:

1) Задачата на армията бѣ да охранява Дунавската, Добруджанската и Черноморската граници отъ р. Цибъръ до гр. Бургасъ.

2) За изпълнение тази задача частитѣ отъ армията се разпредѣляха така:

а) Генералъ Бърневъ (1/5-а бригада съ придаденитѣ ѝ части) да наблюдава и отбранява участъка отъ р. Дунавъ до пѫтя Русе—Ветово—Балъ Бунаръ — Тутраканъ, включително.

б) Генералъ Киселовъ (4-а дивизия съ придаденитѣ ѝ части, 3-а арм. колоездачна рота и 3-а конна бригада) да наблюдава и отбранява участъка отъ горния пѫть до пѫтя Ески Джумая — Ашиково — Акъ Кадънларъ — Силистра.

в) Полковникъ Радойковъ (2/5-а бригада — три пехотни полка, артилерия и 7-и коненъ полкъ) да наблюдава и отбранява Дунавския брѣгъ.

3) Додето се изясни стратегическото положение, III армия ще бѫде принудена да действува отбранително, затова да се обърне внимание на оперативнитѣ посоки: Русе — Тутраканъ, Русе — Балъ Бунаръ, Разградъ — Балъ Бунаръ, Попово — Разградъ — Кеманларъ — Акъ Кадънларъ, на които да се избератъ позиции за по-продължително задържане противника.

1/5-а бригада, отъ района Червена Вода — Липникъ, да прегражда посокитѣ Русе — Тутраканъ и Русе — Балъ Бунаръ и да прикрива Русе и желѣзния пѫть Русе — Бѣла. Да се изпратятъ поддържки на граничнитѣ войски на по-главнитѣ пѫтища. Да охранява Добруджанската граница предъ фронта, за което ѝ се придава 17-а гранична дружина.

4-а дивизия, отъ района Разградъ — Ески Джумая[1]) — Попово, да обърне особено внимание на позициитѣ при Дущубакъ, височинитѣ северно отъ Разградъ и масива северозападно отъ Разградъ. Да се изнесатъ части за поддържане граничнитѣ войски на по-главнитѣ посоки. Охраната на границата въ този районъ се възлага на началника на дивизията, за което му се подчиняватъ съответнитѣ части отъ 16-а и 17-а гранични дружини.

2/5-а бригада да се разположи съ единъ пехотенъ полкъ, две полски батареи и единъ ескадронъ около Бѣла Слатина, два пехотни полка, останалата артилерия и три ескадрона — около гр. Плѣвенъ. На командира на бригадата се подчиняватъ укрепенитѣ пунктове отъ р. Цибъръ до до р. Янтра (Рахово, Гигенъ, Сомовитъ, Никополъ, Свищовъ) и 18-а и 19-а гранични дружини въ сѫщия участъкъ. Той да обедини действията на подчиненитѣ му войски и да опредѣли задачитѣ на всѣки гирнизонъ. Щ. А. Д. ще постави въ негово разпореждане на ж.-п. ст. Плѣвенъ два влака, които да се употрѣбятъ за бързо пренасяне войски къмъ Дунава или къмъ Добруджанската граница.

[1]) гр. Търговище.

Началникътъ на Русенския укрепенъ пунктъ да охранява Дунава отъ р. Янтра до Добруджанската граница, и да му се подчинява съответна часть отъ 17-а гранична дружина въ този участъкъ.

Началницитѣ на Варненския и Бургасския укрепени пунктове да се грижатъ за охраната на Морския брѣгъ, за което имъ се подчиняватъ и съответнитѣ участъци отъ 14-а и 15-а гранични дружини.

4) Да се разузнава и устрои сигурна свръзка между войскитѣ.

5) Да се ускори укрепяването на Русе, Шуменъ и Варна, като се привлѣче на работа и мѣстното население. Тѣ ще служатъ и за опорни точки за обезпечаване фланговетѣ на 4-а и 5-а дивизии, които ще действуватъ на линията Шуменъ — Русе.

6) Укрепениятъ пунктъ Варна да се противопоставя на десантъ и да наблюдава и отбранява посокитѣ отъ Балчикъ и Добричъ, на които да изнесе авангарди.

7) Укрепениятъ пунктъ Шуменъ да наблюдава и отбранява посокитѣ отъ Добричъ и Силистра, на които да изнесе авангарди.

8) Укрепениятъ пунктъ Русе да се противопоставя на минаването презъ Дунава около града и да охранява лѣвия флангъ на 5-а дивизия.

9) Началникътъ на Тиловото управление въ армията да организира тила и етапнитѣ линии споредъ тази Инструкция и да вземе мѣрки за поправяне пѫтищата.

10) На частитѣ се препоржчваха следнитѣ тактически правила:

а) Нощни действия, за да се използува впечатлителностьта на ромънския войникъ.

б) Да се използува озлобението и презрението къмъ ромънската нация отъ 1913 год. противъ численото надмощие на ромънската армия.

в) Засада въ лесоветѣ.

г) Допускане конницата наблизо, и изненадване съ силенъ огънь.

д) Да не се открива артилерийски огънь по мощната ромънска артилерия, а да се дочаква тѣхната пехота.

е) Да се внушава страхъ у неприятеля чрезъ постоянното му безпокоене въ движение, на почивка и когато е въ бойно разположение.

ж) Да се маскиратъ войскитѣ противъ аеропланни наблюдения.

Тази Инструкция бѣ изпратена на командиритѣ на 4-а и 5-а дивизии. На началницитѣ на дунавскитѣ гарнизони бѣ изпратена заповѣдь, че се подчиняватъ на командира на 2/5-а бригада, отъ когото да очакватъ инструкции за предстоещата имъ дейность.

Когато 5-а дивизия бѣ смѣнена съ маршеви войски и изпратена въ Македония, командуващиятъ III армия не можа да схване необходимостьта да се употрѣбятъ часть отъ подчиненитѣ му войски, като общъ резервъ на действуващата армия. На 12-и октомврий той изпрати въ Щ. Д. А. следното донесение:

„Маршевитѣ дружини, по качеството на войницитѣ си, и, главно, поради липса на достатъчно облѣкло, снарежение (палатки и др.),

сж неспособни за действия въ полето, затова тѣзи дружини могатъ само да останатъ въ укрепенитѣ пунктове.

За да може отчасти да се замѣни 1/5-а бригада за охранение дадения й участъкъ отъ Добруджанската граница, ще разпоредя да се вематъ отъ Варненския укрепенъ пунктъ една и половина дружини отъ 48-и полкъ, които ще се придадатъ къмъ 4-а дивизия, и ще се събере цѣлиятъ 48-и полкъ. На така усилената 4-а дивизия ще възложа охранението и отбраната на една малка часть отъ участъка, който досега заемаше 1/5-а бригада.

Да се заеме съ 4-а дивизия цѣлия участъкъ на 1/5-а бригада, считамъ невъзможно, безъ рискъ да се отслаби чувствително ефикасната отбрана на Централния участъкъ отъ Добруджанската граница. Следъ гореспоменатата корекция въ задачитѣ и разположението на 4-а дивизия, пакъ ще остане единъ участъкъ отъ Добруджанската граница, който, по необходимость, трѣбва да се заеме отъ маршевитѣ дружини на 5-а дивизия и то безъ артилерия. Намирамъ, че тѣзи дружини трудно ще се справятъ съ задачата, която, по необходимость ще имъ възложиме.

Колкото се касае до замѣняване на 2/5-а бригада (която охраняваше Дунава отъ Цибъръ до Янтра) съ маршевитѣ дружини (всичко осемь) и 5-о не с. с. артилер. отдѣление, намирамъ, че и тѣ трудно ще се справятъ съ възложената имъ задача, обаче замѣната оставямъ така, както е направена отъ Щ. Д. А., защото не намирамъ, че е възможно да направя нѣкаква корекция, предвидъ слабитѣ сили, съ които остава повѣрената ми армия.

Моля утвърждение на гореизложенитѣ ми съображения. Освенъ това, моля да ми се съобщи 5-а дивизия окончателно ли излиза отъ състава на армията, трѣбва ли да се изключи отъ армията, и къмъ коя армия се придава?“

Съображенията на командуващия III армия, споредъ правилата на командуването, не подлежеха на утвърдяване отъ Щ. Д. А. Той бѣше съвършено свободенъ да действува въ духа на дадената му задача. Щ. Д. А. схвана, че цельта на това донесение е повече да се иска усилване на армията, каквото не се налагаше отъ обстановката, затова на 16-и октомврий бѣ изпратенъ следниятъ отговоръ до командуващия III армия:

„Други войски нѣма да получите. Що се касае до начина на употрѣбяването имъ, това е Ваше право и зависи отъ начина на действията.“

На следния день бѣ телеграфирано, че 5-а Дунавска дивизия влиза въ състава на II армия. На 22-и октомврий, като имаше предвидъ окончателното излизане на 5-а дивизия отъ състава на армията, командуващиятъ армията изпрати на подчиненитѣ си части следното Допълнение къмъ Инструкцията отъ 24-и септемврий.

„1) Задачата на армията остава сѫщата, указана въ Инструкцията отъ 24-и септемврий, като се включва и съображение за отбиване възможни русски десанти на Черноморския брѣгъ.

2) Главната група войски за отбрана на Добруджанската граница ще се състои само отъ 4-а Преславска дивизия съ придаденитѣ ѝ части, включително 3-а конна бригада. Задачата ѝ остава сѫщата. Районътъ на дивизията за наблюдение и отбрана остава сѫщия, но, предвидъ излизането на 1/5-а бригада, на началника на 4-а Преславска дивизия се възлага и наблюдението, и отбраната на посоката Тутраканъ — Балъ Бунаръ — Ветово — Писанецъ. За тази цель началникътъ на дивизията да си изработи съображения за фортификационнитѣ работи, за наблюдението и за евентуалното заемане за отбрана тази посока.

3) На Русенския укрепенъ пунктъ се възлага сѫщата задача, указана въ пунктъ „И“ точка „в“ отъ Инструкцията. Но, предвидъ излизането на 1/5-а бригада отъ състава на армията, на началника на Русенския укрепенъ пунктъ се възлага и наблюдението, и отбраната на участъка отъ р. Дунавъ до пѫтя Балъ Бунаръ — Тетово — Червена Вода — Русе. За тази цель началникътъ на Укрепения пунктъ да разпореди да се извадятъ поддържки на граничнитѣ войски на пѫтищата Русе — Тутраканъ и Русе — Червена Вода — Тетово — Балъ Бунаръ, като заематъ мѣстата на тѣзи, които бѣха извадени отъ 5-а Дунавска дивизия.

По тѣзи посоки ще се използуватъ отъ началника на Укрепения пунктъ избранитѣ и организирани отъ началника на 5-а Дунавска дивизия позиции за отбрана, като се разпореди да се довършатъ несвършенитѣ работи, включително и на избраната позиция при с. Самарджиево.

За маневриране въ полето и за прегражданe посокитѣ Русе — Тутраканъ и Русе — Балъ Бунаръ началникътъ на Укрепения пунктъ да извади часть отъ подвижния резервъ на Пункта (Маршевиятъ полкъ и запрегнатата полска артилерия) при Червена Вода — Липникъ, като за разквартируването на войницитѣ се използуватъ землянкитѣ, направени отъ 5-а дивизия, а въ краенъ случай — по квартири.

Началникътъ на Пункта да обърне внимание и на свръзката съ частитѣ отъ 4-а дивизия (пѫтьтъ Балъ Бунаръ — Ветово — Писанецъ), лѣвия флангъ на която ще обезпечава.

4) Задача на второстепенната (Плѣвенската) група, състоеща се отъ маршевитѣ полкове, 5-о не с. с. артилер. отдѣление и 7-и коненъ полкъ (спр. повѣрителна заповѣдь № 14) остава сѫщата, указана въ Инструкцията отъ 24-и септемврий н. г., т. е. отбрана на р. Дунавъ отъ р. Цибъръ до р. Янтра.

Началникътъ на войскитѣ и гарнизонитѣ отъ тази група ще разпореди да се изпрати при гр. Бѣла Слатина 6-и маршеви полкъ (две дружини), единъ ескадронъ отъ 7-и коненъ полкъ и една батарея отъ 5-о не с. с. артилер. отдѣление.

Касателно причината на действуване, специалнитѣ задачи на всѣки гарнизонъ и обединяване службата на частитѣ и гарнизонитѣ отъ тази

група, остава въ сила Инструкцията отъ 24-и септемврий, съобщена на началника на групата съ повѣрително предписание № 796 отъ 17-и того.

5) Всички останали пунктове отъ Инструкцията отъ 24-и септемврий, които не се измѣняватъ и допълнятъ настоящето, си оставатъ въ сила, и да се имать за ржководство и за въ бждеще."

Организиране на командуването. Споредъ възложената на III армия задача — да охранява и отбранява Рѣчната, Сухопжтната и Черноморската граници, въ състава ѝ влизаха твърде много части. Трѣбваше да се организира командуването на тѣзи части, за да се намали, по възможность, броя на единицитѣ, подчинени направо на командуващия армията, обаче веднага следъ мобилизацията това не можа да се постигне. Споредъ наставленията за командуващия армията и командира на 4-а дивизия, още на 6-и септемврий 3-а конна бригада бѣ придадена къмъ 4-а дивизия, която имаше да прегражда най-важната операционна посока Силистра — Разградъ, а 7-и коненъ полкъ бѣ придаденъ къмъ 2/5-а бригада.

Къмъ 4-а дивизия бѣ придадено и Нескорострелното отдѣление отъ 3-и гаубиченъ полкъ.

2-и тежъкъ артилерийски полкъ бѣ подчиненъ на началника на артилерията въ армията.

Независимо отъ това, граничнитѣ дружини бѣха подчинени на частитѣ, които се съсрѣдоточиха задъ тѣхъ:

а) Частитѣ отъ 17-а и 18-а гранични дружини (постове, застави, роти) отъ Гигенъ до р. Янтра, включително, бѣха подчинени на командира на 2/5-а бригада.

б) Другитѣ постове и застави отъ сжщитѣ дружини по р. Дунавъ до Добруджанската граница — на началника на Русенския укрепенъ пунктъ.

в) Частитѣ отъ 15-а, 16-а и 17-а гранични дружини, разположени на Добруджанската граница отъ р. Дунавъ до Черно море, — на командира на 4-а дивизия.

г) Частитѣ отъ 15-а гранична дружина, разположени на Черноморския брѣгъ, — на началника на Варненския укрепенъ пунктъ.

д) Частитѣ отъ 14-а гранична дружина, разположени на Черноморския брѣгъ, — на началника на Бургасския гарнизонъ.

Направо на командуващия армията останаха подчинени дванадесеть началника (на 4-а дивизия, на 5-а дивизия, на 2/5-а бригада, на гарнизонитѣ въ Гигенъ, Рахово, Сомовитъ,

Свищовъ, Разградъ, на укрепенитѣ пунктове Русе, Варна, Шуменъ, Бургасъ). Едно облекчение на положението би се постигнало, ако поне гарнизонитѣ на Гигенъ, Сомовитъ, Никополъ и Свищовъ, образувани отъ дружинитѣ на 9-и опълченски полкъ, бѣха подчинени на командира на сѫщия полкъ. Тъй като това не бѣ направено, командуващиятъ армията съ Инструкцията си отъ 24-септемврий ги подчини на командира на 2/5-а бригада, комуто бѣ възложена отбраната на Дунавската граница.

Ако се сметне, че гарнизонитѣ на разнитѣ пунктове на Дунава, въ Разградъ и Шуменъ сѫ мѣстни войски, все пакъ при бѫдещитѣ операции направо на командуващия армията оставаха подчинени шестима началника: на 4-а дивизия, на 5-а дивизия, на 2/5-а бригада, на Русенския, Варненския и Бургасския укрепени пунктове.

Това положение създаваше твърде много грижи на Щаба на III армия. Неудобството чувствуваше и Щабътъ на действуващата армия, затова на 12-и октомврий бѣ взето решение да бѫде формиранъ въ Плѣвенъ новъ дивизионенъ щабъ, който да обедини командуването на предназначенитѣ да отбраняватъ Дунавската граница войски. Формирана бѣ 12-а пех. дивизия, въ състава на която влѣзоха следнитѣ части:

1) Раховскиятъ гарнизонъ — 4/6-а опълченска дружина, 36-а опълченска дружина II призивъ, една 9-фунтова батарея (шесть орѫдия) и една 57-мм. куполна батарея (две орѫдия).

2) Гигенскиятъ гарнизонъ — 1/9-а опълченска дружина и една 8·7-см нескорострелна батарея (шесть орѫдия).

3) Сомовитскиятъ гарнизонъ — 2/9-а опълченска дружина и една 8·7-см. нескорострелна бататея (шесть орѫдия) и една 57-мм. куполна батарея (две орѫдия).

4) Никополскиятъ гарнизонъ — 3/9-а опълченска дружина, една 24-фунтова дълга батарея (две орѫдия), една 9-фунтова батарея (шесть орѫдия) и една 57-мм. куполна батарея (шесть орѫдия).

5) Маневрени войски — 2-а маршева бригада, въ съставъ 6-и маршеви полкъ (две дружини) — въ Бѣла Слатина, 8-и маршеви полкъ (две дружини) — въ Плѣвенъ, 9-и маршеви полкъ (четири дружини) — въ Плѣвенъ, 5-о не с. с. артилер. отдѣление — въ Плѣвенъ и 7-и коненъ полкъ въ Плѣвенъ.

Отъ Щаба на действуващата армия на новоформираната дивизия бѣ дадена задача да охранява р. Дунавъ между рѣкитѣ

Дибъръ и Янтра, като има предвидъ инструкциитѣ, които ще получи отъ командуващия III армия.

Тъй като назначаването командиръ на новоформираната 12-а дивизия можеше да закъснѣе, до неговото пристигане, Щ. Д. А. заповѣда командуването на частитѣ да обедини началникътъ на 9-а дивизионна область. Едновременно съ това, на сѫщия началникъ бѣха изпратени инструкциитѣ по изпълнението задачата, дадена дотогава отъ командуващия III армия.

На 27-и мартъ командуващиятъ III армия изпрати въ Щ. Д. А. следното донесение:

„Съ придаване 1-а дивизия и Видинския укрепенъ пунктъ, Щабътъ на повѣрената ми армия се сношава съ деветь инстанции: 1-а, 4-а, 12-а и 105-а дивизии, укрепенитѣ пунктове Бургасъ, Варна, Шуменъ, Русе и Видинъ, което е много затруднително. Моля, Щ. Д. А. да извади отъ мое подчинение Видинския укрепенъ пунктъ и 12-а сборна дивизия, които сѫ много отдалечени. По такъвъ начинъ да бѫдатъ подчинени на мене сѣмо войскитѣ на Черноморската и Сухопѫтната ромънска граница.“

Щ. Д. А. не се съгласи съ искането на командуващия армията, защото смѣташе, че всички войски отъ Северния фронтъ и Черноморското крайбрѣжие трѣбва да останатъ и занапредъ подчинени на единъ началникъ. За да се намалятъ инстанциитѣ, съ които командуващиятъ армията направо се сношава, нему бѣ разрешено да подчини нѣкои отъ укрепенитѣ пунктове на командиритѣ на близкитѣ дивизии. Отъ това разрешение той се възползува сѣмо да подчини Видинския укрепенъ пунктъ на командира на 12-а дивизия.

Друго неудобство, което произтичаше отъ организацията на командуването, бѣха произволнитѣ названия „укрепенъ пунктъ“ и „гарнизонъ“. Началницитѣ на укрепенитѣ пунктове и на гарнизонитѣ, особено тѣзи край Дунава, получаваха една и сѫща задача — да охраняватъ границата и да не позволяватъ на ромънитѣ да минатъ презъ рѣката. Въ инструкциитѣ еднакво се препоржчваше на всички да обърнатъ особено внимание за фортофикационно усилване на мѣстностьта.

Началницитѣ на „гарнизонитѣ“, естествено, започнаха да мислятъ, че нѣма никаква разлика между „укрепенъ пунктъ“ и „гарнизонъ“. Като вземаха обширни мѣрки за укрепяване предълги позиции срещу удобнитѣ за преминаване мѣста, тѣзи началници смѣтаха винаги, че силитѣ, съ които разполагатъ, сѫ недостатъчни, и се обръщаха къмъ Щаба на армията, съ молби

да бѫдатъ усилени тѣхнитѣ войски. Началницитѣ на гарнизонитѣ започнаха да наричатъ своитѣ гарнизони „укрепени пунктове“ (Гигенъ, Ломъ, Разградъ), и стана необходимо да имъ се напомня отъ Щаба на армията, че тѣ не сѫ „укрепени пунктове“, а само „открити гарнизони“. Независимо отъ това, началникътъ на Гигенския гарнизонъ, напримѣръ, и до края на май 1916 година продължаваше да го нарича „укрепенъ“ или „укрепителенъ“ пунктъ.

Такива недоразумения произлѣзоха въ началото и въ другитѣ „пунктове“ и „гарнизони“. Така, напримѣръ, споредъ Бойното разписание, приложено къмъ Плана на съсрѣдоточаването, въ Разградския гарнизонъ бѣ назначена само артилерия. Командуващиятъ III армия бѣ принуденъ да запита ще се смѣта ли Разградъ укрепенъ пунктъ и ще бѫде ли назначена пехота въ него. Отъ Щ. Д. А. се получи отговоръ, че този градъ нѣма да се организира като укрепенъ пунктъ, а назначената тамъ артилерия ще усили Разградската позиция.

Следъ като на 11-и октомврий съ заповѣдь по Щ. Д. А. бѣха означени като укрепени пунктове втора степень само градоветѣ София, Шуменъ, Варна, Видинъ и Бургасъ, командуващиятъ III армия пакъ запита какъвъ пунктъ трѣбва да се смѣта Русе. Отъ Щ. Д. А. се получи отговоръ, че Русе не е „укрепенъ пунктъ“, и че най-старшиятъ началникъ ще бѫде и началникъ на оставения тамъ „гарнизонъ“. Въпрѣки това категорично опредѣление, „Русенскиятъ гарнизонъ“ бѣ наричанъ „укрепенъ пунктъ“ до януарий 1916 год., когато бѣ преименуванъ въ укрепенъ пунктъ втора степень.

Презъ първитѣ дни следъ обявяване мобилизацията имаше и друга нередовность въ командуването, която произлизаше отъ стремлението на началницитѣ на Шуменския, Варненския и Бургасския укрепени пунктове да се обръщатъ до Щ. Д. А. за найдребни указания, макаръ да знаеха, че сѫ подчинени на командуващия III армия. Така напр., началникътъ на Шуменския укрепенъ пунктъ искаше указание отъ Щ. Д. А. за укрепяването, за пионери, за количеството храни, които трѣбва да се приготвятъ, за запазване въ тайна укрепителнитѣ работи; началникътъ на Бургасския укрепенъ пунктъ — за непристигналъ коненъ взводъ, за назначаване за старши адютантъ действуващъ офицеръ и т. н.; началникътъ на Варненския укрепенъ пунктъ — за пионери, телеграфисти, инструменти, инженерни материали и др. Следъ

нѣколкократно напомняне да се обръщатъ за всичко до Щаба на III армия, тѣзи нередовности въ командуването се оправиха.

Командуването на армията твърде много се затрудняваше отъ обстоятелството, че началницитѣ на укрепенитѣ пунктове не можàха изведнъжъ да схванатъ, че Щ. Д. А. при организиране плана на държавната отбрана е отдѣлилъ възможнитѣ сили за тази второстепенна задача, и всѣки началникъ трѣбва съ даденитѣ му сили да се стреми да я изпълни. Още отначалото тѣ бѣха погълнати отъ мѣстнитѣ интереси и, безъ огледъ на общото стратегическо положение, отрупваха Щ. Д. А. и Командуването на III армия съ искания да се усилятъ гарнизонитѣ. Щ. Д. А. смѣташе този въпросъ разрешенъ съ първоначалното разпредѣляне на войскитѣ и отговаряше винаги, че нѣма отде да бѫдатъ взети войски за увеличаване силата на гарнизонитѣ. Независимо отъ това, командуващиятъ III армия невинаги можа да устои противъ тѣзи неумѣстни искания, и често се обръщаше къмъ Щ. Д. А. съ ходатайство за усилване.

На 5-и ноември 1915 год. замѣстникътъ на инспектора на конницата заповѣда да бѫдатъ изпратени 55 конника отъ 10-и допълняващъ ескадронъ въ Радомиръ, за новоформираното Ремонтно конно депо на II армия. Началникътъ на Шуменския укрепенъ пунктъ отказа да изпълни тази заповѣдь, тъй като конницитѣ били необходими за Пункта. Той помоли командуващия III армия да се отмѣни това искане и „Допълняващиятъ ескадронъ при Пункта да не се счита часть, отъ която да може да се вематъ хора за попълване други части".

На 4-и ноември началникътъ на Бургасския укрепенъ пунктъ донесе на командуващия III армия, че въ тогавашния си съставъ (пехота, артилерия, минни заграждения) не ще може да противостои на голѣмъ десантъ въ обширния му районъ. Той молѣше да се усили Гарнизона „съ пехота, ако е възможно, но непремѣнно съ артилерия (крепостна и полска), прожектори, картечници, подводни и моторни лодки, минни заграждения, за да може да се разчита съ положителность на неговата бойна-готовность".

Командуващиятъ армията му съобщи, че е изпратилъ рапорта му съ ходатайство въ Щ. Д. А. Ако той разполага съ исканитѣ срѣдства, ще се дадатъ, но началникътъ на Пункта да вземе мѣрки съ разполагаемитѣ сили да изпълни назначението си. На 11-и ноември и отъ Щ. Д. А. се получи телеграма въ сѫщия смисълъ.

На 17-и августъ, когато командуващиятъ III армия разпореди да се върнатъ на ж.-п. ст. Разградъ дветѣ 15-см. гаубични батареи отъ 2-и тежъкъ артилерийски полкъ, началникътъ на Бургасския укрепенъ пунктъ молѝ да бѫде оставена тамъ една батарея, защото била необходима за отбраната на „Дракоса", а, ако това е невъзможно, да бѫде изпратена друга. Тази молба не бѣ уважена отъ Щаба на армията.

На 22-и юлий началникътъ на Видинския укрепенъ пунктъ молѝ да бѫде изпратена войскова часть да усили Гарнизона, за да може да бѫдатъ извършени фортификационнитѣ работи. Той молѣше още да му изпратятъ и пионерни офицери за рѫководители. На това искане бѣ отказано отъ Щаба на армията, защото нѣмаше отде да бѫдатъ взети такива. Въпрѣки това, на 15-и августъ сѫщиятъ началникъ повторно поиска да му изпратятъ пионерна часть за наводняване предъ укрепленията и за построяване изкуствени предпятствия. Независимо отъ това, той молѣше да бѫде увеличенъ Гарнизонътъ съ една „по-надеждна пехотна часть". Командуващиятъ III армия ходатайствува предъ Щ. Д. А., и получи разрешение да бѫдатъ подчинени на началника на Видинския укрепенъ пунктъ 3-а допълняваща дружина и Допълняващата батарея на Видинския тежъкъ артилерийски полкъ.

На 1-и августъ отъ Щаба на III армия наново бѣ повдигнатъ въпроса за усилване Русенския укрепенъ пунктъ поне съ още единъ опълченски или маршеви полкъ и едно полско скорострелно артилерийско отдѣление. Отъ Щ. Д. А. се получи на 10-и августъ отговоръ, че други части за усилване Пункта не може да се дадатъ.

Още на 30-и септемврий 1915 г. началникътъ на Шуменския укрепенъ пунктъ, генералъ Топаловъ, съ обширенъ рапортъ донесе на командуващия III армия, че дадената му задача не била по силитѣ на войскитѣ отъ Гарнизона: 4-и опълченски полкъ не билъ достатъченъ да заеме главната отбранителна линия, и не можелъ да изпрати авангарди; не разполагалъ съ полска артилерия и конница. Той молѣше да се усили Гарнизона „поне съ още единъ действуващъ полкъ и едно артилерийско отдѣление", като го сравняваше съ Варненския гарнизонъ, който билъ по-силенъ.

Командуващиятъ армията, отъ своя страна, ходатайствува въ Щ. Д. А. да бѫде усиленъ Укрепениятъ пунктъ съ 7-и маршеви полкъ и допълняващитѣ батареи на 4-а и 5-а артилер.

бригади отъ Шуменъ и Разградъ. За искания действуващъ полкъ отъ Щаба на армията бѣ съобщено на генералъ Топаловъ, че такъвъ не може да се даде, безъ да бѫде отслабенъ съставътъ на полската армия, а за сравнение съ Варна не трѣбва да става дума, защото Варненскиятъ гарнизонъ има да действува и противъ десанти.

На 9-и декемврий началникътъ на Ломския гарнизонъ донесе на началника на 12-а дивизия, че разполага само съ една опълченска рота, съ която не може да укрепява позицията, и че е необходимо да бѫде изпратенъ офицеръ отъ инженернитѣ войски. Командиръть на дивизията, намѣсто да вземе мѣрки да организира работата и да увеличи гарнизона, препрати рапорта до командуващия армията. Последниятъ се обърна къмъ Щ. Д. А., съ молба да бѫде увеличенъ Гарнизонътъ поне съ останалитѣ три роти отъ 4/6-а опълченска дружина, а, ако това е невъзможно, да му се разреши да го усили съ 34-а опълченска дружина. Преписката по този въпросъ се протака до 28-и декемврий, когато отъ Щ. Д. А. се получи въ Щаба на III армия отговоръ, че частитѣ сѫ напълно подчинени на командуващия армията, и той може винаги да прави нуждитѣ размѣствания.

Измѣнения въ Бойното разписание на III армия до августъ 1916 год.

Независимо отъ главната ѝ задача — да охранява границата съ Ромъния и Черноморския брѣгъ, III армия съставяше и общия резервъ на Главното командване, затова отъ нея изтегляха части, и ги изпращаха да усилватъ войскитѣ, които действуваха въ Македония. Съ нови формирания Щ. Д. А. се стремѣше да поддържа силата на тази армия, за да може да изпълни своята задача. Независимо отъ това, командуващиятъ армията размѣстваше подчиненитѣ му части споредъ обстановката. По този начинъ отъ октомврий 1915 година до августъ на следната година станаха следнитѣ измѣнения и размѣствания въ състава на тази армия:

1) Презъ октомврий 1915 година отъ състава на армията излѣзе цѣлата 5-а дивизия, заедно съ съответнитѣ части отъ армейскитѣ обози и учреждения. Отъ тази дивизия въ армията остана само 5-о не с. с. артилер. отдѣление. При това командиръть на 3/5-а бригада, който, заедно съ Щаба си, формира Командуването на Русенския укрепенъ пунктъ, още на 9-и октом-

врий пое командуването на своята бригада, а за началникъ на Укрепения пунктъ бѣ назначенъ полковникътъ о. з. Перикълъ Енчевъ.

Заедно съ 5-а дивизия, отъ състава на армията излѣзоха 5-и етапенъ полкъ, 1/4-а етапна дружина и 3-и военно-полицейски ескадронъ.

Къмъ Русенския укрепенъ пунктъ бѣ придаденъ 5-и маршеви полкъ (две дружини), усиленъ съ една дружина отъ 2-и маршеви полкъ. Къмъ Варненския укрепенъ пунктъ бѣха придадени една отдѣлна дружина отъ 4-и маршеви полкъ и две роти отъ 3-и маршеви полкъ; къмъ Шуменския укрепенъ пунктъ бѣ придадена една отдѣлна дружина отъ 4-и маршеви полкъ; въ Плѣвенската група влѣзоха: 9-и маршеви полкъ (четири дружини), 8-и маршеви полкъ (две дружини), 6-и маршеви полкъ (две дружини), 5-о не с. с. артилер. отдѣление и 7-и коненъ полкъ.

По заповѣдь отъ Щ. Д. А., отъ частитѣ на Плѣвенската група (6-и, 8-и и 9-и маршеви полкове) бѣ формирана 2-а маршева бригада, която, заедно съ гарнизонитѣ на Рахово, Гигенъ, Сомовитъ, Никополъ и Свищовъ, образува Сборна дивизия.

2) Презъ ноември 1915 година 4-и етапенъ полкъ, 1/3-а етапна, 1/4-а и 2/4-а запасни болници и 3-а арм. ветеринарна лѣчебница бѣха изпратени на Македонския фронтъ, а по-късно замина и 3-и разходенъ санитаренъ складъ.

Дветѣ роти отъ 3-и маршеви полкъ въ Варненския укрепенъ пунктъ бѣха събрани въ една рота, която бѣ придадена като 5-а рота къмъ дружината отъ 4-и маршеви полкъ.

Маршевитѣ роти на 5-и маршеви полкъ бѣха събрани въ една рота и придадени къмъ 3-и маршеви полкъ.

Къмъ Русенския укрепенъ пунктъ бѣха придадени временно една и половина дружини и две картечници отъ 48-и полкъ, една с. с. полска батарея отъ 4-а артилер. бригада и единъ 60-см. прожекторъ.

4-о не с. с. артилер. отдѣление излѣзе отъ състава на дивизията отъ сѫщата дата.

Къмъ Шуменския укрепенъ пунктъ бѣха придадени три 8·7-см. позиционни батареи.

8-и маршеви полкъ излѣзе отъ състава на армията.

Въ края на ноември 1915 год. армията имаше следния съставъ:

а) 4-а дивизия; б) германската 105-а дивизия; в) 12-а Сборна дивизия, на която бѣ подчиненъ и Гарнизонътъ на гр. Ломъ; г) 1-а маршева бригада (5-и опълченски и 5-и маршеви полкове), която състави Гарнизона на Русе; д) Укрепенитѣ пунктове Шуменъ, Варна, Бургасъ, Видинъ; като въ последния пунктъ влизаха 1/6-а и 2/6-а опълченски дружини, 3-а и 15-а опълченски роти II призивъ и седемь батареи (31 орждия) отъ Видинския тежъкъ артилер. полкъ; е) 3-а конна бригада (7-и и 10-и конни полкове) излѣзе отъ състава на армията, и бѣ смѣнена съ 1-а конна бригада (1-и и Гвардейскиятъ конни полкове), отъ която 1-и коненъ полкъ бѣ придаденъ къмъ 12-а Сборна дивизия, а Гвардейскиятъ — къмъ 4-а дивизия.

3) Презъ януарий 1916 година: а) дветѣ роти отъ 6-и маршеви полкъ въ Бѣла Слатина бѣха събрани въ една дружина.

б) 9-и маршеви полкъ, намѣсто четиридружиненъ, стана двудружиненъ.

в) 34-а опълченска дружина II призивъ влѣзе въ състава на 12-а Сборна дивизия.

г) 36-а опълченска дружина II призивъ, въ Рахово, се разформира, защото съставътъ ѝ бѣше много намалѣлъ.

д) Русенскиятъ гарнизонъ бѣ преименуванъ въ укрепенъ пунктъ втора степень, и къмъ него бѣ придадено едно балонно отдѣление.

4) Презъ февруарий 1916 година въ състава на Варненския укрепенъ пунктъ влѣзоха 209-о леко и 187-о срѣдно минохвъргачни отдѣления съ по две минохвъргачки; гарманската 629-а 15-см. брѣгова батарея, Германска хидропланна станция и четири хидроплана, два 90-а см. прожектора отъ 1-о прожекторно отдѣление.

Армейското прожекторно отдѣление (по единъ 90 и 60-см. прожектора) бѣ премѣстено отъ Шуменъ въ Бургасъ.

3-а арм. артилер. работилница бѣ премѣстена въ гр. Шуменъ.

5) Презъ мартъ и априлъ: а) 1-а дивизия (1-а и 2-а бригади, 1-а артилер. бригада, 1-и дивиз. ескадронъ и 1-а пионерна дружина) влѣзе въ състава на армията.

б) 48-и полкъ (една и половина дружини и една скорострелна батарея) излѣзе отъ състава на Русенския укрепенъ пунктъ, и се присъедини къмъ своята 4-а дивизия.

в) Половина дружина отъ 48-и полкъ излѣзе отъ състава на Варненския укрепенъ пунктъ, и се присъедини къмъ полка си.

г) 1/4-а маршева дружина излѣзе отъ състава на Шуменския укрепенъ пунктъ и влѣзе въ състава на Варненския.

д) 2-и тежъкъ артилер. полкъ бѣ придаденъ къмъ 4-а артилерийска бригада.

е) Къмъ армията пристигнаха: 3-а ветерин. лѣчебница, 1/1-а, 1/4-а и 2/4-а запасни болници, 2-и арм. разходенъ санитаренъ складъ и 1-и етапенъ полкъ.

6) Презъ май и юний 1916 година: а) германската 105-а дивизия излѣзе отъ състава на армията; само една дружина и две картечници отъ 21-и полкъ и 105-а тежка полска батарея останаха въ Варна.

б) Въ Бургасъ пристигна една германска 15-а д/50 батарея.

в) На 16-и юний отъ 2-и тежъкъ артилер. полкъ две 15-см. гаубични батереи бѣха премѣстени отъ Шуменъ въ Бургасъ.

г) Въ Моравската инспекционна область бѣха изпратени следнитѣ части отъ армията: 9-и маршеви полкъ (две дружини), 9-и опълченски полкъ (две дружини по три роти, взети отъ Никополъ — две, отъ Сомовитъ — една, отъ Гигенъ — две и отъ Орѣхово — една) и една дружина отъ 6-и опълченски полкъ (Видинъ).

д) 1-и, 2-и и 3-и пѫтни участъци на 1-а дивизия пристигнаха отъ Македония.

7) Презъ юлий: а) Къмъ 14-и артилер. полкъ бѣ придадено още едно скорострелно полско отдѣление отъ 22-и артилер. полкъ.

б) Формиранъ бѣ специаленъ „Дунавски отрядъ", въ съставъ: една дружина отъ германския 21-и полкъ съ две картечници и 105-а тежка полска с. с. гаубична батарея, които се премѣстиха отъ Варна въ Русе; германския 6-и улански полкъ (четири ескадрона); германския 7-и резерв. хусарски полкъ (два ескадрона); две германски планински картечни роти (всѣка по шесть картечници); германската 201-а полска батарея (четири орждия).

в) 12-а Сборна дивизия бѣ преустроена, и въ нея влѣзоха: 9-и опълченски полкъ (три дружини: 1-а — отъ тритѣ роти въ Сомовитъ, 2-а — отъ дветѣ роти въ Гигенъ и дветѣ въ Никополъ, 3-а — отъ четиритѣ роти въ Свищовъ и една картечна рота); 6-и маршеви полкъ (три дружини: 1-а — отъ дветѣ роти въ Рахово и дветѣ въ Бѣла Слатина, 2-а — отъ своитѣ роти и 3-а — отъ ротитѣ на 3/1-а опълченска дружина и една картечна рота); Сборенъ допълняващъ (11-и маршеви) полкъ (три дружини: 4-а, 17-а и 34-а допълняващи дружини и една картечна

рота); 1-и коненъ полкъ (четири ескадрона); 5-о не с. с. артилер. отдѣление (три батареи).

г) Ломскиятъ гарнизонъ излѣзе отъ състава на 12-а дивизия; подчиненъ бѣ на Видинския укрепенъ пунктъ, въ който влѣзе цѣлиятъ 6-и опълченски полкъ и артилерията въ Видинъ и Ломъ.

8) Презъ августъ: а) Въ състава на армията влѣзе 1-а конна дивизия: Лейбъ-гвардейскиятъ коненъ полкъ — четири ескадрона и единъ картеченъ ескадронъ; 1-и коненъ полкъ — четири ескадрона и единъ картеченъ ескадронъ; 2-и коненъ полкъ — четири ескадрона и единъ картеченъ ескадронъ; 6-и коненъ полкъ — четири ескадрона и единъ картеченъ ескадронъ; отъ 7-и коненъ полкъ — единъ картеченъ ескадронъ; отъ 10-и коненъ полкъ — единъ картеченъ ескадронъ; 1-а конна батарея — шесть скорострелни орждия; Колоездачна рота съ 81 колела и 1 моторъ; Радиотелеграфно отдѣление — една станция. Къмъ Конната дивизия бѣ придадена и 3-а арм. колоездачна рота.

б) Къмъ 12-а дивизия бѣ придаденъ 5-и коненъ полкъ — два ескадрона и единъ картеченъ ескандронъ.

в) 5/7-и пжтенъ участъкъ пристигна отъ Македония.

г) Германскиятъ дунавски отрядъ бѣ усиленъ съ германския 115-и опълченски полкъ, който се разположи съ едната си дружина въ Свищовъ и с. Драгомирово и съ по две роти — въ Никополъ и Сомовитъ. Артилерията въ Свищовъ, Никополъ и Сомовитъ бѣ подчинена на командиритѣ на германскитѣ дружини.

д) 3/6-а и 4/6-а опълченски дружини, отъ Видинския укрепенъ пунктъ, бѣха подчинени на началника на Моравската инспекционна область, а Ломскиятъ гарнизонъ — на командира на 12-а дивизия.

е) Въ състава на армията влѣзе 3/1-а бригада (41-и и 42-и полкове по три дружини и една картечна рота).

ж) Въ състава на армията влѣзе 6-а дивизия (2/6-а бригада — 35-и и 36-и полкове по четири дружини и по една картечна рота; 6-а артилер. бригада — 2-и артилер. полкъ — шесть батареи; 6-а пионерна дружина).

з) Оставената временно въ Шуменския укрепенъ пунктъ 15-см. д/30-а батарея отъ 2-и тежъкъ артилер. полкъ бѣ прибрана въ полка си (къмъ 4-а дивизия).

и) Къмъ 4-а дивизия бѣ придаденъ германскиятъ 6-и минохвъргаченъ батальонъ.

к) 2/1-а запасна болница пристигна на 10-и августъ.

л) Къмъ 3-и арм. телеграфенъ паркъ бѣ придадена една тежка радиотелеграфна станция.

м) Отъ Шуменския укрепенъ пунктъ бѣха прехвърлени въ Бургасския укрепенъ пунктъ 4-и опълченски полкъ и две нескорострелни полски батареи.

н) За усилване Гарнизона на Русе бѣха придадени 2-а и 5-а допълняващи дружини.

о) За усилване Гарнизона на Шуменъ бѣха придадени 7-а, 8-а, 19-а и 31-а допълняващи дружини.

п) Дветѣ 15-см. гаубични батареи излѣзоха отъ състава на Бургасския укрепенъ пунктъ, и се присъединиха къмъ 2-и тежъкъ артилер. полкъ.

Следъ толкова промѣни на състава на III армия, въ края на августъ тя имаше: 93¼ дружини, 34 картечни роти и ескадрона, 43 полски, 2 планински и 15 тежки батареи и 32¼ ескадрона (Приложения: № 2 — Бойно разписание и № 3 — Численъ съставъ на армията).

Повечето отъ частитѣ, които влизаха въ състава на армията, бѣха мѣстни войски, предназначени да отбраняватъ границата. Тѣзи войски можеха да маневриратъ само близо около участъцитѣ, които имъ бѣха дадени да отбраняватъ. Въ по-далечнитѣ маневрирания на армията тѣ не можеха да вематъ участие, затова въ предстоещитѣ операции на III армия командуващиятъ армията смѣташе да употрѣби само 1-а, 4-а, 6-а и Конната дивизии, въ бойния съставъ на които влизаха: 50½ дружини, 25 картечни роти и ескадрона, 23 ескадрона, 31 полски, 2 планински и 14 тежки батареи.

Отбраната на Черноморския брѣгъ.

(Картограф. приложение № 1).

Дейность на Варненския укрепенъ пунктъ до 14-и октомврий 1915 год.

Началникътъ на Укрепения пунктъ, генералъ Янковъ, заедно съ началницитѣ на частитѣ отъ Гарнизона, на 15-и септемврий започна да разузнава околната мѣстность, за да състави планъ за укрепяването и съображения за действия при десантъ. Разузнаването продължи до 23-и септемврий, следъ което бѣ съставенъ следниятъ планъ за действия и за укрепяването, изложенъ въ оперативна заповѣдь отъ 29-и септемврий:

1) Задачата на Варненския гарнизонъ е да организира гр. Варна, като укрепенъ пунктъ, за продължителна отбрана.

2) Командирътъ на Сборната бригада[1]) да изпрати два авангарда: дѣсенъ — две роти и две скорострелни полски орѫдия — въ Джаферли, за прегражданe посокитѣ отъ Балчикъ за Варна, и лѣвъ — една дружина и две скорострелни полски орѫдия — въ Дервентъ, за прегражданe посокитѣ отъ Добричъ за Варна. Задачата на тѣзи авангарди бѣше: ако ромънитѣ настѫпятъ, да приематъ частитѣ отъ 15-а гранична дружина, да отблъсватъ ромънскитѣ конни и пехотни разузнавателни части и да забавятъ ромънскитѣ колони, настѫпващи по тѣзи посоки.

3) Отбраната на Укрепения пунктъ се раздѣля на три фронта: Морски, Северенъ и Южeнъ. Северниятъ фронтъ се раздѣля на два сектора: Североизточeнъ — отъ морето до пѫтя Варна — Еникьой — Джевитли, изключително, и Северозападенъ — отъ горния пѫть до Девненското езеро.

4) Укрепяването на Североизточния секторъ се възлага на командира на 8-и пех. полкъ, съ една дружина отъ полка, две роти отъ 48-и полкъ и четири работнически команди отъ 8-и маршеви полкъ.

Укрепяването на Северозападния секторъ се възлага на командира на Сборната бригада, съ две роти отъ 48-полкъ, две дружини отъ 8-и пех. полкъ и шесть работнически команди отъ 8-и маршеви полкъ.

Укрепяването на Южния фронтъ, на линията Галата — Чешмата северно отъ чифл.Ески Чешме — височинитѣ източно отъ Звездица, се възлага на командира на 1/48-а дружина, съ две роти отъ 48-и полкъ и две работнически команди отъ 8-и маршеви полкъ.

При брѣговитѣ батареи да се приготвятъ окопи за пехотното прикритие, което, при нужда, ще имъ бѫде изпратено.

Изпратенитѣ напредъ авангарди да укрепятъ редъ последователни позиции, на които ще спиратъ противника, преди да се отдръпнатъ на главната отбранителна линия.

На всѣки началникъ на секторъ и фронтъ бѣ даденъ по единъ пионеренъ офицеръ.

5) На опредѣленитѣ при разузнаването мѣста да се построятъ опорни пунктове — групи пехотни окопи за половина до една рота — и да се приготвятъ закрития за батареитѣ и за картечницитѣ.

6) Началникътъ на инженернитѣ войски да даде технически указания по направата на фортификационнитѣ постройки, блиндажитѣ, изкуственитѣ препятствия.

Отъ мирно време за укрепяването на Варна нищо не бѣ направено, ако не се смѣта единствената постоянна брѣгова батарея. Щомъ България се намѣси въ Свѣтовната война, веднага изпъкна голѣмото значение на този Пунктъ, като обектъ на Русския флотъ, който, едновременно, можеше да бѫде поддър-

[1]) Така бѣ наречена 2/4-а бригада.

жанъ и по суша отъ Ромъния, ако последната се намѣси въ войната.

Като схващаха това значение на Варна, всички чинове се заловиха съ увлѣчение за фортификационнитѣ работи. Всички работѣха неуморно, като имаха предвидъ, че въ сѫщото време почти цѣлата българска армия водѣше упорити и успѣшни бойове въ Сърбия и Македония. Макаръ да нѣмаше достатъчно окопни сѣчива и материали, макаръ да нѣмаше добра организация на работницитѣ-турци, повикани въ 8-и маршеви полкъ, въ двуседмиченъ срокъ опорнитѣ пунктове бѣха почти готови, и очертаха сухопѫтната главна отбранителна линия на Укрепения пунктъ.

Началникътъ на Укрепения пунктъ остави Брѣговия участъкъ подъ началството на началника на Флота, който продължи започнатата още отначалото на Свѣтовната война подготовката на отбраната, която за Варна се заключаваше въ следното:

1) Презъ августъ 1914 година се започнаха приготовления за миниране Варненския заливъ. Тъй като нѣмаше специални заградители, за тази цель бѣха приспособени яхтата „Камчия“ и единъ отъ пристанищнитѣ шалани. На 8-и августъ се започна и на 10-и с. м. се завърши заграждането, по одобренъ отъ Щаба на армията планъ, съ 142 мини. Първоначалната цель на това заграждане бѣше да се попрѣчи на воюващитѣ съседи да нарушаватъ неутралитета на България.

2) Следъ като се намѣси България въ войната, артилерийската отбрана на брѣга бѣ организирана по следния начинъ:

Северенъ секторъ:

а) 24-см. д/45 брѣгова батарея (две орѫдия) — на подготвената отъ мирно време позиция въ мѣстностьта „Св. Никола“;

б) 10-см. д/50 брѣгова батарея (две орѫдия) — на подготвената отъ мирно време позиция въ мѣстностьта „Траката“; при сѫщата позиция бѣ поставенъ и единъ прожекторъ.

Южень секторъ:

а) 10-см. д/50 батарея (две орѫдия, снети отъ крейсера „Надежда“) — на позиция въ мѣстностьта „Галата“;

б) 65-мм. д/50 батарея (две орѫдия, снети отъ крейсера „Надежда“) — на позиция въ мѣстностьта „Галата“; при тази батарея бѣ поставенъ и единъ прожекторъ.

в) 76-мм. взводъ (две орѫдия) — на позиция при Карантината.

3) Подвижната отбрана бѣ организирана така:

а) Крейсерътъ „Надежда“ бѣ оставенъ въ Пристанището, като орѫдията му бѣха снети за усилване брѣговата артилерийска отбрана.

б) Шесттѣ миноносеца съставиха две групи: Първа група — „Дръзски“, „Храбри“, „Строги“ и Втора група — „Шумни“, „Смѣли“, „Летещи“.

в) Две плаващи минни батареи бѣха поставени на позиция при входа на Пристанището.

г) Импровизираниятъ миненъ заградитель „Камчия“, миниятъ плотъ „Войвода“ и боксираниятъ катеръ „Калиакра“ бѣха оставени въ Варненското пристанище. Тамъ бѣха и транспортнитѣ параходи „Варна“, „България“, „Царь Фердинандъ“, „Борисъ“, „Кирилъ“ и „София“.

д) Началникътъ на Флота намираше, че тѣзи срѣдства за отбрана сѫ съвсемъ недостатъчни, и нѣколко пѫти молѝ Щаба на дейстуващата армия да се усили отбраната на Варна и Бургасъ съ брѣгови батареи отъ по-голѣмъ калибъръ, подводници, водохвърчила и трални катери. За цельта бѣ отпустнатъ и 7,000,000 кредитъ, но, поради Свѣтовната война и прекѫсване съобщенията съ Западъ, тѣзи бойни срѣдства не можàха да бѫдатъ доставени.

На 17-и септемврий въ Варна пристигна германскиятъ фрегатенъ капитанъ Бусе, който, съ знанието на Щ. Д. А., ималъ задачи: 1) да организира отбраната на Варненския и Бургасския заливи и 2) да организира радиотелеграфна връзка съ Цариградъ.

Началникътъ на Българския флотъ, следъ като му даде необходимитѣ сведения за входоветѣ въ пристанищата и за условията, при които ще намѣрятъ убѣжище германскитѣ подводни лодки, поиска да бѫде изпратенъ въ Варна, временно поне, единъ хидропланъ отъ тѣзи въ Дарданелитѣ, а по-после да бѫде открита и една станция съ повече хидроплани за далечно разузнаване въ морето.

Той изложи нуждата отъ твърде много бойни срѣдства, за да се организира отбраната, на което капитанъ Бусе отговори, че самодвижещи се мини и такива за заграждането ще може да се получатъ отъ готовитѣ за Германската марина. Полковникъ Кирковъ му предаде сведения за най-необходимитѣ материали

(36 мини Уайтхедъ, 800 мини за заграждане, телефони за семафорнитѣ постове, две станции телеграфъ безъ жици за миноносцитѣ).

Щ. Д. А. одобри уговореното съ капитанъ Бусе, обаче заповѣда то да бѫде изпълнено само когато се получи заповѣдь.

На 18-и септемврий капитанъ Бусе замина за Цариградъ съ пристигналата за цельта подводна лодка. На тръгване той заяви, че адмиралъ Сушонъ би желалъ да бѫде посетенъ въ Цариградъ отъ български миноносци. Полковникъ Кирковъ донесе за това пожелание въ Щ. Д. А., съ мнение, че въ турскитѣ води, особено край Босфора, е вѣроятно да се срещне нѣкоя русска бойна единица, при което непремѣнно би произлѣзло стълкновение. Щ. Д. А. не разреши да се изпратятъ миноносци за това посещение.

На 28-и септемврий въ Варненското пристанище пристигна една германска подводна лодка, която свършила провизиитѣ, водата и маслото си. Отъ Щ. Д. А. бѣ заповѣдано на началника на Флота, ако е възможно, лодката да остане да охранява Варненското пристанище. Германскиятъ офицеръ за свръзка при Флота поиска разрешение отъ своя началникъ, въ Цариградъ, и лодката бѣ оставена.

На 5-и октомврий въ Варна пристигнаха придаденитѣ къмъ Българския флотъ две германски подводници (№ 17 и № 18), подъ командата на капитанъ-лейтенантъ Фирле.

4) За наблюдение морето въ района на Укрепения пунктъ бѣха организирани Семафоренъ постъ на „Галата“ и наблюдателни постове при 65-мм. батарея, при Евксиноградъ и при манастира „Св. Константинъ“.

5) За действие противъ десантитѣ бѣха изпратени по една рота отъ Портовата дружина при „Карантината“ и при брѣговата батарея на „Траката“.

Движението на неутрални параходи. — На 1-и октомврий Министерството на външнитѣ работи нотифицира предъ иностраннитѣ легации въ София, че черноморскитѣ пристанища сѫ минирани. Отъ Щ. Д. А. сѫщия день се получи следното нареждане за движението на параходитѣ:

1) Да се обяви на представителитѣ на параходнитѣ дружества за минирането.

2) Неутрални параходи могатъ да влизатъ въ Пристанището само отъ изгрѣвъ до залѣзъ на Слънцето по опредѣленъ редъ за въвеждане и извеждане.

3) Нощно време фароветѣ да се изгасяватъ.

За Варненското пристанище бѣ установенъ следния редъ: неутралнитѣ параходи да се спиратъ при р. Камчия, безъ да отиватъ по-насеверъ отъ паралела на Камчия и по-назападъ отъ меридиана 28° 10′ отъ Гринвичъ. Тамъ ще пристигне пилотъ отъ пристанището и ще преведе парахода презъ безопасната зона. Извеждането на параходитѣ ще става по сѫщия начинъ и по сѫщия пѫть.

Още на 1-и октомврий, едновременно съ започване военнитѣ действия противъ Сърбия, отъ Щ. Д. А. бѣ изпратена направо до началницитѣ на гарнизонитѣ и укрепенитѣ пунктове телеграма, съ която се уреждаше плаването въ българскитѣ води. На 12-и октомврий сѫщото нареждане бѣ изпратено и до всички пристанищни власти:

1) Да не се допускатъ въ пристанищата военни кораби на държави, съ които сѫ прекѫснати дипломатическитѣ сношения.

2) Да се допускатъ търговски параходи, които возятъ стоки за България или за транзитъ, допусканъ отъ компетентнитѣ за това власти.

3) Да се допускатъ да слизатъ само онѣзи пѫтници отъ неутралнитѣ държави, които ще продължатъ пѫтя си презъ България, при това да се пазятъ всички военни и административни наредби за контролъ и цензура.

4) Слизането на екипажитѣ и посещението на параходитѣ да се ограничи.

5) Товаренето и разтоварването да се извършва подъ строгъ контролъ и отъ довѣрени лица.

6) Да се следи да не се пренасятъ тайно съобщения и забранени предмети и да не се подаватъ сигнали.

7) Безжичнитѣ станции на параходитѣ да се запечатватъ.

8) По сѫщитѣ правила да се ржководятъ и параходитѣ, които потърсятъ прибѣжище отъ авария или морска стихия.

9) Фароветѣ да се изгасяватъ; да се провѣри по крайбрѣжието да нѣма безжични станции.

Дейность въ Бургасския укрепенъ пунктъ до 14-и октомврий 1915 година.

Началникътъ на Бургасския гарнизонъ, генералъ-майоръ Андреевъ, следъ като пристигна въ Бургасъ, изучи Инструкцията за действията на войскитѣ отъ III армия, издадена на 24-и септемврий. Макаръ въ нея да бѣ означено, че въ Бургасъ е оставенъ само гарнизонъ, той реши да го назове „укрепенъ пунктъ". Попосле той намѣри потвърждение на това си решение въ заповѣдьта по действуващата армия отъ 31-и октомврий, въ която сж изброени укрепенитѣ пунктове, и въ която Бургасъ е означенъ за второстепененъ укрепенъ пунктъ. Тъй като съ Инструкцията възлагаха на Гарнизона да охранява Черноморския брѣгъ и му подчиняваха 14-а гранична дружина, той опредѣли района на Укрепения пунктъ между рѣкитѣ Резвая и Чифте Дере.

За изпълнение тази задача, още при обявяването на мобилизацията началникътъ на Пункта разполагаше съ следнитѣ срѣдства:

1) Семафорни постове, устроени още отъ мирно време, при Василико, Созополъ и носъ Емине. За по-добро наблюдаване морето при мобилизацията бѣха поставени семафорни постове на островъ Св. Иванъ, Св. Никола, булевардъ „Бургасъ", при Анхиало и Месемврия.

2) Граничнитѣ постове на 14-а гранична дружина: №№ 25, 26, 27, 28, 29, 30 и 31 (на 2/14-а гранична рота), съ застави въ Еникьой и Ахтополъ; №№ 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41 и 42 (на 3/14-а гранична рота), съ застави въ Кюприя и Созополъ; №№ 43, 44, 45, 46, 47 и 48 (на 4/14-а гранична рота), съ застави въ Месемврия и Гьозекенъ; № 1 отъ 1/15-а гранична рота и заставата въ с. Абдикьой.

3) Пехотни части: 2-и опълченски полкъ (четири дружини), 3-и опълченски полкъ (четири дружини), 5-и маршеви полкъ (две дружини).

4) Артилерия: преди мобилизацията въ Пункта бѣха пристигнали 2-а 15-см. д/30 крепостна батарея (две орждия) отъ Софийския тежъкъ артилер. полкъ; 2-а 15-см. д/30 крепостна батарея (две орждия) отъ Шуменския тежъкъ артилер. полкъ; 1-и 7·5-см. не с. с. взводъ отъ 3-а батарея на Софийския тежъкъ артилер. полкъ; 3-о не с. с. отдѣление отъ 16-и артилер. полкъ, пристигнало въ Бургасъ на 20-и септемврий.

5) Минно заграждане: въ края на 1914 година бѣха поставени минни групи №№ 1 и 2 за заграждане входа въ Бургас-

ския заливъ отъ югъ. До мобилизацията, обаче, почти всички 18 мини се бѣха откѫснали или експлодирали, и затова може да се смѣта, че по това време не е имало минно заграждане.

Следъ основно разузнаване, съвмѣстно съ своя Щабъ и съ началницитѣ на частитѣ, началникътъ на Пункта реши най-напредъ да изпрати по една дружина въ Анхиало (4/3-а опълченска) и въ Свети Никола (3/2-а опълченска). По-после въ Анхиало бѣ изпратена още една дружина (1/3-а опълченска). Назначението на тѣзи дружини бѣше: съвмѣстно съ граничната стража, да прѣчатъ на неприятелски десантъ въ тѣзи пунктове, докато пристигнатъ главнитѣ сили отъ Бургасъ.

6) Движение на неутралнитѣ параходи. — Когато Българското правителство нотифицира предъ чуждитѣ държави, че сѫ минирани черноморскитѣ пристанища, за Бургасското пристанище бѣ опредѣленъ следния редъ за движение на неутралнитѣ параходи: Параходъ, който иска да влѣзе въ Пристанището, трѣбва да спре при острова Св. Иванъ, близо до Созополъ, по знакъ, подаденъ отъ Созополския семафоръ. Тамъ ще отива реморкьоръ отъ Пристанището, който ще провежда парахода по безопасната зона до Пристанището.

Началникътъ на Укрепения пунктъ предполагаше, че атака на Пункта отъ сухо е невѣроятна, и затова той бѣ решилъ да не укрепява кръгова позиция около Бургасъ, а да вземе мѣрки за отбиване десантитѣ въ района, който бѣ раздѣленъ на три участъка:

Северенъ участъкъ — три дружини, една полска и една крепостна батареи — да заеме и охранява брѣга отъ манастира Св. Власъ до височината 31·2.

Южен участъкъ — две дружини, една полска и една крепостна батареи — да заеме и охранява брѣга отъ носъ Фаросъ до носъ Айа Гадини.

Гарнизонъ на гр. Бургасъ — петь дружини и една полска батарея — да заеме и охранява брѣга отъ височината 31·2 до носъ Фаросъ и да служи за маневрени войски на района, въ разпореждането на началника на Укрепения пунктъ.

На 27-и ноември районътъ бѣ раздѣленъ на сектори, намѣсто на участъци, като войскитѣ бѣха наново разпредѣлени:

Северенъ секторъ — три дружини, десеть орждия и единъ пионеренъ взводъ — отъ Гьозекенъ до височината 31·2.

Централенъ секторъ — една и половина дружини, четири орѫдия и единъ пионеренъ взводъ — отъ височината 31·2 до носъ Фаросъ.

Южен секторъ — две и половина дружини, осемь орѫдия и два взвода рота пионери — отъ носъ Фаросъ до Турската граница.

Маневрени войски — две и четвърть дружини, шесть орѫдия и взводъ конница — въ разпореждане на началника на Укрепения пунктъ, съ Щабъ въ Бургасъ.

За подвижна отбрана Бургасъ не разполагаше съ никакви срѣдства. На 13-и октомврий вечерьта въ пристанището пристигна миноносецътъ „Шумни".

Началникътъ на Укрепения пунктъ организира укрепяването на избранитѣ позиции, като за цельта бѣха събрани и 200 души отъ мѣстното население. Първитѣ работи бѣха да бѫде устроена телефонна свръзка между разнитѣ пунктове и да бѫде поправенъ пѫтьтъ за Св. Никола.

Въ това положение се намираше Укрепениятъ пунктъ на 14-и октомврий, когато Русскиятъ черноморски флотъ бомбардира гр. Варна.

Началникътъ на Укрепения пунктъ, като узна, че Варна е бомбардиранъ, донесе въ Щаба на III армия, че градоветѣ Месемврия, Анхиало, Созополъ, Василико и Ахтополъ сѫ безъ защита противъ неприятелския въздушенъ и морски флотъ, и помоли да се разреши на населението да се изсели въ вѫтрешностьта на окрѫга. Командуващиятъ армията, обаче, намираше това изселване неумѣстно, защото то би повлияло на духà. Той заповѣда само да се препорѫчатъ на населението мѣрки за предпазване отъ бомбардиране отъ аероплани.

По поводъ запитване отъ Щаба на армията, Щ. Д. А. разреши по-после желаещитѣ отъ градоветѣ въ Варненския и Бургасския заливи да се преселятъ въ вѫтрешностьта.

За да не бѫдатъ използувани отъ неприятеля при десантъ разнитѣ лодки, гемии и мауни, които се намираха въ пристанищата, началникътъ на Пункта заповѣда гемиитѣ и маунитѣ да се прибератъ въ Бургасското пристанище, а лодкитѣ да се унищожатъ, щомъ бѫде забелязано, че неприятелтъ извършва десантъ. Независимо отъ това, съ отдѣлна наредба въ началото на октомврий бѣ уредено движението на корабитѣ и риболовството въ района. Началникътъ на Укрепения пунктъ мислѣше въ случай на нужда да запрети и едното, и другото.

Бомбардирането гр. Варна отъ Русския черноморски флотъ.

Докато частитѣ извършваха работата по укрепяването, началникътъ на Укрепения пунктъ съ своя Щабъ проучваше удобнитѣ мѣста за десантъ и начинитѣ за противодействие. Като резултатъ отъ тѣзи проучвания, бѣ заповѣдьта му отъ 12-и октомврий за противодействие на десантитѣ:

„а) Ако десантътъ бѫде извършенъ на северъ отъ Варна, да действуватъ пехотнитѣ и картечнитѣ части, разположени въ манастира Св. Константинъ и въ селата Кестричъ, Джаферли, Гол. Франга, Еникьой и Джевитли, Скорострелната батарея и Прожекторното отдѣление, разположени източно отъ Кестричъ, — всичко две дружини, две картечници, една скорострелна полска батарея и прожекторно отдѣление; началникъ на тѣзи войски — командирътъ на 8-и Приморски полкъ, подполковникъ Свѣщаровъ.

б) Ако десантътъ бѫде извършенъ на югъ отъ Варна, да действуватъ пехотнитѣ части, разположени въ Галата, и скорострелната полска батарея при Дервишъ Тепе — всичко три роти и една батарея; началникъ на тѣзи войски — командирътъ на усилената дружина отъ 48-и полкъ, майоръ Тодоровъ.

в) Маневриращи войски на Пункта — пехотнитѣ части, разположени въ Варна и Пашакьой, и батареитѣ (една скорострелна и една нескорострелна) — въ с. Гол. Франга — всичко една и три чѣтвърти дружини и две батареи; началникъ на маневриращитѣ войски — командирътъ на Сборната бригада, полковникъ Габаревъ.

г) За началникъ на артилерията въ маневриращитѣ войски назначавамъ командира на Скорострелното отдѣление отъ 5-и артилер. полкъ, подполковникъ Дочевъ. Въ негово подчинение ще влѣзе и артилерията отъ бойнитѣ части на северъ или на югъ отъ Варна, взависимость отъ това, кѫде ще бѫдатъ насочени маневриращитѣ войски.

д) Авангардната дружина, разположена въ Дервентъ, да остане на мѣстото си до второ разпореждане.

е) Флотътъ на Негово Величество да вземе най-живо участие за отбиване десанта, съобразно представенитѣ ми съ рапортъ № 5725 съображения.

ж) Началницитѣ на бойнитѣ участъци, на маневриращитѣ войски и на Флота да произвеждатъ съ повѣренитѣ имъ части нѣколко упражнения за отбиване десантъ, който би се произвелъ въ кой и да е отъ възможнитѣ за такава цель пунктове (южно отъ Галата, на Варненското пристанище, при двореца Евксиноградъ, при манастира „Св. Константинъ“, при носъ Калиакра и между последния и границата).

з) Въ случай на десантъ въ ромънска територия или въ наша, но вънъ отъ района на действие на Укрепения пунктъ, ще се дадатъ своевременно нуждитѣ разпореждания.

и) Началницитѣ на бойнитѣ участъци и на маневриращитѣ войски да организиратъ най-надеждна съобщителна свръзка между повѣре-

нитѣ имъ части и изпратенитѣ отъ тѣхъ по личното ми указание застави, която свръзка да допълва установената такава между тѣхъ и Щаба на Пункта."

За евентуални действия на Флота противъ десантъ въ района на Укрепения пунктъ началникътъ на Флота, полковникъ Кирковъ, въ споменатия въ горната заповѣдь рапортъ бѣ изложилъ следнитѣ свои съображения:

1) При демонстративно бомбандиране града неприятелтъ, вѣроятно, ще се държи вънъ отъ минното заграждане, на 10—12 клм. отъ батареитѣ. Въ такъвъ случай презъ деня ще действуватъ подводницитѣ, а огънь ще може да открие самo 24-см. батарея. Но тъй като тази батарея има малко снаряди, тя ще открие огънь, само ако неприятелтъ води бой за унищожение батареитѣ съ единици по-голѣми отъ контърминоносци, и то когато влѣзатъ въ района на нейната досегаемость. 10-см. и 65-мм. батареи ще откриятъ огънь, когато неприятелтъ започне да разчиства минното заграждане.

Ноще и въ мъгла миноносцитѣ ще атакуватъ. Тъй като иматъ само по две самодвижещи се мини, тѣ ще могатъ да произвеждатъ само по една атака.

2) Граничнитѣ и семафорнитѣ постове ще узнаятъ точно и заблаговременно мѣстото на десанта и броя на корабитѣ. Презъ деня подводницата ще атакува бойнитѣ единици, които закрилятъ десанта, или транспортитѣ съ войски. Презъ нощьта миноносцитѣ ще извършатъ минна атака.

3) Когато се започне десанта, миноносцитѣ ще поддържатъ съ артилерийски огънь фланга на войскитѣ откъмъ морето, докато неприятелтъ не разполага съ силна артилерия.

4) Флотътъ ще съдействува за бързо прехвърляне войскитѣ презъ Канала, за улесняване маневрирането отъ Южния секторъ на северъ и обратно.

Между това, още на 30-и септемврий, като предупреждаваше частитѣ, че ще започне войната срещу Сърбия, командуващиятъ III армия заповѣда: Гарнизонътъ на Варненския укрепенъ пунктъ да се приготви за противодействие на възможенъ десантъ, като презъ нощьта се гасятъ всички свѣтлини на брѣга.

Началникътъ на Укрепения пунктъ направи веднага съответнитѣ разпореждания, а на 10-и октомврий съ заповѣдь се обърна къмъ населението на града и околнитѣ села, като го подканяше да посрещне хладнокръвно възможното бомбардиране или десантъ, да не се подава на паника, за да може войската да изпълни по-добре своя дългъ. На гражданитѣ се препоржчваше:

1) Да си приготвятъ убѣжища въ избитѣ на здравитѣ кжщи.

Бомбардирането на гр. Варна на 14-и октомврий 1915 год.

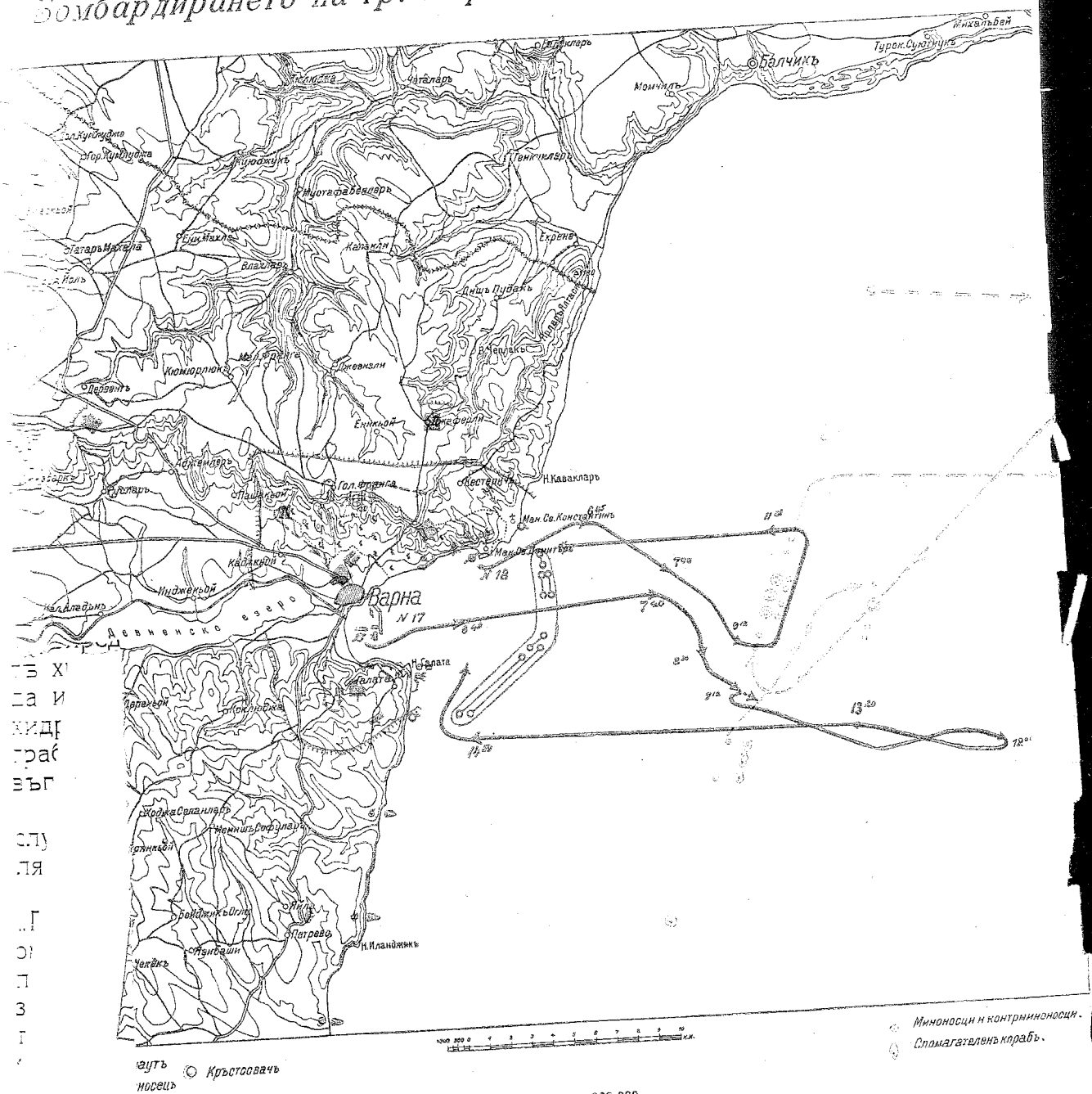

Къмъ 9 отъ томъ VIII на книгата „Българската армия въ Сѣта война 1915/18 год."

2) Въ кѫщитѣ да се приготви вода и пѣсъкъ за гасене пожаритѣ.

3) Щомъ започне бомбардирането, никой да не ходи изъ града. Ако е нощь, да се изгасятъ всички свѣтлини.

4) Да се прекратяватъ веднага всички писъци. Да не се разпространяватъ лъжливи слухове.

5) Всички цивилни лѣкари и фелдшери да се явятъ въ полицейскитѣ участъци съ чанти, въ които да иматъ необходимитѣ лѣкарства за успокояване и превръзка.

6) Полицейскитѣ органи да бѫдатъ на мѣстата си за запазване реда и предотвратяване кражбитѣ.

7) Които не изпълнятъ тѣзи нареждания, ще бѫдатъ сѫдени отъ Военно-полевия сѫдъ, който веднага ще бѫде открить.

На 14-и октомврий въ 6^{30} ч. пр. пл. единъ хидропланъ, който идѣше откъмъ морето и летѣше на височина по-голѣма отъ 2000 м., стигна надъ града, направи единъ кржгъ и се върна къмъ морето, дето се показваше Русскиятъ флотъ. Следъ малко пристигнаха други два хидроплана. Тъй като за пръвъ пѫть летѣха надъ града хидроплани, шумътъ имъ привлѣче вниманието на буднитѣ граждани и на войницитѣ. Всички се мѫчеха да опредѣлятъ дали тѣ сѫ свои или неприятелски, но, когато тѣ хвърлиха нѣколко бомби въ града и на Пристанището, безъ да избиратъ мѣстото, за всички стана ясно, че това сѫ русски хидроплани. Войницитѣ, които бѣха близо до квартиритѣ си, грабнаха пушкитѣ и на групи започнаха да стрелятъ по тѣхъ, въпрѣки голѣмата височината, на която летѣха.

Пушеченъ огънь по хидропланитѣ бѣ открить и отъ прислужницитѣ на 10-см. брѣгова батарея „Галата“, които изстреляха 166 патрона.

6/5-а с. с. батарея веднага бѣ стъкмена на позицията си при „Галата“, и, когато хидропланитѣ стигнаха този районъ, откри огънь по тѣхъ и успѣ да даде 13 изстрела. Шрапнелитѣ се пукаха около хидропланитѣ. Единиятъ отъ тѣхъ бѣ засегнатъ, защото по-после на мѣстото бѣ намѣрено парче отъ неговата перка. Като забелязаха пукането на шрапнелитѣ, хидропланитѣ се отправиха къмъ морето. Първиятъ хидропланъ на връщане забеляза покрай брѣга катера „Калиакра“, отиващъ по служба отъ брѣговата 24-см. батарея къмъ Пристанището, и пустна по него две бомби. Катерътъ спрѣ при Морскитѣ бани, и екипажътъ му слѣзе на брѣга, макаръ хидропланътъ да се отдалечаваше навѫтре въ морето.

Скоро вниманието на всички наблюдатели отъ семафорнитѣ постове бѣ привлѣчено отъ гѫстия димъ на морския хоризонтъ въ североизточна посока.

Още въ 6^{15} ч. пр. пл. началникътъ на Флота получи донесение отъ семафорния постъ „Галата“ и отъ наблюдателния постъ при „Св. Константинъ“, че сѫ забелязали ескадра въ североизточна посока. Следъ като изпрати донесение до началника на Укрепения пунктъ, той заповѣда да се действува споредъ предварително изработения планъ, т. е. подводницитѣ да атакуватъ Ескадрата, а брѣговитѣ батареи да откриятъ огънь по нея, щомъ влѣзе въ сферата на тѣхния огънь; миноносцитѣ да се разположатъ непосрѣдствено до стената на вълнолома и да не пушатъ, за да не издадатъ присѫтствието си. Въ 6^{40} ч. пр. пл. дветѣ подводници бѣха готови за действие, и тръгнаха отъ мѣстостоенето си въ пристанището срещу виждащия се вече Русски флотъ — едната презъ северния, а другата презъ южния проходъ на минното заграждане.

Въ 7^{40} ч. пр. пл. началникътъ на Флота получи донесение отъ семафорния постъ „Галата“, че Русскиятъ флотъ предъ Варна е въ съставъ: дреднаутътъ „Императрица Мария“; броненосцитѣ „Йоанъ Златоустъ“, „Евстафи“ и „Пантелеймонъ“; крейсеритѣ „Кагулъ“, Памятъ Меркурий“; осемь контърминоносеца типъ „Завидино“; три контърминоносеца типъ „Лейтенантъ Барановъ“; три други контърминоносеца и четири спомагателни кораба — всичко 24 морски единици.

Сѫщия съставъ на Русската ескадра констатира и командирътъ на 10-см. брѣгова батарея „Галата“, мичманъ I рангъ Вариклечковъ.

Командирътъ на 24-см. брѣгова батарея, поручикъ Фиковъ, можа да опредѣли между единицитѣ на Ескадрата корабаработилница „Кронщадтъ“ и четири транспортни кораба, единъ отъ които бѣ приспособенъ да носи хидроплани.

Русската ескадра продължаваше движението си: въ центра— броненосцитѣ, на фланговетѣ — крейсеритѣ и миноносцитѣ. Дреднаутътъ „Императрица Мария“ бѣ оставенъ назадъ, дори задъ спомагателнитѣ параходи, и изглеждаше, че не е въоръженъ. Като наближи брѣга, Ескадрата премина въ строй килватеръ и изпрати миноносци и трални кораби, които да провѣрятъ пѫтя ѝ и да го очистятъ отъ мини. Броненосцитѣ спустнаха предпазителнитѣ си мрежи противъ атака отъ подводници.

Тралнитѣ кораби продължаваха траленето. Ескадрата взе курсъ на северъ, следъ това измѣни курса си на югозападъ и зае позиция за стрелба: въ срѣдата — броненосцитѣ, а на фланговетѣ — крейсеритѣ и контърминоносцитѣ. Дреднаутътъ „Императрица Мария“ оставаше назадъ, придруженъ отъ контърминоносци.

Въ 9 часа пр. пл. броненосцитѣ откриха огънь, насоченъ по Пристанището и по маяка на „Галата“, дето хидропланитѣ пуснаха нѣколко бомби. Изглеждаше, че назначението на тѣзи бомби е било да покажатъ целитѣ, които трѣбва да бѫдатъ обстреляни. Стреляха съ по четири 30·5 см. орѫдия. Даваха се редове отъ по 12 изстрела. Първитѣ изстрели попаднаха въ водата, но, следъ първата корекция, гранатитѣ започнаха да попадатъ около фара и по фалшивата брѣгова батарея при него.

Следъ тридесетия изстрелъ, огъньтъ бѣ насоченъ по Флотскитѣ казарми, по Пристанището и по кварталитѣ около него.

Въ 9^{45} часа Ескадрата прекрати бомбардирането, като изстреля 150—200 гранати.

Докато траѣ бомбардирането, Ескадрата се движеше бавно. Брѣговитѣ батареи не откриха огънь, защото тя нито за моментъ не се приближи на разстояние, досегаемо отъ тѣхнитѣ орѫдия. Споредъ измѣрването съ далекомѣра на 24-см. брѣгова батарея, тя е била най-близко до батареята на 15 клм. въ 8^{45} часа.

Въ това време дветѣ подводници, излѣзли отъ Пристанището, бързаха да настигнатъ Русския флотъ, за да го атакуватъ, споредъ предварително изработения планъ за действия при дневно нападение.

Бѣше ясно и безвѣтрено. Повърхностьта на морето бѣше гладка като огледало, поради което перископътъ трѣбваше да се показва надъ водата за малко време, за да не бѫде забелязанъ отъ неприятеля. Твърде силно мъртво вълнение затрудняваше движението подъ водата, като носътъ на лодката се забиваше надолу.

Подводницата № 18, подъ командата на мичманъ I рангъ фонъ Фройдъ, бѣше дежурна въ порта Евксиноградъ. Въ 6^{30} часа тя мина презъ северния проходъ на минното заграждане, потопи се, и въ пъленъ ходъ (четири мили) се насочи къмъ виденитѣ димове на хоризонта. Като излѣзе отъ минирания районъ, презъ перископа забеляза нѣколко единици отъ Ескадрата.

Въ 8 ч. бѣха забелязани ясно и разпознати два броненосеца типъ „Йоанъ Златоустъ“, единъ типъ „Пантелеймонъ“, съ спустнати предпазителни мрежи. Отъ дветѣ страни на голѣмитѣ параходи плаваха нѣколко контърминоносеца типъ „Бистрий“. Предъ тѣхъ — три голѣми парахода за търсене мини, последвани отъ нѣколко миноносеца. Надъ Ескадрата низко летѣше единъ хидропланъ.

Въ 8^{30} часа Ескадрата отъ югозападна посока се насочи въ североизточна. Подводницата бѣ насочена да атакува челния корабъ. Поради мъртвото вълнение, русскитѣ кораби, макаръ и да вървѣха съ скорость седемь-осемь мили, изминаха района на подводницата, и тя се подготви да атакува последния корабъ. Но, щомъ перископътъ се показа надъ водата, около него започнаха да попадатъ много снаряди. Лодката бѣ открита. Отъ Семафорния и Наблюдателнитѣ постове на брѣга се виждаше какъ почти всички параходи започнаха да стрелятъ около себе си, което показваше, че подводницата е открита отъ Русската ескадра. Въ 9^{13} ч. подводницата бѣ готова за изстрелъ, обаче въ това време и последниятъ параходъ измѣни посоката на движението си, и изстрелътъ стана невъзможенъ. Подводницата се потопи на 18 метра, а въ това време около нея се чуваше детонацията на много снаряди.

Подводницата № 17, подъ командата на мичманъ I рангъ Вернеръ, бѣше въ Пристанището, и се готвѣше да отиде въ Евксиноградъ да смѣни № 18. Въ 6^{05} ч. командантътъ забеляза димове на хоризонта. Той реши да не губи време за обикаляне презъ северния проходъ, а да мине подводно подъ минното заграждане. Въ 6^{30} ч. подводницата се потопи на 15 метра и въ пъленъ ходъ се насочи право срещу Русската ескадра. Въ 7^{40} часа тя бѣше на деветь мили отъ Ескадрата, но освѣтлението идѣше отъ изтокъ, и можеха да се забележатъ само силуетитѣ на отдѣлнитѣ параходи.

Въ 9^{10} часа подводницата бѣ отмината отъ тралнитѣ параходи, и мичманъ Вернеръ насочи атаката къмъ задния корабъ. Подводницата бѣ забелязана отъ руситѣ, които откриха силенъ огънь по нея. Следъ две минути тя даде изстрелъ, когато бѣше на 900 м. отъ избрания параходъ. Силна детонация бѣ чута въ подводницата. Брѣговитѣ наблюдатели видѣха взрива въ носа на единъ отъ голѣмитѣ параходи, но резултата отъ този взривъ не можа да бжде опредѣленъ. Веднага следъ това подводницата се потопи на 20 метра. Щомъ престана обстрел-

ването, тя изплава на 9 метра, и, като видѣ, че Ескадрата отстжпва, насочи се къмъ „Императрица Мария".

Къмъ 11 часà димоветѣ отъ хоризонта изчезнаха, и подводницата изплава. Тя мина покрай оставенитѣ отъ Руската ескадра бюйоци и въ 16 часà влѣзе въ Варненското пристанище.

И тъй, Руската ескадра бѣ принудена да отстжпи, безъ да изпълни докрай възложенитѣ ѝ задачи, благодарение бързата и смѣла атака на дветѣ подводници.

Тъй като съ обявяването на войната бѣ пропустнато да се обяви обсадно положение, началникътъ на Укрепения пунктъ издаде следната заповѣдь, съ дата 13-и октомврий:

„Обявявамъ Укрепения пунктъ Варна въ обсадно положение, затова заповѣдвамъ:

1) Административнитѣ и полицейскитѣ власти да изгонятъ всички чужденци отъ неприятелскитѣ намъ държави, а сжщо и подозрителнитѣ въ шпионство на чужди държави и опасни за насъ личности.

2) Да започнатъ да се евакуиратъ въ вжтрешностьта на Царството старцитѣ, женитѣ, децата и болнитѣ отъ Болницата.

3) Административнитѣ и полицейскитѣ власти да наблюдаватъ да не се изнасятъ отъ Варна впрѣгатнитѣ и товарни животни, добитъкъ, разни орждия, инструменти и материали, които могатъ да бждатъ потрѣбни на войската, а сжщо никакъвъ превързоченъ материалъ, медикаменти, дезинфекционни срѣдства и всички видове хранителни припаси.

4) Не се позволява на никой лѣкарь, фелдшеръ, инженеръ, аптекарь, механикъ, сждия, телеграфистъ, телефонистъ и др., а сжщо и всички занаятчии, способни на работа, да напускатъ града безъ мое лично разрешение."

При първото появяване на Руската ескадра на хоризонта не можеше да се опредѣли цельта на нейното идване, и началникътъ на Укрепения пунктъ, генералъ Янковъ, предположи, че може да направи десантъ, затова той заповѣда:

1) Началницитѣ на участъцитѣ да се приготвятъ да посрещнатъ десантъ, споредъ по-раншнитѣ заповѣди.

2) 6/5-а с. с. полска батарея, находяща се въ Южния секторъ (на „Галата") да се премѣсти веднага на позиция при Морската градина, за да действува противъ десантъ въ самото Пристанище.

3) Командиръть на 2/5-о с. с. артилер. отдѣление да разпореди щото 6-дюймовата мортирна, 8·7-см. нескорострелна и 57-мм. куполна батареи да заематъ позиция между Ташъ табия и Кантона на шосето Варна — Балчикъ, за да могатъ да обстрелватъ височинитѣ около Кестричъ.

4) Командиръть на 1/15-а гранична рота да замине веднага за Яйла, да поеме командуването на изпратената тамъ по-рано полурота отъ 48-и полкъ и, заедно съ заставата и граничнитѣ постове № № 3,

4 и 5, да организира противодействие на десантъ въ участъка отъ устието на р. Камчия до постъ № 4.

5) Командиратъ на 8-и маршеви полкъ да се приготви да действува, като полкътъ влиза въ състава на Гарнизона.

5) Кметътъ на града да следи изпълнението на заповѣдьта за гражданитѣ въ случай на неприятелски действия.

Всички части, вдигнати по тревога, заеха бойнитѣ си мѣста, готови за действие противъ десантъ, ако такъвъ предприеме неприятелтъ.

Командиратъ на 1/15-а гранична рота, поручикъ Мирски, получи заповѣдь да замине за Яйла, когато се започна бомбардирането. Пѫтьтъ за Яйла минаваше презъ моста на Канала, покрай Флотскитѣ казарми, дето бѣ съсрѣдоточенъ огъньтъ на Русската ескадра. Поручикъ Мирски не се поколеба, и веднага тръгна, защото трѣбваше дълго да пѫтува, за да стигне на заповѣданото мѣсто. Той вървѣше всрѣдъ падащитѣ снаряди, и бѣ тежко раненъ. Подпоручикътъ отъ 8-и полкъ Вакъвчиевъ, който бѣше по служебна работа на Пристанището, видѣ падналия поручикъ Мирски, и, макаръ самъ да бѣ раненъ въ рѫката, спустна се къмъ него, вдигна го на гърбъ и го изнесе изъ най-силнообстрелваната зона, додето и самъ припадна.

Началникътъ на Укрепения пунктъ, като узна, че поручикъ Мирски е раненъ, и като не искаше да остане важния участъкъ при устието на р. Камчия безъ офицеръ, изпрати въ Яйла командира на 15-а гранична дружина.

Отъ начина на бомбардирането се виждаше вече, че руситѣ нѣматъ намѣрение да правятъ десантъ, защото тѣ не предприемаха нищо срещу минното заграждане — не обстрѣлваха батареитѣ, които го защитяваха, и не тралѣха минитѣ, освенъ около Ескадрата, затова всички пехотни части останаха на мѣстата си. Началникътъ на Укрепения пунктъ, обаче, заповѣда едно ново размѣстване, което се заключаваше въ следното:

1) 4/48-а рота отъ Салона при Галата бѣ премѣстена при Дервишъ табия, при батареята.

2) Скорострелната батарея отъ маневренитѣ войски, която бѣ разположена при Гол. Франга, бѣ премѣстена при Новитѣ гробища, на западната часть на града.

3) 1/48-а и 2/48-а роти отъ Пашакьой бѣха премѣстени въ Гол. Франга.

Най-после, при маневренитѣ войски — 2/8-а дружина, разположени при Пехотнитѣ казарми, се присъединиха две роти отъ

3-и маршеви и две роти отъ 6-и маршеви полкове, пристигнали сѫщия день отъ Ямболъ.

Отъ бомбардирането не бѣха нанесени голѣми материални повреди на Гарнизона и въ града. Нито въ една отъ фортификационнитѣ постройки не паднаха снаряди. Съборени и повредени бѣха нѣколко здания въ обстрелванитѣ квартали около Пристанището и Гарата. Изпочупиха си и всичкитѣ стъкла на кѫщитѣ, около които се пръскаха снаряди. Единъ снарядъ падна въ праздното хранилище за мини. На Желѣзопѫтната станция бѣ разнебитенъ единъ вагонъ.

Отъ Гарнизона бѣ раненъ тежко единъ офицеръ (поручикъ Мирски) и леко единъ офицеръ (подпоручикъ Вакъвчиевъ). Ранени бѣха сѫщо двама флотски и двама пехотни войника. Гражданитѣ не изпълниха нареждането на началника на Укрепления пунктъ — тѣ бѣха изкочили на улицитѣ, любопитни да видятъ хвърчилата, и грамадната Ескадра, затова много отъ тѣхъ пострадаха. Имаше 12 мѫже и жени убити и 15 ранени.

Началникътъ на Укрепления пунктъ изпрати веднага следъ бомбардирането донесение за приближавенето на Русската ескадра. Въ 9^{40} часа, като имаше предвидъ донесението, че е вѣроятно Ескадрата да направи десантъ северно или южно отъ Варна, генералъ Тошевъ поиска отъ Щ. Д. А. да се дадатъ въ негово разпореждане два влака на ж.-п. ст. Разградъ за евентуално превозване части къмъ Варна, и да му се разреши да употрѣби въ тази посока часть отъ 4-а дивизия, ако условията наложатъ това. Веднага той получи отговоръ, че влакове не може да бѫдатъ дадени, а съ войскитѣ той разполага, като напълно нему подчинени.

Усилване отбраната на Морския брѣгъ следъ бомбардирането.

Поправка въ съображенията за отбраната на Варненския заливъ. — Следъ бомбардирането, началникътъ на Укрепления пунктъ оставаше съ сѫщитѣ съображения по отбраната, които бѣха изложени въ заповѣдьта му № 6 (гл. стр. 111). Той поиска да бѫде увеличена силата на Гарнизона и да бѫдатъ изпратени аероплани за противодействие въ въздуха. Отъ Щ. Д. А. се получи отговоръ, че аероплани нѣма откѫде да се вематъ. Командуващиятъ III армия, обаче, намираше, че трѣбва да се направятъ известни измѣнения въ съображенията за действия, като се има предвидъ, че

най-вѣроятното мѣсто за десантъ е при устието на р. Камчия. На 15-и октомврий той изпрати на началника на Пункта следнитѣ указания:

„Мѣркитѣ, взети за евентуално действие съ повѣрения Ви Гарнизонъ и изложени въ оперативната Ви заповѣдь № 6, сѫ продиктувани отъ съображения съ огледъ само на сериозенъ противникъ отъ северъ. Въ тѣзи мѣрки не прозира съображение за отбиване русски десантъ въ околноститѣ на Варна, главно южно отъ града. Вие имате изнесени силни авангарди (съ втора линия поддържки) на северъ отъ града, а южно отъ града имате много по-слабъ авангардъ, а, главно, районътъ за наблюдение и охранение съ този авангардъ е твърде ограниченъ.

Обстановката въ настоещия моментъ изисква, Господинъ Генералъ, да направите известна корекция въ съображенията си. Едно нападение на Пункта по сухо откъмъ Ромъния, засега поне, е по-малко вѣроятно, отколкото единъ русски десантъ, споредъ както Вие ми донесохте вчера и днесъ. Ето защо трѣбва да обърнете повече внимание къмъ морето и, главно, къмъ онѣзи пунктове отъ брѣга на Варненската околность, дето е вѣроятенъ десантъ.

Намирамъ, че засега авангардитѣ Ви, изпратени въ Джаферли и Дервентъ, ще трѣбва да отслабите, като се обърнатъ тѣ сѣмо въ поддържки на граничната стража. За смѣтка на това, ще трѣбва да обърнете по-сериозно внимание на устието на р. Камчия, въ който пунктъ е възможенъ десантъ съ по-значителни сили. Въ съображенията си трѣбва да включите и мѣроприятия за отбиване десанта въ този пунктъ съ подвижния си резервъ.

Авангардътъ на Южния секторъ на Варна трѣбва да бѫде усиленъ, и да бѫдатъ извадени по-далечъ отъ устието на р. Камчия и по шосето за Бургасъ застави за наблюдение и за поддържане граничнитѣ постове тукъ. Свръзката на тѣзи застави съ Южния Ви авангардъ и съ подвижния Ви резервъ трѣбва да бѫде най-ефикасна. Конниятъ взводъ, който Ви изпращамъ, ще употрѣбите, главно, на този участъкъ.

Трѣбва да включите въ съображенията си и мѣроприятията за поправяне пѫтищата за евентуално прехвърляне подвижния Ви резервъ къмъ долината на р. Камчия, както и за приготвяне позиции за отбиване десанта въ този пунктъ. Трѣбва да предвидите и мѣрки за бързо пренасяне пехотнитѣ части къмъ тази долина съ колà и коне.

Изобщо, съобщаваме Ви, Господинъ Генералъ, че отбиването десантъ въ устието на р. Камчия влиза въ задачата на повѣрения Ви Гарнизонъ, за което разполагате съ достатъчно сили.

Не трѣбва да разчитате на подкрепления при този случай. Такива може да Ви бѫдатъ изпратени, само ако условията за десанта се усложнятъ, т. е., ако такъвъ бѫде произведенъ едновременно съ значителни сили, което обстоятелство е малко вѣроятно при неотслабно наблюдение за брѣга. Въ всѣки случай подкрепления не може да очаквате, ако Армията се ангажира въ борба на Сухопѫтната граница."

Началникътъ на Укрепения пунктъ измѣни съображенията си споредъ тѣзи указания. Отъ усиления Южен авангардъ бѣ

отдѣлена Яйленска група отъ шесть роти и една батарея, която веднага пристѫпи къмъ укрепяване противодесантни позиции при устието на р. Камчия.

Поддържане високъ духъ у войскитѣ. — Тъй като слуховетѣ за русски десантъ все още се носѣха, на 13-и ноември 1915 година командуващиятъ III армия изпрати следната заповѣдь до началника на Варненския укрепенъ пунктъ:

„Както Ви е известно, тѣзи дни се придава къмъ Армията една германска дивизия, пристигането на която силно заздравява нашето положение по цѣлия фронтъ. Отъ друга страна, слуховетѣ за русски десантъ все повече се увеличаватъ.

Ето защо, Господинъ Генералъ, явява се необходимостьта да вземете всички мѣрки да се разузнава въ вѫтрешностьта на Ромъния и да се поддържа напълно охранение и наблюдение и пълна бойна готовность на Гарнизона. Трѣбва да имате пълни съображения за начина на действията при разни евентуалности, като запознаете съ тѣхъ по-старшитѣ началници, за да се разработятъ подробноститѣ по изпълнението.

Отъ важно значение се явява високиятъ духъ и съзнанието на дълга къмъ Отечеството отъ чиноветѣ на Гарнизона — тѣ трѣбва да бѫдатъ вече фанатизирани въ високото чувство на патриотизъмъ и да бѫдатъ решени да умратъ на поста си, но да не допустнатъ неприятелтъ да стѫпи на наша земя.

Азъ зная, че въ това отношение Вие настоятелно работите, но все пакъ Ви напомнямъ по-често да се опитва пулса на частитѣ и да се влияе непрестанно, за да се поддържа добро патриотическо настроение и най-висока решителность.

Въ случай че въ Гарнизона има чинове, които съ своята апатия и съ недостатъчното си морално въздействие не спомагатъ за поддържане патриотическия духъ и дисциплината у тѣхнитѣ подчинени, ще поискате телеграфически тѣхното отстранение отъ Гарнизона.“

Смѣняване началника на Варненския укрепенъ пунктъ. — Отъ донесенията въ време на бомбардирането и отъ разпорежданията на началника на Пункта командуващиятъ III армия схващаше, че генералъ Сим. Янковъ е твърде суетливъ и недостатъчно спокоенъ и хладнокръвенъ. Следъ като бѣха използувани неговитѣ специални познания като военененъ инженеръ за укрепяване позициитѣ около Варна, командуващиятъ армията помоли той да бѫде смѣненъ отъ тази длъжность, като сѫщевременно посочваше да бѫде назначенъ на негово мѣсто началникътъ на Видинския укрепенъ пунктъ, генералъ Кантарджиевъ.

Това искане бѣ уважено отъ Щ. Д. А., но смѣняването бѣ извършено чакъ на 20-и априлъ 1916 година.

Усилване укрепенитѣ пунктове. — Бомбардирането на гр. Варна отъ Русския флотъ на 14-и октомврий показа, че укрепенитѣ пунктове само съ своитѣ слаби срѣдства не могатъ да отбраняватъ Морския брѣгъ. Варненскиятъ укрепенъ пунктъ разполагаше съ незначителна подвижна отбрана, а Бургасскиятъ — съвсемъ нѣмаше такава. Русскиятъ флотъ, съ малъкъ рискъ при Варна и съ почти никакъвъ при Бургасъ, можеше да се доближи до двата укрепени пункта, да ги бомбардира, да унищожи артилерията, която брани миннитѣ загражденія, както и загражденията, следъ което да извърши и десантъ, не само между двата укрепени пункта, но и въ тѣхнитѣ пристанища.

По отношение морската часть, опитътъ отъ 14-и октомврий показа, че е необходимо:

1) Да се изнесатъ по-далечъ и засилятъ миннитѣ загражденія въ Варненския и Бургасския заливи.

2) Да се засили артилерийската отбрана съ нови батареи отъ по-голѣмъ калибъръ и съ по-голѣма далекобойность.

3) Да има въ Варненския заливъ най-малко две дежурни подводници.

4) Да се построи хидропланна станция, за да могатъ чрезъ ежедневни разузнавания далече въ морето да бѫдатъ откривани предварително всички неприятелски действия, та да се предупреждаватъ частитѣ и да вематъ мѣрки за противодействие.

5) Отряди миноносци да разузнаватъ колкото е възможно по-далече въ морето, за да замѣнятъ въздушното разузнаване.

Населението въ Варна и въ градоветѣ около Бургасския заливъ бѣ много изплашено, и започва да се готви да напустне тѣзи градове. Отъ Щ. Д. А. бѣ разрешено на желаещитѣ да се премѣстятъ въ вѫтрешностьта на страната.

Усилване минното заграждане. — Още на 15-и октомврий приспособениятъ за хвърляне мини пристанищенъ катеръ „Варна“ вдигна деветь мини и, придруженъ отъ миноносеца „Смѣли“, постави една минна банка на около дванадесеть клм. отъ манастира Св. Константинъ въ югоизточна посока.

Въ сѫщото време миноносецътъ „Храбри“ изследва точно мѣстото, отдето стреля Русската ескадра, което бѣ означено съ оставенитѣ отъ нея вехи, за да бѫде минирано по-после.

Дветѣ подводници заеха очаквателно положение при носъ Калиакра, защото се очакваше на следния день Русскиятъ флотъ пакъ да предприеме действия срещу Варна.

На 17-и октомврий бѣха изпратени десеть мини за усилване минното заграждане въ Бургасъ.

Приготвениятъ запасъ отъ мини се изчерпа. Поржчанитѣ въ Германия мини не можаха да пристигнатъ навреме, затова бѣха потърсени такива отъ съюзницата Турция. На 27-и октомврий въ Варна пристигна турскиятъ миненъ заградитель „Иктибахъ“ съ петнадесеть мини, които бѣха поставени сжщия день на 18 клм. отъ носъ Галата въ югоизточна посока.

На 16-и ноември началникътъ на Флота донѣсе за разширението на минното заграждане, и отъ Щ. Д. А. бѣ изпратена въ Министерството на външнитѣ работи следната телеграма:

„Въ скоро време минното заграждане въ Варненския заливъ ще се изнесе далечъ навжтре въ морето, което ще бжде опасно за търговскитѣ кораби, особено за онѣзи, които отиватъ къмъ Балчикския и Каварненския заливи. По тази причина, моля още отсега да се съобщи на правителствата на неутралнитѣ държави (Ромъния) следното за мореплавателитѣ:

Българското царско правителство съобщава за знание на мореплавателитѣ отъ неутралнитѣ и приятелскитѣ намъ държави, че, поради силнитѣ вѣтрове, много мини, наши и чужди, сж намѣрени да плаватъ покрай Черноморскитѣ ни брѣгове недезактивирани — опасни, които отъ теченията и вѣтроветѣ се носятъ по цѣлото западно Черноморско крайбрѣжие, и го правятъ опасно за навигацията.

При това се известява, че нуждното упжтване за безопасното минаване на корабитѣ отъ съюзнитѣ намъ флоти своевременно ще бжде съобщено въ Цариградъ.“

Началникътъ на Флота, като смѣташе, че минното заграждане е още недостатъчно, заповѣда да бждатъ изловени всички откжснати свои и неприятелски мини, да се изпразднятъ и наново приготвятъ за спускане. Тази трудна и опасна работа бѣ извършена съ голѣмъ успѣхъ: нѣколко десетки изхвърлени отъ морето мини бѣха използувани за усилване минното заграждане, като на 3-и ноември бѣха изпратени и въ Бургасъ още десеть мини.

Едновременно съ това, приспособяваше се транспортниятъ параходъ „Борисъ“ за миненъ заградитель, за да може да бждатъ употрѣбени веднага очакванитѣ отъ Германия мини. Последнитѣ пристигнаха на 2-и януарий. На 13-и приспособениятъ параходъ „Борисъ“, натоваренъ съ 124 мини, охраняванъ отъ два хидроплана и миноносцитѣ „Шумни“, „Строги“ и „Смѣли“, излѣзе отъ Пристанището и хвърли най-далечнитѣ осемь банки. На 18-и януарий сжщиятъ параходъ, натоваренъ

съ сто мини и охраняванъ отъ миноносцитѣ „Шумни“ и „Строги“, замина за Бургасъ, дето на 19-и постави минитѣ въ четири банки.

Опознаване съ Съюзния флотъ. — На 25-и ноември началникътъ на Флота поиска разрешение отъ Щ. Д. А. да изпрати въ Цариградъ четири миноносеца, за да се запознаятъ българскитѣ моряци съ съюзницитѣ, да се упражнятъ въ разпознаване турскитѣ бойни единици, срещнати въ открито море, и да се подчертае съюзната солидарность. Той мислѣше да пѫтуватъ на отиване и връщане презъ нощьта, като престоятъ въ Цариградъ само единъ день. Отъ Щаба на действуващата армия бѣ отговорено, че засега това пѫтуване не бива да се предприеме.

По-после и германскиятъ морски аташе въ София повдигна този въпросъ предъ Министерството на войната, като добавяше, че Енверъ паша и адмиралъ Сумонъ отдавали голѣмо значение на посещението, и че то би допринесло твърде много за правилното подготвяне задружното действие на двата съюзни флота.

Главнокомандуващиятъ, макаръ да знаеше вече мнението на началника на Флота отъ неговото по-раншно искане, на 20-и декември му възложи да проучи наново този въпросъ. Полковникъ Кирковъ веднага му отговори, че за всичко е донесено по-рано; остава само да се получи разрешение. Такова, обаче, не последва.

Усилването минното заграждане въ Варна и Бургасъ продължи дори до започване военнитѣ действия срещу Ромъния. На 1-и августъ реморкьорътъ „Левски“ поставяше мини при Анхиало. Въ 18^{30} часа една мина експлодира, повреди слабо реморкьора и уби двама моряци отъ екипажа.

Хидроплани. — Веднага следъ бомбардирането, започна строежа на хангаръ за хидроплани. Очакваше се да пристигне една германска хидропланна станция. На 21-и декември хангарътъ бѣше готовъ, и на 10-и януарий 1916 година пристигна персоналътъ съ четири апарата. Въ първия благоприятенъ за летене день германцитѣ започнаха службата по далечното разузнаване въ морето.

Българска подводница. — На 23-и януарий началникътъ на Флота повдигна предъ Министерството на войната въпроса за купуване една подводна лодка отъ Германия, за да

се обезпечи по-добре отбраната на брѣга, и да има кѫде да се обучаватъ българскитѣ моряци като екипажъ за подводно плаване. Още щомъ дойдоха германскитѣ подводници въ Варненското пристанище, полковникъ Кирковъ назначи български моряци, които въ твърде кратко време се подготвиха за всички служби въ една подводна лодка.

Щ. Д. А. се съгласи да бѫде купена една подводна лодка, и Министерството влѣзе въ преговори съ Германското министерство на маринатa чрезъ германския воененъ аташе въ София. Последниятъ на 23-и мартъ съобщи, че Германското правителство, по принципъ, било съгласно да достави на Българския флотъ една подводна лодка, обаче превозването ѝ до Варна и сглобяването ѝ ще бѫде твърде трудно, затова Германското правителство предложи една отъ готовитѣ и действуващи лодки на Срѣдиземноморската дивизия, и то следъ като се избератъ и изпратятъ въ Германската работилница работници, които да изучатъ добре поправкитѣ въ механизмитѣ на подводницитѣ. Независимо отъ това, за по-голѣми поправки лодката трѣбвало да бѫде изпращана въ Цариградъ.

Поради това, Щ. Д. А. се отказа да закупува подводница, обаче, следъ личния докладъ отъ полковникъ Кирковъ, главнокомандуващиятъ се съгласи да бѫде доставена подводницата. Тържественото предаване и издигането на българския флагъ надъ нея стана на 25-и май.

Брѣгова артилерия. — За усилване артилерийската отбрана на брѣга се очакваше помощь отъ съюзницитѣ. Тази сложна материална часть се фабрикуваше мѫчно, а и германцитѣ не можеха да отдѣлятъ нищо отъ своята брѣгова отбрана. Тѣ изпратиха само две батареи, снети отъ завладѣната русска крепость Ковно.

Едната 15-см. д/45 батарея (две орѫдия) пристигна на 26-и февруарий 1916 година въ Варна, и бѣ поставена въ предварително приготвенитѣ гнѣзда въ мѣстностьта „Траката“. Когато тази батарея бѣ готова за стрелба, българската 10-см. д/50 батарея отъ това мѣсто бѣ премѣстена на „Галата“.

Другата 25-см. д/45 батарея (две орѫдия) пристигна на 2-и мартъ и веднага започна подготвянето позиция за нея на северъ отъ „Траката“. За сложната фортификационна работа, обаче, нѣмаше достатъчно цимент, и тази батарея бѣше готова за стрелба чакъ къмъ срѣдата на 1917 година.

Една 15-см. д/45 батарея отъ сѫщия типъ бѣ предназначена за Бургасъ. Тя пристигна тамъ чакъ на 18-и май 1916 година, и бѣ поставена на позиция въ мѣстностьта „Папоросъ".

Тежка и полска артилерия. — Щабътъ на действуващата армия, като имаше предвидъ, че брѣговитѣ укрепени пунктове сѫ изложени на атака отъ сухо при десанти, вземаше мѣрки за усилване тежката и полска артилерия въ тѣхъ.

Освенъ означенитѣ въ първоначалното бойно разписание, до края на августъ 1916 година въ тѣзи укрепени пунктове пристигнаха следнитѣ батареи:

а) Въ Варненския укрепенъ пунктъ:

На 1-и октомврий 1915 година — 2-а не с. с. полска батарея отъ Софийския тежъкъ артилер. полкъ (шесть орѫдия).

На 2-и октомврий 1915 година — 57-мм. куполенъ взводъ отъ Шуменския тежъкъ артилер. полкъ (две орѫдия).

На 7-и октомврий 1915 година — 6-дюймовъ мортиренъ взводъ отъ Видинския тежъкъ артилер. полкъ (две орѫдия).

На 26-и октомврий 1915 година — Сборна батарея отъ Софийския тежъкъ артилер. полкъ (три 12-см. д/25 орѫдия и четири 8·7 см. не с. с. орѫдия).

На 30-и ноемврий — 3-а 12-см. д/28 барарея отъ Видинския тежъкъ артилер. полкъ (четири орѫдия).

На 1-и януарий 1916 година — 1-а 8·7-см. не с. с. батарея отъ Софийския тежъкъ артилер. полкъ (шесть орѫдия).

На 2-и януарий 1916 година — германскитѣ 187-о срѣдно и 209-о леко минохвъргачни отдѣления.

На 15-и февруарий 1916 година — германската 629-а брѣгова 15-см. батарея (две орѫдия).

На 30-и априлъ — 7-о позиционно 8·7-см. нескорострелно отдѣление (осемнадесеть орѫдия).

б) Въ Бургасския укрепенъ пунктъ:

На 16-и октомврий 1915 година — единъ взводъ отъ 1-а 12-см. д/25 батарея отъ Софийския тежъкъ артилер. полкъ (две орѫдия).

На 20-и априлъ 1916 година — 15-см. гаубично отдѣление отъ Шуменския тежъкъ артилер. полкъ (две батареи — осемь орѫдия).

На 16-и августъ 1916 година — единъ взводъ отъ 4-а нескорострелна батарея отъ Софийския тежъкъ артилер. полкъ.

На 24-и августъ 1916 година — 3-а 8·7-см. нескорострелна батарея отъ Видинския тежъкъ артилер. полкъ (шесть орждия).

На 25-и августъ 1916 година 2-а 8·7-см. нескорострелна батарея отъ Видинския тежъкъ артилер. полкъ (шесть орждия).

Инженерни войски. — За ржководене започнатитѣ фортификационни постройки въ Бургасъ и Варна бѣха необходими повече пионери. Освенъ придаденитѣ къмъ тѣзи пунктове една пионерна полурота (Бургасъ) и единъ пионеренъ взводъ (Варна), на 15-и ноември 1915 година при Бургасския укрепенъ пунктъ бѣ формирана 3-а опълченска пионерна рота.

Въ укрепенитѣ пунктове отъ мирно време не сжществуваха никакви свръзки. Едновременно съ укрепяване позициитѣ, строеха се и телефонни линии, за обслужване на които въ всѣки пунктъ бѣха формирани свързочни части по щатоветѣ за телефонна команда на пехотенъ полкъ.

На 8-и февруарий къмъ Бургасския укрепенъ пунктъ бѣ придадено отъ 3-о прожекторно отдѣление единъ 60-см. и единъ 90-см. прожектора, поставени при Анхиало и „Св. Никола“.

Усилване съ картечници. — Къмъ срѣдата на май 1916 година въ Варненския укрепенъ пунктъ бѣха изпратени отъ Министерството на войната осемь картечници. Съ четири отъ тѣхъ бѣ усилена Картечната рота на 8-и полкъ, която стана съ осемь картечници. Отъ останалитѣ четири картечници бѣ формирана Картечна рота къмъ 4-и маршеви полкъ, която бѣ готова за действие на 23-и юний сжщата година.

Конница. — На 15-и ноември 1915 год. въ Бургасския укрепенъ пунктъ пристигна единъ взводъ отъ 4-и допълняващъ ескадронъ.

Народна милиция. — Началницитѣ на укрепенитѣ пунктове прибѣгваха до помощь отъ цивилното население за укрепяване позициитѣ. Тѣ потърсиха начинъ да увеличатъ слабитѣ си гарнизони и въ случай на военни действия, като използуватъ способнитѣ да носятъ оржжие граждани.

Въ Бургасъ бѣ съставена отъ тѣхъ народна милиция. Събрани бѣха 1813 души, които бѣха разпредѣлени на четири групи, и, въ случай на действие, по една група се придаваше на граничната стража, на Южния, на Централния и на Северния

сектори. Събирането и обучаването на милицията трѣбваше да става споредъ изработената въ Щаба на Пункта Инструкция.

Въ Варна, веднага следъ като бѣ обявена мобилизацията, започнаха да пристигатъ на голѣми групи запасни войници отъ поробена Добруджа, които минаваха тайно презъ границата. Така, на 18-и септемврий пристигнаха 250 души, на 20-и — около 100 души, на 22-и — около 100 души, а следъ това почти ежедневно се явяваха по-малки групи. Варненското гражданство се стичаше масово по улицитѣ да посрѣща тѣзи бодри българи, които бързаха да се явятъ въ България въ трудния моментъ, макаръ да бѣха откѫснати отъ нея, и да имъ бѣ наложено несправедливо друго отечество. Пристигналитѣ доброволци молѣха да бѫдатъ назначени на служба въ частитѣ, въ които воюваха презъ 1912/13 години.

Презъ лѣтото на 1916 година началникътъ на Укрепения пунктъ заповѣда да бѫде съставенъ Ученически легионъ отъ по-възрастнитѣ ученици въ града. Подъ рѫководството на началника на Щаба на Сборната бригада, подполковникъ Ат. Христовъ, единъ офицеръ и нѣколко подофицера отъ 8-и Приморски полкъ, 150 младежа се обучаваха по стрелба, службата на свръзкитѣ, отбраната и караулната служба. Предполагаше се въ случай на действия да имъ бѫдатъ възложени тѣзи служби.

Началникътъ на Укрепения пунктъ, като имаше предвидъ задачата на Гарнизона — да действува и противъ десанти, извършени на ромънска територия, намираше, че граничната стража предъ изпратенитѣ на северъ авангарди, въ случай на подобни действия, ще действува заедно съ тѣхъ, затова смѣташе, че тази стража трѣбваше да му бѫде подчинена, което бѣ пропустнато въ заповѣдитѣ и инструкциитѣ отъ командуващия III армия, и помоли да му се подчини. На 2-и ноемврий отъ Щаба на армията бѣ запълненъ този пропускъ, и на началника на Варненския укрепенъ пунктъ бѣха подчинени и постоветѣ, и заставитѣ отъ 15-а гранична дружина, отъ морето до Коркутъ.

Мѣрки противъ десантъ на ромънска територия. — На 13-и ноемврий командуващия III армия, като имаше предвидъ сведенията, че руситѣ се готвѣли да извършатъ десантъ около Балчикъ и Екрене, изпрати въ Щ. Д. А. донесение, че, ако ромънитѣ позволятъ десантъ на своя територия, въ интереса на държавната отбрана трѣбва Гарнизонътъ на Варненския укрепенъ пунктъ да форсира Ромънската граница, за да възпрепятствува

тежка десанти. Въ този случай подводницитѣ и миноносцитѣ трѣбва сѫщо да нарушатъ неприкосновеността на ромънскитѣ води. Тъй като това би предизвикало нежелателни политически усложнения, командуващиятъ армията молѣше да му бѫдатъ дадени указания по този въпросъ.

Главнокомандуващиятъ отговори съ следната телеграма:

„Преждевременно е още да се вземе окончателно решение за начина на нашитѣ действия въ такъвъ случай. Нашата задача засега е да действуваме на наша територия, а, ако руситѣ предприематъ десантъ на ромънска територия, ще има време да се вземе решение."

Независимо отъ този отговоръ, началникътъ на Варненския укрепенъ пунктъ разпореди миноносцитѣ да кръстосватъ по-често предъ Каварна и Балчикъ, а Подводната лодка да бѫде винаги готова да атакува стоварващитѣ параходи. Той поиска сѫщо да му бѫде изпратена конна часть и аероплани. Това му искане не бѣ удовлетворено.

Съображения за отбраната. — Началницитѣ на укрепенитѣ пунктове съ своитѣ щабове работѣха непрекѫснато върху организиране отбраната. Тѣхнитѣ оперативни съображения постепенно се оформяваха, и къмъ края на августъ 1916 година тѣ имаха твърде подробно разработени планове за евентуални действия, изложени въ паметни записки. Последнитѣ бѣха изпратени въ Щаба на III армия и въ Щ. Д. А. за одобрение.

Сѫщевременно, на основание тѣзи съображения, се работѣше по фортификационното усилване на позициитѣ, като бѣха привлѣчени гарнизонитѣ и една часть отъ населението.

Подготвяне маневрирането срещу десантъ на Черноморския брѣгъ.

Германската 105-а дивизия въ състава на III армия. — На 25-и ноември командуващиятъ армията получи отъ Щ. Д. А. заповѣдь, въ която се обясняваше новото прегрупиране на частитѣ въ армията предвидъ свършването на войната съ сърбитѣ и започването военнитѣ действия противъ англо-френцитѣ. Споредъ тази заповѣдь, въ състава на III армия влизатъ следнитѣ части:

4-а дивизия (три бригади), германската 105-а дивизия[1]), въ съставъ деветь дружини, седемь батареи и единъ ескадронъ,

[1]) Всѫщность 105-а дивизия пристигна въ съставъ: 21-и и 129-и пехотни полкове — шесть дружини, три полски, три гаубични и една тежка гаубична батареи, единъ ескадронъ, една пионерна рота и едно прожекторно отдѣление.

1-а маршева бригада — въ Русе, 12-а Сборна дивизия — около Плѣвенъ, и укрепенитѣ пунктове Видинъ, Шуменъ, Варна и Бургасъ.

На 30-и ноември командуващиятъ III армия съ оперативна заповѣдь по армията постави следната задача на германската 105-а дивизия:

„Германската 105-а дивизия съставя маневрени войски на армията. Нейната права задача засега е: да отбранява Черноморския брѣгъ и да отбива всички десанти около Варна и Бургасъ.

На началника на тази дивизия се подчиняватъ, сàмо въ оперативно отношение, началницитѣ на укрепенитѣ пунктове въ Варна и Бургасъ. Нему ще донасятъ споменатитѣ началници на укрепенитѣ пунктове всички сведения за положението на работитѣ по Морския брѣгъ, като въ Щаба на армията се изпраща копие отъ тѣзи донесения.

При изпълнение гореспоменатата задача, началникътъ на 105-а дивизия да се ржководи отъ Инструкцията, която, заедно съ настоещата заповѣдь, му се изпраща."

Инструкцията за отбиване десантитѣ при Варна и Бургасъ съдържаше следнитѣ указания:

1) На началника на дивизията се подчиняватъ началницитѣ на Варненския и Бургасския укрепени пунктове.

2) По-вѣроятенъ се смѣта десантъ около Варна, защото този пунктъ е по-близо до Русия, комуникационната линия е по-кжса и по-малко изложена на нападения, и, освенъ това, може да се използува евентуално и благосклонниятъ неутралитетъ на Ромъния. Десантътъ около Бургасъ е по малко вѣроятенъ, но възможенъ.

3) Най-възможнитѣ мѣста за десантъ сж: а) между Евксиноградъ и манастира „Св. Константинъ", южно отъ Галата и при устието на р. Камчия — около Варна; б) при Месемврия, при Созополъ, при Анхиало и при Василико — около Бургасъ. Най-лесно, обаче, би могълъ да се направи десантъ на ромънска територия (около Балчикъ и Каварна) съ съгласието на Ромъния, или като бжде нарушенъ нейниятъ неутралитетъ. Засега, безъ предварително разрешение отъ Щ. Д. А., не може да се форсира Ромънската граница, нито да се нарушава неприкосновеността на ромънскитѣ териториални води.

4) Да се изучатъ подробно пжтищата въ района на използуването имъ при десантъ около Варна, въ ромънска територия и около Бургасъ. За бързо съсрѣдоточаване въ важната посока дивизията ще разполага съ три влака на ж.-п. ст. Варна и съ четири — на ж.-п. ст. Шуменъ. За прехвърляне къмъ Бургасъ трѣбва да се изучатъ пжтищата: а) Айтосъ — Алма Дере — Боазъ Дере — Дискотня — чифл. Махле — Прача, съ разклоненията презъ Ново Село за Провадия и отъ Прача за Шуменъ; б) Карнобатъ — Мокренъ — Върбица — Шуменъ; в) Бургасъ — Баракли — Айваджикъ — Старо Орѣхово — Варна; г) желѣзниятъ пжть Варна — Шуменъ — Горна-Орѣховица — Стара Загора — Бургасъ.

5) Дивизията ще се базира на желѣзнитѣ пѫтища. Разходенъ магазинъ и огнестреленъ складъ ще се открияТъ въ Провадия. Евакуиране болнитѣ и раненитѣ ще става чрезъ Евакуационната болница въ Търново. Етапна линия: ж.-п. ст. Айтосъ — Алма Дере — Боазъ Дере — Дискотня — чифл. Махле — Прача — Ново Село — Провадия; Преденъ етапъ — Айтосъ; междинни — Дискотня и Прача; началенъ — Провадия.

Следъ като пристигнаха всичкитѣ части на германската 105-а дивизия, и споредъ дадената ѝ задача да отбива десанти на Черноморския брѣгъ, стана необходимо да се открие новата етапна линия Провадия — Прача — Дискотня — Айтосъ. 4-и и 5-и етапни полкове, обаче, по заповѣдь отъ Щ. Д. А., бѣха изпратени на Южния фронтъ. На 5-и декемврий командуващия III армия поиска да му бѫдатъ дадени поне една-две етапни дружини и часть отъ персонала на началника на Етапитѣ и транспортитѣ при Армейското тилово управление. Отъ Щ. Д. А. се получи отговоръ, че отъ фронта на Македония нищо не може да се вземе, затова командуващиятъ армията да си послужи съ срѣдствата, съ които разполага, като използува и срѣдствата на дивизионнитѣ области.

Презъ декемврий, следъ разузнаването отъ Тиловото управление на армията, тази етапна линия бѣ открита съ етапи точно споредъ Инструкцията.

Къмъ 8-и декемврий германската 105-а дивизия, командувана отъ генералъ-лейтенантъ Кревелъ, бѣ разположена окончателно въ района Шуменъ — Разградъ — Варна (Приложение № 4 — Численъ съставъ и разквартируването на германската 105-а дивизия къмъ 8-и XII. 1915 год.).

Влизането на Германската 105-а дивизия въ състава на III армия, особено следъ бомбардирането на Варна отъ Русския флотъ, се посрещна радостно отъ населението и отъ войската. Началницитѣ на гарнизонитѣ заработиха трѣскаво, за да приготвятъ квартири за съюзнитѣ войски и да организиратъ прехраната имъ. Първитѣ ешелони бѣха посрещнати най-тържествено въ Варна, Шуменъ и Разградъ.

Командуването на германската 105-а дивизия започна да изучава възложената му задача, изучи района на съсрѣдоточаването и по-важнитѣ пѫтища и организира бѫдещето маневриране по следния начинъ:

1) Щомъ се получатъ сигурни сведения за десантъ северно отъ Варна, всички части отъ дивизията се съсрѣдоточаватъ при Ясѫ Тепе, за да бѫдатъ готови да действуватъ презъ Козлуджа, Девня или Провадия.

2) При десантъ южно отъ Варна, 21-и полкъ ще се насочи презъ Петрово, а частитѣ отъ Шуменъ — презъ Провадия. Десантнитѣ войски ще се атакуватъ въ флангъ отъ цѣлата дивизия. Дивизията ще се събере съ походъ по обикновени пѫтища, а не по желѣзницата.

3) Дивизията ще бѫде затруднена въ първитѣ дни поради разположението на Гаубичното отдѣление въ Разградъ, което ще закъснѣе. Необходимо е сѫщо да не се отнема на дивизията тежката батарея, която е придадена на Варненския укрепенъ пунктъ.

4) За противодействие на десантъ, извършенъ на ромънска територия, дивизията ще се съсрѣдоточи пакъ въ Ясѫ Тепе, отдето ще действува противъ дѣсния флангъ на настѫпващитѣ десантни войски.

5) За противодействие на десантъ, извършенъ около Бургасъ, дивизията ще се съсрѣдоточи около Айтосъ.

На 19-и декемврий командуващиятъ армията одобри съображенията на Дивизионното командуване, съ следнитѣ поправки:

а) Въ случай на десантъ при Варна, 21-и полкъ да не се оттегля, за да се съедини съ другия полкъ отъ дивизията, а да действува заедно съ Гарнизона на Укрепения пунктъ.

б) Липсата на обози не бива да спъва маневрирането къмъ Бургасъ. Армейското командуване ще вземе грижата да се събере продоволственъ транспортъ отъ 320 кола.

в) За уреждане свръзкитѣ, дивизията да поиска отъ своето началство една полска телеграфна полурота.

Началникътъ на Варненския укрепенъ пунктъ, генералъ Янковъ, не можа да схване ясно назначението на 105-а дивизия като маневрени войски противъ десантитѣ. Той смѣташе, че квартируващиятъ въ Варна германски 21-и полкъ влиза вече въ състава на Гарнизона, и въ своитѣ оперативни съображения му даваше назначение като напълно нему подчинена часть. Съ това схващане не се съгласиха нито началникътъ на 105-а дивизия, нито командуващиятъ армията, поради което генералъ Янковъ трѣбваше да поправи своитѣ съображения за действия противъ неприятелски десантъ.

Презъ мартъ Германската главна квартира поиска да изтегли още една германска дивизия отъ Балканския фронтъ. Отъ Щаба на групата Макензенъ бѣ изказано мнение да се вземе 105-а дивизия. Генералъ Жековъ, обаче, намираше, че тази дивизия трѣбва да остане въ Североизточна България, и предложи да се изтегли една отъ германскитѣ дивизии на XI армия, като артилерията и картечницитѣ ѝ останатъ на мѣстата си, както бѣ предложено отъ Германската главна квартира.

Къмъ срѣдата на май Германската главна квартира наново започна преговори за премѣстване 105-а дивизия на Македонския

фронтъ. На 23-и май българскиятъ воененъ пълномощникъ при германската главна квартира съобщи, че оттамъ е заповѣдано на фелдмаршалъ Макензенъ да уреди съ Щ. Д. А. пренасянето на дивизията на Македонския фронтъ. Сжщия день и генералъ Фалкенхайнъ телеграфира до генералъ Жековъ:

„Следъ като Българското главно командуване дадé съгласието си да се премѣсти германската 105-а дивизия при Армейската група Макензенъ, Щабътъ на групата ще заповѣда нейното превозване въ съгласие съ Ваше Превъзходителство.

Съгласно желанието на Българското главно командуване и споредъ 4-а точка отъ „Военната конвенция между Германия, Австро-Унгария и България отъ 24-и VIII (6-и IX) 1915", въ Шуменъ (Варна) ще бжде оставенъ германски отрядъ отъ една дружина, две картечници и 105-а тежка батарея."

Щ. Д. А. веднага разпореди да се подготви превозването на дивизията до ж.-п. ст. Удово. Превозването започна на 1-и юний и завърши на 15-и юний.

Подготвяне маневрирането съ части отъ 1-а дивизия. — Само два деня следъ като стана известно излизането на германската 105-а дивизия отъ състава на III армия, командуващиятъ армията получи отъ Щ. Д. А. следното предупреждение:

„По разни сведения, руситѣ съсрѣдоточавали една армия въ Крим, предназначена да направи десантъ на българскитѣ брѣгове въ момента, когато антантнитѣ войски въ Македония щѣли да предприематъ офансивни действия противъ насъ. Вземете нуждитѣ мѣрки за приближаване резерви къмъ онѣзи пунктове отъ Черноморския ни брѣгъ, дето сж вѣроятни и възможни десанти, като обърнете и особено внимание на брѣговетѣ около устието на р. Камчия."

Генералъ Тошевъ реши да провѣри лично още веднажъ положението на отбраната на Морския брѣгъ, за което отиде на мѣстото въ Варна, а, като предварителенъ планъ на работата по противодействието на десантитѣ, представи въ Щ. Д. А. следнитѣ свои съображения:

1) Единъ десантъ на Черноморския брѣгъ би ималъ голѣмо морално значение за населението и за духа на войскитѣ отъ Македонския театъръ.

2) Гарнизонътъ на Бургасския укрепенъ пунктъ е недостатъченъ, и трѣбва да се увеличи поне съ единъ опълченски полкъ; ако Щ. Д. А. не разполага съ такъвъ, би могло да се изпрати 4-и опълченски полкъ отъ Шуменъ, ако Ромъния не измѣни своето досегашно поведение.

3) За отбиване десантъ, главно при устието на р. Камчия, ще бжде използувана една бригада отъ 1-а Софийска дивизия, едно ско-

рострелно артилерийско отдѣление и ескадронътъ дивизионна конница. Тази бригада ще изпрати две дружини, една батарея и взводъ конница при Келелеръ, за действия противъ десантъ южно отъ устието на р. Камчия и за свръзка между двата укрепени пункта. Останалитѣ сили на бригадата ще се разположатъ въ района Гебедже — Авренъ, за да действуватъ противъ десантъ северно и южно отъ Варна и да може въ случай на нужда да подкрепи и двѣтѣ дружини при Келелеръ.

4) Действията ще се развиятъ въ планинска мѣстность, обаче, следъ като бѣ отнето Планинското отдѣление отъ 14-и артилер. полкъ, армията остана безъ планинска артилерия, поради което е необходимо да се остави поне едната батарея отъ това отдѣление.

Генералъ Тошевъ молѣше да бѫдатъ одобрени тѣзи негови съображения, и на 1-и юлий той получи отъ Щ. Д. А. следния отговоръ:

„Размѣстването на частитѣ отъ повѣрената Ви армия, съ цель да се заеме едно положение, което да отговаря на нуждитѣ на времето, е Ваше право. Размѣстванията, обаче, да се съобщаватъ своевременно, за да бѫде Щ. Д. А. въ течение на станалитѣ промѣни.

Желателно е едно сгѫстяване на резервитѣ къмъ морето, като единъ полкъ се разположи около Авренъ, съгласно Вашето донесение, а другъ — южно отъ Балкана, около Баракли. Други части за усилване повѣрената Ви армия нѣма откѫде да се вематъ; разчитайте на собственитѣ си срѣдства."

Той веднага разпореди да бѫдатъ извършени проектиранитѣ размѣствания на частитѣ и на 3-и юлий изпрати до командира на 1-а дивизия следната Инструкция за отбиване десантитѣ по Черноморския брѣгъ:

„По имеещитѣ се сведения, единъ русски десантъ на Черноморския ни брѣгъ, макаръ и малко вѣроятенъ, е винаги възможенъ, понеже може да бѫде продиктуванъ и отъ политически съображения, поради което длъжность е да вземемъ най-сериозни мѣрки.

Повѣрената Ви дивизия се назначава, съвмѣстно съ гарнизонитѣ на Варненския и Бургасския укрепени пунктове, да отбива десантитѣ, които биха станали по Черноморския ни брѣгъ, отъ Ромънската граница до Бургасския укрепенъ пунктъ, включително.

За изпълнение на тази задача, намирамъ за нуждно, Господинъ Генералъ, да Ви дамъ долнитѣ сведения и разяснения:

Главната задача на десантитѣ може да бѫде завладяването на Варна и Бургасъ, съ цель противникътъ да си осигури една солидна база за по-нататъшнитѣ операции, или за политически цели и въздействия, които могатъ вредно да влияятъ на населението и армията.

По стратегически съображения, Варна е по-важенъ за завладяване, тъй като се намира по-близо до Русия, обаче не трѣбва да се изпуска изпредвидъ, че Черно море е въ рѫцетѣ на Русския флотъ, и той може да прави десанти и южно отъ Варна, даже и въ Бургасъ, тъй като е достатъчно силенъ да охранява и по-дълга комуникационна линия.

Споредъ обектитѣ си, десантитѣ на Черноморския брѣгъ могатъ да се раздѣлятъ на две групи:

I. — Около Варна: Въ района между Евксиноградъ — ман. „Св. Константинъ“ до носъ М. Кавакларъ — най-удобното мѣсто, особено поради близостьта си до ромънската територия; 2) източно отъ чифл. Адибакча (южно отъ Галата); 3) около устието на р. Камчия — доста удобно; 4) около устието на р. Чифте и Панаиръ Дере, южно отъ Бѣла.

II. — Около Бургасъ: 1) при Месемврия — най-удобно мѣсто; 2) при Бургасъ; 3) при Анхиало; 4) при Василико.

Не трѣбва да се изпуска изпредвидъ, че благоприятенъ десантъ може да се извърши и на ромънска територия, съ нарушаване нейния неутралитетъ.

За успѣшно изпълнение възложената задача, налага се едно подробно изучаване района на съсрѣдоточаването на дивизията и пѫтищата, които водятъ къмъ удобнитѣ и вѣроятни пунктове за десантъ, и установяване сигурни и ефикасни свръзки съ наблюдаващитѣ части.

Тѣзи изучавания, както е казано по-горе, трѣбва да станатъ при следнитѣ четири предположения: 1) десантъ около Варна; 2) десантъ около Бургасъ; 3) десантъ между горнитѣ два града и 4) десантъ на ромънска територия и настѫпление на неприятелски войски къмъ Варна — това последното е по-малко вѣроятно, по причина сегашнитѣ ни отношения съ Ромъния.

Въ случай на десанти, изброени въ пунктоветѣ 1-и, 2-и и 4-и, частитѣ, разположени въ района Козлуджа — Авренъ, бързо да се насочатъ къмъ застрашения пунктъ, и по никакъвъ начинъ да не бѫде допустнато затвърдяването на неприятелскитѣ войски. За да може правилно да се насочатъ частитѣ, трѣбва спокойно да се преценятъ сведенията за готвещия се десантъ, съ цель да се опредѣли кѫде ще стане демонстрация и кѫде — главния десантъ, защото трѣбва да се има предвидъ, че при тѣзи операции успѣхътъ на десанта зависи отъ изненадата, затова противникътъ ще се старае да ни заблуди.

25-и полкъ, съ придадената му артилерия, има задача да отблъсва всички опити за десантъ южно отъ устието на р. Камчия, а, въ случай на десантъ въ района на Бургасския укрепенъ пунктъ, и да служи за маневрени войски на този пунктъ. Въ последния случай полкътъ трѣбва да задържи противника, докато пристигне подкреплението, което Вие ще му изпратите.

На приложеното Бойно разписание е указанъ съставътъ на Варненския и Бургасския укрепени пунктове, които ще имате за сведение.

Тъй като мѣстностьта около Девня — Гебедже е недостатъчно здрава и има малария, затова да се вематъ нуждитѣ санитарни мѣрки, и частитѣ да се разположатъ по високитѣ мѣста.

Въ Провадия да се открие разходенъ магазинъ за хранителни припаси.

Представете всички Ваши разпореждания, които ще направите съгласно тази ми Инструкция.“

На 4-и юлий, следъ като бѣха направени нови размѣствания на частитѣ отъ 1-а дивизия, генералъ Тошевъ донесе въ Щ. Д. А., че за отбиване възможни десанти по Черноморскиятъ брѣгъ е направилъ следното:

1) 25-и пех. полкъ (три дружини) съ две полски батареи — при Баракли; една дружина отъ сѫщия полкъ съ една планинска батарея — при Айваджикъ.

2) 16-и пех. полкъ съ четири полски батареи — въ района Гебедже — Авренъ.

3) 6-и пех. полкъ съ три полски батареи — въ Девня.

4) 1-и пех. полкъ съ едно гаубично отдѣление — въ Нови Пазаръ. Този полкъ може да бѫде измѣстенъ отъ началника на дивизията по-наизтокъ, и тогава ще бѫде замѣстенъ отъ 4-и опълченски полкъ (Шуменъ).

5) Артилерията на Бургасския укрепенъ пунктъ ще бѫде усилена съ две 15-см. гаубични батареи отъ Шуменъ.

6) Предполага се да бѫде усиленъ и резервътъ на този пунктъ съ 47-и пех. полкъ и едно артилерийско отдѣление, които да се разположатъ въ Айтосъ.

Отъ Щ. Д. А. бѣ одобрено това, съ изключение премѣстването на 47-и пех. полкъ, което се смѣташе преждевременно. На 11-и юлий бѣ уважена и молбата на командуващия армията за планинската артилерия, като цѣлото Планинско отдѣление отъ 14-и артилер. полкъ бѣ оставено временно въ състава на армията.

Подготвяне маневрирането съ 1-а конна дивизия. — На 1-и августъ дадената въ разпореждането на командуващия III армия Конна дивизия се разположи въ района Кутлу Бей — Халачли — Пашантъ — Акъ Коюнъ — Хасърджикъ. Съ дадената на командира на дивизията Инструкция за предстоещитѣ действия командуващиятъ армията възложи на дивизията и задачата да отблъсва вѣроятния десантъ въ участъка на Варненския укрепенъ пунктъ, отъ Ромънската граница до устието на р. Камчия.

По този начинъ пристигналата Конна дивизия въ случай на нужда щѣше да бѫде използувана за маневриране въ по-близкия районъ на Варненския укрепенъ пунктъ, а за маневриране въ по-далечния районъ на Бургасския укрепенъ пунктъ щѣше да бѫде употрѣбена пехотата (1-а дивизия). Въ срѣдата на августъ, обаче, частитѣ отъ 1-а дивизия бѣха прибрани въ своя районъ, около Нови Пазаръ, защото вѣроятността за действия срещу Ромъния стана по-голѣма. При това положение, ако противникътъ предприемѣше десантъ, командуващиятъ III армия навѣрно е

предполагалъ да използува за маневриране Конната дивизия въ районитѣ и на двата укрепени пункта.

Войни действия въ Черно море отъ края на 1915 до края на августъ 1916 год.

На 1-и декемврий 1915 год. по пладне семафорнитѣ постове на Галата и Екрене донесоха въ Щаба на Флота, че сж забелязали два русски контърминоносеца, типъ „Бистри", да се движатъ съ курсъ на югъ. Въ 22^{30} часá отрядътъ отъ миноносцитѣ „Смѣли", „Шумни" и „Храбри", подъ началството на капитанъ-лейтенантъ Серафимовъ, бѣ изпратенъ въ далечно нощно разузнаване, съ задача да атакува неприятелскитѣ миноносци. Отрядътъ излѣзе въ открито море, и се върна на 2-и декемврий въ 9 часà, безъ да срещне неприятелски кораби.

На 7-и декемврий въ 8^{40} часà семафорнитѣ постове „Галата", Екрене и наблюдателниятъ „Св. Константинъ" донесоха, че чуватъ гърмежи въ морето, но, по причина гжстата мъгла, не виждатъ изстрѣлитѣ, които стрелятъ. Следъ като мъглата се разнéсе, къмъ 8 часà сжщитѣ постове видѣха силуетитѣ на два русски контърминоносеца, типъ „Бистри", които се приближавали къмъ Варненския заливъ.

Въ 9^{40} часà двата русски парахода откриха огънь по морския брѣгъ. Нѣколко бризантни гранати попаднаха близо до 10-см. брѣгова батарея южно отъ Евксиноградъ, но, очевидно, не бѣха насочени къмъ нея, а попаденията бѣха случайни.

Дежурниятъ миноносецъ „Дръзски", командуванъ отъ лейтенантъ Куповъ, се намираше въ Евксиноградското пристанище, и, щомъ се чуха гърмежитѣ въ морето, тръгна презъ северния проходъ на минното заграждане да разузнава по посока на гърмежитѣ. Въ 10^{12} часà лейтенантъ Куповъ забеляза на шестьседемь клм. двата контърминоносеца и продължи движението си. Когато се приближи на четири клм., той откри огънь по тѣхъ. Започна се неравна артилерийска борба, като въ сжщото време двата противника се движеха единъ срещу другъ.

Началникътъ на Флота, като получи донесението за излизането на „Дръзски" отъ Пристанището, заповѣда на втория дежуренъ миноносецъ „Смѣли" да излѣзе отъ пристанището Варна презъ северния проходъ на минното заграждане, и да се присъедини къмъ „Дръзски". На брѣговитѣ батареи бѣ заповѣдано да открияТъ огънь, щомъ русскитѣ миноносци навлѣзатъ въ сферата на тѣхния огънь.

Командиръть на 10-см. брѣгова батарея, капитанъ Главчевъ, следѣше приближаващитѣ се русски кораби, които по това време обстрелваха „Дрѫзски“. Въ 10^{46} часа̀ той откри огънь съ мѣрникъ за 4450 м., и първитѣ гранати надхвърлиха русскитѣ кораби съ около 50 метра. Следващитѣ шесть гранати се пръснаха близо до целитѣ. Обстрелянитѣ кораби измѣниха курса на движението си на северъ, за да се приближатъ до брѣга и да се закриятъ отъ погледитѣ и изстрелитѣ на брѣговитѣ батареи. Въ 11^{04} часа̀ откри огънь и 24-см. батарея; тя даде само два изстрела.

Двата контърминоносеца свърнаха на изтокъ, къмъ носъ Калиакра. Когато „Дрѫзски“ се връщаше вече въ пристанището Евксиноградъ, срещна миноносеца „Смѣли“, идещъ на помощь, на който даде сигналъ да го последва.

Въ сѫщото време се получи донесение отъ семафорнитѣ постове „Камчия“ и „Галата“, че други два парахода, типъ „Бистри“, се приближавали къмъ брѣга срещу устието на р. Камчия. Къмъ 11^{20} часа̀ къмъ тѣхъ се присъединили още два миноносеца, и четиритѣ парахода следъ малко се отдалечили навѫтре въ морето, въ килватерна колона.

Отъ начина на действието на русскитѣ параходи се виждаше, че тѣ сѫ имали задача да разузнаятъ проходитѣ на минното заграждане и батареитѣ. Началникътъ на Флота, като предполагаше, че презъ нощьта Русскиятъ флотъ може да предприеме действия въ разузнаваното пространство, въ 20 часа̀ изпрати миноносцитѣ „Шумни“ и „Летещи“, които минаха презъ северния проходъ и обиколиха Балчишкото пристанище. Задачата имъ бѣше да атакуватъ неприятелскитѣ параходи, ако тѣ се приближатъ. Въ 23 часа̀ тѣзи миноносци се върнаха въ Пристанището, безъ да срещнатъ русски параходи.

Началникътъ на Варненския укрепенъ пунктъ бѣше по обиколка въ Северозападния секторъ, когато се появиха русскитѣ миноносци. Той се върна веднага въ града, и заповѣда:

1) Германскитѣ части (21-и пех. полкъ и 15-см. гаубична батарея), които квартируваха въ Казармитѣ, да излѣзатъ на западния край на града.

2) Началницитѣ на артилерията въ секторитѣ да следятъ неприятелскитѣ параходи и да ги обстрелятъ, ако тѣ се приближатъ къмъ брѣга.

3) Единъ взводъ отъ 6/5-а с. с. полска батарея, която бѣше въ Южния секторъ, да замине веднага за Яйла и влѣзе въ състава на Яйленската група.

Командуващиятъ III армия, когато получи донесенията отъ началника на Варненския укрепенъ пунктъ за раздвижването на Русския флотъ въ Черно море, започна да се безпокои твърде много отъ възможенъ русски десантъ въ ромънска територия и направи редъ разпореждания, за да подготви частитѣ си за действия противъ такъвъ десантъ, Взетитѣ мѣрки се виждатъ отъ донесението му до Щ. Д. А. отъ 8-и декемврий.

„Дохождамъ до убеждение, че е възможно скоро акция отъ Добруджа, най-вече десантъ въ Балчикъ, дето има особено оживление. Ромънитѣ се радвали, а българитѣ били загрижени. Русски офицери и чиновници ходили и дохождали въ Силистра, Добричъ и Балчикъ. Русски предприемачи искали да наематъ воденици подъ наемъ и правили справка за житата. Русскиятъ консулъ дохождалъ въ Балчикъ, и се е интересувалъ за кейоветѣ, пжтищата и мостоветѣ за Варна. Говори се, че вчера била забелязана на 15 клм. отъ Балчикъ въ морето Русска флота, а и бомбардировката на Варна е извършена отъ контърторпилъоритѣ и крейсеритѣ на този Флотъ. Ако стане десантъ около Балчикъ, прикритъ задъ неприкосновеностьта на чужда територия, той може да се обърне въ сериозна операция, и да постави въ трудно положение цѣлата работа. За да не произлѣзатъ грѣшки, непоправими, и да бѫдемъ гарантирани срещу подобна акция, разпоредихъ единъ полкъ съ едно скорострелно артилерийско отдѣление отъ 4-а Преславска дивизия да извършватъ маршове посмѣнно отъ Попово и Разградъ къмъ Нови Пазаръ, та, въ случай на нужда, полкътъ, който се намира въ Нови Пазаръ съ нѣмския полкъ въ Шуменъ, да предприеме акция къмъ тази посока; единъ отъ конницитѣ полкове да бѫде готовъ, при нужда, да отиде къмъ Нови Пазаръ. Освенъ това, моля да се засили въоржжението на Варненския укрепенъ пунктъ съ тежка артилерия; брѣговитѣ батареи сж безполезни за единъ бой на Северния и Южния фронтове. Останалата артилерия — позиционна и нескорострелна и само четири орждия 12-см. нескорострелна и две мортири 6-дюймови, негодни, сж разпредѣлени по Северния и Южния фронтове, които сж твърде голѣми; оставатъ три скорострелни полски батареи и една германска тежка батарея, като подвиженъ резервъ. Тъй че има нужда отъ дълги орждия, особено за Северния фронтъ. Сжщо, моля, четиритѣ батальона отъ германската дивизия, оставени въ Нишъ, да се присъединятъ къмъ дивизията си, въ Шуменъ, и началникътъ й да има поне шесть батальона свободни да действуватъ въ полето. Германскиятъ полкъ отъ Варна при действия едвали би могълъ да излѣзе оттамъ; остава свободенъ само полкътъ отъ Шуменъ.“

На това донесение отъ Щ. Д. А. бѣ отговорено:

„Повече тежка артилерия за въоржжаване Варненския укрепенъ пунктъ нѣма отде да Ви се даде. Назначението на артилерията въ Укрепения пунктъ не е да се състезава съ многочислената и силна артилерия на неприятелския Флотъ, но, главно, да отбива десантъ. Не е ясна на Щаба фразата въ телеграмата Ви за пехотния полкъ и скорострелното артилерийско отдѣление, които трѣбва да извършватъ

маршове посмѣнно отъ Попово и Разградъ къмъ Нови Пазаръ. Донесете какви разпореждания сте направили за тѣзи части."

Командуващиятъ армията телеграфически обясни, че, тъй като частитѣ на 4-а дивизия се много застояли, решилъ да ги раздвижи, като извършатъ упражнения въ маршове до Нови Пазаръ, за да разполага съ повече войски за действия срещу сполучливъ десантъ около Варна.

На 12-и декемврий въ 10^{45} часа семафорнитѣ постове при Емине, Созополъ и Месемврия забелязаха шесть русски контърминоносеца, типъ „Бистри", които кръстосваха край брѣга между постоветѣ Емине и Зейтинъ. Отвреме-навреме тѣ стрѣляха около себе си, вѣроятно противъ предполагаеми подводници. Въ този районъ нѣмаше никаква подвижна отбрана, затова въ 13^{05} часа единъ отъ миноносцитѣ се приближи до носъ Зейтинъ и безпрепятствено разруши граничния постъ. Въ 16^{50} часа всички забелязани миноносци, въ строй килватеръ, се отдалечиха на изтокъ, като продължаваха отвреме-навреме да стрелятъ около себе си.

Началникътъ на Флота, като предполагаше, че сѫщитѣ миноносци на 13-и презъ нощьта може да се приближатъ къмъ Варненския заливъ, изпрати миноносцитѣ „Летещи" и „Строги" да кръстосватъ предъ минното заграждане и да атакуватъ русскитѣ параходи, които биха се приближили до него.

Сѫщия день военниятъ аташе въ Букурещъ изпрати въ Щ. Д. А. следното донесение, получено въ 14^{25} часа:

„Дирекцията на ромънската тайна полиция получила на 10-и декемврий една шифрована депеша отъ Балчикъ, че на около две мили отъ брѣга стоели русски военни параходи, чийто миноносци постоянно патрулирали край брѣговетѣ до границата. Освенъ това, по-надалечъ се забелязвали и други още десеть парахода, но не могло да се опредѣли какви сѫ. По този поводъ сѫ направени бързи разпореждания до V корпусъ да вземе строги мѣрки за отблъсване всѣкакъвъ опитъ за дебаркиране. За сѫщата цель затамъ е заминалъ и единъ делегатъ на Министерството на войната."

Това донесение, получено следъ като въ Щ. Д. А. бѣха пристигнали донесенията отъ Щаба на III армия за действията около Варна и Бургасъ, не бѣ съобщено на командуващия III армия.

Потъването на контърминоносеца „Лейтенантъ Пушчинъ". — На 25-и февруарий 1916 година русскиятъ дреднаутъ „Екатерина", придруженъ отъ седемь миноносеца и два транспортни кораба за хидроплани, е билъ изпратенъ за усилено

разузнаване къмъ българския брѣгъ и да потопява срещнатитѣ турски параходи и платноходи[1]).

Сѫщия день въ 9 часа семафорнитѣ наблюдателни постове „Галата", „Св. Константинъ" и „Екрене" донесоха въ Щаба на Флота, че забелязали на изтокъ, въ морето, пушеци, които скоро се изгубили, но се чували силни гърмежи. Началникътъ на Флота заповѣда хидропланитѣ да разузнаятъ и атакуватъ неприятелската ескадра. Следъ половина часъ два хидроплана излетѣха по посока на забелязанитѣ пушеци. Въ 11 часа тѣ се завърнаха съ донесение, че срещу носъ Калиакра сѫ забелязали седемь военни парахода и два голѣми транспортни парахода, атакували ги съ 11 бомби, отъ които три попаднали върху целитѣ. Хидропланитѣ били силно обстрелвани отъ артилерията на Ескадрата, откоето имаха слаби повреди по крилетѣ. Къмъ 12^{30} часа трети хидропланъ полетѣ къмъ носъ Калиакра, но Русската ескадра въ това време бѣ се оттеглила далече задъ хоризонта.

Два контърминоносеца отъ сѫщата ескадра „Лейтенантъ Пушчинъ" и „Живой" били изпратени да разузнаватъ къмъ устието на р. Камчия, и, когато наближили на десеть мили отъ брѣга, забелязали една изплавала на повърхностьта на морето мина. „Лейтенантъ Пушчинъ" се приближилъ къмъ нея, за да я разстреля, но въ това време наскочилъ на друга мина, която избухнала, и контърминоносецътъ потъналъ за три минути. Сѫщия день въ 18^{30} часа една малка лодка съ двама русски моряци бѣ заловена отъ семафорно-наблюдателния постъ „Камчия". На 26-и въ 6 часа една гребна лодка съ трима моряци и четирма офицера излѣзе на брѣга при Евксиноградското пристанище. Между офицеритѣ бѣше и началникътъ на 5-и миноносенъ дивизионъ, капитанъ II рангъ Подяполски. Отъ разпита на спасенитѣ се узна, че екипажътъ на потъналия контърминоносецъ отъ 83 души се хвърлилъ въ водата. Повечето имали спасителни ризи. „Живой" спустналъ две лодки да прибере плаващия екипажъ, но веднага следъ това открилъ огънь около себе си, противъ предполагаема подводница, и съ бързъ ходъ се отдалечилъ, безъ да прибере дори лодкитѣ. Може да се предполага, че останалитѣ въ водата матроси сѫ загинали. Труповетѣ на нѣкои отъ тѣхъ бѣха изхвърлени отъ морето на брѣга въ началото на мартъ.

[1]) Сведения, взети отъ екипажа на потъналия русски миноносецъ „Лейтенантъ Пушчинъ".

На 4-и мартъ 1916 година въ 9^{20} часа семафорнитѣ наблюдателни постове „Екрене“ и „Св. Константинъ“ донесоха въ Щаба на Флота, че сж забелязали къмъ носъ Калиакра два русски миноносеца, които спрѣли и потопили единъ турски параходъ, следъ като прибрали екипажа му. Въ 10^{25} часа бѣ изпратенъ единъ хидропланъ да разузнае и атакува русскитѣ кораби. Той ги застигна, хвърли върху тѣхъ деветь бомби, но не можа да види попаденията имъ, защото билъ силно обстрелванъ съ артилерийски огънь.

Участие на Негово Царско Височество Престолонаследника въ морско разузнаване. — На 24-и май 1916 година Негово Царско Височество Престолонаследникътъ князъ Борисъ Търновски, придруженъ отъ Н. Ц. В. князъ Кирилъ Преславски, пристигна въ Варна, за да присжтствува на тържественото поемане германската подводница № 18 отъ Българската команда за подводно плаване. Сжщия день той взе участие въ кръстосването изъ Варненския заливъ съ миноносеца „Храбри“.

На 25-и с. м. Негово Царско Височество Престолонаследникътъ взе участие въ кръстосването до носъ Калиакра, и, следъ завръщането си отъ това кръстосване, предприе разузнаване съ хидропланъ навжтре въ морето.

На 27-и май той предприе едно плаване съ подводницата подъ български флагъ съ български екипажъ, подъ командата на лейтенантъ Никола Тодоровъ.

Атака отъ въздуха върху единъ неприятелски подводникъ. — На 26-и юлий по безжичния телеграфъ се получи съобщение отъ Турския флотъ до Варненския укрепенъ пунктъ, че около носъ Кури (Иниада) била забелязана неприятелска подводница. Въ 13 часа хидропланъ № 529 излетѣ да разузнава въ казаната посока. Въ 16^{40} часа той се завърна съ донесение, че открилъ неприятелска подводница на 30 мили източно отъ носъ Кури и я атакувалъ два пжти съ по петь бомби, безъ да могълъ да забележи резултата отъ дветѣ атаки.

Атака отъ въздуха на една русска ескадра. — На 25-и августъ 1916 година въ 6 часа семафорно-наблюдателнитѣ постове при Галата и Екрене донесоха, че е забелязанъ чуждъ хидропланъ да лети отъ носъ Калиакра къмъ Варна. Въ 7 часа

въ сѫщата посока се показа още единъ хидропланъ. Двата хидроплана се извиха надъ Варна, и пустнаха бомби въ Пристанището, по фалшивата батарея на Галата и по подводницата № 18, която въ това време се насочваше къмъ Калиакра, за да търси и атакува предполагаемитѣ русски кораби, отъ които сѫ излетѣли хидропланитѣ. Къмъ 8^{30} часа русскитѣ хидроплани си отлетѣха. Началникътъ на Флота заповѣда и подчиненитѣ му хидроплани да атакуватъ сѫщитѣ кораби. Тритѣ хидроплана веднага излетѣха съ посока източно отъ Калиакра. На 60—70 мили на истокъ въ морето тѣ забелязаха една русска ескадра отъ единъ крейсеръ, седемь контърминоносеца, една подводница и три транспортни кораба за хидроплани и ги атакуваха съ 30 бомби. Хидропланитѣ бѣха обстрелвани съ картеченъ и артилерийски огънь.

Въ 8 часа Българската подводница се завърна, безъ да е срещнала цель да атакува. Хидропланитѣ се върнаха сѫщо, взеха нови бомби и отново отлетѣха да атакуватъ Ескадрата. Тѣ се върнаха въ 10 часа, съ донесение, че тя взела курсъ на североизтокъ, и, при второто бомбардиране съ 30 бомби, пакъ били обстреляни твърде силно отъ нея. Въ 10^{10} часа хидропланитѣ наново излетѣха съ 30 бомби и намѣриха за трети пѫть Ескадрата, върху която спустнали бомбитѣ. Завърнаха се въ 13^{30} часа, и донесоха, че на около 50 мили източно отъ носъ Калиакра забелязали и дреднаута „Императрица Мария“, който заедно съ Ескадрата, продължилъ движението си въ североизточна посока.

Подводницата № 18 бѣ изпратена наново по следитѣ на отстѫпващата се Ескадра. Тя плава до 19 часа, безъ да я открие. Презъ нощьта къмъ носъ Калиакра кръстосваха миноносцитѣ „Шумни“, „Смѣли“ и „Храбри“.

Отбрана на Добруджанската граница.

Дейность на 5-а Дунавска дивизия отъ 24-и септемврий до 9-и октомврий 1915 година.

Следъ като завърши съсрѣдоточаването на дивизията и получи Инструкцията отъ командуващиятъ III армия, командирътъ на 5-а дивизия на 26-и септемврий издаде оперативна заповѣдь, споредъ която частитѣ се разпредѣляха така:

1) Дѣсенъ авангардъ (една дружина отъ 2-и полкъ и една батарея отъ 1-и артилер. полкъ) да застане източно отъ Сѫртъ Аланъ и да наблюдава пѫтищата отъ участъка между Глоджево — Джеферлеръ и Юруклеръ — Бешевли — Гюведжe.

2) Лѣвъ авангардъ (една дружина отъ 5-и полкъ и една батарея отъ 1-и артилер. полкъ) да застане западно отъ Гол. Враново и да наблюдава пѫтищата въ участъка отъ Дунава до пѫтя Юруклеръ — Бешевли — Гюведже.

3) Главни сили (по три дружини отъ 2-и, 5-и и 49-и полкове, 5-а артилер. бригада — отъ 11-и артилер. полкъ и две батареи, 5-а пионерна дружина, безъ една рота) да се разположатъ на биваци въ района Липникъ — Долно Албаново — Червена Вода и да започнатъ веднага укрепяването на избранитѣ позиции.

4) Тилнитѣ учреждения да останатъ при Бесарбово.

5) Щабътъ на дивизията — въ Образцовъ Чифликъ[1]).

Командирътъ на дивизията изпрати до началницитѣ на преднитѣ охрани Инструкция за действията имъ по прикриване и охраняване Добруджанската граница. Въ тази Инструкция се даваха редъ тактически правила и, изобщо, на преднитѣ охрани се възлагаше: а) да си устроятъ линия на съпротива; б) да преградятъ пѫтищата, за да не могатъ да се движатъ бронирани автомобили; в) да поддържатъ свръзка съ 17-а гранична дружина за подкрепа и получаване добититѣ сведения.

На 30-и септемврий командирътъ на дивизията заповѣда частитѣ да разузнаятъ всички пѫтища въ района на дивизията къмъ границата. За тази цель пѫтищата бѣха раздѣлени между тритѣ пехотни и артилерийския полкове.

Тъй като командирътъ на дивизията предполагаше да посрещне настѫпилия противникъ на линията Борисово — Тетово — Бей Аланъ, той заповѣда на 3-и октомврий да се изнесатъ напредъ, къмъ тази линия, по две дружини отъ 2-и и 5-и полкове и една отъ 49-и полкъ, които да започнатъ укрепяването на избраната позиция. Тѣзи части бѣха съвсемъ недостатъчни за укрепяване дългата позиция, затова на 9-и октомврий той заповѣда да се събере всичкото мѫжко население отъ района, който бѣ раздѣленъ на полкови участъци. Населението се събираше чрезъ кметоветѣ, а работитѣ по укрепяването и направа на пѫтищата ржководѣха войсковитѣ началници.

Дивизията не можа да направи много по укрепяването, защото Щ. Д. А. реши да използува една часть отъ III армия, като резервъ на Действуващата армия, и на 3-и октомврий изпрати на командуващия армията следната заповѣдь:

[1]) Споредъ Инструкцията отъ Щаба на армията, другитѣ части отъ дивизията се съсрѣдоточиха въ района Плѣвенъ — Бѣла Слатина, и имаха за задача да охраняватъ границата по Дунава, отъ р. Цибъръ до р. Янтра.

„Въ скоро време предстои превозване на 5-а дивизия. Частитѣ, разположени около Плѣвенъ, ще бждатъ превозени и съсрѣдоточени въ Радомиръ, а онѣзи около Русе — до ж.-п. ст. Костенецъ Баня, отдето по обикновенъ пжть ще се съсрѣдоточатъ въ Дупница, и тамъ ще чакатъ нова заповѣдь. Предвидъ бедностьта на района, въ който се съсрѣдоточава дивизията, ешелонитѣ отъ Продоволствения транспортъ да тръгнатъ съ пълни колà."

На 10-и октомврий 5-а дивизия прибра изпратенитѣ предни охрани, и дветѣ групи (при Русе и при Плѣвенъ), започнаха да се готвятъ за престоещото превозване. Излизането на 5-а дивизия отъ състава на III армия предизвика ново разпредѣляне на задачитѣ между останалитѣ части: на 4-а дивизия бѣ заповѣдано да включи въ укрепената си линия и часть отъ позицията на 5-а дивизия (групата при Тетово), а маневрената група около Плѣвенъ бѣ смѣнена отъ новоформираната 12-а дивизия.

Дейность на 4-а Преславска дивизия по отбраната.

Разпореждания на командира на дивизията. — Къмъ 24-и септемврий, следъ като завърши съсрѣдоточаването си, 4-а дивизия, заедно съ придаденитѣ къмъ нея части, бѣ разположена така: Щабътъ на дивизията — въ Попово; 1-а бригада — въ района Шекере — Кобадинъ — Теке Махле — Гьокче Су; Щабътъ на бригадата — въ Чукурово; 19-и полкъ — въ Дущубакъ; 3-а бригада — въ района Сазлж — Батенбергъ, Щабътъ на бригадата — въ Батенбергъ; 4-а артилер. бригада — въ районна Дущубакъ — Кобадинъ — Филбелеръ — Чукурово, Щабътъ на бригадата — въ Попово; 3-а конна бригада — въ Кеманларъ; 4-а пионерна дружина — въ Филбелеръ; 4-и ескадронъ — въ Енидже; Огнестрелниятъ паркъ — въ района Разградъ — М. Адакьой — Сейдолъ; Продоволственията транспортъ — въ Хайдаркьой; Дивизионниятъ лазаретъ — въ района Разградъ — Джевизли Калфа; полскитѣ болници — въ района Джевизли Калфа — Разградъ — Хайдаркьой; Санитарниятъ паркъ и Ветеринарната лѣчебница — въ Коганли; 4-и етапенъ полкъ — въ района Попово — Ески Джумая — Аязларъ; 4-и арм. тиленъ транспортъ — въ района Султанкьой — Ески Джумая; 4-а паркова колона — въ Аязларъ; 4-а етапна болница — въ Водица; запаснитѣ болници и подкрепителнитѣ пунктове — на ж.-п. ст. Горна Орѣховица; пжтнитѣ участъци — въ Хайдаркьой.

Командирътъ на дивизията съ отдѣлна Инструкция разпредѣли района на съсрѣдоточаването така:

а) Граниченъ участъкъ — районътъ на 16-а гранична дружина и на югъ, до линията Сѣново — Дрѣновецъ — Разградъ — Демирджилеръ — Ишикларъ — Шейтанджикъ. Всички части въ този районъ, безъ 3-а конна бригада, се подчиняватъ въ всѣко отношение на командира на 19-и полкъ.

б) 1-и бригаденъ участъкъ — на югъ отъ горната линия и на изтокъ отъ линията Разградъ — Малка Ада — Кьосе — ж.-п. ст. Дралфа, до линията Айладънъ — Албаново — Бухларъ — Кулфаларъ — Шейтанджикъ. Частитѣ въ този районъ се подчиняватъ на командира на 1-а бригада въ командантско, санитарно и квартирно отношение.

в) 3-и бригаденъ участъкъ — на югъ отъ линията Сѣново — Разградъ и на западъ отъ линията Разградъ — Малка Ада — Кьосе, до линията Кьосе — Хайдаркьой — Гагово — Опака — Ново Село — Сѣново. Всички части отъ този районъ се подчиняватъ на командира на 3-а бригада въ командантско, санитарно и квартирно отношоние.

г) Тиленъ участъкъ — на югъ отъ бригаднитѣ участъци.

Отъ 19-и полкъ бѣха изпратени предни охрани отъ по една дружина и една батарея въ Балъ Бунаръ и Кокарджа. Останалата часть отъ полка се съсрѣдоточаваше въ Дущубакъ. На командира на полка бѣ изпратена Инструкция, въ която се разясняваше обстановката и начина на действията на преднитѣ охрани, ако Ромъния остане неутрална и ако тя предприеме действия въ тѣзи посоки.

Командирътъ на дивизията, генералъ Киселовъ, като имаше предвидъ задачата на дивизията, на 14-и септемврий заповѣда:

а) Граничнитѣ роти и дружини да действуватъ споредъ даденитѣ имъ отъ началницитѣ на дивизионнитѣ области указания.

б) Конната бригада да действува споредъ дадената ѝ инструкция за прикриване и охраняване Сухопѫтната граница.

в) Другитѣ части отъ дивизията ще получатъ заповѣдь, ако се яви нужда да действуватъ.

Следъ като разучи получената отъ Щаба на армията Инструкция, командирътъ на дивизията на 30-и септемврий съ Щаба си разработи предполагаемия начинъ на действия срещу Ромъния въ една Инструкция до подчиненитѣ си части, съ следнитѣ по-главни точки:

1) Да се напада противника всѣкога и навсѣкѫде. Да се подчака той на позиция, за да бѫде смутенъ съ силенъ огънь

отблизко разстояние, и следъ това да се нахвърляме яростно върху него.

2) Да се използуватъ слабоститѣ на ромънския войникъ.

3) Да се разузнаятъ отъ всѣка часть районитѣ до границата.

4) Да се вематъ мѣрки противъ бронирани автомобили.

5) Да се състави при всѣки полкъ по една ловджийска команда за действия въ гориститѣ мѣстности.

Дейность на 16-а гранична дружина. — Командирътъ на 16-а гранична дружина още отъ мирно време бѣ получилъ отъ Щаба на 4-а дивизионна область Инструкция за действията въ случай на война, съ следнитѣ по-важни точки:

1) Да се спре всѣкакво минаване презъ границата.

2) Да се избератъ и укрепятъ тѣзи пунктове въ граничната зона, които даватъ тактически предимства на своитѣ войски.

3) Когато започнатъ военнитѣ действия, граничната стража ще бѫде подчинена на началницитѣ на частитѣ, които ще действуватъ въ тѣхнитѣ райони.

4) Ако неприятелтъ изпревари въ настѫпването, да се дава отпоръ на всѣка крачка.

5) Да се разясни на всички чинове какъ да действуватъ при разни обстановки.

Командирътъ на 16-а гранична дружина, майоръ Джамбазовъ, презъ време на мобилизацията усили постоветѣ съ пристигналитѣ запасни. Когато частитѣ отъ 4-а дивизия започнаха да пристигатъ въ района на съсрѣдоточаването, той увеличи броя на постоветѣ, за да попрѣчи на ромънскитѣ тайни съгледвачи да минаватъ презъ границата.

Веднага следъ като бѣ обявена мобилизацията, започна се разширяване на окопитѣ около постоветѣ, приготвени още отъ мирно време, за да може при ненадейно настѫпление на ромънитѣ да се даде отпоръ на граничната линия. По-нататъкъ вниманието на дружинния командиръ бѣ насочено, главно, да събира сведения за военнитѣ мѣрки, предприемани отъ ромънитѣ. Той разпитваше всички дезертьори отъ ромънската армия и всички прибѣгнали българи отъ поробена Добруджа. Всѣки день събранитѣ сведения той изпращаше до командира на 19-и полкъ, въ Дущубакъ, до щабоветѣ на 4-а дивизия, на III армия и на Действуващата армия.

Командирътъ на дружината поддържаше непрекѫснато свръзка съ изпратенитѣ отъ 4-а дивизия предни охрани, и изработи планъ за действия на Граничната дружина, съвмѣсто съ тѣзи предни охрани.

Съ уволнението на войницитѣ по-възрастни отъ 46 години, и тѣзи по чл. 23-и отъ Закона за носене военнитѣ тегоби, въ 14-а, 15-а, 16-а и 17-а гранични дружини останаха съвсемъ малко войници — едва достатъчни да заематъ сѫмо постоветѣ, а заставитѣ останаха безъ войници. На 16-и юний командуващиятъ армията поиска отъ Щ. Д. А. да бѫдатъ изпратени за попълване млади войници отъ допълняващитѣ дружини, които бѣха взети за граничната стража, и които бѣха вече завършили курса на обучението.

Дейность на придадената къмъ дивизията конница. — Дейность на 3-а конна бригада. — Командирътъ на 3-а конна бригада, веднага следъ като бѣ обявена мобилизацията, получи Инструкция отъ Щаба на 4-а дивизия, въ която бѣха указани разнитѣ възможни обстановки и какъ да действува при тѣхъ:

1) Да се свърже отъ Кеманларъ съ граничнитѣ войски.

2) Ако Ромъния остане неутрална, Конната бригада сѫмо ще разузнава до границата.

3) Ако Ромъния мобилизира и е готова да нахлуе въ България, Конната бригада, съвмѣстно съ граничнитѣ войски и съ изнесенитѣ напредъ авангарди, да забавя на всѣка крачка настѫплението на ромънцитѣ, докато дивизията се съсрѣдоточи; когато последната настѫпи въ ромънска територия, и на Конната бригада ще бѫдатъ дадени съответни задачи.

Командирътъ на бригадата получи Инструкцията на 16-и септемврий и на следния день издаде оперативна заповѣдь, споредъ която:

а) Единъ полуескадронъ отъ 9-и коненъ полкъ, усиленъ съ двама младши офицери отъ другитѣ ескадрони, да охранява и наблюдава участъка между пѫтищата Юрюкларъ — Денишларъ и Зѫветъ — Куфалча.

б) Единъ полуескадронъ отъ 10-и коненъ полкъ, усиленъ по сѫщия начинъ, да охранява и наблюдава участъка между пѫтищата Турсункьой — Рахманъ Ашикларъ и Кючукъ Ахмедъ — Умуръ Факѫ.

Участъкътъ между линиитѣ Заветъ — Шереметкьой и [illegible]ньой — Рахманъ Ашикларъ ще се охранява съ разезди, [illegible]щани отъ Щаба на бригадата.

На 18-и се започна работата по охранението и разузнаването на границата споредъ горната Инструкция. Едновременно съ това започна се разузнаване пѫтищата къмъ границата.

Командирътъ на бригадата, като имаше предвидъ безводенето на Дели Орманъ, презъ всичкото време събираше сведения за водитѣ въ района, въ който бригадата би действувала при една война съ Ромъния. Събранитѣ сведения за водитѣ въ Дуранканско, Силистренско и Куртбунарско бѣха изпратени въ щабоветѣ на III армия, 4-а и 5-а дивизии, на двата конни полка на бригадата, на 19-и полкъ и 15-а, 16-а и 17-а гранични дружини.

На 27-и септемврий пристигна придадената къмъ бригадата 3-а арм. колоездачна рота.

Изпратенитѣ напредъ полуескадрони се смѣняваха презъ една седмица.

Поради неудобното разквартируване на 9-и коненъ полкъ въ Хюсеинлеръ и поради лошото време, той бѣ премѣстенъ на 8-и октомврий въ Мумджиларъ.

На 3-и декемврий, по заповѣдь отъ командира на 4-а дивизия, бригадата се премѣсти въ Хърсово, съ задача да охранява и наблюдава границата отъ Гюведже до Кючукъ Ахмедъ[1]). Командирътъ на бригадата възложи задачата на два разузнавателни ескадрона, по единъ отъ 9-и и 10-и конни полкове, като раздѣли участъка поравно (раздѣлителна линия Арсланъ — Кадъръ — Докчелеръ). Придадената 3-а арм. колоездачна рота остана на квартири въ Кеманларъ. Поради лошото време тя не можеше вече да поддържа летещата поща по пѫтя Кеманларъ — Юнусъ Абдалъ — Дущубакъ — Разградъ — Спахларъ — Попово, устроена на 30-и септемврий.

На 29-и декемврий въ Щаба на III армия се получи заповѣдь отъ Щ. Д. А., че 3-а конна бригада, въ съставъ 7-и и 10-и конни полкове, се придава къмъ II армия, за което да се превози по желѣзницата до София, а оттамъ да тръгне по обикновенъ пѫть за Дупница; на нейно мѣсто, въ състава на III армия, ще влѣзе 1-а конна бригада.

[1]) Това премѣстване бѣ направено, за да се приближи бригадата до ж.-п. станция Ишикларъ, отдето по-лесно можеше да се снабдява съ фуражъ. Командуващиятъ III армия поиска разрешение отъ Щ. Д. А., отдето получи отговоръ, че размѣстването е негово право.

На 4-и януарий, по заповѣдь отъ Щаба на армията, 10-и коненъ полкъ, заедно съ Щаба на бригадата, се натовариха на ж.-п. ст. Попово и оттамъ презъ София заминаха за Ихтиманъ. Задачата на бригадата остана да носи сѫмо 9-и коненъ полкъ съ 3-а арм. колоездачна рота, докато пристигна 1-а конна бригада, която бѣ насочена вече къмъ Хърсово. Превозването на 3-а конна бригада се завърши на 10-и януарий.

Разузнавателнитѣ ескадрони, полуескадрони и разезди бѣха въ непрекѫсната свръзка съ граничната стража. Тѣ събираха сведения за ромънитѣ и за мѣстностьта и два пѫти презъ денонощието изпращаха събранитѣ сведения до командира на бригадата, който, отъ своя страна, изпращаше редовно срочни донесения въ Щаба на 4-а дивизия и копие отъ тѣхъ до командира на 19-и полкъ.

Дейность на 1-а конна бригада отъ 4-и януарий до 9-и май 1916 година. — Командирътъ на 9-и коненъ полкъ, следъ като получи задачата на Конната бригада — да охранява и наблюдава границата предъ фронта на 4-а дивизия, отъ Гюведжe до Кючукъ Ахмедъ, — назначи още единъ разузнавателенъ ескадронъ, който да смѣни ескадрона отъ заминалия 10-и коненъ полкъ.

Между това, назначената да смѣни 3-а конна бригада 1-а конна бригада на 6-и януарий започна да се превозва по желѣзния пѫть отъ Нишъ за София. Тукъ 1-а конна бригада остана до 15-и януарий, когато продължи превозването за района на III армия. На 21-и се завърши превозването до Попово, и цѣлата бригада се събра въ Хърсово.

Командирътъ на бригадата пое общото командуване на войскитѣ по границата (9-и коненъ полкъ, 3-а арм. колоездачна рота, 4/15-а гранична рота и 16-а гранична дружина). Той остави сѫщата организация на охранение и разузнаване.

Между 6-и и 12-и януарий, по заповѣдь на командира на 4-а дивизия, командирътъ на бригадата обиколи частитѣ по границата предъ участъка на дивизията.

На 5-и мартъ 9-и коненъ полкъ бѣ изпратенъ въ Кеманларъ. На 14-и априлъ бѣ изпратенъ още единъ разузнавателенъ ескадронъ (отъ Гвардейския коненъ полкъ) въ Айдогду.

До 9-и май охранението и разузнаването на границата бѣха организирани по сѫщия начинъ, както и при 3-а конна бригада.

Презъ този день се получи заповѣдь отъ командира на Конната дивизия, споредъ която бригадата влиза въ състава на дивизията. 3-и коненъ полкъ, 3-а арм. колоездачна рота и 1/17-а гранична рота влизатъ въ състава на 5-а конна бригада. Бригадата замина за Плѣвенъ съ 1-и коненъ полкъ, а Гвардейскиятъ коненъ полкъ бѣ оставенъ до 3-и августъ въ Хърсово, къмъ 5-а конна бригада.

Дейность на 5-а конна бригада отъ 10-и май до 31-и августъ 1916 година. — На 10-и май въ Хърсово пристигна командирътъ на 5-а конна бригада. Безъ да измѣнява организираното по-преди охранение на границата, той пое общото командуване на авангарда при Кеманларъ и ржководѣше укрепяването на неговата позиция. Едновременно съ това, въ всички части се водѣха усилено тактически упражнения и се работѣше върху повдигане духа на частитѣ за предстоещитѣ действия.

Укрепяване позициитѣ. — На 24-и септемврий командирътъ на дивизията получи отъ командуващия армията следната телеграма:

„Въ допълнение на даденитѣ Ви досега указания, ще трѣбва да обърнете особено внимание на посокитѣ Разградъ — Балъ Бунаръ и Попово — Разградъ — Кеманларъ — Акъ Кадънларъ. На тѣзи посоки да се избератъ и организиратъ подходящи позиции, на които може да се задържи по-продължително време настжплението на ромънитѣ. Обърнете сериозно внимание на позициитѣ при Дущубакъ, на височинитѣ северно отъ Разградъ и на масива югозападно отъ Разградъ, който прегражда пжтя Разградъ — Попово. Разградъ нѣма да се счита укрепенъ пунктъ. Неговата артилерия се предназначава за усилване позицията северно отъ града.“

Между това, още на 17-и септемврий дивизионниятъ инженеръ, подполковникъ Силяновски, бѣ изработилъ Инструкция за „полски окопни работи за укрепяване позиции“, която бѣ изпратена на пехотнитѣ части. Въ тази Инструкция бѣха дадени указания за изработване пехотни окопи за стрелци, картечници и за поддържки, но не бѣ използуванъ едногодишниятъ опитъ на Западния и Източния фронтове.

На 24-и септемврий се получи телеграма отъ началника на инженернитѣ войски въ армията да бждатъ взети най-бързи и ефикасни мѣрки за получаване най-голѣмъ успѣхъ при извършване работитѣ по укрепяване позициитѣ. Тази телеграма въ сжщия видъ бѣ изпратена отъ Щаба на дивизията до началницитѣ на частитѣ. Последнитѣ не бѣха още получили указания

по укрепяването, и не знаеха за какви позиции се говори въ телеграмата. Тѣ запитаха въ Щаба на дивизията за коя позиция се отнася тази заповѣдь.

Между това, Щабътъ на дивизията пристигна на 21-и септемврий въ Попово и на 23-и, преди да се получи телеграмата отъ командуващия армията за укрепяването, командирътъ на дивизията, придруженъ отъ началника на Щаба, командиритѣ на Артилерийската бригада, на Пионерната дружина, на Конната бригада, на 19-и полкъ и началницитѣ на щабоветѣ на 1-а и 3-а пехотни и Конната бригади, започна разузнаването на позициитѣ, което продължи до 24-и септемврий.

Разузнати бѣха линиитѣ: 1) Гложево — Гюзелдже Аланъ — Голѣма Ада — Юнусъ Абдалъ — Хасанъ Махле, 2) Осенецъ — ж.-п. ст. Разградъ — Душубакъ — Хърсово, 3) Душубакъ — ж.-п. ст. Ишикларъ — Топалъ.

За по-бързото имъ укрепяване бѣ необходимо да бѫдатъ привлѣчени повече работници, затова командирътъ на дивизията разпореди да се повикатъ 8,000 души неслужили отъ 19-о и и 2,000 — отъ 31-о полкови военни окрѫжия.

Тъй като дивизията бѣ съсрѣдоточена на около 40 клм. задъ първата отбранителна линия, на 26-и септемврий бѣ заповѣдано полковетѣ да изпратятъ за работа части: 1) две роти отъ 48-и полкъ — при к. 168, западно отъ ж.-п. ст. Разградъ; 2) една дружина отъ 47-и полкъ — въ Топчикьой; 3) три роти отъ 19-и полкъ — въ Калово, една рота отъ сѫщия полкъ — при к. 194·5, южно отъ Дущубакъ; 4) три роти отъ 31-и полкъ — въ Хърсово, една рота отъ сѫщия полкъ — на ж.-п. ст. Ишикларъ; 5) три роти отъ 7-и полкъ — въ Хърсово и една рота отъ сѫщия полкъ — въ Топалкьой.

Независимо отъ това, на 29-и следъ пладне пристигнаха въ Топчикьой, Калово и Хърсово по 3,000 неслужили войника, а въ Разградъ — 1,000, които командиритѣ на дружинитѣ приемаха и използуваха като работници при укрепяването. За рѫководене работата по укрепяването бѣха дадени по една пионерна рота на 19-и полкъ, на 1-а и на 3-а бригади.

Командирътъ на 5-и артилер. полкъ, съ командиритѣ на отдѣленията, получи заповѣдь да изучи на мѣстото, заедно съ пехотнитѣ началници, укрепенитѣ групи при Адакьой и Гюзелдже Аланъ, а командирътъ на 15-и артилер. полкъ, съ командиритѣ на отдѣленията и пехотнитѣ началници, — да изучи укрепенитѣ групи Юнусъ Абдалъ и Хасанъ Махле.

Така изпратенитѣ групи работници получиха задачитѣ си по укрепяването отъ дивизионния инженеръ, който на мѣстото точно даде указания на началницитѣ за общата линия на избраната позиция, за броя на укрепенитѣ групи, които трѣбваше да изработятъ, за начина и последователностьта на укрепяването. Между 29-и септемврий и 2-и октомврий започна работата по новата позиция, като работницитѣ работѣха отъ 7 до 11^{45} часа и отъ 12^{30} до 18 часа всѣки день.

Тази бавность въ работата по укрепяването привлѣче вниманието на командуващия армията, който на 3-и октомврий телеграфира на командира на дивизията:

„Вземете най-бързи мѣрки за укрепяване позицитѣ, като въ работата вематъ участие неслужилитѣ войници и мѣстното население, тъй като доста време е пропустнато да се използува за цельта, макаръ и да бѣхте предупредени. Работитѣ по укрепяването да се развиятъ най-интенсивно. 5-а дивизия е работила по укрепяването, и въ това отношение доста е напреднала."

На 4-и октомврий отъ Щаба на армията бѣха изпратени до командира на дивизията и следнитѣ допълнителни указания:

1) Височинитѣ северно отъ Разградъ, отъ Ишикларъ до к. 168, северно отъ Хасанларъ, съставятъ главната Ви позиция, на която трѣбва веднага да се укрепите, като се работи най-интенсивно. Тази позиция трѣбва да бѫде най-усъвършенствувана въ всѣко отношение.

2) Височинитѣ южно отъ Разградъ съставятъ тилната позиция.

3) На линията Абдулкьой — Юнусъ Абдалъ — к. 157·9 — к. 143·1 — групи за авангардитѣ.

4) Въ участъцитѣ на главната позиция да се поправятъ пѫтнитѣ съобщения въ всички посоки, като въ гориститѣ участъци се направятъ нуждитѣ просѣки, за получаване обстрелъ. Просѣкитѣ и пѫтищата изъ горитѣ да се преградятъ съ много редове засѣки, за да послужатъ за опорна отбрана.

5) Всички пехотни и артилерийски окопи да се снабдятъ съ блиндажи-козерки и закрити съобщения съ тила.

6) Ако нѣма телъ, предъ всички пехотни окопи да се направятъ нѣколко реда засѣки.

Работитѣ по укрепяването вървѣха най-усилено. На 22-и октомврий командиръть на дивизията изпрати следното донесение за успѣха на работата:

1) На първата или главната отбранителна линия сѫ изработени шесть укрепени групи. Всѣка група състои отъ пехотни, картечни и артилерийски окопи, полски профилъ, и ходове за съобщение съ тила.

2) На втората отбранителна линия сѫ изработени наполовина три укрепени групи, състоещи отъ недовършени пехотни окопи.

3) Поправени сѫ пѫтищата Узундже Аланъ — Адакьой — Калово — Дущубакъ, Адакьой — Калово — Черковна.

4) Пехотнитѣ окопи въ укрепенитѣ групи сѫ разположени на предния склонъ, а тѣзи за поддържкитѣ — на около 200 крачки задъ топографическия гребенъ. Въ тѣхъ се работятъ блиндажи.

На завършенитѣ укрепени групи бѣ организирана охрана отъ по едно пехотно отдѣление.

На 25-и октомврий неслужилитѣ войници бѣха събрани за обучение, и затова укрепяването на позициитѣ ставаше по-бавно.

На 2-и ноемврий се получи отъ Щаба на армията 2000 кгр. барутъ за фугаси. Този барутъ бѣ запазенъ въ погреби при ж.-п. станции Разградъ и Ишикларъ, докато се приготвятъ фугаситѣ.

Отъ Щаба на армията поискаха частитѣ да изпращатъ периодически скици за извършенитѣ работи.

На 15-и октомврий окопитѣ се напълниха съ снѣгъ. Започнаха да ги почистватъ, за да не се съборятъ, когато снѣгътъ започне да се топи.

Къмъ 1-и януарий върху укрепяването и по пѫтищата въ района на дивизията работѣха 700 пионера, 2500 пехотни войника и 3500 неслужили. Споредъ донесението на командира на 4-а пионерна дружина, до края на сѫщия месецъ окопитѣ, блиндажитѣ и ходоветѣ за съобщение по тритѣ позиции щѣли да бѫдатъ готови. Малко изкуствени препятствия (засѣки и фугаси) бѣха приготвени само на преднитѣ позиции, а на главната не бѣха още започнати. За тѣхъ бѣше необходимо извънредно голѣмо количество телъ, каквото не можеше да се получи поради голѣмитѣ нужди на Македонския фронтъ. Къмъ това време бѣха окончателно поправени следнитѣ пѫтища въ района на дивизията: 1) Топчи — Дикили Ташъ (оставаше само да мине валякъ); 2) Дикили Ташъ — Калово (започнати земленитѣ работи); 3) Разградъ — Дущубакъ — Калово — Адакьой; 4) Хърсово — Кара Арнаутъ до шосето Разградъ — Юнусъ Абдалъ; 5) Ишикларъ — Демирджилеръ — Ахмачъ.

Къмъ срѣдата на февруарий Щабътъ на армията изпрати на частитѣ отъ дивизията обширно изложение за германскитѣ опитъ и поуки отъ войната по организиране полскитѣ позиции да ги иматъ предвидъ при укрепяването:

Пехотата трѣбва да може да строи сама своитѣ окопи, безъ съдействието на пионеритѣ; за опорна отбрана трѣбва да бѫдатъ организирани най-малко две позиции, на единъ-два клм. една задъ друга; на всѣка позиция трѣбва да има нѣколко реда окопи, на 100—200 метра една отъ друга, съединени съ ходове за съобщение; предъ първата и задната линия окопи трѣбва да има изкуствени препятствия — най-добре телена мрежа; построяватъ се укрепени

групи, а междинитѣ се защищаватъ съ надлъженъ огънь, но предъ тѣхъ сѫщо трѣбва да има изкуствени препятствия; да се строятъ лъжливи окопи; когато има добри изкуствени препятствия, обстрелътъ може да бѫде по-малъкъ — до 200 метра; окопитѣ трѣбва да бѫдатъ добре маскирани; артилерията трѣбва да може да обстрелва настѫпващия надъ 3000 метра; винаги трѣбва да бѫде организиранъ надлъженъ огънь.

По-нататъкъ се даваха упѫтвания за размѣра и изработването на разнитѣ постройки, което се вижда отъ даденитѣ на страници 163, 164, 165 и 166 чертежи.

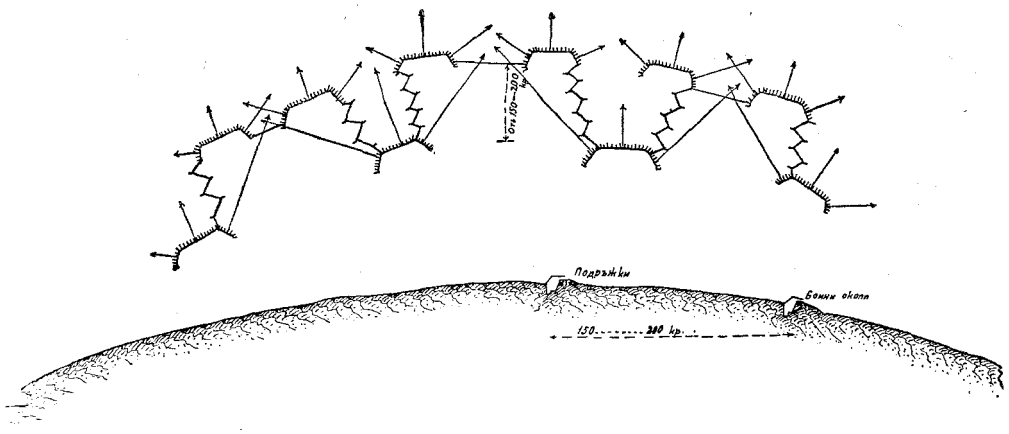

Презъ пролѣтьта мѣстното население не можеше да бѫде отдѣляно отъ полскитѣ работи, и затова укрепяването се извършваше сѫмо отъ войсковитѣ части Продължено бѣ усъвършенствуването на окопитѣ, като поправяха и срутванията презъ зимата. Използувани бѣха германскитѣ поуки и бѣха направени нѣколко по-здрави закрития за хората. Телената мрежа предъ главната отбранителна линия бѣ започната, макаръ частитѣ да разполагаха съ твърде малко телъ. Независимо отъ това, работата трѣбваше да бѫде прекратена и поради това, че почти всички окопи бѣха въ посѣти ниви, и трѣбваше да се запазятъ посѣвитѣ отъ отъпкване.

Презъ май наново се намѣсиха по-голѣмитѣ щабове, като поискаха частитѣ да представляватъ презъ десеть деня чертежи на извършенитѣ работи върху карта въ мѣрка: 1 : 126,000 или 1 : 42,000. Тъй като това отнемаше много време на ржководителитѣ, остана въ сила по-раншното разпореждане — да се пред-

ставляватъ на 12-о и 28-о число всѣки месецъ по два екземпляра такива чертежи, отъ които единиятъ оставаше въ Щаба на армията, а другиятъ се изпращаше въ Щ. Д. А.

Къмъ 25-и май Пионерната дружина бѣ устроила телеграфотелефонни връзки въ района споредъ приложената на стр. 167 схема. Линиитѣ бѣха продължени отъ частитѣ съ собственитѣ имъ материали.

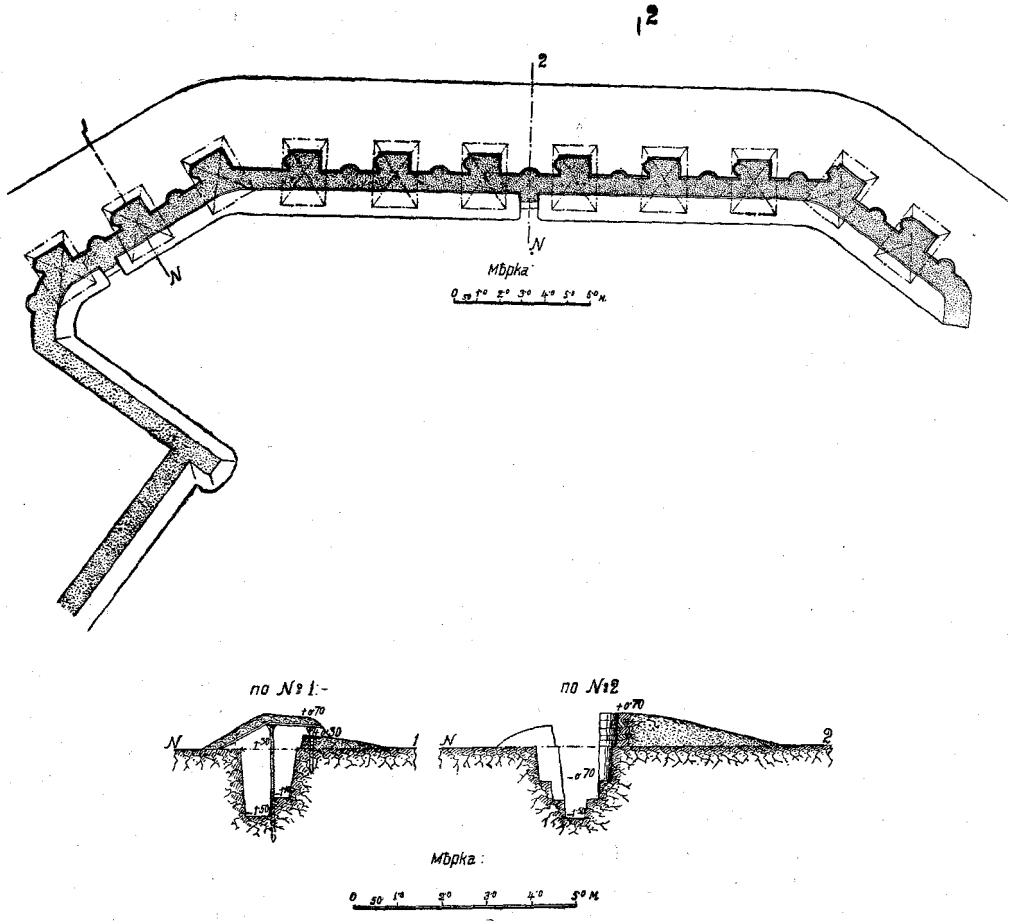

Въ началото на юлий дивизията започна да укрепява позицията при Тетово по сжщия начинъ, както и другитѣ позиции.

На 4-и юлий дивизията получи отъ началника на инженернитѣ войски при Щаба на армията следнитѣ указания по укрепяването:

„1) На всички построени окопи да се направятъ блиндажи, обезпечаващи отъ шрапнелни куршуми и отъ малки гранатни парчета.

2) На главната позиция фортификационнитѣ работи (батареи и други постройки) трѣбва да бѫдатъ извършени въ най-широкъ размѣръ.

3) За батареитѣ да има по нѣколко заблаговременно изработени позиции, като въ най-широкъ размѣръ бѫдатъ практикувани лъжливитѣ батареи-маски.

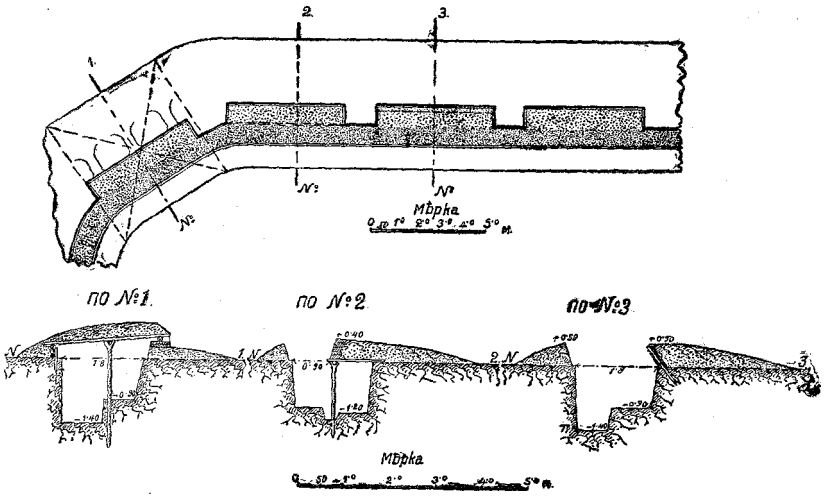

4) Въ тила, близо до окопитѣ, въ тѣхъ и въ батареитѣ, да се направятъ въ най-широкъ размѣръ по миненъ, пещеренъ или блиндиранъ начинъ ниши за снарядитѣ, скривалища или заслони за гарнизонитѣ на окопитѣ и тѣхнитѣ поддържки, а сѫщо и жилищни помѣщения, като всички горни постройки да не бѫдатъ пробивани отъ 15-см. снарядъ.

5) Всички окопи да бѫдатъ съединени съ ходове за съобщение съ тѣзи за поддържкитѣ и съ тила на позицията. Да се направятъ за съобщения и въ паралелъ на позицията, като нѣкои отъ колѣната на ходоветѣ се приспособятъ, споредъ характера на мѣстността, за обстрелване междинитѣ между окопитѣ и пространството между окопитѣ отъ главната стрелкова позиция и тѣзи за поддържкитѣ. Ходоветѣ за съобщения да се правятъ дълбоки 1·80 м. заедно съ бруствера, а най-много до 2·50 м., като бѫдатъ блиндирани, дето се налага отъ мѣстността; окопитѣ за поддържкитѣ да бѫдатъ приспособени за стрелба.

6) Траверситѣ въ пехотнитѣ окопи да се приспособятъ за обстрелване вѫтрешността на окопа, та, ако бѫде завладѣна една часть отъ окопа, противникътъ да не може безнаказано да проникне и завладѣе цѣлия окопъ. Всѣки окопъ да бѫде приспособенъ къмъ мѣстността така, че отъ пречупванията му да бѫде фланкиранъ и съседниятъ окопъ.

7) Да се направятъ и съединителни окопи за скрито маневриране отъ единъ въ другъ окопъ и специални фланкиращи такива на всички групи и окопи.

8) За фланкиране изкуственитѣ препятствия да се направятъ и специални фланкиращи постройки за картечници или окопи, като и еднитѣ, и другитѣ бѫдатъ най-силно блиндирани или бетонирани за противодействие поне отъ сплошенъ полски снарядъ (7·5-см.).

9) Въ всички окопи да бѫдатъ по-нагѫсто направени траверси, като се вземе за правило, щото максимумъ презъ десеть метра на всѣки окопъ трѣбва да има траверсъ.

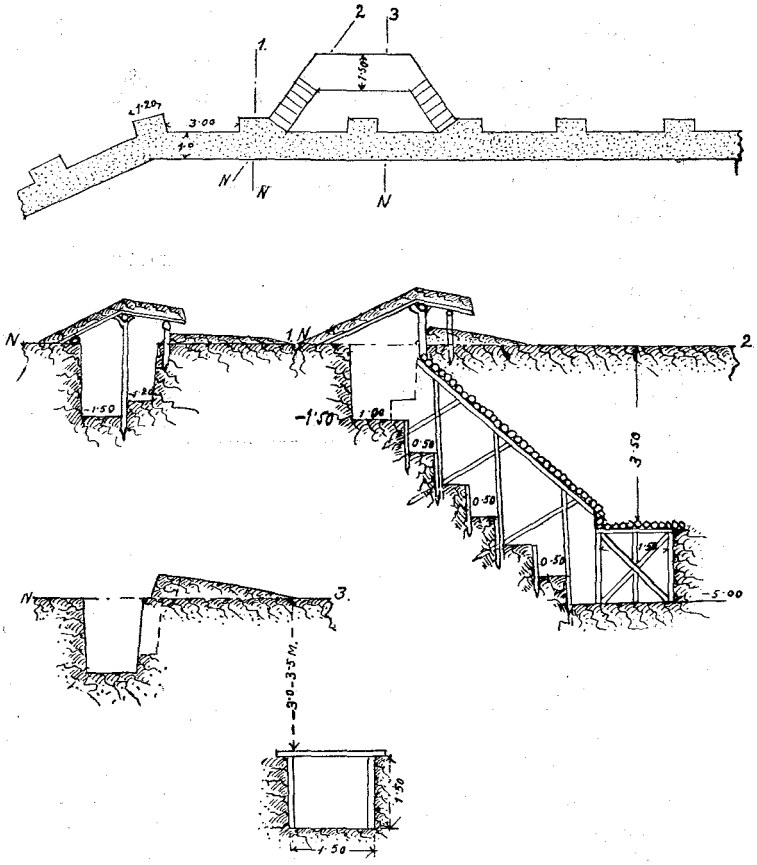

10) Предъ пехотнитѣ окопи, на мѣстата, дето обзорътъ е по-малъкъ и не се вижда добре, да се устроятъ по-нагѫсто блиндирани наблюдателници, приспособени за отбрана и обкрѫжени съ изкуствени препятствия противъ изненада на заемащия ги постъ.

11) Въ тила на всѣка позиция да се организиратъ най-добри пѫтища за съобщения, напрѣчни и надлъжни, като на всички пѫтища бѫдатъ поставени дъсчици съ надписъ за означаване накѫде водятъ пѫтищата, а сѫщо и по окопитѣ при мѣстата, дето става пресичането

на хода за съобщение съ окопа, т. е. въ началото и на края на хода. Сжщо такива надписи да се поставятъ на всички пжтища и пресичанията имъ въ района на разположението на дивизията — пункта и позициитѣ.

12) На извършенитѣ фортификационни постройки и които има да се извършатъ да се обърне най-голѣмо внимание на маскировката имъ."

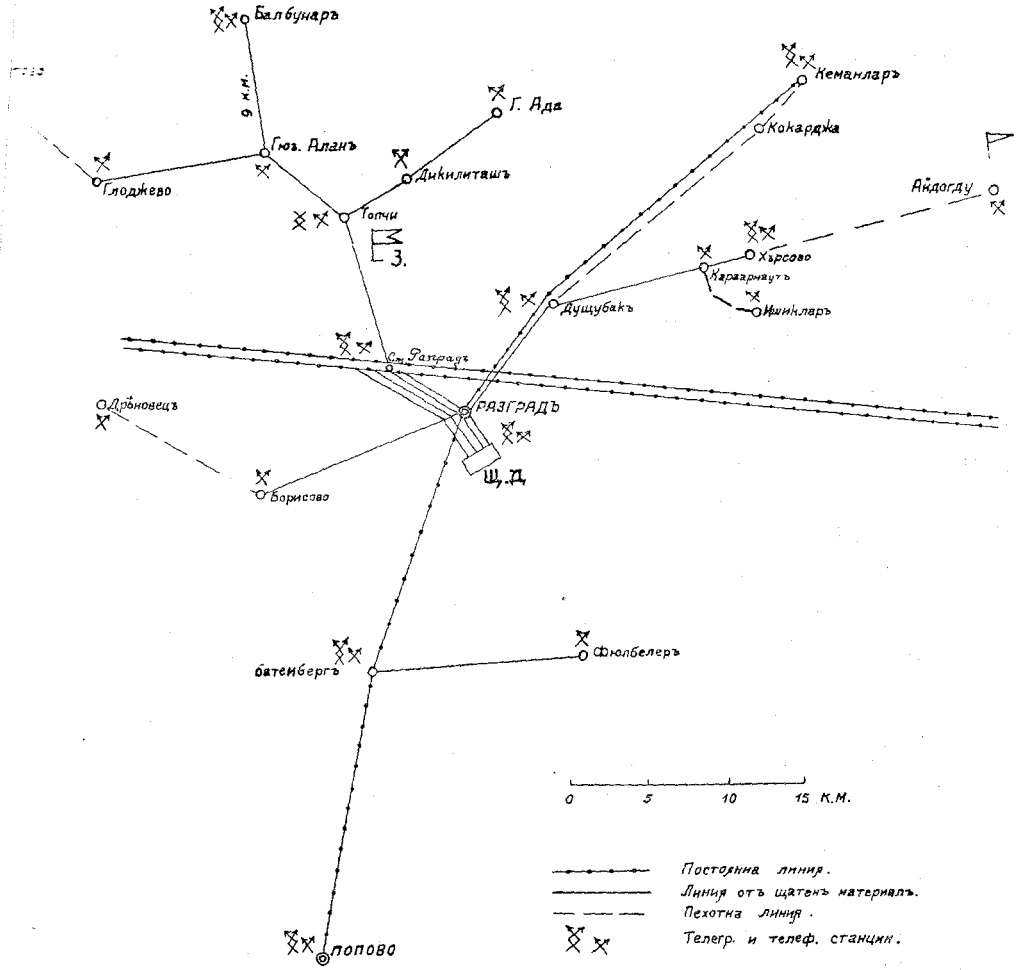

Въ сжщото време Щ. Д. А. изпрати последно предупреждение—да бждатъ взети всички мѣрки да се използуватъ поукитѣ, добити отъ войната на разнитѣ фронтове, по организиране позициитѣ за опорна отбрана.

Между това, поради уволнение неслужилитѣ войници, поради голѣмиятъ брой войници въ служебенъ отпускъ, поради много

работа за устройване лагери на частитѣ и, най-после, поради подпомагане населението въ жетвата, работитѣ по укрепяването бѣха почти прекратени. Командиръть на дивизията, като имаше предвидъ, че, следъ като оженатъ полетата, ще могатъ да се произвеждатъ тактически учения отъ по-голѣми части, помоли командуващия армията: 1) да се прекратятъ отпускитѣ на офицеритѣ и войницитѣ; 2) да се повикатъ за работа неслужилитѣ надъ 40 години; 3) да се разреши на частитѣ да сѣкатъ необходимия имъ за укрепяването дървенъ материалъ; 4) да се достави поне 60—70 вагона бодливъ телъ; 5) да се снабдятъ частитѣ съ маски противъ задушливи газове.

Командуващиятъ армията отговори, че повикване неслужили не може да стане; че е искано отъ Министерството на войната разрешение за сѣчене материалъ отъ горитѣ; че скоро ще се получи отъ странство бодливъ телъ. Колкото за задушливитѣ газове, ромънитѣ едва ли ще иматъ такива, а руситѣ ги употрѣбявали въ твърде ограниченъ размѣръ.

Командиръть на дивизията, като виждаше, че Щабътъ на армията не е въ състояние да удовлетвори неговитѣ искания, реши съ срѣдствата, съ които разполага, да усили работата по укрепяването, затова той на 23-и юлий изпрати до командиритѣ на бригадитѣ заповѣдь:

1) Да се започне усъвършенствуване на позициитѣ: при Юнусъ Абдалъ — отъ 31-и полкъ съ 1-а пионерна рота, при Голѣма Аде — отъ 7-и полкъ съ 2-а пионерна рота, при Гезелдже Аланъ — отъ 19-и полкъ съ 3-а пионерна рота, при Гложево — отъ 47-и полкъ съ единъ взводъ отъ 3-а пионерна рота и при Тетово — отъ 48-и полкъ. Да се работи по четири деня въ седмицата, като въ всѣки участъкъ работятъ по 800 души съ пълненъ брой началници.

2) Авангарднитѣ дружини да работятъ на своитѣ позиции, при Балъ Бунаръ и Кокарджа.

3) Работата да се извършва споредъ изработената отъ командира на 4-а пионерна дружина Инструкция, на основание инструкциитѣ, дадени отъ Щаба на армията и Щ. Д. А.

Въ сѫщото време две роти отъ предната охрана въ Кокарджа бѣха изпратени въ Кеманларъ, дето започнаха да укрепяватъ.

Разположението на 4-а дивизия презъ юлий и августъ 1916 година. — На 3-и юлий командиръть на 4-а дивизия получи съобщение отъ Щаба на армията, че, следъ излизането на германската 105-а дивизия отъ състава на армията, отбиването десантитѣ на Черноморския брѣгъ се възлага на 1-а дивизия, която ще се разположи въ района Козлуджа — Девня — Гебедже —

Ференъ, съ единъ полкъ въ Келелеръ и единъ полкъ на старото си място — около Нови Пазаръ. Ако стане необходимо, и този полкъ може да бѫде притегленъ къмъ неговата дивизия, затова 4-а дивизия трѣбва да бѫде готова да изпрати единъ отъ своитѣ полкове къмъ Нови Пазаръ. Въ 4-а дивизия по този поводъ не бѣха направени никакви размѣствания.

Предвидъ на това, че голѣма часть отъ войницитѣ помагаха на населението при жетвата, а по укрепяването не можеше да се работи, командирътъ на 4-а дивизия издаде на 10-и юлий 1916 год. следната оперативна заповѣдь:

„1) Повѣрената ми дивизия продължава да има за задача да наблюдава и отбранява района, който се заключава между посокитѣ: Акъ Кадънларъ — Чобанъ Насуфъ — Ембие — Айдогду — Ашиково — Кьоклюджа — ж.-п. ст. Шейтанджикъ, на истокъ, и Сѣново — Юперъ — Черешово — Кошарна — Юдѣлникъ — Долно Албаново — Червена Вода — Бѫзинъ, на западъ.

2) Съобразно сегашната дислокация на частитѣ и учрежденията районътъ на дивизията се раздѣля на участъци, както следва:

А) Участъкъ на 5-а конна бригада — полковникъ Марковъ (9-и коненъ полкъ — четири ескадрона и единъ картеченъ ескадронъ, Лейбъ-гвардейскиятъ коненъ полкъ — три ескадрона и единъ картеченъ ескадронъ, Армейската колоездачна рота, 2/16-а гранична рота, една рота отъ 31-и Варненски полкъ, единъ пионеренъ взводъ) — заема участъка, който се заключава между границата и пѫтя Шарви — Юсуфанларъ — Ембие — Айдогду — Ашиково — Кьоклюджа — ж.-п. ст. Шейтанджикъ, ж.-п. линия до Еникьой, пѫтя Еникьой — Топлакьой — Хърсово — Абдулкьой — Кеманларъ — Саладинкьой, всички тѣзи пунктове включително.

Командирътъ на бригадата да вземе всички мѣрки за осигуряване пълна безопасность на частитѣ отъ ненадейни нападения, като поддържа сигурна и постоянна свръзка съ всички гранични постове.

За наблюдение посокитѣ къмъ Шарви, Чобанъ Насуфъ, Салтъкларъ и за поддържане свръзка съ 1-а Софийска дивизия да бѫде изпратенъ въ Ембие единъ коненъ взводъ съ трима колоездача; ротата отъ 31-и Варненски полкъ да остане въ Айдогду.

За поддържане свръзка съ постоветѣ отъ 3-а гранична рота да бѫде изпратенъ въ Заветъ сѫщо единъ коненъ взводъ съ трима колоездача.

Б) Участъкъ на 1-а пехотна бригада — полковникъ Икономовъ (7-и Преславски полкъ — четири дружини и една картечна рота, 31-и Варненски полкъ — четири дружини и една картечна рота, 15-и артилер. полкъ — шесть батареи, 3-и гаубиченъ полкъ — две батареи, отъ Пионерната дружина — единъ телеграфенъ и три пионерни взвода, 3/16-а гранична рота, 5-а полска болница) — заема пространството западно отъ Конната бригада и на северъ отъ ж.-п. линия отъ Еникьой до ж.-п. ст. Разградъ (изключително), на западъ по пѫтя ж.-п. станция Разградъ — Липникъ — Дикили Ташъ — Кара Агачъ — Джаферлеръ (последнитѣ два пункта включително).

Изнесениятъ напредъ авангардъ въ Голѣма Кокарджа да остане на мѣстото си, като влѣзе въ тѣсна свръзка съ Щаба на Конната бригада въ Кеманларъ.

В) Участъкъ на 3-а пехотна бригада — полковникъ Кметовъ (Преславскиятъ ескадронъ, 19-и Шуменски полкъ — четири дружини и една картечна рота, 47-и полкъ — три дружини и една картечна рота, 48-и полкъ — две дружини и една картечна рота, 5-и артилер. полкъ — шесть батареи, една рота отъ 17-а гранична дружина, една пионерна рота, единъ телеграфенъ взводъ, две полски болници) — заема пространството западно отъ участъка на 1-а бригада — Дикили Ташъ — Липникъ — ж.-п. ст. Разградъ — Дрѣновецъ — Кривня — Ветово — Отанци—Юдѣлникъ—Черешово—Юперъ, всички пунктове включително.

Командиръть на бригадата да разпореди Преславскиятъ ескадронъ да остане въ подчинение на началника на авангарда, при Балъ Бунаръ, като влѣзе въ тѣсна свръзка съ постоветѣ на Граничната рота.

Свръзка съ подвижния гарнизонъ на Русенския укрепенъ пунктъ — къмъ Малко Враново.

Г) Тиленъ участъкъ — Полицейскиятъ полуескадронъ, отъ Пионерната дружина — една пионерна рота, една мостова рота и единъ телеграфенъ взводъ, Дивизионниятъ инженеренъ паркъ, Дивизионниятъ продоволственъ транспортъ, Интендантската рота, 1-а, 2-а, 3-а и 6-а полски болници, Дивизионната ветеринарна лѣчебница, 4-а арм. паркова колона — обхваща пространството на югъ отъ ж.-п. линия отъ ж.-п. ст. Шейтанджикъ до ж.-п. ст. Разградъ, Дрѣновецъ, Кривня.

3) Всички части и учреждения въ бригаднитѣ участъци се подчиняватъ на командиритѣ на съответнитѣ бригади въ тактическо, командантско, квартирно и санитарно отношение. Началницитѣ на участъцитѣ, обаче, нѣматъ право да измѣняватъ сѫществуващата дислокация на частитѣ и учрежденията, безъ предварително разрешение отъ Щаба на дивизията.

4) Частитѣ и учрежденията отъ Тилния участъкъ се подчиняватъ въ всѣко отношение направо на Щаба на дивизията.

5) Командиритѣ на бригадитѣ да разпоредятъ за всестранно проучване даденитѣ имъ участъци въ всѣко отношение. Особено внимание да се обърне върху ориентирането нощно време, като отъ всѣка батарея и рота се подготвятъ най-малко по трима, а отъ всѣки ескадронъ — по десеть сигурни водача.

6) На началницитѣ на частитѣ се възлага грижата за поддържане въ изправность сѫществуващитѣ фортификационни постройки и направата на нови такива, съгласно даденитѣ за това планове и указания.

7) На командира на Пионерната дружина се възлага общия надзоръ и техническото ржководство на фортификационнитѣ работи, както и изработването на всички планове по фортификационното усилване на позициитѣ въ духа̀ на телеграмата отъ Щ. Д. А. № 3330 и предписанието отъ Щаба на III армия № 1721.

8) Уредбата на свръзкитѣ, интендантската, инженерната, санитарната и артилерийската служби остава сѫщата, споредъ наредбитѣ по дивизията № № 60, 62 и 14 отъ 19-и май.

9) Етапна линия за дивизията се опредѣля и пѫтьтъ Горна Орѣховица — Попово — Разградъ; етапни пунктове: Батенбергъ, Попово, Водица, Сушица, Горна Орѣховица.

10) Щабътъ на дивизията остава въ Лагера при гр. Разградъ."

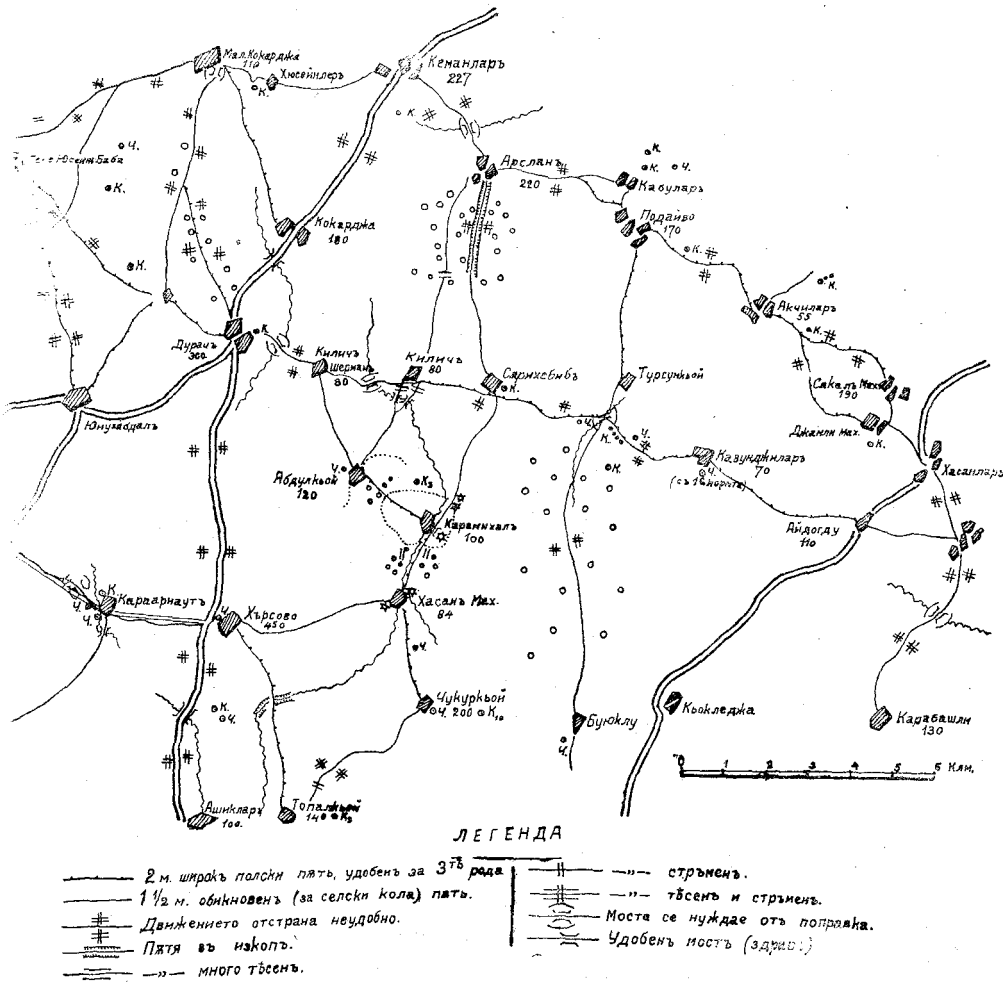

Разузнаване пѫтищата и водитѣ.—Отъ Щаба на дивизията бѣ изработенъ планъ за разузнаване всички пѫтища въ района на дивизията, по които можеше да стане нужда да маневриратъ частитѣ. Назначенитѣ офицери отъ частитѣ работѣха непрекѫснато надъ това разузнаване. Резултатитѣ тѣ представяха въ Щаба на дивизията, дето ги обработваха. Къмъ срѣдата на

февруарий резултатитѣ отъ разузнаванията, заедно съ схеми на пѫтищата и водитѣ, бѣха изпратени въ Щаба на армията, частитѣ на дивизията и въ съседнитѣ части за използуване.

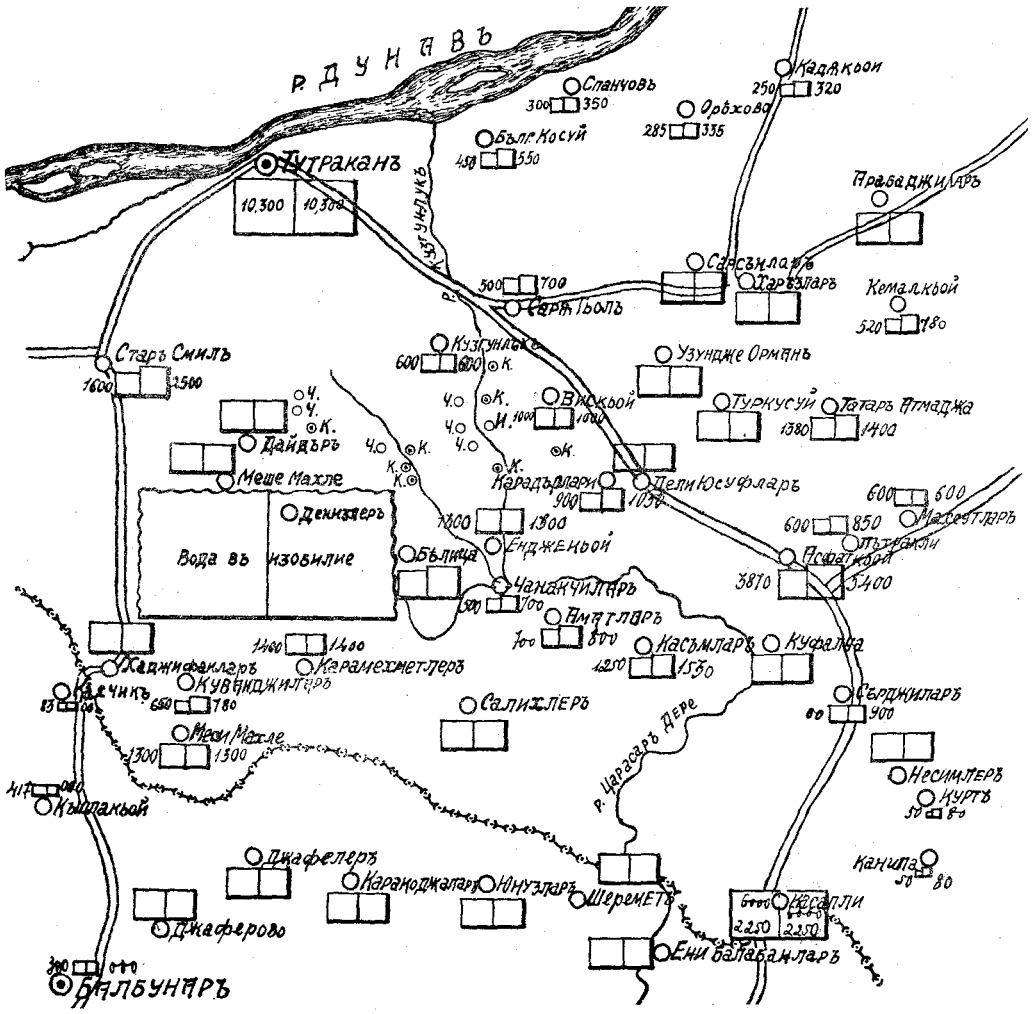

ЛЕГЕНДА:

Сл. в.	Сл. в.
Г. в.	Г. в.
Въс/хо време	Въд/но време

Цифритѣ въ квадратитѣ означаватъ количеството на водата въ литри, която може да се добие за единъ часъ отъ всички чешми и кладенци. Горниятъ редъ цифри означаватъ сладка вода, а долниятъ — горчива.

Лѣвата половина означава водата, която може да се добие въ сухо време, а дѣсната — въ дъждовно.

Мѣста, дето сѫществуватъ кладенци и чешми, но данни за количеството на водата липсватъ.

Бойна дейность. — Отъ мобилизацията до края на августъ 1916 година въ райна на 4-а дивизия нѣмаше никаква бойна

дейность. Само на 1-и юлий въ 5^{15} часа̀ единъ ромънски аеропланъ, идещъ отъ Тутраканъ, мина надъ границата и достигна надъ Кеманларъ, на височина около 300 метра. Обстрелянъ отъ находящитѣ се тамъ части, аеропланътъ се издигна и се върна обратно, на ромънска територия.

Дейность въ Шуменския укрепенъ пунктъ. Споредъ Инструкцията отъ командуващия III армия, на Шуменския укрепенъ пунктъ се възлагаше задачата да служи като опоренъ пунктъ на фланга на 4-а дивизия, когато тя ще действува на фронта Русе — Шуменъ, и да наблюдава и отбранява посокитѣ отъ Добричъ и Силистра къмъ Шуменъ и Нови Пазаръ.

На 1-и октомврий началникътъ на Укрепения пунктъ донѐсе на командуващия армията, че не разполага съ срѣдства да изпълни втората задача, и молѣше да се дадатъ въ негово разпореждане поне единъ действуващъ полкъ и едно артилерийско отдѣление. Последниятъ отговори, че е искалъ разрешение отъ Щ. Д. А. да влѣзатъ въ състава на гарнизона 7-и маршеви полкъ и допълняващитѣ батареи на 4-а и 5-а артилерийски бригади, отъ Шуменъ и Разградъ. Докато се получи това разрешение, въ състава на Укрепения пунктъ бѣ придадена Допълняващата батарея на 2-и тежъкъ артилер. полкъ. Тъй като разрешение не последва, началникътъ на Укрепения пунктъ не направи нищо по изпълнение на тази задача. Само къмъ срѣдата на февруарий бѣха изпратени двама офицери, които разузнаха два пжтя: Нови Пазаръ — Чанакчи — Бешъ Тепе—Границата и Нови Пазаръ — Софуларъ — Границата.

За изпълнение първата задача трѣбваше да бжде организирано укрепяване на кржговата позиция около града. Началникътъ на Пункта още на 14-и септемврий поиска отъ Щаба на армията при Министерството на войната да му изпрати утвърденъ проектъ за укрепяването. Оттамъ получи отговоръ, че този проектъ е твърде обширенъ, и засега не може да се изпълни, затова да се започне укрепяването, като се изработятъ най-важнитѣ при дадената обстановка фортификационни постройки.

Началникътъ на Пункта, заедно съ своя Щабъ, обходи обърнатия къмъ Ромънската граница фронтъ и заповѣда да се организира работата на главната отбранителна линия, а по-после да се пренесе и на преднитѣ позиции. Бѣха поискани 4000 работника отъ 7-о военно полково окржжие отъ годнитѣ за военна

служба мохамедани. По-после бѣха събрани 2000 мохамедани и 2000 неслужили между 30 и 40 години. Повиканитѣ трѣбваше да се явятъ въ Пункта съ търнокопи или лопати.

Съ тѣзи работници се започна укрепяването на позицията между сѫществуващитѣ отъ мирно време опорни пунктове. Укрепяването се извършваше по сѫщата система, както и позициитѣ на 4-а дивизия. За рѫководители на работитѣ служеха войницитѣ на пристигналия пионеренъ взводъ отъ 4-а пионерна дружина. Работата се започна на 19-и септемврий, а на 24-и се получи телеграма отъ Щаба на армията да се усили. Заедно съ войницитѣ отъ 4-и опълченски полкъ, ежедневно работѣха по укрепяването по 3500—4300 души.

На 11-и октомврий се получи заповѣдь отъ командуващия III армия, че 2-и тежъкъ артилер. полкъ остава временно въ Шуменъ; да бѫдатъ приготвени закрития за всички негови батареи. Командиръть на полка избра мѣстата на батареитѣ въ Северния участъкъ на крепостьта, и започна тѣхното фортификационно усилване.

На 25-и ноемврий привлѣченитѣ за работа неслужили войници бѣха изпратени въ частитѣ за 45-дневно обучение, затова работата продължи съ твърде малко работници. Но, въпрѣки малкото работници, презъ пролѣтьта и лѣтото бѣха укрепени междинитѣ на Северния фронтъ.

1-а Софийска дивизия въ състава на III армия.

На 4-и февруарий 1916 година 1-а дивизия, разположена на почивка въ района Кратово — Страцинъ — Крива Паланка, като общъ резервъ, получи отъ Щ. Д. А. заповѣдь:

„Вѣроятно е дивизията да бѫде съсрѣдоточена къмъ Ромънската граница.

Половината отъ състава на дивизията, предимно войницитѣ отъ западнитѣ и южнитѣ мѣста на Дивизионната область, уволнете въ петнадесетдневенъ отпускъ. Войницитѣ да отидатъ пеша, съ оржжие и снаряжение, безъ патрони. На 20-и февруарий уволненитѣ въ отпускъ да се събератъ въ Софийскитѣ казарми, и да чакатъ заповѣдь.

При уволнението на хората отъ артилерийскитѣ части да имате предвидъ, че въ това време може да бѫде предписано на дивизията да извърши походъ къмъ София.

За уволнението на другата половина ще последва заповѣдь."

Следъ като бѣ изпълнена тази заповѣдь, на 11-и февруарий командиръть на дивизията получи отъ Щ. Д. А. заповѣдь да

премѣсти дивизията отъ района Кратово—Криворѣчна Паланка—Долно Село въ София:

„Повѣрената Ви дивизия въ скоро време ще започне да се превозва по желѣзницата до ж.-п. ст. Каспичанъ, и ще се разположи около Нови Пазаръ, дето ще влѣзе въ разпореждането на командуващия III армия. Разпоредете частитѣ отъ дивизията да продължатъ движението си за ж.-п. станция София, дето да пристигнатъ преди възвръщането на войницитѣ отъ отпускъ. Съ пристигането на първата серия пустнати въ отпускъ войници, да се уволни втората серия въ сѫщото време, съ оржжие, безъ патрони. Веднага следъ това частитѣ ще започнатъ да се превозватъ по желѣзницата до ж.-п. ст. Каспичанъ.

За втората серия войници сборни пунктове да се назначатъ най-близкитѣ станции по посока на движението, отдето ще бѫдатъ превозени, за да се присъединятъ къмъ частитѣ си. За превозването на дивизията по желѣзницата влѣзте въ споразумение съ подполковникъ Николовъ, комуто е предписано за това.

База — ж.-п. ст. Каспичанъ. За следването на дивизията до София донесете."

На следния день бѣ съобщено отъ Щ. Д. А., че къмъ дивизията се придава едно скорострелно гаубично отдѣление, заедно съ Щаба на 1-и гаубиченъ полкъ, които бѣха при 5-а дивизия, и получиха заповѣдь да се превозятъ по желѣзница направо до ж.-п. ст. Каспичанъ.

Командирътъ на 1-а дивизия организира движението на дивизията къмъ София, което трѣбваше да бѫде извършено на петь ешелона, по следния маршрутъ:

Първи ешелонъ — 1-а бригада — на 12-и февруарий достигна Гърляно, Жилинци; на 13-и — Горна Грашица, Коньово, Копиловци; на 14-и — Ново Село, Изворъ; на 15-и — дневка; на 16-и — Радомиръ, Перникъ; на 17-и — Църква, Владая; 18-и — София.

Втори ешелонъ — 1-а артилер. бригада — на 12-и февруарий достигна Гюешево, Скакавица, Ранинци; на 13-и — Жилинци, Колуша; на 14-и — Горна Грашица, Коньово; на 15-и — дневка; на 16-и Ново Село, Изворъ; на 17-и — Радомиръ, Перникъ; на 18-и — София.

Трети ешелонъ — 2-а бригада — на 12-и февруарий достигна Криворѣчна Паланка; на 13-и — Гюешево, Скакавица, Ранинци, Гърляно; на 14-и — Жилинци, Колуша; на 15-и — Копиловци, Жабокъртъ; на 16-и — дневка; на 17-и — Ново Село, Изворъ; на 18-и — Радомиръ, Перникъ; на 19-и — Църква, Владая; на 20-и — София.

Четвърти ешелонъ — Дивизионниятъ огнестреленъ паркъ, 1-а арм. паркова колона, 1-а и 5-а полски болници, Санитарниятъ паркъ, Санитарниятъ транспортъ, Ветеринарната лѣчебница, подъ общото командуване на началника на Огнестрелния паркъ, — на 13-и февруарий достигна Криворѣчна Паланка; на 14-и — Гюешево, Скакавица, Ранинци, Гърляно; на 15-и — дневка; на 16-и — Жилинци, Колуша; на 17-и —

Горна Грашица, Коньово, Копиловци; на 18-и — Ново Село, Изворъ; на 19-и — Радомиръ, Перникъ; на 20-и — Църква, Владая; на 21-и — София.

Пети ешелонъ — Щабътъ на дивизията, 1-а пионерна дружина, Дивизионната конница и Полицейскиятъ полуескадронъ — на 12-и февруарий достига Криворѣчна Паланка; на 13-и — Сѣнокосъ, Жилинци; на 14-и — Копиловци, Жабокъртъ; на 15-и — дневка; на 16-и — Изворъ; на 17-и — Перникъ; на 18-и — София.

Движението къмъ София бѣ извършено точно споредъ даденитѣ маршрути. Частитѣ се разположиха около София така: Щабътъ на дивизията — въ София, 1-а бригада съ една пионерна рота — въ района Прѣколница — Долно Село — Бобешино — Кулугерци — Леска — Бистрица — Ранинци — Ръсово — Гърляно — Скакавица — Вратца, 2-а бригада — въ района Княжево — Бояна — Павлово — Красно Село — Горна Баня — Суходолъ — Филиповци, Артилерийската бригада — около Гюешево, административниятъ обозъ — въ района Владая — София.

На 22-и февруарий командиръть на дивизията направи следнитѣ разпореждания за превозването къмъ района на III армия:

1) Товаренето ще става на ж.-п. ст. София.

2) Въ началото ще се пускатъ дневно по два влака, а по-после — по четири-петь.

3) Най-напредъ ще се превози 1-а бригада и 4-и артилер. полкъ, а следъ това — 2-а бригада съ 14-и артилер. полкъ.

Превозването на дивизията започна на 25-и февруарий и продължи до 20-и мартъ.

Между това, още на 11-и февруарий командуващиятъ III армия получи отъ Щ. Д. А. съобщение, че въ състава на армията къмъ края на месеца ще влѣзе 1-а дивизия. Да избере районъ за съсрѣдоточаване, като има предвидъ едно настжпление въ посоката Добричъ — Куртъ Бунаръ. Да се корегира разположението въ района на 4-а дивизия за по-солидно затваряне посокитѣ Тутраканъ — Русе и Тутраканъ — Балъ Бунаръ. На 25-и февруарий той изпрати на командира на дивизията Инструкция за евентуалнитѣ действия. Следъ като се съобщаваха задачитѣ на армията и на частитѣ отъ нея, въ тази Инструкция се даваха следнитѣ указания за действията на 1-а дивизия:

1) Дивизията, съ придаденитѣ ѝ части, да се разположи по бригадно около Нови Пазаръ и Тюркъ Арнаутларъ; Щабътъ на дивизията — въ Каспичанъ.

2) Задачата на дивизията ще бжде да наблюдава и отбранява участъка между пжтищата ж.-п. ст. Шейтанджикъ — Ашиково —

Шарви — Акъ Кадънларъ — Силистра и ж.-п. ст. Провадия — Ясѫ Тепе — Куртъ Дере — Емиркьой — Добричъ, включително.

3) Въ този районъ да се обърне сериозно внимание на посокитѣ: а) ж.-п. ст. Провадия — Ясѫ Тепе — Куртъ Дере — Емиркьой — Добричъ; б) Невша — Тюркъ Арнаутларъ — Юнусъ Бунаръ — Караджа Отъ — Казълджиларъ — Екисче — Куртъ Бунаръ; в) ж.-п. ст. Каспичанъ — Нови Пазаръ — Хърсово — Дживелъ — Куртъ Бунаръ. На тѣзи посоки да се изнесатъ авангарди приблизително на линията Емиркьой — Казълджиларъ — Дживелъ — Ембие (Сакалъ Мах.), и да се организиратъ най-бързо позиции за по-продължително спиране настѫпилъ противникъ. Да се обърне сериозно внимание на позициитѣ: а) Елесъ Факѫ — Акъ Коюнъ — Хасърджикъ, прегражданща посокитѣ отъ Куртъ Бунаръ и Добричъ, и б) Войводакьой — Мурадалларъ — по посоката Куртъ Бунаръ — Нови Пазаръ.

4) На началника на дивизията се подчиняватъ 4/15-а и 1/16-а гранични роти.

5) На ж.-п. ст. Каспичанъ ще бѫде открить разходенъ интендантски магазинъ. Етапна линия — Горна Орѣховица — Козаревецъ — Кесарево — Османъ Пазаръ —Ески Джумая — Шуменъ — ж.-п. ст. Каспичанъ.

Сѫщия день командирътъ на 1-а дивизия заповѣда:

„1) Превозвайки се по желѣзницата отъ София презъ Плѣвенъ за Каспичанъ, частитѣ и учрежденията отъ дивизията постепенно да заематъ квартирнитѣ си райони така:

а) 2-а бригада, съ придаденитѣ къмъ нея една пионерна рота, отдѣление отъ Дивизионния лазаретъ, 14-и артилер. полкъ и Планинското артилерийско отдѣление, — въ района Елесъ Факѫ — Гьочери — Беджане — Сюлейманкьой — Яйла — Тюркъ Арнаутларъ — Гьоджеди — Еньово — Таушанъ Козлуджа — Невша — Бейли. Щабътъ на бригадата — въ Тюркъ Арнаутларъ.

б) 1-а бригада, съ придаденитѣ къмъ нея една пионерна рота, отдѣление отъ Дивизионния лазаретъ и 4-и артилер. полкъ, — въ района Мурадалларъ — Клиседжикъ — Войводакьой — Козлуджа Теке — Сюютли — Текеркьой — Абоба — Нови Пазаръ — Кайкѫкьой — Дамаргьозъ. Щабътъ на бригадата — въ Нови Пазаръ.

в) 1-о гаубично отдѣление — въ Памукчи.

г) Дивизионниятъ продоволственъ транспортъ — на ж.-п. ст. Каспичанъ и въ Калугерица.

д) 1-а полска болница, Дивизионниятъ санитаренъ паркъ и Ветеринарната лѣчебница — въ Нови Пазаръ.

е) Другитѣ полски болници и Дивизионниятъ санитаренъ транспортъ — въ Мадара.

ж) Дивизионниятъ огнестреленъ паркъ — въ Мухла.

з) 1-а армейска паркова колона — въ Кюлевча.

и) Щабътъ на дивизията, 1-а пионерна дружина, Дивизионната конница, Полицейскиятъ полуескадронъ — на ж.-п. ст. Каспичанъ.

2) Така разположена, дивизията има задача да наблюдава и отбранява ивицата между пѫтя ж.-п. ст. Шейтанджикъ — Ашиково —

Шарви — Акъ Кадънларъ — Силистра, изключително, и пѫтя ж.-п. ст. Провадия — Ясѫ Тепе — Куртъ Дере — Емиркьой — Добричъ, включително. За изпълнението на тази задача ще се заповѣда допълнително."

На 22-и мартъ, следъ завършване превозването, командирътъ на дивизията разпореди да бѫдатъ изпратени напредъ предни охрани отъ по една дружина, две картечници, една полска батарея и единъ взводъ пионери въ Кускьой и Дживелъ. Следъ това се започна укрепяване на позиции за преднитѣ охрани при Кускьой, Дойранларъ, Дживелъ и Софуларъ.

Другитѣ части отъ дивизията започнаха укрепяване на избраната позиция на линията Сакалъ Тепе — Клиседжикъ — Мурадалларъ — Елесъ Факѫ — Акъ Коюнъ — Хасърджикъ. Избрана бѣ и втора позиция на линията Дамаргьозъ — Сюлейманкьой — Айла, укрепяването на която трѣбваше да започне по-късно, когато главната позиция добие известна отбранителна стойность.

Къмъ 28-и мартъ започна укрепяване на височината източно отъ Козлуджа, отдето една отбранителна застава трѣбваше да поддържа свръзка съ Варненския укрепенъ пунктъ.

Укрепяването се извършваше по сѫщия начинъ, както и това въ участъка на 4-а дивизия.

На 29-и май командуващиятъ армията, като имаше предвидъ русски десантъ на Черноморския брѣгъ, реши да отдѣли отъ 1-а дивизия една маневрена часть, която да съдействува на Варненския и Бургасския укрепени пунктове за отбиване такъвъ десантъ, и заповѣда да се приготви 2-а бригада съ едно полско артилерийско отдѣление и Дивизионния ескадронъ за съсрѣдоточаване въ района Гебедже — Авренъ. Две дружини отъ сѫщата съ две картечници, една полска батарея и взводъ конница да се премѣстятъ на югъ отъ Балкана, при Келелеръ. На следния день, пакъ по заповѣдь на командуващия армията, къмъ частитѣ въ Келелеръ бѣ придадена още една полска батарея, а въ Айваджикъ бѣ изпратена една дружина съ две картечници и една планинска батарея.

Премѣстването бѣ извършено до 5-и юний. Следъ това, по заповѣдь отъ Щаба на армията, се започна разузнаване пѫтищата, по които частитѣ биха маневрирали при единъ десантъ на Черноморския брѣгъ. Особено внимание бѣ обърнато на пѫтищата Девня — Гор. Чифликъ — Джаферъ — Айваджикъ — Баракли, Айваджикъ — Гьозекьой, Айваджикъ — Курукьой, Айваджикъ — Фъндъкли, Авренъ — устието на р. Камчия.

На 9-и августъ започнаха да се превозватъ частитѣ на 3-а бригада отъ Сливница до ж.-п. ст. Каспичанъ. Превозването се завърши на 13-и августъ, и Бригадата се разположи въ района Ортакьой — Ясж Тепе — Нови Пазаръ.

Като имаше предвидъ военнитѣ приготовления на Ромъния, командуващиятъ III армия престана да се безпокои отъ десанти на Черноморския брѣгъ и реши да оттегли 1-а дивизия отъ маневреното ѝ мѣсто. Следъ като получи одобрение на този проектъ отъ Щ. Д. А., той заповѣда дивизията да се върне въ по-раншния си районъ, около Нови Пазаръ. Само 25-и полкъ съ три батареи бѣ оставенъ на мѣстото си, въ Келелеръ и Айваджикъ, като маневрена часть противъ възможенъ десантъ.

На 14-и августъ той заповѣда и на оставенитѣ въ Келелеръ и Айваджикъ части да се прибератъ при дивизията. На 20-и августъ 25-и полкъ пристигна при Гьочери и влѣзе въ състава на своята бригада, а батареитѣ се присъединиха къмъ полка си.

Веднага следъ като пристигнаха въ района на съсрѣдоточаването, по заповѣдь отъ Щаба на дивизията, частитѣ започнаха да изпращатъ офицери да разузнаватъ пѫтищата, които дивизията би използувала при бѫдещитѣ действия. Разузнати бѣха 32 пѫтя. Резултатитѣ отъ това разузнаване бѣха представени въ Щаба на армията, но на съседната 4-а дивизия не бѣха съобщени.

Още въ началото на мартъ Ромънското правителство узна за усилването на III армия съ още една дивизия, и бѣ силно разтревожено отъ това обстоятелство. Германскиятъ пълномощенъ министъръ съобщи въ своята Главна квартира за тази тревога, а генералъ фонъ Фалкенхайнъ съобщи на българския главнокомандуващъ, че при тѣзи условия ще му бѫде невъзможно да настоява за намаление или оттегляне ромънскитѣ войски отъ Българската граница. Той молѣше да се обмисли дали не е по-добре да не се изпраща тази дивизия, или пъкъ изпращането да се отложи за по-късно. Въ това време, обаче, 1-а дивизия вече се превозваше къмъ ж.-п. ст. Каспичанъ, и на 5-и мартъ генералъ Жековъ изпрати до генералъ фонъ Фалкенхайнъ следния отговоръ:

„Моля, Ваше Превъзходителство, да уведомите Ромънското правителство, че е съвсемъ безосновна предизвикатата тамъ тревога отъ изпращането на още една наша дивизия въ Североизточна България. Къмъ Ромъния нѣмаме никакви агресивни намѣрения. Тази дивизия има нужда отъ продължителна почивка, и я изпращаме тамъ за полесно и по-удобно прехранване. Ромъния мобилизира и съсрѣдоточи на нашата граница цѣлия V корпусъ, безъ да сме съ нѣщо предиз-

викали подобна мѣрка отъ тѣхна страна. При все това, нашата дивизия не се съсрѣдоточава на Ромънската граница, а се ешелонира по желѣзопжтната линия, дето се намиратъ и другитѣ германски и български войски.

Въ началото на войната противъ Сърбия бѣхъ оставилъ за прикриване къмъ Ромънската граница цѣли две наши дивизии, но тогава ромънитѣ не протестираха, макаръ да нѣмаха, както сега, мобилизирани и съсрѣдоточени на нашата граница свои войски. Не разбирамъ, прочие, защо се безпокоятъ сега, когато отнетата отъ Ромънската граница дивизия, и то въ пъленъ съставъ, се връща на мѣстото си. При това добавямъ, че тази дивизия има предназначение да служи като резеръ на войскитѣ, които охраняватъ Черноморския брѣгъ."

1-а конна дивизия въ състава на III армия.

Следъ завършване операциитѣ срещу Сърбия, 1-а конна дивизия бѣ оттеглена въ България, за да се подхранятъ изтощенитѣ коне. На 23-и юлий командирътъ на дивизията получи въ Сливница следната заповѣдь отъ Щ. Д. А.:

„Направете всички приготовления за превозване по желѣзницата за Каспичанъ въ най-скоро време на 1-а кавалерийска дивизия, въ съставъ: 2-и, 5-и и 6-и конни полкове, Конната батарея, Колоездачната рота, картечнитѣ ескадрони на 1-и, 7-и и 10-и конни полкове, находящи се въ Дупница, съ всички служби на дивизията. Влѣзте въ споразумение съ завеждащия движението по желѣзницитѣ за реда на превозването. Отъ горнитѣ полкове изпратете, по Вашъ изборъ, два ескадрона въ Дупница, въ разпореждане на командуващия II армия."

Командирътъ на дивизията разпореди да се приготви разписание на влаковетѣ, изпрати интендатскитѣ органи да подготвятъ прехраната въ района на съсрѣдоточаването, а началникътъ на Щаба на дивизията — да проучи самия районъ.

Превозването започна отъ 26-и юлий, и се извърши въ шестнадесеть ешелона. Последниятъ пристигна на ж.-п. ст. Каспичанъ на 1-и августъ. Въ разпореждането на командуващия II армия бѣха оставени два ескадрона отъ 5-и коненъ полкъ. Другитѣ два ескадрона отъ сжщия полкъ бѣха разтоварени въ Плѣвенъ, и, по искането на командуващия III армия, излѣзоха отъ състава на дивизията, а, намѣсто тѣхъ, бѣ превозенъ отъ Плѣвенъ 1-и коненъ полкъ.

На 3-и августъ дивизията, въ съставъ Лейбъ-гвардейския, 1-и, 2-и и 6-и конни полкове, картечнитѣ ескадрони на 7-и и 10-и конни полкове, 1-а конна батарея, едно радиотелеграфно отдѣление и Колоездачната рота, се разположи въ района на Каспичанъ — Нови Пазаръ. Въ края на августъ къмъ нея се

присъединиха четири картечни ескадрона, формирани при Гвардейския, 1-и, 2-и и 3-и конни полкове, както и 3-а арм. колоездачна рота.

Командирътъ на дивизията намираше, че тя трѣбва да остане въ този районъ, защото, съ премѣстването ѝ къмъ Козлуджа, се очертава развръщането на армията, а за наблюдаване Границата въ опредѣления участъкъ може да се изпрати само единъ конненъ полкъ. Командуващиятъ армията, обаче, като имаше предвидъ, че дивизията може да получи и задача да съдействува за отбиване вѣроятнитѣ десанти по Черноморския брѣгъ, заповѣда да се премѣсти въ опредѣления ѝ районъ — около Козлуджа. На 1-и августъ той изпрати на командира на дивизията Инструкция за ржководство при евентуални действия противъ Ромъния и за отбраняване Черноморския брѣгъ:

1) Дивизията да се съсрѣдоточи въ района Пашаитъ — Куртъ Дере — Акъ Коюнъ — Хасърджикъ — Кутлу Бей — Кара Хюсеинъ — Козлуджа — Халачли; Щабътъ на дивизията — въ Козлуджа.

2) Да се обърне внимание на посокитѣ Чатма — Соуджаскьой — Ботево — Добричъ, Козлуджа — Гюллекьой — Добричъ, Козлуджа — Куртъ Дере — Кара Агачъ — Владимирово, Кара Агачъ — Каджкьой. На тѣзи посоки да се изнесатъ авангарди, на линията Кара Агачъ — Соуджаскьой, които да влѣзатъ въ свръзка съ авангарда на Варненския укрепенъ пунктъ, при Дервентъ, и този на 1-а дивизия, при Къзълджиларъ.

3) До започване действията срещу Ромъния, на дивизията се възлага задача да отблъсва вѣроятенъ десантъ северно отъ Варна и на югъ отъ града, до устието на р. Камчия, затова трѣбва да се изучатъ пжтищата и района въ източна и югоизточна посока.

4) Въ оперативно отношение на началника на дивизията се подчиняватъ часть отъ 3/15-а и 4/15-а гранични роти. Тѣ ще му изпращатъ донесенията за положението на Границата, а той ще ги съобщава въ Щаба на армията, въ Щаба на 1-а пех. дивизия и въ Варненския укрепенъ пунктъ.

5) Да се препоржча на всички чинове пълна коректность спрямо ромънската гранична стража, за да се избѣгватъ нежелателни инциденти.

6) Когато дивизията действува въ полето, фланговетѣ ѝ ще се обезпечаватъ отъ укрепенитѣ пунктове Варна и Шуменъ.

7) Разходенъ интендантски магазинъ — въ Провадия. Бойнитѣ припаси да се попълватъ отъ Разходния огнестрелъ складъ на 1-а пех. дивизия, на ж.-п. ст. Преславъ. Етапна линия — Козлуджа — Ясж Тепе — Нови Пазаръ — Шуменъ — Горна Орѣховица.

Командирътъ на Конната дивизия реши да използува времето за тактическа подготовка на конницитѣ началници, и на 5-и августъ цѣлата Дивизия тръгна къмъ дадения въ Инструкцията

районъ, като извърши упражнения по дадено тактическо предположение.

Той раздѣли дадения му районъ на два участъка — дѣсенъ отъ Крумово до Каджкьой и лѣвъ — отъ Каджкьой до Гьокче Дюллюкъ. На командира на 4-а бригада бѣ заповѣдано да изпрати предни охрани да поддържатъ граничната стража въ Соуджаскьой, Гюллеркьой и Кара Агачъ. Едновременно съ това, офицерски разезди се изпращаха въ всички посоки да разузнаватъ пѫтищата, по които би маневрирала дивизията при вѣроятнитѣ военни действия. За да се запази въ тайна съсрѣдоточаването на частитѣ отъ III армия, командирътъ на 1-а конна дивизия заповѣда на подчиненитѣ му гранични роти да увеличатъ броя на постоветѣ, за да има на всѣки 500 метра часови, съ което да бѫде осуетено всѣко преминаване Границата

6-а Бдинска дивизия въ състава на III армия.

На 22-и юлий командирътъ на 6-а дивизия получи заповѣдь отъ Щ. Д. А. да разпореди за премѣстване дивизията (безъ 3-и полкъ и 4-а полска болница) отъ долината на р. Струма по обикновени пѫтища къмъ Радомиръ, отдето ще бѫде превозена на Ромънския фронтъ. Командирътъ на дивизията заповѣда движението да се извърши по следния маршрутъ:

а) Щабътъ на 2-а бригада и 35-и полкъ — Св. Врачъ (27-и VII) — Сали Ага (28-и VII) — Симитли — (29-и VII) — Горна Джумая (30-и VII) — почивка (31-и VII) — Слатински Ханове (1-и VIII) — Дяковски Ханове (2-и VIII) — почивка (3-и VIII) — Радомиръ (4-и VIII).

б) 36-и полкъ и 2-а пионерна рота — Катуни (27-и VII) — Липница (28-и VII) — Сали Ага (29-и VII) — Симитли (30-и VII) — почивка (31-и VII) — Горна Джумая (двудневенъ походъ) (1-и VIII) — Слатински Ханове (2-и VIII) — Дяковски Ханове (3-и VIII) — почивка (4-и VIII) — Радомиръ (5-и VIII).

в) 6-а артилер. бригада и 2-и артилер. полкъ — Ханъ Бѣлица (27-и VII) — Симитли (28-и VII) — Кочариново (29-и VII) — почивка (30-и VII, 31-и VII и 1-и VIII) — Яхиново (2-и VIII) — Радомиръ (3-и VIII).

г) 6-а пионерна дружина—Коларово (27-и VII, 28-и VII и 29-и VII) — Орманъ (30-и VII) — Сали Ага (31-и VII) — почивка (1-и VIII) — Симитли (2-и VIII) — Бараково (3-и VIII) — почивка (4-и VIII) — чифл. Салийски (5-и VIII) — Долна Диканя (6-и VIII) — Радомиръ (7-и VIII).

д) Дивизионниятъ ескадронъ и Военно-полицейскиятъ полуескадронъ — Ширбаново (27-и VII, 28-и VII и 29-и VII) — Ханъ Бѣлица (30-и VII) — Симитли (31-и VII) — почивка (1-и VIII) — Кочариново (2-и VIII) — почивка (3-и VIII) — Яхиново (4-и VIII) — Радомиръ (5-и VIII).

е) Дивизионниятъ лазаретъ — Елешница (27-и VII и 28-и VII) — Орманъ (29-и VII) — почивка (30-и VII) — Сали Ага (31-и VII) — Симитли (1-и VIII) — почивка (2-и VIII) — Горна Джумая (3-и VIII) — Слатински Ханове (4-и VIII) — Дяковски Ханове (5-и VIII) — почивка (6-и VIII) — Радомиръ (7-и VIII).

ж) 2-а и 6-а полски болници и Санитарниятъ паркъ — Елешница (27-и VII и 28-и VII) — Палатово (29-и VII) — Сали Ага (30-и VII) — почивка (31-и VII) — Симитли (1-и VIII) — Горна Джумая (2-и VIII) — почивка (3-и VIII) — Мусарлево (4-и VIII) — чифл. Салийски (5-и VIII) — почивка (6-и VIII) — Муси Бей (7-и VIII) — Радомиръ (8-и VIII).

з) 5-а полска болница, Санитарниятъ транспортъ, Ветеринарната лѣчебница — Старчево (30-и VII) — Горно Мокрево (31-и VII) — почивка (1-и VIII) — Сали Ага (2-и VIII) — Симитли (3-и VIII) — Горна Джумая (4-и VIII) — почивка (5-и VIII) — Мурсалево (6-и VIII) чифл. Салийски (7-и VIII) — почивка (8-и VIII) — Муси Бей (9-и VIII) — Радомиръ (10-и VIII).

и) Щабътъ на дивизията и Военно-полевиятъ сждъ — Коларово (27-и VII) — Св. Врачъ (28-и VII) — Сали Ага (29-и VII) — Симитли (30-и VII) — почивка (31-и VII) — Горна Джумая (1-и VIII) — Джерменъ (2-и VIII) — Муси Бей (3-и VIII) — Радомиръ (4-и VIII).

к) Дивизионното интендантство, Интендантската рота и Военната поща — Коларово (27-и VII, 28-и VII и 29-и VII) — Св. Врачъ (30-и VII) — Сли Ага (31-и VII) — почивка (1-и VIII) — Симитли (2-и VIII) — Горна Джумая (3-и VIII) почивка (4-и VIII) — Джерменъ (5-и VIII) — Муси Бей (6-и VIII) — Радомиръ (7-и VIII).

л) Щабътъ на 1-а бригада и 15-и полкъ — Мокрево (27-и VII) — Ченели (28-и VII) — почивка (29-и VII) — Удово (30-и VII).

м) Дивиз. огнестреленъ паркъ и 6-а арм. паркова колона — по маршрутъ, даденъ отъ командира на 6-а артилер. бригада — презъ Пехчево.

За да се запази въ тайна извличането войски отъ Южния фронтъ и движението имъ къмъ Северния фронтъ, командирътъ на 6-а дивизия заповѣда движението до Горна Джумая да бѫде извършено ноще, като частитѣ тръгватъ въ 20 часа. Частитѣ да се разполагатъ на бивакъ, като се прикриватъ отъ въздушно наблюдение.

За улеснение похода презъ най-горещитѣ дни, разрешено бѣ дружинитѣ, артилерийскитѣ отдѣления и отдѣлнитѣ части да се движатъ на по-голѣми разстояния (до единъ клм.).

Движението се извършваше точно споредъ дадения маршрутъ.

На 8-и августъ командирътъ на 6-а дивизия получи следната заповѣдь отъ Щ. Д. А.:

„Частитѣ отъ повѣрената Ви дивизия, предназначени за Ромънския фронтъ, ще се съсрѣдоточатъ около ж.-п. ст. Попово, затова разпоредете следното:

1) Щабътъ на дивизията, Щабътъ на 2-а бригада, 35-и Вратчански полкъ, 36-и Козлудуйски полкъ, 6-а пионерна дружина и 6-а интен-

дантска рота да следватъ по ешелонно за гр. Радомиръ, отдето ще бждатъ натоварени и превозени за ж.-п. ст. Попово. Ежедневно ще се товарятъ три влака. Начало — 12-и августъ.

2) Щабътъ на 6-а артилер. бригада, 2-и артилер. полкъ, 6-и дивиз. ескадронъ, Военно-полицейскиятъ полуескадронъ, Огнестрелниятъ и Санитарниятъ паркове, болницитѣ и Продоволственията транспортъ да следватъ по ешелонно за София, дето ще бждатъ натоварени и превозени за Попово. Товарене — приблизително на 17-и августъ.

3) Разпоредено е до командуващия II армия да отправи Гаубичното отдѣление отъ 12-и артилер. полкъ да се присъедини къмъ 15-и Ломски полкъ. Товарна станция за това отдѣление — ж.-п. ст. Удово. Полското артилерийско отдѣление отъ сжщия полкъ остава до второ разпореждане въ състава на II армия.

4) За следването на Щаба на 1-а бригада, 15-и Ломски полкъ и Гаубичното отдѣление ще бждатъ направени разпореждания направо до командира на бригадата.

5) Разписанията за превозването на частитѣ отъ ж.-п. станции Радомиръ и София ще Ви се дадатъ отъ завеждащия движението.

6) Въ района на съсрѣдоточаването дивизията влиза въ подчинение на командуващия III армия, отъ когото ще получи допълнителни разпореждания.

7) Представете маршрута за следването на частитѣ по обикновенъ пжть."

Сжщия день отъ Щаба на дивизията бѣ изпратенъ на частитѣ маршрутъ за движение къмъ станциитѣ Радомиръ и София.

На 16-и августъ Щ. Д. А. разпореди: 15-и Ломски полкъ да се отправи къмъ Битоля, дето да влѣзе въ състава на I армия. Придаденото къмъ него Гаубично отдѣление трѣбваше да продължи маршрута си, и оставаше въ състава на дивизията. Попосле, обаче, и то бѣ оставено въ Удово, и не пристигна въ района на съсрѣдоточаването.

Частитѣ отъ дивизията пристигнаха въ станциитѣ Радомиръ и София точно споредъ даденитѣ имъ маршрути, и веднага се започна превозването имъ до ж.-п. ст. Попово.

На 18-и августъ командуващиятъ III армия изпрати до командира на дивизията Инструкция за евентуални действия срещу Ромъния:

1) Дивизията да се разположи въ района Попово — Спахларъ — Дралфа. Тя остава въ разпореждането на Армейското командуване, затова да се изучатъ пжтищата къмъ районитѣ на 4-а и 1-а дивизии и тѣзи въ североизточна посока, особено Попово — Разградъ, Попово — Балъ Бунаръ, Попово — Тетово, Попово — Шарви.

2) Разходенъ интендантски магазинъ — въ Попово, Разходенъ огнестреленъ складъ — въ Попово, етапна линия — Попово — Сушица — Водица — Горна Орѣховица.

На 29-и августъ къмъ дивизията бѣ придаденъ 53-и пех. полкъ, който започна да се превозва отъ ж.-п. станция Радомиръ до ж.-п. ст. Попово.

Този полкъ бѣше на позиция въ участъка на 7-а дивизия до 22-и августъ, когато получи заповѣдь да предаде позицията си на 26-и полкъ, а той да се събере въ Демиръ Хисаръ, отдето ще се отправи за 6-а дивизия. Следъ това заповѣдьта бѣ отмѣнена, и полкътъ получи задача да поправя пжтя Демиръ Хисаръ — Сѣръ, дето работи до 28-и августъ.

На 28-и августъ получи наново заповѣдь за движение къмъ 6-а дивизия. Съ нощенъ походъ полкътъ стигна въ Лѣвуново. На 29-и пакъ съ нощенъ походъ стигна до моста Сали Ага, а на 30-и — на ж.-п. ст. Крупникъ, отдето започна да се превозва по тѣсноколейната линия. Превозиха се до Радомиръ сàмо хората, а добитъкътъ бѣ изпратенъ по пжтя Горна Джумая — Дупница — Радомиръ. На 2-и септемврий цѣлиятъ полкъ бѣ събранъ въ Радомиръ, отдето се започна превозването по желѣзницата за ж.-п. станция Каспичанъ. На последната станция ешелонитѣ на полка получаваха заповѣдь да продължатъ движението за Добричъ, дето тѣ веднага се вливаха въ бойния редъ на частитѣ отъ Варненския гарнизонъ.

Отбрана на Дунавската граница.

Дейность на Русенския гарнизонъ.

„Русенски укрепенъ пунктъ“. — Споредъ плана отъ Щ. Д. А., предвидено бѣ, веднага следъ мобилизирането на армията, гр. Русе да се превърне въ укрепенъ пунктъ. За началникъ на този Пунктъ бѣ назначенъ командирътъ на 3/5-а бригада съ своя Щабъ, а полковетѣ отъ тази бригада бѣха разпредѣлени между другитѣ две бригади на дивизията. Русе трѣбваше да бжде укрепенъ по проектъ, изработенъ отъ комисия презъ 1915 година и утвърденъ отъ Щаба на армията, и да се снабди съ храни и фуражъ за шесть месеца.

Командирътъ на 3/5-а бригада започна да организира Щаба на Пункта по щатоветѣ за военно време, но отъ Щ. Д. А. не бѣха назначени старши офицери (интендантъ, началници на артилерията, на инженернитѣ войски, на Санитарната часть), затова Щабътъ бѣ попълненъ само съ младши офицери отъ частитѣ на Гарнизона.

При опредѣляне бойното разписание преди мобилизацията, пропустнато бѣ да се включи и Дунавската часть отъ Флота, която и следъ мобилизацията оставаше подчинена на началника на Флота. Чакъ на 1-и октомврий, по искане отъ началника на Пункта, бѣ отстранена тази нередовность: командуващиятъ III армия заповѣда Дунавската часть отъ Флота да влѣзе въ състава на Гарнизона на Укрепения пунктъ.

Когато частитѣ отъ 5-а дивизия излѣзоха отъ състава на III армия, командирътъ на 3/5-а бригада, заедно съ Щаба си, пое командуването на своята бригада, а за началникъ на Русенския укрепенъ пунктъ бѣ назначенъ полковникъ Перикълъ Енчевъ. На 20-и октомврий новиятъ началникъ на Укрепения пунктъ пристигна въ Русе. Той продължи да организира Щаба на Пункта, но следъ нѣколко деня получи заповѣдь по Д. А. № 32, въ която се изброяваха разнитѣ укрепени пунктове и тѣхнитѣ степени. Споредъ тази заповѣдь, Русе не бѣ „укрепенъ пунктъ". На запитването, командуващиятъ III армия отговори, че занапредъ Русе ще се счита за открытъ градъ, а „Русенскиятъ гарнизонъ" ще изпълнява сѫщата задача, която бѣ възложена по-рано на Укрепения пунктъ. Независимо отъ това, както Щабътъ на III армия, така и всички други командни инстанции, продължиха да го наричатъ „Укрепенъ пунктъ", като по-късно бѣха назначени началникъ на артилерията и началникъ на инженернитѣ войски въ „Укрепения пунктъ".

Частитѣ, които влизаха въ състава на Укрепения пунктъ, ставаха „Русенски гарнизонъ", подчиненъ на командуващия III армия. Въ Русе по това време бѣше и началникътъ на 5-а дивизионна область, генералъ майоръ Назлъмовъ, който, заедно съ допълняващитѣ части, бѣ подчиненъ на Министерството на войната. Получаваше се ненормална двойственость въ командуването, която се отразяваше вредно върху служебнитѣ отношения на двамата началници.

На 12-и октомврий бѣ формирана 1-а маршева бригада: 5-и маршеви полкъ — три дружини и 5-и опълченски полкъ — четири дружини. За командиръ на бригадата бѣ назначенъ началникътъ на Гарнизона. По това време „Русенски гарнизонъ" съставяха следнитѣ части: 1-а маршева бригада, 9-и допълняващъ ескадронъ, Допълняващата понтонна полурота, батареи: 6-дюймова мортирна (две орѫдия), 9-фунтова (шесть орѫдия), 8·7-см. не с. с. (шесть орѫдия), 7·5-см. не с. с. (четири орѫдия), 57-мм. куполна (четири орѫдия).

Разположението на Гарнизона. — Споредъ полученитѣ инструкции, задачата на Гарнизона бѣше да обърне Русе въ укрепенъ пунктъ и да охранява Дунавския брѣгъ отъ Сухопѫтната граница до града. Къмъ 21-и ноември той бѣ усиленъ съ две дружини и половина картечна рота отъ 48-и полкъ[1]), и, следъ нѣколко размѣствания, частитѣ бѣха разположени за отбрана на Дунавския брѣгъ по следния начинъ:

1) Дѣсенъ участъкъ — две роти отъ 17-а гранична дружина, 3/5-а маршева дружина и половина взводъ отъ 9-и допълняващъ ескадронъ. Граничнитѣ роти заѐмаха границата, съ задача да охраняватъ и събиратъ сведения, а, въ случай на ромънско настѫпление, да задържѐтъ опорно противника[2]). За поддържане граничнитѣ войски бѣха изпратени отъ 3/5-а маршева дружина по две роти съ по петима конника въ Съртъ Аланъ Кълъчъ и Мало Враново. Най-после, за свръзка съ 4-а дивизия бѣ изпратено едно отдѣление въ Балъ Бунаръ.

2) Срѣденъ участъкъ — 2/5-а маршева дружина, две 7·5-см. не с. с. батареи и два прожектора — отбранява участъка отъ границата до Мартенъ; съ две роти и нѣколко орждия се заемаха избранитѣ позиции при Рѣхово и Табанъ.

3) Лѣвъ участъкъ — 2/5-а опълченска дружина, другата артилерия на Гарнизона и два прожектора. Частитѣ бѣха поставени на избранитѣ позиции да отбраняватъ Дунавския брѣгъ отъ Мартенъ до Русе.

4) Маневрени войски — 1/5-а маршева дружина, две дружини и половина картечна рота отъ 48-и полкъ, единъ прожекторъ и половина взводъ конница — бѣха на позиция при Гагаля.

5) Гарнизонъ на гр. Русе — 5-и опълченски полкъ, Понтонната полурота и единъ прожекторъ — бѣха разположени на тѣсни квартири въ източния край на града, а, при подаване установения сигналъ, трѣбваше да се съсрѣдоточатъ при моста на шосето за Липникъ, до желѣзния пѫть.

6) Дунавската часть отъ Флота — два миноносеца и два катера — бѣ разположена на Пристанището, съ задача да го охранява отъ нападения откъмъ ромънския брѣгъ. Около Русе бѣ разположенъ и Австро-унгарскиятъ дунавски флотъ (мониторитѣ „Сава“, „Темишъ“, „Лайта“, „Марошъ“, „Кьосрошъ“, „Инъ“, „Енсъ“, брониранъ мониторъ, болниченъ параходъ), който имаше задача

[1]) Частитѣ отъ 48-и полкъ останаха къмъ Гарнизона до 24-и мартъ 1916 година.
[2]) На 4-и май, по заповѣдь отъ Щаба на армията, 1/17-а гранична рота бѣ подчинана на командира на 4-а дивизия.

да наблюдава движението по Дунава, но бѣ подчиненъ на Австроунгарското главно командуване.

7) За действие противъ аероплани бѣха назначени една полурота и по единъ взводъ отъ 8·7-см. и 9-фунтовата батареи.

Пристжпиха веднага къмъ укрепяване позициитѣ, като въ работата бѣха привлѣчени неслужилитѣ войници. Укрепяването се извършваше по сжщия методъ, както въ района на 4-а дивизия.

Командуващиятъ III армия, когато узна за това разположение на Гарнизона, намѣри че то не отговаря на обстановката. Той заповѣда частитѣ да не се поставятъ на позиция, защото това изтощава силитѣ на войскитѣ. Избранитѣ позиции да се укрепяватъ, но заемането имъ ще стане тогава, когато започнатъ военнитѣ действия.

Началникътъ на Укрепения пунктъ поправи разположението на войскитѣ споредъ тѣзи указания, и това разпредѣление, съ малки измѣнения, остана до срѣдата на августъ.

Презъ ноември и декември Русенскиятъ гарнизонъ бѣ засиленъ съ следнитѣ съюзни технически войски:

Германскитѣ 501-о и 502-о тежки прожекторни отдѣления, съ три прожектора.

Две австроунгарски прожекторни отдѣления, съ два прожектора.

Австроунгарското 2-о резервно телеграфно отдѣление.

Австроунгарската 3/4-а батарея, съ четири орждия.

За да се подготвятъ бждещитѣ настжпателни действия, началникътъ на Укрепения пунктъ разпореди, и презъ януарий 1916 година бѣха разузнати отъ офицери всички пжтища, които водятъ отъ Русе къмъ Границата. Едновременно съ това, събираха сведения и за водитѣ въ района на действията.

Разтоварни пристанища. — Къмъ срѣдата на октомврий 1915 година, когато бѣ открито движението по Дунава отъ Австрия, Министерството на войната разпредѣли дунавскитѣ пристанища за разтоварване по следния начинъ:

Видинското пристанище — за разтоварване на коне, които ще се приематъ отъ Кавалерийската инспекция.

Ломското и Сомовитското — за разтоварване оржжие и артилерийски материали, които ще се приематъ отъ Артилерийската инспекция.

Свищовското — за разтоварване инженерни и интендантски материали, които ще се приематъ отъ Инжанерната инспекция и Главното интендантство.

Русенското — за разтоварване всички материали, предназначени за Турция; Турското правителство ще изпрати комисия, която ще се грижи за разтоварването и по-нататъшното имъ препращане въ Турция.

За да се извършва добре приемането, отъ Флота бѣха организирани портови командантства съ по единъ офицеръ и 20 моряка. На началницитѣ на гарнизонитѣ бѣ заповѣдано да даватъ съдействие за разтоварването и да назначаватъ отъ подчиненитѣ си офицери въ приемателнитѣ комисии.

Докато се организира товаренето и разтоварването отъ Главното тилово управление, голѣма часть отъ войскитѣ бѣха заети съ тази работа, което се отрази върху работата по укрепяването.

Бойна дейность. — Частитѣ отъ Гарнизона бѣха предупредени още при мобилизацията да се отнасятъ най-внимателно съ ромънскитѣ гранични войски и да избѣгватъ всѣкакви инциденти, ромънската гранична стража, обаче, често обстрелваше съ пушеченъ огънь движещитѣ се по Дунава параходи и лодки. Куршумитѣ отъ тази стрелба попадаха и въ българскитѣ позиции по дунавския брѣгъ.

На 16-и октомврий 1915 год. началникътъ на Пункта, като се опасяваше да не би маскирани неприятелски параходи да се промъкнатъ и бомбардиратъ града, взе мѣрки за обстрелването имъ. Той молѣше да се запрети движението на неприятелски параходи, а за ромънскитѣ военни параходи — само ноще. Командуващиятъ III армия не одобри тѣзи мѣрки, и веднага телеграфира на началника на Укрепения пунктъ:

„Разпоредбата Ви да се стреля на предполагаеми дегизирани параходи ще трѣбва веднага да отмѣните. Тази Ви мѣрка, базирана само на предположения, може да даде твърде лоши дипломатически последствия. Имайте за ржководство, че, докато Ромъния е неутрална, никакви предизвикателни действия не трѣбва да има. Това вече нѣколко пжти Ви се съобщи. Дегизирани параходи ако има, и започнатъ явно неприятелски действия по нашия брѣгъ, само тогава трѣбва да се противодействува. На предположения и мълви не трѣбва да основавате разпоредбитѣ си.“

Разположенитѣ на позициитѣ български прожектори, за наблюдение движението по рѣката или за упражнение, понѣкога случайно освѣтяваха и отсрещния брѣгъ. Тъй като населе-

нието на ромънския градъ Гюргево се тревожело отъ нощнитѣ освѣтявания, Ромънското правителство се обърна къмъ Българското, съ молба да не се освѣтява нощно време града. По настояване отъ страна на Правителството, на частитѣ бѣ заповѣдано да не употрѣбяватъ прожекторитѣ, обаче следъ това запрещение ромънитѣ поставиха прожекторъ между Гюргево и Слободзия, съ който на 14-и, 27-и и 28-и декемврий освѣтяваха гр. Русе. Българското правителство не протестира противъ тази некоректность.

На 18-и декемврий въ 16^{30} часа една българска моторна лодка се движеше по незабранената линия. Когато стигна до Рѣхово, тя бѣ обстреляна отъ ромънския брѣгъ. Сѫщиятъ день единъ австрийски влѣкачъ, подъ невоенно знаме, се приближи до ромънския брѣгъ. Като предполагали, че той измѣрва дълбочината на рѣката, ромънскитѣ граничари отъ Фламъндa откриха бърза стрелба по него, и куршумитѣ имъ попадаха на българския брѣгъ. По този поводъ отъ българска страна бѣ изпратенъ единъ офицерски патрулъ да се срещне съ ромънскитѣ гранични власти. Последнитѣ приеха офицера добре и дадоха обещание да вематъ мѣрки, че при бѫдещитѣ стрелби за охраната на рѣката куршумитѣ да не отиватъ въ българскитѣ позиции на дѣсния брѣгъ.

На 15-и януарий между 10^{45} и 12^{35} часа надъ позициитѣ на Укрепения пунктъ летѣха три аероплана, вѣроятно ромънски или французски. Тѣ бѣха обстрелвани съ залпове отъ дежурнитѣ пехотни части.

На 24-и януарий два австрийски парахода се движеха по фарватерната линия на Дунава отъ Русе за Тутраканъ. Ромънскиятъ постъ при Фламъндa откри огънь по тѣхъ и ги застави да продължатъ движението си по-близо до българския брѣгъ.

На 22-и февруарий близо до българския брѣгъ при Рѣхово мина единъ ромънски влѣкачъ съ натоваренъ шлепъ подъ италианско знаме. На поканата отъ страна на българскитѣ военни власти да спре, влѣкачътъ повърна къмъ ромънския брѣгъ. Отъ българска страна бѣ даденъ залпъ въ въздуха, но влѣкачътъ не се спрѣ. Въ това време идещата отдолу германска моторна лодка „Вайкселъ“ излѣзе срещу влѣкача. Ромънскитѣ войници отъ поста Фламъндa откриха огънь по нея. Тогава, въ защита на лодката, българитѣ отъ позицията при Рѣхово откриха огънь по ромънския постъ, който веднага прекрати огъня. Влѣкачътъ пустна шлепа по течението, а самъ се скри задъ острова Лонга,

Шлепътъ бѣ отнесенъ отъ течението и спрѣ около ромънския брѣгъ. За да се избѣгне по-голѣмъ инцидентъ, началникътъ на Укрепения пунктъ заповѣда да не се противодействува на ромънитѣ, когато тѣ се опитватъ да си прибератъ шлепа. По-после се узна, че този шлепъ е возилъ храни за Германия, но било забравено отъ германскитѣ власти да предупредятъ българскитѣ, че ще минаватъ шлепове, натоварени съ храни подъ неприятелски знамена.

Презъ нощьта срещу 1-и юлий ромънската гранична стража откри пушеченъ огънь, вѣроятно противъ движещи се по Дунава лодки. На 21-и юлий сутриньта бѣ обстреляна и лодката, съ която пѫтуваше по служба началникътъ на Дунавската часть.

Ромънското правителство съобщи на Българското, че на 31-и юлий една българска лодка се опитвала да стовари войници на ромънския брѣгъ, а на следния день сѫщиятъ опитъ е билъ повторенъ отъ две български лодки. Българското правителство не взе никакви мѣрки по този случай, защото никакви български лодки не бѣха правили такива безцелни опити.

Предвидъ честитѣ гранични инциденти по Дунава, отъ Щаба на армията се получи заповѣдь — по плаващи сѫдове изъ рѣката да се стреля само въ изключителни случаи, когато тѣ се приближатъ на 150 крачки отъ брѣга, и не изпълнятъ заповѣдьта да се спратъ; преди обстрелването имъ да се даватъ два изстрела въ въздуха.

Минирането на р. Дунавъ. — Началникътъ на Укрепения пунктъ поддържаше свръзка съ командира на Австроунгарската мониторна дивизия, отъ когото узна, че, въ случай на война съ Ромъния, Дивизията ще се оттегли къмъ Оршова, защото: 1) Ромънитѣ могатъ да пускатъ плаващи мини, които сѫ твърде опасни за мониторитѣ; 2) тѣ могатъ да миниратъ Дунава отъ двѣтѣ страни на Дивизията, и да я унищожатъ следъ това съ артилерийски огънь отъ лѣвия брѣгъ; 3) Дивизията не ще може да получава ежедневно необходимитѣ 60 тона вѫглища, защото движението на шлеповетѣ по рѣката ще бѫде невъзможно.

Въ случай на война командирътъ на Дивизията обеща да остави въ разпореждането на началника на Пункта само две бързи моторни лодки за разузнаване по рѣката и за поддържане свръзка между разнитѣ пунктове на брѣговата отбрана. Началникътъ на Укрепения пунктъ предполагаше тѣзи лодки да иматъ за база ржкава при с. Бѣлене.

Началникътъ на Пункта реши, когато войната съ Ромъния стане очевидна, да бѫде минирана р. Дунава североизточно отъ Рѣхово и североизточно отъ Табанъ. За охрана на минното заграждение той предполагаше да се поставятъ отбранителни застави отъ по половина рота, две до четири орѫдия и единъ прожекторъ. По този въпросъ той влѣзе въ свръзка съ началника на Австроунгарската мониторна дивизия, отъ когото узна, че за извършване тази работа сѫ необходими сàмо два чàса, стига минитѣ и параходитѣ, които ще ги пускатъ, да бѫдатъ своевременно приготвени. Срещу избранитѣ за миниране мѣста ромънскиятъ брѣгъ бѣ блатистъ, и ромънитѣ не можеха да поставятъ артилерия, така щото миниращитѣ параходи могатъ да бѫдатъ изложени сàмо на пехотенъ огънь, който не може да попрѣчи на работата имъ.

На 4-и августъ, когато вѣроятностьта за война съ Ромъния започна да става по-голѣма, началникътъ на Дунавската часть отъ Флота донесе на началника на Пункта, че разполага съ следнитѣ материали за минно заграждане: а) четири дънни мини, съ заряди по 600 кгр.; б) тринадесеть херцови ударни мини, незаредени; има пироксилинъ за заредяване само на осемь отъ тѣхъ; в) дванадесеть цилиндрични ударни мини, незаредени; пироксилинъ за заредяването имъ нѣма. Дунавската часть не разполагаше съ срѣдства за поставяне дъннитѣ мини. Другитѣ можеха да се поставятъ съ катеритѣ, които можеха да вдигнатъ четири до шесть мини, и моторнитѣ лодки, които вдигаха сàмо по една мина. По този начинъ заграждането щѣше да се извърши бавно, на нѣколко пѫти, и можеше да бѫде открито отъ ромънитѣ, затова началникътъ на частьта молѣше да му се укаже да започне ли заредяването на минитѣ, или, ако не ще бѫдатъ употрѣбени, кѫде да ги предаде.

Началникътъ на Укрепения пунктъ донесе за това въ Щаба на армията, като изказа мнение да се предадатъ минитѣ на Австроунгарския дунавски флотъ. Отъ Щаба на армията не се получи отговоръ, и затова минирането бѣ отложено. Между това, на 14-и юлий Ромънското правителство нотифицира предъ Българското, че р. Дунавъ е минирана отъ дветѣ страни на пристанището Черна Вода.

Затварянето Границата съ Ромъния. — Презъ цѣлата 1916 година Границата съ Ромъния бѣ отворена, и презъ нея се превозваха различни стоки. За улеснение пѫтницитѣ, по

взаимно споразумение между двете страни, пътници отъ и за Ромъния се пропускаха само презъ Ломъ и Сомовитъ. Пощата и разни стоки се превозваха още презъ Оборище и Русе. Ромънското правителство предложи да се отвори за пътници и пътьтъ Русе — Рамаданъ. Въ преговоритѣ то вложи твърде много амбиция, и, когато Българското правителство отхвърли това предложение, ромънитѣ затвориха опредѣленитѣ за взаимни сношения пътища. Тогава, като отговоръ на ромънскитѣ репресалии, и Българското правителство заповѣда да се затвори безусловно Границата за пътници, идещи отъ Ромъния или отиващи за тамъ.

Обучение неслужилитѣ въ войската. — На 7-и августъ бѣ получена заповѣдь отъ Щаба на III армия да започне обучение на неслужилитѣ граждани и селяни, за да се подготвятъ за носене гарнизонна служба. Началникътъ на Укрепения пунктъ заповѣда въ недѣлни и празднични дни да се събиратъ неслужилитѣ въ централнитѣ села, дето да се обучаватъ отъ войсковитѣ части. Въ Русе се събираха 137 души, които бѣха обучавани отъ 5-и опълченски полкъ; въ Враново, Черешово, Пиргосъ и Батинъ — около 200 души се обучаваха отъ 17-а гранична дружина; въ Сливополе, Табанъ, Абланово — 110 души — отъ 5-и маршевъ полкъ, въ Кулата — 12 души — отъ Балонното отдѣление.

Попълване частитѣ съ млади войници. — На 12-и августъ 2-а и 5-а допълняващи дружини бѣха придадени къмъ Укрепения пунктъ, а въ началото на августъ 5-и маршевъ полкъ бѣ получилъ 700 млади войника отъ тѣзи дружини, въоръжени съ трилинейни пушки и завършили курса на обучението. 5-и опълченски полкъ получи сѫщо 438 войника отъ тѣзи дружини и 262 войника отъ 18-а и 20-а допълняващи дружини.

Дейность на Видинския укрепенъ пунктъ. Въ началото на войната Видинскиятъ укрепенъ пунктъ влизаше въ състава на I армия. Когато последната напредна въ Сърбия, този Укрепенъ пунктъ доби значение само като отбрана на Дунава противъ неутралната Ромъния, и трѣбваше да се присъедини къмъ общата отбранителна система на Северната граница. По заповѣдь отъ Щ. Д. А., на 20-и ноември Видинскиятъ укрепенъ пунктъ бѣ подчиненъ на командуващия III армия.

Въ Междусъюзническата война около Видинъ се развиха военни действия въ доста голѣмъ размѣръ. Около града имаше приготвена една крѫгова позиция, която устоя срещу сръбското настѫпление до края на войната. Сѫщата позиция можеше да бѫде използувана и веднага следъ мобилизацията. За гарнизонъ първоначално бѣха назначени 3-а и 15-а опълченски дружини I призивъ, 3-а и 15-а опълченски дружини II призивъ и тридесеть и едно орѫдия отъ 3-и тежъкъ артилер. полкъ.

Въ края на януарий началникътъ на Укрепения пунктъ, генералъ Кантарджиевъ, представи въ Щаба на III армия изработенитѣ съображения за отбраната въ случай на война съ Ромъния.

По-късно, въ края на мартъ, отъ сѫщия бѣ изработена Паметна записка за отбраната на Видинския укрепенъ пунктъ.

На 22-и юний командуващиятъ III армия заповѣда Видинскиятъ укрепенъ пунктъ да отбранява участъка по Дунавския брѣгъ отъ устието на р. Тимокъ до това на р. Огоста. По този начинъ на началника на Пункта се подчиняваше и Ломскиятъ гарнизонъ, а на 12-а дивизия оставаше участъка между рѣкитѣ Огоста и Янтра.

Презъ всичкото време между ромънската и българската гранични стражи не станаха инциденти. Въ района на Укрепения пунктъ не се развиха никакви бойни действия. Само на 16-и януарий надъ града летѣ единъ ромънски аеропланъ, който, безъ да бѫде обстрелянъ, се върна презъ Дунава въ Ромъния. Началникътъ на Пункта запита въ Щаба на III армия трѣбва ли да се обстрелватъ подобни аероплани, и получи отговоръ, че не трѣбва тѣ да се оставятъ безнаказано да летятъ надъ българска територия.

Презъ юний ромънскитѣ гранични власти бѣха получили нареждане да не допускатъ движение на параходи следъ 21 часа. Тъй като австрийски параходи, натоварени съ разни стоки, често пѫтуваха ноще, като не знаеха горното нареждане, граничната стража отъ лѣвия брѣгъ стреляше и тогава, когато такива параходи се движеха покрай българския брѣгъ.

На 19-и августъ една българска дружина отъ Ломския гарнизонъ бѣ натоварена на парахода „Варна“, за да се превози до Кладово. Параходътъ се движеше по правилата на рѣчното плаване, обаче, когато стигна близо до Видинъ, безъ предизвикателство, бѣ обстрелянъ съ пушеченъ огънь отъ ромънския брѣгъ. Въпрѣки стрелбата, той продължи движението си нагоре.

На 30-и августъ Укрепениятъ пунктъ бѣ подчиненъ на 12-а дивизия, и, заедно съ нея, излѣзе отъ състава на III армия.

Дейность на 12-а дивизия.

Дейность на 9-и опълченски полкъ. — За непосрѣдствена отбрана на Дунавската граница между укрепенитѣ пунктове Видинъ и Русе, освенъ граничната стража, бѣха формирани гарнизони въ Ломъ, Орѣхово, Гигенъ, Сомовитъ, Никополъ и Свищовъ. Освенъ придадената къмъ тѣхъ артилерия, въ тѣзи гарнизони влизаха части отъ 9-и опълченски полкъ, които трѣбваше да действуватъ споредъ следната Инструкция, дадена на командира на полка въ време на мобилизацията:

„Въ случай на война, на 9-и опълченски полкъ се възлага задачата да организира непосрѣдственото наблюдаване на Дунава отъ устието на р. Голѣми Искъръ до устието на р. Янтра, включително, като заеме съ отдѣлни гарнизони Гигенъ, Сомовитъ, Никополъ и Свищовъ по следния начинъ:

1) Гигенски гарнизонъ се формира отъ 4-а опълченска дружина I призивъ, и ще има задача да наблюдава Дунава на участъка отъ р. Искъръ до р. Витъ, включително.

2) Сомовитски гарнизонъ се формира отъ 17-а опълченска дружина I призивъ, и ще има задача да наблюдава Дунава отъ устието на р. Витъ до устието на р. Осъмъ.

3) Никополски гарнизонъ се формира отъ 34-а опълченска дружина I призивъ и 5-а допълняваща пионерна рота, и ще има за задача да наблюдава Дунава отъ устието на р. Осъмъ до с. Бѣлене, включително.

4) Свищовски гарнизонъ се формира отъ 33-а опълченска дружина I призивъ, и ще има задача да наблюдава Дунава отъ с. Бѣлене, изключително, до устието на р. Янтра.

Въ подчинение на началницитѣ на гарнизонитѣ ще бѫдатъ граничнитѣ постове въ участъцитѣ имъ.

Началницитѣ на гарнизонитѣ, разположени покрай Дунава, веднага съ пристигането си ще трѣбва да изучатъ най-основно своитѣ участъци, за да опредѣлятъ вѣроятнитѣ пунктове, дето противникътъ би се опиталъ да направи преправа. Отъ резултата на това проучване и взависимость отъ относителната важность на разнитѣ пунктове, началницитѣ на участъцитѣ ще разрешатъ въпроса на колко роти да възложатъ непосрѣдственото наблюдаване на Дунава и колко роти да оставятъ въ свое лично разпореждане, които тѣ ще трѣбва да държатъ нѣкѫде назадъ, съсрѣдоточени, въ такова централно положение, отдето ще може по-лесно и по-бързо да се притече напомощь на угрожаемия пунктъ.

Въ това отношение началникътъ на Никополския гарнизонъ да обърне особено внимание на участъка между р. Осъмъ и с. Ерменлуй, а началникътъ на Свищовския гарнизонъ — на участъка Свищовъ — Вардимъ.

Началницитѣ на гарнизонитѣ трѣбва да вематъ всички възможни мѣрки за най-внимателно наблюдаване отсрещния брѣгъ и събиране сведения, както и за поддържане сигурна и постоянна свръзка между постоветѣ и съседнитѣ участъци, а така сжщо и въ дълбочина, до началника на войскитѣ въ Плѣвенъ (организиране сигнализация, поставяне вехи, импровизиране конна летеща поща, използуване сжществуващитѣ телеграфни и телефонни линии и др.).

Началницитѣ на гарнизонитѣ, веднага следъ пристигането си въ гарнизона, като организиратъ наблюдението на Дунава, проучватъ основно мѣстностьта въ тила на участъка, съ цель да опредѣлятъ пунктоветѣ и позициитѣ, на които тѣ ще трѣбва да окажатъ нуждния отпоръ на противника, който е успѣлъ да премине Дунава, до пристигането на частитѣ отъ Плѣвенската група. Тѣзи пунктове трѣбва да бждатъ своевременно укрепени, като се отбележатъ и мѣстата, удобни за артилерийски позиции. За укрепяване пунктоветѣ да се прибѣгва и къмъ помощьта на мѣстното население, отъ което да вематъ и инструментъ за работа.

За всички указания по въпроса, въ свръзка съ изпълнение на възложената му задача, командирътъ на 9-и опълченски полкъ ще се обръща къмъ командира на 2/5-а бригада, въ Плѣвенъ, комуто непосрѣдствено ще се подчинява."

Веднага следъ като бѣ обявена мобилизацията, началницитѣ на гарнизонитѣ по Дунава изучиха даденитѣ имъ за отбрана участъци и започнаха да ги укрепяватъ, като използуваха малкото войски, съ които разполагаха. Най-напредъ бѣха избрани най-вѣроятнитѣ участъци, въ които отъ ромънска страна можеше да бжде мината рѣката. На тѣзи участъци бѣ разположена артилерията, и започнаха да приготвятъ закрития за орждията и прислужницитѣ. Следъ това бѣ започнато укрепяването и на пехотнитѣ позиции.

Дейность на 2/5-а бригада. — Споредъ Инструкцията отъ командуващия III армия отъ 24-и септемврий, 2/5-а бригада се разположи на две групи: а) единъ пехотенъ полкъ, две батареи и единъ ескадронъ — въ Бѣла Слатина, б) два пехотни полка, четири батареи и три ескадрона — около Плѣвенъ. На командира на бригадата се подчиняваха гарнизонитѣ по Дунава, а неговитѣ части съставяха маневрена група, съ която да действува противъ минаващия презъ Дунава неприятель. Едновременно, тази група можеше да бжде привлѣчена и за действия на Добруджанската граница, затова на ж.-п. ст. Плѣвенъ отъ Щаба на действуващата армия трѣбваше да бждатъ оставени на разположение на командира на бригадата единъ-два влака.

Командирътъ на 2/5-а бригада започна да изучава района, въ който вѣроятно щѣше да действува бригадата, за да изпълни възложената й задача. На 29-и септемврий той изпрати на подчиненитѣ си части Инструкция, съ която не измѣняваше даденитѣ по-рано задачи на гарнизонитѣ по Дунава, и даваше на началницитѣ имъ следнитѣ указания:

1) Въ неудобнитѣ за минаване презъ рѣката участъци да се наблюдава, а задъ най-удобнитѣ да се държатъ постоянно войски за опорна отбрана; една часть отъ войскитѣ да се държи за маневриране.

2) Да се вематъ мѣрки за събиране сведения и за свръзка.

3) Презъ нощьта, когато ненадейно минаване презъ рѣката е по-възможно, да се увеличаватъ постоветѣ. Смѣняването да става на разсъмване.

4) При първата среща съ противника началницитѣ на гарнизонитѣ да се стремятъ да *разузнаятъ* дали опитътъ за преминаване рѣката е сериозенъ, или е само демонстрация.

5) За характера на действията срещу ромънитѣ се повтаряха указанията, дадени въ Инструкцията отъ командуващия III армия отъ 24-и септемврий.

Най-после бѣ започнато изучаване пѫтищата отъ Плѣвенъ и Бѣла Слатина къмъ дунавскитѣ гарнизони. По това време се получи заповѣдьта отъ Щ. Д. А.: бригадата да се приготви за превозване къмъ Македонския фронтъ. Следъ като се започна превозването, за маневриране въ района Плѣвенъ — Бѣла Слатина останаха придаденитѣ къмъ бригадата 7-и коненъ полкъ и 5-о не. с. артилер. отдѣление.

Формиране на 12-а дивизия. — Щомъ стана известно, че 5-а дивизия ще излѣзе отъ състава на III армия, командуващиятъ армията изпрати на началника на 9-а дивиз. область заповѣдь да поеме общото командуване на войскитѣ за отбрана на Дунава между рѣкитѣ Цибъръ и Янтра. На основание заповѣдьта отъ Щ. Д. А., въ негово разпореждане се даваха 9-и маршеви полкъ, 8-и маршеви полкъ (две дружини), 5-о не. с. артилер. отдѣление, 7-и коненъ полкъ и насоченията къмъ Бѣла Слатина 6-и маршеви полкъ (две дружини).

Въ сѫщото време се получи отъ Щ. Д. А. заповѣдь да се формира 12-а дивизия отъ гарнизонитѣ въ Орѣхово, Гигенъ, Сомовитъ, Никополъ и Свищовъ и маневренитѣ войски: 6-и маршеви полкъ (Бѣла Слатина), 8-и маршеви полкъ (Плѣвенъ), 5-о не. с. артилер. отдѣление (Плѣвенъ), 7-и коненъ полкъ (Плѣвенъ). Новоформираната дивизия имаше следния боенъ съставъ:

ЧАСТИ	Дружини	Картечни роти	Батареи	Орждия	Ескадрони	Картечни ескадрони	Забележки
Орѣховски гарнизонъ.							
36-а опълченска дружина I призивъ	1	—	—	—	—	—	
36-а опълченска дружина II призивъ	1	—	—	—	—	—	
9-фунтова батарея	—	—	1	6	—	—	
7·5-см. не с. с. батарея	—	—	1	6	—	—	
57-мм. куполна батарея	—	—	1	2	—	—	
Гигенски гарнизонъ.							
4-а опълченска дружина I призивъ	1	—	—	—	—	—	
8·7-см. не с. с. батарея	—	—	1	6	—	—	
Сомовитски гарнизонъ.							
17-а опълченска дружина I призивъ	1	—	—	—	—	—	
8·7-см. не с. с. батарея	—	—	1	6	—	—	
Никополски гарнизонъ.							
34-а опълченска дружина I призивъ	1	—	—	—	—	—	
5-а допълняваща пионерна рота .	1/4	—	—	—	—	—	
24-фунтова батарея	—	—	1	2	—	—	
9-фунтова батарея	—	—	1	6	—	—	
57-мм. куполна батарея[1])	—	—	1	2	—	—	[1]) На 31-и декемврий тази батарея бѣ пренесена въ Сомовитъ.
Свищовски гарнизонъ.							
33-а опълченска дружина I призивъ	1	—	—	—	—	—	
24-фунтова дълга батарея	—	—	1	2	—	—	
9-фунтова батарея	—	—	1	6	—	—	
57-мм. куполна батарея	—	—	1	2	—	—	
Маневрени войски.							
6-и маршеви полкъ	1	—	—	—	—	—	
8-и маршеви полкъ	2	—	—	—	—	—	
9-и маршеви полкъ	2	—	—	—	—	—	
5-о не с. с. артилер. отдѣление . .	—	—	2	12	—	—	
7-и коненъ полкъ	—	—	—	—	4	—	
Всичко . .	11 1/4	—	13	58	4	—	

На 28-и ноември къмъ дивизията бѣ придаденъ и Ломскиятъ гарнизонъ.

На 30-и ноември отъ състава на дивизията излѣзе 8-и маршеви полкъ, който, по заповѣдь отъ Щ. Д. А., бѣ изпратенъ да попълни 8-а дивизия. Сѫщия день отъ 9-и маршеви полкъ бѣха изпратени за попълване 9-а дивизия 9 офицера, 100 подофицера и 1,400 войника. Следъ това полкътъ получи 1,200 войника

отъ допълняващитѣ дружини на 9-а дивиз. областъ, и бѣ преустроенъ въ двудружиненъ съставъ. Отъ 6-и маршеви полкъ бѣха изпратени за попълване 3-а дивизия 9 офицера, 60 подофицера и 250 войника, следъ което дветѣ дружини въ Бѣла Слатина бѣха събрани въ една.

На 16-и декемврий командиръть на дивизията получи телеграма отъ Щ. Д. А., споредъ която, въ случай на нужда, той може да разполага и съ 34-а допълняваща дружина.

На 21-и декемврий бѣ разформирана 36-а опълченска дружина II призивъ отъ Орѣховския гарнизонъ.

На 29-и декемврий командиръть на дивизията поиска разрешение да се формиратъ паркови взводове при маршевитѣ и 9-и опълченски полкове, за да могатъ тѣзи полкове да се използуватъ като маневрени войски. Отъ Щаба на армията поискаха проектъ за искания Дивизионенъ огнестреленъ паркъ. Командиръть на дивизията не дочака искането разрешение, и заповѣда да се започне формирането.

И тъй, въ началото на 1916 година 12-а дивизия имаше следния съставъ: 9-и маршеви полкъ (две дружини), 6-и маршеви полкъ (една дружина), 5-о не с. с. артилерийско отдѣление (две батареи)[1]), 9-и опълченски полкъ (четири дружини) и артилерията на гарнизонитѣ по Дунава. 7-и коненъ полкъ излѣзе отъ състава на дивизията, а на негово мѣсто на 18-и януарий дойде 1-и коненъ полкъ.

Презъ февруарий командиръть на дивизията поиска разрешение да формира дивизионенъ продоволственъ транспортъ. Отъ Щаба на армията той получи разрешение да формира само единъ продоволственъ взводъ за маневренитѣ войски на дивизията.

На 16-и мартъ бѣха изпратени на дивизията две 8·7-см. не с. с. сръбски батареи, които бѣха придадени къмъ Гигенския гарнизонъ.

На 30-и мартъ, по искането на Главното тилово управление, една дружина отъ 9-и маршеви полкъ бѣ изпратена въ Ломъ да товари и разтоваря материалитѣ на Резервния магазинъ.

На 14-и априлъ, по заповѣдь отъ Щаба на армията, опълченцитѣ, раздѣлени на три смѣни, започнаха да отиватъ въ домашенъ отпускъ по 15—25 деня.

---

[1]) Едната батарея отъ това отдѣление бѣ изпратена въ Кладово, въ разпореждането на началника на Моравската военно-инспекционна область. На 1-и февруарий на нейно мѣсто пристигна 5/11-а не с. с. батарея.

Отъ 23-и юний, по заповѣдь отъ Щ. Д. А., се започна формирането на картечни роти, по една за всѣки полкъ отъ дивизията. Ротитѣ имаха по четири картечници.

На 25-и юний 9-и опълченски полкъ, въ съставъ шесть роти (две роти отъ Никополъ, една — отъ Сомовитъ, две — отъ Гигенъ и две — отъ Орѣхово), по заповѣдь отъ Щ. Д. А., замина за Нишъ, като окупационни войски въ Сърбия.

На 22-и юлий командирътъ на дивизията получи заповѣдь отъ командуващия III армия, споредъ която дивизията се преустройва и засилва така: а) 9-и опълченски полкъ ще формира три дружини по четири роти (1-а дружина — отъ три роти); полкътъ ще се разположи въ Свищовъ, Никополъ, Сомовитъ и Гигенъ; б) 6-и маршеви полкъ ще има три дружини, и ще се разположи: 1-а дружина — въ Бѣла Слатина, 2-а дружина ще се превози отъ Неготинъ въ Плѣвенъ и 3-а дружина ще бѫде съставена отъ 1/7-а опълченска дружина, която ще се превози отъ Удово въ Плѣвенъ[1]); в) единъ сборенъ допълняващъ полкъ отъ три дружини (4-а, 17-а и 34-а допълняващи дружини); г) 33-а допълняваща дружина ще остане временно въ състава на Свищовския гарнизонъ; д) 5-о не с. с. артилер. отдѣление (три батареи); е) 1-и коненъ полкъ; ж) къмъ всѣки пехотенъ полкъ се формираше наново по една картечна рота. Въ заповѣдьта отъ Щаба на армията бѣ забравена 9-а допълняваща пионерна рота, командирътъ на дивизията, обаче, смѣташе, че и тя ще му бѫде подчинена.

На 27-и юлий, по заповѣдь отъ Щ. Д. А., къмъ дивизията се придаваше 11-и опълченски полкъ, а Сборниятъ допълняващъ полкъ бѣ преименуванъ на 11-и маршеви.

На 30-и юлий новоназначениятъ командиръ на дивизията, генералъ Абаджиевъ, пристигна въ Плѣвенъ и пое командуването ѝ.

На 31-и юлий 1-и коненъ полкъ излѣзе отъ състава на дивизията, и бѣ смѣненъ отъ 5-и коненъ полкъ (два строеви и единъ картеченъ ескадрона).

Въ края на августъ къмъ дивизията бѣха придадени 2/6-а полска и 2/6-а запасна болници.

Дейность на 12-а дивизия по отбраната. — Следъ като бѣ формирана дивизията, командирътъ на последната на 26-и ок-

[1]) Намѣсто тази дружина, въ състава на 6-и маршеви полкъ влѣзе 1/3-а опълченска дружина.

...мврий издаде оперативна заповѣдь, споредъ която, докато се ...регира общото стратегическо положение на армията, частитѣ ...ъ дивизията ще действуватъ отбранително; началницитѣ на ...арнизонитѣ по Дунава да изучатъ своитѣ участъци, да опре...лятъ вѣроятнитѣ мѣста за минаване презъ рѣката и да раз...ложатъ частитѣ си, за да попрѣчатъ на това преминаване; ...а наблюдаватъ внимателно брѣговетѣ и да събиратъ сведения.

На 10-и декември командиръть на дивизията издаде оперативна заповѣдь, съ която опредѣляше задачитѣ на частитѣ. ...омандуващиятъ III армия, като смѣташе, че оперативнитѣ заповѣди, изобщо, ако станатъ достояние на по-широкъ кржгъ ...ора, могатъ да породятъ недоразумения отъ политически характеръ, заповѣда отбраната да бжде организирана съ инструкции. ...огава командиръть на дивизията изпрати на подчиненитѣ ...и части Инструкция, съ която отбраната се организираше по ...следния начинъ:

1) Свищовскиятъ гарнизонъ ще отбранява участъка отъ р. Янтра до р. Баръ; Никополскиятъ гарнизонъ — отъ р. Баръ до р. Осъмъ; Сомовитския гарнизонъ — отъ р. Осъмъ до р. Витъ; Гигенскиятъ гарнизонъ — отъ р. Витъ до р. Искъръ; Орѣховскиятъ гарнизонъ — отъ р. Искъръ до р. Цибъръ; Ломскиятъ гарнизонъ — отъ р. Цибъръ до гр. Ломъ, включително.

2) Частитѣ отъ 18-а и 19-а гранични дружини оставатъ на мѣстата си и изпълняватъ граничната служба. Щомъ започнатъ военнитѣ действия, тѣ се подчиняватъ на съответнитѣ началници на гарнизонитѣ.

3) Началницитѣ на гарнизонитѣ да изучатъ своитѣ участъци и най-вѣроятнитѣ мѣста за преминаване презъ рѣката. Срещу тѣзи мѣста да оставятъ една часть отъ своитѣ сили, а останалитѣ да държатъ съсрѣдоточени назадъ, за маневриране. Да обърнатъ особено внимание на участъцитѣ Свищовъ — Вардимъ, р. Осъмъ — Ерменулуй, около с. Черквица, около с. Бешли, Лѣсковецъ — р. Цибъръ.

4) На гарнизонитѣ се възлага задача да разузнаватъ и охраняватъ въ своитѣ участъци, да не позволяватъ на неприятеля да мине презъ рѣката, да атакуватъ преминалия противникъ и го отхвърлятъ или задържатъ, докато пристигнатъ маневренитѣ войски, затова удобнитѣ за минаване презъ рѣката участъци да бждатъ укрепени, а мѣстностьта задъ тѣхъ да бжде изучена за маневриране; избранитѣ позиции сжщо да бждатъ укрепени.

5) Началницитѣ на гарнизонитѣ да вематъ мѣрки за пазене мостоветѣ при Българене, Лъжене, Козаръ-Бѣлене (Свищовскиятъ гарнизонъ), Черковица, Джорио, Моселиево, Дебово, Ново Село (Никополскиятъ гарнизонъ), между Гулянци и Гаурене (Сомовитскиятъ гарнизонъ), при Чомаковци (6-и маршеви полкъ), при Ясенъ, Плѣвенъ, Махалата, на р. Тученица (9-и маршеви полкъ).

6) Маневренитѣ войски на дивизията бѣха раздѣлени на две групи: а) въ Бѣла Слатина — 6-и маршеви полкъ (една дружина),

една батарея отъ 5-о не с. с. артилер. отдѣление и единъ ескадронъ отъ 7-и коненъ полкъ; б) въ Плѣвенъ — 9-и маршеви полкъ (две дружини), две батареи отъ 5-о не с. с. артилер. отдѣление и три ескадрона отъ 7-и коненъ полкъ.

Следъ преустройване дивизията на 22-и юлий, задачата ѝ бѣ стѣснена, като ѝ се възлагаше да охранява и отбранява участъка отъ р. Янтра до р. Огоста. Това не предизвика никакво измѣняване въ разположението на частитѣ, а само Ломскиятъ гарнизонъ излѣзе отъ състава на дивизията, и бѣ подчиненъ на началника на Видинския укрепенъ пунктъ. За да се обединятъ действията на малкитѣ гарнизони, на 30-и юлий командиръръ на дивизията заповѣда гарнизонитѣ въ Никополъ, Гигенъ и Сомовитѣ да продължаватъ самостоятелно да укрепяватъ своитѣ участъци, а, щомъ се започнатъ военнитѣ действия, да образуватъ единъ отбранителенъ участъкъ, подчиненъ на началника на Никополския гарнизонъ.

Дейность въ гарнизонитѣ по Дунава. — Като изпълняваха нареждания та, давани имъ, най-напредъ, отъ командира на 9-и опълченски полкъ, после, отъ командира на 2/5-а бригада и, най-после, отъ командира на 12-а дивизия, началницитѣ на гарнизонитѣ организираха отбраната въ своитѣ участъци по следния начинъ:

1) Началникътъ на Свищовския гарнизонъ, щомъ пристигна въ града, заповѣда:

1/18-а гранична рота да остане на мѣстото си, като предни постове. Постоветѣ и заставитѣ да се укрепятъ, и да посрещнатъ на мѣстата си първитѣ опити на ромънитѣ да минатъ презъ рѣката.

3-а опълченска дружина да се разположи въ Царевецъ, като резервъ на преднитѣ постове източно отъ Свищовъ.

33-а опълченска дружина да се разположи, като резервъ на преднитѣ постове западно отъ Свищовъ.

33-а допълняваща дружина да се разположи въ Царевецъ, като маневрени войски, и ще действува въ онзи участъкъ, дето ромънитѣ предприематъ преминаването.

Всички избрани позиции въ участъцитѣ Дековъ — Татаре, западно отъ Свищовъ и Текиръ Дере — Вардимъ се укрепяваха. До края на октомврий бѣха приготвени пехотни окопи за около две дружини. За батареитѣ бѣха изработени закрития въ участъка Свищовъ — Текиръ Дере, а въ проекта бѣ предвидено да се приготвятъ такива и въ другитѣ участъци.

Избрани бѣха и позиции на линията Татаре — Сливово — ...овъ Градъ, на които да бѫде посрещнатъ противникътъ, който е вече успѣлъ да мине презъ рѣката. За укрепяването имъ, обаче, нѣмаше достатъчно работници.

На 3-и мартъ въ Щ. Д. А. се получи съобщение, че австрийски мостовъ материалъ, отправенъ по воденъ пѫть, ще пристигне при Бѣлене, дето ще се складира на закрито и, въ случай на нужда, ще може да се употрѣби и нагоре, и надолу по течението. На 3-и августъ началникътъ на Австроунгарската монитorна дивизия се обърна къмъ командуващия III армия, съ молба да се поставятъ гранични постове на северния край на острова Персинъ, за да се запазятъ по-добре мостовитѣ материали. Командуващиятъ армията заповѣда, и островътъ бѣ включенъ въ охранителната гранична зона. Поставенитѣ на закрити мѣста постове не позволяваха да се приближаватъ хора и лодки до канала при Бѣлене. По-после въ острова бѣ изпратена и една рота отъ Свищовския гарнизонъ, която на 23-и августъ бѣ смѣнена отъ две роти германци отъ Дунавския отрядъ.

2) Началникътъ на Никополския гарнизонъ пристигна въ града заедно съ Щаба на 9-и опълченски полкъ на 18-и септемврий. Около Никополъ сѫществуваше отъ мирно време една ржгова позиция, съ фронтъ на югъ, укрепена съ срѣдствата на полската фортификация. За отбраната на Дунавския брѣгъ, обаче, нищо не бѣ направено. Началникътъ на Гарнизона, следъ като разузна, раздѣли дадения му за отбрана участъкъ на два подучастъка: Дѣсенъ — отъ Никополъ до Бѣла Вода и Лѣвъ — отъ Никополъ до р. Осъмъ.

Пристѫпиха веднага къмъ укрепяване. До края на октомврий на Дѣсния подучастъкъ бѣха построени окопи за около дружина и закрития за три батареи, а на Лѣвия — окопи за две дружини и закрития за три батареи. По-голѣмата часть отъ тѣзи окопи бѣха блиндирани.

За охранение на Границата бѣ оставена граничната стража. Батареитѣ бѣха поставени на бойни мѣста, а пехотата бѣ разположена по квартири изъ града. Когато започнатъ военнитѣ действия, началникътъ на Гарнизона мислѣше да заеме подучастъцитѣ съ по една-две роти, а другата часть отъ пехотата да задържи въ свои ржце, за маневриране.

3) Началникътъ на Сомовитския гарнизонъ, като смѣташе най-удобни за минаване презъ рѣката участъцитѣ при Сомовитъ и Черковица, организира работата по укрепяването на тѣзи

участъци, дето до края на октомврий бѣха въздигнати две укрепени групи съ окопи за около две дружини и закрития за батареитѣ. Следъ това работата по укрепяването продължи, и постепенно бѣ изработена почти непрекжсната укрепена позиция на линията Шамлиево — Сомовитъ — Черковица.

4) Началникътъ на Гигенския гарнизонъ избра най-удобнитѣ мѣста за минаване презъ рѣката и заповѣда да се почне укрепяване на позициитѣ при Гигенска Махала, северно отъ Гигенъ, при с. Мъгура и северно отъ с. Гулянци. До края на октомврий бѣха направени окопи за около две дружини и закрития за три батареи. Следъ това хората работиха за усъвършенствуване на четиритѣ укрепени групи.

5) Началникътъ на Орѣховския гарнизонъ, следъ като разузна дадения му за отбрана участъкъ, намѣри, че най-вѣроятно мѣсто за минаване презъ рѣката е въ участъка Орѣхово—р. Огоста, затова той съсрѣдоточи всичкитѣ усилия на Гарнизона върху укрепяването на този участъкъ, на който до края на октомврий бѣха приготвени пехотни окопи за около две дружини, закрития за всичката артилерия и нѣколко запасни батареи.

6) Началникътъ на Ломския гарнизонъ не разполагаше съ никаква пехотна часть. Той заповѣда да бждатъ направени закрития сàмо за батареитѣ на избранитѣ позиции. Следъ като бѣха завършени, направиха и нѣколко запасни батареи. Въ случай на внезапно започване военнитѣ действия той смѣташе да прикрива батареитѣ съ 2-и допълняващъ ескадронъ и 9-а опълченска рота, която се прибра въ града, следъ като бѣ смѣнена отъ охранение на желѣзния пжть. Освенъ това, той смѣташе да употрѣби и 58-тѣ войника отъ Портовото командантство.

И тъй, въ края на октомврий 1915 год. всички гарнизони на Дунава, макаръ да имаха твърде малъкъ съставъ, успѣха да организиратъ добре укрепени позиции, отъ които да прѣчатъ на войскитѣ отъ Ромъния, които биха поискали да минатъ презъ рѣката. Въ всички гарнизони позициитѣ бѣха по-обширни, и даваха закритие и на часть отъ маневренитѣ войски, които евентуално биха пристигнали презъ време на действията.

По-нататъкъ частитѣ усъвършенстваха своитѣ позиции, като увеличиха броя на блиндажитѣ. Презъ зимата работата по позициитѣ бѣ намалена, като използуваха само топлитѣ дни. Презъ

пролѣтьта на 1916 год. работата по укрепяването продължи. Избрани бѣха и укрепени редъ тилни позиции, на които да бѫде посрещнатъ противникътъ, следъ като мине рѣката, и да не му позволятъ да се разпростира на югъ, докато пристигнатъ маневренитѣ войски на дивизията.

Бойна дейность. — Вследствие нареждания отъ Щаба на III армия, частитѣ отъ 12-а дивизия се предпазваха отъ предизвикателства, и по Дунава нѣмаше никакви инциденти, съ изключение този на 20-и февруарий 1916 год., който произлѣзе така: Презъ този день една лодка, идеща отъ ромънския брѣгъ, спрѣ до българския островъ Драговея. Войницитѣ отъ поста на 3/18-а гранична рота, като забелязаха, че въ лодката има ромънски войници, качиха се на своитѣ лодки и бързо доплаваха до острова, като пресѣкоха пѫтя на ромънската лодка. Ромънитѣ скочиха въ лодката си, и се помѫчиха да отплаватъ, но, следъ като по тѣхъ бѣха дадени нѣколко изстрела, слѣзоха отново, и се изпокриха въ храсталацитѣ, дето бѣха заловени. Оказа се, че ромънскиятъ граниченъ ротенъ командиръ и двама войника слѣзли на острова, защото смѣтали, че е ромънски. Тѣ бѣха отведени на българския брѣгъ и арестувани. На следния день, обаче, бѣха освободени, по заповѣдь отъ Щаба на армията, за да бѫдатъ избѣгнати нежелателни и безполезни обяснения.

Формиране Германски дунавски отрядъ.

На 16-и юлий главнокомандуващиятъ получи следната телеграма отъ генералъ Фелкенхайнъ:

„Намирамъ, че, за да се държи и занапредъ Ромъния въ респектъ, ще бѫде по-добре да се поставятъ на Дунава германски войски и орждия. За тази цель ще се употрѣби засега находящето се въ Варна германско отдѣление. Затова моля, Ваше Превъзходителство, да съобщите съгласни ли сте да се премѣстятъ веднага въ Русе 1/21-а дружина и 135-а гаубична батарея.

За сѫщата цель смѣтамъ, че е наложително и едно разузнаване по Дунава отъ германски офицери. Моля и за това Вашето съгласие. Подробноститѣ по това споразумение ще бѫдатъ уговорени следъ това отъ Щаба на Армейската група Макензенъ“.

Главнокомандуващиятъ възприе напълно искането на генералъ Фалкенхайна, и още сѫщия день отъ Щ. Д. А. бѣ телеграфирано на командуващия III армия: по политически причини,

да изпрати въ най-скоро време по желѣзницата споменатитѣ германски части отъ Варна въ Русе.

На 18-и юлий, вследствие съобщението отъ Щаба на Армейската група Мекензенъ, Щ. Д. А. изпрати въ Щаба на III армия следната телеграма:

„За охраната на Дунава между Русе и Свищовъ се формира специаленъ „Дунавски отрядъ" отъ нѣмски части, подъ началството на командира на 6-и улански полкъ, полковникъ фонъ Кауфманъ, въ следния съставъ: единъ батальонъ отъ германския 21-и полкъ; 105-а тежка полска гаубична батарея; 6-а улански полкъ (четири ескадрона); Щабътъ на 7-и резервенъ хусарски полкъ съ единъ ескадронъ отъ сжщия полкъ и единъ ескадронъ отъ 1-и егерски резервенъ полкъ; две планински картечни роти и една полска батарея отъ XI армия.

Превозването на първитѣ две части отъ Варна за Русе да се извърши споредъ телеграмата № 3405. Превозването на другитѣ части започва днесъ, на 18-и юлий, 10 ч. сл. пл.; ще се разтоварватъ на ж.-п. ст. Бѣла, дето ще се установи и Щабътъ на Дунавския отрядъ.

Всички гореказани нѣмски части се подчиняватъ на полковникъ фонъ Кауфманъ, а този последниятъ — Вамъ, командуващиятъ III армия.

Вземете мѣрки за прехранването на цѣлия Отрядъ.

Следъ пристигането на Отряда и заемане отбранителния участъкъ, донесете за разположението му. — По заповѣдь."

Частитѣ, които влизаха въ състава на Отряда, пристигаха постепенно и смѣняваха българскитѣ части между Русе и Свищовъ. Началникътъ на Отряда поиска дори да смѣни и частитѣ отъ 18-а гранична дружина, но отъ Щаба на III армия не бѣ разрешено, и тѣзи части останаха на мѣстата си. Въ края на юлий Дунавскиятъ отрядъ бѣ окончателно формиранъ. Той броеше 93 офицера, 2926 подофицера и войника и 2135 коня, и бѣ разположенъ по следния начинъ:

а) Щабътъ на отряда, 3/6-и уланскиескадронъ, една картечна рота — въ Бѣла; б) 1/21-а дружина, две картечници, 4/6-и уланскиескадронъ, 105-а тежка полска гаубична батарея — въ Русе; в) 1/6-и уланскиескадронъ — въ Тръстеникъ; г) 2/6-и уланскиескадронъ — въ Гор. Абланово; д) 2/7-и резервенъ хусарскиескадронъ — въ Чаушово; е) Щабътъ на 7-и резервенъ хусарскиполкъ и 3/1-и резервенъ егерскиескадронъ — въ Караманово; ж) една картечна рота — въ Брѣстовица; з) 1/201-а полска батарея — въ Манастирци; и) Лека продоволствена колона — въ Дол. Студена.

На 14-и августъ отъ Щ. Д. А. се получи съобщение, че въ състава на Дунавския отрядъ ще влѣзе германскиятъ 115-и опъл-

ченски полкъ, който ще се разположи по дружинно въ Свищовъ, Никополъ и Стрижаровъ, и ще охранява участъка между рѣкитѣ Янтра и Осъмъ.

На 16-и августъ командуващиятъ III армия, следъ като получи съобщението отъ Щ. Д. А. за формирането на Дунавския отрядъ и за неговата задача, изпрати до командира на 12-а дивизия следната заповѣдь:

„Охранението на Дунава отъ Янтра до Осъмъ се възлага на Германския дунавски отрядъ, а въ 12-а дивизия влиза и Ломскиятъ гарнизонъ. Участъкътъ отъ Янтра до Осъмъ ще се заеме отъ германския 115-и опълченски полкъ, който наскоро ще пристигне и ще заеме гарнизонитѣ въ Свищовъ и Никополъ. Следъ пристигането на Германския полкъ и заемането на гарнизонитѣ, веднага ще извадите оттамъ частитѣ на 9-и опълченски полкъ, като въ старитѣ гарнизони остане сàмо артилерията. Дветѣ дружини отъ 6-и опълченски полкъ, съставящи Ломския гарнизонъ, да се изпратятъ за гарнизонъ въ Кладово, а въ Ломъ да се изпратятъ други две дружини отъ 9-и опълченски полкъ, които се освобождаватъ съ дохождането на германския 115-и полкъ. Разпоредено е вече до началника на Видинския укрепенъ пунктъ една отъ горнитѣ дружини въ Ломъ да замине за Кладово, така че остава да се изпрати още другата."

Командирътъ на 12-а дивизия заповѣда да се започне премѣстването на частитѣ споредъ тази заповѣдь, щомъ пристигне германскиятъ 115-и опълченски полкъ. На 26-и августъ той получи нова заповѣдь отъ Щаба на армията, споредъ която участъкътъ на дивизията се стѣсняваше още — оставаше само между рѣкитѣ Витъ и Акчаръ. По този начинъ и Сомовитскиятъ гарнизонъ съ своята артилерия се включваше въ участъка на Германския дунавски отрядъ. Българскитѣ роти отъ този Гарнизонъ се изпращаха въ Орѣхово, а ротитѣ отъ 6-и маршеви полкъ, които бѣха въ Орѣхово, трѣбваше да се присъединятъ къмъ дружината, си въ Бѣла Слатина.

Прегрупирането на частитѣ отъ 12-а дивизия продължи до започването на военнитѣ действия.

Разузнаване предъ фронта на III армия.

Разузнаване отъ Щаба на III армия. Задачата, възложена на III армия, налагаше, преди всичко, да бѫде организирано разузнаването за вѣроятнитѣ противници. Такива, на първо мѣсто, се явяваха Ромъния и Русия. На 13-и септември отъ Щ. Д. А. бѣха разпратени до

частитѣ бюлетини №№ 1, 2, 3 и 4, които съдържаха събранитѣ отъ мирно време сведения за ромънската, гръцката, сръбската и турската армии.

Споредъ бюлетина отъ Щ. Д. А. № 2 за ромънската войска, организацията на основнитѣ единици за мирно време бѣше следната:

а) Пехотенъ полкъ: 3 пехотни батальона и 1 картечна рота (4 картечници); всѣки батальонъ по 4 роти;

б) Стрелковъ батальонъ: 4 стрелкови роти и 1 картеченъ взводъ (2 картечници);

в) Артилерийски с. с. полкъ: 2 отдѣления по 3 батареи, по 4 орждия;

г) Артилерийски с. с. гаубиченъ полкъ: 4 действуващи и 2 резервни батареи по 4 гаубици;

д) Коненъ полкъ рошиори и калараши: 4 ескадрона и 1 картеченъ взводъ;

е) Пионеренъ батальонъ: 3 пионерни, една телеграфна рота и инженеренъ паркъ;

ж) Пехотна бригада: два пехотни полка;

з) Пехотна дивизия: 2 пехотни бригади, 1 стрелковъ батальонъ, 1 артилерийска бригада;

и) Армейскиятъ корпусъ: 2 пехотни дивизии, 1 конна бригада, 1 лекъ гаубиченъ полкъ (6 батареи), 1 пионеренъ батальонъ;

к) Конна дивизия: 3 конни бригади, 1 конно артилерийско отдѣление (3 батареи);

л) Крепостни артилерийски части: 1 крепостенъ артилерийски полкъ (Букурещъ) — 12 крепостни роти, 1 обсаденъ артилерийски полкъ (Букурещъ) — 3 обсадни роти, 1-и крепостенъ батальонъ (Фокшани) — 5 крепостни роти, 2-и крепостенъ батальонъ (Немалоаса) — 2 крепостни роти, 3-и крепостенъ батальонъ (Галацъ) — 4 крепостни роти;

м) Инженерни войски: 1 желѣзопжтенъ батальонъ (4 желѣзопжтни роти), крепостно-пионеренъ батальонъ (3 роти), понтоненъ батальонъ (5 роти), мостовъ материалъ за мостъ 1200 метра, технически батальонъ (1 ротаспециалисти съ 15 безжични станции, 10 прожектора, 50 бронирани автомобила, гължбова поща, съ станции: Галацъ, Фокшани и Букурещъ, 1 рота въздухоплаватели съ 60 аероплана и балона.

Флотъ: 1-а Дунавска дивизия (4 монитора и 8 миноносеца-разузнавача); 2-а морска дивизия (брониранъ крайсеръ „Елизабета“ и 3 миноносеца).

Споредъ Бойното разписание на ромънската армия, къмъ 10-и септемврий 1915 година тя имаше:

	Батальони	Картечни роти	Полски батареи	Планински батареи	Гаубични батареи	Ескадрони	Картечни ескадрони
Въ действуващата армия	215	70	120	—	30	48	5
Въ резервната армия	60	20	30	—	10	5	—
Въ разпореждане на Главното командуване	11	1	—	7	13	—	—
Допълняващи войски	50	—	27	—	—	21	—
Опълчение	40	—	20	—	—	10	—
Всичко . .	376	91	197	7	53	84	5

Всичката дейность по разузнаването бѣ съсрѣдоточена въ Разузнавателната секция на Щаба на армията, която имаше да действува по разни начини, споредъ вѣроятнитѣ противници и споредъ естеството на границата:

а) Единъ отъ вѣроятнитѣ противници — Ромъния — бѣше неутраленъ. Съ тази държава България поддържаше дипломатически и стопански сношения. Границитѣ бѣха свободни за преминаване, като се съблюдаваха само обикновенитѣ административни и митнически наредби на дветѣ държави.

б) Русия обяви война на България веднага следъ като последната се намѣси въ Свѣтовната война. България нѣмаше обща граница съ тази държава, освенъ Черноморския брѣгъ. Русскиятъ флотъ бѣше почти пълненъ господарь на Черно море.

в) Ромънската граница по р. Дунавъ можеше да бѫде мината сàмо въ опредѣлени мѣста и то съ плавателни сѫдове, поради което тамъ разузнаване можеше да се извършва чрезъ идещи отъ Ромъния лица. Следъ като бѣ мобилизирана българската армия, по споразумение между дветѣ правителства, бѣха опредѣлени само нѣкои мѣста за минаване на пѫтницитѣ. По този начинъ отъ тази страна разузнаването бѣ затруднено, но пъкъ се затрудняваше и ромънското разузнаване.

г) Добруджанската граница, макаръ да се охраняваше твърде силно и отъ дветѣ страни, можеше да бѫде преминавана тайно навсѣкѫде отъ агенти на Разузнавателната служба.

д) Добруджанското население, особено това отъ Южна Добруджа, присъединена къмъ Ромъния презъ 1913 година, съчувствуваше на България, и бѣше готово да дава всички

сведения, които биха му се поискали. Множество добруджанци се явиха като доброволни агенти на българскитѣ военни власти.

е) На Черноморската граница сведения можеха да се събератъ само чрезъ наблюдаване движението на параходитѣ изъ прибрѣжното море. Къмъ българскитѣ пристанища не приставаха почти никакви параходи, идещи отъ Русия или отъ другаде, защото протоцитѣ Дарданели и Босфоръ бѣха затворени. За разузнаване навѫтре въ морето III армия разполагаше само съ нѣколко малки миноносеца, а нѣмаше нито единъ хидропланъ. За достигане до русскитѣ брѣгове тя не разполагаше съ никакви срѣдства.

Първитѣ мѣрки на Щаба на III армия, следъ като се съсрѣдоточиха частитѣ, бѣха насочени да се узнае, главно, какви военни мѣрки се вематъ въ Ромъния. Разузнаването въ тази посока бѣ възложено на дивизиитѣ и укрепенитѣ пунктове, като имъ бѣха подчинени и граничнитѣ войски въ тѣхнитѣ участъци. Всѣка дивизия или укрепенъ пунктъ имаше да разузнава въ опредѣленъ участъкъ. Отначалото използуваха само граничната стража, като постоветѣ на последната непрекѫснато наблюдаваха движението на войскитѣ около Границата, следѣха за всѣко засилване на ромънската гранична стража, а, отъ своя страна, не позволяваха на ромънски разузнавачи да проникватъ въ българска територия.

Граничната стража не разполагаше съ органи, които да изпрати да разузнаватъ въ вѫтрешностьта на неутралната страна. Веднага следъ като българитѣ мобилизираха, отъ Добруджа започнаха да пристигатъ множество бивши български войници, съ желание да бѫдатъ зачислени въ своитѣ части. Тѣ минаваха презъ Границата, снабдени съ паспорти или тайно, явяваха се на граничнитѣ власти, и съобщаваха всичко, което знаеха за ромънскитѣ военни мѣрки въ вѫтрешностьта на Страната.

Въ мирно време не бѣ организирана добра разузнавателна служба, която да поеме работата по разузнаването въ вѫтрешностьта на съседната държава. Щабоветѣ на дивизиитѣ, укрепенитѣ пунктове и гарнизонитѣ на Дунава още отначалото почувствуваха тази липса. Отъ Щаба на армията бѣха отпустнати срѣдства за наемане агенти, които да бѫдатъ изпращани въ Ромъния да събиратъ сведения. Следъ общата мобилизация, обаче, такива трудно се намираха, затова пъкъ частитѣ отъ III армия разполагаха съ множество доброволци-агенти, които сами се явяваха и съобщаваха всичко, което знаеха или бѣха

научили; всички сведения, които тѣ смѣтаха, че сж полезни за Българското командуване:

1) Въ Ромъния се свикаха запаснитѣ войници за обучение. Вследствие лошата обноска на началницитѣ, въ България прибѣгваха голѣмъ брой дезертьори—ромъни и българи — отъ Добруджа. При разпитването тѣ даваха ценни сведения за силата на войсковитѣ части, мѣстоквартируването, стъкмяването, занятията и духа на войската и народа.

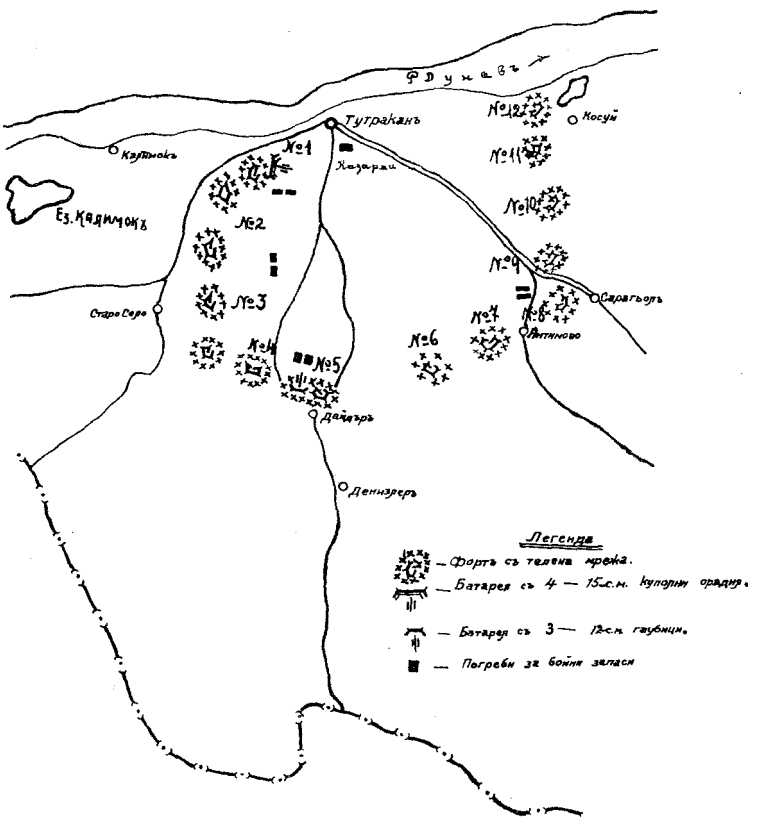

2) Българи и чужденци търговци, пжтуващи по свои работи изъ Ромъния, запитвани, а често и по свой починъ, съобщаваха всичко, което бѣха видѣли въ страната, носещо военененъ характеръ.

3) Патриоти-българи отъ поробена Добруджа, щомъ видѣха, че ромънскитѣ военни власти предприематъ известни мѣрки, насочени срещу България, намираха начинъ да съобщятъ въ

България за това. Единъ бившъ български подофицеръ, безъ да си съобщи дори името, изпрати до граничния дружиненъ командиръ една карта въ мѣрка 1:126,000, върху която бѣха нанесени твърде подробно Тутраканскитѣ укрепления, които той случайно видѣлъ (схемата на стр. 211).

Отъ другъ запасенъ подофицеръ, пѫтуващъ изъ Добруджа по своя частна работа, на 20-и октомврий бѣ представено въ Русенския укрепенъ пунктъ следното разузнаване на Тутраканскитѣ укрепления №№ 6, 7, 8 и 9, заедно съ една скица на видѣнитѣ военни постройки (на стр. 213):

„Укреплението № 6 е на три фронта: Южниятъ фронтъ е дълъгъ 200 м., Източниятъ—70 м., Западниятъ—80 м. Въ междината къмъ укреплението № 7, на 200 м. северно, сѫ построени окопи за две батареи.

Укреплението № 7 е дълго 300 метра, широко — 150 м.; има два блиндажа, отъ които водятъ изходи къмъ нишитѣ за бойни припаси. Блиндажитѣ сѫ направени отъ дебели дървета и релси, и иматъ насипъ дебелъ 1·5 метра.

Укреплението № 8 е дълго 180 м., широко — 80 м.; на Източния и Западния му фронтове сѫ поставени по две куполни орѫдия, между които има блиндажъ за прислужницитѣ отъ дебели дървета и релси. Въ междината къмъ укреплението, на около 250 м. по-назадъ, сѫ построени окопи за две батареи и на 200 м. западно отъ тѣхъ — още една батарея.

Укреплението № 9 е дълго 250 м. и широко — 150 м. Задъ него сѫ построени окопи за една батарея, съ наблюдателенъ пунктъ и телефонна станция, пазени отъ часови. Между укрепленията №№ 8 и 9 има окопи за една 10·5-см. батарея, а на 180 метра отъ нея — окопи за друга шесторѫдейна 10·5-см. батарея.

Разстоянието между укрепленията №№ 6 и 7 е около 1500 м., между №№ 7 и 8 — 2000 м. и между №№ 8 и 9 — 1800 метра.

Шосето отъ Тутраканъ за с. Бѣлица е постлано съ чакълъ.

На три клм. около Тутраканъ сѫ построени окопи въ непрекѫсната линия, които сѫ приспособени за биене съ кръстосанъ огънь предлежещата мѣстность. На 100 метра предъ окопитѣ има вълчи ями, въ една ивица, широка 6 метра. На 100 метра предъ вълчитѣ ями сѫ направени засѣки. Изкуственитѣ препятствия започватъ отъ Дунава и свършватъ при шосето Тутраканъ — Силистра, на три клм. източно отъ града. На много мѣста сѫ поставени колове съ дъсчици за означаване разстоянието до укрепленията."

На 29-и януарий 1916 година другъ българинъ отъ поробена Добруджа представи друга скица за фортификационнитѣ постройки около Тутраканъ, помѣстена на стр. 114.

Най-после, следъ като бѣха намѣрени опитни агенти по разузнаването, щабоветѣ на дивизиитѣ, укрепенитѣ пунктове и гарнизонитѣ ги изпращаха съ наставления да събиратъ липсва-

дитѣ или да провѣрятъ полученитѣ дотогава сведения. Тѣзи
генти, докато Границата съ Ромъния бѣше открита, проникваха

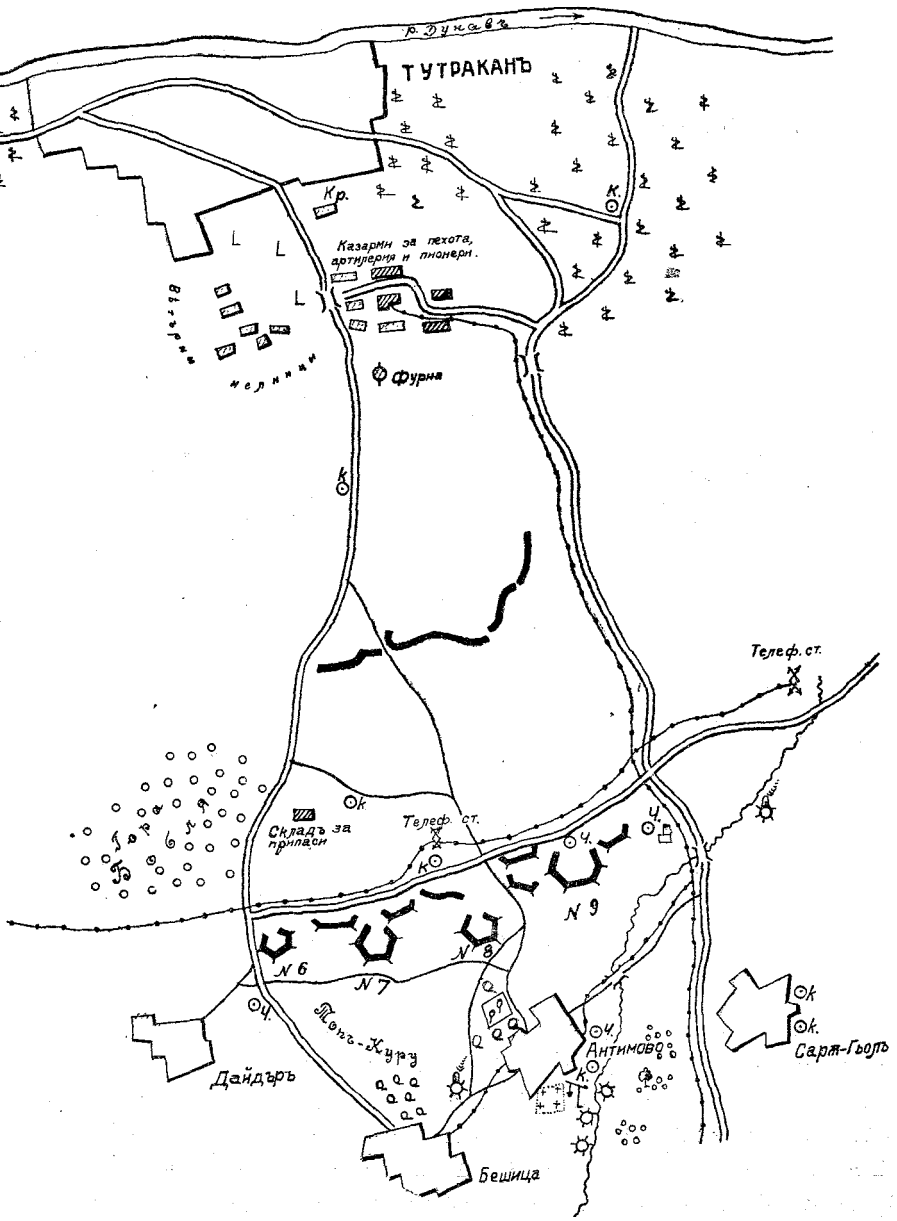

подъ разни предлози въ вѫтрешностьта на Добруджа, и почти
винаги сполучваха да изпълнятъ възложената имъ задача.

Отъ получаванитѣ противоречиви сведения Командуването на III армия схвана, че разузнавателната служба, изобщо, въ дивизиитѣ и укрепенитѣ пунктове не е добре организирана, затова то на 21-и юлий напомни на съответнитѣ началници, че трѣбва да вематъ мѣрки за по-добро организиране на тази служба, като за това поискатъ да имъ се отпустнатъ нужднитѣ парични срѣдства.

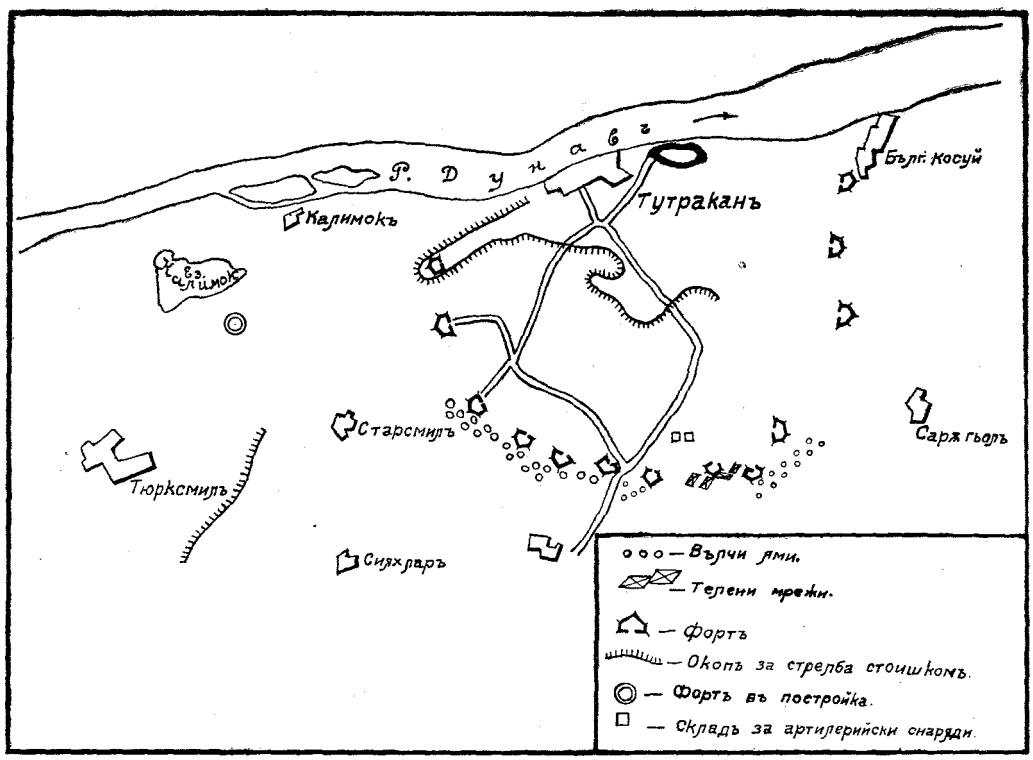

Командиритѣ на граничнитѣ дружини изпращаха събранитѣ сведения до онѣзи щабове, на които бѣха подчинени въ оперативно отношение. Копия отъ своитѣ донесения тѣ изпращаха до началницитѣ на дивизионнитѣ области, въ Щаба на III армия и въ Щ. Д. А. Отъ тѣхнитѣ донесения и отъ събранитѣ отъ други източници сведения, командиритѣ на дивизиитѣ, укрепенитѣ пунктове и гарнизонитѣ всѣки день изпращаха донесения въ Щаба на армията, отъ които въ Разузнавателната секция се съставяше ежедневно донесение до Щ. Д. А.

По този начинъ, едно сведение отъ командира на граничната дружина се получаваше два или три пѫти въ Щаба на армията и два пѫти въ Щ. Д. А. Напримѣръ, командирътъ на 17-а гранична дружина изпращаше сведенията за Ромъния до началника на предната охрана на 5-а дивизия, до Щаба на 5-а дивизия, до началника на 5-а дивизионна область, до Щаба на III армия и до Щ. Д. А. За сѫщото сведение въ Щаба на армията се получаваше донесение отъ командира на дивизията, а често — и отъ началника на дивизионната область.

За да се избѣгне това двойно донасяне за едно и сѫщо нѣщо, което претрупваше телеграфнитѣ линии, командуващиятъ III армия запита Щ. Д. А.: трѣбва ли да се донася повторно за сведенията, които командиритѣ на граничнитѣ дружини изпращатъ направо въ Щ. Д. А. Оттамъ се получи отговоръ, че трѣбва да се донася. Между това, самитѣ командири на граничнитѣ дружини, като разбраха по-после, че тѣхнитѣ донесения се изпращатъ отъ щабоветѣ на дивизиитѣ въ Щаба на армията и оттамъ въ Щ. Д. А., престанаха да донасятъ направо въ последния Щабъ. Командиритѣ на 18-а и 19-а гранични дружини престанаха да донасятъ въ Щ. Д. А. още презъ октомврий 1915 година, този на 17-а — презъ декемврий, а тѣзи на 15-а и 16-а — въ срѣдата на юлий 1916 година.

Друго обстоятелство, което затрудняваше разузнавателната служба, бѣше, че нѣкои началници изпращаха съ дълги шифровани телеграми полученитѣ сведения, което претрупваше Разузнавателната секция съ излишна работа по дешифрирането. Това затруднение бѣ отстранено къмъ края на септемврий, съ заповѣдьта: да се шифриратъ само повѣрителни сведения.

Къмъ срѣдата на юлий, когато бѣ затворена Ромънската граница, началникътъ на Разузнавателната секция въ Щаба на армията провѣри разузнавателната служба по Дунавската граница и намѣри организацията ѝ такава, каквато е изложена въ следния неговъ докладъ:

„1) Щабътъ на 12-а дивизия не разполага съ агенти за разузнавателна служба и не ржководи непосрѣдствено последната.

Разузнаването е възложено на началницитѣ на гарнизонитѣ въ Ломъ и Свищовъ и на командира на 18-а гранична дружина, въ Никополъ.

2) Въ Сомовитъ. — Отъ Комендантството на гарата и пристанището не сѫ правени никакви опити за разузнаване отсрещния брѣгъ, защото нѣматъ нито агенти, нито възможность да изпратятъ такива.

3) Въ Никополъ. — Службата за разузнаване е ограничена само въ наблюдаване ромънския брѣгъ отъ чиноветѣ на 18-а гранична дружина. Помолихъ командира на дружината да потърси довѣрени лица, които да се изпратятъ на отсрещния брѣгъ за разузнаване.

4) Въ Ломъ. — Началникътъ на Гарнизона засега разполага съ двама агенти. Единиятъ е крупенъ богаташъ, неслужилъ. Изпратенъ е преди повече отъ месецъ, и още не е донесълъ нищо. Вториятъ е единъ ефрейторъ отъ 19-а гранична дружина, владѣещъ английски и ромънски езици. Прекаралъ около единъ месецъ на ромънския брѣгъ и представилъ две доста добри донесения. Началникътъ на Гарнизона се надява да намѣри още единъ агентъ, когото да изпрати подъ нѣкакъвъ предлогъ въ Ромъния.

5) Въ Рахово нищо не е направено за разузнаване на отсрещния брѣгъ.

6) Въ Свищовъ. — Началникътъ на Гарнизона е срещналъ мжчнотии да намѣри и изпрати агенти, и се е задоволилъ, главно, съ наблюдение. Бившиятъ командиръ на 33-и полкъ посочи за агентъ редника отъ 33-а опълченска дружина Стефанъ Милевъ.

7) Въ Русе. — Разузнавателната служба се вòди отъ Щаба на Укрепения пунктъ, който събира сведения отъ следнитѣ източници: а) отъ военния аташе въ Букурещъ; отъ германски и австроунгарски офицери-разузнавачи, които живѣятъ въ Букурещъ и отвреме-навреме идвали въ Русе; в) отъ персонала на Австрийската и Унгарската параходни агенции, които получавали добри сведения отъ персонала на параходитѣ и шлеповетѣ, които изнасятъ храни за Германия и Австро-Унгария; г) отъ командира на 17-а гранична дружина; д) отъ разни лица, които, случайно или нарочно изпращани, пжтували изъ Ромъния, или лица, пристигнали оттамъ.

Специална своя разузнавателна служба Щабътъ нѣма, главно, поради липса на срѣдства.

8) Командиръ̀тъ на 17-а гранична дружина е устроилъ разузнавателна служба по следния начинъ:

а) по Дунавската граница разузнаването е основано сàмо на наблюденията отъ брѣга;

б) по Сухопжтната граница разузнавателната служба е поставена добре: за агенти-разузнавачи служатъ по-интелигентнитѣ българи отъ граничната до Тутраканъ зона, включително (единъ българинъ-чиновникъ въ Тутраканското общинско управление, който има възможность да узнава и донася за дислокацията на частитѣ, по укрепяванията и пр.; нѣколко българи-учители въ родни села; нѣколцина българи, които, като селски пждари или говедари, иматъ възможность да се движатъ по-свободно изъ околнитѣ села; тѣзи лица получаватъ инструкции отъ командира на дружината или отъ ротнитѣ командири). Събранитѣ сведения се донасятъ до командира на дружината писмено. Писмата отъ чиновника, учителитѣ и др. се събиратъ и донасятъ до Границата отъ куриери, които ги оставятъ на уговорени мѣста на Границата, за да могатъ граничнитѣ войници при патрулирането да ги взематъ и донасятъ.

Освенъ това, командирътъ на дружината често изпраща въ Ромъния свои агенти. Това сж най-често хора отъ Тутраканъ, които сега живѣятъ въ България. Тѣ познаватъ добре мѣстнитѣ условия, затова минаватъ Границата скришомъ. Назначението имъ е повече да служатъ за куриери, да събиратъ сведения на другитѣ наши доброволни агенти (чиновници, учители, попове и др.), отколкото да разузнаватъ непосрѣдствено.

Командирътъ на дружината разполага и съ единъ случаенъ агентъ-ромънинъ.

Изобщо, разузнавателната служба въ 17-а гранична дружина е устроена много добре. Тя би могла да се допълни и разшири още повече, ако биха се отпустнали парични срѣдства и ако на командира на дружината се даватъ по-често опредѣлени указания да събира нѣкои особено интересни за Щаба на армията сведения."

И тъй, въ Щаба на III армия всѣка вечерь се събираха донесенията отъ командиритѣ на дивизиитѣ и на укрепенитѣ пунтове. Въ Разузнавателната секция на сжщия Щабъ не се проучваха и систематизираха тѣзи сведения, а се изброяваха въ ежедневното донесение до Щ. Д. А. По този начинъ въ това донесение попадаха често непровѣрени сведения, които следъ време се опровергаваха. Ежедневнитѣ донесения се изпращаха или по телефона, или съ повѣрителенъ рапортъ.

Събранитѣ отъ нѣколко деня сведения се провѣряваха чрезъ съпоставяне. Първата грижа на Разузнавателната секция при Щаба на III армия бѣше да узнае какво е състоянието на ромънската армия въ Добруджа, т. е. въ онази область, която бѣ непосрѣдствено до района на армията и бѣ най-достжпна за армейското разузнаване. На 24-и септемврий 1915 година бѣ съставенъ отъ Секцията първиятъ бюлетинъ за ромънскитѣ войски на Добруджанската граница, провѣренъ и споредъ мирновременната дислокация. Този бюлетинъ бѣ изпратенъ на частитѣ отъ армията, за да видятъ резултата отъ дотогавашното разузнаване:

„Тутраканскиятъ тетъ-де-понъ има 14 укрепления, 36 полски орждия, 4 куполни 15-см. орждия, 3 гаубични орждия.

Въ Силистра укрепяватъ височинитѣ около Вѣтренъ, Татарица, Калипетрово, Бабукъ, Алманли и Острово. Въ Казармитѣ има 4 куполни орждия. Върбитѣ отъ двете страни на Дунава на единъ-два клм. източно отъ Силистра, дето ще бжде мостътъ, сж изсѣчени.

Ромънитѣ се укрепяватъ още около Месими Махала, Касапли, срещу Ени Балабанларъ, около Рахманъ Ашикларъ, Акъ Кадънларъ, Даутларъ, Добричъ и Екрене.

По слухъ, единъ коненъ полкъ дошелъ отъ Олтеница въ Тутраканъ и заминалъ за Границата. Въ Меджидие табия (Силистра) имало складиранъ единъ вагонъ бодливъ телъ.

По Границата ромънскитѣ постове сж усилени, и къмъ тѣхъ сж придадени конници. Ромънски офицери произвеждатъ разузнавания на разни мѣста по Границата и преглеждатъ кжщитѣ за разквартируване войски.“

Гарнизони и части	Батальони	Батареи	Ескадрони	Пионерни батальони	Забележки
Въ Силистра:					
35-и пех. полкъ	2	—	—	—	
23-и пех. полкъ	3	—	—	—	
63-и резервенъ полкъ	3	—	—	—	
7-и стрелковъ батальонъ	1	—	—	—	
5-и пионеренъ батальонъ	—	—	—	1	
5-и артилер. полкъ	—	6	—	—	
Всичко . .	9	6	—	1	
Въ Тутраканъ:					
36-и пех. полкъ	3	—	—	—	
76-и резервенъ полкъ	3	—	—	—	
1-о планин. артилер. отдѣление . .	—	3	—	—	
Всичко . .	6	3	—	—	
Въ Добричъ:					
40-и пех. полкъ	2	—	—	—	
5-и рошиорски коненъ полкъ . .	—	—	4	—	
Всичко . .	2	—	4	—	
Въ Балчикъ:					
9-и стрелковъ батальонъ	1	—	—	—	
1/18-а батарея	—	1	—	—	
Ескадронъ отъ Галацъ	—	—	1	—	
Всичко . .	1	1	1	—	
Въ селата:					
Въ Акъ Кадънларъ	1	—	—	—	
Въ Куртъ Бунаръ	1	—	—	—	
Въ Кара Пелитъ	1	—	—	—	
Въ Екрене	3	—	—	—	
Въ Бѣлица	3	—	—	—	
Въ Касъмларъ	1 р.	—	—	—	
Всичко . .	$9^1/_4$	—	—	—	
А всичко . .	$27^1/_4$	10	5	1	

Вторията бюлетинъ за разположението на ромънската армия на Границата бѣ изпратенъ отъ Щаба на армията въ частитѣ на 16-и октомврий, третиятъ — на 18-и ноемврий.

Презъ декемврий бѣ възприетъ новъ планъ за съставяне месечния бюлетинъ: на командиритѣ на дивизиитѣ, началницитѣ на укрепенитѣ пунктове, както и на командиритѣ на граничнитѣ дружини бѣ заповѣдано да внасятъ въ изпратения имъ бюлетинъ всички поправки, споредъ получаванитѣ нови сведения, и на 20-о число на месеца да изпращатъ поправения бюлетинъ въ Щаба на армията. Тукъ отъ всички получени бюлетини ще се съставя общъ бюлетинъ и ще се изпраща на частитѣ. На 1-и декемврий на частитѣ бѣ изпратенъ първиятъ съставенъ по този начинъ:

„Бюлетинъ № 1 за разположението на ромънската армия на Добруджанската граница и покрай Дунава, по сведенията на Щаба на III армия, къмъ 1-и декемврий 1915 година.

Тутраканъ: 36-и полкъ (единъ до три батальона; точниятъ брой на батальонитѣ не е извѣстенъ), 70-и резервенъ полкъ, 76-и резервенъ полкъ (единъ батальонъ въ Тюркъ Смилъ, а другитѣ — въ граничнитѣ села), 5-и коненъ каларашки полкъ (по непровѣрени сведения, е напустналъ града и заминалъ за неизвестно направление), 2-и тежъкъ артилерийски полкъ (орждията били разположени въ укрепленията на Боблата), 1-и планин. артилер. полкъ, 5-и пионеренъ батальонъ.

Силистра: 23-и полкъ (една часть била разположена въ Каларашъ и Айдемиръ), 35-и полкъ (три батальона), 39-и полкъ (една-две роти), 7-и стрелковъ батальонъ, 20-и артилер. полкъ, 2-и коненъ полкъ (два ескадрона), 7-и пионеренъ батальонъ.

Акъ Кадънларъ: 39-и полкъ (единъ батальонъ).

Добричъ: 40-и полкъ, 5-и коненъ рошиорски полкъ (Щабътъ на полка и два ескадрона), 18-и артилер. полкъ (три батареи).

Кургъ Бунаръ: 29-и полкъ (единъ батальонъ).

Балчикъ: 31-и и 36-и полкове (по непровѣрени сведения имали по единъ баталионъ), 9-и стрелковъ батальонъ (три роти), 18-и артилер. полкъ (една батарея), отъ 5-и коненъ рошиорски полкъ (единъ ескадронъ).

Каварна: 9-и стрелковъ батальонъ (една рота).

Махмудкьой: 25-и артилер. полкъ.

Кюстенджа: 34-и полкъ, 13-и артилер. полкъ, 5-и коненъ рошиорски полкъ (два ескадрона).

Черна Вода: 15-и резервенъ полкъ.

Браила: 38-и полкъ и 3-и артилер. полкъ.

Тулча: 33-и полкъ, 73-и резервенъ полкъ, 10-и стрелковъ батальонъ, 10-и коненъ каларашки полкъ.

При о. Калимокъ: Дунавската флотилия.

Гюргево: 21-и полкъ (два батальона), 5-и полкъ (неизвестно дали е пристигналъ), . . . тежъкъ артилерийски полкъ (едно отдѣление), едно прожекторно отдѣление, 15-и артилер. полкъ.

Турну Мъгуреле: 20-и полкъ (три батальона), 60-и резервенъ полкъ, 4-и коненъ полкъ.

Слободзея: 45-и резервенъ полкъ (единиятъ батальонъ е въ Гостенъ).

Каларашъ: 23-и полкъ (една часть е въ Силистра), 20-и артилер. полкъ (две отдѣления).

Калафатъ: 31-и полкъ, 71-и резервенъ полкъ."

Следъ това Разузнавателната секция при Щаба на армията редовно, всѣки месецъ, издаваше подобни бюлетини.

Командуващиятъ III армия още съ първата си Инструкция отъ 24-и септемврий обърна вниманието на подчиненитѣ му началници върху важностьта на разузнавателната служба. При инспектиране частитѣ той не пропускаше да даде указания по тази служба. Всички началници бѣха схванали, че трѣбва да се събиратъ сведения за ромънската армия, а особено за фортификационното усилване на бѫдещия операционенъ театъръ, затова вниманието на всички агенти по разузнаването бѣ приковано върху предмостнитѣ позиции при Тутраканъ и Силистра.

Около Добричъ, когато този градъ бѣше въ България, бѣха издигнати нѣколко полски укрепления. Въ получаванитѣ сведения за фортификационнитѣ работи въ Добруджа нищо не се споменаваше за този градъ, затова Щабътъ на армията изпрати на командира на 1-а дивизия и началника на Варненския укрепенъ пунктъ по една скица съ старитѣ укрепления, съ заповѣдь да се провѣри какво сѫ направили ромънитѣ около града. Изпратенитѣ агенти донесоха, че, откакто Добричъ е въ ромънски рѫце, около града не сѫ извършвани никакви фортификационни работи.

На 27-и юлий отъ австрийския воененъ аташе въ София се получи донесение, че на 16-и въ канала Очаковъ сѫ пристигнали осемь русски реморкьора съ по 25 плоскодънни лодки за построяване мостове. Тѣ били придружени отъ военни параходи. Тамъ пристигнали и две инженерни роти. На началницитѣ на Русенския и Варненския укрепени пунктове веднага бѣ заповѣдано да провѣрятъ това важно сведение, което бѣ признакъ, че руситѣ се готвятъ да минатъ презъ Дунава. Но, поради това, че каналътъ Очаковъ бѣше вънъ отъ района на досегаемостьта на агентитѣ на двата укрепени пункта, сведението не можа̀ да бѫде провѣрено.

Щабътъ на III армия искаше да има сведения за характера и способноститѣ на вѣроятнитѣ висши началници въ ромънската армия. Той не разполагаше съ срѣдства да се добере до тѣзи сведения, затова на 8-и мартъ се обърна къмъ Щ. Д. А.,

отдето получи отговоръ, че и той нѣма никакви сведения за охарактеризиране ромънското висше командуване.

Въ края на августъ всички резултати отъ разузнаването въ Добруджа по отношение пѫтищата, укрепленията и мѣстата, удобни за почивка на войскитѣ, бѣха нанесени на българската карта въ мѣрка 1:126,000. Щабътъ на армията навѣрно е мислѣлъ да реамбулира тази карта и да я отпечата, за да бѫдатъ използувани събранитѣ сведения отъ частитѣ. Скоро, обаче, започнаха военнитѣ действия, което не позволи да бѫде извършено отпечатването.

Сведения за тайното мобилизиране на ромънската армия. — Когато намѣсването на Ромъния въ войната стана по-вѣроятно, вниманието на всички разузнавателни органи на III армия бѣ насочено, главно, да предупредятъ изненадата, т. е. да не пропустнатъ една обща мобилизация на ромънската армия.

Още на 20-и юлий началникътъ на Русенския укрепенъ пунктъ узналъ отъ австрийскитѣ военни власти, и донесе, че единъ ромънски генералщабенъ офицеръ казалъ, че на 20-и юлий ст. ст. Ромъния щѣла да обяви обща мобилизация за провѣрка мобилизацията и за маневри. Армията ще остане мобилизирана, докато се види резултатътъ отъ английската офанзива: ако тя успѣе, Ромъния ще мине на страната на Съглашението, ако ли не успѣе, армията ще бѫде демобилизирана.

Това донесение веднага бѣ представено въ Щ. Д. А.

На 3-и августъ по пладне въ Щаба на III армия се получи следното донесение отъ началника на Варненския укрепенъ пунктъ:

„Безъ да е обявена мобилизация на ромънската армия, запаснитѣ войници отъ наборитѣ отъ 1903-а до 1913-а години сѫ повикани, и се явяватъ въ частитѣ отъ Стара и Нова Добруджа. Подъ предлогъ на инспектиране, изглежда, частитѣ въ Добруджа сѫ започнали да се мобилизиратъ отъ 30-и юлий."

Като получи заповѣдь да провѣри това сведение, началникътъ на Пункта на 9-и августъ донѐсе:

„Добруджанскитѣ полкове се попълватъ съ запасни, които пристигатъ съ влакове отъ вѫтрешностьта на Ромъния. Запаснитѣ войници-българи отъ Добруджа още не сѫ повикани. Засега се знае, че се викатъ наборитѣ отъ 1890-а до 1916-а години."

На 4-и августъ офицерътъ за свръзка съ Германската главна квартира изпрати въ Щ. Д. А. следното донесение:

„Фонъ Фалкенхайнъ ми съобщи, че единъ германски агентъ въ Кронщадтъ донесълъ, че Ромъния мобилизирала тайно I и V корпуси. Фонъ Фалкенхайнъ не вѣрва на това донесение, защото той мисли, че въ Ромъния е невъзможна една тайна мобилизация, и че Германското правителство би узнало, ако такава мобилизация има. Той досега нищо не е донасялъ."

Командирътъ на 12-а дивизия на 7-и августъ донѣсе:

„Началникътъ на Свищовския гарнизонъ узналъ отъ агентъ, който не можалъ да мине Границата, че, по думитѣ на ромънскитѣ рибари, на 5-и августъ презъ нощьта въ Ромъния била обявена мобилизация. Командирътъ на 1/18-а гранична рота узналъ отъ частенъ достовѣренъ източникъ, че мобилизацията била обявена на 6-и августъ."

На 13-и августъ началникътъ на Варненския укрепенъ пунктъ донѣсе:

„Отъ многото сведения и частни писма, които се получаватъ отъ Ромъния, се вижда, че ромънската армия тайно се мобилизира и се съсрѣдоточава. Отъ направената провѣрка се вижда, че сж повикани подъ знамената наборитѣ отъ 1891-а до 1916-а години. Мобилизацията не се разгласява, а всѣки офицеръ и доленъ чинъ получава тайно съобщение за мобилизационното си назначение, следъ което веднага тръгва за частьта си."

На 14-и августъ и командирътъ на 1-а конна дивизия донесе, че отъ преди десетина деня се започнала тайна мобилизация, като били повикани подъ знамената 20 набора.

На 15-и августъ началникътъ на Варненския укрепенъ пунктъ донесе, че всѣка вечерь въ Добричъ пристигатъ по три влака натоварени съ войски, и че изпратениятъ разузнавачъ да провѣри това още не се е върналъ.

На 16-и августъ началникътъ на Русенския укрепенъ пунктъ донесе:

„Всички офицери и войници, начиная отъ набора 1888-а година, получили мобилизационни съобщения. Мобилизацията се извършвала тайно. Запаснитѣ се явявали вечерно време на разни пунктове, получавали дрехи, снарежение, въоржжение и на групи по 200—300 човѣка заминавали за частитѣ си."

На 17-и августъ сжщиятъ донесе:

„Пжтуващъ българинъ съобщава, че всѣки три деня идвали по петь набора, обличали ги и ги въоржжавали и изпращали къмъ Дунавската граница. Наборитѣ отъ 1890-а год. до последния почти — всички били подъ знамената."

Разузнаване отъ Щаба на действуващата армия.

Освенъ сведенията, събирани отъ Щаба на III армия, Щ. Д. А. използуваше още и сведенията за Ромъния, събирани отъ българския воененъ аташе въ Букурещъ, и тѣзи, събирани отъ съюзнитѣ военни аташета въ Ромънската столица (германскиятъ воененъ аташе, германскиятъ морски аташе и австроунгарскиятъ воененъ аташе).

Българскиятъ воененъ аташе въ Букурещъ, майоръ Семерджиевъ, използуваше официалнитѣ сведения, давани отъ Ромънското министерство на войната, тѣзи отъ пресата и лично видѣното отъ него при пѫтуване отъ Букурещъ до Русе. Той се помѫчи да организира и съгледвачи (по двама въ Силистра, Тутраканъ и Добричъ), обаче бдителната ромънска полиция следѣше всички лица, които имаха връзка съ него, и сношаването съ агентитѣ бѣше трудно.

Съюзнитѣ военни аташета имаха организирана твърде обширна мрежа отъ разузнавателни органи, и можеха да добиятъ ценни сведения, особено за Ромъния северно отъ Дунава и за Русия. Българскиятъ воененъ аташе поддържаше непрекѫснато връзка съ тѣхъ и изпращаше въ Щ. Д. А. всички сведения, които имаха значение за България.

Докато траеха операциитѣ срещу Сърбия, вниманието на военния аташе въ Букурещъ бѣ приковано върху отзвука на тѣзи операции въ Ромъния, и всичкитѣ му донесения до срѣдата на октомврий бѣха върху тази тема.

Отъ 18-и октомврий нататъкъ той започна да донася почти ежедневно за ромънскитѣ и русскитѣ военни мѣрки противъ България. Въ това време, обаче, Щ. Д. А. бѣ погълнатъ изключително въ работа по операциитѣ въ Сърбия, и затова тѣзи донесения не се изпращаха въ Щаба на III армия, а служеха само за опредѣляне общата обстановка.

Почти всѣки день той изпращаше своитѣ донесения до Щ. Д. А. съ шифровани телеграми, а по-маловажнитѣ — съ повѣрителенъ рапортъ, пренасянъ до Русе отъ куриери на Легацията.

Всичкото внимание на българския воененъ аташе въ Букурещъ бѣ погълнато въ събиране сведения само по организацията, снабдяването и дислокацията на ромънската армия, и въ това отношение той сполучи да снабди Щ. Д. А. съ необходимитѣ му данни. Въ момента, когато Ромъния се намѣси въ войната, Българското главно командуване знаеше:

1) Че Ромънското правителство въ последнитѣ две години е отпустнало голѣми кредити за организиране, снабдяване и подготовка на армията за предстоещата война; 2) че мирновременниятъ съставъ на ромънската армия е увеличенъ; 3) че отъ резервнитѣ части сѫ формирани нови дивизии, и че дивизиитѣ въ военно време ще бѫдатъ около 23; 4) арсеналитѣ сѫ разширени дотолкова, че ще могатъ да изработватъ ежедневно толкова бойни припаси, колкото армията би изразходвала въ бойоветѣ; 5) че отъ съюзницитѣ сѫ поискани достатъчно технически срѣдства; 6) че въ края на августъ Ромъния ще разполага съ около 450,000 боеца.

Военниятъ аташе, обаче, не събра сведения за подготовката на ромънската войска и нейната морална сила.

Българскиятъ офицеръ за свръзка при Германската главна квартира не е намиралъ за необходимо да съобщава всички сведения за Ромъния. Той изпращаше най-редовно въ Щ. Д. А. официалнитѣ бюлетини за положението и действията на разнитѣ фронтове, а за Ромъния презъ августъ изпрати само петь донесения, въ които се съобщаваха сведения отъ политически характеръ.

Българскиятъ офицеръ за свръзка при Австроунгарската главна квартира, подполковникъ Тантиловъ, отначалото на войната чакъ до срѣдата на юлий сѫщо се задоволяваше да предава всѣки день въ Щ. Д. А. само официални бюлетини за положението на разнитѣ фронтове. Той не съобщаваше нищо за сведенията, които Австроунгарската главна квартира имаше за Ромъния.

На 11-и юлий началникътъ на Щ. Д. А. изказа незадоволство отъ донесенията на подполковникъ Тантилова и желание да ориентира Щ. Д. А. не само съ официалнитѣ бюлетини, но и съ сведения, които не могатъ да се съобщатъ въ бюлетинитѣ: какъ се схваща положението въ Главната квартира; какво е настроението въ армията и народа следъ събитията на Русския фронтъ; какъ се държатъ разнитѣ полкове; вѣрни ли сѫ слуховетѣ за предаване цѣли чехски полкове; какви загуби въ хора и материали иматъ австрийцитѣ.

На 14-и юлий подполковникъ Тантиловъ се опита да отговори на зададенитѣ му въпроси, като спомена и за необходимостьта да се уговорятъ общитѣ действия при една война съ Ромъния.

На 26-и августъ, единъ день преди намѣсата на Ромъния, подполковникъ Тантиловъ изпрати още едно неправдоподобно

донесение, че войната съ Ромъния ще се избѣгне. Всичката негова дейность по събиране сведения за Ромъния се изчерпва въ тѣзи две донесения.

Германскиятъ воененъ аташе въ Букурещъ разполагаше съ твърде широка мрежа за разузнаване въ Ромъния и Бесарабия. Почти всичкитѣ сведения за ромънската и руската армии въ тѣзи области българскиятъ воененъ аташе вземаше отъ него.

Независимо отъ това, този органъ на Германската главна квартира изпращаше въ Щ. Д. А. два екземпляра отъ своитѣ разузнавателни доклади на нѣмски езикъ. Единия използуваше Щ. Д. А., а другия изпращаха въ Щаба на III армия. И въ единия, и въ другия щабове докладитѣ се превеждаха на български, следъ което се използуваха отъ разузнавателнитѣ секции.

Въ тѣзи доклади имаше твърде много ценни сведения за руската армия. Къмъ срѣдата на юний намѣсата на Ромъния въ войната на страната на Съглашението ставаше по-вѣроятна. Вѣроятна ставаше и голѣма руска помощь на Ромъния. Трѣбваше да се проучатъ възможнитѣ руски сили, които биха действували противъ III армия, затова Армейското командуване се обърна къмъ Щ. Д. А. да му се изпратятъ всички сведения за организацията на руската армия, изобщо, и за разположението на русскитѣ войски на фронтоветѣ въ Галиция, Буковина и Бесарабия, за да могатъ по-добре да се следятъ и използуватъ изпращанитѣ отъ германския воененъ аташе сведения.

Австроунгарскиятъ воененъ аташе въ София получаваше отъ Австроунгарската главна квартира добититѣ тамъ сведения за Ромъния и Русия и ги изпращаше въ Българската главна квартира, дето ги използуваше Разузнавателната секция.

Германскиятъ морски аташе въ Букурещъ сѫщо изпращаше резултатитѣ отъ своето разузнаване въ Българската главна квартира. Отъ двата изпращани екземпляра единия препращаха отъ Главната квартира въ Щаба на III армия.

Първото донесение отъ него се получи на 28-и януарий. Въ него се даваха сведения: а) за движението въ Кюстенджанското пристанище и за поржчанитѣ въ една тамошна фабрика единъ милионъ гилзи за ржчни гранати; б) за превозване много бойни припаси въ Силистра; в) за построяване два брѣгови устоя на бждещия мостъ; г) за брòя на шлеповетѣ въ Каларашъ и Силистра; д) че между Островъ и Олтина е складиранъ ромънски понтоненъ матриалъ отъ Браила.

Следъ това всѣки месецъ той изпращаше докладъ за движение въ Кюстенджанското пристанище.

На 8-и априлъ се получи подробно сведение за разпредѣлението на ромънскитѣ войски въ Срѣдна и Южна Добруджа, съ което се потвърдяваха полученитѣ дотогава сведения.

Българското разузнаване бѣ насочено, главно, да се събератъ сведения за ромънскитѣ войски по Границата и особено въ Добруджа. Въ случай на война съ Ромъния, имаше голѣма вѣроятность да бѫдатъ срещнати и русски войски, които щѣха да бѫдатъ взети вѣроятно отъ най-близкия русски фронтъ въ Бесарабия, затова количеството на русскитѣ войски на този фронтъ представляваше голѣмъ интересъ за Българското командуване. Българското разузнаване, обаче, както се каза, не можа да се разпростре по-далечъ отъ Дунава и Добруджа, и затова за руситѣ въ Щаба на III армия нѣмаше сведения. Само отъ Щаба на Флота бѣха изпратени на частитѣ, разположени на морския брѣгъ, силуетитѣ на русскитѣ бойни кораби и сведения за тѣхната бойна сила.

Къмъ края на декемврий, когато на III армия бѣ подчинена германската 105-а дивизия, отъ Армейската група Макензенъ бѣ изпратенъ офицеръ-разузнавачъ, комуто бѣ възложено да обедини германската служба по разузнаването въ Добруджа и Бесарабия. Този офицеръ се установи при Щаба на 105-а дивизия, а оттамъ командиръть на дивизията го изпрати въ Варна, за да влѣзе въ връзка съ началника на Укрепения пунктъ, комуто изложи какъ е организирана разузнавателната служба въ Германския генераленъ щабъ.

Този офицеръ изпращаше донесенията си въ Щ. Д. А., въ Щаба на Армейската група Макензенъ, а въ Щаба на III армия — чрезъ Щаба на 105-а дивизия.

Организиране разузнавателната служба за военно време. — До 10-и августъ военнитѣ аташета на съюзенитѣ държави въ Букурещъ работѣха самостоятелно по разузнаването, и работата имъ бѣ организирана при предположение, че Ромъния ще бѫде неутрална, и тѣ ще останатъ въ Букурещъ. Но, щомъ Ромъния премина на страната на Съглашението, аташетата трѣбваше да напустнатъ Букурещъ, и този разузнавателенъ центъръ преставаше да работи.

На 10-и августъ всички военни аташета на съюзенитѣ държави се събраха, за да размѣнятъ мисли по устройството на

разузнавателна служба въ Ромъния, ако тя се намѣси въ войната противъ Централнитѣ държави. Тѣ решиха:

1) Всѣки воененъ аташе да устрои отдѣлно своя служба, за да се допълватъ и поправятъ получаванитѣ сведения.

2) Да се устроятъ въ Букурещъ разузнавателни станции, дето да се получаватъ сведенията, и оттамъ по каналъ да се изпращатъ къмъ Дунава въ участъка Гюргево — Турно Мъгуреле — Калафатъ, или Трансилвания.

3) Да се устроятъ предавателни станции въ нѣкои градове край Дунава и край Трансилванската граница, съ което се натоварва австро-унгарскиятъ воененъ аташе. Отъ тѣзи станции сведенията да се пренасятъ въ България и Австро-Унгария.

4) Да се намѣрятъ куриери и контрабандисти, които да пренасятъ сведенията отъ Букурещъ къмъ Дунава и Трансилванската граница.

Намѣсто да се залови самъ съ най-важната работа по намиране куриери, като използува сведенията на граничната стража, майоръ Семерджиевъ моли да се възложи отъ Щ. Д. А на нѣкои граниченъ офицеръ да издири контрабандиститѣ, да ги събере, организира и да имъ устрои свръзка съ онѣзи лица на северния брѣгъ, съ които работѣли въ обикновено време. Следъ като това се направѣло, да съобщи на своитѣ контрабандисти, както и на онѣзи отъ ромънския брѣгъ да влѣзатъ въ свръзка съ предавателнитѣ станции.

Отъ Щ. Д. А. бѣ изпратено донесението на военния аташе въ Щаба на III армия, за да проучи, какво би могло да се направи по пунктъ 4-и. Отъ Щаба на армията бѣ изпратена заповѣдь на началницитѣ на Русенския и Свищовския гарнизони, както и до командиритѣ на 17-а, 18-а и 19-а гранични дружини да намѣрятъ лица, които биха могли да преплаватъ Дунава и да пренасятъ сведенията.

Макаръ Щабътъ на армията да свърза пренасянето на сведенията съ преплаването на Дунава, намѣриха се достатъчно хора, които предложиха услугитѣ си, обаче търсенето продължи до края на августъ, когато войната бѣ обявена, и работата по разузнаването по този методъ бѣ прекратена.

И тъй, българскиятъ воененъ аташе пропустна да организира навреме разузнавателенъ центъръ въ Ромъния, който да работи и следъ неговото напускане на града. Той се залови неохотно за тази работа много късно, и, поради обявяване на войната, не успѣ да организира такъвъ центъръ.

Използуване получаванитѣ сведения. — Всички получавани отъ разни разузнавателни органи сведения постжпваха въ Разузнавателната секция на Щ. Д. А., дето ги подреждаха, изучаваха и докладваха на началника на Оперативното отдѣление. Нѣкои отъ по-важнитѣ сведения веднага изпращаха въ Щаба на III армия за използуване или за провѣряване. Отъ всички постжпили сведения отъ разни източници съставяха общъ бюлетинъ за противницитѣ на разнитѣ фронтове (французи и англичани, италианци, сърби, ромъни, руси). Такъвъ бюлетинъ Разузнавателната секция на Щ. Д. А. съставяше презъ всѣки два до петь деня.

Отъ 15-и мартъ до 31-и августъ въ сжщата Секция се изработваше ежедневно сведение за положението на разнитѣ фронтове, дето действуваха български войски.

Независимо отъ това, сжщата Разузнавателна секция започна отъ 1-и февруарий да обобщава полученитѣ презъ цѣлия месецъ сведения въ месечни бюлетини, които изпращаха въ щабоветѣ на армиитѣ.

Най-после, отъ всички сведения за Ромъния, събрани въ Разузнавателната секция на Щ. Д. А., бѣ изработена една военна монография на Ромъния. Тя бѣ изпратена въ Щаба на III армия, за да бжде прегледана, поправена и попълнена споредъ сведенията, съ които разполага този Щабъ. Следъ това бѣ отпечатана въ отдѣлна брошура, която бѣ изпратена въ всички отдѣлни части за използуване.

Мѣрки противъ шпионажъ и вредни агитации.

Въ Щаба на III армия узнаха, че шпиони и агитатори на крайни партии отивали по гаритѣ, сборищата и между войницитѣ, за да събиратъ сведения и да пострекаватъ войницитѣ и народа противъ нареждания на Правителството и срещу държавния строй. Командуващиятъ армията заповѣда на подчиненитѣ си началници да вематъ мѣрки за залавяне подобни лица, съ които да се постжпи по закона.

Освенъ това, като се имаше предвидъ, че ромънитѣ разполагатъ съ твърде добре развита шпионска мрежа, трѣбваше да се вематъ мѣрки противъ шпионажа. Началникътъ на Разузнавателната секция изработи следния проектъ за действия противъ шпионитѣ и агитаторитѣ въ района на III армия:

1) началницитѣ на дивизиитѣ и укрепенитѣ пунктове да организиратъ вѫтрешенъ контролъ въ своитѣ части за залавяне агитаторитѣ; 2) войсковитѣ части да се изнесатъ изъ голѣмитѣ градове; 3) наблюдаване гаритѣ отъ комендантитѣ; 4) контролиране разговоритѣ на офицеритѣ и военнитѣ чиновници; 5) окрѫжнитѣ управители и околийскитѣ началници да залавятъ всички съмнителни лица; 6) тайни агенти отъ Щаба на армията да следятъ по желѣзницитѣ въ района.

Германскиятъ воененъ аташе бѣ натоваренъ отъ Германското главно командуване да се бори съ шпионската служба на Ромъния и Русия, работеща въ съюзнитѣ държави. Чрезъ своитѣ агенти той узнаваше кои лица сѫ натоварени отъ русскитѣ и ромънскитѣ военни власти, събираше сведения за тѣхнитѣ отличителни черти и за всички такива лица, натоварени съ съгледателство въ България, съобщаваше на българския воененъ аташе. Последниятъ съобщаваше тѣзи сведения въ Щ. Д. А., отдето се изпращаха нареждания до военно-полицейскитѣ органи за залавянето имъ, щомъ стѫпятъ на българска територия.

На 11-и ноември при началника на Русенския укрепенъ пунктъ бѣ доведенъ отъ секретаря на Букурещката легация единъ ромънинъ, който заяви, че е довѣрено лице на Германската легация, но сполучилъ да спечели довѣрието и на Русската легация, която го натоварила да събира сведения за укрепенитѣ пунктове Русе и Варна. За да се спечели по-добре довѣрието на Русската легация и да се узнае русската мрежа въ тѣзи пунктове, командуващиятъ III армия изказа мнение предъ Щ. Д. А., че ще бѫде добре да му се дадатъ фиктивни сведения, и оттамъ се получи заповѣдь да се задържи подъ строгъ надзоръ този агентъ. На 17-и ноември той бѣ освободенъ, съ нареждане да съобщи на Русската легация, че, поради голѣмата строгость, не можалъ лично да види много, но узналъ: къмъ Шуменъ се превозва много германска тежка артилерия; въ Варна имало четири-петь подводни лодки; приказвало се, че наскоро ще пристигнатъ и германски войски; духътъ въ армията и населението е твърде високъ; озлобението противъ Русия е общо, главно, поради бомбардирането на Варна и поради безграничната защита, която Русското правителство оказва на Сърбия.

Презъ Границата въ България прибѣгваха много българи — дезертьори отъ ромънската армия. Тѣ се оплакваха отъ лоши обноски на своитѣ началници, и заявяваха, че предпочитатъ да служатъ въ българската армия и да си изпълнятъ дълга, като

добри българи. Поведението на тѣзи хора бѣше вънъ отъ всѣко съмнение, но имаше опасность Ромънското командуване да използува дезертьоритѣ, като изпрати свои довѣрени лица подъ формата на дезертьори, които да събиратъ сведения за българската армия и сами да ги пренасятъ или изпращатъ въ Ромъния по предварително организиранъ пѫть, затова командуващиятъ III армия заповѣда всички ромънски дезертьори, постѫпили въ българската армия, да се поставятъ подъ постояненъ надзоръ.

Въ края на януарий 1916 година военниятъ аташе донесе въ Щ. Д. А., че ромънскитѣ агенти отъ вѫтрешностьта на България изпращали донесенията си съ писма, написани съ химическо мастило, а тѣзи отъ района Варна — Русе — Шуменъ — съ куриери, които минавали тайно презъ Границата. Той се съмнявалъ, че нѣкои подофицери и войници отъ граничната стража били подкупени отъ руситѣ; въ ромънскитѣ кржгове се говорѣло за постоветѣ Тюркъ Смилъ и Башъ Бунаръ.

Това донесение откpай-докpай излѣзе невѣрно; въ предупрежденитѣ цензурни комисии не се откриха писма, написани съ химическо мастило, а отъ нарочната провѣрка службата въ граничната стража се оказа, че всички чинове сѫ вѣрни изпълнители на дълга си.

Отъ ромънски митничарь презъ февруарий бѣ узнато, че на всѣка ромънска гранична рота били отпустнати по 4000 лева, за да подкупватъ граничнитѣ войници, които да имъ даватъ сведения за българската армия. Сѫщиятъ митничарь знаелъ, че единъ отъ куриеритѣ на Българската легация билъ подкупенъ и използуванъ отъ Ромънското министерство на войната, обаче и тѣзи сведения, следъ провѣрката, се оказаха невѣрни.

Презъ февруарий 1916 година Варненската цензурна комисия залови единъ позивъ отъ Щаба на русскитѣ войски, адресиранъ до общинитѣ въ Шуменъ и Рахово и до едно лице въ София.

Командуващиятъ III армия взе мѣрки да не бѫде допустнато разпространяването на този позивъ между народа, а, когато донесе за това въ Щ. Д. А., последниятъ разпореди до началника на Цензурната комисия да обърне особено внимание въ сѫщия смисълъ. Независимо отъ това, като се има предвидъ, че презъ Ромънската граница най-лесно би могло да се пренасятъ такива книжа, взети бѣха мѣрки за по-строго преглеждане на минаващитѣ презъ тази Граница.

Когато Границата бѣ закрита, военниятъ аташе въ Букурещъ донесе, че на 9-и юлий пѫтувалъ до Русе и узналъ, че най-

много сѫ озлобени отъ тази мѣрка ромънскитѣ чиновници въ крайдунавскитѣ градове, които сѫ въ услуга на Русия. Той изказа мнение, ако условията наложатъ да се отвори Границата, сношенията да не ставатъ презъ Русе и Оборище, които сѫ въ района на III армия, а — презъ по-отдалеченитѣ Свищовъ, Ломъ и Видинъ.

Оперативна подготовка.

Увеличаване бойната готовность.

Къмъ срѣдата на юлий численията съставъ на частитѣ бѣ твърде много намалѣлъ: а) една трета часть отъ войницитѣ, подофицеритѣ и офицеритѣ бѣха въ отпускъ; б) по-голѣмата часть отъ 12-а дивизия и една дружина отъ 4-а дивизия бѣха изпратени да работятъ въ дунавскитѣ пристанища; в) по две роти отъ 4-а дивизия и Русенския укрепенъ пунктъ работѣха по желѣзния пѫть; г) много части отъ 1-а и 4-а дивизии поправяха пѫтищата въ своитѣ райони; д) уволнени бѣха всички машинисти за жетва, и частитѣ помагаха на населението въ своитѣ райони; е) много войници отъ опълченскитѣ полкове бѣха уволнени на основание Закона за въоръженитѣ сили, като по-стари отъ 46 години.

Като имаше предвидъ политическитѣ отношения съ Ромъния и възможностьта за русски десантъ по Черноморския брѣгъ, командуващиятъ армията молѝ Главното командуване да разреши да се пускатъ въ отпускъ само 10% отъ войницитѣ въ конницата и артилерията, а въ пехотата да има налице винаги по 200 пушки въ рота. Това искане бѣ уважено отъ Щаба на действуващата армия.

Снабдяване укрепенитѣ пунктове съ запаси отъ храни и фуражъ.

До срѣдата на януарий частитѣ отъ укрепенитѣ пунктове получаваха необходимитѣ имъ храни и фуражъ отъ реквизиционнитѣ комисии. Въ пунктоветѣ нѣмаше никакви запаси. За да се осигури прехраната и въ случай че укрепениятъ пунктъ бѫде изолиранъ, на 16-и януарий 1916 година Щ. Д. А. разпореди да бѫдатъ складирани въ Шуменъ храни и фуражъ за единъ месецъ за гарнизонъ отъ 10,000 хора, 800 коня и 3,000 вола, а за другитѣ укрепени пунктове да се приготвятъ запаси за единъ месецъ, споредъ голѣмината на гарнизонитѣ имъ.

Тиловото управление на армията веднага се обърна къмъ Главното тилово управление да се отпустнатъ необходимитѣ припаси. Това, обаче, не бѣ направено дори до юлий, подъ предлогъ, че хранитѣ и фуражътъ сѫ изчерпани; очаквали се постѫпления отъ новата реколта.

Снабдяване съ вода. Началницитѣ на частитѣ отъ III армия, като знаеха, че Добруджа е безводна, още следъ като бѣ обявена мобилизацията, се погрижиха за снабдяване съ вода при започване военнитѣ действия. Командиръть на 3-а конна бригада, веднага следъ като бѣха съсрѣдоточени частитѣ, започна да събира сведения за водитѣ, и въ края на септемврий представи въ Щаба на армията твърде пълно сведение за количеството на водитѣ въ Тутраканско, Силистренско и Куртбунарско. По заповѣдь отъ Щаба на армията, той изпрати тѣзи сведения и на командиритѣ на 4-а и 5-а дивизии.

Въ началото на пролѣтьта на 1916 год., когато намѣсването на Ромъния въ войната започна да става по-вѣроятно, Българското висше командуване започна да обмисля въпроса за водоснабдяването на войскитѣ, които биха действували въ Добруджа.

На 11-и февруарий отъ Щ. Д. А. бѣ изпратена до военния аташе въ Букурещъ заповѣдь да изучи и донесе какви мѣрки сѫ взели ромънитѣ за снабдяване своята Добруджанска армия съ вода, ако се започнатъ военни действия. На 21-и мартъ той донесе, че ромънскитѣ власти не сѫ взели почти никакви мѣрки за снабдяване войскитѣ въ Добруджа съ вода. Въ Тутраканъ, въ низкитѣ мѣста, задъ всѣко укрепление били построени кладенци. Частитѣ отъ V корпусъ били разположени по дружини, и вземали вода отъ сѫщитѣ източници, отъ които вземало и населението. На учение и въ походъ всѣка рота имала по една бъчва отъ около 400 литра вода.

Едновременно съ това, и до командуващия III армия бѣ изпратена следната телеграма отъ Щ. Д. А.:

„Донесете какво е направено въ дивизиитѣ отъ повѣрената Ви армия за снабдяването имъ съ вода, въ случай на едно евентуално настѫпление въ Добруджа? Какви особени мѣрки сѫ взети по този въпросъ? Какви сведения има повѣренията Ви Щабъ за състоянието на водитѣ въ Добруджанския край? Разпоредете да бѫдатъ реквизирани, освенъ казани за варене храна на войницитѣ, но и такива за преваряване водата. Изобщо, донесете какво е направено по най-сѫществения въпросъ за водене операциитѣ въ този безводенъ край.“

На 26-и априлъ командуващиятъ III армия донѣсе въ Щ. Д. А., че отъ направенитѣ изучвания се виждало, че частитѣ при евентуално настжпване въ Добруджа винаги ще чувствуватъ недостигъ отъ $^1/_3$ до $^1/_2$ отъ потрѣбното имъ количество вода, затова е необходимо да бждатъ организирани водни транспорти по подобие на продоволственитѣ. Тъй като една дивизия отъ две пехотни и една артилерийска бригади и съответнитѣ административни служби ще има нужда отъ около 500,000 литра вода, за да бжде доставенъ недостигътъ, трѣбва да се формиратъ:

а) При всѣка дивизия — дивизионенъ воденъ транспортъ по два ешелона, по 250 колà, по 500 литра на колà;

б) Армейски воденъ транспортъ — по 500 колà за всѣка дивизия.

Водоснабдяването ще се извършва така: Въ района на съсрѣдоточаването ще се устрои една водна база, съ обикновени и артезиански кладенци, които да даватъ вода за всички части. Съ движението напредъ, базата ще се мѣсти, затова дивизионнитѣ инженерни паркове трѣбва да носятъ материали за устройване обикновени и артезиански кладенци на новитѣ мѣста. Отъ базата до частитѣ водата ще се пренася съ транспортитѣ, а, когато тѣ сж много далечъ, — и съ дековилна желѣзница.

Командуващиятъ III армия поиска разрешение да формира транспортитѣ, щомъ станатъ вѣроятни военнитѣ действия, като се вематъ колà, хора и добитъкъ отъ 4-а и 5-а дивизионни области.

Отъ Щ. Д. А. му отговориха да се извършатъ всички подготвителни работи за формиране транспортитѣ, когато станатъ нуждни.

Отъ Щаба на армията бѣха изработени щатове за транспортитѣ и изпратени въ дивизиитѣ и до началницитѣ на 4-а и 5-а дивизионни области. Последнитѣ трѣбваше да подготвятъ всичко, за да се формиратъ транспортитѣ, щомъ се получи заповѣдь отъ Щаба на армията. Такава бѣ дадена на 28-и юлий.

Отъ събиранитѣ въ мирно време сведения и отъ тѣзи, които частитѣ на III армия събраха следъ като се съсрѣдоточиха, бѣ приготвена и отпечатана карта на водитѣ въ Добруджа, въ мѣрка 1:150,000, която бѣ раздадена на частитѣ до дружина за използуване. Часть отъ тази карта е дадена на стр. 172.

Преди да се започне формирането на воднитѣ транспорти, дивизионното командуване на 4-а дивизия къмъ срѣдата на фе-

вруарий изпрати на своитѣ части инструкции за снабдяване съ вода въ Добруджа съ следнитѣ по-важни указания:

1) Всѣки войникъ да има манерка, обвита въ платъ, или бутилка, оплетена съ пръчки. Преди тръгване въ походъ, тѣзи съдове да се напълнятъ съ вода.

2) Въ всѣка рота, батарея, ескадронъ и команда да има бурета (товарни или колесни), които да се возятъ пълни следъ частьта.

3) За всѣка рота да бъдатъ приготвени по две двуколки съ бурета по 150 литра. Тѣ ще се движатъ съ бойния обозъ, а понѣкога — и непосрѣдствено задъ охраната, за да могатъ веднага да се напълнятъ, щомъ частитѣ стигнатъ до вода. За болницитѣ, обозитѣ и парковетѣ да се подготвятъ сѫщо такива водоноски.

4) Въ охраната при походитѣ да се назначаватъ лѣкари и фелдшери, които да преглеждатъ водитѣ близо до пътя и да означаватъ съ червенъ кръстъ добритѣ за употрѣба води.

5) Всѣки началникъ, следъ като получи задачата си, трѣбва да разучи района на действията си и да организира водоснабдяването така, че да не се забавя изпълнението на задачата.

6) Водата да се пести.

7) Въ всѣка часть да се отдѣлятъ хора, които умѣятъ да черпятъ вода отъ дълбокитѣ кладенци. Между тѣхъ да има дърводѣлци, които да поправятъ повредените чекръци.

8) Къмъ сѫщата Инструкция бѣха приложени сведения за водитѣ въ Тутраканско, Силистренско и Куртбунарско.

Следъ завършване подвижната война въ Македония, въ армията бѣха изпратени артезиански кладенци, отнети отъ сърбитѣ. Тѣзи кладенци бѣха опитани на разни мѣста, но не дадоха добри резултати, защото можеха да изсмукватъ вода сàмо отъ дълбочина 7—7·5 метра, а водитѣ на района бѣха по-дълбоко въ земята, затова на 3-и май командуващиятъ III армия наново повдигна предъ Главното тилово управление въпросъ за построяване артезиански кладенци за голѣми дълбочини, Като съзнаваше, че това е трудна и бавна работа, генералъ Тошевъ изложи следнитѣ мотиви, за да се напрегнатъ всички сили и да се превъзмогнатъ всички трудности: а) Ако се започнатъ военни действия къмъ предполагаемитѣ обекти въ Добруджа, армията безъ вода ще стане недееспособна още въ първитѣ дни; б) за армията вече пристигатъ материали за дековилна желѣзница; две-три вѣтви такава желѣзница ще се построятъ отъ линията Русе—Варна къмъ Ромънската граница: близо до тѣхъ трѣбва да се построятъ нѣколко кладенеца, отъ които водата да се пренася съ бъчви или вагони-цистерни; в) тѣзи кладенци ще останатъ за използуване отъ населението и следъ войната.

Презъ май отъ Главното тилово управление бѣ назначена специална комисия (професоръ Г. Бончевъ, санитаренъ подполковникъ Т. Петровъ и инженеръ Михаиловъ), на която бѣ възложено да изучи района на армията и да опредѣли мѣрките, които трѣбва да се вематъ за снабдяване частитѣ съ вода.

Комисията обиколи районитѣ на 1-а и 4-а дивизии, Русенския и Варненския укрепени пунктове. Следъ проучванията, тя съставяше протоколи, които предаваше въ щабоветѣ на съответнитѣ части и въ Щаба на армията. Въ тѣзи протоколи се препоржчваха редъ мѣрки за намиране и извличане водитѣ, и какви резултати могатъ да се очакватъ.

Всички препоржчани мѣрки, обаче, изискваха много време за осжществяване и много машини и материали, които не се намираха въ Страната.

Възъ основа протоколитѣ на Комисията, донесенията на частитѣ и личнитѣ проучвания, началникътъ на инженернитѣ войски въ Щаба на III армия направи следния докладъ до началника на инженернитѣ войски въ Щ. Д. А. за мѣркитѣ по водоснабдяването:

1) Въ района на Русенския укрепенъ пунктъ. — Въ Южния отдѣлъ на района има достатъчно кладенци и чешми. За да не се замърсява водата, кладенцитѣ трѣбва да бжда̀тъ покрити, отворитѣ имъ бетонирани. Кладенцитѣ не сж много дълбоки, и нѣма нужда отъ помпи. За безводнитѣ делиорманскн села сж направени артезиански кладенци въ Джаферлеръ, Съртъ Аланъ и Къшлакьой, помпитѣ на които се движатъ съ мотори или парни машини. Отъ тѣхъ работи само помпата на Джаферлеръ, а въ другитѣ две села машинитѣ иматъ нужда отъ поправяне. Правятъ се кладенци и въ други петь села, но машинитѣ още не сж нагодени. Събира се необходимиятъ технически персоналъ да обслужва кладенцитѣ. Абисинскитѣ (нюртонови) кладенци въ този районъ не могатъ да се употрѣбятъ.

2) Въ района на 1-а дивизия. — Въ граничната зона бѣха започнали да копаятъ обикновени кладеници. Следъ като достигнаха 10—15 метра дълбочина, работата бѣ прекратена по искането на Специалната комисия, която изказа мнение, че предварително трѣбва да бжда̀тъ направени сондажи. Необходимо е да бжде набавена за армията поне още една сонда, съ 120 метра дълбочина. Започнато е заприщване рѣкитѣ за събиране дъждовна вода и приготвяне гнѣзда за пречистване водата. Поискано е отъ Главното тилово управление да отпустне необходимитѣ материали, които не се намиратъ въ района на армията, но то отговори, че Тиловото управление на армията трѣбва само̀ да потърси и достави тѣзи материали. Дивизията разполага и съ 16 комплекта нюртонови кладенци, които ще постави на избранитѣ отъ Специалната комисия мѣста.

3) Въ района на 4-а дивизия. — Започнаха да копаятъ дълбоки кладенци въ Балъ Бунаръ, Заветъ, Арсланъ и Топчи. Дивизията разполага съ 21 нюртонови кладенци, една часть отъ които сѫ поставени на избрани отъ Специалната комисия мѣста.

4) Въ района на Варненския укрепенъ пунктъ. — Тукъ има достатъчно води, хванати въ първобитни чешми. При тѣхъ сѫ поставени бъчви за събиране излишната вода. Взети сѫ мѣрки, за да бѫде предпазена водата отъ замърсяване.

5) По искане отъ Щаба на III армия, Главното тилово управление бѣ обещало да достави отъ Германия 15 апарата за преваряване водата, които ще бѫдатъ твърде полезни при използуване стоещитѣ води, но такива не бѣха доставени, въпрѣки нѣколкократнитѣ напомняния отъ Щаба на армията.

Още презъ мартъ командуващиятъ III армия поиска отъ Щ. Д. А. да бѫде придадена къмъ армията една дековилна желѣзопѫтна рота, съ материалъ за построяване 150—200 клм. желѣзенъ пѫть. Той имаше предвидъ да бѫдатъ построени следнитѣ дековилни линии за обслужване армията и особено за подвозване вода, когато започнатъ операциитѣ:

1) Ж-п. ст. Каспичанъ — Нови Пазаръ — Хърсово — Кючукъ Ахмедъ — Килли Кадѫ — Амуръ Факѫ — Кочмаръ — Байрамъ Бунаръ (75 клм.).

2) Ж.-п. ст. Разградъ — Дущубакъ — Кокарджа — Кеманларъ — Кадъркьой — Селски Буджакъ — Кара Кочъ — Акъ Кадънларъ — Алфатаръ — Силистра (125 клм.).

3) Ж.-п. ст. Ветово — Глоджово — Балъ Бунаръ — Джаферово — Джаферлеръ — Бѣлица — Тутраканъ (60 клм.).

Проучванията за построяване първитѣ две линии започнаха въ началото на юлий. На 11-и августъ бѣха утвърдени плановетѣ, и до края на августъ бѣха извършени само часть отъ земленитѣ работи, като бѣха взети по една-две дружини отъ дивизиитѣ за работници, а, следъ като започнаха операциитѣ, работницитѣ-войници бѣха замѣнени съ свиканитѣ неслужили отъ 4-а и 5-а дивизионни области.

На 21-и августъ се получи съобщение отъ началника на инженернитѣ войски въ Щ. Д. А., че за III армия сѫ поржчани 60 камиона за превозване вода, но до края на августъ, т. е. до започване операциитѣ срещу Ромъния, такива не бѣха получени.

Тилътъ на III армия. Съ заповѣдь отъ 15-и септемврий 1915 год. тилътъ на III армия бѣ организиранъ по следния начинъ:

I. — Етапни линии: за 4-а дивизия — Горна Орѣховица — Попово — Разградъ; за 5-а дивизия — Горна Орѣховица — Бѣла — Русе (за 1-а бригада) и В. Търново — Левски (за 2-а бригада).

II. — Интендантско снабдяване: Базисенъ магазинъ за 4-а и 5-а дивизии — въ Горна Орѣховица; Разходенъ магазинъ за 4-а дивизия — въ Попово; Разходенъ магазинъ за 5-а дивизия — въ Две Могили (за 1-а бригада) и на ж.-п. ст. Левски (за 2-а бригада); 4-и тиленъ транспортъ — въ Попово, 5-и тиленъ транспортъ — въ Две Могили и на ж.-п. ст. Левски; въ всички укрепени пунктове се откриватъ разходни магазини за снабдяване гарнизонитѣ имъ; междинни магазини не се откриватъ; тѣхниятъ личенъ съставъ се придава къмъ разходнитѣ магазини.

III. — Артилерийско снабдяване: Базисенъ артилерийски складъ за 4-а и 5-а дивизии — въ Търново; Разходенъ складъ за 4-а дивизия и 4-а паркова колона — на ж.-п. ст. Попово; Разходенъ складъ за 5-а дивизия и 5-а паркова колона — въ Две Могили (за 1-а бригада съ придаденитѣ ѝ части) и на ж.-п. ст. Левски (за 2-а бригада съ придаденитѣ ѝ части); Разходенъ артилерийски складъ въ Плѣвенъ — за Гигенския, Сомовитския, Никополския и Свищовския гарнизони; разходни артилерийски складове въ Русе, Разградъ, Шуменъ и Бургасъ; 3-а арм. подвижна артилер. работилница — въ Горна Орѣховица.

IV. — Санитарна служба: 3-и разходенъ санитаренъ складъ — въ Горна Орѣховица; 3-а евакуационно-разпредѣлителна болница — въ В. Търново; четиритѣ запасни болници — въ Търново; етапнитѣ болници — за 4-а дивизия въ Водица и за 5-а дивизия въ Бѣла; подкрепителнитѣ пунктове — въ Горна Орѣховица; 3-а арм. ветеринарна лѣчебница — въ Горна Орѣховица.

V. — Инженерно снабдяване: 3-и инженеренъ паркъ — въ Горна Орѣховица; шесттѣ пѫтни участъка разпредѣля началника на Тиловото управление по етапнитѣ линии.

Когато започна усилването на III армия, командуващиятъ армията предполагаше, че може да се наложатъ операции срещу Ромъния и Русия, при които тилътъ на армията трѣбва да бѫде напълно организиранъ. Между това, въ разни времена бѣха отнети много отъ органитѣ, съ които усилиха тила на армиитѣ въ Македония, затова на 16-и февруарий той поиска отъ Щ. Д. А.

да се върнатъ: 1) Управлението на етапитѣ и транспортитѣ, заедно съ всички негови органи и пѫтни участъци, придадени къмъ Главното тилово управление; 2) 1/3-а етапна болница, придадена къмъ I армия; 3) 1/4-а и 2/4-а запасни болници, придадени къмъ II армия; 4) 4-и етапенъ полкъ, придаденъ къмъ II армия; 5) 3-а арм. ветеринарна лѣчебница, придадена къмъ II армия, и 6) 3-и арм. разходенъ санитаренъ складъ, придаденъ къмъ II армия.

На това искане отъ Щ. Д. А. се получи следниятъ отговоръ:

„Разпоредено е до началника на Главното тилово управление и началника на Военно-санитарната часть да откомандироватъ къмъ повѣрената Ви армия следнитѣ административни войски и служби:

1) Управлението на етапитѣ и транспортитѣ, безъ пѫтнитѣ участъци, които засега сѫ ангажирани въ работа, и не могатъ да бѫдатъ взети обратно.

2) Запаснитѣ болници на 4-а дивизия, които се намиратъ въ Дупница и Горна Джумая, безъ 3-а арм. етапна болница, която ще остане и занапредъ въ Враня.

3) Армейската ветеринарна лѣчебница, която е въ Дупница.

4) 4-и етапенъ полкъ е разпредѣленъ вече по етапнитѣ линии, и ще остане на мѣстото си. Намѣсто него, ще Ви се изпрати 1-и етапенъ полкъ на 1-а дивизия.

5) Разходниятъ санитаренъ складъ на III армия ще остане и занапредъ въ Скопие. Намѣсто него, началникътъ на Санитарната часть ще открие едно отдѣление отъ Базисния санитаренъ складъ въ Шуменъ, по Ваше указание.

Влѣзте въ сношение съ завеждащия движението, който да уреди превозването на тѣзи части по Ваше указание."

На 1-и мартъ командуващиятъ армията наново помоли да се върнатъ въ армията поне два пѫтни участъка, за поддържане етапнитѣ пѫтища на 1-а, 4-а и 105-а дивизии, които, по липса на технически ржководители, не сѫ поддържани добре, макаръ да сѫ използувани срѣдствата на дивизионнитѣ области. Тази молба, обаче, не бѣ удовлетворена.

Въ първоначалния оперативенъ планъ бѣ предвидено да бѫдатъ складирани въ укрепенитѣ пунктове храни за тѣхнитѣ гарнизони за шесть месеца. Главното тилово управление, обаче, пропустнало да даде нарядъ на реквизиционнитѣ комисии, и преди мобилизацията нищо не е било складирано. На 17-и септемврий, по заповѣдь отъ Главното интендантство, бѣха открити интендантски магазини съ припаси за единъ месецъ, но на 17-и октомврий тѣ бѣха закрити, и гарнизонитѣ започнаха да получаватъ храни отъ реквизиционнитѣ комисии. Командуващиятъ

III армия, като смѣташе, че е въ интереса на държавната отбрана да могатъ укрепенитѣ пунктове да сѫществуватъ дори ако бѫдатъ обкрѫжени, на 14-и януарий молѝ Щ. Д. А. да бѫдатъ складирани въ тѣхъ храни за единъ-три месеца, споредъ голѣмината на тѣхнитѣ гарнизони: Варна — 11,872 хора, 2,139 коня, 825 вола, Бургасъ — 9,915 хора, 1,071 коня, 483 вола и Шуменъ — 8,572 хора, 601 коня, и 2,511 вола.

Отъ Щ. Д. А. на 16-и януарий бѣ заповѣдано на Главното тилово управление да вземе мѣрки за складиране необходимитѣ за единъ месецъ припаси. На 4-и февруарий се получи отговоръ, че Главното тилово управление срѣщало непреодолими мѫчнотии да набави и складира едномесеченъ запасъ, особено брашно и фуражъ, но ще се стреми да може да складира поне сухари.

Въ началото на мартъ, като виждаше, че по неговото искане нищо не бѣ направено, командуващиятъ армията наново повдигна въпроса предъ Щ. Д. А. На запитването началникътъ на Главното тилово управление отговори:

„Непопълненитѣ запаси въ магазинитѣ на III армия се иматъ предвидъ. Разположението на III армия е едно отъ най-благоприятнитѣ, и не съставя опасение. Тя е у дома си — разположена при най-богатитѣ резервни магазини: Русе, Шуменъ, Провадия, Горна Орѣховица, Вратца и Плѣвенъ, отдето всѣки моментъ могатъ да се вематъ припаси и се прехвърлятъ въ нейнитѣ базисни и разходни магазини, които сѫ редомъ съ резервнитѣ магазини.

Отъ три месеца азъ изключително черпя отъ тѣзи магазини, за да попълня и държа нѣщо повече въ магазинитѣ на Южния фронтъ. Това ми се налага отъ отбстоятелството, ча за подвоза къмъ тѣзи магазини си служа съ една линия и камиони, дето се иска време и срѣдства и дето случайноститѣ отъ прекѫсване линията не сѫ изключени, когато къмъ магазинитѣ на III армия има две-три линии и Дунава, а въ нѣкои пунктове, като Русе, Шуменъ и Горна Орѣховица, и подвозъ не се иска.

Това положение за непълнитѣ магазини на III армия ще продължи може би още 15—20 деня, докато започнатъ постѫпленията отъ новата реколта, следъ което всички запаси, особено тѣзи отъ брашно ще бѫдатъ напълно набавени.“

Къмъ това запитване бѣха приложени две ведомости за състоянието на укрепенитѣ пунктове и резервнитѣ магазини, отъ които се вижда, че въ тѣзи магазини имаше храни само за единъ-два деня.

Началникътъ на Щ. Д. А. схващаше нуждата отъ храни на другитѣ фронтове, но не се съгласи съ доводитѣ на началника на Главното тилово управление, и му изпрати следната заповѣдь:

„При все че въ района на III армия има достатъчно резервни магазини и съобщителни срѣдства, съмнително е дали магазинитѣ на укрепенитѣ пунктове ще могатъ да се попълнятъ своевременно въ случай на нужда. Положението на укрепенитѣ пунктове е такова, че тѣ могатъ, особено както се развиватъ събитията, да бѫдатъ всѣки моментъ застрашени и изолирани, а това налага тѣ да иматъ всѣкога пълни запаснитѣ си складове. Вземете необходимитѣ мѣрки за попълване тѣзи складове въ най-скоро време."

Следъ като 1-а дивизия влѣзе въ състава на III армия, командуващиятъ армията реши да премѣсти Щаба на 4-а дивизия отъ Попово въ Разградъ, а Щаба на армията — отъ Горна Орѣховица въ Попово. Съ разрешение отъ Щ. Д. А., това премѣстване започна. Началникътъ на Тиловото управление при армията, генералъ Шишковъ, обаче, завладѣнъ отъ тогавашната неподвижность на тиловитѣ служби, молѝ, и следъ премѣстването на Щаба на армията въ Попово, Тиловото управление да остане въ Горна Орѣховица, като въ донесението си по този въпросъ изтъкваше редъ мотиви, отъ които се вижда, че той е смѣталъ Тиловото управление като неподвижно учреждение.

Командуващиятъ армията не бѣше съгласенъ съ мнението на Тиловото управление. Той бѣ властенъ да заповѣда премѣстването, но не стори това, а представи рапорта му въ Щ. Д. А., като молѣше да бѫде наредено чрезъ Главното тилово управление за премѣстване Тиловото управление на армията въ Попово. Главнокомандуващиятъ, обаче, заповѣда то да остане на мѣстото си, въ Горна Орѣховица.

И тъй, до края на августъ тилътъ на III армия още не бѣ организиранъ така, че да осигурява операциитѣ. Генералъ Тошевъ бѣ твърде загриженъ отъ това, и на 29-и с. м. изпрати въ Щ. Д. А. следната телеграма:

„Споредъ заповѣдьта на фелдмаршалъ фонъ Макензена, 1-и 4-и и Конната дивизия се мѣстятъ напредъ още тази нощь, и се подготвя операция, която, възможно е, нѣма да закъснѣе. Армейскитѣ магазии сѫ още праздни. Въ дивизионнитѣ има само ежедневна дажба. Даже 1-а дивизия нѣма за утре брашно. Тиловото управление е разпоредило преди четири деня да бѫдатъ попълнени съ десетдневна дажба дивизионнитѣ магазини, но, дали поради формалности, или по липса на провизии въ резервнитѣ магазини, вижда се, че попълването имъ ще закъснѣе. Моля, най-бързо разпореждане да ми се осигури бързото, по какъвто и да е начинъ, веднъжъ за всѣкога, продоволствие на армията. При това, между другото, трѣбва да се подчинятъ резервнитѣ магазини въ района на армията на Тиловото управление на армията. Иначе много се рискува да не се отрази зле върху операциитѣ. Това е последното ми донесение по въпроса, и моля да се обърне сериозно внимание върху него."

На 30-и августъ на началника на Главното тилово управление бѣ изпратена отъ Щ. Д. А. следната заповѣдь:

„По заповѣдь на главнокомандуващия, вземете най-енергични мѣрки за немедленото попълване магазинитѣ на III армия съ хранителни припаси, за да не се компрометира предстоещата операция на армията."

Когато се започнаха военнитѣ действия срещу Ромъния, тилътъ на III армия бѣ организиранъ така:

а) Етапни линии: за 4-а дивизия — Попово — Разградъ (началенъ етапъ — ж.-п. ст. Попово, междиненъ — Батенбергъ, преденъ — ж.-п. ст. Разградъ), за 1-а дивизия — ж.-п. ст. Ески Джумая — Ишикларъ (началенъ етапъ — ж.-п. ст. Ески Джумая, междиненъ — Селимкьой, преденъ — ж.-п. ст. Ишикларъ); за 6-а дивизия — Каспичанъ — ж.-п. ст. Невша (началенъ етапъ — ж.-п. ст. Каспичанъ). Спомагателна етапна линия за 4-а дивизия — ж.-п. ст. Горна Орѣховица — Попово, съ етапни пунктове въ Горна Орѣховица и Чаиръ, за 1-а и 6-а дивизии — Горна Орѣховица — Османъ Пазаръ — Ески Джумая, съ етапни пунктове въ Горна Орѣховица, Яйлакьой, Османъ Пазаръ и Ески Джумая.

б) Интендантски магазини: Базисенъ — на ж.-п. ст. Горна Орѣховица и разходни — въ Разградъ (за 4-а дивизия), въ Ишикларъ и Шейтанджикъ (за 1-а дивизия), на ж.-п. ст. Невша (за 6-а дивизия).

в) Санитарна служба: 3-а евакуационно-разпредѣлителна болница — въ В.-Търново, 1/4-а и 2/4-а запасни евакуационни болници — въ Разградъ, 1/1-а запасна евакуационна болница — на ж.-п. ст. Шейтанджикъ, 2/1-а запасна евакуационна болница — въ Ески Джумая, 1/6-а запасна евакуационна болница — въ Шуменъ, 2/3-а армейска етапна болница — въ Попово, 2-и армейски санитаренъ складъ — въ Калтинецъ.

г) Огнестрелни складове: въ Разградъ (за 4-а дивизия), въ Ишикларъ (за 1-а дивизия) и въ Шуменъ (за 6-а дивизия).

д) Военно-полицейска служба: 3-и арм. полицейски ескадронъ охранява южно отъ желѣзния пѫть Русе—Варна, между Ветово и Шейтанджикъ (или до Нови Пазаръ); 4-и военно-полицейски полуескадронъ — въ района Ветово—Липникъ—Калово—Заветъ; 1-и военно-полицейски полуескадронъ — въ района Заветъ—Калово—Каялъкъ Дере—Хърсово; 6-и военно-полицейски полуескадронъ — въ района Ишикларъ—Нови Пазаръ—Провадия—Девня.

ГЛАВА III.

Тутраканската операция.

Предмостовата крепость Тутраканъ.

(Картограф. приложения №№ 2, 3 и 9).

Стратегическо значение на Тутраканъ.

Въ най-древни времена р. Дунавъ е била преминавана отъ скититѣ и отъ други племена, когато сж отивали за плячка въ Мизия, Тракия и Македония.

Въ I вѣкъ Балканскиятъ полуостровъ бѣ завладѣнъ отъ римлянитѣ, и широката рѣка веднага бѣ оценена като важна преграда. Границата на Империята бѣ изнесена на Дунава и, по тогавашната римска система, веднага бѣ пригодена за отбрана. Крайдунавскитѣ стратегически мѣста бѣха укрепени, и около тѣхъ изникнаха нови градове. По-назадъ бѣха устроени укрепени лагери, въ които бѣха поставени цѣли легиони, като подкрепа на граничнитѣ войски. Следъ завладяването на Дакия, Дунавската граница изгуби своето значение за Римската държава, и нѣкои отъ предназначенитѣ за нейната отбрана легиони бѣха изпратени въ други провинции.

Докато Турция водѣше своитѣ настжпателни войни, тя изнесе границитѣ си далече задъ Дунава, отдето заплашваше държавитѣ на Срѣдна Европа, но, следъ като водѝ съсипателнитѣ войни съ Австрия, Полша и Русия презъ XVII и XVIII вѣкове, Турската държава не можѐ да задържи завоюванитѣ области Кримъ, Крайна, Бесарабия, Трансилвания и Маджарско, и следъ всѣка война тя биваше изтласквана на югъ. Западащата държава бѣ принудена да се откаже отъ цѣли системи отбранителни линии (на Бугъ, Днестъръ, лѣвитѣ притоци на Дунава) и да се събере на Балканския полуостровъ, съ северна граница по Дунава. И следъ това, обаче, натискътъ отъ Русия не престана. Преследвайки свои държавни цели, великата северна Империя винаги намираше поводъ за въоржжена намѣса въ турскитѣ работи. Турция въ такива случаи използуваше за защита на своитѣ тери-

тории естествената преграда — широката рѣка Дунавъ, дето бѣ организирала силна отбранителна линия.

Тази отбранителна линия, обаче, бѣше много дълга, и руситѣ винаги успѣваха да я преминатъ, особено въ участъка на Долния Дунавъ, който бѣше най-близко до Русия. За запазване Южнодунавската равнина, Турското командуване постепенно създаде знаменития укрепенъ четиржгълникъ Русе—Силистра—Варна—Шуменъ. Въ този укрепенъ районъ то смѣташе да задържа преминалитѣ презъ Долния Дунавъ русски сили, и да не имъ позволи да минатъ презъ Балкана и да се насочатъ къмъ столицата Цариградъ.

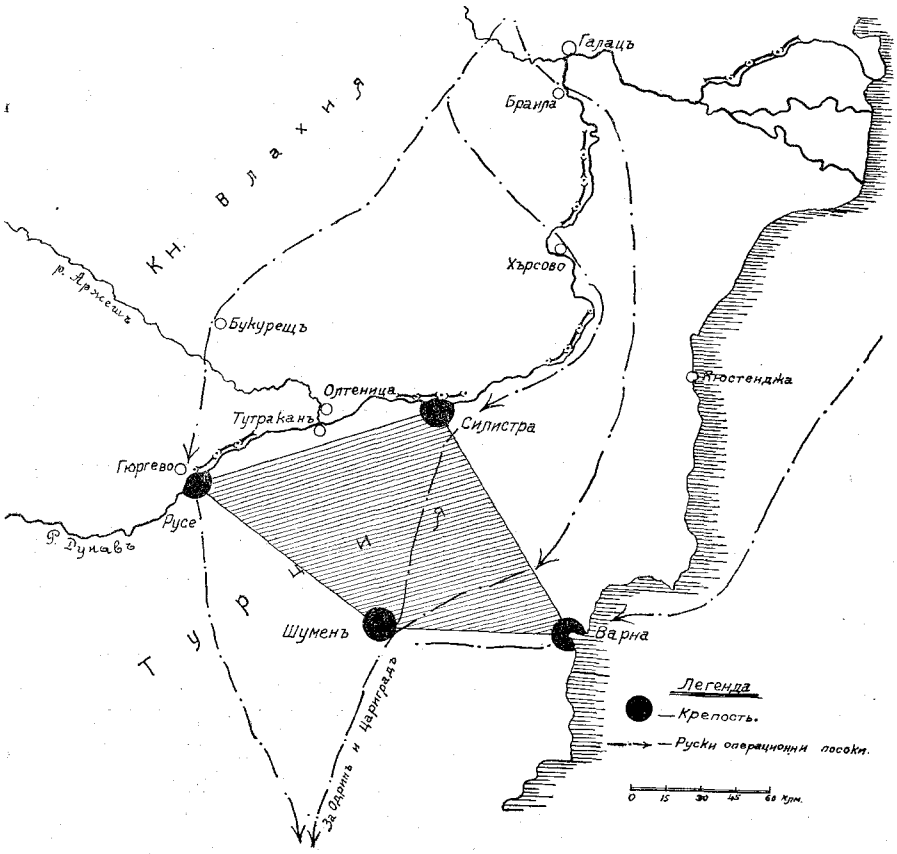

Тутраканъ лежеше на северната и най-изложената страна на този четиржгълникъ, почти на срѣдата между дветѣ крепости. Той отстои на 57 клм. отъ Русе и на 51 клм. отъ Силистра. Споредъ тогавашното устройство на крепоститѣ, този градъ е билъ

вънъ отъ тѣхното влияние. Дунавъ тукъ е много тѣсенъ. На лѣвия брѣгъ срещу Тутраканъ е устието на р. Аржешъ, дълбока и плавателна, по която могатъ да се спускатъ плавателни сѫдове и материали за мостъ, затова въ всички войни съ Русия, Тутраканъ се е смѣталъ най-удобното мѣсто за прехвърляне войски отъ северъ презъ Дунава, и турцитѣ винаги сѫ го укрепявали съ срѣдствата на временната фортификация и сѫ държали тамъ значителенъ гарнизонъ.

Тъй, въ 1773 година русскиятъ главнокомандуващъ Румянцевъ, като искалъ да попрѣчи на турцитѣ да съсрѣдоточатъ значителни сили на Срѣдния Дунавъ, заповѣдалъ на отрядитѣ, разположени по лѣвия брѣгъ, отъ Гюргево до устието, да извършатъ набѣги по дѣсния брѣгъ на рѣката. Въ Тутраканъ турцитѣ имали 2000 души пехота, 2000 конника и 4 батареи гарнизонъ, отъ които три били разположени срещу устието на Аржешъ и една — на изтокъ отъ града. Гарнизонътъ билъ разположенъ въ три укрепени лагера. Русскиятъ отрядъ въ Негоещи, подъ началството на знаменития по-после генералъ Суворовъ, въ съставъ единъ пехотенъ, единъ казашки полка и седемь орждия, получилъ заповѣдь да мине на дѣсния брѣгъ на Дунава срещу Тутраканъ. На 9-и май презъ нощьта, съ 17 лодки, спуснати по Аржешъ, отрядътъ на Суворова миналъ презъ Дунава, пехотата, натоварена на лодкитѣ, конницитѣ — сѫщо натоварени, а конетѣ плавали, водени за поводитѣ. Турскитѣ батареи открили огънь, но въ тъмнината стрелбата имъ била безвредна. Русската пехота стигнала до високия и стръменъ брѣгъ на единъ клм. по-долу отъ града и атакувала батареята и укрепения лагеръ. Турцитѣ смѣтали, че руситѣ сѫ по-многочислени. Тѣ не могли презъ нощьта да действуватъ съ конницата, и затова руситѣ лесно превзели батареитѣ и втория укрепенъ лагеръ. Войницитѣ отъ третия лагеръ се разпръснали, безъ да се съпротивляватъ. Руситѣ имали около 200 убити и ранени, а взели 6 знамена, 16 орждия и 30 кораба. Презъ деня тѣ потопили 12 орждия, изгорили корабитѣ и града, заедно съ турскитѣ складове, и, като взели съ себе си 700 жители християни, върнали се на лѣвия брѣгъ.

Следъ това Фейзулла паша съ 4000 души и 14 орждия наново настѫпилъ, заелъ позиция предъ развалинитѣ на града, срещу устието на Аржешъ, и започналъ да я укрепява. Построени били единъ редутъ, три батареи и два укрепени лагера, съ насипъ къмъ Дунава.

На 16-и юний генералъ Суворовъ, съ отрядъ отъ 1720 души пехота, 1,600 конника, 6 полски и 9 крепостни орѫдия, наново се прехвърлилъ презъ рѣката, разбилъ турския отрядъ при Тутраканъ, който отстѫпилъ къмъ Русе, взелъ 14 орѫдия и 35 кораба, и сѫщия день пакъ се върналъ на лѣвия брѣгъ. Турцитѣ се събрали въ с.Ески Смилъ, но вече не смѣели да заематъ отново Тутраканъ, затова на 6-и юний 1774 година корпусътъ на Салтикова миналъ Дунава при Тутраканъ, безъ да срещне съпротива.

Въ войната презъ 1810 год. русската армия минала презъ Дунава при Хърсово. Корпусътъ на генералъ Засъ, въ Букурещъ, получилъ заповѣдь да мине рѣката при Тутраканъ и да настѫпи по дѣсния брѣгъ, за да обсади крепостьта Русе.

Тутраканъ по това време билъ обкрѫженъ съ високъ насипъ, ималъ 2,000 души съ 9 орѫдия гарнизонъ. Срещу устието на Аржешъ билъ построенъ редутъ. Руситѣ построили на лѣвия брѣгъ две батареи и приготвили на р. Аржешъ плотове за мостъ. Авангардътъ на корпуса (6 батальона, 270 доброволеца, 3 ескадрона, 1 сотня и 8 орѫдия) трѣбвало да се прехвърли на четири ешелона съ лодки. На 19-и май презъ нощьта първиятъ ешелонъ излѣзълъ отъ устието на Аржешъ и стигналъ на дѣсния брѣгъ. По това време русскитѣ батареи открили силенъ огънь по Тутраканъ и заставили турскитѣ да замълчатъ. На разсъмване цѣлиятъ авангардъ се укрепилъ на дѣсния брѣгъ на Дунава, и се започнала направата на моста. Турцитѣ не дочакали атаката, а отстѫпили къмъ Русе, задето потеглилъ и корпусътъ на Заса.

Презъ 1811 год. руситѣ заели Тутраканъ безъ бой.

Презъ войната въ 1877 година турцитѣ построили при Тутраканъ единъ силенъ фортъ, въорѫженъ съ четири крепостни орѫдия, а за гарнизонъ оставили шесть тобора и една полска батарея. За усилване отбраната на рѣката въ този участъкъ оставили и единъ броненосецъ. Следъ като се обявила войната, Ромънското командуване организирало отбраната на лѣвия брѣгъ на Дунава, съ цель да не позволи на турцитѣ да минатъ въ Ромъния. Въ Олтеница билъ оставенъ отрядъ отъ единъ батальонъ и една батарея. Турцитѣ забелязали този отрядъ и бомбардирали Олтеница отъ броненосеца и форта. Ромънитѣ съсрѣдоточили въ Олтеница цѣлата 4-а дивизия и започнали да строятъ две нови батареи. Започнала се артилерийска борба, която продължила отъ 2-и до 4-и май, при която Тутраканъ и Олтеница били запалени и наполовина разрушени.

Между 8-и и 13-и май въ Олтеница пристигнала русската 12-а дивизия съ единъ казашки полкъ, а Ромънската дивизия се оттеглила на западъ, задъ р. Олта. Русското главно командуване, като искало да отвлѣче вниманието на турцитѣ отъ мѣстото на главното преминаване презъ Дунава при Зимница, заповѣдало на своитѣ части въ Олтеница да демонстриратъ, а, ако имъ се удаде, и да минатъ на дѣсния брѣгъ при Тутраканъ. Започнали да събиратъ материали за мостъ. Построени били и седемь батареи на лѣвия брѣгъ, въоржжени съ полски и десеть крепостни орждия. Турцитѣ, действително, започнали да вѣрватъ, че при Тутраканъ ще бжде главното преминаване презъ Дунава, и взели редъ мѣрки за противодействие. Тѣ построили петь форта, въоржжени съ четиринадесеть крепостни орждия, а Гарнизонътъ билъ увеличенъ до осемь табора съ три полски батареи. Между дветѣ страни почти ежедневно се завързвалъ артилерийски двубой, при който Тутраканъ билъ съвършено опожаренъ. Особено силна била престрелката между 12-и и 18-и юний.

Следъ завършване преминаването при Зимница, 32-а дивизия била прехвърлена въ Гюргево, а крепостнитѣ орждия били привлѣчени при Плѣвенъ. Срещу Тутраканъ руситѣ оставили малъкъ наблюдателенъ отрядъ. Гарнизонътъ на Тутраканъ сжщо се прибралъ въ Силистра, следъ като оставилъ малъкъ отрядъ да наблюдава.

Презъ февруарий 1878 година, когато турцитѣ напустнали Русе и Силистра, части отъ 12-а дивизия заели безъ бой тутраканскитѣ фортове.

Следъ Русско-турската война презъ 1877/78 години границата между България и Ромъния минаваше по-долу отъ Силистра и следъ това — по Дунава. Българското командуване, като е имало предвидъ водената държавна политика, не е предвижгало война съ Ромъния, и почти не бѣ работило върху единъ планъ за такава война. Северната граница минаваше по широката рѣка Дунавъ. Българското командуване не бѣ взело никакви мѣрки за отбраната на тази линия, защото е смѣтало, че, ако Ромъния ще води настжпателна война противъ България, не ще форсира границата по Дунава, а, като владѣе двата брѣга на тази рѣка отъ Силистра надолу, Ромънското командуване ще насочи главнитѣ операции презъ Добруджа.

И тъй, военнитѣ власти въ България сж се надявали сàмо на естествената преграда — широката рѣка. На Тутраканъ, както

и на всички други пунктове по Дунава, не е било отдавано никакво значение за отбраната на Страната.

Ромънското командуване, отъ своя страна, е имало да разрешава следнитѣ задачи по отношение България: 1) да запази Южната си граница (Дунава) отъ българско нахлуване; 2) да запази Добруджа отъ българско нахлуване; 3) да осигури владѣнието на двата брѣга на Дунава по-долу отъ точката, дето границата пресича рѣката, за да може цѣлата ромънска армия да се съсрѣдоточи въ Добруджа, отдето да започне настжпателни операции срещу България.

Преди 1913 година, когато границата въ Добруджа бѣше Силистра — Мангалия, за постигане третата задача Ромънското командуване смѣташе да използува за превозване армията си въ Добруджа желѣзния пжть Букурещъ — Черна Вода — Кюстенджа, моста на този пжть презъ Дунава и новитѣ мостове, които сж предполагали да бждатъ построени въ време на мобилизацията. За да си осигури необходимото за преминаването на цѣлата армия време, Ромънското командуване бѣ избрало естествената позиция — Расова — Кобадинъ — Тузла, на която силни прикриващи отряди щѣха да спратъ българското настжпление въ Добруджа, а, за запазване моста презъ Дунава на дѣсния брѣгъ при Черна Вода бѣ създадена укрепена предмостна позиция.

Презъ 1913 година, когато се съставяха условията на Букурещкия миренъ договоръ, Ромънското правителство поиска да се премѣсти границата въ Добруджа и сполучи да добие границата Ески Смилъ — Екрене. Единственият мотивъ на Ромънскиятъ генераленъ щабъ да настоява за тази граница е билъ отъ стратегическо естество: да отдалечи България отъ Черна Вода, т. е. да се осигури по-добре възможността за съсрѣдоточаване достатъчно сили въ Добруджа.

И следъ като бѣ премѣстена границата на линията Ески Смилъ — Екрене, Ромънския генераленъ щабъ, изглежда, не е промѣнилъ предполагаемия планъ за запазване Добруджа, т. е. той пакъ е смѣталъ да използува моста при Черна Вода за прехвърляне необходимитѣ сили отъ Ромъния. До лѣтото на 1914 година не бѣха взети никакви нови мѣрки за подготвяне брѣга на Дунава въ военно отношение.

Когато избухна Свѣтовната война, предъ Ромънския генераленъ щабъ изпъкнаха нови задачи за разрешаване. Ромънското правителство отказа да вземе веднага страната на Централнитѣ държави, съ които дотогава бѣше въ формаленъ съюзъ. То

усвои политиката на очаквателенъ неутралитетъ. Като обмисляше всички възможности за намѣсването на Ромъния и България въ Свѣтовната война, Генералниятъ щабъ се спрѣ и на възможностьта дветѣ страни да се присъединятъ къмъ двата противоположни лагера. Въ такъвъ случай, за да си запази свободата на настжпателна война срещу България, той решилъ да запази всички удобни мѣста за прехвърляне армията на дѣсния брѣгъ на Дунава. Такива мѣста бѣха, освенъ най-отдалеченитѣ пунктове на Долния Дунавъ (Мачинъ, Исакча, Черна Вода, Хърсово), още и придобититѣ презъ 1913 година Силистра и Тутраканъ.

Съ огледъ на тази основна идея за настжпление противъ България, бѣ организирана и желѣзопжтната мрежа на Ромъния: отъ желѣзопжтния центъръ Букурещъ и главната желѣзнопжтна ось Букурещъ — Черна Вода — Кюстенджа се спускаха къмъ брѣга на Дунава клонове до Гюргево (Русе), Олтеница (Тутраканъ) и Каларашъ (Силистра).

Още по-голѣмо значение придобиваха последнитѣ два пункта при действие срещу евентуално българско нахлуване въ Добруджа. Докато задържаше Тутраканъ и Силистра въ свои ржце, Ромънското командуване имаше възможность да прехвърля презъ Дунава голѣми сили. Въ такъвъ случай то смѣташе, че българитѣ не ще могатъ да напредватъ въ Добруджа, защото прехвърленитѣ войски биха ударили върху лѣвия имъ флангъ и върху тила имъ, затова бѣ необходимо, преди всичко, да събератъ достатъчно материали за построяване мостове при Тутраканъ и Силистра, а следъ това да се осигурятъ тѣзи мостове съ сигурно владѣние дѣсния брѣгъ предъ тѣхъ. За да се спечели време, Генералниятъ щабъ е мислѣлъ, че ще бжде укрепена граничната линия и ще бжде усилена граничната стража, а, за запазване мостоветѣ, да бждатъ подготвени предмостни позиции въ Тутраканъ и Силистра.

Сведенията на Българското командуване за Тутраканъ и Силистра.

До намѣсването на България въ войната Българскиятъ щабъ на армията имаше следнитѣ сведения за укрепяването около Тутраканъ и Силистра:

1) Презъ августъ 1914 година ромънитѣ приготвяли материали за два моста на Дунава, които тѣ складирали при Тутраканъ и Силистра. Тутраканскиятъ мостъ билъ построенъ

за нѣколко дни, вѣроятно за обучение, следъ което билъ събранъ, и материалитѣ му складирани на лѣвия брѣгъ на Дунава.

Около Тутраканъ се укрепявала една предмостна позиция въ видъ на полукржгъ около града и селата Старо Село, Дайдъръ, Антимово, Българско Косуй. Въ укреплението „Меджидие", при Силистра, били поставени дълги орждия, за които пренасяли бойни припаси.

2) До 1-и ноември 1914 год. се поправяли пжтищата между укрепенитѣ пунктове Силистра и Тутраканъ, строили се и нови позиционни пжтища въ тѣзи пунктове. Подъ Тутраканъ, мѣстото за бждещия мостъ било разчистено и съединено съ две успоредни шосета съ пжтя Силистра — Тутраканъ.

Укрепяването на предмостната позиция при Тутраканъ вървѣло много бързо. Строили опорни пунктове, затворени укрепления, батареи за крепостни и полски орждия, много окопи въ междинитѣ; въ опорнитѣ пунктове строили блиндажи съ покривъ върху желѣзни и дървени греди; опорнитѣ пунктове обграждали съ телена мрежа и други изкуствени препятствия; мѣстностьта предъ опорнитѣ пунктове и окопитѣ била разчиствана; изобщо, изглеждало, че въ най-скоро време Тутраканъ ще бжде единъ солидно укрепенъ пунктъ.

3) До 1-и априлъ 1915 год. въ Тутарканъ били построени десеть батареи отъ временень характеръ: четири съ директриса на западъ, четири — на югъ и две — на изтокъ. Две нови укрепления били построени на мѣстностьта „Бобла". Телената мрежа била вкопана единъ метъръ, съ широчина четири-петь метра. Батареитѣ били добре приспособени къмъ мѣстностьта и маскирани съ новопосадени дръвчета. Работата по позиционнитѣ пжтища продължавала. Задъ укрепената позиция имало приготвено трасе за тѣсноколейна желѣзница. Докарани били 30 тежки орждия (дълги и гаубици), съ които били въоржжени западнитѣ и една часть отъ южнитѣ готови батареи. Батареитѣ били шесторждейни. Орждията били поставени на платформи.

Въ Силистра било реставрирано укреплението „Меджидие" и въоржжено съ шесть дълги орждия. Работѣли нѣкакви укрепления северно отъ селата Алмали и Островъ. Една комисия разузнавала височинитѣ северно отъ селата Бабукъ, Кара Орманъ, Вѣтренъ. Северно отъ Бабукъ било трасирано едно укрепление, и започнатъ строежъ на артилерийски окопи. Пренесени били 37 куполни орждия, събрани временно въ укреплението „Меджидие".

Часть отъ тѣхъ били поставени на позиция около село Татарица. Построена била въ града станция за безжиценъ телеграфъ.

4) До 1-и юлий 1915 год. работитѣ по укрепяване предмостната позиция Тутраканъ продължавали, като били построени 13 редута, 4 отворени укрепления и 7 батареи за тежки орждия. Почти всички батареи били на закрити позиции, съ бетонирани площадки и още невъоржжени. Батареята на в. Сакаръ Аланъ била на открита позиция, съ четири орждия, раздѣлени съ траверси; вжтрешнитѣ полегатости били обшити съ дъски. Тя била въоржжена съ четири орждия 15-см. круповски, на брѣгови лафети.

Редутитѣ били вкопани, безъ брустверъ, но не били добре маскирани. Въ редутитѣ №№ 4, 5, 6 и 7 приготовлявали бетонни гнѣзда по за две 53-мм. орждия. Въ външнитѣ имъ ровове били забити колове за оплитане съ телена мрежа. Въ предната полегатость на бруствера били приготвени закрития за стрелцитѣ, покрити съ фашини и пръсть. Почти въ всички укрепления стенитѣ били обшити съ плетове. Укрепленията №№ 8, 9, 10, 11 и 12 имали твърде ограниченъ обстрелъ.

Редутитѣ били за гарнизонъ една-една и половина роти, а отворенитѣ укрепления — за половина рота.

Ромънитѣ започнали да укрепяватъ и лѣвия брѣгъ на Дунава срещу Тутраканъ; източно отъ Улмени билъ построенъ окопъ за полска батарея, на височинитѣ северозападно отъ Кирноги — три батареи, между селата Кирноги и Клатещи — редутъ съ единъ редъ окопи предъ него.

При Старъ Смилъ били докарани 16 орждия 53-мм. с. с., нѣколко крепостни 10·5-см. орждия и 12-см. гаубици, взети отъ Серетската укрепена позиция.

Укрепяването на Силистра сжщо продължавало. Докарани били тамъ 20—30 круповски орждия, осемь отъ които били вече поставени на позиция въ укреплението „Меджидие“.

Тѣзи сведения Българскиятъ щабъ на армията периодично излагаше въ нарочно издадени книжки „Нашитѣ съседи“, които изпращаше въ частитѣ, за да ги изучатъ и знаятъ всички офицери.

Следъ като бѣ обявена мобилизацията, вниманието на Българското главно командуване бѣ погълнато на Западния фронтъ. Сведенията за Ромъния се събираха отъ Щаба на III армия. Вниманието на органитѣ на Разузнавателната служба въ този Щабъ, естествено, бѣ насочено, главно, върху дветѣ предмостови

крепости Тутраканъ и Силистра, които се изпрѣчваха най-напредъ на българската войска, ако тя би настжпила въ Добруджа. Тази служба събра достатъчно сведения за укрепенитѣ позиции и за работата на ромънскитѣ войски по укрепяването имъ.

Събранитѣ въ разни времена и отъ разни източници сведения за Тутраканъ изучаваха, провѣряваха и подреждаха въ Щаба на III армия. Въ Разузнавателната секция на сжщия Щабъ бѣха нанесени всички фортификационни постойки върху карта въ мѣрка 1:20,000, придружена съ следната легенда:

„1) Фортовата линия е полукржгъ, съ центъръ площадката, приготвена за моста, който ще бжде построенъ на изтокъ отъ града. Радиусътъ на кржга е около деветь клм.; укрепленията сж на петь до деветь клм. отъ центра на града.

2) Укрепленията отъ № 1 до № 12 сж по за една и половина-две роти гарнизонъ, а по-малкитѣ — междинитѣ — по за половина-една рота. Изобщо, за заемане цѣлия тетъ-де-понъ (гарнизони на укрепленията, секторни и общи резерви) сж нуждни най-малко една пехотна дивизия и единъ крепостенъ батальонъ.

3) Укрепленията сж затворени полски укрепления, намѣста добре, намѣста зле маскирани. Нѣматъ брустверъ. Фасоветѣ сж снабдени съ множество ходове за съобщение помежду си. Окопътъ за стрелцитѣ има профила на рова на нашия усъвършенствуванъ окопъ. Външниятъ ровъ на укреплението има трижгълна форма. На външния край на рова сж теленитѣ мрежи, които опасватъ, съ ширина 8—10 метра (въ осемь реда), цѣлото укрепление. Коловетѣ сж дебели 12—15 см. и сж на разни височини отъ 0·50 до 1·20 м. Телътъ е бодливъ, съ дебелина 2·5 мм. Фортовитѣ телени мрежи сж, изобщо, много добре маскирани.

4) На 50—100 метра отъ укрепленията се намира поясътъ на вълчитѣ ями. Тѣ сж въ три шахматни реда, дълбоки до два метра. Иматъ телена мрежа, която образува поясъ петь метра широкъ.

Вълчитѣ ями образуватъ непрекжснатъ поясъ отъ Дунава предъ всички укрепления и до Дунава.

5) На много мѣста предъ вълчитѣ ями сж поставени засѣки отъ дебели дървета.

6) По всички пжтища, водещи за Тутраканъ, има особено силни телени мрежи; постоветѣ сж минирани, и пжтищата на много мѣста сж прокопани съ дълбоки канави.

7) На фронта Антимово—Дайдъръ, на 30—40 метра предъ засѣкитѣ, има поставени фугаси. На нѣкои мѣста такива има и при телената мрежа.

8) Обзоръть и обстрелътъ на повечето укрепления е ограниченъ; мъртвитѣ пространства, особено на Източния секторъ, сж твърде много. На много мѣста за очистване обзора и обстрела сж изсѣчени горитѣ, намиращи се предъ укрепленията. Голѣми мъртви пространства позволяватъ скрито и незабелязано приближаване до укрепленията № № 7 и 8.

9) На всѣко укрепление е пренесено презъ 1914 година по около 400 куб. метра баластъ, по стотина колà релси и дървенъ материалъ.

Дървеният материалъ е употрѣбенъ въ укрепленията за блиндажи, козерки, ниши и колове за телена мрежа. Баластътъ и желѣзният материалъ сж употрѣбени за блиндажи и ниши въ укрепленията и за блиндажи, ниши и платформи на тежктѣ батареи.

10) Въ пехотнитѣ укрепления има подземни жилища съ земленъ насипъ (фашини и пръсть) до единъ и половина-два метра и бетонни ниши. На нѣкой мѣста започнали да строятъ подземни скривалища отъ бетонъ.

11) Освенъ показанитѣ върху картата батарейни гнѣзда, въ много отъ укрепленията (№ № 4, 5, 6, 7 и др.) има бетонирани гнѣзда по за две 53-мм. орждия.

12) Въ огнената линия на укрепленията има издълбани полуцилиндрически гнѣзда, на дълбочина еднаква съ онази за стрелцитѣ. Тѣзи гнѣзда сж, навѣрно, за картечници или за противощурмени орждия.

13) Въ планъ батареитѣ представляватъ трапецъ. Площадката е вкопана въ земята 50 см. По четиритѣ страни на тази площь-основа се издигатъ бетонни стени, високи два метра, челната дебелина два метра, а тилната — единъ метъръ. На стенитѣ е поставенъ сводъ отъ бетонъ, дебелъ сжщо два метра. На четири метра задъ тилната стена е построена друга такава, сжщо отъ бетонъ, висока два метра, за запазване батареята отъ тилни изстрели.

14) Отъ Тутраканъ къмъ селата Старъ Смилъ и Български Косуй и нѣкои отъ укрепленията е построена тѣсноколейна желѣзопжтна линия.

15) Телефонната мрежа е вкопана въ земята. Има голѣма безжична станция.

16) Всички шосета сж настлани съ здрава настилка. Мостоветѣ сж поправени; междуселскитѣ пжтища — сжщо."

За предмостовата позиция около Силистра бѣ приготвена карта въ мѣрка 1:40,000, върху която бѣха нанесени фортификационнитѣ постройки. И къмъ тази карта бѣ съставена легенда:

„1) Укрепителнитѣ работи иматъ полски характеръ. Главнитѣ строителни материали сж земя и дърво.

2) Главни фортификационни постройки сж: стрелкови окопи, ходове за съобщения, батарейни окопи, жилищни помѣщения и изкуствени препятствия.

3) Първата отбранителна линия е въ постройка.

4) Втората (главната) отбранителна линия има дължина около 30 клм., и се състои отъ:

а) Телена мрежа — поясъ 10—15 м. широкъ (деветь кола единъ-единъ и половина метра надъ земята); дебелъ бодливъ телъ.

б) Вълчи ями — на 30 метра задъ телената мрежа, въ два пояса (предниятъ въ три, а задния въ два шахматни реда), единъ отъ другъ на 20 метра; задниятъ поясъ е занемаренъ.

в) Стрелкови окопи — непреривни; иматъ презъ 10—15 метра траверси. Въ профилъ, дълбочина 2—2·5 м., широчина горе 2 м., долу 1·5 м., безъ брустверъ. Стенитѣ на рова сж отвесни, облѣчени съ плетища, дъски и дървета. Окопитѣ сж предъ топографическия гре-

бенъ; свързани сѫ съ тила съ зигзагообразни ходове за съобщение, тѣсни, съ отвесни стени.

г) На 100—200 крачки задъ стрелковитѣ окопи сѫ безопаснитѣ помѣщения, които запазватъ отъ огъня на полската артилерия; размѣритѣ имъ сѫ 8 м. дължина, 6 м. ширина и 3 м. дълбочина; иматъ два входа. Покривътъ е отъ дървета, камъни и пръсть.

д) На 200—300 метра задъ стрелковитѣ окопи сѫ артилерийскитѣ окопи; на нѣкои мѣста сѫ приготвени бетонирани гнѣзда за орѫдията (около селата Калипетрово, Алфатаръ).

5) Третата (тилната) отбранителна линия има форма на полукржгъ; не е довършена — построени сѫ стрелковитѣ окопи, но безъ усъвършенствуване и безъ изкуствени препятствия.

6) За заемане цѣлия петъ-де-понъ, смѣта се, че ще сѫ нуждни минимумъ 30 пехотни батальона и то при условие, че главнитѣ неприятелски сили не ще действуватъ въ Добруджа.

7) Намѣста за очистване обзора и обстрела сѫ изсѣчени горитѣ.

8) Повредените шосета сѫ поправени; направени сѫ много нови такива. Нѣкои отъ тѣхъ на много мѣста сѫ прокопани съ канави; мостоветѣ сѫ минирани.

9) При Силистра има безжична станция и прожектори; построенъ е хангаръ за аероплани.

10) Селата по Силистренското плато сѫ малки, съ слаби огради и безъ тактическо значенае.

11) Въ сравнение съ Тутраканския петъ-де-понъ, укрепителнитѣ работи тукъ сѫ много по-малко солидни."

Картитѣ и легендитѣ на дветѣ предмостови позиции бѣха разпратени на частитѣ, за да ги проучатъ офицеритѣ.

Действителното състояние на предмостовата крепость Тутраканъ.

Съображения за укрепяването.— Веднага следъ подписване Букурещкия миренъ договоръ презъ 1913 год., Ромънскиятъ генераленъ щабъ започна да обмисля мѣркитѣ за отбраната на новата Граница срещу България. На една Комисия отъ армейскитѣ инспектори, подъ председателството на Престолонаследника, бѣ възложено да състави проектъ за укрепяването на Границата. Комисията реши:

1) Да се построятъ настѫпателни предмостови позиции при Тутраканъ и Силистра, които да осигуряватъ прехвърлянето на ромънски войски на дѣсния брѣгъ на Дунава.

2) Да се укрепятъ Акъ Кадънларъ, Куртъ Бунаръ, Добричъ и Балчикъ, които да задържатъ временно настѫплението на българитѣ.

Комисията е имала предвидъ война съ България и, съ укрепяването по този начинъ, е предполагала ромънскитѣ прикри-

ващи отряди на линията Тутраканъ — Силистра — Акъ Кадънларъ — Куртъ Бунаръ — Добричъ — Балчикъ да се съпротивяватъ, докато три ромънски корпуса се съсрѣдоточатъ на северъ отъ линията Силистра — Кобадинъ — Мангалия и два корпуса — между рѣкитѣ Арджешъ и Яломица. Следъ това първитѣ три корпуса ще настжпятъ въ югозападна посока, а другитѣ два ще минатъ Дунава при Тутраканъ и ще действуватъ противъ българския лѣвъ флангъ. Като гарнизонъ на укрепенитѣ пунктове бѣ предвидено да бждатъ оставени: въ Тутраканъ — 10 батальона, 9 батареи и 2 ескадрона; въ Акъ Кадънларъ — 5 батальона, 6 батареи и 2 ескадрона; въ Куртъ Бунаръ — 4 батальона и 4 батареи; въ Добричъ — 6 батальона и 3 батареи; въ Балчикъ — 1 батальонъ и 1 батарея.

Следъ това бѣ назначена особена Комисия да ржководи работата по укрепяването, на която бѣ заповѣдано да започне презъ юлий 1914 година отъ Тутраканъ. Тази Комисия реши:

а) Да построи главната отбранителна линия на края на Тутраканското плато, за да се запази предполагаемия мостъ отъ изстрелитѣ на артилерията на атакуващия.

б) Като сж предполагали, че по-после позицията ще бжде укрепена съ срѣдствата на дълговременната фортификация, Комисията реши, на първо време, да бждатъ построени пехотни съпротивителни центрове, картечни гнѣзда и гнѣзда за 53-мм. куполни орждия; задъ тази линия да бждатъ поставени батареитѣ.

в) Да бждатъ построени изкуствени препятствия.

г) Да бждатъ приготвени закрития за войницитѣ отъ релси и греди.

д) Куполнитѣ орждия да бждатъ поставени така, че да могатъ да биятъ мѣстността и предъ фронта на съпротивителнитѣ центрове, и въ междинитѣ.

Презъ февруарий 1915 година главниятъ инспекторъ на укрепенитѣ мѣста донѣсе на министра на войната, че предмостовата позиция при Тутраканъ е почти завършена, и той предполага, че тази позиция ще може вече да изпълни даденото ѝ назначение. Презъ мартъ сжщиятъ поиска да бжде назначенъ на новата укрепена позиция гарнизонъ, равенъ на този въ Черна Вода.

Презъ септемврий 1915 година, следъ като България се намѣси въ войната, Ромънскиятъ щабъ на армията заповѣда да бждатъ въоржжени всички батареи, да бждатъ приготвени солидни закрития за хората и бойнитѣ припаси, и да се обучаватъ артилериститѣ за действия при тежкитѣ батареи.

Въ началото на 1916 година, по заповѣдь отъ Щаба на армията, бѣха усъвършенствувани фортофикационнитѣ постройки, като бѣха приготвени две близки една до друга непрекжснати линии окопи между фортоветѣ. Назначението на втората линия бѣше да се събератъ тамъ отблъснатитѣ отъ първата линия части, и, заедно съ поддържкитѣ, да извършватъ контъратаки за завладяване наново изгубения участъкъ отъ първата линия.

Главна отбранителна линия. — Българското главно командуване правѣше своитѣ съображения за действия срещу Тутраканската предмостова позиция на основание изброенитѣ по-горе сведения за нея обаче отъ проучванията следъ превземането на Тутраканъ узна, че тази предмостова крепость е имала много по-голѣма фортификационна стойность, отколкото Българското командуване ѝ даваше. Ромънското командуване бѣ употрѣбило извънредно голѣми усилия и бѣ използувала добре времето отъ лѣтото на 1914 година, когато се започна Свѣтовната война, чакъ до есеньта на 1916 год., когато Ромъния се намѣси въ нея, обаче при извършване фортификационнитѣ работи и при организиране отбраната не е билъ използуванъ опитътъ на другитѣ армии отъ двегодишното воюване, и затова крепостьта бѣ изградена по правилата отпреди Свѣтовната война.

Мѣстностьта южно отъ Тутраканъ представя слабо нахълмено плато, издигнато около 110 метра надъ Дунавската равнина. Платото завършва съ голѣмъ долъ, който го обгражда отъ всички страни. То е слабо наклонено на северъ, къмъ Дунава, и е прорѣзано отъ нѣколко дълбоки дола. Западната му половина бѣ обрасла съ гжсти гори. По края на платото бѣ построена първата отбранителна линия.

Основата на нейната отбрана съставяха петнадесеть опорни пункта, наричани отъ ромънитѣ „центрове“, които бѣха нумерирали отъ западъ на̀ изтокъ (отъ I до XV), и носѣха имената на близкитѣ села: „Тутраканъ“, „Калимокъ“, „Старо Село“, „Сияхларъ“, „Сѣново“, „Кованджиларъ“, „Меше Махле“, „Дайдъръ“, „Денизлеръ“, „Бѣлица“, „Антимото“, „Вискьой“, „Сарж Гьолъ“, „Сарсанларъ“, „Косуй“. Между центроветѣ II и III, X и XI, XIV и XV бѣха построени допълнително опорни пунктове, „подцентрове“. Българитѣ наричаха центроветѣ „фортове“ или „укрепления“. Тѣ не бѣха узнали само центроветѣ № I, IV и X, върху тѣхнитѣ карти „фортоветѣ“ бѣха нумерирани отъ 1 до 12. Линията на фортоветѣ бѣше отдалечена на 7·5 клм. отъ града.

„Фортоветѣ“ бѣха затворени полски укрепления, съ усиленъ профилъ и съ очертание споредъ мѣстностьта. Профилътъ не бѣше по-високъ отъ 0·60 м. надъ хоризонта, а, дето мѣстностьта позволяваше, брустверътъ бѣше съвършено изхвърленъ. Въ двора на всѣки фортъ бѣха направени блиндирани закрития за хората и за бойнитѣ припаси. Построени бѣха по два подслона въ всѣки фортъ, въ които можеха да се подслонятъ по 60—70 войника. Подслонитѣ бѣха покрити съ желѣзни релси или дървени греди и земленъ насипъ, дебелъ около 2 метра; тѣ предпазваха само отъ снарядитѣ на полскитѣ орждия.

Направата на фортоветѣ се вижда отъ чертежитѣ.

Разстоянието между два форта бѣше отъ 1200 до 2200 м.; така щото то се обстрелваше добре съ пехотенъ огънь. Независимо отъ това, въ междинитѣ между всѣки два форта бѣха построени множество пехотни окопи, отъ които водѣха ходове за съобщения съ тила на главната отбранителна линия. Презъ лѣтото на 1916 год. тѣзи окопи бѣха съединени помежду си, и образуваха три непрекжснати линии.

На много мѣста въ фортоветѣ и въ окопитѣ въ междинитѣ бѣха приготвени картечни гнѣзда, както и гнѣзда за окопни куполни орждия.

Едновременно съ опорнитѣ пунктове, бѣха избрани мѣста и за позиционни батареи, като имаха предвидъ бждещето артилерийско въоржжаване на укрепената позиция. На батареитѣ бѣха дадени исторически имена: въ I секторъ — „Стефанъ Велики“, „Смърданъ“, „Раду Негру“, „Мирча Вода“; въ II секторъ — „Княгиня Илеана“, „Опанецъ“, „Драгашъ Вода“, „Плѣвенъ“; въ III секторъ — „Кълугерени“, „Князъ Каролъ“, „Михаилъ Храбри“, „Краль Каролъ“; на Дунавскитѣ брѣгове — „Краль Фердинандъ“, „Кралица Мария“, „Князъ Никола“, „Гривица“, „Рахово“, „Кралица Елисабета“, Князъ Мирча“.

Всѣка батарея имаше планъ и профилъ споредъ предполагаемитѣ орждия, съ които ще бжде въоржжена.

На островитѣ Кърнечиу, Кьосулжаца и Калимокъ бѣха направени окопи и гнѣзда за картечници и за окопни куполни орждия, които да прикриватъ Дунавския флотъ, когато той ще обстрелва подстжпитѣ къмъ Западния (I) секторъ.

Предни позиции. — Ромънското командуване е смѣтало да започне и завърши сериозната борба на главната отбранителна линия, и затова предъ нея не бѣха укрепявани предни позиции,

ако не се смѣтатъ окопитѣ на преднитѣ постове, по гребенитѣ южно отъ Сияхларъ, Меше Махле и Денизлеръ и източно отъ Антимово. Като е смѣтало, обаче, Западния секторъ на позицията най-важенъ и най-достѫпенъ за нападение отъ българитѣ то започна да укрепява гребена между Старо Село и Тюркъ Смилъ, вѣроятно съ намѣрение да изнесе главната отбранителна линия на този гребенъ. Съ постепенното усилване на приготвенитѣ отъ преднитѣ постове окопи, тази позиция къмъ края на августъ бѣ добила еднаква сила съ позицията на главната отбранителна линия, но безъ опорнитѣ пунктове.

Втора отбранителна линия. — Северниятъ край на Тутраканската гора опираше въ единъ дълбокъ долъ, който започваше при укреплението № I и прорѣзваше платото отъ западъ къмъ изтокъ. По северния брѣгъ на това плато, на два-три клм. отъ града, бѣха изкопани редъ окопни групи, които съставяха втора отбранителна линия. Южно отъ града втората отбранителна линия напускаше брѣга на голѣмия долъ и пресичаше източния край на платото, като стигаше до Дунава въ една точка три клм. източно отъ града.

Въ началото на 1916 година окопитѣ и картечнитѣ гнѣзда бѣха завършени, и предъ нѣкои отъ тѣхъ бѣха построени изкуствени препятствия. По-нататъкъ вниманието на Ромънското командуване бѣ съсрѣдоточено върху първата отбранителна линия, а на втората почти нищо повече не бѣ направено.

Изкуствени препятствия. — При изграждането на Тутраканската предмостова крепость особено внимание бѣ обърнато на изкуственитѣ препятствия. Най-напредъ започнаха да обграждатъ съ телена мрежа опорнитѣ пунктове на главната отбранителна линия и гнѣздата на куполнитѣ орѫдия. Мислѣли всѣки опоренъ пунктъ да бѫде обграденъ съ ивица телена мрежа, широка 10—15 метра. Тази ивица опасваше укреплението на около 50 метра отъ линията на огъня, така щото не можеше да бѫде отбранявана съ ржчни бомби. Тя бѣ отъ 7—8 реда високи колове.

На низкитѣ и естествено вдлъбнати мѣста мрежата бѣ построена на хоризонта, а на открититѣ мѣста тя бѣше въ трижгъленъ ровъ, съ низъкъ гласисъ. По този начинъ тя бѣ прикрита отъ погледитѣ, и не се виждаше отъ наблюдателнитѣ пунктове на атакуващия.

Когато се започнаха военнитѣ действия, ромънитѣ бѣха успѣли да обградятъ съ телена мрежа опорнитѣ пунктове №№ I, II (3), VI (4), VII (5), VIII (6), IX (7), XIII (10), XIV (11) и XV (12). На останалитѣ опорни пунктове мрежата бѣ само проектирана или започната.

Независимо отъ обграждането опорнитѣ пунктове, на около 100 метра предъ главната отбранителна линия бѣ построена широка, непрекжсната ивица отъ разни изкуствени препятствия, която на нѣкои мѣста достигаше широчина до стотина метра. Тя започваше отъ укреплението № XV (12) и вървѣше непрекжснато до укреплението № III (2). Смѣтали сж да я продължатъ до брѣга на Дунава покрай укреплението № II (1), но, когато било взето решение да бжде изнесена главната отбранителна линия на гребена при Старо Село, започнали да строятъ непрекжсната ивица и предъ нея, поради което постройката на ивицата предъ укрепленията №№ III (2), II (1) и I била изоставена.

Широката ивица изкуствени препятствия предъ главната отбранителна линия състоеше отъ три до петь реда вълчи ями, усилени съ телена мрежа. Предъ тѣхъ бѣ натрупана широка ивица засѣки, като бѣ използуванъ дървениятъ материалъ, полученъ при изсичане гората предъ окопитѣ, за да бжде разчистенъ обстрелътъ. Мрежата бѣ изплетена върху низки колове, слабо забити въ земята и прогнили.

На много мѣста българскитѣ войници се провираха подъ гладкия телъ или преминаваха презъ мрежата, безъ да я рѣжатъ, като изкъртваха нѣколко кòла.

Прегражданe р. Дунавъ. — За да бжде запазенъ Западниятъ секторъ на предмостовата крепость отъ артилерийски огънь откъмъ рѣката, Ромънското командуване взе мѣрки да попрѣчи на Австроунгарския флотъ да се приближава до нея на разстояние артилерийски изстрелъ:

1) Построена бѣ неподвижна преграда отъ пилоти въ канала северно отъ острова Кърнечиу[1]).

2) Втора преграда (около единъ клм.) отъ салове, закотвени съ вериги и покрити съ пжтека отъ дъски, която да свързва двата брѣга. Къмъ лѣвия брѣгъ бѣ оставенъ проходъ 90 метра, за да минаватъ търговскитѣ параходи; когато започнаха военнитѣ действия, този проходъ бѣ затворенъ, поради спадането

[1]) Тази преграда бѣше съвсемъ безполезна, защото тамъ каналътъ не бѣше плавателенъ.

на водитѣ; по-малъкъ отворъ имаше на дѣсния брѣгъ, отдето започваше минното заграждение.

3) Задъ тази плаваща преграда бѣ поставенъ единъ редъ отъ 50 мини Херцъ.

4) По-надолу бѣ устроена главната преграда отъ три реда мини Херцъ (съ по 30 кгр. тротилъ).

5) За спиране откѫснатитѣ и спусканитѣ отъ неприятеля мини бѣ построена по-надолу една мрежа, раздѣлена на три части (две къмъ дѣсния брѣгъ и една къмъ лѣвия).

6) За отбрана на преградитѣ бѣха поставени на лѣвия брѣгъ четири с. с. полски орѫдия, съ по 800 снаряда, и четири с. с. 12-см. дълги, съ по 400 снаряда.

7) За отбрана на горнитѣ две батареи бѣ поставена една 53-мм. куполна батарея, която да бие мѣстностьта северно отъ тѣхъ.

8) На островитѣ бѣха поставени още шесть куполни 53-мм. орѫдия, четири с. с. 57-мм. орѫдия Норденфелдъ, четири орѫдия-револвери Хочкисъ, седемь куполни 37-мм. орѫдия и три стари десетцевни 11·5-мм. картечници[1]).

9) На лѣвия брѣгъ бѣха поставени и две станции за хвърляне торпили.

Мостъ презъ р. Дунавъ. — На около 1600 м. по-долу отъ устието на р. Аржешъ широчината на Дунава е 800 метра. На това мѣсто двата брѣга бѣха пригодени за поставяне краищата на временень мостъ презъ рѣката. На северния брѣгъ бѣ построенъ клонъ отъ шосето Олтеница—Букурещъ, който бѣ върху единъ насипъ, по-високъ отъ дълбочината на водата при обикновенитѣ разливания. На южния брѣгъ бѣ приготвена площадка, отъ която новъ шосеенъ пѫть се изкачваше до Тутраканското плато, дето се съединяваше съ пѫтната мрежа на укрепената позиция. Построенъ бѣ и новъ шосеенъ клонъ отъ площадката на моста покрай брѣга за града.

По-горе отъ Тутраканъ широчината на Дунава достигаше до 1200—1400 метра. Островитѣ Кърнечиу и Калимокъ бѣха продълговати и намаляваха широчината само съ 100—400 метра, поради което не даваха никакви преимущества за построяване мостъ. Освенъ това, тѣзи острови сѫ по-горе отъ устието на

[1]) Нито едно отъ тѣзи орѫдия, поставени съ фронтъ на северъ, не можеше да вземе участие въ отбраната.

р. Аржешъ, и мостовитѣ материали, докарани по тази рѣка, мжчно бяха се извличали нагоре, срещу течението на Дунава. Тѣсninата отъ 650 м., образувана отъ острова Кърнечиу, бѣ използвана, както е казано по-горе, за прегражданe рѣката съ мини и съ противоминна мрежа.

Материали за мостъ бѣха приготвени, но такъвъ презъ време на действията бѣ построенъ само въ Силистра. Отъ града къмъ секторитѣ водѣха четири шосейни пжтя, които се поддържаха много добре. На около единъ-два клм. отъ главната отбранителна линия бѣ построено околовръстно шосе, предназначено, главно, да обслужва обсаднитѣ батареи. Отъ Тутраканъ на западъ, къмъ Старо Село, и на истокъ, къмъ Български Косуй, бѣ построенъ тѣсноколеенъ желѣзенъ пжть.

Връзки. — Добре устроена телефонна мрежа свързваше всички фортификационни постройки и командни мѣста. Съ телефоненъ кабелъ бѣ свързанъ и Тутраканъ съ Олтеница. Радиотелеграфната станция, придадена къмъ 17-а дивизия, поддържаше права свръзка съ Щаба на армията, въ Букурещъ.

Гарнизонъ. — Ромъния следъ Букурещкия миренъ договоръ поддържаше твърде много войски въ новозавладѣната область на Добруджа. Въ Тутраканския гарнизонъ, споредъ оперативния проектъ на Щаба на армията, бѣ назначена 17-а пех. дивизия. На 12-и августъ къмъ дивизията бѣха придадени още две опълченски дружини, а на лѣвия брѣгъ на Дунава пристигнаха други две опълченски дружини, така щото, когато започнаха военнитѣ действия, Гарнизонътъ имаше съставъ споредъ приложеното Бойно разписание. Тритѣ пехотни полка на дивизията имаха само по три картечници. Единъ месецъ преди започване военнитѣ действия, въ Крепостьта бѣха стоварени 54 французски картечници, които образуваха картечни команди отъ по три до шесть картечници и бѣха разпредѣлени равномѣрно между секторитѣ, но нѣмаше подготвени укрепени гнѣзда за тѣхъ, а бѣха поставени въ пехотнитѣ окопи.

Общата численость на Гарнизона бѣше: 535 офицера, 27,086 войника, 3153 коня, 826 вола и 542 колà.

Бойната численость бѣше: 19 дружини, 20,000 пушки, 30 сабли, 66 картечници и отбелязанитѣ на своето мѣсто позиционни и подвижни орждия.

Гарнизонътъ не разполагаше съ конни части. При мобилизацията къмъ 17-а дивизия бѣха придадени само 20 конника

отъ 9-и каларашки полкъ, които бѣха използувани като ординарци.

Къмъ Гарнизона на Тутраканъ трѣбва да се смѣта и Дунавскиятъ флотъ, който взе участие въ следния съставъ:

1) Дунавска ескадра отъ четири монитора и осемь стражеви кораба.

2) Канонерска група отъ четири канонерки и четири торпилоносача.

3) Група минопоставачи отъ кораба „Стефанъ Велики“ и единъ понтонъ съ мини.

4) Служба по прегражданe Дунава и артилерия за отбрана на преградитѣ, която е изброена въ артилерийското въоржжение на Крепостьта.

5) Група товарни кораби за свръзка между двата брѣга отъ три реморкьора, една шалупа, шесть шлепа, две военни лодки и единъ продоволственъ взводъ (единъ реморкьоръ и два шлепа).

Артилерийско въоржжение. — Едновременно съ изграждане предмостовитѣ крепости Тутраканъ и Силистра, Ромънското командуване се загрижи за снабдяването имъ съ необходимото количество тежка артилерия. Въ началото на Свѣтовната война една часть отъ обсадната артилерия бѣ разпредѣлена между дветѣ предмостови крепости

Когато Ромънското правителство реши да воюва на страната на Съглашенскитѣ държави, укрепенитѣ позиции срещу Русия (Фокшани, Нъмолоаса и Галацъ) ставаха излишни. По-голѣмата часть отъ тѣхната крепостна артилерия бѣ снета и превозена въ Тутраканъ и Силистра. Снети бѣха и една часть отъ орждията на Букурещката крепость, както и тѣзи на крайцера „Елисабета“. По този начинъ артилерийското въоржжение на дветѣ предмостови крепости постоянно се увеличаваше, и къмъ края на августъ въ Тутраканъ имаше 157 орждия, видътъ и балистическитѣ качества на които се вижда отъ приложената таблица на следната страница.

Нѣкои отъ показанитѣ въ таблицата 79 позиционни орждия не можàха да вематъ участие въ борбата: само една 21-см. гаубица бѣше на позиция, но и тя нѣмаше таблица за стрелбата; докаранитѣ отъ Фокшани шесть 12-см. гаубици имаха снаряди безъ гилзи; на шесть 12-см. гаубици и петь 12-см. орждия още не бѣха инсталирани куполитѣ.

Предварително разпредѣлена между секторитѣ, позиционната артилерия бѣ поставена така, че не можеше да съсрѣдото-

ВИДЪ НА ОРЖДИЯТА	Батареи	Орждия	Платформи	Далекобойность	Снаряди
А) Позиционна артилерия:					
21-см. не с. с. гаубици	1	4	бетонна	6,900	640
15-см. не с. с. дълги орждия	1	4	дървена	9,600	2,636
15-см. с. с. морски орждия	1	4	бетонна	10,000	600
12-см. не с. с. куполни дълги орждия	3	6	куполи	6,400	2,400
12-см. не с. с. морски орждия	1	4	бетонна	6,200	1,600
12-см. не с. с. куполни мортири	3	6	куполи	3,000	600
12-см. не с. с. гаубици	1	6	дървена	6,000	3,600
12-см. не с. с. гаубици отъ мониторитѣ	1	4	дървена	6,000	2,676
10·5-см. дълги обсадни орждия	5	20	—	—	13,164
8·7-см. не с. с. полски орждия	2	8	—	5,000	3,488
7·5-см. с. с. полски български орждия	3	12	—	6,200	4,080
7·5-см. с. с. морски орждия	1	4	дървена	6,000	3,200
Всичко	23	82	—	—	38,084
Б) Окопни орждия:					
53-мм. куполни орждия	—	29	куполи	—	58,000
37-мм. куполни орждия	—	14	куполи	—	28,000
53-мм. орждия	—	12	—	2,500	24,000
Всичко	—	55	—	—	110,000
В) Запрегната артилерия:					
7·5-см. не с. с. полски орждия	2	8	—	3,000	3,488
10·5-см. с. с. гаубици	2	8	—	6,200	10,000
12-см. не с. с. гаубици	2	7	—	6,000	3,600
Всичко	6	23	—	—	17,088
Г) Пристигнали презъ Дунава на 4-и и 5-и септемврий:					
10·5-см. с. с. гаубици	2	8	—	6,200	2,620
7·5-см. с. с. полски орждия	2	8	—	6,200	2,620
53-мм. орждия	—	12	—	—	6,000
Всичко	4	28	—	—	11,240
А всичко	33	188	—	—	177,412
Д) Дунавски флотъ:					
12-см. д/35 орждия	4	12	—	6,000	2,930
7·5-см. противовъздушни	—	4	—	—	—
6·6-см. орждия	—	6	—	—	—
4·7-см. орждия	—	12	—	—	—
Картечници	—	20	—	—	—

чава огъня си на едно мѣсто. Батареитѣ въ всѣки секторъ бѣха временно подчинени на старшия артилерийски началникъ. Батареитѣ, разположени на двата брѣга на Дунава, бѣха подчинени на флотски подполковникъ и бѣха подготвени да стрелятъ само вдлъжъ на рѣката.

Другитѣ позиционни батареи бѣха разпръснати по цѣлия фронтъ на секторитѣ. Всички бѣха на главната отбранителна линия, и, следъ сломяване нейната съпротива, пропадаше цѣлата артилерийска отбрана.

Важенъ недостатъкъ на артилерийската отбрана бѣше, че крепостната артилерия бѣ разпредѣлена почти поравно между секторитѣ, и не бѣ оставенъ резервъ, съ който да бѫде усилена артилерията на участъка, противъ който атакуващиятъ би насочилъ главния ударъ. По-голѣмата часть отъ крепостнитѣ орѫдия стрéляха отъ платформи, и размѣстването имъ презъ време на действията бѣше невъзможно, защото нѣмаше предварително подготвени запасни позиции.

Като единственъ артилерийски резервъ оставаше само подвижната артилерия, но на 1-и септемврий комендантътъ на Крепостьта се лиши и отъ него, като го разпредѣли между секторитѣ: Полското отдѣление той изпрати въ Първия секторъ, 12-см. гаубично отдѣление — въ Втория секторъ и 10·5-см. гаубично отдѣление — въ Третия.

Подвижната артилерия на предмостовата крепость можеше да бѫде подкрепена мощно отъ батареитѣ на близко разположенитѣ 16-а и 18-а дивизии, както и съ тѣзи на дивизиитѣ отъ стратегическия резервъ, обаче презъ време на действията въ Тутраканъ пристигнаха сáмо на 4-и септемврий: осемь гаубици 10·5-см. и дванадесеть орѫдия 53-мм. и на 5-и септемврий — осемь с. с. полски 7·5-см. орѫдия.

Ромънското командуване не бѣ използувало и голѣмото предимство въ артилерийско отношение, което даваше непроходимата рѣка: ако една часть отъ далекобойната артилерия бѣ поставена на лѣвия брѣгъ на рѣката, тя можеше да стреля по атакуващия, когато той атакува главната отбранителна линия, особено по фланговетѣ, и да продължава стрелбата и следъ превземането ѝ. Лѣвиятъ брѣгъ на Дунава даваше удобна позиция за разполагане тежкитѣ батареи, съ които борбата на българската артилерия би била твърде трудна. Изглежда, че ромънскитѣ артилеристи не използуваха това важно предимство, защото не сѫ могли да организиратъ технически непрѣка стрелба съ

дателни наблюдатели, и не сж били подготвени за стрелба съ наблюдение отъ въздуха.

Снабдяване. — Гарнизонътъ на предмостовата крепость разполагаше съ достатъчно количество храна, фуражъ и бойни припаси. Лесно можеха да бждатъ доставяни такива и отъ лѣвия брѣгъ на Дунава, както по моста, който смѣтаха да построятъ, така и съ помощьта на Дунавския флотъ.

За снабдяване частитѣ съ вода, въ низкитѣ мѣста бѣха построени артезиански кладенци, а на ротитѣ бѣха дадени двуколки съ бурета за вода.

Презъ августъ министърътъ на войната заповѣда да бждатъ събрани въ Тутраканъ и Силистра една четвърть отъ колитѣ и конетѣ въ Добруджа, като се започне отъ селата, които сж по-близо до Границата. Следъ това смѣташе да бждатъ събрани и останалитѣ, но бързото настжпление на българитѣ попрѣчи за пълното използуване запаситѣ на Добруджа.

Планъ за отбраната. — Ромънскиятъ генераленъ щабъ презъ февруарий 1916 год. изпрати до командантитѣ на Тутраканъ и Силистра твърде обширни упжтвания за действията, съобразно общия планъ за войната. Командантътъ на Тутраканъ, отъ своя страна, състави упжтване за отбраната на Крепостьта, което съдържаше следнитѣ по-важни указания:

1) На команданта сж подчинени всички войски въ Тутраканъ и около него чакъ до Границата и войскитѣ около Олтеница до гребена на Дунавската тераса.

2) Гарнизонъ на Крепостьта, както е изброенъ по-горе.

3) Крепостьта се раздѣля на шесть сектора:

Първи секторъ, съ батареитѣ „Мирча Вода“ (четири 21-см. гаубици), „Куза Вода“ (шесть 12-см. гаубици), „Раду Негру“ (четири 12-см. мортири), „Стефанъ Челъ Маре“ (две 12-см. куполни орждия), „Смърданъ“ (четири 10·5 см. орждия);

Втори секторъ, съ батареитѣ „Принцеса Илеяна“ (четири 8·7-см. орждия), „Опанецъ“ (четири 10·5-см. орждия), „Плѣвенъ“ (четири 10·5-см. орждия), „Драгошъ Вода“ (две 12-см. мортири);

Трети секторъ, съ батареитѣ „Кълугърени“ (четири 10·5-см. орждия), „Князъ Каролъ“ (четири 8·7-см. орждия), „Михай Витязу“ (две 12-см. куполни орждия), „Краль Каролъ“ (две 12-см. куполни орждия)[1]);

Четвърти секторъ — по брѣга на Дунава, отъ Тюркъ Смилъ до източния край на острова Косуй, съ батареитѣ „Краль Фердинандъ“

[1]) Докато се настанятъ куполитѣ, тази батарея ще бжде въоржжена съ три орждия 10·5-см. отъ другитѣ батареи; въ този секторъ не е спомената батареята Владъ Т. (две 12-см. мортири).

(четири 10·5-см. оръдия отъ крайцера „Елизабета"), „Кралица Мария" (четири 12-см. гаубици отъ мониторитѣ), „Князъ Никола" (четири 7·5-см. оръдия), „Гривица" (четири 10·5-см. оръдия), „Рахово" (четири 10·5-см. оръдия), „Князъ Мирча" (четири 7·5-см. оръдия), „Кралица Елисабета" (четири 12-см. морски оръдия);

Пети секторъ — Олтеница и околностьта;

Шести секторъ — вътрешностьта на Крепостьта.

4) Добруджанската граница се раздѣля на четири участъка—Тутраканъ, Акъ Кадънларъ, Куртъ Бунаръ и Добричъ. Първи участъкъ — Тутраканъ, отъ Дунава до линията Куфалче — Арабаджиларъ — Гарванъ, ще се охранява отъ Гарнизона заедно съ седемнадесеть гранични поста. Общата охранителна система ще се състои отъ граничнитѣ постове и застави на линията Тюркъ Смилъ — Сѣново — Бѣлица — Енджекьой — Чаушъ Махле — Спанчова, главни караули на линията Сияхларъ — Денизлеръ — Вискьой — хълма Косуй, резервъ на преднитѣ постове на гребенитѣ при Старо Село, Дайдъръ, Антимово, Сарж Гьолъ. Тази система се раздѣля на три участъка.

5) Прикриващитѣ войски да не влизатъ въ бой съ превъзходящи сили, а да отстѫпватъ, като задържатъ неприятеля на последователнитѣ си позиции; при резерва на преднитѣ постове всички гранични войници се събиратъ, и образуватъ отдѣлна рота.

6) Всички офицери и войници трѣбва да се жертвуватъ за отбраната на Предмостната крепость. За да се попрѣчи на неприятеля да използува селата и горитѣ, обявява се военна зона на осемь клм. отъ главната отбранителна линия, въ която преди мобилизацията да се разрушатъ селата Спанчова, Българско Косуй, Сарж Гьолъ, Антимово, Вискьой, Чаушъ Махле, Енджекьой, Бѣлица, Меси Махле, Дайдъръ, Сияхларъ, Сѣново, Тюркъ Смилъ, Старо Село и Калимокъ. За опожаряването имъ да се назначатъ особени команди.

7) Началницитѣ на секторитѣ опредѣлятъ свръзкитѣ, гарнизонитѣ на укрепленията, резервитѣ, пѫтищата за оттегляне, снабдяването съ бойни припаси, храни, санитарни срѣдства, смѣняването на преднитѣ постове, патрулирането, дежурството, сигналитѣ за тревога.

8) Съ всички възможни срѣдства да се поддържа свръзка съ охраняващитѣ части. Отъ главната отбранителна линия да се действува съ пехотенъ огънь въ междинитѣ и съ артилерийски — надъ главитѣ на своитѣ войски. Артилерията първа ще започне боя, като използува самолетитѣ и преднитѣ наблюдатели, за което всѣка батарея да се подготви. Даватъ се лишни тактически указания за употрѣбата на артилерийския огънь отъ сухопѫтнитѣ, брѣговитѣ и подвижнитѣ батареи и отъ куполнитѣ оръдия.

9) Даватъ се най-подробни тактически указания за действията на пехотата отъ главната отбранителна линия.

10) Следватъ сѫщо такива упѫтвания за начина на оттеглянето къмъ втората и третата отбранителни линии.

11) Мѣстото на командира — въ старото турско укрепление на платото Шереметъ.

12) Мѣрки за болнитѣ и раненитѣ.

13) Снабдяване.

Споредъ този планъ за отбраната, всѣки началникъ на сектоpъ бѣ разработилъ въ видъ на инструкция подробенъ планъ за действия. Въ общи черти планътъ за отбраната на Западния секторъ, споредъ заловената отъ българскитѣ войски инструкция, издадена презъ пролѣтьта на 1916 година, е следниятъ:

„Поради географското си положение, Западниятъ секторъ е най-важенъ, защото е по-близо до Българската граница, и къмъ него водятъ най-добритѣ пѫтища, затова комендантътъ на Предмостовата крепость е обърналъ най-голѣмо внимание върху отбраната на този секторъ.

За отбраната на Сектора се назначаватъ: 36-и полкъ (четири батальона), 4/40-и батальонъ, осемь групи по две куполни 53-мм. орѫдия съ две запасни орѫдия (всичко осемнадесеть орѫдия), 1-а артилер. група (една 21-см. гаубична, една 12-см. гаубична, една 12-см. мортирна, една 12-см. куполна — две орѫдия, една 10·5-см. дълга батареи). Освенъ това, къмъ Сектора ще се придаде и подвижна артилерия, споредъ нуждата.

Ще се отбраняватъ три линии: първа линия — отъ Дунава по гребена при Тюркъ Смилъ и тѣснината северозападно отъ Сѣново и Сияхларъ; втора линия — отъ Дунава, 500 метра западно отъ Старо Село и завива на изтокъ, къмъ укреплението № 3; тази линия състои отъ тринадесеть групи окопи, които се заематъ отъ една до три роти; трета линия — отъ укреплението № 1 до к. 118, между укрепленията № 3 и № 4.

Охраната ще се извършва отъ граничнитѣ постове; предни постове — на линията Дунавъ — Тюркъ Смилъ — Сѣново — 18-и клм. на шосето Разградъ — Старо Село; застави — на линията гребена при Тюркъ Смилъ — тѣснината североизточно отъ Сѣново и Сияхларъ; резервъ на преднитѣ постове — на главната отбранителна линия.

Охраната на Сектора се раздѣля на два подсектора.

Ако граничнитѣ постове бѫдатъ атакувани съ по-голѣми сили, да се оттеглятъ въ редъ къмъ преднитѣ постове на Крепостьта. Следъ това оттеглянето ще продължи къмъ фланговетѣ на заетата отъ заставитѣ линия. Последнитѣ ще откриятъ огънь по настѫпващия противникъ отдалечъ и ще го заставятъ да се развърне въ боенъ редъ, за да узнаятъ неговата сила. Следъ като го дочакатъ до 500 крачки, тѣ ще се оттеглятъ задъ главната отбранителна линия.

Главната отбранителна линия се раздѣля на три подсектора: Първи подсекторъ — отъ Дунава до западния жгълъ на гората Бобла — ще се отбранява отъ 1/36-и батальонъ съ едно отдѣление картечници, две куполни орѫдия, една 10·5-см. батарея, едно прожекторно отдѣление и три батареи подвижна артилерия; Втори подсекторъ — отъ западния жгълъ на гората Бобла до долината Сияхларъ — ще се отбранява отъ 3/36-и батальонъ, едно картечно отдѣление и една артилерийска група; Трети подсекторъ — отъ долината Сияхларъ до гребена при Дайдъръ — ще се отбранява отъ 2/36-и батальонъ, две куполни групи по две орѫдия, една куполна група отъ четири орѫдия и една 21-см. батарея; 4/36-и батальонъ съ две куполни орѫдия ще

остане въ общъ резервъ на Сектора; за отбрана на третата съпротивителна линия се назначава 4/40-и батальонъ, петь полски батареи и три куполни групи.

Така разпредѣленитѣ войски ще се отбраняватъ докрай, безъ да гледатъ на числеността на атакуващитѣ войски, безъ да помислятъ за отстѫпление, каквото може да бѫде предприето само по заповѣдь отъ командата."

Въ началото на войната на войсковитѣ части се препоржчваха следнитѣ мѣрки:

1) Да помагатъ на властитѣ, които сѫ натоварени да прибератъ въ вѫтрешността на Страната добитъка, колàта и реквизиранитѣ материали.

2) Да наказватъ строго българското и турското население, ако не изпълнява нареждането; като последно срѣдство непокорнитѣ да се застрелватъ и имотитѣ имъ да се опожаряватъ.

3) Тъй като населението е чуждо и неприятелски настроено, да се пазятъ съ постове и патрули телефоннитѣ линии, горитѣ, изворитѣ, кладенцитѣ и чешмитѣ.

4) При отстѫплението да се събератъ телефонитѣ и жицитѣ отъ всички линии въ района.

5) Тюркъ Смилъ, Сѣново и Старо Село сѫ населени съ враждебно настроено население; то ще бѫде принудено да се изсели или ще се съпровожда отъ конвой; ще се заплашва съ възвания, глашатаи и др., че, който манифестира неприятелски чувства, лоши намѣрения, лоши думи за Страната, ще бѫде екзекутиранъ.

6) Охраната ще поддържа постоянна свръзка по фронта и въ дълбочина съ ординарци, конници, велосипедисти, колà, телефони и сигнализация.

7) Превързоченъ пунктъ ще се открие въ Старо Село.

Въ Инструкцията сѫ дадени следнитѣ указания за действията на частитѣ:

а) Частитѣ ще отбраняватъ Сектора до последна възможность. Офицери и войници трѣбва да мислятъ само какъ да задържàтъ позициитѣ си, колкото и да сѫ голѣми опасноститѣ. б) За да не се даде възможность на неприятеля да използува селата и горитѣ въ военната зона източно отъ линията Хаджи Факларъ—Дунава, при мобилизацията тѣ ще бѫдатъ унищожени; на всѣка часть се опредѣля кои села и гори да унищожи. в) Всѣка часть ще разпредѣли предварително войскитѣ по позициитѣ. г) Парковиятъ офицеръ да достави достатъчно бойни припаси въ заслонитѣ задъ позицията. д) Да бѫдатъ поставени вехи съ слама предъ телената мрежа, които да се запалятъ при ненадейно нападение. е) При оттеглянето си преднитѣ линии да даватъ знакъ съ сигнални ракети и запалени купи сѣно; тѣ да изгарятъ всичко по пѫтя си, за да не се възползува противникътъ. ж) Артилерията да започва стрелбата, щомъ неприятелтъ влѣзе въ сферата на нейния огънь; да стреля преимуществено по настѫпващата пехота;

да се приготви реквизиранъ добитъкъ за извличане на по-задни позиции тежкитѣ батареи, когато има опасность, че ще паднатъ въ неприятелски ржце; когато това е невъзможно, орждията да се повреждатъ и снарядитѣ унищожаватъ; да се избератъ позиции и за полската артилерия и да се подготвятъ даннитѣ за стрелба дене и ноще; да се избератъ позиции и за полски батареи, които да прикриватъ отстжплението. з) Куполнитѣ орждия ще замѣстватъ донѣкжде картечницитѣ; тѣ ще стрелятъ противъ неприятелската пехота, когато се приближи до телената мрежа; тѣ могатъ да бждатъ мѣстени отъ едно мѣсто на друго, за което да иматъ приготвени биволи; тѣ ще стрелятъ дори и тогава, когато неприятелтъ е навлѣзълъ въ съседнитѣ окопи; пехотата винаги ще имъ дава необходимата подкрепа. и) Пехотата ще действува по Правилника за бойната служба; окопитѣ, които иматъ ограниченъ обстрелъ, ще се фланкиратъ отъ съседнитѣ окопи; да се произведатъ редъ учения на самитѣ позиции, за да навикнатъ частитѣ да си помагатъ взаимно съ огънь; да се обстрелва най-силно неприятеля, когато преодолява изкуственитѣ препятствия; частнитѣ резерви да контъратакуватъ противника, когато заеме една часть отъ окопитѣ, за което резервитѣ да се приближатъ къмъ преднитѣ линии въ началото на боя; когато единъ участъкъ отъ позицията не е атакуванъ, войскитѣ, които го заематъ, трѣбва да бждатъ готови, по заповѣдь, да помогнатъ на атакувания участъкъ; оттегляне отъ главната отбранителна линия се позволява само когато превъзходящъ числено противникъ пробие съ ударъ на ножъ линията, и по-нататъшната съпротива е невъзможна; ако отбраната се ржководи смѣло, тя може да устои и срещу по-многочисленъ противникъ; отъ началницитѣ се изисква желѣзна издържливость, пълна дисциплина и грижи за снабдяване частитѣ съ бойни припаси; особено се препоржчва употрѣбата на ржчни гранати отъ 30 до 40 метра. По-нататъкъ въ Инструкцията се урежда най-подробно какъ да стане оттеглянето на всѣка по-малка часть на следващата отбранителна линия; на тази линия отбраната ще бжде най-упорита; оттеглянето ще стане само по заповѣдь на коменданта на Крепостьта. Въ Инструкцията, най-после, сж дадени и следнитѣ указания: началникътъ на Сектора ще бжде въ началото на боя на височинитѣ при Старо Село, дето началницитѣ на подсекторитѣ да изпратятъ за свръзка по двама колояздача; началникътъ на артилерията да остане при началника на Сектора, за да указва мѣстата на полскитѣ батареи; всѣка телефонна станция да вписва въ тетрадка полученитѣ и предаденитѣ заповѣди; въ време на действията никой нѣма право да изпраща войници назадъ; по укрепената позиция се забранява движението на цивилни лица и отдѣлни войници; заловенитѣ шпиони да се изпращатъ въ Щаба на коменданта; прехраната се урежда най-подробно; всѣки день въ 19 часа частитѣ да изпращатъ донесения.

На командира на Дунавския флотъ бѣ дадена особена инструкция, споредъ която:

1) Командирътъ на дивизията се подчинява на коменданта на Тутраканъ.

2) Въ време на боя Флотътъ да застане източно отъ линията Олтеница — Тутраканъ и да съдействува съ огънь за отбраната на Предмостовата крепость; нему се подчинява и артилерията отъ лѣвия брѣгъ на Дунава.

Командирътъ на Дунавската флотска дивизия бѣ съставилъ особени най-подробни упжтвания за предстоещитѣ действия, които, въ общи черти, имаха следното съдържание:

1) Задача на Флота при отбрана на Крепостьта.

2) Съставъ на Флота и подчиненитѣ му брѣгови батареи. Освенъ това, укрепената група на островитѣ Кърнечиу и Кьослужаца (три картечници Норденфелдъ, две куполни 5·3-см. орждия на носъ Кърнечиулуй, четири орждия-револвери, осемь преносими куполни 3·7-см. орждия, три куполни 5·3-см. орждия преносими на лафети, четири 5·7-см. орждия на северния брѣгъ на Кьослужаца).

3) За охрана се изпращатъ една шалупа на границата, една ведета за свръзка съ дѣсния брѣгъ на три клм. западно отъ островъ Кърнечиу и групата канонерки при преградата.

4) Главната задача на брѣговитѣ батареи е да биятъ противника, преди да стигне до преградата.

5) Мониторитѣ сж плаващи батареи, и ще съдействуватъ на батареитѣ отъ сушата. Тѣ трѣбва да стрелятъ много и добре, като маневрират не съ движение, а съ огънь.

6) Атака по рѣката съ плаващи срѣдства е по-вѣроятна нощно време, тогава мониторитѣ ще се намѣсятъ, само следъ като неприятельтъ мине презъ преградата.

7) Всѣка сутринъ мониторитѣ да застават задъ преградата, въ две колони, на двата брѣга, на 300 метра мониторъ отъ мониторъ. Върху всѣки неприятелски мониторъ да се съсрѣдоточава огъня на два монитора. (Даватъ се указания за снярядитѣ, наблюденията, сигналитѣ, измазване подоветѣ съ каль, знаци за тревога, смѣняване охраната, употрѣбяване прожекторитѣ, маневриране противъ самолетитѣ, разпредѣляне целитѣ, отъ островитѣ да не се действува срещу сухопжтни цели, отстжпление отъ островитѣ).

8) Да се подготвятъ таблици за стрелбата отъ брѣговитѣ батареи. Да избѣгватъ нощна стрелба. Да се внимава, за да се не заблудятъ отъ неприятелскитѣ хитрости.

Планъ за операцията.

(Картогр. прилож. № № 1, 4, 5 и 6).

Добруджанскиятъ операционенъ театъръ.

Военнитѣ действия на III армия презъ 1916 година се развиха въ областьта Добруджа, която по това време можеше да повлияе на тѣзи действия съ следнитѣ особености:

а) Границата, прокарана презъ 1913 година между Ромъния и България имаше дължина около 160 клм., и опредѣляше

фронта за настжпление на двете страни. Тя опираше съ единия си край на морето и съ другия — на Дунава. Тѣзи две прегради не позволяваха маневриране на двата фланга. Откъмъ Черно море ромънската армия можеше да очаква съдействие отъ Русия: или съ непосрѣдствено запазване брѣга съ Флота, или съ десантъ въ тила на българската армия. Откъмъ Дунава ромънската армия, която владѣеше и двата брѣга на широката рѣка, можеше да маневрира по-свободно срещу български лѣвъ флангъ, особено когато той навлѣзе дълбоко въ Добруджа. Българската армия по-мжчно можеше да извърши такъвъ маневъръ, защото за нея той бѣ свързанъ съ трудното преминаване презъ рѣката, когато отсрещниятъ брѣгъ бѣше въ ромънски ржце.

б) Мѣстностьта отъ двете страни на Границата и по-нататъкъ, до Бабадашкитѣ възвишения, е равнина, прорѣзана съ плитки долове, които иматъ най-разнообразни посоки. Колкото се отива по-насевероизтокъ, Дунавъ и Черно море все повече стѣсняватъ тази равнина. Най-тѣсното мѣсто между тѣзи две препятствия е 33 клм., на линията Бонасчикъ — Ташавлу. Отъ Бабадашкитѣ възвишения на северъ мѣстностьта е хълмиста.

Отъ двете страни на Границата бѣха обширнитѣ делиормански гори, труднопроходими за всички родове войски.

в) Съобщения. — Плавателната рѣка Дунавъ можеше да бжде използувана само отъ ромънската армия, която владѣеше и двата ѝ брѣга отъ Тутраканъ надолу. Като владѣеше напълно Черно море, Русскиятъ флотъ можеше да покровителствува всички транспорти, предназначени за Ромъния, които можеха да стигнатъ до Браила и Галацъ. Българитѣ не можеха да използуватъ Дунавския воденъ пжть.

Желѣзниятъ пжть Черна Вода — Кюстенджа свързваше Добруджа съ желѣзопжтната мрежа на цѣла Ромъния. Новопостроениятъ желѣзенъ пжть Варна — Добричъ — Меджидие — Каролъ I можеше да послужи еднакво и за двете страни.

Пжтната мрежа бѣше слабо развита. Отъ България въ Добруджа водѣха следнитѣ шосейни пжтища: 1) Русе — Тутраканъ — Силистра — Кара Орманъ — Кобадинъ; 2) Разградъ — Кеманларъ — Акъ Кадънларъ — Силистра; 3) Шуменъ — Акъ Кадънларъ — Силистра; 4) Шуменъ — Добричъ — Силистра; 5) Варна — Добричъ — Кобадинъ — Кюстенджа; 6) Варна — Балчикъ; 7) Мангалия — Кюстенджа — Бабадагъ — Тулча — Мачинъ. Тѣзи пжтища бѣха въ много добро състояние.

Освенъ това, Добруджа бѣ прорѣзана отъ много разработени междуселски пѫтища съ естествено платно, които бѣха удобни за движение само въ сухо време. Следъ дъждове тѣ се разкалваха, и затрудняваха движението на колà.

Вънъ отъ пѫтищата мѣстностьта бѣше обработена и неудобна за движение на войски. Когато се започнаха военнитѣ действия, нивитѣ бѣха пожънати, но снопитѣ тукъ-таме не бѣха още вдигнати. Голѣми пространства бѣха насадени съ царевица, която бѣ израстнала да закрива пехотинецъ, дори и конникъ.

г) Укрепяване. — За спиране настѫплението на ромънитѣ отъ Добруджа Българското главно командуване създаде презъ 1915 и 1916 година укрепенитѣ пунктове Русе, Шуменъ и Варна, укрепени съ срѣдствата на полската фортификация и въоръжени съ стари позиционни орѫдия. Българската III армия въ сѫщото време създаде укрепена позиция на около 20—25 клм. отъ Границата.

Ромънското командуване желаеше да си запази свободата за настѫпателна война срещу България презъ Добруджа, и отъ 1914 година започна да изгражда предмостовитѣ крепости Тутраканъ и Силистра. Предмостната позиция при Черна Вода бѣ укрепена, когато бѣ построенъ желѣзопѫтниятъ мостъ презъ Дунава.

Следъ завършване предмостовитѣ крепости, започнато бѣ укрепяването на три последователни отбранителни линии: а) Ез. Олтина — Каре Омеръ — Мангалия, б) Мърляну — Кобадинъ — Топра Хисаръ, в) Черна Вода — Меджидие — Мурфатларъ — Текиръ Гьолъ.

д) Население. — Онази часть отъ Добруджа, която ромънитѣ отнеха отъ България презъ 1913 год., бѣше населена само отъ българи. Само по нѣколко чиновника и полицаи ромъни имаше въ градоветѣ и селата. Ромънскитѣ власти не се отнасяха добре съ поробеното население, и не можаха да спечелятъ неговата обичь. Ромънското командуване виждаше ясно, че това население не съчуствува на своитѣ поробители, и затова препоръча на войскитѣ редъ мѣрки, несъобразни съ законитѣ и обичаитѣ на войната: да наказватъ строго непокорнитѣ, като ги застрелватъ и опожаряватъ имотитѣ имъ; да принуждаватъ селянитѣ да се изселватъ; отъ градоветѣ и по-голѣмитѣ села взѐмаха заложници, които при отстѫплението безъ винà избиваха.

Отвѫдъ линията Силистра — Мангалия населението бѣ българско и турско, размѣсено съ преселени ромъни. При оттегля-

нето си ромънскитѣ власти заставиха населението да напустне своитѣ жилища, и въ селата бѣха останали само отдѣлни лица и семейства.

е) Хранителни припаси и добитъкъ. — Когато започна войната съ Ромъния, по-голѣмата часть отъ хранитѣ бѣха прибрани отъ полето. Ромънската администрация бѣ реквизирала една часть отъ тѣхъ, но областьта бѣ извънредно плодородна, и разполагаше съ твърде голѣми запаси отъ зърнени храни, които населението бѣ изоставило въ хамбаритѣ следъ забѣгването си. Тѣзи запаси напълно удовлетвориха всички нужди на частитѣ отъ Българската III армия, а излишецитѣ бѣха събирани отпосле за изпращане въ България и Германия, споредъ особенитѣ договори.

Зърненъ фуражъ сѫщо бѣ намѣренъ въ изобилие.

Въ всички села имаше голѣми купи слама, приготвени за изхранване мѣстния добитъкъ и за топливо презъ зимата. Българскитѣ части винаги намираха достатъчно слама за добитъка си.

Ромънскитѣ власти бѣха реквизирали голѣма часть отъ конетѣ въ Добруджа. Тѣ бѣха разпоредили сѫщо при оттегляне на войскитѣ, населението и добитъкътъ да се откарватъ въ вѫтрешностьта. Въпрѣки това нареждане, въ изоставенитѣ отъ жителитѣ села българитѣ намѣриха твърде много едъръ и дребенъ добитъкъ, който задоволи нуждитѣ отъ месо на цѣлата III армия, а единъ малъкъ излишъкъ бѣ откаранъ въ България и Германия.

ж) Безводие. — Цѣла Добруджа, чакъ до Бабадашкитѣ възвишения, е безводна. Жителитѣ получаваха вода за пиене или отъ дълбоки кладенци, които скоро се изчерпваха, или отъ особени гьолове, въ които се събираше дъждовна и отъ топенето на снѣговетѣ вода. Отъ сѫщитѣ гьолове поеха и добитъка. Жителитѣ на Добруджа бѣха привикнали на тази застояла вода, но тя бѣше нездравословна за непривикналитѣ пришелци.

Ромънското командуване се бѣ задоволило само да констатира безводието въ Добруджа. То смѣташе, че, благодарение на безводието, маневрирането съ много войски, струпани на едно мѣсто е невъзможно. По-горе е изложено какъ Българското командуване бѣ разрешило въпроса за водата.

Когато започнаха военнитѣ действия, презъ септемврий, войницитѣ утоляваха жаждата си, като ядѣха дини, каквито имаше въ изобилие по полетата, презъ които минаваха.

Положението на двѣтѣ страни въ края на августъ 1916 г.

Положението на ромъно-руситѣ. — Дунавската граница отъ Ворчиова до устието на р. Олтъ наблюдаваше 20-а дивизия, подчинена на ромънската I армия. На ромънската III армия, споредъ общия планъ на войната, бѣ възложена задачата да охранява Дунавската граница отъ р. Олтъ на истокъ и Добруджанската граница отъ ез. Гречилоръ до Екрене, на Черноморския брѣгъ, и да осигури бждещето настжпление на ромъно-русскитѣ войски презъ Дубруджа къмъ линията Русе — Варна. За изпълнение тази задача, командуващиятъ армията, генералъ Асланъ, разпредѣли разполагаемитѣ сили по следния начинъ:

а) Западна група — генералъ Въляну (16-а и 18-а дивизии и 2-а каларашка конна бригада) — да охранява Дунавската граница отъ устието на р. Олтъ до ез. Гречилоръ.

б) Източна група — генералъ Зайончковски (русската 61-а и Сърбо-хърватската дивизии, русската 3-а конна дивизия, ромънската 19-а дивизия — генералъ Аргиреску и 5-а каларашка конна бригада) — да охранява Добруджанската граница отъ ез. Гречилоръ до Екрене, на Черноморския брѣгъ, затова ромънската 19-а дивизия и 5-а каларашка конна бригада да се съсрѣдоточатъ въ околностьта на Добричъ, и да прикриватъ съсрѣдочаването на русскитѣ войски. Последнитѣ минаваха презъ Дунава при Мачинъ, и по обикновенъ пжть се съсрѣдоточаваха 20 клм. южно отъ Меджидие, задъ Кобадинската укрепена позиция. На 31-и августъ частитѣ отъ Източната група бѣха разположени по следния начинъ: русската 61-а дивизия — южно отъ Меджидие, 3-а конна дивизия — въ Меджидие, Сръбската дивизия — по бригадно въ Меджидие и Черна Вода. Генералъ Аргиреску бѣ разпръсналь своята 17-а бригада по Границата отъ Екисче до Черноморския брѣгъ; 5-а сборна бригада бѣ разположена въ селата източно отъ Добричъ, а 6-а сборна бригада — въ района Кара Дурмушъ — Чобанъ Куюсу; 5-а каларашка бригада бѣ придадена къмъ 17-а бригада да охранява Границата.

в) 17-а дивизия — генералъ Теодореску — да отбранява предмостовата крепость Тутраканъ, като мѣсто, най-близко до Границата, отдето може да се предприеме настжпление презъ Дунава срещу България.

г) 9-а дивизия — генералъ Басарабеску — да отбранява предмостовата крепость Силистра, отдето сж мислѣли да насочатъ достатъчно сили презъ Дунава, при предполагаемото

бѫдеще настѫпление. Споредъ плана на войната, предвидено бѣ да бѫде построенъ мостъ презъ Дунава при Тутраканъ. Следъ мобилизацията, обаче, такъвъ бѣ построенъ при Силистра, защото Ромънското главно командуване е смѣтало, че на това място мостътъ ще бѫде по-добре осигуренъ.

Българскитѣ офицери и войници, както се каза, подценяваха ромънската войска и я смѣтаха необучена, недисциплинирана, съ невисокъ духъ. Въ Щаба на III армия се получаваха редъ донесения изъ Ромъния, които потвърдяваха тѣзи схващания, но той държеше винаги смѣтка, че Ромънското командуване е работило две години върху стъкмяването и повдигането боеспособностьта на армията. Щабътъ на армията смѣташе, че Ромъния се намѣсва въ войната, следъ като другитѣ държави сѫ воювали цѣли две години, и очакваше въ лицето на ромънската армия сериозенъ противникъ. Настѫплението на ромънскитѣ главни сили въ Трансилвания и лекитѣ първи успѣхи бѣха повдигнали твърде много духа̀ на ромънската армия.

Русскитѣ войски, които се очакваха въ Добруджа, задаваха голѣми грижи на Българското командуване. Българскиятъ войникъ отъ Освобождението до последната война е идеализиралъ русската армия. Тя бѣше ценена отъ всички българи, като най-храбра, най-боеспособна. Легендитѣ отъ Освободителната война бѣха заседнали здраво въ всѣко българско сърдце. Очакваше се, че русската армия въ Добруджа ще дойде въоръжена и съ двегодишенъ боенъ опитъ, а русскитѣ войници ще се биятъ съ озлобление срещу българитѣ. Българскитѣ началници употрѣбиха всички усилия, за да обяснятъ на своитѣ войници, че интереситѣ на Отечеството поставиха България на единъ фронтъ, дето тя трѣбва да се срещне и съ русската армия. Сѫщитѣ интереси диктуваха да се действува срещу всѣки противникъ, който заплашва сѫществуването на Отечеството.

Русското командуване е разчитало на едно понижение на духа̀ на българскитѣ войски, когато се срещнатъ съ русскитѣ. Особено много, обаче, е очаквало въ това отношение Ромънското командуване. То се помѫчи по разни начини да разпространи въ България печатни позиви, съ които подканяше войницитѣ да не се биятъ съ руситѣ. Въ единъ отъ тѣзи позиви се твърдѣше, че българскитѣ началници разпространявали между своитѣ войници, че ромънитѣ ще преобличатъ своитѣ войски въ русски униформи, за да заблуждаватъ, на което не трѣбвало да се вѣрва. Напротивъ, всѣки български войникъ трѣбвало да

знае, че, щомъ се появятъ русски униформи въ Добруджа, това сѫ истински русски войски. Както е казано по-горе, българскитѣ началници никога не си служиха съ подобна измама. Тѣ разясняваха на своитѣ войници положението. Отъ тѣзи разяснения войницитѣ бѣха проникнати отъ убеждението, че свободата на Отечеството трѣбва да се пази отъ погазване, отъ каквито войски и да бѫде предприето.

Положението на българитѣ. — Въ първоначалния планъ на генералъ фонъ Фалкенхайнъ се предвиждаше да се формира въ Северна България една силна ударна австро-германска армия, която да премине Дунава въ благоприятния моментъ, и да се насочи къмъ Букурещъ. Събитията, обаче, на другитѣ фронтове не позволиха да бѫдатъ отдѣлени оттамъ войски, преди да се намѣсятъ ромънитѣ. Следъ като последнитѣ се намѣсиха, всички свободни австро-унгарски резерви отиваха за прегражданe ромънското нахлуване въ Трансилвания, а германскитѣ резерви се поглъщаха отъ германската IX армия, която сѫщо трѣбваше да се противопостави на това нахлуване.

Срещу Ромънския южен фронтъ остана само българската III армия, подкрепена отъ незначителни германски части и отъ две турски дивизии, които се очакваха да пристигнатъ въ Добруджа. Бойниятъ и численията съставъ на тази армия се вижда отъ приложенията № 2 и № 3 и Картограф. приложение № 5. III армия, подчинена на армейската група Макензенъ, на 28-и августъ бѣше разположена:

1-а конна дивизия — въ района Кара Хюсеинъ—Козлуджа—Куртъ Дере—Николаевка.

1-а Софийска дивизия — въ района Каспичанъ — Абоба — Имрихоръ — Войводакьой — Клиседжикъ — Шаджкьой — Ясѫ Тепе — Мурадалларъ — Хърсово — Кула — Таушанъ Козлуджа, съ изпратени напредъ поддържки на граничната стража: въ Къзълджиларъ (две роти и една батарея), въ Бешъ Тепе (две роти), въ Софуларъ (две роти и една батарея), въ Дойранларъ (една рота), въ Кускьой (една рота и една батарея), въ Юсуфъ Ханларъ (две роти и една батарея).

4-а Преславска дивизия — въ района Разградъ — Юнусъ Абдалъ — Гюзелдже Аланъ — Глоджово — Куюджукъ, съ изпратени напредъ поддържки на граничната стража: въ Ферхатларъ (една рота), въ Кеманларъ (две дружини и две батереи), въ Зàветъ

две роти), въ Балъ Бунаръ (две дружини и две батареи), въ Четово (две дружини и една батарея).

6-а Бдинска дивизия бѣ пристигнала въ Попово.

Варненскиятъ и Русенскиятъ укрепени пунктове охраняваха съответнитѣ участъци отъ Границата.

12-а дивизия охраняваше Дунавската граница, съ гарнизони въ по-важнитѣ пунктове и резервъ въ Бѣла Слатина и Плѣвенъ.

Дунавскиятъ отрядъ на полковникъ Кауфманъ охраняваше Дунавската граница отъ р. Витъ до Добруджанската граница.

Турски войски къмъ българската III армия. — Въ Военната конвенция между Германия, Австро-Унгария и България отъ 1915 год. бѣха предвидени следнитѣ точки по използуване турскитѣ войски на Балканския полуостровъ:

„ . . . . . .

5) Германското главно командуване се задължава да накара Турското главно командуване да предостави достатъчно сили за защита на Деде Агачъ срещу опити за десантъ, щомъ България пожелае това; при съвмѣстни действия съ българскитѣ войски, даденитѣ турски сили ще бждатъ поставени подъ българско командуване.

. . . . . .

10) На Турция се запазва правото да се присъедини къмъ настоещия Договоръ въ пълния му обемъ. Германското главно командуване веднага ще започне преговори съ нея. Следъ събитията, Турция, безъ съмнение, е решена — щомъ България пожелае — да ѝ даде военна помощь срещу който и да е неприятель и да постави подъ българско командуване предназначенитѣ за тази цель войски.“

Турция, обаче, не бѣ взела участие въ съставянето на тази Военна конвенция, и не бѣ я подписала. Германия, значи, остана да гарантира предъ България изпълнението на нейнитѣ задължения.

Когато ромънската опасность започна да се надвесва надъ България, последната, прикована твърде силно къмъ Македонския (Южния) фронтъ, трѣбваше да потърси помощь отъ съюзницитѣ си. Между това, Германското главно командуване бѣ изтеглило отъ Македония почти всичкитѣ свои войски. Въ срѣдата на юний Българското главно командуване се обърна къмъ Германската главна квартира да изпрати поне часть отъ силитѣ, които съюзницитѣ германци и австро-унгарци трѣбваше да държатъ на Балканския фронтъ, споредъ Военната конвенция (по шесть дивизии).

На това българско искане генералъ Фалкенхайнъ отговори на генералъ Жековъ:

„Ако бждеме принудени да воюваме срещу Ромъния, считамъ, че, поради голѣмитѣ разстояния, не ще бжде умѣстно да се даватъ на България други германски и австро-унгарски войски, освенъ слаби части, които сега се намиратъ на Балканитѣ. Отъ военно гледище много по-правилно ще е да се насочатъ срещу Букурещъ германскитѣ и австро-унгарскитѣ войски, които сж въ Седмоградско, затова пъкъ би трѣбвало нѣколко турски дивизии да подкрепятъ българската армия. Ще се споразумѣя съ Енверъ за количеството на тѣзи спомагателни войски, и ще Ви съобщя резултата. Моля, Ваше превъзходителство, да ми известите, дали бихте желали да се приближатъ до Границата още сега, за всѣки случай, една или нѣколко турски дивизии."

Българскиятъ главнокомандуващъ схващаше тежкото положение на Източния и Западния фронтове, но смѣташе, че на България е необходима германска помощь: а) за усилване слабата III армия; б) за да се демонстрира предъ Ромъния решението на великата съюзница да воюва заедно съ България; в) да се предупреди Русия, че, ако настжпи заедно съ Ромъния презъ Добруджа, ще има предъ себе си и германски войски; г) за да се избѣгнатъ турскитѣ искания за компенсации за услугата на България.

Въпрѣки това, той се съгласи да приеме предлаганата помощь, като такава, дадена на Германия, и отговори:

„Предвидъ нескриваното намѣрение на турцитѣ да искатъ компенсации и за най-малката услуга на България, и, отъ друга страна, съмнителната ефикасность на тѣхното съдействие, бихме желали да минеме безъ тѣхна помощь. Но, ако стане неизбѣжно да поискаме съдействието на една или повече турски дивизии, моля това да се иска като съдействие на Германия, а не прѣко на България, т. е. турскитѣ войски да замѣстватъ германскитѣ. Само тъй ще избѣгнеме твърде нежелателнитѣ недоразумения съ Турция въ бждеще."

На запитването отъ Германската главна квартира, турскиятъ главнокомандуващъ отговори, че е съгласенъ да даде четири дивизии отъ по три полка. Ако ли Ромъния не предприеме никакви действия непосрѣдствено противъ Турция, последната е готова да даде дори шесть дивизии.

Генералъ Фалкенхайнъ не допускаше, че турцитѣ могатъ да искатъ компенсации, и предложи Германия да бжде поржчитель, че това нѣма да стане. Той прие напълно искането на българския главнокомандуващъ относно формулата, подъ която ще бждатъ приети турскитѣ войски.

Въ Протокола, съставенъ въ Плесъ на 28-и юлий, бѣха предвидени и турски войски да вематъ участие въ операциитѣ срещу Ромъния. Тѣзи войски, споредъ сжщия Протоколъ, трѣбваше да бждатъ готови при Одринъ, на турска територия, и въ опредѣлено време пешъ и по желѣзния пжть Ямболъ—Карнобатъ—Айтосъ ще се отправятъ къмъ опредѣления имъ районъ. По настояване отъ българския главнокомандуващъ, въ Протокола бѣ вмъкнато, че „по този въпросъ генералъ Фалкенхайнъ ще се споразумѣе съ Турската главна квартира".

Споредъ сключената въ Плесъ Конвенция, Турското главно командуване се задължава да даде на разположение на Германската главна квартира единъ корпусъ, който ще се съсрѣдоточи около Одринъ, и, въ случай на война съ Ромъния, ще бжде употрѣбенъ тамъ, дето Германското командуване намѣри за добре.

На 8-и августъ Турската главна квартира съобщи на Германската, че първитѣ ешелони на 15-а и 25-а дивизии сж тръгнали за Одринъ. Отъ Германската главна квартира веднага бѣ съобщено въ Щаба на Армейската група Макензенъ, че турскиятъ VI корпусъ ще бжде съсрѣдоточенъ около Одринъ, за да бжде притегленъ по желѣзния пжть къмъ Добруджанската граница; че последнитѣ ешелони ще пристигнатъ къмъ края на августъ, а преднитѣ части ще започнатъ да пристигатъ наскоро; да се вематъ мѣрки, въ съгласие съ Българския щабъ, за прехранването на тѣзи войски.

Главнокомандуващиятъ, генералъ Жековъ, обаче, се бѣ срещналъ съ Енверъ паша и бѣ уговорилъ съ него да се пренесатъ само преднитѣ части отъ турскитѣ дивизии въ района Провадия — Варна, а главнитѣ имъ сили да останатъ около Одринъ, и да се превозятъ тогава, когато стане необходимо. Той съобщи това, както въ Щаба на Армейската група Макензенъ, тъй и въ Германската главна квартира, отдето на 15-и августъ се получи следната телеграма:

„Фелдмаршалъ фонъ Макензенъ донася, че Ваше превъзходителство правите възражения противъ притеглянето преднитѣ части на турския VI корпусъ на Добруджанската граница. Това не е въ съгласие съ нашата спогодба, споредъ която, менъ бѣ предоставено да опредѣля кога преднитѣ части да бжатъ притеглени. Нали Ваше Превъзходителство преди известно време дадохте съгласието си за превозването? Предполагамъ да има нѣкакво недоразумение, и моля да ми съобщите, както и на фелдмаршалъ фонъ Макензенъ, че преднитѣ части могатъ

веднага да се пренесатъ на Добруджанската граница, дето тѣ трѣбва да се яватъ най-скоро, ако не искаме тѣ да манкиратъ на задълженията си."

На тази телеграма Главнокомандуващиятъ отговори, че трѣбва, наистина, да има недоразумение: че не е ималъ намѣрение да се отказва отъ съответната клауза на спогодбата, че преднитѣ части могатъ да се изпратятъ веднага, и че въпросътъ билъ само съ главнитѣ сили да се почака нѣколко деня, докато се организира прехраната на турскитѣ войски, които, по думитѣ на Енверъ паша, нѣмали достатъчно обози.

Между това, Щабътъ на Армейската група бързаше твърде много съ превозването на Турския корпусъ. Той поиска разрешение отъ Германската главна квартира да се започне веднага това превозване. Последната намираше, че политическото положение не изисква бързина, и че Корпусътъ трѣбва да остане около Одринъ, докато се снабди съ всичко необходимо. Въпрѣки това, отъ Щаба на групата бѣ съобщено на 17-и августъ въ Щ. Д. А., че турската 15-а дивизия ще пристигне въ Одринъ между 19-и и 21-и августъ, и молѣше съгласието на сжщия Щабъ да продължи превозването безъ претоварване, като се уреди първоначално прехраната отъ германскитѣ запаси.

По този поводъ отъ Щ. Д. А. бѣха направени следнитѣ нареждания, съобщени въ Германската главна квартира чрезъ офицера за свръзка:

1) Съгласно споразумението между българския главнокомандуващъ и Германската главна квартира, турскитѣ войски ще се съсрѣдоточатъ въ района Провадия—Девня—Синделъ, като се разтоварватъ на ж.-п. ст. Провадия.

2) Командуващиятъ III армия ще подготви квартирния районъ и складове въ Провадия и Шуменъ.

3) Превозването ще започне на 23-и августъ съ 25-а дивизия по желѣзницата Одринъ — Търново-Сеймен — Стара Загора — Борущица — Горна Орѣховица — Провадия, като, първоначално, се даватъ по три влака на день.

4) Пжтуването отъ Одринъ до Провадия ще трае около 24 чáса. Тъй като по българскитѣ желѣзници има много превозвания, частитѣ да не се спиратъ никжде по пжтя, а съ храна да се снабдяватъ при тръгването.

5) Военно-санитарната часть при Щ. Д. А. е организирала контролна станция въ Одринъ за преглеждане всѣки товаренъ ешелонъ и отдѣляне всички заболѣли отъ епидемически болести.

На 19-и августъ въ Щ. Д. А. се получи съобщение отъ Германската главна квартира, че турскиятъ VI корпусъ влиза въ

състава на Армейската група Макензенъ, и че превозването ще започне веднага, щомъ Турската главна квартира съобщи, че частитѣ сѫ готови за пѫть.

Въ деня, въ който Ромъния обяви война на Австро-Унгария, българскиятъ военененъ пълномощникъ при Германската главна квартира телеграфира на главнокомандуващия, че, тъй като съ спиране русско-ромънското настѫпване въ Добруджа, ще се запази и Цариградъ, ще е умѣстно да бѫде поискано чрезъ Германската главна квартира Турция да изпрати на Добруджанския фронтъ поне още единъ корпусъ. Главнокомандуващиятъ му отговори, че, ако трѣбва да се искатъ още войски отъ Турция, Германската главна квартира нека самà повдигне този въпросъ, а Българското командуване посочва задълженията на Германия по Конвенцията. Полковникъ Ганчевъ обясни своята инициатива съ обстоятелството, че въ Германската главна квартира смѣтали, че Българското командуване не желае турски войски, и, като не приело предлаганитѣ четири дивизии, дветѣ били изпратени въ Галиция.

Като виждаше, че военниятъ пълномощникъ не е схваналъ добре мотивитѣ на Българското главно командуване по този въпросъ, главнокомандуващиятъ му изпрати следната директива:

„Убеждението въ Германската главна квартира, че турскитѣ дивизии ни сѫ като натрапени, има основанието си въ факта, че германцитѣ, въпрѣки клаузитѣ на Конвенцията, изтеглиха постепенно всичкитѣ си войски отъ Балкана. Мисъльта имъ, че ние трѣбва да искаме турски войски, е погрѣшна. Ние всѣкога ще предпочетемъ една германска дивизия предъ една или две турски.

За изпращането две турски дивизии въ Галиция причината не е сàмо нашето отказване отъ четири или шѥсть турски дивизии за нашия фронтъ. Вие знаете, че даже и отъ насъ искаха една дивизия за Австрийския източенъ фронтъ, а сега още по-добре знаете, че въ този моментъ Австро-Унгария има въ Трансилвания само една паяжина отъ войски и команди, пръснати на грамаденъ фронтъ, отстѫпващъ подъ натиска на ромънитѣ.

Отказахъ се отъ обещанитѣ четири-шесть дивизии, защото предполагахъ, че Турция не може да разполага съ толкова свободни войски, добре организирани, екипирани, подвижни и маневрено-способни. Да се съглася да ги приема намѣсто отсѫтствуващитѣ германски, значи да затрудня още повече и безъ това трудното положение на нашата армия, защото, вънъ отъ политическитѣ неудобства, нито съмъ сигуренъ, че съ тѣзи турски дивизии ще можемъ да разполагаме, когато потрѣбва, нито имамъ всички гаранции, че тѣ въ всѣко отношение ще могатъ да замѣнятъ германскитѣ войски. Ето защо се задоволихъ само съ две или три турски дивизии, но добре организирани

и боеспособни. Отдавна, напримѣръ, се съгласихъ за изпращане две турски дивизии на Ромънския фронтъ, обаче и до днесъ ги нѣма никакви, макаръ че измина повече отъ месецъ, откогато трѣбваше да бѫдатъ съсрѣдоточени при Одринъ, а, отъ друга страна, искатъ часъ по-скоро да обявиме война на Ромъния, което значи да изложиме нѣколко деня по-рано на бомбардиране нашитѣ хубави гранични градове, безъ да сме въ състояние да предприемеме решителни действия, или, ако ги предприемеме, да се изложиме на неуспѣхи или на вкарване войскитѣ по части и на разбиване по части. Ако тамъ обръщаха по-сериозно внимание на нашитѣ напомняния и настояване за особеното положение на Балканитѣ и за действителнитѣ намѣрения на Ромъния, днесъ не щѣше да има нужда отъ прибързани искания, нито Вие щѣхте да ме занимавате съ излишни уговорки за впечатления, настроения и др. Сегашното непредвидено положение трѣбва да Ви служи за поводъ да изтъкнете, дето трѣбва, че ние по-добре познаваме условията на Балканитѣ, и добре ще бѫде де се отнасятъ повнимателно къмъ нашето мнение.

Прочие, повтарямъ, че не ние трѣбва да искаме турски войски, а германцитѣ трѣбва да ни ги предложатъ намѣсто свои. Ако се съгласиме да ги приемеме, тѣ трѣбва да ни бѫдатъ сàмо благодарни. Вие знаете клаузитѣ на Конвенцията, които азъ не съмъ забравилъ, но отъ деликатность не споменувахъ на Негово Превъзходителство фонъ Фалкенхайна. Да не се забравя, а най-много Вие не трѣбва да забравяте, че България е мобилизирала всички свои сили, дала е, и продължава да дава всичко, безъ да се ограничава отъ задълженията си по Конвенцията, безъ да държи смѣтка и за задължението на нашитѣ съюзници, но всѣко усилие има своя предѣлъ. Ние пращаме на фронта слѣпо и сакато, а въ тила на австро-унгарската армия има милиони бездѣлници."

И тъй, за действия съвмѣстно съ българската III армия въ Добруджа бѣ опредѣленъ турскиятъ VI корпусъ, подъ началството на Хилми паша. Корпусътъ състоеше отъ 15-а (Смирна) и 25-а (Галиполи) дивизии. Всѣка дивизия имаше по три пехотни полка отъ по три дружини, четири полски батареи, една картечна рота, една пионерна рота и единъ дивизионенъ ескадронъ.

Полковетѣ и дивизиитѣ нѣмаха обози. Дивизиитѣ нѣмаха и болници. Общата численость на корпуса достигаше 20,000 офицера, подофицера и войника.

Частитѣ отъ 15-а дивизия започнаха да се превозватъ отъ Смирна презъ Цариградъ на 15-и августъ. Тѣзи отъ 25-а дивизия се отправиха по обикновенъ пѫть отъ Галиполи за Одринъ. Превозването отъ Одринъ за Добруджа започна на 28-и августъ. Въ първитѣ дни на септемврий частитѣ отъ турския VI корпусъ бѣха разположени така:

Ч А С Т И	Табори	Батареи	Картечници	Мѣсторазположение
Щабътъ на VI корпусъ	—	—	—	Провадия
Щабътъ на 15-а дивизия	—	—	—	Манастиръ
38-и полкъ	3	—	—	Джиздаркьой
45-и полкъ	3	—	—	Тестеджи
56-и полкъ	3	—	—	Манастиръ
15-и артилер. полкъ	—	4	—	Копусчи
Дивизионниятъ ескадронъ	—	—	—	Копусчи
Картечната рота	—	—	4	Джиздаркьой
Пионерната рота	—	—	—	Копусчи
Щабътъ на 25-а дивизия	—	—	—	Дерекьой
59-и полкъ	3	—	—	Кули Бей
74-и полкъ	3	—	—	Ахъркьой
75-и полкъ	3	—	—	Дерекьой
25-и артилер. полкъ	—	4	—	Девня
Дивизионниятъ ескадронъ	—	—	—	Девня
Картечната рота	—	—	4	Дерекьой
Пионерната рота	—	—	—	Дерекьой
Четири муниционни колони	—	—	—	Провадия
Четири муниционни колони	—	—	—	Балдъркьой
Всичко . .	18	8	8	

Турскитѣ части започнаха да пристигатъ въ Добричъ презъ време на военнитѣ действия, и, следъ пристигането си, веднага се намѣсваха въ борбата.

Разузнаването на р. Дунавъ. — На 2-и юлий Щабътъ на Армейската група Макензенъ повдигна предъ Щ. Д. А. въпроса за разузнаването на р. Дунавъ, съ цель да се опредѣли: какъ трѣбва да се премине рѣката съ открита сила, удобни мѣста за преминаване, мѣста за скриване шлеповетѣ, необходими за построяване военни мостове, необходимата артилерия за обезпечаване преминаването.

Сѫщиятъ Щабъ предложи за това разузнаване да бѫде назначенъ офицеръ отъ Щ. Д. А., а той ще назначи германски офицеръ отъ инженернитѣ войски. Следъ завършване разузнаването, полковникъ Хенчъ ще го провѣри и допълни. По този начинъ ще бѫде осигурено бързото действие на българската армия на северъ. Щ. Д. А. възложи на командуващия III армия да подготви и организира разузнаването, като дочака и германския офицеръ отъ Щаба на Армейската група Макензенъ.

На 10-и юлий генералъ Фалкенхайнъ помоли да бѫде отложено временно разузнаването, защото засега не разпола-

гали съ подходящи за цельта офицери. Въ Щаба на III армия, обаче, бѣ вече назначена Комисия, въ съставъ: командирътъ на 2-и тежъкъ артилерийски полкъ, полковникъ Ангелъ Ангеловъ, и началникътъ на Оперативното отдѣление въ Щаба на армията, подполковникъ Ал. Давидовъ. Отъ Щ. Д. А. къмъ сѫщата Комисия бѣ изпратенъ и командирътъ на Понтонната дружина, полковникъ Михаилъ Семовъ, който имаше сведения за новия мостовъ материалъ, който се очакваше да пристигне отъ Австро-Унгария.

На 11-и юлий Щабътъ на III армия съобщи въ Щ. Д. А., че офицерътъ отъ групата Макензенъ още не е пристигналъ, и запита да се започне ли разузнаването безъ него. Като не получи отговоръ, командуващиятъ III армия заповѣда на 14-и юлий назначената Комисия да започне разузнаването.

На 21-и юлий вече по политически съображения генералъ Фалкенхайнъ изпрати презъ Кюстендилъ за Щаба на III армия подполковникъ Хабихтъ, отъ тежката артилерия, и майоръ Шойнеманъ, отъ инженернитѣ войски. Къмъ тѣхъ щѣше да се присъедини и капитанъ Бартенверферъ отъ Генералния щабъ, който бѣше въ Щаба на Дунавския отрядъ.

На тѣзи офицери отъ Щаба на Армейската група Макензенъ бѣ дадена следната инструкция:

„Да разузнаятъ Дунава отъ Русе до Орѣхово, за да се изучи доколко е възможна офанзива или отбрана. Споредъ това да бѫде установено:

1) Най-удобнитѣ мѣста за преминаване на нашитѣ или неприятелскитѣ войски.

2) Какви отбранителни срѣдства противъ неприятелско нападение има вече тамъ; достатъчни ли сѫ; какво е нуждно още?

3) Какви нападателни срѣдства сѫ нуждни за минаване презъ Дунава отъ наша страна (артилерийски, инженерни); какво има на лице?

4) Какво трѣбва да се направи при обявяване на войната, за да се укриятъ собственитѣ плавателни сѫдове въ долното течение на Дунава и да се разрушатъ неприятелскитѣ? Какви приготовления трѣбва да се извършатъ още отсега? Отъ кои пристанища ще се предаватъ известия на всички параходи по Дунава? Могатъ ли находящитѣ се параходи да се използуватъ за собствено преминаване?

5) Кѫде би могълъ да бѫде употрѣбенъ Дунавскиятъ австро-унгарски флотъ? Възможно ли е неговото постоянно пребиваване между Свищовъ и Никополъ?

6) Има ли вече минни заграждания по-долу отъ Русе?

7) Нуждно ли е да бѫде привлѣчена една австро-унгарска понтонна дружина съ тежъкъ дунавски мостъ на шлепове?“

На 3-и августъ отъ Щ. Д. А. бѣ телеграфирано въ Щаба на III армия: Българската комисия да настигне германскитѣ офицери и да продължи работата съвмѣстно съ тѣхъ. Между това, до 22-и юлий Българската комисия бѣ завършила разузнаването, и германскитѣ офицери трѣбваше да правятъ своето разузнаване самостоятелно. Въ представения протоколъ отъ Българската комисия сж изложени стратегическитѣ, тактическитѣ и техническитѣ условия за минаване войскитѣ презъ Дунава при Русе, Батинъ, Свищовъ, Никополъ, Сомовитъ, Орѣхово и Ломъ. Следъ това, като заключение, се изтъква, че най-удобни мѣста за построяване мостове сж при Никополъ и Свищовъ, и че, ако стратегическата обстановка изисква, могатъ да се построятъ такива и при Сомовитъ и Ломъ. Удобни мѣста за демонстрация сж при Батинъ, Сомовитъ, Орѣхово и Ломъ.

На 6-и августъ въ Щаба на III армия пристигнаха и германскитѣ офицери, завършили своето разузнаване. Между 6-и и 11-и тѣ наново прегледаха заедно съ Българската комисия избранитѣ мѣста. Германскитѣ офицери предпочетоха преминаването да бжде извършено при Свищовъ, като изтъкнаха предъ Комисията следнитѣ мотиви:

1) Свищовъ е свързанъ съ желѣзница, което улеснява подвоза (мостовъ материалъ, тежка артилерия — 21-см. и 30·5-см. орждия, бойни и хранителни припаси).

2) Брѣгътъ при Свищовъ има много тераси и гънки и позволява да се разположи по-добре всѣкакъвъ видъ артилерия. При Никополъ брѣгътъ има само единъ високъ гребенъ.

3) При Свищовъ и Зимничъ има петь мѣста удобни за стоварване войски, а при Никополъ — само три такива.

4) Отъ удобния за събиране мостовъ материалъ каналъ при Бѣлене по-лесно е да бжде спусканъ материалътъ къмъ Свищовъ, отколкото да бжде влѣченъ нагоре, къмъ Никополъ.

Българската комисия не се съгласи напълно съ това мнение на германскитѣ офицери, и изтъква следнитѣ мотиви, споредъ които, и Никополъ давалъ удобно мѣсто за минаване презъ рѣката:

1) Брѣгътъ при Турну Мъгуреле е сухъ и откритъ, а при Зимничъ — мочурливъ и гористъ; тукъ има да се минаватъ два канала отъ 50 и 30 метра.

2) Съ моторни лодки би могно да се стоварятъ войски северно отъ устието на р. Олта, които да се явятъ въ флангъ на войскитѣ при Турну Мъгуреле.

3) Никополъ не е свързанъ съ желѣзница, но такава има до Сомовитъ — на 15 клм., която лесно може да се продължи до Никополъ.

4) Мостовитѣ материали лесно могатъ да бѫдатъ докарани по шосето Плѣвенъ — Никополъ до устието на р. Осъмъ, което е добро скривалище.

Изпразване градоветѣ покрай Дунава. — Още презъ лѣтото, когато слуховетѣ за война съ Ромъния станаха доста настойчиви, гражданитѣ отъ крайдунавскитѣ градове започнаха да се безпокоятъ и да се изселватъ въ вѫтрешностьта на Царството. Много отъ тѣхъ пренесоха семействата си, а сами прихождаха и продължаваха обикновената си работа. Въ момента, когато по желѣзницата ставаха най-усилени превозвания, това размѣстване на населението бъркаше на добрия редъ, поради което командуващиятъ III армия бѣ принуденъ да заповѣда да бѫде ограничено изселването.

Презъ августъ слуховетѣ за война съ Ромъния станаха още по-настойчиви. Началникътъ на Русенския гарнизонъ донѐсе въ Щаба на армията, че е необходимо да се улеснятъ гражданитѣ да напустнатъ града, докато не сѫ започнати военнитѣ действия, за да се избѣгнатъ паникитѣ, които биха повлияли вредно и на Гарнизона. Сѫщиятъ донѐсе, че въ магазинитѣ на Пристанището имало стоки за около половина милиардъ лева, които ромънитѣ биха могли лесно да запалятъ съ артилерийски огънь отъ срещния брѣгъ, затова било добре да се улеснятъ търговцитѣ да пренесатъ стоката си въ вѫтрешностьта на Царството. Той молѣше да се вематъ мѣрки за изнасяне отъ града голѣмитѣ наличности на държавнитѣ банки.

Командуващиятъ III армия разреши да не се прѣчи на населението, което иска да напустне Русе, но, съ условие, излизането му отъ града да не вземе характеръ на бѣгство и паника. Той запита Щ. Д. А. и по другитѣ повдигнати отъ началника на Русенския гарнизонъ въпроси и получи отговоръ отъ главнокомандуващия, че е още рано да се вематъ тѣзи мѣрки, а, когато дойде време, ще се съобщи предварително, за да може крайбрѣжното население да се оттегли временно навѫтре, въ Страната. Колкото за стокитѣ, желателно било засега да не се натрупватъ много въ града и Пристанището.

На 28-и августъ, следъ бомбардирането на гр. Русе, отъ Щ. Д. А. се получи въ Щаба на армията следната заповѣдь:

„Предупредете желаещото население въ крайдунавскитѣ градове, че то може да се изсели къмъ вѫтрешностьта на Царството. Това изселване да стане тихо и мирно, като гражданскитѣ и военнитѣ власти окажатъ необходимото съдействие. Вземете сѫщо мѣрки за отвозване къмъ вѫтрешностьта държавното имущество и лишния подвиженъ материалъ по желѣзницитѣ."

Веднага бѣ изпратена заповѣдь до началницитѣ на гарнизонитѣ. Въ другитѣ крайдунавски градове изселването на малкото желаещи стана твърде редовно. Въ Русе, обаче, изплашеното отъ бомбардирането население, бързаше да напустне града, и имаше натрупване на пѫтници по гаритѣ.

Подготвяне телеграфо-телефонни съобщения. — Като имаше предвидъ предстоещитѣ операции, Щабътъ на III армия разпореди, и въ края на юлий Телеграфниятъ паркъ започна да строи нѣкои нови телеграфо-телефонни линии и да прикачва нови жици за право съобщение върху сѫществуващитѣ държавни линии: а) прикачване нова жица по стѣлбовата линия ж.-п. ст. Каспичанъ—Провадия—Ново Село—Айтосъ за прѣко съобщение съ Бургасския укрепенъ пунктъ; б) прикачване две жици по линията Козлуджа—Оборище; в) прикачване една телеграфо-телефонна верига на готовата линия Каспичанъ — Провадия — Синделъ; г) нова стълбчата линия Каспичанъ — Нови Пазаръ — Ясѫ Тепе — Козлуджа — Дервентъ — къмъ Добричъ; д) нова линия Синделъ—Авренъ—Петрово, за свръзка на частитѣ, които биха действували противъ десантъ около Варна.

Следъ завършване тази работа, предполагаше се да се продължи телеграфо-телефонната мрежа въ следната последователность: 1) прикачване две жици по държавната линия Шуменъ—Преславъ—Смѣдово и построяване нова линия Смѣдово—Ново Село — Арнаутларъ — Айваджикъ — Емине; 2) прикачване една жица по държавната линия Попово—Ески Джумая—Преславъ—Смѣдово—Кюпрюкьой; 3) построяване нова линия Смѣдово—Върбица; 4) прикачване една жица по държавната линия Попово—Ески Джумая—Османъ Пазаръ—Върбица и свързването ѝ съ Карнобатъ—Айтосъ; 5) нова линия Карнобатъ—Русокастро; 6) прикачване две жици на държавната линия Попово—Стражица—Търново; 7) построяване нови линии: Каспичанъ—Махмузли, Каспичанъ—Арапларъ, Разградъ—Балъ Бунаръ—Рѣхово, Кеманларъ—Ходжаларъ, Попово—Ветово—Русе, Попово—Водица, Чаушово—Батинъ, Чаушово — Новоградъ, Чаушово — Караманово—Вардимъ.

Тѣзи телеграфо-телефонни линии щѣха да съставятъ главнитѣ артерии за свръзка. Армията при настжпление или отстжпление на разнитѣ фронтове щѣше да има достатъчно линии, отъ които дивизиитѣ можеха да поддържатъ свръзката си съ собствени срѣдства.

За предприетата работа бѣ донесено въ Щ. Д. А., отдето се получи предупреждение, че не трѣбва да бжде изразходванъ всичкиятъ телеграфенъ материалъ сàмо въ тила, а да бжде оставено значително количество за настжпление, тъй като Главниятъ инженеренъ паркъ разполага съ ограничено количество такъвъ.

Усилване 4-а дивизия съ нови срѣдства за атаката на Предмостовата крепость. — Привързанъ балонъ. — Тъй като вѣроятнитѣ позиции на обсадната артилерия срещу Тутраканъ бѣха по-низки отъ главната отбранителна линия, наблюдението на стрелбата щѣше да бжде затруднено, затова още на 16-и августъ отъ Щаба на дивизията бѣ телеграфирано въ Щаба на армията да се придаде къмъ дивизията единъ привързанъ балонъ, отъ който да се наблюдава стрелбата на тежката артилерия. Тогава тази молба на дивизията не бѣ удовлетворена. Чакъ когато започна войната, къмъ дивизията бѣ придадено едно балонно отдѣление, което бѣ насочено къмъ Балъ Бунаръ; на 4-и септември въ 17 часà то пристигна въ това село. Командиръть на дивизията заповѣда сжщата нощь да излѣзе на позиция и да издигне балона надъ кръстопжтя Хаджи Факларъ — к. 23 и Куванджиларъ — Сияхларъ. Отдѣлението бѣ готово да наблюдава въ началото на атаката.

На 4-и септември къмъ дивизията бѣ придадено и Балонното отдѣление на Русенския укрепенъ пунктъ (капитанъ Казанджиевъ). Командиръть на дивизията получи донесението за това отъ началника на Отдѣлението следъ атаката на Тутраканъ, на 6-и септември. Той заповѣда Отдѣлението да замине за Разградъ.

Радиотелеграфна станция. — За постоянна свръзка съ Щаба на армията, при Щаба на дивизията бѣ изпратена радиотелеграфна станция отъ Отдѣлението при Щаба на армията. Станцията пристигна въ Щаба на дивизията на 2-и септември.

2/3-о гаубично отдѣление. — Когато 6-а дивизия се движеше отъ Разградъ къмъ Шуменъ, командуващиятъ армията реши да придаде къмъ 4-а дивизия 2/3-о гаубично отдѣление (две батареи). Отдѣлението бѣ стигнало до Разградъ, когато получи заповѣдь, че се придава къмъ 4-а дивизия. По заповѣдь

отъ Щаба на сѫщата дивизия, Отдѣлението продължи движението си по пѫтя Кили Куйджукъ — Дикили Ташъ — Кара Ятачъ — Кара Коджаларъ, настигна 3-и гаубиченъ полкъ, и се присъедини къмъ него.

Германската 4-а морска батарея. — На 31-и августъ началникътъ на артилерията при Щаба на III армия съобщи въ Щаба на 4-а дивизия, че къмъ нея се придава германската 4-а морска батарея (две 15-см. д/40 орѫдия) отъ Шуменъ. Тѣзи орѫдия тежеха около дванадесеть тона, возѣха се отъ осемь тежки коня и то само по твърди шосета, по които изминаваха дневно около 10 клм., и стрѣляха отъ бетонирани платформи, следователно, тази батарея не можеше дори да пристигне въ деня на атаката при Тутраканъ, а, независимо отъ това, необходимо бѣше и време, за да се приготви за действие. Въпрѣки това, командирътъ на дивизията реши да я приближи къмъ бойното поле и заповѣда да се превози по желѣзния пѫть до Разградъ, отдето бѣ насочена къмъ Балъ Бунаръ. Оттукъ, по заповѣдь отъ Щаба на армията, батареята бѣ върната на ж.-п. ст. Вѣтово, отдето се превози до Варна и влѣзе въ състава на Укрепения пунктъ.

Прожекторна станция. — На 31-и августъ къмъ 4-а дивизия бѣ придадена една прожекторна станция отъ 3-о прожекторно отдѣление. Началникътъ на инженернитѣ войски при Щаба на армията насочи станцията по желѣзницата за ж.-п. ст. Разградъ, отдето бѣ привлѣчена къмъ Щаба на дивизията, въ Топчи.

Минохвъргаченъ полубатальонъ. — Дветѣ роти отъ Германския минохвъргаченъ батальонъ въ Шуменъ, които, споредъ заповѣдьта отъ 29-и августъ, бѣха придадени къмъ 4-а дивизия, се очакваха отъ Дивизионното командуване съ нетърпение. Българската армия дотогава не разполагаше съ това ново орѫжие на позиционната война, и командуването възлагаше на него голѣми надежди, особено за разрушаване изкуственитѣ препятствия. Тъй като превозването се забави, отъ Щаба на дивизията бѣ телеграфирано на началника на Ж.-п. съобщения да отпустне по-скоро необходимитѣ влакове. Той отговори, че първиятъ влакъ ще тръгне на 2-и, а другитѣ — на 3-и септемврий. Вечерьта Полубатальонътъ настигна дивизията, обаче отъ доклада на командира на Батальона се разбра, че това орѫжие не ще може да бѫде употрѣбено при възприетия планъ за атаката, защото нѣмаше необходимото време за подготвяне

стрелбата. Независимо отъ това, Българското командуване предвиждаше изходната позиция за атаката да бѫде твърде отдалечена отъ изкуственитѣ препятствия, а минохвъргачкитѣ имаха съвсемъ малка далекобойность, затова тѣ не взеха участие въ атаката на Крепостьта.

Усилване III армия съ тежка артилерия. — На 26-и августъ къмъ III армия бѣ придаденъ и 1-и Софийски тежъкъ артилерийски полкъ, снетъ отъ позициитѣ на II армия. Полкътъ състоеше отъ отдѣленията на подполковникъ Берберовъ (две 15-см. д/14 гаубични и една дълга двуорждейна 10·5-см. батареи) и на подполковникъ Ив. Венедиковъ (три 15-см. д/12 гаубични батареи). Всичкитѣ батареи следъ снемането имъ отъ позициитѣ се събраха при Петричъ, дето трѣбваше да оставятъ снарядитѣ си.

На 27-и августъ Полкътъ тръгна отъ бивака си при Петричъ. Отъ 5^{30} до 17 часа той измина около 25 клм. и нощува въ Св. Врачъ. На 28-и той измина 20 клм. и нощува при моста Сали Ага. На 29-и стигна въ Крупникъ, дето натовари на влакъ раклитѣ и други тежести. На 30-и Полкътъ продължи движението си до Горна Джумая, а на 31-и стигна на седемь клм. северно отъ Кочериново. На 1-и септемврий полкътъ стигна въ Дупница, на 2-и — въ Друганъ, а на 3-и, когато III армия вече бѣ минала оттатъкъ Ромънската граница, той стигна въ Радомиръ.

Поради липса на влакове, превозването къмъ района на армията се забави до 7-и септемврий, когато отъ Радомиръ тръгна първиятъ влакъ за Попово. Оттамъ 10·5-сантиметровата батарея замина за Разградъ, а гаубичнитѣ — за Спахларъ. Очакваха да пристигнатъ снаряди отъ Огнестрелния складъ въ Горна Орѣховица. На 11-и Полкътъ стигна въ Кеманларъ, на 12-и — въ Акъ Кадънларъ, на 13-и — въ Джерахъ Махле, на 14-и — въ Куртъ Бунаръ, на 15-и — въ Александрово, дето влѣзе въ състава на 4-а дивизия. По този начинъ 1-и Софийски тежъкъ артилер. полкъ не можа да вземе участие въ първитѣ операции на армията.

Прегледъ на частитѣ отъ армията. — Въ началото на августъ главнокомандуващиятъ, генералъ Жековъ, придруженъ отъ генералъ Тошевъ, предприе обиколка на частитѣ отъ III армия въ Русе, Разградъ, Нови Пазаръ, Козлуджа и Варна.

Главнокомандуващиятъ констатира, че офицеритѣ и войницитѣ сѫ готови да воюватъ най-самоотвержено за свободата на Добруджанския край.

Главното командуване на войскитѣ срещу Ромъния.

Въ началото на августъ е билъ окончателно разрешенъ въпросътъ за германско командуване надъ българскитѣ войски, които ще действуватъ срещу Ромъния. Българското главно командуване, обаче, не знаеше нищо по този въпросъ. Главнокомандуващиятъ инспектираше частитѣ отъ III армия, когато на 9-и августъ германскиятъ офицеръ за свръзка предаде въ Щ. Д. А. следната телеграма отъ Скопие:

„Фелдмаршалъ фонъ Макензенъ моли генералъ Жековъ, по възможность, по-скоро да дойде въ Скопие на съвещание. Отсѫтствието на генералъ Жекова отъ Кюстендилъ е известно на Армейската група, но тя моли тази телеграма да се препрати на генерала."

Тази телеграма бѣ изпратена на главнокомандуващия въ Разградъ. Въ сѫщото време началникътъ Щ. Д. А. му предаде по телефона и следната молба:

„Предвидъ събитията, предстоятъ важни въпроси за разрешение, затова, моля, ако е възможно, по-скоро завръщане. Министъръ-председателтъ Ви моли на минаване презъ София да го видите."

Следъ като получи съобщението на германския офицеръ за свръзка за назначаването на фелдмаршалъ Макензенъ, генералъ Жостовъ въ 23^{20} часа подаде на главнокомандуващия следната телеграма, която показва какво е било неговото становище по въпроса за командуването на Добруджанския фронтъ:

„Майоръ Еггелингъ току-що ми съобщи, че фелдмаршалъ Макензенъ билъ назначенъ за командуващъ войскитѣ на Добруджанския фронтъ, и затова Ви моли да побързате да се върнете и да отидете въ Скопие, за да поемете командуването на Македонската група.

Моля да употрѣбите всички усилия за отмѣна на това по известнитѣ Ви съображения. Въпросътъ е отъ сѫдбоносно за Страната значение. Говорете по това съ министра Радославова."

На 10-и августъ генералъ Жековъ отговори на тѣзи две телеграми така:

„Да се съобщи въ Щаба на Фелдмаршала, че на 12-и того подиръ пладне ще пристигна въ Скопие. По-рано не мога, освенъ ако важни обстоятелства не наложатъ да отложа за трети пѫть обиколката си, за която ми сѫ потрѣбни още два деня."

Както се вижда отъ изложенитѣ документи, Българското главно командуване не е било съгласно за назначаване германско командуване на Добруджанския фронтъ, и то бѣ изправено предъ свършения фактъ, безъ дори да бѣ взето неговото мнение. За назначаването на фелдмаршала въ Главната квартира не се получи никакво съобщение нито отъ Царя, нито отъ Правителството.

Между това, на 10-и августъ генералъ фелдмаршалъ Макензенъ взе инициативата да съобщи самъ на Българското командуване за своето назначаване, като изпрати следната телеграма до командуващия III армия, копие до началника на Щаба на действуващата армия, съ която вече влизаше въ ролята на началникъ:

„Негово Величество германскиятъ Императоръ и Негово Величество Царьтъ на българитѣ задружно благоволили да ме назначатъ за главнокомандуващъ надъ всички въоржжени сили на Дунавския театъръ на военнитѣ действия и въ Добруджа. III армия, следователно, отъ днесъ влиза въ мое подчинение. Задачата на армията е, найнапредъ, да охранява Добруджанската граница срещу Ромъния и да прикрива движението и съсрѣдоточаването на подкрепленията, които въ скоро време ще пристигнатъ.

За тази цель е необходимо да съсрѣдоточите главната маса на подчиненитѣ Ви дивизии по такъвъ начинъ, щото да мога чрезъ едно бързо настжпление да отблъсна противника, ако последниятъ премине въ настжпление. Армията да донесе, чрезъ германския офицеръ за свръзка, въ най-скоро време какъ мисли да реши задачата си, и какъ ще се групира за тази цель.

Щабътъ на Армейската група остава засега въ Скопие."

Когато се получи горната телеграма въ Щаба на III армия, командуващиятъ армията бѣше при частитѣ заедно съ главнокомандуващия. Началникътъ на Щаба, полковникъ Стефанъ Поповъ, поиска потвърдяване заповѣдьта отъ Главната квартира. Отговоръ на това запитване не последва, но генералъ Тошевъ еималъ възможность да получи това потвърждение отъ главнокомандуващия, комуто генералъ Жостовъ изпрати полученото отъ фелдмаршалъ Макензенъ копие.

Този начинъ за уреждане командуването смущаваше българскитѣ висши щабове, които не можаха изведнъжъ да уредятъ сношенията помежду си и съ Щаба на Армейската група Макензенъ. Така, на 16-и августъ генералъ Тошевъ запита Главната квартира да изпълнява ли разпореждания, получавани отъ фелдмаршалъ Макензенъ, или трѣбва да чака потвър-

ение отъ Щ. Д. А. Той запита сѫщо кѫде да отправя своитѣ донесения отъ оперативенъ характеръ, и на 18-и августъ получи заповѣдь да изпраща донесенията си въ Щ. Д. А., но за изпълняване разпорежданията отъ фелдмаршалъ Макензенъ категорично пояснение не получи.

Пакъ на 16-и августъ генералъ Тошевъ запита Щ. Д. А. да отговори ли на запитването отъ Щаба на групата Макензенъ за положението на III армия, защото смѣталъ да донесе за липсата на храни, коне за картечницитѣ и прожекторнитѣ отдѣления; че има по 800 снаряда за полскитѣ и по 500 — за крепостнитѣ орѫдия; че нѣма аероплани и пр.

Оттамъ той получи отговоръ, че за всички въпроси, които сѫ отъ компетентность на Главното командуване, трѣбва да донася въ Щ. Д. А., а въ Щаба на Армейската група Макензенъ да донася само за въоръжението и другитѣ техническа срѣдства.

На 25-и августъ генералъ Тошевъ наново запита трѣбва ли да изпълнява разпорежданията отъ Щаба на Армейската група Макензенъ, безъ предварително потвърдяване. Тогава главнокомандуващиятъ му отговори да изпълнява всички заповѣди на Щаба на групата Макензенъ, но, само ако сѫ предадени чрезъ Щаба на Действуващата армия или потвърдени отъ сѫщия Щабъ. По този начинъ III армия бѣ поставена подъ двойно командуване, което се вижда и отъ следната телеграма, изпратена отъ Щ. Д. А. до офицера за свръзка съ Щаба на групата Макензенъ:

„Помолете Щаба на групата Макензенъ, до окончателното уреждане въпроса за командуването на войскитѣ на Северния фронтъ, да не прави разпорежданията си направо до командуващия III армия, но винаги чрезъ Щаба на действуващата армия.

Това е необходимо да се прави за избѣгване недоразумения, понеже и Щабътъ на действуващата армия има право да дава на сѫщата Армия оперативни разпореждания, съгласно спогодбата на главнокомандуващия съ Негово Превъзходителство фелдмаршалъ фонъ Макензенъ."

На тази молба германскиятъ офицеръ за свръзка при Българската главна квартира отговори, че отъ 13-и августъ, когато съ генералъ Жековъ е било уговорено да не става никаква промѣна въ командно отношение, до III армия не сѫ изпращани никакви заповѣди отъ Щаба на групата Макензенъ.

Съпротивата на Българското главно командуване противъ назначаването фелдмаршалъ Макензенъ за главнокомандуващъ

войскитѣ на Добруджанската граница продължи до края на августъ. Дори фелдмаршалъ Макензенъ телеграфира въ Щаба на III армия, че заповѣдьта за назначаването му за главнокомандуващъ се отмѣнява.

На 26-и августъ Италия обяви война на Германия. Ставаше ясно, че това се върши, за да бѫде спечелена по-лесно Ромъния на страната на Съглашението. И вземанитѣ военни мѣрки въ последната държава ясно показваха, че тя въ най-скоро време ще излѣзе отъ своя неутралитетъ.

Най-после, на 27-и августъ въ 22^{45} часа, генералъ Жековъ получи следната телеграма отъ генералъ фонъ Фалкенхайнъ:

„Въ тази минута ми съобщаватъ, че днесъ, 27-и августъ, вечерьта Ромъния е обявила война на Австро-Унгария. Дали следъ това Ромъния ще обяви война на Германия и на България, не ми е известно. Въ всѣки случай азъ съмъ на мнение, че ние, отъ наша страна, незабавно трѣбва да вземеме уговоренитѣ мѣрки. Моля, Ваше Превъзходителство, да се съгласите щото генералъ фелдмаршалъ фонъ Макензенъ да поеме главното командуване надъ съсрѣдоточенитѣ вече и тѣзи, които ще се съсрѣдоточатъ въ Северна България български, германски, турски и австроунгарски войски. Следъ това, моля, Ваше Превъзходителство, да се ограничатъ операциитѣ въ Македония до най-малъкъ размѣръ и да се изпратятъ въ Северна България, по възможность, повече сили. Моля, Ваше Превъзходителство, да ми съобщите какви мѣрки ще вземете."

Сега въпросътъ за главното командуване на съюзнитѣ войски срещу Ромъния се слагаше за разглеждане отъ компетентнитѣ главни квартири. Събитията се развиваха бързо, и разрешението му не можеше да се отлага. Генералъ Жековъ сѫщия день отговори на горната телеграма:

„Имайки предвидъ уговореното между Негово Императорско Величество германския Императоръ и Негово Величество Царя на българитѣ, азъ се съгласявамъ да се възложи на генералъ фелдмаршалъ Макензенъ командуването на съсрѣдоточенитѣ въ Северна България съюзни войски, като предполагамъ, че той ще бѫде освободенъ отъ командуването на войскитѣ на Македонския фронтъ, които ще се подчинятъ на Българското висше командуване.

Операциитѣ на Македонския фронтъ сѫ почти привършени. Войскитѣ отъ I и II армии ще се затвърдятъ на новитѣ си позиции, и ще заематъ такова положение, което да позволи изпращането на известни части на Добруджанския фронтъ. Засега е изпратенъ тамъ Софийскиятъ тежъкъ артилерийски полкъ съ двадесеть орѫдия, които следъ нѣколко деня ще се товарятъ на ж.-п. ст. Радомиръ. Проектира се изпращането въ скоро време на два-три пехотни полка отъ I и II армии."

Генералъ Жековъ, като се намираше предъ свършенъ фактъ, на 28-и августъ изпрати на Негово Величество Царя следната телеграма:

„Донасямъ на Ваше Величество, че генералъ фонъ Фалкенхайнъ иска съгласието ми за назначението на генералъ фелдмаршалъ Макензенъ да командува съюзнитѣ войски, съсрѣдоточени и които има да се съсрѣдоточаватъ на Ромънския фронтъ. Отговорихъ му, че, предвидъ споразумението по този въпросъ между Негово Величество германския Императоръ и Ваше Величество, съгласенъ съмъ, като предполагамъ, че въ този случай командуването на войскитѣ на Македонския фронтъ ще поеме всецѣло Българското главно командуване. Този ми отговоръ е въ съгласие съ онова, което Ваше Величество благоволи да ми съобщи преди време относно командуването на войскитѣ на Северния фронтъ въ случай на война противъ Ромъния. Съобщихъ му сѫщо, че операциитѣ на Македонския фронтъ ще бѫдатъ ограничени съ даденитѣ досега обекти, които сѫ вече постигнати, и войскитѣ ще пристѫпятъ къмъ затвърдяването си на новитѣ позиции."

Сѫщия день той телеграфира на командуващия III армия:

„Отъ днесъ, 28-и августъ, повѣрената Ви Армия съ всички укрепени пунктове влиза въ подчинение на Армейската група Макензенъ."

Сѫщия день Щабътъ на Армейската група Макензенъ запита Щ. Д. А. кога мисли да поеме командуването на Македонския фронтъ. Отъ Щ. Д. А. бѣ отговорено, че за поддържане свръзка между него и щабоветѣ на I и XI армии се назначава полковникъ Станчевъ, комуто да се предаде техническата инсталация на свръзкитѣ въ Скопие. На 29-и августъ Щабътъ на Армейската група Макензенъ тръгна отъ Скопие за В. Търново.

Съображенията на командуващия III армия за действия противъ настѫплението на ромънитѣ въ Добруджа.

Между това, генералъ Тошевъ не знаеше, че се водятъ още преговори по въпроса за главното командуване на войскитѣ срещу Ромъния. Следъ завършване инспектирането отъ главнокомандуващия, той се върна въ Горна Орѣховица, и, следъ като проучи обстановката, на 12-и августъ изпрати до Щаба на Армейската група Макензенъ следнитѣ съображения за действията на III армия въ случай на ромънско настѫпление:

„1) 4-а Преславска дивизия (въ съставъ 17 дружини, 12 полски, 2 гаубични и 5 тежки батареи и 5 ескадрона), която бѣше на линията Дрѣновецъ — Разградъ — Дущубакъ — Кара Арнаутъ, разпоредихъ да заеме района Узунджe Аланъ — Гюзелдже — Голѣма Ада — Юнусъ Абдалъ — Калово — Касимъ Куюджукъ — Топчи. Въ с. Тетово (25 клм. отъ Русе) остава единъ полкъ (две дружини) съ една батарея.

Дивизията извади авангарди, отъ една-две дружини съ по една-две батареи, въ Балъ Бунаръ, Зàветъ и Кеманларъ.

2) 1-а Софийска дивизия (въ съставъ 22 дружини, 12 полски, 2 планински и 3 гаубични батареи и 1 ескадронъ) остава въ района Гюргенли — Сакаръ Тепе — Клиседжикъ — Беджене — Юнусъ Бунаръ — Саджкой — Тюркъ Арнаутларъ — Нови Пазаръ — Сюютли.

Забележка. — 25-и полкъ, който бѣше пратенъ около Бургасъ, разпоредихъ да се върне въ дивизията си, а на негово мѣсто изпращамъ 4-и опълченски полкъ отъ Шуменския укрепенъ пунктъ.

Дивизията има извадени авангарди при Ембие, Кусъ и Дживелъ.

3) 1-а конна дивизия (въ съставъ 16 ескадрона, 6 картечни ескадрона и 1 конна батарея) е съсрѣдоточена около Козлуджа.

Дивизията има авангарди (отъ по половина ескадронъ) при Кара Агачъ, Гюллекьой и Соуджаскьой.

4) Авангардитѣ отъ пехотнитѣ дивизии изпращатъ малки части (взодъ, полурота) за поддържка на граничната стража.

5) 6-а Бдинска дивизия (въ съставъ 12 дружини, 6 полски и 2 гаубични батареи), която започва отъ утре (13-и того) да се превозва, ще се групира въ района Попово — Спахларъ — Сейдолъ — Дралфа.

6) За други войски, който ще пристигнатъ отъ югъ, се подготвя района Провадия — Девня — Синделъ.

Съображенията ми за заемане това изходно положение почиватъ на следнитѣ основания:

Подъ прикритието на авангардитѣ, затвърдени на позиции, дивизиитѣ, съсрѣдоточени по главнитѣ посоки, ще настжпятъ бързо и атакуватъ, въ случай че противникътъ настжпи.

Съображенията ми за вѣроятнитѣ действия отъ наша страна, когато това бжде заповѣдано, сж следнитѣ:

а) Цѣлата 4-а дивизия, снабдена съ всичката тежка полска артилерия, съ която разполагамъ, да настжпи за Тутраканъ и съ единъ бързъ ударъ да го завладѣе.

б) 1-а дивизия ще настжпи къмъ Силистра.

в) 1-а конна дивизия, на дѣсния флангъ на армията, ще настжпи западно отъ Добричъ, съ задача да действува върху фланга и тила на противника, който ще бжде ангажиранъ съ 1-а и 4-а дивизии, като предполагамъ, че подкрепленията, дошли отъ югъ, ще бждатъ насочени за действие на линията Добричъ — Балчикъ.

г) 6-а дивизия ще държа въ мое разпореждане и ще я насоча или къмъ Тутраканъ, или къмъ Силистра, споредъ директивата, която ще получа.

Разпоредено е за сега да се избѣгватъ предизвикателствата."

На 13-и августъ генералъ Тошевъ изпрати преписъ отъ този свой рапортъ и въ Българската главна квартира. Тѣзи негови съображения бѣха одобрени отъ Армейската група Макензенъ.

Между това, генералъ Тошевъ схващаше, че Ромъния скоро ще се намѣси въ войната срещу Централнитѣ държави, и че една силна ромънска армия може ненадейно да настжпи откъмъ Добруджа. Като не получаваше очакванитѣ инструкции нито отъ фелдмаршалъ Макензенъ, нито отъ Българското главно коман-

дуване, той реши да предупреди подчиненитѣ си началници за тази вѣроятность и да ги освѣтли по политическото положение и по своитѣ съображения за предстоещитѣ действия. Най-напредъ той се срещна съ командиритѣ на 1-а и 4-а дивизии. Следъ като имъ изложи своя планъ, заповѣда имъ да обработятъ своитѣ планове за действие въ духа̀ на даденитѣ имъ указания. Сѫщия день той потвърди своитѣ съображения съ следнитѣ телеграми:

До командиритѣ на 1-а и 4-а дивизии:

„Въ допълнение на дадената ми устна заповѣдь, потвърдявамъ Ви следното:

III армия има задача да охранява Добруджанската граница срещу Ромъния и да действува, въ случай че неприятелтъ премине въ настѫпление.

Изхождайки отъ тази задача, повѣрената Ви Дивизия ще се разположи въ опредѣления районъ по начинъ, щото, като прикрива, да може чрезъ едно бързо настѫпление да отблъсне противника, ако последниятъ мине въ настѫпление.

Донесете незабавно какъ мислите да решите задачата, и какъ ще групирате войскитѣ за тази цель?“

До командира на Конната дивизия:

„III армия има задача да прикрива Добруджанската граница и да действува въ случай на неприятелско настѫпление, за да разбие неприятеля и да го отхвърли. Частитѣ отъ 1-а и 4-а дивизии, съсрѣдоточени северно отъ Нови Пазаръ и Разградъ, ще чакатъ готови, за да се втурнатъ срещу настѫпващия неприятель. Часть отъ войскитѣ на Варненския укрепенъ пунктъ ще минатъ сѫщо въ настѫпление.

Повѣрената Ви Дивизия, като прикрива въ дадения районъ, ще действува едновременно съ частитѣ, като се изнесе бързо напредъ, да нахлуе още сѫщия день въ неприятелска територия, за да действува въ флангъ и въ тилъ на настѫпващитѣ неприятелски части.

Донесете незабавно какъ предполагате да съсрѣдоточите предварително Дивизията, и какъ ще действувате?“

До началника на Варненския укрепенъ пунктъ:

„III армия има задача да охранява Добруджанската граница срещу Ромъния и да действува, въ случай че неприятелтъ премине въ настѫпление, за да го разбие и отхвърли. Поради това частитѣ на армията заематъ съсрѣдоточено разположение около Разградъ и Нови Пазаръ, готови да тръгнатъ напредъ, щомъ неприятелтъ премине въ настѫпление.

Повѣрениятъ Ви Укрепенъ пунктъ, като охранява Черноморския брѣгъ, да действува едновременно съ другитѣ части на армията къмъ Добруджанската граница.

Донесете незабавно какви мѣрки ще вземете за прикриване и за действия въ случай на ромънско настѫпление отъ северъ.“

До началника на Русенския укрепенъ пунктъ:

„III армия ида задача да прикрива Добруджанската граница срещу Ромъния и да действува, въ случай че неприятелтъ премине въ настжпление, за да го разбие и отхвърли. Русенскиятъ укрепенъ пунктъ, като прикрива въ опредѣления си районъ откъмъ Дунава и Добруджанската граница, ще действува едновременно съ частитѣ отъ армията, които сж съсрѣдоточени около Разградъ и Нови Пазаръ и сж готови да тръгнатъ напредъ, щомъ неприятелтъ премине въ настжпление.

Налага се едновременно действие на частитѣ отъ Укрепения пунктъ съ онѣзи на 4-а дивизия, която има авангардитѣ си на линията Съртъ Аланъ Калъчъ — Балъ Бунаръ — Зàветъ — Кеманларъ.

Донесете незабавно какъ ще разположите войскитѣ си за прикриване и какъ ще действувате въ случай на настжпление на неприятеля?“

Командирътъ на 1-а дивизия донесе, че сегашното разположение му позволява да отбранява Границата, а при ромънско настжпление ще насочи дивизията къмъ фронта Куришево — Акъ Кадънларъ, като има 1-а и 2-а бригади въ първа линия, а 3-а бригада — задъ 2-а.

Командирътъ на 4-а дивизия донесе, че за охрана на Границата е изнесълъ три предни охрани на линията Кеманларъ — Зàветъ — Балъ Бунаръ, които сж усилили съ по една рота граничната стража. Ако ромънитѣ настжпятъ, дивизията ще мине въ настжпление, за да ги отблъсне. Крайната цель на това настжпление ще бжде да се заеме укрепената позиция при Тутраканъ и да бжде отхвърленъ противникътъ оттатъкъ Дунава.

„Ако ромънитѣ настжпятъ, въ намѣрение съмъ да действувамъ съ всички разполагаеми сили къмъ Кеманларъ и Балъ Бунаръ концентрично къмъ Тутраканъ, като пренеса тежнението на усилията повече на изтокъ, отколкото на западъ. Отъ разговора съ Васъ разбрахъ, че по посока на Кеманларъ—Силистра ще действуватъ други части, и че дѣсниятъ флангъ на дивизията ще бжде осигуренъ съ заемане линията Акъ Кадънларъ—Хаскьой—Хаджикьой; лѣвиятъ флангъ на дивизията ще бжде обезпеченъ чрезъ заемане линията Бунаръ Бешевли—Сѣново—Тюркъ Смилъ съ части отъ Русенския укрепенъ пунктъ.

При тѣзи условия азъ ще мога да съсрѣдоточа усилията си на единъ сравнително по-тѣсенъ фронтъ, и, като преодолѣя съпротивлението на първата укрепена позиция на линията Асфатларъ — Куфалче — Касъмларъ — Аматларъ — Бѣлица — Денизлеръ, ще се стремя да заема линията Дайдъръ — Вискьой — Сарж Гьолъ и по-насеверъ, за да нанеса удара си срещу укре-

пленията № № 8, 9 и 10. Срещу този фронтъ ще съсрѣдоточа възможния максимумъ сили. За сега възнамѣрявамъ да действувамъ срещу този фронтъ съ 7-и, 31-и и 47-и полкове — единадесеть дружини, 15-и артилерийски полкъ — шесть батареи, 3-и гаубиченъ полкъ — две батареи и Тежкия артилерийски полкъ — въ пълния си съставъ, заедно съ другитѣ тежки батареи, които евентуално биха били придадени къмъ дивизията."

Командирътъ на Конната дивизия донѐсе, че дивизията ще се съсрѣдоточи около Пашаитъ, съ предна охрана въ Семетъ; ще мине Границата между Каджкьой и Коркутъ; ще настжпи къмъ Сердименъ, за да излѣзе около Чамурли, съ цель: а) да пресѣче съобщенията между Добричъ и Силистра; б) да действува въ флангъ и въ тилъ на ромънитѣ, настжпващи по шосето Силистра — Мурзукъ — Конакъ; в) да прекжсне съобщението между Добричъ и Кобадинъ и да действува въ флангъ на ромънитѣ, настжпващи къмъ Варна.

Началникътъ на Варненския укрепенъ пунктъ донесе, че е изпратилъ две предни охрани при Беклемето (на посоката Варна — Балчикъ) и при Сарж Гьолъ (на посоката Варна — Добричъ). Ако ромънитѣ настжпятъ, той ще мине въ настжпление съ граничнитѣ войски, преднитѣ орхрани, 8-и полкъ и Скорострелното отдѣление.

Началникътъ на Русенския укрепенъ пунктъ донѐсе, че е изнесълъ предна охрана отъ една дружина и една нескорострелна батарея въ Мало Враново, ще заеме отбранителна линия на Дунава съ една часть отъ Гарнизона и ще остави маневриращи войски четири дружини и една нескорострелна 7·5-см. батарея, които ще се разположатъ северно отъ с. Просена; предната охрана и маневренитѣ войски ще действуватъ настжпателно, съвмѣстно съ 4-а дивизия.

Командуващиятъ III армия одобри съображенията на командиритѣ на дивизиитѣ и на укрепенитѣ пунктове. На 15-и августъ той изпрати на командиритѣ на 1-а и 4-а дивизии следнитѣ допълнителни упжтвания за война срещу Ромъния, които на 19-и августъ бѣха съобщени и на командира на 6-а дивизия:

„1) Докато се получи заповѣдь за обща офанзива, Дивизията да има задача да не допустне да се развие едно ромънско настжпление въ българска територия.

2) Затова частитѣ на дивизията трѣбва да бждатъ винаги готови да тръгнатъ напредъ и да атакуватъ настжпилия противникъ.

3) Щомъ предстоятъ действия, Дивизията трѣбва да се съсрѣдоточи по бригадно, по-близо до авангардитѣ и до важнитѣ посоки за настжпление.

4) Настжпването на колонитѣ ще прикриватъ авангардитѣ.

5) Къмъ авангардитѣ и дори къмъ поддържкитѣ на граничната стража трѣбва да бжде придадена една часть отъ картечницитѣ. За да могатъ авангардитѣ да задържатъ противника до пристигането на главнитѣ сили, тѣ въ първия моментъ трѣбва да бждатъ усилени съ батареи, облекчени дружини и картечници.

6) Да се спира противника най-опорно на Границата, въ задграничната зона, а особено на укрепенитѣ авангардни позиции.

7) Придадената конница да не се приковава къмъ пехотата. Авангардитѣ да се обслужватъ съ дивизионната конница, а придадената къмъ дивизиитѣ конница да действува напредъ, въ флангъ и въ тилъ на неприятелскитѣ колони.

8) Да се попълва конното разузнаване съ завеса отъ пехотни офицерски и подофицерски патрули.

9) Авангардитѣ да задържатъ противника, а за спечелване време и да го атакуватъ, когато изложи фланга си.

10) Щомъ се получи донесение за неприятелско настжпление, бригадитѣ тръгватъ въ опредѣленитѣ посоки и бързатъ да вематъ инициативата въ свои ржце.

11) Ако боятъ се завърже привечеръ, да се изненадва противника съ нощни нападения, а боятъ да се продължи съ зазоряване.

12) Ако една колона бжде повърната, другитѣ въ никакъвъ случай не трѣбва да спиратъ своитѣ действия. Напредъ и всѣкога напредъ — трѣбва да бжде девизътъ на войника, офицера и всѣки старши началникъ.

13) Еднъжъ противникътъ сломенъ, трѣбва да бжде преследванъ неудържимо.

14) Трѣбва да се приготви веднага всичко необходимо за посрещане неприятелското настжпление съ контърнастжпление: а) да се усилятъ авангардитѣ и главнитѣ позиции и да се поправятъ пжтищата за маневриране; б) да се устроятъ свръзкитѣ съ преднитѣ части и съ съседитѣ; в) да се изучи мѣстностьта въ района; г) да се внуши на всички безвредностьта на неприятелскитѣ аероплани; появата имъ не трѣбва да спира движението; спиркитѣ ще бждатъ за смѣтка на почивката; д) да се припомнятъ даденитѣ упжтвания за действия противъ укрепенитѣ позиции, особеноститѣ на артилерийския и картеченъ огънь; да се почистятъ срѣдствата за снабдяване съ вода.

Освенъ това, старшитѣ началници трѣбва да бждатъ готови съ личенъ примѣръ въ решителнитѣ моменти на боя да утроятъ устрема на своитѣ части; тѣ да бждатъ по-близо до своитѣ поддържки и начело на тѣхъ да нанасятъ решителни удари.

По-младшитѣ началници, офицери и подофицери, схващайки голѣмото влияние на личния примѣръ върху войницитѣ, да бждатъ самоотвержени борци и да водятъ своитѣ части стремително напредъ."

Къмъ срѣдата на августъ, когато влѣзоха въ състава на III армия 6-а дивизия, Дунавскиятъ отрядъ и турскиятъ VI корпусъ, подчиненитѣ на командуващия армията части станаха твърде много, и командуването бѣ затруднено, затова той помоли Щ. Д. А. да излѣзатъ отъ състава на армията 12-а дивизия, Бургасскиятъ и Видинскиятъ укрепени пунктове. Отговоръ, обаче, не се получи, и въпросътъ за намаление подчиненитѣ на III армия части се разреши, когато започна настжплението въ Добруджа.

Командуващиятъ III армия очакваше да получи нѣкаква директива за предстоещитѣ действия, обаче въ периода на организиране новото висше командуване надъ войскитѣ на Дунавския театъръ, и Щабътъ на Армейската група Макензенъ, и Щ. Д. А. пропустнаха да сторятъ това, затова на 21-и августъ той изпрати на командиритѣ на 1-а, 4-а, 6-а и Конната дивизии и на укрепенитѣ пунктове Шуменъ, Русе и Варна следната Инструкция за действие въ случай на ромънско настжпление:

„Задачата на войскитѣ отъ III армия, находящи се на Добруджанския театъръ, засега е да охраняватъ границата срещу Ромъния.

За тази цель дивизиитѣ отъ повѣрената ми армия, съсрѣдоточени споредъ долуизложеното — базирайки се на укрепенитѣ си линии, подготвени споредъ досегашнитѣ инструкции, ще трѣбва чрезъ бързо настжпление да отблъснатъ противника, ако последниятъ премине въ настжпление.

Тукъ се даватъ указания за евентуално действуване, до получаване директива отъ Щ. Д. А.:

А) 4-а дивизия, съ придаденитѣ ѝ 9-и коненъ и 2-и тежъкъ артилерийски полкове, съсрѣдоточена въ района Килли Куйджукъ — Калово — Юнусъ Абдалъ — Голѣма Ада — Гюзелдже Аланъ, съ отдѣлна колона (48-и полкъ) при Тетово, да има авангарди на линията Бунаръ Бешевли — Балъ Бунаръ — Заветъ — Кеманларъ — Подайва. 2-и тежъкъ артилерийски полкъ се групира при Разградъ.

За действия Дивизията ще използува снопа пжтища отъ този районъ къмъ Тутраканъ, като една колона (около единъ полкъ съ артилерия) се насочи по пжтя Кеманларъ — Силистра за охранение дѣсния флангъ и за свръзка съ 1-а дивизия. До започване действията, дивизията ще търси свръзка съ авангарда на 1-а дивизия, при Юсуфъ Ханларъ.

1-а дивизия, съсрѣдоточена по бригадно въ района Нови Пазаръ — Дувруклие — Гюргенли — Сакалъ Тепе — Клиседжикъ — Мурадалларъ — Юнусъ Бунаръ — Шаджкьой — Тюркъ Арнаутларъ, да има авангарди на линията Юсуфъ Ханларъ — Кускьой — Дживелъ — Бешъ Тепе — Къзълджиларъ — Караманли.

За действия Дивизията съ дветѣ си бригади ще използува пжтищата отъ този районъ къмъ фронта Акъ Кадънларъ — Куртъ Бунаръ. 3-а бригада, съ съответна часть артилерия, при настжпление на

противника да се съсрѣдоточи при Шаджкьой, и ще остане въ мое разпореждане за насочване къмъ Добричъ или къмъ Куртъ Бунаръ. До започване действията Дивизията да търси свръзка съ 1-а конна дивизия, при Кара Агачъ, а на западъ — съ 4-а дивизия, при Подайва. Отъ Дивизията още сега да се придадатъ две роти на 1-а конна дивизия отъ най-близката до нея часть.

Забележка. — 1) Маршевиятъ фронтъ на 1-а и 4-а дивизии трѣбва да дава възможность за бързо формиране бойния редъ. Отъ разполагаемия снопъ пѫтища да се избиратъ сѫмо най-важнитѣ за по-групирано движение на колонитѣ.

2) Следъ отблъсване противника, дивизиитѣ се спиратъ на линията Тутраканъ — Айваткьой — Акъ Кадънларъ — Куртъ Бунаръ, и чакатъ заповѣдь.

1-а конна дивизия, съ придаденитѣ къмъ нея 3-а колоездачна рота и две пехотни роти, съсрѣдоточени въ района Козлуджа — Хасърджикъ — Пашаитъ — Николаевка, да има охраняващи части на линията Кара Агачъ — Семетъ — Суджаскьой.

За настѫпление дивизията ще използува пѫтищата отъ този районъ въ посока западно отъ Добричъ къмъ Кара Мурадъ, ще охранява фланга на армията, като пресѣче съобщенията между Добричъ и Силистра и действува въ флангъ и въ тилъ на неприятеля, настѫпващъ отъ Силистра срещу фронта на 1-а дивизия, а, евентуално, и въ флангъ на неприятеля, настѫпващъ къмъ Варна.

6-а дивизия, съсрѣдоточена въ района Спахларъ — Сейдолъ — Дралфа, въ случай на настѫпление на противника ще се групира при Разградъ, дето ще остане въ мое разпореждане. Началникътъ на дивизията да открие свръзка съ 1-а и 4-а дивизии.

Русенскиятъ укрепенъ пунктъ въ случай на настѫпление на ромънитѣ ще се приведе въ отбранително състояние и, като изпълнява възложената му досега задача, ще прикрива лѣвия флангъ на 4-а дивизия.

Пунктътъ ще изнесе поддържка на граничната стража при Пара Махле и авангардъ при Мало Враново и ще търси свръзка съ 4-а дивизия при Бунаръ Бешевли. Щомъ частитѣ отъ 4-а дивизия започнатъ настѫплението, началникътъ на Пункта сѫщо да настѫпи съ подвижния си резервъ къмъ Тюркъ Смилъ, за да прикрива фланга на 4-а дивизия, като съобразява по-нататъшнитѣ си действия съ тѣзи на противника. Началникътъ на Пункта, при това, да не изпуска изпредвидъ и задачата си да се противопостави на преправа презъ Дунава, за която цель трѣбва да остави достатъчно гарнизонъ.

Варненскиятъ укрепенъ пунктъ въ случай на настѫпление на ромънитѣ ще се приведе въ отбранително състояние, и, като изпълнява възложената му досега задача, ще прикрива дѣсния флангъ на армията отъ възможни десанти и отъ неприятелско нахлуване откъмъ Балчикъ и Добричъ. Пунктътъ да има авангарди на шосетата за Балчикъ и Добричъ: а) на два клм. северно отъ Беклемето по шосето Варна — Балчикъ и б) източно отъ Сарѫ Гьолъ, по шосето Варна — Добричъ. Да търси свръзка съ Конната дивизия, при Суджаскьой.

Въ случай че неприятелтъ настѫпи, началникътъ на Пункта да го посрещне съ подвижния си резервъ около Граничната линия и не

го допустне да я форсира. За цельта авангардитѣ задържатъ противника около Границата, докато пристигне подвижниятъ резервъ, който трѣбва да се групира на централно мѣсто между двата авангарда.

Шуменскиятъ укрепенъ пунктъ, въ случай че ромънитѣ настжпятъ, да се приведе въ отбранително състояние, и ще държи свръзка съ началницитѣ на 1-а и 4-а дивизии, до получаване особена заповѣдь.

Всички началници на дивизии и укрепени пунктове да разпоредятъ да се усили граничната стража въ дадения имъ сега оперативенъ районъ съ поддържки и увеличаване числото на постоветѣ. Да се укрепятъ авангарднитѣ позиции.

Б) Горнитѣ упжтвания се даватъ, въ случай че ромънитѣ настжпятъ. Всички разпореждания, дадени отъ мене въ досегашнитѣ ми инструкции за фортификационно усилване избранитѣ линии, назначението на укрепенитѣ пунктове, устройване водната база, приготвяне водни транспорти и др., си оставатъ въ сила, докато последва нова директива отъ Щаба на действуващата армия."

Преписи отъ тази Инструкция бѣха изпратени въ Щ. Д. А., въ Щаба на Армейската група Макензенъ, като молѣше последниятъ Щабъ да съобщи дали Инструкцията съвпада съ възгледитѣ на сжщия по този въпросъ.

Командиръ̀тъ на 4-а дивизия намираше, че изпращането цѣлъ полкъ да охранява дѣсния флангъ е твърде неудобно, защото този полкъ ще действува по-близо до 1-а дивизия, а ще бжде загубенъ за атаката на Тутраканъ, и молѣше да назначи за тази охрана само една дружина съ една батарея, което бѣ уважено отъ командуващия III армия. Командиръ̀тъ на дивизията намираше още, че и частитѣ отъ Русенския укрепенъ пунктъ трѣбва да му бждатъ подчинени, когато започнатъ действията, тъй като тѣзи части трѣбва да действуватъ въ тѣсна свръзка съ нея.

Съображенията на Германското командуване за настжпление въ Добруджа.

Къмъ срѣдата на августъ руситѣ бѣха завладѣли голѣма часть отъ Галация и цѣла Буковина, а австроунгарската армия бѣ поставена въ твърде тежко положение. Въ Трансилвания Австроунгарското командуване не разполагаше съ достатъчно сили, за да се противопостави на едно ромънско нахлуване. Можеше да се преполага, че, ако Ромъния се намѣси въ войната, тя ще получи значителна русска помощь въ Добруджа, затова фелдмаршалъ Макензенъ не можеше да се съгласи съ взетото въ Плесъ решение за минаване презъ Дунава и действие срещу Букурещъ още въ началото на войната, и представи на Германското главно командуване своитѣ съображения

за операциитѣ на Ромънския южен фронтъ. Основната идея на тѣзи оперативни съображения бѣше — да не се минава презъ Дунава веднага, а да се настжпи въ Добруджа, за да се достигне най-тѣсното мѣсто между Дунава и Черно море — линията Бонасчикъ — Ташавлу, дето да се устрои преградна позиция на русско-ромънскитѣ войски. Следъ това ще могатъ да се отдѣлятъ повече войски и да се действува презъ Дунава къмъ Букурещъ.

Генералъ Конрадъ не одобри това предложение, защото смѣташе, че Добруджанскиятъ фронтъ е много отдалеченъ, и едно настжпление тамъ не би попрѣчило на ромънитѣ да настжпятъ въ Трансилвания. Той се помжчи да го отклони, подъ предлогъ, че не било добре да се поставятъ българитѣ срещу руситѣ.

И тъй, при разработване плана за войната срещу Ромъния, Германското главно командуване не можа да постави ясно задачитѣ за постигане съ първитѣ операции. Подъ влиянието на Австроунгарското главно командуване, то бѣше повече наклонно да действува още отначалото презъ Дунава, срещу Ромънската столица, но, следъ като фелдмаршалъ фонъ Макензенъ представи своитѣ съображения, то възприе неговото становище. На 1-и септември фелдмаршалъ фонъ Хинденбургъ изпрати до генералъ Жековъ следната телеграма:

„Съсрѣдоточаването на германо-австроунгарскитѣ сили въ Трансилвания изисква още значително време, и ще продължи до втората половина на септември. Така че засега въ Трансилвания може да се разчита само на отбиване неприятелскитѣ атаки. При тѣзи условия, изглежда, че едно по-ранно преминаване Дунава нѣма да постигне поставенитѣ цели, затова би трѣбвало засега да се откажеме отъ преминаването Дунава. Ще бжде много по-добре да се възложи на групата Макензенъ задачата: като охранява линията на Дунава, да настжпи въ Добруджа, за да привлѣче къмъ себе си неприятелскитѣ сили и да ги разбие.“

Той молѣше да му се отговори веднага дали Българското главно командуване е съгласно съ този планъ. Генералъ Жековъ сжщия день отговори:

„По изложенитѣ съображения и по мотиви отъ чисто българско естество, постоянно съмъ поддържалъ становището, че, преди да предприемеме преминаването на Дунава, да постигнеме предварително единъ важенъ резултатъ на Добруджанския фронтъ, съ който, вънъ отъ изложенитѣ на Ваше Превъзходителство съображения, по-добре ще осигуриме и съобщенията съ тила. Така че напълно съмъ съгласенъ съ предложението на Ваше Превъзходителство, което отговаря

на установения вече въ общи черти оперативенъ планъ. Съгласенъ съмъ, следователно, въ този смисълъ да се даде директива на фелдмаршалъ фонъ Макензенъ."

Между това, фелдмаршалъ Макензенъ очакваше съ нетърпение да бѫде уреденъ окончателно въпросътъ по командуването, за да започне подготовката на бѫдещитѣ операции. Щомъ този въпросъ се уреди, фелдмаршалътъ на 28-и августъ изпрати чрезъ офицера за свръзка при Щаба на III армия следната Директива, съ която на последната се даваше вече настѫпателна задача:

„1) Споредъ съобщението отъ Българската главна квартира, III армия се дава въ мое пълно подчинение, а азъ съмъ натоваренъ съ нейното командуване.

2) За да направиме положението благоприятно за насъ и за да пренесемъ военнитѣ действия вънъ отъ нашата страна, трѣбва, преди всичко, чрезъ единъ решителенъ ударъ съ разполагаемитѣ досега сили да се вематъ най-важнитѣ пунктове за преминаване Дунава и то на ромънска територия.

3) Затова още сега трѣбва да се предприеме следната групировка:

4-а дивизия, съ една часть отъ тежката артилерия, ще се разположи въ района Топчи — Къшлакьой.

1-а дивизия, съ една часть отъ тежката артилерия, ще се разположи въ две групи: едната — въ района Хърсово — Кеманларъ, а другата — въ района Кулаково — Шарви.

1-а конна дивизия — въ района Караджа Отъ — Хамбарлъкъ.

Възнамѣрява се по-късно, чрезъ едновременно и ненадейно нападение, да се вземе отъ 4-а дивизия предмостната крепость Тутраканъ, а отъ 1-а дивизия — предмостната крепость Силистра. 1-а конна дивизия ще се изнесе напредъ, западно отъ Добричъ, да прикрива дѣсния флангъ.

4) 2/6-а бригада да отиде въ района Шуменъ — Сюютлю, дето, на първо време, остава на мое разположение. Възнамѣрява се тя да следва III армия въ остѫпенъ редъ.

5) Походитѣ да се предприематъ още сега, безъ да се губи време, и да се извършатъ нощно време за предпазване отъ изненада. Да се нареди най-строгото затваряне Границата. Щабътъ на армията да донесе кога ще бѫде въ заповѣданитѣ райони, готова за настѫпление презъ Ромънската граница.

6) Отрядътъ Кауфманъ сега вече ми е подчиненъ. Той ще бѫде усилене и натоваренъ да охранява лѣвия флангъ на III армия, съ главнитѣ си сили въ района югоизточно отъ Русе. Освенъ това, той да охранява Дунава отъ Русе до устието на р. Витъ. Гарнизонътъ на Русе остава нему подчиненъ.

7) 12-а дивизия да охранява, както досега, Дунава отъ устието на Витъ до Желѣзнитѣ Врата. Видинскиятъ гарнизонъ ѝ се подчинява. Засега дивизията остава подчинена на Щаба на III армия.

8) Укрепенитѣ пунктове Шуменъ и Варна оставатъ подчинени на III армия. Шуменскиятъ гарнизонъ може да бѫде използуванъ да охранява крайбрѣжието.

9) Границата източно отъ шосето, по което ще настѫпи 1-а конна дивизия, да се охранява отъ граничнитѣ дружини, които сѫ подчинени на III армия, и които да се усилятъ съ едно отъ разчлененията на войскитѣ отъ Варненския укрепенъ пунктъ, по изборъ отъ командуващия III армия.

10) Щабътъ на III армия да остане въ Горна Орѣховица до пристигането на Щаба Макензенъ въ Търново, следъ това ще се премѣсти въ Разградъ, за което да се приготви.

Всѣка сутринь до 8 ч. пр. пл. и всѣка вечерь до 6 ч. сл. пл. да се донася чрезъ германския офицеръ за свръзка въ Щаба Макензенъ за положението и намѣренията. Да се съобщаватъ и особенитѣ събития."

Едновременно съ това, Щабътъ на Групата Макензенъ поиска да влѣзе въ по-тѣсна свръзка съ Българската главна квартира, за да се установи по-точно новото главно командуване и да се внесе съразмѣрность между операциитѣ въ Добруджа и тѣзи на Македонския фронтъ, затова на 28-и августъ, следъ като бѣ изпратена на командуващия III армия горната Директива, Щабътъ на Групата Макензенъ, чрезъ офицера за свръзка, постави на Българската главна квартира следнитѣ въпроси:

1) Кои български части на Дунава ще бѫдатъ подчинени на фелдмаршалъ Макензенъ; уведомени ли сѫ тѣзи части, и може ли отсега нататъкъ да имъ се заповѣдва направо?

2) Може ли съ тѣзи части да се започнатъ веднага военнитѣ действия? При това Щабътъ Макензенъ смѣта, че само съ ненадейни действия, започнати веднага, ще има изгледи за успѣхъ.

3) За по-нататъшнитѣ действия на Дунава находящитѣ се тамъ части сѫ твърде слаби. Кои български части Българската главна квартира смѣта да прехвърли нататъкъ?

4) Съгласенъ ли е Щабътъ на действуващата армия да се ограничатъ операциитѣ на Македонската граница? Тази нощь I армия е донесла, че тя сама е заповѣдала да се спре по-нататъшното напредване.

5) Щабътъ Макензенъ засега ще разпореди да замине намиращия се въ негово разпореждане 45-и пех. полкъ заедно съ нѣколко полски батареи.

6) Щабътъ Макензенъ предлага щото Щабътъ на XI армия да смѣни заминаващия на северъ Щабъ Макензенъ, като поеме

командуването на XI и I армии, докато Щабътъ на българската действуваща армия самъ поеме командуването на тѣзи армии.

7) По-после да се има предвидъ да се притеглятъ на северъ Щабътъ на XI армия и остатъкътъ отъ 101-а дивизия. Въ такъвъ случай Щабътъ на XI армии, 101-а дивизия, Отрядътъ фонъ Кауфманъ и българската 12-а дивизия ще поематъ охраната на Дунава, а III армия, колкото може по-скоро, ще започне операциитѣ.

На поставенитѣ въпроси Щабътъ на действуващата армия изпрати следнитѣ отговори:

„1) На Негово Превъзходителство фелдмаршала ще бѫдатъ подчинени: III армия, въ съставъ: 1-а Софийска, 4-а Преславска, 6-а Бдинска и 12-а пех. дивизии; 1-а конна дивизия; Видинскиятъ, Русенскиятъ, Шуменскиятъ и Варненскиятъ укрепени пунктове; турскитѣ и германскитѣ войски, съсрѣдоточени въ този районъ. Тѣзи части ще бѫдатъ уведомени, че влизатъ въ негово подчинение, и, следователно, може да имъ се заповѣдва.

2) Въпросътъ за започване операциитѣ е политически, и ще бѫде разрешенъ отъ Правителството, следъ като главнокомандуващиятъ се срещне съ министъръ-председателя.

3) За усилване войскитѣ на Добруджанския фронтъ засега сѫ изпратени Софийскиятъ тежъкъ артилерийски полкъ — 20 орѫдия, единъ пехотенъ полкъ отъ II армия, и се проектира да се изпратятъ още около два пехотни полка.

4) Щабътъ на действуващата армия е съгласенъ да се ограничатъ операциитѣ на Македонския фронтъ; това е вече направено.

5) Засега не сме съгласни да се изпраща 45-и пех. полкъ съ полски батареи. По военни и морални съображения, това не е желателно.

6) Щабътъ на действуващата армия може още сега да поеме командуването на I и XI армии.

7) Не сме съгласни засега да се изпраща 101-а дивизия на Дунавския фронтъ, по мотиви, указани въ пунктъ 5-и.“

Въпрѣки категоричното уреждане командуването, Българското главно комадуване продължаваше да се ползува отъ правото си да прави разпореждания направо до българскитѣ части, подчинени на Армейската група Макензенъ. Така, на 29-и августъ телеграфира направо до Щаба на III армия да не се предприематъ никакви нападения срещу Ромъния, докато България не ѝ обяви формално война; сѫщия день изпрати на командуващия III армия следната телеграма:

„За да бѫде Щабътъ на действуващата армия ориентиранъ върху положението на частитѣ отъ повѣрената Ви Армия, разпоредете да се донася въ Щ. Д. А. два пѫти презъ деня: вечерь — за събитията, станали презъ деня, и сутринь — за събитията, станали презъ нощьта; за важни произшествия — немедлено. При това, всички оперативни

заповѣди, които получавате отъ Щаба на Армейската група Макензенъ, както и направенитѣ отъ Васъ, по поводъ тѣзи заповѣди, разпореждания, представяйте въ Щ. Д. А."

Съ тази заповѣдь Щ. Д. А. поставяше единъ видъ контрола върху дейностьта на командуващия фелдмаршалъ Макензенъ по отношение подчиненитѣ му български войски. Независимо отъ това, Щ. Д. А. искаше да си запази и свободата да дава оперативни идеи и проекти за действията на тѣзи войски, затова той назначи дотогавашния началникъ на Разузнавателната секция въ Щаба на III армия, майора отъ Генералния щабъ Дочевъ, за свой представитель и делегатъ при Щаба на фелдмаршалъ Макензенъ, съ задача, много по-широка отъ тази на обикновенъ офицеръ за свръзка: а) да бѫде постоянно въ течение на операциитѣ, които се заповѣдватъ на III армия, и да отстоява българскитѣ оперативни идеи и проекти; б) ако забележи, че се заповѣдватъ действия въ разрѣзъ съ българскитѣ схващания, да донася веднага, за да се предотвратятъ операции, които биха коствували безполезни жертви; в) да отстоява енергично българскитѣ интереси. Въ дадената му Инструкция бѣ изложена и първоначалната оперативна идея на Щаба на действуващата армия:

„На III армия може да се възложи задача — съ бързъ и решителенъ ударъ да се разбиятъ находящитѣ се въ Добруджа ромънски войски, да заеме, възможно повече, територия и достигне до такава линия, на която Армията би се поставила въ по-благоприятно положение за отбрана, което би ѝ позволило, при нужда, да отдѣли часть отъ силитѣ си за действия оттатъкъ Дунава. Като такава се явява линията Черна Вода — Кюстенджа.

Отъ групировката на войскитѣ на ромънския V корпусъ се вижда, че по-голѣмата часть отъ силитѣ сѫ разположени въ предмостнитѣ укрепления при Тутраканъ и Силистра. Отъ това си положение ромънскитѣ войски въ Добруджа постоянно ще застрашаватъ лѣвия флангъ и съобщенията на III армия, при настѫплението ѝ къмъ Черна Вода — Кюстенджа. Въ това отношение Тутраканскиятъ тетъ-де-понъ трѣбва да привлѣче особеното наше внимание. Благодарение кѫситѣ и лесни съобщения съ Букурещъ, войскитѣ отъ този Тетъ-де-понъ могатъ да бѫдатъ постоянно засилвани и да предприематъ действия въ най-чувствителната за насъ посока. Ето защо отъ особена важностъ е да се свърши, възможно по-скоро, съ Тутраканъ, и заеме града. За постигането на този първоначаленъ обектъ трѣбва да се приготвятъ съответнитѣ срѣдства, особено достатъчно тежка артилерия.

Ние трѣбва да усвоиме такъвъ начинъ на действие, който ни гарантира несъмненъ успѣхъ, а съ това да дадаме санкция на сложилото се у ромънитѣ убеждение за нашето превъзходство.

Имайте предвидъ, че ние се намираме въ решителната фаза на Общоевропейската война, и, отъ всичко изглежда, че се желае развръзката и то преди настжпването на зимата. Ние трѣбва да си пазиме силитѣ за тази развръзка, тъй като не знаеме какъ ще се развиятъ операциитѣ на Македонския фронтъ, а пъкъ не е изключена възможностьта на една намѣса отъ страна на Гърция срещу насъ.

III армия се поставя подъ чуждо командуване, което ще се стреми по-скоро да изпълнява оперативнитѣ планове, наложени му отъ Германския генералъ щабъ, отколкото да се съобразява съ истинскитѣ наши интереси. Ще трѣбва най-енергично да се реагира за осуетяването на подобни домогвания, като имате, преди всичко, на пръвъ планъ, нашитѣ военни цели и запазване на нашитѣ сили."

Заемане изходно положение споредъ съображенията на Германското командуване. — Разпореждания отъ командуващия III армия. — На основание получената на 28-и августъ Директива отъ Щаба на Армейската група Макензенъ и преди личната среща съ фелдмаршала, генералъ Тошевъ направи предварителни разпореждания за заемане изходно положение за предстоещото настжпление въ Добруджа. Както ще се види по-долу, той не одобряваше едновременното атакуване на Тутраканъ и Силистра, но изпълняваше Директивата, съ надежда, че изходното положение ще се поправи лесно, ако фелдмаршалъ Макензенъ възприеме мнението на Българското командуване — да се атакува най-напредъ и съ главнитѣ сили предмостовата крепость Тутраканъ. Сжщия день отъ Щаба на армията бѣ съставена следната оперативна заповѣдь, въ която, съ малки измѣнения, се повтаряха даденитѣ предварителни разпореждания, и която бѣ изпратена по телеграфа и телефона по пладне:

„1) На основание телеграмата отъ Щ. Д. А. № 3890 отъ т. м., повѣрената ми армия отъ 28-и того влиза въ подчинение на фелдмаршалъ фонъ Макензенъ.

2) За да използуваме положението и още отначалото да пренесеме военнитѣ действия въ неприятелска територия, повѣрената ми армия по допълнителна заповѣдь ще настжпи, съ цель — съ единъ решителенъ ударъ да завладѣе Тутраканъ и Силистра.

3) Заповѣдвамъ повѣрената ми армия да се съсрѣдоточи така:

а) 4-а Преславска дивизия, съ 2-и тежъкъ артилер. полкъ, безъ две 12-см. д/28 батареи, безъ 9-и коненъ полкъ и Щаба на 5-а конна бригада, съ Гаубичното отдѣление на подполковникъ Касъровъ и две минохвъргачни роти — въ района Топчи — Кьшлакьой; Щабътъ — въ Топчи.

б) 1-а Софийска дивизия, съ две 12-см. д/28 батареи отъ 2-и тежъкъ артилер. полкъ, 9-и коненъ полкъ, Щаба на 5-а конна бригада и две минохвъргачни роти, да се разположи по бригадно въ две групи;

първата — между Хърсово и Кеманларъ и втората — между Кулаково и Шарви; 3-а бригада, съ едно полско артилер. отдѣление, да остане при Хърсово (Разградско), въ мое разпореждане; Щабътъ на дивизията — въ Хърсово.

в) 1-а конна дивизия да се разположи въ района Караджа Отъ — Хамбарлъкъ; Щабътъ на дивизията — въ Караджа Отъ.

г) 6-а Бдинска дивизия да се съсрѣдоточи въ района Шуменъ — Сюютлю, като остава въ рапореждане на фелдмаршалъ фонъ Макензенъ; Щабътъ — въ Шуменъ.

д) Варненскиятъ укрепенъ пунктъ да поддържа 15-а гранична дружина съ една дружина, като съ две роти усили 3-а и 4-а гранични роти, а другитѣ две роти остави въ поддържка, въ Пашаитъ. Авангардътъ по шосето Варна — Добричъ да служи за поддържка на граничната стража отъ двѣтѣ страни на сжщото шосе. Войскитѣ отъ Северния секторъ да поддържатъ граничната стража до морето.

4) Впоследствие се възнамѣрява, съ едновременно и ненадейно нападение, 4-а дивизия да атакува и завладѣе Тутраканския тетъ-депонъ, а 1а дивизия — Силистра. При тѣзи действия 1-а конна дивизия ще се изнесе напредъ, западно отъ Добричъ, за прикриване дѣсния флангъ на 1-а Софийска дивизия.

5) Русенскиятъ укрепенъ пунктъ влиза въ подчинение на Дунавския охраняващъ отредъ на полковникъ фонъ Кауфманъ, който остава въ непосрѣдствено подчинение на фелдмаршалъ фонъ Макензенъ. Задачата на този отрядъ е да охранява лѣвия флангъ на армията, като се разположи съ главнитѣ си сили югоизточно отъ Русе.

6) Въ състава на 12-а дивизия влиза Видинскиятъ укрепенъ пунктъ. На тази дивизия се възлага да охранява Дунава отъ устието на р. Витъ до Желѣзнитѣ Врата.

7) За да може да се действува съ изненада, дивизиитѣ да се съсрѣдоточатъ въ даденитѣ имъ райони, като премѣстванията станатъ нощно време и започнатъ още тази нощь.

8) Разходнитѣ магазини, складоветѣ и тилнитѣ учреждения на дивизиитѣ да се разположатъ по разпореждане на началницитѣ на Тиловото управление и на артилерията на армията:

а) 4-а дивизия — на ж.-п. ст. Разградъ и станциитѣ западно отъ нея;

б) 1-а дивизия — на станциитѣ Ишикларъ и Шейтанджикъ;

в) 6-а дивизия — на ж.-п. ст. Шуменъ;

г) 1-а конна дивизия — въ Козлуджа.

9) Началницитѣ на дивизиитѣ да разпоредятъ да се устрои телеграфна свръзка съ Щаба на армията и взаимна свръзка помежду си.

10) Ежедневно да се изпращатъ въ Щаба на армията две донесения: едното — сутринь въ 7 часа и другото — въ 16^{30} часа.

11) Щабътъ на армията — въ Горна Орѣховица.

Генералъ Тошевъ се безпокоеше за прехраната на армията презъ време на операциитѣ, защото, въпрѣки неговитѣ настоявания, припаситѣ още не бѣха попълнени, и магазинитѣ бѣха почти праздни, затова той изпрати въ Щ. Д. А. следната шифрована телеграма:

„Споредъ заповѣдьта на фелдмаршалъ фонъ Макензенъ, 1-а, 4-а и Конната дивизии се мѣстятъ напредъ още тази нощь, и се подготвя операция, която, вѣроятно, нѣма да закъснѣе. Армейскитѣ магазини сж още праздни; въ дивизионнитѣ има самo ежедневна дажба; даже 1-а дивизия за утре нѣма брашно. Главното тилово управление е разпоредило преди четири деня да се попълнятъ съ десетдневна дажба дивизионнитѣ магазини, обаче, поради формалности или по липса на провизии въ резервнитѣ магазини, вижда се, че ще закъснѣе попълването имъ.

Моля най-бързи разпореждания да ми се осигури по какъвто и да е начинъ и веднъжъ за всѣкога продоволствието на Армията. При това, между другото, трѣбва да се подчинятъ резервнитѣ магазини въ района на Армията на Тиловото управление при армията, иначе се рискува много да не се отрази зле върху операциитѣ. Това е последното ми донесение по въпроса, и моля да се обърне сериозно внимание върху него."

Това донесение бѣ изпратено за сведение до Главното тилово управление и до Щаба на Армейската група Макензенъ.

Заемане изходното положение отъ 4-а дивизия. — Командиръть на 4-а дивизия, щомъ получи предупредителна заповѣдь отъ Щаба на армията за предстоещото премѣстване къмъ Границата, предупреди, отъ своя страна, командиритѣ на бригадитѣ. Следъ това той дочака оперативната заповѣдь по армията, и на 29-и августъ въ 21 часа отъ Щаба на дивизията (лагера при Разградъ) бѣ приготвена и разпратена до частитѣ следната оперативна заповѣдь:

„1) На 27-и августъ Ромъния е обявила война на Австро-Унгария. За да се посрещнатъ възможнитѣ изненади и отрази всѣки опитъ на противника да премине въ наша територия, повѣрената ми дивизия ще се съсрѣдоточи въ района Юнузларъ — Шереметкьой — Къшлакьой — Бунаръ Бешевли — Балъ Бунаръ — Топчи — Адакьой.

2) За тази цель частитѣ да бждатъ готови за действия всѣки моментъ, като се разположатъ така:

а) 1-а бригада — полковникъ Икономовъ (7-и полкъ — четири дружини, 31-и полкъ — четири дружини, 15-и артилер. полкъ — четири батареи, отъ 3-и гаубиченъ полкъ — две батареи, отъ 4-а пионерна дружина — една рота, отъ Преславския ескадронъ — единъ взводъ, всичко осемь 8 дружини, осемь батареи, една рота пионери, единъ взводъ конница, да се съсрѣдоточи: 31-и полкъ съ шесть полски батареи отъ 15-и артилер. полкъ южно отъ Шереметкьой и Юнузларъ; 7-и полкъ съ две гаубични батареи при Кара Коджаларъ; Пионерната рота и Конниятъ взводъ да се разположатъ по нареждане отъ командира на бригадата; Щабътъ на бригадата — въ Заветъ.

б) 3-а бригада — полковникъ Кметовъ (19-и полкъ — четири дружини, 48-и полкъ — три дружини, 5-и артилер. полкъ — шесть батареи, отъ 4-а пионерна дружина — една рота, отъ Преславския

ескадронъ — два взвода, всичко — седемь дружини, шесть батареи, една рота пионери, два взвода конница, да се съсрѣдоточи: 19-и полкъ съ петь батареи — при Къшлакьой; 48-и полкъ съ една батарея — при Бунаръ Бешевли; конницата и пионеритѣ — по нареждане отъ командира на бригадата; Щабътъ на бригадата — въ Балъ Бунаръ.

в) 47-и полкъ съ една рота пионери да се премѣсти при Джаферово, дето остава въ мое разпореждане.

г) Дветѣ гаубични батареи отъ Отдѣлението на подполковникъ Касъровъ да продължатъ движението си отъ Разградъ презъ Адакьой за Зàветъ, дето ще влѣзатъ въ разпореждането на командира на 1-а бригада.

д) Тежкиятъ артилер. полкъ, като изпрати дветѣ 12-см. д/28 батареи за Хърсово, въ разпореждането на командира на 1-а дивизия, съ другитѣ си батареи да тръгне отъ Разградъ, и се съсрѣдоточи въ Балъ Бунаръ.

3) Всички движения за съсрѣдоточаването да се извършатъ нощно време, незабелязано отъ противника. Бивацитѣ да се разполагатъ въ гора, и, ако е необходимо, дене палаткитѣ да се вдигатъ — изобщо, да се вематъ всички мѣрки за скриване движенията отъ граничнитѣ неприятелски войски и отъ разузнаване отъ аероплани. Най-късно на 31-и августъ сутриньта всички части да бѫдатъ по мѣстата си.

4) Охраната на Границата да бѫде усилена, като всѣка бригада изпрати още по една рота въ районитѣ на 3/16-а и 1/17-а гранични роти, които да усилятъ постоветѣ и патрулирането по цѣлата Гранична линия.

5) Всички недостигащи на частитѣ коне и колà да се реквизиратъ отъ граничното население. Да се обърне особено внимание върху водоснабдяването. Предвидъ на това, че Дивизионниятъ воденъ транспортъ не е още формиранъ, частитѣ да реквизиратъ по петь-шесть волски колà съ бъчви или каци.

6) Парковитѣ взводове за частитѣ отъ 1-а бригада да се събератъ въ Адакьой, а тѣзи на 2-а бригада и 47-и полкъ — южно отъ Балъ Бунаръ. Парковата колона да се премѣсти въ Топчи.

7) Интендантътъ да устрои хлѣбопечене въ Дикили Ташъ. Продоволственията транспортъ да предава продуктитѣ на частитѣ при Кара Агачъ и Балъ Бунаръ.

8) Две отдѣления отъ Дивизионния лазаретъ се даватъ въ разпореждане на командира на 1-а бригада, а едно отдѣление — въ разпореждането на командира на 3-а бригада. Две болници да се притеглятъ въ Адакьой, две други — въ Балъ Бунаръ, а една — въ Гюзелдже Аланъ.

9) На 30-и августъ въ 9 ч. сл. пладне Щабътъ на дивизията ще бѫде въ Топчи."

Командиръ̀тъ на 1-а бригада, щомъ получи предупредителната заповѣдь за премѣстване къмъ Границата, заповѣда частитѣ да се приготвятъ за походъ презъ нощьта.

7-и полкъ на 29-и августъ бѣ разположенъ въ Голѣма Ада, и преди пладне произвеждаше учение. 1-а и 3-а роти бѣха по

това време въ Зàветъ и Юнузларъ, като поддържка на гранич-ната стража. Когато получи заповѣдьта, командирътъ на полка изпрати 2-а и 4-а роти въ Зàветъ, и по този начинъ цѣлата 1-а дружина се събираше като предна охрана предъ мѣстото, дето Полкътъ щѣше да се премѣсти. Въ 21^{30} ч. тритѣ дружини отъ полка, заедно съ 3-и гаубиченъ полкъ, се построиха на северния край на селото, и въ 23^{15} ч. тръгнаха въ походенъ редъ, съ мѣрки за охрана по пжтя Голѣма Ада — Зàветъ. Въ последното село къмъ колоната се присъединиха изпратенитѣ по-рано тамъ 1-а, 2-а и 4-а роти.

На 30-и августъ въ 3^{30} ч. походната колона се прикри въ гората и се спрѣ на два клм. югоизточно отъ Кара Коджаларъ, дето почива до разсъмване. Презъ деня Полкътъ се разположи на бивакъ въ гората, като дружинитѣ му построиха линия отъ взводни колони.

31-и полкъ бѣ разположенъ въ Юнусъ Абдалъ, когато се получи заповѣдьта отъ командира на бригадата да се приготви за походъ. На 29-и августъ въ 22 ч. той, заедно съ 15-и артилер. полкъ, потегли въ походенъ редъ къмъ Юнузларъ и на разсъмване стигна въ Мумджиларъ. За да не бжде открита отъ противника походната колона, тя се спрѣ да почива западно отъ селото, като бѣха взети мѣрки противъ наблюдение отъ въздуха. На 30-и августъ въ 20^{50} часà Полкътъ продължи движението си презъ Зàветъ за Юнузларъ. На 31-и августъ въ 2 часà колоната стигна въ селото и остана на почивка въ походенъ редъ до разсъмване. На свѣтло частитѣ се разположиха на бивакъ въ гората южно отъ селото и к. 269, а 2-а дружина бѣ изпратена като предна охрана.

Командирътъ на бригадата изпрати донесение въ Щаба на дивизията за завършване съсрѣдоточаването и за разположението на частитѣ.

Командирътъ на 3-а бригада получи предупредителна телеграма за престоещото премѣстване къмъ Границата къмъ 16 ч. и заповѣда презъ нощьта срещу 30-и августъ да се премѣсти само 47-и полкъ отъ Гложево. Въ тъмно Полкътъ стигна до кръстопжтя Балъ Бунаръ — Гюзелдже Аланъ и Балъ Бунаръ — Гложево, дето се разположи на бивакъ въ гората, съ препоржчанитѣ мѣрки противъ неприятелско наблюдение. Останалитѣ части отъ бригадата бѣха предупредени да се приготвятъ за премѣстване къмъ Границата, което да извършатъ презъ след-

ната нощь. На 30-и срещу 31-и августъ 47-и полкъ и останалитѣ части отъ бригадата се премѣстиха на указанитѣ имъ мѣста, и на разсъмване на 31-и августъ Бригадата вече бѣ заела изходно положение, като бѣ разположена по следния начинъ:

1/17-а гранична рота заемаше съ постоветѣ си Граничната линия отъ Джаферлеръ до Гюведже. За поддържка на граничната стража бѣха изпратени: една рота отъ 47-и полкъ на линията Джаферово — к. 222, една рота отъ 19-и полкъ въ Къшлакьой и една рота отъ 48-и полкъ въ Настрадинъ и Гюведже.

47-и полкъ бѣше въ Джаферово.

19-и полкъ, 5-и артилер. полкъ, единъ взводъ конница — въ Къшлакьой; командирътъ на 5-и артилерийски полкъ бѣ разпоредилъ материалната часть да се разположи разпръснато и да се прикрие съ шу̀ма; конетѣ да се държатъ въ гората и да се каратъ на водопой ходомъ, на малки групи; презъ деня палатки да не се строятъ.

48-и полкъ и 3/4-а батарея — въ Бунаръ Бешевли.

Щабътъ на бригадата, 3/4-а пионерна рота, два взвода конница, Отдѣлението отъ Дивизионния лазаретъ и парковитѣ взводове — въ Балъ Бунаръ.

2/4-а полска болница — въ Гюзелдже Аланъ.

На 31-и августъ сутриньта командирътъ на бригадата донесе въ Щаба на дививията, че частитѣ сж завършили съсрѣдоточаването и за разположението имъ.

2-и тежъкъ артилер. полкъ бѣ разположенъ на бивакъ при Разградъ. По заповѣдь отъ командира на 4-а дивизия, на 29-и августъ тръгнаха напредъ, къмъ укрепената позиция, 15-см. гаубично отдѣление, като нощува въ Юнусъ Абдалъ, а 12-см. д/28 отдѣление — нощува въ Гюзелдже Аланъ. Сжщия день следъ пладне командирътъ на полка получи предупредителна заповѣдь да съсрѣдоточи Полка въ Балъ Бунаръ и да изпрати 12-см. д/28 отдѣление (две четириорждейни батареи) въ Хърсово, къмъ 1-а дивизия. Той изпрати заповѣдь до командира на последното отдѣление — на 31-и да стигне въ Балъ Бунаръ. За да се прикрие движението къмъ Балъ Бунаръ, командирътъ на полка реши да не формира обща походна колона, а движението да се извърши по батарейно така:

15-см. д/30 четириорждейна батарея тръгна на 30-и августъ по шосето Разградъ — Балъ Бунаръ и нощува въ Късъмъ Куй-

джукъ. На 31-и тя продължи движението си презъ деня и вечерьта стигна въ Балъ Бунаръ.

15-см. д/15 петорждейна гаубична батарея тръгна на 31-и августъ въ 4 ч. по сжщото шосе и нощува при Гюзелдже Аланъ. На следния день тя родължи движението си и до пладне стигна въ Балъ Бунаръ.

15-см. д/12 гаубично отдѣление (три четириорждейни батареи), което бѣше въ Юнусъ Абдалъ, тръгна на 30-и и нощува въ Топчи, отдето на 31-и продължи движението си и вечерьта пристигна въ Балъ Бунаръ.

На 31-и августъ въ 18^{20} ч. командиръть на дивизията изпрати отъ Топчи шифрована телеграма въ Щаба на армията, въ която излагаше новото разположение на частитѣ. Той намираше, че това изходно положение не отговаря на задачата на дивизията. Затова на 1-и септемврий заповѣда да се извършатъ редъ премѣствания, за да се съкрати фронта и да се съсрѣдоточи къмъ лѣвия флангъ една по-силна ударна група:

а) 31-и полкъ съ Гаубичния полкъ и едно отдѣление отъ 15-и артилер. полкъ да се премѣсти при Кара Агачъ.

б) 7-и полкъ съ едно отдѣление отъ 15-и артилер. полкъ, като остави две роти при Кара Коджаларъ, да се премѣсти въ Джаферлеръ.

Заемане изходно положение отъ 1-а дивизия. — На 29-и августъ въ 8^{30} часа Щабътъ на дивизията бѣ предупреденъ отъ Щаба на армията, че предстои походъ къмъ 4-а дивизия. Въ 14^{40} часа се получи предупредителната заповѣдь отъ генералъ Тошевъ. Тя бѣ шифрована. Докато се дешифрира и проучи, докато се съставятъ и шифриратъ разпорежданията по нея до бригадитѣ, стана 18^{30} часа. До този часъ на командиритѣ на бригадитѣ бѣ предадена следната заповѣдь:

„Презъ нощьта на 29-и срещу 30-и августъ:

1-а бригада, съ придаденитѣ къмъ нея части, да пристигне и заеме ивицата Сарж Хабибъ — Калъчкьой — Абдулкьой — Калъчъ Шерманъ — Дурачъ — Кокарджа, като вечерьта на 30-и августъ съ авангардъ отъ една дружина, картечници и една полска батарея заеме Кеманларъ. Бригадата презъ нощьта на 30-и срещу 31-и августъ да прибере авангарда си отъ Юсуфъ Ханларъ и пехотнитѣ взводове, които усилваха граничната стража на фронта Кючукъ Ахмедъ — Махмузли. Щабътъ на бригадата — въ Дурачъ.

2-а бригада, съ придаденитѣ и части, безъ едно полско артилерийско отдѣление и съ Гаубичното отдѣление, да пристигне и заеме ивицата Кулаково — Язла — Кючукъ Бахчиларъ — Бююкъ Бахчиларъ —

Юсуфъ Ханларъ, като вечерьта на 30-и августъ съ авангардъ отъ една дружина, картечници и една полска батарея, заѐме Шарви, следъ което авангардътъ отъ 1-а бригада при Юсуфъ Ханларъ да замине при своята бригада. Щабътъ на бригадата — въ Бююкъ Бахчиларъ. 2-а бригада да не прибира пехотнитѣ си взводове, които усилваха граничната стража на фронта Къзълджиларъ — Бешъ Тепе.

3-а бригада, съ едно полско отдѣление отъ 14-и артилер. полкъ, да пристигне, и се разположи въ Хърсово (Разградско), дето да остане въ разпореждадене на командуващия армията.

Разходнитѣ магазини и складове, непридаденитѣ къмъ бригадитѣ снабдителни органи и полски болници да се разположатъ по бригадно около гаритѣ Шейтанджикъ и Ишикларъ.

Щабътъ на дивизията до 8 часá на 30-и августъ ще бѫде въ Каспичанъ, а вечерьта сѫщия день ще пристигне въ Ашиково, дето ще остане."

3/1-а бригада на 29-и августъ се готвѣше за прегледъ отъ командира на дивизията, когато се получи отъ Щаба на дивизията заповѣдьта частитѣ да се приготвятъ за походъ. 3/41-а дружина въ това време работѣше на новостроещата се тѣсноколейна желѣзница, и, за да се прибере при полка си, трѣбваше да измине около 25 клм. Като не се знаеше още посоката на движението на бригадата, и 2/41-а дружина бѣ прибрана отъ Таушанъ Козлуджа въ Тюркъ Арнаутларъ, и направи лишни около седемь клм.

Въ 21^{20} ч. командиръть на бригадата заповѣда частитѣ да тръгнатъ къмъ Хърсово въ следния редъ:

42-и полкъ да тръгне въ 22 ч. отъ Нови Пазаръ по пѫтя Абоба — Текеркьой — Имрихоръ — Къзълъ Кая — Екизче — Ахларъ — Терби — Чурукьой, като на 30-и августъ стигне въ Хърсово (Разградско).

3/14-о артилер. отдѣление да тръгне отъ Яйла презъ Тюркъ Арнаутларъ и да следва задъ 42-и полкъ;

41-и полкъ да тръгне отъ Тюркъ Арнаутларъ въ 23 ч. и да следва по сѫщия пѫть задъ Артилерийското отдѣление;

Щабътъ на бригадата ще тръгне отъ Нови Пазаръ на 30-и августъ въ 6 часà.

Когато е давана тази заповѣдь, командиръть на бригадата не е взелъ предвидъ, че частитѣ отъ Тюркъ Арнаутларъ и Яйла иматъ да изминатъ 56 клм., а тѣзи отъ Нови Пазаръ — 44 клм., безъ разстоянията, които трѣбваше да изминатъ разпръснатитѣ дружини, за да се прибератъ къмъ полковетѣ си. Тѣзи 56 клм. не можеха да се изминатъ презъ нощьта срещу 30-и августъ, затова би трѣбвало на частитѣ да се посочатъ първитѣ обекти

за достигане до разсъмване на 30-и, тамъ частитѣ да останатъ неподвижни и закрити презъ деня, а останалия пѫть да изминатъ на следната нощь срещу 30-и августъ.

42-и полкъ нѣмаше разпръснати надалечъ дружини (сàмо 3-а дружина работѣше на тѣсноколейния пѫть на осемь клм. отъ Нови Пазаръ), и можà да тръгне отъ Нови Пазаръ на 29-и августъ въ 22 часà. Командиръть на полка разпореди кухнитѣ да бѫдатъ изпратени напредъ, въ Екизче, за да приготвятъ топла храна. Въ 8^{30} часà походната колона стигна въ Екизче, дето бѣ дадена голѣма почивка. Въ най-голѣмата горещина — въ 13 часà — Полкътъ поднови движението. Поради прашния пѫть, неспането и безводието, дългиятъ походъ бѣше твърде уморителенъ. Нѣмаше изостанали по пѫтя, но около 10% отъ войницитѣ набиха краката си. Къмъ 21 ч. преумореният Полкъ стигна на избраното за бивакъ мѣсто южно отъ Хърсово, като още на тъмно бѣха взети необходимитѣ мѣрки да бѫде предпазенъ бивакътъ отъ аеропланно наблюдение.

42-и полкъ се движеше презъ деня близо до Границата, и движението му можеше да бѫде открито, ако ромънитѣ разполагаха съ срѣдства за разузнаване отъ въздуха.

41-и полкъ не можеше да тръгне въ опредѣления часъ, защото трѣбваше да дочака да се изтегли Артилерийското отдѣление. Той тръгна въ 2^{30} ч. на 30-и августъ, и до разсъмване главата на колоната стигна въ Нови Пазаръ. 2-а и 3-а дружини бѣха доста изморени, и движението се извършваше съ скорость около три клм. въ часъ. Командиръть на полка заповѣда почивката да продължи до 8 часà, следъ което частитѣ да продължатъ движението си. Изморенитѣ 2-а и 3-а дружини не можаха да извършатъ похода чакъ до Хърсово. По пѫтя имаше вече около 150 души изостанали войници, затова командиръть на полка изпрати адютанта си да срещне по пѫтя командира на бригадата и да поиска разрешение Полкътъ да нощува въ Терби. Командиръть на бригадата разреши, но при условие, че на 31-и августъ въ 9^{30} часà Полкътъ ще бѫде въ Хърсово.

Кухнитѣ бѣха изпратени напредъ, въ Имрихоръ, дето да приготвятъ обѣдъ за войницитѣ. Полкътъ стигна въ това село въ 14 часà. Като имаше предвидъ поставеното отъ командира на бригадата условие, командиръть на полка се отказа отъ намѣрението си да нощува въ Терби, и реши да продължи почивката въ Имрихоръ до 31-и августъ, а въ 1 часà да продължи движението си до Хърсово. Точно въ опредѣления часъ Полкътъ се

изтегли въ походна колона въ следния редъ: 1-а дружина, 2-а дружина, Картечната рота, 3-а дружина, Домакинскиятъ обозъ на единъ клм. отъ походната колона, а Парковиятъ взводъ на единъ клм. задъ тѣхъ.

Въ Терби Полкътъ почива отъ 7^{30} до 8^{30} часа, следъ което продължи похода си и въ 13 часа стигна Хърсово (Разградско), дето се разположи на бивакъ между дърветата на югоизточния край на селото.

И тъй, поради присъединяване къмъ общата походна колона изморената 3-а дружина, 41-и полкъ не можа да извърши похода за приближаване къмъ Границата съ заповѣданитѣ отъ по-горнитѣ началници предпазителни мѣрки, и въ най-опасната часть отъ своя пѫть той се движеше, изложенъ на наблюдение, както отъ Границата, тъй и отъ въздуха. Командиръть на полка не изпълни заповѣдьта на командира на бригадата да пристигне въ Хърсово до 9^{30} часа, а закъснѣ четири и половина часа.

1/1-а бригада, съ 4-и артилер. полкъ, на 29-и августъ бѣ разположена въ района Хърсово—Кулаково—Юруклеръ—Доврукли—Козлуджа—Теке Клиседжикъ, съ предни охрани отъ по една дружина и една батарея въ Юсуфъ Ханларъ и Софуларъ. Последната предна охрана бѣ усилена съ още две роти и картеченъ взводъ. Като получи предупредителната заповѣдь за предстоещото движение, командиръть на бригадата предупреди, отъ своя страна, полковетѣ да се приготвятъ за походъ. Частитѣ, които по пладне работѣха по укрепяване позициитѣ, се прибраха на лагеритѣ, и започнаха да се готвятъ.

Къмъ 21 ч. командиръть на бригадата заповѣда частитѣ да се премѣстятъ въ заповѣданата отъ Щаба на дивизията ивица Сарж Хабибъ—Калъчкьой—Калъчъ Ширманъ—Абдулкьой—Дурачъ—Кокарджа.

6-и полкъ тръгна отъ старото си мѣсто по дружинно: Щабътъ на полка, 2-а дружина и Картечната рота тръгнаха въ 4 ч. по пѫтя Войвода—Ашиково—Сарж Хабибъ, голѣма почивка при Ашиково отъ 12 до 15 часа; 1-а дружина, заедно съ единъ картеченъ взводъ, 5/4-а батарея и две роти отъ 4-а дружина, тръгна въ 9 ч. по пѫтя Дживелъ—Абдулкьой и пристигнаха въ последното село въ 4 ч. на 31-и августъ; оттукъ придаденитѣ къмъ дружината роти, батарея и картечници се присъединиха къмъ своитѣ части; 3-а дружина тръгна по пѫтя Клиседжикъ—Сарж Хабибъ; Картечната рота се събра Кълъчъ Ширманъ; Нестроевата рота —

стъ Ери Дере въ Абдулкьой; Парковиятъ взводъ — въ Кара Михалъ. Презъ нощьта срещу 31-и августъ частитѣ отъ 6-и полкъ се разположиха на квартиробиваци, и взеха мѣрки противъ наблюдение отъ аероплани. Поради голѣмата горещина много войници изостанаха по пѫтищата, и после догонваха колонитѣ; на много отъ тѣхъ се разраниха краката.

Презъ цѣлия день 30-и августъ дружинитѣ пѫтуваха, и, ако ромънитѣ бѣха организирали презъ деня въздушно разузнаване, последното би открило движението на дружиннитѣ колони и би опредѣлило дори посоката на това движение.

1-и полкъ, разположенъ въ района Юруклеръ — Сакалъ Тепе — Кулаково, имаше 1-а дружина съ две картечници и 2/4-а полска батарея за поддържка на граничната стража, въ района Юсуфъ Ханларъ — Бакчиларъ — Ембие. На 29-и августъ преди пладне частитѣ работѣха по укрепяване позициитѣ, когато се получи заповѣдьта да се готвятъ за походъ.

На 30-и августъ въ 6 часа 1-а, 2-а и 3-а дружини, съ Картечната рота, Парковиятъ взводъ и Нестроевата рота, тръгнаха всѣка по отдѣленъ пѫть за новото си мѣсто — Кокарджа. На срѣдата на пѫтя си всѣка дружина даваше голѣма почивка до 15 часа, следъ което продължаваше пѫтя си, и между 18 и 19 часа пристигнаха въ Кокарджа. Картечната рота пѫтува съ 2-а дружина.

4-а дружина, съ придаденитѣ къмъ нея батарея и картечници, тръгна въ 6 ч. по пѫтя Акчиларъ — Подайва — Арсланъ — Кеманларъ. При Арсланъ дружина почива отъ 13 до 15 часа, следъ което продължи пѫтя си и пристигна въ Кеманларъ въ 19 часа. Командиръть на дружината разположи цѣлата предна охрана на бивакъ въ гората на северния край на селото, следъ което, заедно съ другитѣ началници, обходи позицията на предната охрана, укрепявана по-преди отъ 31-и полкъ, за да се запознае съ обстановката и да си състави планъ за бѫдещитѣ действия на предната охрана.

16-и полкъ тръгна въ 22 часа по пѫтя Елесъ Факѫ — Бежане — Клиседжикъ — Язла. На 30-и августъ въ 11 ч. колоната стигна въ Клиседжикъ, дето се спрѣ за голѣма почивка до 14 часа. Въ най-голѣмата горещина походътъ продължи, и на мръкване частитѣ стигнаха въ Язла, дето се разположиха на бивакъ съ мѣрки противъ неприятелско разузнаване.

3-а дружина отъ полка бѣше предна охрана при Къзълджиларъ, заедно съ единъ картеченъ взводъ, една полска и една планинска батареи. На 30-и августъ въ 0^{30} ч. дружи-

ната тръгна, като формира походната колона при Арапларъ. Въ 9 ч. колоната стигна въ Дживелъ, дето бѣ дадена голѣма почивка до 14 часа. Следъ това движението продължи, и въ 18 часа Дружината, съ придаденитѣ ѝ части, стигна въ Кулаково, дето се разположи на бивакъ. Картечницитѣ и батареитѣ се присъединиха къмъ своитѣ части.

25-и полкъ тръгна на 30-и августъ въ 0^{30} ч. по пѫтя Гьочери — Мурадалларъ — Клиседжикъ — Кючукъ Бахчиларъ — Юнузъ Ханларъ. Въ Клиседжикъ бѣ дадена голѣма почивка, следъ което частитѣ продължиха похода, и вечерьта Полкътъ се разположи въ селата Кючукъ и Бююкъ Бахчеларъ, Юсуфъ Ханларъ.

3-а дружина отъ сѫщия полкъ съ картеченъ взводъ, една полска и една планинска батареи по това време бѣше въ Бешъ Тепе, като предна охрана и поддържка на граничната стража. На 26-и августъ предната охрана бѣ усилена съ 1-а дружина. Командиръть на 3-а дружина получи заповѣдъ да се премѣсти въ Шарви, като предна охрана на Полка въ новия районъ.

Предната охрана, следъ като остави взводове за подкрепа на граничната стража, тръгна на 30-и августъ въ 0^{30} ч. по пѫтя Бешъ Тепе — Дживелъ — Софуларъ — Дойранларъ — Кючукъ Бахчеларъ — Юсуфъ Ханларъ — Шарви. На 30-и августъ, следъ голѣма почивка въ Кючукъ Бахчеларъ, 1-а дружина съ планинската батарея, остана въ сѫщото село, а 3-а дружина, съ полската батарея и картечния взводъ, продължи похода и къмъ 20 часа пристигна въ Шарви.

1/1-о гаубично отдѣление тръгна отъ Ясѫ Тепе на 30-и августъ въ 6^{40} часа. Следъ голѣма почивка въ Памукчи, отдѣлението продължи похода си презъ Дамаргьозъ и въ 19^{30} часа пристигна въ Кулаково.

Дивизионниятъ ескадронъ на 30-и августъ се премѣсти отъ Караманово въ Дживелъ, дето влѣзе въ разпореждането на командира на 2/1-а бригада.

12-см. д/28 група на 30-и августъ въ 19 ч. пристигна, и се разположи въ Хърсово.

Щабътъ на дивизията на 30-и августъ презъ деня се премѣсти отъ Каспичанъ въ Ашиково. На 29-и августъ презъ нощьта отъ Щаба на армията се получи заповѣдь — Щабътъ да отиде въ Хърсово, намѣсто въ Ашиково. Тъй като бѣха вече направени разпореждания до частитѣ да се устроятъ новитѣ връзки въ Ашиково, заповѣдьта не бѣ изпълнена. На 31-и августъ коман-

[illegible] на дивизията изпрати въ Щаба на армията донесение за разположението на дивизията въ новия районъ.

Заемане изходно положение отъ 6-а Бдинска дивизия. — За съсрѣдоточаване 6-а дивизия въ района Шуменъ — Сюютлю на 29-и августъ въ 7^{30} ч. комадирътъ на дивизията заповѣда:

2-а бригада и Дивизионниятъ лазаретъ да тръгнатъ по шосето Спахларъ — Разградъ — Шуменъ и да стигнатъ на 30-и въ Разградъ, на 31-и — между Кьоселеръ и Дуранъ, на 1-а септемврий — въ Ендже и Макакъ.

6-а артилер. бригада, 2-и артилер. полкъ и едно гаубично отдѣление да стигнатъ на 30-и въ Разградъ, на 31-и — въ Ютюклеръ, на 1-и септемврий — въ Макакъ.

Дивизионниятъ огнестрелъ паркъ и Армейската паркова колона по сѫщия пѫть да стигнатъ на 30-и въ Батенбергъ, на 31-и — въ Каба Кулакъ, на 1-и септемврий — въ Кьоселеръ, на 2-и — на ж.-п. ст. Шуменъ.

6-а пионерна дружина да стигне на 31-и въ Батенбергъ, на 1-и септемврий — въ Каба Кулакъ, на 2-и — въ Дере, на 3-и — въ Макакъ.

Ветеринарната лѣчебница, 5-а и 6-а полски болници и Санитарниятъ паркъ да стигнатъ на 31-и августъ — въ Спахларъ, на 1-и септемврий — въ Разградъ, на 2-и — въ Ютюклеръ, на 3-и — почивка, на 4-и — въ Бѣлокопитово, на 5-и — на ж.-п. ст. Шуменъ.

Дивизионниятъ ескадронъ и Полицейскиятъ полуескадронъ да стигнатъ на 30-и — въ Разградъ, на 31-и — въ Дере, на 1-и септемврий — на ж.-п. ст. Шуменъ.

Походитѣ да се извършватъ само презъ нощитѣ; всички части да тръгнатъ въ 19^{30} часа.

Щабътъ на дивизията ще бѫде на 31-и въ Разградъ и на 1-и септемврий — въ Шуменъ.

Независимо отъ това, съ наредба отъ Щаба на дивизията [illegible] частитѣ се препоржчваше да изпратятъ напредъ разузнавачи за водитѣ, които да приканятъ населението да изнася вода на [illegible]ващитѣ. Едно отдѣление хлѣбопекари бѣ оставено въ Попово да снабдява частитѣ съ хлѣбъ презъ време на походитѣ, а другитѣ бѣха изпратени въ Шуменъ да започнатъ хлѣбопечене. Дивизионниятъ продоволственъ транспортъ бѣ премѣстенъ на ж.-п. ст. Шуменъ, дето се откриваше Разходенъ магазинъ на дивизията.

Споредъ наредбата отъ Щаба на дивизията, на 31-и августъ началницитѣ на участъцитѣ трѣбваше да вематъ мѣрки за скриване бивацитѣ отъ въздушно разузнаване, а командирътъ на пионерната дружина да свърже Щаба на дивизията съ частитѣ въ Текеръ, Ендже и Абоба. Въ последното село се предпола-

гаше да се разположи 53-и полкъ, който по това време пѫтуваше отъ Южния фронтъ къмъ Добруджа, и бѣ придаденъ къмъ Дивизията.

35-и полкъ извършваше похода по опредѣления маршутъ. Командиръ̀тъ на полка всѣка вечерь съ заповѣдь опредѣляше реда на движението. Походнитѣ колони на дружинитѣ следваха на сто крачки една отъ друга. Бойниятъ обозъ бѣше при дружинитѣ, а домакинскиятъ — на единъ клм. задъ последната дружина. Движението не бѣ уморително за войницитѣ, преходитѣ не бѣха голѣми, и частитѣ пристигаха на опредѣленото за почивка мѣсто винаги преди да се разсъмне. Презъ деня всички почиваха съ мѣрки противъ разузнаване отъ въздуха.

36-и полкъ се движеше по сѫщия начинъ, само че командиръ̀тъ на полка не издаваше всѣки день заповѣди, а съобщи на частитѣ общия маршрутъ.

6-а артилер. бригада извърши похода безъ умора за хората и конетѣ, но, следъ като пристигна въ Макакъ, трѣбваше да преодолява голѣми трудности, за да маскира бивацитѣ на батареитѣ отъ въздушно наблюдение, защото мѣстностьта бѣше съвсемъ открита.

Къмъ Дивизията бѣ придаденъ и 53-и полкъ, за който командиръ̀тъ на дивизията, като не знаеше докѫде е стигналъ, разпореди да се разположи въ Абоба. По това време Полкътъ съ нощни походи отъ Демиръ Хисаръ пристигна на ж.-п. ст. Крупникъ, отдето на 31-и августъ започна да се превозва по тѣсноколейната желѣзница до Радомиръ и оттамъ продължи превозването къмъ Добруджа. Полкътъ настигна Дивизията чакъ при Добричъ на 6-и септемврий.

Заемане изходно положение отъ 1-а конна дивизия. — Командиръ̀тъ на Конната дивизия, като получи заповѣдьта за премѣстването въ района Караджа Отъ — Хамбарлъкъ — Къзълджиларъ, заповѣда на 29-и презъ нощьта да се извърши похода по полкове, като въ новия районъ частитѣ се разположатъ така:

Щабътъ на дивизията, Щабътъ на 1-а бригада и 1-и коненъ полкъ — въ Караджа Отъ; Лейбъ-гвардейскиятъ коненъ полкъ — въ Къзълджиларъ; Щабътъ на 4-а конна бригада и 6-и коненъ полкъ — въ Караманли; 1/16-а дружина, която се очакваше да остане къмъ Дивизията — въ Дерайкьой; 2-и коненъ полкъ — въ Хамбарлъкъ; дветѣ колоѣздачни роти — въ Оборище; Кон-

ната батарея — въ Дерайкьой; походътъ да се почне, по възможность, по-късно, и въ 3 ч. на 30-и августъ частитѣ да бѫдатъ на новитѣ си мѣста.

Командирътъ на Гвардейския коненъ полкъ получи заповѣдь отъ командира на бригадата да се премѣсти отъ Козлуджа въ Къзълджиларъ. За да се скрие посоката на движението на полка отъ населението на Козлуджа, той заповѣда Полкътъ да се съсрѣдоточи по ескадронно въ Хасърджикъ. Къмъ 22^{45} часа Полкътъ се събра въ Хасърджикъ, и взе водачъ, който да го изведе презъ Дерайкьой къмъ Къзълджиларъ. Нощьта бѣше звездна, но ориентирането изъ равнината ставаше трудно. Водачътъ сбърка пѫтя и, намѣсто въ Дерайкьой, изведе Полка въ Куртъ Дере. Оттукъ бѣ взетъ другъ водачъ, който не можа да намѣри правия пѫть за Къзълджиларъ, а го изведе въ Емиркьой, отдето продължи пѫтя си и стигна въ Къзълджиларъ на 30-и августъ въ 4^{30} часа.

Командирътъ на 1-и коненъ полкъ, въ Кара Хюсеинъ, получи отъ Щаба на дивизията заповѣдь за премѣстване въ 16 часа на 29-и августъ. Полкътъ се приготви за походъ, и тръгна въ 20^{10} часа по пѫтя Кара Хюсеинъ — Акъ Коюнъ — Караджа Отъ. Въ Акъ Коюнъ походната колона настигна Щаба на дивизията и, заедно съ него, продължи движението. На 30-и въ 2^{30} часа Полкътъ стигна въ Караджа Отъ и остана при селото въ походна колона, докато се разсъмна, следъ което се разположи на квартиробиваци. Веднага следъ това бѣха взети пропорѫчанитѣ отъ Щаба на дивизията мѣрки противъ неприятелско разузнаване. Съ Полка пѫтуваше и Щабътъ на 1-а конна бригада.

Командирътъ на 6-и коненъ полкъ, въ Куртъ Дере, на 29-и августъ въ 6 ч. получи заповѣдь направо отъ Щаба на дивизията: още тази нощь Полкътъ да тръгне по пѫтя Куртъ Дере — к. 324 — Кара Агачъ — по дѣсния брѣгъ на Хамбарлийската рѣка — Харманли — Караманли. На 30-и въ 3 часа Полкътъ да бѫде въ последното село и да вземе мѣрки противъ въздушно наблюдение. За да не се узнае присѫтствието на Полка близо до Границата, да не се допуска никакво влизане и излизане изъ селото на мѣстното население.

Полкътъ се събра въ Куртъ Дере, тръгна по заповѣдания пѫть на 30-и августъ въ 0^{15} ч. и въ 2^{50} ч. стигна въ Караманли. Тукъ при Полка пристигна презъ деня и вторият му картеченъ ескадронъ, който до това време бѣше на обучение въ София.

Командирътъ на 2-и коненъ полкъ, въ Николаевска, получи заповѣдьта за премѣстване въ Хамбарлъкъ въ 18 часа. Полкътъ пристигна въ последното село на 30-и августъ къмъ 3^{30} часа.

1-а конна батарея, въ Кутлу Бей, получи заповѣдьта за премѣстване въ Дерайкьой въ 17^{20} часа. Въ 20 ч. батареята тръгна по пжтя Кутлу Бей — Ясж Тепе — Шаджкьой — Юнусъ Бунаръ — Караджа Отъ — Дерайкьой и пристигна въ последното село въ 3^{10} часа.

Варненскиятъ укрепенъ пунктъ. — Споредъ заповѣдьта по армията за приближаване къмъ Границата, за Гарнизона на Варненския укрепенъ пунктъ не бѣ предвидено никакво размѣстване. Между това, следъ нападението отъ въздуха на 25-и августъ и появяването на една слаба русска ескадра въ района, началникътъ на Пункта, генералъ Кантарджиевъ, разпредѣли Подвижния гарнизонъ по следния начинъ:

а) Североизточенъ секторъ: граничнитѣ войски между постоветѣ отъ № 9 до № 16, отъ 8-и полкъ една дружина и шесть картечници, два взвода отъ 3/1-а пионерна рота; авангардъ — две роти на шосето за Балчикъ северно отъ Джаферли; застави — по една рота въ Аладжакьой и Св. Константинъ.

б) Северозападенъ секторъ: граничнитѣ войски между постоветѣ отъ № 16 до № 21, отъ 8-и полкъ две дружини и две картечници, два взвода отъ 3/1-а пионерна рота; авангардъ — една дружина, две картечници и една нескорострелна батарея — източно отъ Сарж Гьолъ.

в) Поддържка на двата сектора — една дружина отъ 8-и полкъ.

г) Юженъ секторъ: граничнитѣ войски между постоветѣ отъ № 1 до № 7, отъ 48-и полкъ една дружина, отъ 4-и маршеви полкъ четири картечници и взводъ отъ 3/4-а пионерна рота.

д) Морски секторъ: две портови роти.

е) Резервъ: отъ 4-и маршеви полкъ две и четвърть дружини, три полски батареи, единъ коненъ взводъ отъ яздещи пехотинци.

Русенскиятъ укрепенъ пунктъ. — Русенскиятъ укрепенъ пунктъ бѣше подчиненъ на началника на Дунавския охранителенъ отрядъ, полковникъ фонъ Кауфманъ. На 29-и августъ началникътъ на Пункта получи заповѣдь да охранява Дунава въ своя районъ и да осуетява всѣки опитъ на противника да мине презъ рѣката. На 30-и августъ началникътъ на Отряда заповѣда Гарнизонътъ да охранява участъка отъ Сухопжтната граница до устието на р. Янтра.

Частитѣ отъ Гарнизона бѣха разпредѣлени отпорано за охраната на този участъкъ, и затова не бѣ извършено никакво

размѣстване: 5-и опълченски полкъ бѣше разположенъ по дружинно вдлъжъ на Дунавската граница; отъ 5-и маршеви полкъ една дружина, съ нескорострелната батарея на поручикъ Михаиловъ, бѣше предна охрана въ Малко Враново; другитѣ дружини отъ 5-и маршеви полкъ бѣха въ Русе.

На 31-и августъ вечерьта началникътъ на Пункта получи заповѣдь да отдѣли отъ Гарнизона най-малко читири дружини, които ще настжпятъ заедно съ частитѣ отъ Дунавския отрядъ презъ Границата.

Минохвъргачниятъ батальонъ не можа да тръгне отъ Шуменъ споредъ заповѣдьта отъ Щаба на III армия. Още на 24-и августъ бѣ телеграфирано на началника на 4-а дивизионна область да бждатъ реквизирани необходимитѣ на батальона сто вола и да му се предадатъ 50 неслужили войника за возари. Началникътъ на областьта, спънатъ отъ едно нареждане по реквизицията отъ Главното интендантство при Министерството на войната, отказа да реквизира исканитѣ волове. На 29-и августъ командуващиятъ III армия поиска отъ Главната квартира да заповѣда реквизицията, и чакъ следъ което даденията нарядъ бѣ изпълненъ.

И тъй, на 29-и и 30-и августъ частитѣ отъ III армия се премѣстиха на 20—25 клм. напредъ, къмъ Границата, за да заематъ изходно положение споредъ Директивата отъ фелдмаршалъ Макензенъ. Тъй като тази Директива предвиждаше едновременно атакуване на предмостовитѣ крепости Тутраканъ и Силистра, 1-а дивизия трѣбваше да извърши дълъгъ походъ вдлъжъ на граничната зона, за да застане на посоката срещу Силистра, а 6-а дивизия трѣбваше да се премѣсти отъ лѣвия на дѣсния флангъ.

На 6-а пех. дивизия предстоеше движение далечъ отъ Границата. При организиране това движение Щабътъ на дивизията имаше предвидъ горещинитѣ и заповѣдьта отъ Щаба на армията да се запази въ тайна новото съсрѣдоточаване. Частитѣ се движеха само ноще, съ точно опредѣлени маршрути, и пристигнаха въ новия районъ безъ умора.

4-а пехотна и 1-а конна дивизии имаше да извършатъ походъ около 25 клм., за да се приближатъ до Границата: тѣ извършиха това движение ноще, и сжщо пристигнаха въ новитѣ си райони безъ умора.

1-а пех. дивизия извърши дългия походъ вдлъжъ на Границата и твърде близко до нея, безъ съответна организация отъ страна на Дивизионното командуване. Разстоянието отъ

50—60 клм. не бѣ разпредѣлено на преходи; на частитѣ бѣха посочени само новитѣ райони, въ които трѣбва да се разположатъ; движението се извършваше по дружинно — започнато презъ нощьта, то продължаваше и презъ най-горещитѣ часове на деня; пространството отъ предишния до новия районъ на дивизията бѣ изпълнено съ много дружинни колони, които лесно можеха да бждатъ открити отъ въздушното разузнаване на противника. Частитѣ отъ дивизията пристигаха въ новия районъ преуморени. Много войници набиха краката си, и мнозина изостанаха по пжтищата на движението.

На 31-и августъ командуващиятъ III армия получи донесенията отъ подчиненитѣ му части, отъ които се виждаше, че всички сж стигнали въ новитѣ си райони.

Планътъ на Българското командуване за настжпление въ Добруджа.

Командуващиятъ III армия и неговиятъ Щабъ, като изпълняваха Директивата отъ фелдмаршалъ Макензенъ отъ 28-и августъ, не преставаха да проучватъ основната идея на тази Директива. Като имаше предвидъ силитѣ на противника, собственитѣ сили и другитѣ данни на обстановката, генералъ Тошевъ съпоставяше тази основна идея и съ схващанията на Българското главно командуване по въпроса за операциитѣ въ Добруджа. Тѣзи схващания му бѣха известни отъ размѣненитѣ мисли съ главнокомандуващия по време на инспектирането на частитѣ отъ III армия между 6-и и 12-и августъ. Още по-ясно тѣзи схващания бѣха изложени въ Инструкцията, дадена отъ Щ. Д. А. на българския делегатъ въ Щаба на Армейската група Макензенъ.

Директивата отъ фелдмаршалъ Макензенъ отъ 28-и августъ налагаше следнитѣ оценки: а) ако се атакуватъ едновременно Тутраканъ и Силистра, ще се раздѣлятъ силитѣ на армията на две групи, които не ще могатъ да си помагатъ взаимно, защото разстоянието помежду имъ ще бжде повече отъ 55 клм.; б) разстоянието отъ Границата до Тутраканъ е 20 клм., а до Силистра — 50; в) ако се започне едновременно операция и противъ дветѣ предмостови крепости, не ще може да се осжществи исканата отъ Директивата изненада; само съ една часть отъ силитѣ на III армия ще трѣбва да се атакува предмостовата крепость Тутраканъ, отбранявана отъ 25 батальона и 20 батареи; Ромънското командуване можеще въ единъ день да струпа твърде силни резерви отъ лѣвия брѣгъ на Дунава; г) ако атаката на

Тутраканъ излѣзе несполучлива, или ако ромънската съпротива продължи по-дълго време, успѣхътъ на III армия къмъ Силистра би билъ обезцененъ; д) завладяването на Тутраканъ въ първитѣ дни на войната ще има извънредно силно морално влияние, както върху българската, тъй и върху ромънската армия; е) съ Директивата отъ 28-и августъ Армейската група насочваше всички сили срещу Тутраканъ и Силистра; Армейското командуване пъкъ смѣташе за много важна и посоката отъ Добричъ, отдето се очакваше настжпление отъ идващитѣ въ Добруджа русски войски; необходимо бѣше да бждатъ взети мѣрки за осигуряване операцията къмъ Тутраканъ, за което поне войскитѣ, оставени въ разпореждането на фелдмаршалъ Макензенъ, трѣбваше да се поставятъ така, че да могатъ да се противопоставятъ на това настжпление до завършване операцията.

Тѣзи съображения наложиха на генералъ Тошевъ да вземе следното решение за операцията въ Добруджа:

III армия трѣбва да започне операцията съ напълно осигуренъ, пръвъ успѣхъ, за което е необходимо:

а) да се ешелонират обектитѣ за достигане въ Добруджа;

б) първиятъ обектъ на армията трѣбва да бжде Тутраканъ;

в) за достигане този обектъ да се употрѣбятъ всички разполагаеми сили;

г) срещу Силистра и Добричъ да се оставятъ само заслони;

д) за да се попрѣчи на ромънско настжпление къмъ Варна, 6-а дивизия, която ще остане въ ржцетѣ на фелдмаршала, да заеме централно положение, та да може да действува и къмъ Тутраканъ, и къмъ Варна;

е) за атаката на Тутраканъ да се привлѣкатъ и части отъ Дунавския охранителенъ отрядъ, който не е подчиненъ на III армия;

ж) да се използуватъ най-добре германскитѣ тежки батареи, които се очакватъ наскоро да пристигнатъ, и Германскиятъ минохвъргаченъ батальонъ.

На 27-и августъ Щабътъ на Армейската група Макензенъ пристигна въ Търново. На 31-и августъ, когато частитѣ отъ III армия бѣха вече заели изходното положение споредъ Директивата отъ 28-и, фелдмаршалъ Макензенъ, заедно съ замѣстника на началника на Щаба, полковникъ Хенчъ, пристигнаха на ж.-п. ст. Горна Орѣховица, дето бѣ уговорена среща съ командуващия III армия, за да се размѣнятъ мисли по предстоещата операция.

Въ бюфета на станцията генералъ Тошевъ, съ началника на Щаба на армията, полковникъ Ст. Поповъ, на Оперативното отдѣление, подполковникъ Давидовъ, и делегата на Българската главна квартира, майоръ Дочевъ, очакваше пристигането на фелдмаршала. Следъ официалната среща, полковникъ Поповъ изложи обстановката и съображенията на Армейското командуване за предстоещата операция, както сѫ изложени по-горе. Най-сѫществено въ този докладъ бѣше противоречието мужду Директивата отъ 28-и августъ за едновременното атакуване Тутраканъ и Силистра и решението на генералъ Тошевъ да се съсрѣдоточатъ всички усилия, за да бѫде завладѣна най-напредъ Тутраканската предмостова крепость.

Следъ завършване доклада, полковникъ Хенчъ оспори сведенията за ромънската армия, събрани отъ Щаба на III армия. Той поддържаше, че въ Тутраканъ ромънитѣ имали само десетьдванадесеть батальона, че укрепленията не били модерни, и че предмостовата позиция може да бѫде атакувана сàмо отъ 4-а дивизия. Стана необходимо да се разяснятъ по-добре събранитѣ сведения. Подполковникъ Давидовъ докладва, че, по най-положителни сведения, добити отъ живущи въ заграбена Добруджа българи-запасни войници, въ Тутраканъ има 25 батальона и 20 полски батареи; че има и тежка артилерия, количеството на която не е могло да бѫде опредѣлено; че около укрепленията има широки ивици телена мрежа, каземати и фланкиращи постройки. Следъ това и майоръ Дочевъ изложи мнението на Българското главно командуване.

Фелдмаршалъ Макензенъ изслуша доклада съ внимание и одобри решението на генералъ Тошевъ: да се съсрѣдоточатъ всички сили за атакуване предмостовата крепость Тутраканъ. Той заповѣда да му се представи писмено планъ за първата операция и, при раздѣлата си съ генералъ Тошевъ, заяви, че, тъй като Българското командуване познава по-добре обстановката, и по-нататъкъ, когато се предприематъ важни операции, ще взема предварително мнението на това командуване.

Веднага следъ личната среща между двата щаба, т. е. сѫщия день — 31-и августъ, генералъ Тошевъ изпрати следния докладъ до фелдмаршалъ Макензенъ, който съдържа неговия планъ за операцията срещу Тутраканъ:

„. . . 1) Настѫплението може да започне на 2-и септемврий, за което, моля, съответна заповѣдь.

2) Въ изпълнение дадената ми устна директива, на мнение съмъ, да изпълня възложената ми задача по следния начинъ:

Съ 4-а дивизия (17 дружини, 12 полски, 4 гаубични и 5 тежки батареи), две бригади отъ 1-а дивизия (14 дружини, 11 полски, 3 гаубични и 2 тежки батареи) и съ частитѣ отъ Отряда на полковникъ фонъ Кауфманъ отъ Русе да атакувамъ Южния и Югозападния фронтове на Тутраканъ.

3-а бригада отъ 1-а Софийска дивизия (8 дружини и 3 полски батареи) възнамѣрявамъ да насоча като заслонъ къмъ Силистра.

1-а конна дивизия ще насоча западно отъ Добричъ, за действие къмъ лѣвия флангъ на противника, въ участъка между Силистра и Добричъ.

Гарнизонътъ на укрепения пунктъ Варна ще настжпи съ своя резервъ за отбиване неприятелскитѣ части, които биха настжпили отъ линията Добричъ—Балчикъ

Считамъ, че бригадата отъ 6-а дивизия, която е въ Ваше разпореждане, ще обезпечава крайния дѣсенъ флангъ на армията по посока откъмъ Добричъ.

Желателно е да зная точно частитѣ отъ състава на Отряда фонъ Кауфманъ, които ще бждатъ дадени въ мое разпореждане, за да мога да имъ дамъ своевременно съответна заповѣдь.

Моля, ако моитѣ съображения бждатъ одобрени, да ми се съобщи още днесъ преди пладне.

Възнамѣрявамъ утре, 1-и септемврий, преди пладне да премѣстя Щаба на армията въ Разградъ."

Щабътъ на Армейската група Макензенъ одобри този планъ и генералъ Тошевъ, като на 1-и септември въ 9^{45} ч. му изпрати чрезъ германския офицеръ за свръзка следната телеграма:

„Щабътъ е съгласенъ съ възнамѣряваната атака на предмостната позиция при Тутраканъ на 2-и септемврий.

Границата трѣбва да се премине, по възможность, по-скоро.

Умолявате се да се съобщи мѣстото, дето трѣбва да се отправятъ 2/1-а бригада и Кавалерийската дивизия, натоварени съ охраната на дѣсния флангъ. На тѣзи части засега трѣбва да се дадатъ участъци, които не трѣбва да преминаватъ, за да бждатъ въ ржцетѣ на Щаба на III армия за задачата по охраната на фланга. За тази цель за 2/1-а бригада най-подхожда района около Акъ Кадънларъ. 1-а конна дивизия трѣбва да бжде въ постоянна връзка съ тази бригада, следъ което съ последната да се действува споредъ обстоятелствата.

Отъ Отряда на полковникъ Кауфманъ на III армия се подчиняватъ следнитѣ части: една дружина съ две картечници, две планински картечни роти съ по шесть картечници, три ескадрона, една полска и една тежка полска гаубична батареи. Заповѣдитѣ за тѣзи части да се дадатъ направо до Отряда Кауфманъ.

Щабътъ е съгласенъ да се премѣсти Щабътъ на армията въ Разградъ.

Съ 2/6-а бригада ще разполагате оттукъ своевременно. Трѣбва Армията да има съ нея постоянна телефонна връзка. На Бригадата

да се съобщи, преди всичко, че на 2-и септември въ 6 часа тя трѣбва да се съсрѣдоточи около Михаличъ."

На 1-и септември фелдмаршалъ Макензенъ получи следната телеграма отъ фелдмаршалъ Хинденбургъ:

„Германо-австроунгарскитѣ сили ще могатъ да се съсрѣдоточатъ въ Трансилвания въ втората половина на септември; Вашата задача е да нахлуете въ Добруджа, като се осигурите откъмъ Дунава, да привлѣчете срещу себе си неприятелскитѣ сили и ги биете."

И следъ като получи тази директива, той не измѣни възприетото решение, защото смѣташе, че най-добре ще бѫде осигуренъ лѣвиятъ флангъ на настѫпващитѣ въ Добруджа войски, като се завладѣятъ предмостовитѣ крепости Тутраканъ и Силистра.

И тъй, следъ като фелмаршалъ фонъ Макензенъ пое командуването на войскитѣ, предназначени да действуватъ срещу Ромъния, на генералъ Тошевъ останаха подчинени сàмо чисто оперативнитѣ войски отъ III армия: 1-а, 4-а и 6-а пехотни и 1-а конна дивизии и Варненскиятъ укрепенъ пунктъ. Съ охранението на Дунавската граница бѣ натоваренъ Щабътъ на Армейската група, като имаше подчинени Дунавския охранителенъ отрядъ на полковникъ Кауфманъ, 12-а дивизия и Видинския укрепенъ пунктъ. За да бѫде облекчено Висшето командуване, Границата бѣ раздѣлена на два участъка:

а) Отъ сухопѫтната граница до р. Янтра охранението бѣ възложено на Дунавския охранителенъ отрядъ; на полковникъ Кауфманъ бѣ подчиненъ и Русенскиятъ укрепенъ пунктъ.

б) Отъ р. Янтра на западъ охраняваше 12-а дивизия, на която бѣ подчиненъ и Видинскиятъ укрепенъ пунктъ.

Оперативната часть отъ армията, съсрѣдоточена по-преди на фронтъ 120 клм. — отъ Тетово до Козлуджа, и на 20—30 клм. отъ Границата, на 31-и августъ завърши премѣстването си непосрѣдствено до Границата, на фронтъ около 90 клм. — отъ Бунаръ Бешевли до Къзълджиларъ. 6-а дивизия, която порано се намираше около Попово — по-близо до лѣвия флангъ на армията, сега застана, като общъ резервъ, въ ржцетѣ на фелдмаршалъ Макензенъ, по-близо до дѣсния флангъ.

Това разположение на армията отговаряше точно на оперативната идея, изложена въ Директивата отъ Щаба на Армейската група Макензенъ на 28-и августъ — да се започнатъ операциитѣ срещу Ромъния съ едновременно атакуване предмостовитѣ крепости Тутраканъ и Силистра.

Българското главно командуване, както се каза по-горе, смѣташе, че трѣбва да се съсрѣдоточатъ всички усилия само за атаката на предмостовата крепость Тутраканъ, и, следъ сломяването ѝ, да се удари пакъ съ всички сили върху Силистра. Следъ като фелдмаршалъ Макензенъ възприе съображенията на Българското командуване за първата операция, оставаше съ движението напредъ да постигне нова групировка на силитѣ, която да съответствува на новата задача — атаката на Тутраканъ.

Планътъ на Ромънското командуване за действия въ Добруджа.

На 31-и августъ командуващиятъ ромънската III армия, като имаше предвидъ, че въ Добруджа ще действува отбранително, изпрати на командира на русския XLVII корпусъ следната заповѣдь:

„19-а дивизия, въ Добричъ, се подчинява на генералъ Зиончковски, за да се образува въ Добруджа само една оперативна група отъ три дивизии, която ще се именува „Източна оперативна група".

5-а каларашка бригада, отъ Добричъ, да придаде единъ ескадронъ на 19-а дивизия, а следъ това да се подчини на командира на Русската конна дивизиия. По този начинъ да се формира единъ коненъ корпусъ, който се подчинява временно на генералъ Зиончковски.

Генералъ Зиончковски да тласка постоянно Конния корпусъ къмъ Добруджанската граница, безъ да я преминава, за да прѣчи на неприятеля да минава въ ромънска територия, а сжщевременно да съдействува на 19-а дивизия."

И тъй, първоначалната задача на войскитѣ въ Добруджа бѣше да се противопоставятъ на българското настжпление презъ Границата. Армейското командуване подчиняваше всички войски, натоварени съ тази задача, на единъ началникъ. Заповѣдьта за формиране на Конния корпусъ, обаче, не бѣ изпълнена. Вѣроятно командиритъ на 19-а дивизия не е искалъ да се лиши отъ конница, докато Русскиятъ корпусъ бѣше въ Северна Добруджа, и 5-а каларашка бригада бѣ задържàна около Добричъ.

Както се каза по-горе, при съсрѣдоточаването на войскитѣ по Дунавската и Добруджанската граници, Ромънското главно командуване е предполагало, че България, поне временно, не ще обяви война на Ромъния. Обаче, още на 1-и септемврий, когато България обяви войната, командуващиятъ ромънската III армия, генералъ Асланъ, схвана, че съсрѣдоточаването на силитѣ въ Добруджа не съответствува на обстановката. Той реши да го поправи и затова изпрати на началника на Източната

група заповѣдь да приближи цѣлата група на 15—20 клм. отъ Границата, въ района Алфатаръ — Арабаджи — Куртъ Бунаръ — Кара Пелитъ.

Отъ тази заповѣдь се вижда, че Ромънското армейско командуване имаше предвидъ все сѫщата задача на войскитѣ въ Добруджа — отбрана на Границата. То отдаваше по-голѣмо значение на участъка при Дунава и затова искаше да приближи цѣлото маневрено ядро до предмостовитѣ крепости Тутраканъ и Силистра.

Генералъ Зионччковски, обаче, намираше, че е опасно да се насочи ядрото къмъ зоната Конакъ — Акъ Кадънларъ — Куртъ Бунаръ, а трѣбва по-напредъ да се съсрѣдоточи къмъ Добричъ и следъ това да се насочи, споредъ обстановката, на западъ или къмъ Варна. Докато се уравнятъ противоположнитѣ възгледове на Армейското командуване и това на Източната група, последната остана на мѣстото си. Тя започна движение на югъ, къмъ Добричъ, чакъ на 3-и септемврий.

И тъй, българскитѣ войски започнаха веднага следъ обявяване на войната движение, за да изпълнятъ точно опредѣлена задача — атака и завладяване предмостовата крепость Тутраканъ. Въ сѫщото време Ромънското командуване бѣ решило да отбранява предмостовитѣ крепости Тутраканъ и Силистра и цѣлата Добруджанска граница. То не можа̀ да се наложи на началника на Източната група, и да привлѣче маневреното си ядро по-близо до дветѣ предмостови крепости.

Пограничи сблъсквания преди обявяването на войната (27-и—31-и августъ).

Следъ като Ромъния обяви война на Австро-Унгария, макаръ България още да не се бѣше намѣсила, ромънската гранична стража, усилена въ периода на мобилизацията и съсрѣдоточаването, започна неприятелскитѣ действия. Ежедневно, безъ поводъ отъ българска страна, отдѣлни постове откриваха огънь по българскитѣ гранични войски. Понѣкога стрелбата се разпространяваше по цѣлата Гранична линия, и продължаваше по нѣколко ча̀са. Българскитѣ граничари бѣха предупредени да бѫдатъ по-бдителни, но въ никакъвъ случай да не предприематъ никакви действия срещу ромънска територия, и да избѣгватъ всѣкакви конфликти.

На 27-и августъ ромънската гранична стража, усилена съ новопристигнали отъ вѫтрешностьта пехотни части, започна

силена стрелба, която скоро се разпростѣ противъ цѣлия участъкъ на 3/15-а гранична рота, отъ Крумово до Коркутъ. Българската гранична стража не отговори на тази безпричинна стрелба, която продължи, докато се мръкна.

По Дунавската граница ромънската гранична стража бѣше по-спокойна, но срещу Русе се започнаха формални военни действия. Въ 21 30 часа, както се каза по-горе, три ромънски шалупи атакуваха ненадейно Австроунгарския дунавски флотъ, който бѣше на якори при Русе. Тѣ се насочиха къмъ стоещитѣ монитори, но хвърлиха минитѣ си много отдалече, и атаката имъ излѣзе несполучлива. Само една мина избухна въ единъ отъ шлеповетѣ предъ монитора Босна.

На 28-и августъ началникътъ на Русенския укрепенъ пунктъ получи отъ Щаба на III армия съобщението за обявяването на войната между Австро-Унгария и Ромъния и предупреждение българската артилерия да не открива огънь, докато не получи заповѣдь.

Между това, въ 7 часа четиритѣ австроунгарски монитора се приближиха до брѣга на Дунава, и бомбардираха зданията, складоветѣ и петролнитѣ резервуари въ Гюргево и пристанището Рамаданъ. Тѣ обстреляха и брѣга между Гюргево и Слободзия.

Ромънската артилерия въ този участъкъ откри огънь по мониторитѣ. Огъньтъ бѣше недействителенъ, и тѣ, невредими, се оттеглиха нагоре, срещу течението, и се закриха задъ острова Персинъ.

Ромънското командуване знаеше добре, че България не е въ война съ Ромъния. То знаеше сжщо, че бомбардиращитѣ монитори сж австроунгарски, защото България нѣмаше воененъ флотъ на Дунава. Въпрѣки това, въ 10 часа, когато австроунгарскитѣ монитори вече се бѣха оттеглили, ромънската артилерия откри огънь по града Русе, който продължи до 12 часа. Огъньтъ бѣ насоченъ срещу Митницата, Банката, Мжжката гимназия, Военния клубъ и най-оживенитѣ улици. Както се каза по-горе, убити бѣха двама войника и единъ гражданинъ, ранени — единъ войникъ и шестима граждани.

Българската артилерия, поради запрещението да стреля, не отговори на бомбардирането. Правителството не протестира противъ това очебийно нарушаване на законитѣ на войната. Българското главно командуване протестира предъ съюзното за предприетитѣ военни действия отъ българска територия (гл. страница 19).

Изглежда, че ромънската гранична стража се е боела отъ ненадейно нападение и то въ посоката Варна—Добричъ. Преди пладне отдѣлни постове пакъ започнаха стрелбата на фронта Ново Ботево—Крумово. Къмъ 14 часа бѣха обстреляни и нѣкои постове на 2/15-а гранична рота. Българскитѣ войници предполагаха, че стрелбата скоро ще се прекрати, и не отговаряха. Тя, обаче, ставаше все по-честа, и се разпространи на фронта чакъ до Морето. Българскитѣ граничари бѣха принудени да заематъ окопитѣ си и да откриятъ огънь, следъ което стрелбата се прекрати и отъ двете страни.

Презъ нощьта ромънскитѣ постове наново откриха честа стрелба на фронта отъ Морето до шосето Варна—Добричъ. Българитѣ отговориха, и престрелката продължи около два часа. Посрѣднощь ромънскитѣ граничари на този фронтъ запалиха сигналнитѣ вехи, и следъ това стрелбата утихна. Българскитѣ граничари се досѣтиха отъ подпалването на вехитѣ, че ромънитѣ сж предположили „българско настжпление“, и сж се оттеглили отъ Границата. На разсъмване изпратенитѣ патрули потвърдиха това предположение. Патрулътъ при Ботево зае голѣмия желѣзопжтенъ мостъ; този къмъ Чаушкьой плени четирма заблудили се ромънски граничари. Патрулитѣ донесоха, че ромънскитѣ войници сж оставили раницитѣ и шинелитѣ си, което показваше, че тѣ сж бѣгали панически.

На Дунавската граница ромънитѣ обстрелваха съ пушеченъ огънь австроунгарскитѣ монитори източно отъ Никополъ. Последнитѣ бомбардираха Зимница и Турно Мъгурели. Въ всички крайдунавски градове се виждаше отъ българския брѣгъ какъ населението бѣга къмъ вжтрешностьта.

На 29-и августъ и командирътъ на 1-а дивизия донесе, че предъ фронта на дивизията ромънската гранична стража значително отслабила охраната.

Предъ фронта на 4-а дивизия нѣмаше никакви инциденти.

Предъ фронта на Варненския укрепенъ пунктъ началникътъ на Североизточния секторъ, подполковникъ Минковъ, използува оттеглянето на ромънската гранична стража и заповѣда да се изнесатъ българскитѣ постове на височинитѣ южно отъ Екрене и Чаушкьой, като ги усили съ полурота отъ 8-и полкъ. Въ донесението за престрелката презъ нощьта началникътъ на Укрепения пунктъ прибави:

„Въ граничнитѣ села ромънскитѣ войски биятъ, тероризиратъ населението и грабятъ, каквото видятъ. Населението бѣга въ околнитѣ

гори, а нѣкои идатъ въ наша територия. Вчера ромънскиятъ влакъ не дойде въ Оборище, нито нашиятъ е билъ въ Добричъ. Телеграфното съобщение Добричъ—Оборище е прекѫснато отъ ромънитѣ."

Терорътъ надъ българското крайгранично население се потвърдяваше и отъ други донесения — граничната стража чувала женски писъци и въ близкото до Границата село Кьосе Абди.

На 30-и августъ Ромънското командуване, вѣроятно, е схванало, че отъ българска страна не е предприемано никакво настѫпление, и е заповѣдало на своята гранична стража да заеме мѣстата си. Презъ цѣлия день усилената гранична стража стреля противъ постоветѣ на 3/15-а гранична рота. Въ участъка на 2/15-а гранична рота една ромънска група отъ около десеть души се промъкна въ Чаушкьой, и започна да обстрелва българскитѣ постове. За прогонването на тази група насрещниятъ български постъ настѫпи къмъ селото и я накара да се разпръсне. При преследването бѣ убитъ единъ български войникъ.

Въ сѫщото време една ромънска рота отъ 9-и стрелковъ полкъ настѫпи къмъ височинитѣ южно отъ Чаушкьой. Българскитѣ постове, подкрепени отъ 10/8-а рота, допустнаха настѫпващитѣ вериги на 200—300 крачки, и съ нѣколко залпа ги заставиха да отстѫпятъ въ голѣмо безредие. Следъ като се поустроиха, ромънитѣ подновиха настѫпленията си срещу височината южно отъ Екрене, отдето по сѫщия начинъ бѣха отблъснати.

На 31-и августъ ромънитѣ правиха нѣколко опита да заематъ напустнатата гранична линия въ участъка на 2/15-а гранична рота. По цѣлия фронтъ на 15-а гранична дружина тѣ обстрелваха непрекѫснато българскитѣ постове. Една тѣхна рота отъ Сердеменъ се опита да настѫпи, но бѣ спрѣна съ огънь.

За граничнитѣ инциденти, станали дотогава въ района, началникътъ на Варненския укрепенъ пунктъ изпрати въ Щаба на армията следедното донесение:

„Началникътъ на Североизточния секторъ донася, че вчера следъ пладне селянитѣ отъ Куюджукъ се въоръжили, и прогонили ромънскитѣ гранични войници, следъ което заели краищата на селото си. Това е предизвикано отъ нечувания тероръ и безчинства, които извършватъ ромънскитѣ власти, като заграбватъ всичко, каквото видятъ, и събиратъ всичкото мѫжко население, което е избѣгало по горитѣ. Съ снощния влакъ отъ Границата пристигнаха 100 души българи, избѣгали отъ Добруджа.

Настжпилата вчера отъ Чаушкьой ромънска полурота къмъ к. 112, следъ двучасова престрелка, е отстжпила съ голѣми загуби. Следъ пладне ромънскитѣ вериги сж настжпили, като стреляли срещу к. 118 (карта 1 : 126,000), но нашитѣ не имъ отговорили. Отъ 18 часа досега по Границата е спокойно.

Вчера следъ пладне ромънскитѣ постове срещу нашия постъ № 19[1]) започнали да стрелятъ. Безъ да имъ се отговори отъ наша страна, тѣ продължили стрелбата до вечерьта, следъ което напустнали Границата и избѣгали. Избѣгала е къмъ Добричъ и заставата при Баладжа, като войницитѣ оставили шинелитѣ и раницитѣ си. Заповѣдахъ на началника на Северозападния секторъ граничнитѣ войски да се защищаватъ юнашки, но въ никой случай сами да не предизвикватъ конфликти. Да провѣри лично дали подчиненитѣ му гранични войски не предизвикватъ конфликтитѣ, а донасятъ, че сж били нападнати. Да вземе строги мѣрки, за да престанатъ въоржженитѣ стълкновения."

На Дунавската граница, по донесенията отъ граничната стража, населението на граничнитѣ градове масово ги напускало.

На 31-и августъ ромънитѣ бомбардираха Кладово. Командантътъ на Неготинъ донесе на началника на Видинския укрепенъ пунктъ, че въ Кладово влѣзли русски и ромънски войски. Безъ да провѣри това донесение, генералъ Янковъ прибързано донесе за това въ Щаба на III армия и на командира на 12-а дивизия. Следъ провѣрката, обаче, се оказа, че никакви русски и ромънски войски не сж влизали въ Кладово. Командантътъ на Неготинъ, подполковникъ Николовъ, е билъ заблуденъ отъ окржжния управитель и отъ градския кметъ, които се уплашили и избѣгали чакъ въ Видинъ.

Заемане моста при Ново Ботево. — Мостътъ на желѣзния пжть Варна—Добричъ при Ново Ботево, въ ромънска територия, имаше голѣмо значение за бждещитѣ операции. Ако бжде повреденъ този мостъ, дългъ 80 и високъ 10 метра, желѣзниятъ пжть не можеше да бжде използуванъ за дълго време. Началникътъ на Варненския укрепенъ пунктъ разреши на командира на 3/15-а гранична рота, поручикъ Стоевъ, да заеме моста, за да го запази отъ разрушаване. Поручикъ Стоевъ усили граничния постъ съ 22 войника отъ заставата и заповѣда на началника на поста, младши подофицеръ Злати Добревъ, да заеме моста и да организира отбраната му. Както е казано по-горе, ромънската гранична стража бѣ напустнала Границата, и младши подофицерътъ Злати Добревъ на 31-и августъ въ 13 часа зае позиция

[1]) При Ново Ботево.

отъ дветѣ страни на моста. Ромънитѣ забелязаха това и въ 17 ч. настжпиха откъмъ Богдановo, за да прогонятъ българската охрана на моста. Последната допустна тѣхната верига да се приближи до 1000 крачки, следъ което откри вихровъ огънь по нея и я застави да се оттегли задъ Ново Ботево.

Поручикъ Стоевъ, като предполагаше, че ромънитѣ ще се опитатъ пакъ да си възвърнатъ моста, подкрепи охраната съ една колоездачна полурота, отъ дветѣ роти, които началникътъ на Конната дивизия бѣ изпратилъ още на 29-и августъ да подкрепятъ граничната стража. Началникътъ на Варненския укрепенъ пунктъ, отъ своя страна, изпрати 6/8-а рота (поручикъ Бъчваровъ) да усили охраната. Тази рота пристигна въ 21 часа, и поручикъ Бъчваровъ пое общото началство и организира отбраната.

Презъ нощьта къмъ Ново Ботево се приближиха още две роти ромъни. На разсъмване ромънитѣ настжпиха срещу българската позиция отъ дветѣ страни на моста. Българитѣ дочакаха въ окопитѣ настжпващитѣ вериги и следъ това ги посрещнаха съ вихровъ огънь. Боятъ продължи до 10^{30} часа, когато ромънитѣ бѣха разколебани, и отстжпиха, като оставиха на мѣстото 14 души убити; плененъ бѣ и единъ ромънинъ.

Началникътъ на Варненския укрепенъ пунктъ заповѣда на началника на предната охрана при Дервентъ да изпрати още една рота съ две картечници за усилване охраната. Командирътъ на 1-а конна дивизия, като имаше предвидъ важността на моста, изпрати поддържка единъ ескадронъ и единъ картеченъ ескадронъ отъ 2-и коненъ полкъ, подъ началството на ротмистъръ Кямилевъ. Тази поддържка пристигна къмъ 16 часа, когато ромънитѣ бѣха насочили цѣла дружина съ картечници отъ Баладжа къмъ моста. Ротмистърътъ Кямилевъ настжпи съ 2/8-а рота, ескадрона, картечния ескадронъ и колоездачитѣ, посрещна настжпващитѣ ромъни при Сараджа и ги отблъстна къмъ Семизъ Али.

При отбраната на моста бѣ убитъ подпоручикътъ отъ 6-а рота Костовъ и единъ войникъ. Раненъ бѣ командирътъ на 3-а колоездачна рота, поручикъ Писковъ.

Следъ отблъсването на последното ромънско нападение, частитѣ отъ Конната дивизия получиха заповѣдь да се прибератъ при дивизията, на която предстоеше да настжпи къмъ Куртъ Бунаръ, а охраната на моста пое пакъ поручикъ Бъчваровъ съ частитѣ отъ Варненския укрепенъ пунктъ и 3/15-а гранична рота.

На 1-и септемврий командирътъ на ромънската 19-а дивизия заповѣда 5-а сборна бригада да настжпи отъ района Гелинджикъ — Каба Сакалъ — Кара Куртъ по шосето Добричъ — Варна, за да отхвърли българитѣ къмъ Границата. До вечерьта Бригадата стигна до линията Опанча — Баладжа, но въ 19^{25} часа, по заповѣдь отъ командира на дивизията, се върна въ сжщия районъ.

Следъ като получи съобщението, че България е обявила война на Ромъния, генералъ Аргиреску реши да събере и дветѣ сборни бригади около Добричъ, затова въ 16^{15} часа заповѣда на 6-а сборна бригада да тръгне отъ Кара Дурмушъ, и да се премѣсти въ района Малко Чамурли — Суютчукъ. Бригадата пжтува презъ цѣлата нощь и пристигна въ опредѣления ѝ районъ на 2-и септемврий въ 4^{30} часа.

Настжплението на III армия на 2-и септемврий за приближаване.

(Картограф. приложение № 7).

Разпореждания на Армейското командуване. Щабътъ на III армия имаше достатъчно сведения за ромънскитѣ войски въ Добруджа, за граничната стража и за Гарнизона на Тутраканъ, но то не знаеше какъ ще действува този Гарнизонъ вънъ отъ Крепостьта. На 1-и септемврий за поддържка на граничната стража бѣха изнесени напредъ три дружини отъ Гарнизона — по една предъ Първи, Втори и Трети сектори.

На 31-и августъ, следъ като се завърши приближаването на III армия къмъ Границата, командуващиятъ армията очакваше обявяването на войната. Германскиятъ офицеръ за свръзка всѣки часъ питаше има ли съобщение за това и искаше да знае причинитѣ на закъсняването. Тѣзи причини, обаче, не се знаеха отъ никого въ Щаба, и затова никой не можеше да му даде исканото освѣтление.

На 31-и августъ въ 11^{30} часа се получи телеграма отъ главнокомандуващия, че войната ще бжде обявена на 1-и септемврий. Отъ Щаба на армията бѣ съобщено това на командиритѣ на дивизиитѣ, съ заповѣдь: частитѣ да се подготвятъ за започване военнитѣ действия.

На 1-и септемврий въ 0^{34} часа въ Щаба на армията се получи следната телеграма отъ Щ. Д. А.:

„Отъ 1-и септемврий 1916 година 12^{01} часа пр. пладне България се намира въ война съ Ромъния. Донесете за получаването."

Главнокомандуващиятъ по това време бѣ получилъ Оперативния проектъ на генералъ Тошевъ, и виждаше, че той е въ духа на схващанията на Главната квартира. Общото ржководство на операциитѣ срещу Ромъния принадлежеше вече на Щаба на Армейската група Макензенъ, затова главнокомандуващиятъ, генералъ Жековъ, се задоволи само да подтикне командуващия III армия къмъ по-енергични действия. На 2-и септемврий въ 12^{40} часа той изпрати до генералъ Тошевъ следната последна директива:

„Като Ви поздравявамъ съ началото на военнитѣ действия противъ Ромъния, и проникнатъ отъ твърдата надежда, че и повѣренитѣ Ви войски ще изпълнятъ съ достоинство дълга си къмъ Отечеството, пожелавамъ Ви блѣскави бойни успѣхи и съкрушителна победа надъ противника.

Насочвайте частитѣ съ твърдость и непоколебимость, за да осигуриме на всѣка цена първитѣ успѣхи, съ които да затвърдиме още повече духа на нашитѣ войски и да разколебаеме морала на противника, следъ което задачата Ви ще се облекчи.

Искайте отъ войскитѣ всичко, на което сж способни, но не повече, като имате предвидъ и внушите на войскитѣ, че не трѣбва да се отстжпва нито крачка отъ спечелениия теренъ."

Генералъ Тошевъ телеграфически благодари за благопожеленията и увѣри главнокомандуващия, че подчиненитѣ му войски ще оправдаятъ надеждитѣ и ще победятъ за благото на Отечеството и гордость на Върховния вождъ.

Генералъ Тошевъ и Щабътъ на III армия очакваха съ нетърпение обявяването на войната, за да започнатъ организирането на първата операция, обаче, отъ Щаба на Армейската група Макензенъ още нѣмаше съобщение дали се възприема Оперативниятъ проектъ, изложенъ съ устния и писмения докладъ до фелдмаршала.

Телеграмата отъ Щаба на Армейската група, съ която се одобряваше този проектъ, се получи чакъ на 1-и септемврий въ 9^{40} часа, т. е. почти десеть часа следъ обявяването на войната. Независимо отъ това, пристжпи се веднага къмъ приготовление разпорежданията за проектираната операция. Къмъ 15 часа бѣ приготвена следната оперативна заповѣдь № 16:

„1) Противникътъ заѣма Тутраканския тетъ-де-понъ съ около 25 батальона, 30 батареи и 6 ескадрона. Укрепленията сж довършени, но не сж окончателно усъвършенствувани. При Акъ Кадънларъ има

около 3 батальона и 3 батареи. При Куртъ Бунаръ 1 батальонъ. При Добричъ — около 6 батальона, 8 батареи и 12 ескадрона. При Балчикъ — около 3 батальона и 3 батареи. Въ Силистренския тетъ-де-понъ — около 9 батальона и 15 батареи.

2) На повѣрената ми армия е заповѣдано да атакува Тутраканския тетъ-де-понъ и да го завладѣе.

Заповѣдвамъ:

а) 4-а Преславска дивизия, съ придаденитѣ ѝ части, да настжпи въ зоната между пжтищата Балъ Бунаръ — Къшлакьой — Хаджи Факларъ—Мече Махле (включително) и Карагачъ—Джаферлеръ—Бѣлица (включително). Да настжпи утре, 2-и септемврий, въ 7 чàса, да сбие предитѣ неприятелски части, и да се укрепи на линията к. 49 (южно отъ Мече Махле)—Бѣлица, дето да се подготви за атаката на фортоветѣ №№ 5, 6 и 7, включително. Атаката ще се извърши по допълнителна заповѣдь. Щабътъ на дивизията въ Месимъ Махле.

б) 1-а Софийска дивизия: 1-а бригада, съ придаденитѣ ѝ части, утре, 2-и септемврий, въ 5 часà да тръгне по пжтя Кеманларъ—Кьосе Абди—Късъмларъ, да сбие предитѣ неприятелски части и да достигне линията Аматларъ — Късъмларъ, съ цель на следния день да заеме изходно положение на линията Бѣлица — Карадирлеръ и подготви атаката на участъка редутъ № 8 (включително) — Антимово (включително). За облекчение дебуширането презъ горитѣ да се изпратятъ силни странични прикрития. Атаката ще се извърши по особена заповѣдь. Щабътъ на дивизията — въ Кьосе Абди.

в) 3/1-а бригада, съ придаденитѣ ѝ части, утре, 2-и септемврий, въ 5 часà да настжпи по пжтя Хърсово—Кеманларъ, и да се спре въ Кьосе Абди, дето остава въ мое разпореждане.

г) 2/1-а бригада, съ придаденитѣ ѝ части, да настжпи утре, 2-и септемврий, въ 6 ч. по пжтя Шарви — Акъ Кадънларъ, да завладѣе последния градъ, дето да се укрепи и да охранява фланга на армията откъмъ Силистра, като поддържа свръзка съ 1-а конна дивизия.

д) 1-а конна дивизия, съ придаденитѣ ѝ колоездачни и пехотни роти, да настжпи къмъ Куртъ Бунаръ и го завладѣе, като поддържа свръзка съ 2/1-а бригада. На дивизията се възлага да прекжсне съобщенията между Добричъ и Силистра.

е) 6-а Бдинска дивизия да се разположи въ района Михаличъ—Шаджкьой, дето остава въ разпореждането на фелдмаршалъ фонъ Макензенъ. Дивизията да се съсрѣдоточи въ указания районъ, съ разчетъ къмъ 6 часà на 2-и септемврий да бжде готова за настжпление по-нататъкъ. Щабътъ на дивизията — въ Ясж Тепе.

ж) Формираната отъ Дунавския охраняващъ отрядъ на полковникъ фонъ Кауфманъ колона, въ съставъ единъ батальонъ, две картечни роти (12 картечници) и единъ картеченъ взводъ, три ескадрона, една полска и една полска гаубична батареи, утре, 2-и септемврий, да тръгне въ 3 часà отъ Тетово по пжтя Борисово — Тюркъ Смилъ, съ такава смѣтка, щото да премине Границата въ 8 часà. Да изпрати ескадронитѣ си къмъ Сѣново и влѣзе въ връзка съ 4-а дивизия. Да се подготви за атака на форта № 2, който се намира източно отъ Старо Село. Атаката ще се извърши по особена заповѣдь.

3) Въ 12 часа̀ презъ нощьта на 1-и срещу 2-и того всичкитѣ гранични постове да настъпятъ въ неприятелска територия и отхвърлятъ неприятелската гранична стража, по възможность, по-дълбоко. Преминаването на Границата да стане съ изненада, за да се заловятъ повече пленници.

4) Дивизиитѣ и колонитѣ презъ време на движението да поддържатъ постоянна връзка помежду си. Да се устрои телеграфно и телефонно съобщение съ Щаба на армията. Конната дивизия ще поддържа радиотелеграфна свръзка.

5) Щабътъ на армията до 16 часа̀ ще бъде въ Горна Орѣховица, следъ което ще се премѣсти въ Разградъ.

Командуващъ армията
генералъ-лейтенантъ Тошевъ.
Началникъ на Щаба отъ Генералния щабъ
полковникъ Поповъ."

Заповѣдьта бѣ изпратена до частитѣ съ нарочни куриери, а едновременно бѣ предадена и по телеграфа до онѣзи части, съ които имаше телеграфна свръзка.

До началника на Варненския укрепенъ пунктъ бѣ изпратено следното извлѣчение отъ заповѣдьта, допълнено съ директива за действията въ неговия районъ:

„1) Противникътъ заема Добричъ съ около 6 батальона, 8 батареи и 12 ескадрона. Балчикъ заема съ около 3 батальона и 3 батареи.

2) Армията утре ще настъпи въ северна посока. Тя ще атакува и завладѣе Тутраканския тетъ-де-понъ; за атаката се назначаватъ 4-а дивизия и 1/1-а бригада; 3/1-а бригада ще настъпи по пътя Шарви — Акъ Кадънларъ, съ цель да завладѣе последния и да охранява дѣсния флангъ на армията; 1-а конна дивизия ще настъпи и завладѣе Куртъ Бунаръ и прекъсне съобщенията между Добричъ и Силистра; 6-а дивизия ще се разположи около Михаличъ; Щабътъ — въ Ясъ Тепе; Дивизията остава въ разпореждане на фелдмаршалъ Макензенъ.

3) Подвижниятъ резервъ отъ Варненския укрепенъ пунктъ да се подаде напредъ и да варди посокитѣ отъ Добричъ и Балчикъ, като не изпуска изпредвидъ назначението си да отбива десанти.

4) Въ 1 часа̀ презъ нощьта на 1-и срещу 2-и септември всички гранични постове да настъпятъ въ неприятелска територия и отхвърлятъ неприятелската стража, по възможность по-дълбоко.

5) Щабътъ на армията се премѣства въ Разградъ, дето да се изпращатъ донесенията."

Следъ това началникътъ на Щаба на армията повика по телефона началника на Щаба на Пункта и допълни тази директива съ указанието, че по-нататъшното настъпление на „Подвижния резервъ" къмъ Добричъ трѣбва да се съобразява съ напредването на дѣсното крило на армията.

Пакъ, като допълнение на оперативната заповѣдь, на командира на Конната дивизия бѣ заповѣдано по телефона да изпрати самостоятелни разезди, които да прекѫснатъ желѣзния пѫть Добричъ — Черна Вода.

Едновременно съ подготвянето на тѣзи разпореждания, въ Щаба на армията до 14 часа бѣ изработена наредба за организиране тила на армията (гледай стр. 241).

Генералъ Тошевъ можеше да гледа съ по-голѣма увѣреность на своя тилъ, защото на 30-и августъ бѣ получилъ отъ началника на Главното тилово управление, въ отговоръ на искането му отъ Щ. Д. А. да се попълнятъ по-скоро магазинитѣ, следната телеграма:

„Резервнитѣ интендантски магазини въ Провадия, Шуменъ и Русе дадохъ въ разпореждане на Вашето Тилово управление преди четири деня. Отъ сѫщитѣ магазини азъ нищо не извозвамъ, следователно, имате всичко за попълване Вашитѣ магазини. Независимо отъ това, азъ днесъ насочвамъ всичкото производство отъ Северна България къмъ Вашия районъ Попово — Разградъ. Бѫдете спокоенъ: това насочване ще продължи да Ви обезпечи напълно.“

Въ 16 часа Щабътъ на армията напустна Горна Орѣховица и вечерьта пристигна въ Разградъ, дето веднага влѣзе въ телеграфна връзка съ дивизиитѣ. Тиловото управление на армията остана временно въ Горна Орѣховица. То се премѣсти въ Разградъ на 14-и септемврий.

Настѫплението на Дунавския отрядъ.

Споредъ Инструкцията на командуващия III армия отъ 21-и августъ, на „Русенския укрепенъ пунктъ бѣ възложена задачата: въ случай на настѫпление на ромънитѣ, да се приведе въ отбранително състояние, и, като изпълнява възложената му дотогава задача, да прикрива лѣвия флангъ на 4-а дивизия. Щомъ 4-а дивизия започне да настѫпва, началникътъ на Укрепения пунктъ да настѫпи съ подвижния си резервъ къмъ Тюркъ Смилъ, за да обезпечава фланга на 4-а дивизия. При това той не трѣбва да изпуска изпредвидъ да се противопостави и на преправа презъ Дунава, за което въ Русе трѣбва да остави значителенъ гарнизонъ.

Между това, съобщението отъ Щаба на Армейската група Макензенъ предвиждаше да вематъ участие въ атаката на Тутраканъ само германскитѣ части отъ Дунавския охранителенъ отрядъ, които сѫ изброени въ оперативната заповѣдь по III армия ·

№ 16. Началникътъ на Отряда, обаче, вѣроятно е получилъ друго нареждане отъ Щаба на Армейската група, защото на 1-и септемврий въ 11^{45} часа, т. е. преди да получи оперативната заповѣдь по III армия, той организира участието на Отряда въ атаката съ следната заповѣдь, споредъ която Отрядътъ се усилваше съ по-голѣмата часть отъ войскитѣ, които съставяха Гарнизона на Русенския укрепенъ пунктъ:

„1) Българската III армия ще мине Границата на 2-и септемврий сутриньта и ще атакува неприятеля. 4-а дивизия ще настъпи презъ Къшлакьой — Спахларъ къмъ Тутраканъ и ще го завладѣе съ бързъ ударъ.

2) Отрядътъ ще вземе участие въ настъплението, като се усили съ петь дружини и две запрегнати батареи отъ Гарнизона на Русенския укрепенъ пунктъ.

3) Отрядътъ ще настъпи срещу линията Старо Село (изключително) — Калимокъ, за което ще се формиратъ три групи:

Първа група — подполковникъ Влаховъ — 1/5-а маршева дружина, две дружини отъ 5-и опълченски полкъ, батареята на поручикъ Михаиловъ — да се събере на 2-и септемврий до 4 часа при Малко Враново за настъпление презъ южната часть на Кютюкли. Частитѣ, които сж по-източно, да не се прибиратъ.

Втора група — майоръ фонъ Хаммерщайнъ — германскиятъ 1/21-и батальонъ съ две картечници, 4/6-и уланскиескадронъ, 234-о и 240-о планински картечни отдѣления, 105-а тежка гаубична батарея — да се събере на 2-и септемврий при Малко Враново за настъпление презъ северната часть на Кютюкли. Часътъ на настъплението ще се опредѣли съ нова заповѣдь.

Трета група — полковникъ Дръжковъ — две дружини отъ 5-и маршеви полкъ, батареята на поручикъ Машаровъ — да застане на 2-и септемврий северно отъ Брешленъ за настъпление презъ Калимокъ, когато това настъпление бѫде заповѣдано.

6-и уланскиполкъ съ една батарея отъ 201-и полски артилер. полкъ ще настъпи на 2-и септемврий презъ Гюведже къмъ Сѣново и ще държи връзка съ българската 4-а дивизия.

4) Полковникъ Енчевъ, съ останалитѣ части отъ Русенския гарнизонъ, ще отбранява участъка си, както досега, и ще нарежда набавянето продоволствие и санитаренъ персоналъ въ Голѣмо Враново.

5) Донесенията и пленницитѣ да се изпращатъ до Щаба на Отряда, въ Борисово.“

Първа група не можа да се формира въ показания въ заповѣдьта съставъ, защото 3/5-а опълченска дружина влѣзе въ състава на Трета група. На 2-и септемврий подполковникъ Влаховъ изпрати заповѣдь на 4/5-а опълченска дружина да тръгне отъ Сливополе направо за Кютюкли, а той, съ Щаба си, отиде при предната охрана, въ Малко Враново. Въ тъмно предната охрана настъпи къмъ Кютюкли и въ 8 часа пристигна въ селото,

дето още не бѣ пристигнала 4/5-а опълченска дружина. Тукъ Групата се свързва съ Втора група, вече събрана въ сѫщото село, и съ 6-и улански полкъ, въ Гюведже. 4/5-а опълченска дружина пристигна твърде изморена чакъ въ 11^{30} часа.

Следъ като получи заповѣдьта отъ командуващия III армия за 2-и септемврий, полковникъ фонъ Кауфманъ заповѣда на 1-и септемврий въ 20 часа:

„1) До сега по Границата е имало само патрулни сблъсквания. Неприятелтъ тази сутринь работѣше окопи по височинитѣ югозападно отъ Старо Село.

2) На 2-и септемврий въ 7 часа тритѣ групи да бѫдатъ готови да настѫпятъ и минатъ Границата: Първа група — подполковникъ Влаховъ — на южния край на Кютюкли; да остави въ селото една дружина въ мое разпореждане; Втора група — майоръ Хаммерщайнъ — на северъ отъ шосето, при Кютюкли; Трета група — полковникъ Дръжковъ — съ половина дружина и батареята на пѫтя Брешлянъ — Тутраканъ и на два клм. северно отъ шосето; съ една и половина дружини — на пѫтя край Дунава; и дветѣ групи на около единъ клм. отъ Границата.

3) На разсъмване да бѫдатъ изпратени патрули отвѫдъ Границата. Искамъ да знамъ кѫде сѫ най-преднитѣ пехотни и артилерийски позиции на противника и какви сѫ неговитѣ намѣрения. Особено важно е да се заловятъ по-скоро пленници.

4) Задачата на 6-и улански полкъ остава сѫщата. Най-късно въ 9 часа главнитѣ му сили да минатъ Границата. Да се привлѣче за съдействие 1/201-а батарея, колкото е възможно по-рано.

5) Полковникъ Енчевъ да държи по една дружина готови за походъ при Просена и Русе.

6) 29-а безжична станция и 2-а полска болница да стигнатъ на 2-и септемврий въ Кая Махле (презъ Русе — Липникъ). Предното отдѣление отъ 2-а болница да достигне Брешлянъ.

7) Отъ 7 часа азъ ще бѫда въ наблюдателния пунктъ на шосето 500 м. северно отъ Кютюкли, дето да се изпрати за свръзка по единъ конникъ (по възможность офицеръ), който да може да ме ориентира за положението на неговата група. Оставената въ мое разположение дружина въ Кютюкли сѫщо да изпрати единъ конникъ. 4/6-и ескадронъ да изпрати единъ подофицеръ и шестима конника.“

Началникътъ на Първа група, подполковникъ Влаховъ, въ 8 часа на 2-и септемврий пристигна на изходния пунктъ Кютюкли заедно съ 1/5-а маршева дружина и батареята на поручикъ Михаиловъ. Тукъ въ състава на Групата влѣзе и граничната застава въ Кютюкли — полуротата на поручикъ Векиловъ отъ 17-а гранична дружина. Безъ да дочака 4/5-а опълченска дружина, подполковникъ Влаховъ излѣзе напредъ съ подчиненитѣ му началници, за да разузнае разположението на ромънитѣ.

Отъ Границата той можа да установи, че около Тюркъ Смилъ има неусъвършенствувани пехотни окопи, заети отъ около три роти ромъни.

Подполковникъ Влаховъ предполагаше, че, за съгласуване настъплението на Първа и Втора групи, ще излѣзе заповѣдь отъ началника на Отряда. Като не получи такава до 9 часа, развърна Групата въ боенъ редъ на Границата, като използува за прикриването ѝ приготвенитѣ отъ граничната стража окопи.

Къмъ 11^{30} часа 1/5-а маршева дружина, развърната въ боенъ редъ, бѣше на Границата. Батареята зае позиция, и се подготви за стрелба противъ окопитѣ южно отъ Тюркъ Смилъ. Въ това време въ Кютюкли пристигна и 4/5-а опълченска дружина. Две роти отъ тази дружина веднага бѣха изнесени напредъ, кето удължиха бойния редъ на 1/5-а маршева дружина. Другитѣ две роти подполковникъ Влаховъ задържа като поддържка. Дружина въ селото, въ разпореждането на началника на Отряда, не бѣ оставена, защото Първа група нѣмаше три дружини, както бѣ първата заповѣдь, а само две.

Въ 12 часа 8·7-см. не с. с. батарея откри огънь по западния край на Тюркъ Смилъ и окопитѣ южно отъ селото. Следъ нѣколко минути по сѫщитѣ цѣли откри огънь и германската 15-см. гаубична батарея отъ Втора група. Ромънскитѣ части, които заемаха обстрелванитѣ позиции, не издържаха този огънь. Безъ да иматъ нѣкаква цель предъ себе си, тѣ откриха съвсемъ безредна пушечна стрелба, и веднага следъ това хукнаха назадъ, и на групи се изкачваха къмъ главната позиция, при Старо Село.

Бойниятъ редъ на Първа група се понесе стремително презъ Границата. Ротитѣ настъпваха по предварително разузнатитѣ подстъпи и, макаръ мѣстностьта да е равна и открита, отъ никъде не бѣха обстрелвани. Безъ спиране, бойниятъ редъ стигна до селото, мина презъ него, и започна да се укрепява на източния му край.

Втора група настъпваше бавно, методично. Въ 8 часа тя мина презъ Границата и продължи настъплението отъ дветѣ страни на шосето за Тутраканъ. Предъ нейния фронтъ противникътъ стреляше само съ малокалибърни орждия, но до 16 часа тя не можа да се изравни съ по-напредналата Първа група, и започна да се готви да нощува на достигнатата линия — около единъ клм. по-назадъ отъ нея. 105-а тежка батарея зае позиция четири клм. северно отъ Кютюкли и даде нѣколко изстрела по ромънскитѣ окопи при к. 131. Въ 11^{30} часа тя се премѣсти на

позиция два клм. по-напредъ, отдето обстреля една ромънска батарея на издадения гребенъ два клм. северозападно отъ Старо Село.

Трета група, построена въ сборенъ редъ, настжпи точно въ 7 часа. Въ 8^{30} часа граничната стража отблъсна съ огънь ромънскитѣ граничари, а следъ тѣхъ въ рѣдка верига настжпи граничната рота. Безъ да стрелятъ, частитѣ отъ Трета група настжпиха въ две колони: Дѣсна — дружината отъ 5-и опълченски полкъ и Лѣва — петь роти отъ 5-и маршеви полкъ и батареята на поручикъ Гашаровъ; 2/5-а маршева дружина, оставена малко назадъ, въ маневрени войски, по-късно бѣ изпратена къмъ Кютюкли, въ разпореждането на началника на отряда. Дветѣ колони настжпиха въ походенъ редъ: Дѣсната — южно отъ шосето Русе—Тутраканъ, Лѣвата — по пжтя Брешлянъ—Калимокъ, батареята — задъ Дѣсната колона. Когато преминаха Границата, по тѣхъ бѣ откритъ артилерийски огънь откъмъ Дунава, и тѣ се престроиха въ боенъ редъ.

Въ 10^{15} часа командиръть на Дунавския флотъ изпрати къмъ Границата две канонерски лодки, а въ 13^{40} часа Флотътъ се приближи, и хвърли котва срещу батареята „Елизабета". Въ 15^{50} часа мониторътъ „Катаржиу" и единъ ведетъ излѣзоха изъ преградата и плуваха до западния край на Карнечиу, като обстрелваха островъ Бекерулъ и колоната покрай дѣсния брѣгъ. Мониторътъ и ведетитѣ бѣха обстреляни отъ българскитѣ батареи, но тѣ се закриха до лѣвия брѣгъ, и изстрелитѣ не стигаха до тѣхъ. Въ 17 часа тѣ се прибраха при преградата. Въ 21^{25} часа Флотътъ зае позиция източно отъ ез. Калимокъ, но получи заповѣдь да не стреля, докато не получи заповѣдь отъ команданта.

Въ сжщото време отъ гребена северно отъ Тюркъ Смилъ две роти ромъни съ една картечница откриха силенъ огънь. Дѣсната колона веднага измѣни посоката на настжплението къмъ този гребенъ, къмъ който се насочи и една германска рота съ картечница отъ Втора група. Ромънитѣ стрѣляха около половина часъ и отстжпиха къмъ главната си позиция, западно отъ Старо Село.

Дветѣ колони продължиха настжплението и, когато стигнаха предъ напустнатия отъ ромънитѣ гребенъ, спрѣха се, за да дочакатъ да се изравни съ тѣхъ Втора група, която бѣ назначена за направляваща. Групата нощува на сжщото мѣсто, като постави две роти охранение. Презъ нощьта бѣха изпратени офицерски патрули, които се приближиха до ромънската главна пози-

ция, при к. 131, и узнаха, че тя е силно заета. Отъ тази позиция ромънитѣ стреляха презъ цѣлата нощь. Тѣхниятъ огънь бѣ особено силенъ между 22 и 23 часа.

6-и уланскиполкъ бѣ нощувалъ въ Тетово. Въ 4^{30} часа той настъпи и въ 6^{15} часа стигна въ Юруклеръ, отдето продължи движението си къмъ Бунаръ Бешевли и Гюведже. Ромънскитѣ гранични войски въ този участъкъ се бѣха оттеглили. Полкътъ се спрѣ на Границата, и изпрати разездъ да разузнава оттатъкъ Сѣново. Началникътъ на разезда донесе, че височинитѣ североизточно и източно отъ Сѣново сж силно заети.

Германската 1/201-а полска батарея, която бѣ придадена къмъ Полка, нощува въ Ново Село, следъ като бѣ изминала предния день 36 клм. по твърде труденъ за движение пжть. Въ 1 часа тя продължи движението си по пжтя Тетово — Юруклеръ — Бунаръ Бешевли. Въ последното село тя бѣ посрещната отъ 3-и ескадронъ, и въ 14^{20} часа настигна Уланския полкъ въ Гюведже.

Командирътъ на батареята получи заповѣдь да подготви батареята си за действие. Неговото разузнаване установи, че височинитѣ североизточно отъ Сѣново не сж заети, и въ 16^{30} часа Полкътъ настъпи къмъ селото. На мръкване командирътъ на полка получи съобщение чрезъ изпратенитѣ за свръзка разезди, че с. Тюркъ Смилъ е заето отъ българитѣ, че германскиятъ 21-и батальонъ е на позиция северно отъ шосето оттатъкъ Тюркъ Смилъ, и че срещу него сж открили огънь една тежка и три леки батареи отъ гребена източно отъ Старо Село; че 3/4-а бригада настъпва източно отъ Сияхларъ. Той изпрати да охраняватъ южно и северно отъ Сѣново по единъ ескадронъ, а съ единъ ескадронъ се оттегли да нощува на Границата. Батареята нощува въ Гюведже. По този начинъ презъ деня Уланскиятъ полкъ бѣше въ връзка съ съседнитѣ български части, но командирътъ на Полка пропустна да съобщи на съседния 48-и полкъ, че е заелъ Сѣново, вследствие на което командирътъ на последния се безпокоеше за своя лѣвъ флангъ, и това безпокойство се отрази на бързината на настъплението.

И тъй, тритѣ групи на Дунавския охраняващъ отрядъ минаха презъ Границата, отблъснаха граничнитѣ части и стигнаха на 2600—2800 метра отъ издаденитѣ части на Предмостовата крепость.

Въ 16^{30} часа началникътъ на Отряда заповѣда:

„1) Следъ слаба съпротива, неприятельтъ отстъпи на височинитѣ западно отъ Старо Село и Калимокъ.

2) Лѣвиятъ флангъ на 4-а дивизия е при Сияхларъ.

3) Отрядътъ е разположенъ така: а) 6-и уланскиполкъ, съ 1/201-а батарея, — югозападно отъ Сияхларъ; б) Първа група — въ Тюркъ Смилъ и югозападно; в) Втора група — отъ дветѣ страни на шосето, северно отъ Тюркъ Смилъ; г) отъ Трета група едната дружина съ батареята — на югъ, а другата дружина — на северъ отъ Калимокъ.

4) Отрядътъ да се укрепи на заетата линия, и да я задържи на всѣка цена, ако бѫде атакуванъ. Той да продължи на разсъмване на 3-и септември атаката, като дѣсниятъ флангъ на Първа група атакува височината 131.

5) Трета група да настѫпи въ тъмно и, ако е възможно, да завладѣе Калимокъ.

6) Групитѣ да поддържатъ свръзка помежду си, а Първа група — и съ 6-и уланскиполкъ.

7) Трета група да изпрати оставената на мое разположение дружина къмъ северния край на Кютюкли.

8) Донесенията да се изпращатъ въ Брешлянъ (училището). Азъ ще бѫда отъ 20 часа въ Борисово, а на 3-и септември сутриньта — на шосето северно отъ Кютюкли.

9) Голѣмиятъ багажъ да остане въ Липникъ.

10) 6-а продоволствена рота да бѫде на 3-и въ Борисово.

11) Полковникъ Енчевъ е изпратилъ храни и бойни припаси въ Гол. Враново, дето сѫ открити продоволственъ магазинъ и разходенъ складъ."

Подполковникъ Влаховъ получи горната заповѣдь въ 17 часа. Той веднага разпореди частитѣ да нощуватъ на достигнатитѣ мѣста въ боенъ редъ и изпрати 3/5-а маршева рота (поручикъ Караколевъ) 800 метра напредъ. Ротата мина презъ посѣтото съ царевица пространство, и поручикъ Караколевъ донесе на мръкване, че на преминатото пространство никѫде не е срещнатъ противникъ. Това показваше, че ромънитѣ сѫ се прибрали окончателно въ своята Укрепена позиция.

Между това, веднага следъ завладяване Тюркъ Смилъ, четири батареи отъ главната отбранителна линия откриха огънь по батареята на поручикъ Михаиловъ. Откриха огънь и батареитѣ на острова Карничеу, който огънь българитѣ смѣтаха, че иде отъ ромънскитѣ монитори. Поради голѣмото разстояние, огъньтъ на ромънската артилерия бѣше недействителенъ. Отъ него до мръкване въ Първа група бѣха ранени четирма души.

Съседната Втора група не знаеше за изпратената напредъ рота на поручикъ Караколевъ, и я смѣташе за ромънска, макаръ тя да бѣ обстрелвана 30 минути отъ ромънската артилерия. Майоръ Хаммерщайнъ реши да я атакува и изпрати при началника на Първа група офицеръ, който да поиска неговото съдей-

ствие. Недоразумението бѣ веднага отстранено, щомъ изпратеният офицеръ схвана, че това е българска рота.

Следъ като се мръкна, ромънитѣ прекратиха артилерийската стрелба. Подполковникъ Влаховъ, за да тревожи противника и да осигури по-добра почивка на своитѣ части, заповѣда въ 22 часà на поручикъ Бонджуковъ съ единъ силенъ патрулъ отъ доброволци да се приближи до ромънската позиция. Поручикъ Бонджуковъ въ тъмнината стигна до телената мрежа предъ Старо Село. По цѣлата ромънска позиция се започна най-напредъ пушечна стрелба. Като се опасяваха отъ нощна атака, чакъ до 3 часà на 3-и септемврий ромънитѣ при Старо Село не мигнаха. Презъ цѣлата нощь тѣ поддържаха пушеченъ, картеченъ и бомбовъ огънь. Въ стрелбата навѣрно сж взели участие и противощурмовитѣ малокалибърни куполни орждия, снарядитѣ на които българитѣ взѣмаха за такива отъ бомбохвъргачки.

Въ 15 часà полковникъ Кауфманъ изпрати въ Щаба на армията следното донесение:

„Усиленията Отрядъ на фонъ Хаммерщайнъ премина въ 8 часà Границата източно отъ Кютюкли—Брешлянъ и отблъсна слаби неприятелски части.

Отрядътъ сега е разположенъ по линията Сѣново (тукъ само конница) — Тюркъ Смилъ — западния край на Калимокъ.

Срещу Отряда засега е 36-и полкъ (установенъ отъ нѣколко убити).

Отъ височинитѣ при Старо Село артилерийски огънь, отчасти отъ голѣмъ калибъръ — по-стари орждия.

Напредването на 3/5-а маршева дружина по Дунава къмъ Калимокъ е спрѣно отъ огъня на картечницитѣ и лекитѣ орждия отъ мониторитѣ. Напредването отъ Тюркъ Смилъ срещу височинитѣ западно отъ Старо Село, които се държатъ отъ окопана неприятелска пехота, за днесъ безъ продължителна артилерийска подготовка не ще има голѣмъ успѣхъ, тъй като тукъ има само две опълченски дружини.

Отрядътъ възнамѣрява тази нощь да задържи достигнатата линия и на 3-и септемврий да заеме най-напредъ височината 131.“

Командантътъ на Крепостьта бѣ разтревоженъ силно отъ преувеличенитѣ донесения на началника на Първи секторъ за настжпление на многобройни неприятелски сили въ тази посока. Той и безъ това смѣташе тази посока за най-важна, и още на 1-и септемврий бѣ изпратилъ въ сектора 4/75-а дружина. Следъ тревожнитѣ донесения на началника на сектора, генералъ Теодореску изпрати две роти отъ опълченската дружина Мирчеа да заематъ укрепленията № № I и II, които по-преди заемаше 4/40-а дружина, която бѣ изнесена напредъ.

Настжплението на 4-а Преславска дивизия.

Разпореждания отъ командира на дивизията. — На 31-и августъ въ 20^{30} часà командирътъ на 4-а дивизия получи отъ Щаба на армията шифрованата телеграма-предупреждение, че войната срещу Ромъния ще бжде обявена на 1-и септемврий. Той предупреди командиритѣ на бригадитѣ да приготвятъ всичко по прехраната и водоснабдяването, да пазятъ по-голѣма бдителность и да подготвятъ своитѣ части за започване военнитѣ действия. Отъ бригадитѣ предупреждението стигна до полковетѣ и до тѣхнитѣ поддѣления. Въ всички биваци закипѣ трескава работа; всички по-малки части бързаха да се стегнатъ за предстоещото минаване презъ Границата.

Заповѣдьта за настжпление се получи въ Щаба на дивизията на 1-и септемврий въ 18^{50} часà. Генералъ Киселовъ веднага разпореди до командиритѣ на бригадитѣ: граничнитѣ постове, заставитѣ и подкрепленията отъ полковетѣ посрѣднощь да настжпятъ и да атакуватъ ромънската гранична стража, да заловятъ повече пленници и да продължатъ настжплението, докато срещнатъ сериозна съпротива.

Въ 21^{10} часà бѣ изпратена на частитѣ следната заповѣдь:

„1) Противникътъ заèма Тутраканската укрепена предмостова позиция съ около 25 батальона, 20 батареи и 6 ескадрона. Укрепленията сж довършени, усилени сж съ изкуствени препятствия, но не сж още окончателно усъвършенствувани.

2) На повѣрената ми дивизия е заповѣдано да настжпи въ ромънска територия, да сбие противника отъ преднитѣ му позиции и да атакува Тутраканската крепость на фронта между Бѣлица и Меше Махле. Вдѣсно отъ насъ ще действува 1-а дивизия, а влѣво отъ насъ — Германскиятъ отрядъ на полковникъ фонъ Кауфманъ.

3) За това: а) Дѣсна колона:

7-и полкъ	4 дружини
31-и полкъ	4 дружини
15-и артилер. полкъ .	6 батареи
Отъ 3-и гаубич. полкъ .	2 не с. с. батар.
Отъ 4-и Преславски ескадронъ	2 взвода
Отъ 4-а пионер. дружина	1 рота
Всичко:	8 дружини, 8 батареи, 2 взвода конница, 1 рота пионери.

Да премине Границата утре въ 7 часà и да настжпи по пжтищата Джаферлеръ — Бѣлица (кота 128) до пжтя Кара Мехмедлеръ — Денизлеръ, дето да се укрепи. Началникътъ на колоната да разпореди за изпращането дѣсно странично прикритие до пжтя Кара Коджаларъ — Салихлеръ — Бѣлица (източно), като влѣзе въ връзка съ частитѣ отъ 1-а дивизия, които настжпватъ по пжтя Кьосе Абди — Ахматларъ.

б) Лѣва колона:

19-и полкъ	4 дружини
48-и полкъ	2 дружини
5-и артилер. полкъ . . .	6 батареи
Отъ 3-и гаубич. полкъ .	2 с. с. батар.
Отъ 4-и Преславски ескадронъ	1 взводъ
Отъ 4-а пионер. дружина	1 рота
Всичко:	6 дружини, 8 батареи, 1 взводъ конница, 1 рота пионери.

Да тръгне утре съ такава смѣтка, че въ 7 часа да премине Границата, като следва по пѫтищата Джаферово—Месимъ Махле и Бунаръ Бешевли — Касчиларъ — Хаджи Факларъ — Меше Махле, като се стреми да стигне до височината к. 49 и височината югозападно отъ тази кота, дето да се укрепи. За охрана на лѣвия си флангъ да изпрати странично прикритие, което да влѣзе въ свръзка съ Отряда на полковникъ Кауфманъ, който настѫпва на линията Гюведже — Тюркъ Смилъ.

в) 47-и полкъ, който остава въ мое разпореждане, да тръгне отъ Джаферово въ 8^{30} часа и да следва по пѫтя за Месимъ Махле, дето да чака втора заповѣдь.

г) Тежкиятъ артилерийски полкъ да започне да се изтегля утре въ 9 часа съ Гаубичното не с. с. отдѣление по пѫтя Балъ Бунаръ — Джаферово — Джаферлеръ, а съ останалитѣ две батареи — по пѫтя Балъ Бунаръ — Хаджи Факларъ. Когато батареитѣ стигнатъ Джаферлеръ и Къшлакьои, да се спратъ и чакатъ втора заповѣдь.

4) Тази нощь въ 12 часа на 1-и срещу 2-и септемврий граничнитѣ постове, заедно съ поддържкитѣ си, да нападнатъ съ изненада ромънскитѣ гранични постове и да настѫпятъ въ ромънска територия, колкото е възможно по-напредъ. При започването на общото настѫпление, граничнитѣ роти да се присъединятъ къмъ 7-и и 48-и полкове.

5) Началницитѣ на колонитѣ да поддържатъ презъ всичкото време най-тѣсна свръзка помежду си. Отъ всѣка бригада да се изпратятъ по двама конника за свръзка при Щаба на дивизията.

6) Азъ ще се движа по пѫтя Джаферово — Месимъ Махле — Кованджиларъ, предъ 47-и полкъ."

3/16-а и 1/17-а гранични роти дочакваха полунощь срещу 1-и септемврий. Войницитѣ, разпръснати по постоветѣ, не мигнаха, за да не пропустнатъ опредѣления въ заповѣдьта часъ за нахлуване презъ Границата. Тѣ познаваха мѣстността много добре. Всѣки постъ бѣ изучилъ посоката на настѫплението. Въ полунощь всички постове едновременно се спустнаха напредъ. Около ромънскитѣ постове, на единъ фронтъ отъ 30 клм., се започна безредна стрелба. Тъй като българитѣ въ настѫплението си обхващаха всѣки ромънски постъ, ромънската гранична стража не можа да организира никаква съпротива. Обвзета отъ

паника, тя напустна постоветѣ си, и се разбѣга навжтре, въ Добруджа.

Споредъ даденитѣ имъ предварително наставления, постоветѣ минаха презъ опразднените ромънски постове и продължиха настжплението си на единъ-два клм. оттатъкъ Границата, и тамъ започнаха да се окопаватъ, за да дочакатъ колонитѣ на 4-а дивизия, които щѣха да минатъ Границата на разсъмване. Поради бързото оттегляне на ромънската гранична стража, въ тъмнината не можàха да бждатъ заловени пленници.

Когато колонитѣ на дивизията минаха Границата, командирътъ на дивизията заповѣда и дветѣ гранични роти да се присъединятъ къмъ 48-и полкъ, а отъ неслужилитѣ войници да формиратъ по една команда, подъ началството на подофицеръ, които да се придадатъ къмъ щабоветѣ на 1-а и 3-а бригади, като етапни войски, за конвоиране пленници и др.

Настжплението на 3-а бригада. — Командирътъ на 3/4-а бригада, полковникъ Кметовъ, получи заповѣдьта за настжплението по телефона въ 23 часà. На 2-и септември въ 24 часà той изпрати на своитѣ части оперативна заповѣдь, съ която организира движението така:

„а) Дѣсна колона — полковникъ Антонъ Дяковъ — 19-и полкъ (четири дружини), 5-и артилер. полкъ (четири батареи), 3-и гаубиченъ полкъ (две скорострелни батареи), 3/4-а пионерна рота, отъ Преславския ескадронъ седемь конника — да тръгне отъ Къшлакьой съ такава смѣтка, щото на 2-и септември въ 7 часà да премине Границата, като следва пжтя Къшлакьой — Куванджиларъ — височината източно отъ кота 49. Като достигне тази височина (отъ к. 49 до пжтя Денизлеръ—Кара Мехмедлеръ), да се укрепи на нея. Началникътъ на колоната да влѣзе въ свръзка съ частитѣ отъ 1-а бригада.

б) Лѣва колона — полковникъ Христо Енчевъ — 48-и полкъ (две дружини), отъ 5-и артилер. полкъ две батареи, полурота отъ 2/4-а пионерна рота, четиринадесеть конника отъ Преславския ескадронъ — да тръгне отъ Бунаръ Бешевли съ такава смѣтка, щото на 2-и септември въ 7 часà да премине Границата, като следва пжтя Бунаръ Бешевли — Настрадинъ — височината югозападно отъ к. 49. Като стигне на тази височина, да я заеме, и да се укрепи на нея.

За охрана на лѣвия си флангъ да изпрати странично прикритие, което да влѣзе въ свръзка съ Отряда на полковникъ фонъ Кауфманъ, който настжпва къмъ линията Гюведже — Тюркъ Смилъ.

в) Всѣка колона да изпрати свой авангардъ.

г) Парковитѣ взводове да достигнатъ Къшлакьой, а този на 48-и полкъ — Бунаръ Бешевли; Отдѣлението отъ Дивизионния лазаретъ да тръгне въ 6 часà за Къшлакьой; 2/4-а полска болница да стигне въ 8 часà въ Балъ Бунаръ.

д) Командирътъ на бригадата ще следва съ Дѣсната колона.“

Началникътъ на Дѣсната колона, полковникъ Ант. Дяковъ, бѣ заповѣдалъ на своята 1-а дружина да атакува презъ нощьта ромънскитѣ гранични постове, за което тя още отъ вечерьта се приготви непосрѣдствено до Границата. Той организира похода на колоната по следния начинъ:

1) Авангардъ — 1-а дружина, Картечната рота, 3/4-а пионерна рота и четирма конника — тръгване въ 6 часа; 2) главни сили — 2-а дружина, четири батареи, 3-а дружина, две гаубични батареи, 4-а дружина — тръгване въ 6^{40} часа; 3) ариергардъ — взводъ отъ 4-а дружина; 4) домакински обози — тръгване въ 8^{40} часа; 5) за свръзка влѣво и вдѣсно — по четирма конника.

Пионерната рота закъснѣ да се присъедини къмъ предната охрана, която я почака до 6^{15} часа и тръгна безъ нея, като се движеше, разчленена и безъ пѫть, право къмъ обекта си — к. 49. При Куванджиларъ патрулитѣ на челната стража плениха нѣколцина ромънски гранични войника. Въ 7^{30} часа челната стража достигна гребена единъ клм. северно отъ Куванджиларъ, дето бѣ посрещната съ пехотенъ огънь отъ височинитѣ източно отъ к. 49. Предната охрана се развърна въ боенъ редъ, и продължи безспирно настъплението си подъ силенъ огънь. Въ 9 часа нейнитѣ вериги заеха гребена източно отъ к. 49 и откриха за пръвъ пѫть огънь. Ромънитѣ — около батальонъ — се оттеглиха къмъ Меше Махле, и предната охрана зае тѣхната позиция, на която веднага започна да се окопава.

Главнитѣ сили въ това време стигнаха дола южно отъ Куванджиларъ, преминаха отъ походенъ въ сборенъ редъ, за да могатъ по-бързо да подкрепятъ предната охрана, ако съпротивата на ромънитѣ бѫде по-голѣма. Тъй като предната охрана отхвърли ромънитѣ и зае обекта на полка, началникътъ на колоната остави на достигнатото мѣсто гаубичнитѣ батареи съ една рота прикритие и заповѣда движението да продължи пакъ въ походенъ редъ.

Докато колоната стигне до дола единъ клм. южно отъ к. 49, полковникъ Ант. Дяковъ проучваше добититѣ отъ този бой сведения. Ромънската артилерия по това време бѣ открила огънь по предната охрана; ромънитѣ заѐмаха съ пехота и артилерия приготвенитѣ отпорано окопи западно, южно и източно отъ Меше Махле. Той реши да използува първия успѣхъ и да атакува ромънитѣ източно отъ Меше Махле, за да ги отхвърли задъ Главната имъ отбранителна линия.

Следъ кратко разузнаване, полковникъ Дяковъ предàде следната заповѣдь за боя на събранитѣ при него дружинни командири:

1-а дружина съ Картечната рота да атакува и завладѣе ромънската позиция отъ пѫтя Денизлеръ — Дайдъръ до източния край на Меше Махле.

2-а дружина съ Ловджийската команда да атакува и завладѣе ромънската позиция отъ източния край на Меше Махле до гребена западно отъ селото.

Една полска батарея да заеме позиция на южния склонъ на височината източно отъ к. 49, за да съдействува на атаката.

Въ 12 часà 9/5-а батарея бѣ готова за стрелба, и откри огънь по видимитѣ ромънски окопи.

Въ 12^{40} часà бойниятъ редъ настѫпи къмъ посоченитѣ обекти. Веднага следъ като българитѣ започнаха да настѫпватъ, ромънитѣ откриха и пехотенъ огънь, при което стана явно, че тѣхната позиция е много по-дълга отъ настѫпващия фронтъ, затова полковникъ Дяковъ удължи бойния редъ влѣво съ 4-а дружина. Полковата поддържка (3-а дружина) настѫпваше задъ дѣсния флангъ. Картечната рота излѣзе напредъ преди започване настѫплението. Тя зае позиция на гребена източно отъ Денизлеръ и въ 12^{50} часà откри огънь съ единия си взводъ по окопитѣ южно отъ Меше Махле, а съ другия — по ромънскитѣ части, които се готвѣха да настѫпятъ противъ съседния 31-и полкъ, при Денизлеръ. Ромънитѣ и отъ дветѣ посоки започнаха да отстѫпватъ. Ротата веднага продължи настѫплението си и стигна до напустнатитѣ отъ ромънитѣ окопи, които бѣха обектъ на 1-а дружина. Оттукъ тя влѣзе въ свръзка съ съседния 31-и полкъ. Въ това време тритѣ дружини отъ 19-и полкъ настѫпваха безспирно, като имаха да преодоляватъ сàмо артилерийския огънь отъ Главната отбранителна линия и рѣдкия пехотенъ огънь изъ нѣкои още ненапустнати ромънски окопи.

Като стигнаха до изстрелно разстояние, преднитѣ дружини откриха вихровъ огънь по ромънскитѣ окопи, отъ който се разбѣгаха и последнитѣ имъ защитници.

Въ 15 часà дружинитѣ отъ бойната часть заеха своитѣ обекти, като плениха 15 души. Полковникъ Дяковъ донѐсе на командира на бригадата за резултата отъ боя, и молѣше да му се укаже да продължава ли настѫплението.

Полковникъ Кметовъ отговори:

„Заемете линията Денизлеръ — Меше Махле, колкото е възможно по-напредъ, безъ да излизате на гребена, на който ще могатъ да Ви обстрелватъ отъ Крепостьта. 48-и полкъ настъпва, за да завладѣе височинитѣ югозападно отъ Меше Махле.“

Тази задача бѣ вече изпълнена, и полковникъ Дяковъ разпоредя да се приспособятъ за отбрана завладѣнитѣ ромънски окопи, всички предни части да се приготвятъ да посрещнатъ противоудари, а полковата поддържка да се приближи въ зоната южно отъ Меше Махле.

Въ този бой частитѣ отъ 19-и полкъ изстреляха 18,500 патрона. Отъ пленницитѣ и отъ намѣренитѣ вещи и оржжие по напустнатитѣ позиции се установи, че тукъ сж действували части отъ 76-и и 79-и полкове. Отъ 19-и полкъ имаше само двама ранени, което се обяснява съ правилното разчленение за движение подъ артилерийски огънь, съ настъплението подъ покровителството на Картечната рота и съ дъждовното време — отвреме-навреме превалявaше, и всички настъпващи части използуваха замъгляването, за да напреднатъ отъ едно закритие до друго.

Началникътъ на Лѣвата колона, полковникъ Хр. Енчевъ, организира похода така: 1) авангардъ — две роти отъ 2-а дружина и две картечници — тръгване въ 3 часà; 2) главни сили — две роти отъ 2-а дружина, Картечната рота, дветѣ батареи и 3-а дружина; 3) за свръзка съ 19-и полкъ бѣха изпратени два патрула.

Предната охрана мина Границата въ 6^{50} часá. Походната колона пжтува безъ прѣчки. Първата почивка бѣ дадена въ долината северно отъ Насрадинъ. Въ 9^{10} часà предната охрана зае височината к. 49, дадена като обектъ на колоната. Къмъ 10^{30} часà цѣлата колона стигна до сжщата височина, и започна да се окопава на нея. Въ това време съседниятъ 19-и полкъ водѣше бой източно отъ Меше Махле.

Къмъ 13 часà командиръть на 3-а бригада заповѣда колоната да продължи настъплението и да заеме гребена северозападно отъ Меше Махле, като се изравни съ напредналия 19-и полкъ.

Началникътъ на колоната, обаче, се безпокоеше за лѣвия си флангъ откъмъ Сияхларъ, и донесе, че ще бжде опасно да се излиза толкова напредъ. Полковникъ Кметовъ настоя да се изпълни заповѣдьта му, и колоната въ боенъ редъ настъпи, но, поради напредналото време, не можá да стигне до посо-

чения гребенъ, а остана да нощува на по-задния гребенъ, на около 800—1000 метра по-назадъ отъ 19-и полкъ.

Щабътъ на 3/4-а бригада тръгна съ Дѣсната колона, и се спрѣ на височината южно отъ к. 49. Къмъ 13^{40} часа командиръ на бригадата получи заповѣдь отъ командира на дивизията: частитѣ да задминатъ даденитѣ имъ обекти и стигнатъ до гребена северно отъ Меше Махле. Въ това време, обаче, 19-и полкъ, по свой починъ, бѣ стигналъ до този гребенъ. Полковникъ Кметовъ заповѣда и на Лѣвата колона да се изравни, но, както се каза по-горе, размѣниха се донесения и заповѣди, поради което Лѣвата колона не можа да стигне до дадения ѝ обектъ.

Домакинскитѣ и административнитѣ обози на 3/4-а бригада, безъ особени затруднения, стигнаха на посоченитѣ имъ отъ заповѣдьта по бригадата мѣста.

Настжплението на 1-а бригада. — Командиръть на 1/4-а бригада, полковникъ Икономовъ, получи заповѣдьта за настжплението по телефона въ 22^{30} часа.

Въ 23^{50} часа той изпрати на своитѣ части заповѣдь, съ която организира движението на 2-и септемврий по следния начинъ:

а) Дѣсна колона — полковникъ Добревъ — 7-и полкъ (четири дружини), отъ 15-и артилер. полкъ три батареи, отъ 3-и гаубиченъ полкъ две нескорострелни батареи, отъ Преславския ескадронъ единъ взводъ, отъ 4-а пионерна дружина полурота — да тръгне отъ Джаферлеръ, съ смѣтка въ 7 часа да премине Границата и да настжпи по пжтя Джаферлеръ — Бѣлица; да достигне линията височината северно отъ Бѣлица (к. 128) и на западъ до пжтя Бѣлица — Денизлеръ, дето да се укрепи. Началникътъ на колоната да изпрати дѣсно странично прикритие дветѣ роти отъ Кара Коджаларъ съ петнадесеть конника по пжтя Кара Коджаларъ — Салихлеръ — Бѣлица (източно), като влѣзе въ свръзка съ частитѣ отъ 1-а дивизия, които настжпватъ по посока Кьосе Абди — Аматларъ.

б) Лѣва колона — подполковникъ Караеневъ — 31-и полкъ (четири дружини), отъ 15-и артилер. полкъ три батареи, отъ Преславския ескадронъ десеть конника, отъ 4-а пионерна дружина полурота — да тръгне по пжтя Кара Агачъ — Джаферлеръ — Кара Мехмедлеръ, съ смѣтка въ 7 часа да премине Границата, да достигне линията височината северно отъ Бѣлица (к. 128) до пжтя Кара Мехмедлеръ — Денизлеръ, като се окопае между пжтищата Бѣлица — Денизлеръ и Кара Мехмедлеръ — Денизлеръ; да влѣзе въ най-тѣсна свръзка съ 3-а бригада, която настжпва къмъ кота 49 и височината югозападно отъ нея.

в) Домакинскитѣ обози да следватъ задъ колонитѣ.

г) Парковитѣ взводове да тръгнатъ отъ Кара Агачъ въ 7 часà по пжтя Джаферлеръ — Кара Мехмедлеръ.

д) 1-о и 2-о отдѣления отъ Дивизионния лазаретъ и 1-а полска болница да следватъ задъ парковитѣ взводове.

е) Командирътъ на бригадата ще се движи съ Лѣвата колона.

Началникътъ на Лѣвата колона, подполковникъ Караневъ, организира движението по следния начинъ: 1) Тръгване въ 7 часà; 2) авангардъ — 4-а дружина, пионерната полурота и петима конника; 3) главни сили — 2-а дружина, Картечната рота, 1-а и 3-а дружини, Артилерийското отдѣление; 4) ариергардъ — единъ взводъ отъ 1-а дружина; 5) прикритие на домакинския обозъ — единъ взводъ отъ 1-а дружина; 6) за свръзка съ 7-и полкъ и 3-а бригада бѣха изпратени по двама конника.

Въпрѣки опредѣления рàненъ часъ за тръгване, колоната закъснѣ и премина Границата въ 8^{30} часà. Предната охрана на колоната премина Границата въ 7^{30} часà. Челната стража се забави на Границата, защото се размѣси съ тази на Дѣсната колона. Въ 9^{10} часà тя стигна на гребена северно отъ Кара Мехмедлеръ, безъ да срещне съпротива. Тя продължи движението си, а, когато започна да се изкачва по височината южно отъ Денизлеръ, бѣ посрещната съ пехотенъ и слабъ артилерийски огънь. Нейната патрулна верига продължи безспирно движението си и стигна въ 11 часà въ Денизлеръ. Артилерийскиятъ огънь продължаваше, безъ да може да се опредѣли мѣстото на ромънската батарея. Челната стража започна да се окопава на гребена 600 метра северно отъ селото, обстрелвана съ пехотенъ огънь откъмъ гробищата южно отъ Дайдъръ.

Главнитѣ сили на предната охрана бързаха да стигнатъ на заетата отъ челната стража позиция. Въ това време началникътъ на Втори секторъ реши да завладѣе наново напустнатитѣ предни окопи и насочи 4/79-а дружина да контъратакува българитѣ. Две ромънски роти бѣха забелязани да настжпватъ отъ гребена северно отъ Денизлеръ. Закрити отъ високитѣ царевици, тѣ стигнаха на 200—500 крачки отъ позицията на челната стража, но, посрещнати съ огънь, бѣха принудени да се спратъ, а следъ малко отстжпиха безредно на северъ, разпръснати изъ царевицитѣ.

Главнитѣ сили на колоната се движеха непрекжснато задъ предната охрана. Тѣ не се спрѣха и когато тя отхвърляше слабитѣ ромънски части, а само преминаха отъ походенъ въ боенъ редъ. Като стигнаха на заетата отъ предната охрана позиция,

на последната бѣха изнесени още две дружини, които започнаха веднага да се окопаватъ.

Домакинскиятъ обозъ се движи безъ прѣчки, и въ 13^{30} часа стигна въ Кара Мехмедлеръ. Вечерьта на ротитѣ бѣ дадена топла храна.

Предната 4-а дружина имаше 14 ранени, отъ които само единъ тежко. Многото загуби се дължатъ не толкова на голѣмата съпротива на ромънитѣ, колкото на храброто налитане на българскитѣ войници, които дори не залягаха при стрелбата. Когато ромънитѣ настжпиха противъ челната стража, всички войници наскачаха прави, а старшиятъ подофицеръ отъ 13-а рота Кольо Димовъ Радиловъ поиска разрешение да се спустне самъ въ контъратака. Държането на войницитѣ и началницитѣ отъ тази дружина (подполковникъ Бешевлиевъ) показваше несломимъ настжпателенъ духъ.

Подполковникъ Караеневъ веднага донесе на командира на бригадата, че е заелъ позицията северно отъ Денизлеръ. Въ 14^{40} часа той получи заповѣдь отъ него да не се остави никакво незаето пространство между дветѣ колони, и да се върнатъ въ Щаба на бригадата даденитѣ на колоната конници.

Началникътъ на Дѣсната колона, полковникъ Добревъ, организира движението по следния начинъ:

1) Авангардъ — 3-а дружина, една батарея, единъ картеченъ взводъ, полурота пионери.

2) Главни сили — 2-а дружина, Картечната рота, две батареи, 4-а дружина, две нескорострелни гаубични батареи, 4-а рота.

3) Ариергардъ — единъ взводъ отъ 4-а рота.

4) Дѣсно странично прикритие — подполковникъ Халачевъ — 1-а и 2-а роти и петнадесеть конника.

5) Ловджийската команда — да настжпи между колоната и страничното прикритие и да поддържа свръзка между тѣхъ.

6) Домакинскиятъ обозъ да върви следъ главнитѣ сили.

7) Тръгване въ 5^{30} часа за авангарда.

Преди да тръгнатъ частитѣ, предъ войиицитѣ бѣ прочетена заповѣдьта по действуващата армия за обявяване войната на Ромъния. Обхванати отъ възторгъ, тѣ очакваха съ нетърпение заповѣдь да тръгнатъ напредъ. Въ 7^{30} часа предната охрана премина Границата. Въ 8 часа тя стигна на петь клм. южно отъ Бѣлица, отдето се забелязваше движение на ромънски пехотни групи и отдѣлни конници по височинитѣ северно отъ селото. Началникътъ на охраната, майоръ Ванковъ,

заповѣда батареята да заеме позиция, и да се подготви да съдействува на атаката.

Въ 9^{30} часа, когато предната охрана стигна до южния край на Бѣлица, бѣ посрещната съ пехотенъ огънь. Отъ разездитѣ се получи донесение, че височинитѣ северно отъ селото сж заети отъ около единъ батальонъ безъ артилерия. Охраната се развърна въ боенъ редъ. Началникътъ на колоната заповѣда 2-а дружина отъ главнитѣ сили да удължи бойния редъ влѣво. Артилерията отъ укрепената позиция откри огънь по селото и около него, и то тъкмо въ момента, когато цѣлата колона, развърната въ боенъ редъ, настжпи презъ Бѣлица. Отъ този огънь колоната имаше убити два войника и ранени единъ офицеръ и трима войника.

Бойниятъ редъ настжпваше стремително, безъ да се спира за стрелба. Ромънитѣ не издържаха внушителния видъ на това стремително настжпление. Тѣ напустнаха позицията си, и се оттеглиха набързо къмъ Тутраканъ. Като стигна на гребена два клм. северно отъ Бѣлица, бойниятъ редъ бѣ спрѣнъ, и частитѣ започнаха да се окопаватъ подъ силенъ огънь отъ 10·5-см. орждия отъ укрепената позиция. Следъ малка почивка, бойниятъ редъ продължи настжплението, и, като стигна до следния гребенъ на три клм. северно отъ Бѣлица, започна да се окопава. Батареитѣ заеха позиция и отвреме-навреме откриваха огънь по Главната отбранителна линия, отдето ромънската артилерия сипѣше урагани почти до вечерьта.

Дѣсното странично прикритие се движеше на една височина съ главнитѣ сили на колоната. Когато последната се развърна въ боенъ редъ, прикритието се изравни съ предната охрана, а, когато бойниятъ редъ стигна до обекта си, и започна да се окопава, страничното прикритие сжщо се окопаваше. Тъй като частитѣ отъ 1-а дивизия бѣха още назадъ, полковникъ Добревъ реши да го усили съ още две роти, за да бжде запазенъ по-добре дѣсниятъ флангъ на артилерийската позиция.

Ловджийската команда на полка презъ всичкото време на похода поддържаше свръзка между страничното прикритие и колоната. Въ общия боенъ редъ тя се окопаваше между тѣхъ.

Домакинскитѣ обози на частитѣ отъ колоната и административниятъ обозъ на бригадата вечерьта стигнаха въ Кара Мехмедлеръ.

Щабътъ на 1/4-а бригада, заедно съ командиритѣ на 15-и артилер. и 3-и гаубиченъ полкове, тръгна отъ Заветъ, за да се присъедини къмъ Лѣвата колона. Къмъ 9^{30} часа той пристигна

на ромънския постъ северно отъ Джаферлеръ. Офицеритѣ съ любопитство разглеждаха този постъ. Подпоручикъ Савовъ отъ 15-и артилер. полкъ намѣри една оставена отъ ромънитѣ ржчна граната. Любопитни да я разгледатъ, всички офицери го бѣха заградили. Полковникъ Икономовъ имъ обърна вниманието, че е опасно да се пипа оставена отъ неприятеля ржчна граната, и заповѣда да се остави, но, докато се отдалечи на 15 крачки, гранатата избухна и нарани тежко всички находящи се тамъ офицери: полковницитѣ Кутинчевъ и Чакъровъ, началникътъ на Щаба на бригадата, майоръ Сирмановъ, и подпоручицигѣ Савовъ, Косевъ и Дочевъ. Майоръ Сирмановъ и подпоручикъ Косевъ починаха на мѣстото, а останалитѣ ранени бѣха изпратени на лѣчение. По този начинъ необмисленото любопитство стана причина да се разстрои командуването на бригадата и на два артилерийски полка.

Следъ това Щабътъ на бригадата продължи движението си и стигна въ Бѣлица, дето заповѣда на полковетѣ да се свържатъ съ телефонъ.

Настжплението на 47-и полкъ.—Командиръ̀тъ на 47-и полкъ, полковникъ Аврамовъ, въ Джаферово, организира движението на 2-и септемврий по следния начинъ:

1) Авангардъ — 3-а дружина — тръгване въ 8^{30} часà.
2) Главни сили — 1-а дружина, 2-а дружина, Картечната рота, Телефонната команда — тръгване въ 8^{50} часà.
3) Странично прикритие — взводъ отъ 3-а дружина — по пжтя Джаферово — Джаферлеръ — Месимъ Махле.

Въ 10 часà походната колона мина презъ Границата съ въодушевение, защото по това време се чуваха гърмежитѣ въ разни посоки въ ромънска територия, дето преднитѣ войски на 4-а дивизия водѣха бойове съ ромънскитѣ предни части.

Въ 11 часà походната колона стигна въ Месимъ Махле, дето полкътъ се събра въ сборенъ редъ, за да дочака заповѣдь за по-нататъшни действия. Въ 14 часà командиръ̀тъ на дивизията заповѣда, и Полкътъ се премѣсти на височината северно отъ Куванджиларъ, дето се разположи на бивакъ.

Настжплението на 2-и тежъкъ артилерийски полкъ. — На 2-и септемврий въ 9 часà, по заповѣдь отъ командира на полка, батареитѣ, раздѣлени на две групи, тръгнаха отъ Балъ Бунаръ въ следния редъ:

1) 15-сантиметровото гаубично отдѣление — по пътя Балъ Бунаръ — Джаферово — Джаферлеръ.

2) 15-сантиметровата гаубична и 15-сантиметровата д/30 батареи — по пътя Балъ Бунаръ — Хаджи Факларъ.

3) Парковитѣ взводове трѣбваше да стигнатъ въ Балъ Бунаръ, дето командирътъ на Парковата батарея щѣше да устрои разходенъ артилерийски складъ и да открие работилница.

4) Щабътъ на полка тръгна за Куванджиларъ.

Движението се извърши безпрепятствено, и вечерьта всички части стигнаха въ даденитѣ имъ пунктове.

12-см. д/28 група отъ полка, както е казано по-горе, бѣ придадена къмъ 1-а дивизия при първото предположение, че ще се действува едновременно къмъ Силистра и къмъ Тутраканъ. Това отдѣление още оставаше къмъ 1-а дивизия, и презъ деня на 2-и септември се премѣсти отъ Хърсово въ Малка Кокарджа.

Дейностьта на 4-и военно полицейски-полуескадронъ. — Военно-полицейскиятъ полуескадронъ на дивизията зае линията Орманъ Бешевли — Мусахчиларъ — Къшлакьой — Джаферово — Кара Агачъ. Вечерьта, следъ като частитѣ отъ дивизията заминаха напредъ, той се премѣсти на линията Хаджи Факларъ — Куванджиларъ — Месимъ Махле, като изпрати постове и разезди въ Къшлакьой, Джаферлеръ, Кара Коджаларъ, Юнузларъ.

Полуескадронътъ конвоира до Балъ Бунаръ предаденитѣ му отъ частитѣ бѣжанци и четирма пленника. Въ района на дивизията бѣ заловенъ само единъ отклонилъ се отъ своята часть войникъ. Частитѣ, обаче, не бѣха получили нареждане кѫде да изпращатъ пленницитѣ, поради което ги изпращаха кой кѫдето желае. Така, отъ 19-и и 47-и полкове пленницитѣ бѣха изпратени въ Дивизионното интендантство, въ Балъ Бунаръ. Интендантътъ, намѣсто да се погрижи самъ за тѣхъ, поиска „указания“ отъ Щаба на дивизията. Началникътъ на Щаба му заповѣда да поиска отъ Разградското командантство 50 въоржжени неслужили войника, които да употрѣбява за караулъ при пленениттѣ.

По заповѣдь на полевия воененъ прокуроръ, командирътъ на Полуескадрона възстанови административнитѣ власти въ завладѣнитѣ села, като въ повечето отъ тѣхъ бѣха възстановени кметствата отъ 1913 година. На тѣзи власти бѣ възложено, на първо време, да се грижатъ за проходящитѣ военни команди, и да вематъ мѣрки противъ контрабандата.

Дейность на Дивизионното командуване. — Командирътъ на дивизията съ Щаба си тръгна отъ Топчи и къмъ 11 часа стигна на височината единъ и половина клм. северно отъ Куванджиларъ. Генералъ Киселовъ искаше да узнае дали настжпващитѣ на фланговетѣ колони сж влѣзли въ свръзка съ съседнитѣ части, и поиска сведения за това отъ командиритѣ на бригадитѣ. Той уреди по-нататъшнитѣ действия на граничнитѣ роти и къмъ 11^{50} часа заповѣда на 47-и полкъ да се премѣсти северно отъ Куванджиларъ.

Като имаше предвидъ слабата съпротива на ромънитѣ, генералъ Киселовъ реши да измѣни линията за достигане отъ частитѣ презъ този день и между 13 и 14 часа изпрати слѣднитѣ заповѣди:

1) До командира на 3-а бригада:

„Настжпете за овладяване гребена северно отъ Меше Махле. Частитѣ да се укрепятъ най-здраво на тѣзи позиции. Участъкътъ на бригадата е отъ пжтя Кара Мехмедлеръ — Дайдъръ до единъ клм. западно отъ Меше Махле. Да се обърне особено внимание върху охраната на лѣвия флангъ и да се поддържа тѣсна свръзка съ Отряда на полковникъ фонъ Кауфманъ. Бригадата на полковникъ Икономовъ има заповѣдь да овладѣе Денизлеръ, дето ще се укрепи.“

2) До командира на 1-а бригада:

„Бригадата на полковникъ Кметовъ има заповѣдь да завладѣе Меше Махле. Съ частитѣ на 1-а бригада настжпете и овладѣйте Денизлеръ, следъ което разпоредете всички части да се укрепятъ най-здраво по височинитѣ северно отъ Денизлеръ и два клм. северно отъ Бѣлица. Участъкътъ на бригадата е отъ пжтя Бѣлица — Антимово до пжтя Кара Мехмедлеръ — Дайдъръ. Обърнете особено внимание върху охраната на дѣсния си флангъ и свръзката съ 1-а дивизия. Щабътъ на бригадата да нощува въ Бѣлица.“

3) До командира на 3-а бригада:

„Предупредете полковникъ Кауфманъ, че Бригадата Ви има за обектъ атаката на Меше Махле, за да не би погрѣшно да насочи тамъ огъня на артилерията си, когато нашата пехота започне да атакува.“

Както е изложено по-горе, частитѣ отъ дивизията по свой починъ бѣха настжпили по-далечъ отъ даденитѣ имъ обекти. Само 48-и полкъ, отъ 3-а бригада, не бѣ достигналъ опредѣлената му линия, защото командирътъ на полка мислѣше, че лѣвиятъ му флангъ остава открить откъмъ Сияхларъ. Командирътъ на 3-а бригада, като получи горната заповѣдь, настоя 48-и полкъ да излѣзе напредъ, като има предвидъ, че посоката къмъ Сияхларъ ще се пази отъ Отряда на полковникъ Кауфманъ.

Независимо отъ това, съ горнитѣ заповѣди се даваха точни граници на участъцитѣ на бригадитѣ, което имаше значение, както за удържане достигнатитѣ позиции, така и за по-нататъшнитѣ действия срещу Крепостьта.

Най-после, въ 16^{40} часа генералъ Киселовъ изпрати следната заповѣдь до командиритѣ на бригадитѣ:

„Следъ заемането на Денизлеръ и Меше Махле, укрепете се на позициитѣ си. Заповѣдайте да се разузнаятъ мѣстата и извадятъ на позиция полскитѣ батареи. Позициитѣ да се заематъ тази нощь. Пазете пълна бдителность и бѫдете готови да отблъснете опититѣ на противника да Ви атакува. Напомнямъ повторно да се обърне особено внимание върху охраната на външнитѣ флангове. Щабътъ на дивизията въ 18 часа ще бѫде въ Месимъ Махле, дето донесете за положението и за загубитѣ."

Щабътъ на дивизията остана на височината северно отъ Куванджиларъ до 16 часа, следъ което се отправи за Месимъ Махле. Оттукъ бѣ устроена телефонна свръзка съ щабоветѣ на бригадитѣ до к. 49 и въ Бѣлица и съ Щаба на армията, чрезъ станцията въ Топчи.

Въ 15^{30} часа камандиръть на дивизията изпрати въ Щаба на армията следното донесение.

„Частитѣ отъ дивизията въ 11 часа заеха пунктоветѣ, указани въ оперативната заповѣдь № 16. Противникътъ оказа слаба съпротива. Предвидъ на това, че гребенътъ на линията Меше Махле — Денизлеръ ще бѫде най-сгодна позиция за полската артилерия, заповѣдахъ да бѫде заетъ този гребенъ. Сега се води бой за завладяването му. Неприятелската артилерия стреля отъ фортоветѣ. Щомъ бѫде заета тази линия, разпоредихъ да бѫде укрепена силно, и частитѣ да чакатъ втора заповѣдь. Прави се разузнаване за разполагане тежката артилерия. Бригадата на полковникъ Кметовъ е въ връзка съ Отряда на полковникъ фонъ Кауфманъ."

И тъй, на 2-и септември частитѣ отъ 4-а дивизия минаха презъ Границата, извършиха походъ отъ 15 до 23 клм. и съ цената на 5 убити и 10 ранени стигнаха на около 2600 метра отъ Главната отбранителна линия на Тутраканската предмостова крепость. Фронтътъ на дивизията отъ 20 клм. се намали на около 10 клм. Поради стремлението да се поддържа непосрѣдствена свръзка съ частитѣ отъ 1-а дивизия, командиръть на дивизията продължи фронта на 1-а бригада съ около два клм. до пѫтя Бѣлица — Антимово. Командиръть на 7-и полкъ при разрешаване сѫщата задача продължи фронта съ още около два клм. По този начинъ дивизията застана на фронтъ десеть, намѣсто шесть клм., както се проектираше въ заповѣдьта за приближаването.

Като изпълняваше общия планъ за приближаването, 4-а дивизия се приближи самичка до Крепостьта. Разтегната на много широкъ фронтъ, тя можеше да изпадне въ критическо положение, ако Ромънското командуване разузнаваше по-деятелно, и ако бѣ организирало решителна контъратака привечерь, обаче още отначалото на военнитѣ дѣйствия стана явно, че Гарнизонътъ на Тутраканъ ще действува пасивно въ този участъкъ.

Походътъ на 1-а Софийска дивизия.

Разпореждания отъ командира на дивизията. — Командиръть на 1-а дивизия нѣмаше други сведения за ромънитѣ, освенъ даденитѣ въ заповѣдьта № 16 по III армия. Всѫщность командиръть на ромънската 9-а дивизия бѣ заповѣдалъ да бѫдатъ заети тритѣ сектора на Предмостовата крепость, а въ предни постове бѣ изпратилъ единъ батальонъ въ Акъ Кадънларъ и единъ — въ Куртъ Бунаръ. Въ втора линия бѣха оставени още по единъ батальонъ въ Алфатаръ и въ Бей Бунаръ.

Ромънскиятъ 1/35-и батальонъ бѣ изпратилъ за охрана стражеви роти въ Чиллеръ и Сунгурларъ, а резервътъ на преднитѣ постове (две роти) бѣше въ Акъ Кадънларъ.

Командиръть на 1-а дивизия получи заповѣдьта по III армия за настѫплението на 1-и септември въ 17 часа. Въ 19 часа той изпрати на подчиненитѣ си части следната оперативна заповѣдь:

„1) Около 25 противникови батальона съ 30 батареи и 6 ескадрона заематъ укрепено Тутраканъ. Около 3 неприятелски батальона съ 3 батареи заематъ укрепено Акъ Кадънларъ и близкитѣ мѣста. Единъ противниковъ батальонъ заéма Куртъ Бунаръ.

2) Нашата армия ще атакува и овладѣе Тутраканъ. На 2-и септември въ 7 часа 4-а дивизия ще настѫпи съ дѣсния си флангъ презъ Кара Агачъ — Джаферлеръ — Бѣлица, като вечерьта сѫщия день се укрепи на линията Бѣлица — к. 25 (49), южно отъ Меше Махле, на която линия ще се подготви да атакува фортоветѣ на Тутраканъ № № 5, 6 и 7, включително. 1-а конна дивизия ще овладѣе Куртъ Бунаръ.

3) На 2-и септември Дивизията и придаденитѣ къмъ нея части ще действуватъ така:

а) 2-а бригада, безъ Гаубичното отдѣление, да настѫпи въ 6 часа презъ Шарви и овладѣе Акъ Кадънларъ, дето да се закрепи и отдето да охранява фланга на армията откъмъ Силистра.

б) 1-а бригада да настѫпи въ 5 часа презъ Касапли и да овладѣе линията Касъмларъ — Аматларъ, дето да се затвърди, съ цель на 3-и септември да заеме изходно положение на линията Кара Дирлеръ — Бѣлица, отдето да подготви атаката на тутраканскитѣ фортове отъ

Антимово (Кузгунлукъ), изключително, до фортъ № 8, включително. За тази атака ще заповѣдамъ допълнително.

в) 9-и коненъ полкъ да настъпи въ 4 часа̀ и да разузнава за противника на фронта Кара Ямурларъ — Кара Есекьой — Догруларъ — Дамъ Абасъ — Доуджиларъ — Махсутларъ — Питракли — Асфаткьой — Дели Юсуфларъ, като свързва 2-а и 1-а бригади. Полкътъ да изпрати по единъ офицерски разезъ за разузнаване въ посокитѣ Догруларъ — Атмаджа, Асфаткьой — Татаръ Атмаджа — Арабаджиларъ и Дели Юсуфларъ — Кузгунлукъ.

г) Въ полунощь на 1-и срещу 2-и септемврий граничнитѣ части предъ фронта на бригадитѣ да навлѣзатъ по-дълбоко въ неприятелска земя, като унищожатъ и пленятъ неговата гранична стража.

д) Минохвъргачнитѣ роти да тръгнатъ въ 6 часа̀ отъ Кьоклюджа презъ Кара Михалъ — Абдулкьой за Кокарджа, дето да пристигнатъ сѫщия день и дето да останатъ.

е) Тежкото артилерийско отдѣление на майоръ Максимовъ да тръгне въ 6 часа̀ отъ Хърсово (Разградско) презъ Дурачъ за Кокарджа, дето да пристигне сѫщия день и дето да остане.

ж) Гаубичното отдѣление да тръгне въ 5 часа̀ отъ сегашното си мѣсто презъ Айдогду — Ашиково — Кара Михалъ — Абдулкьой — Дурачъ, дето да пристигне вечерьта сѫщия день. Въ Ашиково ще го причака взводъ конница за прикритие.

з) Всички части да се свържатъ по фронта и съ Щаба на дивизията, а фланговетѣ — и съ съседнитѣ имъ войски.

и) Щабътъ на дивизията ще бѫде въ Кьосе Абди (Касапли)."

Заповѣдьта бѣ разпратена до командиритѣ на бригадитѣ съ конници.

Настъплението на 1-а бригада. — Командиръ̀тъ на 1/1-а бригада, полковникъ Недѣлковъ, като получи предупредителната заповѣдь да се приготвятъ частитѣ за бързо настъпление къмъ Силистра, реши да ги приближи още повече до Границата и въ 9^{15} часа̀ на 1-и септемврий заповѣда:

а) 1-и полкъ, заедно съ 1/4-о артилер. отдѣление и пионерната полурота, да се премѣсти отъ Кокарджа въ Кеманларъ.

б) 6-и полкъ, заедно съ 2/4-о артилер. отдѣление и пионерната полурота, да се премѣсти въ Арсланъ и Орта Махле.

в) 1-о отдѣление отъ Дивизионния лазаретъ да се премѣсти въ Кокарджа.

г) Да се изпратятъ по единъ офицеръ и двама конника за свръзка съ 2-а бригада и съседната колона отъ 4-а дивизия.

д) Да се притеглятъ домакинскитѣ обози и парковитѣ взводове.

е) Премѣстването да се извърши до 18 часа̀.

До опредѣления часъ частитѣ отъ бригадата извършиха премѣстването, и въ новитѣ мѣста се разположиха съ мѣрки противъ разузнаване отъ ромънска страна.

На 2-и септември въ 1^{45} часа̀ полковникъ Недѣлковъ издàде оперативна заповѣдь, съ която организира движението така:

1) 6-и полкъ съ придаденитѣ му части да тръгне въ 5 часа̀ отъ Арсланъ и Орта Махле по пжтя Кеманларъ — Ески Балабанларъ — Касапли — к. 120 — Касъмларъ, дето да пристигне вечерьта, и се разположи на добра позиция за нощуване; отъ Кьосе Абди да изпрати дѣсно странично прикритие отъ една дружина, две картечници, една батарея и осемь конника по пжтя Кьосе Абди — к. 198 — Куфалче, дето да вземе мѣрки за пазене посокитѣ отъ изтокъ и североизтокъ.

2) 1-и полкъ, съ придаденитѣ му части, да настжпи по пжтя Мумджиларъ — Ени Балабанларъ — Шереметкьой — Аматларъ, дето да пристигне вечерьта и да нощува на удобна позиция. Отъ Шереметкьой да изпрати една колона отъ една дружина, две картечници и една батарея по пжтя Юнузларъ — Салихлеръ — Чанакчиларъ, дето да се спре за нощуване на добра позиция, и да поддържа свръзка съ колоната отъ 4-а дивизия, която отива къмъ Бѣлица.

3) Линията Кьосе Абди — Шереметкьой — Юнузларъ да се премине отъ главитѣ на главнитѣ сили въ 10 часа̀.

4) 1-о отдѣление отъ Дивизионния лазаретъ да тръгне въ 10 часа̀ по пжтя Кокарджа — Хюсеинлеръ — Мумджиларъ — Ени Балабанларъ за Шереметкьой.

5) Щабътъ на бригадата ще се движи съ главнитѣ сили на 6-и полкъ, и ще нощува при него.

6) Колонитѣ да вематъ по нѣколко водача.

И тъй, полковникъ Недѣлковъ, като вземаше обширни мѣрки за охрана и свръзка съ съседнитѣ части, разпръсна силитѣ на бригадата между Чанакчиларъ и Куфалча, на двадесеть клм., намѣсто да ги насочи на по-тѣсенъ фронтъ Аматларъ — Касъмларъ, както бѣ заповѣдано отъ командира на дивизията.

6-и полкъ бѣ раздѣленъ още при приближаването къмъ Границата на две колони: Дѣсна (две дружини, две картечници и една батарея), която нощува въ Орта Махле, и Лѣва (две дружини, четири картечници, две батареи и пионерната полурота), която нощува въ Арсланъ.

За 2-и септември полковникъ Червенаковъ организира движението така:

а) Авангардъ — 2/6-а дружина, две картечници, една батарея; тръгване въ 5 часа̀ по пжтя Арсланъ — Кеманларъ — Ески Балабанларъ — Кьосе Абди — к. 120 — Касъмларъ.

б) Главни сили — 3/6-а дружина, две картечници, една батарея, 4/6-а дружина; тръгване въ 5 часа̀ отъ Орта Махле, следъ авангарда.

в) Дѣсно странично прикритие — 1-а дружина, две картечници, една батарея и осемь конника — да тръгне съ авангарда, и да се отдѣли отъ Кьосе Абди по пжтя к. 190 — Куфалче.

г) Домакинскитѣ обози да се движатъ задъ колоната.
д) Парковиятъ взводъ да се премѣсти отъ Сарж Хебибъ при к. 190.
е) Нестроевата рота да се спре въ Кьосе Абди.

По причина на лошия пѫть, Полкътъ закъснѣ, и командирътъ му донѐсе въ 8^{30} часà, че не ще може да мине въ означения часъ линията Кьосе Абди — Шереметкьой. Въ 10^{30} часà главнитѣ сили на походната колона преминаха Границата, а въ 13 часà стигнаха въ Касъмларъ, дето се разположиха да нощуватъ, съ охрана на линията Асфаткьой — к. 147. Охранението плени единъ ромънски офицеръ и четирма войника.

1-и полкъ тръгна въ 5 часà отъ Кеманларъ по опредѣления въ заповѣдьта по бригадата пѫть, като имаше предна охрана 2-а дружина и въ главни сили — 3-а, 1-а и 4-а дружини и тритѣ батареи.

Въ 10 часà челната стража премина Границата при Шереметкьой, а главнитѣ сили закъснѣха съ около единъ часъ. Отъ Шереметкьой бѣ изпратена колоната къмъ Чанакчиларъ, споредъ заповѣдьта по бригадата. Дѣсната колона на полка достигна Аматларъ въ 13^{15} часà, а Лѣвата — Чанакчиларъ въ 15^{15} часà.

Движението се извърши, безъ частитѣ да срещнатъ ромъни. Вечерьта 2-а дружина постави охранение влѣво отъ това на 6-и полкъ.

Ромънскитѣ предни постове се оттеглиха задъ Главната отбранителна линия, безъ да окажатъ каквато и да е съпротива. Тѣ дори не използуваха солидно укрепената група при Антимово, както бѣ предвидено въ плана за отбраната. Началникътъ на Трети секторъ се задоволи само да поиска помощь отъ команданта, който му изпрати две роти отъ Опълченската дружина Прахова.

Настъплението на 2-а бригада.—На 1-и септемврий, преди да се получи заповѣдьта по дивизията за настъплението, командирътъ на 2/1-а бригада заповѣда 16-и полкъ съ дветѣ полски батареи и Гаубичното отдѣление да се премѣсти отъ Язла въ Кускьой. Когато получи заповѣдьта, той реши най-напредъ да събере цѣлата Бригада при Юсуфъ Ханларъ, отдето да се формира общата походна колона. За да се извърши това, дружинитѣ отъ 25-и полкъ тръгнаха отъ Кускьой и Бююкъ Бахчеларъ. 3-а дружина трѣбваше да дочака колоната на мѣстото си, въ Шарви.

Частитѣ отъ бригадата се събраха въ Юсуфъ Ханларъ въ 4 часà, отдето полковникъ Цонковъ организира движението така:

1) Авангардъ — 2/16-а дружина, 7/14-а полска и 6-а планин. батареи и 1-и дивизионенъ ескадронъ.

2) Главни сили — дружина отъ 16-полкъ, Доброволческата команда 10-а планин. батарея, 8/14-а и 9/14-а полски батареи, 25-и полкъ Доброволческата рота, Картечната рота.

3) Странични прикрития — 3/16-а и 4/16-а роти — по пѫтищата Даулджиларъ — Орманкьой — Караларъ — Акъ Кадънларъ и Шарви — Хасанъ Факѫ — Акъ Кадънларъ.

4) Тръгване въ 6 часà по пѫтя Юсуфъ Ханларъ — Шарви — Акъ Кадънларъ.

Следъ като усилената гранична стража презъ нощьта отхвърли ромънската предъ фронта на Бригадата, походната колона на последната въ 10^{30} часá мина презъ Границата, безъ да срещне съпротива, и продължи движението си въ ромънска територия. Закъснението се дължи на обстоятелството, че частитѣ не можаха да пристигнатъ навреме въ началния пунктъ — Юсуфъ Ханларъ.

Челната стража разпръсна нѣколко малки ромънски групи и залови петима пленника.

Слабитѣ ромънски части, които заѐмаха гребена северно отъ Акъ Кадънларъ, откриха огънъ по предната охрана, когато минаваше презъ селото. Тя се развърна въ боенъ редъ. Планинската батарея даде само два изстрела по ромънската позиция, и ромънитѣ я напустнаха. Охраната продължи настѫплението и нощува на напустнатата ромънска позиция. Главнитѣ сили се спрѣха на южния край на селото. Отъ предната охрана бѣха изпратени две роти напредъ, на линията Кара Ямурларъ — Сюютчукъ — к. 210.

Въ престрелкитѣ съ малкитѣ ромънски групи 16-и полкъ имаше само единъ войникъ раненъ. Отъ 25-и полкъ се уби единъ войникъ и се раниха трима отъ непредпазливо пипане разхвърленитѣ по пѫтя ромънски ржчни бомби.

Настѫплението на 3-а бригада. — Командиръть на 3/1-а бригада, следъ като получи заповѣдьта по дивизията, въ 3^{30} часà организира походното движение по следния начинъ:

а) Авангардъ — една дружина отъ 42-и полкъ — тръгна въ 5 часà по пѫтя Хърсово — Дурачъ — Кокарджа — Кьосе Абди.

б) Главни сили — 42-и полкъ (тръгване въ 5^{15} часà), 3/14-о артилер. отдѣление (тръгване въ 5^{40} часà), 41-и полкъ (тръгване въ 6 часà). Щабътъ на бригадата — въ главата на главнитѣ сили.

в) Голѣма почивка около Кеманларъ до 15 часà.

г) Отдѣлението отъ Дивизионния лазаретъ и домакинскитѣ обози, подъ общото началство на командира на Нестроевата рота на 41-и полкъ, да се движатъ непосрѣдствено задъ 41-и полкъ.

Поради късното изпращане заповѣдьта, частитѣ отъ бригадата не можаха да се приготвятъ за похода навреме, и тръгнаха съ закъснение отъ около половина часъ. По-заднитѣ части, обаче, за които бѣ назначенъ по-късенъ часъ за тръгване, се приготвиха навреме, и трѣбваше да дочакатъ да се изтеглятъ преднитѣ части.

Въ 11^{30} часа походната колона стигна на опредѣленото за голѣма почивка мѣсто северно и южно отъ Кеманларъ. Оттукъ полковникъ Зафировъ, по заповѣдь отъ командуващия армията, изпрати една дружина отъ 42-и полкъ съ единъ коненъ взводъ по пѫтя Кеманларъ — Кадъръ — Докчаларъ, съ задача „да гарантира дѣсния флангъ на бригадата и да влѣзе въ свръзка съ 9-и коненъ полкъ".

Въ 16 часа Бригадата премина Границата, а въ 20 часа стигна въ Кьосе Абди. Предната охрана се разположи на бивакъ северно отъ селото, а главнитѣ сили — на югоизточния му край. За охрана полковникъ Зафировъ заповѣда да бѫдатъ изпратени три наблюдателни застави на пѫтищата за Касъмларъ, Куфалче и Сърджиларъ и отъ 42-и полкъ — по пѫтя за Канипа; 41-и полкъ да организира близката охрана на лагера съ постове около него; отъ всѣки полкъ да се назначи по една дежурна рота.

Веднага следъ това полковникъ Зафировъ изпрати донесение въ Щаба на III армия, че Бригадата е стигнала на опредѣленото ѝ мѣсто. Копие отъ това донесение бѣ изпратено и въ Щаба на дивизията.

Изпратената, по заповѣдь отъ командуващия армията, 3/42-а дружина, тръгна по шосето за Силистра къмъ Докчаларъ и къмъ 18^{30} часа стигна въ Докчаларъ, отдето влѣзе въ свръзка съ 9-и коненъ полкъ. Дружината се разположи на квартиробивакъ, и изпрати въ охранение една рота.

Щабътъ на 1-и гаубиченъ полкъ, заедно съ 1/1-о гаубично отдѣление, тръгна въ 5 часа по дадения въ заповѣдьта пѫть и, безъ особени трудности, стигна въ 16 часа въ Дурачъ, отдето на следния день щѣше да догони 1/1-а бригада, къмъ която се придаваше. Очевидно е, че и Гаубичното отдѣление е било придадено къмъ дѣсната бригада на 1-а дивизия, споредъ първото предположение тази дивизия да бѫде насочена къмъ Силистра, едновременно съ насочването 4-а дивизия къмъ Тутраканъ. Когато

бѣ възприетъ новиятъ планъ — да се атакува най-напредъ Тутраканъ, трѣбваше Гаубичното отдѣление да се премѣсти въ тази посока.

Разузнаване отъ 9-и коненъ полкъ. — Командирътъ на 9-и коненъ полкъ получи заповѣдьта въ 1 часа и веднага съ оперативна заповѣдь организира настжплението и разузнаването по следния начинъ:

„а) Самостоятелни офицерски разезди отъ по единъ подофицеръ и седемь конника: № 1 — поручикъ Поповъ — да разузнава посоката Кадиръ — Догруларъ — Атмаджа — р. Дунавъ; № 2 — поручикъ Керезовъ — посоката Салладинъ — Асфаткьой — Татаръ Атмаджа — Арабаджиларъ — р. Дунавъ; № 3 — поручикъ Пармаковъ — посоката Салладинъ — Асфаткьой — Дели Юсуфларъ — р. Дунавъ. Тръгване въ 3 часа.

б) Авангардъ — подполковникъ Стояновъ — единъ ескадронъ— да настжпи въ 4 часа по пжтя Кеманларъ — Кадъръ —Докчаларъ — Догруларъ — Кара Великьой.

в) Главни сили, подъ командата на командира на полка, — 2-и, 3-и, 4-и и 9-и картеченъ, 9-и пеши и 3-и пеши картечни ескадрони и Конно-пионерниятъ взводъ — да тръгнатъ отъ сборния пунктъ въ 4^{15} часа следъ авангарда.

г) Дѣсно странично прикритие — подпоручикъ Йоновъ съ десеть конника — да тръгне въ 5^{15} часа по пжтя Кадъръ — Юкли — Рахманъ Ашикларъ — Сунгурларъ — Кара Кочъ — Къзълъ Бурунъ — Чиллеръ, дето да се присъедини къмъ Полка.

д) За свръзка съ 2/1-а бригада — младши подофицеръ отъ 3-и ескадронъ съ шестима конника; да изпрати две срочни донесения: при срещата на Бригадата съ противникъ и когато тя заеме Акъ Кадънларъ. За свръзка съ 1/1-а бригада — младши подофицеръ отъ сжщия ескадронъ съ шестима конника; да изпрати срочни донесения: при среща на Бригадата съ противника и когато тя заеме Касъмларъ.

е) Домакинскиятъ обозъ да тръгне въ 5 часа по пжтя на главнитѣ сили.

ж) Чорбата да се раздаде въ 3 часа, а порции месо и хлѣбъ за два деня да се дадатъ на ржце.“

Въ 3^{45} часа Полкътъ бѣ построенъ на сборното мѣсто въ Кеманларъ. Тукъ пристигнаха двата картечни ескадрона и Конно-пионерниятъ взводъ отъ Хюсеинлеръ.

На опредѣленитѣ въ заповѣдьта часове подѣленията тръгнаха. Въ 5^{15} часа Полкътъ пристигна въ Кадъръ, дето командирътъ на полка прочете и разясни оперативната заповѣдь. Ромънската гранична стража презъ нощьта бѣ прогонена отъ българскитѣ граничари, и въ 5^{50} часа Полкътъ премина Границата по пжтя за Докчаларъ.

Въ 6^{15} часа̀ се получи донесение отъ разездъ № 1: отъ пленени ромъни отъ 23-и полкъ узналъ, че въ Шарманкьой имало единъ ескадронъ, въ Докчаларъ и Акъ Кадънларъ — по единъ пехотенъ взводъ.

Между това, челната стража (единъ взводъ) премина Границата на търсъ, и, когато стигна до Докчаларъ, нейнитѣ охранителни разезди бѣха обстреляни отъ ромънски патрулъ, който бѣ застигнатъ отъ тѣхъ, и изсѣченъ. Отъ жителитѣ на селото и пленените десеть души узнаха, че преди малко една рота ромъни отстжпила къмъ Чиллеръ и Догруларъ.

Въ 6^{55} часа̀ Полкътъ продължи движението си къмъ Догруларъ по лошъ пжть, презъ гора. Когато челната стража излѣзе на северния край на гората, разездитѣ ѝ откриха една ромънска верига предъ селото. Началникътъ на челната стража разрѣди взвода си, и веднага се понесе въ атака. Ромънитѣ не дочакаха удара, а се пръснаха изъ селото. Настигнатитѣ десетина души бѣха посѣчени. Главнитѣ сили, следъ като измѣняваха посоката на движението си поради обстрелването имъ, стигнаха въ Догруларъ, когато предната охрана довършваше изчистването му отъ изпокрилитѣ се ромънски войници.

Ромънитѣ заеха гребена северно отъ Догруларъ и посрещнаха съ огънь охраняващия ескадронъ, който веднага се развърна за атака, и ги разпръсна къмъ Хаскьой.

Следъ като пристигна съ главнитѣ си сили въ Догруларъ, командирътъ на полка изпрати въ 9^{15} часа̀ следното донесение до командира на 1-а дивизия:

„Въ 5^{30} часа̀ Полкътъ настжпи отъ Кадъръ по пжтя Докчаларъ—Догруларъ. При първото село разпръсна една полурота, а при Чиллеръ водѝ бой съ една рота, която отстжпи къмъ Догруларъ и Хаскьой въ пъленъ безпорядъкъ, разпръсната изъ горитѣ; отъ нея около 60 човѣка сж изсѣчени. Трофей единъ конь съ всадникъ отъ 9-и коненъ полкъ. Срещу мене отъ този полкъ има само единъ полуескадронъ; останалата часть отъ сжщия полкъ е заминала за Добричъ. Полкътъ даде 3 убити и 3 ранени коня и 1 конникъ леко раненъ. Полкътъ продължава разузнаването и настжплението къмъ Хаскьой.“

Въ 10^{30} часа̀ Полкътъ продължи настжплението къмъ Хаскьой, съ предна охрана 4-и ескадронъ и единъ картеченъ взводъ. Къмъ 11^{30} часа̀, когато тя наближаваше селото, бѣ посрещната съ пушеченъ огънь отъ южния му край. Спешената челна стража откри огънь по ромънитѣ, и веднага бѣ усилена съ още единъ взводъ и съ Картечния взводъ. Главнитѣ

сили настигнаха предната охрана и я усилиха съ още единъ картеченъ взводъ. Тѣ бѣха насочени въ обходъ на ромънския дѣсенъ флангъ. Ромънитѣ се оттеглиха на гребена северно отъ селото. Командирътъ на полка спеши тритѣ ескадрона, които завързаха огневи бой съ устройващитѣ се ромъни.

По това време по пѫтя Чаталджа — Голебина — Атмаджа — Хаскьой настѫпиха две роти ромъни, една батарея и два ескадрона. Батареята откачи на пресичането на този пѫть съ пѫтя Капакли — Кара Великьой и откри огънь. Командирътъ на полка насочи 4-и и Картечния ескадрони въ обходъ на ромънския флангъ, но гората прѣчеше твърде много на движението на Картечния ескадронъ. Щомъ забелязаха този обходъ, ромънитѣ отстѫпиха къмъ Капакли.

Полкътъ, въ коненъ строй, се понесе да преследва разстроенитѣ ромъни къмъ платото при Капакли. Тѣ посрещнаха преследващитѣ ги съ огънь, но, когато стигнаха до тѣхъ, не дочакаха удара, а се пръснаха изъ гѫстата гора, дето преследването имъ бѣше невъзможно.

Командирътъ на полка реши да се върне за нощуване въ Хаскьой, и, когато пристигна тамъ, въ 16^{30} часà изпрати до командира на 1-а дивизия донесение за извършеното презъ деня и че при срещитѣ съ противника Полкътъ загубилъ: ранени 1 офицеръ и 11 войника, контузени — 1 офицеръ и 4 войника, коне — убити 11 и ранени 19.

Командирътъ на бригадата, обаче, смѣташе, че положението на Полка въ Хаскьой не е сигурно, защото нѣмало сведения за противника около това село, и заповѣда да се оттегли за нощуване въ Догруларъ, дето хората и конетѣ щѣли да си починатъ по-добре. По негова заповѣдь, Полкътъ тръгна въ 22 часà, въ тъмна нощь, и, при силенъ дъждъ, отъ който пѫтьтъ се много разкаля, стигна въ Догруларъ чакъ на 3-и септември въ 1 часà. Хората и конетѣ бѣха преуморени, а за почивка до разсъмване оставаше малко време. Въ Хаскьой бѣ оставенъ сàмо единъ коненъ взводъ.

Самостоятелнитѣ разезди презъ деня разузнаваха въ даденитѣ имъ посоки, и изпратиха следнитѣ донесения:

1) Разездъ № 1, въ 13^{30} часà, отъ гребена южно отъ Босна:

„Всички неприятелски части се събраха къмъ Чиллеръ. Отхвърлени, тѣ отстѫпиха къмъ Хаскьой; обща численость — около 400 пехотинеца. На северъ отъ Саарларъ единъ ескадронъ подгони разезда ми и стреля по него. Сѫщиятъ ескадронъ спеши на това мѣсто и

обстреля Хаскьой флангово. Въ гората на западъ отъ Босна десеть спешени хора (вѣроятно конници, защото сж съ карабини) тарашуватъ изъ нея. Други части засега не се наблюдаватъ. Чува се стрелба по посока на Тутраканъ. Ще продължавамъ Босна — Айдоглу — Попина."

2) Отъ разездъ № 2, въ 20^{10} часа, северозападно отъ Хаджикьой:

„По пжтя си срещнахъ само слаби части, които бързо отстжпиха при моето появяване. Въ Татаръ Атмаджа едно прикритие отъ петнадесеть души бѣ заело окрайнината на селото, и ни посрещна съ огънь, но, атакувано въ коненъ строй, отстжпи къмъ Сарсънларъ, като остави въ наши ржце 500 овци и 90 волски кола, принадлежещи на населението на Дайдъръ и готови да заминатъ за Силистра — Тутраканъ; а въ 16^{05} часа напоихме конетѣ си на р. Дунавъ, при к. 121, между Гарванъ и Каджкьой. Около два взвода въ лодки избѣгаха отвждъ, дето, по сведения отъ населението, имало четири орждия. Около Татаръ Атмаджа прекжснахъ телеграфната и телефонна линия Тутраканъ — Каджкьой — Гарванъ — Попина — Вѣтренъ — Силистра, а въ 19^{20} часа, съгласно дадената ми инструкция, прекжснахъ и телеграфната линия Тутраканъ — Силистра на сжщото шосе, точно на 32-и клм., дето се отдѣля недовършеното шосе за Гарванъ. Отъ единодушнитѣ показания на всички селяни, избѣгали днесъ отъ Тутраканъ и Силистра, излиза, че ромънитѣ панически се прибиратъ къмъ горнитѣ две крепости. Срещнати българи къмъ 19 часа, разправятъ, че отъ днесъ 10 часа шосето Тутраканъ — Силистра почти е опустѣло. Тѣ сами видѣли, че постоветѣ предъ Сребърна и Кара Омуръ избѣгали съ талиги. Теленитѣ мрежи били отъ седемь реда. Никакви просѣки нѣмало, освенъ на шосето Кара Омуръ — Бабукъ и презъ Алфатаръ — Силистра. Днесъ Спанчовъ, Рѣхово и Каджкьой били заети отъ противника. Единъ отъ нашитѣ селяни чулъ тази зарань властитѣ да говорятъ, че въ Сребърна имало две роти; въ Попина — дружина съ картечници. Тази зарань започнали да се окопаватъ югозападно отъ селото. Въпрѣки голѣмата бързина, съ която отивахъ, съ цель да свàря началника на станцията Гарванъ и взема телефонограмитѣ, не успѣхъ, тъй като половина часъ преди мене той избѣгалъ. Най-ценнитѣ сведения добихъ отъ единъ българинъ, срещнатъ случайно западно отъ Арабаджиларъ: ..... служилъ въ .... полкъ. Той спалъ снощи въ Али Чаталджа, на 31-и VIII — въ Силистра, на 30-и VIII — въ Черна Вода, а на 27-и, 28-и и 29-и августъ билъ арестуванъ въ Кюстенджа. Въ Черна Вода пристигнали седемь парахода съ по единъ-два шлепа руси отъ тритѣ рода войски, които взели шосето за Пазарджикъ (Добричъ). Въ Кюстенджа стоварили войски отъ морето, които отивали къмъ Каварна и Балчикъ. Въ Черна Вода видѣлъ самъ и единъ полкъ сърби, който маршировалъ съ музика. Всички ромънски войски говорѣли, че въ скоро време щѣли да бждатъ замѣнени съ русски войски, които ще превзематъ Русе, Варна и Разградъ, а тѣ щѣли да отидатъ да се биятъ за тѣхната Трансилвания. Възторгътъ и радостьта всрѣдъ българското население е неописуемъ. Въ Гарванъ цѣлото население плака отъ радость. Азъ наблюдавамъ тази вечерь шосето."

3) Разездъ № 3, въ 12 часа̀, отъ Дели Юсуфларъ:

„Въ 10 часа̀ разрушихъ на протежение отъ десеть метра телеграфната линия южно отъ Асфаткьой. Досега противникъ не срещнахъ. Продължавамъ да изпълнявамъ задачата.“

4) Сѫщия, въ 13^{15} часа̀, отъ к. 130, североизточно отъ Вискьой:

„Въ Вискьой има около една рота пехота, артилерия нѣма, кавалерия сѫщо. Противникътъ се е оттеглилъ въ Фортовия поясъ. Отъ събранитѣ сведения отъ българи, които на 1-и т. м. сѫ били въ Тутраканъ, около всички редути има телена мрежа, широка шесть метра. Мрежата е съ дървени колове, доста слаби. Непосрѣдствено предъ телената мрежа, непрекѫснато около Фортофия поясъ, има вълчи ями, дълбоки 1·20 метра и широки 1 метъръ. Предъ вълчитѣ ями има засѣки. Шосето Сарѫ Гьолъ — Тутраканъ, на три клм. североизточно отъ Сарѫ Гьолъ (дето е прелѣзътъ на телената мрежа), е минирано. Часть отъ Гарнизона на Тутраканъ билъ пратенъ срещу австрийската армия.“

И тъй, на 2-и септемврий, когато предназначенитѣ да атакуватъ Тутраканъ войски се приближаваха до Крепостьта, а 2/1-а бригада, която охраняваше фланга, зае Акъ Кадънларъ, 9-и коненъ полкъ стигна до Капакли, на шесть клм. отъ преднитѣ позиции на предмостовата крепость Силистра, като разгони срещнатитѣ ромънски части и ги застаяи да се прибератъ задъ своята укрепена позиция. Два негови самостоятелни разезда проникнаха въ пространството между Тутраканъ и Силистра и прекѫснаха съобщенията между дветѣ крепости. Единиятъ отъ тѣхъ стигна до Дунава въ участъка между Гарванъ и Каджькьой.

Дейность на Дивизионното командуване. — Генералъ Драгановъ, съ Щаба си, тръгна отъ Ашиково за Кьосе Абди въ 7 часа̀, защото искаше да пропустне нѣкои отъ колонитѣ, преди да минатъ Границата. Въ 10 часа̀ той пристигна въ Кеманларъ. Тукъ той пропустна предната охрана на 41-и полкъ, и се срещна съ командира на 3-а бригада, съ когото размѣни мисли по предстоещитѣ действия. Въ Кеманларъ пристигна и генералъ Тошевъ отъ Разградъ, придруженъ отъ началника на Щаба на армията и началника на артилерията. Той се срещна съ генералъ Драгановъ, който му докладва за положението на частитѣ. Генералъ Тошевъ му обърна вниманието върху поддържане здрава свръзка съ Щаба на армията и съ 3-а бригада, която е оставена въ разпорежданието на командуващия армията, обаче разпорежданията до нея ще се изпращатъ чрезъ Щаба на дивизията.

Въ 14 часà, на пѫть за Кьосе Абди, командирътъ на дивизията получи донесението отъ командира на 9-и коненъ полкъ, изпратено отъ к. 194, северно отъ Догруларъ, въ 9^{15} часà, дадено на стр. 371.

Когато пристигна въ Кьосе Абди, командирътъ на дивизията получи по телефона отъ Кадъръ второ донесение отъ командира на 9-и коненъ полкъ:

„Въ 11 часà Полкътъ настѫпи отъ Догруларъ къмъ Хаскьой и въ 11^{45} часà завърза бой съ две неприятелски роти, заемащи южната окрайнина на Хаскьой. Следъ часъ и половина бой, противникътъ отстѫпи по височинитѣ североизточно отъ селото. Въ 14 часà противникътъ бѣ подкрепенъ съ още две роти, два ескадрона и една батарея. Боятъ продължи. Въ 13^{30} часà Полкътъ атакува съ четиритѣ ескадрона, отъ които тритѣ на северъ отъ Хаскьой, а единиятъ отъ южната страна, по посока на Капакли. Противникътъ отстѫпи въ безпорядъкъ въ близката гора, преследванъ до Капакли.

По пѫтя на настѫплението си Полкътъ разруши всичкитѣ телеграфни линии, а сѫщо и тази на шосето Силистра — Тутраканъ. Полкътъ изстреля всичкитѣ си носими патрони. Противникътъ отстѫпи на севеверъ отъ линията Чаталджа — Доймушларъ — Айдогду — Кемалкьой. Полкътъ се оттегли да нощува въ Хаскьой. Утре ще продължавамъ да разузнавамъ къмъ Тутраканъ, Силистра и Дунава. Трофеи: единадесеть коня, каруци съ бойни припаси. Жертви отъ атаката: единъ офицеръ раненъ и единъ контузенъ, единадесеть войника ранени, отъ които двама много тежко, и четирма контузени. Убити коне 11, ранени 19. Телефонната свръзка отъ Кадъръ до Догруларъ е възстановена. Отъ Догруларъ до Хаскьой има летеща поща.“

Тѣзи донесения, като рисуваха успѣхитѣ на 9-и коненъ полкъ, даваха надежда, че частитѣ ще успѣятъ да достигнатъ зададенитѣ имъ за този день обекти, но отъ бригадитѣ нѣмаше още нито едно донесение. Къмъ 16 часà началникътъ на Щаба на армията повика на телефона командира на дивизията. Телефонитѣ работѣха толкова нередовно, че едва можа да се предаде незадоволството на командуващия армията отъ недобре организираната служба въ Щаба на дивизията, който въ края на деня още нѣма сведения дори докѫде сѫ стигнали бригадитѣ. Взети бѣха веднага мѣрки да се свърже Щабътъ на дивизията съ Щаба на 1-а бригада, но на мръкване започна да вали по-силно, почвата се разкаля, и изпратениятъ кабелъ не можа да бѫде използуванъ навреме. Изпратенъ бѣ и офицерътъ за поржчки отъ Щаба на дивизията въ Касъмларъ, за да узнае положението на 1-а бригада и да предаде на командира на бригадата да бѫде готовъ да подкрепи издадената напредъ 4-а дивизия, ако тя бѫде атакувана. На връщане този офицеръ

срещна телефониститѣ отъ Щаба на дивизията, които бѣха построили телефонната линия на два клм. до Касъмларъ, и оттамъ изпрати донесение, че 1-а бригада е въ тѣсна връзка съ 4-а дивизия.

Въ 22^{40} часа генералъ Драгановъ изпрати въ Щаба на армията следното донесение:

„Вечерьта на 2-и септемврий Дивизията ми достигна: Отъ 2-а бригада нѣмамъ донесение. 1-а бригада, безъ особено съпротивление отъ страна на противника, зае линията Касъмларъ — Аматларъ, съ охранение отъ Асфаткьой презъ к. 69 до Енджекьой, включително. Бригадата плени десетина ромънски войника. 9-и коненъ полкъ преди пладне разпръсна около две неприятелски роти отъ 35-и полкъ, съ половина ескадронъ отъ ромънския 9-и коненъ полкъ при Докчаларъ и Чиллеръ, които отстжпиха къмъ Хаскьой, и отъ които бѣха изсѣчени около 60 войника, и единъ конникъ съ коня си е плененъ. Нашиятъ полкъ загуби 3 коня убити, 3 коня ранени и 1 войникъ раненъ. Противникътъ име окопи около Вискьой, Чаушъ Махле, Меше Махле и Дайдъръ. Първитѣ две села противникътъ запали. 3-а бригада дойде въ Кьосе Абди. Тежкитѣ батареи сж въ Кокарджа. Гаубичното отдѣление е въ Дурачъ. Нѣмамъ донесение далй минохвъргачнитѣ роти сж дошли въ Кокарджа, задето пжтуваха днесъ. Гаубичното отдѣление ще дойде въ Аматларъ. Тежката артилерия и минохвъргачкитѣ ще дойдатъ въ Касъмларъ. Днесъ валѣ дъждъ, и пжтищата сж разкаляни. Заповѣдьта Ви за действие на 3-и септемврий получихъ и разпоредихъ."

И тъй, на 2-и септемврий дветѣ бригади на 1-а дивизия застанаха срещу Тутраканъ, а едната — срещу Силистра. Дивизията имаше фронтъ 36 клм. Щабътъ на дивизията бѣше поблизо до групата, насочена срещу Тутраканъ, а бѣ отдалеченъ отъ своята 2-а бригада на 28 клм. Последната трѣбваше да действува самостоятелно.

Придаденията къмъ дивизията 9-и коненъ полкъ бѣ излѣзалъ на около единадесеть клм. предъ фронта на дивизията и бѣ успѣлъ да пресѣче съобщенията между Тутраканъ и Силистра.

Настжплението на 1-а конна дивизия.

Разпореждания отъ командира на дивизията. — Отъ организираното отъ Щаба на дивизията разузнаване се знаеше, че въ Добричъ има седемь-осемь батальона отъ 39-и, 40-и и 74-и полкове, шесть батареи отъ 13-и артилер. полкъ, две батареи отъ 20-и артилер. полкъ и петь гаубични батареи, осемь ескадрона отъ 9-и и 10-и каларашки полкове; въ Силистра, Акъ Кадънларъ и Куртъ Бунаръ има около седемнадесеть батальона (отъ 23-и, 31-и, 35-и, 61-и,

63-и пехотни и 7-и стрелковъ полкове), три батареи отъ 13-и артилер. полкъ, шесть батареи отъ 19-и артилер. полкъ и две батареи отъ 20-и артилер. полкъ. Знаеше се сѫщо, че за усилване граничната стража се изпращатъ пехотни части, но въ края на августъ тѣ постоянно се смѣняваха, и точното имъ разположение на 2-и септемврий не бѣше известно. Всѫщность по това време за усилване граничната стража бѣ изпратенъ 1/23-и батальонъ, който имаше по една стражева рота въ Чешме Махле и Кочмаръ, и въ резервъ — две роти, въ Куртъ Бунаръ. Задъ него, въ втора линия, бѣха изнесени отъ Силистра: 1/7-и стрелковъ батальонъ — въ Алфатаръ и 2/35-и батальонъ — въ Бей Бунаръ.

Като имаше предвидъ предстоещото настѫпление въ ромънска територия, генералъ Колевъ реши да прибере къмъ Дивизията придаденитѣ ѝ пехотни и колоездачни части. Дветѣ роти отъ 16-и полкъ своевременно бѣха привлѣчени отъ Бояна въ Печели. Къмъ тѣхъ бѣ придаденъ и единъ спешенъ картеченъ ескадронъ. За подкрепа на 3/15-а гранична рота бѣха изпратени въ Бояна Колоездачната рота на дивизията и тази на III армия. На 1-и септемврий генералъ Колевъ разпореди колоездачнитѣ роти да се прибератъ при Дивизията, като знаеше, че, споредъ заповѣдьта по армията, 3/15-а гранична рота ще бѫде подкрепена съ части отъ Варненския укрепенъ пунктъ. Въ това време, обаче, българскитѣ части бѣха заели желѣзопѫтния мостъ при Ново Ботьово, и командирътъ на 3/15-а гранична рота донѐсе, че не може да освободи дветѣ колоездачни роти, защото ромънитѣ настѫпили, и има опасность да се открие флангътъ на заетата позиция. Предвидъ численото надмощие на ромънитѣ, генералъ Колевъ не само остави тѣзи роти на мѣстата имъ, но подкрепи частитѣ при Ново Ботево съ още единъ ескадронъ и четири конни картечници отъ 2-и коненъ полкъ, подъ началството на ротмистъръ Кемилевъ.

Тази подкрепа пристигна навреме — къмъ 13^{10} часà, когато единъ батальонъ ромъни настѫпваха, за да завладѣятъ наново Моста или да го разрушатъ. Ротмистъръ Кемилевъ пое началството на отряда и отблъсна настѫпващитѣ ромъни.

На 1-и септемврий къмъ 18^{30} часà, когато вече бѣ получена заповѣдьта по III армия за настѫплението, генералъ Колевъ получи съобщение отъ началника на Варненския укрепенъ пунктъ за настѫплението на ромънитѣ къмъ Моста и молба да се поддържа свръзка съ частитѣ при Ново Ботево, и, въ случай на нужда, тѣ да бѫдатъ подкрепени. Като имаше предвидъ, че,

споредъ заповѣдьта по армията, началникътъ на Варненския укрепенъ пунктъ трѣбваше да изпрати цѣла дружина за усилване 3/15-а и 4/15-а гранични роти; генералъ Колевъ заповѣда да се върнатъ при Дивизията изпратенитѣ при Ново Ботево части. Ескадронътъ и картечницитѣ се върнаха, а колоездачнитѣ роти бѣха задържани отъ командира на 3/15-а гранична рота, тръгнаха по-късно, и не можаха да влѣзатъ въ походната колона на Конната дивизия.

Като възнамѣряваше да насочи дветѣ роти отъ 16-и полкъ отъ Печели на северъ, генералъ Колевъ разпореди презъ нощьта да се присъединятъ къмъ тѣхъ и четиритѣ пеши картечни ескадрона.

Следъ това той издаде оперативна заповѣдь за настжплението на Дивизията на 2-и септември:

А) Разузнаване:

„1) Отъ 2-и коненъ полкъ предна разузнавателна часть — единъ ескадронъ съ единъ картеченъ взводъ — следва въ посока Владимирово — Есирдже — Конакъ. Разузнава зоната, ограничена отъ югъ отъ Границата и северно отъ пжтя Екисче — Мурзукъ — Кованлъкъ. Разузнавателната часть да се установи въ Конакъ, и да прекжсне съобщенията Добричъ — Силистра, като обърне особено внимание на посоката Добричъ.

2) Отъ 2-и коненъ полкъ единъ ескадронъ съ единъ картеченъ взводъ следва въ посоката Умуръ Факж — Куртъ Бунаръ — Караджа Отъ. Разузнава въ зоната, ограничена съ пжтя Екисче — Мурзукъ — Кованлъкъ (изключително) съ дерето селата Кючукъ Ахметъ, Хотулджа, Акъ Бунаръ; да обърне осебено внимание на шосето Силистра.

3) Отъ Лейбъ-гвардейския коненъ полкъ единъ взводъ при офицеръ следва посоката Трупчуларъ — Шакинларъ — Соуджакъ. Разузнава зоната западно отъ дерето Кючукъ Ахметъ, Хотулджа, Акъ Бунаръ, като влѣзе въ свръзка съ Ескадрона дивизионна конница отъ 1-а пех. дивизия, който охранява фланга на 1-а бригада отъ тази дивизия; да обърне особено внимание на шосето Гюллеркьой — Силистра.

Разузнавателнитѣ части да тръгнатъ въ 5 часа.

Б) Дивизията ще следва въ три колони:

1) Лѣва колона — майоръ Петковъ — отъ 16-и полкъ две роти, четири пеши картечни ескадрона, всичко две роти и шестнадесеть картечници — тръгва отъ Печели въ 7^{30} часа; следва пжтя Печели — Трупчуларъ — Бююкъ Махле — Коюнлукьой — Хотулджа.

2) Срѣдна колона — полковникъ Михаиловъ — Лейбъ-гвардейскиятъ коненъ полкъ — четири ескадрона, единъ картеченъ ескадронъ; 1-и коненъ полкъ — четири ескадрона, два картечни ескадрона; 1-а конна батарея — шесть орждия, едно отдѣление радиотелеграфъ; всичко осемь ескадрона, дванадесеть картечници, шесть орждия, едно радиотелеграфно отдѣление — тръгва отъ Къзълджиларъ въ 6^{30} часа;

Боятъ при Куртъ-Бунаръ на 2-и септемврий 1916 год.

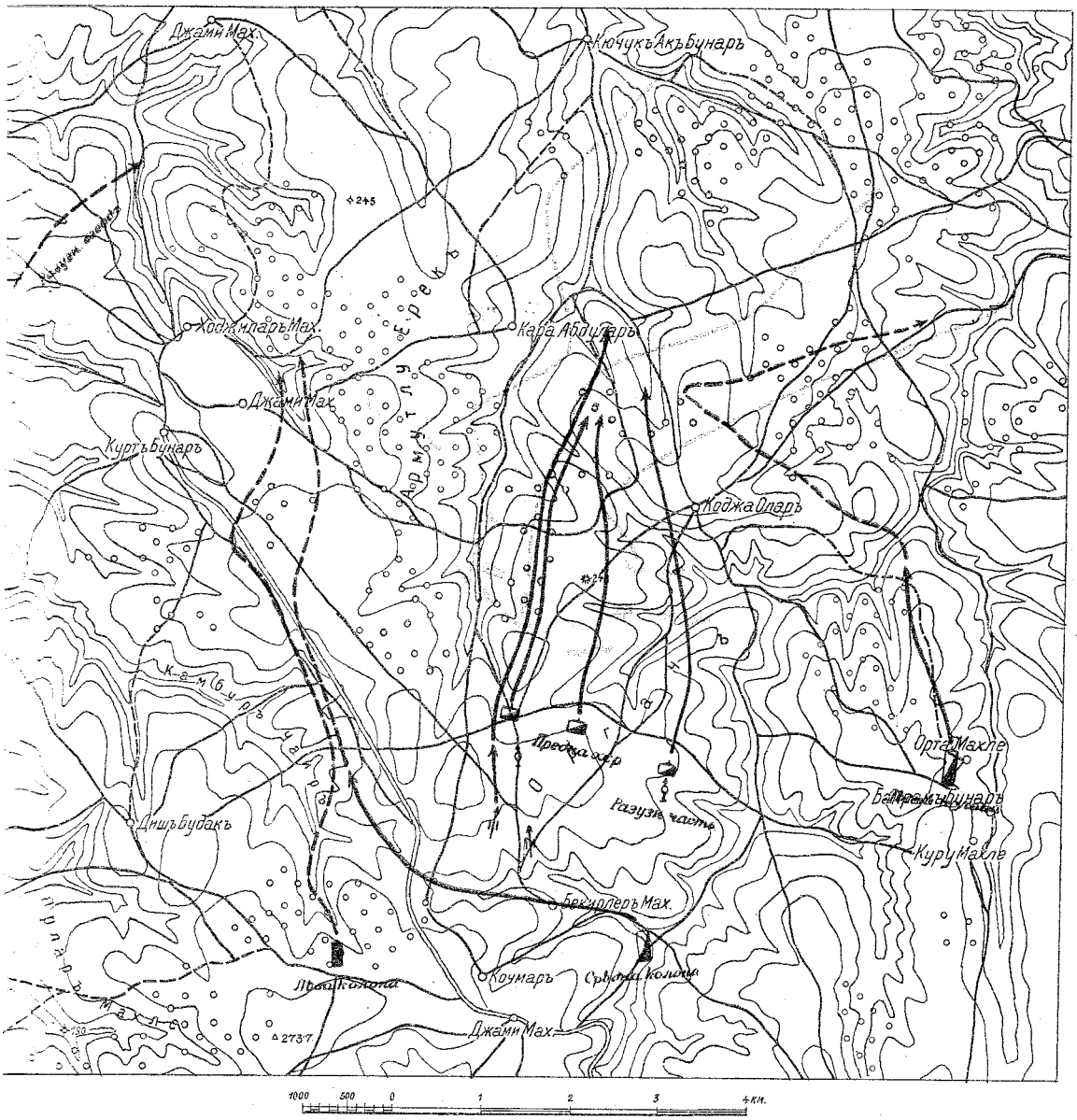

Мѣрка 1:80.000

...вижъ стр. 379 отъ томъ VIII на книгата „Българската армия ... Свѣтовната война 1915/18 год.“

следва пътя по дерето на Бурханларъ — Дере — източно отъ Трупчуларъ — Умуръ Факъ — Дишъ Будакъ — Куртъ Бунаръ.

3) Дѣсна колона — полковникъ Табаковъ — 6-и коненъ полкъ — четири ескадрона, единъ картеченъ ескадронъ; 2-и коненъ полкъ — два ескадрона, единъ картеченъ ескадронъ; 1-а и 3-а колоѣздачни роти; всичко шесть ескадрона, осемь картечници и две колоѣздачни роти[1]) — тръгва отъ Караманли въ 6 часа; следва пътя Екисче — Кочмаръ — Кара Абдуларъ.

4) Преминаването на Границата да стане съ изненади, за да се заловятъ повече пленници.

5) Домакинскитѣ обози на частитѣ да се съсрѣдоточатъ въ Караджа Отъ, следъ изминаването на частитѣ, подъ командата на домакина на 2-и коненъ полкъ, ротмистъръ Арнаудовъ. За движение напредъ ще чакатъ нова заповѣдь.

6) Частитѣ ще продължаватъ да получаватъ хлѣбъ и дребни продукти отъ Куртъ Дере (Вълчи Долъ).

7) Раненитѣ да се изпращатъ съ кола до Куртъ Дере и оттамъ по желѣзницата — за вѫтрешностьта. Бригадниятъ лѣкарь на 4-а конна бригада да разпореди да се открие евакуационенъ пунктъ на тази гара, като изпрати нуждния санитаренъ персоналъ и материалъ.

8) Азъ ще следвамъ при авангарда на Срѣдната колона."

Когато тази заповѣдь вече бѣ разпратена по частитѣ, командиръть на дивизията получи отъ Щаба на III армия допълнителна заповѣдь да разпореди да бѫде разрушенъ желѣзниятъ пѫть Добричъ — Меджидие. Въ 6 часа началникътъ на Щаба на дивизията, подполковникъ Кисьовъ, повика командиритѣ на конно-пионернитѣ взводове на 1-и и 6-и конни полкове, на които дàде, освенъ инструкция за изпълнение тази нова задача, и следната заповѣдь:

„Заминете днесъ въ 6 часа въ посока Конакъ — Кара Дурмушъ, съ цель да прекѫснете всички телеграфни и телефонни линии на пѫтя на следването си и да направите разрушения по желѣзопѫтната линия северно отъ Добричъ. Опора ще търсите въ разузнавателната часть отъ 2-и коненъ полкъ въ Конакъ. На 4-и т. м. е краятъ на мисията Ви."

Настѫплението на колонитѣ. — Боятъ при Куртъ Бунаръ. — Дейность на разузнавателнитѣ части. — Разузнавателната часть отъ Дѣсната колона въ 7^{30} часа прогони ромънската гранична стража, и бързаше да достигне обекта си, като имаше редъ сблъсквания съ разпръснатитѣ изъ полето ромънски групи.

[1]) Колоѣздачнитѣ роти, както е казано по-горе, не се присъединиха къмъ колоната.

Началникътъ на частьта, ротмистърът Кикименовъ, въ сѫщото време изпрати на командира на дивизията следното донесение, получено въ 12^{30} часа:

„Ескадронътъ съ атака проби Границата, като изсѣче заелата я неприятелска верига. Атакува и зае Владимирово, дето бѣха около половина рота; следъ упоритъ бой остатъкътъ на неприятеля се оттегли въ гората; следъ атака и неспирно преследване, последната бѣ прочистена. Между Есирдже и гората северно отъ Владимирово настѫпи около една рота ромъни, която сѫщо така съ преследване и атакуване отстѫпи задъ Есирдже — Конакъ. Ескадронътъ продължава преследването съ бой. Досега убити конници единъ, коне два; ранени конници единъ и коне два."

Въ 10^{30} часа ротмистърът Кикименовъ изпрати на командира на дивизията следното донесение, което последниятъ получи въ 13^{30} часа:

„Ескадронътъ, следъ прогонването на противника (около две роти на групи), който отстѫпи по посока Дийнеклеръ — Кара Сулларъ, зае Конакъ, като прекѫсна къмъ 9 часа телеграфната линия Добричъ — Силистра, около кръстопѫтя югозападно отъ Кара Пелитъ. Селата Хъсъмъ Дере, Кара Пелитъ, Конакъ, Конакъ Куюджукъ сѫ разузнати — противникъ нѣма. Дребни неприятелски пехотни части и отдѣлни разезди сѫ отстѫпили къмъ Байрамъ Бунаръ. Една рота е отстѫпила къмъ Кочмаръ. Тукъ сѫ съ разездитѣ си поручикъ Салабашевъ и поручикъ Тянковски."

Органитѣ на разузнавателната часть заловиха единъ ромънски техникъ, изпратенъ отъ Добричъ да поправи телефонната линия, който даде ценни сведения за ромънскитѣ войски въ града. Единъ българинъ, дошелъ отъ Силистра на 31-и августъ, даде сведения за този градъ. Ротмистърът Кикименовъ изпрати донесение съ тѣзи сведения въ 14 часа, което се получи въ Щаба на дивизията въ 18^{45} часа:

„1) Въ Добричъ сѫ 10-и коненъ, 40-и пехотенъ и 20-и артилерийски полкове; 9-и коненъ полкъ билъ по-рано въ Дийнеклеръ. За Баладжа и Куюджукъ заминали две роти на 1-и. Имали съобщение, че на 1-и вечерьта въ Черна Вода пристигнала русска конница.

2) При Суюкли имало една рота на бивакъ. Северно отъ Кара Орманъ имало окопи съ телена мрежа, широка деветь метра. На 30-и августъ били поставени телени мрежи въ дола южно отъ Кара Орманъ. Селата Кара Орманъ и Алфатаръ били изпразднени отъ населението.

3) Разездитѣ на разузнавателната часть къмъ Кара Сулларъ и Базаурътъ били обстрелвани отъ ромънски разезди и малки пехотни групи."

Въ 17^{20} часа ротмистъръ Кикименовъ изпрати и следното донесение, получено въ Щаба на дивизията въ 19^{20} часа:

„Неприятелската артилерия обстрелва Сердименъ. Въ този моментъ се чуватъ артилерийски изстрели въ сѫщата посока. Разездътъ, намиращъ се на северозападъ отъ сѫщото село, е измѣстенъ отъ неприятеля къмъ Границата. Неприятелски разезди се явяватъ къмъ селото."

Срѣдната разузнавателна часть премина Границата въ 7^{30} часа, като разпръсна ромънската гранична стража. Къмъ 9 часа тя бѣ принудена да се спре, защото нейнитѣ органи откриха присѫтствието на значителни ромънски части на позиция южно отъ Куртъ Бунаръ.

Началникътъ на частьта изпращаше донесения за открития неприятель, които се получаваха веднага отъ командира на дивизията, който се движеше съ предната охрана на Срѣдната колона.

Раузнавателната часть отъ Лейбъ-гвардейския коненъ полкъ настѫпи въ опредѣления часъ. При Шакинлеръ тя бѣ обстреляна отъ около единъ взводъ ромънци, които, следъ кратка престрелка, отстѫпиха къмъ Куртъ Бунаръ. Разузнавателниятъ взводъ въ 13 часа продължи движението си и къмъ 14^{30} часа стигна до Соуджакъ.

Настѫплението на колонитѣ. — Началникътъ на Дѣсната колона организира похода така:

1) Дѣсенъ офицерски разездъ отъ деветь конника — по пѫтя Караманли — Гьокче Дюллюкъ — Владимирово — к. 276 — Конакъ — Конакъ Куюджукъ — Байрамъ Бунаръ — Чаиръ Махле; челенъ подофицерски разездъ — по пѫтя Караманли — к. 286 — Екисче — Кочмаръ — Кара Абдуларъ — Кючукъ Акъ Бунаръ; разездитѣ тръгватъ въ 5^{45} часа.

2) Авангардъ — подполковникъ Вуйчевъ — единъ ескадронъ и четири картечници — тръгване въ 6 часа по пѫтя на челния разездъ.

3) Главни сили — полковникъ Брадиновъ — петь ескадрона и четири картечници — тръгване въ 6^{10} часа.

4) Ариергардъ — единъ взводъ.

5) За връзка съ Срѣдната колона бѣ изпратенъ офицеръ.

Началникътъ на Срѣдната колона организира похода така:

1) Авангардъ — полковникъ Банановъ — два ескадрона и четири картечници — тръгване въ 6^{20} часа по пѫтя Бурханларското дере — източно отъ Трупчуларъ—Умуръ Факѫ—Дишъ Будакъ—Куртъ Бунаръ.

2) Главни сили — полковникъ Кметовъ — шесть ескадрона, шесть орѫдия, осемь картечници, радеиотелеграфна станция — тръгване въ 6^{30} часа следъ авангарда.

3) Ариергардъ — единъ взводъ;

4) За свръзка съ Лѣвата и Дѣсната колони бѣха изпратени конници, а при началника на дивизията — офицеръ.

Началникътъ на Лѣвата колона организира движението така:

1) Авангардъ — два взвода отъ 1-а рота — тръгване въ 7^{15} часа по пжтя Печели — Трупчуларъ — Бююкъ Махле — Чешме Махле — Хотулджа.

2) Главни сили — два взвода отъ 1-а рота, 2/16-а рота, картечнитѣ ескадрони — тръгване въ 7^{20} часа по сжщия пжть.

Предната охрана на Срѣдната колона премина Границата, безъ да срещне съпротива, защото ромънската гранична стража бѣ прогонена отъ българската. Ромънитѣ отстжпиха бързо на северъ, като използуваха и риквизирани кола отъ селата, презъ които минаваха. Отдѣлни групи ромъни се бѣха заблудили изъ тъмнината, и предната охрана загуби доста време, докато изчисти отъ тѣхъ гората между Умуръ Факж и Дишъ Будакъ. Къмъ 10 часа предната охрана стигна до южния край на Дишъ Будакъ, дето разузнавателната часть, спешена, водѣше бой съ ромънски части — около единъ батальонъ съ картечници, които се бѣха окопали по гребена южно отъ Куртъ Бунаръ и при к. 290. Челниятъ ескадронъ веднага се спеши, и бързаше да се изравни съ разузнавателната часть.

Началникътъ на предната охрана въ 10^{45} часа заповѣда Картечниятъ ескадронъ да заеме позиция на северния край на Дишъ Будакъ и да обстреля окопитѣ на ромънския лѣвъ флангъ. Другиятъ ескадронъ (ротмистъръ Жилковъ) да следи ромънскитѣ окопи въ този участъкъ и да атакува, щомъ забележи разколебаване въ тѣхъ. Картечниятъ ескадронъ (ротмистъръ Абаджиевъ) откри веднага огънь, но атака не бѣ произведена, защото по това време главнитѣ сили на колоната пристигнаха къмъ Дишъ Будакъ, и командирътъ на дивизията пое общото ржководство на боя.

Дѣсната колона, преди да тръгне, се събра въ сборенъ редъ при Караманли. Тукъ командирътъ на бригадата прочете Манифеста за обявяването на войната. Следъ това той събра офицеритѣ и прочете предъ тѣхъ заповѣдьта по дивизията и своята заповѣдь по организиране похода.

Въ опредѣления часъ Колоната настжпи и премина Границата. безъ да срещне съпротива. Въ 7^{40} часа се получи донесение отъ предната охрана, че единъ ромънски ескадронъ, съ малка пехотна часть, се оттеглилъ отъ Владимирово на северъ. Въ 9 часа Колоната стигна до Екисче. Въ 10 часа Колоната бѣ задържана за

кратко време отъ една ромънска рота, заела Кочмаръ. Съ обхождане, тази рота бѣ принудена да отстъпи, и Колоната продължи движението си къмъ Кара Абдуларъ, като къмъ 11 часа стигна на два клм. северно отъ Кочмаръ. До това време началникътъ на колоната бѣ получилъ съобщение отъ Срѣдната колона за нейнитѣ действия, и самъ изпрати съобщение за положението на своята Колона.

Лѣвата колона, следъ слаба престрелка на Границата, въ 9 часа стигна въ Трупчуларъ, а въ 9^{40} часа — въ Бююкъ Махле. Една рота ромъни, която заемаше южния край на Чешме Махле, отстъпи на северъ, и въ 11 часа Колоната зае селото.

Разпореждания за обкръжаване. — И тъй, къмъ 11 часа тритѣ колони на Конната дивизия бѣха достигнали линията Чешме Махле — два клм. северно отъ Кочмаръ. Предната охрана на Срѣдната колона водѣше огнева борба съ ромънитѣ южно отъ Куртъ Бунаръ

Командирътъ на дивизията пътуваше съ Срѣдната колона. Той разузна лично ромънското разположение и, като предполагаше, че ромънитѣ тукъ ще се съпротивляватъ по-упорито, реши да ги прикове откъмъ фронта съ предната охрана и Конната батарея, а Срѣдната, Лѣвата и Дѣсната колони да обходятъ двата фланга, за да бъдатъ обградени и пленени всички ромънски части, които заемаха позицията южно отъ Куртъ Бунаръ. Генералъ Колевъ изпрати на началницитѣ на колонитѣ следнитѣ заповѣди:

1) На началнка на Лѣвата колона въ 11^{20} часа:

„Срѣдната колона дебушира отъ гората и зае Дишъ Будакъ. Противникътъ заема Кочмаръ и Куртъ Бунаръ. Продължете пътя си, съ цель да обходите Куртъ Бунаръ отъ западъ.“

2) На началника на Срѣдната колона въ 11^{50} часа:

„Противникътъ заема съ пехота и картечници Куртъ Бунаръ и горичката югоизточно отъ града; батареята да открие огънь, а Вие съ Бригадата обходете противника, като се насочите презъ Хотулджа—Соуджакъ, за да плените противника.“

3) На началника на Дѣсната колона въ 12^{25} часа:

„Срѣдната колона обхожда противника, който заема Куртъ Бунаръ, отъ западъ, по посока Хотулджа — Соуджакъ, съ цель да му се пресѣче пътя и да го плени. Обхождайте и Вие съ Дѣсната колона северно отъ Куртъ Бунаръ, за да бъде резултатътъ по-решителенъ.“

Отстжплението на ромънитѣ. — Началникътъ на Срѣдната колона получи заповѣдьта веднага, защото генералъ Колевъ бѣше при него. Последниятъ заповѣда на командира на Конната батарея да заеме позиция съ две орждия на гребена между Дишъ Будакъ и Коюнлукьой. Въ 12^{30} часа взводътъ откри огънь по окопитѣ на ромънитѣ отъ дветѣ страни на шосето и по картечницитѣ при шосето. Спешенитѣ ескадрони на предната охрана и разузнавателната часть стремително настжпиха къмъ обстрелванитѣ окопи. Въ това време главнитѣ сили на Срѣдната колона, построени въ обща взводна колона, се понесоха на търсъ по дола западно отъ Дишъ Будакъ и Коюнлукьой. Между това, още следъ първитѣ изстрели на артилерийския взводъ ромънитѣ прекратиха стрелбата, напускаха на групи окопитѣ си, и започнаха бързо да отстжпватъ къмъ града. Взводътъ бѣше на дълбоко закрита позиция, защото се предполагаше, че ромънитѣ иматъ артилерия. Но, когато забеляза общото ромънско отстжпление, командиръть на батареята, капитанъ Векилски, лично изведе взвода 500 метра по-напредъ, и отъ открита позиция преследваше съ огънь отстжпващитѣ. Обхванати отъ артилерийския огънь, ромънитѣ измѣниха посоката на отсжплението и повечето минаха презъ закрити мѣста западно отъ града. Взводътъ стреля, докато отстжпващитѣ ромънски групи се отдалечиха на 4600 метра. Следъ това закачи, и на галопъ се понесе къмъ напустнатитѣ ромънски позиции, безъ всѣкакво прикритие. На тази позиция артилериститѣ плениха четирма ромънски войника. Следъ 1-и взводъ идѣха на търсъ другитѣ два взвода на батареята. На заетата позиция започнаха да пристигатъ и ескадронитѣ отъ предната охрана.

Началникътъ на Дѣсната колона получи заповѣдьта за обхождането на противника въ 13^{25} часа, когато ромънитѣ бѣха вече отстжпили. Главата на колоната бѣше при чифл. Талишманъ, а предниятъ ескадронъ — въ южния край на напустнатия отъ ромънитѣ гр. Куртъ Бунаръ. Колоната продължи движението си и въ 15^{50} часа стигна до Кара Абдуларъ.

Лѣвата колона, преди да получи заповѣдь за обхождане на противника, бѣ спрѣна. Началникътъ на колоната очакваше да бжде прогоненъ противникътъ отъ Срѣдната колона, и, когато огъньтъ при Куртъ Бунаръ се прекрати, той продължи движението си. Въ 13^{30} часа Колоната стигна до Хотулджа.

Между това, капитанъ Векилски поведе батареята си, за да заеме позиция на височинитѣ северно отъ Куртъ Бунаръ и да

преследва отстъпващия противникъ. Въ това време, обаче, пристигна въ Куртъ Бунаръ генералъ Колевъ съ единъ разездъ отъ шестима конника, съ който бѣ пленилъ около 40 ромънски войника и единъ офицеръ. Той заповѣда Батареята да се спре въ града, а на капитанъ Векилски разреши да излѣзе съ органитѣ си напредъ, за да се запознае съ обстановката. Когато той измина единъ клм. северно отъ шосето, забеляза ромънски пехотни групи, които отстъпваха въ североизточна посока, и които, видимо, бѣха много изморени. Капитанъ Векилски повика 1-и взводъ отъ батареята, който съ най-бързъ алюръ дойде при него, откачи и бързо обстреля отстъпващитѣ въ дола къмъ Абдула. Ромънитѣ се разпръснаха, и хукнаха да бѣгатъ въ североизточна посока. Когато тѣ се изпокриха изъ гънкитѣ на мѣстността, 1-и взводъ се върна при другитѣ взводове, въ Куртъ Бунаръ. Съ този взводъ 1-а конна батарея изстреля 135 снаряда.

Следъ отстъплението на ромънитѣ, Срѣдната колона при Коюнлукьой задмина Лѣвата колона и продължи движението си по дола за Хотулджа. Въ 14 часа тя излѣзе на шосето северно отъ селото. Началникътъ на колоната, полковникъ Михаиловъ, не предприе нищо за преследване отстъпващитѣ ромъни, а се задоволи да донесе на командира на дивизията следното:

„Пресѣкохъ шосето въ 13^{30} часа; неприятелскитѣ части отстъпиха по посока Абдула, Кадъръ Ашикъ, Бей Бунаръ. Взехъ мѣрки за охранение посокитѣ Абдула, Гюллеркьой, Паша Балж. Чакамъ понататъшна заповѣдъ."

Разпореждания за нощуване. — Командиръ̀тъ на дивизията смѣташе, че, съ заемането Куртъ Бунаръ, Дивизията е изпълнила задачата си за този день, и между 14 и 17 часа̀ изпрати следнитѣ отдѣлни заповѣди за нощуване:

1) На командира на 1-а бригада:

„Бригадата съ Конната батарея да нощува въ Куртъ Бунаръ и да охранява фронта Кючукъ Акъ Бунаръ — дерето Хотулджа — Акъ Бунаръ; разузнавателнитѣ части да продължаватъ службата си и презъ нощьта."

2) На командира на 4-а бригада:

„Бригадата да нощува въ Кара Абдуларъ и Коджа Олларъ и да охранява отъ Кючукъ Акъ Бунаръ до Байрамъ Бунаръ, като се свърже съ разузнавателния ескадронъ въ Конакъ."

3) На командира на разузнавателния ескадронъ въ Конакъ:

Да продължи разузнаването въ посокитѣ Добричъ, Кара Сулларъ, Кириндж̀и, Базауртъ.

4) На командира на 1/16-а дружина:

Да нощува заедно съ пешитѣ картечни ескадрони въ Хотулджа и да охранява на западъ отъ дерето Хотулджа — Акъ Бунаръ до Джерахъ Махале.

5) На началника на обозитѣ:

Да насочи обозитѣ по пжтя Къзълджиларъ — Бурханларъ — Трупчуларъ и по новото шосе Умуръ Факж — Кочмаръ — Куртъ Бунаръ.

Командирътъ на 1-а бригада остави единъ дивизионъ на дадената за охранение линия, и се премѣсти да нощува въ Куртъ Бунаръ. Освенъ това, полковникъ Михаиловъ взе и следнитѣ мѣрки за безопасность:

а) Назначи единъ офицеръ за комендантъ на града; б) назначи караулъ отъ Гвардейския коненъ полкъ при началника на дивизията; в) всѣка часть да изпраща патрули въ своя районъ; г) за наблюдение посоката Куртъ Бунаръ — Добричъ назначи застава отъ единъ взводъ отъ Гвардейския коненъ полкъ съ две картечници при к. 260, която да изпраща разезди къмъ Байрамъ Бунаръ, Кочмаръ и Дишъ Будакъ; д) друга застава отъ единъ спешенъ взводъ отъ 1-и коненъ полкъ съ две картечници — на северния край на Куртъ Бунаръ да изпраща разезди къмъ Кадъръ Ашикъ.

Командирътъ на 4-а бригада заповѣда:

а) 6-и коненъ полкъ да нощува въ Кара Абдуларъ и да охранява дадената на Бригадата линия; да изпраща разезди отъ Кючукъ Акъ Бунаръ къмъ Бей Бунаръ, Суюкли и Чаиръ Махале; б) 2-и коненъ полкъ да нощува съ по единъ ескадронъ въ Коджа Олларъ и Кара Абдуларъ; ескадронътъ въ Коджа Олларъ да се свърже съ разузнавателния ескадронъ въ Конакъ и да изпраща разезди къмъ Марзукъ, Байрамъ Бунаръ, Кара Пелитъ.

Къмъ 19 часа, когато бѣха направени горнитѣ разпореждания, полковникъ Табаковъ получи и следната заповѣдь чрезъ началника на Щаба на дивизията:

„Вземете сериозни мѣрки за разузнаване и охрана въ посока Кочмаръ — Кара Пелитъ и къмъ Бей Бунаръ, както и къмъ Байрамъ Бунаръ. Влѣзте въ свръзка съ разузнавателнитѣ части, за да се освѣтли положението въ указанитѣ посоки.“

Тази заповѣдь бѣ препратена на командира на 2-и коненъ полкъ.

Резултати отъ боя. — И тъй, Конната дивизия на 2-и септемврий разпръсна прикриващитѣ Границата ромънски войски, прекжсна съобщенията между по-голѣмитѣ ромънски групи въ Силистра и Добричъ, и добиваше възможность да разузнава навжтре, въ Добруджа.

Поради много далечния обходъ и прибързаното отстъпване на ромънитѣ отъ позицията южно отъ Куртъ Бунаръ, планътъ на командира на дивизията за пленяването имъ не можа да се изпълни. Ромънскиятъ 1/23-и батальонъ, следъ като претърпѣ голѣми загуби, отстъпи въ пълно безредие къмъ Топчи и Алмали, дето, споредъ плана на командира на 9-а дивизия, трѣбваше да заеме Третия — Източниятъ — секторъ на Предмостовата крепость. Загубитѣ на ромънитѣ не сж точно известни. Българитѣ плениха двама офицера и 165 войника и преброиха около 100 убити, отъ които двама офицера.

Частитѣ отъ дивизията бѣха посрѣщани навсѣкжде най-радушно отъ българското население, което се радваше за възвърнатата му свобода.

Щабътъ на дивизията схващаше изолираностьта на Дивизията отъ съседитѣ и липсата на срѣдства за свръзка. Радиотелеграфната станция направи безуспѣшни опити да влѣзе въ свръзка съ Щаба на армията, въ Разградъ, но, поради лошото време, не можа да открие такава.

Въ многото срещи съ ромънитѣ презъ деня частитѣ отъ Дивизията понесоха следнитѣ загуби:

	Офицери		Подофицери и войници		Коне	
	убити	ранени	убити	ранени	убити	ранени
Дѣсна колона:						
2-и коненъ полкъ	—	—	1	1	2	6
6-и коненъ полкъ	—	—	—	5	—	2
Срѣдна колона:						
Гвардейскиятъ коненъ полкъ	—	—	1	2	—	1
1-и коненъ полкъ	—	—	—	—	—	—
1-а конна батарея	—	—	—	—	—	1
Лѣвата колона:						
1/16-а и 2/16-а роти	—	—	—	—	—	—
Пешитѣ картечни ескадрони	—	—	—	—	—	—
Всичко . .	—	—	2	8	2	10

Въ 21 часа генералъ Колевъ изпрати следното донесение до командуващия III армия:

„Дивизията настжпи днесъ въ 6 часà въ посока Умуръ Факж — Куртъ Бунаръ, следъ редъ упорити схватки по Границата. Следъ двучасовъ бой съ 1/23-и батальонъ, усиленъ съ картечници, завладѣ града въ 13 часà. Противникътъ дàде досега установени зàгуби: 75 пленника, отъ тѣхъ двама офицера, и 63 изсѣчени и убити, отъ тѣхъ двама офицера и избѣга панически къмъ Бей Бунаръ и Алфатаръ. Дивизията се охранява на линията Джерахъ Махле — Джами Махле — Кючукъ Акъ Бунаръ — Байрамъ Бунаръ — Конакъ."

Това донесение бѣ вече изпратено, когато се получиха нови сведения отъ частитѣ, споредъ които ромънскитѣ зàгуби стигнаха до 165 пленени и около 100 убити. Пленениτѣ бѣха разпитани веднага, и събранитѣ отъ тѣхъ сведения бѣха изпратени въ Щаба на армията:

„Отъ разпита на пленень ромънски поручикъ се установи: 1) въ Добруджа оперира ромънската III армия, подъ началството на генералъ Асланъ. 2) Въ състава на тази Армия влизатъ: V действуващъ корпусъ съ резервнитѣ си части, а може би и часть отъ II корпусъ. 3) Поручикътъ знае разположението на следнитѣ полкове: 35-и — въ Акъ Кадънларъ; 63-и — въ Айдемиръ и Татарица; 23-и — 1-и батальонъ отстжпва отъ Куртъ Бунаръ за Бей Бунаръ, 2-и батальонъ въ Бей Бунаръ, 3-и батальонъ и 4-и резервенъ батальонъ — въ Алмали; 39-и и 78-и — при Калипетрово — Алмали; 7-и стрелковъ полкъ — въ Алфатаръ; 9-и стрелковъ — въ Балчикъ; 40-и — въ Добричъ; 10-и стрелковъ — въ Кобадинъ; 20-и артилерийски — въ Алфатаръ; 13-и артилерийски — въ Кобадинъ (?); 13-и артилерийски — по Старата граница; 3-и артилерийски — въ Калипетрово. Въ Силистра имало тежки орждия, снети отъ укрепената линия Серетъ. 4) Предполага, че вече има русски войски къмъ Меджидие. 5) Всички изнесени напредъ части получили заповѣдь да се оттеглятъ къмъ Силистра. 6) Въ Силистра се намиралъ Щабътъ на 9-а дивизия, началникъ на която билъ генералъ Бесарабеску. Поради развития шпионажъ, Ромънското главно командуване държело и офицеритѣ въ пълно незнание за разположението на собственитѣ войски."

Дейность за разрушаване желѣзния пжть. — Командиритѣ на 1-и и 6-и конно-пионерни взводове — поручицитѣ Тянковски и Салабашевъ, следъ като получиха задачата да прекжснатъ всички телеграфни и телефонни линии въ посоката Конакъ — Кара Дурмушъ и да разрушатъ желѣзния пжть северно отъ Добричъ, организираха по единъ разездъ отъ деветь конника съ деветь патрона и два заряда по петь кгр., и се приготвиха да изпълнятъ тази задача въ ромънския тилъ.

Въ 8^{30} часá поручикъ Тянковски мина съ разезда си презъ Границата при Владимирово. Въ 9 часà той стигна до Конакъ, дето по това време имаше само единъ разездъ отъ 2-и коненъ

полкъ. Въ 10^{45} часà разездътъ стигна до Челебикьой и прекъсна телеграфното и телефонното съобщение между Добричъ и Силистра. Изпратениятъ отъ Добричъ ромънски чиновникъ да поправи линията, както е казано по-горе, бѣ заловенъ отъ разузнавателния ескадронъ въ Конакъ. Разездътъ следъ това се върна въ Конакъ, за да нахрани и напои конетѣ. Въ 16 часà разездътъ, съ водачъ отъ Конакъ, тръгна презъ Реджебкьой и Голѣмъ Базауртъ за Срѣденъ Базауртъ, дето стигна въ 21 часà, и се разположи да нощува, като отложи разрушаването на желѣзния пѫть за следния день.

Дейность въ Варненския укрепенъ пунктъ. Началникътъ на Варненския укрепенъ пунктъ получи заповѣдьта по III армия за действията на 1-и септември въ 14 часà.

Въ това време той бѣ получилъ следнитѣ сведения за ромънитѣ:

1) Отъ тайни агенти и бѣжанци отъ Добруджа: Въ Добричъ сѫ 40-и и 75-и полкове и едно отдѣление отъ 17-и артилер. полкъ; Щабътъ на 9-и каларашки полкъ е въ Кара Пелитъ, а този на 10-и — въ Чаирлъ Гьолъ; около Кара Омеръ, Чифутъ Куюсу, до ж.-п. линия, били на бивакъ 33-и, 34-и и 39-и полкове; носи се упорито слухъ, че ромънитѣ ще отстѫпятъ на Старата граница, дето ще се задържàтъ, докато пристигнатъ русски войски; следъ това ще настѫпятъ, за да завладѣятъ най-напредъ Варна. Около Границата иматъ въ Хъсъмъ Дере — два батальона, въ Сарѫ Махмудъ — единъ ескадронъ, въ Ени Махле — една рота, въ Дийнеклеръ — два батальона, въ Есирдже — единъ пехотенъ полкъ.

2) Отъ командира на 15-а гранична дружина: Селянинъ отъ Саръджа съобщилъ, че къмъ Баладжа е насочена колона отъ единъ пехотенъ полкъ (4000—5000), единъ дивизионъ (500—600) и една батарея.

3) Отъ началника на Флота: Гяуръ Суютчукъ е силно укрепенъ; три-четири клм. западно отъ Каварна, въ полето, има осемь коли или орждия; при Балчикъ — две батареи; северно отъ Екрене една батарея се движи на югъ.

Тъй като ромънската гранична стража бѣ вече отблъсната и преднитѣ охрани, изнесени въ посокитѣ къмъ Добричъ и Балчикъ, генералъ Кантарджиевъ заповѣда да се утвърдятъ на заетитѣ позиции, и да поддържатъ съприкосновение съ противника. Всички части въ посоката къмъ Добричъ бѣха подчинени

на командира на 2/4-а бригада. Полковникъ Габаревъ презъ нощьта пристигна на Границата по шосето за Добричъ и въ 2^{30} часа̀ заповѣда:

1) Подполковникъ Цаневъ — 2/8-а дружина (три роти), 1/8-а дружина (две роти), една с. с. батарея и граничнитѣ постове въ този участъкъ — да настжпи и заеме линията два клм. южно отъ Баладжа.

2) Майоръ Стойковъ — 3/8-а рота и една рота отъ 48-и полкъ — да настжпи и заеме височината три клм. югозападно отъ Баладжа.

3) Граничнитѣ части отъ участъка Кара Бунаръ — Ботево да не пропускатъ ромънски части да преминаватъ Границата.

4) Поручикъ Бъчваровъ — 2/8-а и 2/6-а роти, две картечници — да задѣржа до последна възможность моста при Ново Ботево.

5) Майоръ Марковъ — три роти отъ 48-и полкъ — да застане като поддържка на южния изходъ на Саржгьолската гора.

6) Общъ превързоченъ пунктъ за всички части — при поддържката.

На разсъмване частитѣ настжпиха и, безъ да срещнатъ противникъ, къмъ 11 часа̀ заеха даденитѣ имъ обекти. Българскитѣ патрули стигнаха до Баладжа и разгониха ромънскитѣ патрули, които още на 1-и септемврий бѣха подпалили селото.

Нѣколко ромънски роти съ картечници настжпиха наново срещу охраната на моста при Ново Ботево. Последната бѣ подкрепена съ още две картечници, и отблъсна ромънитѣ, които изгубиха 28 убити и много ранени. Тѣ се оттеглиха къмъ ж.-п. станция Богдановo, дето, по показанията на пленници, имало единъ батальонъ съ батарея.

Частитѣ на Варненския укрепенъ пунктъ, които бѣха на посоката къмъ Балчикъ, бѣха подчинени на командира на 8-и полкъ. Тѣ заémаха граничнитѣ височини срещу Екрене и Чаушкьой съ две роти и една не с. с. батарея, а една дружина (4/8-а) бѣше въ поддържка, задъ тѣхъ.

Другитѣ части съставяха Гарнизона на Укрепения пунктъ.

На 2-и септемврий ромънитѣ настжпиха съ около две роти, но бѣха отблъснати съ голѣми загуби.

Походътъ на 6-а Бдинска дивизия. Командирътъ на 6-а дивизия, генералъ Поповъ, получи заповѣдьта за съсрѣдоточаването въ района Михаличъ — Шаджкьой, когато Дивизията бѣ изминала два нощни и единъ дневенъ преходи, но още не бѣ завършила съсрѣдоточаването си около Шуменъ. На 1-и септемврий въ 12 часа̀ той заповѣда:

1) 2-а бригада, съ 2-и артилер. полкъ и Дивизионниятъ лазаретъ, да тръгне въ 17 часа отъ Ендже по най-кѫсия пѫть до шосето Шуменъ — Варна и оттамъ презъ Нови Пазаръ — Ясѫ Тепе за Михаличъ — Шаджкьой, като стигне въ този районъ преди 6 часа на 2-и септември.

2) 6-а пионерна дружина да продължи движението си, като стигне на 2-и септември въ 6 часа въ Шуменъ, а на 3-и сутриньта — въ Есетли.

3) Дивизионниятъ ескадронъ и Полицейскиятъ полуескадронъ да продължатъ движението си презъ нощьта и да стигнатъ до 6 часа въ Ясѫ Тепе.

4) Дивизионниятъ огнестрелень паркъ и Армейската паркова колона да продължатъ движението си и да стигнатъ въ 6 часа на ж.-п. ст. Каспичанъ.

5) 5-а и 6-а полски болници, Ветеринарната лѣчебница и Санитарниятъ паркъ да стигнатъ на 2-и септември единъ клм. северно отъ Шуменъ, а на 3-и сутриньта — въ Ясѫ Тепе.

6) Щабътъ на дивизията ще се премѣсти въ Ясѫ Тепе.

Командирътъ на бригадата не формира обща походна колона за Бригадата, а насочи частитѣ направо за дадения въ заповѣдьта по дивизията районъ.

35-и полкъ тръгна на 1-и септември въ 16 часа отъ Ендже по пѫтя Ендже — ж.-п. ст. Каспичанъ — Ясѫ Тепе — Есетли — Михаличъ. Следъ тридневни нощни походи, безъ дневка, Полкътъ имаше да измине преходъ отъ около 55 клм. Тъй като трѣбваше на 2-и на разсъмване да бѫде въ Михаличъ, готовъ за действие, командирътъ на полка заповѣда да се движи безъ голѣма почивка. Още на ж.-п. ст. Каспичанъ той забеляза, че войницитѣ сѫ много уморени за такъвъ голѣмъ преходъ. По-нататъкъ походната колона се много разтегна, и много войници изостанаха по пѫтя. Главата на колоната въ 7 часа пристигна на опредѣленото мѣсто, но изостаналитѣ войници се прибираха на бивака до пладне.

36-и полкъ тръгна отъ Макакъ въ 17 часа по пѫтя Макакъ — Ендже — ж.-п. ст. Каспичанъ — Ясѫ Тепе — Ортакьой — Есетли — Шаджкьой. Той сѫщо имаше да измине около 55 клм. По-голѣмата часть отъ войницитѣ изостанаха по пѫтя. Главата на походната колона стигна въ Шаджкьой въ 7^{30} часа, а изостаналитѣ пристигаха презъ цѣлия день, чакъ до 17 часа.

И тъй, само една часть отъ пехотата на бригадата пристигна на 2-и септември сутриньта въ опредѣления въ заповѣдьта по дивизията районъ, но и пристигналата часть не бѣше готова за действие, защото войницитѣ бѣха преуморени.

2-и артилерийски полкъ тръгна въ 16 часà, отдѣлно отъ пехотата, по пѫтя Макакъ — Каспичанъ — Нови Пазаръ — Ясѫ Тепе — Шаджкьой и пристигна въ последното село въ 5^{30} часà, като се движеше винаги предъ 36-и полкъ. И за този Полкъ голѣмиятъ преходъ бѣше твърде уморителенъ, но той пристигна на опредѣленото мѣсто въ пълния си съставъ. Презъ деня на 2-и септемврий, по заповѣдь отъ командира на дивизията, Полкътъ се премѣсти на бивакъ при Акъ Коюнъ. Той загуби половина день за това премѣстване, та конетѣ и войницитѣ не можаха да си отпочинатъ.

Презъ време на движението командирътъ на дивизията придаде къмъ Бригадата Дивизионния ескадронъ, отъ който да се изпрати разездъ за свръзка съ Конната дивизия, къмъ Екисче, и другъ да разузнава въ посоката Шаджкьой — Емирово — Границата.

Въ 17^{30} часà командирътъ на бригадата донесе въ Щаба на дивизията за пристигането въ новия районъ, а въ 21^{30} часà бѣ препратено и донесението отъ командира на Дивизионния ескадронъ, че разездътъ къмъ Границата забелязалъ голѣми пожари въ селата въ северна и северозападна посоки и чулъ артилерийска и пушечна стрелба въ сѫщитѣ посоки.

6-а пионерна дружина бѣше готова да продължи движението си споредъ по-раншнитѣ нареждания отъ Каба Кулакъ за Дере. Кагато получи заповѣдьта да отиде въ Шуменъ, Дружината тръгна въ 17 часà и на следния день въ 6 часà стигна въ Шуменъ. И тази Дружина измина презъ нощьта около 45 клм., и войницитѣ бѣха преуморени.

Административниятъ обозъ на дивизията на 2-и септемврий бѣ разположенъ така: Огнестрелниятъ паркъ — при ж.-п. ст. Каспичанъ; Продоволственията транспортъ — въ Шуменъ, Разградъ и Попово;

Щабътъ на дивизията тръгна отъ Шуменъ въ 22 часà, пѫтува цѣла нощь и на разсъмване пристигна въ Ясѫ Тепе. Командирътъ на дивизията следъ това обиколи частитѣ, и на мѣстото констатира, че има по пѫтищата твърде много изостанали войници, и че пристигналитѣ въ района Шаджкьой — Михаличъ части сѫ преуморени. Въ 21^{20} часà на 2-и той изпрати до Щаба на Армейската група Макензенъ и до Щаба на III армия следното донесение:

„Дивизията днесъ до 17 часà съ челната часть на 2-а бригада достигна Шаджкьой. Другитѣ части отъ Бригадата и 2-и артилерийски полкъ сѫ въ движение къмъ сѫщото село. 6-а пионерна дружина е въ движение къмъ Шуменъ."

Дейность на Армейското командуване. На 2-и септемврий въ 7 часà командуващиятъ III армия, съ началиика на Щаба, тръгна съ автомобилъ по шосето Разградъ — Кеманларъ. Генералъ Тошевъ имаше желание да пропустне походнитѣ колони на 1-а дивизия при преминаване границата и лично да провѣри духà на войницитѣ. Той стигна до Границата къмъ 10 часà, когато последнитѣ части отъ 1/1-а бригада прекрачваха презъ нея. Следъ малко се задàде откъмъ Кеманларъ колоната на 3/1-а бригада. Войницитѣ отговориха на поздрава съ възторжени викове „ура". Тѣхниятъ бодъръ видъ и стремителното имъ движение издаваха несъкрушима воля да победятъ и безграничното довѣрие у началницитѣ. Генералъ Тошевъ заповѣда на командира на бригадата да изпрати една дружина по шосето за Докчаларъ, която да служи като поддържка на 9-и коненъ полкъ въ разузнаването между Тутраканъ и Силистра.

Между това, до вечерьта въ Щаба на армията се получиха изпратенитѣ отъ командиритѣ на дивизиитѣ донесения, отъ които се вижда, че всички сѫ достигнали посоченитѣ имъ въ заповѣдьта по армията обекти.

Вечерьта генералъ Тошевъ изпрати до Щаба на Армейската група Макензенъ, Щ. Д. А., Министерството на войната и щабоветѣ на I и II армии следното донесение:

„На 1-и срещу 2-и септемврий по полунощь нашитѣ гранични войски съ смѣлъ и решителенъ ударъ отблъснаха неприятелскитѣ гранични постове по цѣлата Добружанска граница. На 2-и септемврий сутриньта дивизиитѣ отъ Армията, следъ пълното разпръсване на неприятелскитѣ предни части, преминаха Границата съ „ура", развѣти знамена и неописуемъ ентусиазъмъ. Преднитѣ неприятелски части отстѫпиха по цѣлата линия. При Баладжа (шосето за Добричъ) и гарата Ново Ботево противникътъ даде по-сериозно съпротивление, но, следъ смѣлата атака на нашата пехота и спешена конница, той обърна гърбъ и отстѫпи на северъ, като остави пленници и много убити."

По-после бѣ изпратено още едно донесение съ кратко описание действията на 1-а конна дивизия при Куртъ Бунаръ. Найпосле, следъ като се получиха донесения отъ всички части, къмъ 19^{35} часà началникътъ на Щаба на армията изпрати въ Щ. Д. А.

и въ всички подчинени части следното изложение за извършеното презъ деня:

„На днешно число 1-а и 4-а дивизии достигнаха даденитѣ имъ съгласно оперативна заповѣдь № 16 обекти. Противникътъ отстжпилъ къмъ Тутраканския тетъ-де-понъ. 1-а конна дивизия съ атака и обходъ завладѣла Куртъ Бунаръ и взела въ пленъ 2 офицера и 165 войника и изсѣкла повече отъ 100 души. Противникътъ отстжпилъ въ паническо бѣгство, като си оставилъ пушкитѣ, раницитѣ, шинелитѣ и ботушитѣ. Частитѣ отъ Варненския укрепенъ пунктъ завладѣли селата Екрене, Чаушкьой, Мустафа Бейлеръ, Ново Ботево, и взели нѣколко десетки пленника. Утре, на 3-и септември, 1-а и 4-а дивизии ще започнатъ подготовката на атаката на Тутраканския тетъ-де-понъ, а останалитѣ части ще продължаватъ достигането на деденитѣ имъ съ оперативна заповѣдь № 16 обекти."

Съ това изложение началникътъ на Щаба е целилъ да запознае всички части съ положението на тѣхнитѣ съседи.

Дейность на русско-ромънскитѣ войски.

Българитѣ още не бѣха се приближили на пехотенъ изстрелъ до Крепостьта, ромънската пехота, обаче, презъ цѣлата нощь стреляше отъ Главната отбранителна линия, безъ да стигатъ куршумитѣ до българитѣ. Отвреме-навреме нѣкои батареи откриваха огънь сжщо напосоки, безъ да иматъ точно опредѣлена цель. Куполнитѣ орждия отъ Втори секторъ почти непрекжснато обстрелваха мѣстностьта предъ изкуственитѣ препятствия, дето нѣмаше нито единъ български войникъ.

Тази безредна и безцелна стрелба показваше възбуденото състояние на Гарнизона и повдигаше духà на българскитѣ войски.

Командуващиятъ ромънската III армия, генералъ Асланъ, презъ цѣлия день остана въ Щаба си, въ Букурещъ. Той е получилъ донесенията на ромънскитѣ предни части за българското настжпление презъ Границата отъ Дунава до Черно море. Слабитѣ ромънски предни части никжде не оказаха сериозна съпротива, и генералъ Асланъ не е могълъ по тѣзи донесения да опредѣли кжде българитѣ насочватъ главния си ударъ. Нито той, нито комендантътъ на Тутраканъ можàха да схванатъ, че къмъ Крепостьта се е приближила само 4-а дивизия и не взеха никакви мѣрки да противодействуватъ на тази изолирана дивизия.

Още на 1-и септември, преди да започнатъ българитѣ настжплението си, генералъ Асланъ започна да се безпокои отъ голѣмата разпръснатость на русско-ромънскитѣ войски въ Добруджа, които образуваха четири групи. Фронтътъ Тутраканъ—

Добричъ имаше дължина 115 клм., а дветѣ групи отъ втората линия (Силистра и Кобадинъ) отстоеха на 30 и 65 клм. отъ този фронтъ.

Като възлагаше твърде голѣми надежди на Предмостовата крепость, генералъ Асланъ сѫщия день взе решение да приближи Русския корпусъ на 15—20 клм. отъ Границата и изпрати на началника на Източната група следната заповѣдь:

„Имамъ честь да Ви помоля да благоволите да разпоредите, щото частитѣ отъ Русския императорски корпусъ да тръгнатъ веднага, за да се съсрѣдоточатъ така (карта 1:200,000):

1) Пехотнитѣ дивизии — въ района Алфатаръ — Акъ Кадънларъ — Арабаджи — Куртъ Бунаръ.

2) Конната дивизия, усилена съ Ромънската каларашка бригада, — въ района Конакъ — Кара Пелитъ — Хъсъмъ Дере.

Конната дивизия да установи веднага свръзка съ 19-а дивизия, която е въ Добричъ, и да вземе всички мѣрки, за да спре насилването на Границата. На Ваше Превъзходителство се предоставя да опредѣлите мѣстото на Щаба на Източната група, но се умолявате да благоволите да го съобщите въ Щаба на армията.

До нова заповѣдь, Границата да не се преминава.

Тъй като Русскиятъ корпусъ ще заеме опредѣления му районъ за съсрѣдоточаване, намирамъ, че е необходимо да се вематъ още отсега мѣрки за избиране позиции и укрепяването имъ. За да се запазятъ силитѣ на Източната група, за фортификационнитѣ работи може да се използува мѣстното население, за което е разпоредено до административнитѣ граждански власти.“

Споредъ тази заповѣдь, на 2-и септемврий русскитѣ войски би трѣбвало да изминатъ единъ преходъ, и вечерьта щѣха да стигнатъ съ преднитѣ си части линията Добромиръ — Саръджа — Енидже Хайдаръ. Генералъ Зайончковски, обаче, смѣташе, че, щомъ Русскиятъ корпусъ се приближи до Границата, трѣбва да бѫде готовъ за бой. Понеже нѣкои отъ тиловитѣ служби не бѣха още пристигнали, той не изпълни заповѣдьта на командуващия ромънската III армия, и русскитѣ войски на 2-и септемврий останаха на сѫщитѣ мѣста.

Разпръснатитѣ гранични войски презъ цѣлия день отстѫпваха и бързаха да излѣзатъ отъ зоната, която бѣ заета отъ настѫпилитѣ български колони. Изглежда, че и изпратенитѣ за поддържка на граничната стража отряди не сѫ имали опредѣленъ планъ за действие, нито сѫ били снабдени съ инструкции за посокитѣ на отстѫплението и линиитѣ, на които трѣбва да се съпротивяватъ. Вечерьта тѣ бѣха загубили съприкосновение съ българитѣ.

Щомъ се получи първото донесение отъ командира на 17-а дивизия, че българитѣ сѫ минали Границата, и като знаеше, че заповѣдьта му отъ 1-и септемврий не е изпълнена, генералъ Асланъ изпрати на началника на Източната група следната заповѣдь:

„Моля, Ваше Превъзходителство, да изпратите Конния корпусъ въ югозападна посока, за да разузнае неприятелскитѣ сили въ района между шосето Силистра — Акъ Кадънларъ — Разградъ и желѣзния пѫть Добричъ — Варна. При тѣзи действия можете да използувате съдействието на 19-а дивизия."

И тъй, на конницата отъ Източната група се възлагаше задача да разузнае единъ фронтъ отъ 40 клм., встрани отъ фронта, на който българитѣ насочваха главния си ударъ, обаче генералъ Зайончковски изпълни тази заповѣдь на 3-и септемврий, поради което на 2-и септемврий българитѣ не срещнаха нито единъ русски разездъ.

Командантътъ на Крепостьта, увлѣченъ отъ невѣрнитѣ донесения на началницитѣ на секторитѣ, разпръсна своя резервъ, и вечерьта на 2-и септемврий въ негови рѫце останаха само 4/80-и батальонъ и четири роти опълченци.

Заемане изходно положение на 3-и септемврий.

(Картографно приложение № 7).

Разпореждания на Армейското командуване.

И тъй, на 2-и септемврий всички изнесени вънъ отъ Тутраканъ ромънски части се прибраха на Главната отбранителна линия, и българитѣ бѣха оставени свободно да се устройватъ въ предпозиционната мѣстность.

Следъ като получи донесенията отъ командиритѣ на дивизиитѣ за настѫплението на 2-и септемврий, отъ които се виждаше, че почти всички части сѫ достигнали даденитѣ имъ обекти, генералъ Тошевъ реши да продължи движението за заемане изходно положение за атаката на Тутраканската предмостова крепость, и между 20 и 21 часа изпрати на подчиненитѣ му части следнитѣ заповѣди:

1) На началника на Дунавския отрядъ[1]):

[1]) Тази заповѣдь е адресирана до подполковникъ Хаммерщайнъ, макаръ донесението, на което отговаря, е отъ полковникъ Ф. Кауфманъ. Подполковникъ Хаммерщайнъ пое командуването на частитѣ, действуващи срещу Западния фронтъ на Тутраканъ, по пладне на 4-и септемврий.

„Одобрявамъ решението Ви, щото повѣреният Ви Отрядъ утре, на 3-и септемврий, да завладѣе височината на кота 131, западно отъ Старо Село, дето да се утвърди, и да започне подготовката за атаката на дадения обектъ отъ Тутраканския тетъ-де-понъ — фортъ № 2. Атаката ще се извърши по особена заповѣдь. Изпратете кавалерията къмъ Сияхларъ и влѣзте въ тѣсна свръзка съ 4-а дивизия, която е стигнала на линията Меше Махле — Денизлеръ."

2) На командира на 4-а дивизия:

„Утре, 3-и септемврий, Дивизията да продължава да се утвърдява на гребена между Денизлеръ и Меше Махле, и се започне подготовката за атаката на дадения съ оперативна заповѣдь № 16 обектъ. Влѣзте въ тѣсна свръзка вдѣсно, съ 1-а дивизия, която утре ще бѫде на гребена северно отъ линията Кара Дирлеръ — Бѣлица."

3) На командира на 1-а дивизия:

„Утре, 3-и септемврий, 1-а бригада ще продължи настѫплението, като изнесѐ пехотната позиция на гребена северно отъ линията Кара Дирлеръ — Бѣлица и започне подготовката на атаката на дадения ѝ съ оперативна заповѣдь № 16 обектъ. Влѣзте въ тѣсна свръзка влѣво, съ 4-а дивизия, която се утвърдява на гребена между Меше Махле и Денизлеръ. 3-а бригада утре да настѫпи, и къмъ 8 часà да се групира при Сърджиларъ, като остава въ мое разпореждане. Дружината отъ тази Бригада, която, по моя заповѣдь, бѣ изпратена отъ Кеманларъ по шосето за Силистра, и се спрѣ при Докчаларъ, за утрешния день да остане на това мѣсто, като служи за поддържка на 9-и коненъ полкъ, изпратенъ отъ Васъ за свръзка между 2-а и 3-а бригади. Въ случай на контъратака отъ противника къмъ Силистра или Тутраканъ, може да разполагате и съ часть отъ 3-а бригада, като донесете за това. 2-а бригада, ако днесъ не е завладѣла Акъ Кадънларъ, утре да продължи настѫплението, съ цель да го завладѣе, и тамъ да се утвърди. Щабътъ на дивизията да се премѣсти въ Късъмларъ."

4) На командира на 1-а конна дивизия:

„Утвърдете се при Куртъ Бунаръ, и наблюдавайте посокитѣ Силистра — Куртъ Бунаръ — Кобадинъ и Куртъ Бунаръ — Добричъ. Прекѫснете окончателно съобщенията между Силистра и Добричъ и желѣзопѫтната линия Добричъ — Кобадинъ. Влѣзте въ тѣсна връзка съ 2/1-а бригада, къмъ Акъ Кадънларъ, и, въ случай на нужда, да ѝ съдействувате."

Тъй като частитѣ отъ турския VI корпусъ започнаха да пристигатъ, генералъ Тошевъ помоли Щаба на Армейската група Макензенъ да бѫде дадена въ пълно негово разпореждане 6-а Бдинска дивизия, която на 3-и септемврий да остане при Михаличъ, на почивка и за подтягане обозитѣ. Тази молба, обаче, не бѣ уважена. Фелдмаршалътъ заповѣда Дивизията да се премѣсти въ района Екисче — Владимирово, и генералъ Тошевъ изпрати на командира на дивизията следната заповѣдь:

„Фелдмаршалъ Макензенъ заповѣда повѣрената Ви Дивизия утре, 3-и того, да тръгне въ 8 часа̀, и се съсрѣдоточи въ района Екисче — Владимирово. Веднага открийте телефонна или телеграфна връзка съ Щаба на армията. Щабътъ на дивизията — въ Къзълджиларъ."

Отъ Щаба на Армейската група бѣ отправено запитване далѝ ще бѫде възможно да се изпратятъ две дружини отъ Шуменъ за усилване Гарнизона на Варненския укрепенъ пунктъ. Генералъ Тошевъ, като имаше предвидъ, че голѣма часть отъ този Гарнизонъ ще бѫде изнесена напредъ, въ посокитѣ къмъ Балчикъ и Добричъ, изпрати на началника на 4-а дивизионна область заповѣдь да формира отъ четиритѣ допълняващи дружини на областьта две дружини, съ дружинни, ротни и взводни командири, въоръжжени съ манлихерови пушки, и веднага да ги изпрати по желѣзницата въ Варна. За обучение на младитѣ войници да се оставятъ неповече отъ 50 войника и подофицера на дружина. Тъй като усилването на Гарнизона въ Варна не търпѣше отлагане, генералъ Тошевъ даде заповѣдь направо на началника на 4-а дивизионна область, който не му бѣ подчиненъ, но изпрати копие отъ тази заповѣдь до Щ. Д. А. и Министерството на войната.

Дейность на Дунавския отрядъ.

Групитѣ на Дунавския отрядъ имаха вече задачитѣ си за 3-и септември и на разсъмване започнаха да ги изпълняватъ. Между това, началникътъ на Отряда въ 9^{30} часа̀ имъ изпрати и следната заповѣдь:

„1) 4-а дивизия зае вчера, 2-и септември, линията Бѣлица—Меше Махле, и поставя днесъ своята тежка артилерия на позиция за подготвяне по-нататъшното настѫпление къмъ Южния фронтъ на предмостовата крепость Тутраканъ.

2) Днешната задача на Отряда е да заеме в. 131, западно отъ Старо Село. Атаката да се започне веднага.

Групата Хаммерщайнъ да настѫпи право къмъ в. 131; Първа и Трета групи да бѫдатъ винаги на една линия съ нея; батареята на Първа група да действува отъ югоизточния край на Тюркъ Смилъ.

3) Оставената въ мое разпореждане дружина въ Кютюкли да настѫпи веднага, като лѣвиятъ ѝ флангъ мине близо до Тюркъ Смилъ. Да атакува и заеме височината предъ нея.

4) Полковникъ Дръжковъ да остави две роти срещу Калимокъ, а другитѣ части да изпрати на лѣвия флангъ на Втора група, за да атакуватъ в. 131. За действие противъ мониторитѣ е изпратенъ единъ артилерийски взводъ.

5) 6-и уланскі полкъ съ половина батарея да заеме Сияхларъ и да поддържа настѫплението на Отряда, особено съ артилерийски огънь.

6) Опълченската дружина отъ Русе да отиде въ Кютюкли, дето да остане въ мое разпореждане.

7) Азъ оставамъ на шосето северно отъ Кютюкли.

8) Щабътъ на Отряда се мѣсти на 3-и въ Брешлянъ (въ Училището)."

Началникътъ на Първа група, подполковникъ Влаховъ, като получи на 2-и септември следъ пладне заповѣдьта да атакува на следния день височината 131, до вечерьта разузна лично ромънската позиция и мѣстностьта предъ нея. Разузнаването даде следнитѣ резултати: а) Гребенътъ западно отъ Старо Село, на който е кота 131, е силно укрепенъ съ окопи; предъ тѣхъ има телена мрежа и засѣки; най-силно е укрепена височината; б) окопитѣ сѫ заети гѫсто съ пехотни стрелци, бомбохвъргачки и картечници; в) на 2-и септември отъ позицията стрѣляха три-четири батареи; г) мѣстностьта отъ Тюркъ Смилъ до к. 131 е открита; тя се обстрелва флангово, като отъ окопитѣ южно отъ височината, така и отъ ромънскитѣ монитори; д) мѣстностьта между Сѣново и к. 131 е хълмиста, покрита съ храсталакъ и удобна за прикрито настѫпление къмъ ромънската позиция предъ Старо Село.

Подполковникъ Влаховъ реши да атакува ромънската позиция въ посоката откъмъ Сѣново, донесе за това си решение на полковникъ ф. Кауфманъ, като молѣше да бѫде усилена Групата съ още една дружина и две картечници. Последниятъ одобри неговото решение, но исканата подкрепа не даде.

Въ 3 часа̀ на 3-и септември подполковникъ Влаховъ издàде следната заповѣдь за атаката на височината 131 [1]):

„1) Неприятелтъ заѐма височината к. 131 и Староселската позиция по цѣлата ѝ дължина.

2) Вдѣсно отъ Групата, южно отъ Сѣново, се намира 6-и улански полкъ; влѣво — групата Хаммерщайнъ.

3) Днесъ Отрядътъ на полковникъ Ф. Кауфманъ ще настѫпи. Групата има заповѣдь да атакува и заеме к. 131. Другитѣ групи ще съдействуватъ.

4) Заповѣдвамъ: а) Бойна часть — 1/5-а маршева дружина, на майоръ Дечевъ, и две роти отъ 4/5-а опълченска дружина, на подполковникъ Захариевъ, да настѫпятъ къмъ Сѣново, и, когато отхвърлятъ слабитѣ части на селото при този пѫть, да обърнатъ фронта къмъ к. 131, като Дружината на майоръ Дечевъ има дѣсния си флангъ по билото на гребена, а дветѣ роти на подполковникъ Захариевъ — вдѣсно; б) групова поддържка — 15/5-а и 16/5-а опълченски роти съ подпоручикъ Банджиковъ — да следва задъ дѣсния флангъ на бой-

[1]) По австрийската карта въ мѣрка 1 : 200,000.

ната часть; в) батареята на поручикъ Михаиловъ да заеме позиция на изтокъ отъ Тюркъ Смилъ и да съдействува на атаката; г) болничниятъ обозъ да остане въ Тюркъ Смилъ; д) превързочниятъ пунктъ — при джамията въ Тюркъ Смилъ; е) домакинскиятъ обозъ — въ Кютюкли; ж) азъ ще следвамъ съ груповата поддържка."

Въ 5 часа Групата настжпи въ боенъ редъ въ посоката Сѣново—Сияхларъ, като 3/5-а маршева рота се насочи направо отъ Тюркъ Смилъ за к. 131, за да поддържа свръзката съ Групата на майоръ Хаммерщайнъ. Ромънскитѣ батареи веднага откриха огънь, но той не бѣ добре насоченъ, и не причиняваше никакви загуби.

Когато бойниятъ редъ стигна на гребена северно отъ Сѣново, той измѣни посоката на северъ и поднови по-енергично настжплението. Ромънскитѣ предни постове набързо се оттеглиха задъ телената мрежа. Настжпващитѣ роти използуваха обстоятелството, че въ това време ромънитѣ не можеха да стрелятъ, за да не поражаватъ своитѣ, и почти безнаказано достигнаха къмъ 9 часа на 600 крачки отъ телената мрежа на позицията. Тукъ тѣ бѣха посрещнати съ силенъ артилерийски, пушеченъ и картеченъ огънь, както отъ атакуваната позиция, тъй и отъ Главната отбранителна линия.

Батареята на поручикъ Михаиловъ отъ позицията си на североизточния край на Тюркъ Смилъ нѣмаше добъръ наблюдателенъ пунктъ, и не можеше да поддържа добре настжпващитѣ. Ромънитѣ усилиха своята позиция съ поддържки, взети отъ фронта на к. 131, защото настжпващитѣ части отъ Първа група заплашваха тила на главната позиция. Огъньтъ отъ к. 131 започна да отслабва, но Групата на майоръ Хаммерщайнъ не използува това отслабване, за да напредне. Тя остана на достигнатата позиция, на около 1500 метра отъ височината.

Между това, всички началници отъ Първа група, застанали начело, полагаха неимовѣрни усилия, за да подтикнатъ частитѣ си напредъ. Много ранени отъ 1/5-а маршева дружина оставаха на мѣстата си следъ всѣко прибѣгване на отдѣлнитѣ роти, но движението продължаваше, и къмъ 12 часа тѣ преодолѣха найсилно обстрелваното мѣсто и стигнаха на 300—400 крачки отъ ромънската позиция. 3/5-а и 4/5-а маршеви роти бѣха достигнали на 200 крачки отъ телената мрежа, но загубитѣ имъ бѣха толкова голѣми, че нѣкои тѣхни взводове започнаха да отстжпватъ и да търсятъ закритие въ гънкитѣ на мѣстностьта. Подполковникъ Влаховъ заповѣда на 16/5-а опълченска рота, отъ поддържката,

за настжпи и увлѣче отстжпващитѣ. Подпоручикъ Банджиковъ поведе ротата, която съ викове „напредъ на ножъ“ настжпи и увлѣче настжпващитѣ групи. Нѣкои отъ тѣхъ стигнаха чакъ до телената мрежа и започнаха съ ржце да късртятъ коловетѣ, защото нѣмаха нито ножици, нито даже брадви или лопати. Мрежата се оказа здрава, и, следъ като се дадоха много жертви, стана ясно, че не ще може да се направи проходъ презъ нея.

Подполковникъ Влаховъ заповѣда частитѣ да се окопаятъ на достигнатитѣ мѣста и къмъ 12 часа помоли командира на уланския полкъ да изпрати придадената му полубатарея, която да съдействува на атаката. Въ сжщото време той поиска отъ началника на отряда една дружина, за да произведе удара на мръкване. 1/201-а полска батарея, която нощува въ Гюведже, въ 1 часа бѣ вдигната по тревога, настжпи презъ нощьта, мина презъ Границата и въ 5 часа зае позиция югозападно отъ Сѣново. Батареята обстреля окопитѣ на ромънската позиция предъ Първа група, отстжпващи вериги и една батарея, която обстрелваше настжпващитѣ български части. Презъ деня Батареята изстреля 247 снаряда.

Между това, полковникъ фонъ Кауфманъ бѣ заповѣдалъ още въ 9^{30} часа оставената въ негово разпореждане 2/5-а маршева дружина да настжпи въ междината между Първа и Втора групи. Тази дружина настжпи въ 14^{30} часа отъ северния край на Кютюкли право срещу в. 131, мина презъ силнообстрелваната предлежеща мѣстность, и едвамъ можа да се изравни съ бойния редъ на Първа група, като започна да се окопава между 3/5-а и 4/5-а маршеви роти.

Подполковникъ Влаховъ, като не получи поддържка за произвеждане ударъ, излѣзе напредъ, за да се запознае съ обстановката, особено съ състоянието на своитѣ части. Заедно съ подполковникъ Захариевъ и майоръ Дечевъ, той излѣзе предъ веригитѣ и схвана, че е невъзможно оставането по-дълго въ това положение, и че на мръкване трѣбва да се произведе удара на ножъ. Въ сжщото време, обаче, две ромънски роти настжпиха, съ намѣрение да обхванатъ най-напредналата лѣвофлангова 16/5-а опълченска рота. Като не разполагаше съ поддържки, съ които да противодействува на обхвата, подполковникъ Влаховъ заповѣда дветѣ лѣвофлангови роти да се оттеглятъ, а другитѣ части да се удържатъ на достигнатитѣ мѣста, докато тѣзи роти се подредятъ. Ромънитѣ, обаче, продължиха настжплението си по петитѣ на отстжпващитѣ, започнаха да

обхващатъ и 1/5-а маршева дружина, която сѫщо се оттегли, поради което и новодошлата 2/5-а маршева дружина бѣ принудена да завие дѣсния си флангъ малко назадъ.

На мръкване частитѣ отъ Първа група се окопаваха на позиция на около 600 крачки отъ телената мрежа, подъ най-силенъ огънь отъ ромънската позиция, който започна да отслабва чакъ къмъ 23^{30} часа̀.

Началникътъ на Втора група, майоръ фонъ Хаммерщайнъ, очакваше новата заповѣдь отъ началника на Отряда за настѫплението на 3-и септемврий, и затова Групата започна да настѫпва чакъ къмъ 11 часа̀. Когато бойниятъ редъ стигна на 1500 метра отъ ромънската позиция, той бѣ посрещнатъ съ силенъ пехотенъ огънь, който, поради голѣмото разстояние, бѣше недействителенъ. Бойниятъ редъ се спрѣ, за да дочака артилерийската подготовка. Между това, 105-а тежка батарея, още преди да се разсъмне, тръгна къмъ разузнатата отъ вечерьта позиция на единъ и половина клм. северно отъ Тюркъ Смилъ. До пладне батареята сàмо се пристрелва по к. 131 и окопитѣ около нея. Съ сполучливъ огънь бѣха прогонени нѣкои отъ защитницитѣ и унищожени четири малокълибърни орѫдия, които се откриваха по голѣмия си пушекъ. Въ това време ромънскитѣ монитори за пръвъ пѫть обстреляха българската батарея при Тюркъ Смилъ, и нѣкои голѣмокалибърни снаряди попаднаха и около 105-а батарея. Последната презъ деня изстреля 490 снаряда.

По пладне, когато ромънитѣ премѣстиха голѣма часть отъ силитѣ си при к. 131, срещу заплашената отъ Първа група посока, и огъньтъ предъ фронта видимо намалѣ, Германската дружина пакъ не поднови настѫплението си, като очакваше още по-сигурна подготовка на атаката съ артилерийски огънь. Тя се окопà на достигнатото мѣсто, дето остана да нощува.

Полковникъ Дръжковъ остави на Дунавския брѣгъ две роти, а другитѣ части насочи презъ тръстиката, за да се приближатъ къмъ бойния редъ на Групата северно отъ шосето. Бойниятъ редъ на групата настѫпи, щомъ получи заповѣдьта да атакува височината 131, обаче, следъ като измина около два клм., той бѣ спрѣнъ въ високитѣ царевици, дето се окопà, за да подчака Втора група. Въ 18^{15} часà се започна подготовката на атаката съ артилерийски огънь. Ромънитѣ сѫщо откриха огънь отъ мониторитѣ, отъ батареята при Калимокъ, отъ тежкитѣ орѫдия при фортоветѣ № 1 и № 2, а сѫщо и отъ тѣзи, разположени на предната позиция. Въ това време, като предполагаха, че скоро

ще се започне и атаката, ромънитѣ откриха пехотенъ, картеченъ и бомбовъ огънь.

Заедно съ пристигналата 3/5-а маршева дружина, бойниятъ редъ на групата се промъкваше между царевицитѣ, и, следъ като отблъсна единъ ромънски обхватъ на лѣвия флангъ, на мръкване стигна до политѣ на к. 131. Въ тъмнината българитѣ продължиха настжплението и стигнаха на 80 крачки отъ телената мрежа, дето се окопаха. Ромънитѣ поддържаха ураганенъ огънь отъ окопитѣ си до 23 часа.

2/5-а маршева дружина, която бѣше въ разпореждането на началника на отряда, бѣ насочена отъ него презъ Тюркъ Смилъ. Тя настжпи въ междината между Първа и Втора групи, и презъ нощьта се оттегли, заедно съ Трета група, на източния край на Тюркъ Смилъ.

6-и улански полкъ настжпи отъ Границата въ 6^{30} часа. Батареята излѣзе на избраната позиция на гребена северозападно отъ Сѣново, съ прикритие 3-и ескадронъ. Въ 11^{30} часа 1-и и 2-и ескадрони стигнаха до Сияхларъ, отдето командирътъ на полка наблюдаваше цѣлото бойно. Батареята, както се каза, откри огънь по височината 131 и по една ромънска батарея северно отъ Сияхларъ. На мръкване Полкътъ остави единъ ескадронъ при Сияхларъ, а съ другитѣ се оттегли да нощува въ Сѣново. Къмъ Полка се присъедини и 4-и ескадронъ, следъ като бѣ оставилъ единъ взводъ при 1/21-а дружина.

Въ 20^{10} часа полковникъ Кауфманъ изпрати следното донесение, получено въ Щаба на III армия въ 22 часа:

„1) Усиленията отрядъ на фонъ Хаммерщайнъ води бой срещу северозападнитѣ склонове на к. 131; той има заповѣдь да заеме днесъ тѣзи височини; дѣсниятъ му флангъ е при Тюркъ Смилъ, лѣвиятъ — югоизточно отъ ез. Калимокъ. 2) 5-и улански полкъ (при Сѣново) има заповѣдь да заеме Сияхларъ и да държи свръзка съ 4-а дивизия. 3) Телефонно съобщение има до Борисово; може да се продължи само до Брешлянъ, защото засега нѣма повече хора и материали. 4) Леката безжична станция № 29 ще бжде днесъ следъ пладне въ Брешлянъ, и ще иска да работи съ Разградъ. 5) Щабътъ ще бжде тази вечерь въ Брешлянъ.“

Дейность на 4-а Преславска дивизия. Презъ нощьта срещу 3-и септември ромънската артилерия обстрелваше непрекжснато позициитѣ на 4-а дивизия. Отвреме-навреме и пехотата отъ Главната отбранителна линия откриваше огънь, който ту се засилваше, ту отслабваше. Тази

недобре урегулирана и нервна стрелба бѣше безвредна за добре укрепенитѣ части и повдигаше духа на българскитѣ войници, които смѣтаха, че ромънитѣ стрелятъ, защото сж изплашени. На 2-и септемврий отъ 14 часа започна да вали дъждъ, който продължи, почти безъ прекжсване, презъ цѣлата нощь. Войницитѣ отъ 4-а дивизия, изморени отъ настжплението, не мигнаха, и продължаваха укрепяването. Тѣхната морална издържливость надмина очакванията на началницитѣ: срещу ромънската почти непрестанна стрелба, отъ българска страна не бѣ даденъ нито единъ орждеенъ или пушеченъ изстрелъ. На разсъмване българскитѣ разузнавачи установиха, че ромънитѣ окончателно сж се оттеглили задъ Главната отбранителна линия, и че предъ теленитѣ мрежи може да сж оставени само охранителни и разузнавателни органи.

Частитѣ отъ 4-а дивизия вече се бѣха укрепили твърде близо до Главната отбранителна линия (два-четири клм.), но, следъ подробното разузнаване, стана ясно, че е необходимо да се изнесе изходната позиция по-напредъ, за да се добие по-добъръ обстрелъ, да се заеме по-сгодна позиция, и да се включатъ въ позицията онѣзи пунктове, отъ които ромънитѣ биха могли да се възползуватъ, ако минатъ въ настжпление. Затова на разсъмване генералъ Киселовъ повика на телефона командиритѣ на бригадитѣ и имъ даде наставления въ горния смисълъ.

3/4-а бригада. — Командиръть на 3/4-а бригада, полковникъ Кметовъ, предаде по телефона заповѣдьта да се изнесе бойниятъ редъ на двата полка колкото е възможно по-напредъ. На подчинената му полска артилерия той предостави да действува както намѣри за добре. Освенъ това, той заповѣда Отдѣлението отъ Дивизионния лазаретъ да се приближи и открие превързоченъ пунктъ въ Меше Махле; 2/4-а полска болница да се премѣсти въ Къшлакьой; парковитѣ взводове да се премѣстятъ до 7 часа въ Куванджиларъ.

На разсъмване командиръть на 19-и полкъ, полковникъ Антонъ Дяковъ, получи предадената му по телефона заповѣдь да продължи настжплението, за да заеме Дайдъръ и к. 124, северозападно отъ сжщото село. Той заповѣда, и въ 10 часа Полкътъ настжпи въ сжщия боенъ редъ, въ който бѣ нощувалъ (1-а и 4-а дружини въ първа линия и 2-а и 3-а — въ втора линия). Ромънитѣ, вѣроятно, не сж забелязали това движение, защото продължаваха да обстрелватъ съ рѣдъкъ артилерийски

огънь пространството предъ Фортовата линия по сѫщия начинъ, както и преди да се започне настѫплението.

Къмъ 11 30 часа 4-а дружина стигна до к. 124, обаче 1-а дружина позакъснѣ, защото имаше да преминава труднопроходимата гора между Дайдаръ и Меше Махле. Дружинитѣ отъ първата линия веднага започнаха да се окопаватъ на гребена на около 800 крачки отъ Фортовата линия. Всички началници въ това време разузнаваха Фортовата линия и предлежещата мѣстность. Отъ ромънска страна бѣха забелязани вече новитѣ окопи на 19-и полкъ. Въ 17 30 часа тѣхната артилерия откри силенъ огънь по тѣхъ, който продължи до 19 часа. Дружинитѣ отъ първата линия сѫщо откриха огънь, защото се предполагаше, че ромънитѣ подготвятъ контъратака. Къмъ 18 часа изпратенитѣ напредъ патрули донесоха, че ромънски вериги се спускатъ отъ главната отбранителна линия и се насочватъ къмъ лѣвия флангъ на полка. Командиритѣ на дружинитѣ отъ първата линия, по собственъ починъ, заповѣдаха ротитѣ да напустнатъ окопитѣ, и бойната часть да настѫпи и посрещне на ножъ настѫпващитѣ. Дружинитѣ отъ втората линия сѫщо се подадоха напредъ, и откриха силенъ огънь. Постепенно всички роти на полка се намѣсиха въ огневата борба. Само 6-а рота, която бѣ оставена да охранява лѣвия флангъ, остана задъ него, като изпрати единъ взводъ за свръзка съ 48-и полкъ. Освенъ това, и въ полкова поддържка останаха 1-а и Картечната роти.

На югозападния край на Дайдъръ, къмъ полковата поддържка по-късно се присъедини и 10-а рота, която дотогава бѣше прикритие на гаубичнитѣ батареи.

Следъ отблъсване слабия ромънски излазъ, частитѣ отъ 19-и полкъ се върнаха въ окопитѣ си, и продължиха усилването имъ презъ нощьта.

Въ 21 30 часа пристигна 3/47-а дружина, изпратена отъ командира на бригадата въ разпореждането на командира на 19-и полкъ. Дружината остана да нощува задъ лѣвия флангъ на полка. На следния день, по заповѣдь отъ командира на дивизията, тази дружина се върна при Полка си.

Отъ артилерийски огънь презъ деня и при отбиване излаза на мръкване 19-и полкъ имаше убити: 4 подофицера и 6 редника и ранени 14 подофицера и 54 редника. Раненъ бѣ и командирътъ на 4-а дружина, подполковникъ Диновъ. Изстреляни бѣха 23,750 патрона.

48-и полкъ презъ деня усъвършенствуваше своитѣ окопи, и поддържаше свръзка съ Отряда на полковникъ Кауфманъ, влѣво. По искането на командира на 5-и артилер. полкъ, нѣкои части отъ Полка изнесоха своитѣ окопи малко по-напредъ.

Въ 18 часа, когато пушечната стрелба около Дайдъръ се усили, командиръть на бригадата заповѣда цѣлиятъ боенъ редъ на полка да настжпи и атакува въ флангъ настжпващитѣ срещу 19-и полкъ ромъни. Настжплението се започна веднага, но мѣстностьта бѣше гориста и ориентирането — много трудно. Ромънитѣ бѣха отблъснати отъ 19-и полкъ. 3/48-а дружина настжпи въ гората, но не можеше да се ориентира, поради което се върна назадъ, къмъ своята позиция. Оттукъ бѣха изпратени офицерски патрули, които намѣриха лѣвия флангъ на 19-и полкъ и следъ това заведоха Дружината, която започна да се окопава, като продължи този флангъ. 3/48-а дружина остави два взвода отъ 10-а рота странично прикритие, а съ останалитѣ си части застана въ отстжпъ задъ лѣвия флангъ на 19-и полкъ.

Следъ боя на линията Денизлеръ — Меше Махле на 2-и септември батареитѣ на 5-и артилер. полкъ нощуваха на сжщитѣ позиции: 1-о отдѣление (2-а и 3-а батареи) — задъ 48-и полкъ и 3-о отдѣление (1-а, 7-а, 8-а и 9-а батареи) — задъ 19-и полкъ; парковитѣ взводове — на северния край на Куванджиларъ.

На 3-и септември въ 4 часа командиръть на полка, полковникъ Стайчевъ, заповѣда батареитѣ да закачатъ и да тръгнатъ напредъ по предварително разузнати пжтища, а той, заедно съ командиритѣ на отдѣленията, ги изпревари, за да разузнаятъ заедно съ командира на артилерийската бригада нови позиции. За батареитѣ на 3-о артилер. отдѣление бѣха избрани позиции: за 7-а и 9-а батареи — задъ гребена източно отъ Меше Махле, по който минава шосето за Дайдъръ, а за 1-а и 8-а батареи — въ падината западно отъ Меше Махле. Батареитѣ пристигнаха и заеха избранитѣ позиции къмъ 5^{50} часа.

Частитѣ отъ 48-и полкъ се бѣха окопали на гребена, дето се предполагаше да бждатъ позициитѣ на батареитѣ отъ 1-о отдѣление, и трѣбваше да ги дочакатъ да настжпятъ напредъ. Батареитѣ бѣха спрѣни на подготвителна спирка, и чакъ къмъ 9^{30} часа заеха новитѣ си позиции на обраслия съ млада гора гребенъ западно отъ Меше Махле. И презъ този день 1-а батарея пакъ остана да действува не при своето, а при 3-о артилер. отдѣление.

Новитѣ позиции на батареитѣ бѣха твърде неудобни: Главната отбранителна линия бѣше твърде добре приспособена къмъ мѣстностьта, и мѫчно можеха да се намѣрятъ разнитѣ фортификационни постройки на нея; дори фортоветѣ №№ 4, 5 и 6 мѫчно се намираха; позициитѣ отстоеха на три и половина клм. отъ Фортовата линия, но високата човѣшки ръстъ гора на платото затрудняваше наблюдението.

Въ 6^{15} часà батареитѣ на 3-о отдѣление бѣха готови за стрелба. Когато 19-и и 48-и полкове настѫпиха, за да изтласкатъ ромънитѣ отъ Дайдъръ и отъ южния край на гората, ромънската артилерия откри силенъ огънь отъ нѣколко полски батареи, но той бѣше твърде разхвърленъ и безвреденъ за настѫпващата българска пехота. Къмъ 7^{20} часà батареитѣ на 3-о артилер. отдѣление откриха огънь по предполагаема ромънска батарея задъ вѣтърнитѣ мелници западно отъ Дайдъръ и по веригитѣ въ южния край на гората. Скоро ромънския пушеченъ и артилерийски огънь започна да отслабва. Обстрелваната ромънска батарея бѣ забелязана да отстѫпва на северъ. 7-а батарея веднага откри огънь по нея. Стрелбата се корегираше споредъ съобщаванитѣ данни отъ пехотнитѣ части, и ромънската батарея бѣ разпръсната.

Когато пехотнитѣ части навлѣзоха въ гората, стрелбата на ромънската артилерия отслабна значително. Ромънската пехота отстѫпваше на по-заднитѣ гребени. 1-а батарея обстреля една пехотна колона, отстѫпваща къмъ фортъ № 5, която бѣ принудена веднага да се скрие изъ гънкитѣ на мѣстностьта, макаръ стрелбата да бѣше съ мѣрникъ 6,000 метра. Къмъ 8 часà и 9-а батарея откри огънь по редутъ № 5, на който бѣха забелязани отдѣлни стрелци, но тази стрелба скоро бѣ прекратена. По пладне огъньтъ и отъ дветѣ страни бѣ прекратенъ, защото почти всички ромънски части предъ фронта на 3/4-а бригада се бѣха оттеглили задъ Фортовата линия.

Отъ действията презъ този день командиръть на 5-и артилер. полкъ схвана, че заетитѣ позиции, особено тѣзи на 1-о артилер. отдѣление, не сѫ удобни за действия срещу Главната отбранителна линия. Въ 16^{30} часà той излѣзе напредъ заедно съ командиритѣ на артилерийскитѣ отдѣления да разузнаятъ нови, по-близки до Фортовия поясъ позиции. Като подчиняваше разузнаването на позициитѣ само на мѣстния елементъ, полковникъ Стайчевъ намѣри, че напредъ нѣма по-добри позиции, и реши

да остави батареитѣ на сѫщитѣ мѣста. Само 1-а батарея бѣ премѣстена при своето отдѣление.

Вечерьта, когато 19-и и 48-и полкове стигнаха до най-близкитѣ до Фортовата линия гребени, и артилерийскитѣ части започнаха да се окопаватъ. Ромънската артилерия не знаеше докѫде е стигнала българската пехота въ участъка на 3/4-а бригада. Презъ нощьта тя обстрелваше цѣлия фронтъ и въ голѣма дълбочина. Обстрелваната площь стигаше до доловетѣ задъ Меше Махле и Дайдъръ, дето вече нѣмаше български войски. Най-силенъ огънь бѣ насоченъ по селото Дайдъръ. Нѣколко урагана отъ тази стрелба попаднаха случайно въ района на 3/5-а батарея, която даде 1 убитъ, 2 ранени и 1 контузенъ войника.

Презъ деня батареитѣ на 5-и артилер. полкъ изстреляха 224 снаряда.

1/4-а бригада — Командирътъ на 1/4-а бригада, полковникъ Икономовъ, заповѣда полковетѣ да настѫпятъ на мръкване, съ цель да заематъ по-преднитѣ гребени, за да може и артилерията да заеме по-близки до Главната отбранителна линия позиции. Той заповѣда сѫщо презъ деня да се укрепятъ старитѣ позиции и да се изпратятъ патрули да разузнаватъ укрепената позиция и подстѫпитѣ къмъ нея; Отдѣлението отъ Дивизионния лазаретъ да открие превързоченъ пунктъ въ Бѣлица; 1/4-а полска болница да се открие въ Кара Мехмедлеръ; парковитѣ взводове да останатъ въ Кара Мехмедлеръ.

7-и полкъ остана на мѣстото си презъ цѣлия день. Между 24 и 1 часа ромънитѣ откриха силенъ артилерийски, пушеченъ и картеченъ огънь по фронта на полка. Огънътъ бѣше съвършено безвреденъ, и затова отъ българска страна нито една часть не стреля. Презъ деня 1/1-а бригада излѣзе напредъ и зае фронта на страничното прикритие (1-а и 2-а роти), които се прибраха при полковата поддържка.

На мръкване Ловджийската команда бѣ изпратена да безпокои противника. Тя се ориентираше по горящитѣ огньове, които освѣтяваха мѣстностьта. Доброволческата команда бѣ забелязана отъ ромънитѣ, и тѣ откриха огънь по нея. Тя залегна, окопа се, и остана близо до ромънската позиция, като накара ромънитѣ да бодърствуватъ и да стрелятъ презъ цѣлата нощь.

Презъ този день отъ Полка бѣ убитъ 1 войникъ отъ изпратенитѣ патрули и ранени 1 офицеръ, 1 подофицеръ и 6 войника.

31-и полкъ остана на мѣстото си презъ цѣлия день, и отъ ромънския огънь имаше сàмо 2 войника ранени. На мръкване бойниятъ редъ на полка настжпи и стигна до гребена до пжтя Дайдъръ — Чаушъ Махле, дето веднага започна да се окопава.

Полковата поддържка (1-а дружина) бѣ изпратена въ разпореждането на командира на 2-и тежъкъ артилер. полкъ да охранява батареитѣ и да имъ помага при окопаването. Дружината се върна обратно, въ Полка, на 4-и септемврий въ 10 часà.

Батареитѣ отъ 15-и артилер. полкъ бѣха на позиция, дето ги завàри нощьта срещу 3-и септемврий. Ромънската артилерия отвреме-навреме обстрелваше Денизлеръ и Бѣлица. Отъ тази стрелба имаше само единъ войникъ раненъ и единъ конь убитъ.

Къмъ 13^{30} часà командиръть на полка отиде на гребена източно отъ Денизлеръ, дето бѣ повиканъ отъ командира на артилерийската бригада да разузнаватъ. Въ това време изпратениятъ напредъ наблюдатель откри една отъ стрелящитѣ ромънски батареи. По заповѣдь отъ командира на отдѣлението, 1-а батарея откри силенъ огънь по нея и веднага привлѣче огъня ѝ. Съ 136 снаряда ромънската батарея бѣ заставена да прекрати стрелбата.

Командиръть на артилерийската бригада, полковникъ Мановъ, следъ разузнаването, заповѣда да се дочака настжпването на преднитѣ части на 31-и полкъ, което ще почне въ 18 часà, и тогава да се избератъ позиции за батареитѣ, колкото може поблизо до Фортовия поясъ. 31-и полкъ настжпи чакъ на мръкване и то твърде малко. Въ тъмнината разузнаването бѣ трудно, и подполковникъ Стоилъ Джумалиевъ избра позиция на разузнатия по-преди гребенъ източно отъ Денизлеръ. Той изпрати заповѣдь батареитѣ да се премѣстятъ на избранитѣ позиции, обаче командиръть на 1/4-а бригада не разреши премѣстването, и трѣбваше да се предава заповѣдь и до него отъ командира на артилерийската бригада. Това недоразумение стана благодарение обстоятелството, че полковникъ Мановъ взе решение за промѣняване артилерийскитѣ позиции, безъ да повика при разузнаването командира на пехотната бригада, комуто бѣ подчиненъ 15-и артилер. полкъ.

Вследствие на това забавяне, батареитѣ можаха да заематъ новитѣ си позиции чакъ на 4-и септемврий въ 4 часà, когато започнаха да се окопаватъ.

Маневренитѣ войски — 47-и полкъ. — На 3-и септемврий въ 4^{30} часа командиръть на 47-и полкъ получи заповѣдь отъ Щаба на дивизията да се премѣсти отъ бивака си при Куванджиларъ къмъ височината южно отъ Меше Махле и западно отъ Денизлеръ. Въ походенъ редъ Полкътъ стигна на опредѣленото мѣсто въ 6 часа, и се разположи задъ 19-и полкъ, на закрито, въ сборенъ редъ — дружинитѣ въ две линии и всѣка дружина въ линия отъ взводни колони. Разстоянието между дружинитѣ и ротитѣ бѣше сто крачки.

Въ 21 часа се получи заповѣдь отъ командира на дивизията да бжде изпратена една дружина къмъ височината североизточно отъ Меше Махле, която да бжде подчинена на командира на 3-а бригада. Изпратена бѣ 3/47-а дружина, която тръгна веднага и въ 21^{30} часа стигна на посочената височина. Тази дружина бѣ изпратена поради ромънския излазъ срещу 19-и полкъ. Командиръть на дивизията предполагаше, че презъ нощьта ромънитѣ могатъ да направятъ нови опити за отблъсване този Полкъ, и затова предварително го подкрепяше съ една дружина.

Въ сжщото време командиръть на дивизията заповѣда другитѣ две дружини и Картечната рота да се премѣстятъ южно отъ Денизлеръ, което премѣстване да стане до 4^{30} часа на 4-и септемврий. Презъ нощьта се извърши премѣстването, и въ опредѣленото време дружинитѣ застанаха: 1-а — на южния край на Денизлеръ, 2-а — на югъ отъ селото и източно отъ пжтя Кара Мехмедлеръ — Денизлеръ; Картечната рота — западно отъ сжщия пжть.

Заемане позиция отъ тежката артилерия. — Командиръть на 2-и тежъкъ артилер. полкъ заповѣда на 3-и септемврий тежкитѣ батареи да продължатъ движението си отъ Куванджиларъ и Хаджи Факларъ къмъ Меше Махле, а той, съ своитѣ органи, тръгна отъ Куванджиларъ, за да избере позиции за отдѣленията. Когато стигна въ участъка на 4-а дивизия, полковникъ Ангеловъ намѣри командира на 4-а артилер. бригада, отъ когото узна разположението на пехотнитѣ части и на полската артилерия. Следъ това той разузна положението на укрепленията №№ 5, 6 и 7, които бѣха дадени като обектъ на 4-а дивизия, и избра позиции за тежкитѣ батареи въ дола северно отъ Денизлеръ. Когато пристигнаха командиритѣ на отдѣлението и на батареитѣ, полковникъ Ангеловъ имъ указа избранитѣ позиции. Батареитѣ бѣха доведени на закрити мѣста до позициитѣ, и започнаха веднага да подготвятъ наблюдателнитѣ пунктове.

Полковникъ Ангеловъ избра за свой наблюдателенъ пунктъ гребена южно отъ Дайдъръ.

15-сантиметровото гаубично отдѣление (майоръ Стояновъ) на 3-и септември тръгна отъ бивака при Куванджиларъ. Командирътъ на отдѣлението, заедно съ командиритѣ на батареитѣ, излѣзе напредъ, при командира на полка, който, следъ разузнаването, избра позиция задъ участъка на 31-и полкъ. Платото предъ батареитѣ бѣ обраснало съ висока царевица, която не позволяваше наблюдението отъ земята. Следъ дълго търсене, майоръ Стояновъ намѣри наблюдателенъ пунктъ на около 900 метра предъ позициитѣ, но и оттамъ не можеше да се наблюдава добре стрелбата по изкуственитѣ препятствия и по окопитѣ.

15-сантиметровата д/15 с. с. гаубична и 15-сантиметровата д/30 дълга батареи тръгнаха отъ бивака въ 8 часа. Когато стигнаха южно отъ Меше Махле, командиритѣ на батареитѣ излѣзоха напредъ и намѣриха командира на полка, който имъ указа избранитѣ позиции въ втория долъ западно отъ Меше Махле.

На мръкване батареитѣ заеха позициитѣ, и започнаха да се окопаватъ.

12-сантиметровото д/28 отдѣление (майоръ Максимовъ), както се каза, бѣ придадено къмъ 1-а дивизия, и на 3-и септември бѣ пристигнало въ Бѣлица. По полученитѣ отъ командира на 1-а дивизия указания, майоръ Максимовъ избра позиция за батареитѣ около единъ и половина клм. северозападно отъ Бѣлица и веднага потърси командира на 2-и тежъкъ артилер. полкъ, който одобри избранитѣ позиции. Батареитѣ започнаха да се окопаватъ.

1/3-о с. с. гаубично отдѣление (подполковникъ Касъровъ) влизаше въ състава на 3/4-а бригада, и на 3-и септември въ 8 часа, по заповѣдь отъ командира на 4-а артилер. бригада, зае позиция на гребена южно отъ Меше Махле. Въ 9^{30} часа командирътъ на отдѣлението получи заповѣдь да премѣсти батареитѣ северно отъ Денизлеръ, като Отдѣлението се подчинява на командира на 2-и тежъкъ артилер. полкъ. Въ 12 часа подполковникъ Касъровъ намѣри полковникъ Ангеловъ при Денизлеръ. Последниятъ указа избраната позиция и заповѣда презъ нощьта батареитѣ да се окопаятъ, и на 4-и септември да бѫдатъ готови за стрелба. Директриса на стрелбата — редутъ № 6. Батареитѣ заеха избранитѣ позиции въ 19^{20} часа. Веднага следъ

това се започна окопаването имъ и устройването на наблюдателнитѣ пунктове.

2/3-о не с. с. гаубично отдѣление (подполковникъ Венедиковъ) на 2-и септемврий влѣзе въ колоната на 1/4-а бригада и, когато тя зае опредѣленитѣ ѝ обекти, Отдѣлението зае позиция единъ клм. западно отъ к. 128, като на едната батарея бѣ дадена директриса междината на фортоветѣ № 6 и № 7, а на другата — тази между фортоветѣ № 7 и № 8. На 3-и септемврий Отдѣлението остана на сѫщата позиция, и командирътъ на отдѣлението не взе участие при разузнаване новитѣ позиции. Въ 17 часа̀ се получи заповѣдь отъ командира на 2-и тежъкъ артилер. полкъ да се премѣсти на нова позиция западно отъ Денизлеръ, която ще бѫде показана отъ командира на 1/3-о гаубично отдѣление. Въ 19 часа̀ новитѣ позиции бѣха заети, и батареитѣ започнаха да се окопаватъ.

И тъй, до мръкване всички тежки батареи бѣха около своитѣ позиции, организирваха наблюдателни пунктове и строеха закрития. Въ 2-и тежъкъ артилер. полкъ влѣзе и Отдѣлението на майоръ Максимовъ, което дотогава бѣше къмъ 1-а дивизия. На командира на полка бѣха подчинени и дветѣ 12-см. гаубични отдѣления, които дотогава бѣха придадени къмъ пехотнитѣ бригади. Следъ случайното раняване на командира на 3-и гаубиченъ полкъ, неговъ замѣстникъ не бѣ назначенъ, и командуването на дветѣ отдѣления не бѣ обединено.

Дейность на 1-а Софийска дивизия. Командирътъ на 1-а дивизия получи заповѣдь за действия отъ командуващия армията на 2-и септемврий въ 21^{30} часа̀. Той изпрати заповѣдь сàмо до 3-а бригада да се премѣсти споредъ заповѣдьта отъ командуващия армията и да остави дружината въ Докчаларъ за поддържка на 9-и коненъ полкъ. 1-а и 2-а бригади трѣбваше да действуватъ споредъ заповѣдьта за 2-и септемврий.

1/1-а бригада. — На 2-и септемврий въ 18 часа̀ командирътъ на 1/1-а бригада, като имаше предвидъ оперативната заповѣдь по дивизията, издаде следната заповѣдь за заемане изходна позиция за атаката на Тутраканъ:

„1) Днесъ Бригадата, въ изпълнение оперативната ми заповѣдь № 1 отъ 2-и септемврий, настѫпи въ казаната посока и, безъ да срещне отъ страна на противника съпротива, къмъ 14^{30} часа̀ зае

линията Асфаткьой — Аматларъ — Чанакчиларъ, на която се установи. Влѣво отъ Бригадата, днесъ 4-а дивизия водѣше бой съ противника около Бѣлица.

2) Утре, 3-и септемврий, повѣрената ми Бригада ще продължи настжплението си, съ цель да заеме изходно положение на линията Кара Дирлеръ — Бѣлица, отдето да подготви атаката на Тутраканската фортова линия отъ Антимово (Кузгунлъкъ), изключително, до фортъ № 8, включително, за което:

Дѣсна колона — полковникъ Червенаковъ — отъ 6-и полкъ две дружини и четири картечници, отъ 4-и артилер. полкъ две батареи, отъ 1-а пионерна дружина половина рота — всичко две дружини, две картечници, осемь орждия и половина рота пионери — утре въ 5^{30} часа да настжпи по пжтя Касъмларъ — Кара Дирлеръ — Чаушъ Махле, дето да заеме и укрепи позиция отъ Чаушъ Махле, изключително, въ западна посока, въ свръзка съ 1-и полкъ.

Лѣва колона — подполковникъ Лазаровъ — отъ 1-и полкъ четири дружини и шесть картечници, отъ 4-и артилер. полкъ три полски батареи, отъ 1-а пионерна дружина половина рота — всичко четири дружини, шесть картечници, четиринадесеть орждия и половина рота пионери — утре въ 5^{30} часа да настжпи по пжтя Аматларъ — Енджекьой, дето да заеме и укрепи позиция отъ пжтя Енджекьой — Антимово, включително, до шосето Бѣлица — Тутраканъ, въ свръзка съ тази на 6-и полкъ.

Странично прикритие — майоръ Кузмановъ — отъ 6-и полкъ една дружина и две картечници, отъ 4-и артилер. полкъ една батарея, отъ Дивизионната конница 15 конника — всичко една дружина, две картечници, четири орждия и 15 конника — утре въ 5 часа да настжпи отъ Асфаткьой за Дели Юсуфларъ, височината, която е югоизточно отъ Вискьой, която да заеме и укрепи. За пазене фланга и тила на бригадата да обърне особено внимание на посоката откъмъ Туркосуй и Узунджe Орманъ.

3) 1-о отдѣление отъ Дивизионния лазаретъ да тръгне утре въ 5 часа отъ Шереметкьой, и се подведе въ Аматларъ.

4) Парковитѣ взводове и домакинскитѣ обози да се подведатъ по разпореждането на командиритѣ на полковетѣ.

5) Щабътъ на бригадата презъ време на движението ще се намира при Лѣвата колона, а, съ заемането на линията, — въ Ениджекьой."

Началникътъ на Дѣсната колона, полковникъ Червенаковъ, на 2-и септемврий въ 22 часа издаде оперативна заповѣдь, съ която организира похода за 3-и по следния начинъ:

а) Авангардъ — една дружина, две картечници, една батарея и пионерната полурота — да тръгне въ 5^{25} часа по пжтя Касъмларъ — Кара Дирлеръ — Чаушъ Махле.

б) Главни сили — една дружина, една батарея, две картечници — да тръгнатъ въ 5^{20} часа по сжщия пжть.

в) Домакинскитѣ обози да следватъ на четири клм. задъ Полка; прикритие — единъ взводъ.

г) Парковиятъ взводъ да следва задъ Полка до Касъмларъ.

Въ опредѣленитѣ часове частитѣ започнаха похода, който се извърши почти незабелязано отъ ромънитѣ. Въ 8^{15} часа полковникъ Червенаковъ получи донесение отъ началника на предната охрана, че е заелъ посочената му позиция при Чаушъ Махле. Въ 9 часа страничното прикритие стигна на височината югоизточно отъ Вискьой. Въ това време и главнитѣ сили на 6-и полкъ заеха своята позиция, и полковникъ Червенаковъ, като намираше, че прикритието е много назадъ, помоли командира на бригадата да заповѣда поне да заеме селото Вискьой,

Въ 10 часа полковникъ Червенаковъ издаде оперативна заповѣдь за заемане и укрепяване изходната позиция по следния начинъ:

3-а дружина да заеме и укрепи съ две роти позицията източно отъ пжтя Енджекьой — Антимово до езика северно отъ буквата „К" при пжтя Чаушъ Махле—Дайдъръ; 4-а дружина— отъ дветѣ страни на пжтя Чаушъ Махле — Антимово, покрай пжтеката за Вискьой — Кладенецъ; полковата поддържка (две роти отъ 3-а дружина) — при буквата „К" на пжтя Чаушъ Махле— Дайдъръ; 2-а дружина да се разположи въ долината източно отъ блатото (лозята); дветѣ батареи да заематъ позиция задъ 4-а дружина; Пионерната полурота да работи при 4-а дружина, следъ което ще се оттегли при 2-а дружина; Картечната рота да даде по единъ взводъ на 1-а и 3-а дружини; 1-а дружина, съ една батарея и единъ картеченъ взводъ, ще охранява фланга на височината югоизточно отъ Вискьой; да се открие превързоченъ пунктъ при Чаушъ Махле; Парковиятъ взводъ да се приближи до Кара Дирлеръ; домакинскитѣ обози да се спратъ въ Чаушъ Махле, и да се готви топла храна.

Още съ пристигането си на позицията, началникътъ на предната охрана, майоръ Митовъ, изпрати подофицерски патрули къмъ Вискьой, Сарж Гьолъ, Антимово и Дайдъръ.

Полковникъ Червенаковъ изпрати до командира на бригадата донесение за начина на заемане позицията. Последниятъ намѣри, че дветѣ роти отъ 3-а дружина сж отишли много влѣво, и заповѣда позицията на полка да не се разпростира оттатъкъ дола. Той заповѣда сжщо да се оставятъ въ негово разпореждане две роти, които да застанатъ при Кладенеца единъ и половина клм. отъ Чаушъ Махле. Полковникъ Червенаковъ назначи въ разпореждането на командира на бригадата 11-а и 12-а роти, подъ началството на командира на 3-а дружина. Размѣстванията,

обаче, по заповѣдь отъ командира на бригадата, трѣбваше да се извършатъ, следъ като се стъмни.

Къмъ 10 часà, когато частитѣ бѣха започнали укрепяването, ромънската артилерия отъ Главната отбранителна линия откри огънь по предлежещата мѣстность, дето нѣмаше български войски, което показваше, че Полкътъ още не е билъ откритъ отъ ромънското разузнаване. Въ 14^{30} часà артилерията откри огънь по позицията на полка, но, поради лошата пристрелка, той бѣше съвсемъ недействителенъ, и, макаръ да продължава непрекъснато до мръкване, Полкътъ даде само двама ранени.

Полковникъ Червенаковъ още веднъжъ донесе на командира на бригадата, че оставеното въ отстъпъ странично прикритие не охранява добре фланга на бригадата. Къмъ 18^{40} часà единъ ромънски взводъ настъпи отъ Сарѫ Гьолъ между прикритието и дѣсния флангъ на полка, но веднага бѣ прогоненъ. като бѣ изпратена и една застава къмъ сѫщото село.

До вечерьта позицията на полка бѣ укрепена, и даваше добро закритие отъ артилерийския огънь. Отъ преднитѣ дружини, по заповѣдь отъ командира на бригадата, бѣха изпратени офицерски патрули. Въ окопитѣ бѣха оставени часови, а ротитѣ нощуваха на закрити мѣста, задъ тѣхъ.

Началникътъ на Лѣвата колона, подполковникъ Лазаровъ, на 2-и септември въ 23^{55} часà издàде оперативна заповѣдь, съ която организира похода и укрепяването на изходната позиция на 3-и по следния начинъ:

а) Авангардъ — 1-а дружина, 1-а батарея и две картечници — да тръгне въ 5^{30} часá по пѫтя Аматларъ — Енджекьой — Антимово, да заеме позиция при буквата „К“ между последнитѣ села, отъ която да прикрива работата на другитѣ дружини.

б) Главни сили — 4-а дружина, Картечната рота, 2-а батарея, 2-а дружина, 3-а дружина, половина рота пионери — да тръгнатъ въ 6 часà по пѫтя на авангарда, и да се укрепятъ на линията отъ кръстопѫтя Кара Дирлеръ — Дайдъръ и Енджекьой — Антимово до шосето Бѣлица — Тутраканъ, включително; 4-а дружина — отъ крайния дѣсенъ флангъ до междуселския пѫть; 2-а дружина — отъ междуселския пѫть до пѫтя Енджекьой; 3-а дружина — отъ участъка на 2-а дружина до шосето; Пионерната полурота да се разпредѣли поравно между дружинитѣ, да помага при начертаване фортификационнитѣ постройки, и, ако има възможность да се направятъ нѣкои изкуствени препятствия, да работи сàмо тѣхъ.

в) Домакинскиятъ обозъ да остане на бивака при Аматларъ;

г) Бойниятъ обозъ — въ дола южно отъ Енджекьой.

Въ опредѣленитѣ часове частитѣ тръгнаха и, безъ да бѫдатъ безпокоени отъ ромънитѣ, достигнаха къмъ 9 часа даденитѣ имъ обекти. Тѣ започнаха да укрепяватъ позицията, като артилерията зае такава на 500 крачки задъ предната охрана. Лѣвата дружина влѣзе въ свръзка съ 7-и полкъ, при шосето Бѣлица — Тутраканъ. Следъ пладне ромънската артилерия отъ Главната отбранителна линия обстрелва мѣстностьта предъ позицията. Забелязваха се много пожари въ преднитѣ села. До вечерьта частитѣ сполучиха да се укрепятъ здраво на достигнатата позиция.

2/1-а бригада. — Командиръть на 2/1-а бригада, полковникъ Цонковъ, като имаше предвидъ дадената му задача — да се закрепи при Акъ Кадънларъ, за да охранява фланга на армията откъмъ Силистра, на 3-и септември въ 9^{15} часа заповѣда:

1) 16-и полкъ да изпрати авангардъ една дружина, две картечници и една полска батарея по шосето предъ махалата на Анасчикъ. Съ две дружини, четири картечници, една полска и една планинска батареи и два взвода пионери да заеме, укрепи и отбранява участъка Сънъръ Ени Махле — к. 210.

2) 25-и полкъ съ три дружини, Картечната рота, една полска и една планинска батареи и два взвода пионери да заеме, укрепи и отбранява участъка Анасчикъ — Сюютчукъ и западната махала на сѫщото село.

3) Бригадна поддържка — две роти отъ 16-и полкъ и една дружина отъ 25-и полкъ — да укрепи гребена източно, северно и северозападно отъ Акъ Кадънларъ.

4) 1-и дивизионенъ ескадронъ да изпрати наблюдателна застава единъ взводъ при Кара Ямурларъ, която да изпрати разезди къмъ Кара Есекьой и Чиллеръ; освенъ това, Ескадронътъ да изпрати самостоятеленъ разездъ къмъ Алфатаръ и разезди за свръзка съ Конната дивизия и съ 9-и коненъ полкъ.

5) Предъ полковитѣ участъци да се изпратятъ усилени офицерски (подофицерски) патрули, а презъ нощьта да се охраняватъ съ стражеви застави.

6) Парковитѣ взводове и Дивизионниятъ лазаретъ да се спратъ на шосето северозападно отъ Орманкьой; 3/1-а полска болница — въ Шарви; домакинскитѣ обози да се спратъ при пресичането на шосето отъ пѫтя Хасанъ Факѫ — Орманкьой.

Презъ деня частитѣ отъ Бригадата извършваха работитѣ по укрепяване позициитѣ. Къмъ 21^{20} часа полковникъ Цонковъ съобщи на командира на 1-а конна дивизия за разположението на неговата бригада и че е изпратилъ отрядъ една рота къмъ Алфатаръ.

3/1-а бригада. — Командиръть на 3-а бригада получи заповѣдьта за премѣстване въ Сърджилари въ 22 часа на 2-и септемврий. Въ 1 часа на следния день той изпрати до подчиненитѣ му части заповѣдь, съ която организира похода на бригадата къмъ Сърджилари по следния начинъ:

1) Авангардъ — една дружина отъ 41-и полкъ и две картечници — да тръгне въ 6 часа по пжтя Кьосе Абди — Сърджилари; да се спре на единъ и половина — два клм. североизточно отъ селото и вземе мѣрки за охрана.

2) Главни сили — две дружини отъ 41-и полкъ, 3/14-о артилер. отдѣление, две дружини отъ 42-и полкъ — да тръгнатъ въ 6^{20} часа задъ авангарда, и да се събератъ при Сърджилари.

3) 3/42-а дружина съ дветѣ картечници да остане при Докчаларъ, да охранява дѣсния флангъ на бригадата и да поддържа 9-и коненъ полкъ, който е къмъ Хаскьой.

4) Домакинскиятъ обозъ и Отдѣлението отъ Дивизионния лазаретъ да останатъ въ Кьосе Абди.

5) Парковитѣ взводове да останатъ въ Кеманларъ.

Въ опредѣленитѣ часове частитѣ отъ бригадата тръгнаха и стигнаха на мѣстата си въ 8^{30} часа. Предната охрана се разположи на бивакъ, и изпрати наблюдателни застави отъ по половина рота въ посокитѣ къмъ Асфаткьой, Питракли, Махсутларъ, Доуджиларъ.

По заповѣдь отъ командира на бригадата, началникътъ на предната охрана изпрати офицерски патрулъ да разузнава къмъ Дамъ Абаси и по единъ патрулъ за свръзка съ 1-а бригада и 9-и коненъ полкъ.

Командиръть на 3/42-а дружина, майоръ Илковъ, за да охранява дѣсния флангъ на бригадата, реши да настжпи въ 15 часа по пжтя Докчаларъ — Чиллеръ — Догруларъ. Въ 19 часа Дружината достигна последното село и остави охрана по височинитѣ северно отъ него.

Тежкото артилерийско отдѣление на майоръ Максимовъ, въ Кокарджа, не бѣ получило заповѣдь отъ Щаба на 1-а дивизия, а въ по-раншната заповѣдь бѣ казано да достигне Кокарджа и да остане тамъ. Независимо отъ това забравяне, въ командуването на това Отдѣление произлѣзе и едно недоразумение: На 2-и септемврий, при разговоръ съ командира на 4-а дивизия, генералъ Тошевъ бѣ обещалъ да придаде и това Отдѣление къмъ Дивизията, когато се започне атаката. Генералъ Киселовъ, на основание този разговоръ, телеграфира на командира на 1-а дивизия да го насочи къмъ Касъмларъ, за да се присъедини къмъ своя полкъ. Генералъ Драгановъ получи

телеграмата на 3-и септемврий, и веднага съобщи на генералъ Киселовъ, че е насочилъ Отдѣлението къмъ Касъмларъ, и че майоръ Максимовъ ще тръгне отъ Кьосе Абди за Куванджиларъ, дето ще търси командира на дивизията. Къмъ 21 часа, обаче, генералъ Тошевъ узна за станалото недоразумение и поясни на командира на 1-а дивизия, че Отдѣлението си остава въ състава на дивизията; батареитѣ му да заематъ позиция къмъ лѣвия флангъ, за да може командиръ̀тъ на Тежкия артилерийски полкъ да обедини огъня на всички тежки батареи.

Между това, майоръ Максимовъ, като узна, че частитѣ на 1-а дивизия ще заематъ изходна позиция за атаката, по свой починъ насочи Отдѣлението по пѫтя Мумджиларъ — Кьосе Абди — Касъмларъ, а той отиде въ Щаба на дивизията, за да узнае каква задача ще му бѫде възложена. Батареитѣ пристигнаха въ Касъмларъ въ 23 часа и веднага продължиха пѫтя за Бѣлица, дето, по указанието отъ командира на дивизията, трѣбваше да заематъ позиция.

1/1-о гаубично отдѣление. — Щабътъ на 1-и гаубиченъ полкъ и 1-о отдѣление отъ полка нощуваха въ Дурачъ.

За 3-и септемврий командиръ̀тъ на 1-и гаубиченъ полкъ получи заповѣдь отъ командира на 1-а артилер. бригада да продължи похода по пѫтя Дурачъ — Кокарджа — Ени Балабанларъ; въ последното село Отдѣлението да се разположи на бивакъ, а командиръ̀тъ на полка да се яви въ Щаба на дивизията, отдето да получи задача за по-нататъшнитѣ действия.

Командиръ̀тъ на полка разпореди Отдѣлението да тръгне въ 7 часа, а парковитѣ и продоволственитѣ взводове да останатъ въ Караманкьой. По-после заповѣдьта отъ командира на 1-а артилер. бригада бѣ измѣнена така: Отдѣлението да тръгне въ 4^{30} часа по пѫтя Дурачъ—Кокарджа—Кеманларъ—Касапли (Кьосе Абди) — Касъмларъ — Аматларъ — Енджекьой; командиръ̀тъ на полка съ тѣзи на отдѣлението и батареитѣ и всички органи да тръгнатъ въ 3^{30} часа и да настигнатъ Щаба на дивизията, отдето ще се укаже позицията на отдѣлението. Тази втора заповѣдь се получи по-късно отъ горнитѣ часове, и затова началницитѣ тръгнаха въ 5^{30} часа, а Отдѣлението — въ 6^{30} часа.

Въ 8^{30} часа командиръ̀тъ на полка, съ придружаващитѣ го началници, настигна Щаба на дивизията по пѫтя Кьосе Абди — Касъмларъ. Когато стигнаха въ Енджекьой, командиръ̀тъ на дивизията, командиръ̀тъ на 1-а артилер. бригада и началницитѣ

на гаубичната артилерия излѣзоха напредъ, задъ фронта на 1/1-а бригада, и опредѣлиха районъ, въ който командиръ̀тъ на полка избра позиции за тритѣ гаубични батареи въ южния край въ долината на р. Антимовска. Въ това разузнаване и настаняване на гаубичната артилерия не взе участие командиръ̀тъ на 1/1-а бригада, комуто се подчиняваше тази артилерия за предстоещата атака. Въ 17 часа̀ батареитѣ пристигнаха въ Аматларъ, дето се спрѣха да напоятъ конетѣ и да вечерятъ. На мръкване тѣ бѣха доведени, и до 21 часа̀ заеха избранитѣ позиции. До това време батарейнитѣ органи бѣха успѣли да устроятъ и свържатъ наблюдателнитѣ пунктове. Последнитѣ бѣха организирани по високитѣ дървета, защото мѣстностьта бѣше вълниста, и наблюдението се затрудняваше. Директрисата на стрелбата бѣше къмъ фортъ № 8. Командиръ̀тъ на отдѣлението разположи батареитѣ така, че да могатъ да съсрѣдоточаватъ огъня и по фортоветѣ № 7 и № 9.

Презъ нощьта ромънската артилерия обстрелва мѣстностьта около позициитѣ на батареитѣ, безъ да имъ нанесе нѣкакво поражение.

9-и коненъ полкъ. — За презъ този день командиръ̀тъ на 9-и коненъ полкъ не получи никаква заповѣдь. Полкъ̀тъ бѣ разположенъ за нощуване въ Догруларъ, съ единъ взводъ въ Хаскьой. Тамъ пристигна и командиръ̀тъ на 5-а конна бригада съ Щаба си, но той не се бъркаше въ командуването, защото дотогава всички заповѣди отъ Щаба на 1-а дивизия бѣха адресирани до командира на полка.

Взводъ̀тъ въ Хаскьой изпрати разезди къмъ Кара Великьой, Атмаджа, Капакли, Босна и Саарларъ, които узнаха, че въ тѣзи села нѣма ромънски войски. Командиръ̀тъ на полка тласна сѫщитѣ разезди още по-напредъ, за да влѣзътъ въ контактъ съ ромънитѣ. Въ 8 часа̀ той изпрати още четири разезда въ посокитѣ: 1) Балтаджи Еникьой — Кочина, 2) Балабанларъ — Атмаджа — Чаталджа, 3) Саарларъ — Хаджиоларъ — Емиркьой, 4) Дамъ Адаси — Доуджиларъ — Махсутларъ — Татаръ Атмаджа. На тѣзи разезди бѣ дадена задача да разузнаватъ въ своитѣ посоки, да изпратятъ донесение, когато достигнатъ крайнитѣ точки, и следъ това да се прибератъ въ Хаскьой. Всички разезди, както и взводъ̀тъ въ Хаскьой, бѣха отъ 3-и ескадронъ. Командиръ̀тъ на полка изпрати другата часть отъ този ескадронъ въ сѫщото село, съ задача да задържа на последователни позиции ромънитѣ, които биха настѫпили къмъ Догруларъ.

Изпратенитѣ разезди, както и самостоятелнитѣ разезди, изпратени на 2-и септемврий, изпратиха на командира на полка нѣколко донесения, на основание на които той, отъ своя страна, изпрати на командира на 1-а дивизия следнитѣ донесения:

1) Въ 11^{55} часà:

„На 2-и септемврий, следъ боя при Хаскьой, ромънски вериги настжпили къмъ линията Хаскьой — Доймушларъ; по непровѣрено сведение, една ромънска колона, съ артилерия и конница, настжпвала отъ Чаталджа къмъ Атмаджа; на 3-и септемврий къмъ 5 часà разездитѣ отъ Хаскьой къмъ Атмаджа и Капакли забелязали колона отъ рота съ взводъ конница; една батарея при Атмаджа дала два изстрела по Хаскьой. Отъ самостоятелнитѣ разезди и отъ двама турци, дошли отъ Силистра, се установи, че отъ появяването на Полка северно отъ Хаскьой ромънитѣ били обхванати отъ обща паника; шосето било задръстено отъ войници и колà; офицеритѣ съ камшици въ ржце не могли да възстановятъ реда; ромънитѣ се оттеглили къмъ Тутраканъ и Силистра; самостоятелнитѣ разезди на 2-и сж достигнали Дунава.“

2) Въ 14^{20} часà:

„На 2-и септемврий въ 16 часà ромънитѣ сж отстжпили отъ Капакли и Сюнечъ за Силистра; това отстжпление е наблюдавано отъ самостоятелния разездъ въ Доймушларъ; въ Силистра сж пристигнали сàмо 15 русски моряци; въ Островъ имало около единъ русски пехотенъ полкъ; позициитѣ западно отъ Сребърна сж напустнати; телената мрежа започвала отъ Дунава и минавала между Айдемиръ и Татарица, на западъ отъ Калипетрово, четири клм. северно отъ Бабукъ, северно отъ Бръчма и Кара Орманъ и източно отъ Алмали; предъ теленитѣ мрежи имало окопи за артилерия; въ теленитѣ мрежи имало просѣки на шосетата за Тутраканъ, Кочина, Алфатаръ и Добричъ; въ Силистра били 23-и, 35-и и 63-и пехотни, 20-и артилерийски и 5-и каларашки полкове.“

3) Въ 15^{05} часà:

„Авангардниятъ ескадронъ отъ Хаскьой донася, че въ Атмаджа, Капакли, Босна, Саарларъ, Кара Великьой нѣма ромънски войски, а на северъ не сж забелязани никакви следи отъ такива, което показва, че сж се оттеглили въ Силистра.“

4) Въ 16^{10} часà:

„Заловенитѣ двама пленника отъ ромънския 35-и полкъ казватъ: 4/35-а рота настжпила на 2-и септемврий отъ Чиллеръ къмъ Алфатаръ; другитѣ роти отъ Батальона били въ Селки Буджакъ и Акъ Кадънларъ; двата батальона отъ полка били въ Бабукъ и Алфатаръ; предъ Алфатаръ и Калипетрово имало три линии окопи; на сто крачки предъ окопитѣ имало вълчи ями; на 20 крачки предъ тѣхъ — телена мрежа, широка петь метра; на около 500 крачки предъ Калипетрово, по шосето за Алфатаръ, имало окопани орждия; началникътъ на самостоятелния

разездъ № 2 донася, че цѣлата ромънска 9-а дивизия се наблъскала въ Силистра, и е заела линията предъ теленитѣ мрежи, съ постове на линията Вѣтренъ — Сребърна — Кара Омуръ — Кочина; въ посокитѣ Ялѫ Чаталджа, Доймушларъ, Сюнечъ, Чаталджа, Голябина, Атмаджа, Кара Великьой, Догруларъ нѣма ромънски войски."

Тѣзи сведения, както ще се види по-долу, не бѣха изпратени въ Щаба на армията, и останаха почти неизползувани въ Щаба на 1-а дивизия.

Командиръ̀тъ на полка молѝ два пѫти командира на дивизията да заповѣда на 3/42-а дружина отъ Докчиларъ да се премѣсти въ Догруларъ, за да може съ нея и съ пешитѣ картечни ескадрони да укрепи позицията отъ к. 162 до Кара Великьой, на която Полкътъ да се опре за по-сигурно разузнаване въ участъка отъ Кочина до Дунава. Тази негова молба не бѣ уважена, макаръ командиръ̀тъ на 1-а дивизия да бѣ получилъ разрешение отъ командуващия армията да постѫпи съ тази Дружина, както намѣри за добре (да я прибере при Полка ѝ, или да я придаде на 9-и коненъ полкъ). Както се казва по-горе, командиръ̀тъ на дружината, по свой починъ, се премѣсти въ Догруларъ, като имаше предвидъ не поддържането на 9-и коненъ полкъ, а по-сигурната охрана на дѣсния флангъ на 3/1-а бригада.

Дветѣ минохвъргачни роти. — Командиръ̀тъ на 1-а дивизия не направи разпореждане и за привличане дветѣ минохвъргачни роти. Генералъ Тошевъ узна, че тѣзи роти били оставени чакъ въ Ашиково. Той заповѣда да се притеглятъ къмъ 1-а бригада и да се поставятъ къмъ лѣвия флангъ, за да може командиръ̀тъ на Минохвъргачната дружина да обедини командуването имъ и това на другитѣ две роти, придадени къмъ 4-а дивизия.

Щабътъ на дивизията тръгна отъ Кьосе Абди въ 8 часà и пристигна въ Касъмларъ въ 10^{30} часà. Оттамъ командиръ̀тъ на дивизията продължи пѫтя си до наблюдателния пунктъ на командира на 1-а бригада, при Енджекьой. Частитѣ отъ бригадата бѣха заели вече мѣстата си, и той размѣни мисли съ командира на бригадата по настаняване на позиция тежкитѣ батареи, които се очакваха да пристигнатъ. Началникъ̀тъ на щаба на дивизията пѫтуваше за Касъмларъ отдѣлно отъ Щаба, и затова не придружаваше командира на дивизията при срещата му съ командира на 1-а бригада.

Къмъ 14 часà командиръ̀тъ на дивизията се върна въ Касъмларъ.

Службата на свръзкитѣ въ Щаба на 1-а дивизия още не бѣ добре уредена. Съ 2-а бригада и съ 9-и коненъ полкъ свръзка се установи чакъ къмъ 14 часа. Изпратенъ бѣ специаленъ офицеръ отъ Пионерната дружина да проучи на самото мѣсто какъ би могло да се устрои по-добре тази свръзка. Офицерътъ загуби цѣлъ день въ това безполезно разузнаване: той се върна въ 22 часа, съ донесение, че по шосето за Акъ Кадънларъ има постоянна телеграфна линия, която може да се използува — сведение, което бѣ известно отъ мирно време. Чакъ следъ това бѣ изпратенъ съ автомобилъ командиръ̀тъ на Телеграфната полурота да устрои свръзката по тази линия.

Поради липса на свръзки, Щабътъ на дивизията нѣмаше точни сведения за положението на своитѣ части. Къмъ 11 часа началникътъ на Щаба на армията повика този на дивизията, подполковникъ Димитровъ, и го запита въ този моментъ кѫде се намиратъ придаденитѣ къмъ дивизията тежки батареи. Като не можа да получи отговоръ на този въпросъ, полковникъ Поповъ доложи на командуващия армията, който направи следното сериозно предупреждение на командира на дивизията:

„Тази сутринъ, при разговора по телефона между началницитѣ щабоветѣ на армията и повѣрената Ви дивизия, последниятъ доложилъ, че не знае кѫде се намиратъ тежкитѣ батареи, и че да се направи подобно донесение били необходими десеть часа време. Трѣбваше поне тази сутринь да имате донесение отъ кой пунктъ въ колко часа сѫ тръгнали, и, съ изчисление по картата, да се доложи докѫде може да сѫ достигнали. Това положение на работитѣ въ Щаба на повѣрената Ви дивизия ме кара сериозно да се замисля за мѣркитѣ, които трѣбва да взема, за да се вложи по-голѣма заинтересованость по функциониране службата въ Щаба на дивизията Ви касателно сведенията за положението на частитѣ отъ дивизията и свръзката Ви съ тѣхъ. Апелирамъ къмъ Васъ въ настоещия важенъ моментъ да направите всичко възможно за правилното функциониране гореспоменатата служба.“

Въ 20 часа генералъ Тошевъ повика генералъ Драгановъ по телефона и, следъ като поиска сведение за положението на частитѣ, заповѣда оставената въ Докчаларъ дружина отъ 3-а бригада, ако намира за добре, да я изпрати въ Бригадата.

Въ 22 часа генералъ Драгановъ изпрати въ Щаба на армията следното донесение:

„Положението на Дивизията ми тази вечерь е следното:

2-а бригада е въ Акъ Кадънларъ, съ авангардъ на в. 98·3; 9-и коненъ полкъ е въ Догруларъ, съ преденъ ескадронъ въ Хаскьой; 3-а бригада е въ Сърджилари, съ една дружина въ Докчаларъ и съ линия на охранение отъ Докчаларъ презъ Несимлеръ до Асфаткьой;

1-а бригада е на линията Вискьой — кръстопѫтищата северно отъ Енджекьой и Бѣлица; Гаубичното отдѣление зае позициитѣ си западно отъ Чаушъ Махле; Тежката артилерия пристигна въ Касъмларъ, и ще, продължи движението си още тази нощь за позициитѣ си при Бѣлица; Минохвъргачкитѣ пѫтуватъ отъ Сарж Хабибъ за Кеманларъ. На 3-и септемврий въ 14^{30} часа противникови батареи откъмъ фортъ № 6 стреляха по 1-а бригада, а къмъ 19 часа ромънитѣ откриха слаба пушечна стрелба по сѫщата бригада. За действията на 4-и септемврий ще заповѣдамъ, като получа заповѣдьта Ви, както ми съобщихте по телефона днесъ въ 20 часа."

Дейность на 1-а конна дивизия. — Боятъ при Кочмаръ и Кара Пелитъ.
(Карт. прил. № 8).

Положението на ромънитѣ предъ фронта на дивизията. — Още на 2-и септемврий командирътъ на ромънската 19-а дивизия, генералъ Аргиреску, получи съобщение отъ този на 9-а дивизия, че неговиятъ батальонъ е билъ принуденъ да отстѫпи отъ Куртъ Бунаръ подъ натиска на голѣми сили. По свой починъ генералъ Аргиреску реши да завладѣе наново Куртъ Бунаръ, като е предполагалъ, вѣроятно, че градътъ е заетъ отъ слаби български части. Затова той заповѣда въ 23^{30} часа:

а) Единъ ескадронъ отъ 10-и каларашки полкъ да разузнае посоката Кара Пелитъ — Есирдже — Кочмаръ; б) 6-а сборна бригада да настѫпи къмъ Кара Пелитъ; в) 5-а сборна бригада на 3-и септемврий да тръгне въ 5 часа отъ района Гелинджикъ— Кара Сакалъ, и да се разположи на бивакъ между Суютчукъ и Малко Чамурли; г) 17-а бригада да продължава да прикрива фронта южно отъ Добричъ, до Морето.

Генералъ Зиончковски, както се казва по-горе, не изпълни заповѣдьта на командуващия ромънската III армия отъ 2-и септемврий. За 3-и септемврий той заповѣда: а) Конниятъ корпусъ да се премѣсти въ района Азапларъ — Александрия, да разузнава на югозападъ, до Дунава, за да осигури стоварването и съсрѣдоточаването на русско-сръбскитѣ войски и да поддържа свръзка съ ромънската 19-а дивизия, като запазва дѣсния ѝ флангъ, ако бѫде атакувана отъ по-голѣми сили. б) Ромънската 19-а дивизия да удържа упорито позициитѣ, които заема, докато пристигнатъ на сѫщата линия и другитѣ две дивизии на Югоизточната група. Понеже генералъ Зиончковски мислѣше да приеме сражение, следъ като се съсрѣдоточатъ всичкитѣ негови войски, той препоржча на генералъ Аргиреску да пази силитѣ си за решителния моментъ, като се пази отъ отдѣлно

разбиване; ако бѫде атакуванъ отъ по-голѣми сили, да се оттегли съ бой на укрепената позиция Кара Омеръ — Мангалия.

Поради взетото решение да не отива въ заповѣданата отъ генералъ Асланъ зона (между шосето Силистра — Разградъ и желѣзния пѫть), а да настѫпи къмъ Добричъ, генералъ Зончковски премѣсти русската 61-а дивизия въ Кобадинъ, а Сърбохърватската дивизия се събра въ Меджидие.

На 3-и септемврий 6-а сборна бригада (шесть батальона и три нескорострелни батареи) тръгна въ походенъ редъ и въ 9^{50} часа зае Конакъ Куюджукъ. Въ това време, обаче, генералъ Аргиреску получи горната заповѣдь и, отъ своя страна, изпрати до командира на бригадата заповѣдь да отбѣгва боя, и да се оттегли къмъ Кокарджа (25 клм. северно отъ Добричъ). Командиръ̀тъ на бригадата започна веднага изпълнението на тази заповѣдь, която не съответствуваше на полученитѣ отъ генералъ Зончковски инструкции, но, поради настѫплението на Българската конна дивизия, тя трѣбваше да отблъсва нейнитѣ атаки, и едвамъ презъ нощьта можа̀ да се оттегли къмъ Кокарджа и после къмъ Мусу Бей.

Разпореждания на командира на 1-а конна дивизия за разузнаване. — Следъ боя при Куртъ Бунаръ на 2-и септемврий, на 1-а конна дивизия бѣ възложена задача: да се укрепи при Куртъ Бунаръ, и да наблюдава посокитѣ къмъ Силистра, Кобадинъ и Добричъ, да прекѫсне окончателно съобщенията между Силистра и Добричъ и желѣзния пѫть между Добричъ и Кобадинъ. Заповѣдьта отъ командуващия III армия се получи въ 23^{40} часа̀. Въ сѫщата заповѣдь вниманието на Дивизионното командуване се насочваше въ западна посока, защото се искаше да се поддържа свръзка съ 2/1-а бригада, въ Акъ Кадънларъ, и, въ случай на нужда, да ѝ се съдействува.

Когато се получи тази заповѣдь, частитѣ отъ дивизията вече се бѣха разположили да нощуватъ и охраняватъ по следния начинъ:

1-а конна бригада — въ Куртъ Бунаръ — съ единъ дивизионъ охраняваше линията Кючукъ Акъ Бунаръ — дерето Хотулджа — Акъ Бунаръ.

4-а конна бригада: 6-и коненъ полкъ — въ Кара Абдуларъ, съ охранение на линията Кючукъ Акъ Бунаръ — Байрамъ Бунаръ, въ свръзка съ разузнавателния ескадронъ въ Конакъ; по единъ ескадронъ отъ 2-и коненъ полкъ — въ Коджа Олларъ и

Кара Абдуларъ; ескадронътъ отъ Коджа Олларъ бѣ изпратилъ разезди къмъ Мурзукъ, Байрамъ Бунаръ и Кара Пелитъ.

1/16-а дружина съ пешитѣ картечни ескадрони — въ Хотулджа, съ охранение на линията дерето Хотулджа — Акъ Бунаръ — Джерахъ Махле.

На 3-и септемврий въ 1^{25} часа въ Щаба на дивизията (Куртъ Бунаръ) се получи донесение отъ командира на 4/15-а гранична рота, поручикъ Кумановъ (Къзълджиларъ), че презъ деня ромънитѣ били отблъснати до Сарж Махмудъ, но къмъ 15 часа тѣ настжпили съ две роти и една батарея, отблъснали граничната застава, която заела северния край на Сердименъ; втората застава заела позиция при Капуджи Махле.

Въ 2^{45} часа се получи въ Щаба на дивизията още едно донесение отъ поручикъ Кумановъ, че дветѣ ромънски роти се окопавали на гребена западно отъ Сердименъ, и съ малко войници заемали гребена северно отъ Владимирово; 3/15-а гранична рота на 2-и до късно водила бой на Граничната линия, въ която взели участие и картечници.

Въ 1^{45} часа се получи следното донесение отъ разузнавателния ескадронъ въ Конакъ, изпратено на 2-и въ 22^{10} часа:

„На мръкване въ Кара Пелитъ дошла една неприятелска рота и една батарея. Разездътъ, който бѣше въ това село, не можалъ да остане тамъ, и се прибралъ въ Конакъ. Батареята е вѣроятно сжщата, която днесъ води бой при Сердименъ. Ако утре настжпятъ, ескадронътъ не ще може да се държи при Конакъ."

Дивизионното командуване смѣташе, че отъ източна посока действуватъ преднитѣ части на ромънскитѣ войски въ Добричъ, и, като имаше предвидъ задачата на дивизията за 3-и септемврий, на разсъмване изпрати следнитѣ заповѣди:

1) На командира на разузнавателния ескадронъ въ 5^{25} часа:

„Ескадронътъ днесъ ще бжде смѣненъ. Ако противникътъ настжпи, ще се оттеглите къмъ Кочмаръ, като го задържите. Едно неприятелско настжпление засега е малко вѣроятно. 4-а бригада е разположена въ района Кара Абдуларъ — Коджа Олларъ. Вземете мѣрки противникътъ да не поправя телеграфнитѣ и телефоннитѣ съобщения."

2) На командира на 4/15-а гранична рота въ 5^{25} часа:

„Групирайте ротата си на линията Владимирово — Капуджи Махле, понеже районътъ западно е прикриванъ отъ Дивизията, която е въ района на Куртъ Бунаръ и има преденъ ескадронъ въ Конакъ, съ който влѣзте въ свръзка."

До 6^{30} часа́ разездитѣ, изпратени отъ командира на 1-а конна бригада, не бѣха открили никакъвъ противникъ къмъ Кара Пелитъ, Бей Бунаръ и Алфатаръ, за което той изпрати донесение въ Щаба на дивизията. Но въ 7^{10} часа̀ въ сѫщия Щабъ се получи отъ командира на разузнавателния ескадронъ въ Конакъ следното донесение, изпратено въ 5^{30} часа̀:

„Неприятелска конница — повече отъ ескадронъ — настѫпва и заема Конакъ. Отъ Кара Пелитъ, вѣроятно, ще я следва батарея. Въ Конакъ не мога да се държа. Въ ескадрона имамъ сàмо 40 човѣка."

Отъ Щаба на дивизията веднага бѣ изпратена заповѣдь до командира на 4-а конна бригада да подкрепи разузнавателната часть, която отстѫпва къмъ Конакъ, за да бѫде отблъснатъ ромънскиятъ ескадронъ и да се задържи шосето Добричъ — Силистра. Въ сѫщото време се съобщи на командира на разузнавателния ескадронъ, че ще бѫде подкрепенъ, и му се заповѣда да следи движението на противника.

Командиръть на 4-а конна бригада въ 8 часа̀ изпрати 2/2-и ескадронъ, заедно съ командира на дивизиона, майоръ Ал. Марковъ, който да обедини командуването на двата ескадрона.

Генералъ Колевъ още предполагаше, че настѫпилата къмъ Конакъ ромънска конна часть има разузнавателна задача за смѣтка на войскитѣ около Добричъ, и че, следователно, подкрепената разузнавателна часть скоро ще я прогони. Въ 8^{30} часа̀ той изпрати на частитѣ следната оперативна заповѣдь, съ която организира разузнаването въ духа̀ на получената за този день задача отъ Щаба на армията:

„1) Въ Алфатаръ се намира 7-и стрелковъ полкъ; въ Бей Бунаръ — части отъ 23-и полкъ; около Добричъ — 40-и полкъ, 9-и и 10-и каларашки и часть отъ 20-и артилерийски полкове.

2) Влѣво отъ насъ, 2/1-а бригада вчера е овладѣла Акъ Кадънларъ. Другитѣ части отъ III армия сѫщо сѫ достигнали възложенитѣ имъ обекти. Вдѣсно отъ насъ, къмъ Добричъ, се водятъ престрелки на линията Сердименъ — Каджькьой — Баладжа.

3) На 1-а конна дивизия е заповѣдано да остане около Куртъ Бунаръ, за да охранява фланга на армията и да прекѫсне съобщенията на Добричъ съ Силистра и съ Кобадинъ, на ж.-п. линия.

4) Дивизията да остане разположена въ сегашния си районъ: 1-а конна бригада, Щабътъ на дивизията, 1-а конна батарея и Радиотелеграфното отдѣление — въ Куртъ Бунаръ; 1/16-а дружина, съ четири пеши картечни ескадрона, — въ Хотулджа; 4-а конна бригада: 6-и коненъ полкъ — въ Кара Абдуларъ, заедно съ Щаба на бригадата, и 2-и коненъ полкъ — въ Коджа Олларъ.

5) Разузнаване. — Преднитѣ разузнавателни части да влѣзатъ въ контактъ съ противника: 1) взводътъ отъ Гвардейския коненъ полкъ да разузнава въ участъка Алфатаръ — Фъндъкли до дерето Олукли — Гюргенджикъ; 2) ескадронътъ отъ 2-и коненъ полкъ (ротмистъръ Първановъ) да достигне Кадъръ Ашикъ и да разузнава източно отъ дерето Олукли — Гюргенджикъ, въ участъка Топчи — Кай Буларъ — Кара Къшла; 3) ескадронътъ отъ 2-и коненъ полкъ (ротмистъръ Кикименовъ) да остане въ Конакъ и да разузнава въ дадения му по-рано участъкъ. Самостоятелниятъ разездъ № 1 съ дванадесеть конника и подофицеръ отъ 6-и коненъ полкъ да достигне шосето Силистра — Кобадинъ и да наблюдава далѝ по него се извършва движение на части; Офицерски разездъ № 2 съ дванадесеть конника и подофицеръ отъ 6-и коненъ полкъ — въ посока Кобадинъ и да разузнава какви неприятелски сили се съсрѣдоточаватъ въ околностьта му, или се извозватъ къмъ Добричъ; Подофицерски разездъ № 3 отъ шестима конника — въ Акъ Кадънларъ, за свръзка съ 2/1-а бригада, като донася за всѣка промѣна въ положението ѝ; разездътъ да бѫде отъ Лейбъ-гвардейския коненъ полкъ.

6) Близко охранение. — Частитѣ да вематъ мѣрки за близко охранение, съ застави на линията: дружината отъ 16-и полкъ — Джерахъ Махле — Селимъ Махле — Джами Махле; 1-а конна бригада — източно отъ дерето Капунджа — Акъ Бунаръ — Джами Махле — Кючукъ Акъ Бунаръ (включително); 4-а конна бригада — Кючукъ Акъ Бунаръ (изключително) — к. 250 — Байрамъ Бунаръ, като влѣзе въ свръзка и съ ескадрона въ Конакъ.

7) За прекѫсване телеграфнитѣ и телефоннитѣ съобщения между Добричъ и Кобадинъ, като и за повреждане ж.-п. линия между тѣзи два пункта, се изпращатъ командиритѣ на конно-пионернитѣ взводове на 1-и и 6-и конни полкове съ по дванадесеть конника (този пунктъ е изпълненъ още вчера, 2-и того, въ 6 часà)."

Заповѣданата охрана бѣ поставена още на 2-и септемврий вечерьта. Оставаше да се изпълни още заповѣданото разузнаване, за което командиръть на 4-а конна бригада изпрати: 1) Разезда на поручикъ Попилиевъ по пѫтя Кара Абдуларъ — Хардали — ж.-п. ст. Кобадинъ и 2) разезда на подпоручикъ Руевъ по пѫтя Кара Абдуларъ — Кара Орманъ.

Боятъ при Кочмаръ и Кара Пелитъ. — Сведения за ромънитѣ. — Между това, въ 9 часà се получи донесение отъ командира на 4-а конна бригада, че неговата охрана забелязала да настѫпва отъ Конакъ Куюджукъ къмъ Коджа Олларъ една рота ромъни въ верига, задъ която се движели сгѫстени части, силата на които не може да се опредѣли. Въ 9^{20} часà се получи донесение отъ разузнавателния ескадронъ на ротмистъръ Кикименовъ, че въ 8^{20} часà една рота ромъни въ верига

настжпва отъ гората източно отъ Кокарджа, и се спуска къмъ Конакъ; задъ нея настжпватъ около две роти и гжсти колони; друга рота настжпва източно отъ Есирдже къмъ Екисче. Селенитѣ казватъ, че населението откъмъ Клиседжикъ бѣгало, понеже идвала ромънска кавалерия. Най-после, въ 10 часа̀ се получи и следното донесение отъ сжщия, изпратено въ 9 часа̀:

„Ескадронътъ вòди бой съ настжпващитѣ части пехота по шосето Конакъ — Кочмаръ; да се задържа̀ не може; противникътъ превъзхожда.“

Както се каза по-горе, Дивизионното командуване предполагаше, че ромънско настжпление отъ Добричъ въ западна посока презъ този день е малко вѣроятно. А, следъ като получи горнитѣ категорични донесения, то остана съ впечатление, че ромънитѣ, вѣроятно, извършватъ по-голѣмо движение по шосето Добричъ — Силистра, и сж изпратили странична охрана въ посоката къмъ Конакъ, затова то реши да дочака донесения отъ самостоятелнитѣ разезди, които непремѣнно биха открили това движение, ако то се извършва, а на командира на 4-а конна бригада бѣ заповѣдано да разузнава по-добре посоката отъ Конакъ Куюджукъ къмъ Куру Махле и Орта Махле.

Всжщность положението на ромънскитѣ войски по шосето Добричъ — Куртъ Бунаръ е било следното:

4/24-и батальонъ, като предна охрана на 6-а сборна бригада, бѣ настжпилъ срещу българската разузнавателна часть при Конакъ, и, понеже срещна сериозна съпротива, е билъ подкрепенъ съ 4/52-и батальонъ. Къмъ 11 часа̀ последниятъ батальонъ се приближавалъ къмъ развърнатата въ боенъ редъ предна охрана, а главнитѣ сили на бригадата бѣха достигнали на половината пжть между Кочмаръ и Кара Пелитъ (около Конакъ), и се бѣха разположили на голѣма почивка, за да дочакатъ предната охрана да отблъсне усиления разузнавателенъ ескадронъ, който съ бой се оттегляше западно отъ Кочмаръ. По това време командирътъ на 6-а сборна бригада вѣроятно още не е билъ получилъ заповѣдьта отъ командира на 19-а дивизия — да се оттегли къмъ Кокарджа, и е очаквалъ да бжде отблъсната срещнатата съпротива, за да продължи движението къмъ Куртъ Бунаръ.

Решение за атака. — Въ това време подкреплението на разузнавателния ескадронъ въ Конакъ още не бѣ пристигнало.

Ескадронътъ самичъкъ забавяше настжплението на ромънитѣ, докато, най-после, бѣ принуденъ да се оттегли къмъ Кочмаръ, следъ като успѣ да събере достатъчно сведения за настжпващитѣ. Въ 10^{20} часа ротмистърътъ Кикименовъ изпрати въ Щаба на дивизията следното донесение:

„Неприятелски части — около два и повече батальона, съ взводъ (две орждия) артилерия, въ вериги, поддържки и задъ тѣхъ колони, настжпватъ по шосето северно отъ Конакъ Куюджукъ — Кочмаръ. Ескадронътъ ги застави съ картечницитѣ си да се развърнатъ въ боенъ редъ, и, следъ разкриване силитѣ имъ, обстрелянъ отъ артилерията, отстжпи въ Кочмаръ. Въ момента артилерията излиза на позиция южно отъ Конакъ Куюджукъ. Колона — около една рота — настжпва къмъ к. 260, северно отъ Екисче, по посока на Трупчуларъ."

Това донесение се получи въ Щаба на дивизията въ 11 часа. Генералъ Колевъ веднага схвана, че първоначалното му предположение за настжплението на ромънитѣ е погрѣшно. Личеше ясно, че това не сж части, които прикриватъ нѣкакво движение отъ Добричъ за Силистра, а такива, които иматъ за обектъ отблъсването на Конната дивизия отъ Куртъ Бунаръ. А задачата на Конната дивизия за този день бѣше да се утвърди при Куртъ Бунаръ. Генералъ Колевъ взе решение да не дочака този изолиранъ ромънски отрядъ да се приближи до града, а да го посрещне и атакува колкото се може по-далечъ отъ него. Въ 12^{30} часа той заповѣда следъ половина часъ конницитѣ бригади да бждатъ готови за действие на сборнитѣ си мѣста, като оставятъ обозитѣ си въ Куртъ Бунаръ; пехотнитѣ роти и пешитѣ картечни ескадрони да се премѣстятъ въ Куртъ Бунаръ. Следъ това той изпрати началника на Щаба на дивизията да обясни на командира на 4-а конна бригада положението и взетото решение. Старшиятъ адютантъ, майоръ Константинъ Соларовъ, бѣ изпратенъ да разузнае положението при Кочмаръ и мѣстността, на която предстоеше да действуватъ частитѣ.

Въ сжщото време той заповѣда да се съобщи въ Щаба на армията, че ромънитѣ сж изпратили срещу Дивизията два батальона съ артилерия, и че ще ги посрещне при Кочмаръ.

1-а конна бригада бѣ започнала да се готви за действие още отъ 12^{15} часа, и въ 13^{05} часа бѣше готова въ сборенъ редъ на южния край на града, при изхода на шосето за Добричъ. 3/1-и и 4/1-и ескадрони, които бѣха въ охранение (Джами Махле, Орта Махле, Кючукъ Акъ Бунаръ), получиха въ 14 часа заповѣдьта да се прибератъ при Полка, въ Куртъ Бунаръ. Разпръсна-

титѣ застави се събираха бавно. Чакъ въ 17 часà двата ескадрона се прибраха въ Куртъ Бунаръ, и веднага се отправиха за Кочмаръ, дето пристигнаха, следъ като боятъ бѣ свършенъ.

4-а конна бригада (6-и коненъ полкъ и единъ ескадронъ отъ 2-и коненъ полкъ) бѣ събрана въ сборенъ редъ въ 13^{30} часà на северния край на Кара Абдуларъ.

1-а конна батарея въ 11^{30} часà получи заповѣдь да се приготви за действие, безъ да запрѣга орѫдията. Следъ 50 минути се получи нова заповѣдь Батареята да се вдигне по тревога, и веднага да тръгне по пѫтя за Кочмаръ. Само следъ десеть минути (12^{30} часà) тя тръгна на търсъ по шосето въ указаната посока.

1/16-а дружина имаше едната си рота въ охранение, когато се получи заповѣдьта отъ командира на дивизията да се премѣсти въ Куртъ Бунаръ. До 13 часà се събѝра охранението (1-а рота), и следъ това тръгна отъ Хотулджа, като имаше въ челна стража единъ взводъ безъ раници. Дружината, заедно съ пешитѣ картечни ескадрони, се движеше съ ускорена крачка, и въ 13^{40} часà пристигна въ Куртъ Бунаръ.

3-а армейска колоездачна рота бѣ пристигнала късно презъ нощьта въ Куртъ Бунаръ. Тя бързо се приготви за походъ (войницитѣ съ колелета), и излѣзе по шосето за Добричъ на около единъ клм. източно отъ града.

1-а колоездачна рота по това време бѣ тръгнала да се присъедини къмъ Дивизията, къмъ Хамбарлъкъ, но, когато стигна тамъ и узна, че Дивизията е заминала, продължи похода си за Къзълджиларъ. Оттукъ командиръть на ротата влѣзе въ връзка съ Щаба на дивизията и получи заповѣдь да следва по пѫтя Печели — Трупчуларъ — Умуръ Факѫ — Куртъ Бунаръ. Макаръ да се движеше въ тила на дивизията и да чуваше усилената стрелба къмъ Кочмаръ, командиръть на ротата, поручикъ Георги Дѣлчевъ се подаде на лъжливитѣ слухове на бѣжанци-селени, които му казали, че ромънски войски настѫпвали къмъ Умуръ Факѫ и Трупчуларъ, и загуби много време за залавяне нѣколко ромънски войника, изпокрити въ първото село. Затова 1-а колоездачна рота пристигна въ Куртъ Бунаръ чакъ въ 22 часà, и участие въ боя не взе.

Докато частитѣ заставаха въ бойна готовность, генералъ Колевъ получи отъ разузнавателнитѣ органи следнитѣ донесения:

1) Отъ майоръ Ал. Марковъ (Кочмаръ) въ 11^{25} часà, че ромънитѣ сѫ заели съ около два батальона въ боенъ редъ платото отъ дветѣ страни на шосето Кочмаръ — Конакъ Куюджукъ, и въ

11 часа настжпвали къмъ дола, а другитѣ ромънски части и артилерията били прикрити около Конакъ Куюджукъ. Майоръ Марковъ решилъ да задържи настжплението имъ съ огънь.

2) Отъ командира на разузнавателния взводъ отъ Гвардейския коненъ полкъ, поручикъ Ивановъ, (седемь клм. северно отъ Гюллеркьой) въ 12 часа, че по шосето северно отъ Гюллеркьой, на десеть клм. източно отъ това село, нѣма ромънски войници, и че, по сведения отъ мѣстни жители, презъ нощьта били палени голѣми огньове въ Алфатаръ и Бей Бунаръ.

3) Отъ майоръ Марковъ (Кочмаръ) въ 12^{15} часа, че ромънитѣ заели Кочмаръ, а Дивизионътъ отстжпвалъ къмъ Куртъ Бунаръ, като ще гледа да задържа настжплението имъ. Въ 11^{55} часа ромънската артилерия обстрелвала Кочмаръ отъ позиция североизточно отъ Конакъ Куюджукъ.

4) Отъ началника на самостоятелния разездъ, вахмистъръ Ангеловъ, (източно отъ Умуръ Факжк), че забелязалъ една колона, главата на която въ 12 часа била на единъ клм. западно отъ Конакъ, а опашката — предъ Есирдже; колоната имала и много обози; къмъ Екисче имало силни разезди.

5) Отъ командира на 2-и разузнавателенъ ескадронъ, ротмистъръ Първановъ, (Аратмаджа) въ 13^{15} часа, че, по сведения отъ мѣстни жители и пленници, ромънитѣ отстжпили отъ Бей Бунаръ къмъ Кара Орманъ.

Отъ тѣзи сведения ставаше ясно, че откъмъ Силистра ромънитѣ не предприематъ никакви действия, и че Конната дивизия ще има да се бори само съ настжпващитѣ отъ изтокъ ромънски части. По донесенията на майоръ Марковъ и на вахмистъръ Ангеловъ, силата на тѣзи части бѣ оценена около една бригада.

Къмъ 13^{30} часа се върна и старшиятъ адютантъ, майоръ К. Соларовъ, съ следния резултатъ отъ разузнаването:

Ромънската предна охрана е заела Кочмаръ, и е въ боенъ редъ отъ дветѣ страни на шосето. Главнитѣ сили сж на почивка въ сборенъ редъ при Конакъ Куюджукъ. По шосето между дветѣ села се движатъ отдѣлни войници, и е забелязана една конна група, като щабъ. Мѣстностьта северно отъ шосето Кочмаръ — Куртъ Бунаръ е покрита съ гора, труднопроходима даже за пехота. На четири-петь клм. отъ Кочмаръ гората се свършва, и започватъ обработени ниви, насадени съ царевица. Движението презъ тѣхъ е трудно, защото почвата е дълбоко напоена съ вода.

Генералъ Колевъ реши да атакува ромънитѣ, докато тѣ сѫ въ Кочмаръ, за да използува откритата мѣстность около това село, и заповѣда готовитѣ вече части да настѫпятъ по шосето, съ следнитѣ задачи:

1) Майоръ К. Соларовъ, съ 3-а колоездачна, 1/16-а и 2/16-а роти, пешитѣ картечни ескадрони и Конната батарея, да настѫпи по шосето, да ангажира развърнатитѣ при Кочмаръ ромънски войски.

2) Дветѣ конни бригади да се събератъ на лѣвия флангъ на бойния редъ, и въ удобенъ моментъ да атакуватъ ромънитѣ; посоката на атаката ще се избере споредъ развитието на боя; предполагаше се, че ударътъ ще се извърши при Кочмаръ.

3) Командирътъ на разузнавателния ескадронъ, въ Аратмаджа, да изпрати разезди, за да проследятъ накѫде отстѫпватъ ромънитѣ отъ Бей Бунаръ, и да запази Дивизията въ своя районъ отъ ромънски войски, които биха настѫпили отъ северъ къмъ Куртъ Бунаръ. На сѫщия бѣ съобщено, че Дивизията води бой съ фронтъ къмъ Кочмаръ.

Развръщане въ боенъ редъ. — Подчиненитѣ на майоръ Соларовъ части бѣха въ движение по шосето за Кочмаръ. Най-напредъ се движеше 3-а армейска колоездачна рота. Когато Ротата излѣзе на края на гората, генералъ Колевъ я посрещна и ѝ заповѣда да заеме готовитѣ ромънски окопи при к. 260 и да прикрива артилерийския взводъ, който по това време щѣше да заеме позиция при сѫщата височина. Ротата зае окопитѣ съ твърде широкъ фронтъ — по полуротно.

Командирътъ на 1-а конна батарея, капитанъ Векилски, въ 12^{30} часа̀ поведе Батареята на търсъ по шосето. После, заедно съ органитѣ си, я изпревари, за да се запознае съ обстановката. Той срещна командира на дивизията, който му заповѣда да продължи движението си и да намѣри майоръ Соларовъ, комуто се подчинява. При к. 260 го пресрещна майоръ Соларовъ. По това време ромънската батарея не се виждаше. По сведения отъ находящия се тамъ майоръ Марковъ, тя преди това дала нѣколко изстрела отъ позиция нѣкѫде югоизточно отъ Кочмаръ, а сега вѣроятно била въ движение къмъ селото. Понеже дветѣ пехотни роти не бѣха още пристигнали, майоръ Соларовъ заповѣда батареята да заеме позиция въ края на гората, задъ к. 260. Батареята по това време бѣ излѣзла на шосето, до височината. Капитанъ Векилски я върна назадъ, и, като стигна на посоченото мѣсто, зае позиция съ двата взвода западно и съ единия

източно отъ шосето. На гребена на около 300 метра предъ орж-ията бѣ направена маска отъ храсталакъ.

По това време при Батареята пристигна и генералъ Колевъ, съ Щаба си, и заповѣда на 3-и взводъ, който бѣше източно отъ шосето, да излѣзе напредъ и, щомъ заеме новата си позиция, да открие огънь по ромънскитѣ вериги северно отъ Кочмаръ.

1/16-а и 2/16-а роти и четиритѣ пеши картечни ескадрона минаха презъ Куртъ Бунаръ, дето командирътъ на 1/16-а дружина, майоръ Петковъ, получи заповѣдь отъ командира на дивизията да продължи движението по шосето за Кочмаръ. Той назначи въ предна охрана една полурота и Гвардейския пеши картеченъ ескадронъ. При Куртъ Бунаръ генералъ Колевъ му съобщи, че е подчиненъ на майоръ Соларовъ. Като продължаваше движението въ походенъ редъ съ ускорена крачка, майоръ Петковъ срещна майоръ Соларовъ около позицията на батареята. Последниятъ заповѣда Дружината, съ картечнитѣ ескадрони, да се развърне въ боенъ редъ източно отъ шосето, и да настжпи къмъ гребена единъ клм. северозападно отъ Кочмаръ.

Майоръ Петковъ придаде къмъ дветѣ си роти по единъ картеченъ ескадронъ, развърна ги въ боенъ редъ съ фронтъ къмъ посочения му гребенъ и остави една полурота съ два пеши картечни ескадрона въ поддържка.

1-а конна бригада, по заповѣдь отъ командира на дивизията, тръгна въ 13^{30} часа въ походенъ редъ по шосето за Кочмаръ, като въ главата на колоната се движеше 1-и коненъ полкъ. Когато стигна до к. 260, Колоната напустна шосето, защото бѣ открито за погледитѣ, и навлѣзе въ гората. Тукъ, обаче, движението въ колона по четирма бѣше невъзможно, и трѣбваше да се мине въ колона по двама. Когато главата на колоната достигна южния край на гората, генералъ Колевъ, който се движеше съ нея, заповѣда да тръгне по пжтя за Бекирлеръ Махала, който минава презъ гора. Когато достигна края на гората и навлѣзе въ нивитѣ, обрасли съ високи царевици, Бригадата се построи въ резервенъ редъ северно отъ Кочмаръ, съ фронтъ на изтокъ. Въ 14^{15} часа, когато Артилерийскиятъ взводъ зае позиция тъкмо предъ нея и откри огънь, командирътъ на бригадата я премѣсти на около два клм. по-насеверъ. 1/1-и картеченъ ескадронъ въ това време излѣзе напредъ на позиция, за да съдействува на настжплението на пехотнитѣ части.

4-а конна бригада въ 11^{30} часа получи заповѣдьта да се приготви за пжть, и да чака пристигането на началника на Щаба

на дивизията. Когато Бригадата бѣ готова на северния край на Кара Абдуларъ (6-и коненъ полкъ — четири строеви, единъ картеченъ и единъ пеши картечни ескадрони и отъ 2-и коненъ полкъ — единъ ескадронъ), при нея пристигна подполковникъ Кисьовъ и, като запозна командира на бригадата съ положението, предаде му заповѣдь да настжпи къмъ Кочмаръ за съвмѣстни действия съ другитѣ части на дивизията, които сж вече насочени за сжщото село. Въ 12^{20} часа Бригадата тръгна въ походенъ редъ къмъ Коджа Олларъ, като имаше въ предна охрана ескадрона отъ 2-и коненъ полкъ. Отъ командира на този ескадронъ, чрезъ командира на 2-и коненъ полкъ, по пжтя се получиха следнитѣ сведения за ромънитѣ, които полковникъ Табаковъ препрати въ Щаба на дивизията:

1) Единъ батальонъ настжпилъ отъ Конакъ Куюджукъ къмъ Конакъ и запалилъ последното село. Около Конакъ Куюджукъ имало по-голѣми пехотни части и една батарея, на гребена единъ клм. югозападно отъ селото; къмъ Кочмаръ било забелязано, че настжпватъ два ескадрона. (Получено въ 13^{25} часа).

2) Три роти ромъни заематъ Кочмаръ. Батареята е на 500 метра западно отъ Конакъ Куюджукъ. На западния край на сжщото село се вижда главата на нѣкаква колона. (Получено въ 14^{10} часа).

Между това, въ 13^{40} часа Бригадата пристигна на гребена западно отъ Коджа Олларъ, и оттамъ командиръ̀тъ на бригадата, полковникъ Табаковъ, забеляза две роти ромъни да настжпватъ въ вериги къмъ Бекирлеръ Махала и четири роти, събрани на площада на Кочмаръ. Други части настжпваха отъ дветѣ страни на шосето, спирани съ огънь отъ Дивизиона на майоръ Марковъ. Една батарея бѣ заела открита позиция на около единъ клм. западно отъ Конакъ Куюджукъ. Въ време на това разузнаване пристигна и генералъ Колевъ, следъ като 1-а конна бригада се бѣ спрѣла въ царевицитѣ южно отъ 4-а конна бригада. Той заповѣда картечницитѣ да заематъ позиция и да обстрелятъ настжпващитѣ ромънски части. 1/6-и картеченъ ескадронъ веднага откри огънь.

Настжплението на пехотнитѣ части. — Капитанъ Векилски, като видѣ, че генералъ Колевъ подготвя атаката и изпраща Артилерийския взводъ напредъ, заповѣда и другитѣ четири орждия да настжпятъ и заематъ по-предна позиция. 2-и взводъ, обаче, по заповѣдь на майоръ Соларовъ, бѣ

настжпилъ, и заемаше позиция при 3-и взводъ. Капитанъ Векилски пое командуването на двата взвода и откри огънь по видимитѣ ромънски вериги на северозападния край на Кочмаръ. Въ това време ромънската артилерия не се обаждаше. Виждаха се артилерийски запрежки да се движатъ по шосето назадъ, къмъ Конакъ Куюджукъ.

Подъ прикритието на този огънь и на високитѣ царевици, 1/16-а дружина настжпи и бързо достигна гребена единъ клм. северозападно отъ Кочмаръ. Тукъ ротитѣ бѣха посрещнати съ рѣдъкъ пушеченъ огънь, защото по това време ромънскитѣ вериги бѣха обстрелвани най-силно отъ Конната батарея. Пешитѣ картечни ескадрони веднага изкочиха на гребена и, почти едновременно съ ротитѣ, откриха вихренъ огънь по ромънскитѣ вериги, които още се опитваха да настжпятъ. Ромънитѣ се поколебаха. Забелязваше се суетливо бѣгане на малки и голѣми групи по краищата на селото. Огъньтъ имъ стана съвсемъ безреденъ. Майоръ Петковъ използува това за подновяване настжплението. Неговитѣ роти наново полетѣха къмъ селото. Ромънитѣ започнаха да отстжпватъ, като палѣха снопитѣ и купитѣ слама, за да се закриятъ задъ димната завеса.

Ротитѣ безспирно настжпваха. Минаха презъ селото и на югоизточния му край връхлетѣха върху часть отъ една ромънска рота въ сгжстенъ строй. Тѣ я обградиха за единъ мигъ. Ромънскитѣ войници захвърлиха пушкитѣ и вдигнаха нагоре ржцетѣ си — знакъ, че се предаватъ.

Капитанъ Векилски следѣше настжплението на пехотата, и поведе 2-и взводъ да заеме по-предна позиция и, като мина покрай западния край на селото, зае такава на гребена около единъ клм. южно отъ него. Той забеляза тръгналата въ атака конница, и, като се опасяваше да не поразява своитѣ, откри огънь по гребена южно отъ Кочмаръ, задъ който бѣха отстжпили много ромънски войници, и около който нѣмаше българска конна часть. Следъ това капитанъ Векилски остави взводния командиръ да продължава стрелбата и поведе 1-и взводъ, който на търсъ настжпваше по шосето. Този взводъ зае позиция около единъ и половина клм. южно отъ селото и откри огънь отъ около 1400 метра по сжщата ромънска група. Обхванати отъ огъня на двата взвода, ромънитѣ започнаха да махатъ бѣли кърпи — знакъ, че се предаватъ. Тогава капитанъ Векилски заповѣда да се прекрати стрелбата.

3-а армейска колоездачна рота едва успѣваше да догони Батареята, на която бѣше прикритие. Щомъ артилерийскитѣ взводове се понесоха напредъ, Ротата се изтегли на шосето и на колелата бързо се премѣсти при западния край на Кочмаръ, дето се окопа. При движението напредъ Ротата е била забелязана отъ ромънската позиция и обстреляна съ пушеченъ огънь, но тя бързо премина презъ обстрелваното мѣсто, безъ да даде жертви.

Разпореждания за конна атака. — Генералъ Колевъ лично следѣше хода на боя на пехотнитѣ части и очакваше момента, когато ромънитѣ ще бѫдатъ приковани. Въ 14^{25} часа̀ той забеляза разколебаването на ромънската предна охрана и започнатото отстѫпление на главнитѣ сили и реши: да обкрѫжи съ 1-а конна бригада предната охрана, а съ 4-а конна бригада да атакува главнитѣ сили, за да не имъ даде възможность да я подкрепятъ.

Въ 14^{30} часа̀ генералъ Колевъ повика на своя наблюдателенъ пунктъ командира на 1-а конна бригада и му даде следната заповѣдь:

„Ромънитѣ, съ две дружини и единъ ескадронъ, заематъ Кочмаръ и водятъ бой съ дветѣ роти отъ 16-и полкъ, пешитѣ картечни ескадрони, дветѣ роти колоездачи[1]) и Конната батарея. Главнитѣ ромънски сили сѫ между Конакъ Куюджукъ и Кара Пелитъ. Щомъ ромънитѣ при Кочмаръ, подъ натиска на пехотнитѣ части, започнатъ да отстѫпватъ, атакувайте ги въ тилъ, като се явите на шосето Кочмаръ — Добричъ. 4-а конна бригада ще атакува ромънскитѣ главни сили между Конакъ Куюджукъ и Конакъ."

Въ сѫщото време той заповѣда на командира на 4-а конна бригада да настѫпи къмъ главнитѣ сили на ромънитѣ.

Конната атака срещу предната охрана при Кочмаръ. — Командиритъ на 1-а конна бригада, полковникъ Михаиловъ, се върна при Бригадата, и веднага предаде на командиритѣ на полковетѣ следната заповѣдь за атаката:

„Бригадата ще атакува отстѫпващия ромънски авангардъ откъмъ тила: първа линия — 1-и коненъ полкъ да се яви въ тила на авангарда, и да му пресѣче пѫтя на отстѫплението; втора линия —

[1]) Така е предадена устната заповѣдь на генералъ Колевъ въ реляцията на 1-а конна бригада. Заповѣдьта може да е погрѣшно предадена, защото генералъ Колевъ знаеше, че Дивизионната рота не е пристигнала. Възможно е, обаче, и той да е забравилъ това, и затова е споменалъ за дветѣ колоездачни роти.

Лейбъ-гвардейскиятъ коненъ полкъ да отблъсва всички удари, насочени срещу фланговетѣ на първата линия, и, въ случай на неуспѣхъ, да повтори удара."

Въ 15^{20} часа 1-и коненъ полкъ, въ линия колони по четири, настжпи въ показаната отъ полковникъ Михаиловъ посока по дола, който се спуска отъ северъ и минава източно отъ Кочмаръ. Когато Полкътъ се спускаше отъ гребена северозападно отъ Конакъ Куюджукъ, по него бѣха дадени нѣколко пушечни изстрела, вѣроятно отъ пръснатитѣ изъ храсталака ромънски патрули. Той продължи движението си на търсъ. Когато се изкачваше на по-предния гребенъ, забеляза една рота ромъни, която се събираше въ сгжстенъ строй въ една малка падина. Командиръть на 1-и ескадронъ, майоръ Стояновъ, не дочака заповѣдь отъ командира на полка, а самъ поведе на кариеръ ескадрона си срещу тази ромънска часть. Събранитѣ ромънски войници изтръпнаха предъ приближаващата се хала, захвърлиха пушкитѣ, и на колѣне, съ издигнати ржце, молѣха пощада. За единъ мигъ тѣ бѣха обградени, но приближаващитѣ ромънски групи продължаваха да стрелятъ. Разяренитѣ войници отъ 1-и ескадронъ се спустнаха на групи срещу тѣхъ, и ги настигнаха и посѣкоха. Въ сжщото време пристигна и командиръть на дивизията и заповѣда предалитѣ се да бждатъ откарани назадъ съ десеть конника. Пленената рота бѣше отъ 4-и батальонъ на ромънския 24-и полкъ.

2-и ескадронъ на ротмистъръ Мирковъ, заедно съ командира на полка, се насочи къмъ Конакъ Куюджукъ, отдето се чуваха пушечни изстрели. Предъ него се показаха три групи отъ по единъ взводъ и единъ офицерски разездъ отъ тринадесеть конника. Щомъ се показа Ескадронътъ, взводоветѣ се пръснаха, а разездътъ повърна назадъ. Отъ него, обаче, бѣха настигнати и съсѣчени офицеръть и петима войника. По пжтя си Ескадронътъ съсѣче всички настигнати пехотни групи. Като достигна Конакъ Куюджукъ, Ескадронътъ започна да се събира, и изпрати пленениятѣ ромънски войници къмъ Кочмаръ. Въ това време командиръть на полка заповѣда да догони 1-и ескадронъ, за да бжде подкрепенъ излѣзлиятъ вече напредъ Гвардейски коненъ полкъ. Това, обаче, стана, когато Гвардейцитѣ бѣха завършили атаката.

Когато двата ескадрона отъ 1-и коненъ полкъ се пръснаха за атака, Конно-пионерниятъ взводъ остана на мѣстото си, при щандарта. Когато и Гвардейскиятъ коненъ полкъ се понесе въ

атака, при Конно-пионерниятъ взводъ пристигна генералъ Колевъ и заповѣда Взводътъ да атакува една група ромъни, която обстрелваше въ флангъ атакуващитѣ Гвардейци. Щандартътъ остана при командира на дивизията. Тъй като отстѫтствуваха взводниятъ командиръ и взводниятъ подофицеръ, предъ строя изкочи младшиятъ подофицеръ Никодимъ Ивановъ. Съ гръмко „ура", конницитѣ изразиха готовностьта си да следватъ храбрия временень началникъ, и се хвърлиха на галопъ срещу показаната група. Ромънската група посрещна съ огънь атакуващия взводъ, но веднага следъ това се пръсна. Цѣлата група отъ двадесеть ромънски пехотинеца бѣ догонена и изсѣчена, но въ последната минута бѣ убитъ съ куршумъ водачътъ на взвода.

Полковникъ Банановъ водѣше Гвардейския коненъ полкъ, задъ 1-и коненъ полкъ, въ линия отъ взводни колони, и съобразяваше движението съ това на първата линия. Когато последната се понесе на галопъ за атака, и Гвердейскиятъ коненъ полкъ премина въ сѫщия алюръ.

Когато двата ескадрона отъ 1-и коненъ полкъ се насочиха за атака въ две противоположни посоки, полковникъ Банановъ на галопъ мина съ ескадронитѣ си презъ образуваната междина. Въ това време пръснатитѣ ромънски групи около мѣстото на атаката на 1/1-и ескадронъ започнаха да стрелятъ по-силно. Полковникъ Банановъ заповѣда на 1-и ескадронъ (ротмистъръ Жилковъ) да атакува въ разсипанъ строй стрелящитѣ ромъни и да ги изсѣче. Единъ картеченъ взводъ (поручикъ Краевъ) веднага бѣ снетъ на позиция, за да съдействува на атаката.

Ескадронътъ веднага се разсипа, и атакува, изсѣче 15—20 ромънски войници и плени 20.

Въ това време Гвардейскиятъ коненъ полкъ, безъ да спре движението си, на галопъ мина презъ шосето на около единъ клм. западно отъ Конакъ Куюджукъ, и се насочи на югъ, по платото, защото ставаше ясно, че ромънитѣ не ще отстѫпватъ вече по шосето, а вѣроятно ще се спустнатъ по дола на югъ отъ Кочмаръ. Когато дозорнитѣ достигнаха гребена надъ този долъ, донесоха, че две-три роти ромъни отстѫпватъ по дола къмъ Есирдже. Това бѣха ротитѣ на 4/52-и батальонъ, които идѣха да подкрепятъ предната охрана, и бѣха започнали да отстѫпватъ заедно съ нея.

Полковникъ Банановъ заповѣда на командира на 2-и дивизионъ да атакува отстѫпващитѣ роти съ 4-и ескадронъ и дру-

тия картеченъ взводъ. Следъ малко пристигна и картечниятъ взводъ, който подготви атаката на 1-и ескадронъ. Майоръ Босилковъ, начело на 4-и ескадронъ, се понесе на галопъ въ указаната отъ командира на полка посока. Отстжпващитѣ ромънски роти бѣха изненадани отъ Ескадрона, но успѣха да обърнатъ фронта си къмъ него и да открiятъ силенъ огънь, който не преставаше и следъ като по тѣхъ откри огънь Картечниятъ ескадронъ. 4-и ескадронъ усили алюра по надолнището, и се хвърли на сѣчь върху стрелящитѣ ромъни, които въ мигъ бѣха покосени. Следъ прегазването имъ, Ескадронътъ се надвеси надъ единъ дълбокъ долъ съ стръмни и каменисти склонове, неудобни за действие въ коненъ строй. Отсрещнитѣ склонове бѣха заети отъ нѣколко пехотни групи, които, залегнали въ непристжпния склонъ, откриха силенъ огънь по Ескадрона. Майоръ Босилковъ намѣри удобно за спускане мѣсто, поведе Ескадрона въ дола, устрои го, и веднага се спустна въ атака на северъ, по пръснатитѣ изъ него ромънски групи, които бѣха изсѣчени и пленени. Той спеши единъ взводъ, който настжпи по недостжпния каменистъ склонъ и унищожи единъ ромънски взводъ, който обстрелваше Ескадрона. Тъй като достигна до поражаваното отъ Конната батарея пространство, и не виждаше вече наоколо ромънски войници, майоръ Босилковъ насочи Ескадрона на югъ, и, като дочу сигнала сборъ, подаденъ отъ командира на полка, поведе го да се присъедини къмъ Полка, на платото южно отъ Кочмаръ.

2-и и 3-и ескадрони продължиха движението си на галопъ, и на гребена бѣха настигнати отъ 1-и ескадронъ, следъ като той завърши заповѣданата му атака. При по-нататъшното движение дозорнитѣ на Гвардейския коненъ полкъ бѣха посрещнати съ огънь отъ залегнали изъ храсталацитѣ ромънски групи. Скоро този огънь се усили, и бѣ насоченъ вече къмъ галопиращитѣ три ескадрона. Полковникъ Банановъ забеляза безредното отстжпление на ромънитѣ, които въ тила на своята позиция бѣха успѣли да формиратъ три групи по около една рота. Той насочи къмъ всѣка група по единъ ескадронъ. Ротмистритѣ Жилковъ, Малчевъ и Филиповъ вихрено се понесоха напредъ, начело на своитѣ ескадрони. За единъ мигъ слисанитѣ ромъни бѣха обградени, и, следъ първитѣ саблени удари, хвърляха оржжието, и се предаваха. Разпръснатитѣ ромънски групи продължаваха да стрелятъ, но и тѣхната съпротива скоро бѣ сломена. Отдѣлни конници отъ ескадронитѣ, които имаха по-слаби коне,

изостанали назадъ, се събираха на групи, и пакъ бързаха да вематъ участие въ атаката. Всѣка група си избираше сама нѣкоя стреляща изъ храсталацитѣ ромънска група, обграждаше я и я пленяваше, или изсичаше съпротивляващитѣ се. Конници, на които конетѣ бѣха убити, съ карабина въ ржка се мжчеха да догонятъ голопиращитѣ ескадрони, и, като не можеха да сторятъ това, събираха се на групи по двама-трима, и търсѣха изъ храсталацитѣ разпръснатитѣ ромъни.

По този начинъ 1-и, 2-и и 3-и ескадрони изсѣкоха около 300 ромънски войника, заедно съ офицеритѣ имъ, и плениха толкова.

Конетѣ бѣха капнали отъ умора. Отъ многобройната група, обградена отъ 2-и ескадронъ, около 50 души упорити ромънски войници не желаеха да се предадатъ и дори се помжчиха да се отдѣлятъ и да избѣгатъ, като се надяваха, че не ще бждатъ достигнати отъ изморенитѣ конници, но тѣ бѣха посрещнати отъ една малка група отъ 3-и ескадронъ и заставени да сложатъ оржжието си и да се върнатъ въ пленената група.

Къмъ 17^{30} часа предъ Гвардейския коненъ полкъ не остана нито една ромънска часть. Полковникъ Банановъ подаде сигнала „Сборъ", и всички ескадрони се събраха на платото южно отъ Кочмаръ. Въ сжщото време дозорнитѣ донесоха, че по гребенитѣ между Умуръ Факж и Есирдже били забелязани патрули и около единъ батальонъ. Полковникъ Банановъ не знаеше, че въ тази посока настжпва 6-а дивизия, и че това сж нейнитѣ предни части, но и не предположи, че това сж ромънски части, защото бѣ невѣроятно такива да излѣзатъ чакъ въ тила на Конната дивизия. Трѣбва да се отбележи че командиръть на 6-а дивизия бѣ съобщилъ на този на Конната дивизия за движението къмъ района Екисче — Владимирово, но отъ Щаба на Конната дивизия не е било съобщено за това въ бригадитѣ, поради което и коннитѣ части можеха да вематъ частитѣ на 6-и дивизия за ромънски.

И тъй, 1-а конна бригада излѣзе навреме на пжтя на отстжплението на ромънската предна охрана, и не допустна нито една нейна часть да отстжпи, и да се присъедини къмъ главнитѣ сили. Всички ромъни отъ предната охрана паднаха убити или бѣха пленени,

Конната атака срещу главнитѣ сили при Кара Пелитъ. — Командирътъ на 4-а конна бригада, полковникъ Табаковъ, като получи заповѣдьта за атаката отъ генералъ Колевъ, реши да започне изпълнението ѝ само съ 6-и коненъ полкъ и заповѣда на командира на 2-и коненъ полкъ да събере Полка си (2-и и 3-и ескадрони, които действуваха спешени срещу Кочмаръ), и да се спустне по ескадронно въ долината два и половина клм. северно отъ Кочмаръ, следъ което ще получи заповѣдь. На командира на 2-и коненъ полкъ, обаче, не бѣ съобщено каква задача има Бригадата.

Между това, щомъ 1-а конна бригада тръгна въ атака, генералъ Колевъ изпрати началника на Щаба, подполковникъ Кисьовъ, да догони командира на 4-а конна бригада да му предаде заповѣдьта за атаката на главнитѣ сили, да следи за изпълнението на тази заповѣдь и да даде тласъкъ на Бригадата.

Въ 15^{30} часа при Конно-пионерния взводъ на 2-и коненъ полкъ пристигна генералъ Колевъ, който оглеждаше разположението на ромънитѣ. Като узна, че има назначение да охранява лѣвия флангъ на своя Полкъ, той му заповѣда да настжпи по долината къмъ източния край на Конакъ, като челна стража на 4-а конна бригада, на която е заповѣдано да обходи и атакува ромънскитѣ главни сили.

Командирътъ на взвода, поручикъ Мановъ, веднага изпрати за охрана и разузнаване три подофицерски разезда, а въ ядрото останаха 37 сабли. Лично той поведе ядрото задъ челния разездъ на търсъ и, безъ да бжде обстрелванъ, къмъ 16^{50} часа достигна могилата на шосето източно отъ Конакъ Куюджукъ, дето челниятъ разездъ се бѣ спешилъ, и обстрелваше отстжпващитѣ по шосето ромъни. Последнитѣ сжщо откриха огънь по Конно-пионерния взводъ и го принудиха да се спеши, и да дочака пристигането на главнитѣ сили.

Командирътъ на 4-а конна бригада заповѣда на 6-и коненъ полкъ да тръгне следъ него къмъ сжщата долина, а оттамъ — покрай Байрамъ Бунаръ. На Пешия картеченъ ескадронъ бѣ заповѣдано да смѣни на позицията Конния, а последниятъ да натовари и да догони Полка по сжщата посока.

Полкътъ се движеше съ 2-и и 3-и ескадрони въ първа линия, а 1-и и 4-и — въ втора, двеста крачки назадъ. Ескадронитѣ бѣха въ линия отъ взводни колони по четирма. Мѣстността бѣше хълмиста, размекчена отъ валѣлия на 2-и септември пороенъ дъждъ, покрита съ високи царевици, а се срѣщаха и

препятствия, които наложиха взводоветѣ да минатъ въ строй по двама. Въпрѣки тѣзи трудности, Полкътъ се движеше презъ всичкото време на търсъ. Когато Полкътъ стигна до Байрамъ Бунаръ, полковникъ Табаковъ изпрати ординарецъ назадъ, къмъ 2-и коненъ полкъ, който да го доведе по следитѣ. На ординареца не бѣ казано накѫде ще продължи движението си 6-и коненъ полкъ, нито неговата задача, поради което той можа да доведе 2-и коненъ полкъ само до това село. 6-и коненъ полкъ продължи движението си на търсъ, като мина въ линия отъ взводни колони, взводоветѣ по двама. Този строй най-подхождаше за мѣстността (хълмиста, дълбоко размекчена, обработена, обрастнала съ царевици и дребенъ храсталакъ).

Когато 6-и коненъ полкъ стигна на гребена източно отъ Конакъ Куюджукъ, виждаше се голѣмо раздвижване на частитѣ по шосето между Конакъ и Кара Пелитъ. По това време се извършваше конната атака срещу ромънската предна охрана при Кочмаръ, чуваше се и стрелбата срещу челната стража (Конно-пионерниятъ взводъ на 2-и коненъ полкъ). Вѣроятно Ромънското командуване е добило сведения за настѫпването на 6-а дивизия къмъ района Екисче — Владимирово. То навѣрно е видѣло и движението на 6-и коненъ полкъ, когато той е прехвърлялъ по-високитѣ гребени. При тази обстановка то е взело решение да изостави своята предна охрана и да отстѫпи съ главнитѣ сили къмъ Добричъ. И наистина, поручикъ Мановъ забеляза голѣмо движение на колѝ и орѫдия по шосето източно отъ Конакъ, а отъ дветѣ страни отстѫпваха роти въ сгѫстенъ строй.

Полковникъ Табаковъ, обаче, доби впечатление, че по пѫтя за Кара Пелитъ отстѫпва само единъ батальонъ. Той съобщи това на командира на 6-и коненъ полкъ и заповѣда да се изпрати напредъ единъ ескадронъ, който да атакува ромънската колона, кѫдето я стигне. Другитѣ ескадрони да следватъ задъ него и сѫщо да атакуватъ противника. Назначенъ бѣ 3-и ескадронъ, къмъ които се присъедини и началникътъ на Щаба на дивизията, подполковникъ Кисьовъ, който по това време бѣше при Щаба на бригадата. Ескадронътъ тръгна на галопъ презъ царевицитѣ. Когато стигна до разклонението на пѫтя отъ шосето за Силистра, той разрѣди, и се понесе въ атака. Посрещнатъ съ силенъ огънь отъ залегналитѣ и прикрити въ царевицитѣ ромъни, дѣсниятъ полуескадронъ бѣ принуденъ да повърне назадъ заедно съ ескадрония командиръ, като се спещи на около 500—600 крачки по-назадъ, и откри огънь.

Началникътъ на Щаба на дивизията, съ другата половина отъ ескадрона, продължи движението, като заповѣда и на командира на ескадрона да го последва. Той стигна на 300 крачки отъ ромънитѣ, които въ походенъ редъ отъ шосето стреляха по налитащитѣ конници.

Командирътъ на полка, подполковникъ Вуйчевъ, съ другитѣ три ескадрона настѫпваше задъ предния ескадронъ. Когато стигна на гребена източно отъ к. 267, той насочи 1-и ескадронъ да мине презъ шосето и да следи за ромънската конница, която се оттегли къмъ ромънския лѣвъ флангъ, и да атакува този флангъ, щомъ другитѣ ескадрони се понесатъ въ атака. Тукъ обрастналитѣ съ царевици ниви се свършваха, и трѣбваше да се мине презъ едно съвсемъ открито пространство, което можеше да се обстрелва силно отъ отсрещнитѣ ниви. Подполковникъ Вуйчевъ поведе другитѣ два ескадрона (2-и и 4-и) полуналѣво, за да избѣгне откритото пространство, но командирътъ на бригадата заповѣда да вземе старата посока, за да бѫде по-близо до 3-и ескадронъ.

По това време командирътъ на 3-и ескадронъ бѣ успѣлъ съ огъня си да разнебити находящитѣ се срещу него ромъни. Той възседна и настигна предния свой полуескадронъ, но бѣ посрещнатъ съ още по-силенъ огънь отъ по-заднитѣ части, и принуденъ да се повърне назадъ.

Подполковникъ Вуйчевъ съ 2-и и 4-и ескадрони бѣ посрещнатъ съ силенъ пушеченъ огънь още отъ 2,000 крачки до шосето, но ескадронитѣ продължиха безспирно да галопиратъ, съ сигурно желание да стигнатъ до неразстроенитѣ ромънски части и съ сѣчь да ги разстроятъ.

Въ това време 3-и ескадронъ, по заповѣдь отъ командира на бригадата, за трети пѫть поднови атаката. 1-и ескадронъ се понесе въ атака южно отъ шосето. Между двата ескадрона напредваше и Конно-пионерниятъ взводъ на 2-и коненъ полкъ. По това време подполковникъ Вуйчевъ виждаше изправенитѣ до шосето ромънски батальони въ сгѫстенъ строй и съ натъкнати на пушкитѣ ножове. Той оцени, че е настѫпилъ най-благоприятния моментъ за обща атака, и поведе 2-и и 4-и ескадрони. Огъньтъ на ромънитѣ доби най-голѣмата си сила, но той не поколеба увлѣченитѣ въ атаката 2-и и 4-и ескадрони, които минаха въ галопъ. Тѣ не се поколебаха и отъ обстоятелството, че предъ тѣхнитѣ очи атаката на 3-и ескадронъ бѣ отбита и бѣха ранени командирътъ на полка, подполковникъ Вуйчевъ,

и началникътъ на Щаба на дивизията, подполковникъ Кисьовъ. Единъ отъ взводоветѣ на 3-и ескадронъ, за трети пѫть отблъснатъ отъ ромънитѣ, отстѫпваше право срещу налитащитѣ 2-и и 4-и ескадрони, но тѣ не се смутиха, а налетѣха като хала върху залегналитѣ въ царевицитѣ ромънски роти, които продължиха стрелбата, докато бѣха прегазени и посѣчени. Въ това време командиритѣ на 2-и и 4-и ескадрони, ротмистъръ Шишковъ и ротмистъръ Сарафовъ, бѣха ранени, но тѣ останаха начело на ескадронитѣ си. И тримата младши офицери на 2-и ескадронъ бѣха изпратени още сутриньта съ самостоятелни разезди, и ескадронниятъ командиръ бѣше единственъ офицеръ въ строя. 2-и и 4-и ескадрони, заедно съ взвода отъ 3-и ескадронъ, не се увлѣкоха да гонятъ за сѣчь разпръснатитѣ ромънски групи, а продължиха атаката. Тѣ минаха презъ шосето и се врѣзаха въ отстѫпващитѣ ромънски части, които въ мигъ се обърнаха въ една обвзета отъ паника безредна маса. Атакуващитѣ ескадрони изгубиха стройния редъ, защото се раздѣлиха на групи, за да сѣкатъ разпръснатитѣ ромънски групи, които се силѣха да се организиратъ, и започнаха да стрелятъ по атакуващитѣ. Ротмистъръ Шишковъ бѣ раненъ втори пѫть, и неговитѣ конници се размѣсиха съ тѣзи отъ 4-и ескадронъ. Раненъ бѣ и подпоручикътъ отъ 4-и ескадронъ Бъчваровъ. Отдѣлни групи отъ 3-и и 4-и ескадрони се врѣзаха съ сѣчь въ тази гѫста маса. Най-напредъ бѣ изкочилъ съ взвода си подпоручикъ Гешановъ (4-и ескадронъ). Тукъ той падна убитъ, обграденъ отъ многочислени ромъни. Убитъ бѣ и коньтъ на ранения ротмистъръ Сарафовъ. Отъ атакуващитѣ ескадрони останаха твърде малко конници, които започнаха да се оттеглятъ, следъ като ромънитѣ се разбѣгаха. Раненитѣ войници и офицери, съ голѣми трудности се спасяваха предъ бѣгащитѣ разпръснати ромънски групи.

Единъ ромънски ескадронъ, който въ началото на атаката бѣ забелязанъ при преднитѣ ромънски части южно отъ шосето, повърна назадъ, изпревари пехотнитѣ части, и се скри задъ тѣхъ.

1-и ескадронъ (майоръ Беронъ) се понесе напредъ, и веднага, следъ като мина шосето, повърна на изтокъ. Единиятъ полуескадронъ атакува и разпръсна изостаналитѣ малки групи. Следъ малко, обаче, Ескадронътъ бѣ посрещнатъ съ силенъ огънь отъ две роти, които бѣха залегнали въ царевицитѣ. Задъ тѣхъ се виждаха други две роти, обърнати съ фронтъ къмъ Ескадрона, а по-назадъ — една маса отъ около батальонъ. Майоръ Беронъ, като видѣ, че ромънитѣ не сѫ разстроени, не продължи атаката, а

заповѣда двата полуескадрона да се събератъ, защото въ сѫщото време на ромънския лѣвъ флангъ се появиха два ромънски ескадрона. Въ това положение остана 1-и ескадронъ до завършване атаката отъ другитѣ ескадрони.

Конно-пионерниятъ взводъ на 2-и коненъ полкъ, който, спешенъ, водѣше огневи бой съ ромънитѣ, дочака да се приближи идещиятъ следъ него 6-и коненъ полкъ. Когато 1-и и 3-и ескадрони отъ последния се насочиха за атака, поручикъ Мановъ получи заповѣдь отъ командира на бригадата да вземе участие въ атаката. Той заповѣда конницитѣ да възседнатъ, разпръсна ги и ги поведе въ атака срещу ромънитѣ отъ дветѣ страни на шосето. Мѣстностьта не позволяваше очна свръзка съ 1-и ескадронъ (южно отъ шосето), и такава поддържаше само съ 3-и ескадронъ.

Ромънитѣ посрещнаха взвода съ силенъ, но недействителенъ пушеченъ огънь, и той продължи движението си въ разсипанъ строй и на полски галопъ. Когато 3-и ескадронъ, обстрелванъ по-силно, бѣ принуденъ да се спре и спеши, поручикъ Мановъ продължи атаката, но ромънитѣ, които стреляха до тогава по 3-и ескадронъ, пренесоха огъня си върху неговия взводъ. Въ сѫщото време и ромънската артилерия започна да стреля. Нѣколко шрапнела и гранати се пръстнаха на мѣстностьта, която вече бѣ примината отъ конно-пионеритѣ.

Следъ галопиране около петь-шесть минути, и следъ като бѣ претърпѣлъ голѣми загуби въ конници и коне, Взводътъ съ „ура“ се впустна за сѣчь въ най-сгѫстената ромънска маса на шосето. Атакуванитѣ ромъни захвърлиха пушкитѣ и снаряжението си, и се пръснаха на групи изъ царевицитѣ. За две-три минути българскитѣ конници посѣкоха най-близкитѣ ромънски групи и продължиха движението си пакъ на галопъ. Като измина 400—500 крачки, взводътъ настигна други неразстроени отстѫпващи части, които атакува по сѫщия начинъ, и които сѫщо се разпръснаха. Следъ това той продължи движението си пакъ по дветѣ страни на шосето. Тукъ царевицитѣ се свършваха. Поручикъ Мановъ бѣ раненъ. Взводътъ наседна на гѫста ромънска верига, която дàде нѣколко дружни залпа по него. Вахмистърътъ Данко Найденовъ веднага поведе сгрупиранитѣ около него конници въ атака. Ромънитѣ не дочакаха удара, а се пръснаха въ разни посоки, като захвърлиха орѫжието и снаряжението си. Въ това време обаче една рота ромъни съ две картечници, застанала задъ единъ вкопанъ пѫть, откри силенъ огънь,

отъ който паднаха убити и ранени нѣколко конника и коне. Поручикъ Мановъ, макаръ и раненъ, бѣше при взвода си. Той се огледа, и не можа вече да види свои части отъ дветѣ си страни. Като сметна, се се е врѣзалъ твърде много въ отстѫпващата ромънска маса, той заповѣда Взводътъ да отстѫпи, и се събере при могилката, дето бѣ спешенъ въ началото на боя.

Отстѫплението на Конно-пионерния взводъ се извърши на галопъ, но съ пълно самообладание отъ всички конници, които имаха съзнание, че сѫ победили. Въ време на отстѫплението Взводътъ бѣ обстрелванъ съ пушеченъ огънь отъ разпилѣнитѣ ромънски групи. Въ сѫщото време и ромънската артилерия даде десетина изстрела. Шрапнелитѣ се пукаха на голѣми разстояния единъ отъ другъ, което показваше, че тя обстрелва площь, безъ да вижда нѣкакви цели. Старши подофицеръть Марко Тотевъ бѣ притиснатъ отъ убития си конь, и не можеше самъ да се измъкне изподъ него. Младши подофицеръть Никола Първановъ скочи отъ коня си, измъкна своя началникъ, качи го на своя конь и го изнесе по следитѣ на взвода. Като излѣзоха вънъ отъ ромънския огънь, конницитѣ потърсиха изъ царевицитѣ своитѣ ранени другари и заловиха изпустнатитѣ коне на убититѣ войници. На сборното мѣсто при могилата се събраха 17 конника и 17 коня.

Следъ завършване атаката, по сигнала „сборъ", подаденъ отъ командира на бригадата, 2-и, 3-и и 4-и ескадрони се събраха източно отъ Конакъ, и веднага бѣха изпратени команди да прибератъ раненитѣ войници и заловятъ изпустнатитѣ коне. 1-и ескадронъ остана на мѣстото си южно отъ шосето, дето бѣ спрѣнъ въ време на атаката, защото командирътъ на ескадрона, майоръ Беронъ, предполагаше, че, ако се оттегли на свѣтло, забелязанитѣ предъ него два ромънски ескадрона могатъ да настѫпятъ. Той се оттегли на мръкване.

1/6-и картеченъ ескадронъ бѣ останалъ на позицията южно отъ Коджа Олларъ, когато Полкътъ се насочи за атака. Следъ малко при него пристигна командирътъ на дивизията и заповѣда да догони Полка и да съдействува на атаката му. Командирътъ на ескадрона, ротмистъръ Дончевъ, веднага натовари и тръгна на търсъ по следитѣ на полка, но не можа да го настигне. При могилкитѣ северно отъ Конакъ той бѣ настигнатъ отъ 2-и коненъ полкъ, и се присъедини къмъ него, безъ да взема участие въ атаката, която вече бѣ завършена.

Командирътъ на 2-и коненъ полкъ, полковникъ Брадиновъ, щомъ получи заповѣдьта да събере Полка си и да го спустне въ долината два и половина клм. северно отъ Кочмаръ, въ 15^{30} часа̀ изпрати заповѣдь на командира на 1-и дивизионъ, майоръ Марковъ, да се присъедини къмъ Полка въ сѫщата долина. Полковникъ Брадиновъ остави Картечния ескадронъ на позицията, а сàмо съ 1-и ескадронъ се спустна въ долината, дето се надяваше да завàри 6-и коненъ полкъ, споредъ заповѣдьта отъ командира на бригадата. Въ това време 6-и коненъ полкъ летѣше да атакува ромънскитѣ главни сили. Полковникъ Брадиновъ забеляза на около три-четири клм. къмъ Байрамъ Бунаръ една конна група, предположи, че това е търсенията 6-и коненъ полкъ, и реши да я догони, защото по това време пристигнаха и 2-и и 3-и ескадрони. Следъ малко го срещна изпратениятъ отъ командира на бригадата ординарецъ, който щѣше да му посочи пѫтя за догонване 6-и коненъ полкъ, но пакъ, безъ да се укаже каква е задачата на бригадата. Като стигна до Байрамъ Бунаръ, полковникъ Брадиновъ изгуби следитѣ на предния Полкъ. Ординарецътъ-водачъ не знаеше накѫде е тръгналъ този Полкъ отъ Байрамъ Бунаръ, затова той реши да излѣзе на платото къмъ шосето между Конакъ и Конакъ Куюджукъ. Въ 17^{15} часà 2-и коненъ полкъ стигнà до шосето на около два клм. източно отъ последното село. Тукъ вървѣха въ западна посока отдѣлни войници отъ 6-и коненъ полкъ, а нѣкои — спешени, защото конетѣ имъ бѣха убити или ранени. Отъ тѣхъ полковникъ Брадиновъ узна, че 6-и коненъ полкъ е атакувалъ, но атаката му биде отбита отъ ромънитѣ. Гребенътъ източно отъ Полка бѣ заетъ отъ две-три роти ромъни, предъ които се виждаше рѣдка патрулна верига. Последната отстѫпи на гребена, отъ който откри огънь по Полка. Следъ малко започна да стреля и ромънската артилерия нѣкѫде въ югозточна посока, но нейниятъ огънь не бѣ насоченъ по Полка.

Полковникъ Брадиновъ не виждаше кѫде е ядрото на 6-и коненъ полкъ. Той получи донесение отъ командира на 1/6-и ескадронъ, майоръ Беронъ, че е въ близкитѣ царевици южно отъ шосето и очаква заповѣдь за по-нататъшни действия. Той му заповѣда да се присъедини съ ескадрона си къмъ 2-и коненъ полкъ.

Като не знаеше каква е задачата на бригадата, и кѫде е бригадниятъ командиръ, полковникъ Брадиновъ реши да попрѣчи на ромънитѣ да настѫпятъ по шосето на западъ и заповѣда на 1/6-и картеченъ ескадронъ (ротмистъръ Дончевъ) да заеме по-

зиция при могилитѣ, а Полкътъ, заедно съ 1/6-и ескадронъ, въ резервенъ редъ, да дочака удобенъ моментъ и да атакува ромънитѣ, щомъ започнатъ да настѫпватъ. Следъ това той изпрати една команда да прибере раненитѣ. Ромънитѣ не предприеха настѫпление, а започнаха да отстѫпватъ къмъ Кара Пелитъ, за което въ 18 часа полковникъ Брадиновъ изпрати донесение до командира на бригадата. Въ 18^{50} часа той получи заповѣдь да се премѣсти при 6-и коненъ полкъ, до Хана южно отъ Конакъ Куюджукъ.

Следъ като се събра цѣлата 4-а конна бригада, полковникъ Табаковъ изпрати въ 19^{08} часа следното донесение на командира на дивизията:

„4-а конна бригада — 6-и коненъ полкъ — настигна отстѫпващата неприятелска колона — около единъ батальонъ — по шосето западно отъ завоя между Конакъ и Кара Пелитъ, която атакува и обърна въ бѣгство. Въ време на атаката Полкътъ бѣ обстрелянъ, и има чувствителни загуби отъ убити и ранени хора и коне. Ранени офицери: подполковникъ Вуйчевъ леко раненъ; по-сериозно ранени ротмистърътъ Шишковъ, поручикъ Бъчваровъ, а тежко раненъ ротмистърътъ Сарафовъ (въ гърдитѣ). 2-и коненъ полкъ закъснѣ, и не можа да вземе участие въ атаката. Сега 2-и коненъ полкъ е събранъ на шосето южно отъ Конакъ Куюджукъ; 6-и коненъ полкъ ще прибера къмъ Байрамъ Бунаръ — Кочмаръ. Моля заповѣдь кѫде да се установи Бригадата за тази нощь."

Като получи заповѣдь отъ командира на дивизията — конницитѣ части да нощуватъ на сѫщитѣ мѣста, дето бѣха нощували предната нощь, полковникъ Табаковъ поведе частитѣ къмъ тѣзи мѣста и въ 23^{55} часа изпрати отъ Кара Абдуларъ следното донесение:

„Въ 22^{30} часа 6-и коненъ полкъ, съ всичкитѣ му поддѣления, се завърна въ Кара Абдуларъ; сѫщо и 2-и коненъ полкъ — въ Коджа Олларъ, отъ който Полкъ разузнавателниятъ ескадронъ на ротмистърътъ Кикименовъ се остави въ Конакъ Куюджукъ. Между раненитѣ офицери е и поручикъ Мановъ отъ 2-и коненъ полкъ, раненъ леко въ крака. Най-тежко отъ раненитѣ е ротмистърътъ Шишковъ, ударенъ въ слабинитѣ и дѣсната ключица. Подпоручикъ Гешановъ още не се знае резултата (раненъ ли е?). Противникътъ се оттегли къмъ Кара Пелитъ. По донесение на единъ отъ разездитѣ, следъ атаката, къмъ 18 часа сѫ забелязани два конни полка, идещи отъ Кара Пелитъ, и се установили на укрепената позиция западно отъ Кара Пелитъ на около три клм. За броя на раненитѣ и убититѣ отъ Бригадата (6-и коненъ полкъ) ще донеса допълнително. Отъ положителни сведения, дадени отъ конникъ, изпратенъ съ донесение за 1-а конна бригада къмъ Конакъ, е намѣрилъ въ сѫщото село (Конакъ)

36-и полкъ, отъ 6-а дивизия, а 35-и полкъ билъ вдѣсно отъ него, срещу Кара Пелитъ[1]).

Резултати отъ боя при Кочмаръ и Кара Пелитъ. — Генералъ Колевъ, както се каза, бѣше на хребета между Конакъ Куюджукъ и Кочмаръ, отдето следъ атаката подаде сигнала „сборъ". Следъ нѣколко минути при него започнаха да пристигатъ ескадронитѣ отъ 1-а бригада. По лицата на всички офицери и войници се четѣше радостно опиянение отъ победата. Той поведе Бригадата къмъ Кочмаръ, дето по това време бѣха събрани при пехотнитѣ части пленените ромъни. Видътъ на многото пленници възбуди още повече възторга на конницитѣ отъ победата. Командирътъ на дивизията заповѣда пехотнитѣ части да останатъ да нощуватъ въ Кочмаръ и да вематъ мѣрки за охрана презъ нощьта; пленницитѣ да бѫдатъ отведени въ Куртъ Бунаръ, а коннитѣ части и Батареята да се върнатъ на мѣстата си, дето нощуваха на 2-и септемврий.

Когато Щабътъ на дивизията пристигна въ Куртъ Бунаръ, къмъ 21 часа се получи следното съобщение отъ командуващия III армия, изпратено отъ Разградъ въ 10 часа:

„Днесъ къмъ пладне пристига въ селата Екисче и Владимирово 6-а дивизия; влѣзте въ тѣсна свръзка съ нея, и ѝ съобщавайте постоянно за положението. Отговорете имате ли засега нѣкои сведения за неприятеля, и разрушена ли е желѣзопѫтната линия Добричъ — Меджидие?"

Това съобщение хвърляше свѣтлина върху поведението на ромънскитѣ главни сили, които оставиха своята предна охрана и започнаха да отстѫпватъ, когато тя бѣ атакувана.

Въ 21 часа генералъ Колевъ изпрати до командуващия III армия следното донесение:

„И днесъ кавалериститѣ, артилериститѣ и придаденитѣ пехотни роти отъ 1-а конна дивизия се помѫчиха да оправдаятъ надеждитѣ, които Царьтъ и главнокомандуващиятъ възлагатъ на тѣхъ. Следъ шестчасовъ бой въ околностьта на Кочмаръ срещу колона, идеща отъ Кара Пелитъ, съставена отъ четири батальона съ артилерия и конница, Дивизията успѣ не само да спре настѫплението ѝ къмъ Куртъ Бунаръ, но и да я отхвърли назадъ. Съ единъ смѣлъ обходъ, Дивизията откѫсна авангарда отъ единъ и половина батальона отъ главнитѣ сили, като принуди последнитѣ да отстѫпятъ бързо, подъ прикритието на артилерията си, а авангардътъ, изолиранъ, напълно унищожи. Полето е осѣяно съ орѫжие и ромънски трупове. Досега сѫ известни

[1]) Конникътъ не е билъ добре ориентиранъ — вечерьта 36-и полкъ се спрѣ въ Екисче, а 35-и — въ Владимирово.

около 700 пленени съ 9 офицера, отъ които единъ майоръ, и около 600 изсѣчени, между които 4 офицера. Нашитѣ загуби още не сж известни, но, сравнително, сж малко.

Следъ днешния успѣхъ, вѣрата въ пълната победа надъ врага става още по-голѣма у кавалериститѣ, и тѣ сж готови за още по-рисковани, по-сигурно блѣскави действия. Дивизията нощува въ Куртъ Бунаръ и околнитѣ села."

Това донесение показва възторга на всички чинове отъ Щаба на 1-а конна дивизия отъ спечелената победа, но то бѣ непълно по отношение необходимитѣ за Щаба на армията сведения. Нѣмаше сведения каква задача е ималъ атакуваният отрядъ, отъ която командуващиятъ III армия можеше да се ориентира за намѣренията на Ромънското командуване. А такива сведения е можело да се добиятъ отъ множеството пленени войници и офицери, ако веднага бѣха разпитани.

Коннитѣ части претърпѣха твърде голѣми загуби, особено 6-и коненъ полкъ и Конно-пионерният взводъ на 2-и коненъ полкъ, които атакуваха неразстроената ромънска пехота. Тѣ сж дадени въ следното сведение за загубитѣ на 1-а конна дивизия въ боя при Кочмаръ — Кара Пелитъ:

Части	Убити		Ранени		Изчезнали		Коне			
	офицери	подофицери и редници	офицери	подофицери и редници	офицери	подофицери и редници	убити	ранени	изчезнали	всичко
Щабътъ на дивизията	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Гвардейскиятъ коненъ полкъ	—	12	—	21	—	—	20	36	6	62
1-и коненъ полкъ (1-и и 2-и ескадрони)	—	1	—	4	—	—	5	9	—	14
6-и коненъ полкъ	1	38	4	65	—	—	110	32	—	142
3/2-и ескадронъ	—	1	—	—	—	1	—	—	1	1
2-и конно-пионеренъ взводъ	—	2	1	11	—	—	15	4	5	24
1-и пеши картеченъ ескадронъ	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
1-а конна батарея	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1
Всичко . .	1	54	6	103	—	1	150	82	12	244

Постигнатитѣ резултати, обаче, твърде много надминаваха загубитѣ:

1) Цѣлата ромънска предна охрана бѣ напълно унищожена. Отъ нея, вѣроятно, сж се спасили самo отдѣлни войници, които

сѫ успѣли да се изпокриятъ въ високитѣ царевици. Ромънската 6-а сборна бригада имаше 4 офицера и 650 войника ранени и убити.

2) Ромънскитѣ главни сили бѣха разстроени, и отстѫпваха въ паника въ североизточна посока.

3) Презъ време на боя бѣха пленени около 700 войника съ 8 офицера, обаче презъ нощьта и на следния день разездитѣ и селянитѣ заловиха още много отдѣлни ромънски войници и малки групи, които се криеха изъ храсталацитѣ и нивитѣ, безъ орѫжие и безъ снаряжение. Споредъ донесението на командата на Куртъ Бунаръ, който е препращалъ пленницитѣ въ вѫтрешностьта, тѣхното число е достигнало 13 офицера и 1022 войника,

4) Шосето между Конакъ и Кара Пелитъ, дето се извърши атаката на 6-и коненъ полкъ, бѣ осѣяно съ пушки и войнишко снаряжение.

5) И по шосето източно отъ Кара Пелитъ на следния день бѣха намѣрени много разхвърлени пушки, войнишки вещи, две зарядни ракли и едно орѫдие, което показваше, че и тамъ ромънското отстѫпление е било съпроводено отъ паника.

6) Вестьта за съкрушителната победа на Конната дивизия се разнесе веднага до всички части отъ III армия, които добиха още по-голѣма вѣра въ себе си и въ победата.

7) Ловкиятъ маневъръ за отрѣзване ромънскитѣ части при Кочмаръ и смѣлата атака въ коненъ строй подействуваха силно върху въображението на всички ромънски войски, които действуваха въ Добруджа, и сломяваха съпротивителната сила на отдѣлнитѣ отряди. По казването на пленени по-после офицери, този решителенъ ударъ е направилъ ромънскитѣ войници твърде боязливи и впечатлителни.

8) На 4-и септемврий въ 5^{30} часа подофицеритѣ Мирчо Ценковъ и Йорданъ Ивановъ, изпратени отъ Конната дивизия за свръзка съ 2/6-а бригада, минаха покрай една обраснала съ високъ тютюнъ нива на около единъ и половина клм. източно отъ Трупчуларъ. На края на нивата тѣ забелязаха единъ ромънски взводъ, приближиха се незабелязано на 20—30 крачки отъ него и съ извадени сабли и "ура" се хвърлиха въ атака. Ромънскитѣ 29 войника отъ 24-и полкъ издигнаха бѣли кърпи и сложиха орѫжието си. Тѣ бѣха пленени заедно съ своя взводенъ офицеръ. Този успѣхъ се дължи пакъ на впечатлението отъ победата при Кочмаръ.

9) Отъ описанието на действията около Добричъ ще се види, че тази стремителна атака е повлияла твърде много върху решението на командира на ромъската 19-а дивизия да оттегли войскитѣ отъ този градъ на северъ.

10) Атакуваната 6-а сборна бригада бѣше доста разстроена. Но тя не бѣ преследвана дори и отдалечъ отъ българската конница, която се върна къмъ Куртъ Бунаръ. До вечерьта разпръснатитѣ и изпокрилитѣ се въ царевицитѣ ромънски групи се събраха на шосето, подредиха се, и отстжпиха къмъ Кокарджа. Бригадата пжтува презъ цѣлата нощь и, споредъ заповѣдьта отъ командира на 19-а дивизия, продължи оттеглянето си до Муса Бей.

Разузнавателна дейность. — Съ разбиването на ромънитѣ при Кочмаръ и Кара Пелитъ, 1-а конна дивизия се утвърди при Куртъ Бунаръ, споредъ заповѣдьта на командуващия III армия. Споредъ сжщата заповѣдь, тя трѣбваше да разузнава въ посокитѣ къмъ Силистра, Кубадинъ и Добричъ, за което бѣха изпратени и разузнавателнитѣ органи, споредъ заповѣдьта по дивизията (страница 426). Презъ деня отъ тѣзи органи и отъ съседнитѣ части се получиха въ Щаба на дивизията следнитѣ донесения:

1) Отъ командира 4/15-а гранична рота (Къзълджиларъ), изпратено въ 19 часà, получено въ 19^{25} часà:

„Групирахъ ротата въ заповѣдания пунктъ (страница 425). Връзка съ ескадрона въ Конакъ не съмъ сполучилъ да добия. Влѣво отъ мене, въ Владимирово, полкъ отъ 6-а пех. наша дивизия. Моля опредѣлете задачата на ротата ми отсега нататъкъ, ако не трѣбва да се съобразявамъ съ инструкцията отъ Граничната дружина. Противникътъ въ Сердименъ — единъ батальонъ, една батарея и единъ взводъ конница — си стои на мѣстото. Сега се започна пехотна стрелба къмъ участъка на 3-а гранична рота."

2) Отъ командира на разузнавателния взводъ отъ Гвардейския коненъ полкъ, поручикъ Ивановъ (седемь клм , северно отъ Гюллеркьой), изпратено въ 9^{15} часà, получено въ 12 часà:

„По шосето северно отъ Гюллеркьой, на едно разстояние отъ десеть клм. отъ това село, не се забелязва никакъвъ противникъ. Тази зарань на разсъмване изпратихъ единъ разездъ отъ трима души да влѣзе въ връзка съ 1-и дивизионенъ ескадронъ или, ако не го намѣри, направо съ 2/1-а бригада. Донесенията отъ този разездъ ще се изпращатъ направо въ Куртъ Бунаръ и следа — Дивизията. Отъ изпратенитѣ вчера конници съ сжщата задача нѣмамъ още никакви сведения. По сведения отъ мѣстни жители, снощи противникътъ е

запалилъ голѣми огньове въ Алфатаръ и Бей Бунаръ. Продължавамъ да наблюдавамъ шосето."

Отъ сѫщия (седемь клм. северно отъ Гюллеркьой), изпратено въ 15^{30} часа:

„Разездътъ отъ 1-и дивизионенъ ескадронъ, който се движи паралелно и влѣво отъ взвода ми, изпрати (следъ като влѣзе въ Алфатаръ) следната записка: „Въ Алфатаръ противникъ нѣма; предъ селото на три — петь клм. се намиратъ окопи, които сѫ въ посока отъ изтокъ на северозападъ; въ окопитѣ сѫ поставени много бомби. Сѫщиятъ конникъ разправя, че бомбитѣ били обвити въ кърпи, оставени въ окопитѣ и много лесно експлодирали. Имало смъртни случаи отъ населението отъ непредпазливо хващане тѣзи бомби. Днесъ въ 14^{35} часа получихъ заповѣдь отъ командира на полка, съгласно което Взводътъ ще бѫде при Гюллеркьой и ще разузнава пѫтищата между Алфатаръ — Фъндъкли — дерето Олукли — Гюргенджикъ. Пристѫпихъ къмъ изпълнение тази задача."

Отъ сѫщия (Гюллеркьой), изпратено въ 18^{20} часа:

„Въ 16^{30} часа получихъ следното донесение отъ командира на 1-и дивизионенъ ескадронъ отъ 7^{20} часа: „Бригадата се окопава на линията Сънъръ Ени Махле — Сюютчукъ — Кара Ямурларъ; задачата остава сѫщата, както и въ донесение № 34. Четирма конника оставатъ при Васъ, за свръзка, а по старши подофицеръ Петъръ Лаковъ, съ Ваши двама конника за свръзка, донесете ми коя линия е достигнала днесъ Конната дивизия. Въ селата Олукли, Фъндъкли, Гюргенджикъ, к. 203 нѣма противникъ. Вчера къмъ 17^{30} часа около единъ неприятелски батальонъ е преминалъ по дола непосрѣдствено на изтокъ отъ Гюргенжикъ, и се е отправилъ къмъ Кара Орманъ. По шосето отъ Алфатаръ на северъ, до к. 169, не се забелязва никакъвъ противникъ. Взводътъ продължава да разузнава пѫтищата между Алфатаръ — дола Олукли — Гюргенджикъ; за нощуване оставамъ въ Гюллеркьой. Моля да ми се съобщи кѫде да пращамъ донесения и накѫде се насочва Дивизията, за да съобщя това на 1-и дивизионенъ ескадронъ."

3) Отъ командира на разузнавателния ескадронъ, ротмистъръ Първановъ (Аратмаджа), изпратено въ 9^{15} часа, получено въ 13^{15} часа:

„По сведения отъ мѣстни жители и пленени войници, противникътъ отстѫпилъ отъ Бей Бунаръ къмъ Кара Орманъ."

Отъ сѫщия (Топчи), изпратено въ 15^{05} часа, получено отъ командира на 2-и коненъ полкъ на 4-и септември въ 0^{15} часа, а изпратено въ Щаба на дивизията въ 6^{25} часа:

„Противникътъ се оттегля къмъ Кара Орманъ — Алмали. Лѣвиятъ разездъ донася, че неприятелтъ се оттеглилъ на северъ отъ Гюллеркьой — Акъ Бунаръ, по височинитѣ. Ескадронътъ е далъ жертви: хора — 2 убити и ранени 3+1 картечникъ; коне — убити 5, ранени 5.

Ескадронътъ нощува въ Топчи. Въ момента, когато пиша донесението, единъ войникъ-българинъ, отъ ромънската армия избѣгалъ, донася, че противникътъ, въ съставъ около четири роти, се окопава между селата Кочмаръ и Есекьой. Изпратихъ разездъ да провѣри.

P. S. Ще чакамъ заповѣдь за продължаване на мисията."

Отъ сѫщия (Топчи), изпратено въ 15^{20} часà пакъ до командира на 2-и коненъ полкъ, заедно съ горното:

„Разбититѣ неприятелски войски при Куртъ Бунаръ сѫ отстѫпили къмъ Кара Орманъ, като сѫ имали за водачъ единъ отъ селянитѣ на Топчи. Сѫщиятъ казва, че ги завелъ до окопитѣ при Кара Орманъ. Окопитѣ сѫ разположени отъ дветѣ страни на шосето. Отстѫпили сѫ въ голѣма паника."

Отъ сѫщия (Топчи), изпратено въ 18^{30} часà, получено въ 22 часà:

„Разездътъ, изпратенъ къмъ Кай Буларъ и Али Факѫ, донася, че неприятелска конница, идеща откъмъ северъ, е влѣзла въ Али Факѫ. Разездъ отъ десеть души се е подалъ предъ Кай Буларъ, и, обстрелянъ отъ нашия разездъ, отстѫпилъ къмъ Али Факѫ. Противникътъ отъ Бей Бунаръ е отстѫпилъ по посока на Кай Буларъ — Кара Орманъ, дето се е окопалъ между Али Факѫ и Есекьой. Ескадронъ ще нощува въ Топчи."

4) Отъ командира на разузнавателния ескадронъ въ Конакъ, ротмистъръ Кикименовъ, и после отъ изпратения при сѫщия майоръ Марковъ се получиха донесенията, които сѫ цитирани при описанието на боя при Кочмаръ.

5) Отъ командира на 2/1-а бригада (Акъ Кадънларъ), изпратено въ 19^{30} часà:

„По сведения отъ наши разезди, отъ пленници и мѣстни жители, с. Алфатаръ е отчистено отъ противника, който отстѫпилъ къмъ Силистра, въ съставъ: 7-и пех. полкъ, единъ батальонъ отъ 35-и полкъ и часть отъ 20-и артилер. полкъ. Кара Орманъ и Бабукъ и нѣколко кѫщи отъ Алфатаръ сѫ запалени отъ ромънитѣ. Задъ Кара Орманъ, на позиция, се намира 25-и пех. полкъ (ромънски). Тази нощь Бригадата остава на линията Сънъръ Ени Махле — Сюютчукъ на която ще се затвърди."

6) Младши подофицеръ Алкалай отъ 1-а конна батарея сполучилъ да включи телефоненъ апаратъ въ ромънската мрежа. Той донесе, че, споредъ прислушванитѣ разговори, разпръснатитѣ ромънски отряди сѫ получили заповѣдь да се оттеглятъ постепенно назадъ.

7) Отъ завеждащия конно-пионерното дѣло въ дивизията, майоръ Величковъ (Куртъ Бунаръ):

„Пристигналъ мой подофицеръ, който бѣше за пушки въ София, ми съобщава, че селянитѣ отъ селата около пжтя, по който настжпи Дивизията, бѣгали по полето, защото забелязали неприятелски конници. По телефона, включенъ въ линията отъ надзорницитѣ ни, младши подофицеръ Симеоновъ ми съобщи, че видѣли двама-трима ромънски конника около Трупчуларъ и Умуръ Факж."

Тѣзи сведения, пристигнали въ Щаба на дивизията въ разни времена, сж били приемани отъ онѣзи офицери въ Щаба, които ординарцитѣ сж срѣщали случайно. Като се каза, по време на боя при Кочмаръ и Кара Пелитъ, т. е. отъ 13 до 18 часа́, офицеритѣ отъ Щаба на дивизията бѣха разпръснати, като отъ командира на дивизията имъ бѣха възложени разни бойни задачи.

За сведенията, получени отъ разузнавателнитѣ органи, изпратени къмъ Конакъ, командирътъ на дивизията не намѣри за нуждно да изпрати донесение въ Щаба на армията; той не изпрати донесение за другитѣ събрани сведения, и следъ като цѣлиятъ Щабъ се събра въ Куръ Бунаръ, и имаше време да проучи полученитѣ донесения. Чакъ въ 23^{50} часа̀, следъ като получи запитване отъ Щаба на армията има ли нѣкакви сведения за неприятеля и разрушенъ ли е желѣзниятъ пжть Добричъ—Меджидие, изпрати следното донесение:

„Разузнавателнитѣ органи на дивизията сж стигнали днесъ до Али Факж, по пжтя Силистра — Добричъ, и к. 163, северно отъ Алфатаръ, и донасятъ, че противникъ нѣма. Съобщенията между Силистра и Добричъ сж прекжснати още на 2-и т. м. За ж.-п. линия нѣмамъ още донесение."

По прекжсването желѣзния пжть Добричъ—Меджидие. — Както се каза по-горе, още на 2-и септември съ тази задача бѣха натоварени конно-пионернитѣ взводове на 1-и и 6-и конни полкове.

На 3-и септември разездитѣ на поручицитѣ Саллабашевъ и Тянковски се събраха въ гората северно отъ Срѣденъ Базауртъ. Тукъ двамата началници взеха решение да останатъ презъ цѣлия день, а вечерьта да настжпятъ и разрушатъ желѣзния пжть при Саламанъ. Тази точка бѣ избрана, като най-близка, за да могатъ разездитѣ, следъ като изпълнятъ задачата, да се върнатъ по тъмно. Двата разезда трѣбваше да се движатъ заедно.

Презъ деня отъ мѣстни жители узнаха, че дохаждали руски и ромънски разезди въ всички околни села (Голѣмъ, Срѣденъ и Малъкъ Базауртъ, Фъндъкли и Сеидъ Али). Разездитѣ тръгнаха въ 19 часа̀. Съ тѣхъ се движеха на коне двама водачи,

единиятъ отъ които щѣше да води до Фъндъкли, а другиятъ — оттамъ до желѣзния пжть. Въ 20 часа разездитѣ съ нови двама водачи продължиха пжтя си на търсъ и ходомъ. Като избѣгваха селата, тѣ минаха между Дургутъ Калфа и Матлимкьой и, тъй като по шосето Омулкьой — Добричъ имаше голѣмо движение, тѣ напустнаха пжтя и тръгнаха презъ полето. Тукъ разездитѣ загубиха посоката на движението, и, следъ дълго лутане, водачитѣ на 4-и септември въ 1^{30} часа заявиха, че предполагатъ тамъ наблизо да е желѣзниятъ пжть. Разездитѣ се спешиха и приготвиха зарядитѣ. Поручикъ Тянковски пешъ излѣзе напредъ, но скоро стана ясно, че, поради движението презъ полето, разездитѣ сж отишли много на северъ, и желѣзниятъ пжть, споредъ забелязанитѣ свѣтлини, е много далече. Тъй като при изпращането бѣ заповѣдано на 4-и разездитѣ да бждатъ при полковетѣ си, поручикъ Тянковски заповѣда въ 2 часа тѣ да се върнатъ обратно, безъ да изпълнятъ възложената имъ задача. На шосето западно отъ Матлимкьой тѣ прекжснаха още на едно мѣсто телеграфното съобщение между Добричъ и Силистра. Разездитѣ на разсъмване свърнаха на северъ и на около два клм. северно отъ Сейдъ Али забелязаха дълга обозна колона, охранявана отъ единъ коненъ полкъ. Тѣ се хвърлиха въ атака, пресѣкоха колоната, изсѣкоха нѣколко души, и се насочиха къмъ Срѣденъ Базауртъ, преследвани отъ два ескадрона. Посрещнати отъ това село съ пушеченъ огънь, разездитѣ завиха на югъ. Като се движеха на галопъ, изкочиха предъ единъ оврагъ, широкъ три-четири метра. При прескачането нѣкои коне паднаха въ оврага заедно съ яздачитѣ. Поручикъ Саллабашевъ бѣ настигнатъ и плененъ отъ русскитѣ конници. Русскитѣ ескадрони не минаха оврага, и разездитѣ бѣха преследвани отъ единъ русски взводъ. Българскитѣ конници се върнаха, и съ ура се хвърлиха върху преследващия взводъ, който на галопъ избѣга къмъ колоната.

Въ 11 часа поручикъ Тянковски съ двата разезда стигна въ Байрамъ Бунаръ, дето завари разузнавателния ескадронъ отъ 2-и коненъ полкъ. Въ 13 часа той докладва на командира на Конната дивизия за неуспѣха на разездитѣ да разрушатъ желѣзния пжть.

Съдействие отъ 6-а Единска дивизия. — Командирътъ на 6-а дивизия, генералъ Поповъ, като получи заповѣдьта да премѣсти Дивизията си въ района Екисче — Владимирово, въ 5 часа заповѣда:

а) 35-и полкъ да тръгне въ 8 часа̀ презъ Караманли за Владимирово.

б) Щабътъ на 2-а бригада, 36-и полкъ, 2-и артилер. полкъ и Дивизионниятъ лазаретъ да тръгнатъ въ сѫщия часъ презъ Караджа Отъ за Екисче.

в) 6-а пионерна дружина да стигне до Ортакьой.

г) Дивизионниятъ огнестреленъ паркъ — Караджа Отъ.

д) Армейската паркова колона — Ясѫ Тепе.

е) 5/6-а и 6/6-а полски болници, Санитарниятъ паркъ и Ветеринарната лѣчебница — Ясѫ Тепе.

ж) Щабътъ на дивизията и Военно-полицейскиятъ полуескадронъ — Къзълджиларъ. Командирътъ на 6-а пионерна дружина да открие телефонна или телеграфна свръзка съ Щаба на бригадата, въ Екисче, и съ Щаба на армията.

Когато частитѣ започнаха движението, отъ Щаба на дивизията бѣха изпратени допълнителни заповѣди до командира на 2-а бригада: 1) Да употрѣби Дивизионната конница за свръзка съ Конната дивизия и за охрана и разузнаване предъ фронта и дѣсния флангъ; 2) командирътъ на 35-и полкъ да изпрати единъ взводъ и нѣколко конника за свръзка съ лѣвофланговата часть на Варненския укрепенъ пунктъ (две роти и две картечници при Ново Ботево); 3) 6-а пионерна дружина да нощува въ Шаджкьой, намѣсто въ Ортакьой.

Въ 8 часа̀ дветѣ колони настѫпиха по опредѣленитѣ имъ пѫтища, и се спрѣха на голѣма почивка въ Караманли и Къзълджиларъ. Въ последното село командирътъ на 2-а бригада, полковникъ Вапцаровъ, получи донесение отъ командира на 4/5-а гранична рота, че единъ батальонъ ромъни съ една батарея заемалъ позиция при Сердименъ, и отъ командира на Конната дивизия, че отъ Добричъ за Кочмаръ настѫпвали два батальона съ артилерия, затова той реши да изпрати една батарея при колоната на 35-и полкъ. 2/2-а батарея тръгна презъ Гьокче Дюллюкъ, съ прикритие една полурота.

Въ 14 часа̀ Дѣсната колона (35-и полкъ) продължи похода и въ 16 часа̀ мина презъ Границата съ голѣмо въодушевление. Ромънскитѣ слаби пехотни части не оказваха никаква съпротива, а се оттеглиха на линията Хъсъмъ Дере — Сердименъ.

Лѣвата колона (36-и полкъ) поднови движението следъ голѣмата почивка въ 14^{30} часа̀, когато предната ѝ охрана мина Границата. Командирътъ на полка, полковникъ Гладичевъ, получи заповѣдь отъ командира на бригадата да попрѣчи на ромънското настѫпление отъ Конакъ срещу Конната дивизия.

Когато челната стража стигна на четири клм. северно отъ Екисче (около 16 часа̀), тя бѣ посрещната съ огънь отъ една

рота ромъни, която следъ това отстжпи къмъ Конакъ. Когато се чуха първитѣ артилерийски изстрели откъмъ Кочмаръ, охраната се развърна въ боенъ редъ, настжпи и зае позиция по гребена северно отъ к. 260. Командиръть на бригадата въ сжщото време изпрати 5-а и 8-а роти отъ главата на главнитѣ сили, съ задача да завладѣятъ Есирдже и могилкитѣ източно отъ селото (к. 276). Дветѣ роти, подъ началството на капитанъ Рачевъ, настжпиха въ боенъ редъ, прикрити отъ високитѣ царевици, и, почти незабелязани отъ ромънитѣ, стигнаха на гребена единъ и половина клм. северно отъ Есирдже. 6/2-а батарея отъ предната охрана къмъ 17 часà откри огънь по отсрещния гребенъ, заетъ отъ пехота и конница. Ротитѣ сжщо се приближиха, и откриха огънь. Ромънитѣ не дочакаха удара, а отстжпиха къмъ Кара Пелитъ и Дийнеклеръ. Ротитѣ продължиха настжплението си презъ селото и стигнаха до к. 276, дето останаха да нощуватъ.

Лѣвото странично прикритие на колоната въ сжщото време разпръсна ромънскитѣ разезди, задъ които бѣ забелязана и една рота.

Въ действията презъ деня частитѣ отъ 36-и полкъ изстреляха 4600 патрона и имаха 1 убитъ и 1 раненъ войника. Тѣ плениха 80 ромъни и заловиха 8 коня.

35-и полкъ настжпи, като имаше въ предна охрана една дружина. Въ 11^{30} часà походната колона се спрѣ на голѣма почивка въ Караманли. Въ 14 часà тя продължи движението си и въ 16^{30} часà пристигна въ Владимирово, дето къмъ нея се присъедини изпратената отъ командира на дивизията 2/2-а батарея. По това време се чуваше артилерийска стрелба къмъ Екисче и Есирдже. Полкътъ се разположи да нощува въ Владимирово, съ охрана на линията Сарж Махмудъ — Хъсъмъ Дере — к. 276 (отбранителни застави).

Въ 18 часà командиръть на полка получи заповѣдь направо отъ командира на дивизията: да настжпи напредъ и пресѣче пжтя на отстжплението на ромънитѣ къмъ Добричъ. По това време подполковникъ Таслаковъ, заедно съ дружиннитѣ командири, разузнаваше позиция северно отъ Владимирово. Той не знаеше нищо за боя на Конната дивизия при Кочмаръ — Кара Пелитъ, и сметна, че заповѣдьта се отнася за пресичане пжтя на ромънитѣ, съ които води престрелка 36-и полкъ къмъ Екисче. Като имаше предвидъ времето, когато бѣ прекратена престрелката, подполковникъ Таслаковъ заповѣда на началника на предната охрана да настжпи съ главнитѣ сили къмъ Дийнеклеръ,

като дàде въ негово разпореждане и 2/2-а батарея. Последната по това време бѣше въ Владимирово, и на търсъ излѣзе на избраната позиция единъ и половина клм. северно отъ селото, отъ която веднага откри огънь по единъ ромънски обозъ, който се движеше по шосето къмъ Хъсъмъ Дере. Обозътъ се разпръсна, но батареята не можеше да продължи настжплението къмъ Дийнеклеръ, защото започна да се мръква.

Охранителната застава (отъ 4-а рота — поручикъ Дундековъ) къмъ 22 часà стигна близо до Сарж Махмудъ, дето бѣ посрещната съ силенъ пехотенъ огънь. Поручикъ Дундековъ предположи, че ромънскитѣ войски тукъ сж малко, затова насочи двата си взвода да обхванатъ дѣсния имъ флангъ. Въ тъмнината се започна огневи бой, който продължи около единъ часъ. Ромънитѣ не издържàха този огънь, и отстжпиха, и българитѣ заеха позицията имъ, като заловиха четирма пленника отъ 40-и полкъ, двама — отъ 12-и полкъ и двама — отъ 53-и полкъ. Отъ показанията на пленницитѣ се узна, че въ Сарж Махмудъ имало единъ батальонъ отъ 50-и полкъ, единъ ескадронъ и две полски орждия.

На мръкване частитѣ отъ 6-а дивизия се разположиха да нощуватъ, като поставиха охрана на линията Сарж Махмудъ — Хъсъмъ Дере—Есирдже—кръстопжтя два клм. северно отъ к. 260.

Отъ пленените ромънски войници узнаха, че ромънскитѣ войски сж се оттеглили къмъ Акъ Кадънларъ и Добричъ; въ Добричъ имало само една бригада, а другитѣ войски отстжпили къмъ Кобадинъ. На 30-и августъ въ Кюстенджа били стоварени русски войски.

Въ 21^{10} часà командирътъ на дивизията изпрати следното донесение на Щаба на групата Макензенъ, съ копие до Щаба на армията, командира на 1-а конна дивизия и началника на Варненския укрепенъ пунктъ:

„6-а дивизия днесъ въ 17 часà зае, и ще нощува на фронта Екисче — Владимирово. Въ 16^{25} часà неприятелтъ откри недействителенъ артилерийски огънь по посока на Есирдже. Въ сжщото време се забеляза движение на неприятель около два батальона и два ескадрона отъ Кочмаръ, Конакъ, Есирдже (по шосето Силистра — Добричъ). Нашата авангардна батарея откри огънь около 17 часà по неприятеля, който набързо се прикри задъ гребена северно отъ Есирдже.

Лѣвото странично прикритие, въ съставъ една рота, което настжпваше по посока на Умуръ Факж, въ 18 часà произведе ударъ съ ножове южно отъ Умуръ Факж. За резултата донесение нѣма.“

Това донесение не рисуваше точно действията на частитѣ отъ дивизията презъ този день, макаръ командирътъ на дивизията да бѣ получилъ подробни донесения за тѣхъ отъ командира на бригадата.

Въ донесението бѣха пропустнати и сведенията за ромънитѣ, събрани отъ твърде сигуренъ източникъ (пленници), които биха имали голѣмо значение при вземане решение отъ по-горнитѣ командни инстанции.

Командирътъ на 6-а дивизия не знаеше нищо за действията на 1-а конна дивизия къмъ Конакъ и Кара Пелитъ. Чакъ на 4-и септемврий на разсъмване той получи следното съобщение отъ генералъ Колевъ, изпратено въ 0^{20} часа:

„Следъ петчасовъ бой при Кочмаръ, Дивизията отблъсна неприятелската колона, идеща отъ Кара Пелитъ за Кочмаръ. Главнитѣ сили на колоната — два и половина батальона съ артилерия — се оттеглиха къмъ Кара Пелитъ, а авангардътъ — около единъ и половина батальона, е атакуванъ и напълно унищоженъ. Пленници — около 700 съ 9 офицера, отъ които единъ майоръ. Изсѣчени по полета около 600. Нашитѣ загуби сж малко. Дивизията за сега е около Куртъ Бунаръ."

Къмъ сжщото време и командирътъ на 2/6-а бригада донесе въ Щаба на дивизията за събранитѣ презъ нощьта сведения за ромънитѣ:

„Следъ вчерашния авангарденъ бой, дошлиятъ отъ Добричъ противникъ (три батальона, шесть нескорострелни орждия и конница) е отстжпилъ въ паническо бѣгство по шосето Конакъ Куюджукъ — Конакъ — Кара Пелитъ и по-нататъкъ — къмъ Добричъ. Досѣгъ съ противника нѣма. По липса на кавалерия, не може да се установи такъвъ. По сведения, добити отъ бѣжанецъ отъ Конакъ Куюджукъ, неприятелската артилерия, която е била при сжщото село, запалила съ стрелба Кочмаръ, а при отстжплението си — и Кара Пелитъ. Единъ нашъ ескадронъ се е намиралъ въ Конакъ Куюджукъ. Вчера, 3-и септемврий, къмъ 22 часа заставата отъ охранението на 35-и полкъ завързала престрелка съ противника около Сарж Махмудъ, оценен на единъ взводъ, който следъ половина часъ се разпръсналъ. По сведения отъ мѣстнитѣ жители, на около 500 крачки югозападно отъ Дийниклеръ имало неприятелски окопъ, дълъгъ 1000 метра, въ който имало два батальона; окопътъималъ фронтъ къмъ Хъсъмъ Дере и Сарж Махмудъ, а на шосето отъ Сарж Махмудъ — две-три орждия. Изпращамъ единадесеть пленника отъ 24-и и 52-и полкове."

Дейность на войскитѣ отъ Варненския укрепенъ пунктъ.

На 3-и септемврий на войскитѣ отъ Варненския укрепенъ пунктъ не бѣ възложена никаква задача отъ Армейското командуване. Началникътъ на пункта, генералъ Кантарджиевъ, като получи съобще-

нието отъ Щаба на Конната дивизия, че последната е заела Куртъ Бунаръ, реши да произведе силна демонстрация по посока на Добричъ, за да привлѣче вниманието на ромънитѣ, и да не имъ позволи да отдѣлятъ войски за действие въ флангъ и въ тилъ на Конната дивизия. Независимо отъ това, той изпрати едно водохвърчило да разузнае надъ Балчикъ и Добричъ. За взетото решение той съобщи на командира на Конната дивизия, отъ когото получи благодарность за съдействието, макаръ генералъ Колевъ да получи това съобщение тъкмо въ момента, когато ромънитѣ настжпваха отъ Кара Пелитъ къмъ Конакъ.

А за изпълнение взетото решение генералъ Кантарджиевъ въ 7 часа заповѣда:

а) Началникътъ на Североизточния секторъ да изпрати рекогносцировачни отряди въ посокитѣ: Екрене — Теке, к. 140 — Чаталаръ, Мустафа Бейлеръ — Тюлюджа; пограничнитѣ постове да излѣзатъ напредъ, до съприкосновение съ противника.

б) Началникътъ на Северозападния секторъ да изпрати единъ рекогносцированъ отрядъ отъ нѣколко роти съ скорострелна батарея въ посоката Баладжа — Добричъ, за да привлѣче вниманието и силитѣ на противника въ тази посока.

в) Отбранителната застава при моста Малко Ботево да изпрати рекогносцированъ отрядъ по Желѣзния пжть къмъ Добричъ.

Поради важностьта на посоката Варна — Добричъ, началникътъ на Северозападния секторъ, полковникъ Габаревъ, реши да изпрати въ тази посока цѣлата предна охрана, а 3/8-а рота, която бѣше въ отбранителна застава при Саръджа, да настжпи пакъ съ разузнавателна цель къмъ Владимирово. На началника на заставата при Ново Ботево бѣ заповѣдано да изпрати разузнавателенъ отрядъ по пжтя Ени Махле — Арнаудъ Куюсу.

Предната охрана, на шосето Варна — Добричъ, (2/8-а дружина — 4-а, 5-а, 7-а и 8-а роти и 4/5-а с. с. батарея) на 3-и септемврий бѣше на позиция при 30-и километъръ, когато получи заповѣдьта за настжпление. Началникътъ на отряда, подполковникъ Цаневъ, въ 8^{50} часа организира движението така: челна стража — 4-а рота; главни сили — 5-а и 7-а роти, 4/5-а батарея и 8-а рота; дѣсно странично прикритие — половина рота; лѣво странично прикритие — единъ взводъ.

Въ 11 часа, когато походната колона стигна до 39-и клм., началникътъ на челната стража донесе, че сж забелязани срещу Ай Орманъ, отъ дветѣ страни на шосето, ромънски разезди, които, били прогонени отъ патрулитѣ. Въ сжщото време патрулитѣ забелязали въ гората североизточно отъ Опанча една ромънска

верига, която води бой съ разузнавателния отрядъ, настжпващъ отъ Семизъ Али (3/8-а рота).

Подполковникъ Цаневъ заповѣда на батареята да заеме позиция и да обстреля тази ромънска верига. Въ 11^{45} часа батареята откри огънь и застави ромънитѣ да се скриятъ въ гората. Въ сжщото време около три роти ромъни заеха своята подготвена позиция на гребена между Валалай и Ай Орманъ. Батареята пренесе огъня си по тѣхъ. Следъ малко една ромънска батарея, отъ позиция задъ сжщия гребенъ, откри огънь по 4/5-а батарея, безъ да може да я намѣри, защото тя бѣше на закрита позиция.

Дѣсното странично прикритие (подпоручикъ Анковъ), което настжпваше къмъ Ай Орманъ, бѣше излѣзло малко по-напредъ отъ бойния редъ на разузнавателния отрядъ. Въ 13 часа неговитѣ патрули забелязаха два ромънски ескадрона задъ селото. Единъ отъ тѣзи ескадрони се понесе въ атака срещу страничното прикритие, което го посрещна съ залповъ огънь. Ескадронътъ се разстрои, повърна се назадъ, къмъ селото, и следъ това и двата ескадрона се скриха задъ гребена.

Подъ прикритието на огъня отъ батареята, Отрядътъ продължи настжплението си до 41-и километъръ. Споредъ заповѣдьта отъ 2-и септемврий, 5-а сборна бригада остави една дружина отъ 39-и полкъ въ Добричъ, а съ останалитѣ си сили тръгна къмъ района Суютчукъ — Малко Чамурли, дето пристигна въ 10 часа. Като получи донесението за настжплението на българитѣ откъмъ Баладжа и Опанча, командиръть на 19-а дивизия изпрати дружината отъ Добричъ съ една батарея, за да спре това настжпление. Къмъ 14^{40} часа ромънитѣ минаха въ настжпление, *като най-напредъ се спустнаха къмъ гребена веригитѣ*, а следъ това — и поддръжкитѣ имъ. 4/5-а батарея откри силенъ огънь по настжпващитѣ и ги застави да залегнатъ.

Изпратенитѣ вдѣсно патрули донесоха, че откъмъ Ай Орманъ настжпватъ двата ескадрона, а задъ тѣхъ сж забелязани и пехотни патрули. Тѣ се насочвали да обходятъ дѣсния флангъ на разузнавателния отрядъ. Подполковникъ Цаневъ дочака настжпващитѣ ромънски части до пехотенъ изстрелъ и, щомъ неговитѣ роти отъ предната линия откриха огънь по тѣхъ, заповѣда на батареята да се оттегли на по-задна позиция. Подъ силенъ артилерийски огънь отъ ромънска страна, 4/5-а батарея зае нова позиция около два клм. по назадъ. Щомъ тя откри огънь отъ тази позиция, подполковникъ Цаневъ заповѣда да отстжпятъ и

пехотнитѣ роти. Ромънскитѣ пехотни части продължиха настжплението си. Българитѣ заеха нова позиция при батареята, отъ която принудиха ромънитѣ да се спратъ.

До 18 часà разузнавателния отрядъ три пжти промѣнява своята позиция назадъ и стигна до единъ клм. северно отъ Баладжа. Оттамъ 4/5-а батарея съ огънь спрѣ настжплението на ромънитѣ, както по шосето, тъй и отъ Опанча къмъ Семизъ Али.

На мръкване ромънитѣ започнаха да се отеглятъ, а и разузнавателниятъ отрядъ се оттегли на позицията, отъ която тръгна сутриньта (30-и километъръ по шосето).

Ромънската артилерия стреляше много неточно. Снарядитѣ ѝ попадаха далечъ отъ българската батарея и отъ пехотнитѣ части, които бѣха добре закрити задъ кръстцитѣ. За това тя не причинѝ никакви загуби на българитѣ, освенъ единъ войникъ раненъ.

Разузнавателниятъ отрядъ отъ участъка Ерменли — Саръджа (3/8-а рота — капитанъ Пановъ) настжпи къмъ Опанча, и неговиятъ патруленъ взводъ стигна до селото, безъ да срещне противникъ. Когато другитѣ три взвода на 3/8-а рота се доближиха до западния край на селото, патрулниятъ взводъ бѣ изненаданъ отъ единъ ромънски батальонъ съ две картечници и една батарея, които внезапно се появиха на около 600 крачки отъ селото. Ромънитѣ скоро узнаха, че тукъ се намира само една изолирана българска рота, и настжпваха бързо за атака. Капитанъ Пановъ развърна ротата въ боенъ редъ непосрѣдствено предъ селото. Взводоветѣ, застанали задъ слоговетѣ на нивитѣ, посрещнаха настжпващитѣ ромъни съ огънь и ги накараха да залегнатъ. Макаръ и многочислени, ромънитѣ не можаха да продължатъ настжплението си, и започнаха да се колебаятъ, Неравниятъ огневи бой продължи до 17 часà, когато капитанъ Пановъ получи заповѣдь да се оттегли. Макаръ въ това време да бѣ поддържàна отъ батареята на предната охрана при Баладжа. ротата при оттеглянето си понесе чувствителни загуби отъ ромънската артилерия (2 убити и 20 ранени). Ротата се спрѣ да нощува въ горичката четири клм. южно отъ Опанча, а настжпилитѣ ромъни се оттеглиха на укрепената си позиция на гребена южно отъ Валалай.

Разузнавателниятъ отрядъ отъ Ново Ботево (2/8-а рота съ две картечници — подпоручикъ Кирчевъ) настжпи къмъ Ени Махле и Арнаудъ Куюсу. Когато мина презъ първото село, той бѣ посрещнатъ съ пущеченъ огънь отъ около една и половина

ромънски роти, развърна се въ боенъ редъ, и води огневи бой до мръкване, при който даде четирма войника ранени. Макаръ да бѣха подкрепени отъ една рота, която пристигна на колà, ромънитѣ не издържàха огъня, а отстжпиха на северъ, като оставиха почти всичкото си снаряжение. Презъ нощьта и този отрядъ се завърна на своята позиция.

Разузнавателни отряди отъ Североизточния секторъ не бѣха изпратени. Само преднитѣ постове настжпиха въ ромънска територия, безъ да срещнатъ ромънски войски, освенъ отдѣлни патрули и разезди. Постоветѣ се върнаха на мръкване.

На 4-и септември въ 8^{50} часà генералъ Кантарджиевъ изпрати отъ Варна следното донесение до командуващия армията, съ копие до командиритѣ на 4-а пехотна и 1-а конна дивизии, въ което се описва действието на единъ отъ изпратенитѣ разузнавателни отряди:

„Изпратениятъ рекогносцированъ отрядъ (една дружина и една скорострелна батарея) отъ Североизточния секторъ е прогонилъ дветѣ ромънски роти отъ Баладжа на шосето за Добричъ и ги преследвалъ до 40-и километъръ. Отстжпилитѣ роти сж били поддържàни отъ два и половина батальона, които бързо настжпили, подпомогнати отъ огъня на една гаубица и две скорострелни полски батареи. Единъ ескадронъ сжщо е съдействувалъ на настжплението, като обходилъ дѣсния флангъ на отряда, обаче е билъ посрещнатъ съ залпове и „ура“, следъ което е отстжпилъ въ североизточната посока, въ голѣмъ безпорядъкъ. Въ 14^{30} часà, когато съ началника на Щаба наблюдавахме боя, забелязахме, че четиритѣ батальона, обстрелвани силно отъ нашата скорострелна батарея, настжпваха бавно, и се спрѣха на 1800 крачки отъ нашитѣ вериги. Превзетото село Баладжа е още въ пламъци. Ромънски войници отъ 40-и полкъ сж запалили вчера хамбаритѣ, вършачкитѣ и др. Въ селото има около 50 трупа на старци, жени и деца, застреляни и изгорени, които, споредъ показанията на населението, сж били умъртвени отъ ромънски войници. Фотографии на опожареното село и на нѣкои отъ убититѣ ще представя допълнително съ рапортъ.“

Отстжплението на ромънитѣ отъ Добричъ.

Както се каза, командирътъ на ромънската 19-а дивизия бѣ получилъ заповѣдь да се задържа упорито на заетитѣ позиции, но да се пази отъ отдѣлно разбиване, преди да пристигнатъ дветѣ дивизии на генералъ Зиончковски. Подъ впечатлението на удара на Българската конна дивизия върху 6-а сборна бригада и на българското настжпление откъмъ Варна, генералъ Аргиреску реши да оттегли Дивизията си задъ линията Кара Омеръ — Мангалия. Въ 17^{30} часà той заповѣда да се пре-

крати боятъ южно отъ Добричъ, и частитѣ отъ дивизията да оставятъ града, и да се оттеглятъ. Тѣ пѫтуваха презъ цѣлата нощь срещу 4-и септемврий, и на разсъмване се разположиха по следния начинъ:

10-и каларашки полкъ — въ Каралесъ, 5-а сборна бригада — въ района Пчеларово — Касапли, 4-а бригада — въ Чобанъ Куюсу, 6-а сборна бригада — въ Муса Бей. На 9-и каларашки полкъ заповѣдьта за оттеглянето не бѣ предадена; той остана да нощува близо до Кара Пелитъ, и сутриньта се оттегли презъ Добричъ къмъ района на 19-а дивизия.

По този начинъ остана неизпълнена и заповѣдьта на командуващия ромънската III армия за присъединяване 5-а каларашка бригада къмъ русската 3-а конна дивизия и за формиране Конния корпусъ.

Подготвяне атаката на предмостовата крепость Тутраканъ на 4-и септемврий.

Разпореждания за атаката отъ командуващия III армия.

На 3-и септемврий вечерьта частитѣ отъ III армия заемаха следното положение:

а) Войскитѣ, предназначени да атакуватъ Предмостовата крепость, укрепяваха изходнитѣ си позиции около Главната отбранителна линия. Тѣ бѣха застанали на такова разстояние около нея, че тѣхната артилерия (полска и тежка) можеше да бие добре всички фортификационни постройки и живи цели по Главната отбранителна линия.

б) 1-а пех. дивизия съ 2-а бригада — северно отъ Акъ Кадънларъ, отъ дветѣ страни на шосето за Силистра; 3-а бригада — при Сърджилари; 9-и коненъ полкъ, въ Догруларъ, бѣше готовъ да прегради пѫтя на ромънитѣ отъ Силистра къмъ Тутраканъ.

в) 1-а конна дивизия, въ района около Куртъ Бунаръ, наблюдаваше посокитѣ отъ Добричъ и Меджидие къмъ Тутраканъ.

г) Частитѣ отъ Подвижния резервъ на Варненския укрепенъ пунктъ останаха на Границата; предната имъ охрана следъ боя при Баладжа остана да нощува на позиция северно отъ селото.

д) 6-а дивизия, въ района Екисче — Владимирово, бѣше готова да действува въ флангъ на ромънитѣ, които биха настѫпили отъ Меджидие и Добричъ къмъ Тутраканъ.

Въ Щаба на армията до мръкване не бѣха получени сведения за всички части, но Армейското командуване имаше основание да предполага, че всички вече сѫ достигнали даденитѣ имъ обекти.

Макаръ презъ деня да бѣха водени оживени бойове въ района на Конната дивизия и южно отъ Добричъ, въ Щаба на армията нѣмаше никакви нови сведения за ромънскитѣ войски. Дори и множеството пленени офицери и войници не сѫ били разпитани въ Щаба на Конната дивизия, и, както се каза погоре, не сѫ били използувани за събиране нови сведения. За Укрепената позиция около Тутраканъ сѫщо нѣмаше нови сведения. При въздушното разузнаване сѫ били направени нѣколко фотографни снимки на малки участъци отъ Главната отбранителна линия и Пристанището, но копия отъ тѣзи снимки сѫ получени въ Щаба на армията късно, и не бѣха използувани преди и при атаката.

Щабътъ на армията презъ този день остана въ Разградъ. Генералъ Тошевъ очакваше съ нетърпение частитѣ да завършатъ движението си, за да застанатъ въ сгодно изходно положение, а следъ това да направи своитѣ разпореждания за атаката на предмостовата крепость Тутраканъ. Вечерьта той получи донесенията отъ частитѣ за действията презъ деня, но се опасяваше за дѣсния флангъ на 1/1-а бригада, насочена къмъ Източния секторъ на Тутраканъ, защото отъ нея още нѣмаше донесение. Той запита командира на дивизията дали е взелъ мѣрки за осигуряване този флангъ къмъ Вискьой, какви мѣрки сѫ взети, а сѫщо кѫде се намира 9-и коненъ полкъ. Ако флангътъ не е добре осигуренъ, той разреши на командира на дивизията на 4-и септемврий призори да привлѣче 3-а бригада отъ Сърджилари въ Питракли, и, въ случай на извънредна нужда, да употрѣби тази бригада въ действие. Генералъ Драгановъ отговори въ 18 часа, че още на 2-и септемврий е изпратено странично прикритие въ Вискьой да охранява откъмъ Силистра. Независимо отъ това, и 3-а бригада охранява линията Докчаларъ — Несимлеръ — Сърджилари — Асфаткьой.

Донесенията отъ дивизиитѣ пакъ идваха късно въ Щаба на армията, а много отъ тѣхъ не бѣха пълни. Началникътъ на Щаба на армията презъ деня изпрати три телеграми до дивизиитѣ, съ които целѣше да бѫде организирана по-добре тази служба. Заповѣдваше се: 1) да се изпращатъ донесенията съ

такава смѣтка, щото въ 6 часà и въ 16 часà тѣ да бѫдатъ въ Щаба на армията; 2) да се указва съ кои неприятелски части Дивизията е водила бой; 3) да се дава положението на дивизията до полкъ; 4) какви неприятелски части сѫ срещу дивизията; 5) следъ боя да се донася не само за броя на убититѣ, раненитѣ и плененитѣ неприятелски войници, но и отъ коя часть сѫ.

Отъ Щаба на Армейската група Макензенъ не бѣха получени нови разпореждания, и трѣбваше да се действува по дадената първоначално директива. Всичкото внимание на командуващия армията и на неговия Щабъ бѣ погълнато отъ предстоещата задача — атаката на Тутраканската предмостова крепость.

Къмъ 17 часà генералъ Тошевъ повика на телефона командира на 4-а дивизия, за да размѣни съ него мисли по предстоещата атака. Той го запита за положението на частитѣ, за ромънската позиция, какъ предполага да атакува (съ открита сила или съ постепенна атака), има ли свръзка съ 1-а дивизия. На зададенитѣ му въпроси генералъ Киселовъ отговори:

1) Частитѣ отъ дивизията презъ деня съ кратъкъ бой сѫ заели линията кота 124 — северния край на Дайдъръ — височинитѣ северно отъ пѫтя Дайдъръ — Чаушъ Махле; тежкитѣ батареи подготвятъ стрелбата отъ избранитѣ позиции; минохвъргачкитѣ не ще могътъ да влѣзатъ въ действие по-рано отъ петь-шесть деня.

2) Отъ произведенитѣ разузнавания се установило, че фортоветѣ №№ 5, 6 и 7, дадени за обектъ на дивизията, сѫ землени, съ телени мрежи непосрѣдствено предъ тѣхъ. Въ междинитѣ има окопи, и само тукъ-таме има телени заграждения и вълчи ями предъ тѣхъ. Артилерията на Предмостовата крепость изглежда да не е повече отъ констатиранитѣ дотогава 15—16 батареи.

3) Съ разполагаемитѣ дванадесеть полски, осемь гаубични и една 15-см. дълга батареи може да се атакува съ успѣхъ дадения на дивизията фронтъ. За осигуряване успѣха и посрѣщане възможнитѣ изненади, необходимо е да бѫде усилена Дивизията съ още единъ пехотенъ полкъ.

4) На 4-и септемврий въ 8 часà ще се започне артилерийската подготовка, и, ако до 11 часà артилерията успѣе да събори укрепленията, ще се почне пехотната атака. Далѝ да се щурмува веднага или съ постепенна атака, ще зависи отъ обстановката, която ще се създаде тогава.

5) Дивизията има свръзка съ 1-а дивизия. Тежкитѣ батареи отъ последната най-късно на разсъмване ще бѫдатъ на позиция северно отъ Бѣлица. Вѣроятно, командуващиятъ армията ще има грижата да съгласува действията на атакуващитѣ части отъ дветѣ дивизии.

Генералъ Тошевъ одобри проекта за атаката, съобщи за това на генералъ Киселовъ чрезъ началника на Щаба на армията и разпореди да се приготви заповѣдь за атаката. Той реши, обаче, да не съгласува лично действията на частитѣ отъ дветѣ дивизии, а да възложи командуването надъ всички атакуващи войски върху командира на 4-а дивизия, генералъ Киселовъ. Генералъ Киселовъ, обаче, остана и командиръ на своята Дивизия и то съ сѫщия Дивизионенъ щабъ.

Въ 23 часа̀ отъ Щаба на III армия бѣ изпратена до частитѣ следната оперативна заповѣдь № 17 за атаката:

„Карти 1:200,000 и 1:20,000 на Тутраканската околность.

1) Следъ днешнитѣ рекогносцировачни бойове предъ Тутраканския тетъ-де-понъ, следъ слабо съпротивление, всички неприятелски предни части сѫ били отблъснати въ вѫтрешностьта на Тетъ-де-пона.

Сведенията за Гарнизона въ Тутраканъ оставатъ сѫщитѣ, указани въ оперативната заповѣдь № 16.

2) а) Колоната на подполковникъ Хаммершайнъ е завладѣла височината 131, западно отъ Старо Село.

б) Пехотната позиция на 4-а дивизия е изнесена на линията кота 56 (карта 1:20,000) северозападно отъ Дайдъръ — северната окрайнина на Дайдъръ и северно отъ пѫтя Дайдъръ за Чаушъ Махле.

в) Пехотната позиция на 1/1-а бригада е изнесена по гребена северно отъ Бѣлица — височината югоизточно отъ Вискьой.

Тази нощь 1-а и 4-а давизии разполагатъ на позиция тежката си артилерия за подготовка на атаката.

г) 2/1-а бригада, следъ завладяването на Акъ Кадънларъ, се затвърдява на заетата позиция. 3/1-а бригада е групирана къмъ Сърджилари.

д) 1-а конна дивизия, следъ днешния успѣшенъ бой, остава при Куртъ Бунаръ.

е) 6-а дивизия е групирана въ района Екисче — Владимирово.

ж) Подвижниятъ резервъ на Варненския укрепенъ пунктъ, следъ като е отблъсналъ противника, заелъ Баладжа (по шосето Варна — Добричъ).

3) На утрешно число, 4-и септемврий, 1-а и 4-а дивизии, заедно съ Колоната на подполковникъ Хаммерщайнъ, следъ сигурна ефикасна подготовка съ артилерийски огънь, да атакуватъ даденитѣ имъ обекти отъ Тутраканския тетъ-де-понъ и го завладѣятъ.

Заповѣдвамъ:

а) Утре въ 8 часа̀ всички тежки батареи въ дивизиитѣ, подъ общото ржководство на командира на 2-и тежъкъ артилерийски полкъ

да открияТъ огънъ срещу даденитѣ имъ отъ командира на сѫщия полкъ обекти.

б) Колоната на подполковникъ Хаммерщайнъ, 4-а дивизия и 1/1-а бригада, подъ общото началство на началника на 4-а Преславска дивизия, генералъ майоръ Киселовъ, да минатъ въ атака и атакуватъ Западния и Южния сектори на тетъ-де-пона, като се насочатъ и завладѣятъ: Колоната на подполковникъ Хаммерщайнъ — фортъ № 2, западно отъ Старо Село; 4-а дивизия да атакува фортоветѣ №№ 5 и 6; 1/1-а бригада — фортъ № 8.

4) Началото на атаката, следъ ефикасна артилерийска подготовка и разрушаване изкуственитѣ препятствия, да опредѣли началникътъ на 4-а дивизия, генералъ майоръ Киселовъ, който да устрои тѣсна и постоянна свръзка съ Колоната на подполковникъ Хаммерщайнъ и съ 1/1-а бригада.

5) За обезпечаване дѣсния флангъ и за париране всѣки опитъ на противника да осуети атаката откъмъ Силистра, назначавамъ подъ общата команда на командира на 1-а дивизия, генералъ майоръ Драгановъ, 2-а и 3-а бригади отъ сѫщата дивизия и 9-и коненъ полкъ, които да застанатъ:

3/1-а бригада — при Питракли, съ задача да парира всѣки опитъ на противника за действие отъ Силистра въ западна и югозападна посоки. 9-и коненъ полкъ, усиленъ съ дружината отъ 3-а бригада, която бѣ оставена при Докчаларъ, да се изнесе при Хаскьой, и да наблюдава посокитѣ отъ Силистра къмъ Тутраканъ и Акъ Кадънларъ.

2/1-а бригада да застане по ешелонно въ Кара Есекьой и Акъ Кадънларъ, да наблюдава посокитѣ откъмъ Силистра и да бѫде готова, по заповѣдъ отъ началника на 1-а дивизия, заедно съ 3-а бригада, да атакува противника, който би се опиталъ да настѫпи отъ Силистра въ флангъ на войскитѣ, действуващи при Тутраканъ.

КомандиръТъ на 1-а дивизия да разпореди да се открие тѣсна връзка между бригадитѣ и Конния полкъ, съ цель да се осигури успѣшното изпълнение на възложената му задача.

6) 1-а конна дивизия да остане при КуртъТъ Бунаръ и да охранява крайния дѣсенъ флангъ на армията, като освѣтлява посокитѣ откъмъ Силистра, Кобадинъ и Добричъ. Да влѣзе въ тѣсна връзка съ 2-а бригада и, въ случай че противникътъ настѫпи къмъ тази Бригада, да съдействува за унищожението му.

7) 6-а дивизия остава въ района Екисче — Владимирово, въ разпореждане на фелдмаршалъ фонъ Макензенъ.

Командуващъ армията: генералъ лейтенантъ Тошевъ.

Началникъ на Щаба, отъ Генералния щабъ, полковникъ Поповъ."

Между това, началникътъ на Щаба на армията, полковникъ Поповъ, сѫщия день въ 14 часà издаде оперативна наредба, съ която тилътъ на армията се уреждаше по следния начинъ:

„1) Етапнитѣ линии се продължаватъ: за 4-а дивизия — отъ Разградъ до Балъ Бунаръ; за 1/1-а и 3/1-а бригади — отъ ж-п. ст. Ишикларъ до Кеманларъ; за 2/1-а бригада — Шуменъ — ж.-п.

ст. Шейтанджикъ — Ашиково — Шарви; за 6-а дивизия и за 1-а конна дивизия се открива нова линия — ж.-п. ст. Каспичанъ — Тюркъ Арнаутларъ — Елесъ Факѫ — Караджа Отъ — Къзълджиларъ.

Етапната зона между 1-а и 4-а дивизии се разграничава съ линията Недокланъ — Калово — Голѣма Ада — Кара Коджаларъ, като споменатитѣ села влизатъ въ зоната на 1-а дивизия.

Предни и междинни етапи: за 4-а дивизия — преденъ въ Балъ Бунаръ, междиненъ № 2 — на ж.-п. ст. Разградъ; за 1/1-а и 3/1-а бригади преденъ — въ Кеманларъ, междиненъ № 2 на ж.-п. ст. Ишикларъ, за 2/1-а бригада началенъ — въ Шуменъ, междиненъ № 1 — на ж.-п. ст. Шейтанджикъ, междиненъ № 2 — въ Ашиково, преденъ — въ Шарви; за 6-а дивизия началенъ — на ж.-п. ст. Каспичанъ, междиненъ № 1 — въ Елесъ Факѫ, преденъ — въ Къзълджиларъ.

Началникътъ на Тиловото управление да вземе енергични мѣрки за довършване работата по тѣсноколейния желѣзенъ пѫть, която се извършваше отъ 1-а и 4-а дивизии, и, щомъ пѫтьтъ бѫде готовъ за използуване, да донесе.

2) Интендантска служба: армейскитѣ продоволствени транспорти да се групиратъ при разходнитѣ магазини и да подпомагатъ дивизионнитѣ.

3) Етапно-санитарна служба: 2/1-а запасна евакуационна болница да се премѣсти отъЕски Джумая на ж.-п. ст. Ишикларъ; 1/6-а запасна болница да се премѣсти отъ Шуменъ на ж.-п. ст. Каспичанъ; 2-и армейски санитаренъ складъ да се премѣсти отъ Калтинецъ въ Попово; началникътъ на Военно-санитарната часть да изиска и държи два санитарни влака на ж.-п. ст. Разградъ; да се откриятъ подкрепителни пунктове въ Балъ Бунаръ и на ж.-п. ст. Разградъ — за 4-а дивизия, на ж.-п. ст. Ишикларъ, Кеманларъ, Шарви и на ж.-п. ст. Шейтанджикъ — за 1-а дивизия, на ж.-п. ст. Каспичанъ и Къзълджиларъ — за 6-а дивизия.

4) Водоснабдяване: дивизиитѣ, споредъ нуждата, да притеглятъ своитѣ водни транспорти, като избѣгватъ безцелното натрупване обози въ тила имъ; Тиловото управление да изпрати незабавно въ Нови Пазаръ единъ ешелонъ отъ Армейския воденъ транспортъ, който се придава къмъ 6-а дивизия; другата часть отъ Транспорта да се събере въ Борисово (Разградско).

5) Телеграфни съобщения: 3-и телеграфенъ паркъ да се премѣсти въ Разградъ, и да започне да освобождава дивизионнитѣ срѣдства, като продължи постояннитѣ линии до щабоветѣ на дивизиитѣ (4-а — Месимъ Махле, 1-а — Касъмларъ, 6-а — Къзълджиларъ).

6) Пощенска служба: Пощата да се получава отъ ж.-п. ст. Разградъ (4-а дивизия), отъ ж.-п. ст. Ишикларъ (1-а дивизия) и отъ ж.-п. ст. Каспичанъ (6-а и 1-а конна дивизии)."

Следъ като бѣха направени горнитѣ разпореждания отъ командуването на III армия, въ Щаба на армията се получи следната директива № 7149 отъ фелдмаршалъ Макензенъ, изпратена отъ В.-Търново въ 15 часа̀ на 4-и септември:

„1) Понеже Добруджанската граница отъ Черно море до Дунава не може да се отбранява по цѣлата ѝ дължина съ разполагаемитѣ

отъ повѣрената ми Група сили, налага се съ събранитѣ сили на III армия (1-а дивизия, 4-а дивизия, 2/6-а бригада, единъ германски отрядъ и 1-а конна дивизия) да се разбиятъ силно разпръснатитѣ ромънски сили, да се настѫпи въ Добруджа и, на първо време, за да завладѣятъ важнитѣ ромънски крепости Тутраканъ и Силистра. Съ понататъшно настѫпление къмъ североизтокъ и южно отъ Дунава може да се достигне една линия, която е по-кѫса отъ сегашната Гранична линия, и за отбраната на която ще бѫдатъ нуждни по-малко сили, отколкото сега.

2) Докато III армия действува въ Северна Добруджа, Варненската крепость ще бѫде оставена на собственитѣ си сили и ще има задача, преди всичко, да не допустне неприятеля да заеме Варна съ настѫпление отъ Добричъ или покрай Морския брѣгъ. Такъвъ опитъ отъ ромънска страна трѣбва да се има предвидъ.

За да може Варненската крепость да изпълни тази задача, Армейската група ще изпрати на коменданта й подкрепления, щомъ такива пристигнатъ. Следъ два-три деня той може да разчита на единъ полкъ турци (75-и). По този начинъ ние ще разполагаме съ петь дружини отъ 4-а дивизия, две български опълченски дружини и съ три турски батальона. Следъ нѣколко деня ще може да се изпратятъ и нѣколко германски тежки батареи.

Турскитѣ войски сѫ добри, но тѣ сѫ годни, главно, за отбрана. На тѣхъ трѣбва да се гледа като на българскитѣ войски отъ втора линия (опълченски и маршеви полкове), затова, за препоржчване е, българскитѣ войски отъ втора линия и турскитѣ войски да се употрѣбятъ за отбрана въ участъка задъ Батовската рѣка. Петтѣ дружини отъ 4-а дивизия, съ придадената имъ артилерия, могатъ да се съсрѣдоточатъ въ района Баладжа — Ново Ботево, за прегражданe пѫтищата отъ Добричъ, и за да бѫдатъ готови за активна отбрана, като оперативни войски. Освенъ това, на коменданта на Варненската крепость ще бѫдатъ изпратени и други войски, които биха могли да се отдѣлятъ отъ Шуменската крепость."

Тази директива не измѣняваше въ нищо започнатата вече операция срещу Тутраканската предмостова крепость. Тя не предизвика никакви измѣнения въ даденитѣ отъ генералъ Тошевъ разпореждания.

Отъ Щ. Д. А. не бѣха получени никакви разпореждания, но той смѣташе, че трѣбва да се намѣсва въ ржководството на операциитѣ срещу Ромъния, което се вижда отъ следната шифрована телеграма до командуващия армията, по поводъ изпращанитѣ донесения за положението и действията на частитѣ отъ армията:

„Първитѣ Ви донесения за действията на повѣрената Ви армия сѫ крайно непълни. Въ донесенията си трѣбва точно да опредѣлитѣ положението на частитѣ, до полкъ включително, което тѣ фактически заематъ въ известенъ моментъ, а не да се указва на дадени обекти, които служатъ като ориентировачни вехи въ Вашитѣ заповѣди.

Необяснимо е за Щаба какъ е възможно да не се получатъ донесения отъ Варненския укрепенъ пунктъ, като сте свързани съ телеграфна и телефонна линия. При това, вчера съ телеграма № 4189 донасяте, че рекогносцировачнитѣ отряди отъ Варненския укрепенъ пунктъ заели линията Ново Ботево — Баладжа — Куюджукъ — Геикчилеръ, а днесъ съ № 4220, че сѫщитѣ части заели Екрене — Чаушкьой — Мустафа Бейлеръ — Ново Ботево. т. е. отстѫпили назадъ.

Щ. Д. А. недоумява кое отъ тѣзи донесения е вѣрно, и намира, че подобни неискрени и невѣрни донесения сѫ крайно опасни за рѫководенето на операциитѣ. Препорѫчва Ви се пълна откровеность и искреность въ донесенията.

Употрѣблението на рекогноцировачнитѣ отряди да се избѣгва. Повторете донесенията си по-подробно и опредѣлено. По заповѣдь.

Началникъ Щ. Д. А. полковникъ Луковъ."

Разпорежданията за атаката отъ началника на атакуващитѣ войски, генералъ Киселовъ.

Следъ завършване телефонния разговоръ съ командуващия армията, генералъ Киселовъ очакваше да получи заповѣдь за атаката, но не предполагаше, че нему ще бѫде възложено командуването на всички войски, които взѣмаха участие въ нея. Затова въ Щаба на 4-а дивизия се работѣше само да се провѣри бойната готовность на частитѣ отъ дивизията и придадената къмъ нея тежка артилерия. На 4-и септемврий въ 0^{05} часа по телеграфа отъ Разградъ се получи заповѣдьта за атаката.

Въ това време въ Щаба на дивизията имаше само онѣзи сведения за ромънскитѣ войски и за Предмостовата крепость, които бѣха събирани до обявяването на войната. Поради бързото отстѫпление на ромънскитѣ прикриващи отряди, заловени бѣха съвсемъ малко пленници, а и отъ заловенитѣ не можàха да се добиятъ по-сѫществени сведения. Аеропланитѣ снимки, по казаната по-преди причина, сѫщо не бѣха използувани. Отъ воденитѣ бойове на 2-и и 3-и септемврий можеше да се направи само едно заключение за силата на ромънската артилерия предъ участъка на дивизията, която се смѣташе не повече отъ двадесеть-петнадесеть батареи.

Отъ допълнителнитѣ разузнавания на частитѣ се узна, че мѣстностьта предъ фортоветѣ №№ 5, 6, и 7 има следния характеръ: предъ укрепленията се простира долъ, широкъ 500—1000 метра, по северния склонъ на който бѣха редутитѣ и окопитѣ. Въ дъното на дола бѣха изкуственитѣ препятствия, които можеха да се забележатъ отблизо. Южниятъ склонъ е нахълменъ, и отъ него се излиза на едно широко слабо нахълмено плато, обрасло

съ невисока гора или съ разни култури (тютюнъ, царевица, бостани и др.), които не бѣха прибрани, и закриваха българскитѣ войски отъ погледитѣ, но въ сѫщото време и прѣчеха на наблюдението.

Като имаше предвидъ, че презъ нощьта тежката артилерия ще успѣе да се подготви за стрелбата, и пехотнитѣ части сѫ вече на своитѣ изходни позиции, генералъ Киселовъ взе решение за атаката, което къмъ 2 часа на 4-и септември бѣ оформено въ следната оперативна заповѣдь № 1 по войскитѣ, които действуваха срещу Тутраканъ[1]):

Карти 1 : 200,000 и 1 : 20,000.

1) Противникътъ е отблъснатъ отвсѣкѫде, и се е оттеглилъ въ Укрепената си позиция, която се готви да отбранява упорно съ около 25 батальона и 80 орѫдия.

Следъ вчерашнитѣ действия, нашитѣ части достигнаха линията височинитѣ югоизточно отъ Вискьой — хребета два клм. северно отъ Бѣлица — Дайдъръ — к. 124 — к. 131, югозападно отъ Старо Село, дето продължаватъ да се затвърдяватъ.

2) 4-а Преславска дивизия, заедно съ 1/1-а бригада и Колоната на майоръ Хаммерщайнъ, — всички подъ мое началство, днесъ, 4-и септември, да атакуватъ и завладѣятъ крепостьта Тутраканъ.

3) За тази цель:

а) Бригадата отъ Софийската дивизия, къмъ която се придаватъ и два взвода отъ Преславския ескадронъ, да атакува и завладѣе укреплението № 8.

б) Бригадата на полковникъ Икономовъ да атакува и завладѣе укреплението № 7.

в) Бригадата на полковникъ Кметовъ да атакува и завладѣе укрепленията № № 5 и 6.

г) Колоната на майоръ Хаммерщайнъ да атакува и завладѣе укреплението № 2.

д) 47-и полкъ остава въ мое разпореждане; да се разположи при южната окрайнина на Денизлеръ, дето да се окопае.

4) Днесъ въ 9 часа всички тежки батареи и гаубичнитѣ батареи отъ 3-и гаубиченъ полкъ, подъ общото началство на командира на 2-и тежъкъ артилерийски полкъ, полковникъ Ангеловъ, да откриятъ огънь срещу оказанитѣ имъ обекти. Следъ пристрелването на батареитѣ, огъньтъ на поражение да продължава за разрушаване фортификационнитѣ постройки и за отваряне прелѣзи въ изкуственитѣ препятствия.

5) Командирътъ на 4-а артилерийска бригада да обедини командуването на полската артилерия на Преславската дивизия и опредѣля, съобразно развитието на боя, обектитѣ за биене, съгласно даденитѣ му устни указания.

[1]) Тази заповѣдь по-после се споменава, като заповѣдь № 12 по 4-а дивизия.

6) Времето за началото на пехотната атака ще се опредѣли отъ мене по телефона. Въ случай, че нѣкои отъ частитѣ не получатъ своевременно тази заповѣдь, тѣ да се съобразяватъ по частитѣ отъ Преславската дивизия. Тръгването на единъ отъ полковетѣ ще бѫде знакъ за всички да тръгнатъ решително къмъ даденитѣ имъ обекти.

7) Подъ прикритието на артилерията, частитѣ ще настѫпятъ, и, като достигнатъ на 200 до 300 крачки отъ укрепленията, за да не маскиратъ огъня на нашата артилерия, да се спратъ, и да чакатъ изстрелването на ураганния артилерийски огънь, следъ което да тръгнатъ напредъ за овладяване укрепленията.

8) Да се обърне особено внимание върху ешелонирането на частитѣ въ дълбочина. Задъ веригитѣ да вървятъ пионерни команди, снабдени съ ножици за рѣзане телъ.

9) Веднага съ заемане укрепленията, да се изкара напредъ полската артилерия и да започне затвърдяването върху завладѣнитѣ позиции, като успѣха се разшири встрани, колкото е възможно повече.

10) Да се обърне особено внимание на свръзкитѣ, като се пращатъ постоянно надзорници. Командиръ̀тъ на 47-и полкъ да се свърже съ телефонъ направо съ наблюдателния пунктъ на дивизията. Командиръ̀тъ на 1/1-а бригада да се свърже съ телефонъ съ 1/4-а бригада.

11) Командиръ̀тъ на 1/1-а бригада да вземе мѣрки за охранение на дѣсния си флангъ. За тази цель единиятъ отъ пехотнитѣ полкове да се държи на фланга, ешелонираиъ въ дълбочина. Следъ завладяването на фортъ № 8, този полкъ да се насочи къмъ кота 124.

12) Парковата колона да се премѣсти отъ Балъ Бунаръ на граничния постъ по шосето Балъ Бунаръ — Тутраканъ.

13) Дивизионниятъ лѣкарь да разпореди за откриване една полска болница въ Кара Мехмедлеръ и две такива въ Куванджиларъ. Отдѣленията отъ Лазарета да открияъ превързочнитѣ си пунктове по разпореждане на бригадния командиръ.

14) Моятъ наблюдателенъ пунктъ, първоначално, ще бѫде на височината южно отъ Денизлеръ.“

Готовата заповѣдь бѣ разпратена на частитѣ, които започнаха да се готвятъ за изпълнението ѝ. Всички подчинени на генералъ Киселовъ началници отдадоха своитѣ заповѣди за атаката на 4-и септември.

Командиръ̀тъ на 2-и тежъкъ артилерийски полкъ, полковникъ Ангеловъ, сѫщо отдаде такава заповѣдь, но, следъ новото разузнаване, той се убеди, че е необходимо да се попълни артилерийското разузнаване и да се избератъ нови наблюдателни пунктове за нѣкои батареи. Това можеше да се извърши само следъ мръкване на 4-и септември. Новитѣ наблюдателни пунктове бѣха твърде много отдалечени отъ батареитѣ, и за свързването имъ съ телефонъ се изискваше доста време. Като смѣташе, че артилерийското съдействие на атаката ще бѫде по-силно,

ако се извърши всичко това, полковникъ Ангеловъ помоли да бѫде отложена атаката за следния день.

Генералъ Киселовъ изпрати началника на Щаба на дивизията да провѣри на самото мѣсто готовността на тежката артилерия. Последниятъ се върна въ Щаба на разсъмване, и докладва, че батареитѣ сѫ разположени на позиции, но отъ наблюдателнитѣ пунктове действително не може да се ржководи стрелбата по изкуственитѣ препятствия и окопитѣ, които ги отбраняватъ.

Генералъ Киселовъ се безпокоеше и отъ недостатъчно добрата свръзка съ Отряда на майоръ Хаммерщайнъ, който на 3-и септемврий вечерьта бѣше западно отъ Старо Село. Той възлагаше твърде голѣми надежди и на дветѣ германски минохвъргачни роти, като смѣташе, че тѣ ще помогнатъ за разрушаване изкуственитѣ препятствия. Тѣзи роти, обаче, пристигнаха чакъ на 3-и септемврий вечерьта. Следъ доклада на командира на Минохвъргачния батальонъ, стана известно, че, за да могатъ минохвъргачкитѣ да действуватъ, необходимо е да се поставятъ на позиция на около 600 метра отъ изкуственитѣ препятствия, а въ такъвъ случай пехотнитѣ части трѣбва да излѣзатъ още по-напредъ. Независимо отъ това, за да се приготвятъ за стрелба, необходимо е доста време.

Генералъ Киселовъ взе решение да се отложи атаката, и на 4-и септемврий въ 6^{30} часа подполковникъ Нойковъ предаде по телефона заповѣдь за отлагането ѝ.

Презъ деня частитѣ продължиха подготовката споредъ даденитѣ отъ Щаба на дивизията нареждания, а вечерьта между 18 и 19 часа генералъ Киселовъ изпрати следнитѣ заповѣди:

1) На командиритѣ на 1/4-а и 3/4-а бригади:

„Утре, 5-и септемврий, ще се приложи въ изпълнение оперативната заповѣдь № 12[1]). Началото на действията — 6^{30} часа.

Окажете пълно съдействие на Германския минохвъргаченъ батальонъ[2]) по изваждането и настаняването на минохвъргачкитѣ на позиция. За пренасяне на снарядитѣ дайте въ помощъ на началника на Минохвъргачното отдѣление една полурота.

За да могатъ минохвъргачкитѣ да се разположатъ на позиция, необходимо е нашитѣ вериги да се премѣстятъ напредъ, и да отстоятъ

[1]) Това е цитираната по-горе оперативна заповѣдь по войскитѣ, действуващи срещу Тутраканъ, която носи № 1. Грѣшката е допустната, защото тя е № 12 по редъ оперативна заповѣдь по 4-а дивизия.

[2]) Още на 1-и септемврий отъ Щаба на 4-а дивизия бѣ телеграфирано до завеждащия Желѣзопжтното движение да отпустне по-скоро три влака за превозване придаденитѣ къмъ дивизията две минохвъргачни роти. На 4-и септемврий се получи съобщение, че първиятъ влакъ ще тръгне на 2-и, а вториятъ и третиятъ — на 3-и септемврий.

не повече отъ 400—600 метра отъ препятствията на укрепленията. Премѣстването на веригитѣ разпоредете да стане на мръкване. На новитѣ мѣста веригитѣ да се окопаятъ и усилятъ съ картечници, като бѫдатъ готови да отблъснатъ всѣки опитъ на противника да мине въ настѫпление.

Предупредете частитѣ, че отъ последната позиция тѣ ще трѣбва да щурмуватъ веднага укрепленията, щомъ се свърши ураганния огънь. Тогава противникътъ не е въ състояние да окаже никаква съпротива. Паузата между ураганния и преградния огънь въ дълбочина ще бѫде петь минути, презъ което време препятствията трѣбва да бѫдатъ прегазени.

Веригитѣ се затвърдяватъ на самитѣ укрепления, уреждатъ се и се подготвятъ за защита на завладѣнитѣ позиции докрай.

Поддържкитѣ използуватъ успѣха въ дълбочина и ширина, като, подкрепени отъ полска артилерия, бързатъ да атакуватъ заднитѣ позиции, ако такива има. При тѣзи действия трѣбва да се развие най-голѣма смѣлость."

2) На командира на 1/1-а бригада:

„Утре, 5-и септемврий, ще се приложи въ изпълнение оперативната заповѣдь № 12. Начало на откриване артилерийския огънь — въ 6^{30} часа. Обърнете повече внимание върху охраната на дѣсния флангъ, като ешелонирате 6-и полкъ повече въ дълбочина. Въ Ваше разпореждане се даватъ два взвода конница, които изискайте отъ полковникъ Икономовъ. Следъ завладяването на укреплението № 8, ще насочите 6-и полкъ къмъ кота 124."

3) На майоръ Хаммерщайнъ:

„Утре, 5-и септемврий, ще се приложи въ изпълнение оперативната заповѣдь № 12 отъ 4-и того. Начало на действията (откриване артилерийски огънь) — 6^{30} часа. Разпоредете Уланскиятъ коненъ полкъ да търси свръзка съ частитѣ отъ 3-а пех. бригада западно отъ Дайдъръ."

Подготовка на войскитѣ около Тутраканъ.

Завладяване преднитѣ позиции западно отъ Старо Село. — Частитѣ отъ Отряда на полковникъ фонъ Кауфманъ, следъ неуспѣшната атака на височината 131, останаха да нощуватъ предъ ромънската предна позиция западно отъ Старо Село: Първа група (подполковникъ Влаховъ) — на 600 крачки отъ окопитѣ, Втора група (майоръ Хаммерщайнъ) — на около 1500 крачки; 3/5-а опълченска дружина, отъ Трета група, се бѣ приближила въ отстѫпъ на лѣвия флангъ на Втора група.

Изпратенитѣ отъ подполковникъ Влаховъ патрули заловиха въ 3^{30} часа единъ пленникъ, който съобщи, че ромънитѣ започнали да отстѫпватъ отъ Преднитѣ позиции къмъ Главната

отбранителна линия. И наистина, по слабия пушеченъ огънь можеше да се заключи, че на Предната позиция сѫ оставени само слаби части да прикриватъ отстѫплението.

Подполковникъ Влаховъ заповѣда Групата да настѫпи въ боенъ редъ, като преднитѣ дружини се стремятъ да достигнатъ разузнатитѣ презъ деня обекти отъ ромънската позиция. Въпрѣки голѣмата тъмнина, частитѣ настѫпиха бързо и, преди да се разсъмне, заеха напустнатитѣ отъ ромънитѣ окопи. Веднага подполковникъ Влаховъ изпрати силни патрули напредъ, които да кръстосатъ гората между заетата позиция и Старо Село. Частитѣ се окопаха здраво, и къмъ 7 часа, когато ромънската артилерия отъ Главната отбранителна линия откри огънь, тѣ бѣха вече добре закрити въ своитѣ окопи.

На разсъмване на сѫщата позиция излѣзоха и частитѣ отъ Втора група на майоръ Хаммерщайнъ.

Трета група настѫпи веднага, щомъ бѣ узнато, че ромънитѣ сѫ напустнали своята позиция. Следъ кратъкъ, но оживенъ огневи бой съ оставената на к. 131 задна охрана, бойниятъ редъ мина презъ ромънската позиция, продължи настѫплението, и започна да се окопава на западния гребенъ на дола предъ фронта на Главната позиция, срещу фортоветѣ № 1 и № 2. Ромънитѣ продължаваха да обстрелватъ съ ураганенъ артилерийски огънь цѣлата мѣстность, и, макаръ разстоянието до тѣхнитѣ батареи да не бѣ голѣмо, този огънь не причиняваше голѣми загуби, защото тѣ обстрелваха голѣми площади, на които нѣмаше български войски.

Между това, полковникъ фонъ Кауфманъ получи заповѣдьта отъ генералъ Киселовъ за атаката на Крепостьта и въ 12 часа издаде следната заповѣдь:

„1) Отрядътъ зае тази нощь силно укрепенитѣ позиции по височината 131, западно отъ Старо Село, и ще продължи настѫплението срещу предмостовата крепость Тутраканъ. Следващата цель на настѫплението ще бѫде опорниятъ пунктъ № 2, на височината 109.

2) 4-а дивизия настѫпва утре, 5-и септемврий 1916 год., срещу Южния фронтъ на предмостовата крепость Тутраканъ. Настѫплението на дивизията, по възможность, да се поддържа отъ Отряда.

3) Отрядътъ засега да отхвърли неприятелскитѣ предни части, каквито, вѣроятно, ще има по височинитѣ западно отъ пѫтя Тутраканъ — Сияхларъ, и да постави своята артилерия на височината 131, така че да може да обстрелва височината 109 и опорнитѣ пунктове северно отъ нея.

4) Отъ днесъ 14 часа майоръ баронъ фонъ Хаммерщайнъ поема командуването на съюзнитѣ войски по фронта на западъ отъ Тутра-

канъ, и ще държи постоянна свръзка съ Бѣла. Една отъ шесттѣ дружини, взети отъ Русенския укрепенъ пунктъ, се връща отъ днесъ въ разпореждането на полковникъ Енчевъ.

5) 6-и улански полкъ, съ една батарея отъ 201-и артилер. полкъ, минава подъ командуването на майоръ фонъ Хаммерщайнъ. Батареята да се постави на позиция на височината 131.

6) На майоръ фонъ Хаммерщайнъ ще бѫдатъ временно подчинени още:

а) леката безжична станция № 29 въ Брешлянъ, която да се сношава съ безжичната станция на III армия въ Разградъ;

б) 2/11-а полска болница въ Бръшлянъ;

в) 6-и продоволственъ транспортъ въ Борисово;

г) шесть камиона отъ 34-а колона въ Брешлянъ.

7) Съгласно сега получената заповѣдь по 4-а дивизия, Отрядътъ Хаммерщайнъ е подчиненъ на тази дивизия.

8) Отъ днесъ следъ пладне азъ поемамъ службата си въ Бѣла."

Това подчиняване на български части, командувани отъ полковникъ (Дръжковъ) и подполковникъ (Влаховъ) на германски майоръ, е направило силно впечатление дори и на полковникъ Кауфманъ, който, преди да изпрати горната заповѣдь, въ 10 часа̀ изпрати на подполковникъ Влаховъ следното писмо, съ което се помѫчи да заглади тази дисциплинарна несъобразность:

„Височината 131 е превзета отъ насъ. Отрядътъ, съ подкрепление, ще атакува опорния пунктъ № 2, на височината 109. Батареята на поручикъ Михаиловъ да заеме закрита позиция на височината 131, отъ която да може да обстрелва опорния пунктъ № 2. Всички пехотни части да заминатъ за височината 131.

По заповѣдь отъ фелдмаршалъ фонъ Макензенъ, майоръ фонъ Хаммерщайнъ отъ днесъ по пладне поема командуването надъ всички съюзни войски по фронта на западъ отъ Тутраканъ, а азъ поемамъ отново службата въ Бѣла.

Макаръ майоръ фонъ Хаммерщайнъ и да е по-младъ отъ Васъ, азъ Ви моля, Господинъ Подполковникъ, да му оказвате сѫщото съдействие, както на мене досега, и благодаря Вамъ и на Вашитѣ храбри войски за тѣхното добро държане въ досегашнитѣ бойове.

Убеденъ съмъ, че тѣзи войски ще действуватъ пакъ тъй отлично и въ предстоещитѣ бойове за превземане Тутраканъ."

Отъ българска страна не бѣ повдиганъ въпросъ противъ това неправилно организиране командуването, и по-старитѣ български началници съ голѣма предупредителность изпълняваха всички заповѣди на по-младшия германецъ — общъ началникъ[1]).

[1]) Въ заповѣдьта № 17 по III армия на фонъ Хаммерщайнъ е даденъ чинъ „подполковникъ", а въ заповѣдьта № 12 по 4-а дивизия — чинъ „майоръ".

Майоръ Хаммерщайнъ, щомъ пое общото началство надъ съюзнитѣ войски на Западния фронтъ, въ 13 часа издаде следната оперативна заповѣдь:

„1) Отрядътъ ще нощува на заетата позиция.

2) 6-и уланскиполкъ да поддържа свръзка съ 3/4-а бригада. Първа група да заеме отъ лѣвия флангъ на 6-и уланскиполкъ до южния край на Старо Село и да поддържа свръзка съ Уланския полкъ. Втора група да заеме отъ лѣзия флангъ на Първа група до северния край на Старо Село. Трета група да заеме отъ северния край на Старо Село до Дунава.

3) Частитѣ да изпращатъ силни патрули за разузнаване.

4) Ако противникътъ настжпи, да се удържа позицията (точка 2-а); ако ли той оттегли преднитѣ си постове, нашитѣ предни постове да ги преследватъ.

5) Утре въ 5 часа всички групи да изпратятъ при мене офицери на коне, които да ме запознаятъ съ положението на своитѣ части и резултата отъ разузнаването.

6) Щабътъ на отряда е въ Ромънската митница, на шосето северно отъ Тюркъ Смилъ.“

Презъ деня артилерията на Българо-германския отрядъ бѣ изнесена на завладѣната Ромънска предна позиция, за да се подготви за стрелба по Главната отбранителна линия.

105-а батарея въ 9 часа започна да се мѣсти по орждейно на избраната позиция на двеста метра западно отъ к. 131. Орждията се движеха презъ високитѣ царевици съ слѣзнали отъ конетѣ яздачи, защото въ това време ромънскитѣ монитори обстрелваха мѣстностьта западно отъ к. 131. Отъ новата си позизия батареята сàмо се пристреля, защото разполагаше съ всичко 190 снаряда, а Автомобилната колона съ снаряди отъ Брешлянъ още не бѣ пристигнала. Ромънската артилерия отъ Главната позиция северно отъ Старо Село стреляше непрекжснато, безъ да пести снарядитѣ, но стрелбата ѝ по площади бѣше безвредна, и само прегражданше пжтя на муниционнитѣ колà. На мръкване батареята се премѣсти на 500 метра югоизточно отъ първата позиция, за да се прикрие по-добре отъ изстрелитѣ на ромънскитѣ батареи и монитори. Въ това време на сжщото мѣсто заеха позиция и дветѣ български нескорострелни батареи.

6-и уланскиполкъ въ 6^{15} часа зае отново височинитѣ между Сѣново и Сияхларъ. Заповѣдьта по отряда за действията презъ деня се получи въ 10^{10} часа. Командирътъ на полка премѣсти батареята на гребена североизточно отъ Сияхларъ, за да съдействува за завладяването на к. 109. Единъ ескадронъ бѣ натоваренъ съ задачата да охранява пространството между

Отряда на майоръ Хаммерщайнъ и 4-а дивизия. Вечерьта Полкътъ се оттегли да нощува въ Сѣново.

Придадената къмъ Полка 1/201-а полска батарея нощува на позицията си югозападно отъ Сѣново. На 4-и септемврий единиятъ взводъ бѣ изпратенъ къмъ Брешлянъ да обстрелва ромънскитѣ монитори и миннитѣ загражданія по Дунава.

Въ 11 часа̀ другиятъ взводъ отъ батареята настжпи къмъ Сияхларъ, за да заеме по-удобна позиция за атаката на к. 131. Следъ като измина около единъ и половина клм., взводътъ попадна подъ силенъ артилерийски огънь откъмъ Крепостьта, и се върна назадъ. Следъ това, къмъ 12 часа̀, орждията поотдѣлно на търсъ преминаха обстрелваното пространство и заеха позиция източно отъ Сияхларъ, на пжтя за Хаджи Факларъ. Отъ тази позиция взводътъ откри сполучливъ огънь по две ромънски батареи, точното мѣсто на които бѣ открито и съобщено отъ патрулитѣ на българския 48-и полкъ. Взводътъ изстреля 163 снаряда. Той действува подъ прикритието на 4/6-и ескадронъ, и вечерьта се оттегли да нощува южно отъ Сияхларъ.

Подготвяне атаката отъ 4-а Преславска дивизия. — Командиръть на 1/4-а бригада, следъ като получи оперативната заповѣдь по дивизията за атаката, споредъ която на Бригадата се даваше обектъ укреплението № 7 и междинитѣ отъ дветѣ му страни, заповѣда:

7-и полкъ да остави лѣвофланговата си дружина на позицията, въ разпореждането на командира на бригадата, и да я свърже съ телефонъ съ наблюдателния му пунктъ. Съ другитѣ части да атакува и завладѣе междината източно отъ укреплението № 7.

31-и полкъ да атакува и завладѣе укреплението № 7 и междината западно отъ него.

Къмъ 6^{30} часа̀ командиръть на бригадата получи съобщението за отлагане атаката и заповѣда частитѣ да изучатъ подстжпитѣ къмъ даденитѣ имъ обекти.

Презъ деня ромънската артилерия обстрелваше непрекжснато изходнитѣ позиции на частитѣ отъ бригадата. При тази стрелба началницитѣ забелязаха, че ромънитѣ обстрелваха пжтищата въ тила, когато имаше движение по тѣхъ, макаръ отъ тѣхнитѣ наблюдателни пунктове да не се виждаше движението. Това даваше поводъ да се мисли, че тѣ иматъ скрити наблюдатели въ тила на българскитѣ войски, които по нѣкакъвъ

начинъ успѣватъ да съобщятъ на своитѣ батареи за всички движения. И наистина, презъ деня поручикътъ отъ 4-а пионерна дружина Бърневъ откри и прекѫсна подземенъ телефоненъ кабелъ при могилката северозападно отъ Денизлеръ.

Въ 20^{30} часà командирътъ на бригадата получи заповѣдьта, че атаката ще се произведе на 5-и септемврий. Той заповѣда частитѣ да изнесатъ бойния си редъ колкото може по-напредъ, за да се даде възможность минохвъргачкитѣ да застанатъ на удобни позиции за стрелба по изкуственитѣ препятствия.

Тъй като командирътъ на дивизията заповѣда да се даде въ негово разпореждане една дружина, полковникъ Икономовъ заповѣда лѣвофланговата дружина отъ 7-и полкъ (2/7-а) да се премѣсти югоизточно отъ Дайдъръ, което тя извърши презъ нощьта.

Командирътъ на 7-и полкъ, щомъ получи отъ командира на бригадата заповѣдьта да атакува и завладѣе междината източно отъ укреплението № 7, до пѫтя Бѣлица — Тутраканъ, издаде заповѣдь: Полкътъ да настѫпи въ боенъ редъ, като има въ първа линия 3-а и 4-а дружини и въ полкова поддържка 1-а дружина, Картечната рота и два взвода пионери. Въ разпореждането на командира на бригадата оставаше на позицията 2-а дружина.

Споредъ сѫщата заповѣдь, 3-а дружина бѣ насочена въ участъка между пѫтя Бѣлица — Тутраканъ и оврага западно отъ този пѫть, за да атакува дѣсната половина на междината между укрепленията № 7 и № 8; 4-а дружина бѣ насочена влѣво отъ 3-а, съ задача да атакува лѣвата половина на сѫщата междина, като мине презъ височината югоизточно отъ укреплението № 7.

Полковата поддържка бѣ насочена да настѫпи задъ 4-а дружина.

Дружинитѣ се ешелонираха въ дълбочина.

Въ заповѣдьта на командира на полка се даваха сѫщитѣ указания за атаката и взаимодействието съ артилерията; мѣстото на веригитѣ трѣбваше да се показва съ флагове и да се обърне особено внимание на свръзката съ телефонъ и съ войници. Превързочниятъ пунктъ бѣ открытъ въ дола северозападно отъ Бѣлица.

Следъ като атаката бѣ отложена, частитѣ отъ полка останаха презъ деня на своитѣ позиции подъ силенъ артилерийски огънь, отъ който тѣ не понесоха почти никакви загуби.

Въ 23^{20} часа командирътъ на полка получи заповѣдьта за атаката на 5-и, споредъ която 2-а дружина се даваше въ разпореждане на командира на дивизията, и бѣ насочена къмъ гребена единъ клм. югоизточно отъ Дайдъръ. Споредъ сжщата заповѣдь, бойниятъ редъ на полка тръгна веднага, за да заеме позиция, задъ която да се разположатъ минохвъргачкитѣ. Макаръ презъ деня да бѣ разузната предлежещата мѣстность, движението въ голѣмата тъмнина бѣше извънредно трудно и свързано съ вѣроятность да се изгуби посоката, и Полкътъ да не попадне точно срещу дадения му обектъ за атака. Движението се извършваше бавно, съ чести спирания за ориентиране и за възстановяване свръзката между 3-а и 4-а дружини. Чакъ на 5-и септемврий въ 4 часа преднитѣ дружини, безъ да бждатъ усѣтени отъ ромънитѣ, стигнаха на гребена на 400—600 метра отъ изкуственитѣ препятствия предъ източната половина на междината между укрепленията № 7 и № 8. Тукъ дружинитѣ започнаха да се окопаватъ. Началници и войници бързаха да приготвятъ добри закрития, защото знаеха, че на разсъмване ромънитѣ ще открiятъ тѣхното присжтствие тъй близо до Главната отбранителна линия.

Поради тъмнината, бойниятъ редъ на полка не можа да застане точно срещу обекта си — цѣлата междина между укрепленията № 7 и № 8; той бѣ събранъ повече къмъ източната половина. Къмъ западната половина, както ще се види по-долу, пакъ поради тъмнината, попаднаха 1/31-а и 2/31-а дружини.

31-и полкъ остана презъ цѣлия день на укрепената си позиция, безъ да претърпи загуби. Въ 20 часа, като изпълняваше заповѣдьта на командира на бригадата, Полкътъ въ сжщия боенъ редъ настжпи презъ високитѣ царевици, и се спрѣ на гребена непосрѣдствено предъ изкуственитѣ препятствия, на края на обраслата съ царевици мѣстность.

Частитѣ на полка се окопаха. Тъй като ромънитѣ нѣмаха предъ Главната си отбранителна линия разузнавачи, тѣ не можаха да открiятъ това премѣстване. Тѣ не можаха да открiятъ новата позиция на полка и на разсъмване, защото окопитѣ бѣха добре маскирани въ високитѣ царевици.

Въ тъмнината 31-и полкъ не можа да застане срещу дадения му за атака обектъ — укреплението № 7 и междината западно отъ него: 1-а и 2-а дружини се бѣха приближили до 7-и полкъ, и попаднаха срещу междината източно отъ укреплението.

Презъ нощьта срещу 4-и септемврий батареитѣ отъ 15-и артилер. полкъ останаха задъ избранитѣ си позиции. На разсъмване бѣха избрани мѣстата на орждията, и се започна окопаването и организирането на наблюдателнитѣ пунктове и свръзкитѣ. Командиръть на полка, подполковникъ Джумалиевъ, повика въ това време командиритѣ на отдѣленията на своя наблюдателенъ пунктъ и имъ разясни плана на атаката, споредъ както го бѣ възприелъ отъ командира на 4-а артилер. бригада. Той разпредѣли целитѣ за обстрелване така: 1-о отдѣление — укреплението № 6 и околностьта му, 2-о отдѣление — укреплението № 7 и околностьта му. Отъ това разпредѣление се вижда, че командиръть на полка не е билъ въ връзка съ командира на 1/4-а бригада, на атаката на която той трѣбваше да съдействува. Докато пехотнитѣ части се насочваха да атакуватъ укреплението № 7 и междинитѣ отъ дветѣ му страни, тѣхната артилерия се готвѣше да стреля и оттатъкъ укреплението № 6. Следъ това командиръть на полка влѣзе въ връзка съ командира на 1/4-а бригада и съ командиритѣ на пехотнитѣ полкове, но задачитѣ на отдѣленията не бѣха измѣнени.

Къмъ 10 часа батареитѣ бѣха готови да действуватъ. Тъй като въ това време атаката бѣ отложена, командиръть на полка заповѣда да се продължи разузнаването на укрепената позиция, и батареитѣ постепенно да се пристрелятъ по ромънскитѣ батареи, защото, споредъ заповѣдьта отъ командира на 4-а артилер. бригада, когато се започне атаката, най-напредъ трѣбваше да се съсрѣдоточи огъня по тѣхъ.

Ромънскитѣ батареи се издаваха постепенно по звука, по блѣсъцитѣ и особено по изсъхналитѣ храсти на тѣхнитѣ навеси, които личеха между околната зеленина.

Следъ срещата съ командира на 4-а артилер. бригада къмъ 17^{30} часа, подполковникъ Джумалиевъ събра на наблюдателния си пунктъ командиритѣ на отдѣленията и имъ съобщи полученитѣ отъ него сведения за ромънскитѣ батареи и указания за предстоещата атака на следния день. Той показа на мѣстото позициитѣ, които дветѣ отдѣления ще заематъ последователно, следъ като пехотата напредне (двата гребена източно отъ Дай-

дъръ), и пѫтищата, по които ще минатъ батареитѣ за тѣзи позиции.

Презъ деня ромънскитѣ батареи обстрѣлваха голѣми площади около позициитѣ на батареитѣ, при което бѣха ранени четирма войника. Батареитѣ изстреляха за пристрелка 60 снаряда.

Командирътъ на 3/4-а бригада, полковникъ Кметовъ, щомъ получи заповѣдьта за атаката, на 4-и септемврий издаде оперативна заповѣдь, съ която опредѣляше обектитѣ за атака на частитѣ отъ бригадата. Когато се получи заповѣдьта за отлагане атаката, той разпореди:

„Утре, 5-и септемврий, ще се приложи въ изпълнение оперативната заповѣдь по дивизията № 12. Начало на действията въ 6 часа и 30 минути преди пладне. За обстрелване препятствията на укреплението № 6 тази вечерь ще заематъ позиция три минохвъргачки, които ще се разположатъ северно отъ Дайдъръ. За това е необходимо 19-и полкъ да изнесе веригитѣ си презъ селото напредъ, така че да не отстоятъ на повече отъ 400—600 метра отъ препятствията на укрепленията. Премѣстването на веригитѣ да стане тази нощь на новитѣ мѣста. Веригитѣ да се окопаятъ и усилятъ съ картечници, като бѫдатъ готови да отблъснатъ всѣки опитъ на противника да мине въ настѫпление. Предупредете войницитѣ си, че отъ последната позиция тѣ ще трѣбва да щурмуватъ веднага укрепленията. Щомъ се свърши ураганниятъ (барабанниятъ) огънь, тогава противникътъ не е въ състояние да окаже никаква съпротива. Между ураганния и преградния огънь въ дълбочина ще има пауза отъ петь минути, презъ което време препятствията трѣбва да бѫдатъ прегазени. Веригитѣ да се затвърдятъ на укрепленията, дето да се уредятъ и се приготвятъ да защитяватъ завладѣнитѣ позиции докрай.

Поддържкитѣ, като използуватъ успѣха на дълбочина и ширина, подкрепени отъ полска артилерия, трѣбва да атакуватъ заднитѣ позиции, ако такива има. При тѣзи действия трѣбва да се развие най-голѣма смѣлость.“

На 5-и септемврий въ 6 часа, непосрѣдствено преди започване действията, полковникъ Кметовъ издаде оперативна заповѣдь за атаката, отъ която въ архивитѣ на полковетѣ и бригадата нѣма нито единъ екземпляръ. Сѫщностьта на тази заповѣдь се вижда отъ заповѣдитѣ по полковетѣ, издадени възъ основа на тази заповѣдь.

19-и полкъ презъ деня остана на позициитѣ си, върху които презъ цѣлия день бѣ съсрѣдоточенъ най-силенъ артилерийски огънь. Макаръ частитѣ да бѣха добре окопани, Полкътъ даде шестима ранени.

Командирътъ на полка разпореди всички началници да разузнаятъ подстжпитѣ къмъ укрепената позиция. Независимо отъ това, изпратени бѣха напредъ офицерски и подофицерски патрули, които да се приближатъ до Главната отбранителна линия, и отъ удобни за наблюдение мѣста да изучатъ укрепленията № 5 и № 6 и междината. Патрулитѣ събраха следнитѣ сведения за този участъкъ: Междината е усилена съ две линии непрекжснати окопи, а отпредъ има три реда изкуствени препятствия— засѣки, вълчи ями и телена мрежа. Задъ укреплението № 5 и въ междината сж забелязани две тежки батареи; една батарея при укрепление № 7 обстрѣлва съ кòси изстрели дѣсния флангъ на полка; забелязани сж ясно две куполни 53-мм. орждия въ гънкитѣ на мѣстността южно отъ укреплението № 5 и други две — югоизточно отъ укреплението № 5; южно отъ сжщото сж забелязани и две картечници.

Въ 13 часà командирътъ на полка получи отъ Щаба на бригадата преписъ отъ заповѣдьта по дивизията № 12.

Тъй като изходната позиция на полка бѣше близо до Главната отбранителна линия, той остана на нея презъ цѣлата нощь. На разсъмване (5-и септември) въ 6 часà се получи заповѣдьта отъ командира на бригадата за атаката. Въ сжщото време полковникъ Ант. Дяковъ издаде следната оперативна заповѣдь:

„Полкътъ ще атакува и заеме неприятелскитѣ укрепления № 5 и № 6, за което:

а) Дѣсна колона — капитанъ Чорбаджийски — 1-а дружина, Картечната рота (четири картечници), 3-а дружина, Ловджийската команда, 1/48-а дружина и една пионерна рота[1]) — да настжпи срещу укреплението № 6 и да го атакува, като при атаката очисти препятствията, които могатъ да затруднятъ движението. Следъ като заеме укреплението, Колоната да се затвърди здраво на заетитѣ позиции.

б) Лѣва колона—подполковникъ Банановъ—2-а дружина, 4-а дружина, единъ картеченъ взводъ (две картечници), две роти отъ 48-и полкъ, два взвода пионери[2])—да настжпи срещу укреплението № 5, което да заеме, като унищожи препятствията, които могатъ да го затруднятъ. Следъ заемане укреплението, Колоната да се затвърди здраво на заетитѣ позиции.

Преди започване на атаката, артилерията ще бомбардира кàзанитѣ укрепления, и следъ това ще се настжпи.

Превързочниятъ пунктъ ще бжде на пжтя за Меше Махле, задъ гребена.

---

[1]) Всжщностъ къмъ Колоната бѣ придадена само една полурота отъ 2/4-а пионерна рота.

[2]) Всжщность къмъ Колоната бѣ придадена цѣлата 3/4-а пионерна рота.

Домакинскиятъ обозъ да остане на сѫщото мѣсто, при Кувандживиларъ.

Атаката ще почне само следъ получаване заповѣдь.

Азъ ще се намирамъ на пункта на 5-а рота."

Нѣма документи, съ които да се обясни, защо заповѣдьта за атаката отъ командира на бригадата е получена непосрѣдствено преди започване на действията. По причина на тъй късното получаване на тази заповѣдь, и заповѣдьта на командира на полка стигна до дружинитѣ и ротитѣ много късно. Дружиннитѣ командири даваха своитѣ заповѣди набързо. Бомбитѣ, сигналнитѣ ракети и ножицитѣ за рѣзане телъ бѣха поискани отъ обозитѣ, но се получиха чакъ следъ боя. Двата пионерни взвода на Дѣсната колона бѣха придадени къмъ преднитѣ роти (7-а и 8-а).

Следъ като бѣ отложена атаката, 48-и полкъ бѣ оставенъ въ бригадна поддържка, на северозападния край на гората при Дайдъръ. Презъ деня отъ артилерийския огънь Полкътъ имаше незначителни загуби.

Полковникъ Хр. Енчевъ получи по телефона на мръкване устна заповѣдь отъ командира на бригадата, че атаката ще се произведе на 5-и, и че Полкътъ ще бѫде въ бригадна поддържка, и ще се движи задъ дветѣ колони на 19-и полкъ. Той събра дружиннитѣ командири, предаде имъ заповѣдьта и разпореди 2-а дружина презъ нощьта да заеме мѣстото на 2/19-а дружина, която ще излѣзе напредъ.

На 5-и септември въ 6 часа полковникъ Енчевъ получи писмена заповѣдь отъ командира на бригадата, споредъ която 19-и полкъ ще атакува въ две колони укрепленията № 5 и № 6, задъ които да се движи 48-и полкъ, като бригадна поддържка. Той заповѣда веднага:

а) 3-а дружина, една гранична рота и две картечници — майоръ Комсиевъ — да настѫпи задъ Дѣсната колона на 19-и полкъ, къмъ укрепление № 6.

б) 2-а дружина, съ две картечници — майоръ Марашлиевъ — да настѫпи задъ Лѣвата колона на 19-и полкъ, къмъ укреплението № 5.

в) Атаката ще започне следъ подготовката на артилерийския бой.

г) Да се държи тѣсна свръзка съ преднитѣ колони.

д) Превързоченъ пунктъ — задъ южната височина.

е) Домакинскиятъ обозъ да остане въ Меше Махле.

ж) Азъ ще се намирамъ, на първо време, при Дѣсната колона.

Тъй като пионерната полурота нѣмаше ножици за рѣзане телъ, полковникъ Енчевъ разпореди да се прибератъ три четвърти отъ ножицитѣ на дружинитѣ и да се предадатъ на пионеритѣ.

Едновременно съ това, изпратенъ бѣ войникъ въ Полковия складъ въ Тетово да донесе оставенитѣ тамъ при тръгването ножици. Той се върна чакъ на 5-и септемврий, когато нуждата отъ ножици бѣше минала. За поддържане свръзка съ Германския уланскиполкъ, при страничното прикритие бѣха изпратени и двама конника.

Отъ приведенитѣ заповѣди се вижда, че двамата командири на пехотнитѣ полкове не сж схванали еднакво назначението на 48-и полкъ за предстоещата атака: полковникъ Енчевъ е смѣталъ, че и дветѣ негови дружини ще бждатъ бригадна поддържка, а полковникъ Дяковъ смѣта 3/48 а дружина въ състава на своята Дѣсна колона, и я подчинява на началника на колоната, макаръ командирътъ на 3/48-а дружина да бѣше по-старши отъ капитанъ Чорбаджийски.

Командирътъ на 5-и артилер. полкъ, като получи заповѣдьта за атаката, повика на своя наблюдателенъ пунктъ командиритѣ на отдѣленията, и, следъ като раздѣли дадения на полка участъкъ за биене на две почти равни половини, възложи на всѣко отдѣление да се подготви за стрелба въ срещуположния му участъкъ. Следъ това той дàде указания за действията въ време на атаката въ духà на заповѣдьта по дивизията.

На 4-и септемврий, почти едновременно, командирътъ на полка получи предупреждение за отлагане атаката отъ командиритѣ на 4-а артилерийска и 3/4-а пехотна бригади.

Презъ деня батареитѣ продължиха да усъвършенствуватъ своитѣ окопи. Въ 7 часà 3-а, 7-а и 8-а батареи откриваха съ прекжсване огънь за пристрелка по разни части отъ даденитѣ имъ за обстрелване зони. Тѣ обстрелваха отвреме-навреме и откриванитѣ ромънски стрелещи батареи около укреплението № 6, които веднага прекратяваха стрелбата си, за да я подновятъ, щомъ българскитѣ батареи престанѣха да стрелятъ.

Къмъ 11^{10} часà 9-а батарея откри огънь по една ромънска батарея североизточно отъ Дайдъръ и веднага привлѣче нейния огънь, насоченъ дотогава по пехотнитѣ позиции. Стрелбата на ромънската батарея не бѣше точна: нейнитѣ снаряди се пръскаха високо и задъ 9-а батарея.

Къмъ 12^{20} часà ромънитѣ почти прекратиха артилерийската стрелба. Командирътъ на полка наново излѣзе напредъ съ командиритѣ на 1-о отдѣление и на батареитѣ отъ това отдѣление, за да търсятъ по-близки и по-удобни позиции, но и това разузнаване не даде по-добри резултати.

Батареитѣ отъ 5-и артилер. полкъ изстреляха 340 снаряда за пристрелка и за поражение.

Маневренитѣ войски на дивизията — 47-и полкъ — останаха презъ деня на 4-и септемврий на опредѣленото отъ командира на дивизията мѣсто — южно отъ Денизлеръ. Въ 11 часа пристигна при полка и 3-а дружина, която бѣ изпратена презъ нощьта като поддържка на 19-и полкъ. Тази дружина се разположи при Картечната рота.

Тритѣ дружини отъ полка работиха непрекжснато до вечерьта, и си приготвиха солидни закрития противъ артилерийския огънь. Закритията бѣха задъ позицията на 31-и полкъ, и можеха да послужатъ, като втора отбранителна линия, ако този Полкъ бжде принуденъ да отстжпи.

Командиръть на полка получи навреме заповѣдитѣ по дивизията за атаката на 4-и септемврий, за отлагането ѝ и за извършването ѝ на следния день. Той съобщи тѣзи заповѣди на командиритѣ на дружинитѣ.

Командиръть на 4-а артилер. бригада въ 16 часа повика на наблюдателния си пунктъ командиритѣ на 5-и и 15-и артилерийски полкове, за да се запознае съ резултатитѣ отъ дневната подготовка. Той използува случая да укаже на мѣстото кои укрепления се смѣтатъ за № 5, № 6 и № 7, повтори указанията за предстоещата атака и заповѣда огъньтъ да се насочи, най-напредъ, срещу стрелещитѣ ромънски батареи, а следъ това да се пренесе по окопитѣ и по живитѣ цели около тѣхъ. Той заповѣда сжщо да се назначи по едно отдѣление отъ полкъ да придружаватъ пехотата. За такива бѣха назначени 1/5-о и 1/15-о артилерийски отдѣления.

Командиръть на 2-и тежъкъ артилер. полкъ при избиране позиции за тежкитѣ батареи имаше предвидъ атаката на сжщия участъкъ отъ Главната отбранителна линия. Затова заповѣдьта отъ генералъ Киселовъ за атаката не предизвика ново размѣстване на батареитѣ.

Като се надяваше, че до 6 часа всички тежки батареи ще бждатъ готови за стрелба, полковникъ Ангеловъ издаде на 4-и септемврий въ 4^{30} часа следната оперативна заповѣдь:

„§ 1. — Противникътъ окончателно е отблъснатъ въ Укрепената си позиция. Сведенията за него сж сжщитѣ: четири пехотни полка и още десеть — петнадесеть батареи.

§ 2. — Частитѣ отъ нашата дивизия сж стигнали Дайдъръ и височината северно отъ пжтя Дайдъръ — Чаушъ Махле. Вдѣсно,

бригадата отъ 1-а дивизия заема отъ Вискьой до пжтя Бѣлица — Тутраканъ. Влѣво, Колоната на Хаммерщайнъ заéма Старо Село до Сияхларъ.

§ 3. — На споменатитѣ части, заедно съ повѣрения ми Полкъ, е заповѣдано да атакуватъ и овладѣятъ Тутраканскитѣ предмостови укрепления, за което заповѣдвамъ:

§ 4. — Днесъ, 4-и септемврий, 9 часà всички тежки батареи, подъ общо мое началство, да открияТъ огънь за пристрелка така:

1) 15-см. д/30 батарея и 15-см. с. с. гаубична батарея да се пристрелятъ последователно по фортъ № 6, за която цель да изстрелятъ по двадесеть снаряда, като внимаватъ, щото батареитѣ да не си бъркатъ една на друга.

2) Отдѣлението 15-см. гаубици на майоръ Стояновъ да пристреля всѣка своя батарея по фортоветѣ съответно № 5, № 6 и № 7, безъ изстрелитѣ да се бъркатъ съ други батареи.

3) Отдѣлението 12-см. с. с. гаубици на подполковникъ Касъровъ да се пристрелятъ: 1-а батарея — по зигзагообразния окопъ, вдѣсно отъ редутъ № 6, а другата батарея — по сжщия редутъ.

4) Батареитѣ 12-см. гаубици на подполковникъ Венедиковъ да се пристрелятъ последователно по редутъ № 7.

5) Батареитѣ на майоръ Максимовъ 12-см. д/28 да се пристрелятъ по батареята задъ промеждутъка, между редутитѣ № № 6 и 7.

§ 5. — Всички батареи да започнатъ пристрелката си днесъ въ 9 часà и къмъ 9^{30} часà да бжде свършена, като се изстрелятъ по около 20 снаряда на батарея.

§ 6. — Въ 9^{30} часà днесъ батареитѣ да започнатъ огънь на поражение така:

а) 15-см. гаубична батарея на капитанъ Недевъ има за обектъ редутъ № 6, по който едновременно да стреля и батареята на поручикъ Ант. Хлѣбаровъ.

б) Батареята на поручикъ Савовъ и една отъ батареитѣ на подполковникъ Касжровъ да обстрелватъ редутъ № 5 и находящитѣ се между редутитѣ № № 5 и 6 окопи.

в) Другата батарея на подполковникъ Касъровъ, заедно съ батареята на капитанъ Станчевъ, да биятъ редутъ № 7.

г) Батареитѣ на подполковникъ Венедиковъ, по негово разпореждане, да биятъ фортоветѣ и промеждутъцитѣ между № № 6 и 7.

д) Батареитѣ на майоръ Максимовъ да анфилиратъ неприятелскитѣ батареи задъ и между фортоветѣ № № 7, 6 и 5.

е) 15-см. д/30 батарея на поручикъ Митевъ да анфилира батареитѣ задъ фортоветѣ № № 5, 6 и 7 и други цели, които той открие помежду сжщитѣ фортове.

§ 7. — Огъньтъ на поражение да продължи до сриване на фортоветѣ № № 5, 6 и 7, следъ което всички батареи на 12 часà по пладне днесъ да откриятъ ураганенъ — барабаненъ огънь по указанитѣ фортове № № 5, 6 и 7, съответно, и въ промеждутъцитѣ, като батареитѣ на майоръ Стояновъ пренесатъ огъня предъ тѣхъ, по изкуственитѣ препятствия, за отваряне проломъ на нашата пехота.

§ 8. — Следъ като нашата пехота започна да минава изкуственитѣ препятствия, и се хвърли въ атака на казанитѣ редути, огъньтъ отъ всички батареи да се пренесе на 200 метра задъ редутитѣ, а следъ четвърть часъ — на 400 метра задъ сжщитѣ редути, като образуватъ прегражденъ огънь за резервитѣ на противника.

§ 9. — Веднага, съ заемане укреплението, да излѣзатъ напредъ 12-см. гаубични батареи и да започнатъ затвърдяването върху завладѣнитѣ позиции и откриятъ огънь по Втората отбранителна линия — около 4500 метра задъ Първата.

§ 10. — Особено внимание да се обърне върху необстрелването на нашата пехота отъ собствения огънь при атаката, за което командиритѣ на отдѣленията да изпратятъ свръзки съ напреднастжпващата пехота.

§ 11. — Батареитѣ да вематъ мѣрки за постоянното попълване на бойнитѣ припаси.

§ 12. — Азъ ще се намирамъ на наблюдателния си пунктъ между Денизлеръ и Дайдъръ, северно отъ дола на батареитѣ."

Батареитѣ бѣха готови да действуватъ споредъ горната заповѣдь, но на разсъмване полковникъ Ангеловъ направи по-подробно разузнаване на укрепената позиция и забеляза, че изкуственитѣ препятствия въ избрания за атака участъкъ бѣха много по-силни, отколкото се предполагаше: тѣ се обстрелваха отъ много добре приспособени къмъ мѣстностьта окопи, които не се виждаха отъ наблюдателнитѣ пунктове на батареитѣ. Той предаде по телефона на командира на 4-а дивизия, че, безъ по-основна подготовка, тежкитѣ батареи не ще могатъ да изпълнятъ възложенитѣ имъ задачи, а за такава подготовка е необходимо най-малко едно денонощие. Генералъ Киселовъ се опасяваше, че, ако се даде толкова ценно време на Ромънското командуване, то може да привлѣче въ Тутраканъ повече сили, и не се съгласяваше да се отлага атаката. Както се каза, той изпрати на самото мѣсто своя началникъ на Щаба да провѣри това донесение на полковникъ Ангеловъ. Подполковникъ Нойковъ изучи обстановката отъ артилерийскитѣ наблюдателни пунктове. Следъ неговия докладъ, генералъ Киселовъ реши да отложи атаката за 5-и септемврий и изпрати за това заповѣдь до подчиненитѣ му началници.

Следъ това полковникъ Ангеловъ се срещна съ командира на 4-а артилер. бригада, полковникъ Мановъ, съ когото уговори разпредѣлянето на задачитѣ между тежката и полската артилерия. Той разпореди да се изнесатъ напредъ наблюдателнитѣ пунктове на 15-см. д/12 батареи. Това бѣ направено, като тѣзи наблюдателни пунктове бѣха изнесени до 1900 метра предъ бата-

реитѣ. Тѣ бѣха предъ най-напредналитѣ вериги на 31-и полкъ, и презъ нощьта трѣбваше да се назначи особена охрана на наблюдателитѣ отъ най-близкитѣ пехотни части. Полковникъ Ангеловъ изпрати предъ Дайдъръ и свой спомагателенъ наблюдатель (поручикъ Добревъ), който бѣ свързанъ съ неговия наблюдателенъ пунктъ съ телефонъ. Следъ това той повика въ своя наблюдателенъ пунктъ командиритѣ на отдѣленията, за да имъ разясни начина на артилерийскитѣ действия при атаката, който бѣ малко измѣненъ следъ подробното разузнаване на 4-и септемврий. Къмъ 15^{15} часа той издаде нова оперативна заповѣдь, въ която бѣха направени следнитѣ измѣнения въ разпредѣлянето на целитѣ и часоветѣ:

„§ 1. — . . . . . .

§ 4. — Утре, на 5-и септемврий, въ 6^{30} часа всички тежки 12 и 15-см. батареи, подъ обща моя команда, да открияътъ огънь за пристрелка така:

1) Отдѣлението 15-см. гаубици на майоръ Стояновъ да пристреля всѣка своя батарея по окопитѣ, които пазятъ теленитѣ мрежи южно отъ фортоветѣ № № 7, 6 и 5.

2) Отдѣлението 12-см. с. с. гаубици на подполковникъ Касъровъ да се пристреля: една батарея — по зигзагообразния окопъ, а другата батарея — по редутъ № 6.

3) 15-см. с. с. гаубична батарея на капитанъ Недевъ да се пристреля по редутъ № 7.

4) Отдѣлението 12-см. не с. с. гаубици на подполковникъ Венедиковъ да се пристреля съ батареитѣ си последователно по редутъ № 5.

5) Батареитѣ на майоръ Максимовъ 12-см. д/28 да си пристрелятъ, съответно, по батареитѣ въ и задъ промеждутъцитѣ между фортоветѣ № № 7 и 6 и № № 6 и 5.

6) 15-см. д/30 батарея на поручикъ Митевъ да се пристреля по батареята задъ фортъ № 5.

§ 5. — Батареитѣ при пристрелката да внимаватъ по разпорежданията на командиритѣ на отдѣленията да не си бъркатъ въ наблюденията една съ друга. За пристрелката да се изразходватъ по 16 до 20 изстрела, като се гледа щото тя да бѫде свършена къмъ 7 часа.

§ 6. — Къмъ 7 часа батареитѣ да преминатъ на поражение така:

1) 15-см. с. с. гаубична батарея на капитанъ Недевъ да има за обектъ редутъ № 7 и окопитѣ западно и източно отъ него, заедно съ телената мрежа и окопа и засѣкитѣ предъ него.

2) Батареитѣ отъ отдѣлението на майоръ Стояновъ да биятъ окопитѣ и теленитѣ мрежи и засѣкитѣ предъ редутитѣ № № 7, 6 и 5, съответно, като по-силенъ огънь се съсрѣдоточава предъ редутъ № 6.

3) Батареитѣ на подполковникъ Касъровъ да биятъ редутъ № 6, зигзагообразния окопъ и окопитѣ около редутъ № 6.

4) Батареитѣ на подполковникъ Венедиковъ да биятъ редутъ № 5 и окопитѣ източно отъ него, между редутитѣ № 5 и № 6.

5) Батареитѣ на майоръ Максимовъ да анфилиратъ и биятъ батареитѣ между фортоветѣ № № 7, 6 и 5 и картечницитѣ, които бѫдатъ открити въ тѣзи промеждутъци.

6) Батареята на поручикъ Митевъ да анифилира и бие батареитѣ задъ редутъ № 5 и ако открие друга батарея или картечници между редутитѣ № № 5 и 6.

§ 7. — Огъньтъ на поражение да продължи до сриването на редутитѣ № № 7, 6 и 5 и окопитѣ, които се намиратъ между и предъ тѣхъ; сѫщо така до образуването проломи презъ сѫщитѣ редути за преминаване отъ нашата пехота. Въ края на стрелбата за поражение огъньтъ да се доведе до най-силна интенсивность, т. е. да стане барабаненъ, въ който да вематъ участие и всички полски батареи отъ дивизията.

§ 8. — Следъ даване отъ моя страна команда „Стой", всички батареи да прекратятъ огъня си, което е сигналъ, че нашата пехота преминава изкуственитѣ препятствия, за да се хвърли на ножъ върху неприятелскитѣ позиции. Нѣколко минути (петь-шесть) следъ това, огъньтъ на батареитѣ, като прегражденъ, да се пренесе 200 метра задъ линията на редутитѣ № № 5, 6 и 7 и следъ това — на 400 метра задъ сѫщата линия.

§ 9. — Веднага следъ заемане укрепленията, 12-см. гаубични батареи да закачатъ и излѣзатъ напредъ, за да затвърдятъ завладѣнитѣ позиции, като откриятъ веднага огънь по Втората отбранителна линия, находяща се на около 4500 метра задъ Първата.

§ 10. — Особено внимание да се обърне щото въ време на щурма да не се обстреля случайно нашата пехота съ артилерийски огънь, за която цель да има своевременно изпратени спомагателни наблюдатели напредъ, при пехотата.

§ 11. — Командиритѣ на отдѣленията да вематъ мѣрки за постоянното попълване на батареитѣ съ бойни припаси. . ."

И тъй, целитѣ бѣха разпредѣлени, и батареитѣ бѣха готови за действие. Само 12-см. д/28 и 15-см. д/30 батареи не можеха да изпълнятъ даденитѣ имъ задачи — да анфилиратъ ромънскитѣ батареи на атакувания участъкъ, защото бѣха разположени точно срещу тѣхния фронтъ.

За снабдяване батареитѣ съ бойни припаси бѣха взети следнитѣ мѣрки:

До 1-и септемврий Парковата батарея на полка бѣ успѣла да образува въ погребитѣ въ Разградъ складъ отъ следнитѣ припаси: 3936 изстрела за 15-см. д/12 гаубици, 560 изстрела за 15-см. д/30 орждия, 1026 изстрела за 12-см. д/28 орждия.

Парковата батарея придаде на тритѣ гаубични батареи по 12 колà, на които бѣха натоварени по 100 изстрела. На 1-и септемврий Парковата батарея съ 49 колà тръгна къмъ Балъ Бунаръ, като остави при склада въ Разградъ пиротехника. Сѫщия день послед-

ният получи отъ командира на полка заповѣдь да пренесе всички припаси отъ Разградъ въ Балъ Бунаръ. Той изпрати веднага войници въ Гюзелдже Аланъ, Топчи, Борисово и др., отдето бѣха реквизирани 450 колà. Въ Разградъ бѣха реквизирани 360 кола. Съ този транспортъ отъ 810 колà, раздѣленъ на ешелони, бѣха пренесени снарядитѣ въ Балъ Бунаръ, като последният ешелонъ отъ 175 колà пристигна на 2-и септемврий въ 23^{40} часà.

На 4-и септемврий снарядитѣ отъ Балъ Бунаръ бѣха превозени въ новооткрититѣ складове въ Хаджи Факларъ (за 15-см. д/15 гаубици и за 15-см. д/30 орждия) и Кара Мехмедлеръ (за 15-см. д/12 гаубици).

На 5-и септемврий, преди да се започне боятъ, командирътъ на Парковата батарея получи заповѣдь да пренесе колкото се може повече снаряди въ горнитѣ два склада. Едновременно съ това, бойни припаси се превозваха къмъ Денизлеръ, отдето батареитѣ попълваха своитѣ припаси, а съ празднитѣ колà се отвозваха сандъцитѣ и гилзитѣ назадъ, къмъ Балъ Бунаръ.

4-а пионерна дружина бѣ разпредѣлена между пехотнитѣ части по следния начинъ:

Капитанъ Бакаловъ — една полурота отъ 1-а рота — къмъ 7-и полкъ (3-а дружина).

Поручикъ Бърневъ — една полурота отъ 1-а рота — къмъ 31-и полкъ.

Поручикъ Димчевъ — една полурота отъ 2-а рота — къмъ 19-и полкъ.

Капитанъ Костовъ — 3-а рота — къмъ 1-а и 3-а дружини отъ 19-и полкъ.

Презъ деня Прожекторното отдѣление бѣ изнесено напредъ, и на изходната позиция бѣха поставени по единъ прожекторъ на всѣки бригаденъ участъкъ.

Въ 16 часà командирътъ на дружината получи съобщение, че е пристигнало придаденото къмъ дивизията Балонно отдѣление. Той заповѣда да бѫде издигнатъ балонътъ надъ височината югозападно отъ Меше Махле, на деветь клм. отъ Главната отбранителна линия.

Веднага следъ това Балонната станция бѣ свързана съ телефонъ и съ наблюдателния пунктъ на командира на дивизията.

1/17-а гранична рота, която до 4-и септемврий бѣше подчинена на командира на 4-а дивизия, по заповѣдь отъ Щаба

на армията, се присъедини къмъ дружината си, и влѣзе въ състава на Русенския укрепенъ пунктъ.

Подготвяне атаката отъ 1-а бригада отъ 1-а Софийска дивизия. — Командиръть на 1/1-а бригада получи най-напредъ, въ 4^{45} часа, предупреждението отъ командира на 1-а дивизия, че Бригадата се придава къмъ 4-а дивизия. Следъ това, въ 6^{30} часа, полковникъ Недѣлковъ получи заповѣдь отъ командира на 4-а дивизия за атаката, но следъ половина часъ се получи и заповѣдьта, че атаката се отлага за 5-и септемврий.

Полковникъ Нѣдковъ заповѣда да се продължава разузнаването на укрепление № 8 и подстѫпитѣ къмъ него. Следъ това, въ 10 часа той изпрати на своитѣ части следната оперативна заповѣдь:

„1) Противникътъ окончателно е отблъснатъ въ Укрепената си позиция. Сведенията за неговитѣ сили оставатъ сѫщитѣ, както въ оперативната ми заповѣдь № 2.

2) Частитѣ отъ 4-а дивизия сѫ достигнали линията к. 124 — Дайдъръ — височинитѣ северно отъ пѫтя Дайдъръ — Чаушъ Махле. Колоната на подполковникъ[1]) Хаммерщайнъ заѣма к. 131, югозападно отъ Старо Село, и достига съ дѣсния си флангъ до Сияхларъ.

3) Днесъ, 4-и септемврий, 4-а дивизия, заедно съ повѣрената ми Бригада, която, споредъ заповѣдьта по 1-а дивизия № 6101, се придава къмъ 4-а дивизия, и частитѣ на подполковникъ Хаммерщайнъ[1]) ще атакуватъ и овладѣятъ Тутраканския тетъ-де-понъ.

4) Споредъ заповѣдьта по 4-а дивизия, днесъ, 4-и септемврий, въ 9 часа[2]) всички тежки батареи, подъ общото началство на командира на 2-и тежъкъ артилер. полкъ, да открияъ огънь срещу обектитѣ си за подготвяне атаката. Следъ пристрелването на батареитѣ, огъньтъ на поражение ще продължи до пълното разрушаване на фортификационнитѣ постройки, а така сѫщо и за отваряне прелѣзи въ изкуственитѣ препятствия.

4-а дивизия ще атакува фортоветѣ № № 5, 6 и 7, Колоната на подполковникъ Хаммерщайнъ — фортъ № 2, а повѣрената ми Бригада ще атакува и овладѣе фортъ № 8. Следъ като бѫде подготвена атаката съ артилерийски огънь и следъ разрушаване изкуственитѣ препятствия и отваряне прелѣзи въ тѣхъ, времето за започване атаката ще бѫде опредѣлено по телефона, но въ случай, че нѣкой отъ полковетѣ не получи своевременно тази заповѣдь, да се съобразява съ частитѣ отъ 4-а дивизия. Тръгването на единъ отъ полковетѣ напредъ ще бѫде знакъ за цѣлата Бригада.

5) Следъ като последва заповѣдьта за атаката, Бригадата ще атакува по следния редъ:

---

[1]) И въ тази заповѣдь погрѣшно е даденъ чинъ „подполковникъ“ на майоръ Хаммерщайнъ.

[2]) Когато е писана и изпратена тази заповѣдь, полковникъ Недѣлковъ еималъ заповѣдьта, че атаката се отлага за 5-и септемврий, но е запазилъ фо́рмата на дадената заповѣдь.

6-и полкъ — полковникъ Червенаковъ — три дружини, три полски батареи, единъ взводъ пионери — ще настжпи и атакува въ участъка отъ Антимово (Кузгунлукъ), включено, до фортъ № 8, изключено, съ цель улесняване завладяването форта отъ 1-и полкъ и отбиване всички контъратаки, насочени отъ неприятелскитѣ резерви въ този участъкъ. Сжщиятъ да вземе мѣрки за запазване откъмъ посоката на фортъ № 9 и дѣсния флангъ на бригадата, изобщо. Независимо отъ това, да назначи две роти, две картечници, две орждия отъ 4-и артилер. полкъ и 15 конника по-отдалечъ да охраняватъ фланга на бригадата, като поддържатъ свръзка съ 3/1-а бригада, авангардътъ на която заѐма кота 137, северно отъ Татаръ Атмаджа. Тѣзи роти да настжпятъ презъ коти 130, 145 и 128 (карта въ мѣрка 1 : 200,000), отдето да пазятъ фланга, като продължаватъ да държатъ връзка съ 3-а бригада съ конницитѣ си. Връзка съ 1-и полкъ Полкътъ да държи влѣво.

1-и полкъ — подполковникъ Лазаровъ — три дружини, шесть картечници, три полски батареи, единъ взводъ пионери — ще настжпи, атакува и завладѣе фортъ № 8, като държи свръзка съ 4-а дивизия и 6-и полкъ.

Артилерия — полковникъ Кукурешковъ — 1/1-о гаубично отдѣление — три батареи — да вематъ позиция на указаното имъ отъ мене мѣсто, отдето да подготвятъ атаката на фортъ № 8 и участъка отъ този фортъ до Антимово. Следъ пристрелката, огньтъ на поражение да продължава до разрушаване фортификационнитѣ постройки и отваряне прелѣзи въ изкуственитѣ препятствия. Командиратъ на 4-и артилер. полкъ, полковникъ Първановъ, да обедини и ржководи огъня на батареитѣ отъ полка си, като има за задача да поддържа и улеснява настжплението на пехотата при атаката.

Бригадна поддържка — подполковникъ Коняровъ — отъ 1-и полкъ една дружина и отъ 6-и полкъ две роти — да се съсрѣдоточатъ по дружинно задъ полковетѣ си, дето по-после ще имъ се укаже посока на движението и пункта на удара.

Подъ прикритието на артилерията, полковетѣ, когато се заповѣда, ще настжпятъ, и, като достигнатъ на 200—300 крачки отъ укреплението и посоченитѣ имъ за атака обекти, да се спратъ, окопаятъ и чакатъ изстрелването на ураганния артилерийски огънь, следъ което тръгватъ напредъ да завладѣятъ укреплението и, изобщо, даденитѣ обекти.

6) Да се обърне особено внимание върху ешелонирането на частитѣ въ дълбочина. Задъ веригитѣ да вървятъ пионери (усилени съ пехотни команди), снабдени съ ножици за рѣзане телъ и други необходими инструменти и материали за разрушаване изкуственитѣ препятствия.

7) Веднага съ заемане укреплението и заемане обектитѣ, бързо да се изкара напредъ полската артилерия и да се започне затвърдяването върху завладѣнитѣ позиции, които да се разширятъ встрани, колкото е възможно повече.

8) 1-о отдѣление отъ Дивизионния лазаретъ да открие превързоченъ пунктъ въ Енджекьой.

9) Парковитѣ взводове да се подведатъ задъ частитѣ, по разпореждането на командиритѣ на полковетѣ.

10) Армейската паркова колона да се подведе днесъ, по разпореждането на командира на 4-и артилер. полкъ, въ Касъмларъ.

11) Азъ, съ Щаба на бригадата, първоначално ще се намирамъ на наблюдателния си пунктъ — на около единъ и половина клм. северно отъ Енджекьой, на платото северно отъ сѫщото село. Командиритѣ на пехотнитѣ и артилерийскитѣ полкове да разпоредятъ да се поддържа ненарушима телефонна свръзка съ наблюдателния ми пунктъ. Последниятъ ще се свърже съ Щаба на 4-а дивизия съ телефонъ чрезъ Щаба на 1-а бригада отъ последната дивизия. По всички телефонни линии да се назначатъ надзорници, които постоянно да следятъ за изправностьта на линиитѣ.“

Между това, още презъ нощьта полковникъ Недѣлковъ бѣ изпратилъ петь офицерски патрула. Резултатътъ отъ тѣхното разузнаване се вижда отъ следното донесение, изпратено въ 7^{15} часа до командира на 4-а дивизия, съ копие до този на 1-а дивизия:

„Изпратенитѣ нощесъ петь офицерски разузнавателни патрула даватъ следнитѣ сведения:

1) Въ Туркъ Косуй нѣма противникъ.

2) До Узундже Орманъ и Хорозларъ сѫщо нѣма пративникъ.

3) Височината кота 130, североизточно отъ Вискьой, не е заета отъ противника.

4) Изпратениятъ къмъ Сарж Гьолъ патрулъ при преминаване шосето е билъ обстрелянъ, и не можалъ да влѣзе въ селото. Единъ нашъ разездъ, изпратенъ къмъ Каджкьой, не е срещналъ неприятелски части, а забелязалъ нѣколко ромънски войника да минаватъ съ лодки Дунава насамъ.

Нощьта мина съ безрезултатна стрелба отъ ромънска страна; положението безъ промѣна.“

Командиръть на 1-и полкъ, подполковникъ Лазаровъ, получи заповѣдьта отъ командира на бригадата въ 13^{40} часа и издаде оперативна заповѣдь, въ която приповтараше сведенията за ромънитѣ и за българскитѣ войски, дадени въ заповѣдьта по бригадата, а следъ това организираше атаката на дадения му обектъ така:

„а) Бойна часть: 1-а дружина, съ две картечници и две отдѣления пионери, да настѫпи по посока на фортъ № 8, въ участъка отъ буквата К (кладенеца на пѫтя Антимово — Енджекьой) до свършване на последния хоризонталъ отъ картата 1:20,000, и атакува и завладѣе югоизточнитѣ фасове на фортъ № 8, като държи свръзка влѣво, съ 3-а дружина.

3-а дружина, съ две картечници и две отдѣления пионери, да настѫпи по посока на фортъ № 8, въ участъка отъ шосето Тутраканъ —

Бѣлица (включително) до лѣвия флангъ отъ бойния редъ на 1-а дружина и атакува и завладѣе югозападнитѣ фасове на фортъ № 8, като държи влѣво свръзка, съ 7-и полкъ.

б) Полкова поддържка — 4-а дружина, съ две картечници, — да застане задъ 1-а дружина и настжпва къмъ фортъ № 8.

1-о артилер. отдѣление (три батареи) да остане на заетата сега позиция и поддържа настжплението. Съ овладяването на предния гребенъ отъ ротитѣ, една или две батареи, по разпореждане на командира на отдѣлението, веднага да излѣзатъ на гребена, отдето да поддържатъ настжплението къмъ форта.

в) Бригадна поддържка — 2-а дружина — да застане задъ Полка при сегашната му позиция, дето по-после ще й се укаже посока на движението и пункта на атаката отъ командира на бригадата.

7) Подъ прикритието на артилерийския огънь, дружинитѣ, когато се заповѣда или се види настжпването на съседната влѣво часть, ще настжпятъ, и, като достигнатъ 200—300 крачки отъ укреплението и посоченитѣ за атака обекти, да се спратъ, окопаятъ и чакатъ изстрелването на ураганния артилерийски огънь, следъ което тръгватъ за завладяване укреплението и даденитѣ имъ обекти.

8) Да се обърне особено внимание на ешелонирането въ дълбочина. Задъ веригитѣ да вървятъ пионеритѣ (които по половина взводъ се придаватъ къмъ 1-а и 3-а дружини), усилени съ пехотни команди, снабдени съ ножици за рѣзане телъ и други необходими инструменти и материали за разрушаване изкуственитѣ препятствия.

9) Съ заемане укреплението, началникътъ на артилерийското отдѣление да разпореди бързо да се изкаратъ напредъ и останалитѣ батареи, а дружинитѣ да започнатъ затвърдяването си на завладѣнитѣ позиции, като се разширятъ встрани, колкото е възможно.

10) Вдѣсно отъ насъ, по посока на Антимово — фортъ № 8, действува 6-и Търновски полкъ, а влѣво, между фортове № № 7 и 8, действува 7-и Преславски полкъ, съ който съседнитѣ дружини отъ полка да държатъ връзка.

11) Превързочниятъ пунктъ да се открие, по разпореждането на старшия полкови лѣкарь, на пжтя Антимово — Енджекьой, при пресичането му отъ пжтя Дайдъръ — Чаушъ Махле, а Дивизионниятъ лазаретъ ще открие такъвъ въ Енджекьой.

12) Парковиятъ взводъ да се установи на южния край на Енджекьой, а Армейската паркова колона ще се намира въ Касъмларъ.

13) Началникътъ на Телефонната команда да вземе всички мѣрки, за да се поддържа непрекжсната връзка, както съ дружинитѣ и Щаба на полка, тъй и съ Щаба на бригадата и Артилерийското отдѣление.

14) Домакинскиятъ обозъ да остане на мѣстото си, въ Енджекьой.

15) Азъ ще се намирамъ при полковата поддържка."

Частитѣ отъ 1-и полкъ презъ деня останаха на мѣстата си, за да използуватъ своитѣ закрития противъ артилерийския огънь, и трѣбваше да заематъ изходното положение, щомъ се получи заповѣдь за започване атаката.

Командирътъ на 6-и полкъ, полковникъ Червенаковъ, получи навреме заповѣдьта по бригадата за атаката. Тъй като тя бѣ отложена за следния день, той изучи мѣстността и дадения му обектъ и издаде своята оперативна заповѣдь на 5-и септември въ 6 часа, съ която организира атаката така:

„Повѣрениятъ ми Полкъ ще настжпи и атакува въ участъка отъ Антимово (Кузгунлукъ), включително, до фортъ № 8, изключително, и да отбива всички контъратаки, насочени отъ неприятелскитѣ резерви въ този участъкъ, за което:

Дѣсната колона — майоръ Берберовъ — 2-а дружина, съ две картечници, — ще настжпи и атакува, когато последва заповѣдь за атака, участъка западно отъ Антимово.

Лѣва колона — майоръ Митевъ — 4-а дружина, съ две картечници, — да атакува участъка южно отъ Антимово до фортъ № 8, изключително.

Артилерия — майоръ Стояновичъ — две и половина батареи — да съдействува на настжплението на дружинитѣ.

Полкова поддържка — майоръ Кузмановъ — отъ 1-а дружина две роти, отъ 3-а дружина две роти (9-а и 10-а) — да следва въ участъка задъ дѣсния флангъ на Дѣсната колона, като вземе всички мѣрки за охранение дѣсния флангъ на полка отъ северозападна посока.

Бригадна поддържка — подполковникъ Пауновъ — отъ 3-а дружина две роти — въ разпореждането на бригадния командиръ.

Далечно охранение на фланга — поручикъ Симовъ — отъ 1-а дружина две роти (3-а и 4-а), отъ 4-и артилер. полкъ две орждия, две картечници и отъ 4-и дивизионенъ ескадронъ половина ескадронъ — да охранява фланга на бригадата, като, поддържа връзка съ 3/1-а бригада, авангардътъ на която заѐма к. 137, северно отъ Татаръ Атмаджа. Да настжпи днесъ на 6 часа презъ к. 130 — к. 145 — к. 128 (карта въ мѣрка 1:200,000).

4) Домакинскиятъ обозъ, подъ прикритието на единъ взводъ отъ 3-а дружина, да остане въ Чаушъ Махле.

5) Парковиятъ взводъ да се приближи въ сжщото село Чаушъ Махле.

6) Превързоченъ пунктъ да се открие, първоначално, въ Чаушъ Махле, а по-после — въ Антимово.

7) Подъ прикритието на артилерийския огънь, Полкътъ ще настжпи, когато се заповѣда „атака“, и, като достигне 200—300 крачки отъ обекта, да се спре, окопае и чака изстрелването на ураганния артилерийски огънь, следъ което да тръгне напредъ за завладяване укрепленията и, изобщо, даденитѣ обекти.

8) Да се обърне особено внимание върху ешелониране на частитѣ въ дълбочина — напредъ вървятъ вериги съ щитове; задъ тѣхъ пионеритѣ, усилени съ пехотни команди и снабдени съ ножици за рѣзане телъ и други необходими инструменти и материали за разрушаване изкуствени препятствия. Веднага съ заемането на укрепленията и обектитѣ, артилерията да излѣзе бързо напредъ, и частитѣ да се за-

твърдятъ върху завладѣнитѣ позиции, които да разширятъ влѣво и вдѣсно, колкото се може повече.

9) Отдѣлението отъ Дивизионния лазаретъ ще открие превързоченъ пунктъ въ Енджекьой.

10) Армейската паркова колона ще бѫде въ Касъмларъ.

11) Азъ ще се намирамъ на наблюдателния пунктъ, при полковата поддържка."

Командиръ̀тъ на 1-и гаубиченъ полкъ получи заповѣдьта по 1/4-а бригада за атаката въ 11 часà, а въ заповѣдьта се искаше атаката да се започне въ 9 часà. Недоразумението бѣ веднага отстранено, защото скоро той получи съобщение отъ командира на бригадата, че атаката се отлага за 5-и септемврий, като се започне въ 6 часá и по сѫщата заповѣдь.

Командиръ̀тъ на полка предаде заповѣдьта на командира на отдѣлението, комуто предостави да разпредѣли силитѣ, за да изпълни задачата — подготовка атаката на укреплението № 8,

Страничното прикритие бѣ стигнало южно отъ Вискьой. Въ 8 часà на сѫщото мѣсто пристигна и 4-и дивизионенъ ескадронъ (два взвода), отъ който бѣха изпратени петь далечни разезда отъ по шестима конника въ посокитѣ: к. 130 — Сарж Гьолъ — к. 128 — фортъ № 10, к. 130 — Узундже Орманъ — Сарж Гьолъ — Българско Косуй, к. 130 — Спанчовъ, к. 130 — Долно Рѣхово — к. 122 — Каджкьой — к. 121, к. 130 — Сарсънлари — Арабаджиларъ — к. 126.

Къмъ 16^{30} часà се получиха донесения отъ тѣзи разезди, че сж отблъснали ромънски разезди на линията к. 28 — Рѣхово — к. 122 — к. 126 — к. 128. Прикритието и Ескадронътъ останаха да нощуватъ при к. 130.

Командиръ̀тъ на 4-и артилер. полкъ, като получи заповѣдьта по 1/1-а бригада за атаката, предупреди командиритѣ на отдѣленията и заповѣда да се продължи разузнаването на целитѣ, защото мѣстността предъ артилерийската позиция бѣше равна, и наблюдението — твърде затруднено. Ромънитѣ презъ деня запалиха селата Антимото, Сарж Гьолъ и Вискьой, и димътъ отъ тѣхъ още повече затрудняваше наблюдението. Ромънската артилерия отъ сектора между укрепленията №№ 7 и 10 стреляше рѣдко, безъ да причинява зàгуби на пехотата и артилерията, затова батареитѣ отъ 4-и артилер. полкъ не отговориха на нейния огънь.

Командиръ̀тъ на 1-а пионерна дружина, щомъ получи заповѣдьта по дивизията за придаване Щаба на дружината къмъ

1-а бригада, се отправи къмъ Енджекьой, дето се яви на бригадния командиръ. Следъ като се запозна съ обстановката, майоръ Найденовъ издаде инструкция за преодоляване изкуственитѣ препятствия и заповѣда да се раздадатъ отъ Инженерния паркъ на частитѣ отъ 1-а бригада 600 возими окопни сѣчива, 200 брадви и 200 щита. Освенъ това, той привлѣче въ Енджекьой Прожекторното отдѣление и германскитѣ минохвъргачни роти.

1/1-а пионерна рота — поручикъ Константиновъ — бѣ придадена къмъ 1-а бригада, преди да започнатъ действията противъ Ромъния. Тя бѣ разпредѣлена по полуротно между двата полка на бригадата, и ржководѣше укрепяването на изходната позиция. На 3-и септемврий придадената къмъ 1-и полкъ 1-а полурота, по заповѣдь отъ Щаба на дивизията, бѣ върната назадъ да поправи пжтя при Касъмларъ, затова на 4-и септемврий командиръть на бригадата придаде къмъ 1-и полкъ единия взводъ отъ 2-а полурота.

Двата взвода формираха щурмови команди, които бѣха снабдени съ щитове и ножици. До вечерьта тѣзи команди се обучаваха за преодоляване изкуствени препятствия, а следъ това бѣха придадени къмъ пехотнитѣ роти отъ първата линия (5/6-а, 6/6-а, 15/6-а, 16/6-а — 3-и взводъ; 2/1, 3/1-а, 9/1-а, 10/1-а — 4-и взводъ).

Първата полурота получи заповѣдь да прекрати поправката на пжтя при Касъмларъ, и да се върне при 1-и полкъ.

Презъ деня ромънската артилерия продължи рѣдка стрелба по позициитѣ на частитѣ отъ бригадата, която бѣше почти безвредна за тѣхъ.

Къмъ 16 часа̀ единъ ромънски батальонъ отъ Сарж Гьолъ настжпи срещу дѣсния флангъ на 6-и полкъ, като излѣзе почти ненадейно срещу 15-а рота. Ромънитѣ залегнаха на края на гората и откриха пушеченъ огънь, съ който вѣроятно искаха да подготвятъ по-нататъшното си настжпление съ разузнавателна цель. Командиръть на полка изпрати 6-а рота отъ полковата поддържка, която бѣ насочена въ флангъ на залегналитѣ въ гората ромъни. 15-а рота веднага мина въ настжпление, и тѣ бѣха принудени да отстжпятъ, като оставиха 50 убити. Плененъ бѣ единъ кандидатъ-офицеръ, но той не е билъ разпитанъ основателно, за да се събератъ повече сведения за това настжпление и за състоянието на войскитѣ въ Тутраканъ.

Дейность на Гарнизона на Крепостьта. И тъй, на 4-и септемврий частитѣ отъ българската III армия, които бѣха предназначани да атакуватъ Предмостовата крепость Тутраканъ, работѣха неуморно, и застанаха всѣка срещу своя обектъ, споредъ плана за атаката. Тѣ бѣха готови при първия сигналъ да започнатъ атаката.

Ромънското командуване не можа да узнае нищо отъ тази обширна дейность около Крепостьта по подготвяне атаката. То не предприе нищо, за да разузнае какво става въ мѣстностьта непосрѣдствено до Главната отбранителна линия. Командантътъ на Крепостьта предполагаше, че атаката е започната на 2-и септемврий, и на 4-и въ 9 часа изпрати до началницитѣ на секторитѣ следната заповѣдь за отбрана:

„Следъ днешния бой нашитѣ войски отъ Първи секторъ бѣха принудени да се оттеглятъ на линията на старитѣ центрове I—V. По цѣлия останалъ фронтъ положението е непромѣнено. За уреждане боя днесъ, 4-и септемврий, заповѣдвамъ:

36-и полкъ Василе Лупу, 4/75-и и 4/80-и батальони да заематъ Втората отбранителна линия предъ моста на блатото Старо Село до V центъръ.

Две роти отъ опълченския батальонъ Прахова да заематъ центроветѣ I и II.

Две роти отъ опълченския батальонъ Бъзау да застанатъ на шосето отъ Тюркъ Смилъ при клм. 5·500.

Единъ отъ пострадалитѣ въ боя батальони на 36-и полкъ да се остави въ резервъ, при заслонъ № 1.

Новитѣ подкрепления, които ще пристигнатъ, ще се разпредѣлятъ между секторитѣ, споредъ нуждата, или ще останатъ, като резервъ, за контъратаки.

Препоржчва се войскитѣ и младшитѣ офицери да се държатъ подъ близко наблюдение. Всѣки опитъ за отстжпление да се потушава съ застрелване. Съпротивата на тази позиция да се продължи до последна крайность. Никакво оттегляне отъ нея не се позволява.

На войницитѣ да се даде топла храна съ месо. Частитѣ, които не могатъ да си донесатъ топла храна, да използуватъ ранцевия запасъ.

Въ време на боя ще бжда на платото въ блокхауза на Щаба.

Днесъ да ми се изпратятъ донесения за бойоветѣ на 2-и и 3-и т. м., като се посочатъ поименно убититѣ и раненитѣ."

Презъ деня единъ батальонъ отъ Първи секторъ настжпи и зае наново окопитѣ отъ предната позиция между Старо Село и укреплението № 3, дето българитѣ не бѣха проникнали, но следъ малко пакъ се върна на първото мѣсто на Главната отбранителна линия. На позицията на сектора пристигна командирътъ на бригадата, но не пое общото командуване надъ събранитѣ

тамъ деветь батальона, а се върна въ града, като остави за началникъ пакъ командира на 36-и полкъ, защото командантътъ ималъ пълно довѣрие у него.

Началникътъ на Втори секторъ, като узна, че частитѣ отъ Първи секторъ сж напустнали укрепленията № № IV и V, изпрати две роти да ги заематъ и ги включи въ своя секторъ.

Началникътъ на Трети секторъ предприе две изолирани едно отъ друго разузнавания съ по две роти къмъ Сарж Гьолъ и Антимово, които бѣха отблъснати отъ българитѣ.

Къмъ 12^{50} часа генералъ Теодореску донесе по телефона въ Щаба на III армия, че положението е отчаяно; че е употрѣбилъ всичкитѣ си резерви къмъ Старо Село; че не може повече да се съпротивлява, и моли за бърза помощь.

Това донесение на генералъ Теодореску не отговаряше на действителната обстановка. Отъ изложенитѣ по-горе действия се вижда, че българитѣ не бѣха още започнали атаката, обаче командуващиятъ армията, генералъ Асланъ, не можеше отъ Букурещъ да узнае истинското положение, и, като го изложи предъ Главната квартира така, както го съобщаваше генералъ Теодореску, изказа мнение, че, ако Тутраканъ не може повече да се съпротивлява, да направи излазъ къмъ Силистра. Отъ Главната квартира, по заповѣдь отъ краля, се съобщи на генералъ Асланъ, че Тутраканъ не трѣбва да падне, че Гарнизонътъ трѣбва да се съпротивлява до последния човѣкъ, и че на помощь ще пристигнатъ прѣсни войски.

И тъй, на 4-и септемврий, когато българитѣ извършиха последнитѣ приготовления за атаката, Ромънското командуване бѣ загубило вѣрата въ успѣха, и не предприе действия, за да узнае тѣхнитѣ намѣрения. И, когато тѣ подготвяха ударъ върху Втори секторъ, командантътъ на крепостьта бѣше подъ влиянието на тревожнитѣ донесения на впечатлителния началникъ на Първи секторъ, и изпращаше своитѣ резерви въ този секторъ.

Между това, Ромънското главно командуване даде въ разпореждането на генералъ Асланъ една бригада отъ 15-а дивизия, която веднага бѣ насочена къмъ Тутраканъ. Следъ това Главното командуване изпрати къмъ Олтеница и другата бригада отъ тази дивизия. По този начинъ, въ помощь на Тутраканъ бѣха изпратени седемнадесеть и половина батальона, едно гаубично 10·5-см. отдѣление и едно 7·5-см. нескорострелно отдѣление. Какъ тѣзи войски пристигнаха и бѣха намѣсени въ борбата, ще се види на съответното мѣсто.

Осигуряване атаката откъмъ Силистра.

Разпореждания отъ командира на 1-а Софийска дивизия. — Генералъ Драгановъ получи заповѣдьта № 17 на командуващия армията на 4-и септември въ 1^{20} часа. Съ тази заповѣдь му се възлагаше да осигурява дѣсния флангъ на атакуващитѣ войски и да отблъсне всѣки опитъ на ромънитѣ да осуетятъ атаката откъмъ Силистра. Въ заповѣдьта № 17 бѣ указано точно, какво да направятъ дветѣ бригади отъ дивизията и 9-и коненъ полкъ. За него оставаше не да вземе решение, а само да предаде горната заповѣдь на командиритѣ на бригадитѣ, затова въ 2^{30} часа той изпрати на командира на 1-а бригада извлѣчение отъ заповѣдьта по армията и му съобщи следното:

1) Подчиняватъ му се: а) Тежкото отдѣление на майоръ Максимовъ, което ще заеме позиция по указание отъ командира на 2-и тежъкъ артилер. полкъ, който ще управлява огъня на това отдѣление[1]); б) 1/1-о гаубично отдѣление; в) две миноxвъргачни роти, които пѫтуватъ отъ Кеманларъ презъ Касапли и Сърджилари за лѣвия флангъ на бригадата, дето ще се командуватъ отъ своя дружиненъ командиръ, заедно съ дветѣ роти на 4-а дивизия[2]); г) командирътъ на 1-а пионерна дружина, майоръ Найденовъ, който ще се представи въ 8 часа.

2) Щабътъ на дивизията ще бѫде въ Асфаткьой.

3) Сведение за линиитѣ, които ще заематъ 2-а и 3-а бригади.

Следъ това, въ 4 часа, той изпрати следната заповѣдь до командиритѣ на 2-а и 3-а бригади и 9-и коненъ полкъ:

„1) На 4-и септември 1-а бригада отъ дивизията ми и 4-а дивизия съ частитѣ на подполковникъ[3]) Хаммерщайнъ започватъ действията за овладяване Тутраканъ. 1-а конна дивизия е въ Куртъ Бунаръ и охранява дѣсния флангъ на армията, като разузнава къмъ Силистра, и е готова да подкрепи 2-а бригада отъ дивизията ми.

2) Дивизията ми, заедно съ 9-и коненъ полкъ, но безъ 1-а бригада, ще охранява откъмъ Силистра операцията срещу Тутраканъ.

3) 2-а бригада да се закрепи здраво при Акъ Кадънларъ, като изпрати рекогносцированъ отрядъ къмъ Алфатаръ, за да провѣри сведенията за противника тамъ, безъ да се излага на отдѣлно разбиване.

4) 5-а конна бригада — 9-и коненъ полкъ, една дружина и две полски орѫдия отъ 3-а бригада (дружината, която сега е при Докчаларъ, и се командува отъ майоръ Илковъ) — да се закрепи здраво на линията Атмаджа — Хаскьой, като разузнава въ ивицата между

---

[1]) Отдѣлението зае избраната отъ майоръ Максимовъ позиция.
[2]) Минохвъргачнитѣ роти не пристигнаха.
[3]) И тукъ погрѣшно е предадено „подполковникъ", намѣсто „майоръ".

Алфатаръ — Силистра и Асфаткьой — Сърсанлари — Спанчовъ. Бригадата да изпрати прикритие на орждията си, които ще получи отъ 3-а бригада, въ Асфаткьой. Бригадата да изпрати единъ коненъ полувзводъ въ разпореждане на командира на 3-а бригада, въ Асфаткьой. Бригадата да поддържа свръзка съ 2-а и 3-а бригади.

5) 3-а бригада къмъ 8 часа на 4-и септемврий да заеме Питракли и Асфаткьой, като изпрати авангардъ една дружина съ батарея и картечници на в. 64·2, северно отъ Татаръ Атмаджа. Авангардътъ да разузнава къмъ Арабаджиларъ и Сарсънлари, като държи подъ артилерийски огънь шосето между тѣзи две села. Бригадата да държи свръзка съ 5-а конна бригада и съ 1-а бригата отъ дивизията ми въ посока на Хаскьой — Кузгунлъкъ.

6) Всички части да се свържатъ непремѣнно здраво и непрекжснато съ Щаба на дивизията.

7) Щабътъ на дивизията — въ Асфаткьой."

Дейность на 2/1-а бригада. — 2/1-а бригада нощува на укрепената си позиция северно отъ Акъ Кадънларъ. Къмъ 4^{30} часа командиръть на бригадата получи заповѣдьта за разузнаване къмъ Алфатаръ и изпрати, като разузнавателенъ отрядъ, Доброволческата команда на 16-и полкъ. Отрядътъ настжпи въ 8 часа и стигна въ Алфатаръ, безъ да срещне ромънски войски, освенъ нѣколко разезда, които се оттеглиха предъ него. Вечерьта Отрядътъ се върна на позицията.

За по-добра свръзка съ 9-и коненъ полкъ, въ Кара Есекьой бѣ изпратена една конна застава отъ 1-и дивизионенъ ескадронъ.

Тъй като нѣкои мѣстни жители твърдѣха, че ромънски войски отъ Силистра настжпватъ на югъ, командиръть на бригадата заповѣда на командира на 1-и дивизионенъ ескадронъ да организира разузнаване въ посокитѣ Кочина, Бабукъ и Алфатаръ, за да провѣри тѣзи сведения. Майоръ Карагьозовъ изпрати три разезда въ казанитѣ посоки и, тъй като разполагаше самo съ още седемь конника, тръгна съ изпратенитѣ при него конници за връзка отъ 9-и и отъ Гвардейския конни полкове презъ гората Кара Кушъ за Казеймиръ.

Когато стигна въ 16^{30} часа близо до селото, той забеляза, че ромънитѣ заематъ окопитѣ си южно отъ него, и че по всички видими пжтища отъ Силистра нѣма никакво движение на ромънски войски. Майоръ Карагьозовъ се върна въ Акъ Кадънларъ въ 21 часа и доложи на командира на бригадата резултатитѣ отъ разузнаването.

Дейность на 3/1-а бригада. — 3/1-а бригада бѣше разположена въ Сърджилари, съ предна охрана на единъ и поло-

вина клм. североизточно отъ селото и съ наблюдателни застави отъ по половина рота въ посокитѣ къмъ Асфаткьой, Питракли, Махсутларъ, Доуджиларъ. Единъ офицерски патрулъ разузнаваше къмъ Дамъ Абаси, а патрули за връзка бѣха изпратени къмъ 1-а бригада и 9-и коненъ полкъ.

Командирътъ на бригадата получи заповѣдьта за премѣстване на северъ въ 4^{30} часа и въ 8 часа заповѣда да се формира походната колона по следния начинъ:

а) Предна охрана — една дружина, две картечници, една полска батарея, половина взводъ конници — да настжпи по пжтя Сърджилари — к. 137.

б) Главни сили — две дружини, десеть картечници, една и половина полска батареи — да настжпятъ по сжщия пжть.

Походътъ се извърши безпрепятствено, и къмъ 12 часа частитѣ отъ бригадата стигнаха на опредѣленитѣ имъ мѣста, дето се разположиха така:

Предната охрана започна да се укрепява на позиция на в. 137, съ фронтъ на североизтокъ; отъ нея бѣха изпратени въ охранение две роти, които заеха съ стражеви застави линията Кемалкьой до пжтя Туркъ Косуй — Сарсънлари; за наблюдение посоката къмъ Емиркьой бѣ изпратенъ подофицерски патрулъ; за разузнаване въ посокитѣ къмъ Гарванъ, Каджкьой, Арабаджиларъ и Сарсънлари бѣха изпратени усилени офицерски и подофицерски патрули; за свръзка съ съседнитѣ войски бѣха изпратени: разездъ къмъ Босна, за свръзка съ 5-а конна бригада, и усиленъ подофицерски патрулъ — къмъ Узунджe Орманъ, за свръзка съ 6-и полкъ, къмъ к. 130.

Главнитѣ сили се разположиха на бивакъ северно и северозападно отъ Асфаткьой. Отъ 41-и и 42-и полкове бѣха изпратени по една наблюдателна застава отъ по една рота и единъ взводъ по посока на Махсутларъ и Туркъ Косуй, за по-тѣсна свръзка съ съседнитѣ войски.

3/42-а дружина, въ Докчаларъ, получи въ 14 часа заповѣдьта отъ командира на полка, че се придава къмъ 9-и коненъ полкъ. Въ сжщото време се получи и заповѣдь отъ 5-а конна бригада, на основание на която Дружината въ 15 часа тръгна въ походенъ редъ и въ 17^{30} часа стигна въ Хаскьой, дето се разположи да нощува подъ охраната на 9-а рота.

Щабътъ на бригадата се премѣсти въ Асфаткьой, дето пристигна и Щабътъ на дивизията.

Разузнаване Западния секторъ на Силистра отъ 9-и коненъ полкъ. — Командирътъ на 9-и коненъ полкъ очакваше да получи нова заповѣдь за по-нататъшнитѣ действия, но, като не получи такава, на 3-и септемврий въ 17 часà издàде следната заповѣдь:

„1. — Следъ вчерашната атака на противника северно отъ Хаскьой, дето той бѣ окончателно разбитъ, всички негови части, находящи се на линията Атмаджа — Капакли — Ходжакьой — Каджкьой, въ паническо бѣгство сж отстжпили задъ Фортовата линия на Крепостьта Силистра.

Нашата армия днесъ завърши обложението на крепостьта Тутраканъ, а дѣснофланговитѣ наши пехотни части сж заели Акъ Кадънларъ.

§ 2. — Повѣренията ми Полкъ утре ще разузнава зоната отъ Алфатаръ до Попина на крепостьта Силистра, и ще отблъсне всички неприятелски части, находящи се още предъ Фортовата линия, за което:

§ 3. — Полкътъ да се построи на сборния си пунктъ утре въ 6^{30} часà.

Разузнавателни ескадрони:

а) Авангардниятъ 3-и ескадронъ — ротмистъръ Горановъ — да разузнава зоната между Хаскьой — Айдогду — Гарванъ и пжтя Хаскьой — Чаталджа — Кара Омуръ, изключително, като главнитѣ сили на ескадрона ще се движатъ по пжтя Хаскьой — Доймушларъ — кота 130 — Сребърна. Ескадронътъ да тръгне утре въ 7^{30} часà отъ Хаскьой.

б) Дѣсенъ разузнавателенъ — 2-и ескадронъ — поручикъ Несторовъ — да тръгне утре отъ сборния пунктъ на полка въ 6 часà и следва съ главнитѣ си сили по пжтя Догруларъ — Кара Великьой — Чаталджа — Кара Омуръ, и ще разузнава въ участъка отъ този пжть до пжтя Догруларъ — Кара Есекьой — кота 194 — Алфатаръ, на шосето за Силистра.

в) Главни сили — 1-и ескадронъ, 4-и ескадронъ, картеченъ ескадронъ — да настжпятъ утре въ 6^{30} часà отъ сборния пунктъ и следватъ по пжтя на главнитѣ сили на 2-и ескадронъ. За нощуване, следъ успѣшното изпълнение на възложената на полка задача, Полкътъ ще се оттегли въ Хаскьой, дето се прибиратъ и разузнавателнитѣ ескадрони, които ще получатъ за това отдѣлна заповѣдь. Ако ли такава не последва до 18 часà, тѣ прибиратъ разузнавателнитѣ си органи, следъ което се прибиратъ на ночлега на полка.

г) Пешиятъ картеченъ ескадронъ отъ полка и този на 3-и коненъ полкъ, подъ началството на командира на 1-и дивизионъ, подполковникъ Стояновъ — да тръгнатъ утре въ 7 часà отъ сборния пунктъ на полка за Хаскьой, дето да укрепятъ, съ помощьта на мѣстното население, височинитѣ североизточно отъ Хаскьой, на които вчера се водѝ боя съгласно даденитѣ устни инструкции.

д) Връзката съ съседнитѣ части се поддържа отъ назначенитѣ съ оперативна заповѣдь № 1 разезди, а за свръзка съ Щаба на 1-а дивизия да се изпрати единъ разездъ отъ четирма души при младши подофицеръ.

§ 4. — Домакинскиятъ обозъ, до втора заповѣдь, да остане въ Догруларъ.

§ 5. — Утринната варка да бѫде готова, като чорбата се раздаде на войницитѣ преди тръгване, а месото се даде на рѫце.

§ 6. — Бойниятъ обозъ да следва съ пешитѣ ескадрони.

§ 7. — Конно-пионерниятъ взводъ да съедини съ телефонна линия Догруларъ съ Хаскьой."

По-после той получи заповѣдьта по дивизията, която не измѣняше взетото решение.

На 4-и септемврий въ опредѣленитѣ часове разузнавателнитѣ органи и главнитѣ сили на 9-и коненъ полкъ настѫпиха. Безъ да срещне противникъ, Полкътъ стигна въ 10^{25} часà до Чаталджа. 2-и ескадронъ въ сѫщото време стигна до кота 134, а единъ неговъ взводъ — въ Кара Омуръ, дето бѣ обстрелванъ съ пушеченъ и артилерийски огънь. Построенъ въ сборенъ редъ, съ Картечния ескадронъ на позиция, Полкътъ остана на платото северно отъ Чаталджа до вечерьта. Неговитѣ разезди бѣха непосрѣдствено предъ укрепената позиция между Бабукъ и Сребърна, и я разузнаваха отблизо.

Ромънското командуване вѣроятно е предполагало, че задъ забелязаната българска конница се движатъ и пехотни части, които ще действуватъ противъ крепостьта Силистра. Въ 10 часà ромънитѣ откриха пушеченъ огънь. Следъ 40 минути откъмъ Калипетрово бѣ даденъ артилерийски изстрелъ. Огъньтъ постепенно се разпространи по цѣлата линия, и траѝ до вечерьта. По разездитѣ на полка на Западния секторъ ромънитѣ стреляха съ пушки, картечници и артилерия, обаче отъ ромънскитѣ войски не бѣха предприети никакви действия. Къмъ 18 часà единъ аеропланъ се издигна откъмъ Силистра. Той бѣ обстрелянъ съ пушеченъ и картеченъ огънь, когато летѣше надъ Чаталджа, и принуденъ да се върне къмъ Крепостьта, а, следъ като летѣ още веднъжъ надъ 9-и коненъ полкъ, слѣзе въ Силистра.

Въ 16 часà командира на полка изпрати застави въ Доймушларъ и Ялѫ Чаталджа, които, заедно съ мѣстнитѣ жители, да организиратъ отбраната на селата и да охраняватъ полка. Независимо отъ това, тѣзи застави изпратиха разезди отъ по двама конника къмъ Кочина, Кара Омуръ, Сребърна, Вѣтренъ, Попина и Гарванъ. На мръкване бѣха изпратени команди съ ръчни гранати, които да се доближатъ до укрепената позиция и да хвърлятъ бомби, за да безпокоятъ отбраняващитѣ войски. Една такава команда стигна презъ нощьта до Главната отбра-

нителна линия, хвърли нѣколко бомби и предизвика огънь отъ цѣлиятъ Западенъ секторъ.

Отъ разездитѣ на разузнавателнитѣ ескадрони се получиха редъ донесения. Командирътъ на полка, който сжщо наблюдаваше всичко около Крепостьта, изпрати следнитѣ донесения:

1) До командира на 5-а конна бригада (Хаскьой) въ 10 часа: а) за изпълнение задачата отъ полка споредъ оперативната заповѣдь; б) за откриване пехотенъ и артилерийски огънь отъ Крепостьта.

2) До командира на 2/1-а бригада (Акъ Кадънларъ) въ 14^{10} часа: а) че разездитѣ на полка сж на линията Вѣтренъ — Сребърна — Кара Омуръ — Базиргянъ — Бабукъ, непосрѣдствено предъ Ромънската укрепена позиция; б) че ромънитѣ сж открили пушеченъ и картеченъ огънь и артилерийски отъ четири батареи; в) че презъ нощьта Полкътъ ще се оттегли въ Хаскьой, а на 5-и пакъ ще се върне при Чаталджа.

3) До командира на 1-а дивизия (Кьосе Абди — следа) въ 18^{45} часа:

„Днесъ до 18 часа ядрата на разузнавателнитѣ ескадрони стоеха на к. 134 (западно отъ Кара Омуръ) и при кладенеца на югъ отъ Сребърна, а разездитѣ имъ — предъ неприятелската позиция. Неприятелтъ стрѣля съ залповъ и честъ артилерийски огънь отъ четири батареи, разположени по две отъ дветѣ страни на пжтя Кара Омуръ — Силистра. Дозорниятъ конникъ на челния разездъ Андрей Дончевъ е изненадалъ една неприятелска рота, която е била на шосето югоизточно отъ Сребърна, и съ сабля въ ржка отъ 300 крачки на завоя извикалъ „ура“. Ротата въ паническо бѣгство се пръсва, и се изкачила на кота 117, източно отъ селото.

Презъ цѣлия день разездитѣ стояха въ селата Попина, Вѣтренъ, Сребърна, Кара Омуръ, Кочина, Казеймиръ и на югъ отъ Бабукъ; противникътъ хвърли повече отъ 200 снаряда, а откри и пехотенъ и картеченъ огънь срещу разездитѣ. Деморализацията въ редоветѣ на противника е голѣма — той не смѣе да се покаже предъ окопитѣ си. По сведения, добити отъ бѣгащи изъ Силистра, се установява, че на западъ отъ Калипетрово, при к. 137, били разположени три батареи: полска, гаубична, и дългобойна.

Въ вълчитѣ ями и по коловетѣ на телената мрежа имало много трупове отъ откарания отъ населението добитъкъ, които се разложили, и издавали ужасна воня въ цѣлата околность.

За нощуване Полкътъ се оттегли въ 18^{45} часа въ Хаскьой, като остави по една отбранителна застава отъ по единъ взводъ въ Чаталджа и Доймушларъ, съ заповѣдь презъ нощьта да се приближатъ до неприятелската укрепена линия и да откриятъ пушеченъ огънь, да хвърлятъ бомби и съ това да го държатъ въ тревога.

Утре Полкътъ ще повтори днешнитѣ си действия, съгласно оперативната заповѣдь № 2.

Влѣзохъ въ свръзка съ 2-а бригада. Въ 15 часа̀ изпратихъ за положението тукъ сведение."

4) До командира на 5-а конна бригада, следъ пристигането въ Хаскьой, въ 20^{30} часа̀: сведения за действията презъ деня, еднакви съ онѣзи, изложени въ предидещото донесение.

Командирътъ на 5-а конна бригада остана въ Хаскьой, а, когато пристигна 3/42-а дружина, той излѣзе съ командира на дружината и ротнитѣ командири да разузнаятъ позицията при Догруларъ. Следъ като даде указания за укрепяване на позицията, полковникъ Марковъ се върна пакъ въ Хаскьой. Въ 10 часа̀ той получи заповѣдьта по 1-а дивизия за атаката, споредъ която на 5-а конна бригада (9-и коненъ полкъ, 3/42-а дружина и две полски орѫдия) се даваше задача да се закрепи здраво на линията Атмаджа — Хаскьой и да разузнава въ ивицата между Алфатаръ — Силистра и Асфаткьой — Сарсънлари — Спанчовъ; да изпрати прикритие за орѫдията, които ще получи отъ 3-а бригада, въ Асфаткьой, и единъ коненъ полувзводъ — въ разпореждането на командира на сѫщата бригада.

Полковникъ Марковъ бѣ притеглилъ една рота отъ Догруларъ въ Хаскьой, и заповѣда да дойде тамъ цѣлата 3/42-а дружина. Веднага се започна укрепяването на избраната позиция на линията Хаскьой — Атмаджа. Сѫщевременно поиска отъ командира на 9-и коненъ полкъ да изпрати веднага половина ескадронъ въ Хаскьой.

Въ 16 часа̀ той издаде оперативна заповѣдь за нощуване въ Хаскьой:

1) Да се оставятъ три охранителни и наблюдателни застави въ Голябина, Доймушларъ и Ялѫ Чаталджа, които да изпратятъ разезди на фронта Кочина — Вѣтренъ — Гарванъ.

2) Да се изпрати разездъ въ Балтаджи Еникьой за поддържане свръзка съ разезда на 1-и дивизионенъ ескадронъ, отъ който имаше донесение, че е изпратилъ застава въ Кара Есекьой.

3) Да се изпрати разездъ въ Папукчиларъ, за свръзка съ авангарда на 3/1-а бригада.

4) Една рота отъ 3/42-а дружина да заеме позицията, за да охранява Бригадата.

5) Домакинскитѣ обози да се премѣстятъ въ Саарларъ.

6) Командирътъ на Конно-пионерния взводъ да установи телефонна свръзка съ Щаба на 1-а дивизия, въ Асфаткьой.

Дейность на командира на 1-а Софийска дивизия — Щабътъ на 1-а дивизия въ 8 часа̀ се премѣсти въ Асфаткьой.

Въ 17 часа̀ се установи телефонна свръзка съ 2-а бригада (Акъ Кадънларъ). Въ Асфаткьой имаше телефонна свръзка съ Щаба на армията, а оттамъ — и съ 4-а дивизия, но телефонитѣ не работѣха добре, и разговоритъ съ командира на тази дивизия не се състоя.

Въ 17^{50} часа̀ командиритъ на дивизията изпрати следното донесение на Щаба на армията:

„1) Отъ 2-а бригада донесение нѣма.

2) 9-и коненъ полкъ, съ главнитѣ си сили, се намира на платото северно отъ Чаталджа, съ предни ескадрони — въ Кара Омуръ единиятъ, а за другия нѣма донесение. Разездитѣ на разузнавателнитѣ ескадрони стигнали до първата укрепена линия при Сребърна, северно отъ Кара Омуръ, Бабукъ и др. По разездитѣ противникътъ открилъ пехотенъ огънь отъ укрепната линия. Въ 10^{40} часа̀ противникътъ открилъ артилерийски огънь противъ ескадрона въ Кара Омуръ. Артилерията му е на позиция северозападно отъ това село. Артилерийски огънь билъ откритъ следъ това и по цѣлата линия отъ Бабукъ до Дунава.

3-а бригада съ главнитѣ си сили се съсрѣдоточи около Асфаткьой и северно отъ това село, съ авангардъ на в. 64·2, северно отъ Татаръ Атмаджа."

Дейность на Силистренския гарнизонъ. — Командиритъ на ромънската 9-а дивизия, следъ прибързаното оттегляне на частитѣ отъ предната охрана, изгуби всѣка възможность да получи нѣкакви сведения за действията на българитѣ около Силистра. На 3-и септемврий вечерьта той получи заповѣдь да развие по-голѣма дейность по цѣлия фронтъ на Крепостьта, за да спре намиращия се предъ него неприятель. Въ сѫщото време му се съобщаваше, че 19-а дивизия и Русската конна дивизия ще настѫпятъ къмъ Куртъ Бунаръ — Трупчуларъ. По-късно той получи съобщение отъ Щаба на армията, че 19-а дивизия води бойове въ околностьта на Добричъ, и че положението ѝ е твърде тежко, поради което 9-а дивизия трѣбва да ѝ се притече напомощь. Това е станало, вѣроятно, подъ впечатление на боя при Кочмаръ и Кара Пелитъ. Най-после, и тази заповѣдь бѣ отмѣнена, защото 19-а дивизия се оттеглила къмъ Кара Омеръ.

Вечерьта командуващиятъ ромънската III армия получи поясни донесения, отъ които се виждаше, че преднитѣ охрани на дивизията твърде рано сѫ се прибрали въ Крепостьта. Той поиска отъ Главната квартира да бѫде отстраненъ отъ длъжность командира на дивизията, и му изпрати следното строго мъмрене:

„Изнесената охрана се е оттеглила твърде рано, макаръ да бѣ заповѣдано оттеглянето да се извърши, следъ като бѫде забавенъ неприятелтъ. Прибързаното оттегляне на прикриващитѣ войски е неоправдателно. Тѣ имаха срещу себе си само конница, а единъ батальонъ може да води бой съ една спешена конна дивизия."

Осигуряване атаката откъмъ Добричъ.

Разпореждания на Армейското командуване. — За положението на частитѣ отъ III армия на 4-и септември къмъ 7 часà генералъ Тошевъ изпрати следното донесение до Щаба на Армейската група и до Щ. Д. А.:

„1) Морски фронтъ: Всичко спокойно.

2) Сухопѫтенъ фронтъ: а) Варненски укрепенъ пунктъ: Разузнавателни отдѣления отъ Североизточния секторъ достигнали линията Чаталаръ — Ала Клисе — Теке — Момчилъ, безъ да срещнатъ неприятелски части. Къмъ 13 часà една и половина неприятелски роти съ две картечници заели Кадиево, обаче, атакувани отъ нашитѣ постове и отъ отбранителната застава при Ново Ботево, тѣ отстѫпили къмъ Йени Махала. Едно наше разузнавателно отдѣление било достигнало на единъ и половина клм. отъ ж.-п. ст. Богдановo, безъ да срещне противникъ.

б) 6-а дивизия на 3-и септември къмъ 17 часà достигна Екисче—Владимирово, дето занощувала. Едно нейно странично прикритие, въ съставъ една рота, настѫпвайки къмъ Умуръ Факѫ, къмъ 18 часà атакувало на ножъ противника южно отъ селото, но сведения за резултата отъ боя още нѣма.

в) 1-а конна дивизия на 3-и срещу 4-и септември нощувала въ Куртъ Бунаръ и околнитѣ села. Разузнавателнитѣ ѝ части вчера сѫ достигнали Али Факѫ (шосето Силистра — Добричъ) и к. 169, северно отъ Алфатаръ, безъ да констатиратъ присѫтствието на противника. Съобщенията по шосето Добричъ — Силистра сѫ прекѫснати. Изпратени сѫ разузнавателни отдѣления да прекѫснатъ желѣзопѫтното съобщение Добричъ — Меджидие, обаче досега още нѣма сведения.

г) 1-а дивизия — 2-а бригада — въ Акъ Кадънларъ. 9-и коненъ полкъ — въ Догруларъ, съ разузнавателния ескадронъ въ Хаскьой 3-а бригада — въ Сърджилари, съ една дружина въ Докчаларъ. Дружината е назначена да поддържа 9-и коненъ полкъ. 1-а бригада — на линията Вискьой — кръстопѫтя северно отъ Енджекьой и Бѣлица. Гаубичното отдѣление — на позиция западно отъ Чаушъ Махле. Тежката артилерия е насочена къмъ Бѣлица. Вчера къмъ 11^{30} часà неприятелтъ отъ фортъ № 8 (картата 1:20,000) е обстрелялъ съ артилерия разположението на 1-а бригада, а къмъ 19 часà открилъ пехотенъ и картеченъ огънь.

д) 4-а дивизия, следъ кратъкъ, но буенъ и оживенъ бой, е заела Дайдъръ и е премѣстила позициитѣ си северно отъ пѫтя Дайдъръ — Чаушъ Махле. Дивизията до снощи е имала 7 убити и 51 ранени долни чина.

е) Колоната на подполковникъ Хаммерщайнъ снощи е занощувала на линията Сияхларъ — североизточно отъ Сѣново — височината 131, западно отъ Старо Село."

Отъ сравнение на това донесение съ истинското положение на частитѣ се вижда, че свръзкитѣ на Щаба на армията съ подчиненитѣ части вече бѣха възстановени напълно, и Армейското командуване знаеше почти точно положението на всѣка своя часть.

Сведенията, обаче, за ромънскитѣ и русскитѣ войски въ Добруджа не бѣха достатъчни. Докато частитѣ, предназначени да атакуватъ Тутраканъ, бѣха въ непосрѣдственъ досѣгъ съ ромънитѣ, онѣзи, които трѣбваше да осигурятъ атаката откъмъ Добруджа, не можаха да уяснятъ положението на русско-ромънскитѣ войски. Конната дивизия, ангажирана въ боя при Кочмаръ — Кара Пелитъ, не можа да събере нови сведения за ромъно-русскитѣ войски между Силистра и Добричъ. Разузнаването и отъ Варненския подвиженъ резервъ не отиде по-далече отъ среща съ ромънскитѣ предни части.

Следъ като получи отъ командира на 4-а дивизия донесение, че той е решилъ да отложи атаката за 5-и септемврий, генералъ Тошевъ изпрати следното донесение до Щаба на фелдмаршалъ Макензенъ, съ копие до Щ. Д. А. и командира на 1-а дивизия.

„По причина на нощесния дъждъ настаняването на нѣкои батареи отъ тежката артилерия и привличането на минохвъргачнитѣ роти и бойнитѣ припаси закъснѣ, поради това бомбардировката и атаката на Тутраканския тетъ-де-понъ, съгласно оперативната заповѣдь № 17, се отлага за утре, 5-и того."

Между това, Армейското командуване, следъ като възложи ржководството на атаката на Тутраканъ върху генералъ Киселовъ, съсрѣдоточи всичкото си внимание върху ржководството на войскитѣ, които осигуряваха атаката отъ действията на войскитѣ отвънъ Крепостьта, за което бѣ необходимо, преди всичко, да се събератъ повече сведения за тѣзи войски, затова генералъ Тошевъ се обърна къмъ Щаба на фелдмаршалъ Макензенъ, съ молба да се организира ежедневно въздушно разузнаване, за да бжде предизвестяванъ своевременно, ако Ромънското командуване предприеме нѣкакви действия противъ атакувщитѣ войски:

„Тъй като разузнаването въ Добруджа къмъ фронта Черна Вода—Меджидие — Кюстенджа се реализира бавно, моля разпореждане да се организира ежедневно въздушно разузнаване отъ Аеропланното отдѣление, изпратено отъ Македонския фронтъ, а сжщо и отъ хидропланитѣ въ Варна. Разузнаването да се насочи въ зоната между линията

Черна Вода — Меджидие — Кюстенджа и линията Силистра — Мангалия, като се обърне внимание на тетъ-де-пона Силистра. Възможно е да се извършатъ отъ неприятеля нощни маршове, за което ми е необходимо да зная поне групировката на неприятелскитѣ сили въ Добруджа. Резултатитѣ отъ разузнаването, моля, да се изпращатъ направо въ Щаба на повѣрената ми армия."

Но на следния день българскиятъ офицеръ за свръзка при Щаба на Армейската група донесе, че пристигналото отъ Македония Аеропланно отдѣление не може да се приготви за въздушно разузнаване по-рано отъ 6-и септемврий. Тогава генералъ Тошевъ реши да тласне още по-напредъ войскитѣ отъ дѣсния флангъ, за да заематъ гр. Добричъ, дето, споредъ полученитѣ сведения, нѣмало повече отъ една бригада. Това си решение генералъ Тошевъ бѣ съобщилъ въ Щаба на Армейската група, и веднага следъ пристигането на 6-а дивизия въ района Екисче — Владимирово, фелдмаршалъ фонъ Макензенъ я даде още на 3-и въ 22^{34} часа̀ въ разпореждането на генералъ Тошевъ, за да заеме Добричъ, следъ което пакъ да остане въ разпореждането на фелдмаршала, при Кара Пелитъ — Срѣдно Чамурли, а Добричъ да бѫде заетъ отъ единъ отрядъ отъ Варненския гарнизонъ.

Щомъ получи горната заповѣдь, генералъ Тошевъ заповѣда на командира на 6-а дивизия да наблюдава въ северна посока, да поддържа свръзка съ 1-а конна дивизия, да организира разузнаване къмъ Добричъ и да бѫде готовъ да атакува и завладѣе града, ако получи за това заповѣдь.

На 4-и септемврий въ 10 часа̀ генералъ Тошевъ изпрати следната заповѣдь до командиритѣ на 6-а пехотна и 1-а конна дивизии и началника на Варненския укрепенъ пунктъ, съ копия до Щ. Д. А. и Щаба на Армейската група Макензенъ:

„По сведения отъ Конната дивизия и 2/1-а бригада, противникътъ откъмъ Силистра е отстѫпилъ на укрепленията около този градъ. Вчера неприятелската бригада следъ боя при Куртъ Бунаръ отстѫпила къмъ Добричъ. Споредъ сведенията, въ Добричъ имало сàмо една бригада. Подвижниятъ резервъ на Варненския укрепенъ пунктъ е завладѣлъ селата Момчилъ, Теке, Ала Клисе, Баладжа, ж.-п. ст. Богдановo, Каджькьой.

Заповѣдвамъ 2/6-а бригада днесъ, 4-и септемврий, въ 12 часà да настѫпи отъ селата Екисче — Владимирово, да атакува височинитѣ западно отъ Добричъ и да разбие противника.

Подвижниятъ резервъ отъ Варненския укрепенъ пунктъ, находящъ се на горната линия, да атакува отъ югъ, съвмѣстно съ частитѣ отъ 6-а дивизия.

1-а конна дивизия днесъ, 4-и септемврий, въ 12 часà да настѫпи отъ Куртъ Бунаръ за Добричъ, като охранява лѣвия флангъ на

6-а дивизия и действува въ флангъ и въ тилъ на неприятелскитѣ войски при Добричъ.

6-а дивизия да остави една дружина заслонъ при Екисче, а 1-а конна дивизия — при Куртъ Бунаръ.

Разбиването на противника и завладяването на Добричъ трѣбва да стане още тази вечерь. Утре, 5-и септемврий, следъ като се оставятъ за гарнизонъ въ Добричъ частитѣ отъ Подвижния резервъ на Варненския укрепенъ пунктъ, бригадата отъ 6-а дивизия да се разположи въ района Кара Пелитъ — Срѣдно Чамурли, съ фронтъ на северъ, дето отново остава въ разпореждане на фелдмаршалъ фонъ Макензенъ. Началникътъ на 6-а дивизия да открие постоянна и сигурна свръзка съ телефонъ отъ Къзълджиларъ съ Добричъ."

Заемане Добричъ отъ Подвижния резервъ на Варненския укрепенъ пунктъ. — Като получи благодарность отъ командира на 1-а конна дивизия за съдействието отъ разузнавателнитѣ отряди на 3-и септемврий, генералъ Кантарджиевъ реши на 4-и да изпрати пакъ такива отряди въ сѫщитѣ посоки. Разпореждане за това бѣ направено, и бѣ почнало изпълнението, когато къмъ 10^{30} часа се получи заповѣдьта отъ командуващия III армия Подвижниятъ резервъ на Варненския укрепенъ пунктъ да настѫпи отъ линията Момчилъ — Теке — Ала Клисе — Баладжа — ж.-п. ст. Богдановo — Каджкьой и да атакува ромънитѣ при Добричъ отъ югъ, съвмѣстно съ частитѣ отъ 6-а дивизия.

Генералъ Кантарджиевъ намѣри, че наричанитѣ дотогава „Подвиженъ резервъ" войски не сѫ достатъчни за действия противъ Добричъ отъ югъ, и реши да ги усили. Затова той изпрати къмъ преднитѣ охрани при Дервентъ и на шосето за Балчикъ още по една батарея и по една дружина. Следъ това, къмъ 11^{30} часа, изпрати на подчиненитѣ си части следната заповѣдь за организиране движението къмъ Добричъ:

„ . . . А) Авангардъ — подполковникъ Цаневъ — 2/8-а дружина, една полска скорострелна батарея, единъ пионеренъ взводъ, двама колояздача, трима конника — да тръгне въ 15^{30} часа и следва по шосето Баладжа — Добричъ.

Б) Главни сили — полковникъ Габаревъ — две роти отъ 8-и полкъ, 1/48-а дружина, една полска скорострелна батарея, две картечници, трима колояздача, трима конника — да тръгне отъ граничния постъ № 19 по пѫтя на авангарда.

В) Дѣсенъ страниченъ отрядъ — подполковникъ Минковъ — 4/8-а дружина, една полска скорострелна батарея, две картечници, трима колояздача и шестима конника — да тръгне въ 13^{30} часа отъ Чаушкьой и следва по пѫтя Тюлюджа — Шехинлеръ; въ околностьта на последното село да се спре за известно време, за да охранява дѣсния флангъ на Дѣсната колона при настѫплението ѝ за Добричъ; да изпрати часть отъ Ловджийската команда по посока на Дуванъ Юласѫ.

Г) Лѣво странично прикритие — поручикъ Бъчваровъ — 2/8-а и 6/8-а роти и две картечници — да остави единъ взводъ да охранява ж.-п. мостъ при Ново Ботево и да настѫпи по посока на желѣзопѫтната линия за Добричъ, като поддържа свръзка между нашитѣ части и онѣзи отъ 6-а дивизия.

Д) Флотътъ на Негово Величество — капитанъ-лейтенантъ Серафимовъ — петь миноносеца и половина рота моряци — да се яви предъ Балчикъ, и произведе силна демонстрация, съ цель да привлѣче вниманието на противника къмъ въпросния пунктъ; въ случай че намѣри *града безъ войска, да го заеме.*

Е) Хидропланна станция — капитанъ Кунце — четири хидроплана — да помагатъ на атаката, като хвърлятъ бомби надъ неприятелскитѣ войски около Балчикъ."

Презъ нощьта срещу 4-и септемврий полковникъ Габаревъ бѣ смѣнилъ 2/8-а дружина отъ предната охрана, като изпрати на нейно мѣсто 1/8-а и 2/8-а роти.

Предната охрана бѣ изпратила неподвижна охрана и разузнавателенъ отрядъ по шосето за Добричъ. Когато получи заповѣдьта за настѫпление, започна да прибира охраната. Началникътъ на предната охрана, майоръ Стойковъ, очакваше да получи донесения за ромънитѣ отъ изпратенитѣ напредъ патрули. Генералъ Кантарджиевъ тръгна съ автомобилъ отъ Варна и настигна пѫтуваща отъ Дервентъ къмъ Границата 1/48-а дружина. Войницитѣ го посрещнаха съ въодушевление и мощно „ура", а той имъ сочеше пѫтя къмъ Добричъ, което още повече повдигаше тѣхното въодушевление. По сѫщия начинъ генералъ Кантарджиевъ бѣ посрещнатъ и отъ 2/8-а дружина. Северно отъ Баладжа той настигна челната стража на предната охрана и заповѣда на майоръ Стойковъ веднага да настѫпи, безъ да чака донесения отъ своитѣ патрули, а за разузнаване къмъ Добричъ да изпрати единъ разездъ отъ артилеристи.

Предната охрана настѫпи бързо и въ 16^{30} часа̀ стигна до южния край на града, дето бѣ посрещната радостно отъ цѣлото население. Две роти минаха презъ града и, като прогонваха ромънскитѣ патрули и разезди, стигнаха на гребена северно отъ него, дето започнаха да се окопаватъ. Другитѣ две роти настигнаха челнитѣ чакъ въ 22^{30} часа̀, а батареята се присъедини къмъ главнитѣ сили.

Главнитѣ сили не можа̀ха да тръгнатъ въ опредѣления часъ, защото трѣбваше предварително да се събератъ разпръснатитѣ части. На началния пунктъ северно отъ Баладжа тѣ пристигаха по части до 16^{15} часа̀, когато движението продължи, и въ 17 часа̀ тѣ бѣха на четири клм. до Добричъ. Когато стигнаха до

южния край на града, започна да се мръква. Въ 22^{50} часа тѣ стигнаха на гребена, на който се бѣ спрѣла предната охрана, а дветѣ батареи бѣха оставени да нощуватъ южно отъ града, подъ прикритието на 3/8-а рота. Полковникъ Габаревъ бѣ назначенъ за „началникъ на Цѣлата колона, която дѣйствува при Добричъ". Той веднага разпореди пехотнитѣ части да заематъ достигнатата отъ предната охрана позиция северно отъ града и да поставятъ неподвижна охрана. Съприкосновение съ ромънитѣ не можа да бѫде установено, защото Колоната не разполагаше съ конница. Отъ жителитѣ на града узнаха, че тѣ започнали да отстѫпватъ още на 3-и септемврий. На 4-и тѣ продължили отстѫплението си къмъ Кустекчилеръ и Чаиръ Харманъ, като избили безъ всѣкаква причина 53 добрички граждани, които по-рано държели въ затворъ, като заложници.

Дѣсниятъ страниченъ отрядъ бѣ разпръснатъ отъ дветѣ страни на шосето Варна — Балчикъ, и можа да се събере и да тръгне въ 18^{30} часа по пѫтя за Шахинлеръ, дето пристигна на 5-и септемврий въ 1^{30} часа. Отрядътъ се разположи да нощува съ мѣрки за охранение.

Лѣвото странично прикритие (при Ново Ботево) не получи заповѣдьта за настѫплението къмъ Добричъ, защото, вѣроятно, е било пропустнато отъ Щаба на Укрепения пунктъ да му се изпрати. Затова поручикъ Бъчваровъ изпрати дветѣ картечници при 2/8-а дружина. Като узна за настѫпването на частитѣ къмъ Добричъ, и, като забеляза приближаването и на 35-и полкъ, той реши да изпрати напредъ, къмъ Ени Махала, само 2/8-а рота. Последната заедно съ 6/8-а рота бѣха привлѣчени къмъ Добричъ отъ полковникъ Габаревъ на 5-и септемврий, дето пристигнаха въ 10 часа.

Веднага следъ завладяването на Добричъ, генералъ Кантарджиевъ изпрати съобщение до командиритѣ на 6-а и 1-а конна дивизии, а въ Щаба на III армия изпрати редъ донесения: 1) въ 13^{20} часа за започване настѫплението; 2) въ 17 часа за влизането на разездитѣ въ града; 3) въ 17^{30} часа за влизането на предната охрана въ града и за отстѫплението на ромънитѣ (33-и, 34-и, 75-и, 40-и пехотни, 5-и и 20-и артилерийски, 9-и и 10-и конни полкове; 4) въ 20^{30} часа:

„Съ две дружини, две скорострелни батареи, колоездачния взводъ и единъ коненъ взводъ заехъ гр. Добричъ. Пратихъ застави по посокитѣ, които водятъ за Гелинджикъ и Силистра. Ромънскитѣ войници при отстѫплението си сѫ убили и заклали около сто человѣка-бълг-

гари. Само съ 6-а дивизия съмъ въ свръзка, която е на четири клм. западно отъ града; тази вечерь ще пристигне, като ще се установи на бивакъ около гр. Добричъ."

Още на 3-и септемврий въ 13^{20} часа миноносцитѣ „Шумни", „Храбри", „Летещи", „Строги", подъ флага на началника на отряда, капитанъ-лейтенантъ Серафимовъ, и придружавани отъ две водохвърчила излѣзоха презъ северния проходъ на минното заграждане и заминаха да разузнаятъ крайбрѣжието къмъ Балчикъ. Въ 19^{15} часа тѣ се завърнаха въ Пристанището, а началникътъ на отряда донесе въ Щаба на Флота, че по крайбрѣжието отъ Балчикъ до Калиакра не сж забелязани ромънски войски и батареи.

На 4-и септемврий въ 5^{10} часа две водохвърчила полетѣха къмъ Кюстенджа. Въ 9^{30} часа тѣ се върнаха въ хангара си, съ донесение, че хвърлили двадесеть бомби надъ града, Желѣзопжтната станция, петролнитѣ резервуари, Пристанището и корабитѣ, и че водохвъчилата били силно обстрелвани отъ корабитѣ. Следъ получаване заповѣдьта отъ началника на Укрепения пунктъ, водохвърчилата не летѣха.

Презъ деня миноносцитѣ и Портовата дружина се готвѣха да заематъ Балчикъ, Каварна и Калиакра, което се извърши презъ нощьта срещу 5-и септемврий по следния начинъ:

Въ полунощь 2-а портова рота (двама офицера и 195 подофицера и моряка), подъ началството на командира на Портовата дружина, капитанъ-лейтенантъ Дечевъ, и 40 моряка отъ Семафорната команда, подъ началството на лейтенантъ Т. Тодоровъ, се натовариха на миноносцитѣ „Шумни", Смѣли", „Храбри", „Строги", „Летещи", и, подъ флага на началника на отряда, излѣзоха презъ северния проходъ на минното заграждение.

Въ 3 часа капитанъ лейтенантъ Дечевъ и 45 моряка слѣзоха въ Балчикъ и заеха града, безъ да срещнатъ съпротива.

Въ 4^{30} часа се разтовари въ Каварненското пристанище поручикъ Бъчваровъ съ 142 моряка и 8 германски моряка съ две картечници. Въ 6 часа моряцитѣ влѣзоха въ Каварна, дето не завàриха нито единъ ромънски войникъ.

Между 4^{30} и 5^{30} часа бѣха разтоварени при носъ Калиакра лейтенантъ Тодоровъ съ 40 телефониста и семафориста, които заеха поста и фара, напустнати отъ ромънитѣ.

Презъ време на стоварването не бѣха забелязани никакви русски или ромънски кораби на морския хоризонтъ.

Миноносцитѣ се завърнаха въ Варненското пристанище къмъ 8^{30} часа. Веднага на четири отъ тѣхъ и на реморкьора „Варна“ се натовари и 1-а портова рота (2 офицера и 220 моряка), която на мръкване бѣ пренесена въ Балчикъ. На разсъмване на 6-и септември миноносцитѣ се завърнаха.

Настжплението на 6-а Бдинска дивизия къмъ Добричъ. — Командиръть на 6-а дивизия получи заповѣдьта за настжпление къмъ Добричъ въ 10^{30} часа и веднага заповѣда:

„Днесъ въ 12 часа 2-а бригада съ 2-и артилер. полкъ ще настжпи отъ Екисче — Владимирово и атакува западнитѣ височини на гр. Добричъ, ще разбие противника и завладѣе града. Завладяването на града трѣбва да стане още тази вечерь.

Подвижниятъ резервъ на Варненския укрепенъ пунктъ ще атакува съвмѣстно съ Бригадата Ви отъ югъ. 1-а конна дивизия ще настжпи днесъ въ 12 часа отъ Кургъ Бунаръ за Добричъ, съ цель да охранява фланга Ви и да действува въ флангъ и въ тилъ на неприятеля.

Заповѣдвамъ: Бригадата Ви съ 2-и артилер. полкъ да настжпи: 36-и полкъ съ едното артилер. отдѣление да настжпи въ 12 часа направо за Кара Муратъ, а 35-и полкъ съ другото артилер. отдѣление да настжпи въ 13 часа направо за Арнаудъ Куюсу.

Пръвъ обектъ на бригадата се назначава к. 290, източно отъ Арнаудъ Куюсу, съ групата могили на северъ отъ тази кота, до шосето Кара Муратъ — Добричъ. При Екисче да се остави една дружина за заслонъ. Дружината да се разположи на североизтокъ отъ селото, около могилата. Дивизионниятъ лазаретъ да следва презъ Владимирово за Сердименъ.

Следъ завладяването на Добричъ, Бригадата Ви ще се разположи между Кара Пелитъ и Срѣдно Чамурли, съ фронтъ на северъ.“

По-после генералъ Поповъ, като имаше предвидъ, че до вечерьта или най-късно на следния день ще бжде атакуванъ Добричъ, за който предполагаше, че е укрепенъ, заповѣда: 1) всички офицери да се запознаятъ по картата съ мѣстностьта, по която ще действуватъ; 2) да се изпратятъ пехотни офицерски патрули съ по единъ артилерийски офицеръ и двама подофицера за разузнаване: а) отъ Дѣсната колона пжтя Владимирово — к. 290 и фронта Арнаудъ Куюсу — Кара Муратъ; б) отъ Лѣвата колона пжтя Екисче — Кара Муратъ и фронта Кара Муратъ — в. 288; 3) да се припомнятъ действията срещу укрепени позиции; 4) да се попълнятъ всички хранителни и бойни припаси.

На опредѣления часъ дветѣ колони тръгнаха, и, безъ да срещнатъ по пжтя си ромънски войски, почти едновременно къмъ 18^{40} часа достигнаха първия си обектъ. Оттукъ тѣ про-

дължиха движението си къмъ Добричъ, дето пристигнаха къмъ 20 часа, следъ като въ града бѣха навлѣзли частитѣ отъ Подвижния резервъ на Варненския укрепенъ пунктъ. 35-и полкъ се разположи да нощува на западния край на града, а 36-и — източно отъ Суютчукъ, съ фронтъ на северъ. Охранението на последния бѣше въ връзка съ това на Варненския подвиженъ резервъ.

Хлѣбопечението на дивизията на ж.-п. ст. Каспичанъ бѣ затруднено поради липса на брашно, каквото трѣбваше да бжде изпратено отъ Шуменъ. Добричкитѣ граждани, обаче, веднага схванаха нуждитѣ на пристигналитѣ освободителни войски, и презъ нощьта въ фурнитѣ бѣ изпеченъ достатъчно хлѣбъ за тѣхъ.

Движението на 6-а дивизия отъ първия ѝ обкктъ (к. 290) къмъ Добричъ бѣше излишно, защото, когато частитѣ достигнаха тамъ, генералъ Поповъ имаше вече сведения, че градътъ е напустнатъ отъ ромънитѣ, а, споредъ заповѣдьта отъ командуващия армията, Дивизията, следъ заемане града, трѣбваше да остане въ резпореждането на фелдмаршалъ Макензенъ, въ района Кара Пелитъ — Срѣдно Чамурли.

Въ 19^{40} часа генералъ Поповъ изпрати въ Щаба на армията следното донесение:

„Днесъ въ 13^{30} часа 2-а бригада съ 2-и артилер. полкъ настжпи въ две колони отъ Екисче презъ Кара Муратъ и отъ Владимирово презъ Арнаудъ Куюсу — к. 290 за Добричъ. Първиятъ обектъ — к. 290 и гребена на северъ до шосето Кара Мурадъ — Добричъ. Въ 18^{40} часа авангардитѣ на колонитѣ достигнаха обектитѣ си, безъ да срещнатъ неприятель. Разездитѣ донасятъ, че гр. Добричъ е очистенъ. Движението на колонитѣ продължава.“

Вечерьта генералъ Поповъ получи съобщение отъ 1-а конна дивизия, че ще нощува въ Кара Сулларъ, и отъ Варненския укрепенъ пунктъ за разположението на Подвижния резервъ. Той изпрати съобщение до сжщитѣ за положението на своята дивизия. За сжщото той изпрати донесение и въ Щаба на III армия.

1/36-а дружина, оставена като заслонъ при Екисче, остана презъ цѣлия день на позицията си. Командирътъ на дружината взе мѣрки за собствена охрана и за разузнаване къмъ посокитѣ Конакъ и Кара Пелитъ.

Както се каза по-горе, 53-и полкъ бѣ придаденъ къмъ III армия. На 3-и септемврий се започна превозването на полка отъ Радомиръ, като бѣха натоварени само два ешелона. Другитѣ четири ешелона тръгнаха на 4-и. Тъй като се предпо-

лагаше, че този Полкъ ще бѫде придаденъ къмъ 6-а дивизия, командирътъ на полка бѣ влѣзълъ въ свръзка съ командира на дивизията, и искаше нареждане за по-нататъшно движение отъ последната ж.-п. ст. Каспичанъ. Преди да се заповѣда на 6-а дивизия да настѫпи къмъ Добричъ, Щабътъ на армията получи съобщението за пристигането на Полка отъ Групата Макензенъ и изпрати телеграфическа заповѣдь до началника на ж.-п. ст. Каспичанъ да предаде на командира на полка да продължи пѫтуването по пѫтя ж.-п. ст. Каспичанъ — Нови Пазаръ — Тюркъ Арнаутларъ — Елесъ Факѫ — Караджа Отъ — Владимирово — Срѣдно Чамурли. На ж.-п. ст. Каспичанъ, обаче, до вечерьта на 4-и септемврий пристигна само единъ ешелонъ отъ 53-и полкъ, който бѣ разтоваренъ. На следния день поради започнатия бой при Добричъ, отъ Щаба на армията бѣ разпоредено да се натовари отново и да се изпрати за ж.-п. ст. Оборище, дето да се изпратятъ и всички пристигащи отъ Радомиръ ешелони, а за движението отъ Оборище нататъкъ командирътъ на 53-и полкъ да придизвика заповѣдь отъ генералъ Кантарджиевъ, комуто се подчинява. Сѫщиятъ день бѣ възстановено движението по желѣзния пѫть отъ ж.-п. ст. Оборище до Добричъ. Тогава началникътъ на Щаба на армията заповѣда чрезъ началника на движението: ешелонитѣ отъ 53-и полкъ да се разтоварятъ въ Добричъ.

Настѫплението на 1-а конна дивизия къмъ Добричъ. — 1-а конна дивизия следъ боя при Кочмаръ — Кара Пелитъ се върна и се разположи въ района Куртъ Бунаръ—Кара Абдуларъ—Хотулджа, като имаше преднитѣ си разузнавателни органи на сѫщитѣ мѣста, както и на 3-и септемврий. Презъ нощьта въ района на дивизията нѣмаше никакви действия.

На 4-и септемврий въ 5^{45} часа се получи заповѣдьта № 17 отъ командуващия III армия за атака на Тутраканъ, споредъ която на Дивизията се възлагаше задача да остане при Куртъ Бунаръ и да охранява крайния дѣсенъ флангъ на армията, като освѣтлява посокитѣ къмъ Силистра, Кобадинъ, Добричъ и да съдействува на 2/1-а бригада, ако противникътъ настѫпи срещу нея.

За да изпълни тази заповѣдь, генералъ Колевъ къмъ 7^{40} часа заповѣда:

1) Преднитѣ разузнавателни части да продължаватъ изпълнението на даденитѣ имъ задачи: а) разузнавателната часть на поручикъ Ивановъ, усилена съ още единъ взводъ отъ Гвардейския коненъ полкъ, да разпростре разузнаването още на северъ, къмъ Силистра, и опре-

дѣли линията на неприятелското разположение; б) разузнавателната часть на ротмистъръ Първановъ да разпростре разузнаването източно отъ Силистра, до брѣга на Дунава, като прекжсне телеграфнитѣ и телефонитѣ съобщения на Силистра къмъ изтокъ и наблюдава за движението по Дунава и пжтищата отъ Силистра къмъ Кобадинъ и Меджидие; в) разузнавателната часть на ротмистъръ Кикименовъ да бжде въ свръзка съ 6-а дивизия.

Въ сжщото време предъ фронта на дивизията работѣха самостоятелнитѣ разезди на поручикъ Попилиевъ въ посоката източно отъ Кобадинъ и на подпоручикъ Р. Руевъ — западно отъ Кобадинъ.

Въ 10^{35} часа въ Щаба на дивизията се получи първото донесение отъ началника на охранителната застава при Карши Махала, че въ Кайракъ е пристигналъ единъ русски коненъ полкъ, въоржженъ съ пики, който настжпвалъ къмъ Куртъ Бунаръ. Въ сжщото време и началникътъ на охранението, майоръ Николовъ, донесе, че, по сведения отъ мѣстни жители, русски разезди били забелязани къмъ Арабаджи и Голѣмъ Кара Ачъ.

Къмъ 11^{50} часа въ Щаба на дивизията се получи по радиотелеграфа новата заповѣдь отъ командуващия армията: Дивизията да настжпи и да действува въ флангъ и въ тилъ на противника при атаката на Добричъ. Генералъ Колевъ донесе въ Щаба на армията за появата на русски конници предъ фронта на Дивизията и веднага следъ това организира движението къмъ Добричъ по следния начинъ:

1) Дѣсна колона — 1-а конна бригада, 1-а конна батарея, 1-а и 3-а колоездачни роти—да тръгне по шосето Куртъ Бунаръ—Кочмаръ — Кара Пелитъ; колоездачнитѣ роти — въ главата на колоната.

2) Лѣва колона — 4-а конна бригада — да тръгне по пжтя Кара Абдуларъ — Коджа Олларъ — Конакъ Куюджукъ — Кара Пелитъ.

3) Колонитѣ да се движатъ въ скорость осемь клм. въ часъ.

Частитѣ отъ дивизията бѣха готови за походъ, и, щомъ получиха заповѣдьта, тръгнаха. Генералъ Колевъ презъ време на движението изпрати началника на Щаба на дивизията да установи свръзка съ 6-а дивизия, а старшиятъ адютантъ—да разузнае съ самостоятеленъ разездъ Карапелитския оврагъ и посоката задъ него, къмъ Добричъ.

Настжплението въ две колони продължи до Карапелитския оврагъ. Когато колонитѣ стигнаха до оврага къмъ 14^{30} часа, въ Щаба на дивизията се получи донесение отъ командира на

разузнавателния ескадронъ въ Конакъ, че презъ нощьта русски разезди се появили въ Кованлъкъ, Шахинджи и Енидже. Тъй като предстоеше да се минава презъ труднопроходимия оврагъ, генералъ Колевъ реши да измѣни посоката на движението и да мине презъ него по-насеверъ, при което, ако бѫде срещната по-голѣма русска часть, Дивизията да бѫде събрана, и дѣсният ѝ флангъ ще бѫде осигуренъ отъ непроходимия оврагъ. Когато Дивизията се движеше отъ дветѣ страни на шосето за Силистра, преднатa охрана попадна предъ гѫста мрежа отъ силни русски разезди. Следъ прогонването имъ, генералъ Колевъ изпрати части да заематъ Кириндж, което стана следъ прогонване други русски разезди. Едната колояздачна рота бѣ насочена да заеме Челебикьой. Въ 16 часа̀ Дивизията повърна на изтокъ и мина презъ оврага. Следъ това тя продължи движението си къмъ Добричъ, като измина за половина часъ разстоянието между Кириндж и Голѣмо Чамурли. На командира на 6-а дивизия бѣ съобщено за пристигането на Конната дивизия.

Къмъ 18[20] часа̀ генералъ Колевъ, отъ могилитѣ при Голѣмо Чамурли, наблюдаваше полето около Добричъ, и не можеше да забележи никакво движение на ромънски войски. Като не чуваше и никакви изстрели, той изпрати разезди къмъ Добричъ, които веднага узнаха, че ромънскитѣ войски сѫ напустнали града. Генералъ Колевъ заповѣда Дивизията да се оттегли за нощуване въ Кара Сулларъ, като остави единъ ескадронъ въ Голѣмо Чамурли и две застави на северъ.

Презъ нощьта се получиха редъ донесения отъ разузнавателнитѣ части, оставени на посокитѣ отъ Куртъ Бунаръ. Отъ изучаването на тѣзи донесения, генералъ Колевъ заключи, че вѣроятно около Александрия има една русска конна дивизия, задъ която може да се движатъ пехотни войски. Като имаше предвидъ първата задача на Дивизията и вѣроятностьта да настѫпятъ русско-ромънски войски отъ междината Силистра — Добричъ къмъ Акъ Кадънларъ, генералъ Колевъ реши да върне Дивизията обратно, въ Куртъ Бунаръ. На 5-и септемврий въ 3 часа̀ той я поведе по сѫщия пѫть, по който пѫтуваше презъ деня, и следъ единъ часъ получи заповѣдь и отъ командуващия армията: Дивизията да се върне въ Куртъ Бунаръ, което показваше, че инициативата на командира на дивизията съвпадаше съ желанието на по-голѣмия началникъ.

Къмъ 8 часа̀ Дивизията пристигна, и се разположи въ Куртъ Бунаръ (1-а бригада) и Дишъ Будакъ (4-а бригада).

Разузнаването на 4-и септември. — Както се каза, разузнавателнитѣ органи на Конната дивизия останаха на мѣстата си и продължиха да разузнаватъ въ даденитѣ имъ посоки. Тѣ изпращаха редовно въ Щаба на дивизията добититѣ сведения, и, тъй като последната пѫтуваше къмъ Добричъ и обратно, тѣзи сведения се получиха късно.

Генералъ Колевъ изпрати до командуващия армията следнитѣ донесения за събранитѣ презъ деня сведения:

1) Въ 16^{55} часа:

„По донесения на самостоятелни разезди, изпратени въ посока на Кобадинъ и стигнали до зоната Мал. Карагачъ, Надежда, Кара Къшла, гората къмъ Александрия, к. 240, Хардали и въ пространството между Гюргенли и Каджкьой нѣма окопни работи, и не е имало пехотни части на 4-и того."

2) На 5-и септември въ 6 часа:

„По сведения, добити отъ наши самостоятелни разезди, установи се положението, че една русска кавалерийска дивизия вчера, 4-и т. м., е била съсрѣдоточена около Александрия и Надежда, и днесъ е настѫпила въ посока на западъ. Забелязани сѫ: 1) въ Арабаджи — единъ хусарски полкъ, съ изнесени ескадрони въ Караджа Отъ и Хъдъръ Ашикъ; 2) въ Надежда — другъ коненъ полкъ и конни части въ дола западно отъ Гюргенли; 3) около Александрия — единъ русски коненъ полкъ, съ изнесени части въ гората западно отъ Александрия, Хаджи Кичилеръ и Параджикъ; 4) въ долината Гюргенли — Кьосе Айдинъ — русски конни части. Тѣхни разезди и предни ескадрони се появиха въ Гюллеркьой, Караджа Отъ, Кадеджикъ, Кара Абдуларъ. Снощи къмъ 17 часа командиратъ на предния ескадронъ донесе, че въ Гюргенли сѫ влѣзли две роти неприятелска пехота съ две картечници, а днесъ допълнително се донася, че единъ неприятелски пехотенъ полкъ е настѫпилъ отъ Гюргенли за Фъндъкли, и заелъ окопитѣ южно отъ последното село. Пленникъ — русски кавалеристъ — разправя, че тѣхната Кавалерийска дивизия се състоела отъ три драгунски, три казашки полка по шесть ескадрона въ полкъ и по две конни батареи на бригада; картечници — две на полкъ. Казва се, че дошла още една кавалерийска дивизия, която се разтоварила въ Кобадинъ. Служатъ си съ много силни разезди, най-малко отъ 20 души, и, за да имъ препятствуваме да нахалничатъ, принуденъ съмъ сѫщо да увелича състава на нашитѣ разезди, а съ това значително се намалява състава на дивизията, който и безъ това не е много голѣмъ. Предвидъ всичко гореизложено, моля да се присъедини 5-а конна бригада къмъ повѣрената ми Дивизия, или най-малко 9-и коненъ полкъ."

И тъй, отъ разузнаването на 1-а конна дивизия на 3-и и 4-и септември се установяваше, че една русска конна дивизия, подкрепена отъ пехотни части, се появила въ района около

Александрия. Всѫщность презъ този день положението на русско-ромънскитѣ войски на линията Силистра — Добричъ претърпѣ следното измѣнение:

Командуващиятъ ромънската III армия получи отъ командиритѣ на 17-а и 9-а дивизии редъ донесения, отъ които се виждаше, че на 3-и септемврий изнесенитѣ отряди предъ Тутраканъ и Силистра сѫ били отхвърлени къмъ предмостовитѣ крепости. Той заповѣда сѫщия день на генералъ Зончовски да настѫпи енергично въ посокитѣ Куртъ Бунаръ и Трупчуларъ, като остави една бригада въ Добричъ. Отъ тази заповѣдь се вижда, че той не е ималъ сведение за окончателното напускане града отъ 19-а дивизия.

Между това, движението на българскитѣ войски на 3-и септемврий, за да заематъ изходното положение за атаката на крепостьта Тутраканъ, е било представено отъ ромънскитѣ подолни началници, като атака на самата крепость. Комендантътъ на крепостьта се намираше подъ влиянието на тревожнитѣ донесения отъ началника на Първи секторъ. На мръкване частитѣ отъ този секторъ не можàха да издържàтъ близостьта на българитѣ, и напустнаха издадената предна позиция при Старо Село, като се оттеглиха на Главната отбранителна линия. За да прикрие това неоправдателно оттегляне, началникътъ на сектора донесе на команданта, че е отблъсналъ седемь български атаки. Безъ да провѣри това донесение, генералъ Теодореску, отъ своя страна, изпрати донесение до командуващия III армия, който изпрати да командиритѣ на 19-а и 9-а дивизии следната заповѣдь:

„Тутраканъ е атакуванъ отъ българскитѣ 4-а дивизия и часть отъ 1-а дивизия. Днесъ противникътъ е извършилъ седемь атаки противъ Тутраканъ, които сѫ били отбити. За да се подкрепи Тутраканъ, утре, 4-и септемврий, 19-а дивизия и Кавалерийскиятъ корпусъ да настѫпятъ къмъ Куртъ Бунаръ — Акъ Кадънларъ. 9-а дивизия да атакува въ посоката Хаскьой — Акъ Кадънларъ. Командуването на Източната група да се свърже съ 9-а дивизия, за да се извърши атаката едновременно отъ дветѣ дивизии.“

Генералъ Зончковски получи на 3-и септемврий вечерьта казанитѣ заповѣди. Споредъ първата, той трѣбваше да се насочи къмъ фронта Куртъ Бунаръ — Трупчуларъ, а, споредъ втората, — къмъ фронта Куртъ Бунаръ — Акъ Кадънларъ. Но той се придържаше къмъ първоначалния си планъ, споредъ който Югоизточната група трѣбваше да се съсрѣдоточи къмъ Добричъ, и затова заповѣда:

а) 3-а конна дивизия да се спре въ района Азапларъ — Александрия, и да разузнава до шосето Силистра—Куртъ Бунаръ—Добричъ.

б) Руската 61-а дивизия да се премѣсти въ района Чалмаджа—Айранкьой;

в) Сърбо-хърватската дивизия да се премѣсти въ района Енидже—Кокарджа;

г) Ромънската 19-а дивизия да остане на сѫщитѣ си мѣста.

Частитѣ достигнаха даденитѣ имъ въ заповѣдьта райони, дето се разположиха да нощуватъ. Командирътъ на 19-а дивизия, обаче, безъ да обръща внимание на преумората на частитѣ му отъ нощния походъ, реши да заеме ново положение и заповѣда:

„Следъ вчерашния бой на югъ отъ Добричъ неприятелтъ се е оттеглилъ къмъ Границата. Напустнахме града, за да се приближимъ повече до русскитѣ войски, които настѫпватъ къмъ Кара Пелитъ. Конни отряди разузнаватъ района. За днесъ, 4-и септемврий, Дивизията ще остане на позициитѣ, на които се оттегли, съ следнитѣ поправки:

6-а сборна бригада да настѫпи въ 16 часа и да заеме Ези Бей; 17-а бригада (40-и и 9-и стрелковъ полкове) да се съсрѣдоточи въ района Чобанъ Куюсу—Мамучкьой—Касилкьой; огнестрелнитѣ и продоволственитѣ колони да бѫдатъ въ Харманъ Куюсу и Неби Куюсу; пехотнитѣ бригади да укрепятъ временнитѣ си позиции; 5-а каларашка бригада да разузнава къмъ линията Добричъ—Каджкьой.“

Преуморенитѣ части извършиха заповѣданитѣ премѣствания, и вечерьта ромънската 19-а дивизия бѣ разположена по следния начинъ:

5-а каларашка бригада — въ района Каралесъ—Матлимкьой;

5-а сборна бригада — въ района Пчеларово—Узларъ—Касапли—Айдънъ Бей;

17-а бригада — въ района Чобанъ Куюсу—Мамучкьой—Касилкьой;

6-а сборна бригада — въ района Муса Бей—Мелеклеръ.

Атаката на Главната отбранителна линия на 5-и септемврий.

(Картограф. приложение № 9).

Разпореждания на Ромънското командуване за отбраната.

Преди да се започне войната, Ромънското главно командуване възлагаше голѣми надежди на предмостовитѣ крепости Тутраканъ и Силистра, като надценяваше съпротивителната сила на фортификационнитѣ постройки и на голѣмитѣ имъ гарнизони. То е пред-

полагало, че българитѣ ще се откажатъ отъ настжпление въ Добруджа, а ще се опитатъ да минатъ Дунава западно отъ Тутраканъ. Като не можа да открие по-рано, че българитѣ възнамѣряватъ да насочатъ главния си ударъ къмъ Тутраканъ, то продължаваше да държи своя резервъ на централно мѣсто, около Букурещъ, и чакъ на 4-и септемврий реши да подкрепи съ него гарнизона на Тутраканъ.

Командуващиятъ ромънската III армия надценяваше силата на Тутраканъ още повече и го наричаше „Ромънски или Малъкъ Вердьонъ". Независимо отъ това, и той предполагаше, че българитѣ могатъ да насочатъ главния си ударъ презъ Дунава къмъ Букурещъ, и затова остави на мѣстата имъ силнитѣ части отъ армията, които прикриваха Дунавската граница чакъ до Каларашъ (16-а, 18-а и 20-а дивизии).

Следъ като получи донесенията за бързото изтласкване на ромънскитѣ предни части на Добруджанската граница, генералъ Асланъ пакъ не използува своитѣ войски, разпръснати вдлъжъ по Дунава, а се обърна за помощь къмъ Главното командуване. На 4-и септемврий последното даде въ негово разпореждане 10-а и 15-а дивизии, отъ резерва.

Генералъ Асланъ насочи 10-а дивизия на югъ, къмъ Гюргево, съ задача да усили отбраната на Дунавската граница, а на 15-а дивизия заповѣда да настжпи веднага къмъ Олтеница, за да бжде прехвърлена презъ Дунава въ Тутраканъ. Едновременно съ това, той съобщи по телеграфа на коменданта на Тутраканъ, че въ най-скоро време ще бжде подкрепенъ, и му заповѣда да удѣржа на всѣка цена крепостьта:

И наистина, на частитѣ отъ 15-а дивизия бѣ заповѣдано да се движатъ къмъ Олтеница най-бързо. Дори 80-и полкъ бѣ пренесенъ съ събранитѣ отъ улицитѣ на Букурещъ таксиметри, съ болничнитѣ автомобили и съ камиони. Тази внушителна сила отъ седемнадесеть батальона и шесть батареи можеше да извърши голѣма бойна работа, ако би била употрѣбена наведнъжъ за ударъ въ една опредѣлена посока. Но мжчнотиитѣ започнаха, именно, следъ като 15-а дивизия пристигна въ Олтеница: като нѣмаше мостъ презъ Дунава, започна се пренасянето по батальонно съ понтони и шлепове, теглени отъ реморкьори. Прехвърлянето на 15-а дивизия (шестнадесеть и половина батальона, едно 10·5-см. гаубично и едно 7·5-см. полско отдѣления) и на единъ батальонъ отъ 16-а дивизия започна на 4-и септемврий. Частитѣ пристигнаха въ Тутраканъ въ следния редъ:

1/75-и батальонъ и 2/5-о гаубично отдѣление — на 4-и септемврий въ 16 часа;

1/80-и, 3/75-и, 2/74-и и 3/74-и батальони — презъ нощьта срещу 5-и септемврий;

3/75-и, 2/84-и, 1/74-и, 3/74 и, 1/34-и, 2/34-и, 3/34-и и 1/84-и батальони, 7/80-а рота и Полското артилерийско отдѣление — на 5-и септемврий отъ 5 до 17 часа;

2/2-и и 3/2-и гранични, 76-и опълченски и 2/80-и батальони и 11/80-а рота — презъ нощьта срещу 6-и септемврий.

Комендантътъ на крепостьта на 4-и септемврий остави Гарнизона да бездействува. Той не предприе дори и най-необходимитѣ разузнавания, за да опредѣли, доколкото е възможно, срещу кой секторъ българитѣ насочватъ своя ударъ. А началницитѣ на тритѣ сектора непрекѫснато искаха отъ комендантa да имъ изпрати поддържки, и последниятъ употрѣби още преди атаката малкия си резервъ, за да усили секторитѣ.

Изпращанитѣ подкрепления не бѣха посрѣщани въ Олтеница отъ Командуването на крепостьта, за да бѫдатъ насочени. Последното чакаше да пристигне нѣкои батальонъ, за да го изпрати да усили този или онзи секторъ, безъ да се погрижи да си организира силенъ резервъ, който да намѣси въ борбата въ решителната минута. По този начинъ разнитѣ сектори бѣха усилвани безъ всѣкаква тактическа мисъль, и на 5-и септемврий сутриньта, когато се започна решителната атака, Гарнизонътъ на крепостьта, заедно съ пристигналитѣ подкрепления, бѣше разположенъ по следния начинъ:

Първи секторъ, заетъ първоначално отъ седемнадесеть картечници, 36-и полкъ и 4/40-и батальонъ, бѣ усиленъ на 2-и септемврий съ 4/75-и батальонъ и две роти отъ 72-и опълченски батальонъ (Мирча); на 4-и септемврий — съ две роти отъ 48-и опълченски батальонъ (Бузау), 4/80-и батальонъ, 1/75-и батальонъ — или всичко деветь и половина батальона.

Втори секторъ, заетъ първоначално отъ седемнадесеть картечници и 79-и полкъ, бѣ усиленъ чакъ презъ време на атаката на 5-и септемврий съ 2/75-и, 3/75-и, 2/74-и и 3/74-и батальони — или всичко осемь батальона.

Трети секторъ, заетъ първоначално отъ осемнадесеть картечници и 76-и полкъ, бѣ усиленъ на 2-и септемврий съ две роти отъ 17-и опълченски батальонъ (Прахова), на 5-и септемврий — съ 1/80-и, 2/84-и, 1/74-и, 1/34-и, 2/34-и, 3/34-и, 1/84-и, 3/2-и гра-

ниченъ и 76-и опълченски батальонь — или всичко четиринадесеть батальона.

Резервътъ, който се състоеше първоначално отъ 4/75-и и 4/80-и батальони, четиринадесеть картечници, 17-и и 72-и опълченски батальони, бѣ употрѣбенъ преди атаката за усилване секторитѣ, и чакъ на 5-и септемврий бѣха оставени въ резервъ новопристигналитѣ 2/2-и граниченъ батальонъ, 2/80-и батальонъ и 11/30-а рота — всичко два и четвърть батальона.

Командантътъ на крепостьта, както се каза, нѣмаше сведения за разпредѣлението на българскитѣ войски срещу Крепостьта, и, следъ като разпредѣли пристигналитѣ подкрепления между тритѣ сектора, не направи никакви нови разпореждания за отбраната.

Артилерийска подготовка на атаката. Точно въ 6^{30} часà командиръть на 2-и тежъкъ артилерийски полкъ, полковникъ Ангеловъ, предаде по телефона на командиритѣ на артилерийскитѣ отдѣления и на дветѣ отдѣлни батареи сигнала „Огънь“. Готовитѣ батареи веднага започнаха стрелбата по опредѣленитѣ имъ цели. Въ 7^{10} часà всички батареи съобщиха даннитѣ за стрелбата. Огъньтъ още отначалото се водѣше съ най-голѣма бързина, каквата позволяваше системата на орѫдията, и произведе много силно впечатление, както на българската пехота, която всѣка минута ставаше по-самонадеяна, тъй и на ромънскитѣ бойци, които бѣха изненадани отъ неговата сила. Още въ 7^{40} часà спомагателниятъ наблюдатель при Дайдъръ съобщи по телефона, че ромънски войници отъ окопитѣ около укрепленията № 5 и № 6 започнали да бѣгатъ по зигзагообразнитѣ ходове за съобщение. Пехотата въ това време стоеше неподвижна, защото, споредъ плана, тя трѣбваше да започне настѫплението, следъ като тежката артилерия постигне очакванитѣ резултати. Потресаещето впечатление отъ точния огънь на българската артилерия личи и отъ донесенията на командата, въ които се споменава за стрелба съ 305-мм. орѫдия, каквито срещу Тутраканъ нѣмаше.

Полковникъ Ангеловъ, макаръ че му бѣ извѣстенъ плана на атаката, започна да се безпокои отъ това, че пехотата стои неподвижна. Той имаше донесения отъ своитѣ наблюдатели, че за толкова кратко време не сѫ могли да се получатъ желанитѣ резултати — разрушаване на опорнитѣ пунктове, задавяне ромънската артилерия и разрушаване изкуственитѣ препятствия. Той

знаеше, че участъкътъ около укреплението № 5 е по-слабо обстрелванъ, и че на укреплението е обстрелвана само тилната часть, и затова разпореди командирътъ на 1/3-о гаубично отдѣление да усили огъня по него, особено по предната му часть. Но, въпрѣки това, въ 7^{57} часà той донесе по телефона на командира на дивизията, че атаката е достатъчно добре подготвена, и че пехотата трѣбва да настжпи. Въ 8^{04} часà той говори по телефона и съ началника на Щаба на дивизията, комуто съобщи, че ромънската артилерия вече не безпокои пехотата, и тя трѣбва да настжпи, за да не се разходватъ напраздно бойнитѣ припаси на тежката артилерия. Началникътъ на Щаба му съобщи, че вече е дадена заповѣдь пехотата да настжпи.

Генералъ Киселовъ нѣмаше други органи за наблюдаване артилерийската стрелба. Той повѣрва на компетентния началникъ на тежката артилерия и точно въ 8 часà предаде по телефона заповѣдь до командиритѣ на бригадитѣ да започне настжплението на пехотата. Трѣбва да се отбележи, че до това време стрелбата на тежкитѣ батареи бѣ насочена, главно, по ромънскитѣ батареи и по опорнитѣ пунктове, а въ изкуственитѣ препятствия не бѣ попадналъ нито единъ снарядъ. Това не попрѣчи на атаката само благодарение на обстоятелството, че изкуственитѣ препятствия не се оказаха тъй здрави, както се предполагаше.

Когато се започна стрелбата отъ тежкитѣ батареи, ромънската артилерия се опитваше да открива огънь, но стрелбата ѝ бѣше съвършено безредна. Нито една ромънска батарея не се опита да насочи огъня си по нѣкоя отъ стрелящитѣ български тежки батареи, съ цель да я накара да прекрати стрелбата си. Ромънскитѣ батареи стреляха почти въ сжщитѣ посоки, въ които бѣха стреляли презъ предидещитѣ дни, и почти винаги обстрелваха голѣми площади. Щомъ по една стреляща ромънска батарея откриваше огънь нѣкоя българска батарея, първата прекратяваше стрелбата си. Изобщо може да се каже, че къмъ 8 часà, когато българската пехота започна да настжпва, ромънската крепостна артилерия бѣ окончателна разстроена, и само отдѣлни батареи поддържаха съвсемъ рѣдка стрелба, а къмъ 9^{30} часà отъ четиритѣ крепостни батареи само една стреляше. Командантътъ на крепостьта изпрати въ Втори секторъ 1/5-о гаубично отдѣление, което зае позиция на южния край на гората, задъ укреплението № VIII, безъ да бжде забелязано отъ българскитѣ наблюдателни мѣста. Отдѣлението откри нето-

ченъ огънь по българската артилерия между Бѣлица и Меше Махле, но тази стрелба бѣше почти безвредна за българитѣ, и не повлия на хода на боя.

Генералъ Киселовъ заповѣда на полковникъ Ангеловъ да използува и изнесенитѣ напредъ наблюдатели, чрезъ които да предаде заповѣдьта му за настжпление на близкитѣ пехотни началници.

Следъ като пехотата започна да настжпва, полковникъ Ангеловъ предаде на подчиненитѣ му артилерийски началници да продължатъ стрелбата съ сжщата сила, като обръщатъ внимание да поразяватъ ромънскитѣ батареи, които биха се обадили.

Когато пехотата наближи до изкуственитѣ препятствия и попадна подъ изстрелитѣ на куполнитѣ малокалибърни орждия, тежкитѣ батареи не можеха да се борятъ успѣшно съ тѣхъ, защото нѣмаха сигурни и удобни наблюдателни мѣста, отъ които да се регулира стрелбата по такива малки цели. Сжщото ставаше и съ ромънскитѣ картечници. Тъй, въ 8^{16} часа полковникъ Ангеловъ заповѣда на 15-см. с. с. гаубична батарея да обстреля куполната батарея при укреплението № 5; въ 8^{28} часа той заповѣда на 15-см. гаубично отдѣление да търси и обстреля една картечница къмъ укреплението № 6; а въ 8^{47} часа — 12-см. д/28 група да обстреля куполитѣ" влѣво отъ редутъ № 7". Тѣзи заповѣди не можеха да се изпълнятъ, и оставаше показанитѣ отъ пехотата опасни за нейното настжпление цели да бждатъ обстрелвани само ако случайно попадатъ въ сферата на стрелбата на батареитѣ.

Полковникъ Ангеловъ поддържаше непрекжсната връзка съ командира на 4-а артилерийска бригада, комуто съобщаваше всички наблюдения върху ромънската позиция въ атакувания участъкъ:

а) 8^{24} часа — че около укреплението № 7 ромънитѣ отстжпватъ, безъ да бждатъ обстрелвани отъ полската артилерия;

б) въ 8^{43} часа — че надъ ромънскитѣ окопи стърчатъ много войници, защото окопитѣ не се обстрелватъ достатъчно силно отъ полската артилерия;

в) въ 9^{06} часа — че въ атакувания участъкъ сж забелязани ромънски войници, които идатъ да заематъ наново напустнатитѣ си окопи;

г) въ 9^{21} часа — че шрапнелитѣ отъ полскитѣ орждия се пръскатъ много високо.

И наистина, стрелбата на полската артилерия, която започна едновременно съ тежката, не даваше добри резултати. Застанали на голѣми разстояния отъ Главната отбранителна линия и като нѣмаха добри наблюдателни мѣста, полскитѣ батареи не можеха да обстрелватъ съ точенъ огънь появяващитѣ се набързо живи цели. Тѣ не можеха да обстрелватъ и всичкитѣ ромънски окопи, които трѣбваше да бѫдатъ обстрелвани отъ тѣхъ, и изкуственитѣ препятствия, защото тѣ бѣха по-долу отъ наблюдателната линия. Полскитѣ батареи не можеха да обстрелватъ съ точенъ огънь и куполнитѣ орѫдия, които започнаха да биятъ твърде чувствително българската пехота, когато тя започна да се приближава къмъ изкуственитѣ препятствия.

Между 8^{30} и 11 часа̀ огънътъ на полската артилерия започна твърде много да ослабва, защото въ това време голѣма часть отъ нея започна да смѣнява позициитѣ си, при което излизащитѣ напредъ батареи прекратяваха огъня за единъ-два часа̀. Какъ се извърши промѣняването на позициитѣ отъ придружаващитѣ пехотата батареи ще се види на съответното мѣсто.

Разпорежданията на генералъ Киселовъ за настѫпление.

Командирътъ на 4-а дивизия въ 8 часа̀ получи по телефона донесение отъ полковникъ Ангеловъ, че той смѣта артилерийската подготовка достатъчна, защото опорнитѣ пунктове били вече сринати и изкуственитѣ препятствия — разрушени. Генералъ Киселовъ, отъ своя страна, смѣташе, че за толкова кратко време не може да се постигне такъвъ резултатъ, но, като имаше предвидъ, че стрелбата ще продължава и презъ времето на приближаването на пехотата, заповѣда веднага по телефона на командиритѣ на 3/4-а 1/4-а и 1/1-а бригади: всички пехотни началници да застанатъ начело на своитѣ части и да настѫпятъ решително за атака на Главната отбранителна линия. Сѫщата заповѣдь следъ това бѣ предадена и до началника на отряда, който действуваше срещу Западния секторъ, и до командира на 47-и полкъ. Настѫплението и атаката се извършиха по следния начинъ:

Атаката на Втори секторъ отъ 4-а Преславска дивизия.

Атаката отъ 3/4-а бригада. — Командирътъ на 19-и полкъ получи въ 9 часа̀ по телефона заповѣдьта за започване настѫплението. Той наблюдаваше артилерийската стрелба, и имаше донесения отъ преднитѣ

наблюдатели, че укреплението № 5 е съвсемъ слабо обстреляно, и че предъ дветѣ укрепления, които трѣбваше да атакува Полкътъ, изкуственитѣ препятствия не сѫ повредени отъ артилерийския огънь. Последниятъ, обаче, още продължаваше съ голѣма сила, и полковникъ Ант. Дяковъ предполагаше, че, докато Полкътъ премине пространството отъ изходната позиция до Главната отбранителна линия, артилерията ще успѣе да завърши разрушаването. Той заповѣда, и дветѣ колони се вдигнаха отъ своитѣ закрития и се понесоха напредъ.

Още въ началото на настѫплението веригитѣ на бойния редъ на полка се очертаха на откритата мѣстность, и ромънитѣ откриха ураганенъ пушеченъ, картеченъ и артилерийски огънь отъ куполнитѣ орѫдия по тѣхъ. Предстоеше да се премине по открития и обърнатъ къмъ ромънскитѣ укрепления склонъ на дола предъ Дайдъръ. Българската тежка артилерия въ това време обстрелваше опорнитѣ пунктове и артилерията задъ тѣхъ. Полската артилерия почти не безпокоеше ромънскитѣ предни окопи и куполнитѣ орѫдия. Дружиннитѣ и ротнитѣ командири, обаче, преценихa, че, ако се спратъ тамъ, за да подготвятъ настѫплението си съ собственъ огънь, биха претърпѣли повече загуби отъ точния и силенъ огънь на ромънитѣ, затова тѣ поведоха своитѣ части, и безспирно настѫпваха, за да достигнатъ дъното на дола, дето се надяваха, че частитѣ имъ ще бѫдатъ по-малко изложени на ромънския огънь.

Дѣсната колона настѫпваше подъ прикритието на огъня на четиритѣ картечници. Когато предната 1-а дружина се спрѣ въ дъното на дола, за да се устрои, тя бѣ настигната отъ 3-а дружина, която не остана вече въ втора линия, а продължи фронта на 1-а дружина вдѣсно. 3/48-а дружина, която, споредъ заповѣдьта на командира на 48-и полкъ, настѫваше задъ Дѣсната колона, като бригадна поддържка, а, споредъ заповѣдьта на командира на 19-и полкъ, влизаше въ състава на колоната, сѫщо не остана въ трета линия. Тя продължи настѫплението си, и, като стигна до спрѣлитѣ се две дружини, се размѣси съ тѣхъ. Ротитѣ, обаче, не можеха да настѫпватъ въ препорѫчания отъ командира на полка строй (полуротна колона, полуротитѣ въ разгънатъ строй). Щомъ попаднаха подъ силния ромънски огънь, по заповѣдь на ротнитѣ командири, тѣ се пръснаха въ вериги.

Лѣвата колона настѫпи къмъ укреплението № 5, като използува нѣколко гънки на мѣстностьта. Предната 2-а дружина

използува единъ подстжпъ, който я изведе предъ голѣмата падина източно отъ укреплението. Като стигна до дъното на дола, тя се спрѣ, за да се устрои. Дветѣ картечници въ това време обстрелваха окопитѣ около укреплението, но не можеха да потушатъ ромънския огънь. 4-а дружина, която настжпваше задъ 2-а, не остана въ втора линия. Когато стигна до предната дружина, тя удължи фланга ѝ влѣво, като една часть отъ нея се влѣ въ нейния боенъ редъ. 2/48-а дружина тръгна отначалото задъ Лѣвата колона. Като търсѣше закритие отъ извънредно силния огънь, тя тръгна по една гънка на мѣстността, която я изведе предъ изкуственитѣ препятствия западно отъ укреплението, дето се спрѣ, за да се устрои. Командиръть на 48-и полкъ, полковникъ Хр. Енчевъ, забеляза, че дружината е застанала въ едно по-слабо обстрелвано пространство, но е по-назадъ отъ другитѣ дружини и по-далечъ отъ изкуственитѣ препятствия. Той отиде лично при тази дружина, за да се намѣси и да я подтикне напредъ.

Дветѣ картечници на Лѣвата колона и Картечната рота на 48-и полкъ въ това време заеха позиция на южния склонъ на дола и откриха силенъ огънь по укреплението № 5, надъ главитѣ на своитѣ части.

Вихреното спускане на частитѣ отъ 3/4-а бригада въ дола предъ Дайдъръ, извършено подъ най-силенъ огънь, смути Ромънското командуване и ромънскитѣ бойци още повече, отколкото огъньтъ на българската артилерия. Въ нѣкои участъци пехотниятъ огънь започна да отслабва. Участъкътъ при укрепленията №№ 5 и 6 заемаше 79-и полкъ. Когато започна обстрелването съ артилерийски огънь, Ромънското командуване вече схвана ясно, че българитѣ подготвятъ главния ударъ. Разколебанитѣ отъ изненадата ромънски войски започнаха да се опомнятъ. Едновременно съ бѣгството на най-страхливитѣ, по ходоветѣ на съобщение вървѣха поддържкитѣ, които постепенно увеличаваха гжстотата на заемането на най-преднитѣ окопи, и огъньтъ отъ тѣхъ наново започна да се усилва. Къмъ 10^{30} часа, когато частитѣ отъ 3/4-а бригада се бѣха приближили непосрѣдствено до изкуственитѣ препятствия, най-заплашениятъ участъкъ срещу Дайдъръ бѣ подкрепенъ отъ първия пристигналъ презъ Дунава батальонъ.

Началницитѣ на участъцитѣ схванаха по усиления огънь отъ преднитѣ окопи, че всѣка минута е скжпа, защото Ромънското

командуване може да привлѣче още поддържки въ атакувания секторъ.

Щомъ колонитѣ стигнаха до изкуственитѣ препятствия, пионеритѣ започнаха своята работа за разрушаването имъ, безъ да обръщатъ внимание на все повече усилващия се ромънски огънь.

Пионеритѣ отъ Лѣвата колона настжпваха заедно съ най-преднитѣ 7-а и 8-а роти. При всѣка рота имаше по единъ взводъ (единъ офицеръ, единъ подофицеръ и тридесеть и трима войника). Още при спускането въ дола при Дайдъръ, начело на 1-и взводъ бѣ убитъ командирътъ на 2/4-а пионерна рота, поручикъ Димчевъ. Командирътъ на 2-и взводъ, поручикъ Х. Стояновъ, и взводниятъ подофицеръ паднаха въ сжщото време ранени. Пионеритѣ не се смутиха отъ това, че изъ строя излѣзоха тѣхнитѣ началници, и че отъ 66 души въ дола стигнаха само 24. Тѣ бѣха подготвени за своята задача, и, веднага следъ спиране настжплението отъ пехотата, изкочиха напредъ и започнаха да разчистватъ най-напредъ засѣкитѣ, а следъ това — и телената мрежа, която се оказа твърде слаба. За нѣколко минути презъ изкуственитѣ препятствия бѣха направени шесть прохода. Похрабри пехотинци изкочиха отъ залегналитѣ вериги, заедно съ пионеритѣ минаха презъ готовитѣ проходи, и започнаха да се окопаватъ оттатъкъ телената мрежа. Тѣ, обаче, бѣха посрещнати съ убийственъ огънь отъ маскиранитѣ окопи, които дотогава никой не бѣ видѣлъ. Ромънитѣ ги засипаха съ ржчни гранати, и храбритѣ пехотинци и пионери бѣха принудени да се оттеглятъ пакъ задъ изкуственитѣ препятствия, дето се окопаха.

3/4-а пионерна рота (капитанъ Ник. Костовъ), която се придаваше къмъ Дѣсната колона, бѣше при Лѣвата колона, когато се получи заповѣдьта за атаката. Ротата нѣмаше ножици за рѣзане телъ, затова получи 32 ножици отъ дружинитѣ на 19-и полкъ. Въ 6^{30} часа капитанъ Костовъ изпрати патрули да търсятъ кжде сж дружинитѣ на Дѣсната колона, а ротата поведе къмъ Денизлеръ. Когато стигна въ дола южно отъ Дайдъръ, пехотнитѣ дружини вече настжпиха. Капитанъ Костовъ изпрати 45 пионера, подъ командата на поручикъ Ив. Терзиевъ, да догонятъ 1-а дружина и да помогнатъ за преминаване презъ изкуственитѣ препятствия. Другата часть отъ ротата настигна 3-а дружина, и се присъедини къмъ дружинната поддържка, съ която заедно настжпи и мина презъ ромънскитѣ окопи въ междината, като направи четири прохода въ засѣкитѣ, а презъ телената мрежа

въ този участъкъ се минаваше лесно, защото тя бѣше слаба. Поручикъ Терзиевъ се изравни съ преднитѣ роти на 1-а дружина, когато тѣ бѣха залегнали непосрѣдствено предъ изкуственитѣ препятствия. Голѣма часть отъ войницитѣ въ това време бѣха излѣзли отъ строя, убити и ранени при преминаване презъ най-силно обстрелваното пространство северно отъ Дайдъръ.

И тъй, къмъ 10^{30} часа 3/4-а бригада завърши настжплението подъ най-силенъ огънь отъ Главната отбранителна линия и стигна до изкуственитѣ препятствия. Пионеритѣ и доброволци отъ пехотнитѣ роти направиха проходи въ най-сериознитѣ препятствия — засѣкитѣ, и всички бойци лично можеха да видятъ, че телената мрежа е слаба и преодолима, безъ предварителна подготовка. 1/19-а дружина съ половината отъ 3/48-а дружина бѣха непосрѣдствено срещу укреплението № 6, а 3/19-а съ другата часть отъ 3/48-а дружина бѣха срещу междината източно отъ сжщото укрепление. Четиритѣ картечници отъ 19-и полкъ бѣха на позиция на южния склонъ на дола и обстрелваха укреплението. Пехотниятъ и картечниятъ огънь въ участъка бѣ засиленъ, а сжщо и огъньтъ на куполнитѣ 53-мм. орждия, които имаха задача да обстрелватъ пространството предъ изкуственитѣ препятствия. Лѣвата колона, раздѣлена на две групи, бѣше срещу междинитѣ отъ дветѣ страни на укреплението № 5. Дветѣ картечници на 19-и полкъ обстрелваха твърде сполучливо сжщото укрепление.

Въ това време българската артилерия увеличи бързината на стрелбата, и огъньтъ и стана барабаненъ. Ромънската артилерия вече стреляше безредно.

Началникътъ на Дѣсната колона реши да произведе атаката веднага, защото имаше опасность ромънитѣ да привлѣкатъ въ участъка повече поддържки. Щомъ забеляза, че изкуственитѣ препятствия сж преодолими, капитанъ Чорбаджийски заповѣда да се приближатъ дружиннитѣ поддържки. Когато последнитѣ стигнаха до най-преднитѣ роти, всички се вдигнаха и понесоха къмъ проходитѣ на изкуственитѣ препятствия. Ротитѣ се размѣсиха, но дружиннитѣ групи се очертава ясно на северния склонъ на дола. Тѣ настжпиха стремително. Най-голѣми жертви дадоха при преминаването презъ изкуственитѣ препятствия. Следъ това ромънскиятъ огънь започна да рѣдѣе, което показваше, че много отъ бойцитѣ сж били смутени отъ вихреното настжпление на българската маса, и започнали да отстжпватъ. Отстжплението,

обаче, се извършваше по дълбокитѣ ходове за съобщение, и отъ българска страна то не е било забелязано.

Въ 11 часа 1/19-а и часть отъ 3/48-а дружина стигнаха до укреплението № 6. Българскитѣ войници, опиянени отъ успѣха, се хвърлиха въ дълбокитѣ ровове на укреплението, и за нѣколко минути унищожиха всички останали въ него бойци. 3/19-а и часть отъ 3/48-а дружина почти едновременно завладѣха всички окопи източно отъ укреплението.

Въ това време Лѣвата колона водѣше най-оживенъ огневи бой. Следъ като отдѣлнитѣ герои не можаха да улѣкатъ цѣлата колона, и бѣха принудени да залегнатъ въ изкуственитѣ препятствия, залегналитѣ дружини се стремѣха съ огънь да подготвятъ по-нататъшното си настжпление. Картечницитѣ обсипаха укрепление № 5, по-слабо обстрелвано отъ артилерията, съ своитѣ куршуми. Командиръть на 1/19-а дружина, като искаше да осигури по-нататъшното настжпление на Дѣсната колона, насочи две роти да очистятъ междината къмъ укреплението № 5. Въ сжщото време командиръть на 48-и полкъ, полковникъ Енчевъ, пристигналъ при закъснѣлата своя 2-а дружина, подаде сигналъ за атака, възприетъ и повторенъ отъ всички части на Лѣвата колона. Дветѣ групи на Лѣвата колона се повдигнаха, и започнаха да минаватъ презъ изкуственитѣ препятствия, часть — по-готовитѣ проходи, а друга часть — по новооткрити отъ пехотинцитѣ. Щомъ минаха презъ препятствията една часть отъ настжпващитѣ, ромънскиятъ огънь започна да става по-слабъ и по-безреденъ. Дветѣ групи на Лѣвата колона продължиха настжплението си, стигнаха до окопитѣ на Главната отбранителна линия, и се спустнаха въ тѣхъ, за да ги очистятъ отъ останалитѣ въ тѣхъ ромънски бойци. Въ 12^{30} часа частитѣ на Лѣвата колона бѣха господари на Главната отбранителна линия.

Дветѣ отдѣления отъ 5-и артилерийски полкъ, които бѣха придадени къмъ 3/4-а бригада, очакваха да се започне настжплението на пехотата, за да ѝ дадатъ своята мощна подкрепа. Едновременно съ това, командиръть на 1-о отдѣление изучваше подстжпъ за движение напредъ, щомъ пехотата напредне.

Още въ 6^{50} часа шесттѣ батареи откриха огънь на поражение по предварително разпредѣленитѣ цели (дветѣ укрепления и окопитѣ около тѣхъ). Щомъ се започна настжплението на пехотата, една ромънска батарея откъмъ укреплението № 5 откри огънь. 8-а батарея веднага пренесе огъня си по нея, и само съ нѣколко реда я накара да замълчи.

Въ 8^{10} часа, когато пехотата приближи до изкуственитѣ препятствия, командирътъ на полка заповѣда придружаващето 1-о отдѣление да настжпи по ешелонно, а командирътъ на 3-о отдѣление да разузнае подстжпи източно отъ Дайдъръ и да бжде готово да настжпи, щомъ получи заповѣдь. Командирътъ на 1-о отдѣление, съ батарейнитѣ командири, излѣзе на галопъ напредъ, за да избератъ нови позиции, а дветѣ батареи тръгнаха по тѣхнитѣ следи, по разузнатия по-преди пжть. На южния гребенъ на Дайдърския долъ дветѣ батареи заеха избраната позиция, и къмъ 9^{30} часа бѣха готови за стрелба. Въ това време останалата батарея отъ отдѣлението поддържаше най-силенъ огънь, за да не могатъ ромънитѣ да узнаятъ за премѣстването на дветѣ батареи. Трѣбва, обаче, да се отбележи, че въ най-решителния моментъ дветѣ полски батареи прекжснаха стрелбата си за цѣлъ часъ, което се почувствува отъ българската пехота. При това дветѣ батареи заеха позиция, която бѣше на самата изходна позиция на пехотата и която можеше да бжде заета и преди започване атаката, въ който случай тѣ нѣмаше да прекратятъ огъня си въ най-решителния моментъ.

Отъ новата позиция дветѣ батареи започнаха най-бърза стрелба по всички участъци, дето се предполагаше, че съпротивата на ромънитѣ ще бжде по-голѣма. Батарейнитѣ командири имаха вече отлични наблюдателни мѣста, отъ които се виждаше добре какъ сж групирани атакуващитѣ колони и кои точки отъ Главната отбранителна линия ще бждатъ атакувани. Но най-главното преимущество бѣше, че отъ новитѣ позиции се виждаха най-опаснитѣ за пехотата 53-и мм. куполни орждия, които скоро бѣха накарани да замълчатъ, като ги напустнаха прислужницитѣ. Къмъ 10^{15} часа отъ наблюдателнитѣ мѣста бѣ забелязано силно разколебаване изъ ромънскитѣ окопи. Въ сжщото време се получи съобщение за това и отъ командира на артилерийската бригада. Командирътъ на полка заповѣда, и дветѣ батареи обстрелваха всички точки отъ Главната отбранителна линия, дето се забелязваха по-голѣми отстжпващи групи.

Въ 12 часа, следъ като атакуващата пехота бѣ завладѣла окончателно своитѣ обекти, на сжщата позиция излѣзе и другата батарея отъ 1-о отдѣление.

Въ 9^{30} часа, по заповѣдь отъ командира на полка, и дветѣ батареи отъ 3-о отдѣление излѣзоха на нова позиция, на около 400 крачки източно отъ Дайдъръ. Къмъ 10^{20} часа и тѣзи батареи бѣха готови за действие, добили сжщитѣ преимущества за

стрелба, както и тѣзи на 1-о отдѣление. За нѣколко минути и тѣ успѣха да потушатъ огъня на 53-мм. куполни орждия. 8-а батарея остана на първата си позиция, като опорна.

Къмъ 10^{30} часа̀ отъ наблюдателнитѣ мѣста на 3-о отдѣление бѣха забелязани около два ромънски батальона, който настжпваха отъ северъ къмъ окопитѣ западно отъ укреплението № 5. Веднага по тѣхъ бѣ насоченъ прогресивенъ огънь, които ги изненада, нанесе имъ голѣми загуби и ги принуди да се повърнатъ назадъ. Не е известно каква е била задачата на тѣзи батальони, но може да се предполага, че тѣ сж заемали изходно положение за евентуална контъратака, или пъкъ сж били изпратени като подкрепа, и сж искали да заематъ най-преднитѣ окопи. Съ артилерийския огънь, на тѣзи батальони бѣ попрѣчено да сторятъ и едното, и другото.

Следъ завладяване укрепленията №№ 5 и 6, пехотнитѣ части преслѣдваха отстжпилитѣ ромъни. Частитѣ отъ Дѣсната колона настжпиха на северъ, като изчистваха срещнатитѣ окопи отъ изостаналитѣ въ тѣхъ ромъни. Тѣ стигнаха до една линия на около два клм. северно отъ Главната отбранителна линия, при което 3/19-а дружина бѣ увлѣчена вдѣсно, и попадна между настжпващитѣ въ тази посока части отъ 47-и и 31-и полкове.

Лѣвата колона, заедно съ дветѣ роти отъ Дѣсната колона, които и съдѣйствуваха при атаката, измѣни посоката на настжплението си на северозападъ и, като настжпваше задъ Главната отбранителна линия, очисти отъ изостаналитѣ ромъни междината до укреплението № 4.

Преследването на отстжпващитѣ ромъни продължи до 16 часа̀. Частитѣ настжпваха тъй, както бѣха разбъркани следъ атаката. Тѣ бѣха водени отъ временни началници, защото повечето отъ постояннитѣ началници бѣха излѣзли отъ строя, а останалитѣ началници организираха и водѣха онѣзи войници, които случайно се намираха около тѣхъ. Трѣбва да се отбележи, че при атаката и при преследването войницитѣ на групи търсѣха началникъ, и бързаха да се подчинятъ на онзи началникъ, които случайно изпъкваше предъ тѣхъ.

Следъ като пехотата задмина Главната отбранителна линия. излѣзлитѣ напредъ две батареи отъ 3-о артилер. отдѣление настжпиха по пжтя Дайдъръ — Тутраканъ. Когато тѣ стигнаха въ дола предъ Дайдъръ, ромънитѣ започнаха да го обстрелватъ силно съ артилерийски огънь. Скоро въ сжщия долъ пристигнаха и батареи отъ 15-и артилер. полкъ, които пакъ се

върнаха на предишнитѣ си позиции, обаче, 7/5-а и 9/5-а батареи продължиха движението си и излѣзоха на завладѣния отъ пехотата гребенъ, отъ който веднага откриха огънь въ 13^{40} часа по отстжпващитѣ групи ромъни. Скоро къмъ тѣхъ се присъедини и 8-а батарея. Огъньтъ бѣ прекратенъ къмъ 14 часа, когато предъ батареитѣ вече нѣмаше цели за обстрелване.

Още въ 16 часа, когато, по заповѣдь отъ командиритѣ на полковетѣ, бѣ прекратено преследването, всички останали живи началници енергично подреждаха разстроенитѣ при атаката и настжплението части. Това се вършеше едновременно съ окопаването, защото се очакваше контъратака отъ ромънска страна.

Въ 20^{35} часа командирътъ на бригадата заповѣда:

„Карта 1:126,000. — Тази нощь частитѣ да се затвърдятъ на заетитѣ позиции, и да бждатъ готови да отблъснатъ всѣки опитъ на противника да мине въ настжпление. Командиритѣ на пехотнитѣ полкове тази нощь да изпратятъ офицерски и подофицерски патрули да тревожатъ противника съ огъня си и да се разузнае за положението. Утре въ 5 часа Бригадата ще настжпи за овладяване на гр. Тутраканъ. Въ бойна часть се назначава 19-и Шуменски полкъ, който ще настжпи къмъ буквата „Ф“ (югозападно отъ Тутраканъ), а 48-и полкъ се назначава бригадна поддържка, която да се държи задъ лѣвия флангъ на бригадното разположение. Командирътъ на 5-и артилер. полкъ да се яви при мене въ 4 часа за указания по действията на артилерията.“

На основание тази заповѣдь, 19-и полкъ се окопа презъ нощьта на позицията северно отъ укрепленията №№ 4 и 5, като 3-а дружина остана тамъ, дето бѣ стигнала при настжплението презъ деня (между 47-и и 31-и полкове). 48-и полкъ, следъ подреждането си, се събра задъ лѣвия флангъ на 19-и полкъ.

Въ участъка на 3/4-а бригада ромънитѣ понесоха голѣми загуби въ убити и ранени. Заловени бѣха 250 пленника и взеха 4 тежки батареи, 6 куполни орждия (53-мм.), пушки, автоматически пушки и картечници.

Изстреляни бѣха отъ шесттѣ батареи 2606 снаряда. Батареитѣ имаха само единъ раненъ войникъ; два убити и петь ранени коня.

Успѣхътъ на 19-и полкъ се дължи, главно, на вихреното налитане отъ страна на началници и войници, които почти не обръщаха внимание на силния пехотенъ, картеченъ и артилерийски огънь, особено при минаване презъ изкуственитѣ препятствия. Това се вижда отъ страшнитѣ загуби които Полкътъ претърпѣ:

Отъ 76 офицера, излѣзоха отъ строя 30 души (убити — командиръ̀тъ на 1-а дружина, майоръ Чорбаджийски, командиритѣ на 2-а и 10-а роти — поручикъ Ковачевъ и подпоручикъ Вълчо Байчевъ, младши офицери: подпоручицитѣ М. Поповъ, Д. Камбуровъ, В. Самсиевъ. Отъ раненитѣ 26 офицера сѫщия день починаха командиръ̀тъ на 2-а дружина, подполковникъ В. Банановъ, и младшитѣ офицери подпоручицитѣ Йорд. Рашковъ и Бор. Дворяновъ, кандидатъ-офицеритѣ: Ст. Поповъ и Д. Балкански. Отъ строя излѣзоха и 171 подофицера и 1481 войника. Командуването на 1-а дружина още въ боя бѣ поето отъ командира на 4-а рота, поручикъ Д. Диковъ, а за командиръ на 2-а дружина вечерьта бѣ назначенъ подпоручикъ Ст. Поповъ.

Настѫпващитѣ дружини почти не подготвяха настѫплението си съ огънь. Тѣ изстреляха само 94,850 патрона, повечето отъ които при преследването, следъ завладяване Главната отбранителна позиция.

Атаката отъ 1/4-а бригада. — 7-и полкъ презъ нощьта срещу 5-и септемврий бѣ заелъ изходно положение за атаката на своя обектъ на около 600 метра отъ изкуственитѣ препятствия: 3-а и 4-а дружини — въ първа линия и 1-а дружина — задъ 4-а. Както се каза, ромънитѣ не можа̀ха да узнаятъ презъ нощьта за премѣстването на българитѣ тъй близо до тѣхнитѣ изкуствени препятствия. На разсъмване лѣвофланговата 4-а дружина е била открита отъ ромънскитѣ наблюдатели, и една батарея въ 6^{35} часа̀ започна да я обстрелва, но въ това време българската артилерия започна подготовката на атаката, и тази батарея прекрати стрелбата, следъ като бѣ дала само нѣколко изстрела по дружината.

31-и полкъ бѣ заелъ изходното си положение почти на една линия съ 7-и полкъ, като имаше 2-а, 3-а и 4-а дружини въ първа линия. Въ полкова поддържка бѣ оставена 1-а дружина, задъ 2-а, съ задача: когато 2-а дружина достигне изкуственитѣ препятствия, 1-а дружина да мине презъ нея, да я увлѣче. и съвмѣстно да атакуватъ укреплениѐто № 7.

Когато се започна артилерийската подготовка, пехотнитѣ части, които имаха възможность да наблюдаватъ ромънскитѣ укрепления, добиха вѣра въ себѣ си: укреплениѐто № 7 бѣ обхванато тъй добре отъ българската артилерия, че приличаше на вулканъ. Пехотнитѣ началници, обаче, които бѣха излѣзли

напредъ, на гребена, забелязаха, че окопитѣ въ междинитѣ отъ дветѣ страни на сѫщото укрепление съвсемъ слабо се обстрелваха, а и въ изкуственитѣ препятствия не падаше нито единъ снарядъ. Затова командиритѣ на полковетѣ донесоха на командира на бригадата, който, отъ своя страна, донесе въ Щаба на дивизията и заповѣда на командира на 15-и артилер. полкъ да обстреля и тѣзи междини.

Въ 8 часа̀ се получи заповѣдьта отъ командира на дивизията за започване настѫпването. Тя веднага бѣ предадена отъ командира на бригадата по телефона на командиритѣ на полковетѣ.

Като по сигналъ, съвсемъ едновременно бойнитѣ редове на двата полка изкочиха изъ своитѣ скривалища, показаха се и започнаха да се спускатъ отъ гребена предъ Главната отбранителна линия къмъ дола предъ нея. Поддържкитѣ тръгнаха едновременно съ тѣхъ.

Ромънитѣ бѣха изненадани, като видѣха редъ последователни, гѫсти вериги на толкова близко разстояние. Отъ всички тѣхни окопи бѣ откритъ силенъ пушеченъ и картеченъ огънь. Артилерията имъ се опитваше, въпрѣки че бѣ силно обстрелвана, да пренесе огъня си по настѫпващитѣ. Множество убити и ранени оставаха по преминатото пространство, но настѫплението продължаваше съ сѫщата енергия, съ каквато бѣ започнато. Безспирното и стройно настѫпление поколеба ромънскитѣ бойци, което се виждаше по намалената сила на тѣхния огънь, но, въпрѣки това, загубитѣ на настѫпващитѣ бѣха голѣми.

Къмъ 9^{30} часа̀ преднитѣ вериги стигнаха въ дола на около 200 метра отъ изкуственитѣ препятствия, дето залегнаха. Поддържкитѣ, обаче, продължиха настѫплението си, и се спираха чакъ като се влѣятъ въ най-преднитѣ части. Тукъ редътъ не можеше вече да се запази: много началници излѣзоха отъ строя — убити и ранени; заднитѣ роти се вливаха въ преднитѣ; командуването се поемаше отъ останалитѣ въ строя началници. Всѣки боецъ бързаше да си приготви какво-годе закритие противъ силния пушеченъ и картеченъ огънь, отъ който най-много страдаше дѣсниятъ флангъ на 7-и полкъ, който бѣ обстрелванъ и флангово, откъмъ укреплението № 8.

Придадената къмъ бригадата пионерна полурота (капитанъ Вл. Бакаловъ) бѣше задъ позицията, когато въ 3 часа̀ получи заповѣдь да влѣзе въ състава на 3/7-а дружина. Въ тъмнината капитанъ Бакаловъ поведе полуротата, като водачитѣ се при-

държаха о̀ телефонната жица, простната задъ тази дружина. На разсъмване полуротата бѣше при дружината. Тукъ капитанъ Бакаловъ получи задача да се приготви да разчиства проходитѣ презъ изкуственитѣ препятствия, които артилерията ще направи. Полуротата имаше само три ножици за рѣзане телъ, и затова бѣха събрани набързо още 30 ножици отъ пехотнитѣ части.

Въ 8 часà работнитѣ команди отъ пионеритѣ настжпиха между 3-а дружина и полковата поддържка (1-а дружина). Когато предната дружина се спрѣ на 250 крачки отъ изкуственитѣ препятствия, пионеритѣ сжщо се спрѣха на около сто крачки задъ тѣхъ. Въ това време пушечниятъ и картечниятъ огънь на ромънитѣ бѣше толкова силенъ, че по-нататъшното настжпление ставаше невъзможно.

Дветѣ отдѣления отъ 15-и артилерийски полкъ, по заповѣдь отъ командира на 4-а артилерийска бригада, въ 6^{30} часà започнаха да се пристрелватъ по ромънскитѣ батареи, които въ това време обстрелваха площади, като предполагаха, че пехотнитѣ части сж на вчерашнитѣ си мѣста. Пристрелката на българскитѣ батареи се затрудняваше, защото по сжщитѣ цѣли стреляха всички полски и тежки батареи, и мжчно можеше да се опредѣли кои изстрели на коя батарея принадлежатъ. Въ това време командирътъ на 4-а артилер. бригада заповѣда, следъ като се завършатъ пристрелкитѣ, батареитѣ да се приготвятъ, за да обстрелятъ ромънскитѣ батареи, които биха обстрелвали пехотата, която ще започне настжплението въ 8 часà.

Къмъ 8^{20} часà, по заповѣдь отъ командира на 4-а артилер. бригада, огъньтъ на 2/15-о артилер. отдѣление бѣ съсрѣдоточенъ по укреплението № 8, което, по донесение отъ пехотнитѣ части, било по-слабо обстрелвано.

Въ сжщото време командирътъ на 4-а артилер. бригада заповѣда да се изпратятъ придружаващи батареи задъ настжпилата пехота. Назначеното за придужаващо 1-о отдѣление настжпи по пжтя Денизлеръ—Дайдъръ по ешелонно и къмъ 9^{20} часà зае избраната отпорано позиция на гребена източно отъ Дайдъръ. По това време пжтьтъ, по който минаха придружаващитѣ батареи, се обстреляше слабо отъ ромънската артилерия. Докато отдѣлението смѣняваше позициитѣ си, пехотата почувствува отслабване на артилерийския огънь.

Отъ новата си позиция 1-о артилер. отдѣление откри огънь по окопитѣ около укрепленията №№ 6 и 7, отъ които се виждаха да отстжпватъ войници, по ромънски картечници, които

прѣчеха на настжпването на пехотата, и по куполнитѣ орждия около укрепленията. Въ сжщото време 2-о отдѣление отъ старата си позиция продължаваше стрелбата по предишнитѣ си цели.

Въ 9^{45} часà на шосето Дайдъръ—Тутраканъ бѣ забелязана една голѣма група конници. Не можеше да се опредѣли дали е конна часть или запрежки на артилерията. 2-а и 3-а батареи откриха огънь по тѣхъ и веднага ги разпръснаха.

Къмъ 10^{15} часà командирътъ на 15-и артилер. полкъ забеляза струпване на по-голѣми пехотни групи. Въ сжщото време и командирътъ на 4-а артилер. бригада му съобщи за тѣхъ. Подполковникъ Ст. Джумалиевъ заповѣда на 2-о артилер. отдѣление да обстреля тѣзи ромънски резерви, въ които скоро се забеляза пълно безредие. Многото цѣли, които въ това време се явяваха, караха батареитѣ да усилватъ своя огънь, който, безъ особена заповѣдь, ставаше барабаненъ.

Въ участъка на 31-и полкъ ромънскиятъ огънь все повече се усилваше. Останалитѣ въ строя началници схващаха, че подългото стоене въ това положение само ще влошава положението: ако загубитѣ се увеличаватъ въ сжщия размѣръ, войницитѣ не ще могатъ да произведатъ удара, затова всичкото имъ внимание бѣ насочено да подготвятъ сборнитѣ части за извършване удара. Въ 10^{30} часà началници и по-храбри войници застанаха начело на отдѣлнитѣ групи, и цѣлиятъ Полкъ се понѐсе въ атака. Къмъ него не бѣха придадени пионери. Голѣма часть отъ малкото ножици за рѣзане телъ останаха у убититѣ и у раненитѣ войници. Атакуващитѣ маси се спустнаха върху първия редъ на изкуственитѣ препятствия, и ги разхвърлиха съ срѣдства, каквито се намираха на ржце. Мнозина минаха презъ оставенитѣ тѣсни проходи, които ромънитѣ не бѣха успѣли да запушатъ. Първитѣ минали залегнаха и съ пушеченъ, и бомбовъ огънь подготвяха минаването презъ втория редъ, докато останалитѣ си пробиваха пжть презъ първия редъ. Съ новъ скокъ бѣха преодолѣни полесно вълчитѣ ями и телената мрежа, които се оказаха по-слаби отъ засѣкитѣ.

Атакуващата вълнà започна да се изкачва по склона на укрепление № 7 подъ най-силенъ пушеченъ и картеченъ огънь. Тя стигна до укреплението и до съседнитѣ окопи, дето се почна упорита борба на ножъ за очистването имъ, което продължи до 11^{20} часà.

Въ това време една часть отъ ромънитѣ, които заѐмаха окопитѣ, бѣха отстжпили, но останалитѣ търсѣха спасение въ борбата

докрай. Работещитѣ за очистване окопитѣ групи често попадаха подъ фланговия огънь на съседнитѣ окопи и търпѣха голѣми загуби. Често български войници обстрелваха окопи вече заети отъ българи.

Въ това време на вълнѝ пристигнаха части отъ бригадната поддържка (2/7-а дружина) и отъ дивизионния разервъ (1/47-а дружина), които се вливаха въ общия боенъ редъ на полка, като се размѣсваха съ ротитѣ на 31-и полкъ.

Размѣсенитѣ части отъ 31-и полкъ не можеха да преследватъ отстѫпилитѣ ромъни. Командиръ̀тъ на полка, подполковникъ Караеневъ, бѣ раненъ, и командуването на полка пое останалиятъ най-старши офицеръ, капитанъ Тумпаровъ. Размѣсенитѣ части излѣзоха на около стотина метра оттатъкъ Главната отбранителна линия и оттамъ предследваха съ огънь отстѫпващитѣ, докато тѣ се скриха отъ тѣхнитѣ погледи. Въ укреплението бѣ организирана охрана отъ една сборна часть, а по-после тамъ пристигна и Картечната рота на 48-и полкъ.

Въ участъка на 7-и полкъ въ 10^{30} часà продължаваше събирането на поддържкитѣ къмъ предната линия. Загубитѣ на настѫпилитѣ части бѣха извънредно голѣми. Тѣ се увеличаваха още отъ продължителното стоене близо до ромънскитѣ окопи, които бѣха добре маскирани. Българската артилерия обстрелваше сàмо най-видимитѣ отъ тѣхъ. Ромънскитѣ картечници сѫщо не бѣха открити отъ българската артилерия. Куполнитѣ малокалибърни орѫдия бѣха обстрелвани само отъ придужаващитѣ батареи, които отъ своитѣ маскирани позиции можеха да биятъ тѣзи малки цели.

Пехотнитѣ началници схванаха, че отслабналиятъ първоначално ромънски огънь бѣ засиленъ къмъ 10 часà поради пристигналитѣ поддържки. Тѣ предполагаха, че могатъ да пристигнатъ нови поддържки, и да се засили още повече този огънь, затова тѣ се готвѣха да нанесатъ решителния ударъ, щомъ настѫпи благоприятенъ моментъ. Случайнитѣ началници на размѣсенитѣ части употрѣбяваха неимовѣрни усилия, за да привлѣкатъ около себе си по-голѣми групи. Войницитѣ сами търсѣха началници, около които да се групиратъ. Командиръ̀тъ на 7-и полкъ, полковникъ Добревъ, бѣше при най-предната верига, а при него знаменосецътъ развѣ полковото знаме. Къмъ 12 часà ромънскиятъ огънь започна да отслабва. Въ сѫщото време по телефона се получи заповѣдь отъ командира на бригадата да

се произведе ударътъ. Полковникъ Добревъ, знаменосецътъ и командиръ̀тъ на 4-а дружина изкочиха напредъ; следъ тѣхъ, съ викове „ура", се спустнаха напредъ почти всички останали въ строя офицери. Най-храбритѣ войници се спустнаха следъ своитѣ началници, и за нѣколко минути гѫста маса се спустна къмъ близкитѣ изкуствени препятствия. Пехотинци и пионери едновременно се хвърляха върху засѣкитѣ, които за нѣколко минути бѣха разхвърлени. Телената мрежа се оказа много слаба (гладъкъ телъ на тънки колове). Съ лопаткитѣ, съ брадвички, съ пушкитѣ мрежата бѣ повалена. Нѣкои групи войници хвърлиха върху нея раницитѣ си и минаха по тѣхъ. Съ страшенъ устремъ войницитѣ въ гѫста маса се катерѣха по стръмния склонъ. Ромънскиятъ огънь почти престана. Бойцитѣ напускаха окопитѣ, и бързаха да се спасяватъ по ходоветѣ за съобщение. А, които изкачаха изъ окопитѣ, ставаха жертва на артилерийския огънь, или се връщаха обратно, въ окопитѣ.

Дѣснофланговитѣ части се насочваха къмъ изпъкналото предъ тѣхъ укрепление, което не бѣ нанесено на българскитѣ карти, и бѣ смѣтано като укрепление № 8; лѣвофланговитѣ части атакуваха окопитѣ западно отъ него. Ромънитѣ не дочаkаха удара на ножъ. Голѣма часть отъ останалитѣ въ окопитѣ войници бѣха избити или пленени.

Въ клинообразни маси 7-и полкъ продължи настѫплението отгатъкъ Главната отбранителна линия, мина презъ по-заднитѣ окопи и 10·5-см. батарея въ този участъкъ, като преследваше съ огънь отстѫпващитѣ ромъни. Преследването продължи до 13^{35} часа̀, когато командиръ̀тъ на полка заповѣда да се приведатъ въ редъ ротитѣ и дружинитѣ. Постепенно командуването на ротитѣ и дружинитѣ се поемаше отъ останалитѣ здрави офицери, и така се формира бойниятъ редъ на полка, съ 1-а и 3-а дружини въ първа линия и 4-а дружина въ полкова поддържка.

Следъ като се подреди, бойниятъ редъ на полка продължи настѫплението си, като дѣснофланговата 3-а дружина бѣ насочена да пресѣче пѫтя на отстѫплението на ромънитѣ около укреплението № 8. Това, обаче, бѣ забелязано отъ Ромънското командуване, и по-нататъшното напредване на тази дружина бѣ спрѣно съ силенъ артилерийски огънь.

Командиръ̀тъ на 15-и артилер. полкъ бѣше въ постоянна телефонна връзка съ командира на 4-а артилер. бригада, който му съобщаваше всички по-важни моменти отъ действията на пехотата. Командиръ̀тъ на 1/15-о артилер. отдѣление, отъ своя

страна, лично наблюдаваше движението на предните пехотни части, споредъ което и полската артилерия въ Бригадния участъкъ насочваше своя огънь.

Тъй, въ 10^{50} часа, когато пехотата минаваше изкуствените препятствия предъ укреплението № 7, и шестте батареи обстрелваха съ най-силенъ огънь укреплението и окопите около него. Въ 11 часа, когато се започна атаката на ромънскитѣ окопи, батареите дадоха прегражденъ огънь задъ укреплението № 7.

Следъ нѣколко минути, когато по-голѣми групи ромънски войници отстжпиха отъ окопитѣ на северъ, 2-о артилер. отдѣление ги обстрелва съ ураганенъ огънь и съвършено ги разстрои.

Когато пехотата навлѣзе въ укреплението № 7, подполковникъ Джумалиевъ заповѣда 1-о артилер. отдѣление да настжпи по ешелонно и да заеме нова позиция на Главната отбранителна линия, да помогне на пехотата за удържането ѝ и да преследва отблизо отстжпващитѣ ромъни. Въ сжщото време той заповѣда и 2-о отдѣление да излѣзе по ешелонно напредъ, на гребена източно отъ Дайдъръ, като останалитѣ на позициитѣ си батареи усилятъ своя огънь; ако въ това време пехотата се затвърди на завладѣната позиция, да се продължи настжплението и да се заематъ позиции при пехотата.

По две батареи отъ дветѣ отдѣления на търсъ настжпиха къмъ междината на укрепленията № № 6 и 7. 1-о отдѣление се спустна веднага въ дола при Дайдъръ, но не можа да намѣри проходи презъ изкуствените препятствия, и се спрѣ. Пристигна въ сжщия долъ и 2-о отдѣление. Командиръть на отдѣлението, майоръ Овчаровъ, като узна отъ командира на 1-о отдѣление, че не може да се мине къмъ казаната междина, защото ромънитѣ прокопали шосето, пое общото командуване на полка и заповѣда четиритѣ батареи да не стоятъ въ това безпомощно положение, а да се върнатъ назадъ, и да заематъ позиция при Дайдъръ, отдето можеха да действуватъ срещу вѣроятнитѣ ромънски контъратаки. Въ това време командиръть на полка бѣ заповѣдалъ на оставената на първата позиция 4-а батарея да излѣзе напредъ. Командиръть на батареята, като не знаеше, че другитѣ батареи сж се върнали при Дайдъръ, зае позиция на гребена югоизточно отъ укреплението № 7. Отъ позициитѣ при Дайдъръ не се виждаше нищо задъ Главната отбранителна линия, и батареитѣ не можеха да открияътъ огънь.

На това мѣсто пристигна и командиръть на 4-а артилер. бригада, полковникъ Мановъ, комуто майоръ Овчаровъ докладва

за извършеното, но и той не взе мѣрки да се намѣри мѣсто за минаване презъ дола и изкуственитѣ препятствия. Между това, пехотнитѣ началници непрекжснато изпращаха ординарци да искатъ съдействие отъ артилерията. Майоръ Овчаровъ изпрати разузнавачи да търсятъ мѣсто за преминаване презъ изкуственитѣ препятствия и следъ това заповѣда 1-о отдѣление да настжпи и заеме позиция на Главната отбранителна линия западно отъ шосето, а 5-а и 6-а батареи — източно отъ шосето. Настжплението бѣше твърде трудно, защото мѣстността се обстрелваше, а въ сжщото време батареитѣ трѣбваше да се изкачватъ по стръмния склонъ, на върха на който бѣха укрепленията.

Батареитѣ сполучиха да заематъ новитѣ си позиции и да открияТъ огънь чакъ къмъ 16^{30} часа. Стрелбата продължи, докато се мръкна, и пехотнитѣ части добиха по-голѣма самоувѣреность за по-нататъшнитѣ действия.

Къмъ 19 часа, по заповѣдь отъ командира на полка, 2-о отдѣление се премѣсти при своята 4-а батарея, задъ гребена югоизточно отъ укреплението № 7.

И тъй, въ най-решителния моментъ, когато пехотата се борѣше за закрепяването си на завладѣната Главна отбранителна линия, нейната полска артилерия се колебаеше да излѣзе на нея, и остави пехотата безъ артилерийска поддържка.

Съдействие на атаката отъ тежката артилерия. — Тежката артилерия усили стрелбата, когато пехотата тръгна за атака. Нейнитѣ наблюдатели следѣха движението на пехотата, а чрезъ командира на 2-и тежекъ артилер. полкъ се донасяше въ Щаба на дивизията докжде е достигнала. Щомъ нѣкое отъ укрепленията паднѣше въ български ржце, огъньтъ на тежкитѣ батареи се пренасяше на 200—300 метра напредъ, за да се прегради пжтя на поддържкитѣ. Огъньтъ се водѣше съ бързина, каквато позволяваха системитѣ на разнитѣ орждия. Нѣкои отъ 15-см. гаубици бѣха пресилени, и спирачкитѣ имъ започнаха да не действуватъ, но веднага бѣха поправени отъ оржейнитѣ майстори. Въ 11^{35} часа вече се знаеше, че укрепленията №№ 5, 6 и 7 сж въ наши ржце, и полковникъ Ангеловъ заповѣда всички тежки батареи да прекратятъ стрелбата.

Полковникъ Ангеловъ заповѣда още въ 8^{40} часа 2/3-о не с. с. гаубично отдѣление да излѣзе по батарейно напредъ, едновременно съ полскитѣ батареи. Едната батарея бѣ готова за

стрелба западно отъ Дайдъръ въ 10 30 часа, и веднага откри огънь по дветѣ куполи при укреплението № 5, които само съ четири изстрела бѣха заставени да замълчатъ. Стрелбата по тѣхъ продължи докато пехотата се изкачи до окопитѣ, за да не би пакъ да започнатъ да стрелятъ. На сѫщата позиция излѣзе и другата батарея отъ отдѣлението. Дветѣ батареи продължиха стрелбата до 11 55 часа, когато цѣлата отбранителна линия между укрепленията № 5 и № 6 падна въ български рѫце. Следъ това батареитѣ останаха на позицията западно отъ Дайдъръ до 18 часа, когато, по заповѣдь отъ началника на артилерията при Щаба на армията, се премѣстиха на нова позиция южно отъ укреплението № 8.

Въ 9 30 часа, по заповѣдь отъ командира на 2-и тежъкъ артилер. полкъ, 1/3-а с. с. гаубична батарея настѫпи, съ цель да заеме по-удобна позиция за съдействие на пехотата. Къмъ 11 часа тя откри огънь отъ единъ дворъ на западния край на Дайдъръ. Оттукъ тя можеше по-добре да обстрелва окопитѣ около укреплението № 6 и отстѫпващитѣ въ това време ромънски групи. Къмъ 11 05 часа подполковникъ Касъровъ привлѣче на сѫщата позиция и другата си батарея. Въ 11 45 часа се получи заповѣдь отъ командира на Тежкия полкъ: 1/3-о гаубично отдѣление да се премѣсти на завладѣната позиция. Въ това време на позицията при Дайдъръ пристигаше 2-а батарея. Подполковникъ Касъровъ излѣзе напредъ съ батарейнитѣ командири и избра позиция въ дола предъ укреплението № 6, до теленитѣ мрежи. Въ 12 50 часа и дветѣ батареи откриха огънь по гората северозападно отъ укреплението, дето се събираха отстѫпващитѣ ромъни. Въ 15 часа батареитѣ се премѣстиха на нова позиция северно отъ укреплението № 5, отъ която огънь не откриха. Къмъ 15 40 часа започна твърде силна престрелка предъ фнонта на 7-и полкъ. Като предполагаше, че ромънитѣ предприематъ контъратака, подполковникъ Касъровъ измѣни фронта на 2-а батарея и заповѣда да обстрелва площадъ въ тази посока. По този начинъ Гаубичното отдѣление взе участие при отбиване ромънската контъратака, която всѫщность не бѣше предъ фронта на 7-и полкъ, а предъ този на 1/1-а бригада.

Командиръть на 12-см. д/28 отдѣление, майоръ Максимовъ, прекрати огъня на дветѣ свои батареи още въ 11 40 часа, а следъ това заповѣда да се прекрати стрелбата и отъ придадената му 15-см. д/30 батарея. Въ това време нѣкои полски батареи продължаваха да стрелятъ. Тъй като отъ наблюдателния си пунктъ

майоръ Максимовъ забеляза, че шрапнелитѣ имъ се пръскатъ близо до нашата пехота, той направи донесение за това на командира на полка и помоли да бѫде заповѣдано на полската артилерия да прекрати стрелбата, защото пехотата е вече много напреднала.

Полковникъ Ангеловъ въ сѫщото време заповѣда дветѣ батареи веднага да тръгнатъ и да заематъ нови позиции напредъ. Тъй като орѫдията стрѣляха отъ платформи, майоръ Максимовъ изказа мнение батареитѣ да не се разорѫжаватъ веднага, за да могатъ да взематъ участие въ борбата, ако стане нужда. Полковникъ Ангеловъ заповѣда батареитѣ да останатъ на мѣстата си. Въ 15^{30} часа, обаче, той пакъ заповѣда батареитѣ да се измѣстятъ напредъ, да заематъ позиция на гребена между укрепленията №№ 6 и 7, за да обстрелватъ града и други цѣли, които биха се появили въ сектора на стрелбата имъ. Командирътъ на отдѣлението заповѣда да се разорѫжатъ батареитѣ и да се попълнятъ снарядитѣ и тръгна да разузнава нова позиция, като мина презъ наблюдателния пунктъ на командира на полка. Следъ като получи указания отъ него, майоръ Максимовъ се отправи за посоченото му мѣсто. Когато минаваше презъ голѣмия долъ предъ Дайдъръ, той забеляза, че нѣкои отъ полскитѣ батареи още не сѫ излѣзли на завладѣната ромънска позиция, и затова на връщане отъ разузнаването доложи на командира на полка, че, докато не се затвърдятъ пехотнитѣ части и полската артилерия на гребена северно отъ укрепленията, изкарването на тежкитѣ батареи му се вижда преждевременно. Тогава полковникъ Ангеловъ заповѣда дветѣ батареи да заематъ позиция около Дайдъръ. Въ 19 часа се започна трасирането на батареитѣ, но скоро бѣ прекратено по заповѣдь отъ командира на полка, като къмъ 21 часа батареитѣ се разположиха на бивакъ 800 метра източно отъ Дайдъръ, дето останаха да нощуватъ.

По този начинъ дветѣ дълги батареи презъ нощьта срещу 6-и септемврий не бѣха въ бойно положение и не можеха да действуватъ. А тъй като стрѣляха отъ платформи, то и на 6-и не можаха веднага да се приготвятъ за стрелба.

Настѫплението на резерва — 47-и полкъ и 2/7-а дружина. — 47-и полкъ бѣ разположенъ въ сборенъ редъ, по дружинно, южно отъ Денизлеръ, когато се получи заповѣдьта за започване атаката. Споредъ сѫщата заповѣдь, Полкътъ бѣ оста-

венъ въ разпореждането на командира на дивизията. Въ 7 часа̀ последниятъ заповѣда Полкътъ да настѫпи, и да се премѣсти на гребена източно отъ Дайдъръ. Мѣстностьта между Денизлеръ и Дайдъръ, по която Полкътъ трѣбваше да мине, се обстрелваше въ това време доста силно отъ ромънската артилерия. Дружинитѣ веднага преминаха отъ сборенъ редъ въ строй за движение подъ артилерийски огънь и настѫпиха къмъ опредѣления гребенъ.

Къмъ 8^{30} часа̀, когато преднитѣ части бѣха започнали да настѫпватъ, настѫпващиятъ 47-и полкъ бѣ посрещнатъ отъ генералъ Киселовъ, който поздрави войницитѣ и ги окуражи, като имъ сочеше посоката къмъ Тутраканъ. Генералътъ бѣ посрещнатъ съ въдушевени викове „ура“ отъ войницитѣ, които му вдъхнаха вѣра въ успѣха. Генералъ Киселовъ заповѣда да се изпрати една дружина въ разпореждането на командира на 3-а бригада. Командиръть на полка изпрати 1-а дружина. Дружината продължи движението си въ сѫщия строй, мина презъ Дайдъръ, и се спрѣ на северния край на селото, отдето командиръть на дружината изпрати донесение на командира на 3-а бригада за пристигането си. Оттукъ 4-а рота бѣ изпратена като поддържка на 3/19-а дружина. Ротата настѫпи и стигна до бойния редъ на дружината въ момента, когато последната се готвѣше да произведе удара, и взе участие въ него, като удължи лѣвия ѝ флангъ. По заповѣдь на командира на бригадата, въ 18^{30} часа̀ дружината се премѣсти южно отъ укреплението № 6, дето пристигна и Щабътъ на полка.

Другитѣ две дружини и Картечната рота продължиха настѫплението си. Музиката по това време свирѣше Националния химнъ. Тѣ достигнаха гребена източно отъ Дайдъръ, когато преднитѣ части бѣха минали презъ изкуственитѣ препятствия и бѣха завладѣли Главната отбранателна линия. Командиръть на полка изпрати 3-а дружина и Картечната рота презъ долчинката между укрепленията № 5 и № 6, за да съдействуватъ на преднитѣ части при закрепяването имъ на завладѣната позиция. Дружината настѫпи, когато преднитѣ части бѣха отишли на около два клм. северно отъ Главната отбранителна линия, и попадна между дружинитѣ на 19-и полкъ. Тя остана да нощува заедно съ Картечната рота на позиция западно отъ шосето Дайдъръ — Тутраканъ.

Командиръть на полка, съ 2-а дружина, продължи движението до укреплението № 6. Къмъ 14 часа̀, по заповѣдь отъ

Щаба на дивизията, тази дружина бѣ дадена въ разпореждането на командира на 1-а бригада. Дружината се премѣсти задъ срѣдата на бойния редъ на бригадата, дето пренощува.

Оставената въ разпореждането на командира на дивизията 2/7-а дружина бѣше въ долчинката югоизточно отъ Дайдъръ. Следъ като преднитѣ части се спустнаха въ дола предъ Главната отбранителна линия, командирътъ на дивизията заповѣда и тази дружина да настжпи къмъ укреплението № 7. Дружината настжпи въ 9 часà, и се показа задъ преднитѣ части на 31-и полкъ въ момента, когато тѣ се готвѣха да атакуватъ. Появилата се свежа часть помогна твърде много за вдигане частитѣ въ атака. Дружината стигна до изкуственитѣ препятствия, когато 31-и полкъ вече бѣше миналъ презъ тѣхъ. Тя продължи настжплението и взе участие при разчистване ромънскитѣ окопи въ междината западно отъ укреплението № 7.

Ромънското противодействие въ Втори секторъ. — Още при артилерийската подготовка на атаката, отдѣлни групи отъ ромънския 79-и полкъ, като не издържàха артилерийския огънь, напустнаха окопитѣ си и отстжпиха по ходоветѣ за съобщение. Останалитѣ по мѣстата си бойци посрещнаха съ силенъ пушеченъ и картеченъ огънь настжпващитѣ българи. Следъ атаката, спасилитѣ се ромънски войници се оттеглиха на линията на поддържкитѣ въ голѣмо безредие. Отъ 79-и полкъ по-късно се формираха само две роти, защото другитѣ му войници се бѣха разпръснали по бойното поле чакъ до града.

Между 10 и 11 часà пристигна на сжщото мѣсто и изпратения отъ коменданта на крепостьта 3/75-и батальонъ. Командирътъ на 79-и полкъ веднага предприе контъратака въ участъка между фортоветѣ № 6 и № 7. Съ силенъ пехотенъ и артилерийски огънь, както бѣ отбелязано по-горе, тази контъратака бѣ задушена още въ самото ѝ начало. Остатъцитѣ отъ 79-и полкъ се разпръснаха наново, и увлѣкоха къмъ Втората отбранителна линия и тѣзи на 3/75-и батальонъ. Комендантътъ на крепостьта заповѣда 79-и полкъ да се уреди задъ тази линия, като резервъ.

Въ 13 часà пристигнаха 2/74-и и 3/74-и батальони, насочени отъ коменданта на крепостьта за поддържка на Втори секторъ. Тѣ настжпваха презъ гората въ боенъ редъ, защото въ това време българската артилерия обстрелваше силно пространството задъ Главната отбранителна линия. Двата батальона бѣха насочени къмъ втората линия окопи, дето по това време се събираха

разстроенитѣ остатъци отъ 79-и полкъ, 3/75-и батальонъ и 76-и полкъ отъ Трети секторъ. Оттамъ тѣ трѣбваше да атакуватъ българитѣ въ участъка между укрепленията № 6 и № 7. До 15 часа тѣ едвамъ успѣха да заематъ изходно положение, но, увлѣчени въ общото разстройство, отстжпиха къмъ южния край на гората, а оттамъ презъ нощьта се оттеглиха на Втората отбранителна линия.

Командантътъ на крепостьта вече схвана, че главниятъ ударъ е насоченъ срещу Втори секторъ. Като се съмняваше, че изпратенитѣ поддържки ще могатъ да възстановятъ положението на Главната отбранителна линия, той заповѣда новопристигналиятъ 2/75-и батальонъ да заеме Втората отбранителна линия въ участъка задъ Втори секторъ, дето по-после насочи и 76-и опълченски батальонъ (Лупу) и 7/80-а рота, които по този начинъ не взеха участие въ боя презъ този день. Опълченскиятъ батальонъ, като настжпваше на югъ, за да заеме посочения му участъкъ, попадна подъ силенъ артилерийски огънь, и бѣ обвзетъ отъ паника. Следъ като се подреди, той зае участъкъ между 7/80-а рота и 2/75-и батальонъ.

Тъй като българитѣ не преследваха презъ труднопроходимата гора, презъ нощьта частитѣ се подредиха на Втората отбранителна линия, и подготвиха за нова съпротива.

Атаката на Трети секторъ отъ 1-а бригада на 1-а Софийска дивизия.

Артилерийската подготовка. — Въ 6^{55} часа командирътъ на 4-и артилер. полкъ, полковникъ Първановъ, заповѣда едното отдѣление да съсрѣдоточи огъня си по укреплението № 8, а другото да обстреля окопитѣ и изкуственитѣ препятствия предъ него. Въ сжщото време и 1/1-о гаубично отдѣление откри огънь по сжщитѣ цели.

Следъ 20 минути и деветтѣ батареи вече бѣха минали на поражение. Стрелбата имъ бѣше точна, бърза и произвеждаше силно впечатление както на българската пехота, тъй и на ромънитѣ. Още въ началото на тази съкрушителна стрелба преднитѣ наблюдатели донесоха, че ромънски войници били забелязани да отстжпватъ по ходоветѣ за съобщение къмъ по-заднитѣ окопи.

Въ 8^{15} часа, по заповѣдь отъ полковникъ Недѣлковъ, всички батареи участиха стрелбата. Обстрелваното укрепление и окопитѣ около него вече бѣха задимени отъ пукащитѣ се снаряди. Очевидниятъ ефектъ отъ тази участена стрелба подбодряваше настжпващата следъ това българска пехота.

Настжплението на пехотата. — Командирътъ на бригадата, полковникъ Недѣлковъ, получи заповѣдь за започване настжплението въ 7^{55} часа. Той заповѣда на полската и гаубичната артилерия да усилятъ огъня, и следъ това предаде по телефона едновременно заповѣдь до командиритѣ на 1-и и 6-и полкове да настжпятъ за достигане даденитѣ имъ обекти. Настжплението се започна въ 8^{15} часа. Разузнатата мѣстность, по която двата полка трѣбваше да настжпятъ, е равна, но хребетътъ западно отъ Антимово бѣ покритъ съ висока царевица, която маскираше движението. Малкитѣ падини около изходната позиция отначало сжщо скриваха движението, и ромънската артилерия, като не подозираше това движение, продължаваше да обстрелва площади, както и дотогава. Този огънь не забави движението на двата пехотни полка, които се пазѣха само да не бждатъ открити.

Безъ голѣми загуби, бойниятъ редъ на бригадата достигна къмъ 11^{30} часа платото северно отъ Антимово. Въ това време ромънитѣ узнаха за българското настжпление и въ тази посока. Отъ цѣлия фронтъ между укрепленията № 8 и № 9 тѣ откриха силенъ пехотенъ и картеченъ огънь по настжпващитѣ. Скоро въ борбата се намѣсиха и нѣколко куполни орждия, разположени около укрепленията.

6-и полкъ се спрѣ на около единъ клм. западно отъ Антимово и на 400—500 крачки отъ окопитѣ на ромънитѣ предъ изкуственитѣ препятствия, и не можеше да напредне, защото противниковиятъ огънь отъ 11^{15} до 12^{30} часа бѣше най-силенъ. Особено бѣ изложенъ дѣсниятъ флангъ на полка. Въ това време, обаче, 2/4-о артилер. отдѣление вече зае нова позиция — поблизо до Главната отбранителна линия. Съ поддържката на неговия огънь, Полкътъ сполучи да премине най-силнообстрелваното пространство и въ 13 часа достигна на 300—400 крачки отъ изкуственитѣ препрятствия, дето се окопа, и започна огневи бой съ ромънитѣ въ окопитѣ задъ препятствията.

1-и полкъ стигна въ 9^{30} часа на гребена югозападно отъ Антимово, дето залегна поради извънредно силния пехотенъ огънь откъмъ укреплението № 8. Бойниятъ редъ на полка остана въ това положение за кратко време, докато войницитѣ си отдъхнатъ. Веднага следъ това настжплението продължи съ сжщата енергия, и въ 11 часа той се доближи до около 800 крачки отъ укреплението, дето дружинитѣ отъ първата линия започнаха да се окопаватъ, и да подготвятъ съ огънь по-нататъшното си настжпление.

Настѫплението на артилерията. — Полковникъ Недѣлковъ се движеше заедно съ поддържката, и, щомъ забеляза, че ромънскиятъ огънь е много силенъ, заповѣда дветѣ полски артилерийски отдѣления да излѣзатъ напредъ за по-близка поддържка на пехотата. Той заповѣда и една гаубична батарея да излѣзе на позиция напредъ, при западния край на Антимово.

Командирътъ на гаубичното отдѣление, майоръ Д. Николовъ, вече бѣ заповѣдалъ да се приближатъ предницитѣ. Той заповѣда на 2-а батарея да попълни снарядитѣ и, заедно съ батарейния командиръ, излѣзе напредъ и избра позиция близо до Антимово, която по това време се обстрелваше силно съ артилерийски огънь откъмъ укреплението № 9. Командирътъ на батареята бѣ раненъ, когато отиваше да посрещне идещата къмъ избраната позиция батарея. Батареята бѣ готова за стрелба къмъ 13^{35} часа, и веднага откри огънь по укреплението № 8 и по батареята при укреплението № 9. Командирътъ на отдѣлението въ 14 часа заповѣда да дойдатъ на сѫщата позиция и другитѣ две батареи, огъньтъ на които въ това време ржководѣше командиръ̀тъ на полка. Но, поради полученитѣ противоречиви заповѣди, тѣзи батареи не можаха да взематъ участие въ боя въ най-важния моментъ: батареитѣ тръгнаха по пѫтя на 2-а батарея; тѣ бѣха посрещнати отъ ординарецъ, който носѣше заповѣдь отъ командира на 1/1-а бригада да заематъ позиция източно отъ Антимово и да обстрелятъ укреплението № 9; тъкмо батареитѣ откачиха на тази позиция, при тѣхъ пристигна полковиятъ адютантъ, съ заповѣдь отъ командира на бригадата: да заематъ позиция въ дола западно отъ Антимово; когато минаха презъ селото, командирътъ на Гаубичния полкъ узна, че укреплението е вече въ български ржце, и заповѣда дветѣ батареи да останатъ въ походенъ редъ.

Командирътъ на 4-и артилер. полкъ назначи 2-о артилер. отдѣление за придружаващо и въ 8^{30} часа заповѣда на командира му да настѫпи, когато намѣри за нуждно. Следъ това той заповѣда и една батарея отъ 1-о артилер. отдѣление да излѣзе напредъ, на разузнатата предварително позиция, а другитѣ, по ешелонно, да се премѣстятъ на тази позиция, когато тя започне да стреля.

Командирътъ на 2-о отдѣление, майоръ Стояновичъ, продължи стрелбата съ своитѣ две и половина батареи, докато настѫпващиятъ 6-и полкъ стигна до Антимово. Въ 8 часа той заповѣда 3-а батарея да настѫпи и заеме позиция на югозапад-

ния край на Антимово, което тя извърши въ 10^{30} часа. 5-а батарея и половината отъ 4-а батарея въ това време продължиха стрелбата по укреплението № 8 отъ старитѣ си позиции. 3-а батарея откри огънь по укреплението и, следъ като неговитѣ защитници започнаха да го напускатъ, тя пренесе огъня си по две ромънски батареи, които въ това време силно обстрелваха Антимово. Следъ единъ часъ на сѫщата позиция пристигна и полубатареята отъ 4-а батарея, а къмъ 14 часа — и последната (5-а) батарея, която не излѣзе на позиция, защото нѣмаше вече цѣли за обстрелване.

Командиръ̀тъ на 1-о отдѣление заповѣда въ 8^{40} часа да се приближатъ предницитѣ. Въ това време той получи заповѣдьта отъ командира на полка да придружава пехотата, обаче, като виждаше, че ромънската артилерийска стрелба е почти прекратена, заповѣда на двете свои батареи да настѫпятъ, а едната да остане да продължава стрелбата и да настѫпи, когато двете батареи откриятъ огънь отъ новата си позиция.

Въ 10^{05} часа двете батареи откриха огънь по окопитѣ предъ укреплението № 8. Въ 10^{45} часа на сѫщото мѣсто пристигна и третата батарея и откри огънь. Стрелбата продължи до 13^{30} часа, когато пехотата мина презъ Главната отбранителна линия.

Въ това време ромънската артилерия обстрелваше съ ураганенъ огънь пространството около Антимово. Щомъ, обаче, батареитѣ отъ 4-и артилер. полкъ отъ новитѣ си мѣста откриха огънь, тя започна да стреля по-бавно, безредно, и дори нѣкои батареи прекратиха съвсемъ стрелбата си. Батареитѣ пренесоха следъ това огъня си по окопитѣ. Къмъ 11^{30} часа наблюдателитѣ съобщиха, че ромънитѣ на групи напускатъ окопитѣ си.

Атаката отъ 1-и и 6-и полкове. — Бързото настѫпление на бойния редъ на 1-и полкъ смути ромънитѣ, които заѐмаха участъка срещу него. Тѣхниятъ огънь стана по-силенъ, но по-безвреденъ. Куршумитѣ летѣха високо надъ главитѣ на българскитѣ войници. Най-преднитѣ вериги наблюдаваха отъ 11 часа какъ малки групи постоянно напускаха окопитѣ и бързаха по ходоветѣ за съобщение да се отдръпнатъ въ по-заднитѣ окопи. Кагато българската артилерия отъ новитѣ си позиции започна да обстрелва тѣзи окопи, смущението стана по-голѣмо и оттеглянето — на по-голѣми групи.

Началницитѣ отъ бойния редъ на 1-и полкъ и съседната 4/6-а дружина схванаха това смущение, използуваха едно случайно затихване на огъня на ромънитѣ и поведоха своитѣ части

да атакуватъ къмъ укреплението № 8. Масовото вдигане на цѣлиятъ боенъ редъ ужасѝ ромънитѣ, които престанаха да стрелятъ. Българскитѣ вериги, съ помощьта на пионеритѣ, лесно преодолѣха изкуственитѣ препятствия и залегнаха оттатъкъ, за да поразяватъ съ огънь отстжпващитѣ ромъни. Когато по-голѣмата часть отъ бойния редъ мина презъ изкуственитѣ препятствия, въодушевенитѣ войници се спустнаха да атакуватъ ромънскитѣ окопи. Останалитѣ въ тѣхъ ромъни, които се съпротивяваха бѣха избити. По-голѣмата часть отъ атакуващитѣ се насочиха къмъ укреплението № 8, поради което тукъ частитѣ бѣха наймного размѣсени. Къмъ 13^{30} часà всичкитѣ окопи отъ Главната отбранителна линия около укреплението № 8 бѣха въ български ржце.

Съдействието отъ съседнитѣ части. — Масовото напускане окопитѣ отъ ромънитѣ къмъ 13 часà, което даде възможность на 1-и полкъ да се хвърли въ атака, се дължи, освенъ на подкрепата на артилерията, излѣзла на по-близки позиции, но и на обстоятелството, че защитницитѣ на участъка около укреплението № 8 вѣроятно сж узнали за пробива, извършенъ въ участъка, атакуванъ отъ частитѣ на 4-а дивизия. Независимо отъ това, и частитѣ отъ 7-и полкъ насочени къмъ това укрепление, като настжпваха въ флангъ по Главната отбранителна линия, бѣха наблизо. Тѣ навлѣзоха въ укреплението № 8 едновременно съ частитѣ отъ 1-и полкъ.

Настжплението на страничното прикритие. — Когато бойната часть отъ 1/1-а бригада започна настжплението къмъ укреплението № 8, дѣсното странично прикритие настжпи отъ хребета североизточно отъ Вискьой къмъ Сарж Гьолъ и въ 8^{50} часà стигна на гребена южно отъ последното село, като по пжтя си не срещна никаква съпротива отъ ромънска страна.

Поручикъ Симовъ изпрати разезди за връзка съ 3/1-а бригада отъ 4-и дивизионенъ полуескадронъ, следъ което продължи настжплението си и въ 10^{40} часà, следъ като отблъсна на северъ единъ ромънски взводъ, настжпващъ отъ Сарж Гьолъ, стигна до гребена единъ клм. северозападно отъ селото, и започна да се окопава на него. Тукъ прикритието въ 11^{15} часà се свърза съ дѣсния флангъ на бригадата (1/6-а рота) и получи съобщение отъ съседната часть вдѣсно (охраната на 3/1-а бригада на линията Сарсънлари—Кемалкьой), за което изпрати донесение на

командира на бригадата. Въ това време предъ страничното прикритие се появиха слаби ромънски патрули, които бѣха отблъснати съ огънь.

Къмъ 9 часа отъ Тутраканъ излѣзоха два аероплана, и се отправиха по Дунава къмъ Силистра. Командиръть на 4-и дивиз. ескадронъ съ останалитѣ си конници се премѣсти отъ к. 130 на височинитѣ североизточно отъ Български Косуй, за да наблюдава по-добре пжтя покрай Дунавския брѣгъ. Нѣколко малокалибърни орждия отъ срещния островъ откриха огънь по полуескадрона, безъ да му причинятъ загуби.

Въ 17 часа се получи донесение отъ разезда, изпратенъ къмъ Арабаджиларъ, че е открилъ ромънско настжпление отъ Силистра (една дружина, единъ ескадронъ и четири орждия). Ескадронътъ веднага се насочи по следата на този разездъ, като, заедно съ разездитѣ на 9-и коненъ полкъ, разпръскаше ромънскитѣ разезди. Два такива разезда отъ по осемь конника бѣха настигнати и изсѣчени. Следъ това Ескадронътъ се върна да нощува въ дола западно отъ к. 130.

Разширяване успѣха на Главната отбранителна линия. — Къмъ 12[55] часа полковникъ Недѣлковъ получи отъ генералъ Киселовъ заповѣдьта да настжпи съ бригадата си на северъ, за да завладѣе Източния секторъ отъ Главната отбранителна линия и да съдействува за завладяване Втората отбранителна линия. Въ 13 часа той изпрати на подчиненитѣ си части следнитѣ заповѣди:

1) На командира на 1-и полкъ:

„Като завладѣете фортъ № 8, продължете настжплението си въ северна посока, тамъ, дето е цифрата 60 буквата „К", северозападно отъ Кузгунлукъ около на два клм. Това е посоката на настжплението, което се прави съ цель да овладѣете Източния фронтъ на Тутраканския тетъ-де-понъ и помогнете на атаката на Втората неприятелска линия. 6-и полкъ ще настжпи вдѣсно отъ Васъ, по бѝлото къмъ Български Косуй, за овладяване фортоветѣ №№ 9, 10, 11 и 12. Влѣво отъ Васъ ще действува 1/4-а бригада."

2) На командира на 6-и полкъ:

„Фортоветѣ №№ 5, 6 и 7 сж завладѣни отъ 4-а дивизия, която ще настжпи за атакуване Втората линия. Следъ падането на фортъ № 8, който бѣ атакуванъ отъ Софийския полкъ, този последниятъ ще настжпи къмъ кота 60 и буква „К" на кладенеца, който е северозападно на около два клм. отъ Кузгунлукъ. Полкътъ Ви да настжпи по бѝлото презъ фортоветѣ №№ 9, 10, 11 и 12, съ цель да овладѣе

Източния фронтъ, и съдействувате по този начинъ за овладяване Втората неприятелска линия. Обърнете особено внимание върху охраната на дѣсния флангъ."

Следъ като бѣ завладѣно укреплението № 8, частитѣ отъ 1/1-а бригада, както бѣха размѣсени при атаката, трѣбваше да измѣнятъ посоката на настжплението си на северъ, споредъ новитѣ заповѣди отъ командира на бригадата. Частитѣ отъ 1-и полкъ по това време бѣха настжпили на около 800 метра задъ укреплението, дето се бѣха спрѣли, и се окопаваха, защото по това време ромънскиятъ артилерийски огънь твърде много се засили. Въ 13^{30} часа подполковникъ Лазаровъ заповѣда, и настжплението продължи, въпрѣки още силния артилерийски огънь. Къмъ 17 часа настжпващитѣ дружини достигнаха дадения имъ обектъ. При настжплението между тѣхъ се образуваха голѣми междини.

Частитѣ отъ 6-и полкъ, следъ като 4-а дружина се присъедини къмъ 1-и полкъ при атаката на укреплението № 8, настжпиха, защото въ това време се забелязваше пълно разколебаване въ ромънскитѣ редове. 2-а дружина мина презъ изкуственитѣ препятствия, завладѣ ромънскитѣ окопи западно отъ укреплението № 9, следъ което продължи настжплението, докато достигна гребена северно отъ Главната отбранителна линия. 1-а рота, отъ полковата поддържка, бѣ оставена въ укреплението № 9, съ задача да наблюдава пжтя Тутраканъ—Силистра. Въ това време бѣ раненъ командирътъ на полка, полковникъ Червенаковъ, и командуването на полка пое майоръ Кузмановъ (командирътъ на 1-а дружина), която бѣше въ полкова поддържка съ своитѣ две роти. Следъ като се ориентира за положението на всички части отъ полка, майоръ Кузмановъ заповѣда бойниятъ редъ да продължи настжплението. Къмъ 16 часа Полкътъ достигна дадения отъ командира на бригадата обектъ, дето започна да се окопава. За да се наблюдава голѣмия долъ задъ Главната отбранителна линия, майоръ Кузмановъ удължи бойния редъ съ 1-а и 2-а роти, отъ полковата поддържка.

Дѣсното странично прикритие остана на мѣстото си, при Сарж Гьолъ, до 14 часа. Въ това време то получи заповѣдь да настжпи по гребена на Главната отбранителна линия, защото се предполагаше, че ромънитѣ ще я напустнатъ, щомъ Бригадата настжпи въ тѣхния тилъ. Наистина, прикритието настжпи, мина презъ изкуственитѣ препятствия източно отъ укреплението № 10 и, безъ да срещне съпротива, продължи настжплението

си презъ укреплението № 11 и въ 21^{30} часá стигна до укреплението № 12, на Дунавския брѣгъ.

Когато пехотнитѣ части настжпваха оттатъкъ Главната отбранителна линия, полската и гаубичната артилерия отъ позициитѣ си около Антимово не можеха да следятъ нейното настжпление, нито да ѝ съдействуватъ, ако тя срещне по-сериозна съпротива. Въ 14 часà полковникъ Първановъ заповѣда сàмо една батарея да заеме по-предна позиция, но пакъ близо около Антимово.

Командиръ̀тъ на 1/1-о гаубично отдѣление получи отъ командира на бригадата заповѣдь да настжпи заедно съ полскитѣ отдѣления. Последнитѣ, обаче, останаха на позициитѣ си докато се мръкна, поради което и Гаубичното отдѣление остана при Антимово.

И тъй, въ стремлението си да използува успѣха, 1/1-а бригада проникна най-дълбоко оттатъкъ Главната отбранителна линия, но придадената къмъ нея артилерия остана на онѣзи позиции, отъ които съдействува на атаката, и отъ които не можеше да поддържа пехотата.

Ромънското противодействие въ Трети секторъ. — Настжплението на 1/1-а бригада бѣ насочено, главно, срещу укреплението № 8, заето отъ 3/76-и батальонъ. Другитѣ батальони отъ 76-и полкъ заèмаха другитѣ окопи и укрепления въ сжщия секторъ. Комендантътъ на крепостьта бѣ изпратилъ още на 4-и септември въ поддържка на сектора 1/80-и батальонъ, който се разположи въ окопитѣ на поддържкитѣ, задъ укреплението № 8. Когато българитѣ започнаха настжплението си, началникътъ на сектора не направи дори опитъ да привлѣче къмъ заплашеното укрепление поне часть отъ силитѣ на неатакуванитѣ участъци. Той не вкара въ боя и 1/80-и батальонъ, и по този начинъ българскиятъ ударъ бѣ понесенъ сàмо отъ 3/76-и батальонъ, който бѣ прегазенъ.

Къмъ 14 часà началникътъ на сектора заповѣда на частитѣ отъ неатакуванитѣ участъци да се оттеглятъ чакъ задъ Втората отбранителна линия. Заедно съ тѣхъ се оттегли и 1/80-и батальонъ, безъ да вземе участие въ боя.

2/76-и и 4/76-и батальони се събраха въ дола задъ Главната отбранителна линия и се опитаха да произведатъ контъратака къмъ укреплението № 9, но попаднаха подъ силенъ пехотенъ и артилерийски огънь, и бѣха принудени да отстжпятъ въ безредие

къмъ Втората отбранителна линия. Въ тази неуспѣшна контъратака взеха участие и остатъцитѣ отъ 2/75-и батальонъ, който бѣ обвзетъ отъ паника, и се насочи къмъ Дунавския брѣгъ. Една часть отъ войницитѣ навлѣзоха въ понтонитѣ и преминаха въ Олтеница, а друга часть бѣха събрани и изпратени въ Трети секторъ.

Къмъ 14 часа, когато 1/1-а бригада бѣ заела вече даденитѣ ѝ отъ генералъ Киселовъ обекти, командантътъ на крепостьта започна да се бои отъ бързото напредване на тази бригада. Къмъ това време на Дунавския дѣсенъ брѣгъ бѣха прехвърлени 1/34-и и 2/34-и батальони. Командантътъ заповѣда на командира на 29-а бригада да настжпи съ тѣзи два батальона отъ Кантона на шосето, съ фронтъ къмъ укрепленията №№ 7 и 8, като опира дѣсния си флангъ на Дайдърската гора, и да атакува въ флангъ българитѣ, проникнали презъ този фронтъ. Двата батальона се развърнаха въ боенъ редъ отъ дветѣ страни на шосето, но срещнаха не фланга, а фронта на българския 6-и полкъ, който ги посрещна съ силенъ огънь, разстрои ги, и ги принуди да се оттеглятъ задъ Втората отбранителна линия. Какъ се разви контъратака ще се изложи по-долу.

3/34-и батальонъ мина на дѣсния брѣгъ въ 15^{30} часа, и бѣ поведенъ отъ началника на Щаба на крепостьта въ сжщата посока. Увлѣченъ отъ отстжпващитѣ части, които по-преди бѣха намѣсени въ борбата, Батальонътъ отстжпи заедно съ тѣхъ задъ Втората отбранителна линия.

3/2-и граниченъ батальонъ пристигна на Дунавския дѣсенъ брѣгъ въ 17 часа. Той бѣ изпратенъ веднага въ сжщата посока. Като стигна до платото, той се развърна въ боенъ редъ. Войницитѣ оставиха раницитѣ и стремително настжпиха задъ лѣвия флангъ на 34-и полкъ. Въ това време частитѣ на 76-и полкъ, напуснали Главната отбранителна линия, отстжпваха въ безредие. Това повлия и на 3/2-и граниченъ батальонъ, който се разстрои, и отстжпи заедно съ батальонитѣ отъ 34-и полкъ.

И тъй, въ Трети секторъ ударътъ бѣ приетъ само отъ 3/76-и батальонъ. Другитѣ части отъ 76-и полкъ отстжпиха отъ Главната отбранителна линия поради прегазването на този батальонъ. Пристигащитѣ поддържки бѣха изпращани по части къмъ пробитата вече Главна отбранителна линия, и веднага изпадаха подъ влиянието на отстжпващитѣ части и групи.

Настжплението срещу Западния секторъ. Майоръ Хаммерщайнъ получи заповѣдьта за атаката по-късно. Чакъ въ 9^{45} часà той изпрати на подчиненитѣ му части заповѣдь да се приготвятъ за настжпление къмъ укреплението № 2, та, като получатъ заповѣдь по телефона, да могатъ веднага да започнатъ едновременно настжплението. Като граница между участъцитѣ за настжпление на Първа и Втора групи бѣ дадена линията южния край на Старо Село — укреплението № 2.

Майоръ Хаммерщайнъ предполагаше настжплението да се започне, следъ като то бжде достатъчно подготвено съ артилерийски огънь.

Щомъ батареитѣ се приготвиха за стрелба отъ новитѣ си позиции при кота 131, тѣ откриха огънь по укреплението № 2 и по окопитѣ около него.

Между това, началникътъ на Първа група, подполковникъ Влаховъ, поддържаше непрекжснато връзка и съ 48-и полкъ, макаръ да знаеше, че съ тази задача е натоваренъ 6-и улански полкъ. На разсъмване на 5-и септемврий, когато 48-и полкъ заемаше своето изходно положение, неговата 10-а рота се прибра при дружината си, и свръзката бѣ нарушена. Подполковникъ Влаховъ изпрати силенъ патрулъ, за да възстанови наново свръзката, но, поради голѣмото разстояние, до вечерьта това не можа да се постигне. На 5-и септемврий той лично извърши разузнаването на дадения му за атака участъкъ, при което успѣ да събере следнитѣ данни: а) укреплението № 2 е издадено предъ Главната отбранителна линия, и може да бжде обхванато отъ югъ и отъ северъ; б) изкуственитѣ препятствия предъ него сж доста силни, но презъ тѣхъ минаватъ много пжтища, които не сж преградени; в) окопитѣ около укреплението сж по-слабо заети; г) мѣстностьта предъ укреплението се обстрелва отъ една батарея, разположена северно отъ него.

Като имаше предвидъ резултата отъ това разузнаване и задачата на Групата, подполковникъ Влаховъ въ 7^{30} часà издàде следната заповѣдь:

„1) Неприятелътъ заèма фортовата линия и то укреплението № 2 (к. 109) силно, а по-слабо — пространството между укрепленията №№ 2 и 3.

2) Вдѣсно отъ насъ, срещу укреплението № 4, действува 4-а Преславска дивизия. Влѣво ще действува Втора група на майоръ Хаммерщайнъ.

3) На Първа група е заповѣдано, съвмѣстно съ Втора група, да атакува и превземе укреплението № 2, по височината к. 109, и на северъ. Групата да се приготви за настжпление въ 8 часà.

4) Заповѣдвамъ: А) Бойна часть — подполковникъ Пеневъ — 1/5-а и 2/5-а маршеви дружини — 2-а дружина да атакува по фронта укреплението № 2, а 1-а — южната му часть, презъ междината; следъ завладяването му да продължатъ заемането на хребета Бобла; 1-а дружина да обърне особено внимание къмъ укреплението № 3, като влѣзе въ свръзка съ 4-а дивизия; Б) Групова поддържка — подполковникъ Захариевъ — 4/5-а опълченска дружина[1]) — следва задъ 1/5-а маршева дружина; следъ падането на укреплението № 2, оставя рота на него до втора заповѣдь, а съ другитѣ роти продължава настжплението.

5) Дветѣ нескорострелни батареи на поручицитѣ Машаровъ и Михаиловъ — дванадесеть орждия — заематъ позиция на к. 131 и съдействуватъ на атаката.

6) Бойниятъ обозъ — оржжейниятъ майсторъ Русевъ — да спре на пжтя три клм. отъ Старо Село, до Тюркъ Смилъ.

7) Превързоченъ пунктъ — на западния край на Старо Село.

8) Азъ ще бжда при груповата поддържка."

Когато получи заповѣдьта отъ майоръ Хаммерщайнъ да се приготви за настжпление, подполковникъ Влаховъ реши да заеме по-сгодно изходно положение срещу своитѣ обекти и заповѣда частитѣ да се премѣстятъ напредъ, задъ гребена източно отъ Старо Село, което тѣ извършиха до 14 часà, безъ да бждатъ забелязани отъ ромънитѣ; презъ време на премѣстването ромънската артилерия дàде само нѣколко артилерийски изстрела въ тази посока. Въ това време на изтокъ се водѣше усилена стрелба. Гората задъ укрепленията № 4 и № 5 бѣ запалена и задимена. Въ 14^{30} часà германската и българскитѣ батареи съсрѣдоточиха огъня си по укреплението № 2, и майоръ Хаммерщайнъ заповѣда да се започне настжплението. Бойниятъ редъ на Първа и Втора групи настжпиха едновременно. Ромънитѣ откриха пушеченъ огънь отъ своитѣ окопи. Откъмъ Дунава, вѣроятно отъ мониторитѣ, бѣ откритъ и артилерийски огънь по настжпващитѣ. Въпрѣки този огънь, частитѣ продължиха настжплението си. Ромънитѣ не дочакаха удара. Навѣрно поради настжплението на българитѣ отъ югъ тѣ започнаха на групи да напускатъ окопитѣ си въ Западния секторъ, докато, най-сетне, оттеглянето имъ се превърна въ паническо бѣгство къмъ града. Въ 17^{30} часà бойниятъ редъ на Първа и Втора групи мина презъ напустна-

[1]) Тази дружина въ бойоветѣ до 5-и септемврий бѣ загубила около 200 души, поради което дружинниятъ командиръ бѣ формиралъ отъ останалитѣ бойци само две роти (13-а и 14-а).

тата отъ ромънитѣ Главна отбранителна линия. На първия гребенъ задъ нея частитѣ се подредиха и започнаха да се окопаватъ, за да посрещнатъ вѣроятнитѣ ромънски контъратаки. Такива, обаче, не бѣха предприети. Само между 19 и 21 часа ромънската артилерия откъмъ Тутраканъ откри доста силенъ огънь по укреплението № 2. Тъй като българскитѣ и германскитѣ части бѣха на предния гребенъ, този огънь не имъ причиняваше никакви загуби. Въ 21 часа огъньтъ отъ дветѣ страни бѣ прекратенъ. Началникътъ на Първа група изпрати 1/5-а и 3/5-а маршеви роти за поддържка на германския 1/21-и батальонъ.

Командирътъ на Трета група, полковникъ Дръжковъ, получи заповѣдьта за атаката въ 10 часа и веднага разпореди:

а) 3/5-а маршева дружина, съ 12/5-а опълченска рота, да настжпи едновременно съ германския 1/21-и батальонъ, като атакува окопитѣ северно отъ укреплението № 2.

б) 5/5-а маршева рота да остане на мѣстото си, при батареитѣ, и да прикрива лѣвия флангъ на настжпващитѣ къмъ укреплението № 2 войски.

в) 11/5-а и 12/5-а маршеви роти да се укрепятъ на достигнатитѣ мѣста и да осуетятъ всѣки опитъ на ромънитѣ да настжпятъ по Дунавския брѣгъ.

Отъ разсъмване ромънската артилерия обстрелваше силно мѣстностьта предъ Групата, но, въпрѣки този огънь, бойната часть настжпи, като поддържаше тѣсна връзка съ германския 1/21-и батальонъ. Тя премина най-силнообстрелваното пространство и достигна западния край на Старо Село, дето се спрѣ, за да се подреди. Следъ това бойната часть продължи стремително настжплението, като използуваше подстжпитѣ презъ селото и източно отъ него.

Къмъ 14^{30} часа, когато бойната часть започна да се изкачва по хребета къмъ укреплението № 2, два батальона ромъни настжпиха отъ западния край на Тутраканъ, навѣрно съ цель да усилятъ своята бойна часть на Главната отбранителна линия. Въ това време 5/5-а маршева рота, по заповѣдь отъ полковникъ Дръжковъ, бѣ заела позиция до шосето Русе — Тутраканъ. Тя откри огънь по настжпващитѣ ромънски батальони и ги застави да се прикриятъ задъ насипа на шосето.

3/5-а маршева дружина продължи настжплението си къмъ Главната отбранителна линия. Ромънитѣ я напустнаха, безъ да дочакатъ удара, и, когато Първа и Втора групи завладѣха укреплението № 2, къмъ 17^{30} часа, 3/5-а маршева дружина мина

презъ изкуственитѣ препятствия и окопитѣ северно отъ укреплението, зави дѣсното рамо напредъ и стигна до напустнатата 10·5-см. батарея, дето се устрои и приготви да посрещне вѣроятната ромънска контъратака.

Дветѣ роти отъ групата, които действуваха на Дунавския брѣгъ, останаха презъ деня на позициитѣ си западно отъ Калимокъ. Вечерьта ромънитѣ се оттеглиха на гребена източно отъ Калимокъ, отдето презъ цѣлата нощь поддържаха пехотенъ огънь и хвърляха ржчни бомби. Отъ дветѣ роти бѣха изпратени напредъ подофицерски патрули да разузнаватъ.

Командиръть на 105-а тежка батарея презъ нощьта уреди връзката съ избранитѣ наблюдателни мѣста. Първата задача, възложена на тази батарея отъ майоръ Хаммерщайнъ, бѣше да потуши огъня на артилерията на отбраната. Отъ 6 до 7 часà тя обстрелвà и застави да замълчи батареята северно отъ укреплението № 1, която обстрелваше частитѣ, които настжпваха по Дунавския брѣгъ. Между 8^{45} и 10 часà бѣ обстреляна батареята северно отъ укреплението № 2 и куполното орждие около сжщото укрепление. Между 16^{30} и 17^{30} часà батареята обстрелва окопитѣ около укреплението, които следъ това бѣха заети отъ пехотата. Презъ всичкото време батареята бѣ търсена отъ ромънскитѣ монитори, които изстреляха около 400 снаряда по мѣстностьта около нея.

На мръкване батареята се премѣсти на южния край на Старо Село, дето нощува.

6-и уланскн полкъ въ 6 часà излѣзе на гребена между Сияхларъ и Сѣново, дето къмъ 8 часà започнаха да пристигатъ донесения за оттеглянето на ромънитѣ отъ Главната отбранителна линия. 1/201-а полска батарея на разсъмване зае позиция южно отъ Сияхларъ и обстреля силно ромънската позиция южно отъ Старо Село. Ескадронътъ, който охраняваше междината, настжпи срещу опразднената позиция, дето намѣри изоставени петь окопни орждия. Отстжпващитѣ ромъни бѣха преследвани съ огънь отъ ескадрона и батареята, която въ 11 часà зае позиция на гребена източно отъ Старо Село, отъ която обстреля Главната отбранителна линия. Въ сжщия участъкъ настжпваше и българскиятъ 48-и полкъ, поради което ескадронътъ се отмѣсти влѣво, но скоро презъ него минаха българскитѣ части отъ Отряда на майоръ Хаммерщайнъ, и по този начинъ празднината, охранявава отъ Полка, се попълни, поради което той се оттегли да нощува въ Сияхларъ, заедно съ батареята.

Ромънското противодействие въ Западния секторъ. — Началникътъ на Първи секторъ не предприе никакво маневриране и следъ като се очерта настжплението на българитѣ само срещу укреплението № 2, макаръ съседното укрепление № 3 да не бѣ обстрелвано и срещу него да нѣмаше още никакви български войски.

Въ 8 часà началникътъ на Сектора заповѣда на 2/36-и и 1/75-и батальони, заедно съ Картечната рота на 75-и полкъ, да контъратакуватъ българитѣ срещу участъка между укрепленията № 2 и № 3. Назначенитѣ войски, обаче, настжпиха сàмо до теленитѣ мрежи, презъ които не бѣха оставени проходи, и се спрѣха въ окопитѣ, приготвени за обстрелване изкуственитѣ препятствия.

Къмъ 12—13 часá часть отъ войскитѣ на Първи секторъ, като узнаха, че българитѣ сж проникнали презъ Главната отбранителна линия въ другитѣ сектори, започнаха постепенно и безредно да се оттеглятъ къмъ високия гребенъ на Дунавския брѣгъ западно отъ града. Мѣстностьта предъ този гребенъ въ това време се обстрелваше силно отъ мониторитѣ и батареитѣ, разположени на лѣвия брѣгъ, макаръ срещу него да не настжпваха български части. Другитѣ части отъ Сектора се оттеглиха направо задъ Втората отбранителна линия, дето дочакаха нощьта.

Началникътъ на сектора изпрати редъ донесения до команданта на крепостьта, че 36-и полкъ е отбилъ десеть български атаки. Тѣзи лъжливи донесения стигнаха чакъ до Главната квартира, а отъ Щаба на ромънската III армия бѣ изпратенъ офицеръ, които, отъ името на Краля, да награди знамето на този полкъ. Но командантътъ на крепостьта узна скоро истинското положение и заповѣда на командира на полка, съ знамето въ ржка, да застане начело на полка си, да контъратакува и да завладѣе наново напустнатитѣ позиции.

При отстжплението, обаче, частитѣ се бѣха разстроили. Къмъ 18 часà началникътъ на сектора сполучи на събере две роти отъ 36-и полкъ при укреплението на гребена Боблата, три роти отъ сжщия полкъ — южно отъ тѣхъ, при завоя да шосето за Русе, и четири роти отъ 35-и полкъ. Разпръснати на широкъ фронтъ, чакъ до върбалака на Дунавския брѣгъ, тѣзи части стигнаха до изоставенитѣ окопи при Староселското блато, дето бѣха посрещнати съ силенъ картеченъ и пушеченъ огънь, и не посмѣха да продължатъ настжплението си, а се оттеглиха задъ

гребена, отъ който настжпиха. Това настжпление и отстжпление не е било забелязано отъ войскитѣ, които атакуваха, и не оказа никакво влияние върху хода на боя.

Наблюденията отъ Привързания балонъ. Балонното отдѣление на капитанъ Казанджиевъ отъ 26-и августъ бѣ придадено къмъ Русенския укрепенъ пунктъ. На 2-и септемврий Балонътъ бѣ издигнатъ при Русе, за да извърши общо разузнаване за Дунавския лѣвъ брѣгъ. Като се имаше предвидъ, че при атаката на крепостьта Тутраканъ вѣроятно ще бжде необходимо разузнаване отъ по-високо, командуващиятъ III армия заповѣда Балонното отдѣление да се премѣсти въ района на 4-а дивизия, като пжтува по пжтя Червена Вода—Тетово—Балъ Бунаръ. Презъ този день Балонътъ бѣ издигнатъ да разузнава острова Голѣмъ Муканъ. Наблюденията се прекратиха въ 10 часа̀, а въ 13^{30} часа̀ Отдѣлението се приготви и тръгна по горния пжть. Пълниятъ балонъ се влѣчеше на ржце, и въ 18^{30} часа́ Отдѣлението се спрѣ да нощува въ Ново Село. На 4-и септемврий то продължи пжтя си за Балъ Бунаръ, дето получи заповѣдь отъ командира на 4-а дивизия да стигне до к. 23, четири клм. северно отъ Хаджи Факларъ, дето на 5-и да се започне наблюдението.

Въ 18 часа̀ Отдѣлението продължи пжтуването и на 5-и въ 1 часа̀ пристигна въ Хаджи Факларъ. Капитанъ Казанджиевъ до 2 часа́ разузна позицията, и на разсъмване Балонътъ бѣ издигнатъ. Първоначалната задача, поставена отъ командира на дивизията, бѣше да се разузнаятъ преднитѣ позиции на Тутраканската крепость. Въ 7^{40} часа̀ отъ Щаба на дивизията се получи следната заповѣдь:

„Наблюдавайте и донасяйте за движението на войски задъ Фортовата линия и ефекта на нашата стрелба.“

Отъ балоннитѣ наблюдения на 5-и септемврий се получиха въ Щаба на 4-а дивизия следнитѣ донесения:

1) Въ 7^{10} часа̀:

„Шосето Старъ Смилъ—Тутраканъ, к. 60 има редутъ; задъ к. 60, въ лъхчината, има около единъ батальонъ; по хребета югоизточно отъ шосето има редъ фортификационни постройки.“

2) Въ 7^{58} часа̀:

„Фортификационнитѣ постройки на горния гребенъ сж заградени съ телена мрежа; задъ к. 60, въ долчинката на източния склонъ, има батарея; наша батарея я обстрелва, но снарядитѣ не достигатъ; да се увеличи мѣрника съ 200 крачки.“

3) Въ 8^{21} часà:

„Неприятелската батарея се намира на к. 29, източно отъ пѫтя Старъ Смилъ—Тутраканъ; всички наши снаряди попадатъ много точно.“

4) Въ 8^{31} часà:

„Неприятелската батарея се намира на к. 60, източно отъ шосето Дайдъръ—Тутраканъ; пехотнитѣ части, които заѐмаха височината при кръстопѫтя Дайдъръ—Тутраканъ, отстѫпватъ; неприятелска батарея се намира на около 800 м. западно отъ шосето кръстопѫтя Дайдъръ—Тутраканъ.“

5) Въ 9^{39} часà:

„Гребенътъ северно отъ Дайдъръ е въ наши рѫце.“

6) Въ 11^{08} часà:

„Батареята на изтокъ отъ Старъ Смилъ обстрелва лъхчината северно отъ Дайдъръ; два батальона отстѫпватъ къмъ Тутраканъ.“

7) Въ 11^{53} часà:

„Нашата артилерия обстрелва линията к. 29—к. 60; движение въ града не се забелязва; единъ малъкъ обозъ, а може да е батарея, се движи по пѫтя Тутраканъ—Българско Косуй; северозападно отъ Тутраканъ, на лѣвия Дунавски брѣгъ, между брѣга и рѣка Мундра, има бивакъ и обози; въ лъхчината южно отъ к. 60 има около единъ батальонъ.“

Отъ съдържанието на тѣзи донесения се вижда, че, поради издигането на Привързания балонъ на далечно разстояние и поради неблагоприятното време, наблюденията отъ него не дадоха очакванитѣ резултати. Той, обаче, въздействува твърде силно върху морала на ромънскитѣ войници; следъ превземането на Крепостьта всички пленници потвърдиха, че тѣ се почувствували съвършено открити даже и въ най-дълбокитѣ окопи, и това твърде много разклатило волята имъ да се съпротивляватъ докрай. Въ донесенията на команданта е казано, че българската артилерия стрѣля точно, защото се ползува отъ наблюденията на привързанъ балонъ и хвърчила.

Продължаване настѫплението къмъ Втората отбранителна линия.

Общиятъ началникъ на атакуващитѣ войски, генералъ Киселовъ, презъ време на атаката напускаше наблюдателния си пунктъ, за да отиде при нѣкои отъ частитѣ и да ги подбодри или да наблюдава по-добре боя въ нѣкой участъкъ. Щабътъ на 4-а дивизия, обаче, оставаше презъ всичкото време на мѣстото си и получаваше редовно по телефона донесенията отъ командиритѣ на бригадитѣ и тѣзи отъ началника на тежката артилерия за общия ходъ на боя.

Отъ получените до 11^{30} часа донесения стана ясно, че съпротивата на Главната отбранителна линия е сломена. За да се развие постигнатия успѣхъ, генералъ Киселовъ заповѣда:

1) На командира на 1/4-а бригада въ 12 часа:

„Бригадата, усилена съ една дружина отъ 47-и полкъ, да продължи енергично настжплението си на северъ, въ зоната между фортъ № 8, изключително, и фортъ № 5, включително, като атакува и заеме Втората отбранителна неприятелска позиция. Вдѣсно отъ Васъ действува 1/1-а бригада, въ участъка отъ линията на фортоветѣ №№ 9, 10, 11 и 12 до посоката фортъ № 8 — буква К (югоизточно отъ Тутраканъ), включително. Дружината отъ 47-и полкъ се намира източно отъ Дайдъръ. Разпоредете за притеглянето ѝ."

2) На командира на 3/4-а бригада въ 12^{15} часа:

„1-а бригада — полковникъ Икономовъ — е настжпила право на Северния участъкъ, между фортъ № 5 и фортъ № 8, съ цель да атакува и овладѣе Втората неприятелска позиция. Вие, съ 19-и и 48-и полкове, заедно съ придадената Ви полска артилерия, ще охранявате лѣвия флангъ на дивизията. Ешелонирайте полковетѣ въ дълбочина и настжпете по посока на буква „Ф" два клм. югозападно отъ Тутраканъ, като се държите въ отстжпъ относно лѣвия флангъ на 1-а бригада, или, ако това е невъзможно, поради организираната тилна отбрана, да се наблюдава съ една дружина."

3) На командира на 1/1-а бригада въ 12^{45} часа:

„4-а дивизия завладѣ фортоветѣ №№ 5, 6 и 7. Настжпете съ Бригадата право на северъ, въ участъка между линията въ посока на фортоветѣ №№ 9, 10, 11 и 12 и фортъ № 8 — буква К (четири клм. югоизточно отъ Тутраканъ), съ цель да овладѣете Източния фронтъ на Тутраканския тетъ-де-понъ и да помогнете за атаката на Втората отбранителна неприятелска позиция. Влѣво отъ Васъ ще действува 1/4-а бригада. Обърнете внимание върху охраната на дѣсния флангъ."

И тримата бригадни командири получиха своевременно горнитѣ заповѣди и направиха съответни разпореждания. Тѣ, обаче, бѣха въ това време близо до своитѣ части и схващаха, че размѣсенитѣ при атаката на Главната отбранителна линия части не ще могатъ да продължатъ атаката на Втората отбранителна линия, преди да се подредятъ, а, най-важно, — преди да се организира мощна подкрепа отъ артилерията. Затова, следъ като частитѣ, по собственъ починъ, бѣха преследвали ромънитѣ около два клм. северно отъ Главната отбранителна линия, командиритѣ на бригадитѣ разпоредиха частитѣ да се спратъ, да си избератъ удобни за отбрана позиции, да се укрепятъ и да се организиратъ за опорна отбрана.

Ромънската контъратака въ Трети секторъ.

Ромънското командуване, което смѣташе, че атаката на Крепостьта е започната още на 3-и септемврий, и че до 4-и е отбило редъ български атаки, на 5-и септемврий сутриньта схвана, че се започва решителниятъ ударъ. То използува пристигналитѣ най-напредъ поддържки за усилване най-силнообстрелвания Южень секторъ, защитницитѣ на който бѣха разколебани. На своето мѣсто е отбелязано какъ по усиления пехотенъ огънь атакуващитѣ части почувствуваха, че въ Първата линия сѫ влѣни нови сили.

Къмъ 12 часа Ромънското командуване взе решение да изостави Главната отбранителна линия и да организира за последна съпротива Втората линия, като събере тамъ всички отстѫпващи части и ги подкрепи съ новопристигналитѣ презъ Дунава войски. Въ това време, обаче, 1/1-а бригада извършваше своето настѫпление къмъ к. 60. Ако това движение продължеше, можеше да се разстрои отбраната и на Втората отбранителна линия, затова на части отъ резерва (два батальона отъ 34-и полкъ, единъ батальонъ отъ 2-и граниченъ полкъ и единъ отъ 74-и полкъ) бѣ заповѣдано да настѫпятъ срещу тѣзи български части, да ги отблъснатъ и да завладѣятъ наново Източния секторъ отъ Главната отбранителна линия.

Около 16 часа, когато частитѣ отъ 1/1-а бригада току-що бѣха започнали да се подреждатъ и окопаватъ, низко надъ тѣхъ прелетѣ единъ ромънски аеропланъ, който стигна до надъ Главната отбранителна линия, и веднага следъ това се върна къмъ града. Навѣрно ромънскиятъ наблюдатель е забелязалъ струпването на много запрегнати батареи въ доловетѣ задъ Главната отбранителна линия и е съобщилъ своитѣ наблюдения на артилерията, която веднага откри силенъ огънь по тѣзи долове. Въ сѫщото време една полска батарея, застанала на открита позиция при Кантона на шосето, откри ураганенъ огънь по площьта, върху която се бѣ спрѣлъ бойниятъ редъ на 1/1-а бригада.

На около единъ и половина клм. предъ Бригадата бѣха забелязани първитѣ ромънски вериги, които настѫпваха стремително предъ фронта на двата полка, последвани отъ други гѫсти вериги. Едновременно съ настѫплението, ромънитѣ схванаха общото разположение на българския боенъ редъ. Тѣ се помѫчиха да насочатъ повече свои части въ образуваната голѣма празднина между 1-и и 6-и полкове и да обхванатъ тѣхнитѣ флангове. Командирътъ на 1/1-а бригада, полковникъ Недѣл-

ковъ, въ това време бѣше на дѣсния флангъ на своя боенъ редъ, непосрѣдствено до най-преднитѣ вериги. Той схвана това стремление и изпрати една часть отъ бригадната поддържка да запълни голѣмата междина между двата полка. Командиритѣ на полковетѣ, отъ своя страна, сѫщо бѣха близо до своитѣ части, и веднага намѣсваха въ боя своитѣ поддържки, за да подкрепятъ нѣкоя разколебана своя часть, или да се противопоставятъ на ромънския обхватъ,

Когато ромънитѣ се приближиха на пушеченъ изстрелъ отъ българската позиция, тѣхнитѣ гѫсти стройове бѣха посрещнати съ силенъ пушеченъ огънь. Преднитѣ имъ части залегнаха и откриха огънь. Започна се упоритъ огневи бой, презъ време на който ромънитѣ нѣколко пѫти повтаряха своитѣ опити за започване настѫплението. Най-после, къмъ 18 часа̀ тѣхнитѣ части не издържа̀ха огъня, разколебаха се, и започнаха на групи да отстѫпватъ. Тѣхното отстѫпление се обърна въ бѣгство, когато въ боя успѣ да вземе участие и една малка часть отъ българската полска артилерия, което стана по следния начинъ:

Въ 15 часа̀, докато 2/1-а гаубична батарея още водѣше борба съ ромънската артилерия, която стреляше иззадъ Втората отбранителна линия, командиръть на 1/1-а бригада заповѣда батареята да се премѣсти на нова позиция, северно отъ Антимово. Командиръть на отдѣлението донѐсе, че смѣняването на позицията е невъзможно, че батареята и отъ тази си позиция во́ди успѣшно борбата.

Къмъ 18[30] часа̀ командиръть на 1/1-о гаубично отдѣление очакваше да настѫпятъ полскитѣ отдѣления, за да заеме позиция и съ своитѣ батареи по-близо до напредналата пехота. Дветѣ отдѣления отъ 4-и артилер. полкъ, както се каза, не се решаваха да минатъ презъ преградния огънь на ромънската артилерия, затова командиръть на 1/1-о гаубично отдѣление тръгна въ 20 часа̀ да търси командира на бригадата. Намѣри го при к. 60 къмъ 22 часа̀. Командиръть на бригадата заповѣда да се доведатъ батареитѣ веднага и да заематъ позиция на сѫщото мѣсто; едната батарея да остане въ очаквателно положение, за да действува на разсъмване по Дунава, ако стане нужда. Къмъ 1 часа̀ на 6-и септемврий дветѣ батареи бѣха готови за стрелба отъ позиция южно отъ к. 60. Оставената въ очаквателно положение 2-а батарея на разсъмване зае позиция непосрѣдствено задъ дѣсния флангъ на 6-и полкъ, съ фронтъ къмъ Дунава.

Следъ като пехотнитѣ части завладѣха укреплението № 8, командиръть на 1/4-о артилер. отдѣление прекрати стрелбата и изпрати разузнавачи да разузнаятъ пѫть за излизане на завладѣната позиция. Батареитѣ бѣха готови за настѫпление. Въ 13^{50} часа̀ той получи заповѣдь отъ командира на 4-и артилер. полкъ, че Бригадата ще съдействува за завладяване Втората отбранителна линия. Командиръть на отдѣлението избра нова позиция южно отъ Антимово, а командиръть на полка заповѣда батареитѣ да излѣзатъ на избраната отъ него позиция, на около 500 метра северно отъ селото. Въ това време, обаче, ромънската артилерия започна да обстрелва избраната позиция, и командиръть на полка разреши батареитѣ да останатъ на позицията южно отъ Антимово. Отъ тази позиция само една батарая откри огънь по укреплението № 9, а другитѣ не стрѣляха, защото ромънитѣ вече бѣха отстѫпили.

Командиръть на полка повика командира на отдѣлението и батарейнитѣ командири да разузнаятъ позиция задъ укреплението № 8. Батареитѣ се насочиха къмъ сѫщото мѣсто по предварително разузнатъ пѫть. Въ сѫщото време се получи заповѣдь и отъ командира на 1-и пех. полкъ Отдѣлението да излѣзе на позиция близо до пехотата. Въ 17 часа̀ командиръть на отдѣлението, следъ като получи разрешение отъ командира на 4-и артилер. полкъ, тръгна съ органитѣ си да избере позиции въ участъка да 1-и полкъ, като заповѣда батареитѣ да се спратъ въ дола предъ укреплението № 8. Като достигна на 200 метра задъ веригитѣ на 1-и полкъ, командиръть на отдѣлението забеляза, че въ пространнитѣ царевични ниви навсѣкѫде може да се намѣри маскирана позиция за батареитѣ, но нѣма наблюдателни мѣста. Мѣстностьта, дето се предполагаше, че сѫ разположени ромънитѣ, бѣше равна, обрасла съ храсталакъ и царевици, и можеше да се наблюдава сàмо отъ високитѣ дървета. Въ това време ромънската артилерия започна да обстрелва съ ураганенъ огънь площадьта въ тила на 1-и пех. полкъ. Нѣколко урагана попаднаха и въ дола, дето бѣха спрѣни батареитѣ, и имъ нанесоха голѣми зàгуби. Командиръть на отдѣлението реши да дочака да престане ромънскиятъ огънь, за да излѣзатъ батареитѣ на избранитѣ позиции. Въ това време, обаче, ромънскиятъ артилерийски огънь се усили. Започна и силна пехотна престрелка предъ фронта на 1-и полкъ, което показваше, че ромънитѣ предприематъ контъратака. Тогава командиръть на отдѣлението заповѣда батареитѣ да излѣзатъ

на позиция на гребена, задъ които бѣха спрѣни, непосрѣдствено до укреплението № 8. И отъ тази позиция, обаче, тѣ не взеха участие въ борбата срещу ромънската контъратака. По този начинъ въ решителния моментъ 1-и пех. полкъ не получи никаква подкрепа отъ придаденото му 1/4-о артилер. отдѣление.

Чакъ въ 3^{30} часа на 6-и септември Отдѣлението тръгна напредъ и между 5^{50} и 6^{10} часа зае позиция непосрѣдствено задъ лѣвофланговата дружина на 1-и пех. полкъ.

Командиръ̀тъ на 2/4-о артилер. отдѣление, майоръ Стояновичъ, бѣ заповѣдалъ да се приготвятъ батареитѣ за настжпление. И той получи въ 15^{30} часа заповѣдь отъ командира на колка да излѣзе съ Отдѣлението си напредъ, за да съдействува на пехотата при атаката на Втората отбранителна линия. Той заповѣда батареитѣ да тръгнатъ по дола къмъ укреплението № 9, а той, съ батарейнитѣ командири и органитѣ си, тръгна напредъ да разузнае позициитѣ. Когато стигна до дола, презъ които минаваше шосето за Тутраканъ, северно отъ укреплението № 9, ромънската артилерия отъ Втората отбранителна линия започна даобстрелва съ урагани всички долове задъ пехотата. Въ сжщото време се започна и борбата на 1/1-а бригада съ ромънитѣ, които настжпваха. Майоръ Стояновичъ забеляза настжплението на ромънската пехота, една батарея отъ открита позиция обстрелваше българската пехота и мѣстностьта задъ нея, а откъмъ града, по шосето, настжпваха на силенъ алюръ други две батареи. По шосето настжпваше сжщо и една дълга пехотна колона, която къмъ 17 часа започна да се развръща, когато другитѣ ромънски вериги бѣха на около 500 метра отъ българскитѣ. Майоръ Стояновичъ изпрати ординарецъ, съ заповѣдь батареитѣ на най-бързъ алюръ да дойдатъ при него, на гребена. Положението на слабитѣ български пехотни части бѣше твърде тежко: тѣ се мжчеха само съ пехотенъ огънь да спратъ настжплението на ромънитѣ. Батареитѣ, между това, закъснѣха. Командиръ̀тъ на отдѣлението не можа да ги дочака, и тръгна да ги посрещне. Въ дола при укреплението № 9 той намѣри батареитѣ си, които се бѣха закрили изъ гънкитѣ на мѣстностьта, за да се запазятъ отъ ромънския артилерийски огънь. Тукъ той срещна командира на бригадата съ командира на 4-и артилер. полкъ, и загуби доста време да имъ докладва, какво е забелязалъ при разузнаването. Командиръ̀тъ на полка заповѣда една батарея да заеме позиция на гребена, задъ който бѣха батареитѣ, да открие огънь по ромънитѣ, а въ сжщото време да служи като ариергардна

батарея, ако пехотата бѫде принудена да отстѫпи. Другитѣ една и половина батареи да излѣзатъ напредъ, на избраната отъ майоръ Стояновичъ позиция. Указаната отъ командира на полка позиция бѣ заета отъ 5-а батарея. Майоръ Стояновичъ, макаръ вече да бѣ разузналъ позицията за другитѣ една и половина батареи, не ги поведе, а се върна на позицията, и предаде заповѣдь батареитѣ да дойдатъ следъ него. Тѣ, обаче, не идѣха. Командиръ̀тъ на 1/1-а бригада и командиръ̀тъ на 4-и артилер. полкъ, които бѣха вече въ пехотнитѣ вериги, му направиха строга бележка за закъснението, което можеше да стане причина пехотата да не издържи натиска. Тогава той наново се върна да посрещне батареитѣ, които идѣха по шосето на търсъ. Като ги срещна, той командува „Галопъ“, и, 20 минути преди да се мръкне, зае позиция на гребена задъ пехотнитѣ вериги. Задъ него, обаче, следваше само единъ взводъ отъ 3-а батарея. Той застана почти на открито и веднага откри огънь по най-близкитѣ ромънски части. Българската пехота посрещна своята артилерия съ радостни викове „ура“. Войницитѣ се вдигнаха прави, и стреляха противъ зашеметенитѣ ромъни, които започнаха да отстѫпватъ. Скоро полето се покри съ гѫсти маси, които отстѫпваха къмъ Тутраканъ, и батареитѣ ги обстрелваха съ ураганенъ огънь, докато се мръкна.

Другиятъ взводъ отъ 3-а батарея се върна назадъ, къмъ Антимово, защото не можа̀ да издържи ромънския артилерийски огънь. Той пристигна на позицията къмъ 21 часа̀. Взводътъ отъ 4-а батарея пристигна късно и започна да стреля въ тъмно, като постави орѫдията си успоредно на шосето. Къмъ стрелящитѣ взводове се присъедини още едно орѫдие отъ 5-а батарея, което случайно се бѣ откѫснало отъ батареята, и тръгнало следъ препускащитѣ по шосето орѫдия. Къмъ 23 часа̀ на сѫщата позиция бѣ привлѣчена и 5-а батарея отъ по-задната позиция.

По този начинъ 2/4-о артилер. отдѣление въ най-решителния моментъ на борбата — ромънската контъратака — сѫщо не взе участие. Появата на нѣколко негови орѫдия въ края на деня повдигна духа̀ на пехотнитѣ части и помогна твърде много за отблъсването на настѫпващитѣ ромъни.

Ромънско противодействие съ войскитѣ вънъ отъ Тутраканъ.
(Картограф. приложение № 10).

Разпореждания на командуващия ромънската III армия. — Като имаше предвидъ тревожнитѣ донесения отъ командан̀та на Тутракан̀ъ за отбиване седемь български атаки на 3-и септемврий, Ромън-

ското командуване не можа да прецени правилно слабата бойна дейность на българитѣ на 4-и септември, и предположи, че настжплението на българитѣ е вече спрѣно благодарение съпротивата на Крепостьта.

За 4-и септември командуващиятъ ромънската III армия бѣ заповѣдаль на генералъ Зиончковски да настжпи съ Източната група къмъ Куртъ Бунаръ и Трупчуларъ, а на 9-а дивизия, въ Силистра, — да развие силна дейность предъ себе си.

За 5-и септември генералъ Асланъ изпрати следнитѣ заповѣди на началницитѣ на войскитѣ вънъ отъ Тутраканъ:

1) На командира на 9-а дивизия, въ Силистра:

„На 5-и септември презъ деня благоволете да предприемете мѣстни действия на малки разстояния, за да спечелите необходимото пространство около Предмостовата крепость и да освободите шосето Силистра—Тутраканъ."

2) На началника на Югоизточната група, генералъ Зиончковски:

„При Тутраканъ и Силистра положението е подобрено. Моля Ваше Превъзходителство, да вземете мѣрки споредъ заповѣдьта № 89 отъ 1-и септември[1]), за да се заеме, колкото е възможно по-скоро, изходното положение. Добричъ да се завладѣе наново."

Разпореждания на командира на ромънската 9-а дивизия. — Генералъ Бесарабеску получи навреме заповѣдьта отъ командуващия III армия. Още на 4-и септември въ 16 часа той издаде оперативна заповѣдь, съ която организира заповѣданитѣ действия по следния начинъ:

„1) Неприятелскитѣ сили — около полкъ конница съ пехота и артилерия — заематъ Алфатаръ; Балтаджи Еникьой е заето отъ пехотата; на западъ, Хаскьой и Доймушларъ сж заети отъ конница.

2) Русската конна дивизия е въ района Енидже—Армутли—Азапларъ, и скоро ще се осжществи свръзката съ Източния секторъ.

3) Имамъ намѣрение да настжпя за разузнаване на югъ и западъ, за което заповѣдвамъ:

а) Единъ отрядъ, съставенъ отъ 1/7-и стрелковъ батальонъ, 2/35-и и 3/35-и батальони съ своитѣ картечници, подъ началството на подполковникъ Ботезъ, три батареи отъ 20-и артилер. полкъ и 5-и ескадронъ — всички подъ началството на подполковникъ Паулианъ — да настжпи къмъ Алфатаръ, за да разузнае и отблъсне неприятелскитѣ войски въ този районъ, а, ако срещне по-голѣми сили, да се окопае

[1]) Споредъ тази заповѣдь, пехотнитѣ дивизии на Русския корпусъ трѣбваше да се съсрѣдоточатъ въ района Алфатаръ—Акъ Кадънларъ—Арабаджи—Куртъ Бунаръ, а Конната дивизия и 5-а каларашка бригада — въ района Конакъ—Кара Пелитъ—Хъсъмъ Деде.

на мѣстото си, и следъ това да отстжпи съ бой къмъ Предмостовата позиция.

б) Единъ отрядъ, съставенъ отъ 1/35-и и 4/35-и батальони, съ своитѣ картечници, подъ началството на майоръ Костеско, съ две батареи отъ 3-и артилер. полкъ и 1/9-и каларашки ескадронъ, подъ началстдото на командира на 3-и артилер. полкъ, полковникъ Кондееско, да настжпи къмъ Хаскьой, за да разузнае и отблъсне неприятелскитѣ войски въ тази область; ако ли срещне по-голѣми сили, да отстжпи съ бой къмъ Предмостовата позиция.

в) Къмъ всѣки отрядъ се придава по едно отдѣление отъ пехотнитѣ и артилерийскитѣ муниционни колони: на Отряда на подполковникъ Паулианъ — 9 патронни и 24 снарядни колà, до теленитѣ мрежи на шосето Силистра — Акъ Кадънларъ; на Отряда на полковникъ Кондееско — 6 патронни и 16 снарядни колà, при теленитѣ мрежи на шосето за Кочина. Тѣзи колони нѣма да отидатъ по-напредъ, докато не получатъ заповѣдь отъ началницитѣ на отрядитѣ, за което да изпратятъ при тѣхъ по единъ ординарецъ за свръзка.

г) Тръгване на отрядитѣ въ 4 часà.

д) Другата часть отъ Гарнизона да остане на мѣстото си за посрещане на какъвто и да е ударъ; групата 4 ще се заеме отъ две роти отъ 4/63-и батальонъ; позицията Кара Орманъ — отъ 2/23-и батальонъ, съ картечницитѣ отъ Бръчима; позицията Бабукъ ще се заеме отъ две роти отъ 23-и полкъ, отъ групата 8 и една батарея отъ 3-и артилер. полкъ, която сега е тамъ.

е) Храненето ще става отъ Силистренския складъ съ продоволственитѣ колà.

ж) Болнитѣ и раненитѣ да се изпращатъ при Дивизионния лазаретъ и най-близкия превързоченъ пунктъ."

Настжплението на ромънитѣ къмъ Хаскьой. — Отрядътъ на полковникъ Кондееско тръгна отъ хълма Ески Баиръ въ 5 часà. Когато достигна до южния край на Кара Омуръ, преднатa охрана бѣ посрещната съ огънь отъ единъ български разездъ, което я застави да се развърне въ боенъ редъ. Преднатa охрана продължи настжплението въ такъвъ редъ, докато бѣ посрещната отъ 5-а конна бригада при Хаскьой, което стана при следнитѣ обстоятелства:

Притистнати въ предмостовата крепость Силистра, ромънитѣ нѣмаха почти никакви сведения за българскитѣ войски южно отъ нея, които бѣха въ следното положение:

9-и коненъ полкъ на 4-и септемврий нощува въ Хаскьой, като бѣ изпратилъ застави отъ по единъ взводъ въ Доймушларъ, Ялж Чаталджа и Чаталджа. Преполагаше се, че на 5-и септемврий. Полкътъ ще продължи разузнаването около Силистра.

3/42-а дружина на 4-и септемврий въ 17^{30} часà бѣ пристигнала отъ Догруларъ въ Хаскьой, и бѣ оставена да нощува въ

последното село, като 9-а рота постави охрана по гребена североизточно отъ него.

На 5-и септемврий въ 7 часа командиръть на 5-а конна бригада заповѣда цѣлата дружина да заеме позиция на гребена, заетъ отъ охраняващата 9-а рота, на който да се окопае. Поради благоприятната почва, окопаването се извърши твърде бързо, и къмъ 10 часа ротитѣ разполагаха съ дълбоки, удобни за прикритие и стрелба окопи.

7/14-а батарея (две орждия) нощува въ Асфаткьой, дето дочака да пристигне прикритието и полуескадрона отъ 9-и коненъ полкъ. На 5-и септемврий въ 6 часа тя тръгна съ промѣнливъ алюръ по пжтя Асфаткьой — Хаджи Оларъ — Махсуларъ — Питракли — Босна — Хаскьой, като се охраняваше отъ полуескадрона. Последниятъ се движеше на 800 метра предъ батареята, и изпрати напредъ разезди. Въ 9 часа батареята пристигна въ Хаскьой, посрещната отъ командира на 5-а конна бригада, който заповѣда да заеме позиция задъ лѣвия флангъ на 3/42-а дружина, която въ това време се окопаваше на гребена североизточно отъ селото.

Общиятъ началникъ на българскитѣ войски около Хаскьой — командиръть на 5-а конна бригада, полковникъ Марковъ, — бѣше съ Щаба си въ сжщото село, и имаше телефонна свръзка съ Щаба на 1-а дивизия. На 4-и септемврий въ 22^{40} часа той направи следнитѣ разпореждания за следния день:

„Карта 1 : 126,000. — За утрешно число, 5-и септемврий, заповѣдвамъ: 1) 9-и коненъ полкъ да тръгне отъ Хаскьой въ 7^{30} часа и пристигне съ ядрото си въ Доймушларъ, като охранява и наблюдава по фронта Кочина — Сребърна — Вѣтренъ и т. н. — по посока на Дунава, до Гарванъ; да се усили разузнаването къмъ селата по Дунава, особено къмъ Попина, съ цель да се установи точно какви неприятелски части има въ тѣхъ; 2) дружината отъ 42-и полкъ да укрепява позицията около Хаскьой; 3) пешитѣ картечни ескадрони преди пладне да произведатъ втора стрелба, а следъ пладне да се запознаятъ съ позицията при Хаскьой; 4) Щабътъ на бригадата ще бжде въ Хаскьой, дето да ми се изпращатъ донесенията."

Командиръть на 9-и коненъ полкъ, подполковникъ Топалджиковъ, въ сжщото време изпрати на своитѣ части следната оперативна заповѣдь:

„Карта 1 : 200,000. — § 1. — Следъ днешнитѣ действия на полка на фронта Бабукъ — Вѣтренъ, на Дунава, противникътъ отстжпи окончателно задъ Укрепената си фортова линия на Силистра, отъ която откри пехотенъ, картеченъ и артилерийски огънь срещу разездитѣ и ядрата на разузнавателнитѣ ескадрони. Нашитѣ войски отъ дѣсния

флангъ заели Алфатаръ, а отъ лѣвия флангъ сѫщото положение, което е указано въ оперативната ми заповѣдь № 2.

§ 2. — На повѣрения ми Полкъ, съгласно заповѣдь № 3 по 5-а конна бригада, утре се възлага задачата да охранява и наблюдава фронта Кочина — Сребърна — Вѣтренъ и по-нататъкъ Дунава до Гарванъ, за което:

Разузнавателни ескадрони: а) Три взвода отъ 1-и ескадронъ — ротмистъръ Черковски — утре въ 7^{30} часа да тръгне отъ Хаскьой и, когато стигне въ Чаталджа, да разузнава участъка отъ Кочина до Кара Омуръ, включително, като действува по сѫщия начинъ, както и 2-и екскадронъ, днесъ на този участъкъ. б) Лѣвъ разузнавателенъ ескадронъ — ротмистъръ Ценовичъ — три взвода отъ 4-и ескадронъ — утре 7^{30} часа да тръгне за Доймушларъ и да разузнава на участъка Кара Омуръ — Гарванъ, като обърне особено внимание на селата Вѣтренъ и Попина дали сѫ заети или не отъ противника и съ какви сили. в) Главни сили — подъ моя команда — 2-и и 3-и ескадрони и четири картечници — да тръгнатъ въ 8 часа и следватъ по пѫтя Хаскьой — Доймушларъ. г) Пешиятъ картеченъ ескадронъ отъ полка, този отъ 3-и коненъ полкъ и Конно-пионерниятъ взводъ да останатъ въ Хаскьой, въ разпореждане на командира на 5-а конна бригада. д) Свръзка съ съседнитѣ части ще се поддържа съгласно оперативната ми заповѣдь № 2, като се изпрати още единъ разездъ отъ четирма конника съ младши подофицеръ отъ 2-и ескадронъ въ Папукчиларъ, отдето да поддържа свръзка съ частитѣ на 3/1-а бригада, находящи се въ Татаръ Атмаджа и на к. 317.

§ 3. — Бойниятъ обозъ на полка да остане въ Хаскьой.

§ 4. — Домакинскиятъ обозъ да тръгне утре въ 6 часа отъ Догруларъ за Саарларъ, дето да остане до втора заповѣдь.

§ 5. — Утринната варка да бѫде готова, и чорбата да се раздаде преди тръгване, а месото да се даде на ржце.

§ 6. — Донесенията да ми се изпращатъ въ Доймушларъ."

Въ 7^{30} часа разузнавателнитѣ ескадрони тръгнаха въ опредѣленитѣ посоки. Следъ половина часъ и ядрото на 9-и коненъ полкъ тръгна по пѫтя Хаскьой — Доймушларъ. Въ 8^{25} часа командиръ̀тъ на полка получи донесения отъ заставата въ Чаталджа, че силни ромънски части настѫпватъ откъмъ Кара Омуръ. И наистина, въ 7 часа единъ ромънски батальонъ съ половина ескадронъ настѫпи отъ Силистра презъ Кара Омуръ за Чаталджа. Заставата въ последното село посрещна настѫпващия батальонъ съ огънь, но бѣ принудена да отстѫпи, безъ да може да опредѣли силата и намѣренията на ромънитѣ. Когато отстѫпилата застава стигна до Атмаджа, тамъ бѣ пристигналъ и 1-и разузнавателенъ ескадронъ. Ромънитѣ продължиха настѫплението си по следитѣ на отстѫпващата застава. 1-и ескадронъ се спеши, и, заедно съ заставата, посрещна настѫпващитѣ ромъни съ огънь. Последнитѣ бѣха усилни съ още единъ бата-

льонъ и една батарея, и, понеже широкиятъ имъ боенъ редъ обхващаше фланговетѣ на българския ескадронъ, той отстѫпи, и въ 9 часа ромънитѣ заеха Атмаджа.

Командиръ̀тъ на 9-и коненъ полкъ, когато получи първото донесение отъ заставата за настѫплението на ромънитѣ къмъ Чаталджа, реши да се притече на помощь на 1-и разузнавателенъ ескадронъ, напустна посоката къмъ Доймушларъ, и се насочи презъ Капакли за Чаталджа. Когато 1-и разузнавателенъ ескадронъ и заставата отстѫпваха отъ Атмаджа, 2-и ескадронъ въ спешенъ строй зае позиция на височината южно отъ Капакли. Появата на главнитѣ сили на полка накара ромънитѣ да прѣкратятъ настѫплението си и да вкаратъ нови части въ бойния си редъ.

Къмъ 10 часа̀ отъ дветѣ страни на пѫтя Атмаджа — Хаскьой бѣха развърнати въ боенъ редъ единъ и половина батальона и единъ ескадронъ. Една батарея излѣзе на позиция на гребена западно отъ Атмаджа и откри огънь по 1-и и 2-и ескадрони. Опитътъ на една ромънска рота да мине въ настѫпление срещу 2-и ескадронъ бѣ осуетенъ съ огънь, и до 12^{30} часа̀ последниятъ задържа̀ своята позиция източно отъ Капакли. Въ това време, обаче, на позиция излѣзе още една ромънска батарея. Подъ прикритието на артилерийския огънь, ромънската пехота започна общо настѫпление, и 2-и ескадронъ бѣ принуденъ да отстѫпи на следния гребенъ западно отъ Капакли. 3-и ескадронъ, въ коненъ строй, даваше видъ, че ще атакува, съ което задържаше ромънското настѫпление, и даде възможность на 2-и ескадронъ да се устрои на новата си позиция.

Въ сѫщото време и разузнавателниятъ 1-и ескадронъ бѣ принуденъ да се оттегли къмъ гребена североизточно отъ Кара Великьой, дето бѣ подкрепенъ съ една рота отъ 3/42-а дружина, изпратена по заповѣдь отъ командира на 5-а конна бригада.

Къмъ 13^{30} часа̀ ромънскиятъ артилерийски огънь бѣ много силенъ. Подъ този огънь попада нѣколко пѫти 3-и ескадронъ, който въ коненъ строи наблюдаваше за лѣвия флангъ на позицията. Въ 14^{30} часа́ една ромънска батарея промѣни позицията си напредъ, и огъньтъ ѝ бѣше толкова силенъ, че принуди 9-и полкъ да се оттегли на платото западно отъ Капакли.

Командиръ̀тъ на 5-а конна бригада получи редъ донесения отъ командира на полка за настѫплението на ромънитѣ и заповѣда да се посрещнатъ настѫпващитѣ на укрепената позиция източно отъ Хаскьой. Позицията бѣ заета отъ 3/42-а дру-

жина, 7/14-а батарея (две орѫдия) и два картечни ескадрона. Фланговетѣ наблюдаваха 1-и ескадронъ — при Кара Великьой и 2-и ескадронъ — при кладенеца западно отъ Капакли. 3-и ескадронъ, въ коненъ строй, бѣ оставенъ задъ крайния лѣвъ флангъ.

Ромънитѣ започнаха да обстрелватъ българската позиция съ артилерийски огънь, безъ да могатъ да опредѣлятъ съ какви сили е заета. По укрепената позиция при Хаскьой стреляше ромънската батарея западно отъ Атмаджа. Нейната стрелба бѣше доста неточна, и по-голѣмата часть отъ снарядитѣ ѝ попадаха близо до селото. Командиръть на 7/14-а батарея не можеше да намѣри мѣстото на стрелящата батарея, защото разстоянието бѣше голѣмо и гребенитѣ бѣха покрити съ храсти, дървета и царевици. Къмъ 15 часа, обаче, неговово внимание бѣ привлѣчено отъ движението на групи конници задъ единъ гребенъ близо до Атмаджа, които даваха признаци, че тамъ ще е ромънската артилерийска позиция. Съ по-внимателно наблюдение, на този гребенъ бѣха открити и орѫдията. Батареята откри огънь по тѣхъ, и, макаръ разстоянието да бѣше около петь клм., тя се пристреля, и застави прислужницитѣ имъ да се разбѣгатъ. Следъ това огъньтъ бѣ пренесенъ по площада на Атмаджа, дето бѣха забелязани сгѫстени пехотни части, които се разбѣгаха, като захвърлиха орѫжието си изъ полето. По-късно ромънската артилерия бѣ забелязана да се движи къмъ сѫщото село, и съ нѣколко урагана отново бѣ разпръсната. Дветѣ български орѫдия изстреляха 120 шрапнела и 40 гранати и сполучиха да задушатъ ромънската батарея, която до вечерьта не се обади. Ромънската пехота остана въ боенъ редъ, прикрита изъ гънкитѣ на мѣстностьта и въ високитѣ царевици, и до вечерьта не направи опитъ да поднови настѫплението си.

Къмъ 15^{40} часа българското разузнаване установи, че на фронта Атмаджа — Капакли сѫ развърнати около три ромънски батальона, три[1]) ескадрона и две батареи. Огъньтъ отъ ромънска страна продължи до 17^{30} часа, когато изведнъжъ престана. Командиръть на 9-и коненъ полкъ изпрати единъ разездъ да разузнае къмъ Капакли. Въ 18^{30} часа началникътъ на разезда донесе, че селото е изпразднено отъ ромънитѣ, които нощуваха: съ главнитѣ си сили — въ Атмаджа, съ една рота — въ Голябина и съ една рота и една батарея — при Капакли.

[1]) Всѫщность ромънскиятъ отрядъ имаше само единъ ескадронъ.

Веднага бѣ изпратенъ 3-и ескадронъ, който зае напустнатото село, а следъ това настжпи по следитѣ на ромънската задна охрана отъ две роти и половина ескадронъ, който въ тъмно влѣзе въ Чаталджа.

Командирътъ на 5-а конна бригада, като получи донесение отъ командира на 9-и коненъ полкъ за отстжплението на ромънитѣ, заповѣда Полкътъ да се прибере за нощуване въ Хаскьой. Последниятъ изпрати разезди, които да поддържатъ досѣгъ съ ромънитѣ, и на 6-и септември въ 1 часа се прибра въ Хаскьой. 1-и ескадронъ остана да нощува въ Кара Великьой.

Командирътъ на ромънската 9-а дивизия не бѣше доволенъ отъ неенергичнитѣ действия на Отряда при Хаскьой, и съ една заповѣдь укори, както войницитѣ, които се показали малодушни, така и офицеритѣ, които давали лошъ примѣръ съ бързото си оттегляне.

Боятъ при Попина. — Командирътъ на 4-и разузнавателенъ ескадронъ, ротмистъръ Ценовичъ, въ 7^{30} часа поведе ескадрона си по пжтя Хаскьой — Доймушларъ. Той имаше задача да разузнава участъка Кара Омуръ — Гарванъ, като узнае заети ли сж Вѣтренъ и Попина и съ какви сили. При тръгването, отъ ескадрона бѣха изпратени разезди къмъ Вѣтренъ и Попина.

Къмъ 11 часа ескадронътъ стигна на два клм. южно отъ Попина, дето бѣ посрещнатъ съ пушеченъ огънь. Отъ разузнаването се установи, че около две роти ромъни заематъ гребена южно отъ селото. Ротмистъръ Ценовичъ не се задоволи съ тѣзи сведения, и реши да продължи разузнаването съ бой. Той спеши ескадрона си и настжпи къмъ позицията на ромънитѣ. Когато стигна на 800 крачки отъ нея, една рота ромъни внезапно изскочи на фланга на ескадрона, и заплашваше да го обгради. Ротмистъръ Ценовичъ заповѣда на вахмистра Сотиръ Цаневъ да атакува въ коненъ строй обхождащата рота. Взводътъ възседна, и се понесе въ атака. Ромънската рота бѣ обвзета отъ паника, и се пръсна въ най-голѣмо безредие. Но храбриятъ вахмистъръ бѣ убитъ въ време на атаката. Въ това време ротмистъръ Ценовичъ забеляза колебание въ редоветѣ на ромънитѣ и заповѣда на другия взводъ да ги атакува въ коненъ строй. Командирътъ на взвода, подпоручикъ Йоновъ, командува да възседнатъ, и въ това време бѣ раненъ. Той, обаче, пакъ успѣ да възседне и поведе взвода си право къмъ ромънскитѣ окопи.

Ромънскитѣ войници бѣха стреснати отъ вихренолетещия взводъ, престанаха да стрелятъ, захвърлиха оржжието си, и се разбѣгаха на разни посоки. Взводътъ прегази ромънскитѣ окопи, дето падна убитъ командирътъ на взвода, подпоручикъ Йоновъ.

Ротмистъръ Ценовичъ бѣ упоенъ отъ успѣшнитѣ конни атаки на неговитѣ взводове. Той реши да доунищожи ромънитѣ при Попина и поведе въ атака и останалитѣ два взвода. Ромънитѣ посрещнаха съ пушеченъ огънь атакуващитѣ взводове, като се надяваха, че тѣ не ще могатъ да преодолѣятъ дълбокитѣ имъ окопи. Ротмистъръ Ценовичъ бѣ раненъ на петь мѣста, но продължаваше да лети предъ своитѣ взводове, които прегазиха позицията на ромънитѣ, дето командирътъ на ескадронътъ падна убитъ отъ куршума на последния останалъ въ окопа ромънски войникъ.

Въ останалия безъ началници ескадронъ настана смущение, което ромънскитѣ войници използуваха, за да избѣгатъ до Дунава, дето нагазиха до поясъ въ водата, за да се спасятъ отъ преследващата ги конница. Старши подофицеръ Стефанъ Христовъ Кънчевъ пое командуването на ескадрона, събра разпръснатитѣ при атаката взводове и по сжщия пжть го поведе къмъ Хаскьой, дето пристигна къмъ края на боя.

И тъй, 5-а конна бригада сполучи да задържи ромънския отрядъ, оцененъ на три батальона, три ескадрона и две батареи, който имаше назначение да разузнае колкото се може по-далечъ отъ Крепостьта, по посока къмъ Хаскьой. Въ бойоветѣ при Хаскьой и Попина 9-и коненъ полкъ изстреля 4300 патрона и загуби: офицери — 2 убити и 1 раненъ, войници — 4 убити, 5 ранени и 2 изчезнали, коне—2 убити, 8 ранени и 3 изчезнали. Отъ 3/42-а дружина бѣха ранени двама войника.

Командирътъ на 5-а конна бригада изпрати въ 11^{20} и 13^{50} часà донесения на командира на 1-а дивизия за настжплението на ромънитѣ къмъ линията Капакли — Атмаджа. Въ 21^{45} часà той изпрати на командира на 3/1-а бригада следното известие:

„Днесъ сутриньта единъ неприятелски отрядъ, въ съставъ единъ и половина батальона, една батарея и около два ескадрона, настжпи отъ Кара Омуръ по посока на Чаталджа — Хаскьой и успѣ да заеме Капакли и Атмаджа. Следъ продължителна артилерийска престрелка между нашитѣ две орждия и батареята на противника, разположена въ Атмаджа, последниятъ прекрати своето настжпление, частитѣ отъ бригадата заеха позиция по гребена източно отъ Хаскьой и въ Кара Великьой, но неприятелски части не се показаха предъ позицията. Изглежда, че на мръкване противникътъ се е оттеглилъ къмъ Чаталджа

и Голябина, но това не е още положително установено. Частитѣ отъ бригадата ще нощуватъ на позицията, която ще усилватъ презъ нощьта. По причина, че противникътъ е заелъ Кара Есекьой, презъ което минаваше телефонното ми съобщение съ Акъ Кадънларъ и по-нататъкъ съ Щаба на дивизията, налага се да се свържа съ телефонно съобщение направо съ Асфаткьой. Моля да се даде съдействие на командира на Конно-пионерния взводъ. Моля така сѫщо, ако е възможно, да се дадатъ и другитѣ две орѫдия отъ батареята, за да се даде по-голѣма сила на бригадата. Копие отъ настоящето моля да се даде на 1-а Софийска дивизия."

Настѫплението на ромънитѣ къмъ Алфатаръ. — Отрядътъ на подполковникъ Паулианъ настѫпи отъ Силистра къмъ Алфатаръ въ две колони. Къмъ 8 часà колонитѣ стигнаха до последното село, което завàриха незаето. Българскиятъ ескадронъ въ това време се бѣ оттеглилъ при гората около Царь Асенъ. Въ 8^{50} часà една ромънска батарея обстреля гората, но Отрядътъ не продължи настѫплението си.

Въ 14 часà подполковникъ Паулианъ получи заповѣдь отъ командира на 9-а дивизия да тръгне за Вискьой, дето да се присъедини къмъ дивизията, която бѣ повикана къмъ Тутраканъ. Отрядътъ тръгна по пѫтя Балтаджи Еникьой — Хаскьой — Вискьой и замръкна въ първото село, дето остана да пренощува.

2/1-а бригада нощува срещу 5-и септемврий на позицията северно отъ Акъ Кадънларъ, като имаше една конна застава въ Кара Есекьой и разузнавателенъ отрядъ — въ Алфатаръ.

На разсъмване командирътъ на бригадата получи телеграма направо отъ командуващия III армия, съ която му съобщаваше добититѣ отъ Конната дивизия сведения за откритата къмъ Александрия Русска конна дивизия, която се насочвала къмъ Куртъ Бунаръ и Акъ Кадънларъ. Съ сѫщата телеграма командуващиятъ III армия заповѣда да изпрати къмъ 1-а конна дивизия още шесть роти и една планинска батарея, подъ командата на командира на 16-и полкъ, който да обедини командуването и на придаденитѣ по-преди две роти и пешитѣ ескадрони и да отбранява Куртъ Бунаръ. Тѣзи части тръгнаха въ 5^{30} часà и стигнаха въ Куртъ Бунаръ въ 16^{45} часà.

На разсъмване командирътъ на 1-и дивизионенъ ескадронъ изпрати разезди въ посокитѣ Бабукъ, Кочина и Алфатаръ. Срѣдниятъ разездъ въ 12^{20} часà мина презъ Балтаджи Еникьой, дето нѣмаше ромънски войски, но населението отъ Голябина и други села бѣгаше на югъ. Разедътъ въ посоката къмъ Бабукъ донѐсе, че въ 13^{05} часà единъ ромънски ескадронъ и две роти настѫ-

пили въ южна посока, но разездътъ ги посрещналъ съ огънь и ги принудилъ да се оттеглятъ. Въ сѫщото време и началникътъ на заставата въ Кара Есекьой донесе, че наблизо се появили ромънски разезди, а единъ батальонъ, единъ ескадронъ и една планинска батарея заели Балтаджи Еникьой.

По-късно се получи донесение и отъ разезда, изпратенъ по шосето за Силистра, че ромънитѣ отблъснали разузнавателния отрядъ при Алфатаръ, който се оттеглилъ съ бой къмъ Царь Асенъ.

Командирътъ на 2/1-а бригада предполагаше, че Ромънското командуване отъ Силистра е изпратило разузнавателни отряди въ южна посока, които не ще посмѣятъ да се отдалечатъ много отъ Крепостьта, и затова не взе никакви мѣрки за противодействие. Той заповѣда сѫмо на своя разузнавателенъ отрядъ да се спре на шосето северозападно отъ Царь Асенъ, да прегради всички пѫтища презъ Кара Кушъ и да изпрати охрана въ посокитѣ къмъ Алфатаръ, Фъндъкли, Олукли и Гюллеркьой.

Предположението на командира на бригадата се сбѫдна: ромънитѣ спрѣха настѫплението си при Царь Асенъ, а тѣзи къмъ Балтаджи Еникьой заеха гребена южно отъ селото и изпратиха сѫмо разезди къмъ Кара Есекьой.

Русско-ромънското настѫпление къмъ Добричъ. — Разпорежданията на началника на Източната група. — Генералъ Зончковски получаваше вече трета заповѣдь да насочи Русския корпусъ въ западна посока, къмъ района Куртъ Бунаръ — Акъ Кадънларъ.

На 4-и септември генералъ Асланъ се обърна къмъ русския пълномощенъ министъръ въ Букурещъ, съ молба да повлияе на генералъ Зончковски да изпълнява заповѣдитѣ на Ромънското армейско командуване. Пълномощниятъ министъръ изпрати при генерала военния аташе, придруженъ отъ офицеръ отъ Щаба на генералъ Асланъ, който носѣше ново потвърждение на сѫщата заповѣдь. Генералъ Зончковски, обаче, остана на първоначалното си решение — да събере цѣлата група при Добричъ, и сѫщия день въ 23 часа изпрати на подчиненитѣ си части следната заповѣдь:

1) Генералъ Павловъ да атакува и завладѣе Добричъ съ Конния корпусъ и ромънската 19-а дивизия, като гледа да не изложи последната на отдѣлно разбиване.

2) 61-а дивизия да се премѣсти въ района Богдали — Мусу Бей, като тръгне въ 6 часа.

3) Сърбохърватската дивизия — полковникъ Хаджичъ — да тръгне въ 6 часа, и да се премѣсти въ района Шахвели — Хасанча, съ предна охрана въ Деведжикьой.

Споредъ тази заповѣдь, общото ржководство на действията за завладяването на Добричъ се възлагаше на командира на 3-а конна дивизия, генералъ Павловъ, комуто се подчиняваше ромънската 19-а дивизия и 5-а каларашка бригада. Генералъ Павловъ, обаче, се задоволи да изпрати само единъ русски коненъ полкъ да подкрепи 19-а дивизия, и не пое общото командуване на войскитѣ.

Разпорежданията на командира на ромънската 19-а дивизия. — Между това, командирътъ на 19-а дивизия, преди да получи заповѣдьта отъ генералъ Зиончковски, бѣ донесълъ нему и въ Щаба на армията, че Добричъ изглежда да е заетъ само отъ две роти, и че той предполага на 5-и септемврий да преприеме настжпление къмъ града съ разузнавателна целъ.

Въ 20 часа той изпрати на своитѣ части следната оперативна заповѣдь:

„Споредъ полученитѣ сведения, противникътъ е влѣзълъ въ Добричъ. За по-нататъшнитѣ действия желая да събера дивизията около Добричъ. Затова заповѣдвамъ: Утре, 5-и септемврий, най-късно въ 7 часа, 17-а бригада да бжде надъ Добричъ и да заеме укрепената отъ 40-и полкъ позиция, като изнесе преднитѣ си постове южно отъ Добричъ, на линията Богдановo — северния край на гората Балали — Куруджакьой — Янакларъ. 6-а сборна бригада да почива въ долината при Чамурли, съ изнесени предни постове чакъ къмъ ж.-п. ст. Богдановo — Арнаудъ Куюсу — Кара Муратъ и на западъ, чакъ до Голѣмо Чамурли. 5-а сборна бригада да заеме Каралесъ съ предни постове чакъ до линията Гелинджикъ — Кустекчилеръ — Орлово (?). 5-а и 6-а бригади да заематъ посоченитѣ мѣста въ 12 часа. 5-а каларашка бригада да заеме Чаирли Гьолъ, отдето да наблюдава участъка между шосето Добричъ — Варна и Морето, като тласне разузнавателнитѣ части чакъ до Границата. Утре ще влѣзе въ Добричъ и единъ русски коненъ полкъ; да се предупредятъ за това частитѣ, защото русскитѣ конници си приличатъ по облѣклото съ българскитѣ.“

Въ 24 часа командирътъ на дивизията получи горната заповѣдь отъ генералъ Зиончковски, споредъ която дивизията се подчиняваше на генералъ Павловъ за действията къмъ Добричъ. Но до разсъмване на 5-и септемврий не се получи никакво разпореждане отъ последния, поради което частитѣ започнаха да изпълняватъ заповѣдьта на командира на 19-а дивизия.

Разузнавателенъ бой при Добричъ. — Следъ завладяването на гр. Добричъ на 4-и септемврий, българскитѣ войски, които действуваха въ неговата околность, бѣха разположени по следния начинъ:

1) Варненскиятъ подвиженъ резервъ (1/8-а, 2/8-а и 1/48-а дружини, две картечници, 4/5-а и 6/5-а батареи): майоръ Стойковъ съ три роти охраняваше гребена на старитѣ укрепления около града, отъ шосето Добричъ — Балчикъ до укреплението два клм. южно отъ кота 123; майоръ Марковъ съ 1/48-а дружина охраняваше на западъ отъ горното укрепление до пжтя Добричъ — Чакърча; отъ 7/8-а рота половината бѣ оставена въ разпореждането на коменданта на града, а другата половина бѣше при желѣзопжтната станция и охраняваше отъ пжтя Добричъ — Чакърча до пжтя Кара Муратъ; дветѣ батареи бѣха оставени да нощуватъ на единъ клм. южно отъ града, подъ прикритието на 3/8-а рота; 8/8-а рота и Картечниятъ взводъ (подполковникъ Цаневъ) бѣха раположени на единъ клм. северно отъ града, като резервъ на преднитѣ постове; поради липса на конница, частитѣ не можаха да влѣзатъ въ съприкосновение съ отстжпилитѣ ромъни; отъ показанията на добришкитѣ жители се знаеше, че тѣ сж отстжпили на северъ; дѣсното странично прикритие на подполковникъ Минковъ (4/8-а дружина, две картечници и 5/5-а батарея) бѣ пристигнало посрѣднощь въ Шахинлеръ; очакваха се да пристигнатъ отъ Ново Ботево въ Добричъ и останалитѣ тамъ 2/8-а и 6/8-а роти.

2) Частитѣ отъ 6-а дивизия нощуваха така: 35-и полкъ — въ казармитѣ на гр. Добричъ; 36-и полкъ (три дружини) — при шосето източно отъ Суютчукъ, като охраняваше на западъ отъ охранението на Варненския укрепенъ пунктъ до шосето Добричъ — Кара Пелитъ.

1/36-а дружина остана при Екисче; командирътъ на дивизията навѣрно е намѣрилъ за необходимо да има този „заслонъ", и затова дружината не бѣ привлѣчена нито къмъ Добричъ, нито къмъ района Чамурли, дето се предполагаше, че ще се премѣсти дивизията на следния день.

3) Отъ двамата висши началници — генералитѣ Поповъ и Кантарджиевъ — първиятъ бѣше отъ действителна служба и, следователно, — по-старши. Отъ Щаба на армията бѣ пропустнато да се уреди общото командуване на войскитѣ, които действуваха около Добричъ. Споредъ Устава за полската служба, генералъ Поповъ трѣбваше да поеме общото командуване, което той не

стори. Между това, той разполагаше съ цѣлия Щабъ на 6-а дивизия, и би упражнилъ съ успѣхъ общото командуване.

Споредъ заповѣдьта отъ командира на ромънската 19-а дивизия, 17-а бригада (40-и полкъ, 9-и стрелковъ полкъ, две батареи и единъ ескадронъ) тръгна въ 2 часа̀ отъ района Чобанъ Куюсу — Мамучкьой — Касълкьой по шосето за Добричъ. Въ 4^{30} часа̀ предната охрана на бригадата стигна на височината северно отъ Чаиръ Харманъ. Походната колона се спрѣ тукъ, за да дочака резултата отъ разузнаването. На разсъмване се получи донесение отъ ескадрона и отъ патрулитѣ, че българитѣ заемàтъ гребена северно отъ Добричъ, и между шосето и желѣзния пжть има две-три роти. Командирътъ на бригадата, споредъ заповѣдьта, трѣбваше да заеме сжщия гребенъ. Той реши да атакува българитѣ, за което насочи 40-и полкъ западно отъ шосето и 9-и стрелковъ полкъ — на изтокъ отъ сжщото. Дветѣ батареи въ 6^{30} часа̀ откриха огънь по позициитѣ на българитѣ.

Настжплението на ромънитѣ бѣ открито още на разсъмване. Като нѣмаше почти никакви сведения за отстжпилитѣ на 4-и септемврий ромъни, генералъ Кантарджиевъ изпрати Колоездачния взводъ да разузнава посокитѣ къмъ Чифутъ Куюсу, Капакли и Силистра и заповѣда за 5-и септемврий:

1) Полковникъ Габаревъ, съ частитѣ около Добричъ, да заеме, силно укрепи и опорно отбранява позицията между пжтя Добричъ — Чакърча — к. 123 и желѣзницата Добричъ — Меджидие. За охрана на фланговетѣ да изпрати по една застава въ укреплението южно отъ Суютчукъ и на гребена западно отъ Кара Сакалъ.

2) Подполковникъ Минковъ съ страничното прикритие (4/8-а дружина, четири картечници, 5/5-а батарея) да заеме, укрепи и опорно отбранява височината югоизточно отъ Айдънъ Чуха и да охранява фланга на войскитѣ, които заемàтъ Добричъ.

3) Отъ Варна да се изпратятъ: 1/4-а маршева дружина, 500 пушки за въоржжаване мѣстното население, Нескорострелната запрегната съ волове батарея на поручикъ Вълчевъ и една рота за Гарнизонъ на Балчикъ.

4) Пристигащиятъ въ Варна Турски пехотенъ полкъ да се насочи къмъ Добричъ.

Още въ 6^{30} часа̀, когато изпратенитѣ да разузнаватъ колоездачи излизаха предъ линията на охранението, тѣ бѣха посрещнати отъ неприятелски патрули, съ които преднитѣ постове започнаха престрелка. Полковникъ Габаревъ заповѣда да бждатъ заети готовитѣ окопи на позицията, изпрати донесение до начал-

ника на Укрепения пунктъ и помоли да се насочатъ веднага батареитѣ къмъ к. 123, дето за тѣхъ бѣха избрани позиции.

Въ сѫщото време една батарея, заела позиция въ падинитѣ около кръстопѫтя шосето и пѫтя Ези Бей — Гелинджикъ, започна да обстрелва българската позиция между шосето и желѣзния пѫть. Въ 7^{30} часа командиръ̀тъ на 2/5-о артилер. отдѣление, който бѣше при командира на бригадата, откри настѫплението на единъ батальонъ по шосето отъ Харманлъкъ къмъ Каралесъ. Полковникъ Габа́ревъ заповѣда батареитѣ веднага да се премѣстятъ на северния край на града, а едната отъ тѣхъ да излѣзе на позиция при кота 123.

Докато батареитѣ се приготвятъ за настѫпление, изъ гънкитѣ на мѣстността отъ двѣтѣ страни на шосето изкочиха около три батальона въ боенъ редъ, въ нѣколко вериги, които настѫпваха твърде енергично, защото българската артилерия въ това време бѣше въ движение къмъ позицията. Около шосето зае позиция още една батарея (за нея българитѣ предполагаха да е 12 или 10-см. дълга), и двѣтѣ ромънски батареи засипаха съ своитѣ урагани тила на българската позиция, но огъньтъ имъ не причиняваше голѣми загуби. Настѫпвайки все така енергично, преднитѣ вериги на ромънитѣ скоро стигнаха на 1000 крачки предъ българската позиция, дето бѣха спрѣни само съ пехотенъ огънь. Полковникъ Габаревъ, като оценяваше, че атаката се насочва въ участъка около шосето, изпрати въ този участъкъ двѣтѣ картечници и 8/8-а рота. Въ сѫщото време и командиръ̀тъ на 1/8-а дружина, майоръ Стойковъ, започна настѫпление съ своитѣ три роти, за да съдействува на 1/48-а дружина. Когато бойниятъ редъ се изравни съ окопитѣ на тази дружина, тритѣ роти откриха огънь по настѫпващитѣ вериги, и ги заставиха да се спратъ.

Пакъ изъ гънкитѣ на мѣстността южно отъ Ези Бей се появи единъ коненъ полкъ, който се насочваше право срещу фронта на 4/48-а рота. Това бѣ изпратениятъ за съдействие на ромънитѣ 3-и улански полкъ (шесть ескадрона). Щомъ забеляза настѫплението на конницата, ротата се приготви да я посрещне. Ескадронитѣ въ това време летѣха въ строй за атака. Ротата не трепна предъ приближаващата я хала. Ураганенъ огънь екна по цѣлия ѝ фронтъ. Най-нетърпеливитѣ войници дори скочиха прави въ плиткитѣ окопи, и непрекѫснато стреляха въ гѫстия коненъ строй. Русската конница първоначално не обръщаше внимание на този огънь, и продължаваше бързото на галопъ

движение. Но, когато започнаха да падатъ коне и яздачи отъ точния български огънь, нѣкои ескадрони измѣниха посоката полуналѣво, и строятъ на Конния полкъ се разкжса. Поколебани конници и цѣли отдѣления повърнаха назадъ, покосявани отъ българския огънь. Останалитѣ минаха въ междината източно отъ 4-а рота и изкочиха на гребена. Тукъ тѣ видѣха настжпващитѣ въ кариеръ 4/5-а и 6/5-а батареи, които наближаваха тила на пехотната позиция. Батареитѣ бѣха обвити въ облакъ прахъ. Руситѣ ги сметнаха за конница, не се поколебаха, и се спустнаха на две тълпи върху батареитѣ. Най-преднитѣ отъ тѣхъ доближиха, и, когато тѣ се готвѣха да се спустнатъ въ сѣчь, нѣколко орждия откачиха и дадоха по нѣколко изстрела съ шрапнели на картечно действие. Русската конница, се пръсна, и повърна назадъ, преследвана съ артилерийски огънь и съ пехотенъ отъ 4-а рота, която вече стреляше въ своя тилъ. Полето, презъ което се оттегляше конницата, бѣ покрито съ ранени и убити коне.

Следъ окончателното сломяване на русската конница, 4-а и 6-а батареи заеха почти открити позиции отъ дветѣ страни на шосето и откриха огънь по ромънскитѣ вериги, които бѣха наближили на 500 и по-малко крачки отъ българскитѣ окопи. Тѣ не се увлѣкоха въ двубой съ ромънскитѣ батареи, които бѣха на закрити позиции, защото огъньтъ имъ не нанасяше никакви загуби. Ромънската пехота бѣ изненадана отъ този близъкъ огънь, и на нѣкои мѣста започна да се окопава. Българскиятъ лѣвъ флангъ бѣ засиленъ съ изпратената отъ полковникъ Габаревъ 8/8-а рота. Дветѣ картечници сжщо заеха позиция при шосето, и нанасяха голѣми загуби на настжпващитѣ. Преднитѣ вериги започнаха да се окопаватъ близо до българскитѣ окопи, а заднитѣ използуваха всѣко затишие, за да се приближатъ къмъ тѣхъ. По този начинъ положението на лѣвия флангъ всѣка минута ставаше по-критично. Настжпващитѣ вериги се натрупваха при дветѣ могилки на лѣвия флангъ на 8/8-а рота, а предъ 3/48-а рота тѣ бѣха стигнали на 200 крачки. Оттукъ гжститѣ вериги обстрелваха тила на позицията и батареитѣ, които нѣмаха никакво прикритие. Въ артилерийския наблюдателенъ пунктъ бѣха ранени командиръть на отдѣлението, майоръ Илиевъ, командиръть на 4-а батарея, капитанъ Даскаловъ, неговиятъ замѣстникъ, поручикъ Радевъ, и нѣколко войника. Майоръ Илиевъ, макаръ и раненъ, остана на мѣстото си и помоли командира на 3/48-а рота да атакува напредналитѣ ромъни, за да могатъ батареитѣ да изпълнятъ по-добре своята задача. Майоръ Илиевъ съсрѣдоточи огъня

на батареитѣ по гжститѣ вериги. Командирътъ на ротата, поручикъ Фиковъ, издебна момента, когато ромънитѣ бѣха поколебани отъ артилерийския огънь и тѣхната стрелба бѣше безредна. Следъ вихровъ огънь и отъ ротата, той изкомандува: „Напредъ на ножъ!“, и цѣлата рота се понесе въ атака. Ромънитѣ не дочаканха удара, и се разбѣгаха, покосявани отъ огъня на българитѣ.

8/8-а рота въ това време бѣ поставена въ още по-тежко положение: до дветѣ могилки на лѣвия ѝ флангъ постоянно прииждаха нови вериги ромъни. Командирътъ на ротата, поручикъ Кирчевъ, пресмѣташе тѣхното число на повече отъ две роти. Ако тѣ се бѣха хвърлили въ атака, ротата не би могла да ги отблъсне. Повлиянъ и отъ контъратаката на съседната 3/48-а рота, поручикъ Кирчевъ реши да контъратакува струпанитѣ при могилкитѣ ромъни. Той заповѣда взводоветѣ съ припълзяване да се доближатъ на разстояние за ударъ. Ромънскиятъ огънь бѣше толкова силенъ, че въ време на това припълзяване бѣха убити и ранени много войници, ранени бѣха ротниятъ командиръ и двамата взводни командири. Упоритото приближаване на българитѣ започна да разколебава ромънитѣ. Тѣхниятъ огънь започна да отслабва. Тогава ротата се хвърли на ударъ съ ножове, и сполучи да отнеме дветѣ могили и да разпръсне струпанитѣ тамъ ромъни.

Вследствие тази контъратака, вследствие сполучливия огънь на дветѣ батареи, а така сжщо и поради настжплението на 36-и полкъ отъ Чакърча за Ези Бей, което ще се изложи подолу, ромънитѣ започнаха да отстжпватъ по цѣлата линия, като най-напредъ въ 11^{30} часа започна отстжплението на 40-и полкъ.

Съдействието отъ 6-а Бдинска дивизия. — Споредъ заповѣдьта отъ командуващия III армия, 6-а дивизия, следъ завладяването на Добричъ, трѣбваше да се разположи между Срѣдно Чамурли и Кара Пелитъ и да остане пакъ въ разпореждането на фелдмаршалъ Макензенъ. Командирътъ на дивизията, генералъ Поповъ, мислѣше къмъ 8 часа на 5-и септемврий да премѣсти частитѣ въ казания районъ, но по учестената стрелба предъ фронта на Варненския подвиженъ резервъ той схващаше, че тамъ се започва упоритъ бой, поради което реши да остави частитѣ временно на мѣстата имъ, за да може да даде помощь на Варненци, ако тѣ поискатъ такава. И, наистина, скоро при него пристигна началникътъ на Щаба на

генералъ Кантарджиевъ, съ молба да се изпрати помощь на ангажиранитѣ въ боя войски.

Генералъ Поповъ, съ Щаба си, излѣзе на могилата два клм. западно отъ Добричъ да изучи обстановката. Въ това време командирътъ на 2/6-а бригада, полковникъ Вапцаровъ, по свой починъ, бѣ заповѣдалъ: 36-и полкъ съ 2/2-о артилер. отдѣление да се събере източно отъ Чакърча, и да изпрати предна охрана една дружина съ една батарея въ посоката Чакърча — Кара Синанъ, за да съдействува на Варненския подвиженъ резервъ; 35-и полкъ съ 1/2-о артилер. отдѣление да остане на мѣстото си, при Казармитѣ, а командирътъ на полка да влѣзе въ свръзка съ началника на Варненския подвиженъ резервъ и да му даде съдействие, когато той поиска.

Назначенитѣ въ предна охрана 2/36-а дружина и 4/2-а батарея настжпиха въ боенъ редъ въ момента, когато огневиятъ бой предъ фронта на Варненския подвиженъ резервъ бѣше въ разгара си. Батареята зае позиция при могилкитѣ източно отъ Чакърча и откри фланговъ огънь по ромънскитѣ батареи източно отъ Ези Бей, съ което веднага привлѣче тѣхния огънь.

Заплашени отъ фланговото настжпване на предната охрана и попаднали подъ точния огънь на българскитѣ батареи отъ две страни, ромънитѣ отстжпиха.

Въ 11^{40} часа генералъ Поповъ заповѣда да бждатъ преследвани отстжпващитѣ ромъни. Командирътъ на бригадата предаде тази заповѣдь на командира на полка, но последниятъ донесе, че забелязва предъ себе си само три-четири ескадрона и конна батарея, и преследването имъ съ пехота е невъзможно. 2-а дружина изстреля 4,955 патрона, и имаше 2 убити и 19 ранени войника. Тя залови 6 пленника отъ ромънския 40-и полкъ и единъ конь безъ яздачъ.

Следъ оттеглянето на ромънитѣ на северъ, предната охрана продължи настжплението си до линията Ези Бей — Османъ Факж, дето презъ нощьта се окопа. Командирътъ на полка усили предната охрана съ 3-а дружина и Картечната рота, които презъ нощьта се окопаха западно отъ 2-а дружина.

Командирътъ на 35-и полкъ, подполковникъ Таслаковъ, още въ 7 часа, когато се започна оживената пехотна и артилерийска стрелба предъ фронта на Варненския подвиженъ резервъ, очакваше да получи заповѣдь за предстоещитѣ действия, но, като не получи такава, изпрати при генералъ Кантарджиевъ коненъ ординарецъ, а следъ малко — и офицеръ, които

да му доложатъ, че полкътъ съ 1/2-о артилер. отдѣление е западно отъ Казармитѣ, и е готовъ да помогне на войскитѣ отъ Варна. Генералъ Кантарджиевъ веднага се възползува отъ това предложение. Безъ дори да се опита да влѣзе въ връзка съ командира на 6-а дивизия, той заповѣда една дружина веднага да отиде на дѣсния флангъ на позицията, а другитѣ дружини да тръгнатъ следъ нея въ сѫщата посока. 4/35-а дружина веднага бѣ насочена презъ града за Кара Сакалъ, като на командира на дружината бѣ заповѣдано на отиване да намѣри генералъ Кантарджиевъ и да поиска указания за действията. Следъ това подполковникъ Таслаковъ поведе и другитѣ три дружини и две батареи въ сѫщата посока. Още Полкътъ не се бѣ изтеглилъ въ походна колона, генералъ Поповъ пристигна и заповѣда да остане на мѣстото си. По този начинъ липсата на общо командуване и дори взаимно споразумение между двамата по-високи началници стана причина да се даватъ противоречиви заповѣди.

Между това, 4/35-а дружина, тръгнала отъ западния край на Добричъ въ 9^{30} часа, мина презъ града, и въ 11 часа бѣ посрещната отъ генералъ Кантарджиевъ, който я насочи противъ ромънитѣ, които настѫпваха отъ изтокъ. Въ боенъ редъ дружината настѫпи и къмъ 12 часа откри огънь по настѫпващи ромънски вериги, оценени на около две роти съ картечници. Въ сѫщность тукъ настѫпваха два спешени ескадрона отъ 5-а каларашка бригада, вѣроятно насочени още отначалото на боя къмъ дѣсния флангъ и тила на позицията. Задъ спешенитѣ ескадрони се забелязваха и конни части. Престрелката продължи до 13^{30} часа. Командиръть на 6-а артилер. бригада заповѣда на 1-а батарея отъ мѣстото си, при Казармитѣ, да открие огънь по ромънитѣ отъ дветѣ страни на шосето за Балчикъ. На мѣрникъ 50—54 батареята изстреля 21 снаряда. Ромънитѣ отстѫпиха на северъ и на североизтокъ, а дружината продължи настѫплението си презъ Хошъ Кадемъ до гребена североизточно отъ Гелинджикъ. 4/35-а дружина въ този бой изстреля 8,188 патрона и имаше 2 убити войника и ранени 2 офицера и 22 войника.

Каларашката бригада се изгуби отъ погледитѣ на българитѣ. Тя отстѫпи къмъ посоката Пери Фака — Мамучкьой — Харманъ Куюсу. Командиръть на 19-а дивизия заповѣда тя да се оттегли на линията Кираджи — Кара Омеръ, но къмъ 14 часа отмѣни тази си заповѣдь, и Бригадата се спрѣ да нощува въ Спасово.

И, следъ отблъскане настжпващитѣ войски, при срещата си съ генералъ Поповъ, генералъ Кантарджиевъ настояваше да се изпрати цѣлиятъ 35-и полкъ за осигуряване дѣсния флангъ на позицията откъмъ Балчикъ, безъ да му съобщи, че къмъ Айдънъ Чуха е насочено дѣсно странично прикритие (една дружина отъ 8-и полкъ съ една батарея). Генералъ Поповъ заповѣда въ 11 часа подполковникъ Таслаковъ, съ 1-а и 3-а дружини и две батареи, да настжпи по шосето за Балчикъ и да действува споредъ обстановката, а 2-а дружина съ една батарея да остане при Казармата, въ разпореждане на командира на дивизията.

Подполковникъ Таслаковъ настжпи въ боенъ редъ отъ дветѣ страни на шосето. Въ 12^{30} часа дветѣ дружини стигнаха на гребена западно отъ Кара Куртъ, и се свързаха съ 4-а дружина, която се бѣ увлѣкла да преследва ромънитѣ, които отстжпваха. По заповѣдь отъ генералъ Кантарджиевъ, въ 13 часа подполковникъ Таслаковъ започна да укрепява гребена отъ Кара Сакалъ до Янакларъ, като имаше 4-а дружина северно отъ шосето, 3-а дружина съ две картечници и дветѣ батареи южно отъ шосето и 1-а дружина съ две картечници въ полкова поддържка. Две роти бѣха изпратени въ охранение предъ укрепяваната позиция. Къмъ 15 часа патрулитѣ откриха настжпление на една колона отъ Вели Факж къмъ Айдънъ Чуха. Това бѣше страничното прикритие (4/8-а дружина). Тъй като подполковникъ Таслаковъ не бѣ предупреденъ да очаква отъ тази посока свои войски, насмалко щѣше да произлѣзе престрелка съ тѣхъ.

Късно вечерьта командиръ̀тъ на 6-а дивизия изпрати при 36-и полкъ и оставената въ негово разпореждане 2/35-а дружина и батареята.

И тъй, на 5-и септемврий русско-ромънскиятъ разузнавателенъ отрядъ бѣ спрѣнъ и разпръснатъ при Добричъ, безъ да може да събере достатъчно сведения за българскитѣ войски. Отрядътъ претърпѣ голѣми загуби: Конниятъ полкъ, който атакува, загуби по-голѣмата часть отъ конетѣ и войницитѣ си. Предъ българскитѣ позиции до вечерьта бѣха погребани около 200 убити войници, подофицери и офицери.

Отъ разпитанитѣ пленници Българското командуване узна, че въ състава на отряда сж влизали: единъ русски коненъ полкъ, ромънскитѣ 39-и и 40-и полкове, 9-и стрелковъ полкъ и осемь батареи отъ 5-и, 18-и и 20-и артилер. полкове. Тѣзи сведения, както се вижда отъ описанието, не бѣха вѣрни, особено тѣзи за артилерията.

Следъ неуспѣшното разузнаване, русско-ромънскитѣ войски отстжпиха въ североизточна посока, и скоро бѣ загубено всѣко съприкосновение съ тѣхъ. Поради липса на конница, нѣмаше никаква възможность да се поддържа това съприкосновение. Затова генералъ Кантарджиевъ заповѣда къмъ 13 часà частитѣ да настжпятъ по следитѣ на отстжпващитѣ къмъ Чаиръ Харманъ и да достигнатъ до пжтя Ези Бей — Гелинджикъ. Тази заповѣдь, обаче, бѣ отмѣнена, преди да се започне изпълнението ѝ, а бѣ заповѣдано да бжде изпратена само предна охрана на сжщата линия, а другитѣ части да продължатъ укрепяването на позицията при Добричъ.

Полковникъ Габаревъ изпрати предна охрана отъ три роти, две картечници и една батарея, която настжпи въ 14 часà, стигна по шосето до пресичането му съ пжтя Ези Бей — Гелинджикъ и постави охрана на предния гребенъ. Предната охрана не настигна дори и последнитѣ русско-ромънски патрули.

Генералъ Аргиреску пристигна на бойното поле тъкмо когато 17-а бригада бѣ започнала да се оттегля. Той заповѣда да продължи отстжплението си къмъ Кара Омеръ, като остане за прикриване сàмо 2/9-и стрелковъ батальонъ съ дветѣ батареи. Когато отстжпващитѣ части стигнаха до ж.-п. ст. Касилкьой, той отмѣни първата си заповѣдь и разпореди Бригадата да не отива въ Кара Омеръ, а да се спре между Пери Факж и Касилкьой. Тъй като тази заповѣдь се получи когато главнитѣ сили бѣха вече заминали посочения районъ, командирътъ на бригадата ги спрѣ да нощуватъ южно отъ Харманъ Куюсу. Движението на 17-а и 5-а каларашка бригади стана незабелязано за българитѣ.

Между това, другитѣ две бригади отъ дивизията презъ деня извършваха заповѣданитѣ безполезни движения, а, когато 17-а бригада започна да се оттегля, командирътъ на дивизията заповѣда и тѣ да се оттеглятъ. Тъй, 5-а сборна бригада тръгна отъ района Пчеларово — Айдънъ Бей въ 7^{30} часà и стигна въ 9^{30} часà въ Каралесъ. Командирътъ на бригадата се готвѣше да настжпи по-нататъкъ, за да помогне на 17-а бригада, но получи заповѣдь да отстжпи на укрепената позиция при Пчеларово. Тамъ въ 12^{30} часà получи заповѣдь да се оттегли презъ Карагачъ за Кара Омеръ. Бригадата тръгна въ 14 часà, а въ 17 часà получи нова заповѣдь да се спре въ Чобанъ Куюсу. По този начинъ Бригадата измина 30 клм. и пристигна въ последното село посрѣднощь.

6-а сборна бригада тръгна въ 7^{30} часа отъ Мусу Бей. Когато наближи Кара Синанъ, командирътъ на дивизията заповѣда да се оттегли къмъ укрепената позиция при Кара Омеръ, а въ 17 часа — нова заповѣдь Бригадата да нощува въ Чифутъ Куюсу. По този начинъ и тази бригада извървѣ 50 клм., и чакъ на 6-и септемврий въ 2 часа пристигна, съвсемъ изморена, на мѣстото за нощуване.

И тѣзи движения на 5-а и 6-а сборни бригади не бѣха забелязани отъ българитѣ.

За действията презъ деня до командуващия III армия бѣха изпратени следнитѣ донесения:

1) Отъ началника на Варненския укрепенъ пунктъ:

а) Въ 9^{15} часа:

„Въ 7 часа противникъ, около единъ пехотенъ полкъ, четири батареи и единъ коненъ полкъ, настжпи откъмъ Каралесъ. На два клм. задъ бойния фронтъ на неприятеля се виждатъ и други колони. Боятъ се развива успѣшно за насъ. Ние отбихме една кавалерийска атака, съ голѣми загуби за противника."

По поводъ това донесение, генералъ Тошевъ заповѣда генералъ Кантарджиевъ да поиска съдействие отъ командира на 6-а дивизия, който, отъ своя страна, да осигури лѣвия си флангъ отъ кавалерийски изненади. Следъ това отъ Щаба на армията бѣ разпоредено: 1) ешелонитѣ отъ новопристигащия въ Каспичанъ 53-и полкъ да продължатъ превозването си до ж.-п. ст. Оборище и да влѣзатъ въ разпореждането на генералъ Кантаржиевъ; 2) турскиятъ 75-и полкъ, които пжтува отъ Девня за Варна, да продължи пжтя си за Дервентъ, отдето ще бжде насоченъ отъ генералъ Кантарджиевъ, споредъ обстановката; 3) ако генералъ Кантарджиевъ намира за възможно и нуждно, да притегли и нѣкои отъ оставенитѣ въ Варна пехотни и артилерийски части.

Генералъ Тошевъ донесе въ Щаба на Армейската група Макензенъ за направенитѣ разпореждания, отдето тѣ бѣха одобрени, и се съобщи, че се разрешава 6-а дивизия да остане при Добричъ, въ разпореждането на командуващия армията „за действие срещу Русската дивизия при Добричъ".

б) Въ 22 часа:

„Една конна бригада, съ две роти и една батарея, се бѣ насочила срещу дѣсния ни флангъ, по посока Хошъ Кадемъ. Посрещната съ силенъ артилерийски, картеченъ и пушеченъ огънь, отстжпи на западъ. Ротитѣ се качиха на кола, и отстжпиха заедно съ конницата. Авангардътъ, който преследва противника, стигна на четири клм. южно отъ

Каралесъ, безъ да срещне противникъ. 36-и полкъ, който къмъ 13 часа зае височината два клм. североизточно отъ Арабаджи, бѣ обстрелянъ отъ неприятелска артилерия откъмъ Кара Синанъ, отдето се виждали кавалерийски колони, но не атакувани. Къмъ 21 часа положението е следното: Дѣсенъ участъкъ—Кара Куртъ — Хошъ Кадемъ—35-и полкъ съ две батареи; участъкъ Гелинджикъ — пѫтя Добричъ — Ези Бей — две дружини отъ 8-и полкъ, една — отъ 48-и полкъ и две батареи; височината два клм. североизточно отъ Арабаджи — 36-и полкъ; една дружина отъ 4-и маршеви полкъ е въ Панаира (въ северния край на Добричъ); Турскиятъ и 53-и полкъ още не сѫ пристигнали. Днесъ отъ 7 до 11 часа ротитѣ можаха да отблъснатъ бѣснитѣ конни и пехотни атаки, благодарение хладнокръвието, готовността за самопожертвуване и омразата къмъ ромънитѣ. Конната атака на Русския полкъ бѣ отблъсната съ голѣми загуби. Русскитѣ конници сѫ дошли на 100 крачки отъ веригитѣ и на 200 крачки отъ батареитѣ, обаче, посрещнати съ силенъ огънь отъ всички страни, отстѫпиха въ безпорядъкъ, като оставиха полето покрито съ 200 трупа. Първото появяване на русската конница се ознаменува съ пълно поражение. Единъ русски подполковникъ, който носи на пагона си А III, бѣ раненъ, и падна въ пленъ; сега е на лѣчение въ болницата. Противникътъ, вижда се, е претърпѣлъ голѣми загуби. Днесъ сѫ заровени около 400 трупа. Има още много непогребани. Утре ще донеса допълнително за нашитѣ и неприятелскитѣ загуби. Установява се, че днесъ сѫ действували срещу нашитѣ части 39-и и 40-и полкове, единъ батальонъ отъ 9-и стрелковъ полкъ, 9-и и 10-и каларашки полкове, единъ русски коненъ полкъ отъ 6-а конна дивизия, осемь батареи отъ 18-и, 20-и и 5-и артилер. полкове."

2) Отъ командира на 6-а дивизия въ 14^{40} часа:

„Днесъ въ 8^{15} часа 36-и полкъ съ три батареи настѫпи отъ Суютчукъ презъ Чекирча въ флангъ на неприятеля, действуващъ отъ Каралесъ срещу Добричъ. Къмъ 10^{30} часа авангардътъ му зае западната височина при Ези Бей, дето атакува неприятеля, отблъсна го къмъ Каралесъ и залови трима пленника. Този полкъ се намира около Ези Бей. Разезди донасятъ, че къмъ Кара Синанъ въ 11^{30} часа се появили седемь-осемь неприятелски ескадрона. Къмъ пладне неприятелска пехота и конница се появи отъ изтокъ, по шосето отъ Балчикъ. Въ тази посока бѣ изпратенъ 35-и полкъ съ две батареи, и въ този моментъ се намира на линията Янакларъ — Кара Сакалъ. Заловенитѣ пленници казватъ, че сѫ отъ 40-и полкъ (три батальона и шесть русски картечници). Заедно съ този полкъ, днесъ въ 2 часа настѫпиха 9-и стрелковъ батальонъ, едно отдѣление, отъ 20-и артилерийски полкъ, леки гаубици (брѫятъ имъ не знаятъ) и единъ ескадронъ отъ 10-и коненъ полкъ. При Касилкьой видѣли 73-и резервенъ полкъ. Ротниятъ имъ командиръ казалъ, че съ тѣхъ ще настѫпятъ два полка казаци, които ще носятъ на шиитѣ на конетѣ бѣли превръзки за различие отъ българската конница. Чували, че имали задача да заематъ Добричъ, но били отблъснати, и щѣли да се отдръпнатъ на Кобадинъ и замѣнени съ руснаци. Загуби отъ 36-и полкъ: убити — 2 и ранени — 19 войника."

Дейность на Армейското командуване.

Генералъ Тошевъ, съ часть отъ Щаба си, тръгна сутриньта отъ Разградъ къмъ участъка на 4-а дивизия. По пѫтя той видѣ, че по шосето Разградъ — Балъ Бунаръ, въ двѣтѣ посоки, се движатъ безредно много пълни и празднн обози. На много мѣста цѣлата широчина на пѫтя бѣ заета, и разминаването бѣше невъзможно. Той веднага изпрати заповѣдь на командира на 4-а дивизия да вземе мѣрки да се сложи въ редъ движението, като по най-добрия пѫть се движатъ сàмо пълнитѣ колà, а празднитѣ се насочатъ по най-близкитѣ успоредни междинни пѫтища; независимо отъ това, началницитѣ на обозитѣ да изпълняватъ най-строго правилото за движение сàмо по дѣсната страна на пѫтя.

Въ 15 часà генералъ Тошевъ пристигна на наблюдателното мѣсто на генералъ Киселовъ, поздрави го съ първия успѣхъ и, като се запозна съ обстановката, одобри разпорежданията му за по-нататъшнитѣ действия. Следъ това генералъ Тошевъ тръгна обратно, за Разградъ, дето въ това време се получиха донесения за настѫпление на значителни противникови сили къмъ Добричъ.

Въ 23^{25} часà той заповѣда отъ Разградъ генералъ Киселовъ да изпрати 6-и уланскн полкъ въ Касъмларъ, въ разпореждането на командира на 1-а дивизия, за да смѣни 9-и коненъ полкъ, който ще получи друго назначение.

Атаката на Втората отбранителна линия на 6-и септемврий.

(Картограф. приложение № 11).

Положението на дветѣ страни на 5-и септемврий вечерьта.

Положението на българитѣ. — Презъ време на атаката въ Щаба на 4-а дивизия се получиха следнитѣ донесения отъ атакуващитѣ части:

1) Отъ началника на Дунавския отрядъ, майоръ Хаммершайнъ, отъ 23^{15} часà:

„Отрядътъ зае въ 17^{30} часà височината 109 отъ форта № 2 и околнитѣ позиции. Общата линия на отряда: единъ клм. западно отъ к. 62 — северно отъ к. 109 — край северния изходъ на Старо Село — източния върхъ на ез. Калимокъ — Дунава. Понеже нѣма пленници, не е известно кои неприятелски части сѫ срещу насъ. Плячка: четири дълги тежки орѫдия, една мортира, десеть куполни орѫдия, две полски орѫдия, три картечници, единъ прожекторъ, една зарядна ракла. Загуби — незначителни. По-подробни сведения ще изпратя допълнително. Връзка съ 4-а дивизия досега нѣма. Отрядътъ е готовъ за

по-нататъшно настѫпление, и чака заповѣдь отъ Щаба на дивизията. Щабътъ се намира на кръстопѫтя Дайдъръ — Тюркъ Смилъ и Сияхларъ — Старо Село."

2) Отъ командира на 6-и уланскі полкъ отъ 12 часà:

„На височината к. 109 гѫсти колони отстѫпватъ въ източна посока. Въ връзка съ лѣвото крило на 48-и полкъ, части отъ полка заеха позициитѣ, и държатъ връзка къмъ Старо Село. Досега при атаката Полкътъ е взелъ петь куполни орѫдия; едното отъ тѣхъ е поправено, и обстрѣлва отстѫпващитѣ колони, съ прислужници отъ 201-а батарея."

3) Командиръ̀тъ на 3/4-а бригада по телефона предаваше периодически въ Щаба на дивизията сведения за положението на частитѣ отъ бригадата. Въ 21^{30} часà командиръ̀тъ на бригадата предаде пакъ по телефона, че Бригадата е стигнала непосрѣдствено до южния край на гората, че една часть отъ полската артилерия е сполучила да заеме позиция близо до пехотата, и че частитѣ се укрепяватъ, и ще нощуватъ въ боенъ редъ.

4) Командиръ̀тъ на 1/4-а бригада предаваше сѫщо по телефона въ Щаба на дивизията до кѫде е стигналъ бойниятъ редъ на бригадата. На мръкване той предаде, че, следъ завладяването на Главната отбранителна линия, частитѣ сѫ преследвали ромънитѣ на около единъ клм., следъ което сѫ започнали да се укрепяватъ и подреждатъ, защото сѫ силно размѣсени отъ намѣсването на поддържкитѣ.

5) Отъ командира на 1/1-а бригада отъ 20 часà:

„Бригадата, напредвайки (6-и полкъ — по билото, на което сѫ фортоветѣ № № 9, 10, 11 и т. н., и 1-и полкъ — на северъ), достигна: 6-и полкъ отъ к. 128 на седемь клм. отъ Тутраканъ по шосето Сарѫ Гьолъ — Тутраканъ до северно отъ к. 124, съ фронтъ къмъ Тутраканъ; 1-и полкъ — въ връзка съ 6-и и 7-и полкове, съ фронтъ къмъ Дунава; две и половина полски батареи заематъ позиции на к. 128, при 6-и полкъ, и обстрелватъ шосето къмъ Тутраканъ, по която посока отстѫпва противникътъ. Едно артилерийско отдѣление заèма позиция южно отъ к. 128, която е при Сарѫ Гьолъ. Две роти съ две орѫдия, за охранение на дѣсния флангъ, сѫ по билото къмъ Българско Косуй. Гаубичното отдѣление е на позиция къмъ Антимово. По сведения, срещу Бригадата ми сѫ полковетѣ 34-и и 76-и; други кои сѫ били въ Тутраканъ, не можахъ да узная. На Дунава нѣма мостъ. При Тутраканъ на Дунава имало четири ромънски монитора. Взети трофеи: петь планински орѫдия, две картечници и множество разни други материали отъ снаряжение и облѣкло, разхвърлени по полето. Азъ ще нощувамъ на укреплението, което е на к. 128, на седемь клм. по шосето за Тутраканъ."

Въ сѫщность презъ нощьта на 5-и септемврий, следъ окончателното завладяване на Главната отбранителна линия, войскитѣ, които атакуваха, бѣха въ следното положение:

1/1-а бригада, следъ като отблъсна ромънската контъратака, заемаше позиция на Тутраканското плато, на около 1600 м. оттатъкъ укрепленията №№ 8, 9 и 10, като поддържаше връзка съ 7-и полкъ, отъ 4-а дивизия. Двата пехотни полка бѣха намѣсили въ борбата за отблъсване контъратаката почти всичкитѣ си поддържки, и презъ нощьта частитѣ се подреждаха, като въ ржцетѣ на командира на бригадата остана само 2/1-а дружина, разположена задъ дѣсния флангъ на бригадата. Частитѣ презъ нощьта се окопаха, и на разсъмване разполагаха съ сигурни закрития. Дветѣ отдѣления отъ 4-и артилер. полкъ бѣха на позиция задъ участъцитѣ на двата пехотни полка. 1/1-о гаубично отдѣление бѣше на позиция задъ участъка на 6-и полкъ, а едната му батарея бѣше готова да действува по ромънски войски, които биха минали презъ Дунава. Страничното прикритие на бригадата нощува въ боенъ редъ на гребена около 500 метра оттатъкъ линията между укрепленията №№ 11 и 12. То бѣше въ връзка съ дѣсно-флангова та 2/6-а рота и съ 3/1-а бригада.

1/4-а бригада, следъ като преследва отстжпващитѣ ромъни, докато тѣ се изгубиха задъ гората, се окопаваше на гребена южно отъ края на гората, оттатъкъ укрепленията №№ 7 и 8, като поддържаше връзка съ 1-и полкъ, вдѣсно, и съ 19-и полкъ, влѣво. Пехотнитѣ части бѣха размѣсени при атаката и при преследването, и презъ цѣлата нощь се подреждаха, за да възстановятъ своитѣ дружини. Двата полка сполучиха да събератъ по една дружина въ полкова поддържка, а, като бригадна поддържка, остана само 2/47-а дружина, задъ срѣдата на бойния редъ на бригадата. Дветѣ отдѣления отъ 15-и артилер. полкъ излѣзоха на позиция задъ лѣвия флангъ на бригадата. 2/7-а дружина презъ нощьта излѣзе отъ състава на бригадата, и се оттегли при 1/47-а дружина, при укреплението № 6.

3/4-а бригада, следъ като преследва отстжпващитѣ ромъни, докато тѣ навлѣзоха въ гжстата гора на Тутраканското плато, започна да се окопава на южния край на гората, оттатъкъ укрепленията №№ 5 и 6. Всичкитѣ дружини отъ 19-и полкъ бѣха въ първа линия; между тѣхъ бѣше и 3/47-а дружина, която при преследването се влѣ въ бойния редъ на полка, а сжщо и дветѣ дружини отъ 48-и полкъ. Последнитѣ постепенно се събираха презъ нощьта, организираха се, и застанаха задъ двата фланга на 19-и полкъ. Като бригадна поддържка оставаше 1/47-а дружина, при укреплението № 6, една рота отъ която бѣше въ пър-

вата линия, при 3/19-а дружина. 3/5-о артилер. отдѣление бѣше на позиция на северъ отъ укреплението № 5, а 1/5-о артилер. отдѣление имаше само една батарея на позиция на гребена югоизточно отъ укреплението № 4, а другитѣ две батареи бѣха на бивакъ въ дола задъ тази батарея. Междината между 3/4-а и 1/4-а бригади бѣ заета отъ 2/7-а дружина, която презъ нощьта, както се каза, се премѣсти при 1/47-а дружина, при укреплението № 6. 3/4-а бригада нѣмаше свръзка съ частитѣ, които дѣйствуваха срещу Западния секторъ. 1/3-о гаубично отдѣление бѣше на позиция северно отъ укреплението № 5, но презъ нощьта се премѣсти задъ участъка на 1/4-а бригада.

Тежката артилерия на фронта на 4-а дивизия бѣ останала на сѫщитѣ си позиции, отъ които действуваше при атаката на Главната отбранителна линия. Само 12-см. д/28 отдѣление бѣ снето отъ своята позиция, за да се премѣсти на завладѣната ромънска позиция, но остана да нощува на бивакъ 800 метра източно отъ Дайдъръ. Позициитѣ на тежкитѣ батареи бѣха на деветь клм. отъ Втората отбранителна линия и на тринадесеть клм. отъ Дунавския лѣвъ брѣгъ. Отъ тѣзи позиции тѣ не можеха да съдействуватъ при по-нататъшната атака, нито да защитятъ пехотата, ако ромънитѣ разполагатъ съ артилерия на оттатъшния дунавски брѣгъ.

Войскитѣ, които дѣйствуваха срещу Западния секторъ, се окопаваха на гребена 800 метра оттатъкъ укреплението № 2. Тѣхната артилерия нощува на позициитѣ, отъ които действува за атаката на Главната отбранителна линия, отдето не можеше да достига нито Втората отбранителна линия, нито Дунавския брѣгъ.

По поводъ искането отъ командира на 1-а конна дивизия да се усили дивизията, командуващиятъ III армия заповѣда германскиятъ 6-и улански полкъ (три ескадрона) да бѫде придаденъ къмъ 1-а дивизия, за да смѣни 9-и коненъ полкъ, а последниятъ да се присъедини къмъ Конната дивизия. Тази заповѣдь се получи въ Щаба на 4-а дивизия на 5-и септември въ 13^{10} часа. Вечерьта Полкътъ тръгна за Късъмларъ.

Положението на ромънитѣ. — Ромънското командуване бѣше твърде много загрижено отъ напредването на 1/1-а бригада въ северна посока. Следъ като отблъснаха ромънската контъратака, българитѣ не преследваха, и презъ нощьта разбъркванитѣ при отстѫплението ромънски части се подреждаха задъ Втората отбранителна линия по следния начинъ:

Въ Първи секторъ 36-и полкъ, 1/75-и, 4/40-и, 4/75-и и 4/80-и батальони бѣха струпани задъ укреплението на гребена Боблата, дето се подредиха, и презъ нощьта бѣха отведени на Втората отбранителна линия; много откѫснати групи бѣха изостанали изъ гората.

Въ Втори секторъ, отбраняванъ отъ 79-и полкъ, 1/74-и, 2/74-и, 2/75-и и 3/75-и батальони и 7/80-а рота, частитѣ бѣха претърпѣли най-много загуби, и бѣха най-много разбъркани: отъ 79-и полкъ бѣха останали само две сборни команди; презъ нощьта 74-и полкъ бѣ успѣлъ да се организира предъ Втората отбранителна линия на шесть клм. на шосето за Дайдъръ; другитѣ части заѐмаха безредно участъци отъ окопитѣ на Втората отбранителна линия,

Въ Трети секторъ 76-и полкъ бѣше съвършено разпръснатъ, и отъ него бѣ събрана една сборна команда отъ 22 офицера и 350 войника въ Казармата; 1/80-и батальонъ, разпръснатъ въ две сборни команди, се организираше задъ Втори секторъ; 1/34-и и 2/34-и батальони се бѣха подредили на Втората отбранителна линия, като имаха въ ротитѣ си по 70 войника; 1/84-и батальонъ, въ съставъ не повече отъ 150 войника, бѣ застаналъ на лѣвия флангъ, при 3/2-и граниченъ батальонъ, който имаше половината отъ състава си и бѣше заелъ позиция предъ Втората отбранителна линия; 2/84-и батальонъ имаше само една сборна команда, която се присъедини къмъ тази отъ 1/80-и батальонъ.

Като резервъ, въ ржцетѣ на коменданта на крепостьта оставаха току-що прехвърленитѣ на Дунавския дѣсенъ брѣгъ 2/2-и граниченъ и 2/80-и батальони.

Всичката позиционна артилерия, разположена на Главната отбранителна линия, бѣше въ български ржце. Комендантътъ разполагаше само съ три гаубични и три полски батареи, разположени по следния начинъ: гаубичнитѣ — на платото южно отъ казармата „Шереметъ", една полска — западно отъ шосето за Дайдъръ и две полски — на шосето за Силистра.

Разпореждания на Ромънското командуване. Изглежда, че комендантътъ на крепостьта не е ималъ ясна представа за действителното положение на своитѣ войски. Въ 22 часа той донесе въ Щаба на III армия, че пристигналиятъ 2-и граниченъ полкъ е контъратакувалъ българитѣ и ги е отблъсналъ къмъ Главната отбранителна линия, което не бѣше вѣрно, а, както е казано по-горе, ромънската

контъратака бѣ отблъсната съ голѣми загуби, и българската 1/1-а бригада остана на достигнатитѣ презъ деня мѣста. Покъсно — въ 1 часа на 6-и септемврий — генералъ Теодореско донесе, че е настанало спокойствие, че българскитѣ войски сж се оттеглили, че въ Дайдърската гора се произвеждали малки контъратаки, че ромънскитѣ части заели въ редъ Втората отбранителна линия и че е формиранъ отрядъ, който на разсъмване ще контъратакува, за да отхвърли българитѣ въ югозападна посока. Въ тѣзи донесения не се споменаваше нищо за загубената позиционна артилерия.

Съ такива погрѣшни схващания за положението на дветѣ страни, генералъ Теодореско на 5-и септемврий въ 23 часа издаде следната заповѣдь:

„Следъ днешния бой неприятелтъ успѣ да скжса фронта между укрепленията № № VI, VII, VIII и IX и достигна дори предъ Третата отбранителна линия[1]), на края на Дайдърската гора.

Следъ произведенитѣ отъ нашитѣ войски силни контъратаки, неприятелтъ се оттегли до хълма Узунъ Бурну и на югъ отъ дола Башу.

За да го преследваме и да завладѣеме отново всички укрепления на Предмостовата крепость, заповѣдвамъ:

Първи секторъ: 36-и полкъ, 4/40-и, 4/75-и и 4/80-и батальони и опълченскиятъ батальонъ Мирчя да заематъ окопитѣ на Третата линия, между Дунава, укреплението № 1 и шосето Тутраканъ — заслонъ № 2, на северния брѣгъ на Тутраканския долъ. Единъ батальонъ отъ 75-и полкъ (подполковникъ Танцу) и 75-мм. артилер. отдѣление да застанатъ въ резервъ на сектора. Секторътъ ще се командува отъ полковникъ Мъръшеско.

Втори секторъ: 75-и полкъ (два батальона), 79-и полкъ, 74-и полкъ, 1/34-и батальонъ, опълченскиятъ батальонъ Василъ Лупу и 5-о гаубично отдѣление.

Трети секторъ, между шосетата за Дайдъръ и за Силистра, да се заеме отъ Граничния батальонъ, единъ батальонъ отъ 80-и полкъ и 105-о гаубично отдѣление. Секторътъ ще се командува отъ генералъ Дръготеско.

Четвърти секторъ, на северъ отъ шосето за Силистра до Дунава, да се заеме отъ 76-и полкъ, единъ граниченъ батальонъ и две 75-мм. батареи. Секторътъ ще се командува отъ полковникъ Г. Влъдеско.

Войскитѣ да заематъ окопитѣ въ Третата линия. Въ 4^{30} часа всѣка часть да изпрати напредъ силни патрули, които да разузнаятъ мѣстностьта на югъ и къмъ Източния и Западнитѣ фронтове. Ако тѣзи патрули не срещнатъ никаква съпротива и мѣстностьта е чиста отъ противника, частитѣ да ги тластнатъ напредъ, за да разузнаятъ мѣст-

[1]) Така командантътъ нарича Втората отбранителна линия, защото за него втора линия сж били заднитѣ окопи на Главната отбранителна линия.

ността чакъ до Главната отбранителна линия и да заематъ центроветѣ. Ако ли срещнатъ съпротива, да се завърже бой споредъ установенитѣ правила.

Резервъ — една маневрена група, подчинена на полковникъ К. Рошкано и образувана отъ 34-и полкъ, 3/84-и батальонъ, единъ батальонъ отъ 80-и полкъ, единъ граниченъ батальонъ и Гаубичното отдѣление, могатъ да заематъ напрѣчно шосето за Силистра при 63-и клм. (четири клм. отъ Тутраканъ). Единъ батальонъ отъ 80-и полкъ да застане при казармата „Шереметъ".

Презъ нощьта азъ ще бѫда въ блокхауза „Шереметъ".

Донесения за действията презъ деня да се изпратятъ въ 20 часа."

Поради новото разпредѣление и назначаване нови началници на секторитѣ, тази заповѣдь стигна до частитѣ чакъ на разсъмване, затова почти всички части останаха на мѣстата си, и новото разпредѣление на войскитѣ не можа да се осѫществи.

Между това, командуващиятъ ромънската III армия, останалъ презъ деня въ Букурещъ, получаваше невѣрнитѣ донесения отъ коменданта на Тутраканъ, които рисуваха положението за добро. Генералъ Асланъ, обаче, схващаше, че българскиятъ успѣхъ срещу Главната отбранителна линия е голѣмъ, и затова на 5-и септември въ 11 часа реши да привлѣче напомощь войскитѣ, които бѣха вънъ отъ Тутраканъ. Той изпрати телеграфически заповѣдь до генаралъ Зончковски да остави въ Добричъ най-необходимото количество войски, а другитѣ да насочи къмъ Тутраканъ. Въ 11^{45} часа той заповѣда и на 9-а дивизия да остави въ Силистра само четири батальона, а другитѣ сили отъ дивизията да се насочатъ съ усиленъ походъ къмъ Тутраканъ.

И тъй, разстроенитѣ и претърпѣли голѣми загуби ромънски войски въ Тутраканъ бѣха събрани въ тѣсната дъга на Втората отбранителна линия, която трѣбваше да отбраняватъ, докато пристигнатъ подкрепленията отъ Силистра и Добричъ. Комендантътъ на крепостьта, обаче, смѣташе, че българската атака е вече отблъсната, и заповѣдваше да се настѫпи за завладяване наново Главната отбранителна линия.

Разпореждания на Българското командуване.

Следъ като се убеди, че ромънитѣ сѫ решени да продължатъ съпротивата на Втората отбранителна линия, генералъ Киселовъ реши да използува нощьта за подтягане частитѣ и организиране новата атака. На 5-и септември въ 18 часа той издаде следната оперативна заповѣдь № 2 по войскитѣ, които действуваха срещу Тутраканъ:

„Карта 1:126,000. — 1) Следъ днешния бой, въ наши ржце паднаха окончателно фортоветѣ №№ 5, 6, 7, 8 и 9. Противникътъ е отблъснатъ навсѣкжде съ голѣми загуби, и оказва още съпротивление въ Гората. Вѣроятно той ще се опита да отбранява и Втората отбранителна линия.

2) Утре, 6-и септемврий, повѣренитѣ ми войски ще продължатъ настжплението си въ 6 часа, съ цель да разбиятъ противника и да го притиснатъ и отхвърлятъ къмъ Дунава.

3) Затова: а) 1/1-а бригада да настжпи право на северъ, въ пространството между фортоветѣ №№ 9, 10, 11 и 12 и фортъ № 8 — буква „К“ (четири клм. югоизточно отъ Тутраканъ), за да действува въ флангъ на Втората неприятелска отбранителна линия и въ тилъ на фортоветѣ отъ Източния секторъ.

б) 1/4-а бригада, усилена съ една дружина отъ 47-и полкъ и четири батареи отъ 3-и гаубиченъ полкъ, да продължи най-енергично настжплението си право на северъ, въ зоната между фортоветѣ №№ 5 и 8, като атакува и заеме Втората отбранителна линия на противника.

в) 3/4-а бригада (19-и и 48-и полкове и шесть батареи отъ 5-и артилер. полкъ), като ешелонира полковетѣ си въ дълбочина, да настжпи по посока на буквата „Ф“ (два и половина клм. югозападно отъ Тутраканъ), като се държи въ отстжпъ относно лѣвия флангъ на 1-а бригада. Фортоветѣ №№ 4 и 3 да се очистятъ отъ противника още тази нощь, а, ако това е невъзможно, поради силно организираната тилна отбрана, тѣ да се наблюдаватъ съ по една дружина.

г) Колоната на майоръ Хаммерщайнъ утре въ 5 часа да настжпи решително и атакува форта № 2, следъ което да продължи настжплението си къмъ фортъ № 1 и фортъ Сакаръ Аланъ [1]).

4) Тази нощь частитѣ да се уредятъ и затвърдятъ на завладѣнитѣ позиции, като бждатъ готови да отблъснатъ всѣки опитъ на противника да атакува.

5) Всичката полска артилерия и полскитѣ гаубични батареи тази нощь да заематъ сгодни позиции близо до преднитѣ части, отдето да могатъ да поддържатъ най-ефикасно настжплението на пехотата. Тежката артилерия да премѣсти тази нощь дветѣ 12-см. д/28 батареи и едната 15-см. д/30 батарея на позиция северно отъ форта № 6. Тѣзи батареи утре, най-късно къмъ 9 часа, да бждатъ готови да откриятъ огънь.

6) Азъ ще нощувамъ при Денизлеръ, а утре въ 5 часа ще бжда на наблюдателния си пунктъ, при фортъ № 6.“

Едновременно съ това, генералъ Киселовъ изпрати и следнитѣ заповѣди:

1) На командира на 1/1-а бригада:

„Затвърдете се на завладѣнитѣ позиции, и бждете готови да отблъснете всѣки опитъ на противника да Ви атакува. Полската арти-

[1]) Както се каза, фортъ № 2 е билъ завладѣнъ въ 17^{30} часа; майоръ Хаммерщайнъ, обаче, донесе за това чакъ въ 23^{15} часа.

лерия да заеме още тази нощь позиции, отъ които да може да подкрепи настжплението на пехотата. Утре въ 5 часа да се започне настжпление по дадената Ви посока къмъ Тутраканъ, съ цель да се овладѣе този градъ и възпрепятствува на другитѣ части на противника да минатъ Дунава. Тази нощь изпратете силни офицерски и подофицерски патрули, които да безпокоятъ съ огъня си неприятеля и да разузнаятъ за неговото положение."

2) На командира на 3/4-а бригада:

„Тази нощь частитѣ да се затвърдятъ на заетитѣ позиции, и да бждатъ готови да отблъснатъ всѣки опитъ на противника да мине въ настжпление. Изпратете тази нощь офицерски и подофицерски патрули да тревожатъ противника съ огъня си и да разузнаятъ за положението. Утре въ 5 часа Бригадата да настжпи въ указаната посока, съ цель да заеме Тутраканъ. Дветѣ гаубични батареи да се изпратятъ въ 1-а бригада. Ако укреплението № 2 не е изпразднено, можете да задържите една гаубична батарея, за да обстреля утре това укрепление и помогне на колоната на майоръ Хаммерщайнъ да го завладѣе. Поддържайте връзка влѣво и вдѣсно."

Командуващиятъ армията, като бѣ предоставилъ на генералъ Киселовъ командуването на войскитѣ, които действуваха срещу Тутраканъ, не се вмѣсваше въ това командуване. Той одобри разпорежданията на генералъ Киселовъ за атаката на Втората отбранителна линия. Като имаше предвидъ ромънската контратака срещу 1/1-а бригада и като предполагаше, че на 6-и септемврий ромънитѣ ще повторятъ опита си да си пробиятъ пжть къмъ Силистра, генералъ Тошевъ изпрати въ 11^{40} часа следната заповѣдь до командира на 1-а дивизия:

„Насочете незабавно единъ полкъ отъ 3-а бригада съ една батарея презъ Сарж Гьолъ за Тутраканъ, за да съдействува на атаката на 1/1-а бригада. Този полкъ да се развърне на дѣсния флангъ на споменатата бригада, около шосето, което води отъ Силистра за Тутраканъ. Съ другитѣ части, съ които разполагате, обезпечете здраво посоката откъмъ Силистра, като не допускате въ никакъвъ случай щото противникътъ отъ Силистра да удари на Тутраканъ."

Тази заповѣдь, както ще се види по-нататъкъ, не бѣ изпълнена, защото командиръть на дивизията я получи въ момента, когато 3/1-а бригада трѣбваше да се противопостави на частитѣ отъ ромънската 9-а дивизия, които настжпваха откъмъ Силистра.

Настжплението на 1-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия.

Разпорежданията на командира на бригадата. — На 5-и септемврий въ 18 часа командиръть на 1/4-а бригада, полковникъ Икономовъ, получи заповѣдьта отъ командира на 4-а дивизия за дей-

ствията на следния день. Като смѣташе, че придаденитѣ му четири гаубични батареи сж подчунени на командира на 3/4-а бригада, той се обърна къмъ него съ молба да насочи батареитѣ къмъ укреплението № 7, дето ще получатъ назначение за по-нататъшнитѣ действия. Следъ като направи разпореждания за презъ нощьта, полковникъ Икономовъ се оттегли да нощува на гребена между укрепленията № 7 и № 8, като предупреди частитѣ да бждатъ готови за настжпление въ 5 часà.

Между това, 2/3-о гаубично отдѣление още вечерьта на 5-и септемврий бѣ премѣстено на гребена югоизточно отъ укреплението № 7, по заповѣдь отъ началника на артилерията въ армията. Командиртъ на 1/3-о гаубично отдѣление получи заповѣдьта, че се придава къмъ 1/4-а бригада, чрезъ командира на 5-и артилер. полкъ, чакъ въ 1^{30} часà. Батареитѣ бѣха готови да тръгнатъ въ 2^{40} часá, и въ 4 часà Отдѣлението пристигна при 2-о отдѣление, югоизточно отъ укрепленето № 7.

Още на 5-и септемврий въ 14^{20} часà полковникъ Икономовъ бѣ заповѣдалъ на командиритѣ на полковетѣ да продължатъ настжплението за овладяване Втората отбранителна линия, като бѣ насочилъ 31-и полкъ съ лѣвия си флангъ въ посоката укреплението № 8 — западния край на Тутраканъ, а 7-и полкъ — вдѣсно отъ него. Следъ като получи заповѣдьта по дивизията за действията на следния день, той изпрати въ 22 часà до командиритѣ на 7-и и 31-и полкове следната заповѣдь:

„Съгласно телеграф. заповѣдь на началника на дивизията № 30, полковетѣ да се организиратъ и окопаятъ въ дадената имъ зона на заетитѣ позиции, като бждатъ готови да отблъснатъ всѣки опитъ на противника за настжпление. Презъ нощьта да се изпращатъ постоянно патрули да безпокоятъ съ огъня си противника и да разузнаватъ за положението. Ако полковетѣ не сж въ дадената имъ зона, още тази нощь да я заематъ. 7-и полкъ да се свърже вдѣсно, съ 1/1-а бригада, и влѣво, съ 31-и полкъ. 31-и полкъ да се свърже вдѣсно, съ 7-и полкъ, и влѣво, съ 3/4-а бригада. Утре, 6-и того, настжплението ще започне въ 5 часà въ дадената посока, съ цель да се достигне заемането на Тутраканъ.“

Приближаване. — Предъ участъка на 7-и полкъ ромънитѣ бѣха организирали съпротива на плоския гребенъ на около 1000 крачки отъ позицията, на която Полкътъ се устройваше презъ нощьта. Позицията имъ бѣше въ високи царевици, и отникжде не можеше да се забележи. Тѣ бѣха използували отдѣлнитѣ високи дървета изъ нивитѣ за наблюдателни мѣста. На нѣкои дървета се бѣха изкачили стрелци, а на други бѣха

качени и картечници. Позицията бѣ заета отъ отстжпилитѣ отъ Главната отбранителна линия войски, подкрепени съ нови части, минали презъ нощьта презъ Дунава, които не бѣха влизали въ бой, и имаха по-високъ духъ. Това стана известно следъ превземането Крепостьта отъ разпитване заловени пленници.

Още на 5-и септемврий вечерьта началницитѣ отъ 7-и полкъ забелязаха, че пространството, по което трѣбваше да настжпи Полкътъ, бѣ прорѣзано съ дълбоки долове, и е покрито съ царевици по-високи отъ човѣшки ръстъ, които, отъ една страна, ще затрудняватъ свръзката между настжпващитѣ части, а, отъ друга, ще помагатъ за скритото имъ приближаване. Лѣвиятъ флангъ на полка имаше да преминава едно пространство отъ около два и половина клм., обрасло съ десетгодишна гора, гжста и труднопроходима.

Презъ нощьта отъ ромънска страна се поддържаше рѣдъкъ пушеченъ огънь по цѣлия фронтъ, безъ отъ българска страна да сж изпращани каквито и да е части напредъ. Тази безпричинна стрелба издаваше нервното състояние на ромънскитѣ войски презъ нощьта.

Когато получи заповѣдьта отъ командира на бригадата за настжпление къмъ Втората отбранителна линия, командирътъ на 7-и полкъ заповѣда въ 6^{30} часа да се започне настжплението въ следния боенъ редъ: бойна часть — 1-а и 3-а дружини, съ по два картечни взвода, — да настжпятъ право на северъ, като 3-а дружина поддържа връзка съ 31-и полкъ, а 1-а дружина — съ съседната часть отъ 1/1-а бригада; полкова поддържка — 4-а дружина, съ единъ картеченъ взводъ и пионерната полурота, — да настжпи задъ срѣдата на бойния редъ. Тъй като между 7-и и 31-и полкове имаше голѣма междина и въ закритата мѣстность можеше да бждатъ изненадани фланговетѣ, командирътъ на полка изпрати въ междината още въ началото на настжплението 15-а рота и пионерната полурота, които продължиха бойния редъ влѣво. Командирътъ на полка бѣше въ връзка съ 2/15-о артилерийско отдѣление, което имаше задача да поддържа настжплението на пехотата.

Въ 16^{15} часа, когато частитѣ отъ полка заеха изходното положение за настжпление, ромънитѣ започнаха силна пушечна стрелба, отъ която все пакъ не можеше да се опредѣли тѣхния фронтъ. Въ сжщото време тѣхната артилерия отъ Втората отбранителна линия започна да обстрелва съ ураганенъ огънь гората на платото и мѣстностьта източно отъ нея. Този огънь

бѣше безвреденъ за пехотата, защото ромънскитѣ батареи обстрелваха площади, безъ да виждатъ каквато и да е цель. Бойниятъ редъ на полка настжпи въ 6^{30} часа̀ презъ високитѣ царевици, когато ромънскиятъ артилерийски огънь бѣше най-силенъ. Настжплението бѣше бавно, защото частитѣ трудно поддържаха свръзката помежду си и посоката къмъ даденитѣ имъ обекти. Къмъ 9^{30} часа̀, когато дѣсниятъ флангъ на бойния редъ достигна гребена южно отъ завоя на шосето, бѣ спрѣнъ, за да се провѣри посоката на настжплението. Оказа се, че лѣвофланговата 3-а дружина е останала назадъ. Командиръ̀тъ на полка заповѣда на полковата поддържка да излѣзе напредъ и да продължи бойния редъ на полка, а останалата назадъ 3-а дружина да следва задъ лѣвия флангъ, като полкова поддържка.

Въ 10^{30} часа̀ патрулитѣ на полка плениха единъ ромънски офицеръ. Той съобщи, че въ ромънскитѣ редове владѣе страшна паника, но че частитѣ отъ Втората отбранителна линия очакватъ да имъ пристигне на помощь цѣла бригада, прехвърлена презъ нощьта презъ Дунава. Щомъ 4-а дружина се изравни съ 1-а, командиръ̀тъ на полка заповѣда настжплението да продължи най-енергично, за да бждатъ атакувани ромънитѣ, преди да имъ пристигне очакваната помощь. Бойниятъ редъ настжпи бързо презъ дола къмъ завоя на шосето. Изпратени бѣха напредъ взводове, които да разчистятъ гората, презъ която предстоеше да се мине. Изъ малкитѣ полянки ромънитѣ бѣха устроили засади, които изненадваха съ огънь изпратенитѣ напредъ взводове и имъ причиняваха голѣми за̀губи. Но тѣ настжпваха смѣло, обграждаха и атакуваха на ножъ ромънитѣ и за по-малко отъ часъ достигнаха северния край на гората. Непосрѣдствено задъ тѣхъ настжпваше и бойниятъ редъ на полка. Къмъ 11^{30} часа̀ 7-и полкъ започна да излиза изъ северния край на гората. До това време настжпващитѣ вериги нѣмаха почти никакви за̀губи, освенъ причиненитѣ отъ засадитѣ въ гората. Тукъ, обаче, ромънскиятъ пехотенъ и артилерийски огънь стана най-силенъ. Ромънскитѣ войски въ този участъкъ бѣха изненадани отъ българското настжпление, защото тѣ знаеха отъ заповѣдьта на команданта, че българитѣ сж отстжпили. Двата батальона отъ 74-и полкъ дори бѣха настжпили малко изъ високитѣ царевици, съгласно сжщата заповѣдь. А 2/2-и граниченъ батальонъ, пристигналъ на позицията презъ нощьта, бѣ изненаданъ съ пехотенъ огънь на бивака си, и се разпръсна, безъ да може да построи бойния си редъ. Двата батальона отъ 74-и полкъ отстжпиха безредно

и заеха окопитѣ на Втората отбранителна линия, отдето посрещнаха съ огънь настжпващитѣ български части. Ромънитѣ бѣха направили най-точна пристрелка по всички изходи отъ гората. Огъньтъ имъ бѣше точенъ, и причиняваше голѣми загуби. Следъ излизането изъ гората, частитѣ търсѣха удобни стрелкови позиции, отъ които започваха да обстрелватъ ромънскитѣ окопи отъ Втората отбранителна линия, които вече ясно се забелязваха. Започна се упоритъ огневи бой за подготвяне по-нататъшното настжпление.

Между това, още въ 8 часа командантътъ на крепостьта бѣ заповѣдалъ на 2/80-и батальонъ, който бѣ прехвърленъ презъ Дунава презъ нощьта, да настжпи къмъ Антимово, „за да се яви въ тила на българскитѣ войски, които сж ангажирани съ пристигналата вече 9-а дивизия." Последната, както ще се види по-долу, не пристигна, и българитѣ отъ посоката на Антимово не бѣха обезпокоени, и настжпваха къмъ Втората отбранителна линия.

2/80-и батальонъ настжпи по шосето за Дайдъръ и къмъ 11 часа достигна Втората отбранителна линия, развърна се въ боенъ редъ, и настжпи къмъ гората. Скоро, обаче, лѣвиятъ му флангъ попадна подъ силенъ пушеченъ огънь, и отстжпи. Тогава и цѣлиятъ батальонъ се разпръсна, като отдѣлни негови групи започнаха да отстжпватъ къмъ Тутраканъ, безъ да се спиратъ на Втората отбранителна линия.

Командиратъ на 31-и полкъ получи заповѣдьта за настжплението въ 5^{30} часа. Той заповѣда настжплението да започне въ сжщия боенъ редъ, въ който Полкътъ бѣ се устроилъ презъ нощьта (бойна часть — 1-а, 3-а и 4-а дружини и полкова поддържка — 2-а дружина). За направляваща бѣ назначена лѣвофланговата 4-а дружина, на която бѣ дадена посока къмъ завоя на шосето отъ Дайдъръ на около два клм. югоизточно отъ Тутраканъ.

Въ 6^{30} часа бойниятъ редъ на полка настжпи къмъ южния край на гората, отдето бѣ посрещнатъ съ пехотенъ огънь, по силата на който можеше да се заключи, че тукъ има слаби ромънски части. Въ сжщото време ромънската артилерия обстрелваше съ ураганенъ огънь района, въ който настжпваше 7-и полкъ. Следъ кратко обстрелване края на гората отъ 1/15-о артилер. отдѣление, ромънитѣ напустнаха своята позиция, и бойниятъ редъ на полка навлѣзе въ гората. Изъ гората се предаваха на малки групи ромънски войници отъ 74-и полкъ. Отъ тѣхнитѣ показания се установи, че били прехвърлени презъ

Дунава на 5-и септември, че веднага били изпратени напредъ, за да спратъ по-нататъшното напредване на българитѣ, и че ромънскитѣ войски били обвзети отъ паника, а въ тила имъ имало голѣмо безредие.

Командирътъ на полка заповѣда настжплението да продължи, като донесе на командира на бригадата, че влѣво, 3/4-а бригада, е останала на мѣстото си. Последниятъ предаде на командира на 3-а бригада, че е желателно да започне веднага настжпването, за да не се изложи лѣвиятъ флангъ на 31-и полкъ. Едновременно съ това, командирътъ на 1-а бригада предаде на командира на 31-и полкъ, че участъкътъ за настжпление на полка се простира и на западъ отъ пжтя Дайдъръ — Тутраканъ. Последниятъ заповѣда при по-нататъшното настжпление да бжде заетъ постепенно и новиятъ фронтъ.

Движението презъ гжстата гора бѣше извънредно трудно: нѣмаше никакви пжтища, пжтеки или полянки, по които настжпващитѣ части да се ориентиратъ. Тѣ не можеха да опредѣлятъ и посоката къмъ своитѣ обекти. Мжчно се поддържаше и връзката между настжпвашитѣ групи. Тази връзка ставаше още по-трудна, следъ като Полкътъ трѣбваше въ гората да се разпростира влѣво, къмъ пжтя Дайдъръ — Тутраканъ, споредъ споменатата заповѣдь отъ командира на бригадата. Гората се обстрелваше силно отъ ромънската артилерия. Тази стрелба не причиняваше голѣми загуби, но действуваше съ моралния ефектъ отъ пукащитѣ се снаряди. Непосрѣдствено задъ бойния радъ на полка настжпваше и 1/15-о артилер. отдѣление, което използува всички удобни мѣста въ гората, за да обстрелва площади, дето се предполагаше да сж разположени ромънскитѣ батареи. Тази стрелба даде резултатъ, макаръ да нѣмаше наблюдателни мѣста: гаубичнитѣ батареи южно отъ Казармата бѣха обхванати отъ огъня на българскитѣ батареи, прекратиха стрелбата си, и къмъ 12 часа се оттеглиха на югоизточния край на града.

По този начинъ 31-и полкъ, съ голѣми трудности, се промъкваше изъ обширната и гжста гора, като изтласкваше изъ нея изостаналитѣ малки групи ромъни. Частитѣ наново се размѣсиха защото бѣше невъзможно да следватъ даденитѣ имъ посоки. Въ такова положение новоназначениятъ командиръ на полка, подполковникъ Харизановъ, прие командуването на полка. Въ 11^{30} часа, почти едновременно съ 7-и полкъ, и бойниятъ редъ на 31-и полкъ започна да излиза изъ северния край на

гората, посрещнатъ съ силенъ пехотенъ и артилерийски огънь. На края на гората частитѣ се устройваха, за да се подготвятъ за по-нататъшно настжпление къмъ Втората отбранителна линия, окопитѣ на която вече ясно се очертаваха на отсрещния гребенъ.

Командиръ̀тъ на 15-и артилер. полкъ, като имаше предвидъ, че пехотата ще настжпи на много широкъ фронтъ и презъ гжста гора, и, като нѣмаше възможность да ржководи действията на дветѣ свои отдѣления, заповѣда на командиритѣ на отдѣленията да действуватъ самостоятелно споредъ обстановката, като 1-о отдѣление настжпи западно отъ шосето за Тутраканъ, а 2-о — източно отъ сжщото шосе. Въ 5 часа̀, преди частитѣ да започнатъ настжплението, двамата командири на отдѣления изпратиха по единъ офицеръ при командиритѣ на пехотнитѣ полкове, които да се движатъ при най-преднитѣ части, да узнаватъ кжде сж ромънскитѣ съпротиви и да ги посочватъ на батареитѣ, като не забравятъ да съобщаватъ и докжде е стигнала пехотата, за да се избѣгне обстрелването ѝ по погрѣшка.

Веднага следъ започване настжпленито на пехотата, батареитѣ тръгнаха следъ нея, като се движеха повечето безъ пжть изъ високитѣ царевици и изъ гората. Ромънитѣ не забелязаха това движение на запрегнатитѣ батареи и не ги обстрелваха. Само отвреме-навреме нѣкоя батарея попадаше подъ ромънскитѣ артилерийски изстрели, защото ромънитѣ обстрелваха силно разни площади по цѣлото плато. Батареитѣ се движеха близо до най-преднитѣ вериги, като получаваха указания отъ своитѣ предни наблюдатели или отъ пехотнитѣ началници, заемаха позиции и обстрелваха срещнатитѣ съпротивителни гнѣзда въ гората (отдѣлни пехотни групи и картечници). Когато посочванитѣ цели не се виждаха, батареитѣ обстрелваха площади на вѣроятнитѣ имъ мѣста, и винаги успѣваха да сломятъ тѣхната съпротива. Пехотинцитѣ схванаха, че ромънитѣ не издържатъ артилерийския огънь, и сами помагаха на артилериститѣ да домъкватъ орждията презъ гжсталацитѣ въ най-преднитѣ пехотни вериги. Къмъ 11^{30} часа̀, когато двата пехотни полка вече излизаха на северния край на гората, дветѣ артилерийски отдѣления заеха позиции на гребена южно отъ завоя на шосето. Отъ високитѣ дървета около тѣзи позиции добре се наблюдаваха ромънскитѣ окопи на Втората отбранителна линия.

Дветѣ отдѣления отъ 3-и гаубиченъ полкъ настжпиха въ 6 часа̀ къмъ шосето Дайдъръ—Тутраканъ и въ 7^{40} часа̀, по заповѣдь отъ командира на полка, заеха позиция непосрѣдствено

до шосето на около 1600 метра отъ укреплението № 6. Отъ тази позиция не се виждаше нито разположението на ромънитѣ, нито докѫде е стигнала пехотата. Орѫдията се насочиха по посоката на шосето, но огънь не откриваха по горната причина. На тази позиция батареитѣ останаха, доката пехотата излѣзе на северния край на гората.

Атаката на Втората отбранителна линия.— Докато излѣзлитѣ на северния край на гората пехотни части водѣха огневи бой, дветѣ отдѣления отъ 15-и артилер. полкъ заеха позиции на гребена югозападно отъ завоя на шосето, на около три клм. отъ ромънскитѣ окопи, и откриха огънь по тѣхъ и по преднитѣ ромънски части, залегнали задъ синоритѣ на нивитѣ. Орѫдията на 6-а батарея на нѣколко пѫти бѣха премѣствани на рѫце отъ пехотинцитѣ по-напредъ, докато застанаха въ най-преднитѣ вериги, на единъ клм. отъ окопитѣ на ромънитѣ. Съ ураганенъ огънь тѣзи окопи за нѣколко минути бѣха обсипани съ гранати и шрапнели.

Командиръть на 1/3-о гаубично отдѣление излѣзе напредъ, при пехотнитѣ части, за да разузнае нови позиции за своитѣ батареи. Като забеляза, че ромънскитѣ стрелци изъ синоритѣ на нивитѣ се държатъ опорно, и продължаватъ стрелбата, въпрѣки обстрелването имъ отъ полската артилерия, използува телефона на страничния наблюдатель на 1/15-а батарея и по него предаде заповѣдь на своята 2-а батарея да открие огънь по тѣхъ; той съобщи и даннитѣ за стрелбата. Съ първитѣ попаднали наблизо гаубични снаряди преднитѣ ромънски части се разколебаха, и започнаха да се оттеглятъ къмъ окопитѣ. Следъ това, въ 11^{30} часа, командиръть на отдѣлението заповѣда батареитѣ да се приближатъ, и заематъ позиция източно отъ шосето, на линията на батареитѣ отъ 15-и артилер. полкъ. 2/3-о гаубично отдѣление остана на по-раншната си позиция. Къмъ 12 часа шесть полски и две гаубични батареи съсрѣдоточиха огъня си по ромънскитѣ окопи предъ фронта на 1/4-а бригада. Ромънитѣ не издържаха този точенъ огънь отъ близко разстояние. Пехотната стрелба започна да рѣдѣе. Отъ наблюдателнитѣ мѣста по високитѣ дървета се забелязваше какъ тѣ на групи започнаха да напускатъ окопитѣ си. Полето задъ тѣхъ започна да почернява отъ отстѫпващитѣ къмъ Тутраканъ войски, по които батареитѣ изсипваха своитѣ урагани. Ромънската артилерия при града продължаваше да стреля, но стрелбата ѝ ставаше все по-нервна и по-безсистемна.

Пехотнитѣ части следѣха ефекта отъ стрелбата на своята артилерия. По цѣлиятъ фронтъ на 7-и и 31-и полкове се разнесе гръмко „ура“, което означаваше възторгъ отъ действията на артилерията и начало на общо настжпление. Последното се извърши съ голѣма бързина, и въ 12^{30} часа най-напредналитѣ части минаха презъ ромънскитѣ окопи, около които имаше множество убити и ранени. Ромънитѣ бѣха напустнали позицията, и само въ нѣкои окопи се завърза кратка борба на ножъ. Тѣ не се опитаха да се организиратъ задъ напустнатитѣ позиции, а продължаваха бѣгството си до града, като захвърляха оржжието си. 7-и и 31-и полкове бѣха опиянени отъ победата, и не се спрѣха да преследватъ съ огънь отстжпващитѣ. Тѣ продължиха настжплението си по тѣхнитѣ следи. Всички части бързаха да излѣзатъ изъ високитѣ царевици, макаръ пространството да се обстрелваше твърде силно отъ ромънската артилерия, застанала на позиция при града. Между 14^{30} и 15 часа двата полка на 1/4-а бригада се събраха на гребена надъ града, дето постепенно пристигаха по-заднитѣ поддържки, и частитѣ се подреждаха, защото се бѣха размѣсили изъ царевицитѣ.

Следъ като пехотата мина презъ окопитѣ на Втората отбранителна линия, командиръть на 15-и артилер. полкъ излѣзе напредъ и избра позиция за своитѣ батареи на напустнатия отъ ромънитѣ гребенъ, обаче командиръть на 4-а артилер. бригада посрещна батареитѣ, когато отиваха да заематъ избранитѣ позиции, и заповѣда да заематъ такива при завоя на шосето. Отъ новитѣ си позиции батареитѣ не откриха огънь. Къмъ 16^{30} часа командиръть на 7-и полкъ съобщи, че неговитѣ части сж вече на гребена при града, и че е необходимо да се изнесе на този гребенъ и артилерията. Подполковникъ Джумалиевъ веднага насочи две батареи по шосето къмъ Тутраканъ, но следъ половина часъ се получи донесение, че Тутраканскиятъ гарнизонъ се предава, и батареитѣ бѣха върнати обратно, на сжщитѣ позиции.

1/3-о гаубично отдѣление прекрати стрелбата въ 12^{25} часа, следъ като неговитѣ батареи бѣха изстреляли 55 снаряда. Когато полската артилерия започна да се мѣсти на нова позиция, командиръть на отдѣлението сжщо избра такава въ дола северно отъ гората, но, по заповѣдь на командира на полка, батареитѣ заеха позиция източно отъ шосето, отъ която не откриха огънь.

2/3-о гаубично отдѣление, както се каза по-горе, остана на първитѣ си позиции.

2/47-а дружина, като бригадна поддържка, презъ всичкото време настжпваше задъ срѣдата на бойния редъ на бригадата. Командирътъ на дружината узнаваше за положението на преднитѣ части отъ изостаналитѣ изъ гората войници. Тъй като ромънитѣ не дадоха голѣма съпротива на Втората отбранителна линия, не стана нужда да се намѣсва бригадната поддържка, и тя продължи настжплението си все задъ общия боенъ редъ, докато го настигна близо до града.

Настжплението на 3-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия.

Разпореждания отъ командира на бригадата. — Командирътъ на 3/4-а бригада, полковникъ Кметовъ, получи заповѣдьта отъ командира на дивизията въ 21 часá и веднага разпореди до командира на 5-и артилер. полкъ, комуто бѣ подчинена всичката артилерия въ Бригадния участъкъ, да изпрати 1/3-о гаубично отдѣление по пжтя Дайдъръ — Тутраканъ, дето да настигне и влѣзе въ състава на 1-а бригада. Следъ това той съобщи направеното разпореждане на командира на 1-а бригада, а на подчиненитѣ си части изпрати следната заповѣдь:

„Тази нощь частитѣ да се затвърдятъ на заетитѣ позиции и да бждатъ готови да отблъснатъ всѣки опитъ на противника да мине въ настжпление. Командиритѣ на пехотнитѣ полкове тази нощь да изпратятъ офицерски и подофицерски патрули да тревожатъ противника съ огъня си, и за да се разузнае за положението. Утре въ 5 часà Бригадата ще настжпи за овладяване гр. Тутраканъ. Въ бойна часть се назначава 19-и Шуменски полкъ, който да настжпи къмъ буквата „Ф“ (югозападно отъ гр. Тутраканъ), а 48-и полкъ се назначава въ бригадна поддържка, която да се държи задъ лѣвия флангъ на бригадното разположение. Командирътъ на 5-и артилер. полкъ да се яви при мене въ 4 часà за указания по действията на артилерията.“

Настжплението на бригадата. — 19-и полкъ презъ нощьта трѣбваше да бжде готовъ за отбрана, и остана разположенъ за такава до разсъмване, когато командирътъ на полка заповѣда да се заеме изходно положение за настжпване презъ гората, като назначи въ първа линия 2-а и 4-а дружини, а въ втора линия — 1-а и 3-а дружини. Тъй като всичкитѣ дружини бѣха въ една линия, на фронтъ около два клм., заемането на изходното положение продължи до 7 часà. За направляваща бѣ назначена 2-а дружина, която трѣбваше да държи посоката къмъ западния край на Тутраканъ. Щомъ бѣ готовъ, бойниятъ редъ на полка настжпи въ строй за движение подъ артилерийски огънь, охра-

няванъ отъ гѫста верига патрули. Настѫплението ставаше твърде бавно: въ гѫстата гора мѫчно се поддържаше връзката между разчлененитѣ части, и тѣ често се спираха, за да търсятъ съседитѣ си или да провѣряватъ посоката. Ромънската артилерия обстрелваше доста силно гората, но нейниятъ огънь бѣ разпръснатъ на голѣмо пространство, и не причиняваше почти никакви загуби. Заблудени малки групи ромъни се срѣщаха изъ гората, но тѣ биваха разпръснати отъ най-преднитѣ настѫпващи части. Когато бойниятъ редъ на полка навлѣзе навѫтре въ гората, неподходящия строй за настѫпление се почувствува още по-силно; къмъ 11^{30} часа 4-а дружина, която настѫпваше западно отъ военния пѫть, водещъ къмъ южния край на града, изгуби посоката, разстрои се, и попадна вдѣсно отъ 1-а дружина, която бѣше въ втора линия. 1-а дружина, отъ своя страна, загубила връзката съ преднитѣ дружини, се бѣ пръснала изъ гѫстата гора на много широкъ фронтъ, и ротнитѣ командири бѣха изпустнали отъ ржцетѣ си своитѣ взводове. Къмъ 12 часа командирътъ на полка забеляза, че бойниятъ редъ е разстроенъ дотолкова, че не личи кои части сѫ въ първа линия и кои — въ поддържка. Той заповѣда да се спре настѫплението, и частитѣ да се подредятъ на гребена южно отъ голѣмия долъ. Подреждането ставаше много бавно, защото и заповѣдитѣ се предаваха трудно. Даже 2-а дружина не получи заповѣдьта, и продължи настѫплението си въ първоначалната посока, а 3-а дружина бѣ останала много назадъ. Ромънската артилерия, неизвестно по какъвъ начинъ, е узнала за спирането на полка на казания гребенъ, и започна да съсрѣдоточава огъня си по него. Между това, ромънскитѣ части отъ Първи секторъ, като изпълняваха заповѣдьта на команданта на крепостьта, сѫщо настѫпиха: единъ батальонъ — къмъ центра на полка и три батальона — къмъ лѣвия му флангъ. Последнитѣ стигнаха до края на гората, дето отдѣлнитѣ роти изгубиха свръзката помежду си, и се разстроиха. Една група отъ нѣколко роти, които настѫпиха отъ дветѣ страни на военния пѫть, се промъкнаха въ гората, и започнаха да обстрелватъ въ флангъ и тилъ устройващитѣ се български дружини. Картечната рота бѣ насочена да прогони съ огънь тѣзи роти. Тя излѣзе напредъ и зае позиция въ гората, срещу посоката, отъ която идѣха изстрелитѣ. Гѫститѣ дървета прѣчеха на наблюдението, и мѣркащитѣ се войници бѣха взети за войници отъ съседния германски батальонъ. Докато се узнае, че това сѫ ромъни, тѣ изкочиха на 20 крачки отъ картечницитѣ, атакуваха

ги и завладѣха две картечници. Нѣколко войника отъ 15-а рота, подъ командата на кандидатъ-офицеръ Стиляновъ, се хвърлиха на ножъ срещу ромънитѣ, които бѣха нарамили картечницитѣ, избиха ги и си ги взеха обратно.

Смущението между изненаданитѣ роти бѣше голѣмо, и тѣ започнаха да се пръскатъ. Тогава командиръ на полка заповѣда да се прикриятъ всички пръснати войници въ канавкитѣ отъ дветѣ страни на военния пѫть, дето да се чака приближаването на дружинитѣ отъ 48-и полкъ, за които се знаеше, че ще настѫпятъ като бригадна поддържка, задъ 19-и полкъ.

Смущението стана още по-голѣмо, когато ромънската артилерия запали гората въ тила на бойния редъ на полка. Но присѫтствието на полковникъ Ант. Дяковъ и старшитѣ офицери при най-преднитѣ части помогна да се успокоятъ разтревоженитѣ войници. Тѣ назначиха специални команди да гасятъ пожара, който вземаше голѣми размѣри изъ сухата гора.

Въ 11^{30} часа полковникъ Дяковъ изпрати на командира на бригадата следното донесение:

„48-и полкъ да побърза съ обезпечаване лѣвия ни флангъ, защото флангътъ ни е изложенъ. Това да стане по-бързо, колкото е възможно.“

Когато 19-и полкъ започна настѫплението, 48-и полкъ (бригадната поддържка) се премѣсти при укреплението № 3, дето остана до 9^{30} часа, безъ да навлиза въ гората. Въ това време командиръ на бригадата заповѣда Полкътъ да настѫпи, да достигне спрѣния въ гората 19-и полкъ, да удължи влѣво неговия боенъ редъ и да настѫпи съ обща посока къмъ укреплението № 1. Дветѣ дружини отъ 48-и полкъ настѫпиха въ боенъ редъ презъ гората, като разпръсваха срещнатитѣ предъ себе си малки групи ромъни. Къмъ 12 часа, когато частитѣ отъ 1/4-а бригада излизаха на северния край на гората въ своя участъкъ, 48-и полкъ се изравни съ бойния редъ на 19-и полкъ на около два клм. северно отъ линията на укрепленията № 3 и № 4. Тукъ лѣвофланговата рота влѣзе въ непосрѣдствена връзка съ частитѣ отъ 5-и маршеви полкъ, отъ който се узна, че тѣ сѫ насочени къмъ сѫщото укрепление № 1. Дѣснофланговата часть се свърза съ бойния редъ на 19-и полкъ, спрѣнъ, за да се устрои, както е казано по-горе.

Между това, откѫснатата отъ бойния редъ 2/19-а дружина, като не бѣ получила заповѣдьта за спирането, продължи настѫплението си въ североизточна посока, като ротитѣ слѣдваха една

задъ друга. Само 6-а рота бѣ останала при общия боенъ редъ на полка, и се бѣ присъединила къмъ 1-а дружина. Когато минаваха презъ голѣмия долъ, за да излѣзатъ на военния пѫть, тритѣ роти наскочиха на единъ ромънски батальонъ въ сгѫстенъ строй, който се готвѣше да отстѫпи по сѫщия пѫть. Завърза се престрелка между патрулитѣ. Тритѣ роти се пръснаха въ верига, и настѫпиха енергично презъ гѫстата гора. Ромънскиятъ батальонъ се разстрои и се пръсна изъ гората. 2/19-а дружина продължи настѫплението си до северния край на гората, отдето откри огънь по отстѫпващитѣ ромъни и дотолкова ги разстрои, че тѣ не можаха да заематъ окопитѣ на Втората отбранителна линия, а продължиха отстѫплението си къмъ града. Влѣво и дѣсно отъ дружината, изъ гората, излизаха и други ромънски групи, които сѫщо отстѫпваха къмъ града. Въ това време 1/4-а бригада вече настѫпваше за атака на Втората отбранителна линия. Окопитѣ на последната се обстрелваха силно отъ българската артилерия, но командирътъ на дружината не знаеше какво става източно отъ него. Той реши да дочака да излѣзатъ и другитѣ дружини отъ полка. До 12 часа̀ дружината не можа да влѣзе въ връзка съ заднитѣ дружини на полка. Българската артилерия пренесе огъня си задъ Втората отбранителна линия. Пехотниятъ огънь отъ ромънскитѣ окопи отслабна. Тогава командирътъ на дружината, подпоручикъ Поповъ, реши да не чака другитѣ дружини, настѫпи и въ 13 часа̀ зае ромънскитѣ окопи. Въ 16 часа̀ той изпрати до командира на полка следното донесение:

„Затвърдихъ се въ ромънскитѣ окопи на два и половина клм. южно отъ Тутраканъ. Ще чакамъ настѫплението и на другитѣ дружини и тогава ще настѫпя, понеже съмъ се изнесълъ много напредъ. Продължавамъ да обстрелвамъ отстѫпващитѣ ромънски части. Влѣзохъ въ връзка съ 47-и полкъ, и сега ще изпратя войници отъ дружината, за да влѣзатъ влѣво въ връзка съ нашитѣ дружини.“

Съдействие отъ артилерията. — Командирътъ на 5-и артилерийски полкъ не можеше да рѫководи действията на дветѣ си отдѣления презъ гората, и предостави на командиритѣ имъ да действуватъ самостоятелно. Командирътъ на 1-о отдѣление, майоръ Йордановъ, още въ 5 часа̀ заповѣда останалитѣ въ дола две батареи да излѣзатъ на позиция при 1-а батарея, но той предварително знаеше, че отъ тази позиция не може да се стреля презъ гората на Тутраканското плато, защото не можеше да се наблюдава нито положението на ромънитѣ, нито докѫде

е стигнала българската пехота. Когато дружинитѣ отъ 19-и полкъ настжпиха, командиръть на отдѣлението излѣзе напредъ, за да разузнае нови позиции. Въ това време командиръть на 3-а бригада поиска съдействие отъ артилерията. Командиръть на полка, който бѣше при 1-о отдѣление, като не знаеше какъ да помогне на пехотата, реши да произведе каква и да е стрелба, и заповѣда на 1-а и 3-а батареи да откриятъ огънь по участъка, срещу който действуваше 1/1-а бригада, като се пристрелятъ по шрапнелнитѣ пукания отъ артилерията на тази бригада. Стрелбата бѣше на предѣлна далечина, и не можеше да се очакватъ отъ нея никакви резултати, затова тя скоро бѣ прекратена, за да не се разходватъ безцелно бойнитѣ припаси.

Между това, майоръ Йордановъ достигна изсѣчената гора два клм. северно отъ Главната отбранителна линия, дето намѣри позиция само за две батареи и добри наблюдателни мѣста по съседнитѣ дървета, отъ които се виждаше заетия отъ ромънитѣ гребенъ, шосето за Тутраканъ и града. Той повика на тази позиция 1-а и 2-а батареи, които я заеха подъ огъня на ромънскитѣ батареи, и въ 11 часа бѣха готови за стрелба. Тѣ откриха огънь, най-напредъ, по най-близкитѣ окопи отъ дветѣ страни на шосето, отъ които ромънитѣ водѣха упоритъ огневи бой. Тѣ бѣха принудени да напустнатъ тѣзи окопи, следъ което 1-а и 2-а батареи пренесоха огъня по окопитѣ предъ града и по казармитѣ.

Въ това време командиръть на 3-а батарея билъ изпратенъ отъ командира на полка напосока напредъ да търси удобна позиция. Следъ двучасово лутане изъ гората, той се върна при батареята на старата ѝ позиция, и следъ това се присъедини къмъ своето отдѣление, когато то тръгна по шосето за Тутраканъ.

3-о отдѣление отъ заетата позиция сжщо не можеше да съдействува на настжплението на пехотата, защото и оттамъ не можеше да се наблюдава нито ромънското разположение, нито докжде е стигнала пехотата. Подполковникъ Желѣзовъ, като имаше предвидъ полученитѣ указания отъ командира на 4-а артилер. бригада и отъ началника на артилерията на III армия, дадени му още отъ вечерьта, заповѣда на 7-а батарея да се движи непосрѣдствено задъ пехотата. Батареята зае позиция всрѣдъ гората и откри огънь срещу настжпващитѣ ромънски части, които идѣха на помощь на войскитѣ отъ Втората отбранителна линия. Командиръть на батареята използува за наблюдателно мѣсто високитѣ дървета. Въ 9 часа

настжпиха и другитѣ две батареи, и, като стигнаха до позицията на 7-а батарея, едната излѣзе на позиция при нея, а другата остана въ очаквателно положение. 7-а и 8-а батареи въ 11^{30} часа откриха огънь по сжщитѣ цели. Въ това време, обаче, пехотнитѣ части бѣха загубили връзката помежду си. Отдѣлението се оказа напреднало въ участъка между 2/19-а и 4/19-а дружина, и предъ него нѣмаше никаква пехотна часть. Една заблудена ромънска рота настжпваше въ сжщото време срещу батареитѣ, и трѣбваше прислужницитѣ, заедно съ пръснатитѣ изъ гората пехотни патрули, да я отблъснатъ. Една батарея бѣ изнесена още по-напредъ, и, съ помощьта на пехотнитѣ началници, тя съсрѣдоточи огъня си по ромънскитѣ окопи, които бѣха на около единъ клм. отъ нея, и застави ромънитѣ да ги напустнатъ.

Въ 16 часа подполковникъ Желѣзовъ изпрати ординарецъ до командира на 19-и полкъ, за да узнае дали пехотата е излѣзла отъ гората, за да се изнесатъ напредъ и батареитѣ.

Завладяването на Втората отбранителна линия. — Полковникъ Ант. Дяковъ не бѣ получилъ никакво донесение отъ излѣзлата напредъ 2-а дружина, но предполагаше, че тя настжпва къмъ северния край на гората. Следъ като се устроиха другитѣ части тамъ, дето се бѣха спрѣли, той заповѣда настжплението да продължи презъ гората, като назначи въ първа линия 4-а дружина, Ловджийската команда и Картечната рота, а въ полкова поддържка — 1-а дружина. На 3-а дружина заповѣдь не изпрати, защото не знаеше кжде е. Новиятъ боенъ редъ на полка настжпи при сжщитѣ трудности, и въ 13 часа преднитѣ части достигнаха северния край на гората. Картечната рота веднага откри огънь по ромънскитѣ окопи, отъ които ромънитѣ слабо стреляха; окопитѣ бѣха напустнати поради артилерийския огънь и атаката на 1/4-а бригада. Въ 15^{30} часа бойниятъ редъ напустна края на гората и настжпи къмъ напустнатитѣ окопи. Тукъ частитѣ завàриха 2-а дружина, и бързо се подредиха. Въ 16 часа Полкътъ продължи настжплението си и въ 17^{30} часа достигна гребена надъ града, дето пристигна и изостаналата 3-а дружина.

Въ 16^{30} часа полковникъ Дяковъ изпрати заповѣдь на командира на 3/5-о артилер. отдѣление да следва задъ бойния редъ на полка. Отдѣлението тръгна направо на северъ, като мина презъ голѣмия долъ предъ напустнатата отъ ромънитѣ Втора отбранителна линия. Къмъ Отдѣлението се присъедини и 3-а батарея, която, както се каза, дотогава не можа да намѣри удобна пози-

ция. 8-а батарея зае позиция на единъ клм. отъ града и откри огънь по отстжпващата пехота и по една батарея при казармитѣ, която съ нѣколко изстрела бѣ заставена да замлъкне.

Следъ това батареитѣ настжпиха къмъ града. Въ 18^{40} часа 8-а батарея излѣзе на позиция на брѣга на Дунава и откри огънь по единъ шлепъ и лодки, които отстжпваха презъ рѣката. Шлепътъ бѣ повреденъ.

48-и полкъ продължи настжплението си презъ гората въ 14^{30} часа, като съобразяваше движението си не съ 19-и полкъ, а съ частитѣ отъ 5-и маршеви полкъ. Въ 16^{30} часа, когато дветѣ дружини достигнаха северния край на гората срещу укреплението № 1, се узна, че ромънитѣ сж напустнали това укрепление, и 48-и полкъ измѣни посоката на настжплението си къмъ западния край на града, дето стигна въ 18 часа.

Настжплението на маневренитѣ войски на 4-а Преславска дивизия.

3/47-а дружина, заедно съ Картечната рота на 47-и полкъ, настжпи въ междината между 1-а и 3-а бригади. Настжплението презъ гжстата гора, безъ пжть, срещна сжщитѣ трудности, както и това на другитѣ части. Като се придържаше повече къмъ 19-и полкъ, Дружината продължи настжплението си едновременно съ него и достигна гребена надъ Тутраканъ. Къмъ нея се бѣ присъединила и 4/47-а рота, която презъ нощьта бѣше при 3/19-а дружина.

2/7-а и 1/47-а дружини настжпиха единъ часъ следъ като дветѣ бригади бѣха навлѣзли въ гората. Тѣ бѣха стигнали до срѣдата на гората, когато преднитѣ части на 1/4-а и 3/4-а бригади излизаха на северния ѝ край. Безъ да вематъ участие въ атаката на Втората отбранителна линия, тѣ продължиха настжплението си, и преднитѣ части стигнаха при града, когато Гарнизонътъ бѣ вече капитулиралъ.

Настжплението на 1-а бригада отъ 1-а Софийска дивизия.

Разпореждания отъ командира на бригадата. — Полковникъ Недѣлковъ получи заповѣдьта за атаката на Втората отбранителна линия въ 6^{20} часа. Споредъ тази заповѣдь, на 1/1-а бригада се възлагаше задачата да настжпи право на северъ, за да действува въ флангъ на Втората отбранителна линия. Въ това време 1-и полкъ бѣше на около 800 метра по-назадъ отъ 6-и. Независимо отъ това, коман-

дирътъ на 1-и полкъ бѣ изпратилъ офицеръ за свръзка при командира на 7-и полкъ, който донасяше, че 7-и полкъ още не е получилъ разпореждане за настжпление. Такова разпореждане за 7-и полкъ имаше още презъ нощьта, но, изглежда, че офицерътъ за свръзка не е билъ добре осведоменъ, и погрѣшно е донесълъ. Независимо отъ това, Бригадата можеше да продължи настжплението си само следъ като 1-и полкъ излѣзе на линията на 6-и полкъ, а това можеше да стане когато и съседниятъ 7-и полкъ осигури съ настжплението си неговия флангъ. Като имаше предвидъ всичко това, полковникъ Недѣлковъ заповѣда:

1-и полкъ да поддържа непрекжснато връзка съ 7-и полкъ и, щомъ последниятъ настжпи, сжщо да настжпи съ лѣвия си флангъ, за да се изравни съ 6-и полкъ; лѣвиятъ флангъ на полка да се насочва къмъ източния край на Тутраканъ.

6-и полкъ да съобразява действията си съ 1-и полкъ, като се стреми да притисне ромънитѣ, които сж предъ него, къмъ Дунава.

4-и артилер. полкъ да съдействува на настжплението.

1/1-о таубично отдѣление съ дветѣ си батареи да съдействува на настжплението, а съ 2-а батарея, да попрѣчи на движението по Дунава, като обстрелва всички параходи, шлепове и лодки.

Бригадната поддържка ще следва задъ бойния редъ; при нея ще бжде и командирътъ на бригадата.

Настжплението на пехотата. — Докато двата полка на 1/1-а бригада очакваха да се започне настжплението отъ съседнитѣ части на 4-а дивизия, ромънитѣ отъ Втората отбранителна линия направиха новъ опитъ за настжпление въ източна посока. Къмъ 6^{50} часа българскитѣ части забелязаха общо раздвижване по цѣлия фронтъ предъ 1/1-а бригада. И действително, 3/2-и граничен, 1/34-и и 2/34-и батальони настжпваха презъ високитѣ царевици.

Завърза се ожесточенъ огневи бой отъ дветѣ страни, и ромънското настжпление бѣ осуетено. Две роти ромъни използуваха по-добритѣ подстжпи срещу дѣсния флангъ на бригадата и успѣха да достигнатъ на сто крачки отъ най-издадената напредъ 2/6-а рота. Съ огънь дветѣ ромънски роти бѣха приковани. Командирътъ на ротата, поручикъ Христовъ, използува този благоприятенъ моментъ и поведе ротата въ контъратака, въпрѣки голѣмото числено надмощие на ромънитѣ. Тѣ се разколебаха, и огъньтъ имъ започна да отслабва. Но, преди да се нанесе удара, поручикъ Христовъ бѣ раненъ тежко. Войницитѣ повърнаха назадъ. Благодарение бързата намѣса на командира

на бригадата, положението на дѣсния флангъ се възстанови бързо: въ 7^{30} часà полковникъ Недѣлковъ, който бѣше при бригадната поддържка, насочи къмъ фланга 6/1-а рота отъ бригадната поддържка, която пристигна тъкмо въ момента, когато окураженитѣ ромъни бѣха успѣли да обхванатъ фланга и да открiятъ огънь по тила на бойния редъ. Едновременно съ това, полковникъ Недѣлковъ заповѣда и на най-близката 5/4-а батарея да измѣни фронта си на 90^0 и да обстреля настжпилитѣ ромънски части, които не издържàха този огънь, и започнаха безредно да отстжпватъ, като отчасти се спираха на позициитѣ, отъ които започнаха настжплението си.

Къмъ 7^{30} часà, когато 1/1-а бригада спираше съ огънь ромънското настжпление, малки ромънски части настжпваха по брѣга на Дунава. Българитѣ смѣтаха, че тѣ се стремятъ да си пробиятъ пжть на изтокъ, къмъ Силистра. Всжщность, въ тази посока сж били насочени остатъцитѣ отъ 76-и полкъ, съ задача да спратъ българското настжпление, за да се даде време на корабитѣ да пренесатъ раненитѣ на лѣвия брѣгъ. Въ това време два монитора откриха силенъ огънь по брѣга, дето бѣ разположено страничното прикритие на бригадата. Последното бѣше въ боенъ редъ и готово да посрещне ромънитѣ. Съ силенъ пехотенъ и артилерийски огънь то разколеба настжпващитѣ и ги накара да се върнатъ обратно, къмъ Тутраканъ. Само отдѣлни войници и съвсемъ малки групи, които се движеха по брѣга, сполучиха да излѣзатъ вънъ отъ Крепостьта.

Къмъ това време дветѣ гаубични батареи бѣха заели позициитѣ си задъ участъка на 6-и полкъ и бѣха открили огънь по отстжпващитѣ ромъни и по Дунавския брѣгъ.

Полковникъ Недѣлковъ изпрати на командира на 4-а дивизия следното донесение въ 7^{20} часà:

„Бригадата заема положението, за което Ви донесохъ снощи. Забелязва се постоянно приижданe на параходи по Дунава откъмъ Силистра. Предполагамъ да пристигатъ войски. Срещу дѣсния ми флангъ се явяватъ неприятелски части. Моля изпратете нѣкоя часть къмъ дѣсния ми флангъ за подпомагане, тъй като вѣроятно ще насочатъ по-голѣми части. Сега пленници-турци казватъ, че вчера къмъ 15—16 часà минали на шлепове откъмъ австрийската граница 3-и, 73-и, 35-и и 75-и полкове. Противникътъ започна да обстрелва съ артилерия още по-силно дѣсния ми флангъ.“

Къмъ 9 часà полковникъ Недѣлковъ, заедно съ командира на 4-и артилер. полкъ, отиде въ участъка на 1-и полкъ, за да се запознае на самото мѣсто съ положението. Той узна

отъ командира на полка, че опитътъ на ромънитѣ да минатъ въ настжпление билъ осуетенъ само съ пехотенъ огънь, и че тѣ сж претърпѣли голѣми загуби. Командиръть на бригадата заповѣда да се започне настжплението, като бжде поддържано отъ 1/4-о артилер. отдѣление. Въ 10 часа 1-и полкъ настжпи, и къмъ 11 часа преднитѣ му дружини се изравниха съ тѣзи на 6-и полкъ. Връзката съ 7-и полкъ вече бѣ прекжсната.

Въ това време придадената къмъ бригадата артилерия усили огъня си по ромънската позиция, но, въпрѣки това, ромънскиятъ пехотенъ и артилерийски огънь бѣше още много силенъ. Въ 11 часа цѣлиятъ боенъ редъ на 1/1-а бригада настжпи по равното плато. Единственото прикритие въ тази равна мѣстность бѣха високитѣ царевици, а тамъ, дето такива нѣмаше, открититѣ пространства частитѣ преминаваха съ прибѣгвания. Въ 11^{30} часа, когато частитѣ отъ 1/4-а бригада бѣха стигнали на северния край на гората, бойниятъ редъ на 1/1-а бригада бѣ наближилъ на около 800 метра отъ Втората отбранителна линия. Отъ командиритѣ на преднитѣ части имаше донесение, че сж забелязали отстжпващи къмъ града пехотни и артилерийски части.

Въ това време се получи съобщение отъ генералъ Киселовъ, че въ разпореждането на командира на 1/1-а бригада се дава единъ полкъ отъ 1-а дивизия, който е при Сарсънларъ; че отъ Щаба на армията е разпоредено Полкътъ да тръгне веднага, и че на 1/4-а бригада е заповѣдано да атакува ромънскитѣ позиции съвмѣстно съ 1/1-а бригада. Полковникъ Недѣлковъ изпрати ординарецъ да посрещне Полка и да го насочи къмъ дѣсния флангъ на своята бригада, но, безъ да го дочака, заповѣда въ 12^{30} часа да продължи настжплението, защото въ това време 1/4-а бригада бѣ напреднала, и ромънитѣ на Втората отбранителна линия бѣха съвсемъ разколебани. Самъ командиръть на бригадата, начело на бригадната поддържка, настжпи по гребена западно отъ Българско Косуй и въ 14 часа стигна при страничното прикритие. Той желаеше съ собствени срѣдства да осигури своя дѣсенъ флангъ, защото започна да се съмнява дали ще пристигне изпратениятъ му на помощь полкъ отъ 1-а дивизия: още въ 11^{30} часа единъ подофицеръ отъ придадения къмъ бригадата полуескадронъ му доложи, че сутриньта била забелязана една ромънска колона по шосето отъ Силистра за Тутраканъ, а въ това време се чуваха артилерийски гърмежи къмъ изтокъ, което показваше, че 3/1-а бригада вѣроятно е завързала бой съ тази колона. Както ще се види по-долу, това и стана.

1-и и 6-и пехотни полкове настжпваха между 13^{30} и 14 часà въ посокитѣ, които имъ бѣха дадени въ първата заповѣдь. Ромънитѣ бѣха напустнали Втората отбранителна линия, но тѣхната артилерия отъ източния и южния краища на града развиураганенъ огънь по настжпващата пехота и я спрѣ на около 400 крачки отъ окопитѣ. Дѣсниятъ флангъ на 6-и полкъ бѣ достигналъ гребена на високия брѣгъ на Дунава. Въ това време, по заповѣдь отъ командира на 4-и артилерийски полкъ, 2-о отдѣление по батарейно излѣзе на позиция на 500 метра задъ пехотнитѣ вериги. Както пристигаха на новитѣ си позиции, батареитѣ откриваха огънь по отстжпващитѣ ромънски войски и по батареитѣ около града. Съ този огънь и съ напредването на 1/4-а бригада ромънската съпротива бѣ окончателно сломена. Частитѣ отъ 1/1-а бригада продължиха настжплението си, минаха презъ Втората отбранителна линия и къмъ 17 часà достигнаха гребена непосрѣдствено надъ Тутраканъ.

Настжплението срещу Западния секторъ.

Разпореждания отъ началника на войскитѣ. — Майоръ фонъ Хаммерщайнъ получи заповѣдьта отъ генералъ Киселовъ за настжплението въ 20 часà. Споредъ тази заповѣдь, на войскитѣ отъ западъ се възлагаше да настжпятъ въ 5 часà и да завладѣятъ укреплението № 2, следъ което да продължатъ настжплението си на северъ, за да завладѣятъ Главната отбранителна линия до Дунава. Между това, тѣзи войски до вечерьта на 5-и бѣха завладѣли укреплението № 2. Ромънитѣ бѣха напустнали цѣлата Отбранителна линия до гребена Боблата, но това не се знаеше отъ българо-германскитѣ войски, които действуваха въ Западния секторъ. На 6-и септември въ 3^{15} часà майоръ Хаммерщайнъ заповѣда:

„1) 4-а дивизия днесъ ще продължи настжплението си къмъ последната позиция южно отъ Тутраканъ.

2) Отрядътъ да вземе участие въ това настжпление.

3) Четиритѣ батареи на разсъмване да заематъ позиции колкото е възможно по-насевернъ, като се гледа да не бждатъ изложени на огънь отлѣво, и да откриятъ огънь по неприятелскитѣ позиции и артилерия.

4) Пехотата въ 3 часà да бжде готова да настжпи къмъ линията кота 62 — к. 29[1]) — групата на подполковникъ Влаховъ вдѣсно, а германскиятъ 1/21-и батальонъ влѣво.

[1]) Тѣзи височини сж по българската карта въ мѣрка 1:20,000.

5) Групата на подполковникъ Влаховъ да влѣзе въ връзка съ 4-а дивизия.

6) Донесения да се изпращатъ на северния край на Сияхларъ.

7) Групата на подполковникъ Дръжковъ да настжпи съ всичкитѣ си сили влѣво отъ 1/21-и батальонъ, въ участъка между Старо Село и Дунава. Единъ взводъ отъ Уланския полкъ да разузнава на лѣвия флангъ на групата, като обърне особено внимание на пжтя за Тутраканъ."

Настжплението на тритѣ групи. — Командирътъ на Първа група, подполковникъ Влаховъ, получи заповѣдьта къмъ 4 часà. Той дочака да пристигнатъ батареитѣ и въ 9 часà организира настжплението по следния начинъ:

1) Направляваща — 1/5-а маршева дружина — да настжпи за завладяване Срѣки Баиръ, като опира дѣсния си флангъ на шосето отъ Балъ Бунаръ за Тутраканъ; 2/5-а маршева дружина да настжпи влѣво отъ нея.

2) 4/5-а опълченска дружина (три роти) да настжпи задъ срѣдата на бойната часть; 13/5-а опълченска рота да остане прикритие на батареитѣ.

3) Батареитѣ на поручицитѣ Михаиловъ и Машаровъ отъ сегашнитѣ си позиции да поддѣржатъ атаката.

Ромънската артилерия въ това време обстрелваше силно предлежещата мѣстность. 105-а тежка батарея, която бѣ нощувала на южния край на Старо Село, на разсъмване зае позиция на единъ клм. северно отъ укреплението № 2. Скоро на сжщата позиция пристигна и 1/201-а полска батарея (единъ взводъ), която бѣ нощувала въ Сияхларъ. Дветѣ български нескорострелни батареи бѣха на позиция на сжщия гребенъ. Ромънската артилерия отъ Втората отбранителна линия обстрелваше съ урагани гората предъ позицията, и я запали на нѣколко мѣста. Голѣмиятъ пушекъ прѣчеше на наблюдението, но, въпрѣки това, батареитѣ обстрелваха всички откривани цели (батареи, окопи, отстжпващи вериги). Въ 16 часà пристигна и 2-и взводъ на 1/201-а полска батарея, който бѣ изпратенъ по-рано въ Брешлянъ. Въ 10 часà Първа група навлѣзе въ гората, а влѣво отъ нея, въ сжщото време настжпи и Германскиятъ батальонъ. Връзката между разчлененитѣ части на бойния редъ се поддържаше трудно. Независимо отъ това, ромънитѣ бѣха оставили въ гората малки групи съ картечници, които изненадваха настжпващитѣ и ги караха съ огънь да си отварятъ пжть. Въ сжщото време и ромънскиятъ 4/80-и батальонъ бѣ започналъ настжплението си отъ гребена Боблата къмъ укреплението № 2. Но, щомъ узна за българското настжпление, този батальонь се разпръсна, и отстжпи на северъ и после — по гребена

за Тутраканъ. Българо-германскитѣ войски имаше да се разправятъ само съ заблудени групи отъ този батальонъ. Като достигнаха гребена Куфалу Баиръ въ 13 часа, дѣснофланговитѣ части влѣзоха въ връзка съ 48-и полкъ, отъ 4-а дивизия. Следъ това бойниятъ редъ на Първа и Втора групи продължи настжплението си и къмъ 16 часа излѣзе на северния край на гората. Тукъ частитѣ се спрѣха, за да се устроятъ и защото преднитѣ хълмове се обстрелваха отъ артилерията на 4-а дивизия. Въ 17 часа частитѣ продължиха настжплението си, изравниха се съ бойния редъ на Трета група, и достигнаха високия гребенъ надъ Дунавския брѣгъ западно отъ Тутраканъ.

Командирътъ на Трета група, полковникъ Дръжковъ, бѣ оставилъ своитѣ части да нощуватъ въ сжщото положение, въ което ги завари нощьта на 5-и септемврий. Като получи заповѣдьта отъ майоръ Хаммерщайнъ, той разпореди да се започне настжплението въ връзка съ това на Първа и Втора групи.

Отъ позицията на 3/5-а маршева дружина се виждаше резултата отъ артилерийския огънь въ участъка на 4-а дивизия. Гората предъ фронта на дружината бѣ запалена на много мѣста. Когато Първа и Втора групи настжпиха, 3/5-а маршева дружина сжщо настжпи, завладѣ укреплението № 1 и куполната батарея предъ него и следъ това продължи настжплението въ сжщата посока. Въ това време два ромънски батальона настжпиха и, като достигнаха Общинското блато, започнаха да обстрелватъ лѣвия флангъ на 3/5-а маршева дружина. 5/5-а маршева рота, която бѣ напреднала по шосето, откри огънь по настжпващитѣ батальони, по които въ това време стреляше и батареята на поручикъ Машаровъ. Подкрепена отъ 9/5-а опълченска рота, 5/5-а маршева рота настжпи, прогони ромънитѣ и достигна до Ловния паркъ.

Ромънитѣ се опитаха да настжпятъ и по Дунавския брѣгъ, обаче бѣха посрещнати съ огънь и върнати отъ 11/5-а и 12/5-а маршеви роти, които следъ това настжпиха, заеха селото Калимокъ и очистиха острова Калимокъ отъ останалитѣ тамъ малки ромънски групи. Ромънскитѣ монитори отстжпиха надолу по Дунава.

Дветѣ дружини следъ това продължиха настжплението си презъ запалената гора. Ромънската съпротива бѣ сломена вследствие напредването на 4-а дивизия, и тѣ достигнаха гребена надъ Дунава западно отъ Тутраканъ, напустнатъ отъ ромънскитѣ войски, които се бѣха прибрали къмъ града.

6-и уланскиполкъ, заедно съ батареята, бѣше на разположение на майоръ фонъ Хаммерщайнъ, при к. 109. Въ 11^{30} часа, по заповѣдь отъ Щаба на армията, Полкътъ тръгна за Касъмларъ, дето се подчиняваше на командира на 1-а дивизия. Следъ като се прибраха всички изпратени съ разни поржчения конници, Полкътъ продължи за Асфаткьой, дето пристигна къмъ 20 часа и остана да нощува.

Съдействието отъ тежката артилерия. Въ заповѣдьта на генералъ Киселовъ за атаката на Втората отбранителна линия на тежката артилерия се даваше задача да поддържа настжплението само съ 12-см. д/28 и 15-см. д/30 батареи. Командирътъ на 2-и тежъкъ артилерийски полкъ въ 21^{20} часа изпрати на командира на 12-см. д/28 отдѣление следната заповѣдь:

„Съгласно заповѣдьта за боя по 4-а дивизия, утре, 6-и септември, въ 5 часа ще започне боятъ за окончателното овладяване на гр. Тутраканъ. Пехотнитѣ части, заедно съ полската артилерия, ще настжпятъ въ три колони. На повѣреното Ви Отдѣление се възлага задачата да обстрелва Пристанището на Дунава при Тутраканъ, за което утре въ 5 часа настжпете съ батареитѣ и заемете позиция около шосето Бѣлица—Тутраканъ, северно отъ линията на фортоветѣ № 7 и № 8. Изберете си наблюдателенъ пунктъ напредъ, и се постарайте къмъ 9 часа да откриете огънь. Наблюдавайте сжщо и Дунава, и, ако забележите шлепове и параходи, натоварени съ отстжпващи части, обстрелвайте и тѣхъ."

Другитѣ тежки батареи (15-см. д/12 отдѣление, 15-см. д/15 батарея и 15-см. д/30 батарея) не получиха никаква задача. Отъ старитѣ си позиции тѣ можеха да действуватъ само ако напредналитѣ български части бждатъ контъратакувани и принудени да се оттеглятъ на Главната отбранителна линия. На 6-и септември въ 7^{40} часа полковникъ Ангеловъ изпрати до командиритѣ следната заповѣдь:

„За сега орждията Ви оставатъ на заетата позиция, като бждатъ всѣкога готови да откриятъ огънь, за което да има една прислуга при тѣхъ. Приведете всичко въ изправность. Негоднитѣ орждия ще предадете на техника, като му дадете срѣдства да ги превози за експедиране на поправка. На сжщия сж дадени указания въ сжщия смисълъ. Наблюдателнитѣ пунктове да бждатъ надъ гребена."

Като получи горната заповѣдь, командирътъ на 12-см. д/28 отдѣление, майоръ Максимовъ, заедно съ батарейнитѣ командири, младшитѣ офицери и органитѣ за разузнаване, въ 1^{30} часа тръгна по пжтя отъ Дайдъръ за укреплението № 8.

Като стигнаха до изкуственитѣ препятствия, младшитѣ офицери бѣха върнати да доведатъ батареитѣ по разузнатия пѫть. Командиръть на отдѣлението, съ батарейнитѣ командири, продължи движението.

Когато тѣ стигнаха на гребена северно отъ укреплението № 8, и се насочиха къмъ изоставената отъ ромънитѣ 10·5-см. щитова батарея, ромънската артилерия започна да обстрелва площьта между батареята и укреплението. Командиръть на отдѣлението прекрати своята работа, и неговитѣ органи се прикриха въ близкитѣ окопи. Огъньть продължи до 8^{20} часа. Майоръ Максимовъ изпрати ординарецъ, който да узнае въ какво състояние е изоставената батарея. Ординарецътъ се връща два пѫти поради ромънския огънь, и най-после доложи, че батареята е четириорѫдейна, орѫдията сѫ здрави, и около тѣхъ има много снаряди.

Въ 8^{50} часа̀ майоръ Максимовъ, батарейнитѣ командири и десеттѣ войника, които бѣха съ тѣхъ влѣзоха въ батареята и започнаха да обръщатъ платформата на едното орѫдие. Командиръть на отдѣлението заповѣда батареитѣ да останатъ южно отъ изкуственитѣ препятствия, а прислужницитѣ на 2-а батарея да дойдатъ при ромънската батарея.

Въ 12^{50} часа̀ едното орѫдие откри огънь по пристанището на Тутраканъ. Командиръть на отдѣлението изпрати за това донесение на командира на полка, отъ когото получи заповѣдь да побърза съ приготвянето за стрелба дветѣ свои батареи, да избере позиция на сѫщото мѣсто и за 15-см. д/30 батарея, която му се подчинява, и съ тритѣ батареи да съдействува на атаката на Втората отбранителна линия, като влѣзе въ връзка съ съседнитѣ полски и гаубични батареи. Въ сѫщото време, обаче, командиръть на отдѣлението узна, че пехотнитѣ части сѫ завладѣли и тази линия. Въ 14^{45} часа̀ още едно отъ ромънскитѣ орѫдия откри огънь, а другитѣ две орѫдия съ по 80 снаряда бѣха приготвени за изнасяне на по-предна позиция. По този начинъ 12-см. д/28 и 15-см. д/30 батареи не взеха участие при атаката на Втората отбранителна линия.

Ромънско противодействие. Както се каза по-горе, командантъть на крепостьта бѣ заповѣдалъ всички части да настѫпятъ, за да завладѣятъ наново Главната отбранителна линия. Заповѣдьта, обаче, се получи късно, и на разсъмване всички части останаха по мѣстата си, когато бълга-

ритѣ бавно, но сигурно настѫпваха къмъ Втората отбранителна линия.

Къмъ 9^{30} часа̀ генералъ Теодореско получи донесения отъ аеропланното разузнаване:

1) „Две неприятелски голѣмокалибърни орѫдия на автомобили на югозападния ѫгълъ на Антимовската гора. Две сѫщо такива орѫдия на хълма източно отъ Дайдъръ. Една с. с. батарея (четири орѫдия) на североизточния ѫгълъ на Дайдърската гора. Неприятелски пехотни войски въ свързочната позиция на Втори секторъ и последователни стрелкови колони, които напредватъ къмъ нашата съпротивителна линия, опрѣна съ дѣсния си флангъ на около шесть клм. по Силистренското шосе. Източниятъ край на гората при Българско Косуй е заетъ отъ неприятелска пехота. Североизточниятъ ѫгълъ на Дайдърската гора изглежда укрепена съ окопи, заети отъ противника. По междуселския пѫть на югъ отъ Сарсънларъ на около два клм. бѣ забелязанъ облакъ отъ прахъ; изглеждаше като конна колона. Една пехотна колона около два полка настѫпва югоизточно отъ Енджекьой или откъмъ Дели Юсуфларъ къмъ Тутраканъ. Неприятелтъ нѣма вече резерви. Разузнахъ шосетата чакъ до Босна, Хаскьой и Ялѫ Чаталджа."

2) „Шосетата за Силистра пусти; разпръснати коли. Откъмъ Разградъ не се движи нито една колона — нито къмъ Силистра, нито къмъ Тутраканъ. Една колона отъ около полкъ по Делиюсуфския пѫть, източно отъ Тутраканъ, вѣроятно пехота. Позицията на тежката артилерия е при кладенеца североизточно отъ Денизлеръ. Чаталджа Голябина (южно отъ шосето Тутраканъ — Силистра) е въ пламъци."

Генералъ Теодореско предположи, че забелязанитѣ въ движение отъ югоизтокъ къмъ Тутраканъ войски сѫ очакваната помощь. Той съобщи това на всички части и имъ заповѣда да се съпротивляватъ на всѣка цена, докато пристигнатъ подкрепленията. Сега вече той схващаше, че българитѣ не сѫ се оттеглили, а продължаватъ атаката, и, за да спечели време, реши да предприеме една контъратака. Въ 9^{50} часа̀ той изпрати на частитѣ следната заповѣдь:

„Единъ батальонъ отъ 36-и полкъ да контъратакува по дола Бояндживу къмъ заслонъ № 2.

Две роти — по пѫтя при кладенеца въ Тутраканския долъ.

Останалитѣ войски въ Втори и Трети сектори да отбраняватъ своитѣ позиции."

Тази заповѣдь стигна до частитѣ отъ Първи секторъ много късно, когато тѣ бѣха започнали да изпълняватъ първата заповѣдь — за завладяване наново Главната отбранителна линия, затова тя не бѣ изпълнена.

Наблюдението отъ Балона. На разсъмване на 6-и септемврий Балонътъ бѣ издигнатъ, съ задача да наблюдава движението на ромънитѣ задъ Главната отбранителна линия и движението на параходи по Дунава. Въ висинитѣ, обаче, имаше силно въздушно течение, което прѣчеше на наблюдението. При всички трудности, наблюдательтъ отъ Балона съобщи следнитѣ наблюдения, които веднага бѣха предадени по телефона въ Щаба на дивизията:

1) Въ 8^{24} часà:

„Нашитѣ снаряди се пръскатъ източно отъ хребета надписъ „Тутраканъ“ — 1350. Неприятелска батарея се намира на югъ отъ височината надписъ „Тутраканъ“ буква „Т“.“

2) Въ 8^{40} часà:

„Единъ параходъ отива отъ Тутраканъ за Русе.“

3) Въ 8^{45} часà:

„Лъхчината югозападно отъ Тутраканъ, по посока на Старъ Смилъ, се силно обстрелва. Резултати удовлетворителни.“

Поради силна буря, Балонътъ бѣ смъкнатъ, и до вечерьта не се издигна.

Отъ изложената дейность на 5-и и 6-и септемврий се вижда, че времето никакъ не е било благоприятно за наблюдаване отъ въздуха, но издигнатиятъ Балонъ билъ виденъ отъ всички войски въ Тутраканъ, и тѣ сж смѣтали, че всички тѣхни мѣста и действия сж открити. Отъ показанията на пленници се знае, че ромънскитѣ войници се смѣтали открити и въ най-дълбокитѣ долове, което влияело върху тѣхния духъ.

Ромънско противодействие съ войскитѣ вънъ отъ Тутраканъ. — Боятъ при Сарсънларъ.
(Картогр. прилож. № 12).

Положението на българскитѣ войски между Тутраканъ и Силистра. — Ромънското командуване нѣмаше никакви сведения за българскитѣ войски между Тутраканъ и Силистра. То знаеше само, че българскитѣ войски атакуватъ предмостовата крепость Тутраканъ. Отъ действията на дветѣ ромънски колони южно отъ Силистра се добиха сведения, че въ посокитѣ къмъ Хаскьой и Алфатаръ има български прикриващи отряди. Между това, 3/1-а бригада, която имаше задача да охранява атакуващитѣ войски откъмъ

Силистра, на 4-и септемврий се премѣсти въ района Питракли[1])—Асфаткьой, и бѣ разположена така:

а) Предната охрана (2/41-а дружина, две картечници, 8/14-а батарея и единъ взводъ отъ 9-и коненъ полкъ) бѣ разположена при кота 64·2, северно отъ Татаръ Атмаджа. Две роти (6-а и 7-а) бѣха въ предни постове, а другитѣ две (5-а и 8-а) укрепяваха избраната позиция. Презъ цѣлия день на 5-и септемврий всички елементи на предната охрана бѣха укрепили здраво своитѣ позиции. На главната позиция имаше вече нѣколко реда окопи, съединени съ ходове за съобщение. Картечницитѣ бѣха на позиция въ срѣдата, а батареята заемаше закрита позиция задъ лѣвия флангъ. На 6-и септемврий, преди да се разсъмне, началникътъ на охраната бѣ изпратилъ разезди да разузнаватъ посокитѣ Емиркьой—Базиргянъ—Айдогду—Доймушларъ—Силистра и Арабаджиларъ—Ялѫ Чаталджа—Сребърна—Айдемиръ—Силистра.

б) Главнитѣ сили (четири дружини и една и половина батареи[2]) бѣха разположени: 1/41-а и 3/41-а дружини и картечната рота — на бивакъ при североизточния край на Асфаткьой; 1/42-а и 2/42-а дружини и картечната рота — при чешмата на северъ отъ Асфаткьой, по пѫтя за Турско Косуй; батареитѣ — на южния край на Асфаткьой, на бивакъ; 2/41-а рота бѣ изпратена като наблюдателна застава, въ Питракли, а отъ нея единъ взводъ бѣ изпратенъ въ Махсутларъ да наблюдава посоката откъмъ Хаджиларъ и за по-тѣсна връзка съ 5-а конна бригада. Единъ взводъ отъ 42-и полкъ бѣ изпратенъ като наблюдателна застава при к. 61, западно отъ Узундже Орманъ, и да поддържа по-тѣсна връзка съ частитѣ отъ 1/1-а бригада. По-после тази застава бѣ усилена до една рота, а презъ нощьта срещу 6-и септемврий бѣ премѣстена къмъ Сарсънларъ, като на к. 61 бѣ оставенъ само единъ взводъ. По заповѣдь отъ Щаба на бригадата, единъ взводъ отъ заставата въ Сарсънларъ бѣ изпратенъ чакъ въ Каджкьой.

в) Щабътъ на бригадата бѣше въ Асфаткьой, дето бѣше и Щабътъ на 1-а дивизия.

г) Домакинскитѣ обози на бригадата бѣха въ Кьосе Абди.

---

[1]) На картата въ мѣрка 1:126,000 имената на селата Питракли и Хаджиларъ сѫ размѣнени. Ние ще ги наричаме съ имената, както сѫ означени върху картата.

[2]) 3/42-а дружина и единъ взводъ отъ 7/14-а батарея бѣха придадени къмъ 5-а конна бригада.

д) Парковитѣ взводове на двата полка и на 3/14-о артилер. отдѣление бѣха сѫщо въ Кьосе Абди. Командиръ̀тъ на 42-и полкъ, като намираше разстоянието до Кьосе Абди много голѣмо, на 5-и септември привлѣче половината отъ своя парковъ взводъ въ Сърджилари.

е) 3-о отдѣление отъ Дивизионния лазаретъ бѣше въ Сърджилари.

ж) Придаденитѣ къмъ бригадата две болници бѣха въ Хърсово (4-а) и въ Кеманларъ (6-а).

На 5-и септември въ 20^{30} часà командиръ̀тъ на бригадата получи отъ Щаба на дивизията съобщение, че атакуващитѣ Тутраканъ войски сѫ завладѣли нѣколко форта, затова заповѣда частитѣ отъ бригадата да бѫдатъ готови за походъ на 6-и септември въ 5 часà.

Следъ като получи донесението за успѣшната атака на Главната отбранителна линия на Тутраканъ, Щабътъ на Армейската група фелдмаршалъ Макензенъ изпрати на командуващия III армия следната директива, получена въ Щаба на армията въ 20^{15} часà:

„I. — Щомъ се получи пъленъ успѣхъ при Тутраканъ, като се завладѣе цѣлиятъ Тетъ-де-понъ и града, атакуващитѣ части, заедно съ тежката артилерия, да настѫпятъ срещу Силистренския тетъ-де-понъ, безъ да се спиратъ, като предварително се направи невъзможно преминаването презъ Дунава откъмъ Олтеница. За охраната на дѣсния флангъ при това настѫпление, 2/1-а бригада да се разположи въ района Бей Бунаръ—Аратмаджа. Събраната отъ пехотнитѣ дивизии конница да се постави на посоката Кокарджа—Силистра. 3/1-а бригада, на първо време, да остане южно отъ Силистра и да поддържа връзката между настѫпващитѣ войски и 2/1-а бригада. Конната дивизия да разбие русската конница и да разузнава посокитѣ къмъ Мангалия и Меджидие.

II. — Пехотата, която преследва разбития при Добричъ противникъ, да не минава оттатъкъ линията Балчикъ — к. 260 (северно отъ Чаиръ Харманъ) — к. 255 (източно отъ Матлимово). Варненскиятъ резервъ да се окопае на тази линия, и да държи силенъ резервъ на шосето Добричъ—Харманлъкъ; 2/6-а бригада да се разположи около Кокарджа, и остава на разположение на фелдмаршала.

III. — Едно 10-см. артилер. отдѣление (щабъ и три батареи) започва да пристига отъ 6-и септември вечерьта въ Варна. Разтоварването му ще трае до 9-и вечерьта. Отдѣлението се придава къмъ III армия, което да му се съобщи въ Варна. Батареитѣ могатъ да се използуватъ отъ армията и поотдѣлно, както пристигатъ.“

Генералъ Тошевъ си взе бележка отъ тази директива, но не можеше да започне изпълнението ѝ на следния день, когато

се завърши атаката срещу Тутраканъ. На 5-и септемврий той бѣ на наблюдателното мѣсто на командира на 4-а дивизия, отдето следѣше хода на боя около Тутраканъ, и вечерьта остана съ убеждението, че за окончателното сломяване ромънската съпротива ще бѫдатъ необходими още голѣми усилия. Затова той направи разпореждание само до командира на 10-см. артилер. отдѣление въ Варна да насочи пристигащитѣ си батареи къмъ Добричъ, като временно се подчиняватъ на началника на войскитѣ при този градъ. А изпълнението на директивата предполагаше да може да се започне следъ завършване действията при Тутраканъ.

Следъ като се бѣ съгласилъ съ мнението на генералъ Колевъ — да се настѫпи съ Конната дивизия вечерьта, генералъ Тошевъ разпореди да се придаде къмъ 1-а дивизия 6-и уланскиполкъ (три ескадрона), а 9-и коненъ полкъ, следъ като бѫде смѣненъ, да се присъедини къмъ Конната дивизия.

На генералъ Киселовъ бѣ предоставено да продължи действията на 6-и септемврий за окончателното сломяване ромънската съпротива при Тутраканъ, а задачитѣ на 1-а дивизия и на 1-а конна дивизия останаха сѫщитѣ — да осигуряватъ завършването на операцията при Тутраканъ противъ Русско-ромънскитѣ войски въ Добруджа.

Ромънското настѫпление отъ Силистра къмъ Тутраканъ. — Както се казва по-горе, на 5-и септемврий въ 11^{45} часа командирътъ на ромънската 9-а дивизия, въ Силистра, получи заповѣдь отъ командуващия армията да съдействува на Тутраканския гарнизонъ:

„Оставете четири батальона въ Силистра, а съ останалата часть отъ дивизията настѫпете енергично, като се движите съ усиленъ походъ къмъ Тутраканъ, за да освободите Предмостовата крепость, атакувана отъ превъзходящи сили. На Конната дивизия е заповѣдано да прикрива лѣвия Ви флангъ. За да се извърши движението по-бързо, войницитѣ да бѫдатъ безъ раници. Влѣзте въ връзка съ Командуването на Източната група, въ чието подчинение Ви поставямъ. Препоръчвамъ Ви енергично действие и атака право на Тутраканъ."

Когато се получи тази заповѣдь, частитѣ отъ 9-а дивизия бѣха разположени така:

1) Три батальона, три батареи и единъ ескадронъ — при Алфатаръ.

2) Два батальона, две батареи и единъ ескадронъ — около Атмаджа.

3) Единъ батальонъ — при Попина.

4) Деветь батальона и останалата артилерия заемаха Главната отбранителна линия, а единъ батальонъ бѣ оставенъ въ резервъ, въ Силистра.

Като изтълкува буквално заповѣдьта на командуващия армията — да остави четири батальона въ Силистра, командирътъ на 9-а дивизия реши да настжпи само съ петь батальона и шесть батареи, като остави нѣкои отъ разпръснатитѣ батальони по мѣстата имъ. Презъ нощьта къмъ тѣзи сили се присъединиха още два батальона (1/38-и и 1/78-и), които току-що бѣха пренесени отъ лѣвия брѣгъ на Дунава.

Въ 21^{15} часа генералъ Бесарабеско изпрати на частитѣ следната заповѣдь за действията на 6-и септемврий:

„1) Неприятелтъ атакува силно предмостовата крепость Тутраканъ.

2) Утре, 6-и септемврий, 9-а дивизия да настжпи къмъ Тутраканъ.

3) Редъ на движението — споредъ графика.

4) Предна охрана — два батальона отъ 23-и полкъ и две батареи отъ 20-и артилер. полкъ — подъ командата на полковникъ Константинеско.

5) Преднитѣ постове да се събератъ въ 1 часа, и да влѣзатъ въ колоната.

6) Отрядътъ на полковникъ Паулианъ — 2/35-и и 3/35-и батальони, 1/7-и стрелковъ батальонъ, три батареи отъ 20-и артилер. полкъ— да образува странична охрана и да следва по пжтя Алфатаръ — Балтаджи Еникьой — Хаскьой — Босна — Татаръ Атмаджа — Вискьой.

7) Отрядътъ на подполковникъ Кондееско — 1/35-и и 4/35-и батальони и две батареи отъ 3-и артилер. полкъ — да влѣзе въ колоната при Арабаджиларъ.

8) 63-и полкъ отъ главата на главнитѣ сили да назначи една рота за дѣсно странично прикритие, която да се движи на два-три клм. вдѣсно отъ колоната.

9) Да се изразходва една дажба отъ неприкосновения запасъ. Продоволствуването да се извършва отъ обоза, който да настжпи по шосето до Ялж Чаталджа.

10) Снабдяването съ бойни припаси да става отъ Муниционната колона, която да настжпи до 30-и клм.

11) Евакуацията да се извърши до Дивизионната лѣчебница.

11) Азъ ще се движа въ главата на главнитѣ сили."

Въ 18^{30} часа Дивизията тръгна отъ началния пунктъ въ следния редъ:

Предна охрана — 2/23-и и 3/23-и батальони и две батареи отъ 20-и артилер. полкъ.

Главни сили — два батальона отъ 63-и полкъ и две батареи отъ 3-и артилер. полкъ, Продоволственията обозъ на пехотнитѣ части, реквизирани кола съ раницитѣ; 1/63-и батальонъ, Дивизи-

онната лѣчебница, Артилерийската муниционна колона, багажни колà, колà съ архиви, Артилерийскиятъ продоволственъ обозъ, две батареи отъ 3-и артилер. полкъ (отъ Отряда на подполковникъ Кондееско).

На осемь клм. задъ походната колона се движеха: 1/38-и и 1/78-и батальони и една часть отъ муниционнитѣ колони.

Въ 20 часà колоната стигна до Ялж Чаталджа, дето почива четири чàса. Въ 24 часà тя поднови движението си, но скоро следъ това бѣ спрѣна отново, за да дочака сведения отъ Отряда на подполковникъ Кондееско. Като не се получиха такива сведения[1]), колоната пакъ продължи движението си и стигна на разсъмване до източния край на Арабаджиларъ, дето бѣ спрѣна, за да се подтегне.

До 8 часà движението не бѣ подновено, но, поради забелязанитѣ слаби български части на югъ, предната охрана бѣ принудена да се престрои въ боенъ редъ. Тъй като българскитѣ охранителни части се оттеглиха, предната охрана наново мина въ походенъ редъ, и се насочи по шосето западно отъ Арабаджиларъ.

Боятъ при Сарсъларъ. — Сведения за ромънитѣ. — Командиратъ на 3/1-а бригада имаше следнитѣ сведения за ромънитѣ, получени по-преди отъ Щаба на армията: въ Силистра сж 23-и, 35-и и 63-и пех. полкове, 20-и артилер. полкъ и 5-и каларашки полкъ; западно отъ линията Голябина — Сюнечъ — Попина, до Тутраканъ, нѣма ромънски войски.

На 5-и септемврий той получи въ 14^{40} часà съобщение отъ командира на 5-а конна бригада, че противникътъ обстрелялъ Атмаджа и Кара Великьой, и вѣроятно подготвя нова артилерийска позиция при Атмаджа. Частитѣ отъ бригадата заели позиция източно отъ Хаскьой. По този поводъ полковникъ Зафировъ заповѣда на началника на предната охрана да обърне особено внимание на посокитѣ къмъ Хаскьой.

Сжщия день той получи чрезъ командира на 41-и полкъ следнитѣ донесения отъ началника на предната охрана[2]):

1) Въ 5^{30} часà:

[1]) Този Отрядъ не изпълни заповѣдьта — да се присъедини къмъ Колоната при Арабаджиларъ, а се върна въ Силистра, и оттамъ продължи пжтя си по шосето за Тутраканъ. Когато се започна боятъ при Сарсънларъ, той бѣше на четири клм. отъ Силистра.

[2]) Донесенията сж написани по австрийската карта въ мѣрка 1 : 200,000.

„До този моментъ откъмъ страната на противника не се забелязва нищо. Къмъ 9^{30} часа изпратихъ три разезда, съ задача: разездъ № 1 да премине презъ Кемалкьой, Емиркьой, Босна, Хаскьой и влѣзе въ връзка съ частьта, находяща се тамъ; разездъ № 2 да премине Арабаджиларъ и да разузнае къмъ Каджкьой — Гарванъ — Попина; разездъ № 3 да разузнае къмъ Сарсънларъ — Рѣхово — Спанчовъ. Въ 12 часа пристигна връзка отъ дѣсното странично прикритие на 6-и полкъ. Прикритието се намира на два клм. западно отъ Сарсънларъ. Разпоредихъ командирътъ на дѣснофланговата рота въ предни постове да усили бдителностьта и чрезъ отдѣлни самостоятелни патрули (офицерски и подофицерски) да разучи мѣстностьта въ североизточна посока, къмъ Силистра, и събере сведения за противника. Двѣтѣ роти — 6-а и 7-а — продължаватъ усилването на позицията северно отъ к. 137."

2) Въ 8 часа:

„Нощьта мина благополучно. Отъ страна на противника не се забелязва нищо. Влѣзохъ въ връзка съ дѣсното странично прикритие отъ 6-и полкъ — дружината на майоръ Кузмановъ, който ми съобщи, че днесъ въ 6 часа прикритието му ще настжпи по к. 130 — 145 — 128; сжщиятъ известява, че въ Сарж Гьолъ, Сарсънларъ, Рѣхово и Спанчовъ противникъ нѣма (сведения отъ негови патрули и разезди, изпратени въ тази посока). Командирътъ на 7-а рота донася, че неговиятъ самостоятеленъ патрулъ е стигналъ до Каджкьой; въ селото противникъ нѣма, но на височината северно отъ него имало малки неприятелски части, 50—60 души, отъ които отдѣлни войници слизали въ селото за грабежъ и разузнаване. Сжщиятъ донася, че изпратениятъ самостоятеленъ разездъ достигналъ Сарсънларъ; противникъ и тамъ нѣмало. Командирътъ на 6-а рота донася, че изпратениятъ самостоятеленъ патрулъ е стигналъ близо до Гарванъ, безъ да е срещналъ неприятелски войникъ. По височинитѣ западно отъ Гарванъ има слаби неприятелски части (по 50 — 60 души) за разузнаване."

Отъ тѣзи сведения се вадѣше заключение, че ромънитѣ отъ Силистра нѣматъ намѣрение да действуватъ срещу войскитѣ, които атакуватъ Тутраканъ.

На 6-и септември въ 7^{50} часа полковникъ Зафировъ получи следното донесение, изпратено въ 6 часа:

„Нощьта мина спокойно. Откъмъ страната на противника не се забелязва нищо. Къмъ 23 часа замина единъ взводъ съ офицеръ къмъ Арабаджиларъ, обаче досега отъ него още не сж получени сведения. Самостоятелниятъ офицерски патрулъ къмъ 3^{15} часа е билъ на фортъ № 8. Чрезъ него командирътъ на 1/1-а бригада е молилъ да обезпечимъ тила на 6-и полкъ, като заемемъ Рѣхово, по посока на Дунава. По посока на Рѣхово и Спанчовъ е изпратенъ подофицерски патрулъ; противникъ нѣма. Въ 5 часа изпратихъ два разезда: № 1 — да разучи и събере сведения за противника къмъ Емиркьой — Базиргянъ — Айдоглу — Доймушларъ — Силистра; № 2 — да разузнае къмъ Арабаджиларъ — Ялж Чаталджа — Сребърна — Айдемиръ — Силистра."

Въ сѫщото донесение отпосле е прибавено отъ началника на предната охрана:

„Въ 6^{15} часа ротата въ предни постове западно отъ Кемалкьой откри пушеченъ огънь срещу противника. Сведения ще представя допълнително."

И тъй, ромънското настѫпление отъ Силистра къмъ Тутраканъ не е било открито отъ българското разузнаване, докато преднитѣ ромънски части не стигнаха до предната охрана на 3/1-а бригада.

На 5-и септемврий въ 23 часа́ началникътъ на предната охрана получи отъ Щаба на бригадата съобщение, че е вѣроятно на разсъмване ромънскитѣ обози отъ Тутраканъ да се опитатъ да се оттеглятъ къмъ Силистра, за което да се изпрати отъ предната охрана единъ взводъ при Арабаджиларъ, който да ги причака и плени. Майоръ Михаиловъ натовари съ тази задача единъ взводъ отъ 8-а рота, подъ командата на подпоручикъ Дундовъ. Като водѣше взвода си въ тъмнината, подпоручикъ Дундовъ не можа да намѣри правия пѫть за Арабаджиларъ, и стигна въ селото чакъ на 6-и септемврий въ 4 часа́. Тукъ той наскочи единъ ромънски разездъ, откри огънь по него и го разпръсна. Но задъ ромънския разездъ по шосето се движеха по-голѣми пехотни части. Подпоручикъ Дундовъ не ги дочака, а веднага се оттегли при охраняващата рота около Кемалкьой, отдето донесе на началника на предната охрана за ромънското настѫпление по шосето. Въ това време и българскитѣ предни постове започнаха престрелка съ ромънскитѣ патрули.

Въ 6^{30} часа́ командиръ̀тъ на бригадата получи донесение отъ командира на 42-и полкъ, че изпратената презъ нощьта рота е заела Сарсънларъ.

Въ 7^{20} часа́ началникътъ на предната охрана предаде по телефона, че въ 6^{10} часа́ чулъ пушечна стрелба предъ фронта, и че началникътъ на заставата въ Арабаджиларъ му донесълъ, че къмъ сѫщото село се появили пехотни части съ конница. Въ сѫщото време откъмъ Силистра се зададоха два аероплана, които летѣха на голѣма височина надъ разположението на бригадата.

Полковникъ Зафировъ изпрати веднага донесение въ Щаба на дивизията за получените сведения и, като виждаше признаци за ромънско настѫпление отъ Силистра къмъ Тутраканъ, реши да приближи часть отъ главнитѣ сили на бригадата къмъ предната охрана, защото тѣ бѣха на около седемь клм. отъ нея.

Приближаването на 41-и полкъ съ батареитѣ. — За изпълнение горното решение, полковникъ Зафировъ въ 7^{40} часà направи следнитѣ разпореждания:

1) До командира на 41-и полкъ:

„Тръгнете веднага съ Полка и батареитѣ по пѫтя за Татаръ Атмаджа, и, щомъ стигнете при кръстопѫтя два клм. южно отъ селото, спрете се и се разположете въ резервенъ редъ. Наблюдателната застава, изпратена къмъ Махсутларъ, да остане на мѣстото си до второ разпореждане. Около два неприятелски ескадрона съ пехота настѫпватъ къмъ Арабаджиларъ, и сѫ завързали бой съ заставата на авангарда при последното село."

2) До командира на 42-и полкъ:

„Тази зарань два неприятелски ескадрона съ пехота сѫ настѫпили отъ Силистра, и завързали бой съ нашата застава при Арабаджиларъ. Предупредете командира на ротата въ Сарсънларъ да вземе мѣрки противъ неприятелската конница, въ случай че последната се промъкне по шосето за Тутраканъ. Полкътъ да бѫде готовъ за походъ въ всѣко време. 41-и полкъ и батареитѣ заминаватъ за Татаръ Атмаджа, и ще се спратъ на два клм. южно отъ последното село. Азъ ще замина съ 41-и полкъ."

Въ 8 часà полковникъ Зафировъ изпрати въ Щаба на дивизията донесение за направенитѣ разпореждания и веднага следъ това тръгна къмъ предната охрана, за да узнае на самото мѣсто обстановката.

На основание по-раншната заповѣдь, частитѣ отъ бригадата бѣха събудени въ 4 часà, и, следъ като се нахраниха, войницитѣ започнаха да се готвятъ за походъ. На разсъмване командиръть на бригадата, като нѣмаше сведения, които да изискватъ нѣкакви действия, заповѣда частитѣ да произведатъ леки тактически учения, безъ да се отдалечаватъ отъ бивацитѣ си.

Тъкмо бѣха започнали ученията, командиръть на 41-и полкъ получи заповѣдьта за приближаване къмъ предната охрана и, отъ своя страна, заповѣда:

1) Всички части да се прибератъ на бивака и да се приготвятъ за походъ.

2) Полкътъ да тръгне въ следния редъ: авангардъ — 9-а и 12-а роти, главни сили — 10-а и 11-а роти, картечната рота (два взвода), 9/14-а батарея, 1-а дружина, Патронниятъ и Санитарниятъ обози.

Споредъ заповѣдьта на командира на бригадата, съ полка трѣбваше да тръгнатъ и двете батареи, но командиръть на 41-и полкъ се повлия отъ това, че 7/14-а батарея дотогава бѣ

придадена къмъ 42-и полкъ, и смѣташе тя да остане на мѣстото си. Командиръть на отдѣлението, обаче, поведе въ общата колона и взвода отъ 7-а батарея.

Въ 8^{10} часа започна да се формира походната колона. Командиръть на полка изпрати съобщение на началника на предната охрана, че цѣлиятъ полкъ тръгва, за да се приближи къмъ него. Пѫтьтъ бѣше добъръ, и движението се извършваше безъ затруднение. Къмъ 9^{30} часа, въ време на движението, командиръть на полка получи донесение отъ началника на предната охрана, че една рота ромъни настѫпва по шосето южно отъ Сарсънларъ, и че колона отъ пехота и конница е влѣзла въ селото. Той молѣше да се заеме този участъкъ, ако не е заетъ. Командиръть на полка знаеше, че въ тази посока е 42-и полкъ, и продължи движението, като достигна на единъ и половина клм. южно отъ Татаръ Атмаджа.

Командиръть на 42-и полкъ, полковникъ Калканджиевъ, разпореди дветѣ дружини да се приготвятъ за походъ. Въ 8^{25} часа, когато 41-и полкъ се изтегляше въ походенъ редъ, той повика по телефона командира на 3-а рота, въ Сарсънларъ, за да му съобщи за настѫплението на ромънитѣ къмъ Арабаджиларъ. Командиръть на ротата въ сѫщото време му предаде, че ромънитѣ настѫпватъ и къмъ Сарсънларъ, и че 3-а рота е била принудена да отстѫпи. Полковникъ Калканджиевъ потърси по телефона командира на бригадата, който не се обади, защото въ това време бѣ тръгналъ къмъ Татаръ Атмаджа. Тогава той реши да атакува ромънитѣ, които се насочватъ къмъ Тутраканъ, и заповѣда: а) 2-а дружина, съ две картечници, патроннитѣ колà и товарния обозъ, да остане на бивака; б) 1-а дружина съ четири картечници, да настѫпи къмъ Сарсънларъ и, заедно съ 3-а рота, която се намираше тамъ, да атакува и разбие ромънитѣ, които се опитватъ на настѫпятъ къмъ Тутраканъ, и да завладѣе наново Сарсънларъ. Въ 9^{05} часà полковникъ Калканджиевъ изпрати донесение на командира на бригадата за взетото решение, помоли да се съобщи за това на 41-и полкъ, а следъ това и той тръгна съ своята 1-а дружина къмъ Сарсънларъ.

Боятъ на предната охрана. — Докато частитѣ отъ бригадата извършваха горнитѣ размѣствания, предъ фронта на охраната се започна бой, който се разви по следния начинъ: заставата на подпоручикъ Дундовъ, стигнала до шосето при Арабаджиларъ въ 5 часà, бѣ обстреляна отъ разездитѣ на

единъ ескадронъ, който настѫпваше откъмъ Силистра. Подпоручикъ Дундовъ се оттегли задъ преднитѣ постове при Кемалкьой. Ромънскитѣ патрули продължиха предпазливо настѫплението си, и въ 6^{15} часа се доближиха до преднитѣ постове на предната охрана, които веднага ги посрещнаха съ огънь. Патрулитѣ се пръснаха, и огъньтъ бѣ прекратенъ. Между това, тъй като българската предна охрана се оттегли, ромънската предна охрана отново се престрои въ походенъ редъ, и продължи движението си. Началникътъ ѝ не взе никакви мѣрки да разузнае какво има задъ отстѫпващитѣ български постове.

Въ 8 часа командирътъ на батареята отъ предната охрана забеляза една колона въ движение отъ Арабаджиларъ къмъ Сарсънларъ, безъ да може да опредѣли дали това сѫ български или ромънски войски. Той се удостовѣри отъ началника на предната охрана, че отъ тази посока не се очакватъ никакви свои войски. Въ сѫщото време се получи донесение и отъ охраняващата 7-а рота, че по шосето къмъ Сарсънларъ се движатъ около четири ромънски роти. Въ 8^{15} часа батареята откри огънь по настѫпващата колона. Ромънската предна охрана веднага спрѣ движението си, и започна да строи боенъ редъ отъ дветѣ страни на шосето, като една часть отъ нея обърна фронтъ къмъ предната охрана, а другата — къмъ Сарсънларъ. Настѫпващитѣ къмъ Сарсънларъ около две роти отблъснаха българската 3/42-а рота (два взвода), и тя бѣ принудена да се оттегли на гребена югоизточно отъ селото. Настѫпващитѣ къмъ предната охрана ромъни бѣха спрѣни съ огънь отъ преднитѣ постове. Началникътъ на българската предна охрана, като забеляза настѫплението на ромънитѣ къмъ Сарсънларъ, започна да се безпокои за своя лѣвъ флангъ. Той изпрати донесение на командира на полка, на което получи отговоръ, че тамъ сѫ насочени части отъ 42-и полкъ, и скоро ще пристигне къмъ лѣвия му флангъ и 3/41-а дружина.

Тогава началникътъ на предната охрана, майоръ Михаиловъ, реши да посрещне ромънитѣ на линията на преднитѣ постове и изпрати отъ резерва 8-а рота, която да заеме участъка между 6-а и 7-а роти, дето ромънитѣ се бѣха доближили най-много до българската позиция. Дветѣ картечници бѣха изнесени въ сѫщия участъкъ. Съ огъня на тритѣ роти, дветѣ картечници и батареята настѫплението на ромънитѣ бѣ спрѣно временно.

Намѣсването на главнитѣ сили. — Въ 8^{30} часа командирътъ на бригадата пристигна на платото единъ клм. южно отъ Татаръ Атмаджа. Той чуваше пушечната стрелба предъ

фронта на предната охрана. Въ сѫщото време две ромънски батареи, разположени западно отъ Арабаджиларъ, откриха огънь по предната охрана и по Татаръ Атмаджа. Полковникъ Зафировъ използува времето до пристигането на 41-и полкъ, за да изучи обстановката. Въ 9^{30} часа̀ той получи и донесението отъ командира на 42-и полкъ, че ромънитѣ настѫпватъ къмъ Сарсънларъ, и че е тръгналъ съ едната си дружина срещу тѣхъ. Въ сѫщото време се получи и донесение отъ началника на предната охрана, че ромънитѣ сѫ влѣзли въ Сарсънларъ.

Още въ 8^{30} часа̀ полковникъ Зафировъ бѣ изпратилъ заповѣдь на командира на 3/14-о артилер. отдѣление да излѣзе съ батарейнитѣ командири напредъ и да избере позиции. Въ 9^{10} часа̀, когато главата на колоната на 41-и полкъ бѣше на два клм. южно отъ Татаръ Атмаджа, той повика на своето наблюдателно мѣсто командира на полка, запозна го съ обстановката и заповѣда:

1) Съ една дружина и една батарея да настѫпи между предната охрана и Сарсънларъ къмъ Арабаджиларъ, като отхвърли настѫпващитѣ ромъни.

2) 1/41-а дружина да се спре на южния край на Татаръ Атмаджа, въ негово разпореждане.

3) На 2/42-а дружина бѣ изпратена заповѣдь да се премѣсти при Татаръ Атмаджа, сѫщо въ разпореждането на командира на бригадата.

4) Взводътъ отъ 7/14-а батарея да се отправи въ участъка на 42-и полкъ.

Полковникъ Зафировъ възнамѣряваше, следъ като се развърнатъ въ боенъ редъ 3/41-а и 1/42-а дружини, общиятъ боенъ редъ на бригадата да настѫпи съ лѣвото рамо напредъ, като за ось на захождането служи дѣсниятъ флангъ на охраняващата 2/41-а дружина. Той съобщи този планъ на командира на 41-и полкъ.

8/14-а батарея по това време водѣше ожесточена борба съ ромънскитѣ батареи, които заеха позиция северно отъ шосето и откриха ураганенъ огънь по охрантелната позиция. Борбата ѝ се затрудняваше отъ обстоятелството, че тя трѣбваше да пренася огъня си противъ ромънската пехота, на която пристигаха отзадъ поддържки, и при всѣко такова пристигане тя подновяваше настѫплението си. Дори къмъ 9^{50} часа̀ ромънското настѫпление бѣ подновено съ такава енергия, че командирътъ на бригадата заповѣда 8/14-а батарея да остави съвсемъ ромънската артилерия и да обстрелва само пехотата.

Въ това време командирътъ на 3/14-о артилер. отдѣление пристигна на позицията. Цѣлата околность бѣ обраснала съ високи царевици, и мѫчно можеше да се опредѣли положението на ромънитѣ. Но една нова току-що излѣзла на позиция южно отъ шосето батарея откри огънь по пехотнитѣ окопи на позицията. Командирътъ на отдѣлението заповѣда на 9-а батарея да заеме маскирана позиция въ царевицитѣ и да неутрализира съ огъня си новата ромънска батарея. Веднага 9-а батарея откри огънь по нея, и още следъ първитѣ изстрели се забеляза голѣмо безредие въ ромънската батарея. Прислужницитѣ ѝ издърпаха орѫдията на ржце въ близкия долъ, и тази батарея не се обади вече до края на боя. Вѣроятно тя се е оттеглила по сѫществуващитѣ падини.

Къмъ 10 часа командирътъ на 9-а дивизия заповѣда главнитѣ сили да се развърнатъ южно отъ шосето. Въ 10^{30} часа почти всички ромънски батареи бѣха открили огънь, но стрелбата имъ бѣше безвредна и съвсемъ неточна. Като не знаеха кѫде е тѣхната пехота и не виждаха българскитѣ позиции, тѣ обстрелваха площади, и снарядитѣ имъ често попадаха въ тѣхнитѣ войски.

3/41-а дружина настѫпи съ тритѣ си роти въ боенъ редъ. 11-а рота бѣ оставена въ полкова поддържка. Като достигна Татаръ Атмаджа, дружината продължи настѫплението си въ северозападна посока, и въ 11 часа се изравни съ бойния редъ на предната охрана. Въ 11^{50} часа дружината влѣзе въ връзка съ 1/42-а дружина.

Командирътъ на полка, съ полковата поддържка (11-а рота и два картечни взвода), настѫпи къмъ предната позиция и постави поддържката задъ дѣсния ѝ флангъ.

1/42-а дружина настѫпи въ 8^{15} часа отъ бивака си въ походенъ редъ презъ Турско Косуй. На излизане отъ селото българи-бѣжанци отъ Сарсънларъ съобщиха, че 3-а рота е била принудена да се оттегли, и че ромънитѣ сѫ настѫпили къмъ тѣхното село. Командирътъ на дружината построи боенъ редъ и настѫпи стремително, съ обща посока презъ Сарсънларъ. Когато се изравни съ 3-а рота, тя продължи настѫплението си, като отблъсна ромънскитѣ предни части, които бѣха навлѣзли въ селото. Когато бойниятъ редъ на дружината се показа на североизточния край на селото, и започна да обхваща съ лѣвия си флангъ ромънитѣ, той бѣ посрещнатъ съ пушеченъ и картеченъ огънь отъ развърнатата въ боенъ редъ ромънска предна

охрана. Въ 10 часа и ромънската батарея откри огънь по 1/42-а дружина. Въ сѫщото време отъ дветѣ страни на шосето настѫпваха нѣколко вериги, които идѣха да поддържатъ предната охрана. Огъньтъ ставаше отъ минута на минута по-силенъ. Особено страдаше отъ този огънь дѣсниятъ флангъ на дружината, който при настѫплението попадна на съвършено равна и открита мѣстность. Затова въ 11^{30} часа на 400 крачки източно отъ селото бойниятъ редъ на дружината се спрѣ, и започна огневи бой съ залегналитѣ задъ високитѣ синори ромънски вериги.

Командирътъ на 42-и полкъ, полковникъ Калканджиевъ, наблюдаваше боя на дружината отъ югозападния край на Сарсънларъ. Въ 12^{10} часа той изпрати на командира на бригадата следното донесение:

„Въ 11^{45} часа завладѣхъ Сарсънларъ. Противникътъ упорито отстѫпва по посока на изтокъ, когото преследвамъ. Съмъ въ връзка съ части отъ 41-и полкъ. Изпратихъ ви десеть пленника. Нощесъ източно отъ Сарсънларъ е пристигналъ единъ пехотенъ полкъ съ артилерия. Нумеръть на полка неизвестенъ още. Противникътъ продължава да обстрелва селото. Ранени сѫ командирътъ на 2-а рота, поручикъ о. з. Тошевъ, и подпоручикъ о. з. Бузовъ."

2/42-а дружина, като изпълняваше заповѣдьта на командира на бригадата — да застане като бригадна поддържка при Татаръ Атмаджа, тръгна отъ бивака въ 9^{30} часа, и въ 10 часа се разположи въ южната часть на селото. Следъ половина часъ, обаче, командирътъ на бригадата заповѣда дружината съ две орѫдия да отиде въ Сарсънларъ, дето ще получи назначение отъ командира на полка. Въ походенъ редъ дружината тръгна къмъ селото. По пѫтя си тя нѣколко пѫти бѣ обстрелвана съ рѣдъкъ артилерийски огънь, който не ѝ причини никакви загуби. Въ 11^{30} часа дружината бѣ на новото си мѣсто — западния край на Сарсънларъ. Командирътъ на полка веднага насочи 6-а рота къмъ северния край на Сарсънларъ, остави 8-а рота въ свое разпореждане, а на командира на дружината заповѣда, съ 5-а и 7-а роти и артилерийския взводъ, да настѫпи къмъ Рѣхово, отдето да се обстрелватъ всички параходи и лодки, които се движатъ по Дунава.

Контъратаката на българитѣ. — Командирътъ на дивизията пристигна съ Щаба си на наблюдателното мѣсто на бригадния командиръ въ 10 часа. Следъ като се запозна съ обстановката, той одобри направенитѣ отъ полковникъ Зафи-

ровъ разпореждания, но заповѣда цѣлиятъ 42-и полкъ съ една батарея да прегради пѫтя на ромънитѣ къмъ Тутраканъ, а другитѣ сили да бранятъ останалитѣ посоки отъ Силистра. Поради тази заповѣдь, полковникъ Зафировъ насочи 2/42-а дружина, отъ бригадната поддържка, къмъ Сарсънларъ, както е изложено по-горе.

Къмъ 11^{30} часа, когато настѫплението на 1/42-а дружина бѣ спрѣно на 400 крачки източно отъ Сарсънларъ, боятъ предъ фронта на 41-и полкъ добиваше най-голѣма сила: въ ромънския боенъ редъ се вливаха все нови части; въ 12^{30} часа предъ участъка на 3/41-а дружина започнаха да действуватъ и нѣколко ромънски картечници, мѣстото на които не можеше да се опредѣли, защото бѣха маскирани отъ високитѣ царевици; въ сѫщото време нови ромънски части пристигаха, и огъньтъ на ромънскитѣ предни вериги ставаше по-силенъ. Къмъ 14 часа командиръть на 41-и полкъ бѣ влѣлъ въ първата линия всичкитѣ си поддържки, и въ негово разпореждане останаха само две картечници и дружинната поддържка на 2-а дружина (5-а рота). Командиръть на 42-и полкъ, като наблюдаваше лично боя на своята 1-а дружина, забеляза, че дѣсниятъ й флангъ започна да се колебае: изложени на много силенъ огънь, частитѣ претърпѣха голѣми загуби; окопаването бѣше трудно поради сухата и твърда почва; почти всички началници излѣзоха изъ строя — убити и ранени; отъ единадесеть офицера въ дружината, въ строя останаха само трима. Командиръть на полка заповѣда да се оттеглятъ най-разстроенитѣ роти при шосето къмъ източния край на Сарсънларъ, дето да се организиратъ. За прикриване оттеглянето бѣ изпратена 8-а рота, която настѫпи подъ най-силенъ огънь, мина презъ разстроенитѣ части, и се спрѣ на около 300 крачки източно отъ края на селото.

Между това, командиръть на бригадата още въ 10^{50} часа бѣ получилъ следното съобщение отъ командира на 5-а конна бригада:

„Тази сутринь една доста голѣма колона съ две батареи е настѫпила по хребета отъ Балтаджи Еникьой за Голябина. Въ този моментъ (8^{40} часа) неприятелската артилерия и пехота започна да се спуска отъ Атмаджа къмъ фронта на позицията. Една неприятелска колона се е показала отъ Сребърна по шосето за Тутраканъ, силитѣ на която не могатъ да се опредѣлятъ. Ще удържамъ позицията, доколкото силитѣ ми позволяватъ, и, при необходимость, ще се оттегля по посока на Саарларъ — Хаджи Оларъ.“

Като имаше предвидъ възможностьта 5-а конна бригада да бѫде отхвърлена въ казаната посока, полковникъ Зафировъ

заповѣда 1/41-а рота, въ Питракли, да се премѣсти при заставата си въ Махсутларъ, и да охранява посоката Махсутларъ — Хаджи Оларъ — Босна. Къмъ 13 часа, като пристигна на позицията на 41-и полкъ, той заповѣда на полка да държи смѣтка за положението на 5-а конна бригада и да изпрати полковата си поддържка къмъ дѣсния флангъ.

Ромънскиятъ огънь все повече се усилваше. Командирътъ на 3/42-а дружина донесе на командира на полка за оттеглянето на съседната 1/42-а дружина, и молѣше да бѫде подкрепенъ. Като не разполагаше съ повече поддържки, командирътъ на полка изпрати единъ картеченъ взводъ и единъ пехотенъ взводъ отъ 11-а рота.

Между това, и българскиятъ пехотенъ и артилерийски огънь доби най-голѣмата си сила. Въпрѣки приижданието на нови поддържки, ромънитѣ не можаха да подновятъ настѫплението си. Забелязваше се дори колебание въ тѣхнитѣ най-предни вериги. Нѣкои части отъ тѣхния дѣсенъ флангъ започнаха да се насочватъ къмъ лѣвия, безъ да може да се опредѣли съ каква цель се извършва това. Командирътъ на 42-и полкъ използува този моментъ и реши да контъратакува ромънския дѣсенъ флангъ. Той настигна командира на 2-а дружина, който въ това време настѫпваше съ дветѣ си роти и артилерийския взводъ къмъ Рѣхово, и бѣ достигналъ на единъ клм. северно отъ Сарсънларъ, прекрати изпълнението на дадената му задача и го насочи въ обхватъ на настѫпващитѣ ромъни.

Командирътъ на 2/42-а дружина, майоръ Стефчевъ, като получи новата задача, изпрати заповѣдь на командира на 6-а рота да поддържа свръзка съ 1-а дружина, да очаква да се развърне до нея 5-а рота и, ако въ това време се забележи колебание въ ромънскитѣ редове, да атакува. На командира на 5-а рота бѣ дадена задача да настѫпи въ боенъ редъ съ лѣвото рамо напредъ, и, като излѣзе на една линия съ ромънския дѣсенъ флангъ, да го атакува. 7-а рота получи задача да настѫпи въ отстѫпъ задъ фланга на 5-а. Единъ взводъ бѣ изпратенъ да мине презъ Сарсънларъ и презъ бойния редъ на 1-а дружина, на която да съобщи за предприетия маневъръ и да я увлѣче въ атака.

Насоченитѣ части настѫпиха енергично. Артилерийскиятъ взводъ откри огънь по настѫпващитѣ ромънски вериги, които не очакваха вече съпротива следъ поколебаването на 1/42-а дружина, и бѣха принудени да се спратъ. Когато срещу фланга имъ

се появи вихренонастѫпващата 5-а рота, тѣ започнаха да губятъ стройния си редъ, разколебаха се, и започнаха да отстѫпватъ. Ромънитѣ оставиха на мѣстото батареята и картечницитѣ си. Поради изненадата, отстѫплението имъ скоро се обърна въ бѣгство и се разпространи по цѣлия фронтъ. Въ това време 1/42-а дружина бѣ успѣла да се подреди, и да излѣзе напредъ, на сѫщото мѣсто, отъ което бѣ отстѫпила. Тя сѫщо премина въ настѫпление противъ разколебанитѣ ромънски части южно отъ шосето, и скоро се подравни съ напредналата 2/42-а дружина.

Къмъ 14 часа̀, когато ромънскиятъ дѣсенъ флангъ преживяваше описаната криза, предъ фронта на 3/41-а дружина боятъ се развиваше въ полза на ромънитѣ: настѫпващитѣ български части попаднаха въ високи царевици; ромънскитѣ гѫсти вериги, залегнали задъ синоритѣ на нивитѣ, развиваха силенъ пушеченъ и картеченъ огънь, който причиняваше на българитѣ голѣми за̀губи; българитѣ не виждаха нищо предъ себе си и не можеха да имъ противодействуватъ съ огънь; лѣвофланговитѣ роти бѣха разстроени отъ този огънь, и, като забелязаха оттеглянето на частитѣ отъ 1/42-а дружина, започнаха сѫщо да се оттеглятъ, при което силно се размѣсиха.

Къмъ 14^{45} часа̀, когато 42-и полкъ бѣ вече преминалъ въ настѫпление, и стрелбата на ромънския дѣсенъ флангъ поутихна, подпоручикътъ отъ 7/41-а рота Мутафчиевъ, който презъ нощьта съ взвода си бѣше въ охрана къмъ Сарсънларъ, и се бѣ оттеглилъ на лѣвия флангъ на 41-и полкъ, сполучи да удържи въ рѫце своитѣ войници. Около него се събраха много отъ отстѫпващитѣ войници отъ 3/41-а дружина. Той формира една сборна рота, и сполучи да я увлѣче напредъ. Ромънитѣ посрещнаха тази сборна рота съ силенъ пушеченъ и картеченъ огънь, но тя настѫпваше толкова стремително, че тѣ не можаха да се удържа̀тъ, напустнаха картечницитѣ си и отстѫпиха презъ високитѣ царевици. Отстѫплението се предаде по цѣлия фронтъ. Българскитѣ части настѫпиха по следитѣ на отстѫпващитѣ, преследваха ги по петѝтѣ около единъ и половина клм., до Голѣмия долъ предъ Арабаджиларъ, дето се спрѣха да се организиратъ.

Бригадната поддържка (1/41-а дружина) презъ всичкото време остана при Татаръ Атмаджа, и не взе участие въ боя. Тя се окопаваше на североизточния край на селото.

Ромънскитѣ части, които взеха участие въ боя, минаха презъ Юкъ Дереси и навлѣзоха въ храсталака. Между тѣхъ избухна

паника, която се предаде на по-заднитѣ войски. Пехотата се размѣси съ артилерията и обозитѣ по шосето. Войницитѣ бѣгаха, като хвърляха оржжието си; артилериститѣ възсѣднаха изпрегнатитѣ отъ оржджията коне. Бѣгащитѣ войници, коне и колà разпространяваха паниката въ ешелонираните по шосето части и обози.

Когато бѣгащитѣ стигнаха до Ялж Чаталджа, дето настжпваха въ това време дветѣ батареи отъ 3-и артилер. полкъ и 1/37-и и 1/78-и батальони, последнитѣ войски се развърнаха въ боенъ редъ, и посрещнаха бѣгащитѣ, които постепенно се съвземаха отъ уплахата и се подреждаха. Голѣма часть, обаче, отъ тѣхъ стигнаха до града. Лѣкаритѣ отъ Дивизионната лѣчебница дори не се спрѣха тамъ, а съ парахода-болница се прехвърлиха на лѣвия брѣгъ на Дунава.

Всички бѣгащи, споредъ ромънски източници, викали: „Бѣгайте, че иде българска конница!“, което показва, отъ една страна, че 9-и коненъ полкъ е билъ добре забелязанъ отъ ромънскитѣ войски, а, отъ друга страна, че действията на българската конница при Куртъ Бунаръ и Кочмаръ сж подействували твърде силно върху духà на ромънската войска.

Бѣгащитѣ внесоха паника и между гражданитѣ на Силистра, която се засили, когато започнаха да се връщатъ и разстроенитѣ войски и обози. Ромънскитѣ чиновници напустнаха съ семействата си Силистра и Островъ и по моста минаха къмъ Каларашъ. Раненитѣ ромънски войници бѣха стоварени безредно предъ Окржжното управление, и за тѣхъ се грижеше само единъ лѣкарь, защото другитѣ бѣха избѣгали.

Прекратяването на боя. — Въ време на преследването къмъ Арабаджиларъ командирътъ на 41-и полкъ получи въ 15^{37} часà следното съобщение отъ командира на 5-а конна бригада, изпратено въ 14 часà:

„Отъ 7 часà водя бой около Хаскьой срещу противникъ, който настжпи отъ изтокъ и отъ северъ. Частитѣ отъ бригадата отстжпиха отъ източния гребенъ на селото, и сега се затвърдяватъ на западния. Фронтътъ на позицията ми е много широкъ. Разполагамъ само съ една дружина, две оржджия и 9-и коненъ полкъ. Ако имамъ повече пехота, мога да премина въ контъратака. Пиша Ви това, понеже днесъ трима войници отъ Вашия полкъ сж предали на нашъ войникъ, че сте били въ положение да ми пратите подкрепление.“

Командирътъ на 41-и полкъ отговори, че въ този моментъ Полкътъ е ангажиранъ въ бой, като е настжпилъ до линията

Кемалкьой — Хорозларъ, и че не разполага дори съ малка часть, която да изпрати въ подкрепа. Следъ това той изпрати донесение до командира на бригадата. Полковникъ Зафировъ докладва на командира на дивизията какво е положението предъ фронта на бригадата и при съседнитѣ части, и последниятъ заповѣда да се спре преследването. Въ 17 часа командиръть на бригадата направи следнитѣ разпореждания за нощуване:

„а) Една дружина отъ 41-и полкъ, съ една батарея, да заеме укрепената позиция на височината 64·2 и да охранява гребена северно отъ Кемалкьой, като се свърже влѣво съ охраната на 42-и полкъ. Една дружина съ една батарея да остане въ разпореждането на командира на 41-и полкъ, при Чешмата северно отъ Татаръ Атмаджа. 1/41-а дружина да остане въ разпореждане на командира на бригадата, при Татаръ Атмаджа. Ротата въ Махсутларъ да се окопае при това село, и да поддържа свръзка съ Полка и съ 5-а конна бригада, къмъ Босна и Хаскьой.

б) 2/42-а дружина, съ две орждия, да се укрепи на източния и североизточния краища на Сарсънларъ, и да постави предни постове на единъ и половина — два клм. предъ позицията, които да се свържатъ съ преднитѣ постове на 41-и полкъ. 1/42-а дружина да остане по-назадъ, въ разпореждане на командира на полка, за да се устрои. Командиръть на полка да наблюдава посокитѣ къмъ Каджкьой, Гарванъ и Попина.

в) Ако ромънитѣ останатъ да нощуватъ наблизо, да се поддържа досѣгъ съ патрулиране.

г) Оттеглянето на частитѣ да се извърши на мръкване, за да не бѫде забелязано отъ ромънитѣ.

д) Командиръть на бригадата ще бѫде въ Татаръ Атмаджа, дето полковетѣ да се свържатъ съ телефонъ.“

На мръкване частитѣ отъ 3/1-а бригада започнаха да се оттеглятъ отъ достигнатитѣ мѣста, и се разполагаха за нощуване точно споредъ горната заповѣдь.

Решението на командира на 1-а дивизия отговаряше и на получената вечерьта заповѣдь отъ командуващия армията:

„Тутраканъ се вече предаде. Следъ днешнитѣ ожесточени бойове на противника съ 3-а бригада отъ повѣрената Ви дивизия, вѣроятно е тази нощь той отново да се опита да настѫпи отъ Силистра къмъ Тутраканъ. За да му се отнеме тази възможность, разпоредете 3-а бригада, заедно съ придадената й артилерия и конница, да се утвърди на линията Арабаджикьой — Каджкьой или на линията Сарсънларъ — к. 126 — Долно Рѣхово, като по Дунава се изпрати една застава за охранение. Влѣзте въ тѣсна връзка съ Конната бригада, която трѣбва да бѫде къмъ Хаскьой, и му предайте да вземе всички мѣрки по посока на Силистра.“

Резултати отъ боя. — Ромънската 19-а бригада (23-и и 63-и полкове), съ придадената ѝ артилерия, бѣ съвършено сломена, и не можа да изпълни възложената ѝ задача — да помогне на Тутраканския гарнизонъ. Тя бѣ принудена да отстжпи въ безредие обратно, къмъ Силистра, като остави на бойното поле: убити — 3 офицера и 135 войника, ранени — 16 офицера и 536 войника, пленени — 3 офицера и 130 войника, 3 полски орждия, 12 зарядни ракли, 3 картечници, изчезнали 521 войника. Тя остави въ български ржце и голѣмо количество захвърлено оржжие и снаряжение. Тъй като българитѣ не преследваха, ромънитѣ на 7-и септемврий прибраха една часть отъ изоставенитѣ по шосето колà и материали.

Неподвижната охрана на 3/1-а бригада не можеше да поддържа досѣгъ съ отстжпилитѣ ромъни, и чакъ на следния день се узна по разхвърленитѣ изъ полето предмети, че отстжплението е станало въ голѣмо безредие.

Българскитѣ части въ боя при Сарсънларъ претърпѣха чувствителни зàгуби — повечето отъ пушечния и картеченъ огънь.

Разпореждания за изпращане помощь къмъ Тутраканъ. — 42-и полкъ поддържаше непрекжснато свръзка съ дѣсното странично прикритие на 1/1-а бригада, къмъ Българско Косуй. Къмъ 12^{20} часà командиръть на полка получи съобщение отъ началника на прикритието, поручикъ Симовъ, че 1/1-а бригада е контъратакувана, и моли да бжде подкрепена. Той съобщи веднага, че Полкътъ е ангажиранъ въ бой, и нѣма възможность да отдѣли никаква часть за подкрепа на 1/1-а бригада. Къмъ 14^{05} часà командиръть на полка получи отъ командира на 1/1-а бригада следната заповѣдь:

„Насочете се съ Полка си отъ Сарж Гьолъ по шосето за Тутраканъ, понеже влизате въ мое подчинение, съгласно заповѣдьта на началника на 4-а дивизия. Полкътъ ще бжде посрещнатъ на шосето отъ човѣкъ отъ бригадата, и ще Ви укаже какво да вършите."

Тази заповѣдь полковникъ Недѣлковъ бѣ изпратилъ въ 11^{53} часà по поводъ решението на командуващия армията да подкрепи 1/1-а бригада съ единъ полкъ, както е казано на страница 604.

Командиръть на 42-и полкъ не изпълни тази заповѣдь, защото бѣ ангажиранъ въ боя. Той не намѣри време дори да донесе за получената заповѣдь на своя бригаденъ командиръ. Между това, командуващиятъ армията не знаеше още нищо за положението предъ фронта на 3/1-а бригада. Той не бѣ полу-

чилъ още и донесение за успѣшната атака на Втората отбранителна линия на Тутраканъ. Като смѣташе, че ромънитѣ отъ Тутраканъ още могатъ да произведатъ сериозенъ натискъ въ източна посока, за да си пробиятъ пжть къмъ Силистра, той повика въ 14 часà командира на 1-а дивизия по телефона и му заповѣда да изпрати веднага 42-и полкъ на помощь на 1/1-а бригада, защото ще го държи отговоренъ за последствията, ако тази бригада не бжде своевременно подкрепена. Генералъ Драгановъ съобщи на командира на бригадата получената заповѣдь. Последниятъ смѣташе, че е невъзможно и е опасно да се изтегли отъ боя цѣлиятъ 42-и полкъ, и че, въ краенъ случай, може да се изпрати къмъ Тутраканъ само една дружина отъ него съ две орждия. Генералъ Драгановъ се съгласи съ доводитѣ на командира на бригадата, и заповѣда да бжде изпратена една дружина съ две орждия, подъ личното началство на командира на полка, полковникъ Калканджиевъ. Въ 14^{15} часà бѣ изпратена заповѣдь на командира на полка, но следъ това командирътъ на бригадата изпрати началника на щаба да провѣри на самото мѣсто положението предъ фронта на 42-и полкъ, и следъ това да се започне изпълнението на заповѣдьта. Началникътъ на щаба се върна къмъ 15^{15} часà, и доложи, че боятъ е прекратенъ, и, следователно, исканата помощь на 1/1-а бригада може да се изпрати. Следъ малко, обаче, генералъ Драгановъ получи по телефона съобщение, че Тутраканъ е превзетъ, и заповѣдьта за изпращане помощь бѣ отмѣнена.

Съдействието отъ 5-а конна бригада. — Като предполагаше на 6-и септемврий, че ромънитѣ откъмъ Кара Омуръ ще подновятъ настжплението си, командирътъ на 5-а конна бригада въ 6^{20} часà изпрати на командира на 9-и коненъ полкъ следната заповѣдь:

„Отъ патрулното разузнаване презъ нощьта е констатирано, че по източната окрайнина на Атмаджа сж се окопавали слаби неприятелски части. Около 1^{30} часà единъ неприятелски патрулъ е изненадалъ разезда, оставенъ на шосето северно отъ Хаскьой, който се е разбѣгалъ въ безредие. Къмъ 4 часà предъ позицията сж констатирани на нѣколко мѣста неприятелски патрулни разузнавания. Вчера една неприятелска колона се е спустнала отъ Кочина, и е завладѣла Балтаджи Еникьой и Кара Есекьой. Полкътъ да организира щателно разузнаване на фронта Кочина — Вѣтренъ — Гарванъ, а сжщо и по посока Балтаджи Еникьой и Кара Есекьой, като вдѣсно влѣзе въ връзка съ 2/1-а бригада, а влѣво — съ 3/1-а бригада. Ядрото на полка да остане около Капакли и да изпълнява възложената му вчера задача.“

Следъ това командирътъ на бригадата, полковникъ Марковъ, изпрати въ Щаба на 1-а дивизия донесение за събранитѣ сведения така, както сѫ изложени въ горната заповѣдь.

Командирътъ на 9-и коненъ полкъ, още следъ пристигането на полка въ Хаскьой, бѣ направилъ следнитѣ разпореждания за действията на 6-и септемврий:

1) 1-и ескадронъ, заедно съ пехотата, да остане при Кара Великьой, да разузнава на фронта Балтаджи Еникьой — Кочина, и да се свърже съ 2/1-а бригада.

2) 3-и ескадронъ да тръгне въ 5 часа, като авангардъ, и да изпрати разезди въ посокитѣ Хаскьой — Атмаджа — Чаталджа и Хаскьой — Капакли — Сюнечъ.

3) 2-и и 4-и ескадрони да тръгнатъ въ 5^{30} часа отъ Хаскьой за Капакли, дето да чакатъ разяснение на обстановката. Отъ 2-и ескадронъ да се изпратятъ разезди въ посокитѣ Хаскьой — Доймушларъ — Сребърна и Хаскьой — Ходжакьой — Гарванъ. Да се изпрати и единъ разездъ къмъ Арабаджиларъ, за връзка съ 3/1-а бригада.

Въ опредѣления часъ частитѣ отъ 9-и коненъ полкъ започнаха да изпълняватъ горнитѣ разпореждания. Между това, Отрядътъ на подполковникъ Паулианъ, който имаше задача да следва по пѫтя Алфатаръ — Хаскьой — Вискьой, и бѣ нощувалъ въ Балтаджи Еникьой, на разсъмване настѫпи по пѫтя за Атмаджа. За да продължи пѫтя си, този отрядъ трѣбваше, по-напредъ, да отблъсне българската 5-а конна бригада, разположена на линията Капакли — Хаскьой — Кара Великьой, поради което той водѝ бой до вечерьта, и не можа да изпълни задачата си — да се присъедини къмъ дивизията, която настѫпваше отъ Силистра за Тутраканъ.

Къмъ 8 часа командирътъ на 9-и коненъ полкъ получи отъ изпратенитѣ разезди донесения за настѫплението на ромънски войски по шосето отъ Силистра за Тутраканъ и по пѫтя за Атмаджа и Хаскьой. Той изпрати на командира на 5-а конна бригада следнитѣ донесения:

1) Въ 8 часа:

„Началникътъ на самостоятелния разездъ по посока на Сребърна, изпратенъ днесъ въ 4 часа, донася, че въ 6^{30} часа две неприятелски роти, единъ ескадронъ и следъ тѣхъ около сто кола настѫпватъ по шосето Силистра — Сребърна — Тутраканъ. Въ 6^{30} часа колоната се била спрѣла на почивка на кръстопѫтя на шосето Сребърна — Ялѫ Чаталджа и Доймушларъ, при кладенеца на югъ отъ кота 124. Изпрати, се новъ разездъ да усили първия, и да следятъ за движението на противника. Полкътъ, който е при кладенеца на изтокъ отъ шосето за Доймушларъ, ще застане на сѫщата височина западно отъ шосето за да наблюдава дветѣ шосета отъ Силистра за Тутраканъ и за Хас-

кьой. Въ този моментъ началникътъ на разезда, изпратенъ снощи да поддържа досѣгъ съ противника, е билъ на северъ отъ Чаталджа, и е забелязалъ, че къмъ 6 часа̀ една неприятелска рота настжпвала отъ Кочина за Чаталджа. Въ този моментъ конникътъ казва, че може противникътъ да е стигналъ Чаталджа. Носещиятъ настоящето е сжщиятъ конникъ отъ този разездъ."

2) Въ 8^{55} часа̀:

„Разездитѣ на разузнавателнитѣ ескадрони донасятъ, че неприятелски пехотни вериги се спускали отъ Атмаджа на западъ, къмъ Голѣмата гора южно отъ Капакли."

3) Въ 9^{35} часа̀:

„Въ 8^{05} часа̀ получихъ донесение отъ началника на самостоятелния разездъ северно отъ Доймушларъ, че, следъ забелязанитѣ две роти, още други две сж дошли, които отишли къмъ Ялж Чаталджа. Заедно съ тѣзи роти имало и 80 запрегнати колà. 20 отъ първитѣ колà се върнали обратно, за Сребърна. Вѣроятно има и орждия, но началникътъ на разезда не е могълъ да забележи отъ мъглата. Около воденицата при Ялж Чаталджа и източно се чувало много голѣмъ шумъ отъ хора, но не можалъ да види още какво е. Предполагамъ, че противникътъ е започналъ да се укрепява на коти 126 и 130. Сега другъ разездъ ми донесе, че нощесъ неприятелски малки части е имало въ Доймушларъ, дето разедътъ е хваналъ единъ неприятелски конь съ седлото."

Отъ тѣзи донесения се вижда, че ромънската колона, която настжпваше отъ Силистра за Тутраканъ, е била забелязана отъ разузнавателнитѣ части на 9-и коненъ полкъ, обаче изпратенитѣ по този поводъ донесения до командира на 5-а конна бригада се получиха късно, и не сж били съобщени на командира на 3/1-а бригада, който узна за това настжпление по-рано, защото ромънскитѣ предни части се натъкнаха на охраната на 3/1-а бригада, за което се каза по-горе.

Командиръть на 5-а конна бригада, като получи донесенията за настжплението на ромънитѣ, реши да спре това настжпление на сжщата позиция, и, ако се наложи, да оттегли частитѣ си по посока на Саарларъ — Хаджи Оларъ. Той изпрати донесение за това си решение на командира на 1-а дивизия, а следъ това изпрати на подчиненитѣ си части следнитѣ заповѣди:

1) На командира на 3/42-а дружина:

„Тази сутринь около три батальона сж настжпили отъ Балтаджи Еникьой къмъ Атмаджа. Сжщо така една колона е настжпила отъ Сребърна по шосето. Изглежда, че имаме работа съ голѣмъ противникъ. Забелязани сж пехотни части да се прехвърлятъ отъ Атмаджа къмъ Капакли. Вземете мѣрки съ резервната рота да се усили лѣвиятъ флангъ къмъ шосето, а една часть да остане на избраната позиция за прикриване дѣсния флангъ на позицията."

2) На командира на 9-и коненъ полкъ:

„Имаме работа съ голѣмъ противникъ. Въ случай че се наложи, частитѣ отъ бригадата ще отстжпватъ по посока Хаскьой — Босна — Хаджи Оларъ. Вие ще продължавате да прикривате фланга на пехотнитѣ части и артилерията, като подъ натискъ се оттеглите къмъ к. 141."

3) На командира на 9-и пеши картеченъ ескадронъ:

„Вашето назначение остава сжщото — да обстрелвате долината предъ Васъ и всички подстжпи къмъ ротата въ Кара Великьой. Ако бждете принудени да се оттеглите, което не трѣбва да стане по-рано отъ ротата, ще се оттеглите къмъ Саарларъ, като използувате всѣка удобна позиция за обстрелване и задържане противника."

4) На домакина на 9-и коненъ полкъ, въ Саарларъ:

„Домакинскитѣ обози на бригадата да се оттеглятъ въ Махсутларъ."

Докато командирътъ на бригадата правѣше горнитѣ разпореждания, една ромънска батарея излѣзе на позиция югозападно отъ Атмаджа и откри огънь по охраняващия ескадронъ, на височинитѣ източно отъ Капакли. Подъ прикритието на нейния огънь, пехотата настжпи, отблъсна ескадрона и зае неговата позиция. Следъ това, къмъ 9^{30} часа, ромънската пехота продължи настжплението си, мина презъ Капакли и зае гората западно отъ селото, отдето откри пушеченъ и картеченъ огънь по 9-и коненъ полкъ, който бѣ спешенъ, и съ огънь спрѣ настжплението на ромънитѣ.

Въ сжщото време два ромънски батальона и една батарея настжпиха срещу позицията на 3/42-а дружина. Батареята зае позиция западно отъ Атмаджа и откри огънь по пехотнитѣ окопи. Къмъ Кара Великьой настжпваше другъ батальонъ. Българската 7/14-а батарея откри огънь по ромънската и въ скоро време я накара да стреля по-бавно и по-неточно. Къмъ 10 часа отъ дветѣ страни на пжтя Атмаджа — Хаскьой бѣха забелязани настжпващи вериги. Тъй като разстоянието бѣше голѣмо, 7-а батарея не откри огънь по тѣхъ, а продължи да обстрелва ромънската батарея. По това време на позицията при Атмаджа излѣзе още една ромънска батарея. Артилерийскиятъ огънь се усили. Командирътъ на 5-а конна бригада следѣше настжплението на ромънитѣ. Когато ромънскитѣ предни вериги дойдоха на пушеченъ изстрелъ отъ позицията при Хаскьой, тѣ бѣха спрѣни до 10^{30} часа, и не направиха опитъ да подновятъ настжплението си. Полковникъ Марковъ заповѣда частитѣ отъ бригадата да се оттеглятъ на нова позиция, на гребенитѣ западно отъ Хаскьой, като най-напредъ се оттегли артилерията. Дветѣ орждия се снеха отъ позицията въ 10^{30} часа, и въ 11 часа бѣха готови

за стрелба отъ новата си позиция. Щомъ тѣ откриха огънь по ромънскитѣ вериги на гребенитѣ източно отъ Хаскьой, пехотната дружина сѫщо започна да се оттегля по ротно. Оттеглянето се извърши въ добъръ редъ, като бѣха използувани скрититѣ подстѫпи, изучени отпорано, и затова частитѣ не дадоха нито една жертва.

9-и коненъ полкъ имаше 2-и и 4-и ескадрони спешени, а 3-и ескадронъ бѣ оставенъ въ коненъ строй, задъ лѣвия флангъ. Подъ натиска на по-силни ромънски части, той бѣ принуденъ да се оттегли на около 700 крачки, отдето съ огънь възспираше настѫпващитѣ срещу него ромъни. 1-и ескадронъ бѣ отстѫпилъ, заедно съ ротата отъ Кара Великьой, на дѣсния флангъ на новата пехотна позиция. Заедно съ тѣхъ отстѫпи и 9-и пеши картеченъ ескадронъ.

Поради огъня на 7-а батарея, ромънитѣ не можаха да напреднатъ. Тѣ дори не можаха да заематъ напустнатата позиция при Хаскьой. Това бездействие обърна вниманието на полковникъ Марковъ, който замисли да контъратакува настѫпилитѣ ромънски части и да ги отблъсне къмъ Силистра. Затова той се обърна къмъ командира на 41-и полкъ, съ молба да му изпрати поддържка, ако разполага съ свободни части. Въ това време, обаче, цѣлиятъ 41-и полкъ водѣше борбата при Сарсънларъ, и не можеше да отдѣли нито една рота.

Между това, къмъ 14^{15} часа полковникъ Марковъ получи донесение отъ командира на 9-и коненъ полкъ, че по шосето отъ Тутраканъ за Силистра вървятъ непрекѫснато ромънски войски, които свръщали отъ Ялѫ Чаталджа на северъ, по гребена между Гарванъ и Попина. А преди половина часъ бѣ получена заповѣдь отъ командира на 1-а дивизия: Бригадата да се държи здраво на позициитѣ при Хаскьой, и да изпрати най-малко единъ ескадронъ къмъ Базиргянъ—Айдоглу—Ходжакьой—Силистренското шосе, за да действува въ флангъ и въ тилъ на ромънитѣ, които настѫпватъ по шосето.

Полковникъ Марковъ схвана отъ полученитѣ дотогава донесения и съобщения, че значителни ромънски части сѫ били насочени по шосето отъ Силистра за Тутраканъ, и че тѣ сѫ били посрещнати отъ 3/1-а бригада. Той реши да привлѣче още единъ ескадронъ за охрана на дѣсния флангъ, на новата позиция западно отъ Хаскьой, а другата часть отъ 9-и коненъ полкъ да насочи за съдействие на 3/1-а бригада. Въ 13^{50} часа той изпрати на командира на полка следната заповѣдь:

„3/1-а бригада вòди бой къмъ Арабаджиларъ. Частитѣ отъ бригадата ще удържатъ здраво позициитѣ си на западъ отъ Хаскьой. Като обезпечите здраво наблюдението на изтокъ отъ линията Айдоглу—Базиргянъ, съ свободнитѣ сили настѫпете по посока Ходжакьой—Силистренското шосе, съ цель да разузнаете въ тази посока за силитѣ на противника, и, евентуално, да действувате въ тилъ на противника, който води бой при Арабаджиларъ. На к. 141 има патрулъ отъ крайната лѣва рота, която се окопава на гребена южно отъ тази точка."

Командирътъ на 9-и коненъ полкъ получи тази заповѣдь въ 14^{35} часà, а по-рано бѣ получилъ и заповѣдь да изпрати единъ ескадронъ въ разпореждането на командира на бригадата. Съ отнемането на този ескадронъ, за разрешаване новата задача оставаше само единъ и половина ескадрона, затова той изпрати командира на 2-и ескадронъ при командира на бригадата, съ молба да не се взема ескадрона. Въ това време, къмъ 13 часà, командирътъ на полка получи донесение отъ своя разездъ въ Ялѫ Чаталджа, че ромънски голѣми колони започнали да отстѫпватъ по шосето отъ Арабаджиларъ къмъ Ялѫ Чаталджа и Сребърна, че къмъ 14 часà главата на колоната е достигнала Ялѫ Чаталджа, и че, доколкото може да се забележи, отстѫплението се извършва въ паника.

Безъ да дочака завръщането на командира на 2-и ескадронъ, командирътъ на полка заповѣда на командира на 1-и дивизионъ, съ 3-и и 4-и ескадрони и две картечници, да настѫпи бързо право за Ялѫ Чаталджа и да атакува ромънскитѣ отстѫпващи войски, като го предупреди, че ще го поддържи съ 2-и ескадронъ, щомъ командирътъ на бригадата се откаже отъ изпращането му на друго мѣсто.

Въ 15 часà командирътъ на 1-и дивизионъ, подполковникъ Стояновъ, поведе двата ескадрона въ указаната посока. Следъ петнадесеть минути пристигна командирътъ на 2-и ескадронъ и съобщи, че командирътъ на бригадата отмѣнява заповѣдьта си да се изпраща още единъ ескадронъ на дѣсния флангъ на позицията. Тогава командирътъ на полка остави изпратенитѣ по-рано разезди да наблюдаватъ посокитѣ отъ изтокъ, и лично поведе 2-и ескадронъ и двете картечници по следитѣ на тръгналитѣ по-рано два ескадрона. Когато достигна съ промѣнливъ ходъ на гребена южно отъ блатото при Ялѫ Чаталджа, той забеляза ромънското безредно отстѫпление по шосето. Съ бързъ ходъ той мина презъ блатото по моста на пѫтя Айдогду — Ялѫ Чаталджа и въ 16^{30} часà настигна 3-и и 4-и ескадрони. Като пое командуването на тритѣ ескадрона, той се насочи

презъ оранитѣ ниви въ североизточна посока, за да достигне края на гората, отдето да атакува отстѫпващата ромънска колона, която по това време бѣше въ следното положение: две роти бѣха минали Ялѫ Чаталджа; следъ тѣхъ вървѣха артилерийски части; по-назадъ, по шосето, се движеше дълга пехотна колона; южно отъ шосето, безъ пѫть, следваше конница[1]).

Презъ оранитѣ ниви се вдигаше много прахъ. Ромънитѣ забелязаха движението на 9-и коненъ полкъ, но то се извършваше толкова близо до тѣхната походна колона, щото тѣ навѣрно сѫ предположили, че това е тѣхна конница, и не взеха никакви мѣрки за противодействие.

Като се готвѣше за атака, командирътъ на 9-и коненъ полкъ построи полка въ резервна колона на южния край на гората. Дветѣ картечници заеха позиция, а другитѣ той насочи презъ гората, и изпрати офицери да разузнаятъ пѫть за минаване презъ гората, за да се излѣзе на шосето. Тѣзи офицери извършиха разузнаването бързо и доложиха, че гората е гѫста, и може да се мине сѫмо въ колона по двама. Въ това време се получиха донесения отъ лѣвитѣ разезди, че ромънитѣ ги открили, и тѣхната конница ги преследвала, като се насочвала къмъ моста при Ходжакьой; дѣсниятъ самостоятеленъ разездъ донѐсе, че два батальона ромъни настѫпватъ по шосето Сребърна — Доймушларъ — Хаскьой, и въ 15 часѫ достигнали височината северно отъ Доймушларъ, а две роти се насочвали къмъ сѫщото село.

Командирътъ на полка, подполковникъ Топалджиковъ, предположи, че ромънитѣ сѫ успѣли да вематъ мѣрки, отказа се отъ атаката, оттегли се по моста при Айдогду, и се спрѣ на платото северно отъ селото.

Обаче дветѣ картечници съ 20 спешени войника отъ 4-и ескадронъ, подъ началството на ротмистъръ Батоевъ, които бѣха насочени презъ гората, излѣзоха на 800 крачки отъ шосето. Ромънскитѣ войници ги взеха за свои и ги викаха съ гласъ да се приближатъ. Картечницитѣ откриха огънь по натъпканото съ хора шосе. Настѫпи голѣмо смущение въ ромънскитѣ редове: фронтътъ предъ картечницитѣ веднага се очисти; тѣзи войски, които бѣха източно отъ обстрелвания участъкъ на шосето, въ безредие бѣгаха къмъ Ялѫ Чаталджа, а тѣзи, които бѣха на западъ, повърнаха назадъ и разбъркаха цѣлата колона. Докато

[1]) Навѣрно това сѫ били бѣгащи пехотни, артилерийски и обозни войници, покачени на разпрегнатитѣ коне.

ромънитѣ се съвзематъ отъ паниката, картечницитѣ се натовариха и презъ гората се пресъединиха къмъ полка.

Между това, командиръть на бригадата, полковникъ Марковъ, остави на позицията при Хаскьой командира на 3/42-а дружина, майоръ Илковъ, а самъ, съ едно орѫдие и нѣколко конника, тръгна къмъ Базиргянъ, за да подкрепи 9-и коненъ полкъ. Къмъ 18 часа̀ той пристигна въ селото и, като узна за извършеното, заповѣда Полкътъ да нощува въ Базиргянъ, а той се оттегли въ Босна, като върна орѫдието на първата му позиция, при Хаскьой. Полкътъ пристигна въ селото въ 20^{30} часа̀.

Отрядътъ на подполковникъ Паулианъ не настѫпи вече противъ оставенитѣ срещу него една дружина, единъ ескадронъ и едно орѫдие. Той замръкна на гребенитѣ между Хаскьой и Атмаджа, а на следния день се оттегли къмъ Силистра.

Съдействие отъ 2/1-а бригада. — Задачата на 2/1-а бригада за 6-и септемврий бѣше сѫщата, както и презъ предидещитѣ дни — да охранява фланга на войскитѣ, които атакуватъ Тутраканъ, откъмъ Силистра. Генералъ Драгановъ, който наблюдаваше боя при Сарсънларъ, намираше, че, като се намира въ Акъ Кадънларъ, тази бригада изпълнява успѣшно своята задача. Затова въ време на боя той не изпрати никакви заповѣди на 2-а бригада, още повече, защото виждаше, че 3-а бригада ще се разправи съ настѫпилитѣ къмъ Тутраканъ ромънски войски. Командуващиятъ армията, обаче, намираше, че 2/1-а бригада действува много пасивно, и къмъ 12^{15} часа̀ изпрати направо на командира на бригадата следната заповѣдь:

„Пасивното Ви държане въ Акъ Кадънларъ дава възможность на противника отъ Силистра да маневрира. Затова, като се заслоните откъмъ Алфатаръ, атакувайте най-енергично неприятеля при Балтаджи Еникьой и, като го отхвърлите къмъ Силистра, влѣзте въ връзка съ 9-и коненъ полкъ презъ Кара Великьой въ Хаскьой.

По Ваше усмотрение може да разпоредите щото и дружинитѣ, които ще Ви заслонятъ откъмъ Алфатаръ, сѫщо да атакуватъ противника.

Гореизложената заповѣдь трѣбва бързо да се изпълни."

По-късно отъ Щаба на армията бѣ съобщено въ Щаба на 1-а дивизия за дадената на командира на 2-а бригада заповѣдь.

Въ 13^{30} часа̀ командиръть на бригадата, полковникъ Цонковъ, заповѣда:

„1) Полковникъ Златевъ — 25-и Драгомански полкъ — четири дружини, шесть картечници, две полски и една планинска батареи, една пионерна рота и взводъ конница — да настѫпи днесъ 15 часа̀ къмъ Балтаджи Еникьой и атакува противника при сѫщото село,

като се стреми да го отхвърли къмъ Силистра, и влѣзе въ връзка съ 9-и коненъ полкъ презъ Кара Великьой за Хаскьой.

2) Майоръ Баировъ — две дружини отъ 16-и полкъ, шесть картечници, една полска батарея (9-а) и три взвода конница — да остане на сегашнитѣ си позиции и задържа най-опорно противника откъмъ посоката на Алфатаръ. По-нататъкъ да действува споредъ обстоятелствата, като премине и въ настжпление при благоприятенъ изходъ на боя при Балтаджи Еникьой. Съ конницата да охранява дѣсния флангъ на бригадата, въ зоната между шосето Алфатаръ — Акъ Кадънларъ и пжтя Ассарлъкъ — Аша — Акъ Бунаръ."

Полковникъ Златевъ заповѣда да се събератъ разпръснатитѣ по позицията дружини при Сюютчукъ и организира настжплението къмъ Балтаджи Еникьой по следния начинъ: предна охрана — 4-а дружина — да тръгне въ 16^{40} часа по пжтя Сюютчукъ — Балтаджи Еникьой; главни сили — 3-а дружина, батареитѣ, Картечната рота, 2-а дружина, 1-а дружина; дѣсно странично прикритие — една рота отъ 1-а дружина — презъ гората Кара Кушъ; лѣво странично прикритие — една рота отъ 2-а дружина — по пжтя Сюютчукъ — Кускьой — Балтаджи Еникьой; конниятъ взводъ — по пжтя Кара Есекьой — Кара Великьой.

Походната колона тръгна въ опредѣления часъ. Въ 19 часа предната охрана мина презъ Балтаджи Еникьой, и се спрѣ да нощува на гребена на единъ и половина клм. северно отъ селото, а главнитѣ сили останаха да нощуватъ на южния му край. Ромънскитѣ войски бѣха напустнали селото, следъ като го бѣха опожарили и избили много отъ жителитѣ му — мжже, жени и деца. Покъртителната картина отъ това варварство остави дълбоки следи въ душитѣ на всички български войници. Презъ нощьта патрулитѣ заловиха нѣколко кола, натоварени съ войнишки вещи, но не можаха да влѣзатъ въ съприкосновение съ отстжпилитѣ ромъни.

Майоръ Баировъ, съ дружинитѣ отъ 16-и полкъ, остана на позицията си при Акъ Кадънларъ, защото 25-и полкъ зае Балтаджи Еникьой на мръкване.

Генералъ Драгановъ не знаеше какви сж съображенията на командуващия армията за по-нататъшнитѣ действия, и презъ нощьта запита: 2-а бригада, следъ като е заела Балтаджи Еникьой, да продължава ли движението презъ Кара Великьой за Хаскьой. На това запитване Щабътъ на армията отговори съ следната телеграма:

„Дайте Вие по-нататъшни заповѣди командиру 2-а бригада, взависимость отъ сегашното положение на работитѣ предъ фронта на

дивизията Ви. Заповѣдьта, предадена командиру 2-а бригада направо отъ Щаба на армията — да се насочи къмъ Хаскьой — бѣ предизвикана отъ обстоятелството, че вчера срещу фронта на 9-и коненъ полкъ се насочвали сериозни неприятелски сили, а Щабътъ на дивизията, по донесение отъ майоръ Люцкановъ, не е ималъ свръзка съ 2-а бригада, за да узнае какво е положението предъ тази бригада и да ѝ предаде нуждитѣ заповѣди."

Разузнаването отъ 1-а конна дивизия на 5-и и 6-и септември.

Следъ връщането си отъ Добричъ, 1-а конна дивизия на 4-и септември се разположи за нощуване въ Куртъ Бунаръ. Тя бѣ изминала за двадесеть часа около 60 клм. (Куртъ Бунаръ — Чамурли и обратно). Хората и конетѣ имаха нужда отъ почивка. Въ Куртъ Бунаръ командирътъ на дивизията получи заповѣдь отъ командуващия армията: Дивизията да се върне отъ Добричъ въ Куртъ Бунаръ, и да действува въ флангъ на Русската конна дивизия, за която бѣха добити сведения, че се движи къмъ Акъ Кадънларъ. По този начинъ генералъ Колевъ добиваше по-голѣма самоувѣреность, защото виждаше, че проявенията отъ него починъ за връщането отъ Добричъ бѣше въ духа на получената заповѣдь.

Генералъ Тошевъ бѣше силно обезпокоенъ отъ получените сведения за появата на русскитѣ войски на толкова близко разстояние отъ тънкия фронтъ на армията. Той разпореди, както се каза по-горе, до командира на 2/1-а бригада (Акъ Кадънларъ) да изпрати, като поддържка на Конната дивизия, още една и половина дружини отъ 16-и полкъ съ една планинска батарея, а въ 9 часа изпрати по телеграфа следната заповѣдь на генералъ Колевъ:

„Съ изпратенитѣ Ви подкрепления — две дружини пехота и батарея — Вие сте достатъчно силенъ да пометете появилитѣ се неприятелски конни части. Опирайки се на Куртъ Бунаръ, действувайте решително и отблъснете наближилитѣ се неприятелски предни конни части, като, по възможность, ги отхвърлите въ северна посока, и разузнайте за движението на неприятелски части задъ фронта на тази конна дивизия."

Генералъ Тошевъ отдаваше голѣмо значение на разузнаването оттатъкъ конната завеса, защото можеше да се предполага, че задъ нея се движатъ и пехотни части, които могатъ да иматъ задача да действуватъ въ тила на атакуващитѣ Тутраканъ български войски. Затова той потърси по телефона връзка, за да говори съ генералъ Колевъ, да му повтори заповѣдьта си и да му съобщи, че той напълно вѣрва въ неговата самоотверженость

и въ храбростьта на конницитѣ. Генералъ Колевъ бѣ възрадванъ отъ похвалата и довѣрието на командуващия армията, изказа му готовностьта на всички да действуватъ, но помоли действията да се започнатъ презъ нощьта, защото изпратената пехотна поддържка ще пѫтува осемь чàса отъ Акъ Кадънларъ до Куртъ Бунаръ. И наистина, командирътъ на 16-и полкъ тръгна съ 3-а и 4-а роти и 2-а дружина въ 5^{30} часà и стигна въ Куртъ Бунаръ въ 16^{45} часá, като по пѫтя изостанаха 38 войника, преуморени и съ набити крака.

Въ 14 часà генералъ Тошевъ разреши да се започнатъ действията, когато намѣри за добре генералъ Колевъ, стига само тѣ да излѣзатъ успѣшни. Въ това време той имаше вече донесенията на генералъ Кантарджиевъ отъ Добричъ за отблъсването на русско-ромънскитѣ войски, и съобщи това на генералъ Колевъ, като изказа надежда, че Конната дивизия не ще остане по-назадъ отъ Приморци и Бдинци.

По този начинъ 1-а конна дивизия остана на 5-и септемврий въ Куртъ Бунаръ, безъ дори да вземе нѣкакви мѣрки за разузнаване. Последното се извършваше сàмо отъ частитѣ на охраната, разположени твърде близо до ядрото: 1) заставата на поручикъ Ивановъ, въ Соуджакъ, и 2) заставата на подпоручикъ Кушевъ, въ Джами Махле.

Русскитѣ разузнавателни части отъ северъ и изтокъ поддържаха непрекѫснато досѣгъ, и затова Българската конна дивизия доби сведения сàмо за тѣхъ така:

1) Началникътъ на охранителната застава въ Джами Махле донесе въ 9^{35} часà, че прогонилъ дванадесеть русски конника; мѣстни жители съобщили, че въ Олукли имало единъ ескадронъ, въ Акъ Бунаръ — 40 души, въ Соуджакъ — 20 души.

2) Поручикъ Ивановъ отъ Соуджакъ донесе въ 10^{10} часà, че предната нощь противникътъ билъ на линията Гюргенджикъ — Бръчма Еникьой—Бабукъ; че въ Гюллеркьой сѫ нощували конни взводове, а около селото имало предни постове.

3) Подпоручикъ Кушевъ отъ Карши Махле донесе въ 12^{10} часà, че русски разезди се явили предъ селото, че южно отъ Караджа Отъ е забелязанъ единъ ескадронъ и при Кючукъ Акъ Бунаръ — единъ взводъ съ десетина пехотинеца, че, по казване на мѣстни жители, въ Екинджикъ, Кайракъ и Арабаджи имало по-силни русски части.

4) Въ 13 часá сѫщиятъ донесе, че, подъ натиска на силни русски разезди, е отстѫпилъ.

Като предполагаше, че най-вѣроятната посока, отъ която може да се очаква настжпление на по-голѣми русски части, е посоката откъмъ Клиседжикъ, генералъ Колевъ реши въ 11^{28} часа да изпрати въ Кара Абдуларъ единъ разузнавателенъ отрядъ отъ единъ коненъ взводъ, една рота и единъ картеченъ взводъ, подъ началството на ротмистъръ Филиповъ. Веднага следъ пристигането си Отрядътъ залови единъ русски подофицеръ отъ 3-и драгунски полкъ, който даде сведения за състава на Русската конна дивизия, и че два отъ нейнитѣ полкове били въ Мурзукъ и Клиседжикъ.

Следъ като пристигнаха частитѣ отъ 16-и полкъ и планинската батарея, генералъ Колевъ реши да усили охраната и заповѣда въ 15^{45} и въ 16^{15} часа:

а) Командиръ̀тъ на 16-и полкъ да изпрати една рота, две картечници и единъ взводъ отъ Гвардейския коненъ полкъ въ Джами Махле, които да разузнаватъ въ зоната Кючукъ Акъ Бунаръ — Караджа Отъ — Соякли и дерето Акъ Бунаръ — Олукли. Охранителната застава отъ Джами Махле да се прибере въ полка си.

б) Командиръ̀тъ на 16-и полкъ да изпрати разузнавателенъ отрядъ отъ единъ коненъ и единъ картеченъ взводове и 3-а колояздачна рота въ Байрамъ Бунаръ, който да разузнава въ зоната Коджа Олларъ—Мурзукъ и да влѣзе въ свързка съ 6-а дивизия, къмъ Кара Пелитъ и Чамурли.

Този отрядъ, намѣсто Байрамъ Бунаръ, зае Коджа Олларъ. Независимо отъ това, пехотнитѣ части поставиха охрана предъ Куртъ Бунаръ.

Вечерьта генералъ Колевъ изпрати следното донесение на командуващия армията:

„Плененъ русски подофицеръ отъ 3-и драгунски полкъ разправя: На 3-и т. м. Кавалерийската дивизия, съсрѣдоточена около Александрия и Надежда, е тръгнала по посока на Клиседжикъ и Мурзукъ въ две колони: Дѣсна колона — 3-и драгунски и 3-и улански полкове — и Лѣва колона — 3-и хусарски, 3-и казашки и новообразуваниятъ Черноморски драгунски полкъ; къмъ 14 часа сж пресѣкли шосето Добричъ—Силистра, и сж се разположили въ селото Клиседжикъ, а на другитѣ не може да си спомни имената; офицеритѣ имъ казали, че ще останатъ тамъ, като ще пращатъ непремѣнно за разузнаване въ западна и северозападна посоки; командиръ на дивизията е генералъ-лейтенантъ Леонтовичъ; иматъ по четири-петь офицера въ ескадронъ; всѣки полкъ има шесть ескадрона (по 150 души въ ескадронъ) и по две картечници на полкъ. Дивизията има две конни батареи по шесть орждия; освенъ това, иматъ четири пеши ескадрона отъ по 200 души, съ по две картечници всѣки ескадронъ; или, всичко: 30 ескадрона, 12 орждия, 18 картечници и 4 пеши ескадрона. Войницитѣ говорѣли помежду си, че се чувствуватъ чужди съ ромънитѣ, и много неохотно ще се биятъ противъ българитѣ.“

Като получи разрешение да започне действията за прогонване Русската конна дивизия, когато намѣри за добре, генералъ Колевъ реши да ги отложи за следния день. На 6-и септемврий той заповѣда:

„I. — Разузнаване. — Разузнавателната часть на поручикъ Ивановъ да настѫпи къмъ Алфатаръ и да разузнае западно отъ дола Акъ Бунаръ—Олукли; нощува въ Соуджакъ.

б) Полуескадронътъ отъ разузнавателния отрядъ въ Джами Махле да настѫпи къмъ Екинджикъ и да разузнава въ зоната източно отъ дола Акъ Бунаръ—Олукли и линията Караджа Отъ—Арабаджи, като потърси свръзка съ разузнавателния отрядъ на ротмистъръ Първановъ, въ посоката Топчи—Силистра; нощува въ Джами Махле.

в) Ескадронътъ отъ разузнавателния отрядъ при Кара Абдуларъ, усиленъ съ единъ картеченъ взводъ, да настѫпи къмъ Сарѫ Небе—Юртлукъ и да разузнава въ зоната между Кючукъ Акъ Бунаръ—Караджа Отъ—Арабаджи и Коджа Олларъ—Мурзукъ—Кованлъкъ; мѣсто за нощуване ще се опредѣли допълнително.

г) Полуескадронътъ при Коджа Олларъ да изпрати два самостоятелни разезда, по единъ взводъ, въ посокитѣ Базауртъ — к. 260 и Челебикьой—Кара Сулларъ; за нощуване разездитѣ да се оттеглятъ на линията Реджебкьой—Челебикьой.

д) 3-а колоездачна рота да усили гарнизона на Куртъ Бунаръ, следъ като колонитѣ минатъ Коджа Олларъ.

е) 1-а колоездачна рота да заеме к. 263, при Конакъ, и да наблюдава шосетата отъ Добричъ къмъ Силистра и Куртъ Бунаръ.

II. — Дивизията да следва въ три колони: Лѣва колона — полковникъ Ивановъ — седемь роти, четири пеши картечни ескадрона и една планинска батарея — да тръгне въ 5 часа по пѫтя Кара Абдуларъ—Клиседжикъ.

Срѣдна колона — полковникъ Михаиловъ — 1-а конна бригада — петь и половина ескадрона, десеть картечници и четири орѫдия — да тръгне въ 6 часа по пѫтя Куртъ Бунаръ—Коджа Олларъ—Чаиръ Махле.

Дѣсна колона — полковникъ Табаковъ — 4-а конна бригада — седемь ескадрона, дванадесеть картечници и две орѫдия — да тръгне въ 6 часа по пѫтя Дишъ Будакъ—Коджа Олларъ—Мурзукъ.

Колонитѣ да бѫдатъ на линията Клиседжикъ—Чаиръ Махле въ 8 часа. Азъ ще бѫда при авангарда на Срѣдната колона.

III. — Гарнизонъ на Куртъ Бунаръ — ротмистъръ Карастояновъ — 3-а колоездачна рота, Гвардейскиятъ пеши картеченъ ескадронъ, команда отъ 16-и полкъ и отъ обозни — да отбранява Куртъ Бунаръ отъ нападение на случайни неприятелски партии.“

Въ опредѣленитѣ часове разузнавателнитѣ органи на дивизията отблъснаха русскитѣ разезди на северъ, и Дивизията достигна платото Сарѫ Небе—Арабаджи, на шосето Силистра—Добричъ.

Въ 11 часа генералъ Колевъ изпрати на командуващия армията следното донесение:

„Въ изпълнение заповѣдьта Ви, Дивизията отблъсна неприятелскитѣ предни части и къмъ 8 часа съ дветѣ дружини отъ 16-и полкъ зае платото Мурзукъ—Сарж Небе—Арабаджи, като по този начинъ зае изгодно положение да се бори съ превъзходящата русска конница, понеже дерето източно отъ шосето Кара Пелитъ—Силистра е проходимо само по пѫтищата."

Въ 14 часа генералъ Колевъ реши главнитѣ сили на дивизията да нощуватъ въ района Клиседжикъ—Чаиръ Махле и заповѣда на командира на 16-и полкъ до мръкване да изпрати отбранителни застави на пѫтищата, които водятъ къмъ Шахинджи, Кованлъкъ, Базауртъ, и по шосето южно отъ Базауртъ.

Презъ деня той получи редъ донесения отъ разузнавателнитѣ органи, които не можаха да проникнатъ задъ разузнавателната мрежа на Русската конна дивизия:

1) Отъ ротмистъръ Филиповъ:

а) Въ 12^{55} часа, че въ Сарж Небе и Юртлукъ нѣма противникъ, и че въ Баракларъ има единъ разездъ; б) въ 14^{50} часа, че противникътъ е заелъ съ единъ ескадронъ Баракларъ, и че една конна колона на търсъ се е изтеглила отъ Сарж Небе къмъ Арабаджи; в) въ 15^{30} часа, че единъ ескадронъ се оттеглилъ отъ Баракларъ къмъ Долно Караачъ; г) въ 19^{45} часа, че единъ ескадронъ, идещъ отъ Кара Къшла, заелъ Арабаджи.

2) Отъ поручикъ Ивановъ:

а) Въ 16^{30} часа, че една колона (около една пехотна бригада съ артилерия и конница) е забелязана въ движение отъ Кюселеръ къмъ Кара Къшла и Голѣмъ Караачъ; б) въ 19^{45} часа: по показания отъ мѣстни жители, Караджа Отъ било заето отъ русски конници.

3) Отъ поручикъ Геневъ:

а) Въ 17^{10} часа, че една конна колона (около бригада) е забелязана въ движение отъ Голѣмъ Караачъ къмъ Хъдъръ Челеби или Бей Бунаръ; задъ предния полкъ се движела една батарея; въ задния полкъ били преброени петь ескадрона; къмъ 16^{30} часа бригадата се спрѣла на малка почивка при Голѣмъ Караачъ; б) въ 19^{20} часа, че единъ ескадронъ заелъ Арабаджи и изпратилъ разезди предъ селото; въ Баракларъ влѣзълъ единъ ескадронъ.

4) Отъ ротмистъръ Жилковъ:

Въ 15^{35} часа, че е стигналъ до Кара Сулларъ, и че посокитѣ Кара Пелитъ — Челебикьой и Киринджи — Реджебкьой се наблюдаватъ отъ силни неприятелски разезди.

5) Отъ ротмистъръ Първановъ:

Въ 18^{15} часа, че въ Малка Кайнарджа се очаквалъ единъ русски коненъ полкъ; че, по показания на мѣстни жители, противникътъ се съсрѣдоточавалъ въ селата Айдемиръ, Калипетрово, Алмалж, Буджакъ.

Въ 19^{30} часа генералъ Колевъ изпрати на командуващия армията следното донесение:

„Въ зоната Алфатаръ — к. 169 (северно отъ Алфатаръ) — Гюргенджикъ — Ессекьой — Липница — Кьосе Айдинъ — Кара Къшла — Кюселеръ—Шахинджи—Енидже—Базауртъ—Кара Сулларъ, разузната отъ разузнавателнитѣ ни части, не е забелязана пехота, а само разезди, взводове и отдѣлни ескадрони. Забелязана е телена мрежа при Алмалж, между Островъ и Буджакъ; телеграфната линия е скжсана при Липница. Днесъ въ 16 часа е забелязана една конна колона, около бригада съ артилерия, да се движи по пжтя Кюселеръ—Кара Къшла — Гол. Караачъ, въ северозападна посока. За да уясня положението въ тази посока, за да привлѣка колоната къмъ мене и съ това да облекча войскитѣ къмъ Акъ Кадънларъ, смѣтамъ да настжпя утре къмъ Бей Бунаръ."

И тъй, 1-а конна дивизия на 5-и септемврий очакваше да пристигнатъ изпратенитѣ й пехотни поддържки, и остана презъ цѣлия день въ Куртъ Бунаръ, а на 6-и се изнесе само на дванадесетъ клм. въ североизточна посока. Поради това Дивизията не може да достави на Армейското командуване най-необходимото му сведения — има ли движение на пехотни части задъ Руската конна дивизия.

Дейность на Главното командуване.

Както е отбелязано по-горе, на 5-и и 6-и септемврий отъ Щаба на III армия се изпращаха редовно донесения въ Щ. Д. А., въ които положението се съобщаваше така, както бѣ известно на Щаба на армията, споредъ получаванитѣ отъ частитѣ донесения. Поради това по-сетнешнитѣ донесения често се отличаваха отъ предидещитѣ споредъ измѣнилата се обстановка. Освенъ това, отъ срочнитѣ донесения сутринь и вечерь се изпращаха копия и на щабоветѣ на I и II армии и Моравската область. Недоволенъ отъ естественото несъответствие между разнитѣ донесения, главнокомандуващиятъ го отдаваше на дефекти въ организацията на щабната служба въ армията, и на 6-и септемврий направи следния строгъ, но незаслуженъ упрѣкъ на командуващия армията:

„Съ досегашнитѣ Ви донесения за военнитѣ действия ме поставихте въ положение да не зная кое е вѣрно, кое е правдоподобно и кое невѣрно. Вчера донасяте и разнасяте по всички краища на България, че при Добричъ сж ни атакували два русски пехотни полка, а, споредъ днешнитѣ Ви донесения, тамъ е имало само русска кавалерия. Снощи се съобщава, че цѣлата Външна фортова линия на Тутраканъ е въ наши ржце, а днесъ донасяте друго. Донасяте, че

ромънски части се пренасятъ отъ Силистра по Дунава за Тутраканъ, а не казвате какви мѣрки сте взели, за да се попрѣчи на това. Нали наши кавалерийски разузнавателни части отдавна сѫ по Дунавския брѣгъ, дето можеше досега вече да има не само пехотни части, но и нѣколко орѫдия. На менъ сѫ необходими сведения за действителното положение, а не да се вдига напраздно шумъ, когато трѣбва само да се работи сериозно. Сведенията си за разположението на войскитѣ Ви, които трѣбва да бѫдатъ строго повѣрителни и шифровани, разпращате открито навсѣкѫде. Какъвъ е този хаосъ въ Щаба Ви? Служебни сношения по хода на действията Вие трѣбва да имате само съ Щ. Д. А. и съ Щаба на фелдмаршалъ Макензенъ. За горното Ви предупреждавамъ за пръвъ и последенъ пѫть. Предупредете въ сѫщия смисълъ и щабоветѣ на подчиненитѣ Ви части."

Неоснователностьта на този упрѣкъ се заключава въ това, че, изобщо, неправилно бѣ организирано командуването, като командуващиятъ III армия бѣ подчиненъ едновременно на двама по-висши началника и че той изпращаше донесения въ два по-висши щаба. Най-после, и въ Щ. Д. А. бѣ призната трудностьта да се шифриратъ и дешифриратъ дългитѣ донесения — работа, която поглъщаше всичкото време на щабнитѣ офицери, и на 8-и септември отъ Щ. Д. А. бѣ заповѣдано да се предаватъ и приематъ донесенията отъ офицери, нешифрирани, защото между Щ. Д. А. и Щаба на III армия има директно телеграфно съобщение, и нѣма опасность да се прихващатъ телеграмитѣ.

Независимо отъ това, службата въ Щаба на III армия се затруднияваше твърде много и отъ обстоятелството, че въ Щ. Д. А. не се задоволяваха отъ срочнитѣ донесения, и често викаха на телеграфния апаратъ командуващия армията или началника на Щаба и водѣха дълги разговори, като искаха сведения за положението или даваха съвети за тактическата употрѣба на войскитѣ. Често пѫти генералъ Тошевъ прекѫсваше тѣзи разговори, като казваше, че нѣма време, защото на фронта се вòди бой, и трѣбва да прави разпореждания. Не само началникътъ на Щ. Д. А., но и началникътъ на Оперативното отдѣление безпокоеше Щаба на армията съ неумѣстни запитвания. Запитваше се дори и за съвсемъ маловажни работи: напр., какъ е раненъ известенъ офицеръ, и кѫде се намира сега.

Трѣбва да се отбележи, че отъ Щаба на Армейската група нито веднъжъ не е поискано допълнително сведения за обстановката или за хода на бойоветѣ.

За да се види характера на тѣзи постоянни запитвания по телеграфа, ще приведеме едно отъ тѣхъ: На 7-и септември въ 10 часà, когато се водѣше съ най-голѣмо ожесточение боятъ при

Добричъ, началникътъ на Оперативното отдѣление въ Щ. Д. А., подполковникъ Георгиевъ, повика въ телеграфната станция началника на Щаба на армията. Тъй като той бѣше заетъ, на апарата се яви генералъ Тошевъ, и се поведе следният разговоръ:

„Генералъ Тошевъ: Моля, кратко, защото водиме ожесточенъ бой край Добричъ срещу русската 61-а дивизия, и имамъ да давамъ заповѣди. Какво има?

Подполковникъ Георгиевъ: Какво е числото на пленницитѣ въ Тутраканъ?

Генералъ Тошевъ: Пленницитѣ отъ Тутраканъ сж 21,000, офицери 400, между които трима бригадни командири, повече отъ 100 орждия, отъ които две батареи наши, откраднати отъ ромънитѣ отъ 9-и артилер. полкъ презъ 1913 год., две знамена. Много ромънски войници въ паническо бѣгство сж се издавили въ Дунава.

Ако желаете да Ви дамъ нѣкои сведения сега за Добричкия бой. — Русската 61-а дивизия тази сутринь въ 6^{30} часà настжпила срещу нашитѣ, като е била поддържàна отъ огъня на шесть батареи. Частитѣ отъ нашата 6-а дивизия и Добричкия гарнизонъ съ контъратаки и голѣма самоотверженость отбиватъ неприятеля. Нашата конна дивизия е насочена срещу неприятелския дѣсенъ флангъ, за да съдействува на частитѣ."

На 6-и септември вечерьта командуващиятъ армията изпрати въ Щ. Д. А. следното донесение:

„Въ 2 часà 30 минути следъ пладне, следъ като бѣ превзета Фортовата линия, Тутраканъ окончателно падна. Хиляди избити и пленени; топове, пушки и др. Подробности допълнително."

По-късно, следъ като се узнаха нѣкои подробности, отъ Щаба на армията бѣ изпратено и следното донесение въ Щ. Д. А., съ копие до Щаба на фелдмаршалъ Макензенъ:

„Днесъ, 6-и септември, 4 часà следъ пладне силноукрепениятъ Тутрабански тетъ-де-понъ, отбраняванъ отъ шесть полка и силна тежка и полска артилерия, следъ упоритъ двудневенъ бой, а особено днесъ за овладяване Втората линия, падна окончателно въ нашитѣ ржце. Загубитѣ на противника сж колосални. Нашитѣ загуби още неизвестни. Пленихме 5,000—6,000 души съ двама бригадни командири и всичката артилерия.

Една неприятелска колона, въ съставъ два пехотни полка (ромънската 19-а бригада — 23-и и 63-и полкове) съ три полски и една планинска батареи, настжпила по шосето отъ Силистра за Тутраканъ. Къмъ 2 часà следъ пладне противникътъ достигналъ съ главнитѣ си сили Сарсънларъ. Четири дружини отъ 3-а бригада на 1-а Софийска дивизия съ две батареи атакувала неприятеля въ посока отъ Татаръ Атмаджа — Арабаджиларъ. Противникътъ контъратакувалъ лѣвия флангъ на нашата бригада при Сарсънларъ, но билъ отблъснатъ, и оставилъ въ наши ржце сто пленника, двама офицера и две картечници.

Неприятельтъ въ бѣгство отстжпилъ по шосето за Силистра. Нашата 3-а бригада е имала около 60 души ранени.

Въ 4 ч. сл. пл. русската 61-а дивизия настжпила въ пълния си съставъ срещу Добричъ. Веригитѣ ѝ доближили до 200 крачки, но, контъратакувана отъ 8-и Приморски полкъ и бригадата отъ 6-а Бдинска дивизия, била отхвърлена назадъ."

Завладяването на Крепостьта.

Решението на Ромънското командуване за 6-и септемврий.

Командуващиятъ ромънската III армия се надяваше, че, съ изпратенитѣ презъ Дунава подкрепления, отбраната на Крепостьта ще може да се организира на Втората отбранителна линия, затова за 6-и септемврий заповѣда тази отбрана да продължи до последна възможность, като възлагаше прѣкомѣрно голѣми надежди на изпратената отъ Силистра помощь. Между това, тази помощь не можа да пристигне, защото ромънската 9-а дивизия, следъ ожесточенъ бой при Сарсънларъ, бѣ разпръсната отъ 3/1-а бригада, и принудена да се върне въ Силистра.

Комендантътъ на Предмостовата крепость бѣ изгубилъ вѣрата въ успѣха още на 5-и септемврий, щомъ констатира пълното сломяване на Главната отбранителна линия. Той бѣ изгубилъ вѣрата въ собственитѣ си войски, а българскиятъ стремителенъ ударъ бѣ подействувалъ силно върху неговото въображение, и той не вѣрваше, че Втората отбранителна линия ще може да се удържи, щомъ българитѣ насочатъ удара си противъ нея. Той изпълни заповѣдьта на командуващия III армия, като изпрати по-голѣмата часть отъ пристигналитѣ подкрепления равномѣрно по цѣлата Втора отбранителна линия, но не бѣ обмислилъ единъ планъ за действие, въ случай че тази линия бжде пробита. За пробивъ въ посоката къмъ Силистра нито бѣ помислено, а оттеглянето презъ Дунава не бѣ организирано.

Въ 10 часа генералъ Теодореско предаде по радиотелеграфа следната телеграма до Ромънската главна квартира:

„Следъ отчаяна седемдневна атака, бѣхъ принуденъ да заповѣдамъ общо отстжпление."

Въ 10^{22} часа той заповѣда на мониторитѣ на прекратятъ огъня. Въ сжщото време началникътъ на Дунавския флотъ получи заповѣдь отъ командуващия III армия да оттегли мониторитѣ на изтокъ отъ Тутраканъ, къмъ с. Косуй, а стражевитѣ

кораби да торпилиратъ австрийскитѣ пароходи, ако тѣ се опитатъ да слѣзатъ надолу по Дунава. Въ 13^{35} часа̀ пъкъ отъ Главната квартира се получи съобщение за падането на Тутраканъ и заповѣдь Флотътъ да се оттегли къмъ Силистра, като се стреми да поддържа отстжплението на войскитѣ къмъ сжщия градъ. Отъ тази заповѣдь се вижда, че Ромънското главно командуване още не е имало представа за положението на Тутраканъ, и е предполагало че Тутраканскиятъ гарнизонъ ще отстжпи къмъ Силистра.

Въ 11^{30} часа̀, следъ като получи донесението за пробива на Втората отбранителна линия и следъ като забеляза безредното отстжпление на ромънскитѣ войски отъ фронта предъ българската 1/4-а бригада, генералъ Теодореско остави за свой замѣстникъ бригадния генералъ Мърашеско, а той съ нѣколко офицера отъ Щаба си се качи на готовия въ пристанището ведетъ № 7, и въ 12^{30} часа̀ се прехвърли на лѣвия брѣгъ на Дунава.

Ромънското командуване и дотогава твърде малко се намѣсваше въ ржководството на действията, което бѣ предоставено на по-долнитѣ командни инстанции. Но, следъ като то напустна поста си и следъ пробива на Втората отбранителна линия, когато отстжпващитѣ войски се насочиха къмъ града, безредието стана пълно. По-малкитѣ началници изпустнаха изъ ржцетѣ си командуването. Войницитѣ не се подчиняваха никому. Тѣ захвърлиха ожжието си и бързаха да достигнатъ града и брѣга на Дунава. Войницитѣ предполагаха, че въ Пристанището ще завàрятъ поне онѣзи шлепове, параходи и лодки, на които ги бѣха превозили презъ Дунава, но и всички плавателни сждове бѣха вече на Лѣвия брѣгъ, като пренесоха множество ранени и първитѣ пристигнали на брѣга бѣгълци. Когато стигаха до брѣга, и не намираха никакво срѣдство за преминаване презъ широката рѣка, ужасътъ имъ надминаваше тѣхнитѣ осуетени надежди. Войницитѣ се тълпѣха на брѣга, и се нахвърлиха бѣсно върху малкитѣ плавателни сждове, които се препълняха, преобръщаха се, и потъваха. Тѣзи сждове, които сполучиха да тръгнатъ, бѣха обстрелвани най-силно отъ българитѣ съ пехотенъ и артилерийски огънь, и много отъ тѣхъ потънаха. Обезумѣли войници се хвърляха въ дълбокитѣ води, дори и такива, които не можеха да плаватъ.

Когато паниката поутихна, отчаянитѣ войници започнаха да викатъ, че се предаватъ, и надъ главитѣ имъ се размахаха хиляди бѣли кърпи, съ което искаха да покажатъ на победи-

теля решението си да не се съпротивляватъ. Едновременно съ това, войницитѣ се почувствуваха вече освободени отъ всички войнишки задължения, и се предадоха на грабежъ изъ града и по войсковитѣ обози и складове.

Когато частитѣ отъ 4-а дивизия заеха гребена надъ града, за всички стана ясно, че по-нататъшната съпротива на ромънитѣ е вече невъзможна. На много мѣста изъ града и изъ тълпитѣ отъ ромънски войници бѣха издигнати бѣли флагове. Оставениятъ отъ командата за замѣстникъ генералъ Мърашеско събралъ по-голѣмата часть отъ висшитѣ офицери въ Гарнизонното управление, дето взели решение Гарнизонътъ да се предаде.

Въ 15^{30} часа̀ бѣ изпратено до командира на българскитѣ войски, написано на нѣмски езикъ, предложение:

„Предавамъ се безусловно, заедно съ моитѣ офицери, войници и бойни припаси.“

То бѣ изпратено чрезъ парламентьори на три страни. Въ 16^{30} часа̀ при 1/31-а дружина, на капитанъ Тумпаровъ, се явиха парламентьоритѣ майоръ Калиматъ и поручикъ Попеско отъ 73-и полкъ, съ писмо, написано на нѣмски и подписано отъ командира на 18-а бригада, полковникъ Димитреско, за предаване безусловно Гарнизона съ въоржжението. Въ това време ромънската артилерия още продължаваше да стреля отъ двора на казармата.

Парламентьоритѣ бѣха препратени до командира на 1/4-а бригада, полковникъ Икономовъ, при когото стигнаха въ 17^{30} часа̀. Полковникъ Икономовъ предаде по телефона въ Щаба на дивизията съдържанието на писмото. Генералъ Киселовъ съобщи, че приема предложението за предаване, но, съ условие, всички военни чинове до 18^{30} часа̀ да излѣзатъ безъ оржжие на платото южно отъ казармата.

Охраната на Дунавския брѣгъ. Паниката въ Тутраканъ се бѣ разпространила на островитѣ и на Лѣвия брѣгъ. Жителитѣ на селата бѣгаха заедно съ спасилитѣ се презъ Дунава войници.

Батареитѣ „Елизабета“ на лѣвия брѣгъ бѣха заразени отъ общата паника. Въ 14 часа̀ около 12-сантиметровата батарея паднаха петь снаряда, и това бѣше достатъчно прислужницитѣ да я напустнатъ, и да се оттеглятъ къмъ с. Кирноги, като отне-

соха затворитѣ на орждията. Тѣ се върнаха чакъ на следния день, като се убедиха, че българитѣ нѣматъ намѣрение да минаватъ презъ рѣката.

Още въ 14 часа началникътъ на Дунавския флотъ заповѣда да се оттеглятъ частитѣ отъ островитѣ, като натоварятъ на два шлепа всичкитѣ военни материали. На помощь на намиращия се тамъ влѣкачъ бѣ изпратена и канонерската лодка „Гривица". Смущението, обаче, бѣше голѣмо. Командирътъ на лодката, който бѣ видѣлъ паниката на Тутраканското пристанище и бѣше подъ нейно влияние, не можа да дочака да се прибератъ материалитѣ, а натовари само войницитѣ, и бързо се оттегли надолу, по течението.

Генералъ Киселовъ имаше вече представа за пълното поражение на ромънитѣ, но не знаеше намѣренията на Ромънското командуване, затова веднага, следъ като получи донесението за безусловното предаване на Гарнизона, реши да вземе мѣрки срещу изненади презъ рѣката и въ 17^{30} часа издаде следната оперативна заповѣдь по войскитѣ, които действуваха срещу Тутраканъ:

„Карта 1:200,000. — Следъ днешния бой, противникътъ се е оттеглилъ задъ Дунава. Части, действуващи подъ мое началство, ще заематъ за охрана и наблюдение брѣга на Дунава отъ Долно Рѣхово до Калимокъ. Затова:

а) Преславскиятъ ескадронъ да наблюдава брѣга отъ Долно Рѣхово до Българско Косуй, включително; б) 1/1-а бригада да охранява брѣга западно отъ Българско Косуй, изключително, до буквата „Н" на надписа „Тутраканъ"; в) 3/4-а бригада, безъ 19-и полкъ, да охранява брѣга отъ горната буква до воденицата югозападно отъ Тутраканъ; г) Отрядътъ на майоръ Хаммерщайнъ, заедно съ българскитѣ войски на полковникъ Дръжковъ, да охранява брѣга на Дунава отъ горната воденица до с. Калимокъ.

Непосрѣдствената охрана на даденитѣ участъци да се повѣри на минимумъ войски, които да се окопаятъ на подходящи позиции по брѣга на Дунава. Другитѣ части да се отдръпнатъ назадъ, вънъ отъ досегаемостьта на неприятелския артилерийски огънь. Командирътъ на Тежкия артилерийски полкъ да разузнае позициитѣ по брѣга на Дунава и да разпореди още тази нощь да се поставятъ батареи за обстрелване кея при Олтеница и къмъ островитѣ. Въ негово разпореждане да се дадатъ и дветѣ нескорострелни гаубични батареи отъ 3-и гаубиченъ полкъ. 1/4-а бригада (7-и и 31-и пехотни и 15-и артилер. полкове) да се разположи на бивакъ при Антимово, и вземе мѣрки за охранение откъмъ изтокъ, като изпрати една дружина въ Сарж Гьолъ. 19-и пех. и 5-и артилер. полкове да се разположатъ при Вискьой, съ мѣрки за охранение къмъ изтокъ. Дветѣ скорострелни батареи отъ Гаубичния полкъ да се разположатъ на бивакъ северно отъ Антимово.

Командиръ̀тъ на 3/4-а бригада да вземе мѣ̀рки за въвеждане пъ̀ленъ редъ въ̀ града, като назначи за цѣ̀лта офицеръ̀ за комендантъ̀. Гражданското население да се евакуира. Помощникъ̀ интендантъ̀тъ и началникъ̀тъ на Огнестрелния паркъ̀ да приведатъ̀ въ̀ известность всички вещи, припаси, храни и др. и да разпоредятъ̀ за изпращането имъ̀ къ̀мъ Балъ̀ Бунаръ̀.

Тази нощь̀ частитѣ̀ да нощуватъ̀ на мѣ̀стата си, дето се намиратъ̀, съ̀ мѣ̀рки за охранение и откъ̀мъ̀ изто̀къ, като утре рано се насочатъ̀ къ̀мъ̀ опредѣ̀ленитѣ̀ имъ̀ участъци.

Командиръ̀тъ на 1/1-а бригада да вземе мѣ̀рки за охрана и откъ̀мъ̀ изто̀къ.

На новитѣ̀ си мѣ̀ста частитѣ̀ да приведатъ̀ въ̀ известность за̀губитѣ̀ си и да бѫ̀датъ̀ готови за тръ̀гване всѣ̀ки моментъ̀.

Сведение за за̀губитѣ̀ да се представи най-къ̀сно до 8-и того.

Щабъ̀тъ на дивизията тази вечерь̀ ще бѫ̀де северно отъ̀ фортъ̀ № 12.“

Когато се получи тази заповѣ̀дь, началницитѣ̀ на частитѣ̀, по свой починъ̀, вече бѣ̀ха взели мѣ̀рки противъ̀ вѣ̀роятнитѣ̀ изненади откъ̀мъ̀ лѣ̀вия брѣ̀гъ на Дунава. Така:

Войскитѣ̀, които действуваха срещу Западния секторъ̀, заѐмаха високия брѣ̀гъ на Дунава отъ̀ западния край на Тутраканъ̀. Тѣ̀ бѣ̀ха разположени въ̀ сѫ̀щия редъ̀, въ̀ който настѫ̀пваха срещу Втората отбранителна линия: на дѣ̀сния флангъ̀ — Първа група на подполковникъ̀ Влаховъ̀, въ̀ срѣ̀дата — Втора група на майоръ̀ Хаммерщайнъ̀ и на лѣ̀вия флангъ̀ — Трета група на полковникъ̀ Дръ̀жковъ̀.

3/4-а бригада бѣ̀ разположена на бивакъ̀ на южния край на града. Тя̀ бѣ̀ осигурена противъ̀ артилерийски огънь̀ отъ̀ лѣ̀вия брѣ̀гъ на Дунава, защото се предполагаше, че ромънитѣ̀ не ще обстрелватъ̀ Тутраканъ̀, като знаеха, че тамъ̀ се намира цѣ̀лиятъ̀ оставенъ̀ въ̀ пленъ̀ Гарнизонъ̀. Картечнитѣ̀ роти на 19-и и 48-и полкове бѣ̀ха на позиция, готови да обстрелватъ̀ рѣ̀ката. Артилерията на бригадата (5-и артилер. полкъ̀) бѣ̀ останала на последнитѣ̀ си позиции, отъ̀ които съдействува за атаката на Втората отбранителна линия.

1/4-а бригада бѣ̀ разположена на бивакъ̀ при югоизточния край на града и сѫ̀що бѣ̀ осигурена противъ̀ обстрелване отъ̀ Дунавския лѣ̀въ̀ брѣ̀гъ. Нейната артилерия бѣ̀ разположена на позиция при завоя на шосето.

Маневренитѣ̀ войски на 4-а дивизия (47-и полкъ̀) бѣ̀ха разположени по дружинно въ̀ гората между града и укреплението № 6.

1/1-а бригада се окопаваше на дѣсния брѣгъ на Дунава източно отъ Тутраканъ, до укреплението № 12. Нейната артилерия (4-и артилер. полкъ и 1/1-о гаубично отдѣление) бѣ на последнитѣ си позиции, непосрѣдствено задъ бойния редъ на бригадата.

Отъ тежката артилерия кѫситѣ орѫдия останаха на старитѣ си позиции, отъ които съдействуваха при атаката на Главната отбранителна линия. Командиръть на 2-и тежъкъ артилер. полкъ смѣташе да ги изнесе напредъ на 7-и септемврий, но въ това време стана известно, че частитѣ ще настѫпятъ къмъ Силистра, и затова не бѣха изнесени. Полковникъ Ангеловъ заповѣда презъ нощьта да се изнесатъ напредъ само дългитѣ батареи (12-см. д/28 и 15-см. д/30).

Командиръть на 12-см. д/28 група още въ 18 часа̀ бѣ излѣзълъ напредъ, на позицията на 15-и артилер. полкъ. Тукъ той получи заповѣдь да заеме позиция източно отъ града и да открие огънь по лѣвия брѣгъ на Дунава и Олтеница, за да всѣе ужасъ у неприятеля. Майоръ Максимовъ избра позиции за дветѣ свои батареи, за 15-см. д/30 батарея, която му се подчиняваше, и за новостъкменитѣ две ромънски 10·5-см. щитови орѫдия. Къмъ 21 часа̀ той се върна при батареитѣ, и даде задачитѣ на батарейнитѣ командири, които веднага се отправиха съ своитѣ органи къмъ избранитѣ позиции. Батареитѣ бѣха насочени къмъ тѣхъ по шосето. Тѣ бѣха готови за стрелба на 7-и септемврий сутриньта.

Отзвукъ отъ българската победа при Тутраканъ.

Българското командуване, гордо отъ постигнатия успѣхъ, бързаше да сподѣли своята радость съ храбритѣ си бойци още на 6-и септемврий. Генералъ Киселовъ отъ Дайдъръ отправи до подчиненитѣ му части следната заповѣдь по войскитѣ, които действуваха срещу Тутраканъ:

„Офицери, подофицери и войници!

Поздравявамъ Ви съ славната победа. Врагътъ, безчестенъ и вѣроломенъ, е подъ Вашитѣ крака — неговото поражение е пълно. Отъ днесъ знамето на България се развѣва върху скѫпия за българина Тутраканъ. Две знамена, 120 орѫдия, 400 офицера, между които трима бригадни командири, и 25,000 войника паднаха въ Вашитѣ рѫце.

Само въ два деня Вие, съ устрема си, преодолѣхте всички препятствия и съ Вашето „на ножъ“ превзехте една силна крепость, която би възпрѣла и най-храбритѣ войски. Съ Вашето държане, съ Вашето самопожертвуване и съ Вашата любовь къмъ Родната земя

Вие доказахте, че нито теленитѣ мрежи, нито грознитѣ вълчи ями, нито топоветѣ, нито картечницитѣ сѫ въ състояние да възспратъ войницитѣ, които сѫ решени да победятъ, или да умратъ.

Благодаря Ви, славни мои другари и юнаци отъ Преславската дивизия, отъ 1-а бригада на Софийската дивизия и отъ Отряда на нашия непобедимъ и великъ съюзникъ, командуванъ отъ майоръ фонъ Хаммерщайнъ. Съ особена признателность и голѣма радость азъ виждамъ въ Вашитѣ дѣла славно съревнование. Всички части горѣха отъ желание да бѫдатъ първи въ боя; всички родове оржжия се поддържаха чудесно, и мрѣха единъ за другъ. Победата е Ваша, и славата принадлежи на Васъ. Потомството ще си спомня съ удивление и признателность за Вашитѣ дивни подвизи, които нѣматъ равни на себе си въ историята.

Но, мои бойни другари, дѣлото за освобождението на Добруджа още не е привършено: намъ ни предстоятъ още нови усилия, насъ ни чакатъ нови победи. Нека бѫдемъ готови да сломимъ врага, отдето и да се покаже той. Справедливиятъ богъ ще увѣнчае нашитѣ знамена съ нови лаври.

Въ този великъ моментъ въ историята на нашия народъ нашиятъ животъ принадлежи на Отечеството и Царя. Нека мълкомъ се закълнемъ, че ние нѣма да допустнемъ безчестниятъ врагъ да погази Свещената земя на нашитѣ дѣди.

Вѣчна паметь на падналитѣ на полето на честьта герои.

Ура за България и за Царя!"

На 7-и септември Негово Величество Царьтъ изпрати до командуващия III армия следната поздравителна телеграма:

„Поздравявамъ всички храбри части отъ повѣрената Ви армия, които взеха участие въ вчерашния паметенъ бой, и изказвамъ Моята възторжена благодарность за тѣхния славенъ подвигъ, като пожелавамъ и занапредъ, съ Божието благословение, да достигнемъ все тъй блѣстещи успѣхи до окончателното сломяване на подло нахлулитѣ врагове."

Сѫщия день главнокомандуващиятъ, генералъ Жековъ, издаде следната заповѣдь № 481 по действуващата армия:

„Офицери, подофицери и войници!

Военнитѣ действия срещу новия врагъ отъ северъ сѫ въ пълния си разгаръ. Другаритѣ отъ III армия проявяватъ чудеса отъ храбрость и самопожертвуване, които трогватъ до умиление сърдцата на всѣки родолюбивъ българинъ и изпълватъ съ гордость народната душа. Следъ единадесеть месеца непрекѫсната борба срещу многобройни врагове за освобождение на поробена и окървавена Македония, нашиятъ северенъ съседъ — коварна Ромъния, мислейки, че българската армия е изтощена, не можѐ да устои на изкушенията да повтори пъкления си планъ отъ 1913 година. Съ едно нечувано нахалство и безсрамие на човѣкъ, който е изгубилъ всѣкакъвъ разумъ и съвѣсть, войскитѣ на надменна Ромъния, безъ да ни обявятъ война, бомбарди-

раха нашитѣ крайдунавски градове и на нѣколко пѫти атакуваха нашитѣ погранични части северно отъ Варна.

На това дръзко предизвикателство III армия отговори спокойно и съ гордо безстрашие.

Още отъ първитѣ дни на военнитѣ действия войскитѣ на доблестната III армия съ неописуемъ възторгъ и неудържимъ устремъ преминаха Добруджанската граница и, съ накипѣло желание за разплата, жестоко сразиха подлия врагъ.

Противникътъ е въ бѣгство. По цѣлия фронтъ навсѣкѫде следи отъ страшното поражение. Войскитѣ, действуващи по посока на Тутраканъ, съ особена буйность се явяватъ предъ Крепостьта, и пристѫпватъ къмъ подготовката за щурма. Следъ двудневенъ ожесточенъ бой на Първата и Втората отбранителни линии, Предмостовата крепость, състоеща се отъ 13 модерни редута, въоръжени съ разнокалибърни орѫдия и снабдени съ изобилни изкуствени препятствия, капитулира предъ неудържимия напоръ на нашитѣ юнаци.

Пленени сѫ: ромънскитѣ 34-и, 36-и, 40-и, 74-и, 75-и, 79-и, 80-и и 84-и полкове, два батальона отъ жандармерията, 5-и гаубиченъ и 3-и тежъкъ артилерийски полкове, две знамена, трима бригадни командири, 8 полкови командири и около 400 души офицери. Трофеи досега преброени: повече отъ 100 модерни орѫдия, много пушки, картечници, бойни припаси и други материали, които се привеждатъ въ известность.

Презъ време на щурма на Тутраканската крепость противникътъ излѣзе съ значителни сили отъ Силистра и настѫпи по пѫтя за Тутраканъ. Контъратакуванъ отъ нашитѣ войски, той въ безпорядъкъ се върна въ Силистра. Въ сѫщото време северно отъ Добричъ се разиграватъ нѣколко кръвополитни бойове, които се свършиха съ пълното поражение на противника.

Другари отъ III армия,

Вашитѣ легендарни подвизи очудватъ свѣта и преизпълнятъ съ гордость българската душа. Вамъ се падна щастливиятъ жребий да накажете подлия врагъ, за да дадете удовлетворение на накърнената народна честь и да освободите нашата златна и незабравима Добруджа — люлката на Старото българско царство.

Като се прекланямъ предъ Вашето геройство и самопожертвуване, азъ се считамъ особено щастливъ да Ви отправя сърдечната благодарность и възхищението на нашия Любимъ Върховенъ Вождъ, на чиноветѣ отъ другитѣ армии и на цѣлокупния ликуващъ български народъ. Всемогѫщиятъ Богъ да Ви подкрепи и въ по-нататъшнитѣ ваши подвизи. Ние се бориме за едно свѣтло дѣло, и то трѣбва да възтържествува, защото правдата е на наша страна.

Дерзайте, храбри юнаци, и безъ милость нанасяйте още по-съкрушителни удари на коварния врагъ, докато той не бѫде съвършено поваленъ! Съ вашитѣ геройски дѣла се кове свѣтлото бѫдеще на велика и обединена България!“

Вестьта за Тутраканската победа се разнесе бързо въ предѣлитѣ на Царството. Неописуема радость обвзе населението

отъ села и градове, което съ трепетъ очакваше първитѣ известия отъ новия боенъ фронтъ. Българскитѣ и съюзнитѣ войски на Солунския фронтъ посрещнаха известието за превземането на Тутраканъ съ ентусиазъмъ. Тѣ добиха вѣра въ своитѣ сили, и бѣха решени да се противопоставятъ на всѣки опитъ отъ страна на Солунската съглашенска армия да компрометира успѣха на българското оржжие срещу Ромъния.

Българското главно командуване, поставено да действува на два отдалечени единъ отъ другъ фронта, доби пълна самоувѣреность, което се вижда отъ следнитѣ поздравителни телеграми, изпратени отъ главнокомандуващия, генералъ Жековъ, до фелдмаршалъ Макензенъ и до генералъ Тошевъ:

„Поздравлявамъ Ваше Превъзходителство съ първия блѣскавъ успѣхъ на съюзенитѣ войски при Тутраканъ. Богъ да помогне, щото този подвигъ да бжде начало на онѣзи по-нататъшни победоносни бойове, съ които да покажемъ на враговетѣ, че не е ромънската армия, която ще измѣни благоприятното засега положение, нито Добруджа е мѣстото, дето руситѣ ще намѣрятъ лесна победа."

До командуващия III армия:

„Не мога да Ви изразя възторга си отъ блѣскавия успѣхъ при Тутраканъ. Великъ е извършениятъ тамъ подвигъ, въ който славнитѣ Преславци, подпомогнати отъ другитѣ наши войски и отъ съюзнитѣ германски части, показаха на подлия врагъ, че българскиятъ войникъ въ своя неустрашимъ устремъ е непобедимъ, че не е ромънската армия, която ще може да му противостои. Ако важни служебни длъжности не ме задържаха сега тукъ, незабавно бихъ долетѣлъ да Ви стисна ржката и лично да предамъ неописуемата си радость на частитѣ, които се покриха съ нова неуведаема слава, и доказаха, че нѣма укрепления и препятствия, които да спратъ тѣхния победоносенъ устремъ, и че достойнитѣ синове — защитници на Отечеството — ще вървятъ отъ победа къмъ победа и противъ новитѣ ни врагове. Върховниятъ вождъ ще се възхищава отново отъ славнитѣ подвизи на вѣрната и преданата му армия, а цѣлокупниятъ български народъ ще въздъхне още по-свободно, и съ твърда вѣра и търпение ще чака крайната победа противъ враговетѣ на велика и обединена България.

Вамъ и на повѣренитѣ Ви войски моята сърдечна благодарность и признателность. Дълбоко вѣрвамъ, убедихъ се въ това при обиколката ми на войскитѣ отъ III армия, че досегашнитѣ действия при Тутраканъ, при Добричъ и другаде, както и отличнитѣ действия на конницата, сж началото на онѣзи всички бойни дѣла, съ които ще докажемъ на многобройнитѣ ни врагове, че българската армия, проникната отъ дълбоки чувства на любовь къмъ милото ни Отечество, е непобедима!

Слава на живитѣ храбърци и моитѣ пожелания за други още по-съкрушителни за противника победи!

Вѣчна и света паметь на падналитѣ герои предъ олтара на Отечеството."

Ромънската войска претърпѣ чувствителна материална загуба. Изъ нейния строй бѣха извадени цѣли две дивизии (15-а и 17-а). Нищожнитѣ спасили се остатъци отъ Тутраканския гарнизонъ не бѣха достатъчни, за да се формира наново 15-а дивизия, и затова къмъ нея бѣ придадена 38-а бригада отъ 8-а дивизия (Северната армия), която бѣ останала съ три бригади.

Всичкитѣ военни материали на Тутраканъ (оржжия, пушки, снаряжение, бойни припаси) паднаха въ ржцетѣ на българитѣ. Бързиятъ и неочакванъ погромъ, обаче, се отрази най-силно върху духа̀ на ромънската войска и на нейното командуване.

Ромънското главно командуване изгуби спокойствие и спрѣ настжплението въ Седмоградско. То дори измѣни плана на по-нататъшнитѣ действия, като насочи четири дивизии отъ Северния фронтъ на югъ. Падането на духа̀ въ Главната квартира се отрази на подчиненитѣ армейски командувания, а оттамъ се разпространи и между войскитѣ.

Обаянието отъ леснитѣ успѣхи на I, II и Северната армии въ Трансилвания изчезна, щомъ се получи вестьта за падането на Тутраканъ. Войскитѣ, които съставяха тѣзи армии, се почувствуваха като ударени въ гърба, макаръ ударътъ да бѣше много далечъ отъ тѣхъ. Тѣзи войски изгубиха своя ентусиазъмъ, и не можеха да продължатъ настжплението си съ сжщата енергия.

Отъ артилерийския огънь по Олтеница и по лѣвия брѣгъ на Дунава се запалиха складоветѣ и резервуаритѣ съ петролъ. Бомбардирането, макаръ и кратко, произведе всепотресаещо впечатление на мѣстното население, което, обвзето отъ паника, напускаше жилищата си, и се тълпѣше на желѣзопжтнитѣ станции, за да бѣга къмъ Букурещъ и вжтрешностьта на Страната. Влаковетѣ бѣха препълнени съ ранени отъ Тутраканъ, здрави войници, спасили се като по чудо отъ Тутраканъ, и бѣгащото население. Всички разправяха за ужаситѣ на сраженията, а обстрелването на лѣвия брѣгъ на Дунава се представяше като подготовка за минаване презъ рѣката, за да настжпятъ българитѣ къмъ Букурещъ. Ромънското главно командуване се повлия отъ общото паническо настроение, и изпрати на югъ отъ Букурещъ 2-а и 12-а дивизии, отъ резерва на I армия, които да се противопоставятъ на българското преминаване презъ рѣката и на тѣхното настжпление къмъ Букурещъ.

Следъ като се успокоиха отъ първата уплаха, ромънитѣ започнаха да схващатъ, че българитѣ не ще минатъ презъ Дунава при Тутраканъ, но ще продължатъ систематично настжплението си въ Добруджа. За да се противопоставятъ на това настжпление, тѣ привлѣкоха на Добруджанския фронтъ и 5-а дивизия, отъ II армия. Ромънското главно командуване се безпокоеше силно отъ българскитѣ успѣхи въ Добруджа, и веднага поиска помощь отъ своитѣ съюзници.

Следъ като отслаби войскитѣ си на Северния фронтъ, Ромънското главно командуване започна да се колебае относно плана на войната. То започна да се съмнява въ успѣха на настжплението въ Трансилвания, докато, най-после, Военниятъ съветъ основно измѣни този планъ и възприе да се премине къмъ отбрана на Северния фронтъ, а да се настжпи презъ Дунава и отъ Добруджа въ България. Това измѣнение ще бжде разгледано по-после.

Отслабването на Северния фронтъ даде време на съюзницитѣ да организиратъ спокойно съ подкрепленията, които пристигаха, тежката операция за пробивъ въ Карпатитѣ.

Катастрофата при Тутраканъ предизвика и редъ промѣни въ Висшето командуване: на 7-и септемврий командуващиятъ ромънската III армия и началникътъ на неговия щабъ бѣха отстранени и замѣнени съ командуващия II армия, генералъ Авереско, и генералъ Кристеско. Следъ два деня бѣ смѣненъ и командиръть на 19-а дивизия.

Зàгубитѣ на дветѣ страни въ бойоветѣ около Тутраканъ.

За преодоляване Границата и приближаване къмъ Крепостьта на 2-и, 3-и и 4-и септемврий българитѣ загубиха: 4 убити и 12 ранени офицера, 89 убити и 467 ранени подофицера и войника. Тѣзи малки зàгуби показватъ слабата съпротива на ромънската гранична стража и на отрядитѣ, съ които бѣ усилена.

При атаката на Главната отбранителна линия на 5-и септемврий атакуващитѣ войски имаха 35 убити и 132 ранени офицера, 1,214 убити и 5,937 ранени подофицера и войника. Голѣмитѣ зàгуби се дължатъ, главно, на стремлението да се извърши удара бързо и на обстоятелството, че въ най-решителния моментъ, когато пехотата преодоляваше изкуственитѣ препятствия, полската артилерия промѣняше позициитѣ си, и не стреляше.

Тежката артилерия имаше нищожни загуби (2 убити и 7 ранени войника), което се дължеше на обстоятелството, че ромънската крепостна артилерия не можа да открие тежкитѣ батареи, нито се опита да съсрѣдоточи огъня си по тѣхъ. Аеропланното разузнаване на 6-и септември показа точно мѣстата на българската тежка артилерия, но въ това време ромънската крепостна артилерия бѣше вече прегазена отъ българитѣ.

При атакуването на Втората отбранителна линия българитѣ загубиха 7 убити и 14 ранени офицера, 169 убити и 853 ранени подофицера и войника. Тѣзи загуби се дължатъ на вкарването свежи ромънски части въ отбраната и на гористата мѣстность на Тутраканското плато, дето българската артилерия не можеше да съдѣйствува на настжпващата пехота.

Всичкитѣ загуби на войскитѣ, които атакуваха, възлизатъ на 46 убити и 157 ранени офицера, 1,471 убити и 7,250 ранени подофицера и войника. Независимо отъ тѣзи точно установени числа, къмъ загубитѣ трѣбва да се прибавятъ и 247 изчезнали, много отъ които сж сжщо убити, но тѣлата имъ не сж били намѣрени навреме, и не сж били погребани отъ санитарнитѣ органи. Отъ раненитѣ нѣкои починаха въ болницитѣ, но броятъ имъ не е известенъ.

Къмъ общитѣ загуби за превземането на Тутраканъ трѣбва да се прибавятъ и тѣзи на 3/1-а бригада, която отблъсна ромънското настжпление отъ Силистра. Тази бригада въ боя при Сарсънларъ загуби 2 убити и 10 ранени офицера, 81 убити и 357 ранени подофицера и войника и 8 изчезнали войника.

На таблицата, помѣстена на стр. 678/679, сж дадени понесенитѣ загуби отъ българскитѣ и германскитѣ части, отъ минаването на Границата (2-и IX) до превземането на крепостьта Тутраканъ (6-и IX. 1916 година).

Загубитѣ на ромънитѣ въ убити и ранени не сж точно установени. Споредъ ромънски източници, тѣ сж достигнали до 7500 убити, ранени и изчезнали (издавени въ Дунава при бѣгството).

Отъ цѣлия Гарнизонъ, заедно съ пристигналитѣ подкрепления, който достигна численость около 39,000 души, можаха да минатъ на лѣвия брѣгъ на Дунава къмъ Олтеница само около 3500 души.

Българитѣ плениха 450 офицера и 28,000 подофицера и войника.

ЧАСТИ	2-и септевмрий					3-и септемврий				
	офицери		подофицери и войници			офицери		подофицери и войници		
	убити	ранени	убити	ранени	изчезнали	убити	ранени	убити	ранени	изчезнали
Български части:										
4-а Преславска дивизия:										
Щабътъ на дивизията	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1/4-а бригада:										
Щабътъ на бригадата	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7-и Преславски полкъ	—	1	5	15	—	—	1	—	7	—
31-и Варненски полкъ	—	—	—	14	—	—	—	—	2	—
3/4-а бригада:										
19-и Шуменски полкъ	—	—	—	2	—	—	1	10	68	—
47-и полкъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
48-и полкъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4-а пионерна дружина	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Отъ 3-а арм. колоязд. рота	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4-а артилер. бригада:										
5-и артилер. полкъ	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—
15-и артилер. полкъ	—	1	—	2	—	1	—	—	1	—
2-и тежъкъ артилер. полкъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3-и гаубиченъ полкъ	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а Софийска дивизия:										
1/1-а бригада:										
1-и Софийски полкъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6-и Търновски полкъ	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—
4-и артилер. полкъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-и гаубиченъ полкъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а пионерна дружина	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3/1-а бригада:										
41-и полкъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
42-и полкъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9-и коненъ полкъ	—	1	3	11	—	—	—	—	—	—
Отрядъ срещу Западния секторъ:										
5-и маршеви полкъ	—	—	—	3	—	—	1	7	21	—
5-и опълченски полкъ	—	—	—	5	—	—	1	46	176	16
8·7-см. не с. с. батарея на поручикъ Машаровъ	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—
8·7-см. не с. с. батарея на поручикъ Михаиловъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Всичко загуби на българитѣ	3	4	8	52	—	1	4	64	284	16
Германски части:										
1/21-и батальонъ Картечни отдѣления № 234 и № 240 1/201-а полска батарея 105-а тежка гаубична батарея 6-и уланскиполкъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
А всичко загуби	*3*	*4*	*8*	*52*	—	*1*	*4*	*64*	*284*	*16*

4-и септември					5-и септември					6-и септември					Всичко до 7-и септ.				
офицери		подофицери и войници			офицери		подофицери и войници			офицери		подофицери и войници			офицери		подофицери и войници		
убити	ранени	убити	ранени	изчезнали	убити	ранени	убити	ранени	изчезнали	убити	ранени	убити	ранени	изчезнали	убити	ранени	убити	ранени	изчезнали
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—
—	1	1	1	—	7	29	256	1360	99	—	1	27	104	—	7	33	289	1487	99
—	1	—	1	—	6	30	267	1409	49	—	—	12	71	1	6	31	279	1497	50
—	—	—	6	—	12	23	320	1332	—	—	3	27	61	12	12	27	357	1469	12
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	14	161	—	1	1	14	161	—
—	—	—	—	—	3	14	145	624	59	2	—	1	—	—	5	14	146	624	59
—	—	—	—	—	1	2	17	91	1	—	—	—	—	—	1	2	17	91	1
—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	1	5	—	—	—	2	10	—
—	—	—	4	—	—	1	—	11	—	—	—	3	15	—	1	2	3	33	—
—	—	—	—	—	—	—	2	7	—	—	—	—	1	—	—	—	2	8	—
—	—	—	2	—	—	—	1	7	—	—	—	1	—	—	1	1	2	9	—
—	1	—	—	—	2	14	95	524	—	2	6	49	258	—	4	21	144	782	—
—	—	1	13	—	3	11	84	423	—	1	2	21	109	—	4	13	106	549	—
—	—	—	—	—	—	4	3	10	—	—	1	—	10	—	—	5	3	20	—
—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	1	—	—	1	—	2	—
—	—	—	—	—	—	2	3	24	—	—	—	1	—	—	—	2	4	24	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	34	148	2	—	2	34	148	2
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	8	47	209	4	2	8	47	209	4
—	—	—	—	—	2	1	4	5	2	—	—	—	—	2	2	2	7	16	4
—	1	13	95	—	—	1	8	51	6	—	—	11	57	—	—	3	39	227	6
—	—	2	8	—	—	—	5	34	4	—	—	1	—	—	—	1	54	223	20
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—
—	—	—	—	—	—	—	3	4	—	—	—	—	—	—	—	—	3	4	—
—	4	17	131	—	36	133	1214	5918	220	9	24	250	1210	21	49	169	1553	7595	257
—	—	—	—	—	1	—	4	24	—	—	—	2	4	—	1	—	6	28	—
—	*4*	*17*	*131*	*—*	*37*	*133*	*1218*	*5942*	*220*	*9*	*24*	*252*	*1214*	*21*	*50*	*169*	*1559*	*7623*	*257*

Споредъ ромънски източници, по-голѣмата часть отъ загубитѣ се падатъ на частитѣ отъ Втори секторъ, които най-сериозно се съпротивляваха на българската атака: 79-и полкъ, който е ималъ 79 офицера и 4580 подофицера и войника, е далъ около 76% загуби (16 убити и 30 ранени офицера, 1519 убити и 2011 ранени подофицера и войника).

При разпита плененитѣ ромънски висши офицери (полкови и бригадни командири) обясниха бързото сломяване на съпротивата на Тутраканъ съ некадърностьта на команданта, генералъ Теодореско, който съвсемъ не билъ на мѣстото си; съ лошото организиране на отбраната; съ липсата на взаимопомощь между артилерията и пехотата; съ вкарването въ Крепостьта полкове, попълнени съ голѣма часть българи и турци, на които, главно, се дължела паниката. Единъ отъ бригаднитѣ командири добави, че българскиятъ успѣхъ се дължелъ: а) на вихреното, стремително, настжпление на българската пехота; б) на превъзходството на българската артилерия; в) на общото безредие, което се ширѣло въ ромънската армия, изобщо; г) на неспособностьта на ромънскитѣ офицери, повечето отъ които били отъ запаса, станали офицери само следъ нѣколкомесечна подготовка, безъ никакъвъ воененъ духъ и безъ готовность да се жертвуватъ, за доказателство на което служелъ фактътъ, че всички тѣ здрави и читави сж въ български пленъ.

Боятъ при Добричъ на 6-и и 7-и септемврий.

(Картогр. приложения № № 13, 14 и 15).

Положението на двѣтѣ страни на 5-и септемврий вечерьта.

Следъ отблъсването на ромънскитѣ разузнавателни отреди на 5-и септемврий, българскитѣ войски около Добричъ нощуваха въ следното положение:

1) Варненскиятъ подвиженъ резервъ: предна охрана — 2/8-а дружина — подполковникъ Цаневъ (три и половина роти, две картечници и 6/5-а батарея) — при ч. Каралеска, съ предни постове по гребена между Ези Бей и Гелинджикъ; дѣсенъ участъкъ — 1/8-а дружина (1-а, 3-а, 4-а и 5-а роти) — майоръ Стойковъ — укрепяваше позицията отъ Гелинджикъ до два клм. източно отъ Девненската могила[1]); лѣвъ участъкъ — 1/48-а дружина — майоръ Марковъ (четири роти, две картечници и 4/5-а

[1]) На картата въ мѣрка 1:126,000 е означена съ кота 123.

батарея) — укрепяваше позицията отъ два клм. източно отъ Девненската могила до пѫтя Добричъ — Ези Бей; резервъ — пристигналата 4/17-а гранична рота — северно отъ Добричъ; дѣсно странично прикритие — подполковникъ Минковъ — 4/8-а дружина (четири роти, две картечници и 5/5-а батарея) — укрепяваше позицията на платото източно отъ Айдънъ Чуха; презъ нощьта пристигна въ Чаирли Гьолъ 3/8-а дружина (10-а и 11-а роти) и една батарея.

2) 6-а дивизия: 35-и полкъ (три дружини, картечната рота и две батареи) — на позиция между Кара Сакалъ и Янакларъ; 36-и полкъ (три дружини, картечната рота и три батареи) — на позиция по гребена два клм. западно отъ Ези Бей; 2/35-а дружина съ една нескорострелна батарея—на единъ клм. западно отъ Суютчукъ, като охраняваше отъ западъ бойния редъ на 36-и полкъ.

3) 53-и полкъ, който пѫтуваше отъ Южния (Македонския) фронтъ, се превозваше между Каспичанъ и Добричъ; на 6-и септемврий въ 2 часа пристигна първиятъ ешелонъ — 3-а дружина, която веднага бѣ изпратена да заеме лѣвия участъкъ на позицията — западно отъ пѫтя Добричъ — Ези Бей. Дружината тръгна въ 9^{30} часа, и започна да се окопава въ 14 часа, като до 16 часа приготви окопитѣ си; вториятъ ешелонъ — 4-а дружина — пристигна въ 11 часа, и веднага бѣ изпратена да застане като поддържка на 3-а дружина, което тя извърши къмъ 15 часа; третиятъ ешелонъ — Щабътъ на полка и картечната рота — пристигна въ 23 часа; четвъртиятъ ешелонъ — 2-а дружина — на 7-и септемврий въ 8 часа; петиятъ ешелонъ — 1-а дружина — закъснѣ твърде много, защото командирътъ на дружината, подполковникъ Бадински, я разтовари на ж.-п. ст. Оборище и оттамъ продължи пѫтя си пеша до Добричъ, дето пристигна следъ свършването на боя — въ 20 часа.

4) Турскиятъ 75-и полкъ, който пѫтуваше отъ Дервентъ за Добричъ, трѣбваше да пристигне въ последния градъ на 7-и септемврий.

Ромъно-русскитѣ войски на 5-и септемврий нощуваха въ следното положение:

а) Ромънската 19-а дивизия: 17-а бригада — въ района Кара Дурмушъ — Неби Куюсу; 5-а сборна бригада — въ Чобанъ Куюсу, 6-а сборна бригада — въ Чифутъ Куюсу.

б) 5-а каларашка бригада — въ Спасово.

в) 3-а конна дивизия — въ Армутли; 3-и уланскиполкъ — въ Калфакьой.

г) Руската 61-а дивизия — въ района Карали — Булдари — Муса Бей.

д) Сръбо-хърватската дивизия — въ района Карали — Шахвали — Хасанча.

Разпорежданията на командуващия III армия за отбраната на Дѣсното крило.

Следъ като бѣ завладѣнъ гр. Добричъ, тамъ се струпваха все повечѣ войски и поради откриването на значителни русско-ромънски части въ тази посока, командуващиятъ III армия реши да обедини командуването на всички войски отъ Дѣсното крило на армията и затова на 6-и септемврий въ 11 часа̀ той издаде оперативна заповѣдь № 18:

„Предвидъ завладяването на Добричъ и пристигането на нови части въ Варненския укрепенъ пунктъ, заповѣдвамъ:

1) Варненски укрепенъ районъ. — Началникъ на района генералъ-майоръ Кантарджиевъ. Той е общъ началникъ на войскитѣ въ цѣлия районъ Варна — Добричъ — Балчикъ. Съставътъ на Гарнизонитѣ е следния: а) Варненски укрепенъ пунктъ — началникъ на Пункта полковникъ Кирковъ; въ състава на Гарнизона оставатъ следнитѣ части: отъ 4-и маршеви полкъ — една дружина, турскиятъ 75-и полкъ — три батальона, всичката артилерия на Пункта безъ едно полско скорострелно отдѣление; задачата на Пункта остава сѫщата, както досега; б) Войски при гр. Добричъ — началникъ на Войскитѣ командирътъ на 2/4-а бригада, полковникъ Габаревъ; съставъ на Гарнизона: 8-и Приморски полкъ — четири дружини, 4-и маршеви полкъ — две дружини, отъ 48-и полкъ — една дружина, отъ 5-и артилер. полкъ — три батареи; в) Гарнизонъ на гр. Балчикъ — началникъ на Гарнизона съответниятъ дружиненъ командиръ отъ Флота на Негово Величество — две портови роти.

2) 6-а Бдинска дивизия — въ съставъ 2-а пех. бригада (35-и и 36-и полкове), съ придаденитѣ къмъ нея части — 53-и полкъ, 2-и артилер. полкъ, подъ началството на началника на дивизията, генералъ майоръ Поповъ, да се съсрѣдоточи въ района Османъ Факѫ — Арабаджи — Чекърча; Щабътъ на дивизията — въ Чекърча. Дивизията въ този районъ остава въ мое разпореждане за действие въ северна и северозападна посоки, а, въ случай на нужда, и да поддържа Войскитѣ при Добричъ.

3) Началникътъ на Укрепения районъ да разпореди за укрепяването на войскитѣ въ Добричъ и Балчикъ.

4) Къмъ 6-а Бдинска дивизия се придава единъ взводъ отъ 1-а конна дивизия, който ще служи за разузнаване и поддържане връзка съ Конната дивизия.

5) Началницитѣ на Укрепения районъ и на 6-а дивизия да разпоредятъ да бѫде устроена и поддържана постоянна телеграфна и телефонна връзка съ Щаба на армията, а така сѫщо и сигурна връзка между частитѣ и гарнизонитѣ."

Следъ като бѣ изпратена заповѣдьта на частитѣ, въ Щаба на армията се получи донесение отъ генералъ Кантарджиевъ (Добричъ), че предъ фронта е спокойно, че сѫ забелязани русски разезди къмъ Чекърча и Османъ Факѫ; че единъ ромънски аеропланъ отъ 8 часа̀ летѣлъ половина часъ надъ позициитѣ, и заминалъ на североизтокъ; че е освободилъ частитѣ отъ 6-а дивизия, защото сѫ пристигнали две дружини отъ 53-и полкъ, а другитѣ две ще пристигнатъ следъ пладне; и че въ 8 часа̀ турскиятъ 75-и полкъ е тръгналъ отъ Дервентъ за Добричъ.

Въ отговоръ на това донесение, генералъ Тошевъ му телеграфира да изпълни заповѣдьта № 18, като придаде 53-и полкъ къмъ 6-а дивизия, а Турскиятъ полкъ да премѣсти тамъ, кѫдето намира за добре. Тази заповѣдь, обаче, не бѣ изпълнена отъ генералъ Кантарджиевъ, който вече бѣ разпредѣлилъ пристигналитѣ ешелони отъ 53-и полкъ, и този полкъ остана да действува заедно съ войскитѣ отъ Варненския подвиженъ резервъ.

Отблъсването на ромъно-русската атака на 6-и септемврий.

Разпорежданията на началника на Добричкитѣ войски за отбрана. — Презъ нощьта срещу 6-и септемврий пристигна 1/4-а маршева дружина, която веднага смѣни 35-и полкъ на позицията източно отъ Добричъ. Генералъ Кантарджиевъ предполагаше, че скоро ще пристигнатъ насоченитѣ къмъ Добричъ българскиятъ 53-и и турскиятъ 75-и полкове, и затова даде редъ разпореждания за употрѣблението и на тѣзи войски. Всички тѣзи разпореждания се правѣха съ огледъ отбраната на Добричъ, преди да бѣ получена оперативната заповѣдь № 18 отъ командуващия армията.

Къмъ 11 часа̀ генералъ Кантарджиевъ издаде следната оперативна заповѣдь, въ която бѣха събрани отдѣлнитѣ негови разпореждания до частитѣ:

„1) Освенъ сведенията, дадени въ оперативната заповѣдь № 25, знае се, че неприятелски разезди се явяватъ около селата Чекърча и Османъ Факѫ.

2) Къмъ Сарж Небе дѣйствува 1-а конна дивизия. Частитѣ отъ 6-а дивизия довечера ще се разположатъ: 35-и полкъ — въ Голѣмо Чамурли, а 36-и — въ Кара Пелитъ.

3) На Варненскитѣ войски се възлага да заематъ, силно укрепятъ и опорно отбраняватъ гр. Добричъ, за което заповѣдвамъ: а) Дѣсенъ участъкъ — майоръ Жечевъ — 1/4-а маршева дружина, две картечници, четирма конника и четирма колоездача — да заеме, силно укрепи, и опорно отбранява участъка си отъ пжтя Добричъ — Балчикъ по гребена, на който на картата е написана първата буква „а“ на надписа „Базарджикъ“, до ж.-п. линия северно отъ буквата „р“ на надписа „Кара Сакалъ“; б) Срѣденъ участъкъ — полковникъ Габаревъ — отъ 8-и полкъ две и половина дружини, 1/48-а дружина, две скорострелни батареи отъ 5-и артилер. полкъ, единъ взводъ пионери, шестима колоездача, четирма конника — да заеме, силно укрепи и опорно отбранява участъка отъ ж.-п. линия (лѣвиятъ флангъ на Дѣсния участъкъ) — к. 123 до пжтя Добричъ — Ези Бей; в) Лѣвъ участъкъ — майоръ Захариевъ — отъ 53-и полкъ две дружини, две картечници, трима колоездача и трима конника — да заеме, силно укрепи и опорно отбранява участъка отъ пжтя Добричъ — Ези Бей до пжтя Добричъ — Чекърча; г) маневрени войски — подполковникъ Ламбриновъ — отъ 53-и полкъ две дружини, четири картечници, отъ турския 75-и полкъ три батальона, единъ взводъ колоездачи, импровизиранъ коненъ взводъ — оставатъ въ мое разпореждане; дружинитѣ отъ 53-и полкъ да се разположатъ около Панаира; турскиятъ 75-и полкъ — около Земледѣлското училище (северозападно отъ Добричъ).

4) Да се изпратятъ отбранителни застави: № 1 — подполковникъ Минковъ — отъ 8-и полкъ една дружина, една скорострелна батарея, трима колоездача, трима конника — да заеме, укрепи и опорно отбранява височината 130·37 (югозападно отъ Айдънъ Чуха), като пази дѣсния флангъ и тила на войскитѣ, които заематъ позиция около Добричъ; № 2 — подполковникъ Цаневъ — отъ 8-и полкъ една дружина, една батарея, трима колоездача и трима конника — да заеме позиция около кръстопжтя, който е на два клм. отъ Каралесъ, и пази посоката Добричъ — Кара Омеръ — Мангалия; № 3 — майоръ Николовъ — отъ 53-и полкъ три роти, две орждия, трима колоездача, двама конника — да заеме позиция на кота 122 и пази посоката Добричъ — Кара Синанъ — Кокарджа; № 4 — майоръ Иванчевъ — отъ 15-а гранична дружина две роти — да заеме позиция три клм. на югъ отъ Добричъ (тритѣ укрепления) за непосрѣдствена отбрана тила на позицията.

5) Да се изпратятъ наблюдателни застави: 1) отъ Дѣсния участъкъ: а) единъ клм. североизточно отъ Башъ Бунаръ, б) два клм. източно отъ Кара Сакалъ; 2) отъ Срѣдния участъкъ: а) два клм. източно отъ Гелинджикъ и б) северно отъ Ези Бей; 3) отъ Лѣвия участъкъ — при к. 115, западно отъ Суютчукъ. На всички наблюдателни и отбранителни застави началницитѣ на секторитѣ да дадатъ писмени упжтвания за начина на действието и сигналитѣ, които ще се употрѣбяватъ при настжпление на противника (запалване вехи и др.).

6) Отбранителнитѣ и наблюдателнитѣ застави да изпратятъ за охранение стражеви застави и постове, които да влѣзатъ въ свръзка помежду си. Въ случай че настжпятъ превъзходящи неприятелски сили, отбранителнитѣ и наблюдателнитѣ застави да отстжпятъ на Главната позиция.

7) Частитѣ да държатъ сигурна връзка съ съседитѣ си и постоянно съприкосновение съ противника.

8) Парковитѣ взводове да се разположатъ между шосето Варна—Добричъ и лозята южно отъ Добричъ.

9) Хранителни и фуражни припаси частитѣ да получаватъ временно отъ Разходния магазинъ въ Добричъ.

10) Дивизионната болница да се разположи при ж.-п. ст. Добричъ.

11) Азъ ще се намирамъ въ Добричъ."

Въ тази заповѣдь е пропустнато да се даде задача на 3/8-а дружина (две роти), която, както се каза, бѣ пристигнала презъ нощьта въ Чаирли Гьолъ. По-голѣмата часть отъ заповѣдьта остана неизпълнена, защото 53-и и турскиятъ 75-и полкове още не бѣха пристигнали.

Изтеглянето на 6-а дивизия отъ Добричъ. — Нежеланието на генералъ Поповъ да поеме общото командуване на войскитѣ около Добричъ даде възможность на по-младшия генералъ Кантарджиевъ да командува и надъ части отъ 6-а дивизия. Както на 5-и, така и презъ нощьта срещу 6-и септемврий, той даваше заповѣди направо на командиритѣ на полковетѣ, като пренебрегваше командира на бригадата и командира на дивизията. Последниятъ не обърна внимание на тази нередовность въ командуването, но командиръть на 2/6-а бригада, полковникъ Вапцаровъ, се застжпи за своитѣ командни права, и на 6-и септемврий въ 6^{50} часà изпрати на генералъ Поповъ следното донесение:

„Отъ Щаба на Варненския укрепенъ пунктъ се даватъ заповѣди и разпореждания направо до командиритѣ на 35-и и 36-и полкове, мимо Щаба на бригадата, който, както и полковетѣ отъ сжщата, не ми е известно да се подчинява на началника на казания Укрепенъ пунктъ. Заповѣди и разпореждания се даватъ и отъ Васъ. Моля да ми се съобщи повѣрената ми бригада подчинена ли е на началника на казания Укрепенъ пунктъ, съ каква заповѣдь, отъ кого и кога? Противъ даванитѣ мимо менъ направо на полковетѣ отъ повѣрената ми бригада заповѣди заявявамъ оплакване и моля удовлетворение."

Следъ отблъсване атаката на 5-и септемврий, генералъ Тошевъ, като предполагаше, че тя може да се повтори на следния день, въ 14^{50} часà изпрати на командира на 6-а дивизия следната телеграма:

„Утвърдете се на заетитѣ си мѣста, и до второ разпореждане нѣма да се мѣстите въ района на Кара Пелитъ—Срѣдно Чамурли."

Но генералъ Поповъ смѣташе положението предъ Добричъ подобрено. Въ 5^{30} часа̀ той получи отъ генералъ Кантарджиевъ съобщение, че пристигналата отъ Варна маршева дружина е изпратена да смѣни 35-и полкъ, който вече може да се прибере при бригадата си, и че, щомъ пристигне 53-и полкъ, ще бѫде смѣненъ и 36-и полкъ. Затова генералъ Поповъ реши да премѣсти 6-а дивизия въ района Кара Пелитъ—Срѣдно Чамурли и въ 11^{45} часа̀ изпрати на командира на 2-а бригада следната заповѣдь:

„Бригадата Ви днесъ, 6-и септемврий, да се съсрѣдоточи на фронта Срѣдно Чамурли—Кара Пелитъ, за което да тръгне въ 13 часа̀. Маршрутъ за дѣснитѣ странични прикрития: Османъ Факѫ—Кара Сулларъ—Кара Пелитъ. Обозитѣ да се движатъ флангово отъ своитѣ части. Като пристигнатъ въ новитѣ си райони, да наблюдаватъ посокитѣ: 35-и полкъ — Османъ Факѫ — Кара Синанъ, Голѣмо Чамурли — Кору Насрединъ — Кара Сулларъ; 36-и полкъ — Кара Пелитъ — Коринджи, Кара Пелитъ — Бююкъ Базаурть, Кара Пелитъ — Фъндъкли и Кочмаръ. Да организиратъ връзки: 35-и полкъ — съ лѣвия флангъ на частитѣ отъ Добричкия гарнизонъ, а 36-и полкъ—съ дѣсния флангъ на 1-а конна дивизия. 1-а конна дивизия днесъ настѫпва отъ Куртъ Бунаръ за Сарѫ Небе. За Лазарета, Болницата и парковетѣ ще се направи разпореждане отъ Щаба на дивизията. Щабътъ на бригадата — въ Дийнеклеръ."

Командиръть на бригадата, полковникъ Вапцаровъ, щомъ получи горната заповѣдь, разпореди:

1) 36-и полкъ да остави две роти на позицията западно отъ Ези Бей; другитѣ десеть роти, пионерната рота и тритѣ батареи да тръгнатъ веднага по пѫтя Чекърча—Малко Чамурли—Срѣдно Чамурли—Дийнеклеръ — Кара Пелитъ; дветѣ оставени роти да се присъединятъ къмъ полка, когато бѫдатъ смѣнени съ части отъ Варненския подвиженъ резервъ.

2) 35-и полкъ, съ придадената къмъ него пионерна рота и три батареи, да се премѣсти въ района между Срѣдно и Голѣмо Чамурли, и да наблюдава посоката къмъ Кара Сулларъ.

36-и полкъ започна да се снема отъ позицията въ 12^{10} часа̀, и тръгна по пѫтя Суютчукъ—Малко Чамурли, като имаше въ предна охрана една дружина и една батарея и дѣсно странично прикритие — единъ взводъ по пѫтя Османъ Факѫ—Кара Пелитъ.

35-и полкъ тръгна по шосето Балчикъ—Добричъ—Малко Чамурли, а неговата 2-а дружина очакваше полка си въ Суютчукъ, отдето щѣше да тръгне като негова предна охрана. Въ 13 часа̀ полкътъ стигна въ Суютчукъ, дето походната колона

на 36-и полкъ още не се бѣ изтеглила по шосето. Той почака до 15 часà да се освободи пѫтя, следъ което поднови движението си.

Разпорежданията на Ромънското армейско командуване за 6-и септемврий. — На 5-и септемврий генералъ Зончковски изпрати донесение на командуващия ромънската III армия за неуспѣшното разузнаване на 19-а дивизия къмъ Добричъ и за линията, до която бѣ достигналъ Русскиятъ корпусъ. Отъ това донесение ставаше ясно, че той не е изпълнилъ заповѣдьта за движение въ северозападна посока, а продължава изпълнението на собствения си планъ за съсрѣдоточаване Източната група къмъ Добричъ. Като имаше предвидъ и неблагоприятнитѣ донесения отъ Тутраканъ, Армейското командуване реши да помогне на Тутраканския гарнизонъ съ частитѣ отъ Силистра (гледай стр. 632) и съ тѣзи на Източната група, за което въ 15 часà изпрати следната заповѣдь на началника на Източната група:

„Предмостовата укрепена позиция при Тутраканъ е атакувана отъ превъзходящи сили. Моля, Ваше Превъзходителство, да разпоредите да се заеме града Добричъ съ най-необходимитѣ сили, а останалитѣ войски да настѫпятъ съ усиленъ маршъ къмъ Тутраканъ. На 9-а дивизия отъ Силистра е заповѣдано да настѫпи сѫщо къмъ Тутраканъ. Тази дивизия се подчинява на Ваше Превъзходителство. Много е необходимо Конната дивизия да прикрива лѣвия флангъ на 9-а дивизия при настѫплението ѝ къмъ Тутраканъ.“

Разпорежданията на началника на Източната група за завладяването на Добричъ. — Тази помощь имаше повече теоритически характеръ, защото 9-а дивизия бѣше на 42 клм., а Източната група — на 110 клм. отъ Тутраканъ, и не мòжеха да повлияятъ върху бързоразвиващитѣ се събития при Предмостовата крепость. Отъ заповѣдьта се вижда, че Армейското командуване бѣ повлияно отъ идеята на генералъ Зончковски — за удържане географския пунктъ Добричъ, който, между това, бѣше вече въ български ржце. Ако на 5-и септемврий ромънската 19-а дивизия не можа да заеме града, на 6-и генералъ Зончковски не можеше да изпълни заповѣдьта на командуващия ромънската III армия — „да заеме Добричъ съ най-необходимитѣ сили“, а трѣбваше, преди всичко, да организира атаката на българскитѣ войски при града. Като имаше предвидъ, че за тази атака ще е необходимъ цѣлиятъ день 6-и септемврий, той не пое командуването надъ 9-а дивизия споредъ заповѣдьта, защото тази дивизия можеше презъ този день да пристигне въ Тутраканъ.

И тъй, генералъ Зиончковски на 5-и септемврий въ 20^{15} часа издаде следната оперативна заповѣдь за завладяването на Добричъ:

„Ромънската дивизия извърши днесъ усилено разузнаване на противниковитѣ позиции въ Добричъ. Неприятелтъ заема съ три-четири дружини гребенитѣ северно отъ града, на линията Чекърча — Гелинджикъ — Хошъ Кадемъ. Той има четири-петь батареи западно отъ града. Смоленскиятъ уланскиполкъ е ималъ среща съ българитѣ, резултатътъ отъ която не е известенъ. Другитѣ конни полкове разузнаватъ въ югозападна посока.

За утре, 6-и септемврий, решихъ да завладѣя позициитѣ при Добричъ, за да мога да освободя войски за действия на западъ. Затова:

1) Генералъ Аргиреско, съ две бригади отъ своята дивизия, да дочака войскитѣ на генералъ Симански да достигнатъ на неговия фронтъ, следъ което да настжпи къмъ Добричъ, като опира дѣсния си флангъ на шосето за Кюстенджа, да атакува едновременно и въ тѣсна връзка съ генералъ Симански.

2) Генералъ Симански, съ 61-а и Сръбската дивизии, да настжпи бързо къмъ фронта Кокарджа — Ези Бей — шосето за Кюстенджа, да атакува енергично неприятеля, да заеме Добричъ, и се укрепи на височинитѣ южно отъ града, а да преследва противника само съ предницѣ охрани на ромънската 19-а дивизия.

3) Генералъ Симански да отдѣли отъ своитѣ две дивизии най-малко четири полка, които ще бждатъ мой резервъ, и да останатъ задъ срѣдата и дѣсния флангъ на неговия участъкъ. Той има право да разполага съ часть отъ този резервъ, ако свръзката съ мене е скжсана, и то само за осигуряване дѣсния си флангъ, и ако опасностьта оттамъ е твърде сериозна.

4) Генералъ Аргиреско сжщо да запази, като мой резервъ, едната бригада отъ своята дивизия, която да настжпи по шосето Кюстенджа— Добричъ. Свръзката между мене и резервитѣ ще става чрезъ щабоветѣ на генералитѣ Аргиреско и Симански.

5) Генералъ Павловъ, съ часть отъ конницата си, да осигурява дѣсния флангъ на генералъ Симански, а съ другата часть да продължи разузнаването въ югозападна посока.

6) Азъ ще бжда въ Кара Омеръ, отдето ще се движа по желѣзния пжть. Генералъ Аргиреско да разпореди да има постоянна телефонна връзка между станциитѣ Кара Омеръ, Харманъ Куюсу, Меджидие, както и съ генералъ Симански, затова да се поставятъ на станциитѣ военни телефонисти и да се забрани на граждански лица да разговарятъ по тѣзи телефони.

7) Генералъ Аргиреско, съ своята конница, да осигурява дѣсния флангъ на маневъра.“

Въ донесението си до Ромънската главна квартира генералъ Зиончковски изтъкваше, че ималъ за цель да спечели една победа на 19-а дивизия, духътъ на която е отпадналъ отъ

постояннитѣ настжпления и отстжпления, затова той билъ поставилъ всичкитѣ свои сили на фронта да съдействуватъ на тази дивизия.

Настжплението на ромънитѣ, руситѣ и сърбитѣ. — На 6-и септемврий въ 8 часà тритѣ бригади на ромънската 19-а дивизия настжпиха по шосето Кара Омеръ — Добричъ. Следъ малко бригадитѣ бѣха спрѣни, за да дочакатъ пристигането на русската 61-а дивизия. Въ 12^{30} часà последната още не бѣ пристигнала. Генералъ Аргиреско заповѣда движението да продължи. Къмъ 14^{25} часá дивизията достигна линията Каралесъ — шосето, дето наново бѣ спрѣна, и 17-а бригада застана въ резервъ, при чифлика Салманъ.

5-а каларашка бригада тръгна едновременно съ 19-а дивизия отъ Спасово, и следваше винаги въ отстжпъ задъ лѣвия ѝ флангъ.

Русската 61-а дивизия тръгна отъ района при Мусу Бей въ 8 часà, и въ 16 часà нейната предна бригада се изравни съ преднитѣ бригади на ромънската 19-а дивизия при Каралесъ.

Сръбската дивизия бѣше най-назадъ и, за да се изравни съ другитѣ дивизии при Каралесъ, трѣбваше да измине около 28 клм. Дивизията тръгна отъ Шахвели въ 8 часà, и къмъ 16 часà предната ѝ бригада се изравни съ русската 61-а дивизия при Каралесъ, а другата ѝ бригада остана въ резервъ, северно отъ Кара Синанъ.

3-а конна дивизия остана на мѣстото си, около Армутчи, дето вниманието ѝ бѣ приковано къмъ Българската конна дивизия въ Куртъ Бунаръ. Първата бригада бѣ насочена къмъ дѣсния флангъ на настжпвашитѣ къмъ Добричъ войски, но и тя не можа да развие по-деятелно разузнаване и не можа да открие движението на 2/6-а бригада на западъ и връщането ѝ пакъ при Добричъ, за което ще се говори по-после.

И тъй, къмъ 16 часà генералъ Зионческовски сполучи да събере срещу Добричъ следнитѣ сили, които бѣха заели изходно положение да атакуватъ българскитѣ позиции при този градъ:

5-а каларашка бригада			7 ескадр.
Ромънската 19-а дивизия . .	18 батальона	и 7 батареи	— . . .
Русската 61-а дивизия . . .	16 „	и 6 „	— . . .
Сръбската дивизия	12 „	и 3 „	— . . .
Русската 1/3-а конна бригада —			1 батарея и 12 ескадр.
Всичко . .	46 батальона,	17 батареи	и 19 ескадр.

Въ 16 часа̀ почти едновременно се започна настѫплението въ боенъ редъ на фронта Ези Бей — Каралесъ — два клм. източно отъ шосето Добричъ — Кара Омеръ.

Боятъ на предната охрана. — Българската предна охрана, като не разполагаше съ срѣдства за далечно разузнаване, не можа да събере почти никакви сведения за противника. Само командиръ̀тъ на 6-а дивизия, преди да вземе решение да оттегли частитѣ си изподъ Добричъ, получи следнитѣ сведения отъ своитѣ разузнавателни органи:

1) Отъ командира на 1/36-а дружина, оставена като заслонъ при Екисче, че на 5-и въ 19 часа̀ въ Кара Пелитъ влѣзълъ русски разездъ; че на 6-и въ Кара Пелитъ, Конакъ и Конакъ Куюджукъ нѣмало противникъ.

2) Отъ командира на 2/6-а бригада (11 часа̀), че въ Насрадинъ е влѣзалъ единъ коненъ взводъ; селянитѣ отъ Кара Синанъ казали, че на 5-и оттамъ се оттеглили пехотни части къмъ Насрадинъ.

3) Отъ дѣсния офицерски разездъ (10^{50} часа̀), че северозападно отъ Янъкъ Халва се появилъ единъ коненъ полкъ и при Мансърево — единъ ескадронъ.

4) Отъ дѣсния офицерски разездъ (10^{50} часа̀), че къмъ Насрадинъ се появили русски разезди.

Последнитѣ две сведения бѣха съобщени на началника на Варненския подвиженъ резервъ. Отъ предната охрана при ч. Каралеска не се получиха никакви сведения за отстѫпилитѣ ромъно-русски войски, защото нейнитѣ патрули не можеха да се отдалечатъ твърде много и не можеха да влѣзатъ въ досѣгъ съ тѣхъ.

Въ 8 часа̀ пристигна отъ северъ единъ ромънски аеропланъ, който летѣ надъ позициитѣ около Добричъ около 30 минути. Той бѣше на голѣма височина, и не бѣ обстрелванъ отъ българската артилерия.

Въ 16 часа̀ началникъ̀тъ на предната охрана донесе, че сѫ забелязани две роти и две орѫдия да настѫпватъ отъ североизтокъ къмъ Каралесъ. Въ сѫщото време и командиръ̀тъ на 1/8-а дружина донесе, че забелязалъ две колони да настѫпватъ къмъ сѫщото село. Следъ малко българскитѣ предни постове откриха огънь по настѫпващитѣ откъмъ Каралесъ патрули. Въ сѫщото време три батальона се развърнаха въ боенъ редъ отъ дветѣ страни на шосето, и настѫпиха срещу преднитѣ

постове на българската предна охрана. Две батареи, разположени на дълбоко закрити позиции югозападно отъ Каралесъ, откриха огънь най-напредъ по преднитѣ постове, а следъ това пренесоха огъня си по Главната позиция. Поддържана отъ тѣхния огънь, пехотата настжпваше твърде енергично, като използуваше за прикритие многото кръстци, разпръснати изъ полето.

6/5-а батарея, отъ предната охрана, откри огънь по гжститѣ вериги, когато тѣ минаваха презъ открититѣ пространства, и ги накара да позабавятъ настжплението си и да минаватъ по-предпазливо презъ тѣзи пространства. Но, въпрѣки това, противниковата пехота напредваше. Когато наближи време да се оттегли предната охрана, началникътъ ѝ, подполковникъ Цаневъ, заповѣда батареята да заеме една по-задна позиция, отъ която да прикрива отстжплението на пехотнитѣ роти. Батареята зае позиция на срѣдата на разстоянието между преднитѣ постове и Главната позиция. Щомъ тя започна стрелбата отъ новата си позиция, пехотата започна да се оттегля, като въ това време нѣкои отъ заставитѣ посрещнаха съ ножове наближилитѣ русски вериги.

Командиръть на 2/5-о артилер. отдѣление, като забеляза отъ наблюдателното си мѣсто, че предната охрана започва да се оттегля, реши да прикрие съ огънь отъ 4/5-а батарея оттеглянето, и лично насочваше огъня на батареята по най-напредналитѣ русски вериги.

Подъ прикритието на огъня отъ тази батарея, 6/5-а батарея се оттегли на Главната позиция, и застана на по-раншното си мѣсто — източно отъ шосето, непосрѣдствено задъ Девненската могила. Ротитѣ отъ предната охрана прибраха преднитѣ си постове, и постепенно се оттегляха къмъ Главната позиция, като на всѣки удобенъ гребенъ се спираха, и съ огънь заставяха руситѣ, които насядаха, да залягатъ и забавятъ настжплението си.

Къмъ 17 часа цѣлата предна охрана се прибра на Главната позиция, между Дѣсния и Срѣдния участъци.

Въ сжщото време, когато руситѣ настжпиха отъ двѣтѣ страни на шосето отъ Каралесъ, сръбски части се развърнаха въ боенъ редъ отъ Ези Бей, и настжпиха срещу оставенитѣ тамъ две роти отъ 36-и полкъ (7-а и 11-а). Последнитѣ, следъ като посрещнаха съ огънь настжпващитѣ, се оттеглиха едновременно съ предната охрана на гребена източно отъ Суютчукъ.

Боятъ на Главната позиция. — Въ 16 часà генералъ Кантарджиевъ донесе въ Щаба на армията, че въ 13 часà срещу предната охрана настѫпили откъмъ Харманлъкъ единъ батальонъ, две батареи и три ескадрона. Между това, предната охрана при оттеглянето си доведе войскитѣ, които настѫпваха, почти до Главната позиция. Къмъ 17 часà, когато тя се прибра, настѫпващитѣ вериги достигнаха на около 700—1000 крачки отъ окопитѣ. При преминаването презъ наблюдаванитѣ открити мѣста българскитѣ началници можаха да оценятъ войскитѣ, които настѫпваха отъ двете страни на шосето Добричъ — Каралесъ, на три батальона. Началникътъ на Дѣсния участъкъ оценяваше, че къмъ Гелинджикъ настѫпватъ около два батальона ромъни. Задъ тѣзи предни войски се забелязваха отвреме-навреме изъ по-заднитѣ подстѫпи и други части, които, като поддържки, се приближаваха къмъ преднитѣ или удължаваха бойния редъ, съ видимо намѣрение да обхванатъ двата фланга на българската позиция.

Дветѣ батареи при Каралесъ обстрелваха съ ураганенъ огънь българската позиция. Тѣ се стремѣха да съсрѣдоточатъ огъня си по българскитѣ батареи, и обстрелваха всички мѣста, удобни за закрити позиции задъ гребена. Но дветѣ български батареи бѣха застанали на маскирани позиции до самия гребенъ, и въ тѣхъ не попадаше нито единъ снарядъ. Къмъ 17^{30} часà още една батарея зае позиция на северъ отъ Каралесъ и откри огънь по Срѣдния участъкъ. Предполагаше се, че е 12-см. дълга. Въ сѫщото време друга полска батарея бѣ забелязана да настѫпва по шосето за Каралесъ. Дветѣ български батареи веднага съсрѣдоточиха огъня си по нея. Обсипана съ много сполучливи урагани, тази батарея отстѫпи въ пълно безредие на западъ, като отдѣлнитѣ ѝ запрежки търсѣха убѣжище изъ гънкитѣ на мѣстността.

Командирътъ на 2/5-о артилер. отдѣление, майоръ Илиевъ, забеляза, че огъньтъ на русскитѣ батареи не бѣше тъй опасенъ за българитѣ. Освенъ това, тѣзи батареи бѣха твърде изкусно закрити въ широкитѣ долове около Каралесъ, и не можеше да се опредѣли точно мѣстото имъ. Затова той заповѣда на своитѣ батареи да съсрѣдоточатъ огъня си само по настѫпващитѣ вериги, за да съкрушатъ настѫпателния имъ духъ. Маскиранитѣ позиции на българскитѣ батареи до самия гребенъ позволяваха да се стреля най-точно по най-преднитѣ вериги. Стрелбата отъ най-близки разстояния причиняваше голѣми опустошения въ

тѣзи вериги, които залегнаха и започнаха съ огънь да подготвятъ по-нататъшното си настжпване.

Българската пехота, отъ своя страна, посрещна русско-ромънскитѣ вериги съ убийственъ огънь. Разположена въ дълбокитѣ си окопи, тя стреляше най-точно и осуетяваше всѣки опитъ на преднитѣ вериги да подновятъ настжплението си.

Пристигането на 6-а дивизия. — Въ 15^{30} часа генералъ Поповъ получи отъ командуващия армията заповѣдь: 6-а дивизия съ 53-и полкъ да се съсрѣдоточи въ района Османъ Факж — Арабаджи — Чекърча, за да може да подпомага Варненския подвиженъ резервъ, като, въ случай на нужда, действува въ северна и североизточна посоки (въ тази заповѣдь Подвижниятъ резервъ бѣ нареченъ „Добрички войски"). Генералъ Поповъ веднага изпрати на командиритѣ на 2/6-а бригада, 35-и, 36-и и 53-и полкове следната заповѣдь:

„Повѣрената ми дивизия да се съсрѣдоточи въ района Османъ Факж — Арабаджи — Чекърча, като остава въ разпореждането на командуващия армията за действия въ северна и северозападна посоки и, въ случай на нужда, да поддържа войскитѣ при Добричъ, за което: 2-а бригада, съ придаденитѣ ѝ части, да се съсрѣдоточи: 35-и полкъ — северозападно отъ Османъ Факж, непосрѣдствено южно отъ височината, презъ която минава пжтьтъ Османъ Факж — Кору Насрадинъ; 36-и полкъ — източно отъ Арабаджи, южно отъ к. 122; 53-и полкъ — южно отъ Арабаджи; 3-а пионерна и Телеграфната роти—при Чекърча. Щабътъ на дивизията—въ Чекърча."

Командиръть на 2/6-а бригада получи заповѣдьта, когато главнитѣ сили на 36-и полкъ бѣха достигнали Дийнеклеръ, а задъ тѣхъ, по шосето, следваше походната колона на 35-и полкъ. За да се избѣгне кръстосването на двата полка, което би произлѣзло, ако се изпълнѣше горната заповѣдь, полковникъ Вапцаровъ размѣни мѣстата, назначени на двата полка, и насочи 35-и полкъ къмъ к. 122, а 36-и — къмъ височината северозападно отъ Османъ Факж.

Командиръть на 35-и полкъ, подполковникъ Таслаковъ, не дочака горнитѣ заповѣди. Щомъ зачу топовнитѣ изстрели къмъ Добричъ, той взе решение да насочи полка въ посока на изстрелитѣ, защото отъ мѣстото, до което бѣ стигналъ, можа да забележи значителни групи да настжпватъ къмъ българската позиция предъ града. Той заповѣда преднята охрана (2-а дружина) да измѣни посоката къмъ Малко Чамурли. Когато стигна въ това село, подполковникъ Таслаковъ забеляза по-голѣми

пехотни групи да настѫпватъ южно отъ Ези Бей. Въ сѫщото време артилерийската стрелба на фронта при Добричъ ставаше по-честа. Той образува единъ разездъ отъ своитѣ конни ординарци и отъ органитѣ на 1/2-о артилер. отдѣление и го изпрати да разузнае въ посоката Арабаджи—Кара Синанъ. Когато предната охрана достигна гребена източно отъ Малко Чамурли, получи се заповѣдь отъ командира на бригадата: Полкътъ да се спре, и да чака втора заповѣдь. Подполковникъ Таслаковъ, обаче, виждаше вече много ясно бойното поле и че получената заповѣдь не отговаря на обстановката, затова той не изпълни заповѣдьта, а насочи дружината отъ предната охрана къмъ височината северно отъ Османъ Факѫ, дето да заеме позиция съ фронтъ на северъ и изтокъ. Дружината, заедно съ батареята, настѫпи съ бърза крачка и скоро достигна посочената позиция, дето въ това време се бѣ затвърдила 3-а рота, изпратена попреди като странично прикритие.

Главнитѣ сили бѣха още далече, а подполковникъ Таслаковъ желаеше по-скоро да привлѣче вниманието на настѫпващитѣ откъмъ Ези Бей руси. Въ 17 часа̀ той стигна на гребена южно отъ Арабаджи, дето получи донесение отъ изпратения разездъ, че въ Арабаджи сѫ влѣзли 15 казака, които заклали петима селяни, и че въ Кара Синанъ имало пехота и конница. Макаръ да получи повторно заповѣдь да спре по-нататъшното настѫпление, подполковникъ Таслаковъ намираше, че обстановката налага да се действува още по-енергично, и заповѣда на задната 7-а рота отъ предната охрана да заеме гребена южно отъ Арабаджи, дето предполагаше да развърне своитѣ главни сили. На командира на 1/2-о артилер. отдѣление заповѣда дветѣ батареи да заематъ най-бързо позиция на сѫщия гребенъ и да откриятъ огънь по настѫпващитѣ отъ Ези Бей русски части.

7-а рота бѣгомъ настѫпи къмъ посочения гребенъ. Въ 17^{30} часа̀ тя зае гребена, и батареитѣ отъ главнитѣ сили на търсъ заеха избраната отъ командира на отдѣлението позиция и откриха огънь.

Въ това време 1-а и 3-а дружини се приближаваха съ ускорена крачка, и се развърнаха въ боенъ редъ влѣво и вдѣсно отъ 7-а рота, а 4-а дружина бѣ оставена въ полкова поддържка, задъ 3-а дружина. Веднага следъ това подполковникъ Таслаковъ даде първитѣ обекти за достигане — следния гребенъ по посока на Ези Бей. Когато частитѣ стигнаха на този гребенъ, той имъ посочи следния обектъ — к. 122. На мръкване частитѣ достиг-

наха и втория си обектъ, и започнаха да се окопаватъ на гребена Юклеръ Съртж. Въ това време предната охрана (2-а дружина съ една батарея) се окопаваше на височината северно отъ Османъ Факж. При настжплението въ тъмнината 1-а дружина изгуби посоката, заблуди се изъ високитѣ царевици, откжсна се отъ общия боенъ редъ, и се спрѣ да нощува при Чекърча. Чакъ на разсъмване тя можа да се приближи, и да заеме мѣстото си въ бойния редъ.

Презъ нощьта частитѣ се окопаваха на достигнатитѣ мѣста. Батареитѣ се изнесоха на по-удобна позиция, на гребена южно отъ Арабаджи. 2-а дружина се присъедини къмъ полковата поддържка въ 23 часа, следъ като пристигна 36-и полкъ на нейната позиция. Батареята отъ предната охрана зае позиция при другитѣ две батареи.

Командиръ̀тъ на 36-и полкъ получи заповѣдьта да се върне назадъ, къмъ първата си позиция, и веднага върна походната колона отъ Дийнеклеръ по пжтя за Османъ Факж. Командиръ̀тъ на бригадата, който пжтуваше съ този полкъ, отиде при 35-и полкъ и тамъ можа да узнае, че последниятъ вече е заелъ цѣлия фронтъ на бригадата, че срещу оставенитѣ на старата позиция 7/36-а и 11/36-а роти е настжпилъ цѣлъ русски полкъ, и тѣ били принудени да се оттеглятъ на югъ, на около единъ километъръ отъ позицията, и че единъ русски батальонъ настжпва отъ Кору Насрадинъ къмъ Османъ Факж. Той заповѣда 36-и полкъ да побърза и до вечерьта непремѣнно да заеме обекта си.

На мръкване 36-и полкъ стигна до Османъ Факж, развърна се въ боенъ редъ, като имаше 3-а и 4-а дружини въ първа линия и 2-а дружина въ полкова поддържка. Дружинитѣ отъ първата линия смѣниха предната охрана на 35-и полкъ, която се присъедини къмъ полка си. Батареитѣ на 2/2-о артилер. отдѣление заеха позиция, но, поради тъмнината, не можаха да се приготвятъ за стрелба.

Командиръ̀тъ на 6-а дивизия съ щаба си, следъ като направи разпорежданията за връщане дивизията въ напустнатия сутриньта районъ, тръгна къмъ Чекърча. Той имаше отъ сутриньта сведения, че неприятелска конница, около единъ полкъ, се появила въ района Мансърово — Алианафе, а разезди били забелязани около Насрадинъ. Къмъ 18 часа̀ той срещна на пжтищата отъ Чекърча и Суютчукъ бѣгащо население, което разказваше, че русски войски стигнали до Кору Насрадинъ и Кара

Синанъ. Въ това време Щабътъ на дивизията вече можеше да наблюдава самото бойно поле, дето ясно се забелязваше настжплението срещу лѣвия флангъ на войскитѣ при Добричъ. Една батарея силно обстрелваше този флангъ а друга — Чекърча. Две роти отстжпваха подъ натиска на противника. Въ това време 35-и полкъ вече се бѣ развърналъ въ боенъ редъ, както се каза по-горе. Командиръть на дивизията, генералъ Поповъ, не знаеше това. Той не знаеше сжщо, че командиръть на 2/6-а бригада бѣ промѣнилъ обектитѣ на своитѣ полкове, и затова му изпрати заповѣдь да побърза да заеме даденитѣ обекти (35-и полкъ — Османъ Факж и 36-и полкъ — Чекърча). Следъ това той изпрати адютанта на 6-а артилер. бригада съ разездъ отъ Военно-полицейския ескадронъ да разузнае посоката Чекърча — Арабаджи — Османъ Факж.

Контъратаката на българитѣ. — Въпрѣки силния български пехотенъ и артилерийски огънь, русскитѣ вериги съ припълзяване можàха да се приближатъ на 500 крачки отъ окопитѣ на срѣдния участъкъ и на около 1000 крачки отъ дѣсния. Тѣхнитѣ най-близки поддържки непрекжснато се вливаха въ преднитѣ вериги, огъньтъ на които ставаше все по-силенъ. Срещу лѣвия участъкъ (53-и полкъ) руситѣ бѣха настжпили по следитѣ на отстжпилитѣ роти отъ 36-и полкъ, но бѣха спрѣли настжплението си, преди да влѣзатъ въ сферата на действителния пехотенъ огънь.

Къмъ 17^{50} часà генералъ Кантарджиевъ получи съобщение отъ командира на 6-а дивизия, че е започналъ да изпълнява оперативната заповѣдь по армията № 18 — да се съсрѣдоточи въ района Османъ Факж — Арабаджи — Чекърча. Съ това се осигуряваше лѣвия флангъ на войскитѣ при Добричъ. При обиколката на позицията генералъ Кантарджиевъ схвана, че главниятъ ударъ се насочва срещу срѣдния участъкъ, отъ дветѣ страни на шосето Каралесъ — Добричъ. Тъй като русскитѣ вериги при Девненската могила се бѣха приближили твърде много до българскитѣ окопи, и се очакваше всѣка минута да произведатъ ударъ, той заповѣда две роти отъ поддържката на лѣвия участъкъ да се премѣстятъ задъ срѣдния, за да контъратакуватъ веднага следъ атаката. Насочени бѣха 15/53-а и 16/53-а роти, които тръгнаха задъ обстрелвания гребенъ и стигнаха задъ Девненската могила, но, както ще се види по-долу, не стана нужда да произведатъ контъратака.

Командиръ̀тъ на 2/4-а бригада, полковникъ Габаревъ, презъ всичкото време наблюдаваше боя отъ Девненската могила. Той сѫщо схвана, че въ тази посока се насочватъ най-много сили, и че тукъ настѫпващитѣ вериги сѫ най-близо до българскитѣ окопи. Наистина, голѣмитѣ неприятелски поддържки се напластяваха задъ гребена, отдалеченъ доста отъ най-преднитѣ вериги, но на мръкване тѣ можеха да се приближатъ презъ високитѣ царевици, и да произведатъ ударъ презъ нощьта или на разсъмване. Полковникъ Габаревъ още въ 17 часà реши да контъратакува съ частитѣ отъ срѣдния участъкъ най-напредналитѣ русски вериги, за да ги отблъсне по-далечъ отъ позицията. Когато на наблюдателния пунктъ пристигна генералъ Кантарджиевъ, той одобри взетото решение и, отъ своя страна, заповѣда 1/4-а маршева дружина да настѫпи на северъ, за да подпомогне контъратаката.

Полковникъ Габаревъ заповѣда на командира на 2/5-о артилер. отдѣление да подготви атаката, като му показа посоката, въ която ще се произведе (отъ двѣтѣ страни на шосето). Двѣтѣ батареи въ 17^{30} часà съсрѣдоточиха ураганенъ огънь въ дадената посока по най-напредналитѣ вериги. Началникътъ на Щаба на бригадата, подполковникъ Христовъ, отиде при ротитѣ отъ 1/48-а дружина, дето чакà да настѫпи моментътъ за започване атаката; споредъ плана на командира на бригадата, атаката трѣбваше да се започне нѣколко минути преди да се мръкне, и то съ последователни удари, за да се даде видъ, че ще продължи и презъ нощьта. По даденъ знакъ отъ подполковникъ Христовъ, командиръ̀тъ на 2/48-а рота, поручикъ Ичеренски, командува на първата полурота „напредъ на ножъ“ и „ура“. Тя, като единъ човѣкъ, се вдигна изъ окопа си, и вихрено полетѣ къмъ шосето. Огъньтъ на русскитѣ вериги стана вихренъ, и въ първата минута отъ полуротата паднаха 18 ранени и убити. Следъ петь минути и другата полурота се вдигна, и полетѣ съ викове „ура“ напредъ. На мръкване и 1/48-а рота полетѣ напредъ, водена отъ храбрия си командиръ, поручикъ Дишевъ, който не следъ много падна, начело на ротата си, пронизанъ отъ неприятелски куршумъ. Руситѣ престанаха да стрелятъ. По цѣлата имъ бойна линия се поде общъ викъ „ура“. Най-преднитѣ вериги съ непрекѫснати викове отстѫпваха, безъ да дочакатъ удара на ножъ. Въ тъмнината заднитѣ русски поддържки вѣроятно предполагаха, че българитѣ сѫ минали презъ преднитѣ имъ вериги, и откриха огънь срещу отстѫпващитѣ,

като ги взеха за българи. Този огънь продължи около половина часъ.

И така, руситѣ предъ срѣдния участъкъ на позицията съ контъратака бѣха отблъснати далечъ отъ българскитѣ окопи. Атакуващитѣ българи стигнаха до мѣстото, дето бѣха залегнали най-напредналитѣ русски вериги, и тамъ се завързаха отдѣлни бойове съ ножове съ изостаналитѣ русски групи. Пленени бѣха трима руси. Българската артилерия въ тъмнината обстрелва площадитѣ, по които отстѫпваха руситѣ, и прекрати огъня си въ 23 часа, като предполагаше, че тѣ сѫ вече вънъ отъ досегаемостьта на нейнитѣ изстрели.

Боятъ предъ дѣсния участъкъ при Гелинджикъ. — Едновременно съ настѫпването срещу срѣдния участъкъ, ромънитѣ настѫпиха твърде енергично срещу дѣсния участъкъ, предъ който първоначално развърнаха около три батальона срещу Гелинджикъ. Следъ като батареитѣ обстреляха силно българската позиция и селото, въ 17^{30} часа ромънскиятъ боенъ редъ напредна и, като достигна на 2200 крачки, откри пехотенъ огънь, който бѣше съвсемъ безвреденъ за добре окопанитѣ българи.

Българскитѣ две батареи по това време бѣха заети въ борбата на срѣдния участъкъ. Ромънитѣ, отъ никого необезпокоени, продължиха настѫплението си и много скоро достигнаха на 1000 крачки отъ българскитѣ окопи. Началникътъ на дѣсния участъкъ, майоръ Стойковъ, като виждаше голѣмото числено надмощие, използува и поддържката си, за да усили огъня. Българскитѣ части откриха вихровъ огънь по настѫпващитѣ, но, въпрѣки това, поддържкитѣ, които постоянно приждаха, подтикваха преднитѣ вериги, които, съ цената на много жертви, къмъ 18^{30} часа достигнаха на 200 крачки отъ окопитѣ.

Въ сѫщото време майоръ Стойковъ забеляза, че бойниятъ редъ на настѫпващитѣ е удълженъ вѣроятно съ нови части (около четири батальона), които се насочваха да обхванатъ отъ изтокъ защитницитѣ на Гелинджикъ. Той изпрати последната си поддържка, за да противодействува на този обхватъ, но настѫплението все продължаваше. Дѣснофланговата 5/8-а рота контъратакува наближилитѣ до селото ромъни, които предлагаха на българитѣ да се предадатъ, на което последнитѣ отговориха съ вихрова стрелба. Тѣ бѣха отблъснати на около 200 крачки, но на мръкване ромънитѣ продължиха настѫплението си, и, следъ като бѣха усилени отъ поддържкитѣ си, атакуваха селото.

Следъ кратка борба съ ножове изъ улицитѣ, малкото защитници бѣха принудени да се оттеглятъ. Майоръ Стойковъ заповѣда тогава цѣлиятъ дѣсенъ участъкъ да се оттегли на гребена на около 700 метра югозападно отъ Гелинджикъ.

Командирътъ на 2/4-а бригада получаваше редовно донесения отъ началника на дѣсния участъкъ, че настжпватъ още ромънски части къмъ Гелинджикъ. Той не можеше да удовлетвори молбата му за подкрепление, защото всичкото му внимание бѣ погълнато въ боя на срѣдния участъкъ. Чакъ въ 22 часа, когато узна за оттеглянето отъ Гелинджикъ, той поиска и получи разрешение отъ генералъ Кантарджиевъ да изпрати 15-а и 16-а роти отъ 53-и полкъ да подкрепятъ дѣсния участъкъ и заповѣда още презъ нощьта да се заеме наново селото. Посрѣднощь пристигнаха тѣзи роти на новата позиция на частитѣ отъ дѣсния участъкъ, дето пристигна и 1/4-а маршева рота, изпратена отъ командира на дружината на основание споменатата по-горе заповѣдь отъ генералъ Кантарджиевъ.

Отстжплението на ромънската 19-а дивизия.—Въ 20 часа генералъ Зончковски получи съобщение отъ Ромънското командуване за предаването на Тутраканъ. Той се намираше подъ впечатлението и на току-що произведената отъ българитѣ контъратака, и взе решение да прекрати боя при Добричъ. Въ 20[25] часа той изпрати на частитѣ следната заповѣдь:

„Предмостовата позиция Тутраканъ падна. Командуващиятъ армията заповѣда на Източната група да се оттегли на северъ, за да отбранява долината при Меджидие, затова заповѣдвамъ:

1) Групата на генералъ Симански (61-а и Сръбската дивизии) презъ нощьта на 6-и срещу 7-и септемврий да се оттегли въ района Саръджа — Айранкьой — Калфа, като започне оттеглянето въ 23 часа.

2) Дивизията на генералъ Аргиреско да започне въ 23 часа оттеглянето къмъ района Кара Омеръ—Айранкьой.

3) 3-а конна дивизия да прикрива фронта и дѣсния флангъ на Източната група.“

Следъ 45 минути генералъ Зончковски отмѣни тази заповѣдь и заповѣда на командиритѣ на дивизиитѣ да останатъ на достигнатитѣ мѣста, а на следния день, 7-и септемврий, да продължатъ атаката за завладяване на българскитѣ позиции при Добричъ.

Командиритѣ на 61-а и Сръбската дивизии получиха навреме втората заповѣдь, и тѣ дори не започнаха оттеглянето. Генералъ Аргиреско, обаче, щомъ получи първата заповѣдь, реши

да започне веднага оттеглянето и още въ 21 часа насочи бригадитѣ къмъ дадения му районъ, а той, съ щаба си, се отправи за Кара Омеръ — Щаба на групата — за да получи заповѣдь за по-нататъшнитѣ действия. Затова той получи заповѣдьта за отмѣняване оттеглянето въ 22^{25} часа и чакъ на 7-и септември въ 1^{30} часа спрѣ бригадитѣ, които се оттегляха, когато тѣ бѣха достигнали вече до Касълкьой. Частитѣ бѣха съвършено изморени отъ тридневнитѣ непрекжснати лутания. Тѣ бѣха съвършено разстроени и размѣсени при нощното отстжпление следъ упоритъ бой. Генералъ Аргиреско заяви, че неговата дивизия не ще може да вземе участие въ атаката на 7-и септември, и, съ разрешението на началника на Източната група, продължи оттеглянето по бригадно къмъ Кара Омеръ. Въ сжщото време и 5-а каларашка бригада се оттегли къмъ Сарж Гьолъ.

По този начинъ генералъ Зиончковски, следъ като уважи искането на генералъ Аргиреско, изпрати до командуващия III армия донесение, че останалъ удивенъ отъ безсилието на 19-а дивизия, и че билъ принуденъ да не отмѣнява оттеглянето ѝ къмъ Кара Омеръ.

Руската 61-а дивизия, следъ контъратаката на българитѣ, събираше едната си бригада на изтокъ отъ Ези Бей, а другата ѝ бригада остана въ Матлимкьой.

Сръбската дивизия съ едната бригада укрепяваше позицията си югозападно отъ Ези Бей, а другата ѝ бригада остана въ Кара Синанъ.

3-а конна дивизия остана въ района Капакли — Армутли — Азапларъ.

Настжплението на страничното прикритие и 3/8-а дружина. — Началникътъ на страничното пркиритие, подполковникъ Минковъ, получи въ 18 часа заповѣдьта да настжпи къмъ Чаиръ Харманъ и да атакува противника, дето го срещне Той заповѣда веднага да се прекрати укрепяването на позицията при Айдънъ Чуха, и прикритието настжпи въ боенъ редъ къмъ Чаиръ Харманъ. Въ 22^{30} часа то достигна гребена на два клм. източно отъ Гелинджикъ, започна да се окопава, и изпрати офицерски патрули къмъ Гелинджикъ, Чаиръ Харманъ и Кустекчиларъ. Поради тъмнината патрулитѣ не можаха да излѣзатъ много напредъ и не можаха да открияътъ противникъ.

Подполковникъ Минковъ узна, че селото Гелинджикъ е заето отъ противника, и реши да използува тъмнината, за да

го завладѣе съ нощна атака и да осигури по-добре дѣсния флангъ на войскитѣ при Добричъ. Въ строй за нощна атака 4/8-а дружина се приближи до селото. Изпратената напредъ 15-а рота влѣзе въ него, и тогава се узна, че презъ нощьта противникътъ е отстжпилъ.

Подполковникъ Минковъ съобщи на командира на 3/8-а дружина, че ще настжпи по посока на Чаиръ Харманъ, и му заповѣда сжщо да настжпи къмъ Голѣмата могила източно отъ Хошъ Кадемъ и да охранява дѣсния му флангъ. Дружината съ нескорострелната батарея настжпи въ походенъ редъ въ 18^{30} часà и въ 24 часà достигна посочената височина, безъ да срещне противникъ.

Искане непосрѣдствена помощь отъ 6-а дивизия. — Между това, къмъ 10 часà генералъ Поповъ получи отъ генералъ Кантарджиевъ следното съобщение:

„Противникътъ, около два батальона съ четири батареи, настжпва въ участъка срещу к. 123. Вѣроятно това е авангардъ. Отзадъ пристигатъ и други колони. Моля веднага изпратете едно артилерийско отдѣление на к. 123 (на артилерийската ми позиция). Дѣсниятъ Ви полкъ, моля, да се държи по-близо до лѣвия ми флангъ."

Следъ половина часъ пристигна началникътъ на щаба на генералъ Кантарджиевъ, който донесе следното съобщение отъ него:

„Противникътъ увеличава своитѣ вериги. Нашъ разузнавачъ донася, че на ж.-п. ст. Чаиръ Харманъ по желѣзницата билъ стоваренъ единъ русски пехотенъ полкъ. Сега излизатъ на позиция и други неприятелски батареи. Моля изпратете по-скоро на к. 123 (северно отъ Добричъ) едно артилерийско отдѣление. Насочете, моля, единъ полкъ по сжщата посока, дето бѣше насоченъ вчера 35-и Врачански полкъ. Положението става мжчно. Моля изпратете по-скоро исканата поддържка. Посоката на настжпването на вашитѣ части на моя лѣвъ флангъ е добра. Срещу мене действува не по-малко отъ една дивизия. Върнете цѣлата бригада и пратете да видятъ положението, а нощесъ да уредимъ общъ бой."

Началникътъ на Щаба обясни, че генералъ Кантарджиевъ се опасява да не би противникътъ да предприеме настжпление отъ изтокъ и да прекжсне съобщенията на войскитѣ при Добричъ съ Варна. Генералъ Поповъ предполагаше, че русско-ромънскитѣ атаки на 6-и септември ще бждатъ насочени къмъ лѣвия флангъ, дето бѣше 2/6-а бригада. Той смѣташе, че даже ако бжде атакуванъ дѣсниятъ флангъ на войскитѣ при Добричъ,

пакъ най-лесно би могло да имъ се помогне съ контърнастжпление въ флангъ, къмъ Ези Бей. Затова той съобщи на генералъ Кантарджиевъ, че 2/6-а бригада се е вече върнала, и осигурява лѣвия флангъ на войскитѣ при Добричъ, и че ще изпрати сàмо исканата артилерия (две батареи).

Презъ нощьта генералъ Поповъ отиде въ Добричъ, при генералъ Кантарджиевъ, за да се споразумѣятъ по предстоещитѣ действия на 7-и септемврий. Генералъ Кантарджиевъ наново изтъкна необходимостьта да се изпратятъ войски за осигуряване дѣсния флангъ на позицията при Добричъ, и не се съгласяваше съ доводитѣ на генералъ Поповъ, че по-добре ще се съдействува на Добричкитѣ войски, ако цѣлата 2/6-а бригада настжпи къмъ Ези Бей. Следъ заминаването на генералъ Поповъ отъ Добричъ, въ 23^{30} часà генералъ Кантарджиевъ наново поиска да му се изпрати подкрепление, като само намали силата на искането отъ единъ полкъ на две дружини:

„Споредъ донесението на командира на 2/4-а бригада, Гелинджикъ е зает отъ противника. Съ това се силно заплашва дѣсния ми флангъ. Затова настоятелно моля за осигуряване дѣсния ми флангъ да изпратите две дружини въ мое разпореждане. Дружинитѣ преди разсъмване трѣбва да бждатъ разположени на шосето Добричъ—Балчикъ, подъ буквата „О“ на надписа „Хаджи Оглу Базарджикъ“. За направеното моля своевременно ми известете.“

Генералъ Поповъ не можа да устои повече на тъй настоятелното искане, и въ 0^{30} часà на 7-и септемврий заповѣда на командира на 2/6-а бригада да изпрати на изтокъ отъ Добричъ две дружини отъ 35-и полкъ. Следъ това, къмъ 2^{30} часà, генералъ Поповъ получи отъ командуващия армията следната телеграма, която целѣше да тури редъ въ командуването на всички войски, които дѣйствуваха около Добричъ:

„Докато траятъ бойоветѣ около Добричъ, за общъ началникъ на войскитѣ, находящи се тамъ отъ Варненския гарнизонъ и отъ 6-а дивизия, назначавамъ началника на Варненския укрепенъ пунктъ, генералъ Кантарджиевъ.“

Между това, назначенитѣ две батареи (2/2-а и 4/2-а) тръгнаха подъ общото началство на командира на 4-а батарея къмъ Добричъ, дето щѣлъ да ги посрещне изпратенъ отъ щаба на генералъ Кантарджиевъ водачъ, за да ги отведе тамъ, дето се е предполагало тѣ да действуватъ. Но, тъй като настжпваха въ голѣма тъмнина, батареитѣ презъ цѣлата нощь се лутаха, безъ да могатъ да намѣрятъ началника на войскитѣ при Добричъ.

Командирътъ на 35-и полкъ, като получи заповѣдьта да насочи две дружини по шосето за Балчикъ, за да охраняватъ дѣсния флангъ на войскитѣ при Добричъ, изпрати 2-а и 4-а дружини отъ своята полкова поддържка. Дружинитѣ тръгнаха въ 3 часа̀ и въ 6^{30} часа̀ стигнаха на опредѣленото мѣсто. Между това, дѣсниятъ флангъ се охраняваше твърде добре отъ 4/8-а и 3/8-а дружини, които, както е казано по-горе, бѣха застанали здраво на дѣсния флангъ на войскитѣ при Добричъ, следъ като бѣха пресѣкли шосето Добричъ — Балчикъ. Дружинитѣ отъ 35-и полкъ останаха въ бездействие, когато върху отслабената 2/6-а бригада се нахвърли цѣлата Сърбо-хърватска дивизия.

Резултатитѣ отъ боя на 6-и септемврий. — И тъй, на 6-и септемврий войскитѣ при Добричъ, съ помощьта на частитѣ отъ 6-а дивизия, отблъснаха русската 61-и дивизия и една ромънска бригада. Тѣ останаха да нощуватъ на позициитѣ си. Руситѣ се оттеглиха презъ нощьта, но българското командуване не разполагаше съ срѣдства за разузнаване, освенъ пехотни патрули, и затова не можа да узнае докѫде сѫ се оттеглили.

Отблъсване русско-сръбската атака на 7-и септемврий.

Положението около Добричъ презъ нощьта срещу 7-и септемврий. — Следъ отблъсването на русско-ромънската атака на 6-и септемврий, българскитѣ войски около Добричъ се готвѣха да посрещнатъ нови атаки на следния день. Следъ малки размѣствания въ отбранителнитѣ участъци и следъ неумѣстното настояване на генералъ Кантарджиевъ да се изпратятъ войски отъ 6-а дивизия, за да се противопоставятъ на въображаема опасность отъ изтокъ, войскитѣ около Добричъ бѣха разположени по следния начинъ:

1) Варненскиятъ подвиженъ резервъ остана разпредѣленъ между тритѣ бойни участъка по сѫщия начинъ, както и на 6-и септемврий: Дѣсенъ участъкъ — 1/8-а дружина, Срѣденъ участъкъ — 2/8-а дружина; Лѣвъ участъкъ — 1/48-а дружина и 11/36-а рота и дветѣ батареи отъ 5-и артилер. полкъ; къмъ последнитѣ се присъедини и пристигналата вечерьта отъ Варна 1-а 8·7-см. не с. с. полска батарея.

53-и полкъ пакъ остана въ разпореждането на генералъ Кантарджиевъ, въпрѣки заповѣдьта № 18 отъ командуващия армията, споредъ която полкътъ трѣбваше да се присъедини

къмъ 6-а дивизия. Отъ този полкъ 3-а дружина остана на мѣстото си (Лѣвия участъкъ); 4-а дружина бѣ премѣстена между Срѣдния и Дѣсния участъци; 2-а дружина пѫтуваше съ влакъ отъ Каспичанъ за Добричъ, кѫдето пристигна въ 11 часа̀; 1-а дружина, както е казано и по-преди, пѫтуваше въ следния ешелонъ, но, по грѣшка на дружинния командиръ, бѣ разтоварена на ж.-п. станция Оборище, продължи движението си къмъ Добричъ по обикновенъ пѫть и пристигна въ Добричъ чакъ на мръкване.

2) 6-а дивизия: следъ като генералъ Поповъ се съгласи да изпрати две дружини и две батареи въ разпореждането на генералъ Кантарджиевъ, следъ като 1/36-а дружина бѣ оставена въ Екисче, „за да пази тила на дивизията“, най-после, следъ като 7/36-а и 11/36-а роти бѣха оставени да действуватъ заедно съ войскитѣ при Добричъ, дивизията остана само съ четири и половина дружини, една пионерна дружина и четири батареи, които бѣха разположени така: 35-и полкъ (две и четвърть дружини, една пионерна рота и две батареи) се окопаваше на достигнатата вечерьта позиция на Юклеръ Съртъ (1-а дружина, както се каза, нощува при Чекърча, и на разсъмване се подравни съ преднитѣ части); 36-и полкъ съ една пионерна рота, две батареи — въ Османъ Факѫ, съ охрана на гребена Тритѣ Могили. Частитѣ бѣха успѣли да си приготвятъ окопи за стрелба на колѣне.

2-а и 4-а батареи отъ 2-и артилерийски полкъ получиха заповѣдьта, че се даватъ въ разпореждането на генералъ Кантарджиевъ, въ 21^{30} часа̀ на 6-и септемврий. Тѣ тръгнаха поотдѣлно къмъ Добричъ, и въ 1^{30} часа̀ на следния день се събраха на източния край на града. Тукъ тѣ намѣриха командира на 1/4-а маршева дружина, майоръ Жечевъ, който не можа да имъ даде никакви сведения за положението. Батареитѣ останаха въ очаквателно положение до разсъмване, а следъ това получиха заповѣдь да застанатъ въ очаквателно положение при ч. Мустафа Факѫ.

2-а и 4-а дружини отъ 35-и полкъ получиха заповѣдьта, че се даватъ въ разпореждане на генералъ Кантарджиевъ, въ 3 часа̀. Тѣ тръгнаха веднага къмъ мѣстото източно отъ Добричъ, дето бѣха на 5-и септемврий. Въ 6^{30} часа̀ тѣ стигнаха при Чешмата. Къмъ дружинитѣ бѣха придадени и две картечници.

Русско-сръбскитѣ войски, които на 6-и септемврий атакуваха българската позиция при Добричъ, презъ нощьта се устройваха

на линията Кара Синанъ — Ези Бей — ч. Каралеска, като поддържаха съприкосновение съ българитѣ. Началникътъ на руската 61-а дивизия, обаче, не можа да узнае, докѫде се е разпространила българската контратака. Той не знаеше сѫщо, че 19-а дивизия се е оттеглила отъ бойното поле, споредъ отмѣнената заповѣдь на генералъ Зиончковски. По една бригада отъ Сръбската и 61-а дивизии бѣха още въ резервъ, въ Кара Синанъ и Матлимкьой.

Споредъ първата заповѣдь за атаката на Добричъ, генералъ Зиончковски бѣ обединилъ командуването на дветѣ пехотни дивизии отъ XLVII корпусъ въ ржцетѣ на генералъ Симански. Последниятъ, както се каза, получи навреме заповѣдьта за продължаване атаката. Като не знаеше, че 19-а дивизия се е оттеглила, той заповѣда на 7-и септември въ 6 часà да се започне настѫплението, като главниятъ ударъ се нанесе на българския лѣвъ флангъ, при Чекърча.

Преднитѣ бригади на дветѣ дивизии започнаха настѫплението си въ опредѣления часъ, подъ прикритието на мощенъ артилерийски огънь: бригадата отъ 61-а дивизия — къмъ позицията на 35 и полкъ, а бригадата отъ Сръбската дивизия — къмъ лѣвия флангъ на сѫщия полкъ.

Нàстѫплението на 6-а дивизия и оттеглянето ѝ. — Отъ лично видѣното и следъ срещата съ генералъ Кантарджиевъ, командиръ на 6-а дивизия доби впечатление, че русско-ромънскитѣ войски сѫ окончателно развърнати въ боенъ редъ, и че дѣсниятъ имъ флангъ е между Юклеръ Сърть и Ези Бей. Той не обърна внимание на полученитѣ отъ разузнавателнитѣ органи на 6-и сведения, че при Насрадинъ и Кара Синанъ сѫ забелязани пехотни и конни части и разезди, и че отъ тази посока противникътъ може да настѫпи. Затова реши да атакува предполагаемия дѣсенъ флангъ на противника съ 35-и полкъ, за да го прикове, а 36-и полкъ да се насочи по-късно въ тила на противника. Въ 2^{30} часà той получи заповѣдьта отъ командуващия армията, споредъ която, докато траятъ бойоветѣ около Добричъ, за общъ началникъ на войскитѣ, които действуватъ около този градъ, се назначаваше генералъ Кантарджиевъ. Генералъ Поповъ не измѣни своето решение, и въ 4^{10} часà той предаде на командира на 2/6-а бригада следната заповѣдь:

„Днесъ, 7-и септемврий, атакувайте неприятелския дѣсенъ флангъ на к. 122[1]), съ цель да бѫде унищоженъ противникътъ."

Въ 4^{40} часа̀ той получи отъ генералъ Кантарджиевъ следното съобщение, което подкрепяше неговото решение:

„Селото Гелинджикъ, което нощесъ бѣ заето отъ ромънскитѣ 12-и и 73-и полкове, на разсъмване наново е заето отъ нашитѣ части. Оставамъ да организирамъ преследването по посока на ж.-п. линия. Моля съдействувайте, като бързо се явите въ флангъ и въ тилъ на противника."

Следъ това генералъ Поповъ изпрати донесение на командуващия армията за действията на 6-и септемврий, за изпратенитѣ на дѣсния флангъ на позицията при Добричъ две дружини и две батареи и за заповѣданата атака.

Къмъ 6^{25} часа̀ той получи донесение, че на гребена срещу Юклеръ Съртъ е русскиятъ 243-и полкъ, и затова изпрати на командира на бригадата следната заповѣдь:

„Отъ заловенъ пленникъ се установява, че срещу 35-и полкъ действува русскиятъ 243-и полкъ съ две батареи. Разпоредете при атаката да се действува системно, безъ увлѣчение. Следъ завладяването на к. 260, 35-и полкъ да се затвърди на нея."

Въ 4^{45} часа̀ командирътъ на 2/6-а бригада заповѣда:

„Повѣрената ми бригада, съ придаденитѣ ѝ части, да настѫпи днесъ, 7-и септемврий, съ разсъмване, и атакува противника на к. 122[1]), съ цель да го унищожи, за което:

1) Подполковникъ Таслаковъ — 35-и полкъ — да настѫпи отъ посока на Арабаджи—Чекърча по посока на к. 122[1]), която да овладѣе и сбие противника.

2) Полковникъ Гладичевъ — 36-и полкъ и единъ бомбохвъргаченъ взводъ — да се съсрѣдоточи на височината два клм. северно отъ Османъ Факѫ, дето остава, и да подготви атаката съ огънь; пръвъ обектъ к. 122.

Дивизионниятъ огнестреленъ паркъ и Армейската паркова колона се намиратъ при Арнаудъ Куюсу.

Второто отдѣление отъ Дивизионния лазаретъ да открие главенъ превързоченъ пунктъ при Малко Чамурли.

Азъ ще се намирамъ на наблюдателния пунктъ.

Командиритѣ на полковетѣ да дадатъ по една полурота прикритие на артилерийско отдѣление."

Командирътъ на 35-и полкъ получи заповѣдьта. Той очакваше пристигането на 1-а дружина отъ полка откъмъ Чекърча. Въ 6 часа̀ артилерията откъмъ Ези Бей откри силенъ огънь по

[1]) На картата въ мѣрка 1:40,000 е отбелязана съ к. 262.

пехотнитѣ окопи и по придаденитѣ къмъ полка две батареи. Въ сѫщото време 1-а дружина въ боенъ редъ настѫпваше откъмъ Чекърча, за да се изравни съ 7-а рота. Забелязана отъ русскитѣ батареи, тѣ съсрѣдоточиха огъня си по нея. Отъ окопитѣ западно отъ Ези Бей бѣ откритъ силенъ пушеченъ и картеченъ огънь, както по настѫпващата дружина, така и по окопитѣ на 35-и полкъ, които бѣха засипани съ куршуми и гранати. 1/2-а и 3/2-а батареи откриха огънь по батареитѣ около Ези Бей, но не можàха да привлѣкатъ къмъ себе си тѣхния огънь. 1-а дружина настѫпваше по съвсемъ равна и открита мѣстность. Стрелбата на противниковата артилерия бѣше извънредно точна, и за кратко време дружината претърпѣ голѣми загуби. По пѫтя на настѫплението ѝ изостанаха множество ранени, които бавно се движеха къмъ превързочното мѣсто въ Чекърча. Раненъ бѣ тежко и командиръ̀тъ на дружината, излѣзоха отъ строя много офицери и подофицери, но дружината все така упорито продължаваше настѫплението, докато, най-после, се изравни съ 7-а рота.

Командиръ̀тъ на 2/6-а бригада, полковникъ Вапцаровъ, отъ наблюдателното си мѣсто на гребена между двата полка, забеляза, че противникъ̀тъ започва да настѫпва по цѣлия фронтъ срещу 35-и полкъ. Той смѣташе, че е настѫпила минутата да се започне настѫплението въ флангъ и въ тилъ на противника, особено като се увѣри, че неговиятъ флангъ не се простира повече отъ тамъ, дето по-рано се предполагаше. Въ 7 часà той заповѣда на командира на 36-и полкъ да започне настѫплението въ дадената му посока.

Командиръ̀тъ на 36-и полкъ, полковникъ Гладичевъ, като получи първата заповѣдь — да бѫде готовъ да атакува противника въ флангъ и въ тилъ, изнесе дветѣ дружини отъ Османъ Факѫ при предната охрана и организира настѫплението по следния начинъ:

1) Бойна часть — 3-а дружина съ четири картечници — да настѫпи къмъ могилитѣ северно отъ к. 262; 4-а дружина съ две картечници да настѫпи къмъ гребена северно отъ участъка на 3-а дружина.

2) Полкова поддържка — 2-а дружина — да настѫпи задъ лѣвия флангъ на 4-а дружина.

3) 14-а рота съ Минно-бомбовия взводъ да заеме позиция срещу дола, идещъ отъ Кара Синанъ, отъ която да охранява лѣвия флангъ на полка, и да не отстѫпва безъ заповѣдь отъ командира на полка.

Когато предаваше заповѣдьта за боя на дружиннитѣ командири, полковникъ Гладичевъ забеляза една колона отъ около

полкъ пехота съ артилерия да настѫпва отъ Джами Насрадинъ къмъ к. 262, като се движеше на изтокъ отъ дола. Въ сѫщото време по-слаби противникови части настѫпваха откъмъ Кору Насрадинъ срещу лѣвия флангъ на полка. Полковникъ Гладичевъ смѣташе, че последнитѣ настѫпващи части ще бѫдатъ спрѣни отъ 14-а рота, а колоната бѣше още далечъ. Той заповѣда и на артилерията да не обстрелва тази колона, а да я остави да дойде по-близо, следъ което да я порази съ своя фланговъ огънь.

Щомъ се получи заповѣдьта да се започне настѫплението, въ 7^{20} часа̀ дружинитѣ настѫпиха къмъ своитѣ обекти. 5/2-а и 6/2-а батареи, по заповѣдь отъ командира на полка, излѣзоха на открити позиции северно отъ Могилата и къмъ 8 часа̀ откриха огънь по гѫсти пехотни маси отъ дветѣ страни на Насрадинъ, които бързо се развръщаха въ боенъ редъ, и стремително настѫпваха къмъ дола предъ батареитѣ. Командирътъ на 2/2-о артилер. отдѣление, като имаше предвидъ опасността отъ обхващане лѣвия флангъ на 36-и полкъ и непосрѣдствената опасность за самитѣ батареи отъ противниковата пехота, съсрѣдоточи огъня и на дветѣ си батареи по настѫпващата пехота. Но при все това широкиятъ фронтъ не можеше да се обстрелва сàмо отъ две батареи. И, докато едни пехотни вериги биваха сполучливо обстрелвани и спирани, други подновяваха настѫплението си и почти безпрепятствено напредваха. Къмъ 8^{30} часа̀ една противникова батарея отъ Насрадинъ започна да се спуска къмъ дола, съ видимо намѣрение да промѣни позицията си по-близо до българскитѣ части. Тя бѣ обстреляна, и сàмо две орждия отъ нея можа̀ха да напреднатъ.

Сръбскитѣ части, които настѫпваха по дола отъ Кара Синанъ, започнаха да се развръщатъ на платото източно отъ него противъ лѣвия флангъ на полка. Тѣ попаднаха подъ убийствения огънь на 14-а рота и бѣха принудени да излѣзатъ къмъ сѫщото плато малко по-насеверъ. Полковникъ Гладичевъ потърси полковата си поддържка, за да я насочи противъ обхващащия противникъ, но 2-а дружина въ това време бѣ напреднала, и се бѣ влѣла въ първата линия между 3-а и 4-а дружини. Тогава той заповѣда на командира на 4-а дружина да обърне фронта на лѣвофланговата 16-а рота на северъ, съ което настѫплението на обхващащитѣ вериги бѣ малко забавено.

Разстоянието между 35-и и 36-и полкове бѣше около единъ километъръ. Дружинитѣ на 36-и полкъ се спустнаха въ дола

предъ Юклеръ Сртъ. Лѣвата (4-а) дружина започна да се изкачва по склона, като въ нея се бѣ влѣла и 2-а дружина, когато на гребена се показаха гѫсти вериги. Поради еднаквото облѣкло, тѣ бѣха взети за български отъ 35-и полкъ, и българитѣ престанаха да стрелятъ. Обаче, когато тѣ стигнаха на 100—200 крачки, и съ викове „ура“ се понесоха за ударъ на ножъ, всички разбраха, че това не сѫ българи, посрещнаха ги съ силенъ огънь и ги заставиха да залегнатъ. Веригитѣ, които настѫпваха отъ северъ и изтокъ, се вливаха въ преднитѣ, и обградените 4-а и 2-а дружини попаднаха подъ тѣхния най-силенъ огънь и претърпѣха голѣми загуби, като отъ строя бѣха извадени почти всичкитѣ началници. 3-а дружина настѫпваше къмъ гребена Юклеръ Сртъ, но, докато се изкачи отъ дола по склона, настѫпващитѣ сръбски вериги заеха гребена. Първоначално и тукъ се смѣташе, че на гребена сѫ части отъ 35-и полкъ. Но, щомъ се разбра, че това сѫ сърби, дружината ги посрещна съ силенъ огънь. Нѣколко пѫти сръбскитѣ вериги бѣха връщани назадъ, но приждащитѣ отзадъ поддържки ги подтикваха все по-напредъ. Дружината не можа да влѣзе въ връзка нито съ 35-и полкъ, нито съ 4-а дружина. Въ широкитѣ интервали нахлуваха нови сръбски маси, и се насочваха къмъ двата ѝ фланга.

И така, къмъ 10^{30} часа бойниятъ редъ на 36-и полкъ, раздѣленъ на две групи отъ вмъкналитѣ се между тѣхъ руси, отбиваше съ огънь тѣхнитѣ атаки. Придаденитѣ къмъ него две батареи не можеха вече да даватъ никакво съдействие, защото имаше опасность да поразяватъ и своитѣ. Сръбскитѣ батареи по сѫщата причина не можеха вече да стрелятъ противъ българската пехота, и съсрѣдоточиха огъня си по българскитѣ батареи. Особено много страдаше отъ този огънь 5-а батарея. Една фугасна граната попадна въ нейното 2-о орѫдие и унищожи всички прислужници и раклата му. Бойнитѣ запаси въ резерва се привършиха, а парковиятъ взводъ бѣше далечъ (въ Арнаутдъ Куюсу), и изпратенитѣ праздни ракли още не се бѣха върнали. Командиритѣ на батареитѣ разпоредиха да се донесатъ снарядитѣ отъ предницитѣ. При орѫдията имаше само нѣколко гранати, съ които не можеше да се стреля въ дола предъ позициитѣ на батареитѣ. Връзката съ пехотата бѣ прекѫсната.

Между това, въ обхванатитѣ групи на бойния редъ наставаше смущение. Изъ строя излѣзоха — убити и ранени — почти всички офицери и подофицери. Войницитѣ започнаха да се

колебаятъ, и на групи отстѫпваха: 4-а и 2-а дружини — къмъ изходното си положение, а 3-а дружина — къмъ Малко Чамурли. При отстѫплението бѣ раненъ и полковникъ Гладичевъ, но той остана въ строя при Северната група, дето се мѫчеше да подреди отстѫпващитѣ безъ началници войници. Артилерийскитѣ началници се помѫчиха да образуватъ прикритие отъ минаващитѣ презъ батареитѣ отстѫпващи войници, но, като не успѣха, батареитѣ отстѫпиха и заеха нови позиции на северъ отъ Османъ Факѫ.

Противникътъ продължаваше настѫплението си и преследваше съ пушеченъ огънь отстѫпващитѣ. Неговиятъ широкъ боенъ редъ мина презъ дола, и започна да се изкачва по склоноветѣ между Османъ Факѫ и Арабаджи. Батареитѣ наново останаха безъ прикритие, и започнаха да се оттеглетъ на ешелони къмъ платото южно отъ Арабаджи. Пехотнитѣ групи, водени отъ случайни началници, продължиха отстѫплението си, и се спрѣха на гребена единъ клм. южно отъ Арабаджи, дето започнаха да се устройватъ.

Следъ оттеглянето на 36-и полкъ, положението на 35-и полкъ стана критическо. До 11 часà окопанитѣ 7-а рота и 1-а и 3-а дружини, съ помощьта на дветѣ батареи, бѣха успѣли да задържàтъ настѫпващитѣ гѫсти вериги на около 200—300 крачки предъ своитѣ окопи. По следитѣ на 36-и полкъ настѫпваха гѫсти нприятелски вериги, които се насочваха къмъ Арабаджи. 1/2-а и е3/2-а батареи обстреляха веригитѣ, но не можаха да спратъ енергичното имъ настѫпление. Батареитѣ напустнаха позициитѣ си, като бързаха да заематъ нови такива задъ гребена Башъ Бунаръ, южно отъ Чекърча. Въ най-решителната минута 35-и полкъ остана и безъ поддържка отъ артилерията.

Когато се започна отстѫплението на 36-и полкъ, последниятъ резервъ — дветѣ пионерни роти — бѣха изпратени на лѣвия флангъ на позицията, за да противодействуватъ на обхождащия противникъ. Между това, нови противникови вериги прииждаха, удължаваха двата фланга и подтикваха преднитѣ вериги все по-напредъ. Съ вихровъ огънь Врачанци все успѣваха да спратъ настѫплението на противника, но при всѣко спиране неговиятъ огънь ставаше все по-силенъ и по-силенъ. Неговата артилерия, отъ никого необезпокоявана, бѣ съсрѣдоточила огъня си само по фронта на Врачанци, и имъ нанасяше много голѣми зàгуби. Въ 10 часà командиръть на полка изпрати на командира на бригадата следното донесение:

„Полкътъ се държи на позицията съ голѣми усилия. По-голѣмата часть отъ офицеритѣ излѣзоха отъ строя. Артилерията не ме поддържа вече, и кѫде е не зная. Къмъ Османъ Факѫ настѫпватъ две колони въ походенъ редъ, доста дълги, но разпръснати. Нашата артилерия зле стреля по тѣхъ. Една часть отъ тѣзи колони слѣзе въ дола, и се насочи къмъ лѣвия ми флангъ. Азъ съмъ на височината източно отъ Чекърча. Моля, поне една батарея да ме подкрепи.“

Въ 10^{30} часà подполковникъ Таслаковъ изпрати ново донесение:

„Полкътъ заѣма още сѫщитѣ позиции. Вдѣсно противникътъ е почти въ гърба на полка. Влѣво една дълга неприятелска колона въ походенъ редъ се спуска въ дола на Османъ Факѫ и се насочи по него. Ако излѣзе южно отъ Османъ Факѫ, и тя ще бѫде въ гърба на полка. Молихъ командира на 53-и полкъ да настѫпи и облекчи поне дѣсния ми флангъ, но той не настѫпи. На две картечници е избита прислугата. Патронитѣ въ полковитѣ патронни кола сѫ на привършване. Парковата рота е далечъ.“

Между това, противникътъ продължаваше своя натискъ върху малочисленитѣ две и четвърть дружини на полка. Подполковникъ Таслаковъ още въ 9 часà си даваше смѣтка за голѣмото числено надмощие на противника, и бѣ изпратилъ до командиритѣ на 1-а и 3-а дружини следната заповѣдь:

„Всички офицери да държатъ здраво въ рѫцетѣ си хората, твърдо да се държатъ на позицията, и спасятъ честьта на полка и армията. При доближаването на противника, да се срещне съ адски огънь, особено съ картечницитѣ, съ бомби и ножа. Разпоредено е Конната дивизия да настѫпи въ флангъ, 2-а и 4-а дружини да дойдатъ и подкрепятъ полка. Втори пѫть заповѣдвамъ — твърдо на мѣстата си, и тамъ всѣки да сложи коститѣ си!“

Въ 10 часà, когато рускитѣ вериги се показаха на лѣвия флангъ на 3-а дружина, подполковникъ Таслаковъ изпрати тамъ дветѣ пионерни роти да се противопоставятъ на обхода. Пионеритѣ бѣха въоръжени съ маузерови пушки, безъ ножове, съ по 60 патрона. За да спиратъ разпростирането на руситѣ на югъ, въ междината между двата полка, тѣ скоро изстреляха патронитѣ си, и не бѣ възможно да се попълнятъ отъ съседнитѣ пехотни части. Следъ като изстреляха и последния си патронъ, претърпѣха голѣми загуби, и останаха почти безъ офицери и подофицери, пионеритѣ отстѫпиха безъ редъ отъ позицията си, и лѣвиятъ флангъ на 3-а дружина отново бѣ оголенъ.

На дѣсния флангъ 1-а дружина едва се удържаше на мѣстото си. Русскитѣ вериги непрекѫснато се усилваха, и все печелѣха по нѣколко крачки предъ фронта. Тѣ обхванаха и

дѣсния флангъ на дружината, и тѣхнитѣ картечници косѣха съ надлъженъ огънь цѣлата позиция. Българскитѣ войски влѣзоха въ горещия бой веднага следъ пристигането си, и нѣмаха време да се окопаятъ. Загубитѣ всѣка минута се увеличаваха. Изъ строя излѣзоха много отъ началницитѣ. Още при приближаването бѣ раненъ командирътъ на дружината, подполковникъ Чолаковъ. Неговиятъ замѣстникъ, капитанъ Тодоровъ, употрѣби неимовѣрни усилия да обходи всички роти и групи, да ги ободри и да имъ предаде неотмѣнимата заповѣдь да се държатъ до последна възможность. Въ това време и той бѣ раненъ тежко. Командуването пое поручикъ Дундековъ. Патронитѣ се привършиха, а всички опити за попълването имъ останаха безуспѣшни: конетѣ и хората, които носѣха патрони, биваха убивани или ранявани. Дружината не можа да се удържи на мѣстото си, и отстжпи на съседния гребенъ на около 150 крачки, отдето продължи огневата борба. Дветѣ картечници, останали безъ патрони и прислужници, бѣха изоставени.

Настжплението на руситѣ въ обхватъ на двата фланга продължаваше. Командирътъ на полка нѣмаше никаква поддържка, освенъ една команда отъ 25 войника, върнали се отъ отпускъ, и още не отишли въ ротитѣ си. Той ги раздѣли на две групи и ги постави на двата брѣга на голѣмия долъ източно отъ Арабаджи, по който, главно, настжпваха обхождащитѣ руси. Къмъ тѣхъ бѣха присъединени и нѣколко малки групи отъ отстжпилитѣ пионери, макаръ да нѣмаха патрони. Съ ненадѣенъ огънь тѣзи две групи стрелци спрѣха обхождащитѣ русски вериги и ги накараха да започнатъ огневи бой.

Като не разполагаше съ повече поддържки, подполковникъ Таслаковъ реши да използува и последното срѣдство — неговиятъ личенъ авторитетъ. Той се качи на коня си, и, придруженъ отъ адютанта и полковия лѣкарь, се спустна къмъ своитѣ вериги. Той обходи така цѣлата позиция, подбодряваше бойцитѣ и възбуждаше тѣхното ожесточение, като имъ припомняше виденитѣ въ Добричъ жестокости, извършени отъ ромънитѣ при отстжплението отъ града. Къмъ 11^{20} часа той стигна до дѣсния флангъ и, като забеляза, че руситѣ сж проникнали дълбоко задъ този флангъ, заповѣда на 7-а рота отъ 36-и полкъ да съдействува за отблъсването имъ. Командирътъ на ротата, капитанъ Календеровъ, измѣни посоката на настжплението на ротата си къмъ северозападъ, ротата настжпи енергично и изненада съ огънь настжпващитѣ руси, които се разстроиха и прекратиха настжплението си.

Подполковникъ Таслаковъ поиска съдействие и отъ 3/53-а дружина (на лѣвия флангъ на Варненския подвиженъ резервъ). Три пѫти изпраща той ординарецъ до командира на дружината, съ молба да настѫпи предъ своя фронтъ, за да облекчи положението на 35-и полкъ, но дружината все оставаше на мѣстото си. Както ще се види по-нататъкъ, тя имаше задача да настѫпи къмъ Ези Бей.

Закрепяване на положението. — Командиръ̀тъ на 6-а дивизия, макаръ да бѣше подчиненъ вече напълно на генералъ Кантарджиевъ, донасяше въ Щаба на армията за хода на боя. Тъй, въ 9^{25} часа̀ той донесе, че е получилъ съобщение отъ командира на Конната дивизия, който насочилъ дивизията къмъ Османъ Факѫ. Въ 9^{30} часа̀ той донесе:

„Въ този моментъ срещу останалитѣ петь дружини отъ 2-а бригада е насочена цѣлата русска 61-а дивизия, и набляга ожесточено, като обхваща лѣвия флангъ на 36-и полкъ. Поискахъ енергично съдействие на Конната дивизия и Варненския укрепенъ пунктъ."

А въ 11^{20} часа̀ той изпрати на командуващия армията следното донесение:

„Подъ силния натискъ на неприятелската Русска дивизия, бригадата отъ дивизията се подаде назадъ. Въ този моментъ се намира на линията Чекърча — южно отъ Арабаджи. Загубитѣ на бригадата сѫ чувствителни. Конната дивизия още не е проявила действията си."

Между 11 и 13 часа̀ руситѣ предприеха още нѣколко атаки по фронта и фланговетѣ на 35-и полкъ, но никѫде тѣ не можа́ха да се приближатъ повече отъ 50—60 крачки. Третиятъ командиръ на 1-а дружина бѣ раненъ, и командуването ѝ пое единственятъ оцѣлѣлъ офицеръ — подпоручикъ Димитровъ. 36-и полкъ продължаваше отстѫплението южно отъ Арабаджи. Между това, 2/2-о артилер. отдѣление се устрои на позиция задъ гребена Башъ Бунаръ, южно отъ Арабаджи, а 1/2-о артилер. отдѣление — задъ сѫщия гребенъ, южно отъ Чекърча. Батареитѣ откриха ураганенъ огънь по настѫпващитѣ гѫсти маси северозападно отъ Османъ Факѫ и северно отъ Арабаджи. Скоро тѣ привлѣкоха върху себе си огъня на батареитѣ при Ези Бей, и облекчиха малко положението на 35-и полкъ. Отъ друга страна, и обстрелванитѣ настѫпващи вериги започнаха да търсятъ закрития изъ гънкитѣ на мѣстностьта и прекратиха настѫплението си. 2-а и 4-а дружини отъ 36-и полкъ започнаха да се организиратъ на гребена предъ батареитѣ на 2/2-о артилер. отдѣление.

Въ това време пристигнаха и дветѣ дружини и дветѣ батареи отъ дивизията, които тъй неумѣстно презъ нощьта бѣха привлѣчени отъ генералъ Кантарджиевъ при Добричъ.

Още въ 7^{45} часа, когато се очерта напълно настжплението на противника на много широкъ фронтъ, командиритъ на 2/6-а бригада донесе на командира на дивизията, че, освенъ русскиятъ 243-и полкъ, който действува срещу 35-и полкъ, другъ пехотенъ полкъ съ артилерия настжпва отъ северъ, отъ Кара Синанъ, презъ Насрадинъ, а срещу 36-и полкъ настжпватъ и други пехотни и конни части. Той молѣше незабавно да се върнатъ дветѣ дружини отъ 35-и полкъ и дветѣ батареи.

Генералъ Поповъ въ сжщия часъ поиска отъ генералъ Кантарджиевъ да му се върнатъ дружинитѣ и батареитѣ. Но, като не получи отговоръ, въ 9^{10} часа му изпрати и следното известие:

„Моля най-бързо да се върнатъ дветѣ дружини и дветѣ батареи. Положението на 2-а бригада е критическо.“

Тогава генералъ Кантарджиевъ отговори:

„Повръщамъ Ви дветѣ дружини. Моля насочете ги. Нашиятъ дѣсенъ флангъ се опира на могилитѣ северно отъ Гелинджикъ. Минавамъ въ общо настжпление. Заповѣдахъ полковникъ Габаревъ да изпрати, съ каквито части разполага, да помогне къмъ посоката височината източно отъ Чекърча.“

Батареитѣ, обаче, бѣха задържани при Добричъ, и тѣ покъсно се намѣсиха въ борбата оттамъ, както ще се види понататъкъ.

2-а и 4-а дружини, както се каза, бѣха оставени при ч. Мустафа Факж. Въ 10^{45} часа старшиятъ дружиненъ командиръ получи заповѣдь отъ генералъ Кантарджиевъ и поведе дветѣ дружини по шосето отъ Балчикъ презъ Добричъ. По пжтя старшиятъ дружиненъ командиръ получи заповѣдь отъ Щаба на дивизията да пжтува съ ускорена крачка и да насочи едната дружина презъ Суютчукъ за Чекърча, за да влѣзе въ състава на полка си, а другата — къмъ могилитѣ три клм. западно отъ Суютчукъ, задъ 36-и полкъ. Батареитѣ да влѣзатъ въ състава на отдѣленията си[1]). Дружинитѣ въ 13 часа пристигнаха въ Чекърча. 2-а дружина бѣ изпратена да подкрепи 36-и полкъ, а 4-а дружина бѣ насочена да удължи лѣвия флангъ на 35-и полкъ. Подполковникъ Таслаковъ задържа 15-а рота, като полкова поддържка.

[1]) Генералъ Поповъ предполагаше, че, заедно съ дружинитѣ, идатъ и дветѣ батареи.

Командирътъ на бригадата още въ 12 часà получи отъ командира на дивизията съобщение, че се очакватъ да се върнатъ дружинитѣ и батареитѣ отъ Добричъ, че всички войски отъ Добричъ ще настѫпятъ срещу лѣвия флангъ на противника, и че срещу дѣсния флангъ наближава 1-а конна дивизия. Той заповѣда още частитѣ да се спратъ, да се задържàтъ на мѣстата си, и, при удобенъ моментъ, да настѫпятъ до мѣстата, които заèмаха.

Между това, следъ като пристигнаха дветѣ дружини отъ 35-и полкъ и следъ като четиритѣ батареи отъ 2-и артилер. полкъ откриха огънь отъ новитѣ си позиции, положението на 2/6-а бригада значително се подобри: пехотата добиваше огнево надмощие надъ настѫпващитѣ, и тѣ престанаха да правятъ нови опити за ударъ, макаръ да бѣха на близко разстояние отъ българскитѣ вериги.

Генералъ Поповъ получи съобщение отъ генералъ Кантарджиевъ, че неговитѣ части продължаватъ настѫплението, и че има намѣрение да завърши настѫплението съ ударъ на ножъ. Къмъ 15[45] часà той изпрати на командуващия армията следното донесение:

„2-а пехотна бригада, която се бѣ подала назадъ, следъ като получи даденитѣ на укрепения районъ две дружини и батареи, премина въ контърнастѫпление: 35-и полкъ зае отново тазисутришнитѣ си мѣста, а 36-и полкъ се устрои и атакува неприятеля, като го отблъсна отъ Арабаджи и зае гребена между това село и Османъ Факѫ. Неприятелтъ отстѫпва на североизтокъ. Отъ досегашнитѣ сведения, срещу бригадата действуватъ три русски пехотни полка отъ 61-а дивизия (241-и, 243-и и 244-и), около единъ коненъ полкъ, четири полски и една гаубична батареи. Въпрѣки претърпѣнитѣ твърде чувствителни зàгуби, бригадата продължава настѫплението съ успѣхъ. Командиръ̀тъ на 36-и полкъ, полковникъ Гладичевъ, е раненъ, но остава въ строя. Сѫщо — командиръ̀тъ на дружина отъ 35-и полкъ, подполковникъ Чолаковъ. Извадени отъ строя офицери има много, между които командиритѣ на дружини майоритѣ Жиловъ, отъ 36-и полкъ, и Цаневъ, отъ 35-и полкъ. Зàгубитѣ въ войници сѫ сѫщо тъй голѣми. Сведение ще представя допълнително. Сега получихъ съобщение отъ щаба на Конната дивизия, че е достигнала линията Кара Сулларъ — к. 258, и настѫпвала къмъ Османъ Факѫ. Вѣрвамъ съ това положението да се поправи, а положениото на противника ще се влоши.“

Съдействие отъ Варненския подвиженъ резервъ. — Началникътъ на войскитѣ около Добричъ, генералъ Кантарджиевъ, както е казано по-горе, нѣмаше сведения кѫде се е

спрѣлъ отстжпилиятъ презъ нощьта противникъ. Само отъ единъ заловенъ южно отъ Ези Бей пленникъ узна, че тамъ имало единъ русски пехотенъ полкъ. Той положи голѣми усилия, за да докаже на генералъ Поповъ, че дѣсниятъ му флангъ е заплашенъ, и да привлѣче негови две дружини и две батареи къмъ Добричъ. Още презъ нощьта той бѣ заповѣдалъ частитѣ да доукрепятъ своитѣ позиции, на които да посрещнатъ противника, ако той настжпи.

Въ 6 часа започнаха да се чуватъ чести изстрели предъ фронта на 6-а дивизия. Артилерията отъ сжщитѣ позиции при Каралесъ започна да обстрелва прибиращитѣ се къмъ позицията патрули, следъ което пренѣсе огъня по окопитѣ отъ дветѣ страни на шосето Добричъ — Чифутъ Куюсу, заети отъ 1/48-а дружина. Българската артилерия въ този участъкъ сжщо откри огънь, като се стремѣше да открие и порази батареитѣ при Каралесъ. Въ сжщото време се забелязваше, че значителни русски сили настжпватъ отъ Ези Бей на западъ, къмъ фронта на 6-а дивизия.

Като получи въ 7^{45} часа първото съобщение отъ командира на 6-а дивизия за настжпление и молбата му да се върнатъ дветѣ дружини и дветѣ батареи, генералъ Кантарджиевъ не удовлетвори тази молба, а за съдействие на 6-а дивизия заповѣда всички нему подчинени части да настжпятъ предъ себе си, и командиръ̀тъ на 2/4-а бригада да насочи всички свои части, които сж вънъ отъ окопитѣ, къмъ височината източно отъ Чекърча. Командиръ̀тъ на бригадата, обаче, не разполагаше съ никакви части и не можеше да изпълни заповѣдьта за изпращане такива къмъ Чекърча.

Частитѣ отъ отбранителнитѣ участъци използуваха моментитѣ, когато противниковата артилерия по-слабо ги обстрелваше, за да напустнатъ окопитѣ си и започнатъ настжплението. Дѣсниятъ участъкъ около Гелинджикъ бѣ обстрелванъ твърде силно отъ три батареи, и не можа да напредне и следъ като бѣха пристигнали на фланга му дветѣ роти на 3/8-а дружина съ своята нескорострелна батарея. Срѣдниятъ участъкъ (2/8-а и 1/8-а дружини) напредна съ около два клм. Частитѣ отъ Лѣвия участъкъ (1/48-а и 3/53-а дружини) бѣха подъ най-силенъ артилерийски огънь, и не можаха да започнатъ настжплението, въпрѣки многократнитѣ заповѣди отъ командира на 2/4-а бригада. Тогава генералъ Кантарджиевъ въ 9^{30} часа заповѣда на 2/2-а и 4/2-а батареи да излѣзатъ напредъ и заематъ позиция на Девненската

Могила и съ огъня си да спратъ напредването на противника срещу дѣсния флангъ на 6-а дивизия, съ което да помогнатъ на пехотата отъ Лѣвия отбранителенъ участъкъ да мине въ настжпление. Батарейнитѣ командири веднага пристигнаха при генералъ Кантарджиевъ и започнаха да разузнаватъ посочената имъ позиция на два клм. западно отъ Девненската Могила, която въ това време заемаше току-що пристигналата 2/53-а дружина. Пристигналитѣ батареи трудно заеха избранитѣ позиции, защото тѣ се обстрелваха най-ефикасно съ пехотенъ, картеченъ и артилерийски огънь. Въ 11^{15} часа батареитѣ откриха огънь най-напредъ по окопаната пехота на 400 метра отъ Ези Бей и я накараха да се скрие въ окопитѣ си. Следъ това пренесоха огъня по батареитѣ задъ сламенитѣ купи близо до селото. Попосле, по съобщение отъ дѣсната часть на 35-и полкъ, 2-а батарея обстреля картечници, които причиняваха най-голѣми загуби на полка, и ги застави да прекратятъ огъня си. Огъньтъ бѣ пренесенъ и по противниковитѣ поддържки, които се движеха къмъ дѣсния флангъ на 35-и полкъ, и бѣха върнати назадъ. Върнати бѣха назадъ и нѣколко малки конни групи.

Следъ тази ефикасна поддържка, при която дветѣ батареи изстреляха 900 снаряда, къмъ 13 часа Лѣвиятъ отбранителенъ участъкъ (1/48-а, 3/53-а дружини и пристигналата къмъ 11 часа 2/53-а дружина) настжпиха сжщо отъ дветѣ страни на шосето Добричъ — Ези Бей и напреднаха около два и половина клм.

Въ момента, когато частитѣ отъ Лѣвия участъкъ се мжчеха да минатъ въ настжпление, командирътъ на 53-и полкъ получи съобщение отъ командира на 2/6-а бригада, че е необходимо да се настжпи къмъ дѣсния флангъ на 35-и полкъ, но командирътъ на полка отговори, че това не може да стане, защото 3/53-а дружина е ангажирана въ борба на своя фронтъ.

Между това, въ 9^{10} часа генералъ Кантарджиевъ получи второто съобщение за критическото положение на 6-а дивизия и чакъ тогава изпрати исканитѣ две дружини отъ 35-и полкъ. Старшиятъ дружиненъ командиръ получи предадената му съ ординарецъ заповѣдь въ 10^{45} часа, защото нѣмаше телефонна връзка между него и генералъ Кантарджиевъ.

Къмъ 11^{10} часа командирътъ на 6-а дивизия за трети пжть се обърна къмъ генералъ Кантарджиевъ за съдействие, като му изпрати следното известие:

„Бригадата отъ дивизията, подъ силния напоръ на неприятеля, се подаде назадъ. Сега веригитѣ се намиратъ на линията Чекърча —

южно отъ Арабаджи. Загубитѣ сж твърде чувствителни. Моля настоятелно съдействие къмъ дѣсния ми флангъ."

На това известие генералъ Кантарджиевъ отговори:

„Цѣлиятъ ми боенъ редъ енергично настжпва право по фронта, а дѣсниятъ флангъ — въ обхватъ на лѣвия неприятелски флангъ. Сжщо нашитѣ части сж ангажирали 242-и полкъ, отъ русската 61-а пех. дивизия, и части отъ ромънскитѣ 34-и, 12-и, 39-и, 74-и и 40-и пех. полкове и шесть батареи."

Въ сжщность, както е изложено по-горе, частитѣ около Добричъ въ това време не бѣха настжпили още енергично, а дѣсниятъ флангъ бѣше на мѣстото си. Генералъ Кантарджиевъ нѣмаше и сведения какви противникови части действуватъ предъ неговия фронтъ.

И тъй, докато противникътъ действуваше решително противъ 6-а дивизия, и я постави въ много тежко положение, частитѣ около Добричъ настжпиха срещу фронта Ези Бей — Каралесъ, за да привлѣкатъ колкото се може повече сили, и съ това да помогнатъ на 6-а дивизия. Настжплението бѣше бавно, особено на двата фланга, и не дàде очакванитѣ резултати.

Съдействието отъ 1-а конна дивизия. — На 7-и септември сутриньта 1-а конна дивизия бѣше въ района Клиседжикъ—Чаиръ Махле, като се охраняваше съ пехотни части. Командирътъ на дивизията, като не получи нова оперативна заповѣдь, реши да продължи изпълнението на по-раншната задача — разузнаване задъ Русската конна дивизия, за да узнае има ли движение на пехотни части къмъ Силистра. Затова въ 7 часà бѣ приготвена заповѣдь за движение къмъ Бей Бунаръ, за да излѣзе дивизията изъ гористата зона. Съ сжщата заповѣдь се организираше и разузнаване въ посокитѣ Хаджакьой, Кюселеръ, Гюргенли, Краново, Малъкъ Караагачъ, Силистра, Малка Кайнарджа, Фъндъкли, Гюргенджикъ. Движението на дивизията щѣше да стане въ три колони.

Щомъ се получиха първитѣ донесения отъ командира на 6-а дивизия и отъ началника на Варненския укрепенъ пунктъ за започнатия наново бой при Добричъ, генералъ Тошевъ реши да групира 1-а конна дивизия по-близо до фланга на войскитѣ, които действуваха около Добричъ, и въ 10^{15} часà изпрати на командира на дивизията следната заповѣдь:

„Положението на нашитѣ части около Акъ Кадънларъ е много добро. Тутраканъ е въ наши ржце. Цѣлиятъ Гарнизонъ — повече отъ

20,000 души — е плененъ вчера следъ пладне. Неприятелскитѣ атаки около Добричъ сѫ напълно отбити. Днесъ въ 6^{30} часа̀ пр. пладне противникътъ наново е подновилъ атакитѣ си срещу Добричъ. Днесъ настѫпете съ дивизията си и заемете централно положение въ района Мурзукъ — Сарѫ Небе — Мурсалкьой — Ениджe. Наблюдавайте посоката къмъ Силистра, на фронта Алфатаръ — Али Факѫ. Дръжте свръзка съ 6-а дивизия, която днесъ вѫди бой съ противника около Арабаджи, северозападно отъ Добричъ, и, при нужда, съдействувайте на нашитѣ части около Добричъ."

По-после, следъ като се получи донесението отъ командира на 6-а дивизия за оттеглянето подъ натискъ отъ по-силни части, въ 11^{10} часа̀ генералъ Тошевъ предаде по телефона следната заповѣдь:

„Незабавно настѫпете къмъ Добричъ, за да атакувате въ флангъ и тилъ неприятелскитѣ русски части, които сѫ се развърнали, и водятъ бой срещу лѣвия флангъ на 6-а дивизия отъ Арабаджи."

Следъ малко, къмъ 12^{30} часа̀, той повтори заповѣдьта си по телефона и по радиотелеграфа:

„Енергично се насочете къмъ лѣвия флангъ на 6-а Бдинска дивизия, и съдействувайте за отбиване на противника. Вашето влияние трѣбва̀ незабавно да се обнаружи."

Като имаше предвидъ, че, съ отиването на Конната дивизия къмъ Добричъ, посоката къмъ Куртъ Бунаръ оставаше открита, генералъ Тошевъ изпрати на командира на 2/1-а бригада, въ Акъ Кадънларъ, следната заповѣдь:

„Наши разузнавателни части донасятъ, че вчера надвечерь е минала презъ Даутларъ — Аратмаджа за Фъндъкли една конна колона отъ около три полка съ артилерия. Питали за пѫтя къмъ Царь-Асеново — Токмаккьой; други казватъ, че отъ Даутларъ питали за пѫтя къмъ Акъ Бунаръ. Конната дивизия тази сутринь, заедно съ двѣтѣ дружини отъ 16-и полкъ, е заминалъ за Османъ Факѫ, северозападно отъ Добричъ, за да атакува противника. Докато не се отбие противника отъ Добричъ, двѣтѣ дружини отъ 16-и полкъ ще останатъ въ разпореждането на началника на Конната дивизия. Като Ви съобщавамъ тѣзи сведения, гледайте да се групирате, и да действувате на всѣка цена да отбиете противника, въ случай че се яви срещу Вашия фронтъ въ североизточна посока. Въ Куртъ Бунаръ засега е оставена Колоездачната рота, придадена къмъ Конната дивизия, която, въ случай на нужда, ще трѣбва да поддържате."

Тѣзи заповѣди се получиха отъ генералъ Колевъ по пѫтя за Добричъ, защото той, по свой починъ, предприе движението на изтокъ. Още отъ 6 часа̀ въ района на дивизията се чуваха рѣдки артилерийски изстрели, които, споредъ казването на

мѣстни жители, показваха, че се води бой къмъ Добричъ. Когато изстрелитѣ започнаха да ставатъ по-чести, потърсена бѣ връзка по телефона съ щаба на 6-а дивизия. Отъ началника на щаба се узна, че противникътъ настжпва съ по-голѣми сили — пехота и артилерия, че положението на дивизията е много сериозно, и че е претърпѣла голѣми загуби. Генералъ Колевъ реши да се притече на помощь на 6-а дивизия, и въ 8^{20} часа, следъ като направи разпореждания да се приготвятъ частитѣ за походъ, изпрати на командира на дивизията известие за взетото решение. Докато частитѣ се приготвятъ, генералъ Колевъ въ 9^{30} часа изпрати на командуващия армията по телеграфа следното донесение:

„Понеже и досега оперативната задача за днесъ не е получена въ дивизията, решихъ да настжпя съ дивизията на северъ, къмъ Бей Бунаръ, и да помогна на войскитѣ, които действуватъ на северъ отъ Акъ Кадънларъ, за което поискахъ одобрението отъ Щаба на армията. И досега, обаче, отговоръ не е полученъ. Запитахъ въ 6-а дивизия какво е положението? Отговори ми се, че води силенъ бой, и положението е много сериозно. Затова измѣнихъ първото решение, и въ този моментъ тръгвамъ съ дивизията на изтокъ, къмъ Османъ Факжъ, за да действувамъ въ флангъ и въ тилъ на противника, действуващъ срещу нашата 6-а дивизия. Оперативна заповѣдь за днесъ още не е получена."

Тъй като дивизията тръгна веднага на изтокъ, горнитѣ заповѣди отъ командуващия армията се получиха въ Щаба на дивизията следъ 14 часа. Но починътъ на генералъ Колевъ бѣше точно въ духа на тѣзи заповѣди, и отъ късното имъ получаване не произлѣзоха никакви нередовности.

Като имаше предвидъ мѣстностьта къмъ Добричъ и сведенията за Русската конна дивизия, генералъ Колевъ организира движението по следния начинъ:

а) Лѣва колона — 1-а конна бригада — по пжтя Клиседжикъ — Кованлъкъ — южно отъ Срѣденъ Базауртъ — к. 260 — Киринджи — Кара Сулларъ.

б) Срѣдна колона — две дружини отъ 16-и полкъ, 10/14-а планинска батарея и три и половина пеши картечни ескадрона — по пжтя Клиседжикъ — Мурзукъ — Голѣмъ Базауртъ — к. 260 — Киринджи — Кара Сулларъ.

в) Дѣсна колона — 4-а конна бригада и Конната батарея — по пжтя Чаиръ Махле — Реджебкьой — южно отъ Голѣмъ Базауртъ — к. 260 — Киринджи — Кара Сулларъ.

г) Единъ пехотенъ взводъ съ две пеши картечници и Колоздачната рота бѣха оставени въ Клиседжикъ да охраняватъ съобщенията съ Куртъ Бунаръ.

д) 3-а армейска колоздачна рота остана въ Куртъ Бунаръ.

е) Старшиятъ адютантъ съ единъ самостоятеленъ разездъ бѣ изпратенъ напредъ, да разузнае посоката, въ която ще се извърши удара.

Началникътъ на Срѣдната колона, полковникъ Ивановъ, въ 9^{15} часа организира движението така:

а) Авангардъ — една рота отъ 2/16-а дружина, половина картеченъ ескадронъ отъ 1-и коненъ полкъ и петима конника — да тръгне отъ бивака при Клиседжикъ въ 9^{30} часа по пѫтя Мурзукъ — Голѣмъ Базаурътъ — Киринджи — Кара Сулларъ — Голѣмо Чамурли.

б) Главни сили — две и половина роти отъ 1/16-а дружина, три пеши картечни ескадрона, 10/14-а планин. батарея, една и половина роти отъ 2/16-а дружина — да тръгне отъ сѫщия бивакъ въ 9^{40} часа и следва по пѫтя на авангарда.

в) Ариергардъ — единъ взводъ отъ 1/16-а дружина — да следва на около 300 крачки отъ опашката на колоната.

г) Дѣсно странично прикритие — една рота отъ 2/16-а дружина — да тръгне отъ бивака въ 9^{30} часа и следва на половина клм. вдѣсно и на височина на главата на главнитѣ сили.

д) 1/16-а рота да остане въ разузнавателния отрядъ при Джами Махле.

е) Една полурота отъ 1-а дружина съ единъ картеченъ взводъ отъ 1-и коненъ полкъ да остане на шосето Силистра — Добричъ, западно отъ Сарѫ Небе, и да охранява тила на дивизията откъмъ Силистра.

ж) Отъ 2-а дружина да се назначи единъ взводъ за прикритие на Парковия полувзводъ въ Коюнлукьой, който да се премѣсти въ Куртъ Бунаръ.

з) Домакинскиятъ обозъ да следва по шосето Силистра — Добричъ, и да се спре, до втора заповѣдь, въ Кара Пелитъ.

Началникътъ на Лѣвата колона, полковникъ Михаиловъ, организира похода, като назначи въ предна охрана два ескадрона отъ 1-и коненъ полкъ съ картечния ескадронъ на сѫщия полкъ, а въ главни сили — другитѣ части отъ 1-а конна бригада.

Началникътъ на Дѣсната колона, полковникъ Табаковъ, назначи въ предна охрана 2/2-и ескадронъ, а въ главни сили — другитѣ войски, които да се движатъ въ следния редъ: 2-и кон. полкъ, 6-и кон. полкъ, Конната батарея.

Тритѣ колони на дивизията настѫпиха по опредѣленитѣ имъ пѫтища, за да минатъ презъ голѣмия Карапелитски долъ. Тѣ бѣха насочени да се събератъ задъ височината 260, северно

отъ Кириндж̀и. Дветѣ крайни колони, съставени отъ конница, трѣбваше да съобразяватъ движението си съ Срѣдната, съставена отъ пехота и планинска артилерия, и не можеха да използуватъ своята бързина.

Срѣдната колона настжпи въ 9^{30} часà. Движението се извършваше безъ препятствия. Въ 12^{30} часà колоната достигна Кириндж̀и, а въ това време и дветѣ крайни колони се събираха на западъ отъ Голѣмия долъ, около височината 260.

Лѣвата колона тръгна въ 9^{30} часà. Въ 11^{20} часà тя мина презъ Срѣденъ Базауртъ. Въ това време северно отъ селото бѣ забелязанъ единъ ескадронъ, който се оттегли бавно задъ гребена. Когато колоната излизаше изъ гората, предната ѝ охрана бѣ посрещната съ огънь отъ спешени конни части. Разездитѣ откриха огънь по тѣхъ и въ 11^{35} часà ги принудиха да се оттеглятъ въ североизточна посока. Следъ това колоната продължи движението си къмъ Кириндж̀и, като изпрати лѣво странично прикритие 1/1-и ескадронъ. Въ 12^{35} часà бригадата застана въ сборенъ редъ на 500 метра източно отъ височината 260 (Ташъ Тепе).

Дѣсната колона тръгна въ 9^{30} часà. Въ 11^{15} часà главнитѣ сили стигнаха въ Реджебкьой, а ескадронътъ въ предна охрана въ това време зае северозападнитѣ склонове на височината 260, дето се спрѣ. Като предполагаше, че спирането е поради появилъ се противникъ, полковникъ Табаковъ изпрати за усилване предната охрана още единъ ескадронъ и две картечници, и очакваше тѣ да пристигнатъ при него, за да почне минаването презъ Голѣмия долъ.

По този начинъ къмъ 13 часà дветѣ конни бригади се събраха при височината 260, и продължиха движението си, съвмѣстно, на югъ, като вземаха мѣрки противъ изненади, и като се престояваха отъ сборенъ редъ въ взводна колона.

Между това, Срѣдната колона продължи движението си предъ коннитѣ части.

Въ 15^{30} часà, когато предната ѝ охрана се движеше по пжтя Кара Сулларъ — Голѣмо Чамурли, бѣ посрещната съ пушеченъ огънь отъ горичката между дветѣ села. По силата на огъня можеше да се предполага, че краятъ на горичката е заетъ отъ слаба прикриваща часть на противника. Предната охрана се развърна въ боенъ редъ, и, следъ кратка престрелка, противникътъ бѣ принуденъ да напустне гората.

Командирътъ на дивизията се движеше съ коннитѣ части. Той получи първото донесение за противника отъ старшия адютантъ, изпратено въ 13^{40} часа отъ четири клм. северно отъ Османъ Факѫ.

„Неприятелската бойна линия се намира около два клм. южно отъ Османъ Факѫ. Оттукъ се вижда разположението на батареитѣ и поддържкитѣ. Дѣсниятъ флангъ на противника се простира малко западно отъ к. 211. По пѫтя си забелязахъ единъ ескадронъ съ охранителни разезди."

Въ 15^{30} часа той получи следното донесение отъ командира на разузнавателния ескадронъ, майоръ Стояновъ, отъ три клм. източно отъ Киринджи:

„Атакувахъ неприятелски разездъ отъ осемь човѣка и го пленихъ, а нѣколко хора избѣгаха. На четири-петь клм. източно отъ Киринджи (при Могилитѣ) се вижда една конна часть около два ескадрона, стои неподвижно. Въ този моментъ около единъ ескадронъ се спеши, и зае Могилитѣ. Задъ Могилитѣ се вижда краятъ на една пехотна колона."

Въ сѫщото време се започна и престрелка съ предната охрана на пехотата. Коннитѣ части се спрѣха въ сборенъ редъ задъ гората северно отъ могилата Къзълджи. Генералъ Колевъ излѣзе напредъ и, следъ като огледа положението, реши: а) да насочи пехотнитѣ части въ атака срещу дѣсния флангъ на противника, б) да премѣсти коннитѣ части на северъ, за да могатъ да се насочатъ въ тила на противника.

Той изпрати по офицеръ заповѣдь на командира на 16-и полкъ — да настѫпи енергично къмъ Османъ Факѫ, а на командуващия армията изпрати следното донесение въ 16^{55} часа:

„Дивизията дебушира въ флангъ и въ тилъ на противника при Голѣмо Чамурли. Първиятъ артилерийски изстрелъ се даде въ 4^{10} часа сл. пладне. Дружинитѣ отъ 16-и полкъ сѫ насочени къмъ Османъ Факѫ. Дивизията въ този моментъ настѫпва къмъ Насрадинъ."

Въ това време полковникъ Ивановъ, който следѣше боя на своята предна охрана и разузнаваше фронта предъ него, схвана, че една сръбска бригада настѫпва отъ Османъ Факѫ къмъ лѣвия флангъ на 2/6-а бригада, при Арабаджи, като съ дѣсния си флангъ се насочва къмъ Малко Чамурли. Той заповѣда да се развърнатъ въ боенъ редъ и главнитѣ сили:

1) Бойна часть — майоръ Христо Димитровъ — две роти отъ 2-а дружина, две картечници отъ 1-и коненъ полкъ и 4-и пеши картеченъ ескадронъ — да настѫпи и атакува противника къмъ Тритѣ Могили; майоръ Христо Петковъ — две и половина роти отъ 1-а дружина, 2-и и 6-и пеши картечни ескадрони — да настѫпи и атакува противника въ посока къмъ Кара Синанъ.

2) Полкова поддържка — поручикъ Георгиевъ — две роти отъ 2-а дружина — да настжпи задъ срѣдата на бойното разположение

3) 10/14-а планин. батарея — поручикъ Стояновъ — да излѣзе на позиция при Гъркова Могила, да прикрива развръщането въ боенъ редъ и да поддържа атаката.

Докато дветѣ дружини се развръщаха въ боенъ редъ, сръбскиятъ дѣснофланговъ полкъ, който бѣ насоченъ къмъ Голѣмо Чамурли, започна да измѣнява фронта си, за да се насочи къмъ настжпващитѣ български части. Въ 16^{30} часа бойниятъ редъ на 16-и полкъ започна енергично настжплението си презъ равното плато, обрастнало съ високи царевици. Единъ взводъ отъ Конната батарея зае маскирана позиция въ гората и откри ураганенъ огънь по настжпващитѣ сръбски вериги, въ които настана голѣмо смущение. Идещитѣ отзадъ поддържки сжщо бѣха разстроени съ сполучливо обстрелване отъ батареитѣ.

Между това, дветѣ дружини настжпваха безспирно. Музиката, по заповѣдь на полковникъ Ивановъ, свирѣше Народния химнъ. Въ 18^{30} часа бойниятъ редъ на 16-и полкъ излѣзе на платото северно отъ Османъ Факжъ, отдето съ пушеченъ и картеченъ огънь обстреля отстжпващитѣ къмъ Кара Синанъ сърби. Последнитѣ на мръкване започнаха да се организиратъ предъ селото, съ видимо намѣрение да подновятъ настжплението си. Но съ огънь отъ 10/14-а планин. батарея тѣ бѣха наново разпръснати. На платото имаше следи отъ бързото отстжпление на сърбитѣ.

Изпратенитѣ странични прикрития се спрѣха: лѣвото — при Кьоръ Бунаръ (1/1-и ескадронъ) и дѣсното — южно отъ Голѣмо Чамурли (2/6-и ескадронъ).

Генералъ Колевъ наблюдаваше боя на 16-и Ловчански полкъ. Той забеляза разколебаването на противника и въ 17 часа реши да премѣсти конната маса по-насеверъ, къмъ Чаталъ Югъ, като предупреди предния 2-и коненъ полкъ да се приготви за атака. Въ това време дивизията бѣше въ строй всѣки полкъ въ ескадронна колона, а ескадронитѣ — въ линия отъ взводни колони, съ междини 50 крачки между взводоветѣ. Като стигна до западния край на гората при Папасъ Йолу, тя се престрои въ резервна колона, и остана тамъ цѣлъ часъ, до 18^{30} часа, като имаше при себе си и единъ взводъ отъ Конната батарея. Другитѣ два взвода, водени отъ командира на батареята, капитанъ Векилски, прикривани отъ единъ картеченъ ескадронъ, настжпиха на галопъ въ междината между конницата и пехотата, и, като застанаха на открита позиция, продължиха да обстрелватъ отстжпващитѣ

вериги, и ги разстроиха напълно. Следъ това капитанъ Векилски наново закачи орждията и на галопъ промѣни още веднъжъ позицията си, като застана на около три клм. югозападно отъ Кара Синанъ, отдето обстреля събранитѣ гѫсти маси въ дола предъ селото. Въ това време единъ полкъ сърби се опитваше съ развръщането си да спре бѣгащитѣ сръбски войски. Напреднитѣ вериги достигнаха на 1000 метра отъ батареята, но съ ураганенъ огънь и тѣ бѣха разпръснати.

Въ 18^{30} часà настана общо разстройство въ бойния редъ на противника. Генералъ Колевъ заповѣда само предниятъ 2-и коненъ полкъ отъ дивизията да атакува по посока къмъ Кара Синанъ. Въ това време конниятъ артилерийски взводъ, разположенъ на позиция близо до конната маса, откри огънь и привлѣче огъня на нѣкои противникови батареи. Следъ като тръгна 2-и коненъ полкъ, другитѣ части повърнаха надѣсно, и се прикриха въ близката гора, дето останаха, докато се мръкна.

Командиръть на полка, полковникъ Брадиновъ, заповѣда на Картечния ескадронъ да открие огънь по отстѫпващитѣ вериги, изпрати напредъ за разсипана атака 3-и ескадронъ, а 1-и и 2-и ескадрони остави за поддържка. Ескадронитѣ полетѣха напредъ по равното плато къмъ Кара Синанъ. Разсипаниятъ ескадронъ наседна върху една рота сърби, спустна се за сѣчь върху нея, и я разпръсна, но околнитѣ сръбски групи започнаха да обстрелватъ конницитѣ, безъ да обръщатъ внимание на това, че поражаватъ и собственитѣ си войници. 1-и и 2-и ескадрони бѣха останали назадъ, и не взеха участие въ атаката. Въ 19^{25} часà преследването се прекрати.

На мръкване генералъ Колевъ разпореди пехотнитѣ части и двата взвода отъ Конната батарея да се укрепятъ на достигнатитѣ мѣста, а коннитѣ части да се прибератъ за нощуване въ Кара Сулларъ, което се извърши до 22^{30} часà. Въ 21^{15} часá той изпрати на командуващия армията следното донесение:

„Съ смѣло и енергично настѫпление дивизията атакува дѣсния флангъ и тила на противника. Ротитѣ отъ 16-и полкъ овладѣха Кара Синанъ и влѣзоха въ връзка съ лѣвия флангъ на 6-а дивизия. Конната дивизия атакува и преследва противника, като го измѣсти на линията Насрадинъ — Сеидъ Али. Отъ двамата пленника, заловени още въ Кара Сулларъ отъ Черноморския коненъ полкъ, срещу Добричъ действувала една сръбска дивизия, нѣщо, което се потвърди отъ факта, че части отъ дивизията сѫ изсѣкли при Сеидъ Али една сръбска рота. Свръзката между лѣвия флангъ на 36-и полкъ и нашия дѣснофланговъ ескадронъ е била установена въ 5 часà следъ пладне. Дивизията нощува въ Кара Сулларъ.“

Пристигането на турския 75-и полкъ. — Превозването на турския VI корпусъ отъ Одринъ започна на 1-и септемврий, като дневно се товарѣха по три влака. Най-напредъ бѣ натоваренъ 75-и полкъ (48 офицера, 3611 войника). На 4-и полкътъ пристигна въ Провадия. На 5-и този полкъ бѣ подчиненъ на началника на Варненския укрепенъ пунктъ и насоченъ къмъ Варна, но сѫщия день генералъ Кантарджиевъ реши да го привлѣче къмъ Дервентъ, дето пристигна на 6-и въ 15 часа. На 7-и въ 4 часа̀ командирътъ на полка получи заповѣдь да тръгне за Добричъ, като се движи непрекѫснато, безъ да се дава голѣма почивка. Полкътъ тръгна въ 7 часа̀ и стигна въ Добричъ къмъ 12 часа̀. Единъ таборъ веднага бѣ насоченъ въ поддръжка, къмъ центра на бойния редъ, а другитѣ два табора бѣха спрѣни южно отъ града.

Отстѫплението на сърбитѣ и руситѣ отъ Добричъ. — Отстѫплението на Сръбската дивизия, вследствие появяването на Българската конна дивизия на дѣсния ѝ флангъ, се предаде незабавно и на съседната 61-а дивизия. На мръкване всички сръбски и русски части отстѫпваха къмъ изходнитѣ си позиции, оттамъ тѣ продължиха отстѫплението си презъ нощьта. Генералъ Зиончковски заповѣда Сръбската дивизия да се оттегли въ Сарѫджа, а 61-а дивизия — въ Айранкьой.

Между това, ромънската 19-а дивизия, следъ като се подреди при Кара Омеръ, остави тамъ своята 17-а бригада, а другитѣ две бригади бѣха разпредѣлени на широкъ фронтъ по укрепената позиция: 5-а сборна бригада — въ Черкескьой и 6-а сборна бригада — въ Кираджи. Каларашката бригада остана въ Сарѫ Гьолъ.

Резултати отъ бойоветѣ около Добричъ.

И тъй, следъ като бѣ завладѣнъ Тутраканъ отъ българитѣ, по-слабитѣ части отъ дѣсния флангъ на българската III армия около Добричъ сполучиха не само да спратъ настѫплението на маневрената русско-ромънско-сръбска група, но и да я накаратъ да мине къмъ отбрана на укрепената позиция при Кара Омеръ. Упоритостьта на българскитѣ части въ бойоветѣ на 6-и и 7-и септемврий около Добричъ съ по-многочисленъ противникъ се вижда отъ следното сведение за загубитѣ, които тѣ понесоха:

ЧАСТИ	Офицери		Подофицери и войници			Забележки
	убити	ранени	убити	ранени	изчезнали	
1) Варненски подвиженъ резервъ:						
8-и Приморски полкъ	—	5	76	139	—	
1/48-а дружина	—	1	39	129	—	
1/4-а маршева дружина	—	—	6	6	—	
53-и полкъ	1	4	40	250	—	
2/5-о артилер. отдѣление	—	1	—	5	—	
Всичко	1	11	161	529	—	
2) 6-а Бдинска дивизия:						
35-и Врачански полкъ	1	16	137	514	—	
36-и Козлудуйски полкъ	8	24	308	1108	26	
6-а пионерна дружина	2	3	23	69	—	
2-и артилер. полкъ	1	—	1	16	—	
Всичко	12	43	469	1607	26	
3) 1-а конна дивизия:						
Въ конницѣ части	—	—	1	3	—	Отъ 2-и кон. полкъ
1-а конна батарея	—	—	—	—	—	
16-и Ловчански полкъ	1	2	18	109	—	
10/14-а планин. батарея	—	—	—	—	—	
Всичко	1	2	19	112	—	
Всичко загуби	*14*	*56*	*649*	*2248*	*26*	

Ромънскитѣ, русскитѣ и сръбскитѣ части претърпѣха сѫщо голѣми загуби, но за тѣхъ нѣма точни сведения. Само предъ фронта на Срѣдния участъкъ сѫ били погребени около 600 души руси, а разпръснати изъ полето останаха още много убити, които бѣха погребани отъ добричкитѣ жители, следъ като войскитѣ напреднаха.

Бойни действия на Дунавската граница и въ Черно море отъ 1-и до 7-и септемврий.

Дейность въ Русенския укрепенъ пунктъ. Следъ като Ромъния обяви война на Австро-Унгария, и фелдмаршалъ Макензенъ пое командуването на българскитѣ войски, Русенскиятъ укрепенъ пунктъ бѣ подчиненъ на началника на Дунавския охранителенъ отрядъ, който на 29-и августъ

възложи на началника на пункта да охранява участъка отъ Сухопѫтната граница до устието на р. Янтра.

На 1-и септемврий отъ Гарнизона на Укрепения пунктъ бѣха отдѣлени четири дружини и две нескорострелни полски батареи, които се събраха въ района Рѣхово — Сливо Поле — Кая Махле, за да вематъ участие въ атаката на Тутраканъ.

На 2-и септемврий полковникъ Кауфманъ заповѣда да се приготвятъ въ Русе и Просена още по една дружина, които ще бѫдатъ привлѣчени къмъ войскитѣ, които действуватъ срещу Тутраканъ. Началникътъ на Пункта заповѣда да се събере въ Просена 2/5-а опълченска дружина, която до това време охраняваше участъка Русе — Мартинъ. Оставаше въ града още една дружина, която не можеше да бѫде вдигната, защото изпълняваше караулната служба.

На 2-и и 3-и септемврий отъ издигнатия привързанъ балонъ бѣха забелязани слаби пехотни части около Флорика и работене мостове по канала Св. Георги, между Гюргево и Слободзия. На 4-и септемврий балонътъ, както се каза, бѣ придаденъ къмъ 4-а Преславска дивизия, и тръгна отъ Русе за района на тази дивизия.

На 5-и септемврий два ромънски самолета летѣха надъ града, вѣроятно съ разузнавателна цель.

Следъ бомбардирането на 28-и августъ ромънитѣ не предприеха никакви бойни действия срещу Русенския укрепенъ пунктъ. Само на 6-и септемврий тѣ откриха пушеченъ огънь срещу постоветѣ около Рѣхово, на който отъ българска страна не бѣ отговорено.

Катеритѣ и миноносцитѣ на Дунавската часть още на 28-и августъ се премѣстиха отъ Русе при острова Лелякъ, защото около тѣхъ попаднаха нѣколко снаряда отъ ромънскитѣ батареи. На 31-и августъ сѫщитѣ, заедно съ катера на пристанището, се премѣстиха въ устието на р. Янтра.

Дейность на 12-а дивизия. На 30-и августъ Видинскиятъ укрепенъ пунктъ бѣ подчиненъ на командира на 12-а дивизия, който по този начинъ обединяваше охраната на Дунавската граница отъ р. Витъ до р. Тимокъ. На 1-и септемврий командирътъ на дивизията издаде следната заповѣдь:

„1) Съгласно заповѣдьта по III армия № 15 и телеграмата отъ сѫщата № 4180, повѣрената ми дивизия излиза отъ състава на армията отъ 1-и того и влиза въ подчинение на Щаба на фелдмар-

шалъ Макензенъ. Въ състава на дивизията влиза Видинскиятъ укрепенъ пунктъ.

2) Съгласно телеграмата отъ фелдмаршалъ Макензенъ № 7502 отъ 31-и августъ, задачата на дивизията е да отбранява Дунава отъ устието на р. Витъ до р. Тимокъ. Участъкътъ отъ р. Тимокъ до Текия е повѣренъ за отбрана на Моравската инспекционна область.

3) Заповѣдвамъ:

а) Гигенски гарнизонъ — полковникъ Цвѣтановъ — 3/9-а опълч. дружина (три роти), картечната рота на 9-и опълч. полкъ, Банжовото артилер. отдѣление (осемнадесеть орждия) — да отбранява участъка отъ устието на р. Витъ до вис. 179, източно отъ Видинъ, изключително.

б) Орѣховски гарнизонъ — полковникъ Сиромаховъ — 2/9-а опълч. дружина (две роти), 7·5-см. нескорострелна батарея (шесть орждия), Артилерийска група отъ Видинския крепостенъ полкъ (десеть орждия)— да отбранява участъка отъ вис. 179, включително, до р. Огоста.

в) Ломски гарнизонъ — полковникъ Парасковъ — 1/9-а опълч. дружина, две роти отъ 2/9-а опълч. дружина, една рота отъ 34-а опълч. дружина, Артилерийска група отъ Видинския крепостенъ полкъ (осемнадесеть орждия), Допълняващиятъ ескадронъ на 2-и коненъ полкъ — да отбранява участъка отъ р. Огоста до р. Скомля.

г) Видински укрепенъ пунктъ — генералъ майоръ Симеонъ Янковъ — отъ 6-и опълч. полкъ една дружина, 3-а допълняваща дружина, една картечна команда и тридесеть орждия — да отбранява участъка отъ р. Скомля до р. Тимокъ.

д) Маневрени войски: 1) майоръ Цековъ — 2/6-а маршева дружина, отъ 5-о с. с. артилер. отдѣление четири орждия — да се разположи около Бѣла Слатина, и да вземе мѣрки за изучаване пѫтищата въ участъка между р. Гол. Искъръ и р. Цибъръ; 2) полковникъ Тричковъ—6-и маршеви полкъ (две дружини), 11-и маршеви полкъ (три дружини), картечнитѣ роти на 6-и и 11-и маршеви полкове, 5-о с. с. артилер. отдѣление (осемь орждия), 5-и коненъ полкъ (два ескадрона и осемь картечници) — да се разположи около гр. Плѣвенъ.

е) Частитѣ отъ 18-а и 19-а гранични дружини продължаватъ да изпълняватъ граничната служба. Въ случай на действия, тѣ се подчиняватъ на началника на онзи гарнизонъ, въ участъка на който се намиратъ. Началникътъ на гарнизона да обединява действията на граничнитѣ войски, находящи се въ участъка му, съ тѣзи на гарнизона.

4) Началницитѣ на гарнизонитѣ и Укрепения пунктъ да установятъ бърза и надеждна свръзка помежду си, както и съ менъ. Началницитѣ на Орѣховския и Ломския гарнизони да установятъ свръзка и съ Маневрената група въ Бѣла Слатина.

5) Началницитѣ на гарнизонитѣ и Укрепения пунктъ да вематъ най-енергични мѣрки за наблюдение и събиране сведения за противника. Всички сведения и донесения да се изпращатъ не само до менъ, но и до съседнитѣ гарнизони.

6) Ежедневно въ Щаба на дивизията да се изпращатъ донесения два пѫти — въ 6 часа̀ пр. пл. и въ 4 часа̀ сл. пладне.

7) Придаденитѣ къмъ дивизията две полски болници да се разположатъ около гр. Плѣвенъ.“

Началницитѣ на гарнизонитѣ и този на Видинския укрепенъ пунктъ издадоха сѫщо оперативни заповѣди, съ които уреждаха охраната и отбраната въ своитѣ участъци. Ромънитѣ не предприеха никакви действия по Дунавската граница. На 3-и септемврий артилерията на Видинския укрепенъ пунктъ откри огънь по ромънското пристанище Калафатъ и потопи два натоварени шлепа.

На 4-и септемврий единъ ромънски самолетъ летѣ надъ позициитѣ при Орѣхово. Той бѣ обстрелянъ отъ противосамолетнитѣ орѫдия.

На 5-и септемврий артилерията на Орѣховския и Ломския гарнизони откри огънь по отсрещнитѣ пристанища. Въ 8^{30} часа̀ надъ Бѣлене летѣ единъ ромънски самолетъ, който хвърли две бомби въ селото, като уби едно дете и нарани тежко друго.

На 6-и септемврий началникътъ на Орѣховския гарнизонъ образува Доброволчески отрядъ, който, подъ покровителството на артилерията, мина на Дунавския лѣвъ брѣгъ и взе единъ ромънски параходъ отъ Бекетското пристанище.

Сѫщия день 12-а дивизия влѣзе въ състава на новоформираната съюзна армия на генералъ Кошъ.

На 7-и септемврий артилерията на Гигенския гарнизонъ откри огънь по ж.-п. ст. Корабия, разруши нѣколко вагона, повреди желѣзния пѫть и попрѣчи на движението на влаковетѣ.

Дейность въ Черно море. Въ района на Бургасския укрепенъ пунктъ въ периода отъ 1-и до 7-и септемврий нѣмаше никаква бойна дейность. На 1-и септемврий, по заповѣдь отъ Щ. Д. А., се започна превозването на 4-и опълченски полкъ съ три скорострелни батареи отъ Бургасъ за София. Този полкъ, следъ като пристигна въ София, получи друго назначение.

Въ района на Варненския укрепенъ пунктъ за сѫщия периодъ бѣ извършено следното:

На 1-и септемврий въ 6 часа̀ бѣ изпратенъ да кръстосва около носъ Калиакра подводникътъ № 18. Въ 11 часа̀ отредътъ отъ миноносцитѣ „Шумни“, „Смѣли“, „Храбри“ и „Строги“ бѣха изпратени къмъ Балчикъ, съ задача да разузнаятъ и безпокоятъ неприятелскитѣ части, които действуватъ по брѣга. Миноносцитѣ достигнаха Балчикъ и разузнаха, че брѣгътъ тамъ е заетъ отъ слаби части, по които дадоха 58 изстрела.

На 2-и септемврий въ 5 часа̀ четири водохвърчила излетѣха, съ задача да атакуватъ съ бомби пристанището на Кюстенджа. Тѣ се върнаха въ 9 часа̀, и донесоха, че въ пристанището забелязали единъ русски военен̀ъ параходъ и три контърминоносеца. Хвърлили 40 бомби върху корабитѣ и газовитѣ резервуари, но, поради силното имъ обстрелване, не могли да забележатъ резултата.

На 3-и септемврий въ 13^{30} часа̀ отрядътъ отъ миноносцитѣ „Шумни“, „Храбри“, „Летещи“, „Строги“ и две водохвърчила тръгнаха, съ задача да разузнаватъ и демонстриратъ къмъ Балчикъ и Каварна. Тѣ се завърнаха въ 19^{15} часа̀, съ донесение, че на брѣга между Балчикъ и Каварна не сж забелязани неприятелски части и батареи.

На 4-и септемврий въ 5^{10} часа̀ две водохвърчила излетѣха, съ задача да бомбардиратъ пристанището на Кюстенджа. Тѣ се върнаха въ 9^{20} часа̀, съ донесение, че хвърлили 20 бомби надъ града, гарата, петролнитѣ резервуари и корабитѣ, и че били силно обстрелвани отъ последнитѣ.

На 5-и и 6-и септемврий 1-а и 2-а портови роти и една команда семафористи бѣха натоварени на миноносцитѣ, и заеха морския брѣгъ отъ Балчикъ до Калиакра, както е изложено на друго мѣсто.

ГЛАВА IV.

Завладяването на предмостовата крепость Силистра.

Ромънскиятъ планъ за операциитѣ въ Добруджа следъ падането на Тутраканъ.

Следъ катастрофата при Тутраканъ, на Ромънското командуване предстоеше да оцени наново съпротивителната сила на предмостовата крепость Силистра. Тази крепость се изграждаше едновременно съ Тутраканъ, като бѣха използувани и българскитѣ фортификационни постройки до 1913 година. Когато се започна войната, около Силистра бѣха завършени следнитѣ укрепявания:

1) Главна отбранителна линия—по гребена Айдемиръ—Калипетрово — Алмали, съ дванадесеть укрепени батальонни групи.

2) Втора отбранителна линия — на гребена южно отъ града, съ осемь батальонни укрепени групи.

3) Предни позиции — на линията Сребърна — Кара Омуръ — Бабукъ — Кара Орманъ.

4) На Главната отбранителна линия бѣха построени три позиционни батареи (10·5-см., 12-см. и 15-см.) и гнѣзда за седемнадесеть куполни 5·3-см. орждия.

5) Всички групи бѣха обградени съ здрави изкуствени препятствия.

За гарнизонъ на Предмостовата крепость бѣ назначена 9-а дивизия.

За съобщение презъ Дунава къмъ Гарнизона бѣха придадени три реморкьора, три шалупи и два шлепа.

Крепостьта бѣ раздѣлена на три сектора и, съ обявяването на войната, Първиятъ (Западниятъ) секторъ бѣ заетъ съ петь батальона, две 8·7-см. батареи, една 15-см. позиционна батарея и четири 7·5-см. батареи; Вториятъ (Южниятъ) секторъ бѣ заетъ

съ осемь батальона, една 10·5-см. позиционна, една 12-см. позиционна и шесть 7·5-см. батареи; Третиятъ секторъ (Източниятъ) — съ единъ батальонь и една полска нескорострелна батарея. Като подвиженъ резервъ оставаха три батальона и единъ ескадронъ.

Както е казано по-преди, на югъ бѣха изпратени да охраняватъ по единъ батальонъ въ Акъ Кадънларъ, Куртъ Бунаръ и Бей Бунаръ, които още първия день бѣха отблъснати отъ българитѣ, и принудени да се прибератъ въ Крепостьта. Въ стремлението си да помогне на Тутраканъ, Гарнизонътъ на Силистра бѣ претърпѣлъ по-значителни загуби въ боя при Сарсънларъ на 6-и септемврий. На 5-и септемврий отъ Каларашъ бѣха прехвърлени по моста още два батальона, на 6-и въ 18^{30} часа, когато Ромънскиятъ флотъ бѣше вече при Силистра, тамъ пристигна и една русска морска дивизия отъ три морски канонерки („Донецъ", „Терецъ" и „Кубанецъ"), съ по две 15-см., едно 12-см. и нѣколко малокалибърни орждия. Общото командуване на Русско-ромънския флотъ пое контъръ-адмиралътъ Негреско, подчиненъ на командира на 9-а дивизия.

Веднага следъ получаване вестьта за падането на Тутраканъ, Ромънското главно командуване реши да подкрепи войскитѣ въ Добруджа и насочи тамъ дивизии, взети отъ войскитѣ, които действуваха на другитѣ фронтове:

5-а дивизия, взета отъ II армия, се превози по желѣзницата и на 10-и септемврий се разтовари въ Меджидие.

2-а дивизия, взета отъ I армия, сжщо се превози по желѣзницата, и пристигна въ Меджидие на 12-и септемврий.

15-а дивизия, отъ Общия резервъ, бѣ насочена най-напредъ въ помощь на Тутраканъ; по-голѣмата часть отъ нейнитѣ полкове успѣха да прехвърлятъ Дунава, и бѣха пленени отъ българитѣ. Тази дивизия бѣ преустроена, като въ състава ѝ влѣзоха 25-и, 53-и и 65-и полкове, единъ батальонъ отъ 80-и полкъ и единъ ескадронъ; следъ това дивизията бѣ насочена къмъ Добруджа, и се очакваше да пристигне въ Меджидие на 16-и септемврий.

12-а дивизия, взета отъ I армия, се превози по желѣзницата, и се очакваше да бжде стоварена въ Мирча Вода на 17-и септемврий.

Като предполагаше, че изпратенитѣ подкрепления ще пристигнатъ късно, Ромънското командуване реши да организира съпротива на укрепената отъ мирно време позиция Муса Бей—Мангалия. Отъ друга страна, като имаше предвидъ бързото

сломяване съпротивата на Тутраканъ, то не се решаваше да задържи предмостовата крепость Силистра, която би заплашвала лѣвия флангъ и тила на българскитѣ войски, които ще настѫпятъ срещу линията Муса Бей — Мангалия, затова на ромънската 9-а дивизия бѣ заповѣдано да изпразди Крепостьта, и да се укрепи на новоизбраната линия за съпротива.

Гарнизонътъ на крепостьта започна да се оттегля на 8-и въ 14 часà, и нощува въ района Липница — Козлуджа — Куюджукъ — Мал. Гарванъ. Още въ 4 часà мостътъ бѣ вдигнатъ, и изпратенъ въ Хърсово. На пристанището останаха непокѫтнати магазинитѣ на 9-а дивизия, защото никой не се сѣти да разпореди за пренасянето или унищожаването имъ. Въ това време Флотътъ бѣше на позиция на единадесеть клм. по-горе отъ Силистра.

Въ 17^{25} часà двата русски ескадрона, останали последни въ града, дадоха съ ракети сигналъ, че се оттеглятъ. Флотътъ откри огънь по града, който трая до 18^{25} часà, и отъ който бѣха запалени нѣколко кѫщи.

Следъ като Ромънското командуване реши да напустне Силистра, то подчини Флота на началника на войскитѣ въ Каларашъ, и на 9-и му възложи следнитѣ задачи: 1) да съдействува на сухопѫтнитѣ войски при бомбардирането на Силистра и да осуетява всички опити на противника да мине въ Каларашъ: 2) да бие шосето Силистра — Черна Вода, за да попрѣчи на движението на неприятеля по него; 3) да охранява транспортитѣ съ войски и храни надолу, по Дунава; 4) да организира заедно съ сухоземнитѣ войски отбраната на Черна Вода, ако неприятелскитѣ действия се насочатъ къмъ тази предмостова крепость.

На 8-и бѣ направено минно заграждане между Дунавския лѣвъ брѣгъ и островъ Дервина. То състоеше отъ три неправилни линии безъ проходъ.

На 9-и септември Добруджанската армия, подъ общото командуване на генералъ Зиончковски, бѣше въ следното положение:

Ромънската 9-а дивизия — въ района Къшла — Гюверджи — Паракьой — Калайджи Дере — Добромиръ.

Русската 3-а конна дивизия — въ района Гор. Добромиръ — Кечи Дереси — Апта Атъ.

Сръбската дивизия — на линията Апта Атъ — Деведжикьой — Хаджакьой.

Руската 61-а дивизия — на линията Хаджакьой — Чамурли — Муса Бей — Порясъ.

Ромънската 19-а дивизия — на линията Черкескьой — Кара Омеръ — Кираджи.

5-а каларашка бригада — на линията Кираджи — ез. Мангалия. Тази бригада бѣ останала само съ два ескадрона, защото бѣ отдѣлила по единъ ескадронъ въ гр. Мангалия, за 9-а и 19-а дивизии, и два ескадрона бѣха изпратени да разузнаватъ.

Бързото превземане на Тутраканъ отъ българитѣ произведе, както се каза, цѣлъ превратъ въ схващанията на Ромънското главно командуване за по-нататъшното водене на войната. Неговото внимание бѣ приковано къмъ Южния фронтъ.

Още на 8-и септемврий ромънскиятъ краль изпрати до Руския императоръ следната телеграма:

„Азъ се задължихъ да се намѣся съ всички мои сили противъ враговетѣ на Съглашението, вѣрвайки на обещанието, че ще бѫда подкрепенъ на всички фронтове. Въ Добруджа ще ме атакуватъ съ превъзходящи сили, снабдени съ артилерия, която превъзхожда моята; вѣрвамъ, че тѣзи сили наскоро ще бѫдатъ увеличени, ако българитѣ сѫ готови за жертви и изтеглятъ войски отъ своя Южен фронтъ. Моля, Ваше Величество, да ми съдействувате на Дунавския фронтъ споредъ съглашението, и да се започне настѫплението на другитѣ фронтове, за да се отслаби натиска, на който съмъ подложенъ."

Императорътъ заповѣда да се изтегли 115-а дивизия отъ Северозападния фронтъ и да се изпрати, като подкрепление, на генералъ Зончковски, въ Добруджа. Генералъ Алексиевъ, обаче, не бѣше съгласенъ да се изпращатъ други войски въ Добруджа, и изпрати на Императора донесение, че изпращането войски тамъ намалява изгледитѣ за успѣхъ въ най-важната и най-опасна посока; че не трѣбва да се изпращатъ войски, докато не се изяснятъ намѣренията на Хинденбургъ, и че генералъ Зончковски трѣбва да действува съ изкуство, за да му стигнатъ войскитѣ, съ които разполага. Тогава и Императорътъ отговори на ромънския краль въ сѫщия смисълъ:

„Изпратена е още една дивизия за усилване корпуса на Зончковски. Не мога да отслабя нашия фронтъ въ Галиция, дето имаме намѣрение да нанесеме решителенъ ударъ на противника. Тукъ и неприятелтъ съсрѣдоточава своитѣ сили. Ако нашитѣ усилия въ Галиция се увѣнчаятъ съ успѣхъ, и задачата на армията на Ваше Величество ще се облекчи. Сѫществениятъ въпросъ е да се отстрани главната опасность, като се съсрѣдоточатъ възможно най-много дивизии въ Добруджа. Азъ вѣрвамъ, че съединенитѣ русско-ромънски сили ще принудятъ българитѣ да стоятъ мирни."

Ромънското главно командуване, както се каза, бѣше започнало безъ планъ да притегля части отъ Общия си резервъ и отъ армиитѣ, които действуваха на Северния фронтъ. Следъ споменатото внушение отъ Руската главна квартира, то окончателно реши да прекрати настжплението въ Трансилвания, и на 9-и септемврий издаде следната заповѣдь:

„Тъй като следъ падането на Тутраканъ и следъ полученитѣ отъ неприятеля подкрепления положението на Южния фронтъ става сериозно, общото настжпление въ Трансилвания се отлага до нова заповѣдь.

Въ Добруджа се образува нова Русско-ромънска армия, съставена отъ петь дивизии.

На III армия се възлага задачата да отбранява държавната територия на изтокъ отъ р. Олта."

И тъй, Ромънското главно командуване измѣни плана за войната, като премина къмъ отбрана на Северния и на Южния фронтове; на ромънската III армия бѣ възложена отбраната на Дунавската граница, а отбраната на Добруджа бѣ възложена на усилената Русско-ромънска армия, наречена Добруджанска.

Командуващиятъ Добруджанската армия, генералъ Зиончковски, остана съ решението: да отбранява сжщата укрепена позиция отъ Дунава до Мангалия, като направи малки измѣнения въ участъцитѣ на дивизиитѣ. По негова заповѣдь, на 10-и септемврий частитѣ заѐха позицията по следния начинъ:

Ромънската 9-а дивизия — отъ ез. Олтина до Дол. Добромиръ.

Руската 3-а конна дивизия — района Гор. Добромиръ — Апта Атъ.

Сръбската дивизия — Апта Атъ — Деведжикьой — Хаджакьой.

Руската 61-а дивизия — Хаджакьой — Енидже Хайдаръ.

5-а каларашка бригада (два ескадрона) — Черкескьой — Кара Омеръ.

Ромънската 19-а дивизия — Кара Омеръ — Сарж Гьолъ.

Ромънската 5-а дивизия се събираше въ района Кобадинъ — Бюлбюлеръ.

Ромънската 2-а дивизия се разтоварваше въ Черна Вода, и първитѣ ѝ части бѣха насочени къмъ района Кокерлени — Расова.

Русско-ромънскиятъ Дунавски флотъ пристигна при Мирлену.

Съображения за атаката на предмостовата крепость Силистра.

Директива отъ Щаба на Армейската група Макензенъ № 7245.

Още на 5-и септемврий вечерьта отъ Щаба на Групата Макензенъ се получи въ Щаба на III армия следната директива № 7245 за по-нататъшнитѣ действия въ Добруджа:

„1) Щомъ като се постигне пълненъ успѣхъ съ завладяването на цѣлия тетъ-де-понъ заедно съ града, операциитѣ ще се водятъ по-нататъкъ така, щото атакуващитѣ части, заедно съ тежката артилерия, да настѫпятъ срещу Силистренския тетъ-де-понъ, безъ да се спиратъ, като, разбира се, се осигури невъзможностьта за преминаване презъ Дунава откъмъ Олтеница. За охрана на дѣсния флангъ при тази атака 2/1-а бригада ще се разположи около Бей Бунаръ — Аратмаджа. 3/1-а бригада, на първо време, ще остане южно отъ Силистренския тетъ-де-понъ и ще държи свръзка между 2/1-а бригада и настѫпващитѣ части. Конната дивизия ще разбие русската конница и ще разузнава въ посокитѣ къмъ Мангалия и Меджидие.

2) Преследването на разбития при Добричъ противникъ да не надмине линията Балчикъ — к. 260 (северно отъ Чаиръ Харманъ) — к. 255 (източно отъ Матлимкьой). Варненскиятъ гарнизонъ да се окопае на тази линия, и да държи силенъ резервъ по шосето Добричъ — Харманлъкъ. 2/6-а бригада да се разположи около Кокарджа, и да бѫде на разположение на фелдмаршала.

3) Едно германско 10-см. артилерийско отдѣление (щабъ и три батареи) пристига отъ 6-и септемврий вечерьта въ Варна. Разтоварването му ще трае до 9-и. Отдѣлението се придава на III армия, за което да му се съобщи въ Варна. Следъ пристигането имъ, батареитѣ могатъ да се използуватъ и поотдѣлно.“

Съображенията на Българското командуване за атаката.

Както се каза по-рано, преди да се започне войната съ Ромъния, вниманието на Българското командуване бѣ насочено, главно, върху разузнаването на дветѣ предмостови крепости Тутраканъ и Силистра. За последната бѣха събрани доста подробни сведения, които бѣха нанесени върху картата въ мѣрка 1:20,000, придружена съ следната легенда:

1) Укрепителнитѣ работи иматъ полски характеръ. Главнитѣ строителни материали сѫ земя и дърво.

2) Главнитѣ фортификационни постройки сѫ: стрелкови окопи, ходове за съобщение, батарейни окопи, жилищни помѣщения и изкуствени препятствия.

3) Първата отбранителна линия е въ постройка.

4) Втората (Главната) отбранителна линия, дълга 30 клм., има:

а) Телена мрежа, поясъ широкъ 10—15 метра (деветь кола на 1—1·5 метра надъ земята), отъ бодливъ дебелъ телъ; б) вълчи ями на

30 м. задъ телената мрежа — два пояса (преденъ отъ три и заденъ отъ два шахматни реда), на 20 метра единъ отъ другъ; задниятъ поясъ е занемаренъ; в) стрелкови окопи непрекжснати, съ траверси презъ 10—15 метра, широки горе 2 метра и долу 1·5 метра, безъ брустверъ, съ отвесни стени на рова, облѣчени съ плетъ, дъски и дървета; окопитѣ сж предъ топографическия гребенъ; свързани сж съ тила съ ходове за съобщение, тѣсни, съ отвесни стени; г) безопасни помѣщения на 100—200 метра задъ стрелковитѣ окопи, които запазватъ отъ огъня на полската артилерия; дължина 8 метра, широчина 6 метра, дълбочина 3 метра, покривъ отъ дървета, камъни и пръсть; иматъ по два входа; д) артилерийски окопи на 200—300 метра задъ стрелковитѣ; около Алфатаръ и Калипетрово има бетонирани гнѣзда за орждията.

5) Третата (Тилната) отбранителна линия е въ видъ на полукржгъ; не е довършена: построени сж само стрелковитѣ окопи, не сж усъвършенствувани, и нѣматъ изкуствени препятствия.

6) За заемане Предмостовата крепость сж необходими 30 батальона, и то ако българскитѣ главни сили не действуватъ въ Добруджа.

7) За очистване обзора и обстрела, на нѣкои мѣста сж изсѣчени горитѣ.

8) Повредените шосета сж поправени; направени сж повече нови шосета съ камъни; мостоветѣ сж минирани.

9) Има безжична станция, прожектори, гаражъ за аероплани.

10) Селата по Силистренското плато сж малки, съ голѣми огради и безъ тактическо значение.

11) Въ сравнение съ Тутраканъ, укрепителнитѣ работи на Силистренската предмостова крепость сж много по-слаби.

Знаеше се, че въ Предмостовата крепость е поставена тежка артилерия, и че за гарнизонъ е опредѣлена ромънската 9-а дивизия, части отъ която бѣха констатирани въ бойоветѣ при Попина, Сарсънларъ, Алфатаръ, Балтаджи Еникьой и Хаскьой. Прѣсниятъ примѣръ при Тутраканъ показваше, че ромънитѣ могатъ въ време на боя да прехвърлятъ отъ Дунавския лѣвъ брѣгъ въ Силистра войски и да подкрепятъ малкия гарнизонъ. Освенъ това, Българското комадуване държеше смѣтка за появилата се около Александрово Русска конна дивизия. Българската конница не можа да проникне задъ разузнавателната мрежа на тази дивизия, а, възможно бѣ, задъ нея да се движатъ русски пехотни части на пжть за Силистра, особено следъ като се прекрати боятъ при Добричъ.

Въ действителность, Ромънското главно командуване още не бѣ оценило добре събитията около Тутраканъ и не бѣ взело решение за по-нататъшнитѣ действия. Командуването на ромънската III армия очакваше разпореждания отъ Главната квартира. Командиритъ на ромънската 9-а дивизия заповѣда отстжпващитѣ

въ безредие части отъ Сарсънларъ да заематъ своитѣ сектори на крепостьта, да се организиратъ и приготвятъ за отбрана. Понеже българитѣ не преследваха, ромънитѣ сполучиха да прибератъ много отъ изоставенитѣ по шосето колà съ бойни припаси, което прибиране продължи презъ цѣлия день на 7-и септемврий. Презъ нощьта въ Силистра пристигна пратеникъ отъ Главната квартира и предупреди коменданта, че Главното командуване е взело решение да се напустне предмостовата крепость Силистра. На 8-и септемврий въ 16 часà Гарнизонътъ напустна Силистра и вечерьта нощува въ района Липница—Козлуджа—Куюджукъ—Мал. Гарванъ. На 10-и септемврий и Ромънскиятъ дунавски флотъ напустна Силистра.

Всичко това не бѣ известно въ Щаба на българската III армия, дето предполагаха, че ромънитѣ ще отбраняватъ предмостовата крепость Силистра.

Следъ като 6-а дивизия бѣ ангажирана въ действие срещу настжпващитѣ къмъ Добричъ русско-ромънски войски, въ разпореждането на командуващия III армия за действия противъ предмостовата крепость Силистра останаха следнитѣ войски:

4-а дивизия, разположена около Тутраканъ; 1/1-а бригада, разположена около Антимово; 1-а дивизия (2-а и 3-а пехотни бригади и 5-а конна бригада), разположена по бригадно около Сарсънларъ, Акъ Кадънларъ и Хаскьой; 1-а конна дивизия, която следъ боя при Добричъ на 7-и септемврий се връщаше къмъ Куртъ Бунаръ, и нощува въ Кара Сулларъ.

Командуващиятъ III армия имаше предвидъ директивата отъ фелдмаршалъ Макензенъ отъ 5-и септемврий, въ която се даваше основната идея за следващата операция въ Добруджа: следъ като се завладѣе окончателно Тутраканъ, атакувалитѣ части, заедно съ тежката артилерия, да настжпятъ срещу предмостовата крепость Силистра, като се направи невъзможно преминаването презъ Дунава отъ Олтеница. Както се вижда отъ директивата, Щабътъ на Армейската група не се задоволи сàмо да даде основната идея, а влизаше подробно въ ролята на Армейското командуване, като опредѣляше задачитѣ на частитѣ при тази атака. При това той предполагаше атаката да се извърши отъ сжщитѣ части, които атакуваха и Тутраканъ.

Армейското командуване, обаче, имаше предвидъ, че частитѣ отъ 4-а дивизия и 1/1-а бригада бѣха претърпѣли твърде голѣми загуби при атаката на предмостовата крепость Тутраканъ, и вече не можеха да дадатъ голѣми бойни усилия, и че тѣ бѣха гру-

пирани на тѣсно пространство при Тутраканъ и съ фронтъ на северъ и североизтокъ. На основание горнитѣ сведения за силата и намѣренията на ромънитѣ и споредъ силитѣ, съ които разполагаше, Щабътъ на армията изработи следния планъ за действия срещу Силистра:

1) Атаката да се произведе колкото е възможно по-скоро, за да се използува моралниятъ ефектъ отъ Тутраканската победа и отъ тази при Сарсънларъ.

2) Да се употрѣбятъ колкото е възможно повече сили (пехота и артилерия), като за гарнизонъ на Тутраканъ се оставятъ колкото е възможно по-малко войски.

3) Най-голѣми удобства за атакуващитѣ войски има на Южния секторъ, и затова да се атакува решително фронта Кара Омуръ—Бабукъ.

4) Атаката да се произведе отъ 1-а дивизия, 2-и тежъкъ артилер. полкъ и Германския минохвъргаченъ батальонъ.

5) За да се попрѣчи на русско-ромънскитѣ войски откъмъ Кобадинъ да действуватъ срещу атакуващитѣ войски, 4-а Преславска дивизия да се насочи въ тази посока, като заслонъ; въ случай на нужда, една бригада отъ нея може да съдействува на атаката. Затова е необходимо тази дивизия предварително да се изтегли изподъ Тутраканъ и да се насочи въ североизточна посока.

На 7-и септемврий пр. пладне този планъ бѣ съобщенъ на началника на Щаба на Армейската група, генералъ Тапенъ, който го одобри, като само настоя да се оставятъ за гарнизонъ на Тутраканъ и германски части, а не само български, както възнамѣряваше генералъ Тошевъ. По-късно, на 8-и септемврий, отъ Щаба на Армейската група се получи следната телеграма, съ която повторно се одобряваше възприетиятъ планъ:

„Като се има предвидъ обстановката и уговореното въ Разградъ съ началника на Щаба на Армейската група, одобряватъ се намѣренията на Щаба на армията. Споредъ това, въ Тутраканъ остава смѣсенъ гарнизонъ. 1-а дивизия да охранява срещу Силистра, а 4-а — да се групира около Акъ Кадънларъ и източно. 2/6-а бригада остава на разположение на III армия за бойоветѣ при Добричъ. Да се организира въздушно разузнаване до Крайбрѣжието и до линията Кюстенджа — Черна Вода. Да се пристѫпи веднага къмъ подготовката на атаката срещу Силистра; да се предприематъ нуждитѣ разузнавания; освободената отъ Тутраканъ тежка артилерия и минохвъргачкитѣ да се притеглятъ къмъ Силистра.“

Разпорежданията на Армейското командуване.

И така, деньтъ 7-и септемврий бѣ употрѣбенъ за почивка на частитѣ и за вземане решение за следващитѣ действия. Къмъ 10 часа, веднага следъ разговора съ генералъ Тапенъ, командуващиятъ армията издаде следната оперативна заповѣдь № 19:

„1) Следъ завладяването на Тутраканъ и пленяването на цѣлия Гарнизонъ, неприятелскитѣ колони, които се бѣха насочили отъ Силистра къмъ Тутраканъ за спасяването му, следъ успѣшния бой при Сарсънларъ, сж били отблъснати къмъ Силистра. Сжщо сж отблъснати къмъ Силистра преднитѣ му части при Балтаджи Еникьой и Алфатаръ.

2) Нашата 4-а дивизия съ 1/1-а бригада, следъ победоносния бой, е групирана между Дайдъръ, Тутраканъ и Антимово. 3/1-а бригада остава по позициитѣ си при Сарсънларъ, а 2/1-а бригада е групирана въ района Акъ Кадънларъ—Балтаджи Еникьой. 5-а конна бригада е при Хасково, за свръзка между 3/1-а и 2/1-а бригади. 1-а конна дивизия, съ две пехотни дружини и една планинска батарея, е групирана около Куртъ Бунаръ, съ предни ескадрони на линията Арабаджи—Сарж Небе—Мурзукъ, съ наблюдение къмъ Силистра. 6-а Бдинска дивизия и войскитѣ отъ Добричкия укрепенъ пунктъ снощи сж отблъснали атаката на русската 61-а дивизия, и оставатъ на позициитѣ си северно отъ Добричъ.

3) За днешно число заповѣдвамъ:

а) За гарнизонъ на Тутраканъ да се остави Германскиятъ батальонъ, съ една гаубична и една полска батареи и колоната на подполковникъ Хаммерщайнъ, две дружини отъ 5-и маршеви полкъ, една дружина отъ 48-и полкъ съ две гаубични не с. с. батареи отъ 4-а дивизия и се използуватъ неприятелскитѣ батареи, по разпореждане на началника на артилерията въ армията. За началникъ на гарнизона назначавамъ подполковникъ Хаммерщайнъ, който да остане въ Тутраканъ и вземе мѣрки за укрепяването му, съ цель да не се позволи на противника да направи преправа при града или въ околностьта (между Границата и Български Косуй, източно отъ Тутраканъ).

б) 1-а Софийска дивизия съ цѣлия 2-и тежъкъ артилер. полкъ, подъ началството на генералъ-майоръ Драгановъ — Щабъ Асфаткьой. 3-а бригада съ 5-а конна бригада (9-и коненъ и германскиятъ 6-и улански полкове) днесъ да се групиратъ по бригадно: 3-а бригада — Сарсънларъ—Арабаджиларъ, а 5-а конна бригада — при Хаскьой, съ задача да осуетятъ всѣки опитъ на противника да настжпи отъ Силистра къмъ Тутраканъ, въ зоната отъ Дунава до пжтя Силистра—Атмаджа—Кара Великьой. Следъ като прогони всички неприятелски предни части къмъ Силистра, да вземе мѣрки за охранение на линията Спанчовъ, на Дунава, презъ Каджкьой, Хаджакьой, Атмаджа, Балтаджи Еникьой, и при последния пунктъ да влѣзе въ връзка съ 2-а бригада отъ дивизията. 2-а бригада, безъ една дружина, да остане групирана при Акъ Кадънларъ, съ сжщата задача — да отблъсква всѣкакви опити на противника да настжпи отъ Силистра въ южна посока. Да открие

връзка влѣво, при Балтаджи Еникьой, съ 5-а конна бригада. 1/1-а бригада днесъ да се групира при Татаръ Атмаджа.

Всички бригади взаимно да си съдействуватъ за общата цель на дивизията — отблъсване противника, който би се опиталъ да настжпи отъ Силистра въ западна, югозападна и южна посоки. Дивизията да поддържа тѣсна връзка съ щабоветѣ на бригадитѣ, като си открие телефонно и телеграфно съобщение. 2-и тежъкъ артилер. полкъ утре да се групира около Турски Косуй, подъ прикритието на 1-а бригада.

в) 4-а Преславска дивизия, безъ една дружина отъ 48-и полкъ и безъ Гаубичното нескорострелно отдѣление, днесъ да се групира въ района Касъмларъ—Дели Юсуфларъ—Питракли."

По-после допълнително бѣ заповѣдано, за да се избѣгне кръстосване на обозитѣ, тѣзи на 1-а дивизия да се движатъ само източно отъ пжтя Турски Косуй — Питракли — Кеманларъ, а тѣзи на 4-а дивизия — западно отъ този пжть.

Въ донесението си отъ 6-и септемврий командирътъ на 1-а конна дивизия мислѣше на 7-и да настжпи къмъ Бей Бунаръ, за да привлѣче къмъ себе си забелязаната въ движение къмъ Кара Агачъ колона. Като не се получи оперативна заповѣдь, сутриньта отъ Щаба на дивизията запитаха въ Щаба на армията одобряватъ ли се намѣренията на командира на дивизията. На това запитване генералъ Тошевъ въ 10^{15} часа отговори:

„Положението на нашитѣ части около Акъ Кадънларъ е много добро. Тутраканъ е въ наши ржце. Цѣлиятъ Гарнизонъ, повече отъ 20,000 души, е плененъ вчера следъ пладне. Неприятелскитѣ атаки около Добричъ сж напълно отбити. Днесъ въ 6^{30} часа противникътъ отново е подновилъ атакитѣ си срещу Добричъ. Днесъ настжпете съ дивизията си и заемете централно положение въ района Мурзукъ — Сарж Небе — Мурсалкьой — Енидже. Наблюдавайте посоката къмъ Силистра на фронта Алфатаръ — Али Факж. Дръжте връзка съ 6-а дивизия, която днесъ вòди бой съ противника около Арабаджи, северозападно отъ Добричъ, и, при нужда, съдействувайте на нашитѣ войски около Добричъ."

Следъ като бѣха направени горнитѣ разпореждания, началникътъ на Щ. Д. А., полковникъ Луковъ, по телефона предаде на генералъ Тошевъ следното:

„1) Понеже при Добричъ се развиватъ, и ще се развиватъ решителни действия, не намирате ли за добре да поискате отъ Макензенъ да засили находящите се тамъ войски съ германския 45-и полкъ или съ единъ полкъ отъ 12-а дивизия?

2) Намирамъ за целесъобразно да се напомни на Щаба Макензенъ да заповѣда една демонстрация при Свищовъ съ артилерийски огънь и едно размърдване на мостовия материалъ и мониторитѣ, за да се приковатъ войскитѣ на ромънския VII корпусъ при Зимница, и

не имъ се позволи да бѫдатъ изпратени къмъ Силистра. Едновременно съ това, да се открие силенъ огънь по Олтеница.

3) Ще трѣбва часъ по-скоро да се разчисти Тутраканъ отъ пленницитѣ и взетитѣ трофеи."

Генералъ Тошевъ намѣри, че е неудобно да се подканя Щабътъ на Армейската група по въпроситѣ, повдигнати отъ полковникъ Луковъ, но поиска да бѫде подкрепенъ съ германския 45-и полкъ или съ единъ полкъ отъ 12-а дивизия, а въ най-скоро време армията да бѫде усилена съ цѣла дивизия.

Щ. Д. А. се обърна съ сѫщитѣ искания къмъ Щаба на Армейската група, отдето се получи отговоръ, че, по принципъ, този щабъ е съгласенъ за една демонстрация къмъ Зимница, времето за която ще се опредѣли взависимость отъ хода на действията.

Пакъ отъ Щ. Д. А. бѣ съобщено въ Щаба на Армейската група Макензенъ, че главнокомандуващиятъ смѣта отъ голѣма важность да се разруши или поне повреди мостътъ при Черна Вода, като се заповѣда на цепелина и хидропланитѣ да го бомбардиратъ. Оттамъ се получи отговоръ, че, по технически причини, тази задача ще се възложи на бойнитѣ аероплани, когато пристигнатъ.

Щабътъ на Армейската група не одобряваше, изобщо, вмѣшателството отъ страна на Българското главно командуване въ операциитѣ на III армия. На 9-и септемврий българскиятъ делегатъ, майоръ Дочевъ, бѣ натоваренъ да донесе въ Щ. Д. А. следното:

„Фелдмаршалътъ ме моли да донеса:

1) Тъй като III армия му е направо подчинена, командуващиятъ армията да донася за всичко нему, а, ако се желае да донася и въ Щаба на действуващата армия, да се прави това чрезъ Щаба на групата.

2) Желателно било да се събератъ най-точни сведения за пленницитѣ, орѫдията, конетѣ и др., съ означение нумерата на частитѣ имъ, системата на орѫдията и др. и колко пленници кѫде сѫ изпратени, за да може Щабътъ на групата да помѣства въ бюлетинитѣ си само провѣренитѣ цифри. По този въпросъ помолихъ Щаба на III армия да представи по-точни и подробни сведения. Фелдмаршалътъ трудно скриваше недоволството си, задето Щ. Д. А., помимо него, съобщилъ броя на пленницитѣ и размѣра на плячката.

3) Взетитѣ отъ Ромъния орѫдия трѣбва, по възможность по-скоро, да бѫдатъ приведени въ известность, запрегнати и използувани въ бойоветѣ въ Добруджа.

4) Щабътъ на групата възнамѣрява да създаде набързо около Добричъ една силно укрепена позиция, която ще се усили съ много тежка артилерия и ще служи за маневриране и за охрана фланга при настжпление навжтре въ Добруджа. За тази цель за Добричъ заминаха досегашниятъ началникъ на Щаба на групата и двама специалисти: единъ отъ тежката артилерия и единъ инженеръ. Тамъ сж насочени и пристигащитѣ вече германски 10-см. батареи."

Между това, частитѣ, които дѣйствуваха срещу Тутраканъ, на 7-и септември до 14 часа се размѣстваха въ района Тутраканъ — Дайдъръ — Антимово — Вискьой. Следъ това започнаха да уреждатъ разстроенитѣ си редове. Затова изпълнението на заповѣдьта № 19 бѣ отложена за следния день.

Въ изпълнение общия планъ на операцията, отъ Щаба на армията бѣха изпратени предварителни заповѣди до командиритѣ на 1-а и 4-а дивизии за предстоещото движение на 8-и септември. Следъ това, къмъ 13 часа, на частитѣ бѣ изпратена и оперативната заповѣдь № 20:

„1) Днесъ противникътъ около Силистра не е проявилъ никакви действия.

2) На утрешно число повѣрената ми армия ще извърши маршъ-маневъръ за промѣна фронта въ североизточно направление, за което заповѣдвамъ:

а) 1-а Софийска дивизия, заедно съ 2-и тежъкъ артилер. полкъ и 5-а конна бригада, подъ началството на генералъ-майоръ Драгановъ, да остане на досегазаеманитѣ мѣста, съгласно оперативна заповѣдь № 19, за да прикрива маневъра на 4-а Преславска дивизия. Да вземе най-ефикасни мѣрки за разузнаване за противника и за отбиване всѣки неговъ опитъ да излѣзе отъ Силистра въ западна, югозападна и южна посоки.

б) 4-а Преславска дивизия, подъ началството на генералъ-майоръ Киселовъ, утре да извърши маршъ-маневъръ по посока Акъ Кадънларъ, съ цель да промѣни фронта си въ източна посока. Дивизията да тръгне утре въ 6 часа отъ мѣсторазположението си и да използува пжтищата, които се намиратъ въ зоната между бившата Ромъно-българска граница и пжтя Вискьой — Дели Юсуфларъ — Питракли — Чиллеръ — Сингурларъ. Щабътъ на дивизията — въ Куртъ Палеръ. Преднитѣ части на дивизията сжщия день следъ пладне да влѣзатъ въ връзка съ 2/1-а бригада при Акъ Кадънларъ.

3) За избѣгване на кръстосване между обозитѣ при изършване маршъ-маневъра, обозитѣ на 1-а дивизия на утрешно число да останатъ на мѣстата си, и да не извършватъ никакви движения. Обозитѣ на 4-а Преславска дивизия да тръгнатъ още тази вечерь, съ смѣтка, щото утре, 8-и септември, най-късно до 18 часа, опашкитѣ на обозитѣ да минатъ линията на селата Питракли, Куфалче, Кьосе Абди, Кеманларъ, Дурачъ, Хърсово, ж.-п. ст. Ишикларъ."

Въ предварителнитѣ заповѣди, освенъ това, се измѣняваше и устройството на тила: 1-а дивизия да се базира на ж.-п. ст. Ишикларъ, като използува ж.-п. ст. Разградъ; 4-а дивизия да се базира на ж.-п. ст. Шайтанджикъ, дето да се открияатъ интендантски и други магазини и складове.

Освенъ това, презъ този день отъ Щаба на армията бѣха изпратени и следнитѣ заповѣди:

1) На командира на 1-а конна дивизия:

„При изпълнение задачата, която и днесъ остава сѫщата, за действие на дѣсния флангъ на противника, необходимо е да се иматъ точни сведения за противника на сектора Кара Сулларъ—Сарж Небе—Бей Бунаръ и Дорбали — Енидже Хайдаръ. Събранитѣ сведение да се съобщятъ началнику Добричкия гарнизонъ, командиру 6-а дивизия и въ Щаба на армията."

2) На командира на 1-а дивизия:

„Въ близко бѫдеще предстои атаката на Силистренската крепость, която ще се възложи на повѣрената Ви дивизия. Разучете този въпросъ и представете телеграфически Вашия проектъ най-късно до 9-и того вечерьта. Къмъ дивизията се придава и 1-и тежъкъ артилер. полкъ, който се разтоварва на ж.-п. ст. Попово и се насочва къмъ дивизията. На командира на полка е заповѣдано да Ви се яви, за да му дадете нужднитѣ инструкции. Къмъ дивизията се придава и Минохвъргачниятъ батальонъ."

Заповѣдьта № 20 е била докладвана на главнокомандуващия, и генералъ Жековъ пакъ се намѣси въ командуването на армията, помимо Щаба на фелдмаршалъ Макензенъ, като изпрати на командуващия III армия следната шифрована телеграма:

„Отъ оперативната Ви заповѣдь съмъ подъ впечатление, че 1-а дивизия, предназначена за действие противъ Силистра, продължава да се държи значително назадъ отъ този укрепенъ пунктъ. Това разположение не ми се вижда да съответствува напълно на обстановката и на поставената задача, и представя важно неудобство, а именно: дава се възможность на противника свободно и спокойно да вкарва войски въ Силистра, да засилва отбранителната си линия, като се укрепи и на нѣкой важенъ преденъ пунктъ, за атаката на който ще дадеме излишни жертви и ще губиме време, когато обстановката налага най-бързи действия. Тази дивизия щѣше, струва ми се, да прикрива по-добре тѣзи маневри и промѣната на фронта на 4-а дивизия, ако бѣше по-насеверъ и североизтокъ. Само тъй щѣше да се избѣгне преминаването на 4-а дивизия презъ разположението на 1-а. Ако дветѣ бригади отъ 1-а дивизия бѣха изнесени по-насеверъ, то, или бойоветѣ между Силистра и Тутраканъ щѣха да се избѣгнатъ, или, още по-добре, и тѣзи бойове щѣха да се свършатъ съ окончателно унищожаване на този маневриращъ противникъ.

При организиране действията срещу Силистра, не изпускайте из-предвидъ, че тамъ, вѣроятно, ще има да действуваме и противъ русски войски, каквито могатъ да бѫдатъ изпратени за по-голѣма сигурность на отбраната. 1-а дивизия изнесена повече напредъ до (. . . . .)[1] артилерийски огънь, трѣбва да се окопае, за да може съ сигуренъ успѣхъ да противостои на атакитѣ отъ Силистра въ южна посока, каквито не сѫ изключени. Артилерийската подготовка на атаката трѣбва сега да бѫде още по-силна и сигурна, за което, предполагамъ, ще предупредите съответнитѣ началници. Една отъ главнитѣ задачи на артилерията, особено тежката, е да се стреми да обхване съ действителенъ огънь както мостоветѣ, тъй, изобщо, и тила на Укрепения пунктъ. Съгласни сте, вѣрвамъ, че трѣбва часъ по-скоро да се предприематъ действията за овладяването на Силистра. Бързината и предприемчивостьта удвояватъ силитѣ ни и осуетяватъ намѣренията на противника. Ако Силистра не падне най-късно до три-четири дни, положението ще се затрудни твърде много. Прави ми сѫщо впечатление, че нашата Конна дивизия насочвате за 9-и того почти въ северна посока, само защото била тамъ неприятелската конница. Не щѣше ли да бѫде по-добре да я насочите преимуществено въ флангъ и даже въ тила на неприятелската. Изобщо, движението (направихте), и после трѣбва да се избѣгватъ, особено за пехотенъ частенъ резервъ въ поддържка на конницата. Безполезнитѣ усилия и изтезавания силно намаляватъ боевата . . . .“

Тази дълга шифрована телеграма бѣ получена съ много грѣшки въ Щаба на армията, но общиятъ смисълъ се разбираше. За командуващия III армия бѣше ясно, че главнокомандуващиятъ не е добре запознатъ съ обстановката. Той бѣ принуденъ да оспори невѣрнитѣ твърдения и да съобщи, че по всички напомняния сѫ взети нуждитѣ мѣрки:

„1-а дивизия е прогонила досега задъ фортоветѣ на Крепостьта всички предни неприятелски части, и тя заема такова положение, че обезпечава фланговия маршъ на 4-а дивизия, безъ да рискува сама да се ангажира въ бой преждевременно, преди да бѫдатъ готови за атаката. Бойове между Силистра и Тутраканъ нѣма; такива имаше на 6-и того, когато ромънската 19-а бригада бѣше излѣзла отъ Силистра, съ цель да подпомогне Тутраканския гарнизонъ. 4-а дивизия не е преминала презъ разположението на 1-а дивизия. 1-а дивизия не може да попрѣчи на противника да вкарва войски въ Силистра отъ източна посока, колкото напредъ и да се изнесе, понеже периметърътъ на крепостьта е 35 клм., а дивизията може да заслони само Западния и Югозападния фронтове. Конната дивизия за 9-и того е насочена именно въ флангъ и въ тилъ на неприятеля. По всички други въпроси сѫ взети всички най-ефикасни мѣрки.“

[1]) Недешифрирано.

Заемане изходно положение за атаката на предмостовата крепость Силистра на 8-и септември.

Дейность на войскитѣ, действуващи срещу Тутраканъ.

Генералъ Киселовъ бѣше въ щаба си, въ Антимово, дето получи заповѣдьта отъ командуващия III армия № 19. Въ 17 часа̀ той изпрати на подчиненитѣ си части следната заповѣдь:

„1) Следъ завладяването на Тутраканъ и пленяването на цѣлия Гарнизонъ на Предмостовата крепость, неприятелскитѣ войски, които бѣха насочени отъ Силистра къмъ Тутраканъ, следъ успѣшенъ бой при Сарсънларъ, били отхвърлени отъ 3-а пех. бригада отъ 1-а Софийска дивизия въ безпорядъкъ къмъ Силистра.

2) Отъ утре, 8-и септември, войскитѣ, действуващи подъ мое началство срещу Тутраканъ, получаватъ следното назначение:

а) Германскиятъ отрядъ — единъ батальонъ съ две батареи, две дружини отъ 5-и маршеви полкъ, една дружина отъ 48-и полкъ и две не с. с. батареи отъ 3-и гаубиченъ полкъ, оставатъ за гарнизонъ на Тутраканъ, подъ началството на майоръ фонъ Хаммерщайнъ. Гарнизонътъ ще има задача да охранява брѣга на Дунава отъ Български Косуй до Ромъно-българската граница. За тази цель майоръ Хаммерщайнъ да вземе мѣрки за укрепяване брѣга и околностьта, за да не се допустне преминаването на рѣката отъ противника. За тази цель началникътъ на гарнизона да използува, доколкото е възможно, и неприятелскитѣ батареи, оставени въ Тутраканъ, по указанията на началника на артилерията въ армията.

б) 1-а пех. бригада отъ 1-а Софийска дивизия, заедно съ придаденитѣ къмъ нея части, да тръгне утре въ 5 часа̀ пр. пл. за Татаръ Атмаджа, дето влиза въ подчинение на командира на 1-а Софийска дивизия. Пѫть за движение Сарж Гьолъ — Узундже Орманъ — Татаръ Атмаджа.

в) 2-и тежъкъ артилер. полкъ да тръгне утре 6 ч. пр. пл. отъ Тутраканъ за Турски Косуй, дето да се разположи подъ прикритието на 1-а бригада отъ 1-а Софийска дивизия. Пѫть за следване Тутраканъ— Сарж Гьолъ — Узундже Орманъ — Турски Косуй. Полкътъ влиза въ подчинение на началника на 1-а Софийска дивизия.

г) Повѣрената ми дивизия, безъ една дружина отъ 48-и полкъ, да се съсрѣдоточи въ района Дели Юсуфларъ — Питракли — Касъмларъ. За това:

4) 1-а бригада (7-и и 31-и полкове, 15-и артилер. полкъ и Скорострелното отдѣление отъ 3-и гаубиченъ полкъ) да тръгне утре въ 6 ч. пр. пл. по пѫтя Антимово — Чаушъ Махле — Кара Дирлеръ — Асфаткьой. Нощуване на линията Асфаткьой — Куфалче.

5) 3-а бригада (19-и и 47-и полкове, една дружина отъ 48-и полкъ и 5-и артилер. полкъ) да тръгне утре 7 ч. пр. пл. и следва по пѫтя Тутраканъ — Антимово — Кара Дирлеръ. Нощуване при Дели Юсуфларъ.

6) Пионерната дружина да нощува утре вечерь при Касъмларъ.

7) Преславскиятъ ескадронъ да се събере при Български Косуй, и утре вечерьта да стигне при Касъмларъ, дето ще нощува.

8) Огнестрелниятъ паркъ да се съсрѣдоточи утре вечерь при Аматларъ, а 4-а армейска паркова колона да се премѣсти по пжтя Джаферово — Кара Коджаларъ въ Юнузларъ, дето утре да нощува.

9) Отдѣленията отъ Дивизионния лазаретъ да догонятъ бригадитѣ, къмъ които сж придадени, най-късно утре вечерь; а болницитѣ, следъ като евакуиратъ раненитѣ, да тръгнатъ за Кьосе Абди и Ески Балабанларъ, по нареждане отъ дивизионния лѣкарь.

10) Продоволственията транспортъ да предаде на частитѣ утре всички продукти въ Бѣлица, а отъ 9-и того да насочва ешелонитѣ си въ Кеманларъ. Дивизионниятъ интендантъ да влѣзе въ споразумение съ интенданта на 1-а Софийска дивизия и разучи въпроса за откриване разходни магазини при гаритѣ Ишикларъ и Шайтанджикъ.

11) Безжичната телеграфна станция да се премѣсти въ Касъмларъ.

12) Прожекторното и Балонното отдѣления утре вечерь да нощуватъ при Аматларъ.

13) Дветѣ роти отъ Минохвъргачния батальонъ № 6 да останатъ при Бѣлица.

14) Щабътъ на дивизията утре вечерь ще нощува въ Касъмларъ."

Въ опредѣленитѣ часове частитѣ започнаха да изпълняватъ тази заповѣдь. Презъ време на движението, обаче, командиръть на дивизията измѣни маршрутитѣ на частитѣ споредъ заповѣдьта по армията № 20.

Командиръть на 1/4-а бригада организира похода на 8-и септемврий, като назначи предна охрана две дружини отъ 31-и полкъ. Обозитѣ се движеха на два клм. задъ главнитѣ сили, прикрити отъ една рота. При Асфаткьой колоната остана на голѣма почивка до 13 часа, следъ което продължи движението си и къмъ 20^{30} часа стигна до Абдулларъ и нощува: 7-и полкъ, съ придадената му артилерия, — въ селото, а 31-и полкъ — източно отъ сжщото.

3/4-а бригада (47-и полкъ и една дружина отъ 48-и полкъ) тръгна въ 7 часа къмъ Дели Юсуфларъ. Въ 9^{15} часа, когато колоната бѣше на почивка при Антимово, по заповѣдь отъ Щаба на дивизията, се насочи не къмъ Дели Юсуфларъ, а по пжтя Антимово—Енджекьой — Аматларъ — Несимлеръ. Следъ голѣма почивка въ Енджекьой, колоната продължи движението си въ 14^{30} часа и стигна въ Несимлеръ къмъ 21 часа. 19-полкъ бѣ насоченъ, първоначално, отъ Вискьой къмъ Дели Юсуфларъ. Следъ като се изтегли колоната на 1-а бригада, полкътъ тръгна задъ нея, като си назначи собствена предна охрана една дружина. Къмъ 10 часа командиръть на полка получи направо отъ Щаба на дивизията запо-

вѣдь да продължи движението по пжтя Вискьой—Дели Юсуфларъ — Асфаткьой — Сърджилари — Несимлеръ — Куртъ Палеръ, дето да нощува. Следъ голѣма почивка въ Асфаткьой, полкътъ пристигна въ Куртъ Палеръ въ 20 часа.

По една пионерна рота бѣха придадени къмъ дветѣ бригади. Другата часть отъ 4-а пионерна дружина се премѣсти отъ Антимово въ Канипа.

1/1-а бригада на 7-и септемврий остави за охрана на Дунава по две роти отъ полкъ и по една батарея, следъ което се разположи на бивакъ около Антимово. На 8-и въ 5 часа цѣлата бригада тръгна по пжтя Антимово — Узундже Орманъ — Турски Косуй—Татаръ Атмаджа, и къмъ пладне главата на колоната пристигна въ последното село. Тукъ командирътъ на дивизията посрещна полковетѣ и съ горещи думи имъ благодари за храброто държане въ бойоветѣ за завладяването на Тутраканъ. Бригадата се разположи на бивакъ при селото.

Дейность на 1-а Софийска дивизия. Командирътъ на 1-а дивизия получи заповѣдьта по III армия № 19 на 7-и септемврий къмъ 14 часа. Въ 15^{20} часа той изпрати на подчиненитѣ си части следната заповѣдь:

„1) 2-а бригада, безъ една дружина — придадена къмъ 1-а конна дивизия — да се събере при Акъ Кадънларъ, като прикрие посокитѣ отъ Силистра презъ Алфатаръ, гората Кара Кушъ и Балтаджи Еникьой. Бригадата да поддържа свръзка съ 1-а конна дивизия, презъ Куртъ Бунаръ, и съ 5-а конна бригада, презъ Балтаджи Еникьой.

2) 5-а конна бригада, съ придаденитѣ ѝ части, усилена още съ германския 6-и улански полкъ, да брани посокитѣ отъ Силистра къмъ линията Голябина—Доймушларъ, като поддържа свръзка съ 2-а бригада, презъ Балтаджи Еникьой, и съ 3-а бригада, презъ Айдогду.

3) 3-а бригада да заеме линията в. 64·2, северно отъ Татаръ Атмаджа—Арабаджиларъ, като брани посокитѣ отъ Силистра къмъ Тутраканъ въ ивицата между посоката Силистра—Хаджакьой—Папукчиларъ—Емиркьой и Дунава до Спанчовъ, като поддържа свръзка съ 5-а конна бригада презъ Айдоглу, и като постави една рота при Рахунъ Орѣхово, за свръзка презъ Спанчовъ къмъ Български Косуй, съ частитѣ отъ Тутраканския гарнизонъ.

4) 1-а бригада, съ придаденитѣ ѝ части, на 7-и септемврий да се събере при Татаръ Атмаджа.

5) 2-и тежъкъ артилер. полкъ на 8-и септемврий да се събере при Турски Косуй, подъ прикритието на 1-а бригада.

6) 5-а конна бригада и 3-а бригада да очистятъ противника предъ фронтоветѣ си, като охраняватъ линията Балтаджи Еникьой—Голябина—Доймушларъ (5-а конна бригада)—Хаджакьой—Каджкьой—Спанчовъ, на Дунава, (3-а бригада).

7) Всички части да се свържатъ съ Щаба на дивизията, въ Асфаткьой."

На 8-и въ 7^{10} часа̀ се получи нова заповѣдь отъ командуващия армията: Дивизията да остане на мѣстата си, споредъ заповѣдьта № 19, съ задача да прикрива маршъ-маневъра на 4-а дивизия къмъ Акъ Кадънларъ. За избѣгване кръстосването на обозитѣ, тѣзи на 1-а дивизия (освенъ на 2-а бригада) да не се движатъ, а презъ този день частитѣ да използуватъ неприкосновения си запасъ.

1-а бригада, както се каза, стигна въ Татаръ Атмаджа, а 2-и тежъкъ артилер. полкъ — въ Турски Косуй.

Командиръть на 3-а бригада въ 17 часа̀ на 7-и септемврий разпореди да се заеме избраната позиция по следния начинъ: Дѣсенъ участъкъ (две дружини и четири картечници отъ 41-и полкъ и една батарея — височинитѣ северно отъ Татаръ Атмаджа; Лѣвъ участъкъ (две дружини, четири картечници отъ 42-и полкъ, една и половина батареи и половина взводъ отъ 9-и коненъ полкъ) — Арабаджиларъ; бригадна поддържка (една дружина и две картечници отъ 41-и полкъ, една пионерна рота и седемь конника) — въ Сарсънларъ; Щабътъ на бригадата — въ сѫщото село. Презъ цѣлия день частитѣ укрепяваха своитѣ позиции, безъ да иматъ съприкосновение съ ромънитѣ въ Силистра. На всѣки участъкъ бѣ дадена по половина рота пионери. Една рота бѣ изпратена въ Рахунъ Орѣхово, споредъ заповѣдьта по дивизията. Бригадата имаше охрани на линията Спанчовъ—Каджкьой — шосето Тутраканъ—Силистра.

Командиръть на 2-а бригада въ 7^{30} часа̀ заповѣда да се изпратятъ три разузнавателни отряда, съ две планински орждия и две картечници, които да отхвърлятъ преднитѣ разузнавателни части на противника и разузнаятъ за силата, състава и разположението му; безъ да се увличатъ и излагатъ на отдѣлно поражение, тѣзи отряди да се отдръпватъ съ бой къмъ първоначалнитѣ си мѣста; за сѫщата цель той заповѣда и на изпратенитѣ въ Сюютчукъ роти да настѫпятъ заедно съ конната застава на Дивизионния ескадронъ къмъ Алфатаръ.

Изпратенитѣ отряди събраха следнитѣ сведения: Къмъ в. 113 и по шосето къмъ Царь Асенъ настѫпвали по единъ русски спешенъ ескадронъ, които, щомъ били обстреляни, отстѫпили къмъ Алфатаръ. Забелязано било движение на пехотни части, които заели позицията при Алфатаръ, а после я напустнали и

отстжпили задъ селото. Въ 22^{40} часа командиръть изпрати въ Щаба на дивизията донесение за добитить сведения.

Частить отъ бригадата презъ деня укрепяваха своить позиции.

5-а конна бригада на 7-и септемврий нощува: 9-и коненъ полкъ — около Капакли; Щабътъ на бригадата, 2/42-а дружина, двата пеши картечни ескадрона и дветѣ орждия — при Атмаджа, съ охранение северно отъ селото. Къмъ 19^{35} часа въ Хаскьой пристигна и 6-и улански полкъ, следъ като бѣ оставилъ въ Асфаткьой 50 набити коня, които не можеха да извършатъ похода.

На 8-и въ 3^{45} часа командиръть на бригадата, следъ като бѣ получилъ заповѣдьта по 1-а дивизия, издаде оперативна заповѣдь, споредъ която:

а) 2/42-а дружина, съ 2/9-и картеченъ ескадронъ и две планински орждия, да заеме и укрепи позицията на северъ отъ Атмаджа, да пази пжтищата отъ Кочина и Кара Омуръ къмъ Кара Великьой и Хаскьой и да поддържа тѣсна свръзка съ 2/1-а бригада, въ Балтаджи Еникьой.

б) 9-и коненъ полкъ да остане въ Капакли и пази пжтищата отъ Кара Омуръ и Сюнечъ къмъ Капакли и Хаскьой.

в) 6-и улански полкъ да се разположи въ Доймушларъ, да пази пжтищата отъ Сребърна къмъ Хаскьой и Айдогду и да поддържа тѣсна свръзка съ 3/1-а бригада, въ Хаджакьой.

г) Всички обози да останатъ на мѣстата си.

д) Щабътъ на бригадата — въ Хаскьой.

Въпрѣки даденитѣ имъ чисто отбранителни задачи, конниті полкове организираха непрекжснато разузнаване къмъ укрепената предмостова позиция: 6-и улански полкъ изпрати четири разезда къмъ Айдемиръ, Силистра, Вѣтренъ и Попина; командиръть на 9-и коненъ полкъ изпрати единъ взводъ въ Чаталджа, да наблюдава посоката къмъ Кара Омуръ и Татарица, и единъ взводъ въ Доймушларъ, да наблюдава посокитѣ отъ Сребърна и Вѣтренъ, а, следъ като пристигне 6-и улански полкъ, този взводъ да се прибере къмъ ескадрона си. Резултатитѣ отъ това разузнаване на разездитѣ се виждатъ отъ следнитѣ две донесения отъ командира на бригадата до командира на 1-а дивизия:

1) Въ 17 часа: „Единъ нашъ разездъ днесъ е билъ обстрелянъ отъ противника, който заемалъ източната окрайнина на Кочина. Около Кара Омуръ е констатиранъ противникъ. Разездитѣ отъ 6-и улански полкъ сж били обстреляни днесъ отъ спешени кавалеристи отъ к. 130, петь клм. южно отъ Сребърна. Предалъ се на 9-и коненъ полкъ войникъ отъ 3-и артилер. полкъ съобщава: две батареи отъ полка били на позиция около Кара Омуръ, една — при Бабукъ, една — въ Айдемиръ и една — въ Тутраканъ. Линията Татарица — Кара Омуръ заемали четири батальона отъ 35-и полкъ. Въ Силистра се намирали: 35-и полкъ, 7-и

стрелковъ батальонъ, единъ батальонъ отъ 78-и полкъ; 63-и полкъ е съсрѣдоточенъ въ долината северно отъ Кара Омуръ, дето имало 30—40 конника отъ 9-и коненъ полкъ. Вчера въ Силистра пристигналъ единъ русски ескадронъ. Други русски войски нѣмало въ Силистра.

2) По донесение отъ 6-и уланскиполкъ, неприятелската позиция на в. 117 е силно укрепена, югоизточно съ телена мрежа. Позицията съвършено изоставена. Хребетътъ, който се простира отъ к. 134 (източно отъ Сюнечъ) къмъ Сребърна, е равенъ и безъ дървета. По него се забелязватъ тукъ-таме окопи, заети отъ силни кавалерийски постове, а задъ тѣхъ — колони, които се оттеглятъ. Сребърна е чисто отъ противникъ. На единъ и половина клм. южно отъ Сребърна единъ уланскиразездъ атакува единъ неприятелскиразездъ отъ дванадесеть души и го отблъсна. Неприятелската конница има пики и дълги сабли. Не може да се установи положително дали сж руси."

Тѣзи сведения не сж били съобщени отъ Щаба на 1-а дивизия въ Щаба на армията.

Въ 16 часà командиръть на дивизията получи отбелязаната по-горе шифрована телеграма отъ командуващия армията за предстоещата атака на Силистра, и да представи проектъ за атаката. Такъвъ проектъ не бѣ представенъ, защото на 9-и въ 11^{20} часà се получи заповѣдь отъ командуващия армията за настжпление къмъ Крепостьта, а по-късно се получи донесение, че тя е съвършено напустната отъ ромънитѣ.

Разузнаване отъ 1-а конна дивизия.

Следъ боя при Добричъ на 7-и септемврий, 1-а конна дивизия се оттегли да нощува въ Кара Сулларъ, а 16-и полкъ, пешитѣ картечни ескадрони и двата артилерийски взвода останаха на достигнатата позиция — четири клм. северно отъ Османъ Факж, дето се укрепиха. На 8-и въ 8^{45} часà се получи следната заповѣдь отъ командуващия армията:

„При изпълнение задачата, която и днесъ остава сжщата, за действие на дѣсния флангъ на противника необходимо е да се иматъ точни сведения за неприятеля въ сектора Кара Сулларъ—Сарж Небе — Бей Бунаръ и Кара Сулларъ — Дорбали — Енидже Хайдаръ. Събранитѣ сведения за неприятеля да се съобщятъ началнику гарнизона Добричъ, командиру 6-а дивизия и Щаба на армията."

Командиръть на дивизията реши да остане съ ядрото на сжщитѣ мѣста и изпрати следнитѣ разузнавателни части:

1) Подполковникъ Войниковъ, съ два ескадрона и единъ картеченъ ескадронъ, да настжпи къмъ Сеидъ Али и разузнае посокитѣ къмъ Насрадинъ, Кара Багларъ, Енидже.

2) Поручикъ Попилиевъ — самостоятеленъ разездъ отъ десеть конника — да настѫпи къмъ Мусу Бей, за да провѣри докѫде е отстѫпилъ противникътъ.

На разузнавателнитѣ части бѣ съобщено да изпращатъ донесенията си въ Фъндъкли, дето се предполагаше да се премѣсти ядрото на дивизията къмъ 15 часà.

Още къмъ пладне започнаха да пристигатъ донесения отъ изпратенитѣ разузнавателни и охранителни части.

Въ 15^{10}, 16^{45}, 18^{50}, 21^{10} и 19^{45} часà командирътъ на Конната дивизия изпрати на командуващия армията, на командира на 6-а дивизия и на началника на Варненския укрепенъ районъ следнитѣ донесения:

1) „По сведения отъ разузнавателнитѣ части, въ Бей Бунаръ вчера, 7-и того, въ 20^{25} часà противникъ не е имало. По хребета северно отъ Бей Бунаръ — Хадъръ Челеби има пехотни окопи и блиндажи отъ много здравъ материалъ. Предъ тѣхъ имало други малки окопи, съединени съ първитѣ съ ходове за съобщение. Задъ окопитѣ имало землянки и навеси. Всичко е изпразднено още на 2-и т. м. Вчера къмъ 12 часà сѫ минали русски конни части презъ Даутларъ, Аратмаджа."

2) „По разпитъ на мѣстни жители отъ Кара Орманъ и Гърлица се установява, че задъ Буджакъ има пехотни окопи и артилерийски — по хребета. Такива окопи имало по цѣлия хребетъ отъ Буджакъ до рѣкичката, която минава презъ Алмали. Окопи — по цѣлия хребетъ отъ рѣкичката до Кара Орманъ. Въ Бахчитѣ на селото имало артилерийски окопи; задъ рѣкичката при Бръчма има артилерийски окопи. Задъ Алмали имало артилерийски окопи; всичкитѣ бетонирани. Презъ селото — пехотни окопи; артилерийскитѣ окопи сѫ отлѣво на пѫтя Алмали — Острово. На к. 106, източно отъ Силистра, имало артилерия. На к. 135, източно отъ Силистра, имало тежка артилерия въ бетонирани окопи. Предъ окопитѣ на Острово — Алмали има телена мрежа, три реда: първиятъ редъ отъ бодливъ телъ, а другитѣ два отъ гладъкъ. Коловетѣ сѫ дървени и слабо забити. Мрежитѣ могатъ да се минатъ на шосето Липница — Острово. По хребета източно отъ Гюргенджикъ, Али Факѫ, презъ шосето на изтокъ, има пехотни окопи. На хребета източно отъ Топчи има сѫщо пехотни окопи."

3) „Началникътъ на разузнавателната часть къмъ Екинджикъ, северно отъ Куртъ Бунаръ, донася, че отъ 7-и т. м. вечерьта всички неприятелски конни части се изтеглятъ къмъ линията Фъндъкли — Алфатаръ; въ 13 часà на 8-и т. м. въ Акъ Бунаръ, Екинджикъ, Даутларъ, Хъдъръ Ашикъ, Караджа Отъ нѣмало нищо; пристигналъ сега отъ Меджидие човѣкъ казвалъ, че въ този градъ имало русски пехотни части."

4) „Раненъ русски пленникъ отъ 65-и полкъ казва, че тукъ, въ Добруджа, имало една русска пехотна дивизия № 47, съ четири полка, нумерата на които не знае. Тѣ сѫ пѫтували по желѣзницата до Галацъ и оттамъ презъ Добруджа — по сухо. Въ Галацъ имъ раздали сръбски шапки. Освенъ тази дивизия, има една сръбска бригада и една русска

конна дивизия. Не знаели, че идватъ въ България — мислѣли, че ги водятъ въ Германия."

5) „Началникътъ на предната разузнавателна часть къмъ Хаджи Кьоселеръ донася: Фъндъкли, Сеидъ Али, Кара Багларъ, Омулкьой сж изпразднени отъ противника. По сведения отъ мѣстни жители, въ Мурсалкьой нѣма противникъ. Снощи русскитѣ части сж отстжпили къмъ Армутли, дето продължаватъ да наблюдаватъ съ отдѣлни разезди. Цѣла нощь Сръбската дивизия е отстжпвала къмъ Мансърево — Азапларъ."

6) „Споредъ донесенията на разузнавателнитѣ части, противникътъ презъ цѣлата нощь на 7-и срещу 8-и, въ съставъ петь пехотни полка (руси и сърби), четири орждия и три ескадрона, въ голѣмъ безпорядъкъ е отстжпилъ къмъ Есетли. Въ зоната Дорбали — Мансърево — Омулкьой — Шахинджи противникъ нѣма. Противникъ нѣма и въ Бей Бунаръ, Олукли, Гюллеркьой."

На 9-и септември командирътъ на дивизията изпрати на командуващия армията и следнитѣ две донесения:

1) Въ 5^{30} часа:

„Отъ добититѣ сведения отъ разузнавателнитѣ части, неприятелскитѣ войски, опериращи на 7-и около Добричъ, сж достигнали съ ариергарднитѣ си части Дорбали — к. 235, северно отъ Добричъ."

2) Въ 6 часа:

„Отъ разузнавателнитѣ части отъ селяни-българи, взети като водачи отъ руситѣ, се установява, че, следъ боя на 7-и при Добричъ, сърбитѣ отстжпвали цѣлата нощь въ безпорядъкъ къмъ Апта Атъ — Деведжикьой, убити духомъ и въ унинис, което се забелязвало у войницитѣ и офицеритѣ. Русската конна дивизия се съсрѣдоточила къмъ Хардали; горното се потвърждава и отъ факта, че на линията Баракларъ — Кюселеръ — Армутли не билъ забелязанъ никакъвъ противникъ. Настойчивото настжпление не само на дивизията, но и на разездитѣ, е създало известна боязънь у русскитѣ конници, която се изразява въ това, че русскитѣ разезди, почти всѣкога по-силни отъ нашитѣ, отстжпватъ при най-малкия натискъ, а тъй сжщо и отъ факта, че досега Русската конна дивизия не ни търси, а каточели ни избѣгва. Характерни сж думитѣ, които тѣхни казаци казали предъ селяни-българи: „Мы думали, что болгарьі не будутъ стрелять на насъ; между тѣмъ, они бросяются какъ собаки проклятьія! Десеть человѣкъ атакуютъ сорокъ!"."

Дейность на войскитѣ около Добричъ. Както се каза, още на 3-и септември командуващиятъ III армия реши да обедини командуването на войскитѣ на дѣсния флангъ на армията и издаде заповѣдь № 18, съ която назначи генералъ Кантарджиевъ за общъ началникъ на войскитѣ въ района Варна — Балчикъ — Добричъ, който да разпо-

реди за укрепяването на войскитѣ въ Добричъ и Балчикъ. Бойоветѣ на 6-и и 7-и септември при Добричъ погълнаха вниманието на генералъ Кантарджиевъ, и той нѣмаше време да организира отбраната на района.

Въ боя около Добричъ на 7-и септември войскитѣ отъ Варненския подвиженъ резервъ бѣха стигнали до линията Голѣмитѣ Могили източно отъ Гелинджикъ — Армутлука, дето нощуваха въ боенъ редъ. Дветѣ дружини отъ 53-и полкъ бѣха изпратени да се присъединятъ къмъ 6-а дивизия.

На 8-и въ 4 часа генералъ Кантарджиевъ заповѣда:

„Да се изпрати майоръ Дечевъ съ две роти и една нескорострелна батарея при к. 130·37, източно отъ Айдънъ Чуха, за да служи за свръзка съ частитѣ въ Балчикъ и да охранява дѣсния флангъ на войскитѣ предъ Добричъ, като въ случай на обхождане се явява веднага на изстрелъ; командирътъ на 2/4-а бригада да привлѣче къмъ фланга си 1/4-а маршева дружина отъ Балчишкото шосе, която да разузнава къмъ посокитѣ Герзаларъ и Башъ Хисарлъкъ; да се изпрати офицерски патрулъ къмъ ж.-п. ст. Чаиръ Харманъ."

Въ 6^{50} часа командирътъ на бригадата получи следната заповѣдь отъ началника на Варненския укрепенъ районъ:

„Има сведения, че противникътъ е оставилъ слабъ заслонъ противъ насъ и е отдѣлилъ повече войски за действие въ друга посока. Веднага настжпете енергично съ цѣлия боенъ редъ, за да заемете гребена съ кантонерката при Ези Бей. За подготвяне настжплението се даватъ петь минути."

Частитѣ веднага настжпиха. Въ 8^{25} часа началникътъ на района заповѣда частитѣ да достигнатъ линията к. 260, източно отъ Арабаджи, — гребена между Каралесъ и Чаиръ Харманъ, а въ 10^{30} часа той измѣни заповѣдьта така:

„Преднитѣ части да се спратъ на линията отбележка 295, североизточно отъ Гелинджикъ, — Каралесъ — Ези Бей и на западъ и пратятъ близко охранение. Да се приближи Турскиятъ низамски полкъ по-близко до к. 263, и да се изпрати майоръ Дечевъ, като отбранителна застава, въ Хошъ Кадемъ."

Командирътъ на 2/4-а бригада заповѣда:

„1) Дѣсенъ участъкъ — подполковникъ Николовъ (три дружини, половина картечна рота и 5-а с. с. батарея) — да се спре задъ линията Каралесъ — к. 259, и да охранява отъ Тритѣ Могили южно отъ Кустекчилеръ до шосето; да изпрати рекогносцированъ отрядъ по шосето за Чифутъ Куюсу, за да влѣзе въ съприкосновение съ противника. Позицията да се укрепи солидно.

2) Срѣденъ участъкъ — майоръ Марковъ (1/48-а дружина, половина картечна рота, 6-а с. с. батарея) — да застане задъ линията Каралесъ — Ези Бей и да охранява отъ шосето до пжтя Ези Бей — Матлимкьой. Позицията отъ шосето до надписа „Ези Бей“ да се укрепи здраво.

3) Лѣвъ участъкъ — майоръ Захариевъ (две дружини отъ 53-и полкъ) — да застане задъ линията Ези Бей — Арабаджи и да охранява отъ пжтя Ези Бей — Матлимкьой до Кара Синанъ. Позицията отъ „й“ на надписа „Ези Бей“[1]) до кръстопжтя западно отъ Ези Бей да се укрепи здраво.

4) Въ мое разпореждане оставатъ: а) майоръ Жечевъ (една дружина отъ 4-и маршеви полкъ) да се укрепи на Могилкитѣ при „к“ отъ надписа „Гелинджикъ“; б) майоръ Дечевъ (две роти и една не с. с. батарея) да се укрепи на гребена източно отъ Хошъ Кадемъ и да охранява нашия дѣсенъ флангъ; в) 75-и низамски полкъ да се събере южно отъ к. 123; г) 4-а с. с. батарея, германската 10·5 см. батарея и една не с. с. батарея да останатъ на сегашнитѣ си мѣста.“

До вечерьта частитѣ укрепяваха тѣзи позиции. Пристигна една Сборна допълняваща дружина отъ 4-а дивизионна область, която бѣ разпредѣлена за попълване загубитѣ въ 8-и полкъ и 1/48-а дружина.

Следъ оттеглянето на русско-ромънскитѣ войски на 7-и септемврий, 6-а дивизия зае позиция на гребена между Османъ Факж и Ези Бей, на която се укрепи, и остана до 11-и септемврий.

На 8-и бѣ организирано пехотно разузнаване, което констатира, че на петнадесеть-двадесеть клм. предъ фронта на дивизията нѣма противникъ.

Командиръть на дивизията поиска отъ командуващия армията и получи разрешение да прибере оставената при Есирдже дружина отъ 36-и полкъ. Къмъ дивизията се присъединиха и две дружини отъ 53-и полкъ, а другитѣ две останаха пакъ въ разпореждането на началника на Варненския укрепенъ районъ. Той поиска да бжде усилена дивизията и съ артилерия, като се привлѣче отъ Южния фронтъ 12-и артилер. полкъ, но на това искане не получи отговоръ.

Заемането отъ българитѣ изпразднената предмостова крепость Силистра на 9-и септемврий.

Разпорежданията отъ Армейското командуване.

Командуващиятъ III армия получи редъ донесения отъ началницитѣ на частитѣ, отъ които се виждаше, че тѣ изпълняватъ даденитѣ имъ за 8-и нареждания,

[1]) По картата въ мѣрка 1:126,000.

безъ да срѣщатъ съпротива отъ страна на русско-ромънскитѣ войски. Той реши на следния день да продължи заемането на изходно положение за атаката на Силистра и въ 18 часа изпрати до частитѣ следната оперативна заповѣдь № 21:

„1) Предъ фронта на 1-а Софийска дивизия противникътъ днесъ не се е показалъ: той се е оттеглилъ задъ Фортовата линия. Предъ фронта на войскитѣ около Добричъ противникътъ, разбитъ въ боя на 7-и того, се е оттеглилъ бързо презъ нощьта на 7-и срещу 8-и того въ северна посока. По сведения отъ въздушното разузнаване и това на конницата, часть отъ непрiятелскитѣ войски, действуващи срещу Добричъ, сж се насочили къмъ Силистра, охранявани откъмъ лѣвия си флангъ отъ Русската конна дивизия, изпратена по направление Александрия, Бей Бунаръ, Фъндъкли и Алфатаръ.

2) 1-а Софийска дивизия, съ придаденитѣ къмъ нея части, и войскитѣ около Добричъ оставатъ на старитѣ си мѣста. 4-а Преславска дивизия е стигнала въ района Канипа — Авдулларъ — Сърджилари. 1-а конна дивизия — при Кара Сулларъ.

3) За 9-и того заповѣдвамъ:

а) 1-а Софийска дивизия да остане на досегашнитѣ си позиции, съ задача да не допустне, щото противникътъ да настжпи отъ Силистра въ западна, югозападна и южна посоки на фронта отъ Дунава до Акъ Кадънларъ, докато 4-а Преславска дивизия извърши маневъра си къмъ Акъ Кадънларъ. 3-а бригада да се затвърди около Арабаджиларъ, съ цель да прегради пжтищата, идещи отъ Силистра въ западна посока. Къмъ бригадата се придава и цѣлиятъ Минохвъргаченъ батальонъ, който ще способствува за отбиване всѣка контъратака на противника. 5-а конна бригада да остане на досегашното си мѣсто, при Хаскьой, като изпрати единъ ескадронъ при Гарванъ, да охранява лѣвия флангъ на 3-а пех. бригада. 2-а бригада да остане на мѣстата си, около Акъ Кадънларъ, съ цель да прегражда посокитѣ откъмъ Силистра въ южна посока. 1-а бригада да остане групирана при Татаръ Атмаджа.

б) 4-а Преславска дивизия утре, 9-и того, въ 7 часа да продължи маршъ-маневъра си въ източна посока, като използува пжтищата въ зоната между бившата Ромъно-българска граница и линията на селата Сърджилари, Айванкьой, Къзълъ Бурунъ, Караларъ, Акъ Кадънларъ Нощуване въ района Караларъ — Кара Качъ — Сингурларъ — Орманкьой. Щабътъ на дивизията — въ Сингурларъ. За прикриване флангового движение дивизията да изпрати и едно странично прикритие при Догруларъ, на пжтя Докчаларъ — Силистра. Прикритието да влѣзе въ връзка съ 5-а конна бригада, при Хаскьой, и да остане при Догруларъ, докато дивизията се съсрѣдоточи окончателно въ дадения ѝ районъ. Преднитѣ части на дивизията да влѣзатъ въ свръзка съ 2-а бригада отъ 1-а Софийска дивизия, при Акъ Кадънларъ.

в) 1-а конна дивизия, съ придаденитѣ къмъ нея две дружини и една планинска батарея, утре, 9-и того, да се премѣсти къмъ Мурзукъ и да организира разузнаване въ сектора Куртъ Бунаръ — Алфатаръ —

Силистра и Куртъ Бунаръ — Кокарджа — Чифутъ Куюсу. Да поддържа свръзка съ 6-а Бдинска дивизия, при Добричъ, и, въ случай на нужда, да ѝ съдействува за унищожаването на противника.

г) Войскитѣ около Добричъ оставатъ на заемаемитѣ отъ тѣхъ позиции, които солидно да укрепятъ. Съ рекогносцировачни партии да се влѣзе въ контактъ съ противника.

4) Обозитѣ на 1-а и 4-а дивизии да следватъ по новитѣ етапни пѫтища на дивизиитѣ, указани въ оперативна наредба № 3."

Горната наредба бѣ издадена въ 10 часа, и съ нея се организираше тила по следния начинъ:

„За граница между етапната зона на армията и разположението на войскитѣ (войсковата зона) ще служи бившата Ромъно-българска граница.

Етапни линии: за 1-а дивизия: Попово — Батенбергъ — Разградъ — Кеманларъ и ж.-п. ст. Ишикларъ — Кеманларъ; за 4-а дивизия — Шуменъ — Войводакьой — Джувелъ и Шуменъ — Шайтанджикъ — Ашиково — Шарви; за 6-а дивизия: ж.-п. ст. Каспичанъ — Тюркъ Арнаутларъ — Елесъ Факѫ — Караджа Отъ и ж.-п. ст. Каспичанъ — Елесъ Факѫ — Казълджиларъ; за Тутраканския гарнизонъ — Разградъ — Балъ Бунаръ — Тутраканъ.

Етапни пунктове: за 1-а дивизия: началенъ — въ Попово, междиненъ № 1 — въ Батенбергъ, № 2 — на ж.-п. ст. Разградъ, преденъ — въ Кеманларъ, временень началенъ — на ж.-п. ст. Ишикларъ; за 4-а дивизия: началенъ — въ Шуменъ, междиненъ — въ Войводакьой, преденъ — въ Джувелъ, временень междиненъ № 1 — въ Шайтанджикъ, № 2 — въ Ашиково, временень спомагателенъ преденъ — въ Шарви.

Ако се повреди желѣзниятъ пѫть, назначаватъ се етапни линии: за 1-а дивизия — шосето Попово — Чаиръ — Горна Орѣховица; за 4-а и 6-а дивизии — шосето Шуменъ — Ески Джумая — Османъ Пазаръ — Яйлакьой — Горна Орѣховица.

Интендантска служба: Базисенъ магазинъ — на ж.-п. ст. Горна Орѣховица; разходни магазини: за 1-а дивизия — на ж.-п. ст. Ишикларъ и Разградъ; за 4-а дивизия — на ж.-п. ст. Шайтанджикъ и Шуменъ; за 6-а дивизия — на ж.-п. ст. Каспичанъ; за Добричкия укрепенъ пунктъ — на ж.-п. ст. Девня и Добричъ; за турския VI корпусъ — въ Провадия.

Етапни болници[1]): 3-а евакуационна разпредѣлителна — въ В. Търново; 1/4-а и 2/4-а запасни — въ Разградъ (за 1-а дивизия); 1/1-а и 2/1-а запасни — въ Шайтанджикъ и Ески Джумая (за 4-а дивизия); 1/6-а запасна — въ Каспичанъ (за 6-а дивизия). 2-и армейски санитаренъ складъ да остане временно въ Калтинецъ, и да се приготви за премѣстване въ Шуменъ. Да се откриятъ питателни пунктове: за 1-а дивизия — въ Кеманларъ, Разградъ и Ишикларъ, за 4-а дивизия — въ Шарви, Джувелъ, Шайтанджикъ и Шуменъ. За 6-а дивизия — на ж.-п. ст. Каспичанъ и Къзълджиларъ.

Артилерийско снабдяване: 1-и, 4-и и 6-и базисни огнестрелни складове: за 1-а дивизия — на ж.-п. ст. Ишикларъ, за 4-а дивизия —

[1]) Болницитѣ сѫ размѣнени, защото бѣха вече разкрити.

на ж.-п. ст. Шайтанджикъ, за 6-а дивизия — на ж.-п. ст. Каспичанъ, за Добричкия укрепенъ пунктъ — на ж.-п. ст. Девня, за турския VI корпусъ — на ж.-п. ст. Провадия.

Военно-полицейска служба: 3-и арм. военно-полицейски ескадронъ да охранява района южно отъ Границата до желѣзния пѫть Русе — Варна, въ участъка Ени Балабанларъ — Коркутъ. Дивизионнитѣ ескадрони да охраняватъ северно отъ Границата: 1-и — отъ Дунава до шосето Ашиково — Акъ Кадънларъ, 4-и — отъ сѫщото шосе до линията Коджа Олларъ — Екисче, 6-и — отъ сѫщата линия до желѣзния пѫть Оборище — Добричъ.

Телеграфни съобщения: 3-и арм. телеграфенъ паркъ да продължи постояннитѣ телеграфни линии: Балъ Бунаръ — Тутраканъ — Кеманларъ — Акъ Кадънларъ; Кеманларъ — Асфаткьой — Джувелъ — Куртъ Бунаръ — Къзълджиларъ — Екисче; Ясѫ Тепе — Владимирово; Варна — Добричъ.

Пощенска служба: Дивизиитѣ да получаватъ пощата си: 1-а — отъ ж.-п. ст. Ишикларъ; 4-а — отъ ж.-п. ст. Шайтанджикъ; 6-а пехотна и 1-а конна — отъ ж.-п. ст. Каспичанъ.“

Настѫплението на 4-а Преславска дивизия.

Командирътъ на 4-а дивизия съ оперативна заповѣдь организира движението по следния начинъ:

„1) Противникътъ се намира северно отъ линията Царь Асенъ—Кара Кушъ—Балтаджи Еникьой—Чаталджа—Доймушларъ. Наши охранителни части заематъ Черковна (северно), Сюютчукъ, Балтаджи Еникьой, Голябина.

2) Днесъ повѣрената ми дивизия ще продължи походното си движение, съ цель да се съсрѣдоточи въ района Акъ Кадънларъ—Караларъ—Кара Качъ—Орманкьой.

3) 1-а пех. бригада, заедно съ 15-и артилер. полкъ и Гаубичното отдѣление на подполковникъ Касъровъ, да тръгне отъ Авдулларъ въ 7^{30} часа въ две колони: Лѣва — презъ Кара Качъ, южния край на Караларъ и Дѣсна — презъ Емирлеръ—Дере Махле — Сингурларъ, и да се разположи на бивакъ южно отъ Акъ Кадънларъ, отъ дветѣ страни на пѫтя. Голѣма почивка — западно отъ селата Кара Качъ и Сингурларъ до 14 часа. Щабътъ на бригадата — при Кладенеца, до окрайнината на източния кварталъ на Орманкьой, близо до шосето.

4) 3-а пех. бригада, заедно съ 5-и артилер. полкъ, да тръгне отъ Куртъ Палеръ въ 9 часа и да следва сѫщо въ две колони по пѫтищата на 1-а бригада. Голѣма почивка — източно при к. 224 и източно отъ Дере Махле до 14 часа. Щабътъ на бригадата — въ Орманкьой.

5) За прикриване на движението командирътъ на 1-а бригада да разпореди за изпращането едно странично прикритие отъ една дружина и единъ взводъ конница южно отъ Догруларъ. Прикритието да остане на мѣстото си до второ разпореждане, като наблюдава посокитѣ Догруларъ—Кара Великьой и Догруларъ—Кара Есекьой.

6) Относно мѣркитѣ за охранение, които трѣбва да се взематъ за охранение на бивацитѣ, ще последва допълнително разпореждане.

7) Въ разпореждане на бригадитѣ се дава по единъ взводъ конница отъ Преславския ескадронъ и една пионерна рота.

8) Отдѣленията отъ Дивизионния лазаретъ да се притеглятъ къмъ бригадитѣ, а полскитѣ болници да се ешелонират между Сингурларъ и Юкли.

9) Огнестрелниятъ паркъ да се премѣсти при Докчаларъ, източно отъ шосето, а Армейската паркова колона да стигне въ Юкли.

10) Ешелонитѣ отъ Продоволствения транспортъ да предадатъ днесъ продуктитѣ си на домакинскитѣ обози въ Кеманларъ, и за следнитѣ дни да стигнатъ до Шарви.

11) Балонното и Прожекторното отдѣления да се премѣстятъ въ Докчаларъ, Инженерниятъ паркъ — при Селки Буджакъ.

12) Щабътъ на дивизията — при Рахманъ Ашикларъ."

Командирътъ на 1-а бригада въ 7^{20} часа издаде оперативна заповѣдь, съ която организира похода по следния начинъ:

„а) Лѣва колона (7-и полкъ' 15-и артилер. полкъ и една пионерна рота) да тръгне по пѫтя Авдулларъ—Кара Качъ—Караларъ и да нощува южно отъ последното село; голѣма почивка до 14 часа западно отъ Кара Качъ.

Командирътъ на 7-и полкъ да изпрати странично прикритие отъ една дружина и единъ коненъ взводъ южно отъ Догруларъ, което да остане тамъ до втора заповѣдь и да наблюдава посокитѣ къмъ Кара Великьой и Кара Есекьой; независимо отъ това, да се назначи и подвижно лѣво странично прикритие.

б) Дѣсна колона (31-и полкъ и Гаубичното отдѣление) да тръгне въ 7^{30} часа по пѫтя Емирлеръ—Дере Махле—Сингурларъ и да нощува източно отъ шосето срещу Караларъ; голѣма почивка до 14 часа западно отъ Сингурларъ.

в) Всички обози да се движатъ на два клм. задъ Дѣсната колона.

г) Отдѣлението отъ Дивизионния лазаретъ да се премѣсти въ Орманкьой; парковитѣ взводове — въ Сингурларъ.

д) Щабътъ на бригадата ще пѫтува съ Лѣвата колона и ще нощува въ Орманкьой."

Дветѣ колони настѫпиха по опредѣленитѣ имъ пѫтища, и къмъ 18 часа се разположиха да нощуватъ: 7-и полкъ — въ Акъ Кадънларъ, а 31-и полкъ — южно отъ сѫщото село. 3-а дружина, назначена въ странично прикритие, пристигна въ Догруларъ въ 18 часа и нощува въ сѫщото село. На 10-и септември дружината тръгна въ 6^{30} часа и въ 17 часа се присъедини къмъ полка си, въ Акъ Кадънларъ.

Командирътъ на 3-а бригада съ оперативна заповѣдь организира движението по следния начинъ:

а) Дѣсна колона (19-и полкъ, едно артилер. отдѣление и една пионерна рота) да тръгне въ 9 часа по пѫтя Емирлеръ—Дере Махле—Сингурларъ—Орманкьой; голѣма почивка до 14 часа при Дере Махле.

б) Лѣва колона (47-и полкъ, дружината отъ 48-и полкъ, едно артилер. отдѣление и единъ взводъ конница) да тръгне въ 9 часа̀ по пѫтя Авдулларъ — Камелеръ — к. 224 — Кара Качъ—Караларъ; голѣма почивка — при к. 224.

в) Отдѣлението отъ Дивизионния лазаретъ да се премѣсти въ Орманкьой; парковитѣ взводове — въ Докчаларъ;

г) Щабътъ на бригадата ще пѫтува съ Дѣсната колона.

Колонитѣ тръгнаха по опредѣленитѣ имъ пѫтища. Дѣсната колона стигна въ Дере Махле чакъ въ 14 часа̀, поради което голѣмата почивка продължи до 15 часа̀. Следъ това колоната продължи движението си и въ 20 часа̀ стигна на опредѣленото за нощуване мѣсто — Орманкьой. Лѣвата колона почива при к. 224 до 14^{30} часа̀ и въ 19 часа̀ стигна въ Караларъ, обаче, преди да се разположи на бивакъ, получи заповѣдь отъ командира на бригадата да нощува при Дѣсната колона, въ Орманкьой, дето пристигна въ 20^{30} часа̀.

Заемането на Силистра отъ 1-а Софийска дивизия. Споредъ заповѣдьта по III армия № 21, командиритѣ на 1-а дивизия *съобщи на командиритѣ на бригадитѣ* добититѣ сведения и заповѣда:

1) На командира на 3-а бригада:

Да се затвърди здраво на линията к. 137 — Арабаджиларъ. Въ негово разпореждане се дава Минохвъргачниятъ батальонъ и единъ ескадронъ отъ 9-и коненъ полкъ, който да се изпрати къмъ Гарванъ да охранява отъ Дунава до шосето Тутраканъ — Силистра.

2) На командира на 5-а конна бригада:

Да изпрати единъ ескадронъ въ разпореждането на командира на 3-а бригада. Съ другитѣ части да продължи да изпълнява възложената му по-преди задача.

3) На командира на 2-а бригада:

Да продължи изпълнението на възложената му по-преди задача.

Въ 3 часа̀ командиръть на 5-а конна бригада съобщи на подчиненитѣ си части за оттеглянето на руситѣ, сърбитѣ и ромънитѣ отъ Добричъ, и че задачата на Конната бригада остава сѫщата: „Частитѣ отъ бригадата да продължатъ да се затвърдяватъ на сѫщитѣ пунктове и да разузнаватъ за силитѣ и разположението на противника“.

Разездитѣ на 6-и улански полкъ продължиха разузнаването, и въ 10 часа̀ командиръть на полка получи донесение, че единъ разездъ е стигналъ до първитѣ кѫщи на Силистра. Това доне-

сение веднага бѣ препратено до командира на бригадата, който въ 11^{30} часа заповѣда да се изпрати другъ разездъ къмъ Калипетрово за провѣрка, а донесението препрати на командира на 2/1-а бригада.

Командирътъ на 9-и коненъ полкъ въ 4^{30} часа издаде следната оперативна заповѣдь:

„За днешна дата полкътъ да продължава да разузнава за силитѣ и разположението на противника и въ участъка Кочина — Кара Омуръ — кръстопѫтя Сюнечъ — Айдемиръ и Кара Омуръ — Сребърна, за което:

а) Разузнавателниятъ 2-и ескадронъ днесъ въ 6 часа да смѣни 4-и ескадронъ на споменатия участъкъ и да разузнава за противника; съ пристигането на шансовия инструментъ на ескадрона, за което е направено разпореждане, ескадронътъ да се окопае на линията Чаталджа — Сюнечъ; за тази цель да се направятъ окопи въ горнитѣ две села и на кръстопѫтя между тѣхъ, съ фронтъ да прегражда всички пѫтища, които идатъ отъ страна на противника къмъ Капакли.

б) Главни сили — 3-и, 4-и и Картечниятъ ескадрони — да останатъ въ Капакли, дето да построятъ окопи: 3-и еск. — по пѫтя Капакли—Чаталджа, 4-и — на пѫтя Капакли — Сюнечъ; комадирътъ на Картечния ескадронъ да направи окопи за картечницитѣ; позицията, която ще се укрепи отъ ескадронитѣ, ще бѫде лично посочена отъ мене.

в) 1-и ескадронъ да тръгне днесъ въ 6 часа и, презъ Базиргянъ, Айдогду и Папукчиларъ, влиза въ разпореждането на командира на 3/1-а бригада.

г) Бойниятъ коларски и домакинскиятъ обози да останатъ въ Хаскьой."

Докато главнитѣ сили се укрепяваха, разузнавателниятъ 2-и ескадронъ стигна до Кара Омуръ, а въ 10 часа разездитѣ му минаха презъ напустнатата отъ ромънитѣ позиция. Командирътъ на ескадрона въ 11^{30} часа донесе на командира на полка, следъ което реши да настѫпи къмъ Калипетрово. Въ 13 часа командирътъ на 9-и коненъ полкъ изпрати на командира на бригадата следното донесение:

„Командирътъ на разузнавателния ескадронъ донася отъ Кара Омуръ въ 11^{30} часа, че разездитѣ минали презъ селото, и че преднитѣ позиции на противника били напустнати. Ескадронътъ продължава настѫплението къмъ Калипетрово, дето, вѣроятно, е стигналъ. Полкътъ е готовъ да тръгне по първа заповѣдь. Отъ изпратенитѣ къмъ Казеймиръ и Бабукъ нѣмамъ още донесения."

Между това, командирътъ на 1-а дивизия въ 8 часа изпрати до командуващия армията следното донесение, получено въ 9^{50} часа:

„Нощьта мина спокойно. 2-а бригада вчера рекогносцировачнитѣ ѝ отряди сѫ водили успѣшенъ бой съ преднитѣ противникови ескадрони. Отблъснати, отстѫпили сѫ къмъ Алфатаръ. Окопитѣ южно отъ Алфатаръ сѫ били вчера заети и пакъ опразднени. 5-а конна

бригада донася, че гребенътъ к. 117, източно отъ Сребърна, билъ опразднень. Селата Попина и Сребърна сѫ очистени. Уланскиразездъ е намѣрилъ при Дунава изоставени четири 15-см. неприятелски орѫдия[1])."

Това донесение веднага бѣ изпратено и въ Щаба на Армейската група Макензенъ, отдето, следъ преценяване новата обстановка, въ 11 часà бѣ изпратена до командуващия армията следната директива № 7341:

„По сведения, моралътъ на ромънскитѣ войски е силно отпадналъ. Току-що пристигна донесение, че единъ германски офицерски разездъ отъ 6-и уланскиполкъ е взелъ плячка четири 15-см. орѫдия.

Предвидъ на това, изглежда, че е наложително 1-а дивизия да се премѣсти по-близо до Силистра, безъ да се губи време, и да използува удобния случай, за да се избѣгнатъ по-сетнешнитѣ бойове, които, може би, ще бѫдатъ свързани съ много жертви.

Препорѫчва се сѫщо да се насочатъ веднага къмъ Силистра и германскитѣ части на майоръ фонъ Хаммерщайнъ, а охраната на Тутраканъ да се предостави на други части.

Съ тѣзи мѣрки се скѫсява значително охранителната линия, и се подготвятъ условията за завладяване Силистра съ изненада.

2/1-а бригада трѣбва сѫщо да се изнесе напредъ, въ североизточна посока, за да пресѣче пѫтя на отстѫпващитѣ отъ Добричъ на северъ неприятелски войски, та да не могатъ тѣ да се оттеглятъ въ Силистра и да не се усили гарнизонътъ на Укрепената предмостова позиция".

Командуващиятъ армията въ 11^{45} часà направи следнитѣ разпореждания:

1) До командира на 1-а дивизия:

„Отъ сведения, получени въ Щаба на армията, се установява, че противникътъ е напълно дезорганизиранъ. Разпоредете 2-а пехотна и 5-а конна бригади да поддържатъ тѣсенъ и най-енергиченъ контактъ съ противника въ опредѣленитѣ имъ посоки. Намѣренитѣ при Дунава четири 15-см. орѫдия, изоставени отъ противника, незабавно да се превозятъ къмъ Кеманларъ."

2) До командира на 1-а конна дивизия:

„Веднага се насочете въ северна посока, къмъ Малка Кайнарджа. Да се разкѫса завесата на противника, която има, и енергично да се атакува, въ случай че той отстѫпва."

3) До командира на 1-а дивизия:

„По получени сведения, моралътъ на гарнизона на Силистренския тетъ-де-понъ билъ силно отпадналъ. Разпоредете 1-а и 3-а пехотни и 5-а конна бригади отъ повѣрената Ви дивизия незабавно да настѫпятъ и заематъ линията к. 124 (южно отъ Вѣтренъ) — к. 130 (северно отъ Сюнечъ) и 134 (източно отъ Сюнечъ). 2-а бригада незабавно да

[1]) Тѣзи сведения сѫ взети отъ донесенията на 8-и септемврий.

настжпи и заеме линията Кочина—Казеймиръ, като изпрати флангардъ презъ Алфатаръ. Флангардътъ да влѣзе въ свръзка съ 1-а конна дивизия, която настжпва отъ Мурзукъ за Малка Кайнарджа. Въ случай че тетъ-де-понътъ Силистра е изпразднень отъ противника, да го заемете още тази вечерь, и се укрепите въ източна посока. Да откриете сигурни и най-ефикасни връзки, заедно съ настжплението, между Щаба на дивизията и Щаба на армията."

4) До командира на 1-а конна дивизия:

При изпълнение задачата си, да открие свръзка съ флангарда на 1-а дивизия, въ Алфатаръ.

5) До началника на Гарнизона въ Тутраканъ:

„По сведения, моралътъ на Силистренския гарнизонъ е силно отпадналъ. Заповѣдахъ 1-а Софийска дивизия да настжпи къмъ линията Вѣтренъ — Сребърна — Сюнечъ и, въ случай че Силистра е изпразднень, да заеме града, и да се укрепи въ източна посока. Ако Вие намирате за възможно, следъ като оставите българскитѣ дружини и гаубичнитѣ батареи въ Тутраканъ подъ началството на старшия български офицеръ, настжпете незабавно съ Германския батальонъ и съ дветѣ германски батареи за Силистра, и, като откриете свръзка съ началника на 1-а Софийска дивизия, ще влѣзете въ негово подчинение. За направеното донесете незабавно."

Следъ това командуващиятъ армията донесе въ Щаба на Армейската група за направенитѣ разпореждания и обясни, че 2/1-а бригада не е изпратена на североизтокъ, а право на северъ, защото би се отдалечила, и не би могла да пресѣче пжтя на отстжпващитѣ отъ Добричъ войски, би се откжснала отъ дивизията си и защото задачата, която се е предполагало да се даде на тази бригада, е дадена на 1-а конна дивизия.

Командиръ̀тъ на 1-а дивизия предупреди частитѣ да бѫдатъ готови за походъ и въ 12^{20} часа̀ имъ изпрати следната заповѣдь (карта 1:126,000):

„1) Моралътъ на противника е разколебанъ. Изглежда, че той е напустналъ или напуска Силистра, което сега нашата конница провѣрява.

2) 2-а бригада на 9-и вечерьта да достигне линията Казеймиръ—Кочина, съ флангардъ при Алфатаръ. Ако противникътъ е напустналъ Силистра, флангардътъ да достигне южно отъ к. 66·2, до шосето Алфатаръ — Силистра, съ фронтъ на изтокъ.

3) 5-а конна бригада на 9-и септемврий вечерьта да достигне Сюнечъ, съ линия на охранение к. 62·6 — к. 61, североизточно отъ Доймушларъ. Ако противникътъ е напустналъ Силистра, бригадата да заеме Арабъ табия, съ фронтъ на изтокъ, като остави единъ ескадронъ въ гр. Силистра да пази реда.

4) 3-а бригада, по шосето за Силистра, на 9-и септемврий вечерьта да достигне Ялж Чаталджа, съ охранение по дветѣ страни на шосето

за Силистра, презъ к. 58. Ако противникътъ е напустналъ Силистра, бригадата да достигне Айдемиръ.

5) 1-а бригада, по пѫтя презъ Емиркьой — Папукчиларъ, на 9-и септемврий вечерьта да достигне Ялѫ Чаталджа. Ако противнкътъ е напустналъ Силистра, бригадата да достигне Сребърна. 1-а бригада да се охранява откъмъ Дунава, като остави една рота за прикритие на 2-и тежъкъ артилер. полкъ въ Тюрско Косуй.

6) 2-и тежъкъ артилер. полкъ, съ една рота отъ 1-а бригада, да остане въ Тюрско Косуй.

7) Всички бригади да поддържатъ свръзка помежду си и съ Щаба на дивизията, въ Ялѫ Чаталджа."

5-а конна бригада остана до пладне на сѫщото мѣсто. Командиръ̀тъ на бригадата узна отъ разездитѣ на 6-и улански полкъ, че по шосето Тутраканъ — Силистра имало изоставени много военни материали, които ромънитѣ, подъ прикритието на слаби конни части, се мѫчели да прибератъ. Той помоли командира на 1-а дивизия да изпрати пехотна часть около Сребърна, която, заедно съ разездитѣ, да не позволи да се прибиратъ изоставенитѣ материали. Той заповѣда сѫщо и на подчиненитѣ си части (Уланския и 9-и конни полкове и 2/42-а дружина) да изпращатъ по-често офицерски разезди и патрули, които да разузнаватъ укрепената позиция.

Въ 11^{50} часа̀ се получи заповѣдь отъ Щаба на 1-а дивизия: Бригадата да бѫде готова за походъ. А преди това командиръ̀тъ на бригадата заповѣда на командира на 9-и коненъ полкъ да тласне разездитѣ напредъ, за да провѣрятъ дали Крепостьта е окончателно напустната. Последниятъ изпрати при охранителния 2-и ескадронъ подполковникъ Стояновъ.

Въ 14 часа̀ 9-и коненъ полкъ настѫпи презъ Чаталджа — Кара Омуръ — южно отъ Калипетрово — к. 141 — к. 135. Въ 17^{20} часа̀ командиръ̀тъ на полка получи донесение отъ началника на челния разездъ, подпоручикъ Пармаковъ, че той влѣзълъ въ града, а следъ малко и цѣлиятъ 2-и ескадронъ го последвалъ. Ромънскитѣ разезди следъ кратка престрелка, се оттеглиха на изтокъ, но въ това време два ромънски монитора откриха огънь по града и запалиха нѣколко кѫщи. 2-и ескадронъ напустна града, и се оттегли на единъ клм. южно отъ Калипетрово.

Полкътъ въ 18^{40} часа се спрѣ да нощува на шосето между к. 141 и к. 135, като постави Картечния ескадронъ на позиция, съ фронтъ на изтокъ. Изпратени бѣха четири самостоятелни разезда отъ по десеть конника къмъ Кара Орманъ, к. 135 (западно отъ Острово), Алмали, Бръчма. До 23 часа̀ се получиха

донесения отъ всички разезди, че въ тѣзи села нѣма противникъ.

Командирътъ на бригадата съ 6-и уланскиполкъ въ 14 часа настжпи по пжтя за Калипетрово. Полкътъ имаше единъ ескадронъ въ предна охрана, единъ ескадронъ въ страничноприкритие по пжтя Ялж Чаталджа — Айдемиръ и два ескадрона въ главни сили. Въ 14^{30} часа челниятъ разездъ донесе, че единъ казашки ескадронъ спиралъ движението му южно отъ Силистра. Въ 18 часа полкътъ пристигна въ Калипетрово, дето се разположи да нощува.

Командирътъ на 2/1-а бригада реши да събере по-точни сведения за противника и да провѣри слуха за опразването на Силистра. Въ 10^{40} часа, като получи донесението отъ командира на Конната бригада за опразването на Крепостьта, той изпрати разузнавателенъ отрядъ (една дружина), две картечници и две планински орждия), съ задача да настжпи къмъ Алфатаръ, и, ако противникътъ отстжпи, да продължи настжплението чакъ до Силистра.

Въ 13^{30} часа той получи заповѣдьта отъ командира на дивизията за настжпление и организира последното така:

Разузнавателниятъ отрядъ да продължи настжплението си къмъ Алфатаръ и, като пристигне въ това село, да служи като флангардъ на бригадата.

Предна охрана (3/25-а дружина, две планински батареи, две картечници и една пионерна рота) да тръгне въ 14^{20} часа по пжтя Сюютчукъ — Балтаджи Еникьой — Кочина — Казеймиръ.

Главни сили (1-а, 2-а и 4-а дружини отъ 25-и полкъ, една дружина отъ 16-и полкъ и три полски батареи) да тръгнатъ въ 14^{50} часа задъ охраната.

Въ опредѣленитѣ часове колоната тръгна, и, безъ да може да влѣзе въ съприкосновение съ ромънитѣ, нейнитѣ части къмъ 22 часа се спрѣха да нощуватъ: страничната охрана — въ Алфатаръ, предната охрана — въ Казеймиръ, главнитѣ сили — въ Кочина.

Командирътъ на 3-а бригада въ 13 часа организира настжплението къмъ Силистра по следния начинъ:

а) Далечно охранение (единъ ескадронъ отъ 9-и коненъ полкъ) да настжпи веднага по шосето за Силистра и разузнае дали противникътъ заема този пунктъ, или го е напустналъ; да изпрати разезди да наблюдаватъ Дунавския брѣгъ при Спанчовъ, Попина и Вѣтренъ.

б) Авангардъ (една дружина отъ 41-и полкъ, една батарея, една пионерна рота и десеть конника) да тръгне въ 14 часа по пжтя Хаджакьой — шосето за Ялж Чаталджа, и да се спре на три километра

североизточно отъ това село, като охранява отъ дветѣ страни на шосето до Попина.

в) Главни сили (две дружини отъ 41-и полкъ, една и половина батареи отъ 14-и артилер. полкъ, две дружини и шесть картечници отъ 42-и полкъ) да тръгнатъ въ 14^{20} часа̀ следъ авангарда и да нощуватъ въ Ялѫ Чаталджа. Командирътъ на 42-и полкъ да остави отбранителна застава въ Гарванъ.

Безъ да срещне противникъ, бригадата извърши похода, и къмъ 19 часа̀ се разположи да нощува южно отъ Ялѫ Чаталджа.

1-а бригада остана на бивацитѣ си до 13 часа̀, когато се получи заповѣдьта да настѫпи къмъ Силистра. Въ 15^{30} часа̀ бригадата настѫпи въ походенъ редъ по пѫтя Татаръ Атмаджа — Емиркьой — Папукчиларъ — Хаджакьой — Ялѫ Чаталджа и пристигна въ последното село къмъ 23 часа̀. Тукъ командирътъ на бригадата узна, че ромънитѣ сѫ изпразднили Крепостьта, и, споредъ заповѣдьта по дивизията, трѣбваше да продължи пѫтя си до Сребърна. Командирътъ на дивизията, обаче, заповѣда бригадата да нощува въ Ялѫ Чаталджа.

Разузнаване отъ 1-а конна дивизия. Командирътъ на 1-а конна дивизия получи заповѣдьта по III армия № 21 на 8-и септемврий въ 22^{40} часа̀.

На 9-и въ 0^{15} часа̀ той заповѣда:

„1) Противникътъ, съ който дивизията води бой при Османъ Факѫ — Кара Синанъ, е отстѫпилъ къмъ Дорбали. Ариергарднитѣ му части се окопавали на линията к. 235 — Есетли. Въ Мурсалкьой и Сарѫ Небе противникъ нѣма.

2) Вдѣсно отъ насъ, 6-а дивизия се окопава на линията Кара Синанъ и по-наистокъ.

3) На 1-а конна дивизия е заповѣдано да се съсрѣдоточи при Мурзукъ, да разузнава въ сектора Куртъ Бунаръ — Алфатаръ — Силистра и Куртъ Бунаръ — Кокарджа — Чифутъ Куюсу и бѫде готова да подкрепи 6-а дивизия. За което:

I. — Разузнаване: 1) разузнавателна часть на поручикъ Ивановъ — половина ескадронъ отъ Лейбъ-гвардейския коненъ полкъ — въ посока Гюллеркьой — Алфатаръ — Силистра; 2) разузнавателна часть на ротмистъръ Сиромаховъ — една рота отъ 16-и полкъ, половина ескадронъ отъ Лейбъ-гвардейския коненъ полкъ и единъ взводъ пеши картечници отъ сѫщия коненъ полкъ — да разузнава въ посока Гюргенджикъ — Силистра; 3) разузнавателна часть на поручикъ Геновъ — единъ взводъ отъ Лейбъ-гвардейския коненъ полкъ — да разузнава въ посока Бей Бунаръ — Силистра; въ негова подкрепа се дава единъ взводъ отъ 16-и полкъ и единъ картеченъ взводъ; 4) разузнавателна часть — единъ взводъ отъ 1-и коненъ полкъ — въ посока Кюселеръ; 5) разузнавателна часть — единъ взводъ отъ 1-и коненъ полкъ — въ

посока Азапларъ; б) разузнавателна часть отъ 1-и коненъ полкъ — единъ и половина ескадрона съ единъ коненъ картеченъ взводъ, подъ началството на подполковникъ Войниковъ, — да разузнава въ посока Енидже Хайдаръ — Чифутъ Куюсу — ж.-п. линия.

II. — Дивизията ще настѫпи въ две колони:

а) Дѣсна колона — полковникъ Михаиловъ — въ съставъ два ескадрона отъ 1-и коненъ полкъ, единъ и половина картечни ескадрона отъ сѫщия полкъ, шесть и половина роти отъ 16-и полкъ, 10-а планинска батарея — да тръгне въ 5 часà и следва по пѫтя Османъ Факѫ — Бююкъ Базауртъ — Мурзукъ.

б) Лѣва колона — полковникъ Табаковъ — 4-а конна бригада, Лейбъ-гвардейскиятъ коненъ полкъ, 1-а конна батарея — да тръгне въ 6 часà и следва по пѫтя Кара Сулларъ — Кириниджи — Реджебкьой — Мурзукъ.

4) Отъ 1-а колояздачна рота десеть колояздача, при подофицеръ, да отидатъ за свръзка при началника на 6-а дивизия.

5) Азъ ще следвамъ съ Лѣвата колона."

Едновременно съ заповѣдьта по армията, получи се въ Щаба на дивизията и съобщение, че на 9-и вечерьта или на 10-и ще пристигне на ж.-п. ст. Каспичанъ 2-а конна бригада, която се придава къмъ дивизията.

Дѣсната колона бѣ съставена отъ пехотни и конни части. Пехотата бѣше въ боенъ редъ при Османъ Факѫ, и очакваше да бѫде смѣнена съ части отъ 53-и полкъ, което се извърши между 4 и 5 часà. Въ опредѣленитѣ часове дветѣ колони тръгнаха, но Дѣсната се движеше по-бавно, и успѣ да се изравни съ Лѣвата между Мурзукъ и Клиседжикъ къмъ 11 часà.

Въ това време се получи втората заповѣдь отъ командуващия армията за настѫпление къмъ Малка Кайнарджа. Генералъ Колевъ реши да изпрати и нови, по-силни разузнавателни части, които да отхвърлятъ разузнавателнитѣ и охранителнитѣ части на противника, и заповѣда:

1) Ротмистъръ Филиповъ, съ единъ ескадронъ и единъ картеченъ взводъ, да се насочи отъ Клиседжикъ къмъ Липница.

2) Майоръ Босилковъ да настѫпи съ ескадрона си къмъ Малка Кайнарджа.

3) Ротмистъръ Кемилевъ, съ единъ ескадронъ и единъ картеченъ взводъ, да се насочи къмъ Калайджи Дере.

4) Командиритъ на 3-а колояздачна рота да настѫпи отъ Куртъ Бунаръ по пѫтя Джами Махле—Екинджикъ—Бей Бунаръ.

5) Дветѣ дружини отъ 16-и полкъ да продължатъ движението си къмъ Бей Бунаръ.

Конницитѣ части очакваха да ги настигне пехотата. Въ това време (въ 12^{30} часà) се получи третата заповѣдь отъ команду-

вящия армията: Дивизията да се свърже съ страничната охрана на 1-а дивизия, въ Алфатаръ.

Усиленитѣ разузнавателни части настжпиха веднага, а конното ядро дочака пехотата, следъ което въ 12 часа продължиха движението къмъ Бей Бунаръ въ една колона и въ следния редъ: предна охрана — двата ескадрона отъ Лейбъ-гвардейския коненъ полкъ и 1-а колоездачна рота; главни сили — два ескадрона отъ 1-и коненъ полкъ, 1-а конна батарея, 4-а конна бригада, 16-и пех. полкъ. Движението се извършваше бавно, защото охранителнитѣ части се движеха презъ гори. Къмъ 16 часа главата на колоната достигна Бей Бунаръ. Пехотнитѣ части, изминали около 56 клм., бѣха преуморени. Командирътъ на дивизията заповѣда да се разположатъ за нощуване въ Бей Бунаръ, а другитѣ части — въ района Бей Бунаръ — Даутларъ — Кайракъ — Голѣмо Кара Агачъ. За охрана бѣха поставени отбранителни застави: при Бей Бунаръ — 1-а колоездачна рота и единъ пехотенъ взводъ, при Даутларъ — 3-а колоездачна рота, при Кайракъ — единъ пехотенъ взводъ, на шосето — единъ пехотенъ взводъ и къмъ Голѣмо Кара Агачъ — една пехотна рота.

Презъ деня командирътъ на дивизията получи отъ разузнавателнитѣ части следнитѣ донесения:

1) Отъ подполковникъ Войниковъ, югозападно отъ Дорбали, изпратено въ 7 часа, а получено въ 12^{15} часа:

„Поручикъ Попилиевъ въ мое разпореждане; позицията на противника опредѣлена, тъй като дозорнитѣ и поручикъ Попилиевъ се натъкватъ близо къмъ окопитѣ. Противникътъ заема въ този моментъ съ голѣми части позицията к. 235—Есетли—Чамурли—гората северно отъ сжщото село — к. 237—к. 218—Карали—Дураси—Енидже Хайдаръ. Нощесъ шесть роти сж влѣзли въ Есетли и Чамурли, и тази сутринь въ 6 часа се оттегляха въ гората северно отъ Чамурли и к. 227. Цѣлото население отъ казанитѣ села нощесъ е избѣгало. Чуваха се изстрели изъ селата. Съ пръснатитѣ неприятелски конни взводове и видени на коновезъ въ Есетли предполагамъ да има единъ неприятелски коненъ полкъ.“

2) Отъ подполковникъ Войниковъ, на к. 237, при Дорбали, изпратено въ 8 часа, а получено въ 12^{15} часа:

„Избѣгалъ запасенъ нашъ войникъ, а сега овчарь въ Есетли, даде следнитѣ ценни сведения: 1) Вчера 8 часа билъ взетъ отъ сръбската артилерия за водачъ къмъ Сарждка; после дошла заповѣдь да ги води къмъ Хаджакьой. Следъ това настигналъ съ автомобилъ единъ сръбски генералъ и единъ русски офицеръ съ червени лампаси и още двама офицери (русски и сръбски) съ по-малки чинове, които взели сжщия водачъ, качили го на автомобила при шофьора и му заповѣ-

дали да ги води за Сарджа. 2) Между Есетли и Муса Бей (на гребена) войскитѣ сж русска пехота, и носѣли на погонитѣ № 64. Сърбитѣ заематъ западно отъ тѣхъ. Окопитѣ на преднитѣ позиции не сж сериозни засега. Сериозни препятствия съ телове има само на Старата граница. Прилагамъ едно донесение на лѣвия далеченъ разездъ."

3) Отъ ст. подофицеръ А. Кръстановъ — далеченъ разездъ — западно отъ Есетли, изпратено въ 7^{40}, получено въ 12^{15} часа:

„Противникътъ, въ съставъ единъ полкъ кавалерия, една батарея и обозъ, отстжпва по посока отъ Апта Атъ, а задъ тѣхъ, на около два клм., единъ ескадронъ за ариергардъ, и отъ Есетли на северъ около четири клм., на Могилитѣ, има две роти пехота, която се окопава."

4) Отъ поручикъ Ст. Геновъ, на к. 216, изпратено въ 13, получено въ 13^{40} часа:

„Съ пехотния взводъ, картечницитѣ и шестима души отъ разезда сега се намирамъ при к. 216. Арабаджи и Суюкли не сж заети. Изпратихъ разезди: 1) единъ — въ посока на Бей Бунаръ, по шосето; 2) по пжтя Кайракъ—Даутларъ. Отъ разезда къмъ Бей Бунаръ, получихъ донесение, че, по сведения отъ житель, който къмъ 11^{30} часа е излѣзълъ отъ Бей Бунаръ, тамъ е имало конница — която хранѣла конетѣ си. Поради неподвижностьта на пехотния взводъ и картечницитѣ, не мога да се движа бързо, и авангардътъ постоянно ме настига."

5) Отъ началника на самостоятелния разездъ на поручикъ Кушевъ, на к. 207, южно отъ Армутли, получено въ 13^{40} часа:

„Селата Кокарджа, Ерджи, Армутли сж свободни отъ противника; забелязватъ се неприятелски разезди отъ по четирма до шестима души да се движатъ предъ Параджикъ[1]) и Азапларъ. По сведения отъ мѣстни жители, въ споменатитѣ села имало по 40—50 конника, единъ-два взвода сръбска пехота и по две картечници; артилерията се отправила за Апта Атъ. По направление на Мансърово се чува слаба пушечна стрелба. Съ разезда си се отправямъ за Мурзукъ."

6) Отъ подполковникъ Войниковъ, на к. 237, при Дорбали, изпратено въ 7^{02}, получено въ 13^{50} часа:

„Изпращамъ единъ доброволно предалъ се австрийски славянинъ. Противникътъ се окопава на преднитѣ си позиции. Държа контактъ съ него; единъ клм. западно отъ Есетли настжпи единъ неприятелски пехотенъ взводъ, който искаше да прогони лѣвитѣ ми силни разезди, но отъ тѣхния огънь повърна назадъ."

7) Отъ майоръ Босилковъ, въ Бей Бунаръ, изпратено въ 15^{20}, получено въ 15^{35} часа:

„По хребета северно отъ Бей Бунаръ разузнавателниятъ отрядъ бѣ спрѣнъ отъ около 80—100 души неприятелска спешена конница, Открихъ огънь по тѣхъ, които настжпиха съ огънь по шосето къмъ ескадрона. Единъ тѣхенъ разездъ отъ шестима човѣка атакува нашия

[1]) На картата въ мѣрка 1:126,000 е Турско Армутли.

лѣвъ разездъ. Три отъ тѣхъ (неприятелски) сж пленени и единъ раненъ. Неприятелтъ отстжпва къмъ Хадъръ Челеби. Продължавамъ настжплението къмъ Малка Кайнарджа."

8) Отъ началника на разездъ поручикъ Бошнаковъ, въ Бей Бунаръ, изпратено въ 17^{15} часа:

„По сведения отъ мѣстенъ житель, идещъ отъ Малка Кайнарджа, въ селото имало около единъ ескадронъ неприятелска конница; сжщиятъ селянинъ, идещъ по пжтя Малка Кайнарджа — Бей Бунаръ, срещналъ до Хадъръ Челеби неприятелски ескадронъ — сжщиятъ, който отстжпилъ отъ Бей Бунаръ. Нашата предна разузнавателна часть настжпи за Малка Кайнарджа. По сведения сжщо отъ мѣстенъ житель, въ Кочуларъ имало около 40—50 неприятелски конника."

9) Отъ поручикъ Ст. Геновъ, въ Бей Бунаръ, изпратено въ 17^{15}, получено въ 17^{34} часа:

„По сведения отъ нашъ разездъ, въ Топчи имало около 30 русски кавалеристи, които отстжпили въ посока на Кочуларъ. По сведения отъ мѣстни жители, неприятелски войски днесъ се окопаватъ северозападно отъ Али Факж. Сега тръгвамъ съ взвода си, който съ мене брой 17 души."

10) Отъ разузнавателния полуескадронъ на поручикъ Ивановъ, въ Гюллеркьой, изпратено въ 16^{40}, получено въ 18^{35} часа:

„Въ Фъндъкли има единъ неприятелски ескадронъ; въ Гюргенджикъ, по сведения отъ мѣстни жители, имало два ескадрона. Войницитѣ били възседнали на конетѣ, и така чакали. При Алфатаръ въ 13 часа нашитѣ разезди бѣха обстреляни съ нѣколко пушки. Въ 13^{50} часа, когато бѣхъ стигналъ съ полуескадрона до к. 192, южно отъ Алфатаръ, получихъ заповѣдьта Ви чрезъ ротмистъръ Карастояновъ, че получавамъ ново назначение: да образувамъ свръзка между Конната дивизия и флангарда на 2-а бригада. За тази цель заехъ централно мѣсто въ Гюллеркьой, отдето имамъ телефонна свръзка съ Куртъ Бунаръ. Изпратихъ разездъ за свръзка при флангарда. По-нататъшниятъ ми пжть ще бжде презъ Олукли за Фъндъкли. Моля съобщете ми кжде се намира дивизията, кжде ще нощува и кжде ще бжде утре, за да съобщя това на флангарда. Въ 13^{50} часа патрулитѣ отъ флангарда на 2-а бригада се появиха при к. 192. Страничното прикритие е стигнало на шосето четири клм. югозападно отъ Олукли, и има заповѣдь да продължава на северъ, за коти 181 и 230. Да се установи кжде ще нощувамъ, не е още известно."

11) Отъ майоръ Босилковъ, на к. 192, изпратено въ 17^{45}, получено въ 20^{05} часа:

„Малка Кайнарджа е заето отъ около единъ ескадронъ русска конница. По сведения отъ мѣстни жители, русска конница 50—60 души се намира въ Кай Буларъ; вѣроятно тя е сжщата, която ме обстреля при Бей Бунаръ. Моля да ми се осигури въ посока Кай Буларъ. Продължавамъ да разузнавамъ къмъ Малка Кайнарджа."

12) Отъ поручикъ Ст. Геновъ, на кръстопѫтя шосето съ пѫтя за Топчи, изпратено въ 21^{05}, получено въ 21^{45} часа:

„Поради мръкване, успѣхъ да достигна по шосето само до завоя на шосето на западъ срещу буквата „ч“ на надписа „Кочуларъ“ (1:200,000), като разузнахъ и селото Топчи. Противникъ не срещнахъ. По сведения отъ мѣстни жители, въ Кочуларъ днесъ е имало около 40—50 души русски кавалеристи; по сведение отъ сѫщитѣ, ромънска пехота се окопавала северозападно отъ Али Факѫ. Върнахъ се тукъ, на кръстопѫтя, и взехъ нуждитѣ мѣрки за охрана, отдето наблюдавамъ шосето и пѫтя за Топчи. Тъй като хората ми сѫ малко, и сѫ много уморени (вече четвърта вечерь какъ сами се охраняваме), моля да бѫда усиленъ съ още поне десеть души.“

13) Отъ ротмистъръ Филиповъ, единъ клм. южно отъ Кюсе Айдинъ, изпратено въ 17, получено 18^{55} часа:

„При Кюсе Айдинъ съмъ спрѣнъ отъ единъ неприятелски ескадронъ, който заема селото. При разузнаване на селото единъ мой взводъ бѣ атакуванъ отъ флангъ отъ единъ неприятелски полуескадронъ, но биде отблъснатъ; имамъ само единъ войникъ раненъ. Селата Кютюкли и Кай Буларъ сѫ заети сѫщо. Вчера видѣхъ единъ билетъ у единъ селянинъ отъ Краново; отъ думитѣ на другитѣ селяни се установява, че на 8-и септември сл. пл. въ Краново е пристигналъ 3-и драгунски полкъ; сѫщо построявали и болница. Въ Каджкьой има друга група конница. Разезди започнаха да прииждатъ всѣкѫде, даже проникнаха и въ Малъкъ Кара Ачъ.“

Генералъ Колевъ изпрати въ Щаба на армията две донесения, които съдържаха само часть отъ събранитѣ отъ неговитѣ разузнавателни органи сведения:

1) Въ 12^{30} часа, съ копия до командира на 6-а дивизия и до началника на Гарнизона въ Добричъ, № 101:

„По донесение отъ нашитѣ разузнавателни части, противникътъ заема позиция, която окопава, на к. 235 — Есетли — Чамурли — гората северно отъ сѫщото село — к. 227 — к. 218 — Карали — Дураси — Енидже Хайдаръ. Нощесъ сѫ влѣзли шесть роти въ Есетли и Чамурли, и тази сутринь въ 6 часа се оттеглили въ гората северно отъ Чамурли и к. 224. Неприятелска конница има около единъ коненъ полкъ. Неприятелски коненъ полкъ, съ една батарея, забелязанъ днесъ 7^{15} часа да настѫпва отъ Апта Атъ къмъ Деведжикьой. Споредъ казването на избѣгалъ българинъ, запасенъ войникъ, при Сарджа сѫ идвали вчера единъ сръбски генералъ съ русски офицери на разузнаване. Къмъ сѫщото село настѫпила сръбска артилерия. Между селата Есетли и Муса Бей разположенитѣ войски били русска пехота, и носѣли на раменетѣ си № 64. Сърбитѣ били разположени западно отъ тѣхъ. Окопитѣ тукъ били слаби. Добри окопи, съ телена мрежа, имало при Старата граница.“

2) Въ 21^{30} часа:

„Дивизията, въ настжплението си къмъ северъ, достигна и зае Бей Бунаръ. Преднитѣ разузнавателни части сж тласнати въ посока Алфатаръ, Гюргенджикъ, Малка Кайнарджа, Липница, Калайджи Дере, Есетли, Чифутъ Куюсу. Въ тази зона пехотни части сж забелязани въ пунктоветѣ, указани въ донесение № 101 отъ днесъ. По-значителни конни части сж забелязани: Фъндъкли — единъ ескадронъ, Гюргенджикъ — два ескадрона, Бей Бунаръ — единъ ескадронъ, Малка Кайнарджа — около три ескадрона. Утре дивизията ще продължи настжплението си.“

Дейностьта на войскитѣ около Добричъ. Началникътъ на Варненския укрепенъ районъ разпредѣли подчиненитѣ му войски по следния начинъ:

1) За началникъ на Варненския укрепенъ пунктъ бѣ назначенъ началникътъ на Флота, полковникъ Кирковъ. Въ негово разпореждане оставаха: половина дружина отъ 8-и полкъ, една дружина отъ 4-и маршеви полкъ, две допълняващи дружини, единъ легионъ народна гвардия, позиционната артилерия и Подвижната морска отбрана.

2) Командиръть на 2/4-а бригада, полковникъ Габаревъ, бѣ назначенъ за общъ началникъ на войскитѣ при гр. Добричъ: три и половина дружини отъ 8-и полкъ, една дружина отъ 48-и полкъ, една дружина отъ 4-и маршеви полкъ, три табора отъ турския 75-и полкъ, три скорострелни и две нескорострелни батареи.

3) Капитанъ-лейтенантъ Дечевъ бѣ назначенъ за началникъ на Балчишкия гарнизонъ — половина портова дружина.

Частитѣ около Добричъ укрепяваха линията, на която бѣха достигнали на 8-и септемврий. На следния день генералъ Кантарджиевъ заповѣда частитѣ да продължаватъ да укрепяватъ сжщата линия, а за укрепяване Главната позиция при Добричъ да бжде привлѣчено мѣстното население. Тази заповѣдь, обаче, скоро бѣ отмѣнена съ нова оперативна заповѣдь — да се оставятъ предни охрани на шосето югоизточно отъ Каралесъ и при Ези Бей, а другитѣ части да се прибератъ на Главната отбранителна линия, като и другитѣ две дружини отъ 53-и полкъ бѣха изпратени въ 6-а дивизия. Като смѣташе, че и 6-а дивизия му е още подчинена, генералъ Кантарджиевъ заповѣда да изпрати предни охрани около Кара Синанъ и по пжтя Османъ Факж — Сеидъ Али, а да се утвърди на линията Голѣмо Чамурли — Османъ Факж и Дветѣ могилки на два клм. източно отъ Чекърча — до лѣвия флангъ на Добричкитѣ войски.

Началникътъ на Добричкитѣ войски заповѣда: дѣсна предна охрана — една дружина и половина батарея — на височината южно отъ Каралесъ; лѣва предна охрана — половина дружина и половина батарея — на единъ клм. южно отъ Ези Бей; отбранителна застава — две роти и една нескорострелна батарея — при к. 278 (Айдинъ Чуха); наблюдателни застави отъ по половина рота — при Хошъ Кадемъ и Чаирли Гьолъ; другитѣ части да се оттеглятъ на Главната отбранителна линия; изпълнението на тази заповѣдь да се започне на 10-и септемврий, преди да се разсъмне.

Командиръ̀тъ на 6-а дивизия донесе въ Щаба на III армия, че на 20 клм. предъ фронта на дивизията нѣма противникъ. Той донесе и на началника на Варненския укрепенъ районъ, че дивизията заѐма най-удобната позиция, и че не е възможно да се разпростре до Дветѣ могилки при Чекърча, защото тѣ сж много назадъ. Изпращането на предни охрани при Кара Синанъ и при к. 258 бѣ отложено за 10-и септемврий.

Приложение № 1.

БОЙНО РАЗПИСАНИЕ

(Къмъ стр. 91).

на III армия къмъ 15-и септемврий 1915 година.

Части и учреждения	Дружини	Картечни роти	Батареи	Оржия	Ескадрони	Картечни ескадрони	Забележки
Щабъ на армията.	—	—	—	—	—	—	
Тилово управление.	—	—	—	—	—	—	
Полеви войски:							
4-а Преславска дивизия:							
1-а бригада:							
7-и Преславски полкъ	4	1	—	—	—	—	
31-и Варненски полкъ	4	1	—	—	—	—	
19-и Шуменски полкъ	4	1	—	—	—	—	
3-а бригада:							
47-и полкъ	3	1	—	—	—	—	
48-и полкъ	1½	½	—	—	—	—	
4-а артилер. бригада:							
5-и артилер. полкъ	—	—	6	24	—	—	
15-и артилер. полкъ	—	—	6	24	—	—	
4-о не с. с. артилер. отдѣление . .	—	—	3	18	—	—	
3-и гаубиченъ полкъ	—	—	2	8	—	—	
3-а конна бригада:							
9-и коненъ полкъ	—	—	—	—	4	1	
10-и коненъ полкъ	—	—	—	—	4	1	
4-а пионерна дружина	1	—	—	—	—	—	
4-и дивиз. ескадронъ	—	—	—	—	1	—	
4-и военно-полицейски полуескадронъ	—	—	—	—	½	—	
4-и дивиз. огнестреленъ паркъ . .							
4-а дивиз. интендантска рота . . .							
4-и дивиз. продоволственъ транспортъ							
4-и дивиз. полски лазаретъ							
4-и санитаренъ паркъ							
Шесть полски болници							
4-а дивиз. ветеринарна лѣчебница							
Всичко въ 4-а дивизия . .	17½	4½	17	74	9½	2	

Части и учреждения	Дружини	Картечни роти	Батареи	Орждия	Ескадрони	Картечни ескадрони	Забележки
5-а Дунавска дивизия:							
1-а бригада:							
2-и Искърски полкъ	4	1	—	—	—	—	
5-и Дунавски полкъ	4	1	—	—	—	—	
49-и полкъ	3	1	—	—	—	—	
2-а бригада:							
18-и Етърски полкъ	4	1	—	—	—	—	
20-и Добруджански полкъ	4	1	—	—	—	—	
50-и полкъ	3	1	—	—	—	—	
5-а артилер. бригада:							
1-и артилер. полкъ	—	—	8[1])	36	—	—	[1]) Отъ тѣхъ две не с. с. планински батареи по шесть орждия.
11-и артилер. полкъ	—	—	6	24	—	—	
5-о не с. с. артилер. отдѣление . .	—	—	3	18	—	—	
5-а пионерна дружина	1	—	—	—	—	—	
5-и дивиз. ескадронъ	—	—	—	—	1	—	
5-и военно-полицейски полуескадронъ	—	—	—	—	1/2	—	
5-и дивиз. огнестреленъ паркъ . .							
5-а дивиз. интендантска рота . . .							
5-и дивиз. продоволственъ транспортъ							
5-и дивиз. полски лазаретъ							
5-и санитаренъ паркъ							
Шесть полски болници							
5-а дивиз. ветеринарна лѣчебница							
Всичко въ 5-а дивизия . .	23	6	17	78	1 1/2	—	
Укрепени пунктове:							
Видински укрепенъ пунктъ:							
3-а и 15-а опълченски дружини първи призивъ	2	—	—	—	—	—	
3-а и 15-а опълченски дружини втори призивъ	2	—	—	—	—	—	
6-дюймови мортири	—	—	—	2	—	—	
24-фунтови дълги орждия	—	—	—	3	—	—	
24-фунтови кжси орждия	—	—	—	4	—	—	
9-фунтови орждия	—	—	—	6	—	—	
7·5-см. не с. с. полски орждия . .	—	—	—	12	—	—	
57-мм. куполни орждия	—	—	—	4	—	—	
Всичко въ Видин. укр. пунктъ . .	4	—	—	31	—	—	

Части и учреждения	Дружини	Картечни роти	Батареи	Орждия	Ескадрони	Картечни ескадрони	Забележки
Русенски укрепенъ пунктъ:							
Щабъ на 3/5-а бригада:							
5-и опълченски полкъ	4	—	—	—	—	—	
9-и допълняващъ ескадронъ . . .	—	—	—	—	1	—	
Дунавска часть:							
Допълняваща понтонна полурота	1/8	—	—	—	—	—	
6-дюймови мортири	—	—	—	2	—	—	
9-фунтови кжси орждия	—	—	—	6	—	—	
8·7-см. не с. с. полски орждия . .	—	—	—	6	—	—	
7·5-см. не с. с. полски орждия . .	—	—	—	6	—	—	
57-мм. куполни орждия	—	—	—	4	—	—	
Всичко въ Русен. укр. пунктъ . .	4 1/8	—	—	24	1	—	
Шуменски укрепенъ пунктъ[1]*:*							[1]) На 17-и септемврий къмъ Пункта бѣ придаденъ единъ взводъ пионери отъ 4-а пионерна дружина.
4-и опълченски полкъ	4	—	—	—	—	—	
4-а допълняваща пионерна рота .	1/4	—	—	—	—	—	
10-и допълняващъ ескадронъ . . .	—	—	—	—	1	—	
15-см. д/30 орждия	—	—	—	4	—	—	
6-дюймови мортири	—	—	—	2	—	—	
9-фунтови орждия	—	—	—	6	—	—	
8·7-см. не с. с. полски орждия . .	—	—	—	6	—	—	
7·5-см. не с. с. полски орждия . .	—	—	—	12	—	—	
57-мм. куполни орждия	—	—	—	4	—	—	
7·5-см. с. с. балонно орждие . . .	—	—	—	1	—	—	
Всичко въ Шумен. укр. пунктъ . .	4 1/4	—	—	35	1	—	
Варненски укрепенъ пунктъ[2]*:*							[2]) На 17-и септемврий бѣ придаденъ единъ взводъ пионери отъ 4-а пионерна дружина.
Щабъ на 2/4-а бригада:							
8-и Приморски полкъ	4	1	—	—	—	—	
Отъ 48-и полкъ	1 1/2	1/2	—	—	—	—	
24-см. брѣгови орждия	—	—	1	2	—	—	
6-дюймови мортири	—	—	1	2	—	—	
10-см. морски орждия	—	—	2	4	—	—	
8·7-см. не с. с. полски орждия . .	—	—	1	6	—	—	
6·7-мм. морски орждия	—	—	1	2	—	—	
57-мм. куполни орждия	—	—	1	2	—	—	
47-мм. орждия на бетонна основа	—	—	1	2	—	—	
Флотъ:	...	...	...	...	—	—	
Всичко въ Варнен. укр. пунктъ . .	5 1/2	1 1/2	8	20	—	—	

Части и учреждения	Дружини	Картечни роти	Батареи	Орждия	Ескадрони	Картечни ескадрони	Забележки
Гарнизони:							
Ломски гарнизонъ:							
35-а опълч. дружина I призивъ . .	1	—	—	—	—	—	
2-и допълняващъ ескадронъ . . .	—	—	—	—	1	—	
6-дюймови мортири	—	—	—	2	—	—	
24-фунтови кжси орждия	—	—	—	2	—	—	
9-фунтови орждия	—	—	—	6	—	—	
7·5-см. не с. с. полски орждия . .	—	—	—	6	—	—	
57-мм. куполни орждия	—	—	—	2	—	—	
Всичко . .	1	—	—	18	1	—	
Орѣховски гарнизонъ:							
36-а опълч. дружина I призивъ . .	1	—	—	—	—	—	
9-фунтови орждия[1])	—	—	—	6	—	—	[1]) Намѣсто тѣхъ, бѣха придадени две 24-фунтови дълги орждия.
7·5 см. не с. с. полски орждия . .	—	—	—	6	—	—	
57-мм. куполни орждия	—	—	—	2	—	—	
Всичко . .	1	—	—	14	—	—	
Гигенски гарнизонъ:							
4-а опълч. дружина I призивъ . .	1	—	—	—	—	—	
8·7-см. не с. с. полски орждия . .	—	—	—	6	—	—	
Всичко . .	1	—	—	6	—	—	
Сомовитски гарнизонъ:							
17-а опълч. дружина I призивъ . .	1	—	—	—	—	—	
8·7-см. не с. с. полски орждия . .	—	—	—	6	—	—	
57-мм. куполни орждия	—	—	—	2	—	—	
Всичко . .	1	—	—	8	—	—	
Никополски гарнизонъ:							
34-а опълч. дружина I призивъ . .	1	—	—	—	—	—	
9-а допълняваща пионерна рота	1/4	—	—	—	—	—	[2]) Тѣзи орждия бѣха изпратени въ Орѣхово; всѫщность орждията бѣха четири, кжси.
24-фунтови дълги орждия[2])	—	—	—	2	—	—	
24-фунтови кжси орждия	—	—	—	6	—	—	
9-фунтови орждия	—	—	—	6	—	—	
Всичко . .	1 1/4	—	—	14	—	—	
Свищовски гарнизонъ:							
33-а опълч. дружина I призивъ . .	1	—	—	—	—	—	
24-фунтови дълги орждия	—	—	—	2	—	—	
9-фунтови орждия	—	—	—	6	—	—	
57-мм. куполни орждия отъ Софийския тежъкъ артилер. полкъ .	—	—	—	2	—	—	
Всичко . .	1	—	—	10	—	—	

Части и учреждения	Дружини	Картечни роти	Батареи	Орждия	Ескадрони	Картечни ескадрони	Забележки
Разградски гарнизонъ :							
6-дюймови мортири	—	—	—	2	—	—	
9-фунтови орждия	—	—	—	6	—	—	
7·5-см. не с. с. полски орждия . .	—	—	—	12	—	—	
Всичко . .	—	—	—	20	—	—	
Бургасски гарнизонъ[1]*):*							[1]) На 4-и октомврий 6-Ъ придадена една полурота пионери отъ 3-а пионерна дружина.
2-и опълченски полкъ	4	—	—	—	—	—	
3-и опълченски полкъ	4	—	—	—	—	—	
Отъ 5-и маршеви полкъ	2	—	—	—	—	—	
15-см. д/30 дълги орждия	—	—	—	4	—	—	
7·5-см. не с. с. полски орждия . .	—	—	—	1	—	—	
3-о не с. с. пол. арт. отдѣление[2]) .	—	—	—	18	—	—	[2]) Изпратени на 16-и септемврий.
Всичко . .	10	—	—	23	—	—	
Армейски части:							
7-и коненъ полкъ	—	—	—	—	4	1	
3-и военно-полицейски ескадронъ	—	—	—	—	1	—	
4-и етапенъ полкъ	4	—	—	—	—	—	
5-и етапенъ полкъ	4	—	—	—	—	—	
2-и тежъкъ артилер. полкъ[3]) . . .	—	—	8	26	—	—	[3]) Три батареи 12-см. Д/28 — десеть орждия; три батареи 15-см. Д/12 — дванадесеть орждия; две батареи 10·5-см. с. с.—четири орждия.
3-а арм. колоездачна рота	1/4	—	—	—	—	—	
3-а арм. телеграфна рота	—	—	—	—	—	—	
3-о арм. радиотелегр. отдѣление .	—	—	—	—	—	—	
3-о арм. прожекторно отдѣление[4])	—	—	—	—	—	—	[4]) Два 60-см. и два 90-см. прожектора.
3-а арм. хлѣбарска полурота . . .	—	—	—	—	—	—	
3-о арм. автомобилно отдѣление[5])	—	—	—	—	—	—	[5]) Съ 23 автомобила.
3-и арм. инженеренъ паркъ . . .	—	—	—	—	—	—	
3-и арм. огнестреленъ паркъ . . .	—	—	—	—	—	—	
3-а арм. подв. арт. работилница .	—	—	—	—	—	—	
3-и арм. тиленъ транспортъ . . .	—	—	—	—	—	—	
3-и арм. разходенъ санитар. складъ	—	—	—	—	—	—	
3-а арм. ветеринар. лѣчебница . .	—	—	—	—	—	—	
Две етапни болници	—	—	—	—	—	—	
3-а евакуац.-разпредѣл. болница .	—	—	—	—	—	—	
Шесть подкрепителни пункта . . .	—	—	—	—	—	—	
Шесть пѫтни участъка	—	—	—	—	—	—	
Шесть желѣзопѫтни комендантства	—	—	—	—	—	—	
Всичко Армейски части . .	8 1/4	—	8	26	5	1	
А всичко въ III армия . .	*82 7/8*	*12*	*50*	*401*	*19*	*3*	

Приложение № 2.
(Към. стр. 338).

БОЙНО РАЗПИСАНИЕ

на III армия на 31-и августъ 1916 година.

Части	Дружини	Картечници	Ескадрони	Батареи			
				полски	планински	тежки	позиционни
Щабъ на армията.							
Командуващъ армията — генералъ-лейтенантъ Стефанъ Тошевъ.							
Началникъ на Щаба — полковникъ Стефанъ Поповъ.							
Полеви войски.							
1-а Софийска дивизия:							
Командиръ на дивизията — генералъ-майоръ Янко Драгановъ.							
Началникъ на Щаба — отъ Генер. щабъ подполковникъ Алекс. Димитровъ.							
1-а бригада:							
Командиръ на бригадата — полковникъ Христо Недѣлковъ.							
Началникъ на Щаба — отъ Генер. щабъ подполковникъ Ст. Тодоровъ.	4	7	—	—	—	—	—
1-и Софийски полкъ — подполковникъ Велизаръ Лазаровъ	4	6	—	—	—	—	—
6-и Търновски полкъ — полковникъ Тодоръ Червенаковъ							
2-а бригада:							
Командиръ на бригадата — полковникъ Маринъ Цонковъ	4	6	—	—	—	—	—
Началникъ на Щаба —	4	6	—	—	—	—	—
16-и Ловчански полкъ — полковникъ Ивановъ							
25-и Драгомански полкъ — полковникъ Тодоръ Златевъ							
3-а бригада:							
Командиръ на бригадата — полковникъ Атила Зафировъ.	3	6	—	—	—	—	—
Началникъ на Щаба — майоръ Григоръ Преславски.	3	6	—	—	—	—	—
41-и полкъ — полковникъ Хар. Тошковъ . .							
42-и полкъ — полковникъ Петъръ Калканджиевъ. .							

Части	Дружини	Картечници	Ескадрони	Батареи			
				полски	планински	тежки	позиционни
1-а артилер. бригада:							
Командиръ на бригадата — полковникъ Георги Кукурешковъ.							
4-и артилер. полкъ — полковникъ Първанъ Първановъ	—	—	—	6	—	—	—
14-и артилер. полкъ — полковникъ Маринъ Друмевъ	—	—	—	6	2	—	—
1/1-о с. с. гауб. отдѣл.—капитанъ Д. Николовъ	—	—	—	—	—	3	—
1-и дивиз. ескадронъ —	—	—	1	—	—	—	—
1-а пионерна дружина — майоръ Милутинъ Найденовъ	1	—	—	—	—	—	—
Всичко въ 1-а дивизия	*23*	*37*	*1*	*12*	*2*	*3*	—
4-а Преславска дивизия:							
Командиръ на дивизията — генералъ-майоръ Пантелей Киселовъ.							
Началникъ на Щаба — отъ Генер. щабъ подполковникъ Стефанъ Нойковъ.							
1-а бригада:							
Командиръ на бригадата — отъ Генер. щабъ полковникъ Божко Икономовъ.							
Началникъ на Щаба — майоръ Сирмановъ.							
7-и Преславски полкъ—полковникъ Атанасъ Добревъ	4	6	—	—	—	—	—
31-и Варненски полкъ — полковникъ Иванъ Карасневъ	4	6	—	—	—	—	—
3-а бригада:							
Командиръ на бригадата — полковникъ Хараламби Кметовъ.							
Началникъ на Щаба — отъ Генер. щабъ майоръ Миланъ Атанасовъ.							
47-и полкъ—полковникъ Йорданъ Аврамовъ.	3	6	—	—	—	—	—
19-и Шуменски полкъ — полковникъ Антонъ Дяковъ	4	6	—	—	—	—	—
48-и полкъ — полковникъ Христо Енчевъ	2	6	—	—	—	—	—
4-а артилер. бригада:							
Командиръ на бригадата — полковникъ Георги Мановъ.							
5-и артилер. полкъ — подполковникъ Стефанъ Стайчевъ	—	—	—	6	—	—	—
15-и артилер. полкъ — полковникъ Георги Чакъровъ	—	—	—	6	—	—	—
3-и гаубиченъ полкъ — полковникъ Петъръ Кутинчевъ	—	—	—	—	—	4	—
2-и тежъкъ артилер. полкъ — артилер. инженеръ полковникъ Ангелъ Ангеловъ	—	—	—	—	—	7	—

Части	Дружини	Картечници	Ескадрони	Батареи			
				полски	планински	тежки	позиционни
4-и дивиз. ескадронъ — ротмистъръ Савовъ	—	—	1	—	—	—	—
4-а пионерна дружина — военен инженеръ полковникъ Христо Силяновски	1	—	—	—	—	—	—
Всичко въ 4-а дивизия	*18*	*30*	*1*	*12*	—	*11*	—
5-а конна бригада:							
Командиръ на бригадата — отъ Генер. щабъ полковникъ Тодоръ Марковъ.							
9-и коненъ полкъ — отъ Генер. щабъ подполковникъ Никола Топалджиковъ	—	8	4	—	—	—	—
Всичко въ 5-а конна бригада	—	*8*	*4*	—	—	—	—
6-а Бдинска дивизия:							
Командиръ на дивизията — отъ Генер. щабъ генералъ-майоръ Христо Поповъ.							
Началникъ на Щаба — отъ Генер. щабъ полковникъ Йосифъ Разсукановъ.							
2-а бригада:							
Командиръ на бригадата — полковникъ Атанасъ Вапцаровъ.							
Началникъ на Щаба—отъ Генер. щабъ майоръ Георги Миндовъ.							
35-и Врачански полкъ — отъ Генер. щабъ полковникъ Василъ Таслаковъ	4	6	—	—	—	—	—
36-и Козлудуйски полкъ—полковникъ Костантинъ Гладичевъ	4	6	—	—	—	—	—
2-а артилер. бригада:							
Командиръ на бригадата — полковникъ Хр. Вълчевъ							
2-и артилер. полкъ — полковникъ Триф. Пѣевъ	—	—	—	6	—	—	—
6-и дивиз. ескадронъ	—	—	1	—	—	—	—
6-а пионерна дружина — военен инженеръ подполковникъ Василъ Атанасовъ	1	—	—	—	—	—	—
Всичко въ 6-а дивизия	*9*	*12*	*1*	*6*	—	—	—
1-а конна дивизия:							
Командиръ на дивизията — генералъ-майоръ Иванъ Колевъ							
Началникъ на щаба — отъ Генер. щабъ подполковникъ Александъръ Кисьовъ							

Части	Дружини	Картечници	Ескадрони	Батареи			
				полски	планински	тежки	позиционни
1-а конна бригада:							
Командиръ на бригадата — полковникъ Конст. Михаиловъ							
Лейбъ-гвардейскиятъ на Н. В. коненъ полкъ — полковникъ Паунъ Банановъ	—	4	4	—	—	—	—
1-и коненъ полкъ — полковникъ Н. Кметовъ	—	4	4	—	—	—	—
4-а конна бригада:							
Командиръ на бригадата — полковникъ Ив. Табаковъ.							
2-и коненъ полкъ — полковникъ Никола Брадиновъ	—	4	4	—	—	—	—
6-и коненъ полкъ — отъ Генер. щабъ полковникъ Сава Вуйчевъ	—	4	4	—	—	—	—
Отъ 7-и коненъ полкъ —	—	4	—	—	—	—	—
Отъ 10-и коненъ полкъ —	—	4	—	—	—	—	—
Пеши картечни ескадрони на Лейбъ-гвард., 1-и, 2-и и 3-и конни полкове	—	16	—	—	—	—	—
1-а конна батарея — капитанъ Георги Векилски.	—	—	—	1	—	—	—
3-а армейска колоездачна рота — поручикъ Тодоръ Писковъ	1/4	—	—	—	—	—	—
1-а дивизионна колоездачна рота — поручикъ Георги Дѣлчевъ	1/4	—	—	—	—	—	—
Всичко въ 1-а конна дивизия	1/2	*40*	*16*	*1*	—	—	—
А всичко полеви войски	**50 1/2**	**127**	**23**	**31**	**2**	**14**	—
Охрана на р. Дунавъ:							
Дунавски отрядъ:							
Командиръ на Отряда — полковникъ фонъ Кауфманъ.							
Германски части:							
115-и опълченски полкъ	3	—	—	—	—	—	—
Отъ 21-и полкъ	1	2	—	—	—	—	—
105-а 15-см. гаубична батарея	—	—	—	—	—	1	—
Отъ 201-и артилер. полкъ	—	—	—	1	—	—	—
Отъ 3-и егерски полкъ	—	—	1	—	—	—	—
Отъ 7-и хусарски полкъ	—	—	1	—	—	—	—
6-и улански полкъ	—	—	4	—	—	—	—
Всичко германски части	4	2	6	1	—	1	—
Български части:							
9-фунтови шесторждейни не с. с. батареи	—	—	—	—	—	—	2
24-фунтови дълги батареи	—	—	—	—	—	—	2
5·7-см. куполни двеорждейни батареи	—	—	—	—	—	—	1
9-фунтови	—	—	—	—	—	—	—
24-фунтови	—	—	—	—	—	—	—
Всичко български части	—	—	—	—	—	—	5
А всичко въ Дунавския отрядъ	*4*	*2*	*6*	*1*	—	*1*	*5*

Части	Дружини	Картечници	Ескадрони	Батареи			
				полски	планински	тежки	позиционни
12-а дивизия:							
Видински укрепенъ пунктъ:							
Началникъ на Пункта — генералъ майоръ Симеонъ Янковъ							
Началникъ на щаба —							
Отъ 6-и опълченски полкъ	1	4	—	—	—	—	—
7·5-см. шесторждейна не с. с. батарея . . .	—	—	—	—	—	—	1
9-фунтова шесторждейна не с. с. батарея .	—	—	—	—	—	—	1
24-см. дълги двеорждейни батареи	—	—	—	—	—	—	2
24-фунтова дълга двеорждейна батарея . . .	—	—	—	—	—	—	1
5·7-см. двеорждейни куполни батареи . . .	—	—	—	—	—	—	2
6-дюймова двеорждейна мортирна батарея.	—	—	—	—	—	—	1
Една моторна лодка	—	—	—	—	—	—	—
Всичко въ Видинския укрепенъ пунктъ . .	1	4	—	—	—	—	8
Ломски гарнизонъ:							
Началникъ на Гарнизона —							
Отъ 9-и опълченски полкъ	$1^1/_2$	—	—	—	—	—	—
7·5-см. не с. с. шесторждейна батарея . . .	—	—	—	—	—	—	1
9-фунтова не с. с. шесторждейна батарея .	—	—	—	—	—	—	1
24-фунтова дълга двеорждейна батарея .	—	—	—	—	—	—	1
6-дюймова двеорждейна мортирна батарея .	—	—	—	—	—	—	1
5·7-см. двеорждейна куполна батарея . . .	—	—	—	—	—	—	1
Една моторна лодка	—	—	—	—	—	—	—
Всичко въ Ломския гарнизонъ . .	$1^1/_2$	—	—	—	—	—	5
Орѣховски гарнизонъ:							
Началникъ на Гарнизона							
Отъ 9-и опълченски полкъ	$^1/_2$	—	—	—	—	—	—
7·5-см. не с. с. шесторждейна батарея . . .	—	—	—	—	—	—	1
9-фунтова не с. с. шесторждейна батарея . .	—	—	—	—	—	—	1
24-фунтова дълга двеорждейна батарея . . .	—	—	—	—	—	—	1
5·7-см. двеорждейна куполна батарея	—	—	—	—	—	—	1
Една моторна лодка	—	—	—	—	—	—	—
Всичко въ Орѣховския гарнизонъ . .	$^1/_2$	—	—	—	—	—	4
Гигенски гарнизонъ:							
Началникъ на Гарнизона							
Отъ 9-и опълченски полкъ	1	—	—	—	—	—	—
8·7-см. не с. с. шесторждейни батареи . . .	—	—	—	—	—	—	3
Всичко въ Гигенския гарнизонъ . .	1	—	—	—	—	—	3
Сомовитски гарнизонъ:							
Началникъ на Гарнизона							
8·7-см. не с. с. шесторждейна батарея . . .	—	—	—	—	—	—	1
5·7-см. двеорждейна куполна батарея . . .	—	—	—	—	—	—	1
Всичко въ Сомовитския гарнизонъ . .	—	—	—	—	—	—	2

Части	Дружини	Картечници	Ескадрони	Батареи			
				полски	планински	тежки	позиционни
Резервъ въ Бѣла Слатина:							
Началникъ на Резерва—							
Отъ 6-и маршеви полкъ	1	—	—	—	—	—	—
8·7-не с. с. шесторждейна батарея	—	—	—	1	—	—	—
Всичко Резервъ въ Бѣла Слатина	1	—	—	1	—	—	—
Резервъ въ Плѣвенъ:							
Началникъ на Резерва —							
Отъ 6-и маршеви полкъ	2	4	—	—	—	—	—
Отъ 11-и маршеви полкъ	3	4	—	—	—	—	—
Отъ 34-а опълченска дружина втори призивъ	1/2	—	—	—	—	—	—
8·7-см. не с. с. шесторждейни батареи	—	—	—	2	—	—	—
Отъ 5-и коненъ полкъ	—	8	2	—	—	—	—
Всичко Резервъ въ Плѣвенъ	5 1/2	16	2	2	—	—	—
Всичко въ 12-а дивизия	*10 1/2*	*20*	*2*	*3*	—	—	*22*
Или всичко Охрана на р. Дунавъ	**14 1/2**	**22**	**8**	**4**	—	**1**	**27**
Мѣстни войски:							
Варненски укрепенъ пунктъ:							
Началникъ на Пункта — генералъ-майоръ Тодоръ Кантарджиевъ.							
Началникъ на щаба — отъ Генер. щабъ подполковникъ Петъръ Рачовъ.							
2/4-а бригада:							
Командиръ на бригадата — полковникъ Тодоръ Габаревъ.							
Началникъ на щаба — отъ Генер. щабъ подполковникъ Ат. Христовъ.							
8-и Приморски полкъ — отъ Генер. щабъ подполковникъ Панайотъ Минковъ	4	6	—	—	—	—	—
Отъ 48-и полкъ	1	—	—	—	—	—	—
4-и маршеви полкъ — полковникъ Стефановъ	2	4	—	—	—	—	—
Портовата дружина	1	—	—	—	—	—	—
2/5-о с. с. артилер. отдѣление — подполковникъ Димитъръ Дочевъ	—	—	—	3	—	—	—
8·7-см. не с. с. полски батареи	—	—	—	2	—	—	2
7-о 8·7-см. не с. с. артилер. отдѣление	—	—	—	—	—	—	3
Малокалибърни морски двеорждейни батареи	—	—	—	—	—	—	4
10-см. морски двеорждейни батареи	—	—	—	—	—	—	2
12-см. д/25 триорждейна батарея	—	—	—	—	—	—	1
12-см. д/28 четириорждейна батарея	—	—	—	—	—	—	1
6-дюймова двеорждейна мортирна батарея	—	—	—	—	—	—	1

Части	Дружини	Картечници	Ескадрони	Батареи: полски	Батареи: планински	Батареи: тежки	Батареи: позиционни
5·7-см. триорждейна куполна батарея	—	—	—	—	—	—	1
Германска 23-см. двеорждейна брѣгова батарея	—	—	—	—	—	—	1
Българска 24-см. двеорждейна брѣгова батарея	—	—	—	—	—	—	1
Германска 25-см. двеорждейна брѣгова батарея	—	—	—	—	—	—	1
Взводъ конница	—	—	1/4	—	—	—	—
Едно хидропланно отдѣление — четири апарата	—	—	—	—	—	—	—
Подвижна отбрана: шесть миноносеца и три подводника	—	—	—	—	—	—	—
Всичко въ Варненския укрепенъ пунктъ	*8*	*10*	*1/4*	*5*	—	—	*18*
Шуменски укрепенъ пунктъ: Началникъ на Пункта — генералъ майоръ Станьо Топаловъ. Началникъ на щаба — отъ Генер. щабъ полковникъ Димо Овчаровъ.							
4-и опълченски полкъ	4	—	—	—	—	—	—
8·7-см. не с. с. полски батареи	—	—	—	—	—	—	4
7·5-см. не с. с. полски батареи	—	—	—	—	—	—	1
15-см. д/30 двеорждейни батареи	—	—	—	—	—	—	2
5·7-см. куполни двеорждейни батареи	—	—	—	—	—	—	2
4-а допълняваща пионерна рота	1/4	—	—	—	—	—	—
Всичко въ Шуменския укрепенъ пунктъ	4 1/4	—	—	—	—	—	9
Русенски укрепенъ пунктъ: Началникъ на Пункта — полковникъ Перикълъ Енчевъ. Началникъ на Щаба — капитанъ Михаилъ Йончевъ							
5-и маршеви полкъ — полковникъ Дръжковъ	3	—	—	—	—	—	—
5-и опълченски полкъ — полковникъ М. Марковъ	4	—	—	—	—	—	—
Отъ Дунавската часть на Флота	1/2	—	—	—	—	—	—
8·7-см. не с. с. полски батареи	—	—	—	2	—	—	—
7·5-см. не с. с. полски батареи	—	—	—	—	—	—	3
9-фунтова не с. с. полска батарея	—	—	—	—	—	—	1
12-см. д/25 двеорждейни батареи	—	—	—	—	—	—	2
12-см. д/28 триорждейни батареи	—	—	—	—	—	—	2
6-дюймова двеорждейна мортирна батарея	—	—	—	—	—	—	1
5·7-см. куполни двеорждейни батареи	—	—	—	—	—	—	2
9-и допълняващъ ескадронъ	—	—	1	—	—	—	—
5-а допълняваща пионерна рота	1/4	—	—	—	—	—	—
Австрийска мониторна дивизия: единадесеть монитора и две моторни лодки.	—	—	—	—	—	—	—
Всичко въ Русенския укрепенъ пунктъ	*7 3/4*	—	*1*	*2*	—	—	*11*

Части	Дружини	Картечници	Ескадрони	Батареи			
				полски	планински	тежки	позиционни
Бургаски укрепенъ пунктъ:							
Началникъ на Пункта — генералъ майоръ Матей Андреевъ.							
Началникъ на Щаба							
2-и опълченски полкъ	4	4	—	—	—	—	—
3-и опълченски полкъ	4	2	—	—	—	—	—
Отъ 3-и опълченски полкъ втори призивъ	1/4	—	—	—	—	—	—
8·7-см. не с. с. шесторждейни полски батареи	—	—	—	1	—	—	1/3
7·5-см. не с. с. четириорждейни полски батареи	—	—	—	—	—	—	3
12-см. д/25 двеорждейна батарея	—	—	—	—	—	—	1
15-см. д/30 двеорждейни батареи	—	—	—	—	—	—	2
15-см. д/50 двеорждейна брѣгова батарея . .	—	—	—	—	—	—	1
Всичко въ Бургасския укрепенъ пунктъ . .	*8 1/4*	*6*	—	*1*	—	—	*10 1/3*
	28 1/4	**16**	**1 1/4**	**8**	—	—	**48 1/3**
А всичко Мѣстни войски . .							
А всичко въ III армия — първо-второение:							
Полеви войски	50 1/2	127	23	31	2	14	—
За охрана на Дунава	14 1/2	22	8	4	—	1[15]	27
Мѣстни войски	28 1/4	16	1 1/4	8	—	—	48 1/3
Всичко . .	**93 1/4**	**165**	**32 1/4**	**43**	**2**	**15**	**75 1/3**

ЧИСЛЕНЪ

на III армия къмъ 1-и

Наименование на частитѣ, управленията и учрежденията	Хора				
	офицери	лѣкари и аптекари	чиновници	подофицери и редници	всичко
Щабъ на армията, 3-и арм. военно-полиц. ескадронъ, 3-и арм. инженеренъ и 3-и арм. телеграфенъ паркове	32	2	26	1,044	1,104
3-о арм. тилово управление	58	43	248	5,347	5,696
1-а Софийска дивизия:					
Щабъ на дивизията	6	1	2	84	93
Щабъ на 1-а бригада	5	—	—	36	41
1-и Софийски полкъ	82	4	4	5,004	5,094
6-и Търновски полкъ	74	5	4	5,144	5,227
Щабъ на 2-а бригада	5	—	—	34	39
16-и Ловчански полкъ	74	3	5	5,167	5,249
25-и Драгомански полкъ	69	5	4	5,104	5.182
Щабъ на 3-а бригада	5	—	—	36	41
41-и полкъ	41	3	4	3,477	3,525
42-и полкъ	51	3	4	3,545	3,603
1-и етапенъ полкъ	15	—	1	980	996
Щабъ на 1-а артилер. бригада	2	—	—	12	14
4-и артилер. полкъ	26	2	2	1,430	1,460
4/2-о планин. артилер. отдѣление	...	...	...	...	...
14-и артилер. полкъ	34	1	2	1,851	1,888
1/1-о с. с. гаубично отдѣление	16	1	1	1,015	1,033
1-а пионерна дружина	18	—	1	1,249	1,268
1-и дивиз. ескадронъ	2	—	—	118	120
1-и дивиз. военно-полиц. полуескадронъ	1	—	—	65	66
1-а интендантска рота	2	—	—	617	619
1-и дивиз. огнестреленъ паркъ	12	1	—	899	912
1-а дивиз. арм. паркова колона	10	—	—	690	700
1-и дивиз. продоволственъ транспортъ	8	1	—	1,353	1,362
1-и дивиз. полски лазаретъ	1	4	2	425	432
1-и дивиз. санитаренъ паркъ	—	4	—	68	72
Три полски болници	3	7	7	428	445
1-и арм. тиленъ транспортъ	5	1	—	933	939
1-о дивиз. интендантство	3	—	4	114	121
Всичко въ 1-а дивизия	596	47	47	39,878	40,541
4-а Преславска дивизия[1]	552	51	56	36,736	37,395
6-а Бдинска дивизия	236	29	60	15,587	15,912
1-а конна дивизия	116	8	10	5,048	5,182
5-и коненъ полкъ	14	—	1	544	559
Бургасския укрепенъ пунктъ	131	2	8	11,088	11,229
Варненския укрепенъ пунктъ	263	8	40	14,842	15,153
Русенския укрепенъ пунктъ	94	3	8	9,220	9,325
Шуменския укрепенъ пунктъ	20	1	18	914	953
Всичко въ III армия	2,086	193	522	140,248	143,049

СЪСТАВЪ

Приложение № 3.

септември 1916 година.

(Къмъ стр. 338).

Въоръжение					Добитъкъ				Забележки
пушки	карабини	картечници	оръдия	сабли	коне	волове	Кола	Товари	
10	290	—	—	152	390	495	356	2	
1,617	2	—	—	2	344	4,131	2,151	37	
13	—	—	—	2	70	2	17	8	
13	—	—	—	—	32	—	1	16	
3,837	96	7	—	—	694	40	116	425	
4,237	2	6	—	—	621	66	91	409	
—	—	—	—	2	29	—	1	8	
4,317	—	6	—	25	474	24	59	288	
4,467	—	6	—	21	389	56	57	222	
—	—	—	—	1	26	—	1	13	
2,624	—	6	—	17	539	—	84	311	
2,833	—	6	—	12	448	—	72	214	
1,176	1	—	—	1	69	69	46	22	
—	—	—	—	3	11	—	2	—	
—	56	—	24	180	1,232	57	191	95	
. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	
—	168	—	32	168	1,490	69	181	292	
17	28	—	10	96	698	496	251	41	
563	—	—	—	2	425	47	118	143	
—	100	—	—	105	119	—	6	9	
—	56	—	—	59	—	66	3	—	
—	—	—	—	—	19	161	80	—	
—	—	—	—	—	970	244	418	246	
96	—	—	—	12	70	768	381	—	
—	—	—	—	—	98	1,769	891	—	
—	—	—	—	—	110	—	47	9	
—	—	—	—	—	5	94	48	—	
—	—	—	—	—	43	676	162	—	
—	—	—	—	—	4	882	540	—	
—	—	—	—	—	38	8	14	—	
24,193	507	37	66	706	8,763	5,194	3,878	2,771	
21,632	855	36	80	1,346	8,817	5,930	3,892	1,994	[1]) Въ състава на 4-та дивизия влиза и 9-и конен полкъ.
10,293	—	13	21	384	3,581	1,049	1,048	988	
—	3,020	36	6	2,762	4,471	18	308	442	
—	305	—	—	330	597	—	33	44	
11,989	231	6	54	141	1,180	679	466	287	
10,149	484	13	94	358	1,893	824	781	432	
8,870	32	—	52	203	659	921	451	98	
—	—	—	28	32	120	221	102	—	
88,753	5,720	141	401	6,416	30,815	19,462	13,556	7,095	

ЧИСЛЕНЪ

и разквартируване на германската 105-а

Части и учреждения	Боенъ съставъ				Численъ съставъ					
	Дружини	Роти	Батареи	Ескадрони	Щабъ-офицери	Оберъ-офицери	Лѣкари и аптекари	Чиновници	Подофицери и редници	Всичко
Щабътъ на дивизията	—	—	—	—	—	15	3	17	174	209
Щабътъ на 209-а бригада	—	—	—	—	—	4	1	—	58	63
21-и пехотенъ полкъ	3	14	—	—	3	127	4	2	3355	3491
129-и пехотенъ полкъ	3	14	—	—	4	95	4	1	3298	3402
Дивизионенъ ескадронъ	—	—	—	1	—	5	1	1	132	139
Щабътъ на 209-и артилер. полкъ	—	—	—	—	1	2	—	—	32	35
1-о полско артилер. отдѣление съ лека муниционна колона	—	—	3	—	—	17	2	2	650	671
2-о гаубично отдѣление съ лека муниционна колона	—	—	3	—	—	19	2	1	670	692
105-а тежка гаубична батарея	—	—	1	—	—	4	2	—	277	283
105-а санитарна рота	—	1	—	—	—	3	5	—	270	278
209-и прожекторенъ взводъ	—	—	—	—	—	2	—	—	50	52
105-а телефонна полурота	—	—	—	—	—	2	—	—	141	143
105-и дивизионенъ мостовъ паркъ	—	—	—	—	—	2	—	—	79	81
209-а пионерна рота	—	1	—	—	—	8	1	—	256	265
187-о, 289-о и 292-о минохвъргачни отдѣления	—	—	—	—	—	3	—	—	115	118
Дивизионенъ огнестреленъ паркъ	—	—	—	—	2	10	2	—	715	729
1-а и 2-а полски болници	—	—	—	—	—	—	14	1	115	130
105-а хлѣбарска полурота	—	—	—	—	—	1	—	2	242	245
105-о конско депо	—	—	—	—	—	2	—	1	35	38
Домакински обозъ	—	—	—	—	—	2	—	—	117	179
Стадо	—	—	—	—	—	1	—	—	3	4
Полска поща	—	—	—	—	—	—	—	—	40	40
Всичко въ дивизията	6	30	7	1	10	324	41	28	10,884	11,287

СЪСТАВЪ

Приложение № 4.

дивизия къмъ 8-и декември 1915 година.

(Къмъ стр. 137).

Въоръжение				Добитъкъ			Бойна численость			Квартирно мѣсто
Пушки	Сабли	Оръдия	Картечници	Кола	Коне	Волове	Пехота	Пионери	Конница	
122	13	—	—	35	173	—	8	—	8	Шуменъ
58	6	—	—	6	42	—	42	—	1	Шуменъ
3318	9	—	7	183	528	37	3273	—	9	Варна
3255	—	—	7	155	445	20	3218	—	—	Шуменъ
98	139	—	—	15	172	—	—	—	104	Шуменъ
17	32	—	—	9	42	2	—	—	—	Шуменъ
295	603	12	—	143	580	4	—	—	—	Шуменъ
356	648	12	—	120	602	4	—	—	—	Разградъ
198	216	4	—	104	245	10	—	—	—	Варна
24	32	—	—	41	111	—	—	—	—	Шуменъ
24	—	—	—	14	38	8	—	26	—	Шуменъ
46	31	—	—	36	137	12	—	—	—	Шуменъ
19	79	—	—	26	110	—	—	19	—	Шуменъ
242	32	—	—	29	106	—	—	251	—	Шуменъ
58	51	—	—	47	109	18	—	—	—	Шуменъ
354	461	—	—	227	735	—	—	—	—	Шуменъ
54	75	—	—	31	93	4	—	—	—	Шуменъ
82	112	—	—	40	128	16	—	—	—	Шуменъ
9	6	—	—	17	188	20	—	—	—	Шуменъ
27	86	—	—	136	97	198	—	—	—	Шуменъ
3	—	—	—	25	—	50	—	—	—	Шуменъ
23	17	—	—	26	60	—	—	—	—	Шуменъ
8682	2648	28	14	1465	4741	403	6541	296	122	

Книгописъ

на използуванитѣ съчинения

Нешетъ М., полковникъ. — VI турски корпусъ на Ромънския фронтъ въ Голѣмата война. Превелъ отъ турски полковникъ о. з. Ив. Пожарлиевъ. —— Военна сбирка № 78; Историческа часть; 1-и октомврий 1930 г. — IV год. — бр. 19-и.
[Ржкописъ въ Военно-историческата комисия].

Извлѣчения отъ документитѣ на германскитѣ части, действували съ българскитѣ части презъ войната срещу Ромъния въ 1916 год. [Ржкописъ въ Военно-историческата комисия]. Превелъ Лука Малеевъ, о. з. майоръ.

Дабижа Г. А., генералъ. — Ромънската армия въ Свѣтовната война <1916—1918 г.>, съ предговоръ отъ генералъ Ал. Авереско. Часть I. Превелъ [отъ ромънски] капитанъ [Руси] Механджиевъ. [Ржкописъ въ Военно-историческата комисия].

Дабижа Г. А., генералъ. — Ромънската армия въ Свѣтовната война <1916—1918>. Томъ II. Настжплението въ Трансилвания; оттеглянето отъ Трансилвания; отбраната на Карпатитѣ. Превелъ [отъ ромънски] капитанъ [Руси] Механджиевъ. [Ржкописъ въ Военно-историческата комисия].

Комънско министерство на народната отбрана, Отдѣление на Генер. щабъ, Историческа служба. — Ромъния въ Свѣтовната война 1916—1919. Томъ I. Глави I—VIII. Букурещъ, 1934.

Кирицеско, проф. Константинъ. — История на войната за обединението на Ромъния 1916—1919 год. Букурещъ, 1922. Превелъ М. Кръстевъ.

И Архива на Военно-историческата комисия, отнасящъ се за тѣзи действия.

Печатни грѣшки.

стр.	редъ	напечатано:	да се чете:
17	1 отгоре	9 30 часà	21 30 часà
17	6 „	10 30 часà	22 30 часà
23	4 „	Съглашение	Съглашението
60	19 „	27-и юлий	27-и юний
87	6 отдолу	Гегенулъ	Регенулъ
88	18 „	Тереда	Середа
132	16 отгоре	Сумонъ	Сушонъ
256	2 „	фортофикационни	фортификационни
261	5 отдолу	дружини	батальони
349	1 и 2 „	4/40-а дружина	4/40-и батальонъ
349	5 „	4/75-а дружина	4/75-и батальонъ
444	20 „	3-и и 4-и	2-и и 4-и
455	9 отгоре	. Като се каза	. Както се каза
494	10 „	Нѣдковъ	Недѣлковъ
519	13 „	обкктъ	обектъ
528	7 „	11/30-а	11/80-а
605	2 „	подчунени	подчинени

1356 1939